UNIVERSAL LIBRARY

ماشاء الله لا قوة الا بالله

بفضل حکیم شافی مطلق و بذل کریم ناجی برحق از افادات جالینوس دهر بقراط اوان ما فاضات …

اکسیر اعظم ١٢٨٩

باهتمام امیدوار غفران محمد عبد الرحمن بن حاجی محمد روشن خان مغفور تربیت یافتهٔ خدمت سامی منزلت محمد مصطفی خان …

در مطبع نظامی واقع کانپور محله پٹکاپور ١٢٨٩ مطبوع گردید

سے مرفوعا اور موقوفا مالک ابوداود ترمذی نسائی حاکم نے وَقِيلَ بَعْدَ طُلُوعِ الْفَجْرِ إِلَى طُلُوعِ
الشَّمْسِ وَقِيلَ بَعْدَ طُلُوعِ الشَّمْسِ اور کہا بعضون نے بعد طلوع صبح صادق کے پیچھے نکلنے آفتاب دن
جمعہ کے اور کہا بعضون نے پیچھے نکلنے آفتاب کے وَذَهَبَ أَبُو ذَرٍّ الْغِفَارِيُّ إِلَى أَنَّهَا
بَعْدَ زَيْغِ الشَّمْسِ بِيَسِيرٍ إِلَى ذِرَاعٍ اور گئے ہین ابوذر غفاری صحابی رض طرف اسکے کہ تحقیق وہ ساعت پیچھے
ڈہلنے آفتاب کے ہی تہوڑا سا ایک ہاتہ تک قُلْتُ وَالَّذِي أَعْتَقِدُهُ أَنَّهَا وَقْتُ قِرَاءَةِ الْإِمَامِ الْفَاتِحَةَ
فِي صَلَاةِ الْجُمُعَةِ إِلَى أَنْ يَقُولَ آمِينَ جَمْعًا بَيْنَ الْأَحَادِيثِ الَّتِي صَحَّتْ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَ
آلِهِ وَسَلَّمَ كَمَا بَيَّنْتُهُ فِي غَيْرِ هٰذَا الْمَوْضِعِ کہا مصنف نے اور کہتا ہون مین وہ جو اعتقاد کرتا ہون مین یہی کہ
تحقیق وہ ساعت ہی وقت پڑہنے امام کے الحمد کو نماز جمعہ مین تا وقت کہنے امام کے آمین کو جمع کرنے کر
درمیان حدیثون کے وہ جو صحیح ہوئی ہین نبی صلی علیہ وآلہ وسلم سے جیسکہ بیان کیا مین نے اوسکو بیچ غیر اس
جگہ کے **ف** کہا فخر الدین رح نے کہ مصنف نے منہیہ مین حدیثین روایت کی ہین اور اون سے یہ وقت ثابت کیا
ہی اور کہا کہ مین نے اور غیر میرے نے جو کہ واقف ہوا ہی قول میرے پر تجربہ کیا ہی کہ دعا اسوقت مین قبول
ہوتی ہی پہر مصنف واسطے ترجیح قول اول کی امام نووی سے تائید لایا اور کہا وَقَالَ النَّوَوِيُّ رَحِمَهُ
اللهُ وَالصَّحِيحُ بَلِ الصَّوَابُ الَّذِي لَا يَجُوزُ غَيْرُهُ مَا ثَبَتَ فِي صَحِيحِ مُسْلِمٍ مِنْ حَدِيثِ أَبِي مُوسَى الْأَشْعَرِيِّ
اور کہا ہی نووی رحمہ اللہ نے شرح مسلم مین اور صحیح بلکہ بہتر اور مناسب تر کہ درست نہین ہی سوا اسکے وہ چیز ہی کہ ثابت ہوئی صحیح مسلم مین حدیث ابی موسی اشعری سے
ف کہ مرفوعا کیا اوسکو نبی صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم سے کہ تحقیق وہ ساعت ہی درمیان بیٹہنے امام کے خطبے کے لیے منبر پر اخیر نماز تک وہ صحیح
مقابلے مین ضعیف کے ہی اور صواب مقابلے مین خطا کے کذا ذکرہ **علی** اور اعمال روز جمعے کے یہ ہین کہ جماع کرے
بی بی اپنی سے اور نہاوے اور ناخون کتروا وے اور نہا وے اور خوشبو لگاوے اور تیل ڈالے اور
کنگھی کرے داڑہی مین اور جو کچہ میسر ہو صدقہ دیوے اور بعد زوال کے نہ حاضر ہووے مجلس مین قرآن خوانی کی اور
مشغول رہا کرے اور دعا مین رہے غروب تک کہ بسبب صحیح قول کے ساعت قبولیت دعا کی پیچ اوسی غروب کے ہی اور
بعد نماز جمعے کے ملاقات کرے بہائی مسلمانون سے اور عیادت کرے بیمارون کی اور جنازے پر حاضر ہووے
اور زیارت قبور کی کرے اور مجلس نکاح مین حاضر ہو اور طلب علم اور طلب رزق کی کرے ساتہ کسب حلال کے
اور کہے سات بار تنہا ورد ہر دن جمعے مین اَللّٰهُمَّ أَنْتَ رَبِّي لَا إِلٰهَ إِلَّا أَنْتَ خَلَقْتَنِي وَأَنَا عَبْدُكَ وَابْنُ
أَمَتِكَ وَفِي قَبْضَتِكَ وَنَاصِيَتِي بِيَدِكَ أَمْسَيْتُ عَلَى عَهْدِكَ وَوَعْدِكَ مَا اسْتَطَعْتُ أَعُوذُ بِكَ مِنْ
شَرِّ مَا صَنَعْتُ أَبُوءُ بِنِعْمَتِكَ وَأَبُوءُ بِذَنْبِي فَاغْفِرْ لِي ذُنُوبِي فَإِنَّهُ لَا يَغْفِرُ الذُّنُوبَ إِلَّا أَنْتَ اور جو کوئی ترک کرتا
ہی اور ترک جمعے کے بغیر ضرورت کے کہا جاتا ہی منافق اوس کتاب مین کہ محو کی جاتی ہی اور نہ بدلی جاتی

اور عبادت اوسکی [illegible] ثابت ہوا ہی حدیث صحاح سے کذا فی وظائف النبی احمد [illegible]
قبولیت دعا کا **ف** حال وصف ہی تا کہ ہوا ایسا اور وقت ظرف ہی واسطے دعا کرنے کے یہ
فرق درمیان اوقات الاجابۃ اور احوال الاجابۃ کے **ع** عِنْدَ النِّدَاءِ بِالصَّلَاةِ **د**
اذان کے واسطے نماز کے نقل کی یہ ابوداود حاکم نے **ف** فرمایا آنحضرت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم
نے دو نہین کی جاتین درگاہ عزت وکبریا سے ایک وہ چیزون مین سے دعا ہی نزدیک
وَبَيْنَ الْأَذَانِ وَالْإِقَامَةِ **د ت س حب** اور درمیان اذان اور تکبیر کے
ترمذی نسائی ابن حبان نے **ف** کہا میرک شاہ رحمہ اللہ نے کہ زیادہ کیا ترمذی نے
پس کیا کہین ہم یا رسول اللہ یعنی اذان اور تکبیر کے درمیان مین فرمایا سَلُوا اللهَ الْعَافِيَةَ
یعنی مانگو اللہ تعالی سے عافیت دنیا و آخرت مین اور مراد ہی کہ دعا متصل اذان کے کرے یا دعا
ہی کہ متصل کرے **ع مخ** وَبَعْدَ الْحَيْعَلَتَيْنِ لِمَنْ نَزَلَ بِهِ كَرْبٌ أَوْ شِدَّةٌ **مس**
عَلَى الصَّلَاةِ حَيَّ عَلَى الْفَلَاحِ کے واسطے اوس شخص کے کہ اوترے اوس پر غم یا سختی
ف کرب کہتے ہین فکر اور غم سخت کو اور شدت کہتے ہین عذاب اور محنت کو اور احتمال کہتا
یعنی حضرت نے لفظ کرب کا فرمایا شدت کا **ع** وَعِنْدَ الصَّفِّ فِي سَبِيلِ اللهِ **حب ط**
صف جنگ کے اللہ کی راہ دین یعنی جہاد مین نقل کی یہ ابن حبان طبرانی نے مرفوعا اور موقوفا موطا
نے وَعِنْدَ الْتِحَامِ الْحَرْبِ بَعْضِهِمْ بَعْضًا **د** اور نزدیک ملنے لڑائی والون کی بعضے اونکے بعضون کے
ف یعنی جب مسلمان کافرون پر حملہ کر کر ملجاوین اور زخم پر زخم لگنے لگین **ع** وَدُبُرَ الصَّلَوَاتِ
ت س اور پیچھے نمازون فرض کے نقل کی یہ ترمذی نسائی نے **ف** کیونکہ
بہت امید قبولیت کی ہی اور یہ وقت متصل فرض کے ہی بعد سلام کے اور اگر بعد سنتون معمولی کے
مراد کہین امید ہی کہ یہی حکم ہو **مخ ع** وَفِي السُّجُودِ **م د س** اور بیچ سجدے کے نقل کی
نے **ف** فرمایا پیغمبر خدا صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم نے کہ بیچ حالت سجود کے بندہ پروردگار سے نزدیک
ہوتا ہی پس اسوقت مین بہت دعا کرو **مخ** وَعَقِيبَ تِلَاوَةِ الْقُرْآنِ **ت** اور پیچھے
نقل کی یہ ترمذی نے وَلَا سِيَّمَا الْخَتْمِ **ط مو مص** اور خصوصا پیچھے ختم قرآن کے
امید قبولیت کی ہی نقل کی یہ طبرانی نے مرفوعا اور موقوفا ابن ابی شیبہ نے خُصُوصًا مِنَ الْ
ط خصوصا پڑہنے والے سے یعنی دعا اوسکی بہت قبولیت رکہتی ہی اس سے ملے
طبرانی نے وَعِنْدَ شُرْبِ مَاءِ زَمْزَمَ **مس** اور نزدیک پینے پانی زمزم کے نقل

ما شاء الله لا قوة الا بالله

بفضل حکیم شافی مطلق و بذل کریم ناجی برحق از افادات جالینوس دہر بقراط اوان ملفاضات ... عیسی

جلد رابع اکسیر اعظم

۱۲۸۹

باہتمام امیدوار غفران محمد عبد الرحمن بن حاجی محمد روشن خان مغفور تربیت یافتہ خدمت اقدس معظم محمد مصطفی خان ...

در مطبع نظامی واقع کانپور محلہ پٹکاپور مطبوع گردید ۱۲۸۹

بسم الله الرحمن الرحیم

امراض ظهر و اطراف یعنی بیماریهای پشت و دست و پا و آن سیزده مرض است

اعنی حدبه و ریاح الافرسه و وجع الظهر و وجع خاصره و دوالی و داء الفیل و وجع مفاصل و نقرس و عرق النسا و وجع ورک و وجع الرکبه و وجع ساقین و وجع عقب و وجع کف پا

حدبه و ریاح الافرسه

حدبه عبارتست از زوال فقرات پشت و آن اگر بجانب داخل پشت یعنی بسوی پیش باشد حدبة المقدم و تقصع گویند و آنجا که تقصع با شرکت استخوانهای سینه باشد قعس گویند و اگر بجانب خارج یعنی بسوی پس پشت باشد حدبة المؤخر خوانند و حدبه حقیقی همین است و اگر بجانب راست یا چپ باشد آنرا التوا نامند و ریاح الافرسه قسمی از حدبه است که بسبب ریاح غلیظ حادث شود و اسباب حدبه بقول شیخ یا بادی بود مثل ضربه و سقطه و مانند آن و یا بدنی از رطوبت مائی فالجی مرخی رباطات یا رطوبت غلیظ لزج مشنج رباطات فقار و اکثر آنچه از رطوبت فالجی افتد حدبة التوالی باشد نه بسوی قدام و خلف و یا از ریح غلیظ محتبس در فقار ممدد و مفتح فقرات باشد و یا از ورم عضلات فقار و خراج و تمدد و تشنج در طرفی بود و بیشتر ورمی با سهال و سوء ال برنضج ورم و انفجار او صحت یابد و کذالک آنچه از ورم صلب بود و آنچه از تشنج مادی یا یبسی افتد قلیل الوقوع سریع القتل است و این همه یا باشتراک میان چند فقرات و بتدریج بود و یا این نباشد و حدبه و خصوصا آنچه بسوی داخل باشد بر ریه مکان را تنگ کند و سوء تنفس حادث شود و چون در صبی حادث گردد سینه را از حسن انبساط و اتساع او منع کند و اعضای نفس موقوف باقی مانند و بدان سبب نفس تنگ گردد و لهذا بقراط گفته کسی را که حدبه از ربو و یا سرفه قبل از بلوغ بهم رسد هلاک گردد و بیان را حدبه و ریاح الافرسه بیشتر حادث شود چون طعام قبل از وقت او بخورانند و صاحب حدبه را ساقها باریک شود و انطاکی و غیره مینویسند که اوجاع پشت و حدبه و امثال آن از نوازل بود و بر ماده آنها اصالة سردی غالب باشد و گاهی از غیر او بود و تقریر حصول این آنست که دماغ بدن را مثل قبه حمام است که دائم ابخره بسوی آن متصاعد شود و متکاثف گردد و پس سرد شود و بسبب قلت تنقیه طول زمان کثرت پذیرد و در آن جمع گردد و قوت از تصرف طبیعی در وی عاجز آید و در این هنگام مکان بر آن تنگ شود و سیلان کند پس اگر چیزی از مناخر مندفع گردد زکام شود و یا در یک جانب آن بند شود مثل شقیقه و لقوه افتد و یا بسوی بدن نافذ گردد پس

اگر خاص بیک جانب بود مثل فالج افتد و اگر عام بمفاصل بود تعقد و تهیج و وجع مفاصل افتد و اگر فقرات را زائل کند التوا و حدبه افتد و یا تختص بانتهای
مجوف بود پس ریاح افرسه افتد و اگر بسوی نصف اسفل نازل شود وجع درک و خاصره افتد و یا یک پای را عام باشد پس عرق النسا افتد و یا در ابهام خاصة
متحیر گردد پس نقرس افتد و یا ساق را مع ورم قرحه کند پس داء الفیل افتد و یا عروق ذات تلافیف حادث کند پس دوالی افتد **طریق تشخیص** اسباب مذکوره
اول تقدم اسباب بادی مثل وقوع ضربه و سقطه دریافت کنند اگر یافته شود سببش همان باشد و اگر بلمس ورم محسوس گردد و وجع ناخس شدید و تپ حادث
و عطش و بعض زردی قاروره و ناریت آن باشد سببش ورم حار بود و اگر ورم و دیگر اعراض او نباشد و گاهی درد زیاده شود و در آخر کم گردد و بعد درد پشت حادث
شود سببش ریاح باشد و اگر این آثار یافته نشود روغن در انجا بمالند پس اگر روغن بدیر جذب شود و تقدم تدابیر مرطب و وجود دیگر علامات رطوبت مثل سفیدی
رنگ و سردی لمس نیز بود سببش رطوبت باشد و اگر روغن بسرعت نشف کند و دلائل یبوست بدن و مقاسات حمیات حاده و استفراغات یافته شود سببش
یبوست باشد **علاج** اگر از ضربه و سقطه باشد فصد کنند و رد فقره از دست بموضع آن نمایند بعد آن بادویه قابضه مانند قسط و سنبل الطیب و مر و سلیخه
باسرکه ضماد کنند و اگر زوال فقره بسوی داخل یا بجهت راست یا چپ باشد آنرا امص محاجم خالی یا بوضع محجمه ناری بیرون کشند و طلای زفت و مقل بادکی
عاقرقرحا جهت جذب فقره سود دارد و بعد قرار گرفتن فقره بموضع خود ادویه قابضه ضماد نمایند تا آنرا بران شکل قائم دارد و اگر بسبب ورم باشد فصد باسلیق
کنند و بعد از نضج بمنضج صفرا از مسهل آن تنقیه نمایند و در مسهل دوم یا سوم سنای مکی یکتوله سورنجان پنجماشه اضافه کنند و ضماد ملینه مثل لعاب حلبه و تخم کتان
و گل بنفشه و تخم خطمی و پیه مرغ و پیه بط و مغز ساق گاو ضماد کنند و روغن گل نیمگرم کرده بمالند و اگر بسبب ریاح غلیظ باشد بعد از نضج بمنضج بلغم از مسهل آن
که در ان هلیلجات ثلثه هر یک ششماشه سورنجان پنجماشه بوزیدان سه ماشه نیز اضافه کرده باشند تنقیه کنند بعد از ان حب سورنجان بطریق حب ایارج
خورانند و فقرات را بروغن قسط و روغن بیدانجیر بمالند و بر موضع متقصع محاجم ناری نهند و اگر بسبب رطوبت فالجی یا تشنجی افتد علاج فالج و تشنج از تنقیه
و تعدیل مزاج و کمادات و مروخات و اضمده وغیره نمایند و ایضاً در ریاح الافرسه ماء الاصول از پوست بیخ بادیان و کاسنی هر یک هفت ماشه اصل السوس بیخ
کرفس سداب تخم کرفس بادیان هر یک پنجماشه اذخر انیسون هر یک چهار ماشه انجیر زرد چهار عدد مویز منقی دو توله گلقند عسلی چهار توله بدهند و غذا یکوقت
نخود آب مرغ تنها و دیگر وقت نان باشوربای مرغ و بعد حصول نضج مسهل بهر تنقیه بدن از گلقند سکبینج صبر غاریقون مقل برابر حب ساخته دو درم تا سه درم بخورانند
حب سورنجان که در قول ابن الیاس بیاید بدهند و بعد تنقیه روغنهائی که در قول شیخ بیاید بمالند و ضماد یکه برای حدبه رسمی در همان قول مسطور
است و اجزای آن سماد می گرفته با ضافهٔ آب بادیان و سداب و روغن بابونه بکار برند و از ادخر و سداب و قیصوم و نمام و مرزنگوش و اکلیل و بابونه
هر واحد یکتوله مغز تخم بیدانجیر سه توله جوش کرده در حمام نطول سازند بعده روغن بیدانجیر بمالند و بدانند که ریاح افرسه و حدبه در ابتدا علاج پذیرد
و در مزمن دانچه از ورم یا تشنج یبسی باشد لا علاج است **اقوال حذاق** سویدی مینویسد که خوردن سرطان نهری در قرن برایان کرده و کذا خوردن
کرب سلوق طیب بسیر و جوز و زیت برای ریاح افرسه مجرب من است و سنبل الطیب و کذا اسنبل رومی نافع مرض مذکور است **شیخ** میفرماید که علاج
حدبه رطب و یابس علاج فالج و تشنج رطب و تشنج یابس است در وجوب استفراغ و ترک آن و کیفیت ضمادات و نطولات و مانند آن و قانون
ادویه حدبه که یابس نبود انیست که قابض مسخن و محلل باشد و چون اقتصار بر قوابض کنند ممکن است که روابط قوی گردد ولیکن ماده تحلیل
نشود و ماده ممکن است که بعضو دیگر منتقل گردد و اکثر آن با سفل مثل پایها انتقال کند و در ان فالج حادث شود یا درد و ورم و مانند آن و چون تنقیه سابق
شده باشد در استعمال قوابض باک نیست و گاهی قبض تسخین و تحلیل در یک چیز مجتمع بود چنانچه در جوز السرو و برگ آن و برگ غار و قصب الذریره و اهوال که هر سه
و رسن مجتمع است و گاهی ترکیب داده میشود ادویه قابضه بارده مثل گل سرخ و اقاقیا و گلنار را با ادویه حاره سخنه محلله مثل حب الغار و جند بیدستر و برگ فلی و حجر
واما روغنهای نافعه برای حدبه رطب و غیر آن اشیای حاره قابضه است مثل روغن سرو و مثل روغن سداب و در اضمده ادویه محلله قوی التحلیل مثل بیخ کبر و زهره
دو نح و جند بیدستر و سداب اضافه کنند و از روغنها روغن سداب و روغن جند بیدستر و روغن عاقرقرحا و فرفیون بتخذ بدین صورت فلفل جند بیدستر عاقرقرحا

شحم حنظل فرفیون حلتیت جمله یک یک اوقیه کوفته در روغن سداب یک رطل انداخته در آفتاب گذارند و هر روز دو بار حرکت دهند و بعد یک هفته صاف نموده تبدیل ادویه
مذکوره کنند و مرات همچنین عمل آرند و کمتر آن سه مرتبه این تدبیر کنند پس استعمال نمایند روغن قوی برای رطوبی و ریحی هر دو بگیرند ابهل و شیح و آس و مرزنجوش
و جوز السرو و عاقرقرحا و اکلیل الملک و قردمانا و اذخر و سلیخه همه کوفته و در آب خوب بجوشانند و صاف کرده بقدر نصف آب روغن آمیخته باز بجوشانند
و چند بار چنین تکرار نمایند و در آن جندبیدستر و فرفیون و ابهل سوده آمیخته استعمال نمایند که این مقوی عضو و مفتش ریاح و محلل رطوبات غریبه غلیظه است
ضماد برای حدبهٔ ریحی بگیرند میعهٔ سائله قسط قصب الذریره ابهل یکدا وقیه فرفیون درم روغن ناردین قدر حاجت و اما علاج حدبهٔ ورمی
علاج اورام عسرة النضج و انفجار یا تحلیل خاص باورام صلبه کنند ذکر ضمادات برای حدبهٔ رطبه این ضماد جید ست بگیرند وج در آن و کوفته هر دو
در آب برگ سرو بجوشانند و بر موضع ضماد کنند و این ضماد نافع رطب و ریحی ست بگیرند راسن و ابهل و وج کوفته در شراب جهار ابیز ند و مقل حل کنند تا مثل
مرهم گردد و استعمال نمایند و چون معالجات بمشروبات و ضمادات و مانند آن فائده نکند داغ استعمال نمایند تا استرخا زائل شود و موضع سخت گردد
اسمعیل و یوسف مینو بینند که اگر سبب علت مادهٔ غلیظ باشد علاج آن علاج فالج ست اول تنقیه بادویهٔ مسهل که در علاج فالج مذکور شد باید کرد
و لعوقات جالیه مثل لعوق کرنب و لعوق اسقیل و سکنجبین عنصلی همه در علاج ربو آنرا سود دارد و اما ادویهٔ اضمدهٔ گرم و محلل چون جاوشیر و مقل و اشق و سکبینج
و حلبه و اکلیل الملک ست و ادویهٔ مقویهٔ قابضه و ادویه که هم گرم و هم محلل و هم مقوی ست مع نسخهٔ روغن همانست که در قول شیخ گذشت لیکن در
روغن مذکور روغن سداب سه وزن آب مطبوخ ادویه است اولی تر آنست که ادویهٔ محلله مقویه چون جوز السرو و مانند آن بکار برند تا منفعت تحلیل
و تقویت یافته شود و آنچه بسبب ریاح غلیظ باشد حب سکبینج و روغن بیدانجیر بماء الاصول و البزور که سخن بلطف باشد بدهند و این دوا آنرا مخصوص ست
وج ناردین سارون مصطکی دارچینی هر یک پنج درم مرده درم زرنباد درونج هر یک سه درم تخم کرفس تخم حرمل هر یک چهار درم سائیده بعسل بسرشند شربتی یکدرم
بثلث رطل آب شیر گرم و ضمادات همانست که در قول شیخ مسطور شد و آنچه از ضربه و سقطه بود علاج آن در جایگاهش مذکور گردد ابن الیاس گوید که اگر از
ورم حار بود بعد فصد و اخراج خون بقدر قوت هر صبح جلاب از عناب ده عدد عنب الثعلب سه درم با شکر سفید و ترنجبین هر یک ده درم بنوشند و غذا ماء الشعیر بعده
تلیین طبیعت باین مطبوخ ملین نمایند سنای مکی هفت درم بنفشه نیلوفر تخم کاسنی اصل السوس کوفته هر واحد سه درم عنب الثعلب پنج درم تربد محکوک کوفته
یکدرم در سه رطل آب بجوشانند تا بیک رطل آید صاف نموده فلوس خیارشنبر و ترنجبین هر واحد پانزده درم مالیده صاف کرده سحرگاه بنوشند و چون درد تسکین یابد
و ورم زائل گردد اضمدهٔ قوی التلیین مثل این ضماد نهند کنجد مقشر بست درم باریک سائیده برگ مرزنجوش تازه سوده پنج درم آمیخته بر پارچه مالیده بران موضع
نهند و این ضماد دیگر از اول بیشتر تلیین دارد مقل ده درم پیه ماکیان و بط و مرغابی و مغز ساق گاو سی درم مقل را در آب گرم حل کرده و شحوم مذکوره گداخته خوب
حل کنند و استعمال نمایند و بر فقار ادهان حاره مثل این روغن قسط بمالند قسط تلخ مرماحوز هر واحد ده درم سلیخه شش درم همه را نیمکوفته در آب گرم چهار رطل یک شبانه روز
تر کرده بر آتش ملایم بجوشانند تا بیک رطل آید صاف نموده روغن کنجد یک رطل آمیخته بر آتش نرم گذارند تا آب فانی شود و روغن بماند بر فقار بمالند و اگر از ریح غلیظ
باشد هر صباح جلاب از بادیان و انیسون و اصل السوس مقشر کوفته هر واحد سه درم و گلقند عسلی ده درم بدهند و غذا مزورهٔ نخود با شیرهٔ بادام سازند و یا هر صبح
این شربت اصول دهند اصل السوس بیخ بادیان بیخ کرفس بیخ کبر بیخ غافث هر واحد بست درم بادیان تخم کرفس انیسون تخم شبت هر واحد پنج درم
همه را در چهار رطل آب بجوشانند تا دو رطل بماند صاف نموده عسل سرخ پنجاه مثقال در آن آمیزند و بقوام آرند ده درم ازین گرفته در آب گرم حل کرده بنوشند
و بر فقار روغن بیدانجیر یا این روغن بمالند زنجبیل چهار درم خارخسک کوفته ده درم در سه رطل آب بجوشانند تا بیک رطل آید و صاف کرده بران یک رطل روغن کنجد
انداخته بار دیگر بآتش ملایم بجوشانند تا آب فانی شود و روغن بماند و تلیین طبیعت بمطبوخ سورنجان یا باین حب سورنجان کنند سورنجان یک مثقال تربد
مجوف صمغ یک مثقال حب النیل غاریقون انیسون هر واحد نیم درم صبر سقوطری یکدرم مقل مصطکی هر واحد یک دانگ همه را باریک سائیده بآب
کرفس سرشته حب سازند و این یک شربت ست و صبح خورده تا آخر روز بران صبر کنند تا اسهال نیک کند و در آخر روز غذا نخود آب با شیرهٔ حب القرطم و گوشت

فی نسخهٔ مطبوخ ملین
نسخهٔ روغن قسط
نسخهٔ شربت اصول
فی نسخهٔ حب سورنجان

مالیدن سازند و اگر چیزی از مرض باقی ماند نطولات مغشیه ریاح مثل این نطول استعمال نمایند بابونه اکلیل شبت نمام مرزنجوش برگ کرنب برگ بید انجیر
برگ ریحان برگ خطمی هر واحد یک کف همه را در آب خوب بجوشانند و نطول کنند و بر موضع متقصع محاجم ناری نهند و اگر سبب او ضربه یا سقطه باشد
بمسح دست روغن قار بموضعش نمایند و اطلیه حار جاذب خون مثل این طلا مر و قسط و کبر و سنبل و کرنب و سلیخه مساوی کوفته بیخته بسرکه خمر حل کرده استعمال
کنند و اگر سبب آن تشنج رباطات بسبب حرارت شدید موذی یا برودت شدید مشنج باشد این قلیل الوقوع سریع القتل و الهلاک و لاعلاج است **ابن هبة الله**
گوید که علاج حدبه حادث از ریاح غلیظه و رطوبات باستفراغ بدن از حب منتن یا حب سکبینج کنند و در ایام راحت گلقند عسلی تنها یا مع مصطکی و انیسون
استعمال کنند و آب گرم بنوشند و روغن بان و زنبق بر موضع بمالند و بطبیخ مرزنجوش نمام و قیصوم و اذخر و سداب بشویند و غذا گوشت بریان سازند
و بالجمله علاج این هر دو نوع مثل علاج تشنج امتلائی کنند و این ضماد حدبه رطوبی را نافع است سنبل رومی و قسط و صبر هر واحد مثقال مر نیم درم لادن قصب الذریره
و اقاقیا هر واحد پنج درم گل ارمنی گل سرخ هر واحد ده درم جوز السرو شش درم ادویه ساییده به آب مورد بر پشت ضماد کنند و اگر به نشود بر موضع داغ صلیبی نهند
ابو منصور گوید که حدبه اگر از ضربه یا سقطه افتد اضمده مقویه مثل ضماد مرتب از گل سرخ و برگ مورد و مغاث و روغن گل و مانند آن سازند و اگر از رطوبت
لزج باشد حب شیطرج یا حب سورنجان بخورند و روغن بید انجیر بماء الاصول یا ماء البزور لازم گیرند و تعاید این دو انماید و نسخه آن همانست که در قول یوسف
گذشت لیکن درینجا گل سرخ عوض صبر است و روغن زنبق که در آن میعه و جند بیدستر و فرفیون حل کرده باشند بمالند و به آب پودینه و مرزنجوش و شیح مطبوخ
نطول کنند و به اضمده گرم که در باب عرق النسا خواهد آمد ضماد سازند و غذا نخود آب و روغن جوز و توابل کنند و از اغذیه بارده و غلیظه حذر نمایند و ایضاً
حدبه از خراج که در فقار پشت بر آید حادث میشود و علاجش اول فصد باسلیق است و ضماد با ادویه مقویه مثل گل سرخ و آس و مانند آن و روغن گل و شرب
ماء البقول و خیار شنبر و اگر این مرض طفل را افتد به پرهیز و مالش روغن و ضماد اقتصار کنند چنانچه مذکور شد **انطاکی** گوید که حدبه خلقی را علاجی نیست
و غیر آن را معالجه به تنقیه و ادهان و اطلیه نمایند و حقنها و فتیلها ادرار و جماع پشت بهتر از مشروبات است و از ریاح بعضی آنست که غلبه کند و استخوان را بشکند
و بعضی آنست که از عضوی بعضو دیگر منتقل شود و علاجش همه ضماد و محلل از مشروبات و غیره است و آنچه برای هر ماده از دواست معلوم شده
پس با عاده آن طول نمیدهیم مگر آنکه باین مرض مختص است از آنجمله مثل غاریقون است و ریوند و زنجبیل و تربد اگر این مساوی سوده جمع کنند و از آن یکدرم
بخورند و تکرار نمایند از حدبه رطوبی خلاص یابد و از مجربات است و همچنین از فلفل و سعد و انیسون چون بخورند و عصاره کرفس یا طبیخ حی العالم و بیخ توت
و از مجربات طلا روغن عاقرقرحا و بید انجیر و سداب و خردل و جوز و بادام است مجموعاً و مفرداً این وقتی است که ماده بارد باشد و اما در ماده حار لابد است
از فصد و شرب شربت ورد و بارد جو مع پشک بزر سرکه سرشته طلا کنند و کذا آب کشنیز به روغن بنفشه و بادام و از مجربات انجیر و قرطم و صنوبر مطبوخ
اولی است و آنچه برای اخراج اخلاط اجراء از پشت و سرین مجرب است آن روغن نفط و زقوم است شرباً و طلاءً و مثل اینست علاج درد پهلو و خاصره
ایضاً در تذکره نوشته که اسباب حدبه جماع در حالت ضعف دماغ و امتلاست و حرکت سخت بعد تغذیه بمثل هریسه و بعد استفراغ و علاجش
درد اعصاب و اتخاذ فرطبس (?) مع امتلا و کثرت اغذیه مولده خلط غلیظ و بخار غلیظ است و علاجش اینست که چیزی بهتر از نقی (?) بتربد و قسبت و عسل
و بورق نیست بعد آن فصد باسلیق و وضع محاجم بر جهت منجذبه و اگر چه ناری باشد و استفراغ بایارجات کبار و تناول مثرودیطوس و تریاق اربعه و معجون
هرمس بعده معاودت استفراغ و معاجین همچنین مع ملازمت اضمده و نطول به محلل مقطع مثل اشق و حرف و زنجبیل و میعه ممزوج بلعابات متمیع
باد هان حاره مثل روغن قسط و بابونه و غار و ناردین و نرگس و این ضماد مجرب از تراکیب ماست ترمس حلبه باقلا جو مساوی کوفته بیخته نصف این
حنظل کوفته و ربع آن انجیر خشک و ربع انجیر هر واحد از تخم کرفس و اشق و میعه و زعفران و بیخ کبر بعسل سرشته بکار برند و این معجون در هر سه روز دو مثقال
استعمال کنند و سه روز بگذارند که مجرب است از رزنکه ترکیب این داده ام و در نفع تمام امراض عصب خطا نکرده غاریقون تربد مغاث سورنجان هر واحد هفت درم
بلیله کابلی بسفایج فستقی خولنجان هر واحد پنج درم بیخ اشق قسط دارچینی هر واحد چهار درم صبر مصطکی عاقرقرحا جنطیانا حب الغار قرنفل فلفل هر واحد

سه درم در سه چند آن عسل معجون سازند و بردارند و از علاجات جید آن بستن بصاص ست یکبار پس نان گرم پس حجامت وسه گرم پس نمک گرم پس صابون وسه بهمین جنور

سرهندی گوید که آنچه از دوای غاریقون و غیره در قول انطاکی گذشته مجرب صحیح ست و چون خلط لزج طبیب را مانده گرداند و از پشت و سرین و غیره خارج نشود

پس روغن نفط و زقوم استعمال نماید و این حب هندی ریاح را افسرده و حدبه رطوبی را بعد تنقیه مغنی از ادویه دیگر ست و بسیار کسان ازین به شده اند تخم کرفس فلفلمویه

فلفل دارفلفل بادیان نمک طعام شیطرج هر واحد یکدرم بدبهار ده درم زنجبیل یازده درم هلیله زرد تربد مقشر مجوف هر یک پنجدرم کوفته بیخته قند سیاه سی درم بقوام آورده

دران جمیعا بقدر بادام سازند و یکی از آن بخورند و این ابرات تجربه کرده ام و صحیح یافته شده خطا نکرده یا دارند و مداومت دوا الیکه در قول ابو منصور گذشت نیز تجربه بسیار

وجع ظهر یعنی درد پشت

شیخ میفرماید که وجع پشت در عضل و اوتار داخل و خارج محیط صلب میباشد پس اگر از لمس دست درد کند سبب در خارج باشد والا در داخل بود و هر چونکه باشد یا بسبب برودت مزاج سازج واقع در پشت و یا بلغم خام متولد در عضلات و فقرات پشت یا انصباب آن از بدن در عضلات و رباطات و اوتار پشت و یا دخول ریح در اعضای مذکوره حادث شود و یا بسبب کثرت تعب و برداشتن بار گران و حرکات سخت و پشت خم کرده نشستن و یا بسبب کثرت جماع و گاهی از اسباب حدبه افتد چون هنوز مستحکم نشده باشد و یا بسبب مشارکت بعض اعضا بود چنانچه بسبب ضعف گرده و هزال و ورم آن و یا بسبب امتلای شدید رگ بزرگ موضوع بر طول پشت از خون و یا بسبب ورم و جراحت در قصبه ریه و گاهی بمشارکت رحم باشد چنانچه قرب ایام حیض یا در اختناق رحم و هنگام درد زه و گاهی درد پشت از علامات بحران بود **طریق تشخیص** این اسباب اگر درد بی ثقل تب ریح حادث شود و در حین گردد و از مشی و ریاضت و مالش و چیزهای گرم تسکین یابد و هنگام سکون و در شب و در سرما اشتداد نماید و در پشت سردی محسوس گردد سببش برودت مزاج باشد و اگر درد مع ثقل و تقدم تناول چیزهای سرد مولد بلغم و افزونی درد و ثقل نزد برد و دیگر علامات مذکوره برودت مزاج یافته شود و سردی ملمس موضع وجع بود سببش تولد بلغم باشد و اگر درد تثقیل لازم بر یک و تیره بود و بعد تحضب تعب و جماع متعب و جز آن که تحریک ماده کند حادث شود سببش انصباب بلغم باشد و اگر درد تمددی و منتقل باشد و ثقل کمتر بود و از چیزهای گرم و تکمید و تدهین راحت و از اغذیه منفخه ضرر یابد سببش دخول ریح در پشت باشد و اگر التهاب و لذع مع خفت بدن و عدم ضربان و رنگینی قاروره و تشنگی و سکون باشیای مبرده بود سببش حرارت ساده باشد و اگر درد مع ضربان در تمام پشت از ابتدای فقرات پشت تا آخر فقرات قطن بود و حرارت آن موضع و سرخی رنگ آن باشد و هنگام حرکت درد شدت کند و شدت تشنگی و سائر علامات غلبه خون موجود بود سببش امتلای رگ باشد و اگر تقدم تعب و برداشتن چیزی گران و مانند آن و کثرت جماع و یا علامات اسباب حدبه و یا آثار ضعف و هزال و ورم گرده و یا ورم و جراحت قصبه ریه و یا قرب حیض و یا اختناق رحم و طلق و یا علامات بحران معلوم شود سببش یکی ازین اسباب باشد **علاج** اگر بسبب سردی مزاج یا بلغم خام یا ریح باشد علاج ریاح افسرده کنند و یا منضج از مطبوخ پوست بیخ بادیان پوست بیخ کاسنی سورنجان مکوه بادرنجبویه هر یک هفت ماشه بسفایج پنج ماشه اذخر چهار ماشه انجیر زرد چهار عدد مویز منقی دو توله با گلقند عسلی سه توله بدهند و بعد نضج تنقیه بحب سورنجان و حب منتن کنند و جهت تعدیل مزاج معجون چوب چینی با عرق چوب چینی دهند و روغن قسط و سداب و بابونه بمالند و معاجین حاره و ماء العسل دهند و روغنهای گرم جندبیدستر آمیخته بمالند و ضمادهای حاره مثل مقل اشق حلبه بابونه حب الغار بلعاب تخم کتان و روغن بید انجیر آمیخته ضماد سازند و غذا نخود آب و گوشت طیور با مصالح گرم دهند و تقلیل غذا سازند و جائیکه ماده نباشد صرف تعدیل و مالش و روغنهای گرم در بارد و سرد در حار کفایت کنند و ایضاً در ریحی هر چه در ریح البواسیر گذشت بکار برند و اگر بسبب امتلای رگ بزرگ باشد فصد باسلیق کنند و بعد از نضج بمنضج صفرا تنقیه از مسهل صفرا نمایند و اگر بسبب تعب و کثرت جماع باشد روغنهای گرم بمالند و ترک سبب کنند و اگر از اسباب حدبه یا بسبب ضعف گرده و هزال و ورم آن و یا بسبب ورم و جراحت قصبه ریه و یا بمشارکت رحم باشد علاج هر واحد مذکور شد بدان توجه نمایند

ذکر بعض ادویه مفرده و مرکبه نافع درد پشت خوردن بوصیر سه درم و کذا پوست زند و رقیق نارنج که دران مغز سفید نباشد در شیشه کرده اند و روز یکشنبه سه هفته در آفتاب آویخته و کذا مداومت خوردن جوز و انجیر و کذا خوردن پوست سنگدان چرز و کذا لجمله قوابض هر واحد در وجع ظهر بارد مجرب سویدی ست

وشرب نانخواه وکذا ماء بیخ هیرج و پوست بیخ آن سه درم وکذا سمن وکذا مومیائی بقدر نخود بماء العسل وکذا آب کرفس تازه بعسل وکذا بندق هندی بقدر نخود
وکذا تربد وکذا دار فلفل بعسل وکذا انیسون وکذا جدوار وکذا فوه الصبغ بعسل وکذا حب الغار وکذا طبیخ برگ سنبراو وکذا افاوانیا وکذا افراسیون وکذا حلتیت وکذا
جاوشیر وکذا زعفران وکذا زراوند مدحرج وشرب وضماد سنا وکذا مغز حب محلب بعسل وکذا مرزنجوش وکذا پیه گورخر وکذا اسیسالیوس وکذا روغن تخم ترب وکذا
کمافیطوس وکذا روغن بطم وکذا سعد وکذا روغن فندق وکذا تخم حرمل وکذا تخم یا گل شبت بعسل پخته وکذا روغن آجر و خوردن نارجیل وکذا بقله حلبه وکذا مغز
صنوبر کبار بمویز سرخ و یا یکشبانه روز بآب ترکرده بعسل وکذا گوشت گورخر وکذا کرنب پخته وکذا لحم سقنقور وکذا مارماهی وکذا لحم گوزن وکذا ملازمت اکل
نعنع بستانی و مالش روغن نارجیل کهنه وکذا روغن خردل وکذا روغن حب اترج وکذا روغن جوز کهنه وکذا روغن تخم انجره وکذا روغن قرطم وکذا پیه گورخر و روغن قسط وکذا
روغن جندقوقا وکذا روغن قنفذ وکذا پیه شترمرغ وضماد برگ خرزهره وکذا گل آن وکذا مرزنجوش سوده بموم و زیت آمیخته وکذا قصب الذریره
بسرکه سرشته وکذا نسرین وکذا پشک بز و آرد جو مساوی بسرکه سرشته وکذا بیخ قثاء الحمار سوده در میپختج پخته وکذا آرد ترمس پخته وکذا زفت یابس گداخته حرف
سوده بدان آمیخته و برپارچه مالیده وکذا لحم ابن عرس وکذا سرگین کبوتر و حرف و شرب حقنه سکبینج وکذا روغن خسک و پوشیدن مرغزی وکذا پوست شق و
نطول شوربای گوشت گوزن هر واحد نافع درد پشت بارد ست و خوردن کشنیز خشک با شکر وکذا اسفاناخ درد پشت حار را نافع بود و حب دیگر ماهودانه نیم درم
با عسل و یا با اشق و فرفیون هر واحد نیم درم بیامیزند و از یک مثقال تا دو مثقال بخورند اخراج بلغم و تسکین درد پشت نماید وکذا غاریقون دو درم ریوند چینی نیم درم
در درد پشت بلغمی مفید ست و دیگر خوردن لوبان برای وجع ظهر مجرب ست و اگر شاخ آهو در اوند کرده بگل حکمت گرفته در آتش بسوزند پس سوده قدری
از ان با روغن گاو بخورند درد پشت ریحی و بلغمی را سود دارد و دیگر اول پشت را بروغن چرب کنند بعده سپندان یعنی حالون بآب سائیده طلا نمایند و در آفتاب
نشینند درد پشت و تهیگاه دفع گردد وکذا جدوار بآب سوده طلا کردن و در آفتاب نشستن دوائیکه در درد پشت بلغمی مجرب ست غاریقون یکدرم ماهودانه
سکبینج اشق مقل ازرق هر واحد نیم درم فرفیون شحم حنظل حجازی مقرض بروغن بادام چرب کرده هر یک ربع درم باهم آمیخته بخورند روغن که دافع درد پشت
و کمر ست شحم حنظل مثانث سورنجان زیره سیاه فرفیون ایرسا جندبیدستر هر کدام سه مثقال جدوار دو مثقال نیمکوب کرده در سه رطل آب و یک نیم رطل روغن زیت
واگر نباشد روغن بید انجیر بجوشانند آن قدر که آب فانی شود و صاف نموده نیمگرم بر پشت و کمر و عانه بمالند **ضماد** که بعد تنقیه بسیار مفید ست در آب برگ حنا نیله قهوه
و صابون حل کرده نیمگرم ضماد کنند **حب چهار برگ** که برای درد پشت ریحی و وجع مفاصل و درک و تهیگاه و گردن و شانه و همه دردهای ریحی را بسیار نافع
برگ تنباکو سبز نازک که آنرا بهندی کونپل گویند و برگ نازک بید انجیر سرخ و برگ نازک تاتوره و برگ نازک عشر و نمک طعام هر یک چهار توله سائیده حبها بقدر نخود
سازند شربتی یک عدد صبح و یکی شام و روغن زیره در پشت بر که بمالند و جوارش اسقف و روغن دفلی و معجون مسیحی و معجون تربدی و فلاسفه و حب اذراقی
هر واحد نافع درد پشت ست **اقوال اکابر** شیخ میفرماید واجب ست که در علاج درد پشت بسوی معالجات اوجاع مفاصل و معالجات حدبه و ریاح افسر
رجوع کنند چه طریق علاج همه واحد ست اما معالجه بارده بمشروبات و ضمادات و مروخات مذکوره در ابواب گذشته باید کرد و آنچه از بلغم خام باشد باید که استفراغ بمثل
ایارج شحم حنظل و حب منتن نمایند و معالجه آنکه از تعب مانند آن باشد بغذای جید و مروخات معتدله و روغنهای نیمگرم باید کرد و آنچه از جماع باشد فعلاجش علاج
کسی ست که از جماع ضعیف شده باشد و آنچه بسبب گرده باشد علاجش علاج ضعف گرده است و علاج کائن بسبب امتلای رگ بزرگ فصد مابض رکبه
نیز هست که این فی الحال تسکین او نماید و خصوصاً چون اتباع بمروخات از روغن گل و مانند آن کنند و آنچه بسبب حدبه باشد علاجش علاج حدبه ست و اکثر درد
پشت بسبب برودت یا بسبب ضعف گرده بود پس می باید که اکثر علاج ازین دو جهت باشد و کلام مستوفی در علاج گرده و ایضاً در تسخین پشت در باب حدبه
ذکر کردیم لیکن معالجات خاص بوجع پشت بارد استعمال روغن فرفیون تنها ست و از مشروبات مجربه برای آن تریاق اربعه ست یا روغن بید انجیر بآب
کرفس و اینکه نقوع نخود سیاه و وجع بسیار بچهار درم روغن گاو و یکدرم عسل بنوشند این تا چهارده روز استعمال کنند و خوردن حلیون وادمان او خیلی سودمند ست
و حب مسهل بارد مزاج را از اصحاب این درد حب منتن ست و اما ضمادات پس تضمید بتخم زهره در درد کهنه رابه کند و تضمید بمثل جاوشیر و مقل و اشق و سکبینج

و جند بیدستر و فرفیون سفر و و مرکب بروغن غار و حب و روغن سداب تخم او و روغن بید انجیر و روغن میعه بسیار نافعست و آنرا مروغات روغن فرفیون
و روغن قسط و روغن سداب ست و روغن سوسن آخاصیت عجیب ست و اولی آنست که اولا پشت را گرم کنند و بپارچه درشت بمالند پس تمریخ
نمایند جرجانی و ایلاقی گویند که اگر سبب درد پشت مادهٔ خام بود علاجش پزانیدن ماده باشد بجاوار الاصول و روغن بید انجیر و استفراغ بقی و دوای مسهل چون
حب منتن و حب سکبینج و ایارج فیقرا مرکب با شحم حنظل و اگر وج را نیمکوفته شب بانخود تر کنند و صبح جوشانیده دهند و صاف کرده عسل و روغن گاو آمیزند صواب
بود و اگر سببش ریح غلیظ باشد و اکثر درد پشت و خاصره ازین میباشد معالجه بجاوار الاصول مع روغن بید انجیر کنند و این حب سکبینج درد پشت و تهیگاه
را سود دارد بگیرند حلبه و حب الرشاد و تخم کرفس و نانخواه و زنجبیل برابر سکبینج برابر همه کوفته بیخته با هم سرشته حب سازند و صبح دو درم بخورند و اگر سببش سوء مزاج
سرد ساده باشد تبدیل مزاج کنند و معجون نیاوشر و دیطوس سخت نافعست و اگر سببش رنج و ماندگی باشد آسایش جویند و طعام سبک و لطیف خورند و گل
و روغن شبت و بابونه بکار برند و اگر سببش امتلای رگ پشت بود رگ باسلیق و مابض زنند و روغن گل بمالند و طعام سبکتر کنند محمود گوید که درد پشت اگر
از برودت مزاج یا کثرت بلغم خام باشد علامتش سفیدی رنگ قاروره و بطوء نبض و تقدم تناول اغذیهٔ غلیظه یا لزجه و سن و بلد و عادت و رطوبت زبان
و قلت تشنگی و شدت درد بعد بیداری از خواب و عرق و ایذا از تناول فواکه رطب و آب سرد و امتلاست پس هر صبح جلاب از بادیان و انیسون و اصل السوس
هر واحد دو درم و گلقند عسلی ده درم دهند و غذا نخود آب بشیرهٔ بادام و بعد ظهور نضج در قاروره تنقیهٔ بدن از اخلاط بلغمی غلیظ لزج بحب سورنجان یا حب صبر
یا بحب قوقایا یا بمطبوخ سورنجان کنند و در هر هفته یکبار تی بقیات که در باب الفیل مذکور شده الی بیاید استعمال نمایند و بر پشت روغنهای گرم مثل روغن زنبق
و خیری و نمام بمالند و از جماع و طعام شب و فواکه و آب سرد حذر کنند و بر تناول حب منتن مداومت نمایند و یا گلقند ده درم در آب گرم حل کرده بنوشند یا معجون
بخورند و این حب صاحبان این مرض را نافعست شحم حنظل شیطرج سکبینج هر واحد یکنیم دانگ صبر جند بیدستر هر واحد یکدرم مقل ازرق یکنیم درم سورنجان یکمثقال
کوفته بیخته بآب گندنا حب سازند و این یکشربت ست و اگر از تعب و کثرت جماع باشد ترک آن کنند و راحت و خواب و حمام نمایند و هر صبح جلاب از عنب الثعلب
سه درم و شکر سفید ده درم بنوشند و غذا مزورهٔ ماش و شیرهٔ بادام سازند و پشت را بروغن زنبق و خیری زرد و بنفشه ممزوج بمالند و اگر از امتلای رگ باشد هر
صبح جلاب از عناب ده عدد و شکر سفید ده درم و عنب الثعلب سه درم بنوشند و غذا مزورهٔ مذکور و اسفاناخ خورند و یا آب انار ترش سه اوقیه با شکر سفید
ده درم بنوشند و اگر فائده نشود فصد باسلیق کنند و یک لحظه در آب سرد داخل شوند و در مکان بارد و زیر بادکش نشینند و در جای نمناک خواب کنند حجندی گوید
که درد پشت و خاصره نیز از اجناس اوجاع مفاصل ست و اکثر این علت از خلط ردی غلیظ بلغمی بود پس اگر سببش برودت مزاج و بلغم خام منصب در مفاصل
باشد و این اکثری ست قی بآب اصل السوس یا شبت کنند و هر صبح شربت اصول بنوشند و چون نضج ظاهر شود تنقیه بحب سورنجان و حب منتن و حقنه
قوی کنند و روغنهای گرم بمالند و از بقول بارد و رطب پرهیز نمایند و معجون فلاسفه نافعست و تضمید بصموغ منتنه و آن در قول شیخ گذشت و تنطیل بآب
شیح و قیصوم و مرزنجوش و اکلیل و پودینه و بعد خروج از آبزن مالش بروغن سداب مفید و بدانند که استعمال ادویهٔ نافع اوجاع مفاصل از رطوبت مدر بول
اوجاع پشت از برودت و رطوبت را صحت بخشد و اگر سببش کثرت تعب و کثرت جماع یا سوء مزاج حار یابس باشد هر صبح آب عنب الثعلب با شکر و شربت آلو و تمر هندی
بنوشانند و اگر سببش امتلای رگ باشد هر صبح شربت عناب یا شربت انار یا شربت تمر هندی با آب عنب الثعلب یا بشیرهٔ خرفه دهند و غذا مزورات مطبوخ
بحموضات با شیرهٔ بادام و خشخاش و اسفاناخیه و قرعیه خورانند و اگر سببش حمیات بلغمی باشد علاجش بعلاج اوجاع مفاصل بارد کنند قرشی گوید که در بلغمی
بعد نضج تنقیه کنند و سکنجبین بزوری با آب اصل السوس و سکنجبین عنصلی و شربت اصول یا آب کرفس با سکنجبین بزوری و یا نخود سیاه و حلبه و وج در آب گرم تر کرده
یا جوشانیده صاف نموده سکنجبین عنصلی داخل کرده بدهند و غذا جوزهٔ مرغ و کبک و کبوتر بچه بشبت یا نخود سیاه و حلبه ساخته دهند و شحم قاوندی بمالند و بدانچه مناسب بود
بخور کنند و پشت را بخرقهٔ خشن بمالیده ببعض شحوم و لعابهای حاره بمالند و آنچه از امتلای رگ بزرگ باشد چنانچه هنگام احتباس حیض یا خون نفاس یا منی از طول مدت
بجماع عارض شود آنرا فصد فی الفور لازم کنند و جماع اگر بسبب احتباس منی بود و آنچه از فرط جماع باشد هرچه در تدبیر افراط جماع ذکر کردیم بعمل آرند فقط سعید گوید که

علاج درد پشت تابع برودت بخوردن گلقند و نوشیدن آب مطبوخ عود و اسهال طبیعت بآنچه مخرج خلط بارد باشد مثل حب سورنجان کنند و مالش پشت بریت و ریختن آب نیمگرم بران و غذا نخود آب و غذا از امتلا نمایند و علاج درد پشت تابع حرارت بفصد باسلیق در ابتدا و شرب شیرهٔ تخم خرفه با سکنجبین و نوشیدن آب انار ترش و استعمال شربت آلو و تبرید موضع بصندل و گلاب کنند و غذا مزورهٔ سماق یا غوره سازند و در موضع سرد بخوابند و بر پشت آب سرد بریزند خصفر گوید که آنچه بسبب برودت و بلغم باشد تنقیهٔ بلغم مثل حب ایارج یا قی یا حقنهٔ مخرج بلغم منقی سریع کنند و معجون برج و معجون نجاح خورانند و مارالاصول بروغن بادام تلخ یا روغن خروع استعمال کنند و اگر ماده بسیار باشد بر مثل شوربای نخود بعسل اقتصار نمایند و روغن بلسان بمالند و پشت را بخرقهٔ درشت مالیده بعض شحوم حاره مثل پیه پلسون یا پیه نهنگ چرب کنند و این دوا نیکوست بگیرند روغن قسط و روغن ناردین و روغن غار در ان جندبیدستر و کندر و تخم انجره هر واحد سه درم فرفیون یک مثقال حل کرده بر پشت بمالند و اگر در یکر حل زیت برگ غار بیزند و شب بر پشت بمالند و صبح حمام نمایند و در درد پشت کهنه امفید بود و دیاسلیق و برگ خرزهره بعض روغنهای گرم مثل خاگینه پخته ضماد کنند و یا روغن زنبق ده جزو بگیرند و فرفیون و جندبیدستر و میعه هر واحد یکجزو حل کرده بمالند و قی بشرب لازم گیرند و گاهی از ورم پشت یا وجع دیگر عارض شود و علاجش انزاله سبب ست میر عوض مینویسد که درد پشت حادث از سردی مزاج و بلغم خام بعرق و اسهال تریاق اربعه با طبیخ بزور و اصول و آب نخود سیاه و اطریفلات و مربای برج دهند و حلبه را بکوبند و آب بیزند و بر پارچه مالیده بر موضع درد نیمگرم ببندند و چون خواهند که جدا کنند بحمام روند و خرقه را جدا سازند و این حب در تسکین الم وجع ظهر عجیب الفعل است شحم حنظل صبر سکبینج هر کدام دو جزو جندبیدستر مقل هر کدام نیم جزو شربتی یک درم و آنچه از تعب و کثرت مجامعت باشد ترک سبب کنند و روغن بنفشه و روغن بابونه با الم آمیخته بمالند

وجع خاصره یعنی درد تهیگاه

اسباب این مثل اسباب درد پشت باشد و کذا علامات آن علاج علاجش بعلاج درد پشت کنند و خوردن حلوای تخم تمر هندی در درد کمر و مغلظ منی ست و اگر از ریح البواسیر باشد علاج آن نمایند و خوردن مقل بقدر دو سرخ وقت خواب و کذا حبوب مقل و معجون آن مجرب ست و بستن نان باش هندی که در ان حلتیت و تخم شبت داخل کرده باشند نافع و این ضماد برای درد کمر و زانو بتجربه رسیده افیون یکتوله شنگرف قسط تلخ صبر زرد از هر واحد نیم توله در آب ادرک حل کرده طلا و در آفتاب یا نزد آتش عضو را خشک کنند و دو سه روز چنین بعمل آرند و بقول اهل هند برای درد کمر این حلوا نافع ست سونٹهه مغز تخم ارنڈ هر یک شش درم روغن و شکر هر یک دوازده درم شیر گاو نیم آثار اول مغز ارنڈی سوده در روغن بریان نمایند پس شیر آمیخته بجوشانند چون غلیظ شود شکر انداخته حلوا سازند و به حسب مزاج خورند و ایضاً تخم ارنڈ نمک لاهوری سیده چوب هر واحد توله انگزد نیم توله آرد گندم نیم پاو بگیرند و ازین نانی از یکطرف پخته بر بندند مفید بود و شیخ میفرماید که اکثر این درد ریحی و بلغمی بود و علاج این بعلاج درد پشت قریب ست و از علاج خاص باین درد نیست که بگیرند حلبه و حب الرشاد و باقی اجزا همان حب سکبینج ست که در وجع ظهر در قول جرجانی مذکور شد و اگر بسبب ورم در عضوی یا در آنچه مشارک او باشد عارض شود علاجش علاج آن بود و بسبب سوء مزاج حار ساده یا مع ماده کمتر افتد مگر بر سبیل مشارکت اعضای عمل و امعا و علاج و علامت آن ظاهر ست کرمانی گوید که در بلغمی و ریحی حمول شیافات سخته مرتب از مقل و اشق و انیسون و زنجبیل و تخم کرفس و شحم حنظل و سورنجان و ماهیزهرج و امثال آن سریع التاثیر ست بنابر قرب موضع علت خصفر میگوید که حقنهای مفتش ریاح و مخرج بلغم بعمل آرند ابو منصور مینویسد که تخم کرفس و سکبینج و فانید ساخته بخورند و یا حب الرشاد سه درم بعسل استعمال کنند تا آنکه ورم کند بعده این فتیله بکار برند که عرق النسا را نیز نافعست بگیرند حب الرشاد و سکبینج بوزن یک یک درم از ان فتیلها سازند مؤلف اقتباس گوید که اگر بسبب کثرت جماع باشد ترک آن نمایند و روغن لبوب سبعه مالند و دو سه روز حمام متواتر کنند و دوا المسک و جوارش علو خان با ماء اللحم ساده ممزوج با چهارم حصه شراب هند و غذا قلیه نرگسی و خاگینه با نان خشکار خورانند و خوردن سه دو بیضهٔ مرغ با مصطکی عظیم الاثر ست

دوالی

عبارت ست از فراخ شدن رگهای ساق و قدم بسبب کثرت نزول خون سوداوی بسوی آن و گاه از خون صرف غیر سوداوی و گاهی از خون بلغمی غلیظ افتد و به هر چگونه باشد ماده این مرض را اکثر خونی بود که در ان عفونت نباشد و الا در ان پای از تقرح و اورام خبیثه سالم نماندی و اکثر پیکان و پیاده روان و حمالان و کسانی را که به پا بسیار ایستند چنانچه خدام امرا و سلاطین را از کوب طویل عارض گردد و خاصته چون ایشان استکثار اغذیهٔ مولد سودا نمایند و در بلدان حار مثل

و بکار بسیار افتند و بیشتر عقب امراض حاده واقع شود و بسبب انتقال ماده بسوی آن و مستعدین مذکورین آن وگاهی اتباع ارا افتد چنانچه اوجاع مفاصل ابتداءً
عارض شود و صاحبان حمال را که کسان مذکورین بسیار عارض گردد و دوالی گاهی علاج نپذیرد و گاهی آنرا قطع کنند و از قطع آن بسبب نقصان راه غذا عضو لاغر شود
پس سوداوی از ایشان چون قطع و منع کنند امراض سوداوی و مالیخولیا از ان عارض گردد و چون خون صاف باشد از قطع آن خوف عروض مالیخولیا نبود و گاه دوالی
جهت حرارت مزاجی یا عارضی ماده متعفن شود و بقروح انجامد گیلانی در شرح قانون مینویسد که مردی را مرض قریب این علت در پای بود و عقب زوال دوالی مالیخولیا
عارض شد بعد از ان باز مرض پای او عارض گردید و مالیخولیا زائل شد و تکرار این هر دو حال بران قریب بار مشاهده کردیم و دوره این هر دو مرض در یک سال بران
میگذرید و اکثر دیده شد کسی را که مالیخولیا بود و بحدوث دوالی در ساقهای او از ان خلاص یافت بالجمله تشخیص این مرض همین ست که رگهای سطبر گردا گرد ساق
و قدم ظاهر شود و گره گره و دران پدید آید و حرکت ثقیل و رفتار بسیار و سریع دشوار گردد و تمیز نوع ماده آن از علامات مخصوصه هر واحد از ان و رنگ عضو و تدبیر
سابق و از وقت حاضر پوشیده نیست چنانچه رنگ سرخ قانی دلیل خون صرف بود و این اسلم ست و رنگ تیره مائل بغبرت یا سبزی بر خون سوداوی دلالت
کند و این تشقق و تقرح سرعت نماید و رنگ مائل بسفیدی و شفافیت و نرمی عضو بر خون بلغمی گواهی دهد علاج فصد باسلیق کنند بعد از ان فصد عروق
ممتلی نمایند و از دست بمالند و بیفشارند تا خون تمامه بیرون آید و تنقیه سودا بمسهل و ماء الجبن کنند و ترک ریاضت نمایند و از اغذیه مولد سودا احتراز کنند
و بقول اقتاع و این جزله طلای قطران و کذا زهره بز نر مفید بود و در علاج مهلت روا ندارند و معالجه این داء الفیل ماحد شناسند اقوال حکما مصنف اقتباس
گوید که بعد فصد باسلیق یا صافن تا ده هفته تی فرمایند بفاصله یکروز بعده تنقیه بماء الجبن بمطبوخ افتیمون فواکهی علوبخان و سفوف لاجورد و حب لاجورد و معجون
نجاح کنند و یا با ایارج فیقرا و حجر ارمنی و لاجورد مغسول و مطبوخ افسنتین تربدی و حب غاریقون علوبخان پس روغنهای محلله قابضه مقوی عضو بمالند و چون مستحکم
و کهنه گردد عروق را بشگافند بطریقیکه در قول شیخ بیاید و اگر از عود آن ترسند بعد بریدن رگ داغ دهند بعده ادویه قابضه بارده مثل مورد و مازو و جوز السرو و اقاقیا
و حضض و لحیة التیس و رامک و اشباه آن ضماد کنند تا باز عود نکند و ساق و قدم را قوت دهد و ضعیف و لاغر شدن ندهد شیخ الرئیس مینویسد که اما تدبیر دوالی اینست که
استفراغ خون از عروق دست و تنقیه سودا و اخلاط غلیظ و اصلاح تدبیر باید کرد و ترک هر مغلظ و حرکات متعبه و قیام طویل کنند بعد از ان بفصد این عروق متوجه شوند و همه
خون سوداوی که اندران باشد بیرون آرند و در اخر آن فصد صافن نمایند بعده در هر اندک مدت تعاهد تنقیه بدن مثل ایارج فیقرا باندک حجر لاجورد کنند و حتی الامکان ادامت
نمایند و شرب افتیمون در ماء الجبن لازم گیرند و حرکت اصلا ترک کنند و استعمال رباط بر پای به بستن آن از اسفل بسوی فوق و از عقب تا زانو سازند و معذلک اطلیه قابضه صلبه عضو
زیر رباط استعمال نمایند و اولی آنست که حرکت نکنند و مشی ننمایند مگر بعد بستن پایها و بر موضع خصوص بعد تنقیه بفصد دستها و پایها و نفس عروق دوالی خاکستر
چوب انگور و روغن زیت که بران طرفه پاشیده باشند طلا کنند و طلای مس مطبوخ و نطول آب آن و پشک بز و آرد حلبه و تخم ترب و تخم جرجیر از ین قبیل ست و اگر
سوای قطع تدبیری سود ندهد جلد را بشگافند و دوالی را اظهار کنند و در طول آن شگاف دهند نه در عرض و در اب همه خون که اندران باشد بیرون آرند [illegible]
آنرا سائل شدن دهند بعد تنقیه آن بشق کردن در طول نمایند و گاهی سل و قطع اصلا میکنند و دران هنگام باید که استیصال آن نمایند و الا ضرر دهد و فضل
سل بر داغ سبقت و رجحان ست که سل رگهای سرخ سوای سیاه کنند و اما با سیاه آنچه از تنقیه نوشتیم اول بعمل آرند و گاهی قرحه نشود تا مبالغه در تنقیه نکنند و بعد آن
اسهال اخلاط سوداوی و غلیظ نمایند و بعد قطع بسل و داغ واجبست که مولدات خلط سوداوی ترک نمایند و مداومت تنقیه بدن کنند تا فضول سوداوی
پیدا نشود و دوالی معاودت نکند اگرچه ماده بسوی آن غیر مسدود باشد و یا حرکت کند آنچه معتاد الحرکة از پای بسوی اعضای اشرف بود و با آنکه در ربط و غش خطر
ره ماده مندفع از عضو خسیس بسوی اعضای عالیه هست فلهذا صواب آنست که ربط و سل و غیر بعمل نیارند مگر بعد تنقیه ماده باقی ایلاقی و جرجانی گویند که علاج دوالی
نیز همین ست که اول تنقیه بدن و ترک مشی کنند بعده رگها بکشایند و خون فاسد از ان بیرون کنند و بعضی را جلد شق کنند پس رگهای سطبر در طول بشگافند
و اخراج ماده که اندران باشد بکنند و بعضی رگها چندانکه توانند کشیده بیرون کشند و ببرند و این را بتازی سل گویند و باید که جمیع عروق قطع کنند و الا دو معالجت
کنند و داغ کردن صواب تر از سل بود و تا تنقیه بدن نکنند دستکاری نشاید کرد و هر آنکه جراحت مندمل نشود و پیوسته از ان رطوبات سیلان کنند

ابن الیاس گوید که فصد باسلیق و اخراج خون بقدر قوت و حسب واجب کنند و هر صبح جلاب از عناب ده عدد عنب الثعلب سه درم و شکر سفید ده درم
بنوشانند و غذا آحروره ماش و نخود بشیره بادام سازند و بعد ظهور نضج در قاروره تنقیه خلط سوداوی بمطبوخ افتیمون یا بحب آن کنند و چون تنقیه بدن گردد
بعد چند روز فصد آن عروق کنند و بملایمت بمالند تا باریک شوند و عصابه محکم بر بندند و صاحب این مرض از اغذیه غلیظه مولد سودا مثل کرنب و بادنجان و عدس
و گوشت نمکسود و لحوم گاو و بز و مانند آن احتراز کند و در رفتار و ماندگی پایها تقلیل نماید **خجندی** گوید که بعد فصد باسلیق و ترک اغذیه مولد سودا مثل لحوم بقر
و اسپ و شتر و امثال آن و ترک مشی و بر داشتن بارگران و تعلیق پایها در رکوب هر صباح شربت عناب با آب عنب الثعلب دهند و بعد تنقیه سودا فصد مابض
رکبه یا حجامت بر ساق نمایند و بران عصابه عریض محکم غیر مولم بندند و گاهی معالجه بدستکاری میکنند که جلد را شق کرده دوالی را ظاهر ساخته در طول میشگافند
و خون ازان بیرون می آرند **قرشی** و سدید و خجندی گویند که از هر چیز مولد ماده غلیظ پرهیز کنند و فصد از هر دو دست بتدریج و قی بالغ و استفراغ سودا و بلغم بعد
نضج نمایند و ایارج فیقرا بحجر ارمنی بلیغ النفع ست و کذلک طبیخ افتیمون یا حب و جمار الجبن یا بشیر تازه و اگر باین تدبیر زائل نشد احتیاج باظهار عروق متسعه
از زیر جلد و شق آنها در طول و سائل کردن خون و یا قطع آنها بتمامه و داغ آنها افتد بعد ازان ادویه قابضه مثل گل سرخ و گلنار و مورد استعمال کنند تا تولد ماده ابار
دیگر منع کنند و گاهی ازین خوف حدوث مالیخولیا و امراض سوداوی مثل قطرب و داء الکلب و غشی و خفقان گردد و چون این علت مستحکم شود علاج نپذیرد و غذا قلیل بعض
میهد مثل جوزه مرغ با آب سماق و مزورات دهند و براحت امر کنند و در حمام داخل نمایند و بر عضو آب نیمگرم ریزند **انطاکی** در تذکره گوید که تنقیه ماده آن بفصد و قی و اسهال
کنند و آنچه در نقرس و داء الفیل مذکور گردد بدان طلا نمایند مع لزوم راحت و در تذکره نوشته که در قسم سوداوی و بلغمی علاج داء الفیل بعینه کنند و علاج قسم دموی بفصد باسلیق
از طرف مخالف کنند اگر مرض یکپای باشد و الا از هر دو جانب کشایند و ابتدا بفصد خلاف پای علت متاخر کنند اگر تولد مرض متعاقب باشد و الا ابتدا بدست راست
نمایند و خون بتدریج بحسب احتمال قوت خارج کنند و چون بدن پاک گردد جلد بشگافند و عروق قطع کنند تا خون آن بیرون آید و اگر بعد تضمید قوابض خوف
عود ماده باشد قطع عروق بالکلیه نمایند و علاج قسم مرکب از جمیع اخلاط مذکور یا بعض آنها بدانچه مذکور شد بحسب غالب مرکب نمایند و از صفرا صرف این مرض نمیفتد
لیکن ازان مرکب میباشد چنانچه از زردی عروق ملتویه مشاهده میشود پس اگر چنین باشد در علاج آن را نیز مرعی دارند **ابن نوح** گوید که ابتدا بفصد باسلیق و اسهال
سودا کنند و این متواتر نمایند و از جمیع چیزها که صاحبان مالیخولیا ازان پرهیز کنند احتراز سازند و چون این تدبیر مدتی بعمل آرند بعد ازان از عروق دوالی یکی یا دو
هر کدام که بزرگتر دران باشد بکشایند و همچنین یکی بعد دیگری کشاده باشند و آن را بمالند تا همه خون بر آید و بعد ازان بتعاهد فصد و اسهال سودا و پرهیز از مولدات سودا
امر کنند **گیلانی** مینویسد که اولی در علاج دوالی اینست که پیش از هر چیز هر روز صبح ناشتا مسکه گاو در آب شدید الحرارت که قریب بجوشش باشد تا اجزای لبنیه مسکه را
ببرز بگذارند و بنوشند و مقدار مسکه اندک اندک هر روز افزوده از یک اوقیه تا دو اوقیه و زیاده ازان کنند و بران مداومت نمایند از چهار ماه تا شش ماه یا زیاده ازان
مع ترک اغذیه ردیه بعد ازان در تنقیه شروع کنند که این مواد بدن او را نضج و اصلاح دهد و درین نفع بسیارست

داء الفیل

مرضیست که در ان ساق و قدم مانند پای فیل بزرگ شود و اکثر بسبب ریختن خلط سوداوی بود و گاهی بسبب خلط بلغمی غلیظ افتد و گاهی از خون جید عارض شود
چون بسیار نازل شود و پای بدان اغتذا نماید و اول پای سرخ شود پس تیره و سیاه گردد و سبب این شدت امتلا و ضعف عضوست بجهت کثرت حرارت
و شدت جذب و بسبب شدت حرارت مانع از حرکت و احوال معین بر دوالی برین علامت کند و گاهی متقرح شود و ازان خوف اکله بود و این مرض دیر زوال است
و مستحکم ازان که حس عضو را باطل کند بشود و خفیف ازان محتاج بعلاج قوی دوالی بود **انطاکی** گوید که حقیقتا انصباب یکی از دو خلط باردینی سودا
یا بلغم بپایها باشد پس مجاری آن از قرب زانو تا نهایت پای غلیظ شود و ماده او اکثار از هر چیز مولد سودای غلیظ مثل لحم بقر و ماهی بزرگ ست و معذلک مشی
و بر داشتن بار گران و نوشیدن آب قبل هضم و خوردن چیزی که قبل از انخلاع صورت غذا منهضم شود و جماع بر امتلا آن را زیاده کند و علامت سوداوی آن التهاب
و احتراق مع تیرگی عضوست پس اگر صرافت ماده زیاده شود قرحه کند و بشاید و اگر کف پای با ساق متساوی گردد معذلک عقده سخت شود در علاجش امید

صحت نیست و اگر فعل اکال از سعی و تقیح و سیلان کند قطع عضو واجب بود بنا بر حفظ باقی بدن و الا علاج خفیف آن کنند و علامت بلغمی سردی عضو و سستی لمس آن و عدم
تقرح و قلت وجع آنست بالجمله تشخیص اسباب مذکوره مثل دوالی کنند و صلابت ورم و حرارت لمس عضو و کدورت رنگ آن و خشونت و تشقاق خفیف یا تقرح بمادهٔ سوداوی و عدم
این آثار بمادهٔ بلغمی دلالت کند **علاج** مانند دوالی علاج کنند و تنقیه بکرات و مرات و تفاریق و برفق نمایند و بعد از تنقیه در یکجا فصد باسلیق و حجامت ساق و چسپانیدن زلو بسیار
مفید بود و ادویهٔ محلله مقویهٔ قابضه مثل اقاقیا و رامک و عصارهٔ لحیة التیس و مانند آن استعمال کنند و ساق را تا زانو بعصابه مستحکم بندند و اگر بسبب خلط بلغمی باشد بعد از نضج مسهل
بلغم و حب سورنجان تنقیه کنند و در هر هفته یکمرتبه قی نمایند و تقلیل غذا کنند و از اغذیهٔ غلیظه و بقول و فواکه بارده احتراز نمایند و کندر یکماشه زنجبیل نیم ماشه سائیده
در اطریفل صغیر آمیخته بخورانند و صبر و مر و اقاقیا و پوست انار بسرکه سرشته طلا کنند و درین مرض ادویهٔ گرم قوی الاسهال نهایت استعمال نکنند و شرب و ضماد بودینهٔ بری
و سنای مکی و حرمل و بارتنگ و مغز تخم بید انجیر بعسل و قطران و شیح جبلی و تخم نمام و ضماد زهرهٔ بز نر و گل شاهسفرم و زهرهٔ خروس و علک البطم مخلوط بگوگرد و خوردن لحم خارپشت
بستانی خشک و ترمرات کثیر و جگر خشک آن و کذا شحم حنظل یا برگ آن به نشاسته یا کتیرا اصلاح کرده و کذا سکبینج و شرب ماء الجبن هر واحد نافع داء الفیل ست
و این دوا معروف بمطبوخ سبعه ادویه را باجوب مسهله ستوده اند هلیله سیاه هلیله زرد افسنتین افتیمون اسطوخودوس حشیش غافث اسقولوقندریون بدستور معروف جوشانند
و صاف کرده بنوشند و از معاجین نافع برای این مرض اینست که هلیلجات ثلثه پانزده درم زنجبیل فلفل سیاه کندر هر یک دو درم کوفته بیخته بعسل قدر حاجت سرشته
بعد تنقیه تمام سه درم از ان بخورند و نزد اطبای هند بعد فصد و قی مکرر ضماد ایلوه و بول و لوبان و تخم سویه بسرکه سائیده مفید و ایضاً کهٹری مینتهی خورده بالاش
ادویهٔ مقویه و شهد نوشیده بمبالغه قی کردن و بابونه مرچ سیاه اجمود و تخم سویه چوب چینی بابرنگ چوب نی برابر سائیده شهد آمیخته نیمگرم ضماد کردن نیز نافع ست
اقوال حذاق شیخ میفرماید که داء الفیل مرض خبیث ست کمتر به میشود و باید که بحالش بگذارند اگر ایذا ندهد و اگر مودی بتقرح گردد خوف اکله بود سوای قطع آن
از هیچ علاج نبود و چون در ابتدای آن تدارک کنند ممکن ست که استفراغات خصوصاً باقی سخت نفع کند و گاهی اخراج بلغم و سودا و فصد کنند اگر احتیاج آن باشد
بعد از ان قوابض برپای ضماد نمایند و اما چون مستحکم گردد امید رفع آن بعلاج کمتر ست و بدانکه جمله علاج این مرض که دران امید صحت بود مبالغه در علاج دوالی ست
و استعمال محللات قویه و گویند که لیسیدن قطران از ان نفع میکند و گاهی سلعه برپای تولد کند و بزرگ شود و مشابه داء الفیل گردد و علاجش آهن کنند جرجانی میگوید
داء الفیل اگر سرخ باشد علاج او آسان بود و هرگاه که رنگ متغیر شود و درشت گردد علاج کمتر پذیرد و علاجش قی متواتر بود بادویه که بلغم غلیظ و سودا را از جا برکند
و اگر بفصد حاجت آید رگ باسلیق زدن صواب باشد و آرام گرفتن و نارفتن و پای بربالش نهاده داشتن و اگر ضرورت حرکت باشد عضلها را از قدم
تا زانو تا بن ران به بندند و گام آهسته نهند و در هر هفته شربتی ایارج فیقرا با حجر ارمنی آمیخته بخورند و پیوسته ماء الجبن سکنجبین افتیمونی ساخته با فتیمون و اندکی
نمک نفطی خورند و هرگاه که برخاستن و رفتن خواهند اول ادویهٔ قابض بر ساق و قدم طلا کنند و به عصابه بربندند و بعد از انکه قی بسیار کرده باشند و تنقیه بمسهلات
کرده خاکستر کرنب بزیت انفاق بیامیزند و ثمر طرفا و پشک بز و آرد حلبه و تخم ترب و تخم جرجیر کوفته بیخته بدان سرشته طلا کنند و ترمس پخته طلا کردن و در طبیخ آن
نشستن و بدان نطول کردن سخت سودمند ست محمود گوید که سببش اگر خون سوداوی باشد فصد باسلیق کنند بحسب سن و وقت خون برآرند و تنقیهٔ
بدن بمطبوخ افتیمون یا بحب آن نمایند و در هر هفتهٔ قی دو سه مرتبه استعمال نمایند و یا این حب بخورند که درین علت نافع ست قنطوریون دقیق شحم حنظل
هر واحد یکنیم دانگ تربد یکنیم درم مقل کتیرا مصطکی هر واحد یک دانگ کوفته بیخته بآب بادیان سرشته حبها سازند و این یک شربت ست و بعد تنقیه فصد مابض کنند
و پای را بعصابه بربندند و در بستن از پشت پای آغاز کنند و تا بالای زانو برسانند و چون تنقیهٔ تمام بدن نمودند خاکستر کرنب و پوست نان و آرد شیلم که بآب
شاخهای انگور یا چوب انجیر یا بروغن شبت و آب برگ کرنب سرشته باشند طلا کرده بربندند و تا یکدو روز نگشایند بعده اعادهٔ طلا بران نمایند و به بندند و بدستور
اول بگذارند و صاحبان این مرض از طول قیام و کثرت مشی و تعلیق پا یا پیاده در رکوب و اغذیهٔ غلیظه مولد سودا اجتناب کنند و اگر خلط غلیظ بلغمی باشد هر صبح مطبوخ
اصل السوس و بادیان هر واحد سه درم با گلقند عسلی ده درم بنوشند و غذا نخود آب بشیرهٔ تخم قرطم خورند و بعد ظهور نضج در قاروره تنقیهٔ بدن بحب صبر یا بنقوع
آن یا بحب سورنجان یا بمعجون آن کنند و ادمان قی در هر هفته سه مرتبه با بن مقئی نمایند اصل السوس بیخ خربزه و تخم او و تخم شبت تخم ترب و برگ و بیخ او و بادیان

تخم سرمق کنگر زد هر واحد پنج درم در آب خوب بجوشانند و صاف کرده دران نمک یک درم عسل منزوع ده درم آمیخته بنوشند و بر رهرعی بروغن کنجد آلوده در حلق اندازند و بعد فراغ از قی بنشانند و اطریفل صغیر یک مثقال استعمال کنند و در هر روز یکبار غذا خورند و از اغذیهٔ غلیظه مولد بلغم حذر کنند و از فواکه تره و بقول و آب سرد اجتناب نمایند و آب مطبوخ کنند فلفل سیاه و زنجبیل و کندر هر واحد سه درم قرد مانا تخم کرویا هر واحد چهار درم همه را باریک سائیده هر صبح یک مثقال بخورند و بعد بکنند و فلفل و لعاب برگ سر یا شراب قابض بر پای طلا کنند و ترک مشی بالکلیه نمایند سعید گوید که علاج داء الفیل بفصد باسلیق از دست مقابل پای علیل و تنقیهٔ بدن بمطبوخ افتیمون کنند و ماء الجبن بنوشانند و از اغذیهٔ ردیهٔ مولد سودا پرهیز کنند و گوشت چوزهٔ مرغ و حملان صغار و زردهٔ بیضه غذا سازند و از این علت مریض ابتر بسبب آنکه چون مستحکم شود به نگردد چه مرض مزمن است و بهر تقویت عضو مرو اقاقیا و صبر و عصارهٔ لحیة التیس و شب یمانی بسرکه سرشته بران طلا کنند و از اسفل تا فوق بعضا قوی بر بندند بعد طلا ابن قمری گوید که اگر در ابتدا یابند و علاج کما ینبغی نمایند به شود یا بران حال بایستد و زیاده نشود و علاجش لزوم قی و حذر از مشی و قیام بعد از ان حب سورنجان که مسمی بتقیم الزمنی نفع کند بعده اعادهٔ قی و اسهال بمرات متوالیه نمایند و اغذیهٔ لطیف سریع الانهضام خورند و اگر عهد قی کردن قریب باشد از تخم کرنب و شوره و خاکستر کرنب و تخم کرفس و فطراسالیون و پشک بز و آرد حلبه با آب انار طلا نمایند و یک روز بدارند که تحلیل بسیار کند تخفیف از ان حاصل شود جالینوس گفته که هر که طحال او ردی ممتلی از خون سوداوی باشد بعد رفتن پیاده یا بسیار رو داء الفیل پدید آید بهر آنکه تحمل اسهال بدوای حاد ندارد خضر گوید که آنچه از خون غلیظ سوداوی باشد تنقیه بدستور رو الی کنند بعده ادویهٔ قابضه بر داء الفیل استعمال نمایند و اگر ممکن باشد ترک حرکت کنند علاج بآنچه نفع او دیده بر حسب حال و اقتضا کنند و آنچه از اخلاط غلیظ بلغمی بود او را ماء ان قی در هر هفته دو روز متواتر و استفراغ بلغم کنند بعده نیم اطریفل صغیر با نیم درم کندر و نیم درم زنجبیل هر روز استعمال نمایند و بصبر و مر و اقاقیا و شراب قابض و لعاب برگ سرو و جز آن بر پای طلا کنند انطاکی در تذکره می‌نویسد که داء الفیل از خون یا بلغم افتد و علاجش فصد باسلیق پس باسلیق بعده فصد ساق بود و تنقیه بشرب ماء الجبن و صبر و ادامت قی و ترک هر مالح و غلیظ و طلاء صاحب مرو اقاقیا و سرو نماید مشارالیه خصوصیت است اکلا و طلاء و کذا قطران و ترک او و دو ام حس است که پیاده رفتن در حال خذر شدن پای داء الفیل پیدا کند و اگر علاج بجوزند آنرا بسر ده و طلا نمای کستر مشک بز و چوب انگور بسرکه زرده دران با مع الیقع است و در تذکره می‌گوید که در سوداوی اول فصد باسلیق از جانب مقابل کنند بعده مطبوخ افتیمون نوشند و بعد این حب که درین باب و در دوالی از مجربات من است افتیمون بسفایج گل بنفشه هر واحد یک توله تخم حنظل مغز بادام تلخ سقمونیا هر واحد نیم جزو از خوردن عوض مرجان هر واحد ربع جزو در آب شاهتره سرشته حبها سازند و شربت دو مثقال سکنجبین با سی درم هر هفته دو بار استعمال نمایند بعده فصد باسلیق کنند و استعمال ضمادات و نطولات محلله مثل بابونه و اکلیل و سبوس و حلبه نمایند و بعد تنقیه ماده تجاماد و ادویهٔ قابضه مانع از عود ماده مثل مورد و کرنب و چقندر و مازو و جوز السرو و قطران و شیلم و زجاج بکار برند و این همه با استن پای و قلت قیام و حرکت بعمل آرند و علاج داء الفیل حادث از بلغم اول اعلاء لازمست قی از آب ترب و شبت و عسل و سرکه و ماهی شور بمرات کنند بعد از ان ملازمت لحم ما با ایارج فیقرا و انیسون جنین نمایند و ضمادات و تنجا خود او مویز افراده نیند و درینجا حجامت در پای بدل فصد کنند و این همه با اقتصار اغذیه در قسم اول بر چیزیکه مولد خون جید بود مثل چوزهٔ مرغ و شکر و پسته و مویز و در قسم ثانی بر لحم و نخود بریان و مزورها هر دو قسم بسفید زرده بیضه و بادام باید و ادمان اطریفلات درین باب نیکو است مؤلف اقتباس گوید که بعد فصد باسلیق از جانب موافق و قی و اسهال بمقیات و مسهلات بلغم و سودا بکرات و مرات و اضمده و نطولات محلله بعد فصد بالبعض باید که بعد تنقیه نفس عضو زلو بچسپانند و یا نشتر طرف بسیار زنند و بالایش برگ نهیث و یا بید انجیر بروغن گل چرب کرده بر بندند تا رطوبت بسیار از ان بپالاید و در هر هفته چهار بار نشتر یا زلو و بر بند و بر گهای مذکور ببندند تا چهل روز لیکن اهم منه علاج کنند و اگر به نشود داغهای بسیار و مکرر بر رگها و جاهائی که ابتدا از انجا شده باشد بنهند و اگر در کلان گردد پای را از بند گاه قدم ببرند و آن را در روغن تلخ گرم کرده بنهند تا خون بند گردد

اوجاع مفاصل

بدانکه وجع مفاصل عبارت است از درد که در پیوندهای اعضا حادث گردد و پس اگر این درد مختص بعضوی خاص نباشد و در پیوندهای دست و پا بود آنرا علی الاطلاق وجع المفاصل گویند و اگر مخصوص بود در مفصل ورک یا کعب و اصبع یا تا نو باشد آنرا باسم خاص مثل وجع الورک و عرق النسا و نقرس و وجع الرکبه خوانند و این جدا جدا

مستطور گردد و بقول صاحب کامل گاهی این مرض در مفاصل کتفین و اذنین و فقارهٔ کبد و طحال و غیر آن حادث شود حتی که سبب اندر این علت معلوم نگردد و بالجمله
سبب کلی فاعل این اوجاع سوء مزاج حار ملتهب یا بارد مجمد یا یابس متقبض ست که در تمام بدن یا در عضوی یا از اعضای رئیسه افتد و آن ساذج باشد یا مادی و مادهٔ
ذی قوام بود مثل خلط یا غیر ذی قوام همچون ریح غلیظ مفرد باشد یا مرکب اکثر از مادهٔ مرکب از بلغم و صفرا یا از سودا و صفرا یا از بلغم خام میباشد و از خون صرف و خون صفراوی
و خون بلغمی و خون سوداوی نیز حادث شود و از صفرای صرف و ریح بسیار کم میباشد و از سودا نادر افتد و بقول شیخ گاهی مادهٔ این چیزی از جنس ریم باشد و نجیب الدین سمرقندی گوید محتمل
که این مرض از نزله افتد که از ورم قریب از مفصل بگشاید و طبیعت بسوی آن دفع کند و عام ست که وجع مفاصل بی ورم باشد چنانچه در جملهٔ اقسام ساذج و یا با ورم بود چنانچه در
اکثر انواع مادی و حدوث این مرض از سوء مزاج ساده بغایت کمتر بود و بیشتر از ماده افتد که در گوشت گرد اگرد مفاصل در آید و باشد که آن ماده بر رباطات نیز نافذ شود و اما در عصبها
و اوتار در نمی آید از آنست که این مرض بی تشنج بود و خاصیت این ورم ست که پخته نشود و در ریم نگردد مثل اورام دیگر و ابن الیاس گوید که وجع مفاصل و نقرس از اخلاط واحد بود
اخلاط صفرا برای ترقیق ماده و استعداد آن بنا بر انصباب کم افتد و لهذا این مرض صبیان و خواجه سرایان و زنان را بسبب قلت صفرا ... بدان ایشان حادث نشود
و صاحب شفاء الاسقام مینویسد که گاهی مادهٔ اوجاع مفاصل فاسد گردد و حکه و الم و لذع حادث شود و طرفه ... آنجا را مس کند حتی که از جامهٔ پوشیدنی ایذا یابد
و ممکن ست که ماده در حدت و حرارت آنچنان گردد که در استخوانها نفوذ کند و آنرا بشکند و اطبا آنرا ریح الشوکه گویند و بدانند که سبب کلی اوجاع مفاصل مادی ضعف
مفاصل ست و اجتماع یا انصباب ماده در آن و موجب ضعف مفاصل یا سوء مزاج مستحکم ست خصوصاً بارد یا ضعف او در خلقت نه از جهت سوء مزاج او یا شدت
جذب حرارت او خصوصاً چون اعانت بحرکت و اوجاع باشد یا باسباب خارجی چون تعب کثیر بمنزله رکوب ... ضعف مفاصل پا یا ضربه بموضع مفصل یا ضعف او
زایل عضلی بگردد حرکت مواد بالطبع بسوی آن و لهذا در پایها و سرین اکثر افتد و باعث اجتماع و انصباب ماده در مفاصل بسیار ست چنانچه دعت و سکون و ترک ریاضت
معتاد و استحمام و ضعف هضم و تداخل طعام و تناول اغذیهٔ غلیظه مثل لحم بقر و مولد جنس مواد محدث این وجع و اکل اطعمهٔ ناموافق بغیر ترتیب و تواتر تخمها و شرب شراب افراط
و ریاضت و جماع کثیر خصوص بر امتلا و نوشیدن آب بر ناهار و در حمام و ادمان حمام خصوص استحمام بر شکم سیری و کثرت زکام و نزله و ترک استفراغات معتاده مثل قی و اسهال و فصد
و حبس خون حیض و بواسیر و معالجهٔ قولنج بنحوی که معده قوی گردد و فضلات معتاد را باطراف دفع کند و آنرا قبول نکند پس باطراف مندفع گردد یا حرکات بدنیه و نفسانیه
اخلاط را در جوش آرد و بمفاصل افکند و احداث مرض مذکور نماید و اکثر غضب شدید بشور حرارت در بدن و مذیب مواد ساکنه باعث این مرض میشود و بالجمله آرام و سکون
و ریاضت بعد امتلا و کثرت جماع بر امتلا قوی ترین اسباب این مرض ست و شیخ و جرجانی مینویسند که هرگاه اخلاط خام در بدن جمع شود پس بطبع یا اسهال یا ادرار بول
بالطبع یا بعلاج مستفرغ نگردد ضرور مودی گردد باوجاع مفاصل اگر بسوی مفاصل مندفع شود و یا بحمیات عفنی اگر در رگها باقی ماند و عفن گردد و یا بورم و خراج چنانکه در کنج ران و بغل
مواد جمع شود و خراج گردد اگر در گوشت نرم در آید و اما اگر طبیعت آنرا در اسهال یا بول دفع کند و بول غلیظ دائم غیر رقیق آید ممکن ست که از غائلهٔ آن ایمن گردد و این علت
بدان دفع شود و اگر چنان نباشد یکی از علل مذکوره پدید آید و اگر این مواد خام را اعانت کند حرکت مفاصل تعب یا ضربه یا سقطه یا غضب و هم و سهر و ضعف قوت
مواد خام منجذب گردد و نافذ شود و اوجاع مفاصل حادث شود و اکثر این اخلاط فضلهٔ هضم ثانی و ثالث میباشد و این علت پیران را و اصحاب امراض مزمنه را
و ناقهین را که تدبیر و علاج ایشان بصواب نشده باشد بسیار افتد زیرا که قوت ایشان از هضم جید ضعیف شود خصوصاً اگر معالجهٔ آنها بمسکنات سوای استفراغ و دفع
و دفع بالغ کرده شود و همچنین کثرت می پذیرد اوجاع بمفاصل بسبب آنکه خالی تر از سایر اعضا در حرکت او اکثر و مزاج او ضعف و ابرد و وضع او در اطراف بعید از
مدبر اول ست و بسیار باشد که مواد میان پیوندها متحجر شود و مثل گچ گردد خصوصاً خام از آن و بیشتر هم در مفاصل صاحبان این علت برده خصوصاً میان
انگشتان پس انگشتها بهم پیچیده کج شود و گاهی در رانها افتد و گاهی ساکن گردد و مثل این صاحبان مزاج گرم را بیشتر افتد و اکثر آنچه میان انگشتان و در پیوندگاه گو
فزونی بر عید از باده و موی بود و کسی را که اوجاع مفاصل عارض شود بیشتر او را الا نقرس عارض گردد و اوجاع مفاصل از جملهٔ امراض متوارثه ست بهر آنکه مبنی بر مزاج
والدین بود و بسیار باشد که معالجهٔ وجع مفاصل و تقویت آن و دفع مواد از آن بادویهٔ مقویه و رادعه سبب هلاکت شود زیرا که فضولی که بمفاصل ماندن و بمفاصل آمدن
معتاد بود باز گردد و به اعضای رئیسه برسد پس اگر بار دیگر بمفاصل جذب نکنند صاحب آن را در خطر اندازد و آن فصول که در آن اوجاع مفاصل و نقرس حادث شود

فصل ربیع ست بسبب حرکت خون و اخلاط دیگر اندران و فصل خریف نیز بواسطه رداءت اخلاط دران و هرگاه که صاحب وجع مفاصل و نقرس را در فصل
و دوالی پدید آید از مرض اول خلاص یابد و گاهی اوجاع مفاصل در حمیات رابع هیجان کنند و صاحب خلاصه گوید که چون روزگار برین علت دراز گردد و ماده محتاط اندر مفصل
محتبس ماند لطیف آن تحلیل شود و غلیظ آن متحجر گراید و باشکلی که مناسب آن خلط باشد مستحیل گردد پس ماده بلغمی بصورت گچ گردد و ماده دموی صورت گلی پذیرد
و سوداوی مثل انگشت گردد و گاه از درون مینوبیسه که ماده که مفاصل بیشتر متحجر گردد و این یا بسبب خطای طبیب بود در استعمال محللات قبل نضج ماده و اعتدال
قوام آن پس لطیف تحلیل پذیرد و کثیف آن باقی ماند و متحجر گردد و یا افراط در استعمال مخدرات برای تسکین وجع کند و یا آنکه در اصل ماده غلیظ بارد لزج باشد و مصنف
شفاء الاسقام میگوید که وجع مفاصل را امراض العمر نامند از برای آنکه یا مبتلای آن بالکلیه خلاص ازان نمی یابد بلکه بقیه آن تا مدت عمر او می ماند و یا عمر صاحب او دراز
بود بسبب اندفاع مواد ردیه از اعضای رئیسه و شریفه بسوی اطراف و انطاکی گفته که این مرض مترفهین بسبب کثرت مواد بسیار افتد و ازین جهت نزد اکثر این مرض
ملوک معروف ست **طریق تشخیص اسباب** وجع مفاصل اولا این امر دریافت کنند که سببش سوء مزاج ساذج ست یا مادی و این چنان باشد که نظر کنند که موضع
درد بلا انتفاخ و ورم و بدون تغیر رنگ ست یا با انتفاخ و ورم و تغیر لون و از مریض بپرسند که درد بتدریج عارض شده یا دفعة و با وجود سبکی درد انجا معلوم می شود
یا گرانی پس اگر جای درد بلا انتفاخ و ورم و بی تغیر رنگ محسوس شود و مریض گوید که مرض اندک اندک عارض شده و درد بلا ثقل ست باید دانست که سببش
سوء مزاج ساذج ست پس اقسام او از کیفیت موضع الم بلمس دریافت کنند اگر بلمس گرم معلوم شود و سرعت نبض و رنگینی قاروره و سن و مزاج و فصل و تدبیر متقدم
و غیره آثار حرارت دریافت گردد بدانند که سببش حرارت ساده است و اگر بلمس سرد بود و دیگر علامات برودت مزاج مدرک گردد سببش برودت ساده باشد
و اگر یبوست موضع و دیگر آثار خشکی معلوم شود سببش یبوست باشد و اگر با وجع مفصل گرانی انتقال درد از جای بجای دیگر و تمدد شدید بود و صاحب مرض
میوه ها و طعامهای مولد ریاح بسیار خورده باشد سببش ریح باشد و اگر موضع درد منتفخ و متورم و با تغیر رنگ باشد و بیمار عروض مرض دفعة و ذکر ثقل
گوید باید دانست که سببش ماده خلطی ست پس می باید که نوع خلط دریافت کنند. باین طور که بلمس و رنگ موضع و ورم و انتفاخ آن ملاحظه کنند و شدت و خفت وجع
بپرسند و مزاج و سن مریض و فصل نظر کنند پس اگر بلمس گرم نماید و سخت سوزان نباشد و رنگ جایگاه سرخ باشد اگر با حمره غائر تر بود و انتفاخ و ورم زیاده بود و درد با ضربان
و تمدد شدید و گرانی گوید و مزاج بیمار دموی و فصل ربیع و عمر شباب و بدن لحیم شحیم بود و تقدم تناول اغذیه و اشربه مولد خون بران گواهی دهد سببش ماده دموی باشد
و اگر بلمس سخت گرم و سوزان تر و با زردی رنگ یا سرخی اندک بود و گرانی و ضربان و تمدد کمتر و درد شدید تر و سوزان تر و خلنده و مائل تر بظاهر گوید و ورم و انتفاخ
بدان بزرگی نباشد و از ادویه بارده تسکین بسیار یابد و با عطش و سرعت نبض و ناریت بول اکثر با تپ باشد و مزاج مریض صفراوی و فصل گرم و تدابیر سابق مولد صفرا بود
سببش ماده صفراوی یا خون صفراوی باشد و اگر بلمس گرم نبود و رنگ آماس تنگ مائل بسپیدی باشد یا برصاصیت مائل بود و ورم اندک و نرم منبسط باشد و کثرت ثقل و قلت التهاب
و لزوم وجع متوسط مائل در عرض و عمق و فقدان علامات خون و صفرا بود و بچیزهای گرم نفع یابد و بدن اگر فربه باشد لحیم نبود بلکه شحیم باشد و بیاض و غلظ قاروره و بطوء و اختلاف
نبض و دیگر دلائل مزاج بلغمی یافته شود و مزاج و سن و هوا و تقدم تدابیر بلغم افزا مثل اغذیه بارده رطبه و راحت و قلت ریاضت و ترک استحمام و غیره مولد فضول بلغمیه
بران گواهی دهد سببش ماده بلغمی باشد و اگر موضع بلمس درشت و خشن با صلابت مائل باشد و رنگ ورم غیر مشرف بود یا بسبزی یا کبودی یا سیاهی زند و تمدد و درد اندک
و خفیف و آماس کم حرکت با صلابت و قلت انتفاع بعلاج بود و چیزهای گرم مفید شود و صلابت نبض و بطوء و تفاوت آن و خلل طحال و کثرت اشتها و سائر علامات
مزاج سوداوی و فصل و تدبیرهای گذشته مولد سودا بران گواهی دهد سببش ماده سوداوی باشد و اگر علامات دو خلط یا بیشتر مدرک گردد و قلت انتفاع بمعالجات
حار صرف و بارد صرف و گاهی از چیزی گرم و گاهی از سرد نفع یابد سببش ماده مرکب باشد و این اکثر با بدان حار صفراوی که تدبیر مرطب مبرد مولد بلغم خام از اغذیه
استعمال کرده باشند و از حرکات بر امتلا عارض شود و اوجاع این کسان تسکین بدینگونه یابد ملایم بدستهای بسیار و ایشان انتفاع یابند بحرکات معتدل الحرارة مع سکون چه حرکت
مانع نضج ست و سفیدی رنگ مفاصل و ورم مائل بزردی بر ماده مرکب از بلغم و صفرا و زردی آن مائل بسیاهی بر ماده مرکب از صفرا و سودا نیز دلالت کند و اگر حرارت ملمس شدید
و همراه با خارش و سوزش باشد و از چیزهای گرم یا پوشیدن جامه بر موضع درد تکلیف بسیار یابد و بهوای سرد و ادویه بارده یا بقبض راحت یابد سببش ماده مدی یعنی همچون ریم باشد

علاج کلی اوجاع مفاصل

بدانکه سورنجان که خصوصیت بسیار بمفاصل دارد داخل کردن آن در مسهل و ضماد اوجاع مفاصل حاره بارده انسب است و ضماد بعد از تنقیه مناسب بود و اگر
ماده قلیل باشد پیش از تنقیه هم مضائقه ندارد و استخوان آدمی سوخته باریک سوده بگلاب چهار ساعت ندو قدری بر مفاصل نهند که جهت تسکین درد مفاصل مجرب نوشته
و صاحب تحفه گوید که خوردن استخوان سوخته انسان سه روز هر روز یک مثقال با مثل او شکر سفید آمیخته جهت وجع مفاصل و عرق النسا و صرع بغایت آزموده است و شیخ
میفرماید قومی ذکر کرده اند که از مجربات که تخلف نمیکند البته خوردن استخوان آدمی سوخته است شخصی از یهودیان استعمال میکرد و از آن انتفاع می یافتند برای نقرس و اوجاع
مفاصل البته و جرجانی گوید که این دوا بوقت ضرورت و درد صعب باید داد و منفعت وی آنست که ماده را غلیظ کند و از سیلان و نزول در مفاصل باز دارد و بدین سبب
بعد استفراغها بدهند تا اخلاط را باز آمدن ندهد و محمد زکریا استخوان سوخته را درین باب می ستاید لیکن استخوان آدمی را شرط نمیکند و میگوید آنچه من درین آزموده ام استخوان سوخته است [illegible]
و شکر طبرزد هر یک سه درم بعد استفراغها بدهند اخلاط را از سیلان باز دارد و نجندی گوید که من در اوجاع مفاصل استخوان سوخته بزر را تجربه کرده ام هر روز یک مثقال با سوجا [illegible]
دانان بسیار کسان به شدند و رازی گفته که مادهٔ این علت از اخلاط ریبه اکثر خالی از ریح نباشد پس معالجهٔ این مرض رعایت ریح کردن مناسب بخلط واجب دانند
لهذا بیشتر سورنجان و اسارون در علاج این علت داخل است و قی در جمیع انواع آن کثیر النفع است بلکه اکثر از اسهال مستغنی میسازد و چون ماده بقی و اسهال مندفع نگردد
پس باید که مدرات قویه دهند چون استخوان محرق انسان و یا از هر حیوان که باشد و اگر کسی عادت بنوشیدن شراب یا بنگ یا بخوردن افیون داشته باشد در وقت معالجه این علت
در استعمال منضجات و مسهلات منع از آن نباید کرد و اگرچه استعمال مخدرات مطلقاً در وجع مفاصل و همچنین در مسهلات منع آمده لیکن می باید که شراب را با عرقیات مفرحه مقویه
اعضای رئیسه چهارم یا سوم حصه ممزوج نموده بدهند مانند عرق کیوڑه و گاوزبان ساده و عنبری و بادرنجبویه و صندلین و ابریشم و عرق عنبر و تنبول مرکب ابریشم مرکب و عرق
زرد کن مرکب مناسب مزاج بعمل آرند و افیونی را جدوار بیدستر و یا زراوند طویل و یا زعفران و یا دارچینی و یا اطریفل الطیب چهار رتی حصه افیون ضم کنند و بنگی را بنگ با عرقیات مذکوره
بسایند و بوزن سه ماشه زرنب و یا کپور کچری و یا اطریفل الطیب و یا تخم گاوزبان و یا قاقله کبار و یا بادیان رومی و یا هندبی و یا خطائی و یا برگ تنبول پخته سه چهار عدد اندازند
تا منع از تبخیر کنند و تقویت مفاصل و اعصاب نماید و قبل از نضج و تقلیل ماده مقویات عضو و ملینات و محللات بکار نبرند و جائیکه ماده بسیار و قوی الحرکة بود و بلا توقف
و بی انتظار نضج آنرا استفراغ سازند و استعمال مدرات پیش از تنقیه نباید کرد و آنچه باعصاب ضرر دارد مثل حموضات و لبنیات و مبردات و مخدرات بدون
مصلحات بی ضرورت شدید بکار نبرند ابو سهل گوید که معالجه جمیع اقسام وجع مفاصل باستفراغ خلطی که مادهٔ مرض باشد باید کرد و خلط خون بود یا بلغم یا صفرا
یا سودا بعد از آن تبدیل مزاج کنند تا در بدن فضلات بار دیگر پیدا نشود و معذلک تقویت عضو نمایند تا آنچه از فضول متولد شود و منصب گردد قبول
نکند پس اگر مادهٔ این مرض خون باشد فصد کنند مادام که مرض در تکون باشد از جانب مخالف و هرگاه مرض متکون و متمکن گردد از طرف موافق و در نقرس فصد
باسلیق و در عرق النسا و وجع الورک رگ کعب بکشایند و در وجع مفاصل از هر دو جانب و اگر بعض احشا مثل کبد و طحال و غیر آنها علیل باشد معذلک فصد رگی
باید کرد که منفعت آن مخصوص بآن عضو باشد و اگر خلط موذی خون نباشد بلکه یکی از اخلاط باقی باشد باید که استفراغ بادویه موافق آن خلط موذی از قی
و مسهل نمایند و اولا آنچه اندک تحریک قی کنند و آنچه اسهال طبیعت بنرمی نماید بدهند تا آنکه اخلاط بنضج ابتدا کنند پس آنچه استفراغ بقوت کند استعمال نمایند
و حذر کنند از آنکه ادویه قوی الاستفراغ قبل از نضج خلط و استعداد آن بخروج استعمال کنند بهر آنکه دوا استفراغ اجزای لطیف رقیق کند و غلیظ بگذارد و خلط او
بیفزاید و قلع او متعسر یا غیر ممکن شود و ایضاً حذر از استعمال ادویه قوی القوة در تسخین یا تبرید کنند زیرا که دوای مفرط الحرارة خلط را مشوی و متحجر میگرداند و بعد
از آن مستفرغ و منحل نمیگردد و مفرط البرودة انجماد و تبرید خلط میکند و عضو کسب حذر و جمود می نماید و واجبست که رعایت این قوانین در این مرض نمایند از برای
آنکه خلط آنها محصور در قعر اعضا و میان مفاصل و عظام میباشد و خاصه در مواضع مفصل و رگ که خلط محتبس در عمق بود و هرگاه رقیق لطیف مسهل الحرکه
نباشد مستفرغ نشود پس در هر مرض مادی جهد کنند که خلط رقیق و مهیا باستفراغ گردد و مجاری عضو که از آن مستفرغ شود کشاده گردد و البته چیزیکه تبلید آن
یا تصلیب یا تسدید نماید استعمال نکنند و اما دوائیکه برای آن ترکیب دوا کنند باید که بحسب کیفیات مواد مرض اختیار نمایند پس اگر ماده مرض خون باشد دوائیکه

تبرید بیشتر از ترطیب کند استعمال نمایند و اگر صفرا بود و آنچه ترطیب بیشتر از تبرید کند بعمل آرند و اگر بلغم باشد آنچه مسخن و مجفف باشد بکار برند و اگر سودا بود آنچه تسخین
و ترطیب نماید استعمال کنند و این فعل بدوا نکنند فقط بلکه در همه تدبیر مثل مطعم و مشرب و خواب و بیداری و حرکت و سکون بعمل آرند و واجب است که اولا در نقرس
و اوجاع مفاصل نظر کنند که از کجا خلط منصب میگردد و آن خلط کدام است و آیا آن هنوز در انصباب است و یا منصب شده متمکن گشته پس اگر هنوز در انصباب
باشد معالجه بقطع آنچه جاری میشود و منع او بتقویت عضویکه بسوی آن میریزد باید کرد تا آنرا قبول نکند و قطع آنچه جاری میشود بامتناع از اغذیه و تدابیر مولده
اخلاط بود و آنچه منصب و متولد شده استفراغ آن باشد لیکن در استفراغ موافق اخلاط بود باید کرد خصوصاً از مواضع موافقه شیخ میفرماید که چون تدارک اوجاع
مفاصل در ابتدای ظهور آن کرده شود علاجش سهل بود و اگر تمکن و اعتیاد یابد خصوصاً متولد از اخلاط مختلفه علاج او مشکل باشد و چون معلوم شود که سببش
سوء مزاج ساذج است تدبیرش آسان است زیرا که آن اکثر التهاب ساده بلا ورم میباشد پس تبدیل مزاج کفایت میکند و اعظم چیزیکه در آن احتیاج بسوی آن
میشود تنقیه صفرا و خون است و همچنین گاهی جمود و سردی سبب الم میشود و پس تبدیل مزاج کفایت میباشد و بزرگترین ما یحتاج الیه در آن تنقیه بلغم بود تا خون
را گرم کند و گاهی یبوست مشنجه سبب وجع گردد و این محتاج بترطیب است چنانچه معلوم شده و اما چون سببش ماده باشد باید که ماده را که [illegible] میکنند بجذب
آن بسوی خلاف جهت و بتقلیل آن منع کنند و تقویت عضو نمایند تا آنرا قبول نکند و ماده موجوده را تحلیل کنند تا معدوم گردد و درین جمله بقوانین کلیه رجوع کنند
و بدانند که صواب آنست که در ادویه تبدیل نمایند چه گاهی دوا عضوی را نفع کند و گاهی در وقتی فائده نماید و بعد از آن ضرر کند و تحریک درد نماید و واجب است که
شراب اصلا ترک نمایند تا آنکه صحت تام یابند و بعد آن تا چهار فصل بگذرد استعمال آن نکنند و اگر معتاد آن باشند بتدریج ترک آن باید کرد و شراب عسل بمدرات
ایشان را نفع کند و باید که ایشان ترک لحم کنند حتی که در مفاصل بارد و اگر از آن رستگاری نباشد گوشت طیور کوهی و خرگوش و غزال و هر لحم قلیل الفضول خورند
و اگر اولا درد در پشت حادث شود بعده بسوی دستها منتقل گردد فصد از دست گیرند تا خون و خلط از طرف میل آن خارج گردد و سابق فواید در علاج مفاصل
حار و بارد مسطور گردد **ایضاً** شیخ در باب تحرز از اوجاع مفاصل مینویسد کسی که معتاد این اوجاع باشد استعمال فصد و اسهال هنگام ربیع و عند قرب نوبت او
واجب است و تدبیر معتدل در لطافت استعمال کند و بالجمله واجب است که اگر سبب عروض این مرض کثرت اخلاط بود نگذارند که آن کثرت پذیرد بلکه باستفراغ
و تقلیل غذا و استعمال ریاضت جید آنرا کم کنند و اگر سببش فساد اخلاط باشد مقابله آن باستفراغ آنچه مجتمع گردد و مضادت تدبیری که او را متولد نماید باید کرد زیرا که
بلغم متولد میشود و بمعونت مبردات و طبیب آنرا و مقابله آنرا میداند و همچنین سودا از آنچه متولد میگردد و مقابله تولد آن میداند و چون تنقیه کرده شود صواب آنست
که تقویت عضو بقوابض نمایند تا فضول را قبول نکند و خصوصاً وقتیکه خوف انصراف ماده بسوی اعضای رئیسه بسبب تقدم تنقیه نباشد و آن مثل اقاقیا و گلنار
و آب عصی الراعی و حضض و امثال است و ایضاً مالش مواضع بنمک سوده بزیت مگر آنکه یبس شدید باشد و اگر ورم بلغمی باشد صاحب او زراوند مدحرج در مرات
در ربیع و شتا بخورد و ریاضت معتدل و رکوب استعمال نماید و در آنچه نقرس و اوجاع را برانگیزد افراط نکند و آنچه عادت او نبود یکبارگی بلاتدریج ندهند و اگر اتفاق آن
افتد مالش و دهنهای مقویه استعمال کنند و باید که اجتناب از لحوم غلیظه و ماهی شور و نمک سود و از بقول مثل چقندر و گندنا و خیار نماید و اما خربزه بتولد خلط مائی مضر بود
و باد را نفع کند و حال او در باب آن مختلف باشد و از شراب بسیار و غلیظ بلکه جمله شراب احتراز کنند و بچیزی جید الهضم سریع الهضم اغتذا نماید و واجب است که از امتلا
و ترک ریاضت و مع ذلک از افراط در تعب و ریاضت خصوصاً بر امتلا و از جماع اجتناب کنند و از استحمامات کم کنند که آن تذویب اخلاط و تسییل آن بسوی مفاصل
کنند و اما آب چشمها آنرا نافع بود در وقت مرض آنچه در ابتدای حمامات و بعد فراغ از آن و در وسط دخول ایشان در آن نفع کند ریختن آب سرد بر مفاصل است
اگر مانع آن ضعف عصب نباشد و گاهی این ضرر حمامات رفع کند و باید که بر طعام البته خواب نکنند که آن مضرترین اشیا برای ایشان است **مجوسی** گوید که اوجاع
مفاصل در اکثر امر حادث میشود از ادمان امتلای اغذیه و اشربه و تواتر تخمها و سکر و استعمال جماع دائم لاسیما بعد امتلا از طعام و شراب مع سکون و راحت و ترک
ریاضت و استحمام و مانند آن از اسبابی که از آن فضول در بدن کثرت پذیرد و لهذا جالینوس منع کرده است از معالجه کسی که از صاحبان این مرض حریص بشراب
و فواکه و جماع باشد و هرگاه امر چنین باشد برای کسی که معتاد این مرض باشد سزاوار آنست که اجتناب کند از استکثار اطعمه و اشربه غلیظه لاسیما آنچه از آن غلیظ [illegible]

باشد و از سکر احتراز نماید و از جماع منع کنند و اگر باستعمال آن در اوقات متباعده مضطر باشد در حالت خفت معده عمل آرد و از جمیع فواکه لاسیما رطب اجتناب کنند و اگر اراده استعمال آن کنند مویز و انجیر خشک بخورد و از ان استکثار نماید و حلوا ترک نماید و ریاضت قبل از غذا و بعد هضم آن و استحمام بعد اندک ریاضت بدلک و مالش بروغن بمقدار حاجت استعمال نماید و بعد استحمام بساعتی غذا تناول کند و از تناول غذا هنگامی که بقیه غذای سابق در معده باشد حذر نماید و این تدبیر مقلل اجتماع فضول است و تعاهد تنقیه بدن بقی و بادرار بول نماید بعد از ان غذا کمتر کنند اگر وجع مفاصل از سوء مزاج حار یا ماده حار عارض شود غذا لحوم طیور سهل الانهضام قلیل الفضول مثل لحم ماکیان و بچه آن و تیهو و دراج و بچه کبوتر و کدو و بادرنگ و خیار و بوارد معمول آب انار و غوره و زریت و مانند آن دهند و انار بخورانند و تعاهد فصد قبل از وقت ظهور علت و شرب مطبوخ فواکه و خیار شنبر و آب عنب الثعلب و لعوق اجاص و بنفشه و شکر نمایند و اگر از سوء مزاج بارد یا ماده بلغمی عارض شود تغذیه بلحوم حیوان کوهی و دشتی از طیور دهند و معها توابل گرم سازند و تنقیه بحب بلغم و حب الخضر او پستہ و شکر و مویز شیرین فرمایند و تنقیه بدن بحبوب مثل حب اصطمحیقون و حب سورنجان و حب شیطرج و حب منتن بیاندان کنند و صاحب او را باید که قریب جماع اصلا نشود و اگر از سوء مزاج یابس یا ماده سوداوی عارض شود باید که استفراغ بدان مطبوخ افتیمون کنند و اغذیه سخنه مرطبه معتدله دهند باین تدبیر باید که تدبیر کسی که معتاد اوجاع مفاصل و نقرس و عرق النسا باشد قبل از نوبت حدوث آن کنند که از استعمال این اینچه عارض می شود عود نکند و اگر عود کند خفیف قلیل الوجع باشد و اما هر گاه این مرض ابتدا در حدوث نماید باید که دران تدبیر یکه در هر قسم از اقسام او مذکور گردد استعمال نمایند

علاج اوجاع مفاصل ساذج

یعنی آنکه بی ماده باشد و سوء مزاج ساذج محدث وجع مفاصل حار باشد یا بارد یا یابس چه رطب ساذج موجب الم میشود پس درینجا تعدیل کافی بود بدانچه در اقسام مادی مذکور گردد **وایضاً** اگر حار باشد جهت تبدیل مبردات دهند و شربت لیمو و سکنجبین بسیار نافع گفته اند و گاهی درین بشرط خوف انصباب ماده آنقدر که حفظ احتیاج باستفراغ اندک خون و صفرا افتد پس فصد کنند و قدری خون برارند و مسهل صفرا دهند تا ماده که مستعد انصباب بود مستفرغ شود و موضع الم که مفاصل علت از ریزش ماده محفوظ ماند بهر آنکه الم جاذب مواد است **و** اگر بارد باشد در تسخین کوشند باستعمال ادویه حاره و تدابیر مسخنه و اگر خواهند اندکی بلغم بمسهل یا حقنه مخرج آن مستفرغ سازند لیکن درینجا ترک استفراغ اولی است بسبب احتمال خروج صفرا با بلغم **و** اگر یابس باشد و این کمتر افتد باید که بتر طیب پردازند و روغن بادام و کدو و گل و قیروطی بپیه مرغ و بط و مغز ساق گاو مالیدن و اغذیه مرطبه چون شیر گاو خوردن سودمند است

علاج اوجاع مفاصل دموی

اول فصد باسلیق از جانب درد کنند و اگر در هر دو جانب درد باشد از هر دو جانب نمایند بعد آن تبرید دهند و شیرجات مبرده چون شیره کاهو و کاسنی و خیارین و تخم خربزه و خیار خسک و مغز تخم کدو دهند و انبه یا شاهتره و عناب و گل بنفشه و گل نیلوفر و تخم کاسنی و بیخ کاسنی و عنب الثعلب خیسانیده و سورنجان سوده پاشیده دهند و تخم خطمی درین خیلی مفید است و بعد از نضج از مسهل صفرا که دران هلیلجات و سورنجان باشد تنقیه کنند و بعضی سنای مکی نیز داخل میکنند و احتیاط کنند که شرب مسهل روز بحران اتفاق نیفتد و آنجا که حرارت و التهاب شدید بود و پیش از فصد یا بعد آن آب کشک جو با آب انار یا روغن بادام و آب تمر هندی و آلو بخارا و سکنجبین ساده و بزوری بارده سودمند است و تا که مرض در ابتدا و تزاید باشد جهت ردع ماده طلای زرد یا صندلین و گل سرخ و فوفل و ماميثا و اقاقیا و مانند آن از ادویه رادعه قابضه با سرکه و آب کشنیز سبز آمیخته ضماد کنند و اگر درد شدید باشد افیون و زعفران و بیخ لفاح و مانند آن از ادویه مخدره اضافه کنند و در انتها اندکی ادویه محلله مانند خطمی و بنفشه داخل نمایند بعد از ان اکلیل الملک و بابونه بیفزایند و ضماد سورنجان سه ماشه عنب الثعلب چار ماشه کوفته بیخته بروغن گل شش ماشه و سفیده بیضه سرشته نیز مفید است و در انتها حلبه یکتوله سرکه یکنیم توله عسل نیم توله پخته ضماد کردن بسیار نافع **ذکر ادویه مفرده** نافع اوجاع مفاصل حار ضماد حجر یهودی محکوک بر سن یعنی حجر نر برای مرد و حجر ماده برای زن و کذا عصاره کاهو و کذا ازرنبون و کذا حی العالم و کذا آب درخت بیخ مخلوط با آرد جو و کذا خولان هندی با آب کاسنی و کذا عصاره ماميثا در آب کاسنی حل کرده و کذا آب حشیشة الزجاج و یا خشک آن با آب بارد و اندک سرکه سرشته و کذا آب عنب الثعلب و پوست بندی و کذا برگ بنفشه سبز و آب و آرد جو و کذا حضض با آب کاسنی و گرفتن حجر مغنیطس در دست و نهادن عضو در آب سرد در تسکین اوجاع مفاصل حار هر واحد مجرب سویدی است و اطبای دیگر

مستعمل ست که شربت ضماد روغن مغز حب الرشاد کذا صبر و کذا اصل خیار شنبر و ضماد بزرقطونا در سرکه و کذا آب برگ صفصاف و عصارهٔ لحلب و کذا آب بقلة شوکران تازه و کذا شنبلید کذا آن گل سورنجان ست و کذا آب گل جو و کذا لحلب کذا بیخ سیر و بیخ بسفائج و کذا آب برگ عوسج و کذا ابوش و بنبذی و کذا اقنطوریون و قیق و آرد جو و کذا آب جراده کدو و کذا آب کاسنی و روغن گل و آرد جو و کذا عصاف و آب حی العالم و کذا آب برگ چغندر و کذا آب برگ خرفه و کذا بیخ قصب فارسی سوده بسرکه سرشته و کذا بیخ قنب کوفته بعد بلغم و گرفتن حجر ارمنی و درست هر واحد نافع و بقول حکیم علی روغن گل در صلابه بدستهٔ اسرب حل کرده بر مفاصل طلا کردن نافع وجع ست و کذا ضماد سورنجان آب کشنیز سبز سوده

ذکر بعض تراکیب برای وجع مفاصل حاره مطلب ساتنده کبار شیرهٔ کاسنی شیرهٔ خارخسک هر یک شش ماشه گلاب عرق کیوڑه شربت بزوری بارد هر یک ده توله داخل کرده بنوشند و سوت سه ماشه صندل سرخ دو ماشه سورنجان یکماشه بروغن گل سرشته ضماد نمایند **ایضاً** سورنجان یکماشه سوده با اطریفل صغیر یکتوله سرشته بخورند و شیرهٔ کاسنی نه ماشه نبات یکتوله بنوشند و گاهی شیرهٔ خارخسک شش ماشه عرق شاهتره ده توله عوض کاسنی میکنند **ایضاً** سورنجان یکماشه سوده بگلقند دو توله سرشته بخورند بالایش عرق عنب الثعلب عرق خارخسک هر یک پنج توله شربت بزوری بارد دو توله بنوشند **ایضاً** که با تپ باشد خاکشی شش ماشه بعرق عنب الثعلب ده توله کجوش داده شیرهٔ تخم خیارین شش ماشه شربت بنفشه دو توله داخل کرده بدهند **ایضاً** سورنجان چار ماشه گل بنفشه هلیله سیاه تخم کاسنی هر یک شش ماشه جوشانیده نبات یکنیم توله **ایضاً** سورنجان سوده یکماشه با اطریفل صغیر یکتوله سرشته تناول نمایند بعد آن شیرهٔ تخم خربزه شیرهٔ تخم کاسنی هر یک شش ماشه عرق عنب الثعلب ده توله نبات یکنیم توله خاکشی پنج ماشه داخل کرده بنوشند و گاهی در قبض سنای مکی چار ماشه هم افزوده میشود **ایضاً** تخم خیارین کوفته نه ماشه عنب الثعلب تخم کاسنی هر یک شش ماشه گل سرخ سورنجان تخم خطمی هر یک چار ماشه جوشانیده صاف نموده گلقند دو توله خاکشی پنج ماشه غذا شوربای قلیه با نان یا خشکه یا کھچڑی **ایضاً** سفوف سورنجان بارد که بعد فصد و تنقیه بکار آید و مجرب ست سورنجان مصری بوزیدان پوست بلیله زرد مغز تخم هندوانه مغز بادام مغز تخم بادرنگ مغز تخم خیار کشنیز مقشر تخم خشخاش مساوی کوفته بیخته شکر سفید چند همه آمیخته هر روز شش ماشه با عرق خارشتر ده توله بخورند **ایضاً** مغز تخم خیارین مغز تخم خربزه مغز تخم هندوانه تخم خشخاش تخم کاسنی تخم خرفه هر یک دو توله سورنجان بوزیدان هر واحد یکتوله کوفته بیخته با شیره جات استعمال نمایند **ایضاً** ضماد مخدر نافع شدت درد مفاصل حار و نقرس افیون دو درم خطمی ده درم آرد جو بست درم با آب عنب الثعلب سبز ضماد نمایند **ایضاً** عنب الثعلب تخم کاسنی تخم خطمی حضض کشنیز بنفشه هر یک دو درم آرد جو چار درم تخم کاهو پوست خشخاش گل سرخ فوفل سورنجان تخم گل ارمنی اقاقیا زرد چوب صندل سرخ هر واحد یک درم افیون نیم درم با آب سائیده ضماد کنند **ایضاً** که در وقت هیجان درد تسکین الم کند و مجرب ست افیون زعفران مساوی در شیر گاو سائیده در روغن گل آمیخته ضماد کنند و بعضی موم هم داخل میکنند و اگر مغز نان میده عوض زعفران کنند و بعد گرم شدن ضماد تبدیل آن نمایند نیز در تسکین وجع بی عدیل ست **ایضاً** که در ابتدا معمول صندل سرخ گل خطمی حضض مکی حضض هندی هر یک شش ماشه با آب عنب الثعلب تازه ضماد نمایند و در انتها برای تحلیل ورم مغز فلوس دو توله بیفزایند و گاهی بعد فصد باسلیق عنب الثعلب شش ماشه آرد جو گل خطمی هر یک سه ماشه افیون سورنجان زعفران هر یک ماشه با کوکنار سبز ضماد کرده میشود و اگر خواهند زنجبیل عوض زعفران کنند **ایضاً** اگر از ساعد تا انگشتان درد و ضربان باشد شیرهٔ تخم خیارین شیرهٔ خارخسک شربت بزوری بنوشند و اکلیل الملک آرد جو گل ارمنی صندل سرخ در آب مکوه سبز سائیده ضماد نمایند و اگر در شانه باشد بعد فصد باسلیق اطریفل با عرق شاهتره بخورانند و گاهی بعد مسهل ای درد سورنجان بیخ نی با آب عنب الثعلب تازه ضماد میکنند **ایضاً** بعد فصد سورنجان نه ماشه کاسنی کوفته شاهتره هر یک شش ماشه گل سرخ چار ماشه بعرق عنب الثعلب عرق شاهتره هر یک نیم پاو جوشانیده شربت بزوری دو توله **ایضاً** بعد تنقیه عناب شاهتره کاسنی کوفته گل سرخ سورنجان جوشانیده شربت بزوری غذا نان و شوربا

اقوال حذاق سویدی گوید که اگر قبل نزول مادّه در بیت اول با آب سرد اطراف را بشویند مجرب النفع ست و اگر فوفل و صندل سفید مساوی بگلاب سرشته و یا برگ مورد تازه یا خشک و صندل سرخ و زرد سوده و یا صندل سرخ و سفید و اقاقیا با آب کاهو سرشته و یا آب حی العالم صغیر و صندل سرخ و فوفل و گلنار باهم سرشته و یا آب خرفه و زرورد و صندل سفید و سرخ و یا آب عنب الثعلب و فوفل و زعفران یا آب بارتنگ تازه و طراثیث و عذبه و فوفل و زرورد و یا آب برگ بیخ سفید و زرورد و فوفل با عصارهٔ لحیة التیس و زرورد و اقاقیا و عذبه بگلاب سرشته و یا گل خشخاش و گلنار و اقاقیا و مصطکی بگلاب سرشته و یا آب برگ علیق و آب تف گرم عوض گل خشخاش و گلاب و یا عذبه و اقاقیا و بزر البنج سفید و مصطکی و گلنار با آب کاسنی و گلاب

سرشته هر کدام ازین ضمادات وقت احساس وجع چهار انگشت بالاتر از موضع درد ضماد نمایند و منع حدوث وجع مفاصل مجرب من ست مسیحی میگوید که اگر اخلاط خون
گرم کثیر الکمیت باشد بفصد مقدار فاضل آن اخراج نمایند و باقی را بمطبوخ هلیله زرد و کابلی و افسنتین و شاهتره و مویز منقی و آلو بخارا و تمر هندی تعدیل کنند و اگر آنجا
تب باشد آب عنب الثعلب و آب کاکنج و آب کاسنی و خیارشنبر و یا آب لبلاب مع بنفشه خشک و شکر بنوشانند و اگر تب ساکن شود و در مفاصل ماده خام باقی ماند ازین
آبها آب کرفس و آب بادیان افزایند بعد از آنکه درین یک مثقال ایارج فیقرا یکشبانه روز تر کرده صاف نموده باشند و اگر بعض اعضا مولد ماده و منصب بسوی عضو آلم
باشد صرف عنایت کنند بتعدیل و اصلاح سوء مزاج آن که بسبب آن ماده متولد میشود و انصباب میکند بعد از آن اعاده نمایند بتقویت نفس عضو آلم با طلیه و اضمده که از شان
او تقویت عضو و تحلیل باشد تا تخفیف ماده حاصل شده در عضو نماید و آن مثل حی العالم و پوست انار و سماق و جوست چون پوست انار را در طلا یا سرکه بجوشانند
تا مهرا شود پس سماق و حی العالم سوده و آرد جو بدان آمیزند و بر عضو آلم نیمگرم در زمستان و سرد در تابستان ضماد کنند و گاهی تقویت عضو بطلای مرتب از اقاقیا و عفص
و صندل سرخ و شیاف مامیثا و فوفل و گل ارمنی با آب عنب الثعلب کرده میشود و چون ماده تبرید قوی باشد صندل و عدس مقشر سوده با آب کشنیز سبز و کافور طلا کنند
بوعلی سینا مینویسد که اگر ماده دموی باشد یا با غلبه دم بود باید که مشغول بفصد شوند از طرف مضاد و اگر مرض عام بمفاصل بدن باشد میل از هر دو طرف
رگ زنند بعد از آن استعمال قی کنند و خصوصا اگر درد در اسافل بدن باشد چه قی برای آن از اسهال نافعتر ست بعد از آن باسهال متوجه شوند و ابتدا بدوای
قوی نمایند اگر عدم نضج و غلظ ماده مانع نباشد با وجود آنکه رفق اسلم و تدریج اوفق ست بعده اتباع بمسهلات منقی بتدریج کنند و بعضی اطبا زعم کرده اند که ابتدا
برفق بعد رفق کنند و ختم بر قوی هنگام نضج نمایند و صواب بر این آنست که اگر ماده رقیق صفراوی باشد تعجیل استفراغ نمایند چون نضج بر بینند و اگر غلیظ باشد
بتقدیم چیزیکه ترقیق و نضج آن کنند و آنرا مهیا باندفاع بسوی جهت استفراغ گردانند باک نیست و فیما بین آن تخفیف باطلاق ملایم کنند و لزوم ماء الشعیر
نمایند تا آنکه نضج ظاهر شود و امتلا محتاج ترنقص ست لیکن بچیزیکه یکدو مجلس اجابت کند از مشروب مثل آب کاسنی و عنب الثعلب بخیارشنبر و یا از حقنه و این
صواب ترست و چون ابتدا بانحطاط نماید باستفراغ غیر مدبر تحریک نکنند که گاهی تحریک اخلاط از مواضع آن بسوی مرض کند و رعایت بحرانات در روز چهارم و هفتم
و یازدهم نمایند و وقت بحران فاضل برای ایشان چهاردهم ست پس اگر ممکن بود مدافعت استفراغ تا نضج کنند و اقتصار بر تطلیات آب سرد یا گرم یا نیمگرم کنند
و اول آب سرد بریزند اما اطلیه حاره و مخدرات همه مضر اند حار بسبب جذب ماده و مخدر بباعث حبس خام کردن آن و اما ایضا اطلیه مبرده غلیظ را خام میکند و رقیق را غلیظ
می نماید و اطالت مرض میکند و ماسوای آن ایشان را مضر ست زیرا که ترطیب مفاصل می نماید و سکنجبین بسبب ترشی خود غیر کثیر الموافقت ست و نبرور ری قوی البزور
مثل بادیان و کرفس گاهی احتراق فضول میکند و تحجر او می نماید و چون نضج تام شود استفراغ مثل سورنجان و بوزیدان و حب آن نمایند و فصد برفق کنند و درین
هنگام ایضا طلا مثل طلب مانیدان نمانند و فر کنند از آنکه در اول امر دوای مسهل ضعیف نوشانند که آن تحریک ماده ساکن کند و معتد به اسهال نکند بلکه گاه ترقیق مواد
جامد دیگر نماید و سیلان او بسوی عضو کند و واجب ست برای کسی که اراده تناول دوا کند آنکه تاخیر غذا نماید و بعد سه ساعت تناول کند ده مثقال نان بشراب اندک
آب و بعد شش ساعت در حمام داخل شود و غسل کند بعد از آن بدانچه موافق بود اغتذا نماید بعده ادرار استعمال کند چه ادرار ماده اوجاع مفاصل را پاک کند بهر آنکه او از فضله
هضم کبد و عروق ست و خصوصا در نقرس حار با وجود آنکه اکثر از اهل اوجاع مفاصل حار و بارد و امزجه رطب باسهال کثیر از مشروب و حقنه انتفاع نمی یابند و چون معالجه
ایشان بمدرات میکنند صحت می یابند و از ابدان نحیف بعضی متحمل اسهالات و ادرارات بسیار نمی باشند و ایشانرا از آن احتراق خون بهم میرسد پس رعایت این جمیع
امور نمایند و آما ردع ماده از عضو در حالیکه ماده قوی الانصباب کثیر الحرکت باشد نباید کرد زیرا که آن دو امر ردی پیدا میکند یکی آنکه ماده را بفشارد و از حرکت او را باز دارد
پس درد عظیم پیدا گردد و چون مثل این واقع شود استعمال ملینات کنند دوم آنکه اکثر ماده را بسوی اعضای رئیسه باز گرداند و در خطر اندازد و اما اگر ماده بسیار نباشد قلیل الحرکت
بود بردع او باک نیست الا آنکه در عرق النسا باشد که ردع در ان حبس ماده اند عمق میکند پس واجب بود که اندک و ضعیف باشد و یا ترک کنند و مشغول باستفراغ شوند اما
در آخر آن واجب ست که مشغول شوند بدانچه محلل و ملطف و مخرج ماده از غور بسوی ظاهر باشد و اگر چه محاجم از شرط و مص و بداغ و بمحمرات و منفطات باشد که بدان
سیلان مواد کنند و تا زمانی سند حل شدن ندهند و از منفطات سیر و پیاز عنصل و بلادر ست و بعده شیر یتوع و شیر انجیر و باید که محلل و منفط دوای ملین آمیزند و الا موذی

فـ بیان مضرت اطلیه حاره و مخدره

فـ [illegible]

فـ بیان منع استعمال مسهل ضعیف در ابتدا

فـ [illegible]

فـ بیان منع استعمال اضمده رادعه

نتیجه مفاصل گردد بهر آنکه تغلیظ نیز مثل تحلیل ست و تخفیف غلیظ و آمیختن شحوم با دویه محلله و منفطه نفع میکند و از سردی اجتناب نمایند و نزد دیک اوی محللات
قویه در اول امر قبل از تنقیه نباید برد که جذب مواد بسیار و تحلیل لطیف آن و تکثیف باقی و حبس آن خواهد کرد ایضاً باید که رعایت این در اکثر امر کنند خصوصاً
اگر ماده کالبزج یا سوداوی باشد و هرگاه اوجاع اشتداد نماید و تحمل آن نباشد از مسکن وجع بشرب و مطلیه ستگاری نباشد و مطلیه تسکین و بلطف تحلیل ماده کنند
یا بتخدیر و مخدر را استعمال نکنند مگر عند الضرورت و بقدر یکه تسکین حدت درد نماید در استعمال و در جار بجرأت و اقدام بیشتر نمایند و بسیار باشد که تخدیر نفع کند
از جهت آنکه تغلیظ ماده متوجه کند پس محتبس گردد و از نطول مسکن نافع انیست که جو و کاهو در سرکه بپزند تا مهرا گردد و بدان نطول کنند و از مسکنات وجع مخدره
انیست که بگیرند افیون چهار مثقال زعفران یک مثقال در شیر گاو بسایند و مغز نان سمید بران آمیخته ضماد نمایند و ایضاً تخم شوکران شش درم افیون یکدرم
زعفران یکدرم بشراب حلو سرشته بقیروطی مخلوط سازند و ایضاً بزرالبنج و افیون و اسپغول و اقاقیا و مغاث بشیر گاو طلا کنند و برگ آن بپوشند و ایضاً صبر ده درم
افیون ده درم عصاره بنج شش درم شوکران چهار درم عصاره لحیة التیس شش درم بیخ لفاح بست مثقال زعفران چهار مثقال لفاح را در سرکه بپزند تا مهرا شود و ادویه
آمیخته طلا کنند و ایضاً بیروج سوده در روغن گاو آمیخته بر موضع درد مالش نمایند و ایضاً از میعه و افیون طلا سازند و از مخدرات ریختن آب بسیار است اگر قریب باشد
و ایضاً بزرقطونا را بآب گرم تر کنند چون منتفخ گردد بروغن گل بهم زده سرد کرده طلا کنند و یا بیروج دو دانگ بطلا و عسل بخورند صاحب کامل گوید اگر
وجع مفاصل و نقرس از ماده دموی باشد و مفصل آلم مائل بحمرت بینند باید که مبادرت بفصد باسلیق نمایند و بحسب احتمال قوت و سن و فصل خون بیرون آرند
و روز فصد بشوربای بچه مرغ بطور زیرباج و یا بآب انار میخوش غذا سازند و بعد از ان آب کاسنی و آب عنب الثعلب و آب کاکنج مجموع چهار اوقیه جوشانیده کف گرفته
فلوس خیارشنبر پنج درم مالیده بنوشانند و اگر تپ باشد ماء الشعیر بشکر و آب انارین بنوشانند و تدبیر امراض حاده پردازند و بر موضع درد طلای نرد یا صندلین
بآب کاسنی و آب کشنیز و آب عنب الثعلب طلا کنند و بران جراده کدو و پوست تربزه و پوست خیار نهند و یا خرقه مبلول بگلاب و سرکه باندک کافور سرد کرده بگذارند
و تبدیل آن کنند و یا آب کاهو و آب حی العالم بمغز نان و آرد جو و اندک روغن گل سرشته و یا اندک آرد جو بلعاب بزرقطونا سرشته بر نهند و مفصل علیل را از اسپغول
بسرکه ضماد کردن مسکن وجع ست و قیروطی مبرد معمول از آب خرفه و آب حی العالم و آب کاسنی و آب کاهو و روغن گل و موم سفید باندکی سرکه و غیره اشیای مقوی مفصل
و مانع انصباب ماده بسوی عضو بکار برند و اگر در آغاز مرض آب سرد بر عضو ریزند لاسیما در مرض نقرس درد را ساکن کند و همچنین اگر آب عنب الثعلب آب کاسنی
و آب کاهو سرد کرده بریزند که این خاصیتی ست درین باب و چون درد اشتداد نماید باید که بر عضو اضمده مخدره نهند و بگیرند مغاث پنج درم اسپغول آرد جو هر واحد
سه درم پوست بیخ لفاح دو درم افیون یکدرم زعفران نیم درم همه را باریک سائیده بآب برگ کاهو و آب حی العالم سرشته ضماد کنند و اگر ساکن نشود این ضماد استعمال
کنند که تسکین اوجاع بسیار میکند **صفت** آن افیون یکدرم زعفران و مرمکی هر واحد چهار درم باریک سائیده بشیر زن یا بشیر گاو سرشته مغز نان آمیخته و روغن گل
گرد ران و موم سفید گداخته باشند بران انداخته خوب صلایه کرده بر مفصل ضماد نمایند و بالایش برگ کاهو نهند **صفت** ضماد برای نقرس و وجع مفاصل حار
بگیرند خطمی و بزرقطونا و آرد جو و زرده بیضه و دردی شراب و روغن گل و بدان ضماد سازند **دیگر** آرد جو ده درم گل سرخ و برگ سوسن و برگ نیلوفر و بنوماش هر واحد
پنج درم خشخاش مع تخم آن بست درم بنفشه ریحانی و محلب و خطمی هر واحد هفت درم عدس مقشر سه درم حنا و کعک هر واحد دو درم زعفران و کافور هر واحد
نیم مثقال همه را باریک سائیده بزرده پنج بیضه و روغن گل و روغن نیلوفر یا روغن بنفشه آمیخته بر عضو دردناک ضماد کنند و اگر ممکن [illegible] عدس مقشر در آب کشنیز
رطب باندک کافور سوده ضماد نمایند نفع کند **دیگر** بگیرند مغاث و خطمی و اسپغول و آرد جو و سورنجان سفید و صندل سفید مساوی و کوفته بیخته بروغن کنجد و زرده
و اندکی سرکه سرشته بر مفصل ورم ضماد کنند اگر از حرارت باشد و باید که در استعمال اطلیه مبرده اسراف نکنند که آن تبرید و تغلیظ ماده کند و درین هنگام تحلل و استفراغ
آن مشکل گردد و اگر در انجا ورم باشد دران صلابت پیدا کند لاسیما اطلیه مخدره مسکنه وجع که آن عضو را خدر و نقصان در حس عارض نماید و لهذا استرخاء آن ست
که هرگاه بینند که حرارت اندک تسکین یافت و بعد آن درد ساکن شد با ادویه مقویه اشیای محلله بغیر اسخان مثل آرد جو و خطمی و بنفشه اضافه نمایند و بدان اکلیل الملک
افزایند و ایضاً آرد جو بآب کشنیز یا بآب سفرجل سرشته ضماد کنند و اگر احتیاج تحلیل قوی تر ازین افتد این ضماد استعمال کنند **صفت** آن بگیرند آرد جو و آرد باقلا

و بنفشهٔ خشک و خطمی هر واحد یکجزو صندل سفید اکلیل الملک هر واحد نیم جزو باریک سوده بآب کرنب و آب کشنیز بسرشند و هرگاه حرارت ساکن شود و در زائل گردد و مادهٔ غلیظ باقی ماند باید که این ضماد کنند **صفت** آن بابونه اکلیل الملک و آرد جو و خطمی و بنفشهٔ خشک هر واحد دو درم زعفران یکدرم همه را باریک سائیده بآب کرنب بیامیزند و بر عضو آب نیمگرم که دران بابونه و اکلیل الملک و مرزنجوش و برنجاسف بجوشانیده باشند نطول کنند ایلاقی و جرجانی مینویسند که اگر علامات خون ظاهر باشد ابتدا بفصد کنند اگر وجع در مفاصل دست راست بود فصد هفت اندام از دست چپ گیرند و اگر درد دست چپ باشد از دست راست کشایند نه در قطر تا خلاف در محاذات باشد و اگر در پیوند پای راست بود فصد باسلیق از دست راست کنند و اگر در پای چپ باشد از دست چپ کشایند و اگر در هر دو پای یا هر دو دست بود رگ از هر دو دست زنند یکبار در حالت واحد و خون بمقدار قوت بیرون آرند و چون از فصد دو سه روز بیاسایند امر بقی نمایند پس اگر قی کفایت نکند بعد قی کردن دوای مسهل دهند و اول نطولات و ضمادهٔ مسکنه بکار برند و اگر دفع مسهل تا ظهور اثر نضج در قاروره ممکن بود دفع باید کرد و مسهل بعد ایام بحران دهند و در مسهل دادن آنوقت مدافعت کنند که حرکت ماده سخت قوی نبود و درد مقلق نباشد و الا اولا ضماد حاره و مخدره در ابتدای مرض بسر زیان دارد و استعمال آب گرم بسیار عصب و مفاصل را نرم و تر و ضعیف کند تا اول نگاه کنند که ماده بتمامه در مفاصل ریخته شده و از حرکت ساکن شده یا هنوز در انصباب است پس اگر متحرک باشد و حرکت او قوی بود استعمال ادویهٔ رادعهٔ قویه بکار نبرند از بهر دو سبب که در قول بوعلی گذشت و اگر این خطا کرده شود وجع زیاده گردد و یا اعراض داله بر میل ماده بسوی اعضای رئیسه پدید آید و ادویهٔ ملینه بران بگذارند تا آنچه از ماده فرود آمدنی است فرود آید و ریختن آب گرم و نیمگرم درین حالت سود دارد خاصه که بابونه و بنفشه دران پخته باشند و مفرحات یا قوتی بخورانند و صواب تر آن باشد که هرگاه ماده بسیار بود و هنوز در حرکت باشد و حرکت او قوی بود زود باستفراغ مشغول شوند و اگر علامات صفرا ظاهر شود اول قی فرمایند پس هرگاه آثار نضج ظاهر گردد مسهل قوی تنقیه کنند و در علاج صفراوی میل بچیزهای سرد تر باید کرد و در علاج دموی باشیای بارد کنند و تری کمتر از آن باید که در صفراوی و در امراض دموی و صفراوی سکنجبین سود دارد لیکن درین مرض سکنجبین ترش جائز نباشد از بهر دو امر یکی آنکه ترشی سرکه مضعف عصب است دوم آنکه قوت ترشی لطیف و تحریک مادهٔ ساکن نماید و مادهٔ مرض بیامیزد و درد کما جاری گرداند و بجایگاه در رساند و در اوجاع مفاصل و نقرس دموی اول استفراغ بمطبوخ هلیله زرد و غیره که در قول مسیحی گذشت باید کرد و آن مطبوخ مبلغ تام بنوشانند چنانکه استفراغ تمام کند و اگر با این اوجاع تپ بود آبهائی که در همان قول مذکور شد بدهند و اگر حرارت کمتر باشد ده درم هلیله ده درم جلاب یکشبانروز تر کرده مالیده صاف نموده ده درم لعاب اسپغول بادی بیامیزند و بدهند و اگر مزاج سالم بود یعنی از اعتدال خارج نشود استفراغ بمطبوخ هلیله و ایارج فیقرا و تربد و حب شیطرج و شیح و حب سورنجان باید کرد و بعد مسهل ادویهٔ مدر بول سخت سودمند بود از بهر آنکه مادهٔ این مرض فضلهٔ هضم ثانی و ثالث است و ادرار بول آنرا پاک کند باقی همانست که در قول بوعلی مسطور شد **ابن الیاس** گوید که اگر دموی باشد اول فصد کنند بدستوریکه در قول ایلاقی گذشت و بر موضع درد خرقهٔ کتان بآب برف سرد کرده نهند و یا این طلا بکار برند صندل سفید شیاف مامیثا فوفل سفیداب ارزیز گل ارمنی پوست ترکی گل سرخ همه را در سرکه و گلاب سوده طلا کنند و هرگاه چیزی از این حاضر نباشد مخلب در سرکه تر کرده ضماد نماید و برگ قصب تر در سرکه سوده ضماد کردن نفع کند و یا آب سخت سرد بران ریزند که فی الحال تسکین بخشد و هر صبح جلاب از عناب ده عدد عنب الثعلب تخم کاسنی هر واحد سه درم بشکر سفید ده درم بنوشانند و غذا مزورهٔ بنوماش و شیرهٔ بادام دهند و اگر با وی تپ التهاب باشد غذا ماء الشعیر تخم کاسنی و جلاب دهند یا آب انار یا ماء اللحم... مصوص تخم آن سه اوقیه با شکر سفید ده درم بدهند و بر موضع درد صندل سفید و سرخ و گلاب و آب خرفه و آب حی العالم و آب کاهو طلا کنند و بر مفصل آب کشنیز تر و آب حی العالم و پوست خربزه و پوست خشخاش و پوست خیار ضماد کنند و یا اسپغول را بسرکه خوب باهم زنند و بر موضع ضماد نمایند و بعد ظهور نضج در قاروره تلیین طبیعت باین مطبوخ نمایند سنای مکی پنج درم عنب الثعلب بنفشهٔ خشک یا ترنیلوفر تخم کاسنی تخم خبازی و خطمی هر واحد سه درم سورنجان سفید دو درم هلیلهٔ زرد و سیاه هر واحد هفت درم گل سرخ پنج درم همه را در سه رطل آب بجوشانند تا بیک رطل آید و دران خیار شنبر پانزده درم ترنجبین ده درم مالیده صاف کرده بنوشند و تا آخر روز صبر کنند بعده مزورهٔ بنوماش و شیرهٔ بادام غذا سازند و اگر درد سخت باشد چندانکه مریض متحمل آن نباشد تضمید عضو باضمدهٔ مخدره مثل این ضماد کنند بیخ لفاح تخم خشخاش سیاه هر واحد دو درم افیون یکدرم زعفران نیم درم اسپغول سه درم همه را باریک سائیده بآب برگ کاهو یا آب برگ حی العالم ضماد سازند **جمعندی** گوید

نسخهٔ استعمال سکنجبین صفراوی

بیان مطبوخ و مسهل

نسخهٔ مطبوخ مسهل

کراوا فصد کنند بطریق مسطور و برادعات طلا نمایند مثل خرقهٔ مبلول در گلاب سرد کرده و یا اقاقیا و غیره ادویه که در قول ابن الیاس گذشت هر چه ازان حاضر شود
یا مجموع مساوی بگلاب و آب کاسنی و اندک سرکه ضماد نمایند و یا بزر قطونا مضروب بماست و سرکه یا آب خرفه یا حی العالم و هر صباح شربت دینار یا عناب یا شربت انار
و سکنجبین بآب نوشانند و از انچه صاحب این علت را نفع می کند آب عنب الثعلب و آب کاسنی ست و غذا مزورات مطبوخ بشیرهٔ خشخاش و ماش که آب انار میخوش
و تمر هندی ترش تر کرده باشند یا زیرباج دهند و اگر تپ باشد ماء الشعیر دهند و تلیین طبیعت بحقنهٔ لین مثل بنفشه و عناب و سپستان و سنا و ترنجبین کنند و چون آثار نضج
در قاروره پدید آید اسهال باین مطبوخ بعد مراعات ایام بحران نمایند پوست هلیلهٔ زرد پوست هلیلهٔ کابلی هلیلهٔ سیاه هر یک ده درم سنای مکی پنج درم سورنجان سفید
مثقال تخم کاسنی ده درم ریوند چینی یک درم گلقند بغدادی پانزده درم فلوس خیار شنبر ده درم ترنجبین پانزده درم بدستور مقرر مرتب ساخته سحرگاه بنوشند و گفته اند سزاوار آنست
که در اضمده همه اوجاع مفاصل حاره و بارده و در مسهلات آن نیز سورنجان داخل کنند بسبب خصوصیت آن باین مرض و تسکین آن وجع را و تقویت مفاصل و تنقیهٔ آنها
از مواد و تنگ کردن مجاری و مسالک آنها تا مواد بسوی آنها بار دیگر نریزند و هنگام انتها باضمده که دران تحلیل باشد مثل بنفشه و خطمی و آرد جو ضماد سازند بعد ازان بدانچه
قوی التحلیل باشد مثل بابونه و اکلیل و شبت و زردهٔ بیضه و پیه ماکیان و پیه بط و بنفشه و مغز نان و زعفران که آن کثیر التحلیل ست ضماد کنند و اگر حاجت بچیزی افتد
که ازان قوی تر در تحلیل باشد باین اضمده مقل و سعد و مرداسنج و روغنهای لطیف مخلوط نمایند و حذر کنند از آنکه در تحلیل و رم اسراف نمایند تا ماده متحجر نگردد و بلکه گاه تلیین
اختیار نمایند و گاهی تحلیل چه دارند تا اثر او باستقصا گردد سعید گوید که اگر وجع مفاصل و نقرس حادث از دم باشد فصد باسلیق کنند و بعد ازان تبرید مزاج بآشامیدن ماء الشعیر
نمایند اگر جسم لاغر باشد بروغن بادام بدان مضاف سازند و اگر لاغر نبود جلاب بیفزایند و آب انار نوشانند و تعدیل طبع بآلو بخارا و جلاب و تمر هندی بشربت نیلوفر و آب
عناب و سکنجبین کنند و آب کاسنی بشکر و لعاب اسپغول بجلاب بنوشانند و غذا مزورهٔ زیرباج یا آب انار سازند و از اغذیهٔ حاره حذر کنند و تبرید موضع بصندل
و آب حی العالم و آب عنب الثعلب و آب کاهو و جرادهٔ کدو و آب خیار و اندک سرکه و کافور نمایند و در ابتدای مرض بر عضو آب سرد بریزند و از حمام منع کنند و هرگاه مرض
بایستد مبردات کم کنند و بر موضع آب ریاحین بریزند و جمله قول در تدبیر این آنست که ماده اگر در سیلان باشد علاجش بچیزیکه ردع کند باید کرد و اگر منقطع گردد
علاج آن باشیای محلل نمایند خضر گوید که در دموی فصد از جانب مخالف گیرند و افضل آنست که دو سه روز در فصد تاخیر نمایند تا ماده اندک نضج یابد و تلیین طبیعت
بمثل شربت بنفشهٔ مکرر و آلو بخارا و تمر هندی و آب عناب و انار و بقتائل و حقنهای لینه کنند و اشربه که در تپ موی بباید استعمال نمایند و از اغذیه در ایام ابتدا ماء الشعیر
بشکر یا شربت نیلوفر و روغن بادام یا سویق بشکر دهند و هرگاه اشتها برانگیزد اسفاناخ یا بقلهٔ یمانی یا خرفه یا ملوخیا یا مزورهٔ رشته یا کدو و عدسیه حامض از غوره و سماق و ریباس
و انار ترش سازند و قرص و اهال و سرکه و زیت بخورانند و از لحوم بالکلیه اجتناب کنند و بادویه اراده که دران قبض باشد مثل صندلین و گل سرخ و گلاب و آبهای بارده که در اقوال
سابق مذکور شده و طلای هندو و فوفل با میثا و اقاقیا و خولان و مانند آن باندک سرکه ضماد سازند و اگر بشدت درد مضطر شوند اضمدهٔ مخدره مثل افیون مع بیخ و بزر البنج
و غیره و آب کاهو ضماد کنند و این هنگام ابتدای مرض و تزاید آن بعمل آرند و اما وقت انتها واجب ست که باضمده که دران اندک تحلیل باشد مثل بنفشه و خطمی ضماد نمایند
بعد ازان بدانچه در تحلیل قوی تر ازان باشد مثل اکلیل الملک و بابونه ضماد کنند انطاکی گوید که در مفاصل حار اول فصد پس تنقیه بحسب ماده کنند بعد ازان طلا اولا برادع
مثل آب کشنیز و حی العالم و العبه نمایند بعده بمحللات مثل آرد جو و باقلا و بعد انحطاط بمثل بابونه و اکلیل الملک بنابر قوت تحلیل آن نمایند و اگر درینجا حرارت مانع خواب
باشد بدایت بتسکین آن واجب بود مثل طلای استخوان سوخته و عدس و لفاح و افیون و زعفران و بیخ و از واجبات ست که دوائی درین علت از سورنجان خالی نگذارند
که بر اختصاص او بدان و تضییق آن مجاری را و منع آن مادهٔ نازل را بار دیگر اجماع واقع شده و انچه در حار بالطبع نافع ست بزر قطونا بسرکه و روغن گل و خطمی و آرد جو
و گل سرخ و مورد و کدو و کاهو و خشخاش ست مطلقا میر عوض میگوید که اول فصد باسلیق ابطی کنند خاصه آنجا که درد اندر اسافل بدن باشد و اگر در اعالی بود
فصد قیفال مناسب ست و تدبیر یکه در قول صاحب کامل گذشت بعمل آرند و چون وجع اشتداد کند و هیچ یک ازان تدابیر تسکین نپذیرد از استعمال ادویهٔ مخدره چاره
نباشد و ضماد بمغز استخوان ساق گاو و گل سرخ و افیون و زعفران نیز مخدر و مسکن وجع ست و چون درد تسکین یابد مخدرات را بر دارند و بمرزنجوش و گل خطمی و سپستان
و آرد جو و سورنجان مساوی با زردهٔ تخم مرغ و روغن گل ضماد سازند و این مسهل در اوجاع مفاصل حار مستعمل ست پوست هلیلهٔ زرد ده درم گل بنفشه تخم کاسنی تخم کشوث

نسخهٔ مطبوخ

بیان نسخهٔ سورنجان

سنای مکی افسنتین هر کدام پنج درم تمر هندی بست درم آلو بخارا ده دانه و قیه همه را در چهار صد درم آب بجوشانند تا بربع آید صاف نموده بنوشند و شربت ورد مکرر و شربت سفرجل با سقمونیا سود مند است و این ضماد فائده تمام دارد بهیدانه اسپغول سه اوقیه در یک رطل آب بجوشانند با آتش ملایم پس پارچه بفشارند تا لعاب آن بالکل بیرون آید آنگاه سه اوقیه موم سفید و شش اوقیه روغن زیت آمیخته ضماد نمایند **شریف خان** در حاشیه شرح اسباب مینویسند که بعض اطبا گفته اند که اگر درد عام در مفاصل باشد فصد هفت اندام کنند و اگر مختص با سافل باشد باسلیق کشایند و چون مختص با عالی بدن بود رگ سر زنند و گاهی محتاج بتکرار فصد میشوند و بسیار باشد که فصد فی الحال صحت بخشد چنانچه حکیم عابد سرهندی نوشته که این مرض بمولانا احمد عارض شد و دست و پای او بیکار و انگشتها کج گردید و بر شکل فراز بود و از زندگی یاس شده بود پس فصد هر دو باسلیق یکبار گرفتم بعد از آن شربت نیلوفر بحساب نوشانیدم و در یک روز از مرض اثری باقی نماند و بعض اطبای احمق علاج بعضی مرضی بهمین تدبیر بر قیاس عمل من کردند و بیمار را هلاک ساختند چه هر قیاس صحیح نمی باشد بالجمله بعد فصد مطبوخ مناسب نضج ماده کنند و هرگاه در بول نضج ظاهر گردد حبوب موصوف برای این علت دهند و این حب مجرب است هلیله آمله بلیله زنجبیل شیطرج هر یک چهار درم سورنجان بست درم فانیذ چهار درم نمک دو درم مقل پانزده درم بآب کرفس سرشته حبها سازند شربت از آن از یک نیم درم تا سه درم و باید که مسهل بحبوب مخصوصه مفاصل بعد مسهل عام مثل مغز فلوس محلول در مطبوخ یا نقوع دهند و بعد تنقیه طلای زرد ضماد کنند **صفت** آن صندل سرخ گل ارمنی نوفل اقاقیا حضض مکی مرداسنگ سفیداب مساوی سائیده در آب خالص یا آب کشنیز یا عنب الثعلب تازه بندقها بشکل نرد سازند و واجب است که در دموی اهتمام به تبرید بیشتر از ترطیب کنند و در صفراوی مبالغه کردن در آن هر دو باک ندارد و چون خون صفراوی باشد اول سکنجبین قلیل الحموضت دهند و گویند که چون دموی احتیاج بمسهل شود اول مطبوخی که در قول مسیحی گذشت بدهند و چون سه روز بکنند و نضج زیاده ظاهر گردد در آن سنا هفت درم مغز خیار شنبر ده درم افزایند و روز چهارم نوشانند و چون درین معالجه و معالجه این زمان نوعی تفاوت است دستوراتی ذکر میکنیم تا در ذکر این هر دو علاج ناظر را بصیرت حاصل شود چنانچه آن مرحوم در دموی و مرکب از آن و از ماده غیر آن حسب مراعات مزاج و خلط غالب بعد فصد و تسکین این مطبوخ یا نقوع در آب سرد یا گرم استعمال میفرمودند نسخه آن عنب الثعلب عناب سپستان اصل السوس مقشر گل نیلوفر گل بنفشه گل سرخ گاوزبان گل گاوزبان تخم خطمی خبازی شاهتره و هنگام زیادتی سودا افتیمون بسفایج افزوده میشود و در آن گلقند یا ترنجبین چهار توله حل کنند و گاهی کاسنی در سیاوشان می افزایند و اوزان ادویه هر یک دو درم یا سه درم کنند و بعد دو سه روز یک هلیله یا هر دو و مغز خیار شنبر هفت توله و روغن بادام دو درم افزایند و گاهی شیرخشت و خمیره بنفشه هر یک چهار توله و گاهی ترنجبین نیز بقدر درم یا مثقال زیاده میکنند و این مسهل دو یا سه مرتبه استعمال نمایند و گاهی میان دو مسهل راحت میدهند و منضجات استعمال میکنند بعده تنقیه می نمایند و گاهی مسهلات یکروز در میان بدون منضجات میان آنها استعمال کرده میشود و در ایام راحت از مبردات و لعابات و اشربه عمل می آید و بعد از مسهلات معجون سورنجان معمولی چند روز متواتر استعمال میکنند و گاهی معجون سورنجان و غیره از مرکبات بکار می برند **مصنف** اقتباس نوشته که فصد باسلیق نمایند بدستوریکه در قول ایلاقی میر عوض مسطور شد و اگر از فصد مانعی باشد باید که فرو تر از جای درد حجامت باشرط نمایند و در قلبه درد بران موضع پاکی زرده بیضه نهاده بزور بکنند که فی الفور درد او دور میکنند و اگر اندکی باقی ماند برآنجا همان نان زلو اندازند و آب مورد کاسنی و مکوه هر یک یکنیم اوقیه با نیم اوقیه شربت عناب نوشانند و این طلای زرد و طلوسنجان ضماد کنند **صفت** آن مغاث بغدادی و هندی تخم خطمی مورد و آرد جو سورنجان و گل ارمنی هر یک چهار درم کوفته بیخته در آب برگ مکوه سبز و کشنیز آمیخته بشکل نرد ساخته وقت حاجت بآب کشنیز سبز حی العالم و پوست ترنج و خیار و بادرنگ هر واحد یکدرم و صندلین یکنیم درم و گلاب دو درم استعمال نمایند و همچنین طلای زرد حکیم ابن رضوان جمیع اورام حاره را و بابتدا خصوص وجع مفاصل را نافع **صفت** آن صندل سرخ گل قیمولیا هر یک پنج درم صندل سفید عصاره مامیثا هر یک سه درم گل ارمنی ده درم نوفل اقاقیا حضض هندی هر یک دو درم مرداسنگ سفیداب ارزیز توتیای کرمانی هر واحد یکدرم کوفته بیخته بآب کاسنی سرشته نرد سازند وقت حاجت بآب کشنیز سبز و کاهو بکار برند و یا قیراطی کرده و ترنج و خیار و بادرنگ هر یک دو درم برگ کاهو برگ کاسنی برگ گلاب برگ خرفه هر یک سه درم در سرکه و گلاب سرشته ضماد نمایند و در اشتداد درد مخدرات در ضماد افزایند و این ضماد نیز همین اثر دارد صندل سفید در گلاب سوده لعاب اسپغول حضض مکی هر یک ده درم در آب کشنیز سبز و مکوه و کاسنی و کاهو و بستان افروز و خرفه و پوست خشخاش و شیافت مامیثا هر یک دو نیم درم سرکه سه درم و آب انار کوهی و برگ نیب باقی همین اثر دارد و غذا ماش و آش جو دهند و بفاصله سه روز از فصد سکنجبین ساده در آب گرم یا در آب

نسخهٔ طلای زرد

نسخهٔ طلای زرد

برگ تربت خیار حل کرده قی کنانند و بعد از ان دوای سابق نوشانند و یا آب معصور انار ربع اوقیه با ترنجبین یک اوقیه و تا یکهفته برین تدبیر ثابت مانند و در روز هشتم درم و تا ت مکرر
مغز خیارشنبر هفت توله ترنجبین شش توله شربت آلو مسهل چهار توله روغن بادام هفت ماشه اضافه نموده تلیین طبع نمایند و در روز نهم شیرهٔ خیارین مغز کدو شیرین مغز تخم کدو به
هر یک هفت ماشه لعاب بهدانه سه ماشه در گلاب پاو سیر بر آورده شربت انار ولایتی شربت عناب واحد کنیم توله اسپغول پنج ماشه کف زده بنوشانند و همین نمط تا پانزده روز
بگذرانند و روز شانزدهم این مطبوخ منقول از حاوی کبیر بدهند و نسخهٔ این همانست که در قول ابن الیاس گذشت لیکن درینجا عناب نیم اوقیه و گلقند ده درم و شربت آلو مسهل علو یخان
ده درم روغن بادام هفت ماشه اضافه نموده و در روز هفتم هم تبرید سابق دهند مع اضافهٔ شربت بزوری بارد چهار توله و همین حال ان مسهل دیگر داده جهت تعدیل کشنیز خشک دو ماشه سبوس
شیرین کنیم ماشه گل سرخ یکماشه در شربت بزوری بارد دو توله آمیخته بلیسانند و گلاب هفت توله بنوشانند و پوشیده نماند که پیش الفصد استعمال اطلیه بارده نمحت ممنوع است مگر ماده کم اندک باشد

علاج اوجاع مفاصل صفراوی

مانند علاج اوجاع مفاصل دموی نمایند مگر آنکه درین قسم تبرید و تسکین زیاده باید کرد و بادویه بارده که دران قبض نباشد مانند جرادهٔ کدو و کاهو و کافور با سرکه و آب کشنیز سبز تر
ضماد کنند و درینجا احتیاج ادویه محلله نمی باشد و این ضماد برای اورام حارهٔ مفاصل از مجربات است اسپغول کوکنار هموزن کوفته بیخته در آب بیخ ندا مرا شود روغن گل بقدر حاجت
آمیخته ضماد نمایند و اگر تسکین حرارت زیاده مطلوب باشد اسپغول را ناکوفته داخل نمایند و ضماد اسپغول با سرکه آمیخته نیز مفید بود و آب کدو و آب خیار و آب حی العالم و آب کاهو
و مانند آن ضماد و نطولا بکار برند و هنگام غلبهٔ درد و خوف غشی ادویهٔ مخدره بقدر تسکین درد ضماد کردن و ادویهٔ مسکنهٔ اوجاع خوردن لازم دانند و چون وجع مفاصل از
صفرای صرف کمتر حادث میشود و از دم صفراوی اکثر می افتد درینجا نیز ابتدا الفصد لازم است و بعد ظهور نضج تنقیهٔ صفرا بمسهل آن یا مطبوخ هلیله کنند و اگر طبع
نرم باشد بر منضجات اقتصار ورزند و ماده را تحریک ندهند و بعد اسهال مبردات بارد چون کاسنی و خیارین و مانند آن با شربت بزوری بارد یا سکنجبین بدهند و آنجا که
مادهٔ مرض صفرا صرف باشد قی کردن نفع تمام دارد و بفصد حاجت نباشد و از ادویهٔ مسکن وجع عدس مقشر و استخوان سوخته و سورنجان خشخاش سفید و بلوط در سرکه
تر کرده و تخم کاهو و کشنیز خشک است تنها یا مرکب بحسب حال مریض بخورانند و عند استعمال سورنجان مراعات مفاصل بتدهین آن باید کرد و ریختن آب سرد بسیار
بر مفاصل و ضماد اسپغول در آب گرم لت کرده روغن گل آمیخته تسکین درد میکند و همچنین سورنجان سفید و نبات مساوی سه درم با آب سرد خوردن مسکن درد شدید است
و کذا استخوان سوخته سورنجان هر واحد یکدرم عدس مقشر ده درم باریک سوده هر روز یکدرم بگلقند یا شربت بزوری تناول نمودن درد را بنشاند و اگر کشنیز خشک ده درم
یا همچند آن شکر بخورند درد بنشاند و شکم قبض نماید و اگر تخم خشخاش سفید ده درم با هموزن شکر بدهند درد ساکن کند و قبض رفع نماید و آنچه از ادویه مخدره هنگام درد شدید
توان داد تخم کاهو بزر البنج سفید هر یک پنج ماشه شیطرج افیون هر یک یکماشه مثل چلغوزه حبها ساخته یکی از ان بدهند و اگر کوکنار بقدر حاجت در آب تر کرده مالیده
صاف نموده در شب بنوشند آنقدر که کیف کند در وجع مفاصل و عرق النسا شدید که هیچ دوا سود ندهد تسکین درد نماید و باقی ادویه مفرده و مرکبه در علاج اوجاع مفاصل
دموی مسطور شد حسب حاجت از انجا اخذ نمایند **اقوال اکابر** شیخ میفرماید که در علاج مفاصل حار واجب است که معالجه بچیزهای مبرد و مرطب از قبول بقول مانند اغذیه
و فواکه و لطوخات و نطولات و قیروطیات کنند و ریاضت باعتدال نمایند و استحمام با آب شیرین سازند بعد از آنکه بر اطراف آب سرد در خانهٔ اول حمام ریخته باشند
و آبزن نیم گرم استعمال کنند بعده در آب سرد دو دفعه در آیند و بر پای آب سرد بریزند و باید که اسهال و ادرار بچیزی نمایند که دران گرمی بسیار نباشد مثل شربت ورد و سفرجلی مسهل
و این دوا جید است و در ان ادرار و تسکین وجع است بگیرند مغز تخم خربزه و مغز تخم خیار و مغاث و سورنجان سفید هر واحد یکجزو و افیون ثلث جزو همه را سوده آمیخته چهار درم
با شکر چهار درم بخورند که حاضر النفع است اطلیه بدانکه اطلیهٔ مبرد قابض مثل صندل گاهی الم پیدا کند بلکه احتیاج بمفتر و ملین بود و ازینجا مبردات بسبب تمدید آن بود
آنچه مرخی باشد مثل میفختج و روغن گل و قیروطی استعمال نمایند و گاهی بر موضع خرقهٔ مبلول بسرکه می نهند و از مجربات آب برگ نی تازه است که چون بدان طلا کنند درد
در ساعت ساکن گردد و ایضاً بلوط را باریک ساییده خوب بجوشانند و ساعتی طویل بدان نطول سازند و اگر متحمل مبردات باشد بتکثیف و تمدید درد کنند مثل
آب کاسنی و آب عنب الثعلب و آب حی العالم و آب بقلهٔ یمانی و خیار و کدو و مانند آن بعمل آرند و همچنین تضمید بشحوم و امثال آن و بخربزه که آن تبرید و تلیین هر دو کند و لعاب
اسپغول در تبرید قوی است و ایضاً صندل و ماميثا و مانند آن و هر گاه درد ساکن شود باید که بر دارند و دور کنند و آنچه در آخر بقایای اوجاع مفاصل و نقرس محلل نافع بود است

کرنب بگیرند صبر و زعفران و مر مساوی و به آب کرنب یا آب کاسنی بحسب مقدار حرارت طلا کنند و ایضاً قیروطی به روغن بابونه و ایضاً خیساندن زرد و غن بابونه کرد آ
و استحمامات حاره مضر ایشان است و اما بادرگاهی نفع کند در وجع و تقویت و تسکین وجع نماید مسهلات بگیرند هلیله زرد ده درم و سورنجان و بوزیدان
هریک سه درم تخم کرفس و انیسون هریک دو درم شکر سی درم سرشته شربت هر روز دو درم و ایضاً سورنجان ده درم سقمونیا یکدرم و یک دانگ کبابه سه درم شکر طبرزد
سی درم شربتی سه درم و ایضاً سقمونیای محرق مطبوخ در مثل آب به ترش یا سیب تا آنکه بقوام آید و چون غلیظ شروع کند آنچه اندران باشد بگیرند و بگذارند تا خشک
شود و بگیرند ازان ده درم و از شکر طبرزد بست درم و از کبابه سه سانموده دو درم و همه را در جلاب آمیخته حبها سازند و در سایه خشک کنند شربت ازان هر روز
دو سه حب هر وقت و اگر در انجا ترکیب ماده باشد ایارج فیقرا استعمال کنند و شربت و در باین ترکیب ایشان را نافع ست بگیرند عصاره گل سرخ دو رطل عسل چهار رطل
سقمونیای شوی اوقیه و بپزند تا بقوام آید شربتی انه و فلنجارات سه فلنجارات ایضاً تمر هندی یا خیار شنبر در آب کاسنی و بادیان بخیسانند و اگر تپ نباشد مطبوخ
از هلیله و شاهتره و آلو و تمر هندی و فستین بحسب مشابه به حال بسازند و ایضاً بوزیدان و سورنجان **اغذیه** بارده غلیظه مثل عدسیه بسرکه و سائر اغذیه بسرکه مغلظ لحوم
مثل حاضیه و بطون محمضه و سکباج لحم البقر و اغذیه مجففه مثل کرسنه انتفاع یابند و واجب نیست که گرسنگی بسیار کشند و از فواکه بامرود و خاصه آلو و سیب انار و شفتالو
ایشان را رخصت داده اند ولیکن من مثل شفتالو و مشمش و انچه در خون مائیت بسیار پیدا کند مکروه میدانم **مجوسی** گوید که اگر وجع مفاصل از مره صفرا باشد باید که سقرا
مریض را لابقی نماید عقب امتلا از طعام و شراب که از شان او تنقیه صفرا باشد مثل خربزه و سرمق و ماء الشعیر و شرب سکنجبین کرده و سکنجبین با آب گرم و نمک و ادخال پر
و انگشت به روغن کنجد آلوده در حلق و در قی چندان مبالغه نمایند که در معده چیزی از طعام باکول باقی نماند و بعد آن اخلاط صرف بغیر آمیزش چیزی از غذا اخراج شوند
و این روز اول و سوم استعمال کنند و بعد ازان مطبوخی کنند از هلیله زرد و گل سرخ و عناب سپستان و مویز و تمر هندی و بنفشه و سنا و شاهتره و تخم کشوث و کاسنی
و فلوس خیار شنبر افتد باندکی سقمونیای مشوی و سورنجان و صبر هر واحد بقدر حاجت و مانند آن استعمال کنند و یا شربت ورد و کدر سکنجبین ساده با آب برف یا بدهند و یا سنفد
که در نوع دموی مذکور شد طلا نمایند و تغذیه علیل باغذیه ملطفه مثل مزورات معمول بکدو و بنو ماش و اسفاناخ و قطف و بقله یمانی سازند و اگر در انجا تپ باشد باید که تبرید
و تطفیه نوعی که در تپ صفراوی و امراض حاده مسطور ست بکوشند و مثل ماء الشعیر و آب انار و ماء الخیار و آب هندوانه و مغز تخم خیارین و لعاب اسپغول و شیره تخم خرفه بدهند
تا آنکه حرارت تسکین یابد بعد ازان آب شاهتره و آب کاسنی و آب کاکنج و آب عنب الثعلب با مغز فلوس باید داد و چون مرض از چهارده روز تجاوز کند با آبهای مذکور آب
بادیان بیفزایند و چون بست روز بگذرد و حرارت زائل شود در آب بقول مذکور مغز فلوس یکدرم ایارج فیقرا اضافه نمایند و چون کیا تمام شود و هنوز چیزی از مرض باقی باشد
مطبوخی که مذکور شد و ایضاً این حب دهند **صفت** آن صبر و هلیله زرد هر واحد یکنیم درم شحم حنظل چهار دانگ سقمونیا یکنیم دانگ زعفران یکدانگ سورنجان ترید
هر واحد یکدرم کوفته بیخته حبها سازند شربتی یکنیم درم و اگر معده ضعیف باشد جوارش سفرجلی ساده مسهل بدهند **صفت** آن بگیرند سفرجل بلخی یا اصفهانی معتد
در حجم پنجعدد و کاویده تخم آن دور کنند و دران یک اوقیه سقمونیای انطاکی پر کرده قطع جدا کرده آنرا بپوشند و بجلال مشبک سازند و بالای آن خمیر آرد پیچیده در تنور معتدل الحرارة
بریان نمایند تا خوب پخته شود و خمیر ازوی دور کرده در هاون سنگین باریک ساخته بعسل کف گرفته بسرشند و در ظرفی برداشته وقت حاجت دو یا سه ملعقه بمقدار یکه در کشیدن شربت
آن سقمونیا از دانگی تا دو دانگ باشد بقدر قوت مریض بدهند و همین تدبیر استعمال نمایند تا آنکه چهل روز با تمام رسد چه امراض حاده از چهل روز تجاوز نکند **ابن الیاس**
مینویسد که اگر وجع مفاصل و نقرس صفراوی باشد تنقیه بدن از صفرا بقی از اشیای مقی صفرا مثل تخم خربزه و برگ سفرجل و سکنجبین و آب گرم نمایند بعد ازان تلیین
طبیعت باین مطبوخ کنند سنای مکی پنج درم عناب سپستان آلو بخارا هر واحد بست عدد بنفشه شاهتره تخم کاسنی هر واحد پنج درم هلیله زرد شش درم تمر هندی ده درم
تخم کشوث سه درم همه را در سه رطل آب بجوشانند تا بیک رطل آید مغز خیار شنبر و ترنجبین هر واحد پانزده درم مالیده بنوشند یا بجای مطبوخ نقوع یا مطبوخ فواکه یا مطبوخ
هلیله تنقیه کنند و هر صبح جلاب از تخم کاسنی و بنفشه هر واحد سه درم عناب ده عدد و با تخم سپید ده درم بدهند و یا بگیرند تمر هندی و شکر و ترنجبین هر واحد ده درم و یا آب
انار ریزه تخم آن افشرده هر واحد سه اوقیه شکر سفید ده درم ترنجبین مثل آن بدهند و غذا مزوره بنو ماش و شیره بادام و اسفاناخ سازند و تضمید با ضمادهای بارده مثل این
ضماد کنند اسپغول آرد جو زرده بیضه و روغن گل مساوی خوب آمیخته ضماد نمایند **ضماد دیگر** نافع این مرض بنفشه محلب خطمی هر واحد هفت درم باقی اجزا

همانست که در علاج وجع مفاصل دموی در قول صاحب کامل گذشت لیکن درینجا اصل السوس عوض بیخ سوسن ست و زرده بیضه نیمبرشت عدد و روغن گل
نیز داخل ضماد او آنست که در استعمال اضمده مبرده اسراف نکنند و اما غذا اشتداد وجع و قوت مریض بر تبرید و استعمال مخدرات باک نیست زیرا که ضرر وجع بیشتر
از ضرر تبرید مخدر ست و چون درد مهیج باشد با ضمده مخدره مثل بزرقطونای مضروب بسرکه و جرادهٔ کدو و آب خیار و آب حی العالم ضماد کنند یا بقدر درم فلونیای
رومی یا برشعثا بخورانند و تضمید موضع با استخوان کهنه سوخته و سورنجان و عدس و تخم خشخاش و برگ آن و تخم کاهو و بیخ آن نمایند و هرگاه درد بالکل ساکن شود
و حرارت زائل گردد این ضماد استعمال کنند آرد جو آرد باقلا خطمی بنفشه خشک شبت اکلیل الملک صندل سفید هر واحد ده درم همه را کوفته بیخته ضماد کنند و اگر بعد
زوال درد و حرارت غلظی باقی ماند شبت و اکلیل و بابونه و خطمی ضماد نمایند و بعض اطبا در ابتدای این علت نوشیدن شربت ورد مکرر چهل درم با سکنجبین
ساده بست درم و برف دو من نافع دانسته اند و لیکن احدی را ندیدم که ازین معالجه شفا یافته باشد بلکه شکایت زیادتی مرض میکنند پس اگر از تبرید قوی در ابتدا بسبب
حرارت مزاج چاره نباشد آب هندوانه و شیره تخم خرفه و خیارین و سکنجبین بگلاب بدهند و غذا ماء الشعیر و لیکن این مرض از صفرای صرف کمتر حادث میشود **خجندی**
گوید که اگر از صفرای صرف نباشد فصد کنند و تنقیه صفرا بمقیئات آن نمایند و هر صبح شربت نیلوفر یا بنفشه یا شربت حصرم یا سکنجبین بنوشند و غذا مثل ماء الشعیر
یا مزوّر ماش بشیرهٔ خشخاش از تمر هندی ترش کرده یا آب غوره یا اسفاناخ یا کدو یا خیار و بعد نضج تلیین طبیعت بحقنهای لینه مثل ترنجبین و بنفشه و عناب و سپستان
و جو کوفته نمایند بعده تنقیه بمطبوخات یا نقوعات که دران سنای مکی و هلیله زرد و عناب و سپستان و تمر هندی و شاهتره و کاسنی و آلو و شمغر و شیرخشت و ترنجبین
باشد و یا با آب انار مشحوم و شیرخشت کنند و اودیه مسکن وجع مثل عدس و استخوان سوخته و سورنجان مساوی سوده سفوف سازند و سه درم بخورانند و این طلای
مخدر مسکن الم ست مغز نان زرده بیضه با اندک تخم شوکران و افیون و یا بزر البنج مع زعفران طلا کنند باقی همانست که در قول ابن الیاس گذشت
ابن هبة الله گوید که علاج مفاصل و نقرس حادث از مره صفرا باسهال در ابتدای وجع بمطبوخ یا شربت ورد مع سکنجبین و برف کنند و تبرید مزاج بشرب ماء الشعیر
و آب انار و شیره تخم خیار و شیره خرفه و لعاب اسپغول نمایند و از فصد حذر کنند و قصد تبرید و ترطیب بدن باید کرد و طلای عضو با آب بارتنگ و صندلین و شیاف مامیثا و فوفل و سفیداب
و کافور و گل ارمنی و گلاب و آب حی العالم کنند و اگر درد قوی باشد بادویه افیون یا یبروج اضافه نمایند و یا محلب بسرکه آلوده نهند و غذا مزوره ماش و اسفاناخ یا کدو دهند
و کاهو بخورانند و اگر تپ باشد از غذا منع کنند و تدبیر ملایم با امراض حاده پردازند و چون از ده هفته بگذرد مبردات کم کنند زیرا که علاج در آخر مرض مخالف اوائل آن
میباشد **قرشی** و غضنفر مینویسند که مفاصل صفراوی چون اکثر از دم صفراوی میباشد لهذا واجبست که در علاج آن نیز ابتدا بفصد کنند پس اسهال بمطبوخ فواکه مقوی
بسورنجان و بزر بیدان نمایند و از اطلیه در ابتدا بر مثل آب عنب الثعلب و آب کشنیز اقتصار کنند و در استعمال رادعات بارده افراط نکنند که گاهی کثرت آن بهلاکت
انجامد و چون مرض از چهارده روز تجاوز کند و حدت ساکن گردد تحلیل اعضا بطبیخ خطمی و سبوس گندم و بابونه در روغن بنفشه سازند و اغذیه و اشربه آنچه در دموی گذشت
و هرچند تپ صفراوی بیاید باید داد و صبح و شب شربت آلو و بنفشه بلعاب بهدانه یا لعاب اسپغول او تخم کوست و از مقیئات ده درم بیخ خربزه با سکنجبین استعمال کنند و از
مدرات تخم خربزه و خیارین در آبیکه پرسیاوشان و فوه الصبغ جوشانیده باشند شیره برآورده سکنجبین یا شربت نیلوفر داخل کرده بدهند **محشی** شرح اسباب نوشته که تقدیم تنقیه
بقی نمایند که بقول قرشی ایشان انفع از اسهال ست زیرا که قلع ماده بغیر تحریک سخت کند و دران شرط نضج هم نیست و اطلیه رادعه درینجا خوب نیست بسبب قبض
و حبس مانع از تحلل و آنچه قرشی گفته که تقویت عضو برادع کنند تا ماده را قبول نکند مخصوص آنست که اگر ماده قلیل باشد و این ضماد جالینوس ذکر کرده حضض صبر صندل سفید
شیاف مامیثا زعفران هر واحد یکدرم کرنب پخته چهار درم در آب عنب الثعلب آب کاسنی سبز سائیده استعمال کنند دیگر مسکن وجع سفیداب ارزیز در شیره گاو سوده
طلا کنند دیگر کاهو در آب عنب الثعلب سبز سائیده طلا سازند و کذا محلب آب کاسنی و کذا عدس مقشر در گلاب و آب کشنیز تر سوده نافع هر واحد ازین در تابستان
سرد استعمال نمایند و هرگاه گرم شود تجدید آن کنند و در زمستان گرم و هرگاه سرد شود تبدیل آن نمایند دیگر که در آخر مرض مستعملست برگ کرنب طبخ کرده در هاون
بسایند و زردهٔ بیضه اندکی سرکه و آرد جو و روغن گل اضافه کرده بر مفاصل نهند و از لحوم اجتناب کنند الا بضرورت ضعف و در ابتدا آش جو بشکر بایست جو
اقتصار کنند و قریب شراب نگردند **مؤلف** اقتباس مینویسد که اوائل مثل دموی فصد کنند و حجامت باشرط نمایند و بالای آن زلو چسپانند و لعوق [illegible]

بمقتضیات صفراوی فرمایند و ضماد سبزی که در تالا بها بر سر آب میباشد و کنار اسوار و کافور و همچنین برگ گلاب و کاسنی و کاهو با لعاب اسپغول و سرکه و کافور نمایند و نقوع
آلو دهند و یا آب انار یا مع صندل و شیم آن دو نیم اوقیه با شربت آلو یک اوقیه و یا ماء القرع و یا ماء الخیار و یا آب هندوانه و شربت انارین چهار توله غذا آش جو با شربت نیلوفر
دهند و یا اسفاناخ و قطعت با برنج و روز هشتم جهت تلیین خیارشنبر شش توله ترنجبین پنج توله گلقند چهار توله تمرهندی شش توله در آبهای مذکور مالیده روغن بادام
داخل کرده بدهند و روز نهم شیرهٔ تخم کاسنی و مغز تخم تربز و تخم خیارین هر یک هفت ماشه لعاب بهدانه و ریشهٔ خطمی هر یک سه ماشه در گلاب و عرق بیدمشک شاهتره
هر یک شش توله برآورده شربت بنفشه سه توله حل کرده اسپغول هفت ماشه خورده بنوشانند و وقت دو پاس فرسشانده بنوماش اسفاناخ خورانند و همین نمط تا روز
پانزدهم دوا و غذا دهند تا سهل تمام شوند و تپ نیز منقع گردد و بروز شانزدهم مطبوخ هلیلهٔ زرد با اضافه سورنجان دو درم و شربت ده درم بدهند و روز هفدهم سورنجان
دو ماشه در گلقند یکتوله آمیخته بلیسانند و شیرهٔ کشنیز و کاسنی و خیارین هر یک هفت ماشه لعاب ریشهٔ خطمی چهار ماشه در گلاب نیم پاو و عرق شاهتره چهار توله و عرق بیدمشک
سه توله برآورده شربت بزوری بارد و نیلوفر هر یک دو توله تخم ریحان هفت ماشه دهند و روز هژدهم وقت شب این حب دهند سورنجان سه درم گل سرخ پنج درم
سنا چهار درم سقمونیای مشوی گل بنفشه هر یک سه درم و نیم کثیرا یک درم شربتی سه درم و همین نسخ سه چهار مسهل دهند تا نوبت روز بیستم برسد پس اگر درد باقی ماند
وقت شب این حب دهند پوست هلیلهٔ زرد سنای مکی گل سرخ تربد سفید سورنجان هر یک پنج درم صبر مغسول آب کاسنی سبز یک نیم درم سقمونیای بریان چهار درم
ایارج فیقرا دو درم کوفته بیخته بمغز تمرهندی حبها سازند شربتی از دو درم تا سه درم و صبح دو شیرهٔ قرطم سه توله و مغز بادام شیرین پانزده عدد خیارشنبر بیست درم شربت دینار
سنا پانزده درم روغن بادام هفت ماشه اضافه نموده بنوشانند و فردای آن تبرید دهند بدین نوع طباشیر دو ماشه در شربت سیب یکتوله آمیخته بلیسانند و بالای آن شیره
تخم خرفه و قرطم هر یک هفت ماشه شربت بزوری معتدل سه توله تخم ریحان هفت ماشه و بفاصله دو روز همین نمط هر شب حبها خورانند و صبح شیرهٔ قرطم وغیره دهند
چهار پنج مرتبه تا تنقیهٔ کامل حاصل شود و درد رفع گردد اگر اندکی درد باقی ماند و ضعف بسیار بود این دوای علوبخان دهند سورنجان یکماشه زهر مهرهٔ خطائی عود صلیب کشنیز خشک گل سرخ کاسنی
هر یک سه حبه مروارید بعرق کیوره سوده طباشیر هر یک چهار حبه زعفران یکحبه در شربت بزوری بارد دو توله آمیخته بلیسانند و شیرهٔ تخم خرفه و خیار و کشنیز هر یک پنج ماشه در گلاب و کیوره
و عرق بیدمشک هر یک شش توله شربت سیب سه توله تخم فرنجمشک پنج ماشه پاشیده و دیگر قوی تر سورنجان یکنیم ماشه اهلیل کشنیز طباشیر عود صلیب دارچینی هر یک سه حبه مروارید
در زمرد مسحوق هر یک چهار سرخ زعفران یکحبه در شربت غوره دو توله بلیسانند و شیرهٔ تخم کاسنی تخم خربزه و بادیان هر یک پنج ماشه در گلاب و کیوره هر یک شش توله شربت فواکه
سه توله بدهند و روغن گل با داعی مالیدن انفع اشیاست و همچنین سورنجان پنج ماشه در جوارش عود ترش و یا جوارش فواکه ترش علوبخان نه ماشه خوردن و بدرقه بگلاب شش توله نمایند

علاج اوجاع مفاصل بلغمی

در ابتدا طبیخ شبت و اصل السوس و عسل آمیخته قی کنانند بعده منضج ماده منضج بلغم نمایند و یا از اصل السوس تخم کاسنی هو بزینتی تخم خربزه تخم خطمی سورنجان بوزیدان جوشانیده
گلقند داخل کرده منضج دهند و انیسون بادرنجبویه پرسیاوشان فوه الصبغ نیز بحسب حال در منضج می فزایند و بعد نضج از مسهل بلغم و حب سورنجان تنقیه نمایند و یا دو
منضج مذکور سنا تربد ترنجبین برنگ کابلی خیارشنبر افزوده مسهل دهند و در مسهلات این ادویهٔ مخرج بلغم و مخصوص بمفاصل مثل شحم حنظل و سورنجان و بوزیدان و تربد و ماهیزهرج
و قنطوریون و حجر ارمنی و حب النیل داخل کنند و اگر وجع مفاصل نزلی باشد و بعد خواب تحریک نزله اشتداد نماید با مسهل حب ایارج استعمال نمایند و اسطوخودوس گل بنفشه
که منقی دماغ اند حضر در داخل کنند و بعد تنقیه استعمال معجون سورنجان بنسخهٔ یحیی بن خالد همراه مدرات و مالش روغن تاتوره و روغن حناء و دهن ماء و راق معمول ست
و معجون حشیشه دا دا راقی و سفوف سورنجان نیز مفید و سورنجان حضض حلبه تخم نعلی عنب الثعلب وغیره و در انتها محللات چون گل بنفشه و آرد جو و بابونه و اکلیل الملک
و جدوار و غیر آن ضماد کنند و دیگر اضمدهٔ محلله مرتب از اکلیل الملک و بابونه و شبت و خطمی میسعه و مرکی و صبر و جندبیدستر و فرفیون و لعاب حلبه و بزرکتان و مانند آن که مجمع
جامع تلیین و تحلیل باشد ضماد کنند و روغنهای گرم مثل روغن بید انجیر و ناردین و قسط و بادام تلخ بمالند و روغن موم و یا چربی شیر و روغن بابونه آمیخته مالیدن نیز خیلی سودمند ست
ذکر ادویهٔ مفرده مفید وجع مفاصل ادر سویدی مینویسد که ضیان که آن یاسمین بری ست در اختلاط مری شعیر بطعلم صاحب وجاع مفاصل بلغمی دهد
تخم ماهودانه نیم درم بعسل و ضماد زیت که در آن پوست نارنج پخته باشند و شرب قو بضیع و جلوس در طبیخ آن و شرب تربد و طلای روغن تخم حرمل و کندر و روغن تخم عود الفرج

مخلوط بموم زرد و شرب و تضمید و تکمید با اسطوخودوس و تدهین بروغن تخم نارنج یا گل آن و اکل نارجیل و طلای روغن آن هر واحد مجرب من ست و اطبای دیگر نوشته
که شرب روغن بیدانجیر دو درم بماء العسل و اکل خردل مطبوخ بمغز بادام و شرب برگ ملا هو دانه در شوربای خروس پیر پخته و کذا راسن مربی بسرکه و کذا فاغره و کذا اسارون
و کذا سنا که انفع الادویه در اوجاع مفاصل ست چه اخراج مواد از عمق اعضا میکند و کذا غاریقون سه او ثولوثات با سکنجبین و کذا شوربای خروس پیر بشبت و مصطکی
و دارچینی و فرفیون با قرطم و بسفایج پخته و کذا اکل ثوم و کذا سکنجبین عسلی و کذا حلتیت نیم درم سکبینج نیم درم صبح و وقت خواب تا پنج روز و کذا عصارهٔ چقندر یک اوقیه عراقی با مثقال
غاریقون از پشت غربال بیخته و کذا فرفیون ربع درم با سکبینج و مقل ازرق هر یک نیم درم و کذا طبیخ بیخ اذخر تا ایام کثیر **وضماد** برگ بیدانجیر کوفته با آتش پخته و کذا سعد
سائله و کذا اسفندروس محلول بروغن کتان و کذا سرگین کبوتر و کذا پیاز نرگس تنها یا بعسل و کذا بیخ قصب فارسی کوفته بسرکه سرشته و کذا جاوشیر و مویزج منقی سوده
و کذا بیخ قثاء الحمار مطبوخ در سکنجبین و کذا قثاء الحمار و مثل او سورنجان و کذا عصارهٔ او بسرکه و کذا بیخ او بسرکه پخته و کذا تخم سداب مثل آن کندش و یا بعسل و کذا حنظل سبز و کذا
عصارهٔ حندقوقا و کذا روغن آن و کذا قنبیط دو جزو بادیان یکجزو با آب صبر تازه سرشته و کذا اپشک شتر و کذا آب برگ خرزهره و کذا راتینج و کذا ابن عرس سوخته بسرکه
آمیخته و کذا عصارهٔ ترنجان با نمک و کذا خطمی و پیه مرغابی و کذا حرف کوفته با آرد خشکار آمیخته بشراب سرشته و کذا آرد حلبه با آب کرنب و سرکه سرشته و کذا مقل ازرق
و شحم بط و علک البطم و کذا استخوان سوخته و اشق و کذا امغاث با خطمی و سورنجان و آرد جو یا با سرکه و کذا زردهٔ بیضه در روغن گل و شحم حنظل در روغن بادام تلخ و کذا
روغن زقوم و موم زرد و کذا اپشک بز با نمک طعام یا با عسل و کذا ترمس سوده بسرکه سرشته و کذا شونیز و کذا عصارهٔ قنطوریون دقیق و آرد ترمس و کذا افسیا و کذا عسل
و سداب و کذا دباغ نرگاو بروغن گل آمیخته و کذا نمک طعام و آرد گندم و عسل **و شرب و ضماد** زراوند مدحرج و کذا مرمکی و کذا مقل الیهود دو درم و کذا جاوشیر
و کذا سداب تنها یا با شبت پخته و کذا ریوند و کذا اشق یک مثقال و کذا شبت تنها یا مطبوخ بزیت و کذا شیطرج تنها یا با عسل و کذا برنگ کابلی که مخرج رطوبت
فضلیه از مفاصل ست و کذا نفت رومی و کذا پیه روباه و کذا انفحه بعسل و کذا عنبر و کذا علک البطم و کذا ارشیشعان و کذا انجدان و کذا انزروت و کذا عود صلیب
ونطول طبیخ کرنب و کذا آب کبریتی و کذا طبیخ کشوث و کذا طبیخ کمون **وجلوس** در طبیخ خرگوش زنده در آب گرم انداخته مهرا پخته و تعلیق بسد در گلو یا دست
یا پای و امساک حجر مغنیطس در دست و لبس فنک هر واحد نافع اوجاع مفاصل بارد ست **ذکر بعض تراکیب** از تصانیف متاخرین خوردن روغن بیدانجیر
سه چهار ماشه با مطبوخ مناسب یا با عرق بادیان بجهت وجع مفاصل بلغمی تجربه رسیده **دیگر** بادنجان را بریان کنند و شق نموده قدری زردچوب و نمک سوده
بران پاشیده به بندند که درد و ورم را زائل کند و ثوم بریان بروغن گاو نیز مجرب ست **دیگر** ضماد حنا با آب برگ بیدانجیر برای مفاصل و وجع رکبه مجرب ست
دیگر خوردن ساگ پنوار در روغن پخته مجرب نوشته و کذا است لوبان یکماشه خوردن مجرب **دیگر** خوردن سنای مکی سه ماشه بر سبیل مداومت جهت مفاصل
و ریاح بواسیر سود دارد و بعضی استعمال او با عسل مجرب نوشته اند **دیگر** که در تسکین اوجاع بارد قوی الاثر و معمول ست لوبان با آب سائیده نیمگرم بر عضو بمالند
و با آتش تکمید کنند **دیگر** برای وجع مفاصل که حس و حرکت باطل شده باشد بسیار مفید ست بول سیاه اول روز یک مرچ در برگ تنبول بخورند روز دوم
دو مرچ و چند روز برین ادامت نمایند **دیگر** سورنجان بوزیدان مصطکی گل سرخ هر واحد یکماشه سنای مکی سه ماشه سوده بخورند بالائش شاهتره تخم کاسنی
بیخ بادیان هر یک شش ماشه جوشانیده گلقند سه توله داخل کرده بدهند **دیگر** سورنجان مصطکی هر یک ماشه سوده بگلقند دو توله سرشته با اسطوخودوس
چهار ماشه مویز منقی ده دانه جوشانیده نبات یکنیم توله تودری چهار ماشه پاشیده بخورند **دیگر** برای درد پای و جمود صدر از نزلهٔ بلغمی اسطوخودوس چهار ماشه
سورنجان دو ماشه اصل السوس پرسیاوشان هر یک چهار ماشه بعرق شاهتره یا مکو جوشانیده گلقند دو توله **دیگر** بعد تنقیه برگ سداب بادیان و الایچی کلان
سورنجان پودینه جوشانیده گلقند **دیگر** سورنجان بوزیدان خارشتر بابونه هر یک چهار ماشه جوشانیده شربت دینار دو توله **دیگر** تخم کرفس انیسون گاوزبان
عنب الثعلب هر یک چهار ماشه سورنجان گل سرخ هر یک دو ماشه جوشانیده گلقند دو توله داخل کرده **دیگر** معجون سورنجان خورده بعد آن بادیان شش ماشه
اصل السوس چهار ماشه پرسیاوشان شش ماشه گل سرخ چهار ماشه جوشانیده گلقند دو توله داخل کرده بنوشند **دیگر** که بعد تنقیه معمول ست سورنجان نیم مثقال
بوزیدان مصطکی هر یک نیم درم هر سه را سائیده در گلقند دو توله آمیخته با عرق خارخسک عرق گاوزبان و عرق خارشتر هر یک هفت توله شربت اصول دو توله

تا هفت روز بخورند دیگر که بغایت مجرب نوشته سورنجان هفت درم زیره سیاه بریان پودینه هر یک دو درم فلفل یکدرم قند سفید دوازده درم کوفته بیخته
شربتی سه درم بگلقند دو توله دیگر که در ساعت نفع کند زنجبیل سورنجان هر یک یکدرم صبر دو درم شربتی دو درم دیگر برای مفاصل بعد تولد بچه بادیان اسطوخودوس
سورنجان هر یک چار ماشه مویز منقی ده دانه جوشانیده گلقند دو توله دهند و برای شیر بچه دایه مقرر کنند دیگر مسهل بعد نضج در مفاصل بارد بدهند بادیان بیخ بادیان
بیخ کاسنی سورنجان پرسیاوشان تربد موصوف هر یک چار ماشه عنب الثعلب پنجماشه مویز منقی ده دانه زنجبیل دو ماشه سنا نه ماشه جوشانیده فلوس خیارشنبر شش توله
گلقند چار توله روغن بادام چار ماشه داخل کرده بنوشند روز دوم اطریفل کشنیزی یکتوله خورده بالایش شربت بزوری بعرق شاهتره و عنب الثعلب حل کرده بدهند
باز سورنجان اصل السوس بادیان هر یک چهار ماشه مویز منقی ده دانه جوشانیده گلقند دو توله داخل کرده دهند بعد دو مسهل بجای سورنجان گل خطمی کنند اگر اسهال
زیاده شود و اگر بعد سه مسهل قبض طبع باشد سورنجان بوزیدان سوده بگلقند سرشته بخورند بالایش عرق عنب الثعلب عرق خارشتر عرق شاهتره بنوشند صبح و وقت
خواب شب حب برء الساعة بخورند **حب برء الساعة** که مسهل اخلاط غلیظ از مفاصل و اعماق بدن است و در وجع مفاصل و نقرس و عرق النسا و وجع الورک
بیعدیل صبر سقوطری سورنجان پوست هلیله زرد سنای مکی مصطکی رومی مساوی کوفته بیخته بروغن بادام چرب کرده حبها سازند شربتی دو درم وقت خواب آب گرم
حب هندی جهت درد مفاصل نخوان هلیله بلیله آمله ریسه هر یک پنجماشه گوگل هموزن همه بکوبند و چهارده گولی ساخته یکی از آن هر روز بخورند و روغن زیاده خورند
و حب مسهل هندی که امراض اعضای سفلی و درد سرین دفع کند و در ذکر ادویه هندیه فالج بلغمی مسطور شد **دیگر** که وجع مفاصل و ضربه و باد دفع کند از بیاض قبله گاهی جرم
سبوس اجواین و بیخ سهجنه و میده ماش مقشر و قند سیاه کهنه هر یک چهار دام حبوب بقدر نیم دام بسته یک حب نهار بخورند و مرغ مسرخ نخورند و بر آتش دست نگذارند
تا هفت روز **حب کچله** که برای اوجاع بارده مزمنه مجرب است و تشنج و دیگر امراض بادی و بلغمی مثل فالج و لقوه را سخت نافع کچله مدبر بیخ حنظل فلفل گرد هر یک
دو دام کوفته بیخته در عسل یا شکر نیم پاو قوام نموده بسرشند و بقدر نخود یا قدری کلان از آن حبها سازند و یک حب یا دو هر روز با آب بخورند و طریق مدبر کردن کچله اینست
که کچله را اول در آب یا شیر تر کنند چون نرم شود مقشر کرده بقدر ناخن تراشند و خشک ساخته بکوبند و بکار برند **حب اسگند** معمول و مجرب اطبای هند جهت وجع مفاصل
و درد زانو و پشت بعد تنقیه بر بن راست نمایند سورنجان موصلی سیاه دار فلفل اجواین پیپلامول مغز کرنجوه هر کدام یکدام ستاور بدهاره زنجبیل اسگند ناگوری یک
دو دام کوفته بیخته با قند سیاه کهنه برابر ادویه حبها بقدر کنار باغی بندند خوراک یکحب یا زیاده علی قدر شخص **حب بدهاره** برای درد مفاصل و زانو و پشت فلفل اجمود
دار فلفل بابی برنگ دیودار سورنجان شیرین چیته بلویان نمک سنگ فلفلمویه هر یک دوازده درم تربد موصوف بدهاره پوست هلیله زرد پوست بلیله آمله زنجبیل هر یک
هشت درم کوفته بیخته با جلاب قند سیاه کهنه حب بقدر سه درم بندند و هر روز یکی از آن بخورند **ایضاً** برای درد مفاصل سورنجان شیرین برنگ کابلی هر واحد یکتوله
زنجبیل مقل اسگند بوزیدان بدهاره موصلی سیاه هر یک ششماشه شیطرج فلفل گرد زیره سیاه هر یک سه ماشه مویز منقی برابر ادویه همه را کوفته بیخته با مویز صلایه کرده حب
بقدر کنار دشتی بندند و یک صبح و یک شام خورند **ایضاً له** بدهاره اسگند تربد موصوف هر واحد یک نیم توله فلفل دار فلفل فلفلمویه هر واحد یکتوله زنجبیل سورنجان شیرین بادیان
هر یک ماشه شیطرج نانخواه هر یک شش ماشه قند سیاه کهنه پاو آثار حب سازند خوراک حسب مزاج **ایضاً** از عمل اطبای هند برای درد بندها و تمام اعضا و استخوانها
که بهندی هر سهوتن گویند پوست هلیله زرد هلیله سیاه بادیان فلفل دار فلفل کالی زیری مغز کرنجوه هر واحد یکجزو مویز منقی پنج جزو حبها سازند دو درم هر روز بخورند
حب سم الفار بجهت وجع مفاصل معمول بعضی اطبا سم الفار سفید شش ماشه سورنجان سفید شیرین یکتوله آب لیموی کاغذی هفت دام کهرل کنند باز در شیره
کنائی نخود کهرل نموده حب بقدر فلفل گرد بسته یکی هر روز بخورند تا بست و هفت روز و از آب سرد و دال مونگ پرهیز نمایند **حب مقل** از مجربات حکیم فرزند علیخان
که در مفاصل بلغمی نفع آن بصحت تجربه پیوسته سورنجان تلخ ایلوه تربد سفید سنای مکی افسنتین نمک سانبهر شحم حنظل اجمود هر یک شش ماشه اول اجمود را در آب گرم انداخته
مالیده در آب و جمله ادویه کوفته بیخته حب برابر موٹهه بندند اگر مفاصل از چهار سال بود جمله نسخه بخورند و اگر از دو سال باشد نصف خوراک آن بوقت شب قدر سه ماشه
با آب گرم **دوائی** که در هندی جوگراج نامند و در ازاله وجع مفاصل بارد مجرب است دار فلفل چوک پیپلامول چترک سندهی پایه بابرنگ اندر جو هینگ زیره سفید
بهارنگی بیخ سرشف جواکهار کچ پیپل اجمود فلفل گرد موریا زیره سیاه هر یک چهار درم تربهلا اشی و شش درم گوگل یک سیر جمله را کوفته بقدر سه درم غلولها بندند و یکی صبح

و یکی شام بخورند و از جمیع ترشیها و چیزهای بادی پرهیز نمایند **روغن اوراق** که برای درد مفاصل بارد مجرب و معمول ست برگ حنا و ناز بو و دهتوره و آک و سهجنه و ارنڈ
و سنبهالو و ملو و گاهی برگ قوم عوض ملکو کرده میشود همه برابر گرفته آب برآورده و همچنین آن روغن کنجد آمیخته بجوشانند و آب برگها و روغن کنجد اگر هر یک پاؤ آثار باشد
اسپند تخم شبت هر واحد یکتوله اجواین ششماشه دران انداخته بسوزند وقتیکه روغن بماند و آب بسوزد صاف کرده افیون دوماشه سورنجان تلخ یکتوله سائیده
آمیخته نگهدارند و نیمگرم بمالند **سفوف سورنجان** که برای درد مفاصل اکثر بعمل آمده سورنجان هفت درم گل سرخ سنای مکی هر یک پنج درم پوست هلیله
هلیله زرد تربد موصوف مغز بادام شیرین مصطکی رب السوس هر یک دو درم زعفران یکنیم دانگ قند سفید ده درم شربت از دو درم تا چهار درم و گاهی وزن هلیله
و تربد هر یک چهار درم کرده میشود و در نسخه حکیم اکمل خان پوست هلیله کابلی بوزیدان هر یک پنج درم پوست بیخ کبر برگ حنا هلیله سیاه هر یک سه درم سقمونیا
یکدرم عوض هلیله زرد و تربد و مصطکی و رب السوس ست و وزن سنای مکی ده درم و مغز بادام و قند سفید هر یک پنج درم و زعفران سه درم شربت دو درم
و یکی که جمیع اقسام مفاصل را انفع بخشد سورنجان بادیان هر واحد یکنیم ماشه زعفران ربع سرخ قند سفید سه ماشه با آب سرد بخورند **شربت مفاصل**
پوست بیخ کبر پوست بیخ بادیان هر یک بست مثقال تخم کرفس بادیان انیسون نانخواه ماهیزهرج سورنجان هر یک ده درم پوست بیخ کرفس بست درم قند سفید دو من
بطریق معلوم بپزند **ضماد** نافع درد مفاصل بارد و بعد تنقیه معمول زنجبیل قسط تلخ سورنجان هر یک ده درم جوز بوا نصف عدد افیون یکماشه ادویه کوفته
بیخته بروغن بابونه یا روغن حنا اگر نباشد بروغن کنجد آمیخته بمالند و ضماد کنند و اگر عذبه و گلنار و قرظ در آب قیصوم تازه سرشته و یا برگ مورد تازه و مصطکی
و کندر و اقاقیا و عصاره لحیة التیس هنگام احساس بمبادی وجع چهار انگشت بالاتر از موضع آن ضماد نمایند در منع حدوث وجع مفاصل بلغمی مجرب سویدی ست
ضماد هندی که بجهت وجع مفاصل مجرب مغز تخم ارنڈ ماش سیاه میده چوب پهکرمول کوٹ تلخ دیودار مغز پنبه دانه کلتهی کنجد سیاه سروالی اٹ ست جو مقشر
تخم سن سپادی کوفته بیخته با آب پخته ضماد نمایند **ضماد** مجرب حکیم کمال الدین حسین جهت درد مفاصل و عرق النسا و وجع الورک بارد بگیرند شیشکل بز سرخ یکرنگ
که چند روز اول در دانه حلبه خورانیده باشند و با روغن سداب روغن زیتون حل کنند و اگر روغنهای مذکور موجود نباشد بدل آن روغن بیدانجیر کنند قدری
آب و سرکه اضافه نموده بجوشانند که چون مرهم شود بعد ازان بر موضع وجع ضماد کنند و برگهای بیدانجیر را بروغن مذکور آلوده بر بندند و صبح بحمام رفته بشویند
عرق موصوف قند ملیخان که جهت اوجاع مفاصل و مضمر و باه یکتا ست منقول از بیاض استاد علیه الاعتماد بادیان اجواین پوست بلیله زرد برگ پیا پانسه هر یک
آثار ریا و بالا پوست بلیله کاکرا سنگی هیل تج پتج هر یک نیم آثار کهیلا کهیلی یک آثار تلسی پاؤ سیر در بست و چهار آثار آب تر کرده بعد یکشبانه روز چهار ده آثار عرق کشند
شربت یکدام پخته و در نسخه دیگر پهکرمول بجای پوست بلیله است و ملهٹی عوض تلسی **مطبوخ** منضج ماده وجع مفاصل و عرق النسا بارد از بیاض ام الدیا جد سورنجان
بوزیدان هر یک سه ماشه زنجبیل دو ماشه بادیان بیخ بادیان بادرنجبویه گاوزبان هر یک پنج ماشه مویز منقی بست عدد انیسون چهار ماشه گل بنفشه هفت ماشه حب قرطم
نه ماشه نیمکوفته جوش داده گلقند چهار توله مالیده صاف نموده بنوشند و بعد نضج اجزای مسهله افزایند یا مطبوخ سورنجان دهند **مطبوخ سورنجان** که در اوجاع مفاصل
مستعمل سورنجان بادیان پوست بیخ بادیان تخم کرفس انیسون قنطوریون دقیق هر یک دو درم پرسیاوشان گاوزبان بادرنجبویه هر یک سه درم گل سرخ هلیله زرد
هر یک چهار درم سنای مکی هفت درم جوشانیده صاف نموده گلقند ده مثقال ترنجبین بست مثقال دران حل کرده صبح بنوشند **نوع دیگر** اصل السوس بادیان
بیخ بادیان تخم کاسنی هر یک سه درم تربد سفید سورنجان هر یک نه درم همه را در دو رطل آب بجوشانند تا سوم حصه بماند صاف کرده سی درم ترنجبین مالیده بعد صاف نموده
بنوشند **مطبوخ هندی** نافع اوجاع مفاصل بلغمی مزاج و هم مفید باد فرنگ ست بهاره اسگند هر یک یکتوله چوب چینی سه ماشه نبات یکتوله در نیم آثار آب بجوشانند
هرگاه چهارم حصه بماند صاف کرده صبح بنوشند و همین قدر شام **معجون سورنجان** بنسخه یحیی بن خالد که در اوجاع مفاصل همواره معمول ست سورنجان ده درم
سنای مکی پنج درم اسارون زنجبیل زیره سیاه دار فلفل هر یک دو درم با عسل سه وزن ابسرشند شربتی پنجماشه **نوع دیگر** بنسخه هندی نافع اوجاع مفاصل و بعد
تنقیه سریع التاثیر ست سورنجان شیرین هفت درم سنای مکی پوست بلیله زرد هر یک سه درم اسگند تربد موصوف هر واحد دو درم زیره سیاه شیطرج اسارون
زنجبیل دار فلفل برگ حنا بدهاره هر واحد یکدرم عسل سه چند ادویه **معجون سنا** مجرب برای اوجاع مذکوره سنا نیم رطل انیسون بادیان هر واحد هفت درم کوفته بیخته

بروغن گاو دوازده درم لت کرده بیک نیم رطل عسل و شکر بالمناصفه بقوام آورده بسرشند خوراک سه درم **معجون عشبه** که اوجاع مفاصل و علل اعضای تناسل
و جمیع امراض بارده دماغی را نافع است عشبه مغربی بست و هشت درم دارچینی سورنجان هر یک ده مثقال شقاقل عود هندی اندر جو مصطکی زعفران عاقرقرحا
هر واحد یکمثقال جدوار قاقله صغار و کبار قرنفل خولنجان زنجبیل بوزیدان بسفایج بهمن سفید و سرخ بسباسه جوزبوا فلفل گرد هر یک
دو درم عنبر اشهب مشک خالص هر واحد یکدرم ورق طلا ده عدد ورق نقره بست عدد نصف عشبه را در دوازده رطل آب بجوشانند تا چارم بماند صاف نموده
نصف باقی را با ادویه دیگر کوفته بیخته با سه چند آن عسل مصفی مقوم با آب مذکور بسرشند شربت از یکدرم تا دو درم و در نسخه دیگر از عود تا عاقرقرحا نیز هر یک دو مثقال ست
و عشبه بست و هفت توله **معجون چوبچینی** تالیف حکیم علی که بعد تنقیه نافع درد مفاصل بارد و دافع ضعف قوی و کسل و محسن رنگ جهت چوب چینی بست توله
مصطکی عود غرقی زعفران هر یک پنج توله دارچینی سنبل الطیب سورنجان شیرین سافج اشنه قرنفل دانه هیل فلفل گرد دار فلفل بوزیدان جندبیدستر زنجبیل شیطرج گل سرخ
زیره سیاه انیسون خولنجان جوزبوا بهمنین هر یک سه توله مشک یکتوله عسل سه چند دارچین جندبیدستر و هیل پیدا نشود بدل آن جدوار انداز ند خوراک تا دو مثقال
اقوال افاضل مصنف اقتباس نوشته که اول بطبیخ تخم شبت و ترمس پوست سیاه که بالای اصل السوس میباشد و جوز القی هر یک نه ماشه نمک طعام سه توله
نوشانیده قی کنانند چهار روز متواتر تا حاجت مسهل نشود و الا این منضج دهند اصل السوس انیسون اذخر هر یک پنج ماشه سورنجان شیرین عنب الثعلب بزر کشوث بسفایج
هر یک هفت ماشه قنطوریون دقیق صعتر تخم کرفس هر یک سه ماشه انجیر زرد پنج عدد مویز منقی ده توله گلقند عسلی سه توله و غذا در نیمروز نخود آب مرغ فقط و وقت شام
نان باشوربای مرغ دهند و بعد چهار پنج روز اگر آثار نضج در قاروره پدید آید تنقیه بحب سورنجان و یا منتن و یا صبر و یا شیطرج فرمایند مع اضافه بعض ادویه مسهله در
مطبوخ و الا جهت حصول نضج شربت اصول چهار توله و روغن بید انجیر مرکب نه ماشه و ماهیزهرج و اسارون هر یک سه ماشه در منضج اضافه نموده سه چهار روز دیگر نوشانند
تا حصول نضج پس تنقیه نمایند و جمعی که در قول صاحب حاوی بیاید نیز جهت تنقیه ستوده است و بدفعات تنقیه نمایند و پی در پی نکنند تا ضعف پدید نیاید و منضجات
میان مسهلات میداده باشند و جهت تحلیل این ضماد گذارند تخم شبت بابونه تخم بادیان خطائی تخم خطمی میعه مر صبر جندبیدستر فرفیون لعاب حلبه و کتان هر یک دو درم
و روغنهای گرم مانند روغن بابونه و شبت وغیره بمالند و از خوردن فواکه رطبه و لبنیات و نوشیدن آب سرد و از جماع و امتلای شب و حقناب درزند و بعد یکماه
این ماء الاصول دهند پوست بیخ بادیان و کاسنی و کرفس و اذخر هر یک نه ماشه پوست بیخ کبر بیخ مهک هر یک هفت ماشه انیسون بادیان خطائی قنطوریون صعتر
بوزیدان ماهیزهرج هر یک چهار ماشه سورنجان شیرین یکتوله گلقند عسلی چهار توله قرطم تخم خربزه هر یک یکنیم توله در گلاب سه پاو بجوشانند که سوم حصه بماند مالیده
صاف نموده روغن بیدانجیر ساده نه ماشه داخل کرده هر روز صبح تا ده روز بنوشند که باز نضج خوب حاصل شود پس وقت شب حبی از حبوب مذکوره بخورانند و صبح در
ماء الاصول برگ سنا یکنیم توله تربد سفید اکبرآبادی ریوند خطائی هر یک نه ماشه زنجبیل سه ماشه مویز منقی سه توله مغز خیارشنبر هفت توله ترنجبین شش توله شربت دینار
چهار توله روغن بادام هفت ماشه اضافه نموده بنوشانند و وقت شام غذا نان باشوربای مرغ دهند و صبح این تبرید دهند مصطکی سه ماشه در معجون سورنجان
نه ماشه آمیخته بلیسانند و بالای آن بادیان بادرنجبویه هر یک هفت ماشه انیسون اسارون قنطوریون دقیق صعتر هر یک سه ماشه اصل السوس پنج ماشه در گلاب
یکنیم پاو بجوشانند که بنیم آید مالیده صاف نموده شربت بزوری حار سه توله تودری نه ماشه کف زده بنوشانند و وقت دوپهر غذا بدستور داده همین نمط چهار پنج
مسهل دهند تا تنقیه از عمق بدن حاصل شود پس معجون سورنجان کبیر و یا معجون چوبچینی حکیم معصوم علیخان با عرق چوبچینی و یا ماء فرفیون دهند و در آبزن اقم
نشانند و یا در آبزن علوبخان و یا صاحب کامل و ضماد راقم در روغن جوهر اصل بمالند و روغن زرد علوبخان و روغن سرخ حکیم اکمل خان که بتجربه بنده هم آمده بمالند
و انکباب تکمیدات و سفوفات بکار برند **صفت معجون چوبچینی** پوست هلیله کابلی و زرد و هلیله سیاه و آمله و دارچینی و بسباسه و سنبل الطیب اسارون و زعفران
و قرفه و سورنجان شیرین و سعد کوفی و کندر و دار فلفل و زنجبیل و بادیان رومی و نانخواه و تخم شلجم و تخم زردک و بوزیدان و شقاقل و عود هندی همه برابر و چوبچینی برابر
تمام اجزا کوفته بیخته با سه چند عسل قوام کنند شربتی سه مثقال **صفت عرق چوبچینی** بگیرند چوبچینی سه صد مثقال و ریزه ریزه نموده در پنجاه رطل آب یکشبانروز
خیسانیده طبخ نمایند تا سی رطل بماند پس بگیرند سنبل الطیب و گل سرخ و زرنباد و عود ترکی و خام و گاوزبان و فرنجمشک و بادرنجبویه و قاقله و لسان العصافیر و عشبه و سافج هر یک

خار خسک کبابه چینی هریک پنج مثقال بادیان نانخواه دارچینی قرنفل جوزبوا بسباسه تخم زردک بهمنین شقاقل خصیة الثعلب هریک ده مثقال پوست ترنج سعد کوفی
خولنجان قرفه عاقرقرحا هریک شش مثقال صندل سفید تخم کرفس فلفل موبه هریک پنج مثقال نعناع تازه برگ ترنج هریک یکقبضه ریحان تازه یکدسته مصطکی زعفران
هریک دو مثقال مشک تبتی یک مثقال عنبر اشهب دو مثقال نبات مویز طائفی هریک یکرطل همه اجزا ایکشب در طبیخ چوب چینی بخیسانند پس عرق کشند شربتی
هر صباح و شام دو پیالی نیمگرم آشامند و دو سه قدم راه روند که حرارت غریزی افروخته شود **صفت** عرق ماء فرفین تالیف حکیم معین الملک ماء فرفین ربع سیر
خولنجان ناگکیسر بسباسه هریک نیم آثار چوب چینی یک آثار دانه هیل دو آثار سنای مکی سه آثار قرفه خصیة الثعلب هریک پاو سیر در عرق قندی سه سبو تر کرده بعد یکپاس
صندل سفید پوست ترنج و نارنگی هریک پنج آثار زعفران دارچینی هریک سه مثقال عود هندی قرنفل عنبر اشهب مشک هریک دو مثقال شربتی یک گلاس
صفت آبزن بزرالبنج سیاه و سفید وج ترکی سورنجان تلخ بیخ کبر اکلیل زنجبیل سداب صعتر مرزنجوش پوست خشخاش مغز تخم بیدانجیر زیره سیاه نمک هندی گندنا
هریک نه توله برگ شبت و کرنب و انگور و عشر هریک پاو آثار در آب شیرین اندر دیگ کلان بجوشانند که خوب مهرا گردد پس کفتار زنده دست و پا بسته بیندازند
تا پخته شود صاف نموده روغن بیدانجیر مرکب بست پنج توله روغن راحت سی توله اضافه نموده در دیگ کلان بنشانند که آب و تا گلو باشد تا یکپاس نشسته دارند روز
متواتر بعمل آرند و چون از دیگ بیرون آیند روغن جواصل بمالند **صفت** روغن جواصل که بنابر فیض الله بیگ تالیف نموده شد بسیار مفید افتاده بود جواصل
یکعدد خفاش هفت عدد هر دو را در گلاب و آب باران بجوشانند که بیه تمامه بالا آید از دست بردارند و بگیرند روغن قسط و بابونه هریک بست و پنج توله آب بقدر
حاجت بابونه بسباسه سنبل الطیب بوزیدان خولنجان زرنب کبوبه بحری زراوند طویل دارچینی عود صلیب زیره سیاه بیخ نی کهنه فوه زرد چوب ارهل هریک دو توله
قسط تلخ زنجبیل هریک سه توله مغز تخم بیدانجیر سرخ سورنجان تلخ هریک هفت توله نیمکوفته یکشبانه روز خیسانیده بجوشانند که بچهارم حصه آید مالیده صاف نموده
زعفران یکتوله مصطکی سه توله جدوار یکنیم توله جند سیاه میعه سائله هریک نه ماشه حل کرده بکار برند **صفت** آبزن علویخان بگیرند آب کبریت بست من
و اگر نباشد آب خالص و دران بابونه اکلیل مرزنجوش برگ غار از خر برگ نارنج بهار نارنج اسطوخودوس بیخ نمام گل یاسمین سفید وج ترکی فوه الصباغین بوزیدان
و کوهی برگ صنوبر عشبه مغربی برگ سداب هریک دو کف بجوشانند تا ثلث آب برود صاف نموده ثلث وزن آن روغن زیت داخل کرده گرگ دیار و باه
و یا کفتار و یا بز کوهی هر کدام که باشد زنده بسته در عین جوش دران اندازند تا مهرا شود پس بعمل آرند **صفت** ضمادیکه در دو درم روز اول مرتبه نفع بخشد
سورنجان تلخ زعفران جدوار خطائی هریک چهار ماشه در آب برگ مکوه جدا جدا سائیده در سفیدی بیضه مرغ آمیخته نیم گرم نموده بر مفاصل گذارند و برگ
شبت سبز گرفته در ماهی تابه نهاده بالایش سرپوش پوشیده بر آتش نهند تا پخته شود پس بروغن گل چرب نموده نیم گرم بربندند صبح و شام **صفت**
روغن زرد نواب علویخان زرد چوب یک اوقیه اصل السوس سورنجان تلخ هریک نیم اوقیه دارهلد ربع اوقیه ریوند خطائی یکنیم استار در چهار آثار آب شیرین
خیسانیده صبح بجوشانند که یک آثار آب بماند فرود آورده بدست مالیده صاف نموده روغن گل و بابونه هریک صد درم داخل کرده باز بجوشانند تا آب تمامه
بسوزد و روغن بماند قرنفل سه درم سنبل الطیب دو درم مامیران چینی پنج درم سوده آمیخته نیم گرم بکار برند **صفت** روغن سرخ فوه الصباغین بادآورد
وج ترکی زرنباد سلیخه سعد زنجبیل بی ریشه اذراقی دارشیشعان جوزبوا قرنفل ساذج هندی هریک هشت توله نیمکوفته یکشبانه روز در چهار آثار آب
شیرین بخیسانند و روز دیگر بجوشانند که بنیمه آید مالیده صاف نموده روغن کنجد روغن سرشف هریک دو استار داخل کرده باز بجوشانند تا آب تمامه
بسوزد و روغن بماند صاف نموده در شیشه نگاه دارند **صفت** روغن علویخان مغز قلم گاو پیه بز هریک سه اوقیه بزرگ شملیت هریک چهار درم کوفته بیخته آمیخته
بر سنگ سماق صلایه کرده روغن گل دو اوقیه را بر آتش گذارند و زراوند طویل و بزرالبنج سفید هریک یک کف نیمکوفته با دو ریشه سحوقه آمیخته در روغن انداخته
با آتش ملایم بپزند تا سوخته نگردد و چهارم حصه روغن بسوزد پس فرود آورده فرفیون صبر هریک یک کف سوده پاشیده بکفچه بزنند تا یکسان شود
پس بکار برند **صفت** روغن جواصل نواب علویخان جواصل یک عدد سنبل الطیب بسباسه سورنجان تلخ بوزیدان خولنجان زرنباد جوزبوا
زراوند طویل عود صلیب زیره سیاه هریک دو درم قسط بحری قرنفل بیخ نی هریک سه درم زعفران پنج درم خفاش زنده دو عدد روغن زیتون

در ... بیک سستی قطعی دار کرده گلاب نیم من آب دو من بر سر آن ریخته آتش دهند آن کنند تا روغن بالا آید بگیرند و استعمال نمایند و نسخهٔ انکباب در قول شیخ بیاید **صفت**
کماد راقم جاورس پنبه دانه کنجد هر یک نه توله نارجیل کهنه پنج توله در پارچه هفت دو تا بسته بکار برند **صفت** سفوف سورنجان علویخان در علاج وجع مفاصل
مرکب خواهد آمد و این نسخه نیز از دست سورنجان شیرین یکماشه کشنیز دو ماشه مصطکی نیم ماشه نبات برابر همه بخورند بعد از آن شیرهٔ تخم خربزه یکتوله شربت گاوزبان توله
بنوشانند **ایضاً منه** سورنجان دو ماشه بسفایج زنجبیل تربد سفید رب السوس پوست هلیله زرد هر واحد یکماشه سنا مغز بادام شیرین هر یک دو ماشه شحم حنظل نیم ماشه
سقمونیا یکنیم ماشه کتیرا گل سرخ هر یک یک ماشه جمله یک شربت است و بالای آن شیرهٔ قرطم یکنیم توله و تخم خربزه یکتوله شربت ورد مکرر سنائی چهار توله بنوشند **صفت** دوای
نواب علویخان که بنا بر میرزا صادق علیخان تالیف نموده بود و موصی الیه همیشه در شب شراب می نوشید و صبح بنگ و افیون متواتر و حرارت در مزاج از طفولیت میداشت
یکبیک درد مفاصل با ورم در هر دو دست و پا پیدا شد اول تنقیه بفصد باسلیق هر دو دست کردند و بفاصلهٔ یک هفته مسهل دادند بعده اندکی با ضعف باقی مانده بود
از استعمال این دوا در یکهفته صحت کلی یافت سورنجان شیرین یکدرم طباشیر دانه هیل عود صلیب کشنیز خشک دار چینی هر یک نیم درم کوفته بیخته در شربت عناب نیم اوقیه
ورق طلا یکعدد ورق نقره دو عدد آمیخته بلیسانند و بدرقه بشیرهٔ تخم کاسنی و تخم خربزه هر یک دو درم در گلاب و عرق بید مشک هر یک هفت توله شربت نیلوفر سه توله
بنوشانند **ابوسهل** مینویسد که اگر این مرض از خلط بلغمی باشد بعد تلطیف آن بحب شیطرج و حب منتن و حبیکه از تربد و غاریقون و ایارج فیقرا و شحم حنظل و سورنجان
و ماهیزهرج و بوزیدان و شیطرج و صبر و حرمل و فوه نمک هندی و اشق و جاوشیر و سکبینج ساخته باشند تنقیه نمایند بعده ضماد از بابونه و اکلیل الملک و حلبه و بزر کتان
و برگ غار و حرمل و برگ کرنب و بیخ مغاث و صمغ بطم و روغن سنبل ساخته بکار برند و طلا مرتب از صبر ده درم و مر سه درم زعفران یکدرم برگ غار پنج درم قسط زراوند مدحرج
هر واحد سه درم کوفته بیخته بمیفختج سرشته بعمل آرند و ایضاً طلای نخود تنها سوده بآب کرنب سرشته نیکوست **شیخ** میفرماید که در مفاصل بارد تریاق نیز نافع است
و خصوصاً بعد استفراغ که آن تنقیه مواد باقی بآهستگی و تحلیل آن نماید و تقویت جمیع اعضا کند و واجبست که اسهال ایشان ببلغم تنها نکنند بلکه با صفرا زیرا که اگر اسهال بلغم
صرف کنند فی الحال انتفاع یابند و صفرا عود نماید و سیلان بلغم بسوی عضو بار دیگر کند و باید که مسهلات ایشان شدید الحرارة بسیار قوی نباشد که اخلاط را
بگدازد و بسوی عضو روکند مثل آنکه از آن دو چند اخذ کند و سورنجان درین معتمد کثیر النفعست بسبب اسهال او خلط بارد را فی الحال و در ان نفعی دیگر است که عقب
اسهال تعجیل تقویت کند پس با این نفع ممکن نیست که فضول مجذوبه بدوائیکه آنرا اتفاق استفراغ نشود رجوع کند و ایضاً بقوت دوای مسهل از سیلان در مجاری
منع نماید و این فعل سورنجان خلاف سائر محللات و مستفرغات حاره است چه اکثر آنها توسیع منافذ کنند و آنرا واسع فراخ بگذارد و لیکن سورنجان مضر معده است پس
واجب بود که با مثل فلفل و زنجبیل و زیره مخلوط سازند گاهی با دوی مثل صبر و سقمونیا برای تقویت اسهال او می آمیزند و بعضی ذکر کرده اند که در رجل الغراب فعل سورنجان
هست و در ان ضرر معده نیست و حجر ارمنی نافع اوجاع مفاصل است و از مسهلات معروفه حب نجاح و حب منتن است و ایارج روفس عظیم النفع بعرق النسا
و نقرس است و حب النیل نیز نافع بود و ایضاً حب الملوک و بوزیدان و ماهیزهرج و رعی الحمام و قنطوریون و حنظل و صبر و فاشرا و فاشرستین و حرمل و اشق و انزروت
و مقل و تربد و عاقرقرحا **نسخهٔ** مسهل برنق زنجبیل یکدرم فلفل نیم درم غاریقون نیم درم مغز قرطم ده درم بیخ رجل الغراب سه درم شربت هژده قیراط تا بست و چهار قیراط شش
یا هفت مجلس اجابت کند **ایضاً** زیرهٔ سیاه زنجبیل سورنجان هر واحد یکدرم صبر دو درم کوفته بیخته دو درم و نیم بطبیخ شبت بخورانند که فی الفور نفع کند **ایضاً** بگیرند
و عنزروت و یا روغن بید انجیر و عنزروت یکروز یا ایارج فیقرا یکروز تنها تا هفت روز گاهی بآب شکوفهٔ بنج و شبت مطبوخ اخذ کنند **ایضاً** بگیرند سورنجان بوزیدان
و ماهیزهرج و فلفل و زنجبیل و انیسون و دوقو بعسل سرشته هر روز بخورند **ایضاً** بگیرند سورنجان سی درم شحم حنظل ده درم و هر دو را در پانزده رطل آب بپزند تا سه رطل آب
بماند شربت از آن هر روز نیم رطل با سه اوقیه شکر و این بسیار عجیب است **مسهل** خفیف نافع انزروت سرخ سه درم سورنجان سه درم سوده بروغن جوز آمیخته بآب
شبت بخورند که بغیر عنف اسهال کند و تخفیف بخشد **دوائیکه** هر روز استعمال نمایند تنقیه بادرار کند کمافیطوس کمازریوس جنطیانا تخم سداب هر واحد نه اوقیه کوفته بیخته
هر روز یک ملعقه بعد هضم طعام سابق با سه اوقیه آب سرد ناشتا بخورند و ایارج هرمس عجیب و عظیم النفعست کسی که در ربیع چند روز آنرا بخورد از مفاصل و در تقویت دهد و آن
اخراج فضول کند اکثر بتعریق و ادرار پس حرق النسا بشود و از ورم و اوجاع مفاصل فرمن گردد و باین تدبیر منسوب بجالینوس انتفاع یابند بگیرند اهل خشک یکرطل ملیحه

مجرب مؤلف

ودر آب آنقدر که بجوشد با آتش ملایم بجوشانند تا آب سیاه گردد و صاف کرده یک رطل ازان گرفته سه اوقیه روغن کنجد بران انداخته بنوشند و بران غذا حصر میکنند
ضمادات تضمید بسرگین گاو بسیار قوی ست در اوجاع مفاصل و پشت و زانو و گویا که او از بسیار ضمادات افضل ست **ضماد قوی** بگیرند زیت
کهنه یکنیم رطل نطرون اسکندرانی یک رطل علک البطم فرفیون هر واحد اوقیه ایرسا ده اوقیه آرد حلبه یکنیم رطل ازان ضماد مرتب سازند و ایضاً مقل و جاوشیر و پیه گداخته
بسیار نافع ست برای آنکه از ماده خام در رکبه و مفاصل باشد **ضماد مصاص** نطرون دبق اشق نوره ازان ضماد بسازند و یا بگیرند فرفیون و بروغن سوسن
سوده طلا نمایند **ضماد قوی** بگیرند بورق و عاقرقرحا و مسک و مویزج و نوره و جبه را آمیخته بعسل و اندکی سرکه بر مفاصل طلا کنند **ضماد** جید محلل اشق و حضض مساوی
بشراب کهنه و زیت انفاق بآید و باقلا سائیده ضماد سازند و ضماد خاکستر عرطنیثا بسرکه و عسل بسیار عجیب ست و از اضمده نوعی جید ست که احتیاج بسوی
آن برای تقویت عضو و تحلیل بقایا افتد و حاجت بدان بعد استفراغ تام باشد و ازان جمله این ضماد ست بگیرند ابهل و جوز السرو و استخوان سوخته مساوی
هر واحد یک جزو و شب یمانی سدس جزو و زراج سدس جزو و غری السمک بقدر کفایت برای همه **دیگر** که در بسیار امراض بکار آید و تفتیح و جذب خار و استخوان بوسیده از عمق
کند و استخراج آن منفعت بین نماید بگیرند تخم انجره پاک کرده و زربد حلبه و فلفل و دارفلفل هر واحد ده مثقال اشق دوازده مثقال مقل و قردمانا و عود بلسان و کندر و پیه بز
و راتینج هر واحد ده مثقال موم سه رطل زیت هشت رطل شیر انجیر و شتی هشت مثقال روغن سوسن مقدار یکه در گداختن ادویه رطبه کفایت کند شراب فائق بقدر یکه در سرشتن
ادویه خشک کفایت باشد همه را آمیخته حل کرده استعمال نمایند **دیگر** که عرق النسا و درد دست و پا و وجع سائر مفاصل را فی الفور نفع بخشد بگیرند حلبه و در ظرف گلی انداخته بران
عسل مقدار کفایت ریزند و بر آتش بجوشانند تا مهرا شود و نگهدارند **دیگر** مثل آن زفت معدنی سه رطل روی سرکه خشک کرده سوخته دو رطل بورق یکنیم رطل صمغ صنوبر
و موم و کبریت و مویزج هر واحد یک رطل عاقرقرحا نیم رطل قردمانا یک قسط **مروخات** در مثل این معنی مذکور روغن حنظل و روغن جندبیدستر و روغن خردل و روغن جوز رومی
ست و روغن قسط بغایت نافع و خصوصاً با میعه و روغن حنظل نیکو از طبیخ عصاره او بروغن گل تا آنکه آب بر رود یا روغن قسط با حلتیت و از مروخات نافعه روغن زیت
ست که دران افعی پخته باشند و این صحت تام بخشد و ازین قبیل ست روغن خنافس بگیرند خنافس مذبوح دوازده عدد و آب برگ مرماحوز و زیت کهنه یک یک رطل
زراوند چهار درم جندبیدستر سه درم قسط سه درم همه را باهم بپزند تا آب بر رود و روغن بماند **و از نطولات** درین باب اینست که مرزنجوش و شبت و برگ غار و سداب
و زیره جوشانیده نطول کنند و ایضاً آنچه نفع بدان نماید **تبخیر** مفاصل و رکبه ست بخاریکه در هر جزو این سدس جزو حرمل کوفته داخل کنند و دران سنگ گرم کرده اندازند
و زیر جامه بخور بدان نمایند و در طبیخ گور خر که جمیع اجزای او دران جمع کرده بشبت و نمک و بزور و گندنا پخته باشد بنشانند و مثل اینست طبیخ کفتار و روباه و صفت او
اینست که آب را جوش شدید دهند چندانکه دو ثلث آن کم شود و دران کفتار یا روباه زنده یا ذبح کرده مع خون آن اندازند تا منتفخ گردد و آب صاف کرده دران نشینند
و یا برین آب زیت اندازند و بپزند تا آنکه ممزوج شود و یا حتی که آب بر رود و روغن بماند و دران بنشینند **و استحمامات** مرطبه حاره ایشان را مضر ست بسبب آنکه اخلاط را
بگدازد و توسیع منافذ کند مگر در آب چشمه ها و اما استحمامات یابس مع مالش بنطرون و نمک و اندفان در ریگ گرم و عرق آوردن برای ایشان نافع ست **مسکنات**
حاره لینه بگیرند حلبه و در سرکه ممزوج با آب بسایند و مهرا بپزند پس عسل بران ریخته طبخ دهند تا منعقد گردد و بر صلایه مثل غالیه سوده طلا نمایند و خرقه کتان بر موضع
بسته دو سه روز بگذارند و تدارک خشکی آن بروغن گل سازند و این ضماد در ابتدای مرض و تزاید آن نیکو ست **و ایضاً** در اواخر مرض بقایا لعاب حلبه و بزرکتان و روغن
کنجد باهم زده مثل عسل غلیظ کرده طلا کنند و اگر درد شدید بسیار نباشد بکرنب رطب یا کرفس ضماد کنند و اگر قوی تر باشد بآرد ایرسا و آرد حلبه و آرد نخود بشراب عسل
قلیل و بروغن حنا اندک ضماد نمایند **و ایضاً** خاکستر کرنب با قیر و طلی حرزلی و روغن بابونه بسیار نیکو ست **صاحب کامل** گوید که هرگاه وجع مفاصل
از برودت و ماده بلغمی باشد باید که اولا مریض را سه روز گلقند عسلی با آبیکه دران زیره سیاه جوشانیده باشند بدهند و غذا از نخود آب بزیت غسیل سازند و تقلیل غذا کنند
و از فواکه منع نمایند و روز چهارم بقاروره نگاه کنند اگر آنرا خام بینند ایارج فیقرا و تربد سفید هر واحد یک مثقال کوفته بیخته با عسل سرشته تلیین طبع نمایند بعد ازان
این ماء الاصول دهند **صفت** آن پوست بیخ کرفس و بیخ بادیان و قنطوریون هر یک ده درم انیسون تخم کرفس بیخ اذخر فقاح اذخر سورنجان پوست بیخ کبر
کمافیطوس ابوزیدان حب بلسان عود بلسان پوست سلیخه هر واحد سه درم حلبه پنج درم مصطکی سنبل الطیب فوه هر کدام دو درم شیطرج یکنیم درم مویز منقی بیست درم همه را

در چهار رطل آب بجوشانند تا بیک رطل آید صاف نموده مقدار چهار اوقیه از ان بایک مثقال روغن بید انجیر چند روز بدهند تا آنکه آثار نضج پدید آید و خلط تلطیف پذیرد و دو روز راحت دهند و دران برگلقند اقتصار نمایند و روز سوم بحب شیطرج یا حب سورنجان تنقیه فرمایند و بعد اسهال با سفیدباج گوشت دراج و تیهو تغذیه کنند و چند روز راحت دهند و دران ایام برگلقند شکری یا آب نیمگرم قناعت نمایند و اگر فصل تابستان باشد بعد غذا با شیای ملطفه مقطع بلغم مثل آب شبت و ترب و سکنجبین عسلی قی آورند و بعد تنقیه بدن اضمده نافعه استعمال کنند و باید که از استعمال ادویه قوی الاسهال قبل از ظهور علامات نضج حذر نمایند زیرا که اگر چنین اتفاق افتد اجزای لطیف را خارج کند و غلیظ باقی ماند و دران هنگام نضج او مشکل گردد و مدت مرض دراز شود و گاهی دران امر بعدم صحت انجامد چه درین حالت خلط متحجر و متخذف میگردد **صفت** ضماد نافع وجع نقرس و مفاصل بادزراوند طویل حب الغار جنطیانا نای رومی تفر الیهود هر واحد ده درم اشق زیره تخم کرفس کدام دو درم همه را باریک سوده بآب کرنب سرشته ضماد کنند **طلای دیگر** بگیرند لعاب تخم مرو لعاب تخم ریحان هر واحد بست درم لعاب تخم کتان ده درم اشق صبر مرمکی زیره تخم کرفس هر واحد دو درم باریک سا[ئیده] باب کرفس سرشته ضماد نمایند **طلای دیگر** بگیرند لعاب تخم مرو لعاب تخم شاهسفرم هر واحد بست درم لعاب بزرکتان ده درم افتیمون زیره قاقدیس مغز قرطم سلیخه مغاث هر واحد یکدرم زنجبیل چهار دانگ فرفیون نیم درم عدس یکنیم درم زعفران سه درم همه را باریک سائیده بزرده بیضه در روغن سوسن و روغن قسط و روغن ناردین هر واحد اوقیه پیه کبوتر بچه پیه خرس پیه شیر هر واحد اوقیه سرشته بموضع درد طلا کنند و اگر موضع را بآرد شیلم و آرد کرسنه بشراب سرشته ضماد کنند نفع کند و **ایضا** بحضض و اشق مساوی بشراب کهنه سوده بزیت سرشته ضماد کنند و یا ضماد بسرگین گاو و بشکل بز و خاکستر کرنب باریک سوده بعسل سرشته استعمال نمایند و هرگاه ضماد از عضو دور کنند آنرا بشویند و آبیکه دران بابونه و اکلیل الملک و شبت و قنطوریون و پوست بیخ کبر و حاشا و صعتر و پودینه و حندقوقی جوشانیده باشند بران نطول کنند و اگر این ادویه بسرکه بسیار تند جوشانیده باشند و بر موضع طلا کنند نافع بود پس اگر مرض باستعمال این تدبیر ساکن شد فبها و الا بقاروره نظر کنند اگر دران نضج ظاهر باشد حبوب موصوفه برای این مرض که مذکور گردد بدهند و اگر علامت نضج ظاهر نباشد اعاده ماء الاصول نمایند و لیکن دران اشیای مسخنه ملطفه بحسب طاقت مزاج مریض داخل کنند و همچنین روغنهای گرم بحسب مقدار کیفیت بارده و کمیت خلط غلیظ بران اندازند و آن روغنها مثل روغن بادام تلخ و روغن بید انجیر و روغن قسط و روغن ناردین و روغن بابونه است و هرگاه خلط نضج و تلطیف پذیرد حبوب استعمال کنند و اگر این کفایت نکند معجونات مسهله و ایارجات کبار بکار برند و بعد از ان معاجین مسخنه چون تریاق و مثرودیطوس و مانند آن بعمل آرند و سزاوار است که تبدیل ادویه نمایند و این بهتر آنست که من اکثر درین امراض یعنی اوجاع مفاصل و نقرس و عرق النسا بعض ادویه را استعمال کردم و از ان منفعت بین ظاهر شد و درد تسکین یافت و بار دیگر در وقت دیگر آنرا استعمال نمودم و فائده نکرد تا آنکه مرا احتیاج استعمال دوای دیگر افتاد و این امر دلالت می نماید بر آنکه گاهی ماده مرض مرکب از اخلاط مختلفه میباشد پس بعض ادویه آنرا موافق می افتد و بعضی از ان موافق نمی آید و لهذا اصناف این ادویه درینجا و در مقام ذکر ادویه مرکبه بحسب کفایت بیان خواهم کرد و ادویه و معجونات مسخنه ملطفه قبل از نضج و تنقیه نباید داد و الا اخلاط سفال و عسر الانحلال گردد و اما بعد نضج و تلطیف خلط و تحلل عضویکه دران ماده محتقن باشد و حصول تنقیه بدن و قلت خلط ادویه مسخنه و معجونات قویه استعمال نمایند که آنها استفراغ بقایا و تحلیل کنند و اگر سن و مزاج مریض و فصل موجود استعمال آنها واجب کند از غائله آنها ایمن باشند و معذلک اسراف در استعمال آنها نشاید بهر آنکه مثل آن پیدا کند و اعضا را گرم و خشک نماید و گاهی به تشنج و حمیات حاده انجامد و همچنین ادمان استفراغ نباید کرد لاسیما چون مدت مرض دراز گردد که این ازمان و ابطای آن زیاده کند زیرا که استفراغ دائم اخراج اجزای لطیف خلط نماید و غلیظ آن باقی ماند و در مفصل متحجر گردد و تحلل نپذیرد و **بیان حبوب** نافع وجع مفاصل از ماده بارد و بلغمی **صفت** حب سورنجان ایارج فیقرا هلیله زرد هر واحد شش درم سورنجان بوزیدان ماهیزهرج هر واحد سه درم تربد هشت درم مقل هفت درم مقل را در آب گندنا تر کرده ادویه بدان سرشته حبها سازند شربت دو درم و نیم **صفت** حب شیطرج نافع اوجاع مفاصل و نقرس بارد و قولنج راسود مندست هلیله زرد و ایارج و شیطرج هر واحد پنج درم تربد هفت درم شحم حنظل نوه هر واحد چهار درم سورنجان و بوزیدان و ماهیزهرج هر واحد سه درم خردل و زنجبیل و وج و صعتر و فلفل سفید هر واحد یکنیم درم تخم کرفس و نانخواه و انیسون هر واحد یکدرم صموغ را در آب کرنب تر کنند و بران پنج درم کتیرا انداخته در هاون خوب بسایند و ادویه بدان سرشته حبوب سازند شربتی از دو و نیم درم تا سه درم **صفت** حب مفاصل سورنجان بوزیدان حنظل هر واحد یکدانگ غاریقون صبر هر واحد نیم درم تربد مقل هر واحد یکدرم ادویه بسایند و مقل با آب گرم تر کرده بتا[ن]

ماده مسهله سرشته حبها سازند و با آب گرم بخورند حب دیگر هلیله زرد پنج درم صبر سقوطری وج خردل زنجبیل هر واحد نیم مثقال دار فلفل و فلفل و شیطرج و سقمونیا و نمک هندی هر یک
ربع مثقال باریک ساییده با آب عنب الثعلب سرشته حبها سازند شربتی دو درم و نیم تا سه درم با آب گرم حب دیگر نافع وجع مفاصل از ماده بارد ایارج فیقرا چهار درم
غاریقون دو درم فوه زراوند شیطرج سکبینج هر واحد یکدرم سورنجان بوزیدان ماهی زهره هر واحد نیم درم تربد پنج درم کوفته بیخته با آب کرنب سرشته حبوب بندند حب
نافع اوجاع مفاصل و نقرس چون از ماده بلغمی باشد و قولنج و درد پشت را مفید هلیله زرد و سیاه و آمله و سکبینج هر واحد چهار درم اشق تخم کرفس بادیان نانخواه صعتر شاهتره
راسن حرمل سورنجان سفید شحم حنظل نمک هندی هر واحد یکدرم جندبیدستر دو دانگ دارچینی زنجبیل قاقله وج زعفران سعد سلیخه هر واحد یکدرم و ثلث درم صعتر دوازده درم
فانید سنجری تربد هر واحد ده درم سقمونیا سه درم همه را باریک سوده با آب گندنا که دران اشق و سکبینج را حل کرده باشند سرشته حبها سازند شربتی از دو نیم درم تا سه درم با آب گرم
صفت حب نفط نافع اوجاع مفاصل و عرق النسا و وجع ظهر و بواسیر هلیله زرد صبر شحم حنظل حرمل ماهی زهره عنزروت جندبیدستر مقل سکبینج صمغ سداب جاوشیر
نفط سفید هر واحد یکدرم ادویه باریک کوفته بیخته صموغ را با آب گندنا تر کرده در هاون سوده با نفط بیامیزند و ادویه خشک بدان سرشته حبوب سازند شربت دو درم
و نصف با آب گرم صفت حب برای وجع مفاصل هلیله بلیله آمله زنجبیل صعتر فارسی هر واحد چهار درم سافج هندی سیزده درم نمک هندی دو درم سورنجان سفید
فانید سنجری هر واحد ده درم مقل پانزده درم مقل را در آب عنب الثعلب یا آب کرنب حل کرده حبها بقدر فلفل سازند شربتی دو مثقال حب دیگر که وجع مفاصل
و نقرس بارد را نافع دهد سورنجان چهار درم فلفل دو دانگ زنجبیل برگ پودینه کوهی زیره هر واحد یک دانگ کوفته بیخته بماء العسل بسرشند شربتی مثقالی حب
سورنجان نافع این مرض سورنجان ماهی زهره فوه شحم حنظل برگ کبر حنا شیطرج دار فلفل هر واحد دو درم غاریقون چهار درم تربد صعتر هر واحد ده درم نمک
یکنیم درم انیسون مصطکی هر واحد یکدرم فانید سنجری چهل درم همه را باریک ساییده با آب کرنب حب سازند شربت سه درم حب دیگر مجرب هلیله سیاه بلیله آمله
زنجبیل شیطرج فانید هر واحد چهار درم صعتر فارسی شش درم سورنجان بست درم نمک هندی دو درم مقل پانزده درم با آب کرنب سرشته حبها سازند شربتی از دو نیم درم
تا سه درم نوع دیگر هلیله زرد صبر سقوطری هر واحد دو نیم درم افتیمون چهار دانگ و نیم شحم حنظل دار فلفل خردل سفید زنجبیل سورنجان هر واحد چهار دانگ و نمک هندی فلفل سیاه
هر واحد یکنیم دانگ شیطرج هندی نیم مثقال سقمونیا یکدرم فانید سنجری یکدرم همه را باریک ساییده با آب کرنب سرشته حبها سازند و در سایه خشک کنند شربتی سه درم
با آب گرم حب شیطرج دیگر نافع صبر سقوطری پنج درم هلیله زرد سه درم زنجبیل فلفل خردل دار فلفل هر واحد یکنیم درم حرمل هندی وج شیطرج هر واحد دو درم فانید
سنجری چهار درم همه را باریک سوده با آب کرنب یا آب عنب الثعلب سرشته حب سازند شربت سه درم حب دیگر تربد هلیله زرد هر واحد هفت درم هلیله کابلی چهار درم
سنای مکی ده درم قصب الذریره کتیرا غاریقون نمک هندی هر واحد یکدرم تخم کرفس انیسون هر واحد چهار دانگ سورنجان دو درم افتیمون یکدرم و ثلث حب السلاطین
هفت عدد و اگر یافته نشود سقمونیای مشوی یکدرم بگیرند کوفته بیخته حبها ساخته خشک سازند شربتی دو درم و نیم با آب گرم و شربت بنفشه صفت معجون نافع
اوجاع مفاصل بارد سورنجان شش درم بست بیخ کبر حنا دار فلفل زیره سیاه هر واحد چهار دانگ نوشادر نمک سیاه کف دریا میعه یابسه هر واحد دو دانگ قرنفل زنجبیل هر واحد
یکدرم ساییده بعسل کف گرفته بسرشند شربت در ابتدای مرض سه درم و چون علت قوی گردد پنج درم معجون دیگر سورنجان ده درم زنجبیل حرمل حنا فلفل بیخ کبر
هر واحد دو درم باریک سوده بعسل کف گرفته بسرشند شربتی سه درم جرجانی در ایلاقی مینویسد که اگر علامات بلغم و خلط خام ظاهر گردد اول نضج ماده بگلقند عسلی
و آب مطبوخ بادیان یا آب بادیان طلب نمایند و یا چند روز ماء الاصول دهند بعده بحب منتن وغیره تنقیه کنند پس از آن باقی ماده را بمدرات و ماء الاصول پاک کنند
و اگر فصل تابستان باشد و از قی مانعی نبود اول از همه تدبیر قی کردن امر کنند و اگر بمسهل حاجت بینند پس از آن مسهل دهند بترتیبی که در قول صاحب کامل گذشت
و اگر ماده علت دراز بود و بختی صفرا با بلغم آمیخته بود و بیشتر چنین باشد مسهل سخت گرم نشاید داد و هیچ مسهل از ادویه مخرج صفرا خالی نباشد بسببی که در قول شیخ گذشت
و ما یقین نیست که در جمله ادویه مستعمله این علت سورنجان را خاصیتی و منفعتی نیک هست و آن اینست که ادویه دیگر منافذ ماده بگشاید و فراخ کند تا ماده مرض بدان بگذرد
و دفع شود لیکن آن منفذها همچنان کشاده بماند و فضله که در بدن باشد دیگر باره دران منافذ فرود آید و سورنجان بعد استفراغ منفذها را قوت دهد و تنگ کند خلط
فزونی و خلط رقیق را از سیلان باز دارد و لیکن دران دو مضرت هست یکی آنکه معده را زیان میدارد و دیگر آنکه عضلهای مفاصل را صلب کند پس مضرت او با ختلاط

زیره و زنجبیل و فلفل از معده باز دارند و از بسیار و باد و ئه ملینه و محلله چون پیه مرغ و بط بر عضلها طلا کنند و بعضی اطبا استعمال حرم سورنجان نیکو ندارند لیکن
نبات او را با زیره و مانند آن پزند و استفراغ بطبیخ آن کنند **صفت** مسهل سورنجان درم بوزیدان سه درم ماهیزهره درم تربد چهار درم فوده دو درم کرفس
انیسون پوست حنظل هر یک دو درم همه را در یکنیم رطل آب بپزند تا به نیم رطل باز آید صاف کنند این شربت قوی باشد **صفت** حب قوی بگیرند تربد درم
شحم حنظل عصارهٔ قثاء الحمار ماهیزهره هر یک دانگی و نیم قنطوریون دقیق سورنجان مقل هر یک دو دانگ فرفیون یکدانگ این یکشربت بود **صفت**
حب ضعیف سورنجان نیم درم صبر یکدرم سقمونیا یکدانگ **صفت** حب سورنجان بزرگ بگیرند ایارج فیقرا سه درم سورنجان چهار درم شحم حنظل دو درم دیتم شیطرج
ماهیزهره هر یک دو درم بوزیدان نمک نفطی مقل هر یک سه درم غاریقون پنج درم سپند جاوقرحا اشق جاوشیر سکبینج هر واحد یکدرم با آب سداب حب کنند
شربتی سه درم تا چهار درم **صفت** حب قوی هلیلهٔ کابلی بلیله آمله شیطرج قاقله ماهیزهره سقمونیا برابر شربت سه درم تا چار درم **صفت** حب منتن و حب شیطرج
در علاج فالج مذکور شد **صفت** ماء الاصول قوی بگیرند پوست بیخ کبر پوست بیخ کرفس پوست بیخ بادیان هر یک ده درم تخم کرفس بادیان انیسون نانخواه
سورنجان بوزیدان ماهیزهره پوست حنظل شیطرج قنطوریون دقیق هر یک پنج درم همه را در سه رطل آب بپزند تا به نیمه آید صاف کنند شربتی ده درم با یکدرم
یا یک مثقال روغن بیدانجیر و معجون راهران ضعف اعصاب و اوجاع مفاصل سه اسود دارد و نسخهٔ آن در قرابادینات مسطور است **صفت** طبیخ کفتار
و کفتار را بتازی ضبع گویند و لنگ را بتازی عرج نامند و کفتار که در طبیخ بکار آید پیر و ماده باید و آنرا ضبعة العرجا گویند از بهر آنکه کفتار چون پیر شود
لنگ گردد و طبیخ او برین گونه سازند که بگیرند کفتار پیر و آنرا ذبح کرده در دیگ پر آب همچنان درست با پوست شکم ناشگافته اندازند و شبت و نمک نیز
دران انداخته چندان بجوشانند که مهرا شود و آن آب را صاف کرده در آبزن اندازند چون نیمگرم شود چنانکه دست دران توان داشت بیمار را در آن
سه روز نشانند هر روز دو بار صبح و شام و هر بار دو ساعت دران بنشینند و چون ازان بیرون آیند بآب گرم بدن را بشویند و پارچه بپوشند
و از هوای سرد محفوظ مانند و اگر این علاج در اول ماه کرده باشند در میان ماه دیگر بار این مطبوخ تازه کنند و سه روز دیگر همبرین ترتیب بکار برند و همچنین
در آخر ماه و اگر کفتار بدست نیاید روباه یا گوشت گورخر بدل آن باشد **ابن الیاس** گوید که اگر وجع مفاصل و نقرس بلغمی باشد هر صبح جلاب بادیان انیسون
و اصل السوس هر واحد سه درم و از گلقند عسلی ده درم بنوشند و غذا مزورهٔ نخود و شیرهٔ قرطم بفلفل و دارچینی و زعفران سازند و این دوا تا روز ششم یا هشتم بدهند
و چون نضج در قاروره ظاهر شود اسهال باین حب آورند **صفت** آن صبر سقوطری سورنجان تربد خراشیده بروغن بادام چرب کرده هر واحد یکدرم بوزیدان
ماهیزهره هر واحد نیم درم غاریقون نصف درم شحم حنظل دو دانگ نمک هندی یکنیم دانگ مقل مصطکی هر واحد یکدانگ همه را باریک کوفته ببیخته بآب کرفس
سرشته حبها سازند و صبح بخورند و صبر کنند تا آنکه استفراغ نیک کند بعده در آخر روز نخوداب و لحوم تیهو و دراج غذا سازند و دو سه روز راحت داده این منقی بدهند
تخم ترب و برگ و بیخ آن و تخم شبت و بادیان و اصل السوس و بیخ خربزه هر واحد ده درم در آب خوب بجوشانند و صاف کرده نمک و عسل دران انداخته بنوشند بعد نوشیدن
نخوداب نمکین قی کنند و بعد فراغ از قی گلقند عسلی ده درم بادیان سه درم آمیخته بخایند و فرو برند و از فواکه رطب حذر کنند و در ایام راحت هر صبح جلاب سکنجبین عسلی
ده درم یا از گلقند عسلی ده درم بدهند و غذا مزورهٔ نخود بشیرهٔ مغز قرطم سازند و اقسام تنقیهٔ بدن صاحب این مرض کنند چه بلغم عسر النضج و تحلل است بیک مسهل یا دو
مسهل منقلع نشود و در ابتدا بحبوب قوی الاسخان و اسهال جسارت نکنند که آن گاهی رقیق را تحلیل کند و کثیف از اخلاط باقی ماند و تحلیل نشود و مرض طول کشد
و تضمید موضع باضمدهٔ مسخنه ملطفه سازند مثل این ضماد **صفت** آن زراوند طویل حب الغار جنطیانا هر واحد ده درم اشق صبر زیره هر واحد پنج درم همه را باریک کوفته
ضماد نمایند **ضماد** دیگر نافع این مرض بزرکتان لعاب تخم مرو لعاب تخم شاهسفرم هر واحد بیست درم مغز حب القرطم سلیخه مغاث هر واحد یکدرم زنجبیل زعفران هر واحد
نیم درم همه را باریک سوده بروغن سوسن قسط و ناردین آمیخته بجای درد طلا نمایند که نفع این زود ظاهر شود یا ضماد سرگین گاو و غیره که در قول صاحب کامل گذشت
بکار برند و موضع را بآبیکه دران مرزنجوش قیصوم و غیر آن که در همان قول مذکور شد جوشانیده باشند بشویند و بروغنهای گرم مثل روغن قسط و ناردین و بان مالش
نمایند و تناول تریاق کبیر و مثرودیطوس نافع است و یا حب شیطرج بخورانند **صفت** آن هلیله زرد تربد هر واحد یکدرم ایارج فیقرا یک مثقال شحم حنظل یکدانگ

نسخهٔ دیگر در حب سورنجان کبیر

نسخهٔ دیگر در طبیخ کفتار

شیطرج هندی خردل زنجبیل وج هر واحد نیم درم نانخواه تخم کرفس انیسون سکبینج مقل هر واحد یکدانگ باریک بسایند و مقل را در آب کرفس حل کرده ادویه بدان سرشته
حبها سازند واین دو خوراک ست **صفت** حب نافع این علت سورنجان یک مثقال بلیله سیاه بلیله آمله زنجبیل شیطرج هندی هر واحد سه درم کوفته بیخته بآب کرفس
یا کرفس سرشته حبها سازند شربتی ازان دو درم **خجندی** گوید که هر صباح شربت از بادیان و اصل السوس و تخم کرفس با گلقند عسلی یا شربت اصول یا سکنجبین
بزوری بنوشند **صفت** ماء الاصول نافع برای اصلاح مواد بلغمی پوست بیخ کبر و بادیان و کرفس بیخ اذخر هر یک پنج درم پرسیاوشان حلبه حب بلسان اصل السوس
بوزیدان هر یک چهار درم انیسون مصطکی سنبل فرفیون هر یک شش درم کمافیطوس کمادریوس قنطوریون هر یک درم عناب پنج عدد مویز بیست درم در سه رطل آب بجوشانند تا آنکه نصف
او باقی ماند صاف کنند شربتی ازان پنجاه درم یا پنج درم گلقند و یکمثقال سورنجان و غذا مزوره نخود بشیر و قرطم و زعفران و دارچینی و تا روز هشتم برین مداومت نمایند و هر گاه
آثار نضج بنگرند بحب ایارج یا حب شیطرج یا حب سورنجان یا معجون آن اسهال آورند **نسخه** معجون سورنجان بگیرند سورنجان سفید شش درم بوزیدان ماهیزهره پوست بیخ کبر
زیره سیاه شیطرج هندی هر یک دو درم پوست هلیله زرد هفت درم تخم کرفس بادیان فلفل سفید صعتر نمام هندی برگ حنا کف دریا هر یک یکنیم درم گل سرخ جلجلان
هر یک سه درم تربد سفید پانزده درم زنجبیل سه درم سقمونیا سه درم عسل یکصد و پنجاه درم روغن بادام یک استار شربتی ازان یک استار بآب گرم و علی الدوام سه درم و این معجون
ضعیف الاسهال متقابل القوی ست زیرا که طبیعت هر دو دوای مخالف دیگر ست در فعل و مضعف یکدیگر مانع از تمام فعل او ست و باید که بر شرب ادویه مسهله که اثر
قوی دارد تقدیم قی بآب گرم کنند پس بآب اصل السوس پس بآب شبت یا تخم ترب که آنرا اثر قوی ست و تقدیم مقیئات قویه نکنند و از استفراغ ماده غلیظ و خام حذر کنند تا
رقیق خارج گردد و کثیف غلیظ باقی ماند و از تحجر او در مفاصل امن نباشد و صواب آنست که اول تلطیف و نضج کنند پس استفراغ بدوای مخرج بلغم نمایند مع اعتماد در ضمن این
از تسخین و تبدیل مزاج خارج از اعتدال و باید که تکرار مسهل بحسب احتمال قوت و نضج ماده نمایند و این ضماد سریع النفع ست لعاب بزر کتان لعاب تخم مرو لعاب تخم
ریحان مغز حب قرطم هر یک ده درم سلیخه مغاث هر یکدرم زنجبیل زعفران هر یک نیم درم روغن سوسن یا روغن قسط ده درم ادویه سوده بلعابات و روغن آمیخته ضماد
کنند و نطول آب مطبوخ بابونه و اکلیل الملک و قیصوم و مرزنجوش و حاشا و صعتر و پودینه هر واحد یکجزو نافعست **حب** نافع این نوع ایارج فیقرا سورنجان هر یک
یکدرم شحم حنظل کتیرا انیسون شیطرج ماهیزهره بوزیدان زنجبیل هر یک دو دانگ سقمونیا نیم دانگ بآب کرفس حب سازند و این یکشربت ست **مطبوخ** نافع وجع مفاصل
بارد بلیلجات ثلثه هر یک سه درم قنطوریون دو درم سورنجان دو درم افسنتین تخم کرفس انیسون بادیان هر واحد یکدرم سنای مکی سه درم جوشانیده صاف نموده با پانزده درم
گلقند و ده درم فلوس خیارشنبر و ثلث درم غاریقون و یک مثقال روغن بادام بدستور معمول مرتب ساخته سحرگاه بنوشند باقی همانست که در اقوال سابقه گذشت **سعید**
گوید که اگر ماده فاعله نقرس و مفاصل بلغمی باشد نضج ماده بگلقند عسلی و سکنجبین بزوری کنند و غذا نخوداب سازند و هر گاه ماده نضج یابد اسهال او بایارج یا بحب
سورنجان نمایند و تقویت قوت باسفیدباج دراج کنند و بآب شبت قی آورند و از ادویه قویه و اسهال در ابتدای مرض حذر کنند بهر آنکه تحلیل لطیف و القای
غلیظ نماید و خروج او مشکل گردد و تضمید عضو بحضض و سرگین گاو و شکل زبعسل سرشته باید کرد و عضو را بآب ریاحین یا بسرکه کهنه که دران پودینه جوشانیده باشند
بشویند **حضر** و قرشی مینویسند که علاجش قی و اسهال ست بعد نضج تام چه انتظار نضج درین واجب ست خصوصا چون ماده غلیظ باشد و اشربه مغلی حلو
بشکر یا گلقند یا خمیره بنفشه دهند یا شربت لیمون بآب مطبوخ اصل السوس اگر با تشنگی و میل بحرارت باشد و یا شربت اصول و سکنجبین عنصلی یا بزوری
بآب اصل السوس یا بطبیخ اصول السکنجبین عنصلی نوشانند و در هر شب معجون زبیب یا معجون ورد یا معجون وج یا معجون فلاسفه بخورند و در بعض شبها دوائیکه در آن
کمافیطوس ست و در قول شیخ گذشت دو درم استفاف نمایند که آن برای ادرار و تحلیل عجیب النفع ست **اغذیه** از لحوم منع کنند مگر بضرورت لحم طیور دهند
و حیوان وحشی بهتر از غیر او ست و در ایام ابتدا آب نخود بشکر یا بعسل یا عسل تنها دهند بعد چند روز در استفراغ ماده غذا کبوتر بچه یا نخود پخته یا شوربای خروس بشبت و نانخواه و دارچینی
پس عصافیر مزبا با زیر حاره دهند و حتی الامکان تقلیل غذا کنند و تنقل مغز جوز و مغز چلغوزه نمایند **مستفرغات** حب مفاصل یا مطبوخ سورنجان یا ایارج
لوغاذیا یا حب منتن یا ایارج فیقرا تنها مقوی بغاریقون و تربد دهند و اگر مغلی حلو که دران تربد و مویز و ایرسا و فاوانیا افتیمون کیفیته قبل از استفراغ استعمال نمایند اولی ست **مقیئات**
تخم ترب با آب گرم آن سکنجبین عنصلی یا ترب در سکنجبین مذکور **ادویه موضعیه** نطول که در قول شیخ گذشت استعمال کنند و از ادهان و مروخات روغن حنظل و روغن قسط

و روغن خردل ست و از مرکبات نافعه زیت که دران افاعی پخته باشند و این صحت کلی بخشند و تریخ بعسل بعد حمام نافع بود و پیه شیر و پیه بلسون بالغ النفع ست **ضماد** حلبه و اکلیل الملک و بزر کتان و کندر و راتینج سوده موم سرخ اضافه نموده نیمگرم استعمال نمایند و سرگین گاو در ساعتی که گرم باشد و نطول محلل مرتب از بابونه و اکلیل الملک و حلبه و آرد فول یا ترمس و مرزنجوش و اسطوخودوس و برگ غار و شبت و خطمی و بزر کتان و بادیان و انیسون و برگ کرنب نافعست و چون بطبیخ اسطوخودوس ضماد کنند اوجاع مفاصل را ساکن کند **استحمامات** حمام رطب آب شیرین ایشان را مضرست و اما حمام مجفف بسبب فرط تعریق چون آب نمک و اشنان و نطرون بمالند نافع بود و حمامات آب نفطیه و زاجیه و نطرونیه و آب دریای شور سودمند ست یا بگیرند گوگرد و نطرون و نمک و بورق و برگ غار و مرزنجوش و جوشانیده و آب آن استحمام نمایند بعد تعریق کثیر و آبزن معمول آب طبیخ ادویه مذکوره یا زیت که دران کفتار یا گورخر یا خرگوش یا روباه پخته باشند یا آبیکه دران این حیوانات جوشانیده باشند نافعست و زیت از آن قوی تر ست و لیکن این بعد تنقیه بدن باید تا بسبب قوت جذب و تحلیل او خلط بسوی مفاصل منجذب نگردد و اگر چیزی جذب کند اندک باشد و طبیخ این حیوانات زنده بهتر ست و تضمید بشحوم آنها نیز تسکین وجع مفاصل و تحلیل مادهٔ آن کند و تعقد مفاصل و صلابت آن ببرد و همچنین تنطیل آب آنها و تمریخ بزیت مذکور آنها و تریاق فاروق درین عظیم النفعست و همچنین تریاق اربعه و اگر درین علاج اصلا اثر نکند سه روز هر روز صبح دو درم نفط سفید یا مثقال بشراب بخورانند که آن خلاص نماید **انطاکی** گوید که در مفاصل بارده بعد تنقیه ضماد بزعفران و فرفیون و جندبیدستر و عاقرقرحا کنند و انچه نفع می کند درین نوع گلقند عسلی و ماء العسل بطبیخ قرطم و ماهودانه و دارچینی و شبت و حلبه است کلاً و طلاءً و نطولاً و صبر طلقاً و بکترو انچه درین علت از نقرس و غیره تجربه کرده ایم انست تراکیب با این دوا ست مغز بادام خردل هنا هر واحد یک جزو سورنجان نیم جزو تربد شیطرج عود هندی عاقرقرحا هر واحد ربع جزو صبر مصطکی هر واحد ثمن جزو با سه چند آن عسل بسرشند شربتی از ان سه درم و نفع میکند این معجون سورنجان و حب آن و معجون هرمس و نجاح و شربت و خاصة انچه بنظر طبیب تالیف یابد از غاریقون و زعفران و حنظل و مرمقل و همچنین مالش بدان روغن قثاء الحمار و آرد جو بسقمونیا و طبیخ صعتر و گاه گندم **مؤلف خلاصه** گوید که جمعی از قدما در ازالهٔ این مرض باشیای مدره اعتماد کرده اند و شک نیست که این قول نزدیک بصواب ست چه هرگاه دقاروره خداوند این علت رسوب غلیظ و لزج پدید آید نظر بر اندفاع خلط خام مجاری بول علامت زوال مرضست **صفت** دوای مدر که محمد زکریا در استیصال نقرس و اوجاع مفاصل بارده بغایت می ستاید نانخواه برگ سداب خشک ابهل تخم کرفس بادیان دوقو هر کدام یکجزو قوة الصبغ مغز بادام تلخ سنبل الطیب قسط هر دو ند هرج هر کدام نیم جزو کوفته بیخته یکدرم ازان استعمال نمایند و از ایام زمستان شروع کنند و تا وسط ربیع رسانند و بعد دو چهار ساعت از خوردن دوا غذا خورند و تنقیه بدن قبل از استعمال این سفوف لازم دانند و بعضی اطبا گفته اند که مالش روغن زیت که اندران افعی پخته باشند جمیع اوجاع مفاصل را زائل میسازد لیکن تنقیه و استیصال ماده در استعمال ضمادات و مروخات لازم ست و از جمله تدبیر یکه درین علت فائدهٔ عظیم داردی عجیب دارد استعمال آبزن بطبیخ ضبعهٔ عرجا ست و طریق آن در علاج تعقد مفاصل بقول صاحب کامل مسطور خواهد شد و اگر بجای ضبعهٔ عرجا روباه بگیرند یا آنرا در آب و روغن زیت چندان بجوشانند که آب بسوزد و روغن بماند بحسب صرف حاجت و بهمان طریق عمل کنند همین اثر دارد و هیچ دوا برابر این نیست مگر آنکه بسبب شدت عفونت مترفهان و آسودگان را احتمال این نمی تواند شد.

علاج اوجاع مفاصل سوداوی

فصد باسلیق و یا صافن کنند و رگ فراخ زنند پس اگر خون غلیظ و سیاه برآید وافر گیرند و اگر سرخ و صاف آید فوراً بند کنند و بنضج و تلطیف ماده پرداخته بعده فصد نمایند و بعد نضج مادهٔ منضج سودا مسهل آن دهند و یا جهت نضج ماده این مطبوخ بدهند اصل السوس بیخ کبر بسفایج هر یک پنج ماشه بادرنجبویه عنب الثعلب بادیان هر یک هفت ماشه سورنجان چهار ماشه گلقند سه توله غذا نخود آب کبک و دراج و بچهٔ مرغ دهند و وقت شام نان با شوربا و بعد حصول نضج تنقیه بدن بمطبوخ افتیمون تربدی علوچیان که درآن سورنجان اضافه کرده باشند باید کرد و وقت شب حب لاجورد خورانند و بکرات و مرات تنقیه نمایند و بعده جهت تعدیل سورنجان سه ماشه در معجون نجاح و یا افتیمون یکتوله آمیخته بخورانند و بدرقه بگلاب کنند و یا معجون عشبه و چوب چینی بکار برند و از ترطیب بدن غافل نباشند و در تحلیل افراط نکنند و با ضمادهٔ ملینهٔ محلله چون بابونه و آرد حلبه و تخم کتان و مقل و جاوشیر و راتینج هر یک دو درم انجیر هفت عدد سائیده با پیه بز و روغن زیتون و روغن گاو آمیخته ضماد کنند و قیروطی که از روغن سوسن و قسط و بیدانجیر و قرطم و بابونه و موم و پیه گرده بز و پیه ماکیان و پیه بط ساخته باشند نافع بود و روغنهای گرم و تر بمالند و آبزن و نطولات مناسبه بکار برند و حمام و ریاضت معتدل پیش از تناول غذا سودمند ست و باید که اول موضع اورام را بروغن یاسمین و یا روغن گل چرب نمایند و یا بمغز ساق گاو که در روغن یاسمین گداخته باشند بمالند و ضماد را بر کاغذ سفت

نهاده بران گذارند و این حب برای وجع مفاصل که از خلط غلیظ سوداوی باشد سود دارد ایارج فیقرا نیم درم غاریقون بسفایج هر یک نیم مثقال تربد موصوف ثلث مثقال سورنجان بوزیدان نمک هندی سکبینج هر یک ربع درم کوفته بیخته حبها بندند **ایضاً** برای مفاصل سوداوی و تقویت قلب زرنباد گل گاوزبان گل سرخ سورنجان ابریشم مقرض هر یک نیم ماشه سوده بهلیلهٔ مربی یکعدد در سرشته بخورند بالائش عرق کیوره عرق عنب الثعلب بنوشند و این سفوف چوبچینی جهت مفاصل و نقرس و آتشک و دیگر امراض سوداوی مجرب و عظیم النفعست چوب چینی تراشیده چهار درم عشبهٔ مغربی دو درم سورنجان افتیمون هر واحد یکدرم بسفایج هفت ماشه سنای مکی ده نیم درم گل سرخ صندل سفید هر واحد یکدرم کوفته بیخته سفوف سازند و شش ماشه با آب بخورند **اقوال حکما** شیخ میفرماید که در اصحاب مفاصل سوداوی واجبست که اصلاح طحال ایشان کنند و استفراغ سودا نمایند و ترطیب بدن کنند و تلیین با اغذیه و مرقات و مانند آن سازند و الحاح بتحلیل صرف بدون تلیین کثیر نباید کرد چنانچه در اصول کلیه معلوم شده **ابن الیاس** گوید که در وجع مفاصل و نقرس سوداوی هر صبح جلاب از اصل السوس و بادرنجبویه و گاوزبان و بادیان هر واحد سه درم و از شکر سفید ده درم بنوشند و غذا مزورهٔ نخود و شیره مغز قرطم و لحوم تیهو و کبک و دراج خورند و بعد ظهور نضج در قارورهٔ تنقیهٔ بدن بحب سورنجان یا بمطبوخ آن یا بحب شیطرج کنند و یا تلیین طبیعت و استفراغ خلط باین حب نمایند **صفت** آن هلیلهٔ زرد و سیاه صبر سقوطری بادیان هر واحد یکدرم فلفل دارفلفل زنجبیل خردل هر واحد نیم درم شیطرج نمک هندی مقل هر واحد یکدانگ همه را باریک سائیده بآب کرفس یا کرنب سرشته حبها سازند و این دو شربت است و یا خلط سوداوی را باین مطبوخ مستفرغ سازند سنای مکی هفت درم هلیلهٔ زرد و سیاه و کابلی هر واحد پنج درم مویز طائفی ده درم شاهتره هفت درم بلیله آمله اسطوخودوس هر واحد چهار درم غاریقون نیم درم سورنجان کوفته یک مثقال قنطوریون اصل السوس بادرنجبویه گاوزبان افتیمون هر واحد سه درم همه را در سه رطل آب بجوشانند تا بیک نیم رطل آید افتیمون در صره بسته دران اندازند و ساعتی صبر کرده از آتش فرود آرند و دران فلوس خیارشنبر و ترنجبین هر واحد ده درم مالیده صاف نمایند و ایارج فیقرا یکدرم بران انداخته سحرگاه بنوشند و بران صبر نمایند چند انکه استفراغ حسبه کنند بعده در آخر روز مزورهٔ نخود و مغز قرطم و لحوم ماکیان و تیهو غذا سازند و برین معجون مداومت نمایند که نافع درین علت است هلیلهٔ زرد و سیاه و کابلی هر واحد پنج درم مویز منقی ده درم فلفل دارفلفل بیخ کبر هر واحد دو درم همه را کوفته بیخته بعسل کف گرفته بسرشند شربتی ازان یک مثقال و مفاصل را بروغنهائیکه در علاج بلغمی مذکور شده مالش نمایند و این ضماد طلا کنند برگ غار ده درم عاقرقرحا پنج درم قسط تلخ سه درم حرف چهار درم نطرون سه درم باریک سائیده بروغن یاسمین آمیخته بر کاغذ طلا کرده بر موضع بچسپانند و یا مع بانخاخ و شحوم و ادهان حاره ضماد کنند **نجندی** گوید که فصد کنند اگر احتیاج آن بود و بعد احتیاط تام بقدر قوت و سن و فصل و بعد نضج باین مطبوخ مناسب تنقیهٔ بدن نمایند و نسخهٔ او همانست که در قول ابن الیاس گذشت لیکن وزن سنا پنج درم و هلیلجات ثلثه هر واحد سه درم و شاهتره یکمشت و از بلیله تا اسطوخودوس هر یک سه درم و از قنطوریون تا افتیمون هر یک دو درم و ترنجبین پانزده درم و روغن بادام یکدرم ست باقی بدستور و اگر اراده قوی تر کردن آن باشد یک مثقال ایارج فیقرا افزایند و تمریخ مفاصل بروغنهای گرم تر کنند و تنطیل بآب ادویهٔ محلله مثل اکلیل الملک و بابونه و خطمی و شبت و بزر کتان و مانند آن نمایند **خضر** گوید که استفراغ سودا بفصد و اسهال بعد انضاج بطبیخ افتیمون کنند و حجامت نیز نافع ست و از اشربه جلاب بارد دهند یا حار اگر تشنگی و خوف از حرارت نباشد و گاهی دران اصل السوس زیاده کرده بنوشند و یا ماء الشعیر بشکر دهند و تقویه با اغذیهٔ صفراوی و دموی سازند مثل آشجو و ملوخیا و اسفاناخ مع تسخین آن مثل عسل و ابازیر قلیل الحرارة و خصوصاً در سودای احتراقی و با منضجه محللهٔ ملینه ضماد سازند و بقیه و طیات و شحوم و ادهان حار رطب مثل پیه ماکیان و بط و روغن کنجد و لعاب حلبه و تخم کتان مالش کنند و این نطول قریب باعتدال نیکوست بابونه اکلیل الملک گل بنفشه خطمی خبازی جوشانیده بآب آن نطول کنند و ثفل آن ضماد نمایند **حکیم شریف خان** مینویسند که اسهال بعد انضاج تام کنند مثل ماء الاصول مقوی با افتیمون و بسفایج و مانند آن و علامت نضج سکون وجع ست و اسهال بحب افتیمون و سورنجان مع طبیخ آن نمایند و معجون سورنجان نافع ست و تراکیب مسهل و غیره نافع سودا در مالیخولیا مذکور شد و زنی را وجع مفاصل سوداوی عارض شد و امتداد او نمود و معالجه بسیار کرده و نفع ظاهر نشد پس علاج او استاد لوذعی جار الحبن معادویه مناسبه فرمودند و صحت یافت و سودا حار احتراقی بود **مؤلف** گوید که در زمانهٔ من نیز زنی را وجع مفاصل در بلدهٔ بهوپال عارض شده بود و اطبا انواع علاج بکار بردند حتی که حب سم الفار هم دادند و هیچ فائده مترتب نگشت بلکه از آخر روز تا تمام شب درد و اشتداد وجع در جمیع اعضا هر روزه معین شد چون اعراض او با حقر رجوع کردند فهمیدم که سبب مرض مذکور مادهٔ سوداوی ست و علاجش بمنع شرب آب و نوشانیدن عرق عنب الثعلب و گاوزبان عوض آن و دادن ماء الجبن با سفوف سودا نمودم و بعون الله تعالی

ازان نجات یافت و این علاج نزد اکثر دیده شد بسبب فرط مهارت من درین فن گردید **مصنف اقتباس** نوشته که گاه وجع مفاصل بعد زوال سوزاک و آتشک افتد و این
در هندوستان کثیر الوقوع میباشد و علاج بدشواری می پذیرد و علامتش آنست که دردی شدید بود و باد ورمی مائل بسیاهی و سوزشی و طاوسی رنگ و فستقیت بول
وخروج آن با حرقت علاجش اول فصد باسلیق و یا هفت اندام کشایند و بفاصله سه چهار روز حجامت با شرط کنند و بفاصله یک هفته ماء الجبن نوشانند با سفوف
سورنجان و حب سورنجان علوی‌خانی و سفوف لاجورد و حب آن که در مالیخولیا گذشت **صفت** حب سورنجان علوی‌خانی سورنجان شیرین پنج درم تربد سفید
غاریقون سفید گل سرخ بسفایج سنای مکی هر یک سه درم تمر هندی شوی بوزیدان کثیرا دو پنج عقربی لاجورد مغسول هر یک دو درم شحم حنظل یکدرم حب النیل دو نیم درم شربتی
سه درم و سفوف سورنجان ایشان در علاج مفاصل از مواد مرکب خواهد آمد و بعد الفراغ ماء الجبن اگر دردی و ورمی باقی ماند یا بدوره افتد باید که در فصل بهار و موسم مناسب
تنقیه بفصد و مسهلات سودا کنند بعده بفاصله یک هفته چوب چینی بند خورانند **شخصی** از مدت هفت هشت سال مرض مفاصل بعد زوال آتشک میداشت و هر دو پای او شل
شده بود و در ران راست بقدر روپیه سوزشی بود که در روزی سه چهار مرتبه نوبت بغشی رسید چون من معالجه آن بچوب چینی بند کردم و در هفته دو بار تنقیه آن نمودم بهمین تدبیر بایام
معدوده صحت کلی یافت و بعد از بیرون آمدن این معجون همراه عرق چوب چینی خورانیدم براده چوب چینی ده توله سنبل الطیب گل سرخ کیوره کچری کبابه عود خام گل گاو زبان
برگ فرنجمشک بادرنجبویه اندرجو شیرین ابریشم مقرض مغز قرطم سعد کوفی صندل سفید دارچینی سورنجان شیرین خصیة الثعلب بوزیدان هر یک دو مثقال زعفران دو درم
مشک عنبر هر یک یکدرم مربای آمله و سیب و عسل مقوم بسرشند شربتی دو مثقال **صفت** عرق چوب چینی بگیرند چوب چینی سه مثقال سعد زرنباد بیخ هندی عود ترکی
عود هندی گاوزبان درونج عقربی بسفایج خیربوا برگ فرنجمشک بادرنجبویه گل سرخ اشنه خولنجان شیرین اسارون اندرجو شیرین هر یک دو توله خار خسک دیان تخم فرنجمشک
هر یک پانزده توله تخم بادرنجبویه و شاهتره هر یک بست توله انگشت همنین تودرین پوست بیرون پسته پوست ترنج شقاقل بوزیدان هیل بوا جوز بوا بسباسه دارچینی هر یک توله
چای خطائی بادیان خطائی پوست بیخ گوکهرو هر یک چهار توله سیب ولایتی پنجاه عدد ریحان تازه نعناع برگ ترنج هر یک دو قبضه در عرق شاهتره و بادرنجبویه و دارچینی هر یک شش قفه
گلاب پنج شیشه مشک عنبر اشهب هر یک یکنیم درم شربتی از ده توله تا بست توله و دیگر امراض را هم نفع بسیار دارد چنانچه نزله و ضیق و رطوبات معده و آبله فرنگ و داء الحیه
وداء الاسد و قوباء حربی و وجع الورک و زانو و پشت و عرق النسا و ریح البواسیر و نفخ معده و سپرز و سوزاک کهنه و قرحه سم و قروح خبیثه عسر الاندمال و مفتت حصات کلیه
و مثانه است و دیگری را بسبب آتشک وجع مفاصل شده بود و تمامی انگشتهای هر دو دست و پای مانند ثمر خیار نیم پخته شده بودند بانگی خمیدگی و در مفصل دست و پا ورمها مانند
سیب کوچک تنگ با دنبالی بود از مدت دو سال میداشت و حکیمی ماء الجبن هم داده بود و هیچ فائده ازان بظهور رسیده من اورا تا سه ماه حبوب حب السلاطین معمولی بفاصله
یکروز دو عدد خورانیدم و غذا شوربای مرغ حق گو با نان خشکاره تنوری مقرر داشتم و بجای آب عرق کمافیطوس و بادیان دادم و در مدت معهوده چهارم حصه ورم باقی ماند
پس حبوب مذکوره را موقوف داشته خاکستر استخوان بازوی مرغ سلیمانی سه ماشه سهاگه بریان یکماشه نبات برابر سوده در مسکه گاو تازه یکنیم توله آمیخته لیسانیدم و بالایش
عرق جوانسه توله و شربت بزوری چهار توله نوشانیدم و آب غذا بدستور معین داشتم در مدت سه هفته بهمین تدبیر صحت یافت **حکیم علوی‌خان می نویسند**
که یکی از اطبای عصر را از مدت بیست سال درد مفاصل بسبب آتشک بوده و ازین معجون چوب چینی باعث دفع مرض مغزی الیه بکلی گردیده عشبه مغربی پانزده درم چوب چینی
موصوف بهمه صفت هفتاد درم گل گاو زبان بسفایج فستقی بادرنجبویه هر یک ده درم مویز منقی یکنیم رطل مجموع را در پنج من و نیم گلاب و عرق بید مشک یک شب
بخیسانند روز دیگر در دیگ سنگی یا مسی تازه قلعی کرده انداخته سر آنرا بطبق سفالی پوشانیده و اطراف آنرا بخمیر و گل حکمت محکم نموده مقدار پنج من و نیم هیمه قلم بابر یک
دو شاخ دو شاخ در زیر آن بسوزانند تا با تمام رسد پس دیگ را فرود آورده بمالند و بپالایند و نبات سفید یک من تبریزی عسل مصفی یک رطل و نیم عراقی داخل نموده
در قدر مضاف بجوشانند و کف آنرا گرفته صاف نموده بقوام آورند پس بگیرند دارچینی سیلانی بهمن سرخ بهمن سفید سنای مکی خولنجان سورنجان دانه هیل
مصطگی رومی از هر یک دو درم چوب چینی علی سی و پنج درم عنبر اشهب نیم مثقال زعفران چهار دانگ پوست بلیله کابلی پانزده درم کوفته بیخته معجون سازند هر روز
دو مثقال نیم صبح و همین قدر شام تناول نمایند و در نسخه دیگر سه پنج عقربی بادرنجبویه راسن گل گاو زبان از هر یک ده درم لاجورد مغسول دو نیم درم اضافه شده
و وزن چوب چینی هیل و پنج درم نموده بسیار مفید آمد **حکیم غلام امام** در قرابادین معمولی نوشته که این حب جهت درد بندها که بسبب آتشک باشد و بر دسیاه اجوان

خراسانی بلادر کلاه دو سه کرده اجمود اسبند هر واحد سه ماشه قند سیاه دو دام کوفته بقدر کنار دشتی حب سازند و هر روز یک حب صبح و یک شام خورند بحلق ریخته فرو برند که
بدندان نرسد غذا کهچری و دال مونگ خشکه و نان گندم پرهیز از ترشی و بادی در پنج روز صحت میشود و اگر دهن جوش کند مضمضه بعمل آرند و اگر بعد سهل خورند مفید تر باشد
شود و این معجون چوب چینی در اکثر امراض امزجه بارده و اوجاع مفاصل خصوص که بسبب آتشک باشد نافعست چوب چینی سه مثقال قرنفل جوزبوا بسباسه گل سرخ زعفران
خولنجان سعد کوفی هر واحد یک مثقال دارچینی قاقله فلفل سیاه مصطکی سورنجان بوزیدان سنای مکی لسان العصافیر هر یک نیم مثقال زنجبیل دار فلفل عاقرقرحا
هر یک دو مثقال با عسل مصفی سه وزن ادویه معجون سازند قدر شربت در امزجه ضعیفه یک مثقال و در امزجه متوسط دو مثقال و در امزجه قویه سه مثقال
و در نسخه دیگر حکیم شریف خان صاحب وزن چوب چینی چهار دام و از قرنفل تا سعد هر یک سه ماشه و از دارچینی تا لسان العصافیر هر یک پنج ماشه و از زنجبیل تا جدوار هر یک
دو ماشه نوشته و عوض قاقله بهمنین ده ماشه دانه هیل سه ماشه کشنیز خشک چهار ماشه افزوده و در صفت آن قلمی نموده که برای تقویت باه و درد مفاصل که از سبب آتشک
بهم رسیده باشد بی نظیر ست مجرب میر بهاء الدین در خلاصة التجارب مینویسد که شخصی علت مفاصل کهنه داشت انگشتهای دست او هر یک بمقدار بادنگی کوچک شده و اندک گوشت
در رنگ آن بسیاهی مائل بود و یاد که آن از سوداویت خالی نبود درمان اوست الیدانج من المفاصل و گاه گاه استعمال مسهل صحت یافت و انگشتان او بحال اصلی رسید و او مردی
دائم الخمر بود و اکثر اوقات اغذیه غلیظ خوردی اما در اوقات علاج از آنها پرهیز نمود صفت روغن مذکور مار سیاه را سر و دم بیفگنند و شکم او پاک نموده پاره پاره
کرده در آب برگ شبت سبز انداخته بجوشانند و بپالایند و روغن کنجد دو چندان اضافه نموده بجوشانند تا آب سوخته روغن صرف بماند پس بکار برند و این روغن
در تحلیل اکثر اورام خبیثه سودمند ست

علاج اوجاع مفاصل مرکب

و بیش ازین معلوم شده که این اکثر از ماده مرکب از بلغم و صفرا و یا از سودا و صفرا افتد باید که سورنجان مصطکی بوزیدان هر یک یک ماشه سوده در گلقند یکتوله آمیخته بخورند
بالایش شیره بادیان شیره تخم خیارین شیره خارخسک شیره تخم خربزه در عرقیات بر آورده صاف نموده شربت بزوری داخل کرده بنوشند و معجون سورنجان همراه تریاق مذکور
بسیار فائده میکند و معجون عشبه نیز درین باب مجرب است و از ادویه محلله طلینه مانند اکلیل الملک بابونه و شبت و خطمی و صبر و لعاب حلبه و تخم کتان ضماد کنند
و روغن گل و روغن بید انجیر و روغن حنا بمالند خصوصا که سورنجان تلخ و بیخ نی و جدوار دران انداخته باشند و صابون و حنا در آب سائیده نیمگرم ضماد کردن
نیز نفع میکند و اگر مواد بسیار باشد میباید که بعد از نضج از منضج مرکب بحسب ترکیب مواد از مسهل مرکب بحسب غلبه خلط تنقیه کنند اکنون بعض تراکیب
مفید این نوع مسطور میگردد حسب حال بعمل آرند مثلا اگر با تپ باشد سورنجان گل بنفشه پرسیاوشان بادیان هر یک چهار ماشه جوشانیده صاف نموده شربت بزوری
معتدل دو توله حل کرده خاکشی پنج ماشه پاشیده بنوشند غذا شله روز دوم شاهتره شش ماشه افزایند و گلقند بجای شربت کنند و اگر با سرفه و تپ باشد اصل السوس
گل بنفشه هر یک چهار ماشه مویز منقی ده دانه خیارین کوفته پنج ماشه جوشانیده گلقند دو توله خاکشی شش ماشه دهند و یا معجون سورنجان خورده گل بنفشه اصل السوس
هر یک چهار ماشه بهدانه سه ماشه جوشانیده گلقند دو توله حل کرده خاکشی چهار ماشه پاشیده بنوشند غذا کهچری و اگر با قبض باشد سورنجان بوزیدان مصطکی
گل سرخ هر واحد یکماشه سنای مکی سه ماشه کوفته بخورند بالایش شاهتره تخم کاسنی بیخ بادیان هر یک شش ماشه جوشانیده گلقند سه توله داخل کرده بنوشند
و اگر درد کشش ران هم بواسیر و درد مقعد و ریاح و عسر بول باشد مویز منقی گل خطمی گل بابونه خیارین جوشانیده نبات داخل کرده اسپغول پاشیده بدهند و اگر وجع در
اعضای اسافل و اعالی و بیخوابی و سرفه باشد بادیان اصل السوس هر یک چهار ماشه شاهتره قصب الذریره هر یک ششماشه پرسیاوشان گاوزبان هر یک چهار ماشه گلو ششماشه
جوشانیده صاف کرده شهد داخل کرده بنوشند و ایضا معجون سورنجان بخورند بالایش عنب الثعلب هفت ماشه گل خطمی گل سرخ گل نیلوفر تخم کرفس هر یک چهار ماشه
تخم کاسنی ششماشه جوشانیده گلقند دو توله ایضا در مفاصل مرکب شیره تخم خربزه شیره تخم خیارین هر یک شش ماشه شیره اصل السوس شیره زیره سفید هر یک چهار ماشه
نبات دو توله دهند یا تخم کاسنی خارخسک بادیان گلقند بدل خیارین و خربزه و نبات کنند ایضا سورنجان مصطکی هر یک نیم ماشه سوده در گلقند یکتوله آمیخته
بخورند بعده شیره خارخسک شیره بادیان هر یک پنج ماشه در آب بر آورده و این شربت بزوری دو توله داخل کرده بنوشند نسخه شربت اینست تخم خیارین خارخسک

تخم کاسنی بیخ کاسنی گل بنفشه بادیان هر یک دو توله در سه پاو آب تر کنند صبح جوش داده صاف کرده با شکر سفید نیم آثار بقوام آرند بعده سه چهار روز که نضج پذیرد
منضج و مسهل دهند **ایضاً** بعد مسهل گلقند دو توله در عرق گاوزبان چهار توله عرق مکوه پنج توله مالیده صاف کرده شربت بزوری بارد دو توله داخل کرده تخم ریحان چهار ماشه پاشیده
بنوشند بعده عنب الثعلب بنفشه گل سرخ پرسیاوشان هر یک هفت ماشه اصل السوس چهار ماشه تخم خیارین یکتوله بیخ بادیان خارخسک هر یک شش ماشه شب در آب گرم تر کرده
صبح صاف نموده شربت بزوری بارد دو توله داخل کرده بنوشند **ایضاً** سورنجان ماشه سوده بگلقند دو توله سرشته شیره تخم کاسنی شیره تخم خیارین هر یک ششماشه شربت بزوری
بارد دو توله خاکشی ششماشه دهند بعده اگر قبض باشد سنای مکی سه ماشه سوده و شیره بادیان هفت ماشه افزایند بعده سورنجان بوزیدان هر یک چهار ماشه تخم کاسنی کوفته
خیارین کوفته هر یک شش ماشه جوشانیده گلقند دو توله داخل کرده دهند با گل سرخ قصب الذریره هر یک چهار ماشه افزایند بعده معجون فلاسفه چهار ماشه خارخسک ششماشه
افزایند **حب سورنجان** مسهل اخلاط از مفاصل به نسخه حکیم صالح خان خال حکیم علویخان سورنجان انیسون پوست هلیله زرد پوست هلیله کابلی بوزیدان هر یک ده مثقال
صبر سقوطری تربد سفید مدبر هر یک هشت مثقال سقمونیای مشوی مقل ازرق هر یک یک مثقال مقل را در آب گندنا حل کنند باقی ادویه را کوفته بیخته بآن سرشته حبوب
سازند شربتی یکدرم **نوع دیگر** که مفاصل بلغمی و صفراوی را بسیار مفید به نسخه ذکاء الله خان سورنجان صبر سقوطری پوست هلیله زرد هر واحد یکنیم درم تخم حنظل
ثلث درم سقمونیای اصیل یکنیم دانگ زعفران یکدانگ خوراک دونیم درم تا سه درم **روغن حنا** که موی را سیاه کند و در اوجاع مفاصل و عرق النسا معمول است برگ حنا
نیم آثار در ده آثار آب بجوشانند تا بنیمه رسد صاف نموده با نیم آثار روغن کنجد بجوشانند تا آب بسوزد و روغن بماند و اگر برگ حنا یا گل آن تازه گرفته بکوبند و آب آن صاف کرده
اگر پاو سیر باشد با روغن کنجد نیم پاو بجوشانند تا روغن بماند و نیمگرم مالش سازند نافعتر باشد **روغن مفاصل** حکیم اجمل خان که در اوجاع مفاصل مجرب است
افیون هشت دام روغن کنجد یک آثار شیر گاو یک آثار کچله بست عدد افیون را در شیر حل کرده بیخ روغن و کچله داخل کرده در ظرف آهنی بجوشانند با آتش ملایم تا شیر بسوزد
و روغن بماند فرود آرند و صاف نموده استعمال کنند **سفوف سورنجان** معمول حکیم شریف خان در مفاصل و نقرس و عرق النسا و مسهل اخلاط و مستعمل بعد نضج ماده مستعمل
مطبوخ منضج تا پنجروز سورنجان مصری ده درم سنای مکی هفت درم پوست هلیله زرد مغز بادام مقشر هر یک سه درم زعفران نیم درم سقمونیای مشوی یکدرم گل سرخ
شش درم قند سفید سی درم و اگر ماده بلغمی بود تربد سفید پنج مثقال اضافه کنند و وزن سقمونیا نیم درم نمایند خوراک یک مثقال بآب سرد و در نسخه حکیم غلام امام وزن هلیله
چهار درم است و تربد سه درم و برگ حنا دو درم عوض سقمونیا و گل سرخ نوشته و قند نیم وزن ادویه شربت تا پنج درم **نوع دیگر** از اختراع حکیم علویخان که برای جمیع اقسام مفاصل
و نقرس و درد پشت و عرق النسا مجرب النفع است و تشنج را که از مواد غلیظ باشد نیز مفید و این سفوف را نافع بسیار است و معمول سورنجان هفت مثقال غنچه گل سرخ
سنای مکی هر یک پنج مثقال پوست هلیله زرد تربد مجوف خراشیده بروغن بادام چرب نموده مغز بادام شیرین هر یک چهار مثقال بوزیدان بسفایج فستقی مصطکی رومی
رب السوس هر یک دو مثقال سقمونیای مشوی لاجورد مغسول حجر ارمنی مغسول هر یک یک مثقال زعفران دو دانگ قند سفید ده مثقال کوفته بیخته در شیشه نگاهدارند مقدار شربت
دو درم بآب سرد **شربت منضج** که برای نضج مواد بلغمی و سوداوی در مفاصل و نقرس و وجع ظهر و تهیج اطراف مستعمل عناب پانزده دانه آلوبخارا دوازده عدد مویز منقی یکتوله انجیر
بست عدد پوست بیخ کاسنی پوست بیخ بادیان عنب الثعلب تخم خبازی اصل السوس قنطوریون دقیق گاوزبان زنجبیل بادرنجبویه هر واحد دو توله پوست بیخ کرفس
نانخواه انیسون تخم کشوث پوست بیخ کبر گل سرخ هر واحد یکتوله تخم کاسنی چهار توله بادیان یکنیم توله سورنجان یک وقیه بوزیدان دو نیم توله جلنجبین تخم خیارین هر یک پنج توله
تربد موصوف شش توله نبات سفید یک من ترنجبین بست توله بدستور شربت بسازند خوراک دو وقیه بعرق گاوزبان و بادیان برای تهیج و حب سورنجان یا سفوف سورنجان
برای وجع مفاصل فائده کلی دارد **ضماد محلل** گل بابونه گل خطمی سورنجان بیخ نی اکلیل الملک حضض مکی کوفته بیخته بآب عنب الثعلب و روغن حنا نیمگرم طلا نمایند **منضج**
عنب الثعلب اصل السوس هر یک چهار ماشه بنفشه تخم کاسنی پرسیاوشان بیخ بادیان هر یک پنجماشه سورنجان نیمکوفته سه ماشه تخم خطمی شاهتره هر یک ششماشه شب در آب تر نموده
صبح جوش داده گلقند داخل کرده بنوشند بعده مسهل دهند **مطبوخ سورنجان** نافع درد مفاصل و نقرس مسهل بلغم و صفرا سورنجان شیرین پنج درم گل سرخ پوست هلیله زرد
هر یک چهار درم بنفشه گاوزبان پرسیاوشان اصل السوس هر یک سه درم تربد موصوف بادیان هر یک دو درم زنجبیل نیم درم انجیر پنجعدد سپستان مویز منقی هر یک بست دانه
سنای مکی شش درم ترنجبین فلوس خیارشنبر هر یک ده درم بدستور عمل آرند **منضج و مسهل** که برای اوجاع مفاصل معمول و مجرب است بادیان بیخ بادیان عنب الثعلب

پرسیاوشان گاوزبان سورنجان گل بابونه بادآورد خطمی خبازی شاهتره هریک ششماشه گل سرخ نه ماشه تخم کاسنی بیخ کاسنی اصل السوس هریک هفت ماشه قنطوریون دقیق انیسون تخم کرفس بیخ کرفس پوست بیخ کبر زنجبیل هریک سه ماشه مویز منقی بست دانه آلو بخارا هفت دانه در آب جوشانیده گلقند چهار توله مالیده صاف کرده بنوشند و بعد از یک هفته بنفشه نه ماشه سنای مکی یکتوله افزایند فردای آن مغز فلوس ششش توله روغن بادام ششماشه و اگر مناسب انند تربد سفید هم داخل نمایند و بهمین نهج یکروز در میان دو سه مسهل دیگر بدهند پس سفوف سورنجان مسهل تا سه روز متصل بدهند و بعد از تنقیه کامل معجون سورنجان مداومت نمایند بعد ازان تدهین بادهان مناسبه بعمل آرند **نوع دیگر** از مطب علویخانی شاهتره بادیان بیخ کاسنی بیخ بادیان هریک ششماشه سورنجان اسطوخودوس پرسیاوشان عنب الثعلب گل بنفشه گل نیلوفر گل سرخ هریک چهار ماشه جوشانیده گلقند آفتابی سه توله داخل کرده بدهند و گاهی اصل السوس پنجماشه عوض شاهتره و سورنجان و اسطوخودوس و گل نیلوفر میکنند بعده مسهل دهند **دیگر** گل بنفشه هفت تخم کاسنی کوفته گل سرخ خارخسک عنب الثعلب گاوزبان پرسیاوشان تخم خرپزه هریک ششماشه بادیان چهار ماشه مویز منقی دو توله جوشانیده گلقند داخل کرده بنوشانند و بعد ظهور نضج سنای مکی پوست هلیله زرد حب قرطم هریک نه ماشه در مطبوخ داخل کرده فلوس خیارشنبر شش توله گلقند چهار توله روغن گاو سه ماشه افزوده مسهل دهند **نطول** که بجهت مفاصل مفید بیخ بادیان نیمکوفته پوست بیخ کاسنی تخم خیارین نیمکوفته تخم خرپزه نیمکوفته سورنجان نیمکوفته پرسیاوشان عنب الثعلب گل بابونه در آب جوش داده صاف کرده نطول نمایند و نیز در آب آن نشینند و بعد خروج ازان روغن سورنجان مالش فرمایند **دیگر** که در وجع مفاصل حکم تریاق دارد مرمکی و قدری عنب الثعلب در آب جوشانیده صاف کرده آبزن نمایند و نطول سازند و بعد فراغت روغن گل یا حنا که دران اهل خشک سابیده آمیخته باشند بمالند بعده سیرسیط **اقوال اطبا** مسیحی گوید که هرگاه ماده مرکب از بلغم و صفرا بود طلوعت صدیدیه باشد باین دوا اطلا کنند حضض صندل زعفران صبر مرشیاف مامیثا هر واحد دو درم کرنب سوخته چهار درم کوفته بیخته بآب عنب الثعلب و آب کاسنی سرشته بکار برند **مجوسی** گوید که این مطبوخ نافع وجع مفاصل ست اگر از بلغم و سودا باشد هلیله زرد و کابلی و سیاه هر واحد پنج درم مویز ده درم شاهتره هفت درم بسفایج فاریقون کوفته بلیله املا اسطوخودوس هر واحد ده درم پوست بیخ کبر برگ حنا هر واحد یکدرم قنطوریون سه درم همه را در سه رطل آب بجوشانند تا یک رطل ماند بران سه درم افتیمون انداخته بمالند و صاف کرده نیم رطل ازان گرفته دران تربد یک مثقال ایارج فیقرا یکدرم نمک نفطی نیم درم داخل کرده بنوشند **ایلاقی** و جرجانی مینویسند که اگر ماده مرکب از صفرا و بلغم باشد تنقیه بحب سورنجان کنند **صفت** آن صبر یکدرم سورنجان دو ثلث درم یعنی چهار دانگ هلیله زرد چهار دانگ سقمونیا یکدانگ گل سرخ مصطکی هریک دانگی همه یک شربت و اگر عوض صبر ایارج فیقرا کنند بهتر بود **دیگر** هلیله زرد تربد هر واحد یکجزو مقل نیم جزو شحم حنظل سقمونیا هریک ثلث جزو کتیرا عشر جزو شربتی سه درم **دیگر** هلیله زرد یکدرم صبر چهار دانگ ماهیزهره بوزیدان هریک دو دانگ سقمونیا یکدانگ جمله یکشربت ست **صفت** مطبوخ سورنجان بگیرند هلیله زرد بست درم بنفشه گل سرخ هریک پنج درم تخم کاسنی سه درم سورنجان نیمکوفته دو درم پودینه تر شاخی چند و اگر پودینه نباشد یکدرم مصطکی افگنند در سه رطل آب بپزند تا بیک رطل آید صاف کنند شربت دو ثلث رطل با دو اوقیه شکر **صفت** حبی که مرض مرکب از صفرا و بلغم را سود دارد ایارج فیقرا شش درم سورنجان بوزیدان ماهیزهره هریک سه درم هلیله زرد هفت درم مقل هشت درم خربق سیاه دو درم شحم حنظل سه درم بآب گندنا حب سازند شربتی سه درم **صفت** مطبوخ سورنجان دیگر که صاحب صفرا و بلغم سود دارد بگیرند هلیله زرد پانزده درم تربد بسفایج شاهتره هریک چهار درم سورنجان دو درم تخم کاسنی بادیان تخم کرفس واحد یکدرم گل سرخ سه درم همه را در یکمن آب بپزند تا هفتاد درم باقی ماند صاف نموده بدهند **حکیم** بایزید مینویسند که اگر ماده مرکب از بلغم و صفرا بود اول قی کنند دو سه روز متواتر بعده جهت نضج مواد مطبوخ سورنجان دیگر که در قول ایلاقی گذشت بدهند و پس از حصول نضج تنقیه بدن نمایند بحب سورنجان مع اضافه بعضی ادویه مسهله در مطبوخ مذکور چنانچه برگ سنا یکنیم توله مویز منقی دو توله ریوند خطائی نه ماشه بنفشه یکتوله خیارشنبر هفت توله گلقند چهار توله شیرخشت پنج توله ترنجبین پنج توله شربت سنا و دینار هریک دو توله روغن بادام پنجماشه اضافه نمایند غذا وقت شام شله اسفاناخ دهند روز دیگر این تبرید دهند شیره بادیان و کاسنی هریک هفت ماشه لعاب ریشه خطمی سه ماشه گاوزبان چهار ماشه شربت بنفشه سه توله اسپغول و تخم ریحان هریک سه ماشه و بهمین نمط چهار پنج مسهل داده جهت تعدیل مزاج سورنجان شیرین دو ماشه گل بنفشه یکنیم ماشه سوده در اطریفل کشنیز یکتوله آمیخته بلیسانند و شربت بنفشه و بزوری معتدل هریک دو توله در عرق کدو و کاسنی هریک هفت توله بدرقه نمایند و اگر ماده مرکب از خون و بلغم باشد نخستین فصد باسلیق کنند بعده منضج و مسهل مرکبات از ادویه مطفیات خون و مخرج بلغم دهند و لیکن باید که دو سه روز قی کنند و سورنجان سه ماشه در شربت نیلوفر و بزوری معتدل هریک دو توله بلیسانند و بالایش گلاب نه توله بنوشانند

علاج اوجاع مفاصل ریحی

گلقند چهار توله در گلاب و عرق بادیان هر یک سه توله یا جوش داده صاف نموده بنوشانند و غذا شوربای دراج و لوبه با نان دهند و بجای آب عرق بادیان بدهند و بعد از نضج تنقیه بمسهل بلغم و ریاح نیز که در ریح البواسیر گذشت باضافهٔ سورنجان نمایند و بعد از تنقیه مقل یک ماشه در معجون سورنجان نه ماشه آمیخته بلیسانند و بالای آن عرق صعتر پنج توله بنوشانند و جوگراج راددین با اثر عظیم ست نسخهٔ آن در علاج وجع مفاصل بلغمی گذشت و معجون سورنجان همراه مدبات حاره مثل شیرهٔ بادیان و انیسون و تخم کشوث و زیرهٔ سیاه و شربت بزوری حار معمول ست و روغنهای مقوی محلل مانند روغن گل و بابونه و شبت بمالند و خوردن معجون کاسر ریاح نیز مفید ست در بیاض استاد مرحوم مرقوم ست که اگر برگ شاخ آگ صاف کرده در ظرف گلی زیر و بالا نهاده و درمیان آن قدری گندم نهاده بآتش نرم بپزند چون پخته شود گندم برآورده خشک نموده آرد نمایند و بقدر یک کف دست آب خورده با نمک برای درد ریحی هر جا که باشد نافع ست و این انکباب برای درد ریحی نیز مفید ست برگ سرس برگ سنبهالو برگ کرنجوه برگ سهجنه جوش داده انکباب نمایند و اگر عود غرقی سنبل الطیب نبات اسگند ناگوری بهنگره مشک کوٹ زردچوب دارهلد آرد دال ماش حلبه سوده خشک بمالند و یا در روغن بابونه آمیخته بمالند و بالای آن پنبهٔ کهنه ببندند برای درد ریحی در هر جا که باشد مجرب ست و ایضا برای درد ریحی که بسبب ضرب یا پیوند عضو دفعتاً درآید و درد شدید پیدا کند زنجبیل و شیدار باریک سوده خشک مالش کنند و اگر نصف وزن آن گل بابونه آمیخته بمالند نافعتر بود و اگر بروغن بابونه آمیخته بمالند اولی تر باشد و بعد مالش از پنبه یا پارچه بپیچند و اگر کاہیل اجمود برابر ساییده همچنان خشک بمالند و بالای آن پنبهٔ کهنه بپیچند جهت درد مفاصل مفید ست و برای درد ریحی که از ان دست و پا می ماند مرچ پاک کند و نمک شور هر دو با آب ساییده جوش داده لیپ سازند و بران برگ ارند نهاده پنبه پیچیده ببندند و در هوای کشاده نسازند تا سه روز عمل آرند که مجرب حکیم ارزانی ست **روغن زنجبیل** که جهت وجع و صلابت مفاصل و درد ریاح غلیظ مجرب ست روغن کنجد یک پاو سیر آب زنجبیل تازه یعنی ادرک دو سیر بجوشانند تا که آب جذب شده روغن بماند **روغن دیگر** که باد گرفته و معطل شده را مجرب ست روغن السی روغن سرشف روغن بیدانجیر روغن کنجد هر یک نیم پاو آب دهتوره با بیخ و برگ و بار کوفته گرفته برابر جمله یعنی نیم آثار بهم آمیخته بآتش نرم بجوشانند تا روغن بماند بر عضو ماؤف سه صد کرت بمالند و بالای آن برگ دهتوره یا برگ ارند یا برگ آگ بربندند **ضماد** برای درد ریحی عاقرقرحا کاہیل اجواین خراسانی زنجبیل نرکچور ساییده بروغن بیدانجیر ضماد کنند دیگر که اوجاع اورام ریحی مفاصل را نافع ست جدوار بیش اتیس بیخ کدوی تلخ که بهندی کهیه نامند کالی زیری جوزبوا افیون زنجبیل کچله مساوی کوفته بیخته کچله را سوده با آب برگ دهتوره سرشته ضماد نمایند و اگر توانند در آفتاب نشینند تا خشک گردد و بهتر و الا شب مالیده برگ بیدانجیر گرم کرده بران بسته بخوابند و بعد از خشک شدن با آب گرم بشویند دیگر درد اعضا را که بسبب باد بواسیر بهم رسد و جهت کزاز مجرب ست فلفل دو جزو قاقله نوشادر هر یک سه جزو زنجبیل یک جزو سورنجان پانزده جزو روغن گردگان بست جزو موم زرد پنج جزو و در نسخهٔ دیگر حلبه پنج جزو نیز داخل ست و آنچه در علاج وجع مفاصل بلغمی مذکور شد حسب حاجت استعمال نمایند و علاج ریاح از سده اسطوخودوس گردید شیخ میفرماید که علاج مفاصل ریحی مثل علاج صداع ریحی باشد و آنچه دران مع مانع تسکین درد و تخدیر ست آنست که بگیرند فوه و نانخواه و حنطیا نا و زراوند و پودینه و تخم حنا و سورنجان و بزر بیدان و ماهیزهره و مغاث جزاء سلوی افیون نصف یکجزو شربتی تا دو درم

علاج تحجر مفاصل

بدانکه چون بر اصحاب مفاصل زمانه دراز گذرد ماده اندر پیوند ها متحجر شود و تعقد و صلابت پدید آید و این یا بسبب حرارت مادهٔ منصبه چون غلیظ بارد لزج باشد و یا از سوء تدبیر معالج که ادویهٔ اضمدهٔ بارده و مخدره و یا محلله و یا مدرات و یا مسهلات قویه بیش از نضج ماده استعمال کرده باشد و گاه این تحجر بمرتبه میرسد که بیمار حرکت مطلقاً نتواند کرد و اکثر معالجه که بعد زوال آتشک فقد تحجر دران پدید می آید بالجمله بعد تنقیه موضع را باد بان و شحوم و لعابات گرم بمالند و یا انجیر طبیخ آرد حلبه و اکلیل و بابونه طلا کنند و یا ادل حمام مرطب متواتر استعمال نمایند و در انجا نشسته روغنهای لطیفه محلله مانند روغن نیت و زنبق و سورنجان بمالند و جهت حصول نضج مواد این مطبوخ دهند سورنجان شیرین گل بنفشه گل گاوزبان بسفایج افتیمون بادرنجبویه عنب الثعلب برگ شاهتره گل سرخ هر یک هفت ماشه بوزیدان انیسون درونج عقربی هر یک چهار ماشه گلقند چهار توله و غذا نخود آب مرغ تنها دهند و وقت شام نان باشوربا خورانند تا پانزده روز روز شانزدهم بعضی ادویهٔ مسهله مانند برگ سنا و هلیلهٔ سیاه هر واحد یکنیم توله مویز منقی ده توله تربد سفید ریوند خطائی هر یک یکمثقال زنجبیل سه ماشه خیارشنبر هفت توله ترنجبین شش توله روغن بادام هفت ماشه در مطبوخ اضافه نمایند لیکن در وقت شب حب سورنجان با لعاب

کبار نه ماشه خورانند و بعوض آب بعرق گاوزبان اکتفا ورزند و وقت دوپهر نخوداب چوچهٔ مرغ دهند و وقت شام نان باشوربا خورانند و روز هفتم این تبرید نوشانند
سورنجان شیرین دو ماشه مصطگی یکماشه در جوارش عود شیرین و خمیرهٔ ابریشم ساده هریک شش ماشه آمیخته بلیسانند بعده سورنجان شیرین بادرنجبویه هریک هفت ماشه گاوزبان
انیسون هریک پنجماشه تخم کشوث در بیخ عقرقرحا هریک سه ماشه در عرق گاوزبان و جوانه هریک نیم پاو بجوشانند که بنیمه آید مالیده صاف نموده شربت بزوری سه توله تخم خرفه خشک
و تودری هریک سه ماشه کف زده بنوشند و غذا بدستور خورانند و همین نمط هفت هشت مسهل دادیا کم زیاده داده بفاصلهٔ هشت روز چوب چینی بند خورانند بتجویز چوب چینی
یکروز در میان کنند و روغن چوب چینی بمالند تا بصحت انجامد و اگر مریض مفلوک باشد تا چهل روز متواتر این سفوف و ضماد استعمال نمایند **صفت** سفوف سورنجان شیرین هلیله سیاه
برگ سنا هریک پنج درم تربد سفید ده درم زنجبیل اسارون شیطرج هندی دارفلفل بادیان هریک دو نیم درم حب النیل مدبر سه درم ریوند خطائی چهار و نیم درم نمک
لاهوری بقدر ذائقه شربتی دو مثقال **صفت** ضماد پیه بط و مرغابی و مغز ساق گاو هریک یکنیم توله موم سه توله تخم کتان حلبه هریک دو توله اسپیده سائله و مر و مصطگی و مقل
و سورنجان هریک پنجماشه بدستور مقرر بسازند و تجویز برگ روسن بستن آن گرماگرم فی الفور تسکین درد و تحلیل ورم میکند و همچنین بابونه و برگ سنبهالو و برگ سهجنه و برگ بکاین
و برگ کریله و برگ عشر هر واحد نافع و صاحب دارا شکوهی بجوز برگ جهاو و برگ نی را از مجربات نوشته **ذکر بعض ادویه** نافع صلابت مفاصل و تعقد آن گویند که ضماد
اشق مخلوط بزیت و عسل یا محلول بسرکه تند و کذا مغاث و کذا حب آن و کذا انجیر مطبوخ و کذا پشک بز سوخته بسرکه سرشته و کذا پشک بز کوهی بسرکه و کذا اکلیل الملک
و کذا انجدان بروغن سوسن و کذا اجوز السرو تازه با انجیر خشک سوده و کذا اکما فیطوس و کذا نفط و کذا موم و زفت و اشق هرسه بر آتش گداخته و کذا دبق و راتینج و موم مخلوط
و کذا خیری زرد و کذا روغن آن بموم زرد و کذا کنجد و کذا خاکستر گرم بسرکه و زیت و کذا چرک بدن که در حمام برمی آید و کذا موم و کذا پیه خرس و کذا جاوشیر و کذا عنبر خام
و جلوس در زیت که روباه زنده در ان همرا پخته باشند و کذا در آب کبریتی **و شرب** ضماد خطمی و بیخ آن در آب مطبوخ و کذا امسکه هر واحد نافع ست و مکرر خوردن گوشت
خارپشت صحرائی مسمی بلدل تعقد مفاصل و صلابت آنرا مجرب نوشته و گویند که بستن قطعهٔ مسرب بر تعقد مفاصل و بجا طبیخ تخم شبت نمکوفته در آب پخته کثیر النفعست
و کذا تضمید انجیر و کنجد و اشق **ضماد** که بجهت تعقد مفاصل مجرب ست کنجد مقشر مقل بروغن بابونه بآب مرزنجوش بسایند تا مثل مرهم شود ضماد نمایند **دیگر** که تحجر مفاصل
را نافع و محلل صلابت ست حلبه مغز بادام تلخ سوده اشق و مقل بروغن کنجد یا حنا یا سوسن حل کرده باهم آمیخته ضماد کنند **اقوال حکما** شیخ میفرماید که این ضماد برای
مفاصل که بطریق تحجر باشد نیکوست بگیرند مغز تخم بید انجیر سه اوقیه با یک اوقیه روغن گاو باریک بسایند و بران یک اوقیه عسل انداخته بر مفاصل ضماد کنند و گاهی
درین سرکه کهنه یک اوقیه داخل میکنند (ایضا) امینوسیه که ارباب مفاصل متحجره متحجر صاحبان امزجهٔ حاره و مواد غلیظه اند واجب نیست که تحلیل ایشان بلا تلیین کنند
بلکه واجب ست که ملینات و محللات معاً استعمال نمایند و از آنچه بدان جراحت از تحجر کنند اضمده معمول از آرد کرسنه و ترمس و سکنجبین ست و از انجدان و فاشرا با پنیر
و از حضض و اشق بشراب کهنه و زیت انفاق و گاهی درین آرد باقلا داخل کرده میشود و آنچه تحجر مفاصل را آنرا که بطریق تحجر باشد نافع بود اضمده و مرهمهای نطولات
که در علاج اوجاع مفاصل بلغمی غلیظ الاخلاط ذکر کردیم و آرد ترمس سکنجبین بسرکه که ممزوج بآب ایشان را نافعست و ایضا بیخ محروث و ایضا تضمید بلبوس در آب
حل کرده که این تحجر مبتدی را منع کند و همچنین نطولات بآبیکه در ان پودینه و حاشا پخته و یا بسرکه جوشانیده باشند و پنیر کهنه مطبوخ خاصته در مرقهٔ خیار شنبر و نطرون
و فرفیون مع آب خاکستر و کرنب سوخته **صاحب کامل** گوید که هرگاه مفاصل را صلابت و تعقد عارض شود بگیرند روباه زنده و در زیت الفاق پخته در ان زیت
نیمگرم مریض را بنشانند که این تعقد عصب را تحلیل کند و روغن بنفشه و پیه بط و ماکیان و لعاب حلبه و لعاب بزرکتان و خطمی سفید به بمالند و اگر مقل در لعاب حلبه گداخته
در هاون سوده بر تعقد طلا کنند نرم و تحلیل نماید و ضماد کنجد در آب مرزنجوش ایکسابیده نافع تعقدست **ضماد** دیگر موم و تخم کتان هر واحد یکجزو حلبه نیم جزو باریک کنجد
سابیده در الیه گداخته بسرشند و بر تعقد طلا کنند که آنرا نرم و تحلیل کند و هرگاه مدت نقرس و وجع مفاصل طول کشد و عضو لاغر گردد و دران از هیچ علاج منفعت ظاهر نشود
طبیخ ضبعه عرجا ستوده است **صفت** آن بگیرند ضبعه عرجا دست و پای او را محکم بر بندند و آنرا زنده در دیگ پر از آب شیرین اندازند و با آن گوشت گورخر بقدر
صالح و نخود سیاه و سفید هر واحد یک کف کبیر و تخم گندر و جرجیر و شلغم و سداب و لبلاب و بادیان و برگ کرفس و گندنای نبطی هر واحد پنج درم زیت خوشبو یک رطل کرنب نبطی
هفتاد درم یا یکصد درم انداخته خوب بجوشانند تا آنکه سوم حصهٔ آن آب باقی ماند صاف نموده بیمار را اندران بنشانند و آن آب نیمگرم باشد بنحویکه دران تا یکساعت

نشستن ممکن بود همچنین تا سه روز استعمال کنند و هر روز مطبوخ را تازه نمایند و ایضاً درین علت در زیت که اندران افعی پخته باشند نشستن منفعت بین دارد **ابن الیاس** گوید که علاج تعقد مفاصل اینست که هر صبح جلاب از بادیان و اصل السوس هر یک سه درم و گلقند عسلی ده درم بنوشانند و غذا مزوره نخود و مغز حب قرطم دهند و تنقیه بدن بحبوب و مطبوخات مذکوره در علاج وجع مفاصل بار کنند و موضع را بروغن کنجد و پیه بط و غیره که در قول صاحب کامل گذشت بمالند و یا روباه زنده یا ضبع و عرجا را در زیت اتفاق پخته و آن زیت را در آبزن انداخته مریض را دران بنشانند که این تعقد و صلابت را ببرد و یا بر عضو این ضماد کنند **صفت** آن حلبه بزرکتان کنجد هر واحد ده درم سوده بنفط یا بروغن سوسن بسرشند و تناول لحوم گورخر مطبوخ بنخود سیاه و اگر نباشد سرخ نافع بود زیاده است و یا موضع تعقد را در آب مطبوخ شبت و اکلیل و بادیان و حاشا و برگ غار و برنجاسف و نمام و شاهسفرم نهند و مدام پیه بط و مغز ساق گاو در روغن زیت یا کنجد یا یاسمین گداخته بمالند و صاحب این علت از تناول شیر و ترشیها و میوهای تر و جماع و تخمه و نشستن در آب سرد و طعام شب احتراز کنند و تعاهد قی نماید اگر زمانه تابستان باشد و مداومت تناول اطریفلات و معاجین و مربیات گرم باید کرد **خجندی** گوید که در تعقد و تحجر بکثرت دوای ملین و مرتبه دیگر محلل استعمال کنند و جلوس در نطولات محلله ملینه ایشان را نافع بود و مدام استفراغات مانع از اجتماع مواد استقصا نمایند و این ضماد تحجر را نافع کند حلبه تخم کتان کنجد کوفته لعاب خطمی مقل پیه ماکیان و ردی زیت و ردی روغن سوسن بدستور مقرر مرتب ساخته بر موضع ضماد کنند دیگر آرد حلبه ترمس بزرکتان انجیر الیه همه را علی الرسم جمع کرده ضماد نمایند و کثرت جلوس در آبزنات و تمریخ بادهان ملینه و محلله مثل شحوم طیور و مخهای ایشان را سودمند ست و لعاب بزرکتان لعاب تخم خطمی کنجد مسحوق با آب مرزنجوش همه را مخلوط نموده بر موضع ضماد کنند

نقرس و آن عبارتست از درد و ورم مخصوص در مفصل کعب و انگشتهای پا خصوصاً در نر انگشت لهذا ابن هبل گفته که مفصل ابهام پا را انقوروس گویند و ازین اسم اسم نقرس اخذ کرده اند از روی تسمیه حال باسم محل و بعضی گویند که اگر در بند دست و انگشتان او درد و ورم افتد آنرا نیز نقرس گویند و شیخ میفرماید که نقرس از جمله اوجاعی ست که گاه ابتدا از اصابع و سیما از ابهام کند و گاهی از عقب و گاهی از اسفل قدم و گاهی از جانب آن و بعده عام گردد و گاه تا ران صعود کند و گاهی ورم کند و ماده این درد تار و عصب نباشد بلکه در رباطات و اجسام محیط مفاصل از خارج بود چنانچه جالینوس گفته و لهذا چنان اتفاق نیفتد که ورم و اوجاع صاحبان نقرس مودی به تشنج گردند و چنان عارض شود که جلد خصیتین اصحاب نقرس دراز گردد و نقرس صفراوی بیشتر مرگ مفاجات کشد و خصوصاً عقب تبرید بسیار و صاحب کامل می نویسد که درد نقرس شدید تر از سائر اوجاع مفاصل میباشد زیراکه ماده در نقرس بمفصل ابهام میریزد و آن مفصل صغیر ست وسعت آن ندارد و بدین سبب تمدید شدید بمفصل می نماید و بهمین جهت هرگاه ماده بسیار بود و اندفاع او بمفصل صغیر مثل نر انگشت باشد ردی بود و هرگاه اندفاع آن بمفصل کبیر مثل سرین باشد محمود بود بهر آنکه این مفصل متفرق گردد و تمدید او نکند و جماع لاسیما بعد امتلا از طعام قوی ترین اسباب این مرض ست و لهذا بقراط گفته که صبیان و خواجه سرایان را نقرس لاحق نمیشود و جالینوس در تفسیر این قول نوشته که اگرچه خواجه سرایان جماع استعمال نمیکنند اما گاهی تدبیر ملایم ابدان خود از روی فضول مثل اغذیه بسیار و سکر مفرط و خفض و دعت و ترک ریاضت و استحمام استعمال می نمایند و بدین سبب هنگام استعمال این تدبیر ایشان را نقرس حادث میشود و اما از صبیان احدی را ندیدم که آنرا این مرض عارض شود مگر هنگامی که آنرا وجع مفاصل در دست و زانو حادث میشود بدانسبب فی الجمله درد در مفصل قدمین پیدا میگردد و ایضاً بقراط گفته که زن را نقرس عارض نمیشود مگر آنکه حیض او منقطع گردد و سببش آنست که فضول مجتمعه در بدن آن بجریان حیض ازان خارج میشود و جالینوس ذکر کرده که بعضی زنان را دیدم که نقرس ایشانرا حادث شد و حیض آنها منقطع نشده بود زیراکه ایشان کثرت تناول اغذیه ردیه کرده بودند و ایضاً بقراط گفته که مرض نقرس در ربیع و خریف در اکثر امر حرکت میکند و گاهی وجع نقرس موروثی بود و بسبب ضعف عضویکه در بدن والد او ضعیف باشد و گاهی نقرس و وجع مفاصل از هم و غم یا سهر و غیره از اعراض نفسانی هنگام حرکت فضول در باطن بدن و ریختن آن بمفصل عارض شود و اکثر این مرض و وجع مفاصل و عرق النسا کسی را عارض گردد که کثرت امتلا از اغذیه و اشربه کند و آرام و دعت استعمال نماید و ادمان جماع لاسیما بعد طعام کند و استعمال ریاضت کم نماید و مفاصل او ضعیف بالطبع و یا بالعرض گردد و موادیکه بمفاصل ریزد یا دموی باشد یا صفراوی و یا سوداوی و یا بلغمی باشد و گاهی این علت که از خلط بلغمی لزج متولد شود هرگاه کهنه شود در مفصل طول کند غلظ و لزوجت او بسبب [illegible] که ازان سنگ متولد شود مثل آنکه در مثانه پیدا میشود و هرگاه چنین باشد بصحت مفصل سبیل نباشد و یا ماده محدث این مختلط از مواد اربعه بود و بر آن از ظهور اختلاف علامات استدلال نمایند و آنچه حدوث آن از مثل این ماده باشد وقوف بران عسر تر باشد و هرگاه ماده نقرس ورم بود و اکثر مدت او طول کند و در حیل فرو تسکین باید

واین وقتی باشد که ماده غلیظ بوده هرگاه لطیف باشد زود کمتر مدت از ان ساکن شود و ابن الیاس گوید که سبب شدت درد نقرس تنگی موضع ورم و کثرت اعصاب متصل آن و کثرت احتوای آن از رباطات و کثافت جلد این مواضع است که ماده آن بسرعت تحلیل نمی پذیرد و اقسرائی گوید که درد این شدیدتر از باقی انواع مفاصل است زیرا آن شئ با که این مفصل در اکثر امر مادی مهیا شده و از سوء مزاج ساذج نادر افتد و ملوثه منصبه بسوی این عضو بقیاس او بسیار بود و مفصل آن تنگ است و ابتداء مواد محدث نقرس از مخالطت صفرای حاد خالی نمیباشد و بهمین جهت این مرض خواجه سرایان و زنان و کودکان را عارض نمیشود و صاحب ترویح گوید که این مرض از امراض متوارثه و مزمنه است و از خواص وی است که موضع سرخ و متمدد گردد و الم شدید کند و گاهی وجع از ماورای کعب و عقب ابتدا کند الا آنچه از مفصل ابهام آغاز نماید کثیر الوقوع است و ابو منصور گوید که سبب نقرس انصباب مواد باطراف است و این بسبب قوت اعضای رئیسه و ضعف اطراف در ترکیب بود و سبب تولد این فضلات تخمه متواتر و سوء هضم طعام و جذب کبد کیلوس غیر منهضم را بسبب تولد حرارت عرضی در کبد از جماع یا حرکت سخت یا استحمام و مانند آنست بقراط گفته که درد نقرس در صیف و ربیع اصحاب مره سودا را هیجان کند جالینوس گفته که درد نقرس مشایخ کمتر بود و از ان صحت نیابند ثابت گفته که اگر نقرس در جانب راست بود بهتر و خفیف تر باشد از آنکه در جانب چپ بود بالجمله نقرس نیز از سوء مزاج ساذج و مادی مثل وجع مفاصل حادث میشود و اسباب و طریق تشخیص و علاج هر سبب این همانست که در اوجاع مفاصل مفصل مسطور شد و درینجا نیز بعض علاج آن حسب اقوال اطبا مذکور میشود و در تذکره از خواص مجربه نوشته که تعلیق موی کودکی که سن او از چهل روز تا سه ماه رسیده باشد بر صاحب نقرس مسکن درد آنست و رازی گفته که تعلیق ساق راست ابلق از جانب راست نقرس و ساق چپ آن از جانب چپ نقرس تسکین درد نماید و مکرر تجربه کرده ام و تعلیق زنبور در پارچه سرخ بسته نیز بالخاصیة نافع نقرس حار و بارد نوشته اند

علاج نقرس حار

بدانکه درینجا افراط تبرید با شربه داخلیه نشاید اگرچه صفراوی بود زیراکه دران خوف اعاده ماده از مفاصل بسوی اعضای رئیسه است و این موجب هلاکت گردد و اگر اینچنین خطا رود و تغیری در اعضای رئیسه ظاهر شود و غشی و خفقان وغیره رونماید بزودی آب نیمگرم یا طبیخ حشایش مرخیه جاذبه چون بنفشه و بابونه و مانند آن بر مفصل موفه بریزند و مفرحات یاقوتیه خورانند سویدی گوید که ضماد عصاره کشنیز سبز و کذا افوفل بسرکه سرشته و کذا سویق شعیر بآب حی العالم صغیر سرشته و کذا عصاره خیار سفید با هشتم حصه آن سرکه آمیخته و شرب نیم درم ماهودانه و کذا طبیخ برگ آن هر واحد برای نقرس حار مجرب من است و ضماد عصاره حی العالم تنها و با صندل سفید و کذا عصاره مامیثا با آب کشنیز سبز و کذا طحلب تنها و بسویق و یا بسرکه و کذا آب عنب الثعلب بصندل سفید و یا بابونه و بندی و یا بروغن بنفشه و کذا عدس مطبوخ و سویق و کذا آرد جو و سفرجل بریان و سرکه و کذا اشوکران و کذا اسفاناخ مسن مخلوط بروغن گل و موم و کذا افیون و زرده بیضه بریان و شیر زنان و کذا صندل مع لحم او کوفته و کذا زعفران الحدید بگلاب و سرکه سرشته و کذا اسفیداب و آب حی العالم و روغن گل و کذا آب کاسنی با آب کشنیز و اندک سرکه یا سویق و کذا شیر زنان بربع درم زعفران و خربوبه افیون و کذا آب خرفه و صندل سفید و طحلب و کذا باقلا مطبوخ سوده با پیه گوساله سرشته و کذا اسفاناخ و بیخ حی العالم و کذا دباغ یا خون ابن عرس در دیگ سوخته بسرکه آمیخته و کذا خشخاش سیاه و کذا آب کرنب و آرد حلبه و سرکه و کذا صندل سرخ بگلاب سوده و اندک سرکه و آب خرفه افزوده و کذا خبث الحدید و روغن گل و کذا زعفران دو درم افیون یکدرم در شیر زنان حل کرده و بلع عدس بریان سی دانه بر ناشتا و نطول طبیخ کرنب و عصاره آن و تعلیق حجر مغنیس و کذا پای خرگوش است بر پای نقرس راست و پای چپ آن بر پای نقرس چپ و کذا پای راست ضفدع بر پای راست و پای چپ آن بر پای چپ صاحب نقرس هر واحد نافع نقرس حار است مسیحی گوید که اگر نقرس دموی باشد باید که ابتدا باخراج خون نمایند بعد از ان نظر بخلط غالب کنند اگر [illegible] ادویه مسهل صفرا مثل هلیله زرد و آلو و تمر هندی و شاهتره و افسنتین و صبر و سقمونیا استعمال نمایند و اگر بلغم بود بادویه مسهله آن مثل تربد و غاریقون و [illegible] مقل و اشق و سکبینج و صبر تنقیه کنند و ضمادات مبرده لطیفه مثل ضماد معمول از برگ کرنب جوشیده و زرده بیضه خام سوده و دردی سرکه بروغن گل است و یا [illegible] با آرد جو آمیخته و اگر احتیاج بچیزی افتد که تبرید زیاده تر کند از عصی الراعی و عنب الثعلب و برگ خشخاش و آرد جو و روغن گل و گلنار و سرکه مرتب سازند و مبردتر ازین آنست که بزر قطونا در سرکه باهم زنند و بروغن گل آمیخته بر برف سرد کرده استعمال نمایند و هرگاه گرم شود تبدیل آن کنند و اگر حاجت بضمادی باشد که در تبرید کمتر ازین بود خطمی را بسرکه برهم زده استعمال کنند و اگر درد شدید بود هر چند آنکه طاقت برداشت آن نباشد حاجت بضماد مخدر آید مثل کاهو و لبن خشخاش و کشنیز تر و لفاح

چون هر واحد با آرد جو بیامیزند و بر موضع گذارند و قوی تر ازین افیون است و باید که کثرت استعمال این اشیا نکنند که آن ضرر دارد و هرگاه استعمال نمایند تا آنکه اندک درد تسکین یابد
استعمال آن ترک باید کرد زیرا که آن تخدیر عضو و اضمحلال حرارت غریزی او میکند و اگر اتفاق استعمال آن بافراط و غیره واجب گردد بر عضو مرهم لعابات محلول بروغن بابونه نهند که این
نضج و اعادهٔ حرارت غریزی بسوی عضو نماید و هرگاه نقرس از خلط صفراوی حار باشد تدبیر ست که تنقیهٔ آن خلط کنند بعده تبرید و ترطیب و استعمال چیزی نمایند که تعدیل
حدت و لذع کند و استفراغ با دویهٔ لینه کنند که دران لذع و حدت نباشد و آن مثل بنفشه و هلیله زرد و ترنجبین و خیار شنبر ست و اگر احتیاج بقوی تر افتد با این ادویه سقمونیا استعمال
کنند و حدت او بکتیرا و لعاب اسپغول و لعاب بهدانه بشکنند و بر عضو خرفه و طحلب و کاهو و اسپغول و جراده کدو و برگ بید و نیلوفر و آب کدو و آب عصی الراعی و آبکامه
نهند و اگر درد شدید باشد و حاجت بچیزی افتد که تبرید و تلطیف بیشتر کند باین تبرید طلی اندکی افیون و عصارهٔ لفاح آمیزند و مداومت ریختن آب سرد بر عضو کنند که این عظیم المنفعت
ست **حب** که اسهال در نقرس صفراوی کند صبر یک درم سقمونیا ربع درم گل سرخ دو دانگ سورنجان سفید نیم درم حب ها سازند و این یکشربت ست **طلا** برای نقرس حار
صندل گل سرخ شیاف مامیثا فوفل بوش و ربندی هر واحد یکجزو افیون ربع جزو بسرکه و آب طلا کنند **دوا** که تحلیل نقرس حار بعد سکون حرارت و التهاب کند موم را بروغن
سوسن گداخته لعاب حلبه و لعاب اسبغول و بزر کتان و خطمی با آن حل کرده ضماد نمایند **ابو منصور** گوید که اگر نقرس از حرارت باشد و آثار خون ظاهر بود فصد باسلیق از دست
محاذی مرض کنند بعده آب آلو و ترنجبین بنوشانند و اگر ازین طبع نرم نشود شربت ورد مقوی یا ترنجبین محلول بگلاب یا سکنجبین معمول از تخم کاسنی و خیار یا شربت آلو که در هر کدام
از نیم سقمونیا بقدر حاجت حل کرده باشند بدهند بعد ازان در آخر امر مطبوخ سورنجان بنوشانند پس اگر آثار صفرا بینند مطبوخ یک دفعه یا دو دفعه بنوشانند بعده فصد کنند
و آنچه تبدیل مزاج کند استعمال نمایند مثلا ماء الشعیر سرد کرده با آب انار دهند اگر التهاب شدید باشد پس اگر مریض نحیف بود بران روغن بنفشه یا کدو بقدر یک درم یا روغن
بادام دو درم چکانیده بدهند و اگر التهاب شدید نباشد جلاب سرد دهند و اگر نحیف نبود ماء الشعیر و شکر صرف بدهند و آب آلو و عناب و تمر هندی و جلاب و سکنجبین معمول
از تخم خیار و کاسنی و تخم کشوث بنوشانند و یا لعاب اسپغول و لعاب بهدانه بجلاب یا روغن بنفشه و روغن بادام حسب حال بدهند و برای مرض که در پای باشد بهتر و افضل
آنست که قی کنند بعد امتلا از اطعمه و اشربه معین بر قی بعده آب خیار افشرده سکنجبین یا آب چقندر یا سفوف تخم آن یا کنگر زد خورده قی آورند و در ابتدای امر بادویه لینه
مثل عدس و آب عنب الثعلب طلا کنند و یا جبه مبلول بسرکه و گلاب و کافور سرد کرده بران گذارند و تبدیل نمایند هرگاه گرم شود و از ادویه مسکن درد اینست که بگیرند سورنجان
و عدس مقشر هر واحد یکجزو استخوان سوخته ربع جزو شکر بوزن همه و از ده درم تا سه درم بخورانند و در اول امر آن نفع میکند ریختن آب بسیار سرد بر عضو و یا آبیکه دران مورد
یا پوست درخت بنق یا پوست انار یا برگ شاخهای گل سرخ جوشانیده باشند و یا در آب قدری اقاقیا سوده حل کرده سرد کنند و بر عضو ریزند و چون مدتی بر مرض بگذرد عضو را
در آب گرم یک لحظه بنهند پس برآورده در آب سرد گذارند که نفع کند و هرگاه تنقیهٔ بدن بفصد و استفراغ کرده باشند این طلا نمایند **صفت** آن گل سرخ صندلین گل ارمنی
هر یک بست درم شیاف مامیثا ده درم فوفل و سفیداب و بوش و ربندی هر یک پنج درم آب کاهو سرشته خشک کنند و بسرکه یا گلاب طلا کنند و اگر درد قوی باشد
چیزی از ادویه مخدره مثل بیخ و افیون و بیروج و شوکران بدان مخلوط سازند و آنچه تسکین **عجیب** وجع کند اینست که بزر قطونا را در سرکه باهم زنند و سرد کرده بر عضو نهند
زیرا که سرکه در عضو غوص کند پس تبرید مادهٔ راسخ دران نماید و از انصباب و بران منع کند و بزر قطونا سرکه را از تلذیع مانع آید **دیگر** عدس مقشر را با آب کشنیز تر سوده اندکی
کافور داخل کرده طلا نمایند و یا برگ نی تازه با بیخ آن بسرکه سائیده ضماد کنند و چون درد اندک تسکین یابد باید که با طلیه چیزی از ادویهٔ بارده محلله که تسخین نکند مثل آرد جو و خطمی
سفید و بنفشهٔ خشک آمیزند و یا سفرجل را بپزند تا مهرا شود پس سائیده با آرد جو سرشته ضماد کنند **ضماد** محلل ورم حار و در آخر مرض بدان ضماد کنند موم در روغن سوسن گداخته لعاب حلبه
و لعاب تخم کتان آمیخته طلا نمایند و اگر لوبیا بپزند تا مهرا شود و سائیده نیمگرم ضماد کنند تحلیل قوی بدون تسخین نماید و همچنین سویق شعیر با آب به سرشته ضماد کردن قوی تر
ازین آنست که این سویق را با آب کشنیز تر سرشته و یا بگیرند خطمی سفید و آرد جو و بنفشهٔ خشک و اندک بابونه و اکلیل الملک و با آب کرنب سرشته ضماد سازند و اگر در عضو
تشنج و یبس ظاهر گردد مرهم بروغن بنفشه و موم و آب کاسنی و عنب الثعلب بسازند و حقنه لین بعمل آرند و غذا اصلح زیت و لحوم طیور کوهی و دشتی و کباب بطریق تناهج
و ریباسیه و حصرمیه پخته بدهند و از لحم دیگر و شیرینی و شراب اجتناب سازند **انطاکی** گوید که علاج علاج نقرس مثل وجع مفاصل ست الا آنکه نقرس حار را نفع میکند طلا بحی العالم و کشنیز
و خیار و سرکه و آرد جو و خوص امیرها که تعلیق موی کهوک تسکین آن کند و همچنین فرو بردن چهل دانهٔ عدس بریان هر روز تا چهل روز و طلا بزردهٔ بیضه و افیون نیز مسکن درد آنست

علاج نقرس بارد و مرکب

هرچه در علاج مفاصل ساذج و بلغمی و سوداوی و مرکب مسطور شد بعد تشخیص سبب بحسب سبب محدث مرض بدان علاج کنند **سویدی** گوید که طلای روغن گل چند توقا
وضماد صعتر مخلوط بگندم بریان ناشتا خاییده و نطول طبیخ شلجم بکرات هر واحد برای نقرس بارد مجرب من ست **وضماد** شیر انجیر با آرد جو و کذا انجیر و حلبه و سرکه و کذا امغاث بسرکه
و کذا قفر الیهود با آرد جو و نطرون و کذا بیخ قثاء الحمار بسرکه پخته و کذا گوگرد که بنطرون یا بسرکه گرم کرده و کذا آب کرنب بحلبه و سرکه و کذا بزرالبنج سفید کوفته در شراب کهنه پخته
و کذا سرگین کبوتر و کذا ثقل زیت و کذا حنظل سبز و مالش بدان و کذا جاوشیر بزیت خوشبو یا گوشت مویز و کذا زبد البحر بمغز پنبه دانه آمیخته و کذا حب البان بسرکه یا با آرد شیلم
و کذا اشترغار و کذا قردمانا بسرکه و کذا مغز خیارشنبر بروغن بان و کذا پوست بیخ کبر و کذا لحم صدف و کذا سیر کا سوخته تنها یا بزیت خوشبو و کذا پیه روباه بزیت و کذا صمغ سداب و کذا خرء
تنور که مجرب رازی ست و کذا بادآورد با آرد باقلا آمیخته و کذا زعفران و پیه بز و اشق آن و کذا روغن نا قوم موم زرد و کذا برگ بید انجیر سوده پخته و کذا صدف کلان در سکوره گل
بسته سوخته و کذا روغن بیضه و کذا حجر اسیوس با آرد باقلا آمیخته با آب گرم و کذا ماميران چینی و کذا حلزون بسرکه سرشته و کذا خون قنفذ بسرکه حل کرده و کذا خون ماکیان سفید و کذا زنگار
بسرکه حل کرده **وشرب** ماء بود انه نیم درم بماء العسل و کذا برگ و بیخ و ساق سیر با لحم شور پخته و کذا شحم حنظل و کذا دار فلفل و کذا زنجبیل مربای آن و کذا آب نخود دیگ شبانه روز
ترکرده صاف نموده یکرطل بغدادی بعسل شیرین کرده هر روز تا سه روز متواتر و کذا پوست بیخ کبر سوده بماء العسل گرم و کذا مطبوخ هلیون و کذا سم بز سوخته و انیسون و بادیان
مساوی هر روز نیم اوقیه تا سه روز و کذا سرکه عنصلی و کذا آب پودینه نهری **وشرب ضماد** قفر الیهود دو درم و کذا طبیخ فاوانیا و کذا اشق و کذا جاوشیر و کذا صبر و کذا ادویه
و کذا مغز حب الصنوبر و کذا حب النیل و کذا مغز پنبه دانه بعسل و کذا قنطوریون دقیق و کذا راسن و کذا پیه روباه و کذا عسل خیارشنبر و کذا دارشیشعان و کذا ایرسا و کذا برگ سرو و کذا زفت
و کذا سداب بستانی و کذا شیطرج بعسل و کذا بهمن سفید و سرخ و کذا نفط سفید و کذا انانخواه و کذا وج و کذا زراوند طویل و کذا حلتیت و کذا اسکبینج و کذا پودینه نهری **ونطول**
وضماد طبیخ شلجم و بخور قفر الیهود و تعلیق طلای خالص و کذا مرجان بر پای و جلوس بر جلد خرس و کذا بر جلد شیر و کذا در طبیخ حمام و غسل عضو بطبیخ کشوث هر واحد نافع نقرس بارد است
ابوسهل گوید که اگر نقرس از خلط غلیظ بارد باشد باید که اول دریافت نمایند کمیت و کیفیت او و آنکه او در جمیع بدن است یا بسوی عضو الم از عضوی دیگر ریخته پس اگر در جمیع بدن
باشد باید که اولا تنقیه جمیع بدن بقی فرمایند باین نمط که اطعمه کثیر مختلف بخورانند و طلای حلو نوشانیده قی کنانند سه مرتبه در شش روز بعده ترب که در سکنجبین عنصلی ترکرده و خربق
دران خلانیده باشند قی آورند و بعد ازان حقنه مرتب از قنطوریون دقیق و زراوند طویل و نطرون و روغن سنبل و عسل استعمال کنند و اگر خلط سخت غلیظ باشد در حقنه عصاره قثاء الحمار
و حنظل اندازند بعده حب منتن و حب شیطرج و حب سورنجان و هندایری و دیگر ایارجات بخورانند تا آنکه تنقیه بدن نمایند بعد ازان تبدیل مزاج کنند تا شل از ماده باز دیگر پیدا نشود
مثلا مثرودیطوس و معجون هرمس و تریاق کبیر استعمال نمایند و بر موضع درد ضمادات لطیفه محلله مثل ضماد معمول از کرنب سوده بزعفران و ضماد مرتب از زرده بیضه و مغاث
و زعفران و کمک سوده و طلاء روغن سنبل و روغن غار و روغن سداب بعمل آرند و در انحطاط مرض ضماد از برگ غار و بابونه و حرمل و اکلیل الملک تمام و مرزنجوش سازند و قیروطی
از فرفیون و عاقرقرحا و نطرون مرتب کنند و اگر درد باین اشیا ساکن نشود بگیرند سرکه بسیار ترش و دران حاشا و صعتر و پودینه و حرمل و برگ غار و بابونه و اکلیل الملک و شبت و بیخ کبر
و قنطوریون جوشانیده هر روز چند بار بر عضو نطول کنند **و اگر** خلط سوداوی غلیظ باشد باید که ادویه مجفف بسیار استعمال نکنند بلکه دوائیکه تسخین باعتدال و تلیین نماید مثل
خردل و بزرکتان و قطف و میعه و طلاء و تنقیه بدن از سودا با فتیمون و بسفایج و خربق سیاه کنند **و اگر** خلط مرکب باشد دوا و تدبیر موافق ترکیب آن استعمال نمایند و باین مطبوخ
اسهال در نقرس مرکب بارد می کنند بلیله زرد پانزده درم تربد سفید بسفایج سنای مکی شاهتره هر واحد چهار درم سورنجان سفید تخم کاسنی و کرفس و بادیان و گل سرخ هر واحد دو درم
در سه رطل آب بجوشانند تا یکرطل بماند صاف کرده با ده درم نبات سفید بنوشند **حب سورنجان کبیر** برای نقرس بارد ایارج فیقرا ده درم شحم حنظل قنطوریون هر واحد
پنجدرم فرفیون دو درم سورنجان بوزیدان ماهیزهره هر واحد پنجدرم تربد سفید ده درم زنجبیل شیطرج خردل فلفل جندبیدستر جاوشیر سقمونیا حلتیت مقل هر واحد نیم درم
حب ساخته دو نیم درم تا سه درم ازان بخورند **طلا** برای نقرس بارد میعه سائله جندبیدستر فرفیون مرمکی صبر اقاقیا مساوی بشراب کهنه طلا نمایند و آبیکه دران بابونه پخته باشند
نطول کنند بعد بروغن سوسن مالش نمایند و مقل و میعه و جاوشیر و حلبه و تخم کتان و اشق ضماد نمایند **ابن نوح** گوید که اگر نقرس از ماده بلغمی باشد ابتدا بقی کنند بعد امتلا از طعام
با آب ترب که دران خربق خلانیده باشند و ترب در سکنجبین ترکرده باشند بعد ازان حب سورنجان معروف بمقیم الزمنی یا حب شیطرج یا حب ماهبانی بخورانند و حقنه حاده که در

عرق النسا باید با حقنه که در قول ابو سهل گذشت بعمل آرند و ادویه مبدل مزاج مثل قباد الملوک و تریاق فاروق و اثروذیطوس یا آنکه کرسنه بشراب پخته روغن سداب آمیخته ضماد کنند و در انحطاط مقل یهود محلول که در آن اندک خطمی سفید و قدری عقید انگور سرشته باشند ضماد سازند و یا کمبیر کنیند بیست درم برگ مرزنجوش تر ده درم و هر دو را ساییده بلعاب حلبه آمیخته نیم گرم ضماد نمایند و چون درد شدت کند طبیخ ضبعه عرجا باثعلب که در علاج وجع مفاصل بلغمی در قول ایلاقی مسطور شده بکار برند و غذا نخود آب از گوشت طیور کوهی مانند چه تغلیظ خون کنند مثل لحوم و البان و اینها بپرهیزند و از جمیع مضرات که در علاج کلی اوجاع مفاصل مسطور شد احتراز نمایند و معجون هرمس نافع است و دوای محمد زکریا استعمال کنند و آن در وجع مفاصل بلغمی در قول صاحب خلاصه گذشت و جالینوس گفته که نقرس را ابتدای با لطف و در انتها نافع بود آنچه تلطیف قوی کند مثل افاعی است لیکن در اصحاب ابدان صلب پر گوشت استعمال کنند که نقرس را از ایشان ببرد و متوسطین و مهزولین باستعمال آن هلاک میشوند و مدرات بول غلیظ مثل تخم سداب بری و زراوند مدحرج و جنطیانا و جند بیدستر و تریاق الافاعی قلع این مرض میکند چون در زمستان هر روز بعد هضم طعام بخورند و هم او گوید که اگر ابن عرس را تمامه بسوزند و خاکستر او بسرکه بر نقرس طلا کنند که نفع بسیار نماید و منقرسین را ادویه مانع انصباب ماده بسوی قدم نباید داد زیرا که برگشته بر ریه میریزد و مریض مختنق گردد بلکه لزوم تریاق کبیر نمایند که خلقی کثیر از آن صحت یافته و حمام خشک و آب چشمه ها نقرس را سودمند بود و یهودی گفته که در نقرس چیزی نافع تر از روغن کلکلانج ندیدیم چون سه درم روغن بادام شیرین بدان آمیزند و ابن سرابیون گوید کسی که اراده تحرز از نقرس کند باید که تلطیف غذا نماید و اعتنا بهضم کند و اغذیه غلیظه نخورد و کسی که استعمال ریختن آب نمک بر پای خود مدام بکند از نقرس محفوظ ماند و همچنین لگد بنمک ان ضماد کنند و ابن ماسویه گفته که صاحب نقرس را اسهال بایارج فیقرا با روغن بیدانجیر نافع است و ثابت گوید که در نقرس از استعمال ادویه شدید القبض مثل آب انار و انگور و مانند آن و ایضا از قوی التحلیل حذر کنند و تکی ابن ... گفته که اصحاب نقرس را پوشیدن موزه دباغت بستان نفع میکند و جالینوس گفته که سیر را با ریگ سوده بر نقرس که از خلط غلیظ باشد ضماد کنند و بگذارند تا آبله افتد بعده که به آب نمک بشویند که این نیکوست و چون نقرس هیجان کند این دوا بخورانند سورنجان و مصطکی و شکر سفید مساوی وقت خواب سه درم با آب گرم بدهند و اگر بارد المزاج باشد زیره و زنجبیل در آن زیاده کنند و تعاهد ادویه مدره قلع تام نقرس و اوجاع مفاصل کند الا در نوع حار آن و اسهال در اوجاع اسافل بدن استعمال نکنند مگر بعد قی ورنه اکثر مرض زیاده گردد **صفت** حب ماهیانی سکبینج و اشق و جاوشیر و حرمل و شحم حنظل و صبر و هلیله زرد هر یک هشت مثقال شیطرج و تربد و افتیمون و شبرم و مقل و قرنفل و سقمونیا هر یک چهار مثقال فرفیون و جند بیدستر و مصطکی هر واحد یک نیم مثقال صمغ را در آب تر کنند و ادویه بدان سرشته حبها سازند شربت سه درم **داود** گوید که از مجربات برای نقرس ها رد طلا و نطول ببول انسان و سرکه و کبریت و نطرون و در دم حیض گرم است و گاهی بدان آرد ترمس و حلبه سرشته میشود و مع مراعاتیکه در مفاصل گذشت زیرا که ماده هر دو یکی است و بدانند که ثوم و کرنب از انفع اشیای است که درین علل غذا و طلاء استعمال کنند چنانچه سنا و سورنجان از اجل دواهای آنست و آنچه تسکین او فی الحال نماید نهادن کبوتر ذبح کرده گرما گرم است و طلا بخون آن و از اجل ادویه معجون هرمس است و نطولات او کاهو و زیت کهنه و زعفران است سر **هندی** مینویسد که این روغن حنظل مجرب است و جالینوس گفته که آن نافع ترین چیزها در علاج نقرس و وجع مفاصل است حنظل را مع پوست و شحم و تخم آن بکوبند و در آب بجوشانند تا آنکه قوت او در آب آید و صاف کرده روغن آمیخته باز بجوشانند تا آب فانی شود و روغن باقی ماند و بردارند و استعمال کنند

عرق النسا و وجع الورک

عرق النسا دردی بود که از مفصل ورک ابتدا کند و از طرف وحشی ران نزول نماید و تا انگشتهای پا رسد و وجع الورک دردی بود در سرین و چون این دیر بماند اکثر بعرق النسا منتقل گردد و شیخ مینویسد که عرق النسا منجمله اوجاع مفاصلست و آن دردی ست که از پیوند سرین آغاز کند و از پس ران نازل شود و گاهی تا بزانو و تا کعب کشد و هر قدر که مدت او دراز گردد نزول او زیاده شود بحسب قلت و کثرت ماده آن و گاهی تا انگشتها رسد و از آن پای و ران لاغر شود در رکوع و استوای قامت دشوار گردد و گاهی بانخلاع طرف فخذ یعنی حق ورک انجامد و هر عضوی که در آن وجع مفاصل بود اگر ماده آن مستاصل شود بسرعت عود نکند و اما عرق النسا و نقرس بسرعت عود نمایند از ادنی سببی این بنابر وضع عضو بود در اسفل و این علت موروثی بود خصوصا نقرس و ماده عرق النسا اکثر در مفصل باشد بعده در عصبه عریضه در آید و چون حدوث کند مهیا بانصبابات از جمیع بدن از فوق بسوی آن گردد و غیر از مواد محتقنه در اول الامر و گاهی اتفاق افتد که در مفصل نبود بلکه در عصبه عریضه باشد و بسا است که رطوبت مخاطی در حق ورک بود و وتر باطنی را که میان زائده و حق ست مسترخی گرداند و ورک را منخلع سازد و قبل آن حال و میان این کار و انخلاع عارض شود و آن سریع الخروج باشد و عرق النسا

اشد اوجاع مفاصل است و داغ کردن از ان ایمن گرداند و اما وجع الورک آنست که دران درد ثابت در سرین باشد و نازل نشود مگر آنکه چون منتقل بعرق النسا گردد و اکثر ازینها ضعف در ورک بسبب طول جلوس بر اشیای صلب یا بسبب ضربه لاحق سرین یا بسبب ادمان رکوب عارض شود و اسباب این همان اسباب اوجاع مفاصل است الا آنکه این از بلغم خام افتد و بیشتر انتقالی بود از اوجاع رحم و مزمن باقی مدت طویل قریب ده ماه و گاهی زیاده و حار مختلف نیز و از امتلای عروق ورک از خون و از اورام باطنی در غور ورک افتد مگر آنکه اورام مذکوره بسبب غور خود مثل ظهور اورام سائر مفاصل ظاهر نباشد گفته اند که اگر بران صاحب وجع الورک سرخی بقدر سه انگشت بدوان در ظاهر شود و دران خارش سخت عارض گردد و صاحب آن خواهش بقولات کند در بست و پنج روز برسد و فرق مجوسی گوید که فرق میان عرق النسا و وجع مفاصل آنست که درد درین مرض اندر ظاهر استخوان ران بود تا مفصل زانو و گاهی تا کعب و تا طرف پای از جانب وحشی منتهی گردد و حدوث آن یا از خلط دموی غلیظ باشد و یا از خلط بلغمی غلیظ محتقن در مفصل سرین و گاهی درین علت بسبب لزوجت این خلط ورک منخلع گردد و چون زمانه باین علت دراز شود پای لاغر گردد و از ان لنگی حادث شود زیرا که بسوی پای غذا کما ینبغی نرسد و لاغر شود و لهذا ابقراط گفته کسی را که وجع ورک عارض شود و مزمن گردد و پای او منخلع شود تمام پای او لاغر شود و لنگ گردد و شدت این علت آنست که در جانب چپ عارض گردد و جرجانی گوید که نسا رگی ست که از سرین تا شتالنگ و تا انگشت کوچک فرود آمده و چون ماده این علت درین رگ واقع میشود و وجع در طول آن میرود لهذا عرق النسا گویند و اسباب عرق النسا و درد سرین همانست که درباب اوجاع مفاصل مذکور شد و علاج نیز یکی ست لیکن از بهر آنکه این پیوند غائرتر ست و در میان گوشت بسیار ست و ماده مرض غائرتر بود علاج هر دو جداگانه یاد کرده می آید و علامات اینها نیز همانست که درباب مذکور یاد کرده شده و علامت مختصه بعرق النسا آنست که در براز صاحب این رطوبتی مخاطی بود و قامت بدشواری راست تواند کرد و بالجمله علاج درد ورک و عرق النسا حسب سبب بعد تشخیص آن مثل اوجاع مفاصل نمایند و اگر از ان فائده نشود عسل بلادر طلا کنند و همچنین بشیر زقوم و جند بیدستر یا شیر انجیر ضماد نمایند که تا آبله افتد و مواد از ان جاری شود و باید که جراحت را مندمل شدن نهند و اگر ازین تدبیر هم نفع نشود داغ دهند

علاج عرق النسا و وجع الورک حار

هر چه در علاج اوجاع مفاصل دموی و صفراوی مذکور شد حسب سبب بکار برند لیکن بعد فصد باسلیق فصد عرق النسا نمایند و در ابتدای مرض نیز بر خیات ضماد کنند و ایضا در دموی بعد فصد منضج از عناب ده دانه شاهتره گل بنفشه تخم کاسنی بیخ کاسنی پر سیاوشان خیارین کوفته گل سرخ هر یک شش ماشه بادیان بیخ بادیان گاوزبان تخم خطمی هر یک چهار ماشه مویز منقی ده توله جوشانیده گلقند سه توله مالیده صاف نموده بدهند و بعد چهار پنج روز هلیله سیاه افتیمون ترید موصوف هر یک شش ماشه غاریقون سه ماشه زنجبیل دو ماشه سنای مکی تخم قرطم هر واحد یکتوله داخل کرده مغز فلوس خیارشنبر شش توله ترنجبین چهار توله روغن بادام پنج ماشه افزوده مسهل دهند و بعد مسهلات سفوف سورنجان استعمال نمایند و یا سورنجان سوده ماشه با اطریفل صغیر توله سرشته با عرق مکوه و یا شاهتره بخورند و مقل بروغن گل سوده ضماد سازند و گاهی سورنجان و اطریفل با شیره تخم خیارین شش ماشه شیره خارشتر چهار ماشه نبات دو توله و گاهی با شیره خارخسک و شیره تخم خربزه هر یک شش ماشه نبات یکنیم توله داده میشود و گاهی در عرق النسا شیر و بیخ ابی فصد صافن یا عرق النسا از جانب مخالف نموده شیره خیارین شیره کاسنی عرق عنب الثعلب شربت نیلوفر می نوشانند و صندل سرخ آب کشنیز سوده ضماد میسازند و گاهی در وجع شدید فصد باسلیق کرده لعاب بهدانه شیره تخم خربزه شیره خیارین شیره خارخسک شیره بادیان شربت بزوری داده افیون بروغن [illegible] میشود و بهتر آنست که درینجا رادعات و قابضات زنهار طلا نکنند و در ابتدا چیزهای مرخی غیر شدید الحرارة مثل تخم کتان و بابونه در روغن شبت و مانند آن ضماد کنند و اگر از خطا ضماد رادع کرده باشند و دران خوف خلع مفصل بود تدارک آن ببردن مریض در حمام گرم و ریختن طبیخ ادویه مرخی نیمگرم بر عضو و نشانیدن بیمار در شیر تازه یا روغن کنجد نیمگرم باید کرد **اقوال** مهر مسیحی گوید که در عرق النسا اول فصد باسلیق باید کرد بعده خلط غالب اگر صفرا باشد بصبر و آب بادیان و آب کاسنی و هلیله تنقیه آن کنند و ایضا قی کردن بعد طعام آن را نافع بود بوعلی سینا نویسد که در علاج عرق النسا و اوجاع ورک و رکبه راسخه باید که بقوانین مذکوره در اوجاع مفاصل رجوع کنند و بدانند که فرق در علاج اینها از سائر اوجاع مفاصل آنست که درینجا دوای رادع در ابتدا گاهی ضرر شدید کند زیرا که ماده عمیق بود و رادع در انجا حبس آن نماید و ماده را چنان گرداند که تحلیل آن دشوار گردد و در خلع مفصل مهیا سازد چه آن بغیر ردع مهیا بخلع ست بلکه وجه بست که اگر اراده تسکین درد اندر ابتدا باشد تسکین آن بمرخیات ملینه کنند مگر آنکه چنان اتفاق افتد که ماده بسیار رقیق باشد و علاج اینها در بلد بارد و فصل بارد و در مردم فربه دشوار بود و در شق چپ دشوارتر ست و تا مادر دموی تا فتن این چیزها فصد ست

و فی الحال از ان انتفاع یابند لهذا فصد اکثر دست گیرند بعده از پای و فصد پای نکنند مگر بعد فصد دست و قی کردن دران نافع بود اما اسهال گاهی ضرر کند و اقتصار بر قی
قوی کنند تا اسهال ماده را بسوی اسفل جذب نکند مگر آنکه معلوم شود که ماده قلیل ست و بهتر آنست که دو روز فاصله کنند پس فصد پا کشایند و بدانکه فصد عرق النسا در عرق النسا
نافعتر از صافن ست مگر آنکه درد ممتد در جانب وحشی نبود بلکه نوع دیگر باشد که امتداد او در طرف انسی بود که دران صافن نافعتر از عرق النساست با آنکه این هر دو شعبه رگ
واحد اند و مثل باسلیق و قیفال ست نیستند لیکن جالینوس ذکر صافن و رگ مابض میکند فقط و فصد رگ مابض نافعتر از عرق النسا و صافن هر دو است و فصد رگی که میان
خنصر و بنصر پاست بکشایند و بعد آن فصد عرق النسا گیرند و گویند که فصد این رگ نافعتر از عرق النساست چنانچه اسیلم نافعتر از باسلیق در امراض کبد و طحال است
صاحب کامل گوید که اگر عرق النسا حار باشد ابتدا بفصد باسلیق از جانب علیل کنند و حسب مساعدت قوت و سن و فصل اخراج خون بقدر حاجت نمایند و با غذیه
سهل الانهضام مثل لحوم بچه مرغ و ماکیان و تیهو و مانند آن باسفاناخ یا خبازی یا چقندر پخته غذا سازند و از اغذیه کثیر الغذا بطی الانهضام و ایضاً از استعمال اغذیه
حریفه و شیرین و سائر فواکه حذر کنند و بر عضو آب معتدل الحرارة بریزند و بروغن کنجد مالش نمایند و اشیای مبرده قابضه نزدیک آن نبرند که آنها منع از تحلیل کنند و فضول را بسوی
داخل عضو منعکس سازند پس انحلال او دشوار گردد بهر آنکه این عضو کثیر اللحم ست و قوت ادویه مبرده تا مفصل علیل نرسد بلکه ماده را در انجا محتقن نمایند و از تحلیل آنرا باز دارند
و آفت زیاده گردد و در داشتن او کند و لهذا می باید که مسح عضو بروغن کنجد کنند که آنرا در یاون کوفته روغن او برآورده باشند و مریض را در خانه اوسط حمام داخل کرده باب
معتدل الحرارة نطول کنند هر روز تا یکهفته بعد ازان بعض ادویه مسهله دهند مثل حب سورنجان که دران صبر و هلیله زرد و سورنجان مساوی افتد بوزن سه درم
بخورانند و عقب آن مطبوخ فواکه مقوی بشکر و سورنجان بدهند بعد ازان ابتدای مرض کرنب نبطی کوفته بقدری مغاث و زردهٔ بیضه و اندکی زعفران حل کرده
بر عضو ضماد کنند **صفت** مطبوخ فواکه بگیرند هلیله زرد و کابلی و شاهتره هر واحد هفت درم بلیله و آمله هر واحد چهار درم آلو بخارا بست عدد مویز طائفی بست درم — نسخهٔ مطبوخ فواکه
تمر هندی پانزده درم سناء ده درم بنفشه پنج درم کمازریوس پنج درم تربد کوفته سورنجان هر واحد سه درم غاریقون کوفته دو درم تخم کرفس بادیان انیسون هر واحد
یکنیم درم همه را در چهار رطل آب بجوشانند تا بیک رطل آید صاف کرده پانزده درم فلوس خیارشنبر داخل کرده نیمگرم صبح بنوشند و بعد ازان بسبوس باریک سوده
بسکنجبین سرشته ضماد کنند و در اول مرض ضماد دیگه سابق مسطور شد استعمال نمایند و چون مرض انحطاط پذیرد این ضماد بکار برند **صفت** آن بگیرند گل بابونه
و اکلیل الملک مرزنجوش و برگ غار هر واحد ده درم تخم حرمل پنج درم باریک سائیده بآب مقل محلول سرشته ضماد کنند و هر گاه ضماد را جدا نمایند بآب نیمگرم آنرا بشویند
و آبیکه دران بابونه و اکلیل الملک قنطوریون و پوست بیخ کرفس و حاشا و شبت و صعتر و حند قوقی جوشانیده باشند بران نطول سازند و اگر این ادویه را در سرکه پخته
بر عضو طلا کنند منفعت بین نماید و فولس نرم کرده باید که در اول مرض حقنهٔ لینه بعمل آرند بعده فصد باسلیق کنند و اگر درد شدت کند روغن چند که دران اندک نطرون
آمیخته و قدری صوف ازرق دران تر کرده باشند بر عضو تمریخ نمایند نافع بود **ابن هبة الله** گوید که چون عرق النسا از کثرت خون غلیظ حادث شود اولا فصد
باسلیق از طرف مرض بگیرند و بعد فصد آنچه تسکین حدت خون کند مثل شربت آلو و سکنجبین و لعاب اسپغول بجلاب و آب انار چاشنی دار بنوشانند و اسهال بطبیخ حب
سورنجان کنند و اگر زمانه مساعدت نکند حقنهٔ لینه بکار برند و از بیخ نی سوده بسرکه سرشته ضماد نمایند و آب ریاحین بر عضو ریزند و چون زمانه مرض متوسط گردد بروغن
نیلوفر مالش عضو نمایند و دوام بدخول حمام کنند و بمزورات غذا سازند و اگر به نشود فصد عرق النسا کشایند و از مالش عضو بروغن قبل تنقیهٔ بدن حذر کنند و چون
صلاح یابد از بچهٔ مرغ بریان یا اسفیدباج آن غذا دهند و از حلوا پرهیزند و اگر عرق النسا حادث از خون صفراوی باشد اسهال مریض بطبیخ هلیله کنند و شیرهٔ تخم خیارین
بشربت نیلوفر و آب تمر هندی سکنجبین نقوع بشربت بنفشه بنوشانند و بعد چند روز از اسهال چون قوت عود کند فصد باسلیق و یا هفت اندام کنند و تبرید مزاج
نمایند و غذا مبرد مثل ماء ورنگ خیار و کاسنی و کدو سازند و تبرید عضو بحلب سرکه نمایند و فصد عرق النسا گیرند و هنگام صلاح غذا بچه مرغ بآب غوره یا بآب سماق دهند
ابو منصور گوید که عرق النسا اگر از حرارت بود باسلیق از دست محاذی وجع کشایند بعده فصد عرق النسا کنند بعد ازان قی کنانند پس ازان مطبوخ
سورنجان بنوشانند **صفت** آن هلیله زرد بست درم بنفشهٔ خشک گل سرخ هر یک هفت درم تخم کاسنی تخم کرفس هر یک سه درم سورنجان سفید — نسخهٔ مطبوخ سورنجان
کوفته دو درم در ده رطل آب بجوشانند تا دو ثلث رطل باقی ماند صاف کرده ده درم شکر سفید آمیخته بنوشند و از مجربات درین آنست که ترطیب مزاج باستحمام

از آب شیر برنج و اغذیه مرطبه کنند و از برگ لبلاب تازه سوده یا اصول قصب سوده بسرکه سرشته ضماد کنند و کسی که از مطبوخ کراهیت کند این حب هند صفت آن صبر یکدرم سقمونیا ربع درم گل سرخ یکدانگ سورنجان سفید یکدرم تخم کاسنی و کرفس و بادیان هر یک نیم درم حبها سازند و این که شربت ست و ثابت گفته که در عرق النسا با ادویه مقویه مثل گل سرخ و صندل و مامیثا و بیخ و افیون و مانند آن ضماد نباید کرد که آن خلط را بطرف بدن و عمق آن دفع کنند پس انحلال او متعسر گردد و حنین گفته که عرق النسا چون از امتلای دم بود بر صاحب او ضربان اشتداد کند محمد بن زکریا گوید که عظیم ترین آشیاء ضرر آنست که در عرق النسا ضمده قبل از تنقیه بفصد رگ و اسهال هر چه در ان واجب بود استعمال نمایند و ابن سرافیون گفته که اگر مریض متحمل باشد بهتر آنست که در روز حقنه کنند پس فصد او بگشایند که این در جذب خلط از عمق قوی تر ست محمد اکبر مینویسد که مجرب ترین حیلها در عرق النسای موی آنست که در حمام با آب گرم غسل کنند و غذای مرطب خورند و روغن پیه مرغ و بط و مانند آن بمالند تا کیفیت بعد از ان رگ عرق النسا میان خنصر و بنصر پای مقابل درد کشایند بعده فصد باسلیق نمایند و آنجا که درد قوی بود روغن شبت و روغن گل و کنجد گرم کرده بمالند که در ونشاندن بسیار دیده شد که بعد تنقیه داغ دادند صحت کلی روی نمود و طریق داغ درین آنست که سیخ آهنی گرم کنند و بالاتر از شتالنگ به هشت انگشت معلوم بر رگ عرق النسا داغ نهند و این رگ گره دار باشد و بعد بستن ران تا زانو بیشتر ظاهر شود و اگر در ساق ظاهر نشود میان انگشت خنصر و بنصر پای داغ بخط عریض نهند و بهتر آنست که هم درینجا داغ دهند و هم در ساق بالاتر از کعب به هشت انگشت صاحب او دا گر این عمل سود ندهد میان ساق شکافند و آن رگ ابصنارة بر داشته ببرند و داغ دهند که البته ازاله مرض گردد و احتراز از جماع و ترشی لازم دانند

علاج عرق النسا و وجع الورک بارد و مرکب

هر چه در علاج اوجاع مفاصل بلغمی و سوداوی و مرکب مسطور شد حسب ماده بعمل آرند و آنچه درینجا بقلم می آید موافق حاجت بکار برند **ذکر ادویه مفرده** نافع عرق النسای بارد بعد تنقیه تام و فصد صافن ضماد کردن تریاق فاروق متواتر و خوردن آن هفت بار بعد هر سه روز یکبار بقدر یک مثقال در هر مرتبه مجرب سویدی ست و کذا بیخ کبر بکشوث جهت عرق النسای بلغمی و شرب و ضماد قنطوریون دقیق و کذا علک البطم و کذا میعه سائله یک مثقال و کذا شحم حنظل و کذا بیخ او که انفع ادویه است و کذا حرمل و کذا اقحوان یا سود دو درم و کذا حب بلسان و کذا عود بلسان و کذا لبن بلسان و کذا افربیون بعسل و کذا اسارون بعسل و صمغ آن و کذا اشیطرج بعسل و کذا دوقو و کذا حلتیت و کذا زرنباد و کذا ایورینه کوهی و کذا بیخ سوسن سفید و کذا اسقیل عنصل و کذا کندش و کذا قردمانا دو درم و کذا مقل ازرق و کذا نانخواه و کذا انیسون بعسل و کذا خولنجان دو درم و کذا حرف و کذا شحم نعام **و ضماد** برگ راسن کوفته بشراب پخته و کذا خاکستر بخور مریم بسرکه و کذا حنظل سبز و ولک بادان و کذا حاشا و سویق بزیت کهنه و کذا چرک بدان که در حمام جمع شود بزیت و کذا انجدان مخلوط بروغن ایرسا و موم و یا بروغن حنا و کذا اشقیل بماء العسل و کذا اشیطرج و بیخ راسن آمیخته تا نیم ساعت و کذا برگ هر دو مساوی سوده تا ربع ساعت داشتن و کذا قسط هندی دو جزء و بادیان یکجزء و صبر یکجزء و باب صبر تازه سرشته و تنها با آب صبر تازه یا بزیت کهنه سرشته و کذا مغز پنبه دانه بعسل و کذا زفت و بارود و کذا زاج بشراب کهنه و کذا ایورینه دشتی و کذا مامیران چینی و کذا گل یاسمین و برگ آن **و شرب** فوه الصبغ بماء العسل و کذا اهو فاریقون دو درم چهل روز متواتر و کذا کمافیطوس بعسل تا چهل روز و کذا قسط هندی بعسل و کذا زوفای خشک بعسل و کذا زنجبیل و کذا کبر محلل بعسل و کذا کرفس رومی و کذا افربیون مصطکی و دارچینی و کذا تخم سداب از درم تا دو درم هفت روز متواتر و کذا حب ماهودانه نیم درم و کذا دار فلفل و کذا حب النیل و کذا پوست هلیله کابلی و کذا اسم پخته دو جزء و انیسون یکجزء و بادیان یکجزء هر روز نیم اوقیه سه روز متواتر **و حقنه** مطبوخ بیخ راسن و کذا طبیخ ایرسا و کذا ثوم که مقوی فعل حقنه است و کذا آب برگ کبر و اطراف نرم او و کذا روغن قرطم و مری شعیر **و تمریخ** فربیون یکدرم بزیت کهنه ده درم و کذا قسط هندی بزیت کهنه و کذا روغن قسط و کذا زیت کهنه و کذا خفاش در آب و زیت پخته تا مهرا شود صاف نموده باز دیگر جوشانیده تا آب فانی شود و روغن باقی ماند و کذا خنفسا بزیت پخته **و حمول** فتیله موم از بشکل نرو **و تعلیق** و شرب ذهب هر واحد نافع عرق النسا ست **ذکر ادویه مفرده** که مفید وجع الورک ست بیخ کبر ممزوج بکشوث در تسکین وجع الورک بارد مجرب سویدی ست و کذا شرب هلیله کابلی در بلغمی و کذا شرب و ضماد ریوند و کذا شرب سکنجبین عنصلی و کذا شرب و ضماد دارچینی و کذا شرب تخم ماهودانه نیم درم بجلاب یا بعسل و کذا شحم قاذوری چون سه درم از ان در شوربای گندم یا در مرقه گوشت بنوشند و بعد شرب آن قدری از شحم مذکور در مغرفه آهنی بر آتش گرم کرده بر ورک بمالند از مجربات او ست **و شرب** تخم لبلاب و کذا فربیون نیم درم با ادویه مسهله و خوشبو و مقل ازرق و کذا زراوند مدحرج بعسل و کذا زعفران و کذا طبیخ اسارون تا دوازده روز وجع ورک را و کذا اتریفل بخرا شیده ده درم زنجبیل یکدرم و کذا امدادوست اکل انجیر و کذا انزروت دو درم بروغن جوز و کذا افاوانیا بعسل سفته **و شرب و ضماد** سنا و کذا ثمام و کذا سکبینج

و کذا بورینه بری و کذا اسارون و کذا صعتر بری و کذا اشق دو مثقال بعسل و کذا جوز هندی و کذا زفت رطب و کذا مرمکی و کذا سورنجان و کذا دارچینی و کذا جنطیانای رومی
و کذا شیح ارمنی و کذا روغن بید انجیر و کذا افسنتین رومی و عصارهٔ آن که قوی‌تر از آنست و کذا برگ سرو بعسل و کذا فقاح اذخر و کذا حسک و کذا اغاریقون **وضماد** حرمل و کذا برگ
کبر و کذا آرد ترمس بسرکه پخته و کذا اسقمونیا و آرد جو و سرکه و کذا صدف بحری سوخته و کذا آرد شیلم بسرکه سرشته و کذا حب البان بسرکه سرشته و کذا کندش و کذا روغن زنبق که آن
روغن یاسمین سفید است با موم زرد آمیخته و کذا سرگین کبوتر و کذا عصارهٔ حندقوقا و روغن آن و کذا روغن حب الغار **وحقنه** سکبینج و کذا مطبوخ اشنان هر واحد نافع است باقی
اکثر همانست که برای عرق النسا مسطور شد **اقوال اکابر** مصنف اقتباس مینویسد که سبب عرق النسا مادهٔ فضلیه بلغم خام بود لیکن از دمویت و سوداویت هم خالی نباشد
پس فصد باسلیق کنند و بفاصلهٔ سه چهار روز عرق النسا کشایند و باید که دو سه روز روزه بدارند و غذا کمتر خورند بعده فصد کنند و پس از آن این منضج دهند اصل السوس انیسون
تخم کرفس هر یک پنج ماشه بادیان بادرنجبویه بکوه برگ شاهتره سورنجان هر یک هفت ماشه بیخ کبر بسفایج هر یک سه ماشه گلقند سه توله و غذا نخود و آب بچه مرغ بدهند و بعد
حصول نضج بدستوری که در وجع مفاصل گذشت مسهل دهند و روغن شبت و گل کنجد بمالند و اگر باقی ماند داغ دهند بطریقیکه در قول محمد اکبر مسطور شد و باید که در معالجهٔ این علت
تساهل نکنند تا لنگی نیارد و تنقیهٔ ماده بکرات باید کرد و میان دو استفراغ بسیار فاصله نباید داد تا ماده عود نکند زیرا که مادهٔ عرق النسا بخلاف سائر اوجاع مفاصل بسرعت عائد میگردد
و از جماع و حموضات و لبنیات و روادعات پرهیز نمایند و حب چهار برگ که در علاج درد پشت نوشته شد درینجا نیز نفع دارد و همچنین روغن هفت برگ بسیار مفید **صفت** آن
آب برگ کریله باره ماسی شبت ذیب و تنباکو و تاتوره و عشر و سنبهالو هر یک چهار و نیم توله روغن کنجد برابر و آب باران نیم همه بجوشانند که روغن بماند صاف نموده روغن گل
نیم پاو آمیخته باز بجوشانند که بنیمه آید پس سورنجان تلخ بزرالبنج قسط تلخ گل بابونه هر یک یکنیم توله مصطکی یکتوله میعه یابسه وج هر یک هفت ماشه سوده داخل کنند و ضماده و کمد
و حبوب که در علاج وجع الورک بیایند درینجا هم نفع میدارند و علاج وجع الورک اینست که اول فصد باسلیق کنند و بفاصلهٔ روزه ورزش مقیئات بلغم قی نمایند و باقی علاج همچنان کنند
که در علاج وجع المفاصل بلغمی نوشته شد و این ضماد نافع است بیخ بابونه عاقرقرحا تخم شبت حلبه هر یک دو درم زردچوب چهار درم مال کنگنی قثاء الحمار خشک هر یک شش درم
پوست درخت عشر کهنه مغز تخم بید انجیر هر یک هژده درم در آب شور شب خیسانیده صبح بجوشانند تا خوب مهرا گردد بدست مالیده آب غلیظ گرفته کبریت کندر هر یک هشت درم
سورنجان تلخ بیخ کبر مصطکی هر یک ده درم در آب مذکور انداخته شراب دو آتشه اضافه نموده تا سه پاس متصل کهرل کنند که مانند مرهم شود و بر پارچه سفت مالیده بر جای درد گذارند
دیگر قوی‌تر از اول آرد باجرا و منڈوا هر یک نه توله قند سیاه نیم پاو و روغن بید انجیر چهار توله حلوا پزند بعده بزرالبنج بزرکتان حلبه تخم شبت زنجبیل هر یک چهار درم بابونه
سورنجان تلخ کیور کچری قسط تلخ هر یک سه درم شراب کهنه چهار توله آمیخته جای درد را بروغن چرب کرده گرماگرم بر بندند **حب** که درد سه ساله را بمدت دو ماه زائل میکند
پوست ببول کهنه اسپند لاهوری اہمل وج ترکی بدباره گلو سبز گوکهرو زنجبیل زرنجور سپندهی دارهلد دارفلفل سورنجان شیرین هر یک نه ماشه برگ رسن یکتوله کوفته بیخته
در آب مطبوخ آمیخته حبها سازند بقدر کنار صحرائی برگ سنا تربد سفید پوست هلیله زرد هلیله سیاه هر یک سه توله زنجبیل بیخ کبر هر یک یکنیم توله مکوه چهار و نیم توله مقل ازرق نه درم مصطکی
پنج درم سوده با دویهٔ سابقه ضم نموده حبها بندند و یک حب صبح دیگی شام بدهند و آنجا که هیچ تدبیری سود ندهد باید که در آب مطبوخ روباه و یا زاغ سیاه صحرائی و عقعق و هدهد
و ضفادع صحرائی و بچه کرگس و کلس اگر همه بدست آیند بهتر و الا یک یا دو هر چه بهم رسد تا دیر نشانیدن نفع کثیر میدهد و اگر ازین هم نفع ظاهر نشود باید که چوب چینی بندخورانند
و بعد انفراغ از چوب چینی اگر باقی ماند داغ دهند و زخم آنرا تا چهل روز سائل دارند بعده بمراهم مدمله مثل مرهم ابیض و اصفر علاج کنند **و اما** آنچه از انتقال مادهٔ وجع رحم افتد اول
در اصلاح رحم کوشند پس معالجهٔ وجع الورک پردازند و روغن احت و حلتیت بمالند و بقول محمد زکریا عرق النسا هم از انتقال مادهٔ رحم افتد و اگر زنی را بعد اسقاط حمل ماده رحم
منتقل بعرق النسا گردد اول رگ عرق النسا نزد شتالنگ جانب وحشی باید زد و خون بوزن نیم پاو گیرند و وقت خواب اسپند لاهوری سه ماشه با آب گرم بخورانند و در صبح
مطبوخ مشکطرامشیع دهند با یکعدد حب چهار برگ که در علاج درد پشت مرقوم شد تا یکهفته و غذا مرغ چوزه با نان خشکار دهند **ابوسهل** مسگویه میگوید که اولاً در عرق النسا
فصد باید کرد بعده اگر خلط غالب بلغم باشد تنقیه بحب شیطرج و حب منتن و حب سورنجان کنند و حقنه مرتب از قنطوریون و حنظل و شبت و سبوس گندم و انجیر و ترمس
کوفته و مقل و مری و عسل و روغن ناردین و روغن قسط بعمل آرند و اقوی ازین حقنه معمول از ماهیزهرج و قنطوریون و زراوند و بیخ کبر و خربق سیاه و سفید و حرمل و سورنجان
و عاقرقرحا و حنظل و مازریون و مغز قرطم و تخم شبت ست همه را با آب خوب بجوشانند و از آن آب یکرطل گرفته روغن ناردین یا روغن بان بقدر دو اوقیه بر آن اندازند

نسخهٔ دیگر روغن

بیمکرم حقنه کنند و اگر عقب این حقنه التهاب و کرب بهم رسد بعد آن حقنه مطفیه استعمال نمایند و مدام حقنه قویه بعمل آرند تا آنکه رطوبت لزج منعقد که آن موذی ست خارج گردد
بعد ها از استعمال آن حقنه باز ایستند و بر عضو آلم این دوا مانند برگ غار بست درم عاقرقرحا پنج درم قسط هفت درم حرف چهار درم نطرون سه درم کوفته بیخته پس بگیرند زفت رومی
نیم رطل و در روغن یاسمین دو اوقیه بگدازند و بران ادویه انداخته حل کنند تا مستوی گردد و بر کاغذ طلا کرده بر موضع درد بچسپانند دیگر بگیرند صوف و در روغن سداب بیارند و روغن حنا
یا روغن قثاء الحمار تر کرده نطرون و عاقرقرحا و سرکه بدان آمیخته بر موضع نهند و اگر مرض باین علاجات زائل نشود باید که ملول نشوند بلکه مریض را چندی روز راحت داده باز حکیم
علاج شروع کنند و این فعل مرات کنند که لا محاله بنجاح رساند و ایضا این دواها نفع کند اما در ابتدای مرض بعد طعام کنند و اما بعد از ان با دویه منقی مثل کنکر زد و جوز القی و تخم ترب
و تخم سرمق با آب مطبوخ شبت مع نمک و سکنجبین عنصلی و اگر حاجت بقوی تر افتد بخربق سفید کنند و هر گاه مفصل ورک قریب بخلع گردد و مرض مزمن شود باید که بر حق ورک داغ نهند
در سه یا چهار موضع و جراحت آنرا بسرعت مندمل شدن ندهند بلکه بسیار روزها ادویه تقیحه اکاله بران نهند تا آنکه جمیع ماده عضو از ان خارج گردد بعده علاج آن بما یلائم شروع نمایند
و مریض را غذا با طعمه سریع الانهضام معتدل الغذاء دهند و از جمله تدابیر مولد امتلا از اخلاط خام مثل تدخل طعام و پری شکم متواتر و سکر و جماع و حرکت بر طعام بغیر ترتیب احتراز نمایند
شیخ میفرماید که عرق النسا و وجع الورک و وجع رکبه راسخ قائم مقام اورام غلیظ در استحقاق علاج اند و اقدام بر استعمال محللات قویه قبل از تنقیه نباید کرد و قی انفع از اسهال
ست بسبب تحریک اسهال ماده را بطرف درد و قی تحریک او از ان طرف کند و بهتر آنست که از بورق و حل بود و اگر بمقیئات قویه محتاج الیه برای اخلاط غلیظه بارده تنقیه کنند
باید که تبعیت این با دویه ملطفه مسخنه کنند و ایضا در بلغمی احیانا بلکه اکثر بفصد احتیاج افتد و بعد تنقیه مدرات و مشروبات نافع اوجاع مفاصل و دوای هرمس خاصة استعمال نمایند
و این دوا بسیار عجیب است کما ذریوس جنطیانا هر واحد نه اوقیه زراوند مدحرج دو اوقیه تخم سداب خشک یک رطل کوفته باریک بیخته یک ملعقه بخورند و ایضا ضمادات مع نطولات
محلله و آب چشمه ها استعمال کنند و اگر کفایت نکند حقنها بعمل آرند بعد از ان محاجم بشرط و بغیر شرط بر سرین استعمال نمایند و محمرات و منفطات بران نهند و تا حصول صحت
مندمل شدن ندهند و در ضمادات مستعمله اندرین باب حدت آن برای دو غرض می افزایند یکی برای تحلیل ماده و دیگر برای جذب آن بسوی خارج و حدت آنها برای غرضی
مکروه بود و او آنست که گاهی تخفیف ماده کند و تحجر آن نماید و غیر قابل علاج گرداند فلهذا واجب ست که از تلیین غافل نباشند و گاهی احتیاج بمحاجم و وضع آن برای جذب افتد

فطولات و آبزنات بگیرند روغن حنا یک رطل و سرکه نیم رطل و نطرون ربع رطل و قاقله یکنیم اوقیه و دران صوف زوفا تر کرده تکمید موضع نمایند و آبزنات از میاه ادویه
مفرده محلله مذکوره درین باب استعمال کنند و اما مروخات مثل روغن قسط و روغن فرفیون و روغن عاقرقرحا و روغن حنا و روغن جند بیدستر ست و بعد تنقیه استعمال نمایند
و قیروطیات بجاوشیر و فرفیون و ادهان مذکوره بعمل آرند **اطلیه** و ضمادات این ضماد محلل جذاب ماده بسوی ظاهر از عمق ست تخم سداب بری حب الغار انجدان نطرون
شیح ارمنی قردمانا شحم حنظل نانخواه هر واحد چهار مثقال سداب تازه زفت موم اشق هر یک ثمن من بارزد شش مثقال جاوشیر چهار مثقال کبریت چهار مثقال بدستور مرهم بسازند
و اگر بر عرق النسا پشک بز بسرکه کهنه طلا کنند مثل دوای الخردل و افضل از ان باشد و مراهم محمره و منفطه بسیار نیکوست و باید که نفاطات را بگشایند بعده دوای مجفف بران
بپاشند و باز اعاده تنفیط کنند تا آنکه صحت یابند ایضا بورق یک رطل زیت یک رطل از ان طلا سازند و ایضا ضماد نافع مویزج یکنیم رطل دی سوخته دو رطل عاقرقرحا نیم رطل
حرف یکنیم رطل بارزد کبریت بورق هر یک نیم رطل زیت سه قوطولات صمغ صنوبر با بارزد و گداخته همه را بدستور مرهم جمع نمایند و استعمال کنند و ایضا بگیرند مویزج و گوگرد سوده
و مویزج و زفت و بر سرین طلا نمایند و بالایش کاغذ نهاده بگذارند تا آنکه از خود آبله افتد و از مجربات انیست که بگیرند نبات شیطرج سبز در تابستان و باریک بسایند و با پیه
جمع کرده بر سرین و موضع درد نهند و به بندند و چهار ساعت تا شش ساعت بگذارند پس در حمام داخل کنند و چون اندک عرق کنند در آبزن داخل نمایند و ضماد از ان جدا کرده
بر موضع صوف بز را هفته تا ده روز نهند و اعاده کنند که این از خردل و ثافسیا غنی کند و ایضا مویزج و ذراریح و ایضا ثافسیا و موم و روغن سداب ایضا عاقرقرحا و حلتیت
و زهره اسبوس و عاقرقرحا و مویزج و اانان مرهم سازند و گاهی دران حرف زیاده کرده میشود و آنچه این مرض و درد زانو را نفع کند قیروطی فرفیون ست و ایضا روغن حنا هشت
اوقیه سکبینج چهار اوقیه نطرون دو اوقیه عاقرقرحا یک دقیه اول عاقرقرحا را کوفته در روغن حنا تا سه روز بخیسانند و جوش خفیف داده بران سرکه و نطرون اندازند و در ان
صوف آلوده بر موضع نهند دیگر مثل این اطلیه بگیرند موم مصفی صد مثقال علک الانباط بست و پنج مثقال تخم ریحان و سوسن و بارزد و مر هر واحد شش مثقال
قطران پنج مثقال مرهم بسازند و بر موضع درد حق ورک طلا کنند لاسیما اگر ماده محدث الم خون راسخ در نفس مفصل یا بلغم غلیظ زجاجی متشرب حق مفصل باشند مرهم سکن

عرق النسا بگیرند زیت کهنه شش ده اوقیه برادهٔ اسرب و نمک طعام و علک الانباط هر واحد صد مثقال برادهٔ مس سه اوقیه زنگار و کندش و بیخ مازریون سیاه و زراوند و خردل هر واحد
دو اوقیه و گاهی بسدین عاقرقرحا یک اوقیه انداخته میشود **دیگر** بگیرند انجدان و تخم سداب بشتی و حب الغار و بورق و حنظل و شیح و نانخواه و قردمانا هر واحد چهار مثقال سداب بستانی
و زفت خشک و علک الانباط و راتیانج و اشق و پیه گوساله هر واحد شانزده مثقال جاوشیر شش مثقال گوگرد غیر سوخته چهار مثقال روغن حنا هژده اوقیه **دیگر** بگیرند زفت رطب هژده اوقیه
زراوند ده اوقیه و نیم موم یک رطل صمغ صنوبر چهل مثقال کبریت غیر محرق یک رطل بورق یک نیم رطل مویزج یک قسط عاقرقرحا نیم رطل قردمانا یک قسط بارزد نیم رطل گداختنی را گداخته و خشک
را ساییده جمله مخلوط سازند و بمالند **مسهلات** اما مسهل نیک بافع النفع حب سورنجان و حب منتن و حب شیطرج ست و مثل حب النجاح و مثل معجون هرمس که در ربیع نجوزند
چیزی نیست و کسی که آنرا بخورد مفاصل دردناک او عرق کند و دران اسهال بسیار نیست بلکه تنقیه تا بلطیف کند و اجزای ادویه مسهله شحم حنظل و قنطوریون و صموغ و ماهیزهرج
و شیطرج و عصارهٔ قثاء الحمار ست **دیگر** بگیرند حنظل دو عدد و سوراخ کرده آنچه در جوف آن از شحم و تخم باشد بیرون آرند و در هر دو روغن کنجد پر کرده بپوشند و یکشب بگذارند
و صبح آنرا مع روغن در دیگ کرده بران یک کیل روغن و نصف آب انداخته بپزند تا آنکه حنظل پخته شود پس آنرا در کرده آب روغن را بجوشانند و بران نان پاکیزه کوفته بحیثیه
بقدریکه انعقاد بدان گردد و مثل خاگینه شود انداخته ازان بنادق بقدر بندقه سازند و ازان هژده عدد مریض بعد استحمام بخورد در چه دیگر طبیخ روغن بعصارهٔ حنظل ست و چون
تنقیه باسهال و قی کرده شود و مرض طول کند حمولات و حقنها از ادویه مجربه مسهله خون مثل طبیخ قثاء الحمار و حنظل و زهرهٔ گاو و عاقرقرحا و قنطوریون و حرف و شیطرج و طبیخ حسک
مالح بعمل آرند که این همه درین وقت ایشان را نافع بود و گاهی به کنند و گاهی در حقنه فرفیون داخل کرده میشود و قبل از تنقیه بسیار مضرست از سائر علاج منع کند و اما در آخر آن
نافعست و خصوصاً هرگاه تنفیط نفع نکند و بیشتر بیخ خود بخود عارض شود و در بادی علت مندفع گردد **صفت** حقنه مجربه حنظل و حرف و بیخ کبر و قنطوریون و قثاء الحمار
و شیطرج و فوه جوشانیده بآب آن حقنه کنند و ثفل آن بر ورک ضماد نمایند و از حقنهای نافعه برای آن این حقنه ست و ایضاً بسرکه و سبوس گرم کرده ضماد سازند و اگر
در انجا خون میت باشد بد بهب احمر بر موضع خون داغ سخت دهند تا خون ازان جاری گردد **مجوسی** گوید که هرگاه عرق النسا از رطوبت و بلغم باشد باید که امر باستعمال قی
کنند بعده ادویه مسهله مثل این حب دهند **صفت** آن غاریقون و تربد هر واحد چهار دانگ صبر و سورنجان و شیطرج هر واحد نیم درم شحم حنظل دو دانگ همه را باریک
ساییده حبها سازند شربتی از دو نیم درم تا سه درم حب شیطرج نیز دهند و بعد تنقیه بدن تضمید ورک براتیانج و مویزج و عاقرقرحا سوده بسکنجبین یا بشراب عسل سرشته باید کرد
و ایضاً این ضماد بعمل آرند **صفت** آن پوست بیخ کبر و پودینه عاقرقرحا هر واحد یکجزو عصارهٔ قثاء الحمار و حب الغار هر واحد نیم جزو همه را باریک ساییده بشراب عسل سرشته
بر مفصل ضماد کنند **ضماد** دیگر عاقرقرحا و نطرون هر واحد دو درم قسط و حب الرشاد هر واحد یکدرم زفت رومی پنجدرم زفت را در روغن زنبق یا زیت گداخته ادویه
آمیخته ضماد سازند **دیگر** درین باب نسخه این همانست که در قول ابوسهل گذشت **دیگر** حرف و خردل و پوست بیخ کبر هر واحد یکجزو بآب مرزنجوش باریک ساییده بر مفصل
ضماد کنند و باید که بر موضع روغن حنا بانک بورق و عاقرقرحا و مویزج سوده و روغن مصطکی و مانند آن بمالند **ضماد** مؤلف فولس موم صد درم علک البطم بست و پنجدرم
زنگار و مر و قنه و قطران و بیخ سوسن هر واحد پانزده درم ادویه را ساییده موم و قطران گداخته بیامیزند و بر ورک ضماد کنند و اگر مرض باین تدبیر ساکن نشود چیزی از حبوب
مسهله نافعه این بدهند و اگر فصل تابستان باشد باید که در اثنای این قی بجا هی شود استعمال کنند بعده اضمدهٔ مذکوره بعمل آرند و در آبزن آبیکه دران بابونه و اکلیل الملک
و برنجاسف و قنطوریون و پوست بیخ کبر و سداب و کرنب جوشانیده باشند بنشانند بعد ازان که قطن و ورک ابروغن ناردین یا روغن قسط یا روغن نارجیل و مانند
آن مالش کنند تا آنکه مرض نقصان پذیرد و اگر علت باین تدبیر تسکین نیابد می باید که دران حقنهای نافعه عرق النسا استعمال نمایند و منجمله آن این حقنه ست **صفت**
آن خار خسک و شبت و بابونه و اکلیل الملک و سداب هر واحد یک کف قنطوریون دقیق ده درم حنظل کوفته دو عدد قثاء الحمار کوفته پنجدرم عاقرقرحا کوفته
سه درم پوست بیخ کبر و قرطم و مغز تخم بید انجیر کوفته هر واحد پنجدرم حلبه چهار درم همه را در هفت رطل آب بپزند تا بیک نیم رطل باز آید و دو ثلث رطل ازان گرفته بران مری
و عسل و روغن سوسن و زنبق هر واحد یک اوقیه سکبینج یکدرم مقل دو درم جندبیدستر نیم درم آمیخته همه را در هاون بسایند بانک آب مطبوخ در روغن تا مخلوط شود
و بدان حقنه کنند و عقب حقنه بر پشت و سرین و روغن قسط و سوسن مالش نمایند **دیگر** بیخ سوسن آسمانجونی نیم رطل کوفته در سه رطل آب بجوشانند تا بیک رطل
آید و صاف کرده چهار اوقیه ازان گرفته روغن زنبق و مری و عسل هر واحد یک اوقیه انداخته خوب حل کنند و نیمگرم حقنه نمایند که نافعست **دیگر** قوی تر

ازاول شبت و بابونه و خار خسک و سداب هر واحد هفت درم قنطوریون و پوست بیخ کبر هر واحد ده درم حلبه و قرطم و بزر کتان و بادام مقشر هر واحد پنج درم حنظل کوفته پنج عدد سکبینج و راتینج و جاوشیر و کمون نبطی هر واحد سه درم شیطرج هندی دو درم سبوس گندم یک کف همه را در شش رطل آب بجوشانند تا یکنیم رطل بماند و نصف رطل از ان بگیرند مری و روغن قسط و ناردین و سوسن هر واحد اوقیه بوره ارمنی یکنیم درم آمیخته نیمگرم حقنه کنند دیگر خار خسک قرطم کوفته و تخم بیدانجیر کوفته و مغز خسته مشمش کوفته هر واحد یک کف حنظل کوفته دو عدد سداب گندنا هر واحد یک بسته در شش رطل آب بپزند تا یکنیم رطل بماند روغن بیدانجیر یک اوقیه آمیخته در سه دفعه بدان حقنه نمایند که عرق النسا را نافعست و ایضا حقنه بحب الرشاد در آب پخته صاف کرده روغن زیت اندک آمیخته در وجع عرق النسا و درد قطن بر انفع میکند حقنه دیگر بگیرند یک اوقیه زیت و دو اوقیه عسل و یک اوقیه نطرون و نیم اوقیه ملک البطم و سه اوقیه آب شیرین خوب جوش داده حقنه کنند و بران صبر نمایند که اسهال اخلاط مخاطی کند و گاهی اسهال خون نماید و اگر درد طول کشد باید که استعمال این حقنه متواتر نمایند و در ادویه قنطوریون و عصاره قثاء الحمار و روغن قثاء الحمار افزایند صفت حقنه دیگر بگیرند ماهیزهرج و زراوند طویل و قنطوریون دقیق و پوست بیخ کبر و خربق سفید و سیاه و حرمل و سورنجان و حنظل و عاقرقرحا و مازریون و مغز قرطم و شبت هر واحد بقدر حاجت همه را در آب خوب جوش دهند و هشت اوقیه آب صاف کرده روغن ناردین و روغن زنبق هر واحد ده درم آمیخته نیمگرم حقنه کنند و بران صبر نمایند و تکمید مقعد بپارچه گرم سازند و اگر ازین حقنه التهاب عارض شود باید که حقنه لین که دران عناب و سپستان و جو کوفته و بنفشه خشک و پرسیاوشان و خطمی و سبوس گندم و برگ خبازی و روغن بنفشه داخل بود بعمل آرند تا حدت عارض از ان حقنه تسکین یابد و چون این علاج استعمال کرده شود و درد ساکن نشود باید که فصد عرق النسا قریب عقب کنند و اگر یافته نشود فصد رگ مشط قدم یا رگ باطن زانو نمایند و چون درد اشتداد کند فلونیا بدهند و می دهند که آن تسکین درد و تخدیر عضو نماید و یا دوائی که مذکور شد اندک افیون یا پوست بیخ لفاح آمیخته بر موضع درد طلا کنند و باید که از ادویه مخدره حذر نمایند و استعمال آن نکنند مگر هنگام ضرورت چون درد شدت کند زیرا که ادمان استعمال آنها ابطال حس عضو و اجماد ماده نماید پس آن هیچ علاج سود ندهد و از چیزیکه صاحب این مرض بدان انتفاع یابد خوردن این سفوف ست که آنرا نافع یافته ام صفت آن بگیرند سنای مکی ده درم سورنجان پنج درم شیطرج هندی سه درم زعفران نیم درم ادویه را باریک سائیده و شکر سفید هموزن آن آمیخته دو درم تا سه درم بخورند با آب نیمگرم و چون مرض طول کشد باید که ایارجات کبار استعمال نمایند و با بهاشل آب ماهی شور و کبریتی و نفطی و آب بیتون و روغن قثاء الحمار حقنه کنند و عصیده که دران شحم حنظل سرشته باشند بخورانند و در آب چشمه کبریتی و نفطی و آب دریای شور و مانند آن نشانند پس اگر تسکین نیابد محاجم ناری بر عرق و رگ نهند و زرنیخ بران موضع چسپانند که این اکثر نفع میکند و ماده را از نفس مفصل بسوی ظاهر ورک جذب می نماید و چون این ادویه سود ندهد گاهی شرب نفط سفید یکدرم تا یکمثقال بشراب ده درم تا سه روز فائده کند و ایضا حب معمول به نفط نافع عرق النسا و وجع قطن ست و چون علت مزمن شود و قریب بود که مفصل از مکان خود خارج گردد باید که بداغ استعمال کنند تا رطوبت فاسد فانی شود و آنرا بسوی خارج جذب نماید جرجانی در ایلاقی مینویسد که در عرق النسا و وجع الورک اگر علامات بلغم ظاهر بود اول قی فرمایند پس اسهال بحب منتن و حب شبطرج و مانند آن کنند و حقنه کردن بدون قنطوریون باریک و شحم حنظل و شبت و آلکامه و مانند آن سود ندارد و اگر حقنه قوی باید سکبینج و بوزیدان و ماهیزهرج و عاقرقرحا افزایند و اول حقنها نرم کنند پس تیزتر و گاهی برگهای بازدن حاجت بود و بعد قی و اسهال دوای مدر باید داد و نسخه آن در قول شیخ گذشت سه درم از ان با سه درم شکر بدهند و محجمه ناری نهادن سود مند بود و گاهی محاجم با شرط و اخراج خون بسیار سود دارد و در وی سر عن را داغ کردن صواب باشد و داغ آن ماه با گرد حقنه و ورک و سر استخوان که دران درخل ست ضمادات اول ضمادهای لینه باید نهاد و بدین گونه بگیرند کرنب نبطی و پخته بکوبند زرده تخم مرغ و اندکی زعفران سرشته نیمگرم بکار برند دیگر اکلیل الملک و بابونه و حلبه و خطمی هر یک بست درم مقل و اشق و جاوشیر هر یک ده درم پیه گرده بز و پیه مرغ و مغز ساق گاو و موم هر یک ده درم سرکه سی درم روغن بقدر کفایت ادویه خشک را کوفته و صموغ را در سرکه تر کرده حل نموده و موم را با پیه و روغن گداخته همه را بسرشند و هر گاه ضماد جدا کنند آب گرم با طبیخ بابونه و اکلیل الملک و شبت و صعتر و بیخ کرفس بشویند و اگر این ادویه بسرکه پخته طلا کنند سود دارد دیگر ضماد مقرح خردل هموزن او سرگین کبوتر نرم سوده بطبیخ انجیر یا با شیر آن سرشته ضماد کنند تا آنکه ریش گردد و زرد آب جاری شود و چند روز بگذارند تا ماده پاک گردد و یا خردل و ثافسیا با هم کوفته طلا کنند و همچنین مویزج و بوره و فرفیون و عاقرقرحا با روغن سداب سرشته جاذب ماده بظاهر و مقرح ست ابن سرابیون گوید اگر بیمار احتمال کند صواب آنست که دو روز متواتر حقنه کنند پس رگ زنند و قسطا بن لوقا گوید که بگیرند عصاره قثاء الحمار دو جزو روغن زیت کهنه یکجزو و بجوشانند تا روغن بماند و هر کجا که درد در عسر باشد طلا کنند که ورم کند پس صلاح یابد محمد زکریا گوید اگر

قثاء الحمار نباشد حنظل بدل آنست و تجربه باشد که صاحب عرق النسا و دردسر مزمن را اسهال خون افتد و مرض زائل شود **صفت** شیاف که در دسر مزمن و پشت را
سود دارد سکبینج جاوشیر مقل اشق زنجبیل انزروت سورنجان شقاقل شحم حنظل نمک هندی جندبیدستر زرنباد قسط ماهیزهرج برگ سداب انیسون بابونه بادیان بوزیدان
فانیذ مساوی و بعضی اسیه و جیلهنگ و مغز ان زیاده میکنند و ایارج هرمس بسیار نافع است در فصل ربیع چند روز متواتر دهند کمتر آن یک هفته و در طبیخ کفتار و طبیخ روباه
نشستن سود دارد و دوائی که هیچ علاج فائده نکند نفط سفید از درمی تا مثقالی سه روز با شراب دهند **ابن الیاس** گوید که در عرق النسا هر صبح جلاب انیسون بادیان و تخم
کرفس هر واحد سه درم و گلقند عسلی ده درم بنوشانند و غذا مزوره نخود آب بمغز قرطم دهند و یا هر صباح جلابی از سکنجبین ده درم و اصل السوس سه درم بخورانند و صاحب
این مرض از تناول اطعمه کثیر الغذا بطئ الانهضام و سائر فواکه و شب خواری و آب سرد احتراز کند و باشیای لینة التحلیل و یا بارد ضماد نکنند زیرا که این عضو کثیر اللحم است قوت
دوا تا مفصل نرسد بلکه عضو را صلب کند و از تحلیل منع کند و هرگاه نضج در قاروره ظاهر شود تلیین طبیعت بمطبوخ سورنجان یا حب صبر یا نقوع آن نمایند و ملینات
و مسهلات و حبوب منقی بلغم استعمال نکنند مگر بعد نضج تام تا ماده رقیق تحلیل نشود و کثیف آن متحجر نگردد پس مرض اشتداد نماید و بعد تنقیه تام این ضماد و نطول بکار برند
و نسخه این هر دو در علاج عرق النسای حار در قول صاحب کامل گذشت و در هر هفته سه مرتبه قی کنند و یا این ضماد کنند که در شفای این مرض از ضماد مذکور قوی تر است
صفت آن پوست بیخ کبر بوره بیه عاقرقرحا هر واحد ده درم عصارهٔ قثاء الحمار حب الغار هر واحد پنج درم نطرون قسط تلخ هر واحد درم حب الرشاد یک درم همه را
باریک سائیده بحریره بیخته زفت پنج درم را بروغن زنبق یا زیت گداخته ادویه بدان آمیزند و ضماد کنند و اگر مرض باین معالجه زائل شود فبها والا از معالجه ملول نشوند زیرا که
مفصل ورک عمیق غائر است مادهٔ غلیظ از آن بتمامه خارج نمیشود و این حقنه بعمل آرند خار خسک قرطم هر دو کوفته هر واحد یک کف شبت و بابونه و سداب هر واحد نیم
قنطوریون دقیق و پوست بیخ کبر هر واحد ده درم حلبه و بزرکتان هر واحد چهار درم سنای مکی ده درم سبوس گندم یک کف زیره سه درم همه را در شش رطل آب بپزند تا
بیک نیم رطل باز آید صاف کرده مری و روغن قسط و ناردین و سوسن هر واحد ده درم بورهٔ ارمنی نیم درم فلوس خیارشنبر پانزده درم آمیخته در محقنه انداخته نیمگرم حقنه کنند
و اگر مرض مزمن گردد و طول کند باید که قی و حقنه متواتر کنند و در مسهلات قنطوریون دقیق و سورنجان و بوزیدان زیاده نمایند که این ادویه را با وجود استفراغ بلغم خاصیت
شریفه در عرق النساست و در علاج این اهمال نورزند که بسرعت بسوی لنگی می انجامد و اگر درد اشتداد نماید و مریض اطاقت برداشت آن نباشد مخدرات مثل فلونیای رومی
و برشعثا بدهند تا مریض فی الجمله استراحت نماید و قوت او رجوع کند بعد از آن اعادهٔ علاج کنند و بدون احتیاج شدید دوای مخدر استعمال نکنند و این سفوف صاحب این مرض را
نافع است **صفت** آن سورنجان پنج درم بادیان مغز بادام مقشر هر واحد سه درم زعفران نیم درم سنای مکی ده درم شکر برابر همه شربتی سه درم بآب و مالش عضو بروغن
قثاء الحمار و روغن قسط و زنبق و خیری زرد نمایند و در آب کبریتی و نطرونی و زاجی و نفطی و آب دریای شور مانند آن نشانند و اگر باین معالجات تسکین نیابد برحق ورک
محاجم ناری نهند و تعلیق علق نمایند و الا بحکم آخر الدواء الکی داغ بران موضع گذارند **ابن نوح** گوید که اگر عرق النسا از خلط بارد خام باشد اولاقی استعمال کنند بعده حب
سورنجان کبیر معروف بمقیم الزمنی بخورانند **صفت** آن ایارج فیقرا تربد هر یک ده درم شحم حنظل قنطوریون دقیق سورنجان بوزیدان ماهیزهرج هر یک پنج درم
فرفیون دو درم زنجبیل شیطرج خردل فلفل جندبیدستر هر واحد یکدرم حبها سازند شربتی از دو نیم درم تا سه درم و حقنه بادویهٔ حاره کنند و آنچه مخصوص باین مرض است حقنهٔ
بیخ سوسن است که در قول مجوسی گذشت و یا حرف بآب پخته زیت در ان انداخته حقنه نمایند و چون درد شدت کند ایضاً یک مثقال از ان بروغن یا بشیر بخورند و یا
شیاف عرطنیثا شحم حنظل سکبینج بردارند و فتیلهٔ معمول از سن مجفف و انزروت یا خربق معقود بعسل نافعست و بعد تنقیه مالش بروغن فرفیون نفع کند و یا مغز تخم سپید انجیر
بسر که بسایند و بعسل سرشته ضماد کنند و همچنین ضماد بیونیه که آنرا در جذب ماده از عمق خاصیتیست و نفط را نیز این خاصیت ست و همچنین فقاح اذخر را و چون ام
مضطر گردد دامان حقنها کنند تا کرسیح بیدا نماید که ایشان از سیح بشوند و چون مرض مزمن شود و طول کند ضماد مقرح که در قول جرجانی گذشت بکار برند تا آنکه آبله افکند
و از آن آب سائل شود و تکمید بآب گرم نمایند و چند روز بگذارند و اگر مرض زائل نشود اعادهٔ آن کنند و مریض را گرسنه دارند تا اخلاط او قلت پذیرد و اگر طول کند و خوف
خلع رأس ورک باشد بر سر ران داغ مثل دائره نهند و صاحبان این مرض صحت خود در مداومت قی نمایند و تلطیف تدبیر کنند و از اغذیهٔ غلیظه و تواتر سکر اجتناب ورزند
و جالینوس گوید که سواری برای وجع الورک مضرست زیرا که بسوی آن فضلات برسد و تیاذوق گوید که علاج عرق النسا مشکل ست چون نان و امراض رطبه بلغمیه را و در تشریح حب افتد

[Right margin note: …[illegible]]

ومحمد بن زکریا گفته که چون اراده داغ سرین باشد باید که مکان او رو کنند تا مستوی گردد بعده داغ کنند و الا رد او بعد داغ غیر ممکن است و گفته که وجع الورک از نوشیدن
روغن بید انجیر بماء البارد و آب خسک تا یک هفته نفع میکند و گفته بهترین چیزیکه حق تعالی درین موضع آفریده آنست که بر سرین عسل بلادر طلا کنند تا آبله بهم رسد بگذارند تا آنکه
آب جاری گردد بعد تمام مندمل شدن ندهند و این قائم مقام داغ است و گفته که مردی بر سرین افتاد پس ورم کرد و همیشه درد میشد تا آنکه بران جبیره مرکی و زعفران بصبر
بسته شد صحت یافت **انطاکی** گوید که علاج وجع الورک مخالف وجع المفاصل نیست مگر در منع رادع اولا اینجا بلکه ابتدا بمحللات کنند و فصد دست مقابل نمایند
و مبالغه در تلطیف نمایند اگر ماده رقیق نباشد و آنچه مخصوص بعرق النساست اکثار تناول حب ذهب است یکمرتبه و حب سورنجان بار دیگر و همچنین صبر و هلیله خوردن
الیه آنرا بسیار نافع بود و کذا انطول از بیخ کبر و حلبه و گرسنگی دران مجرب است بسبب تجفیف ماده و فصد عرق النسا کنند و از حقنه مجربه طبیخ بیخ حنظل و بیخ کبر و قنطوریون
و شرب حب الرشاد و میعه است و کذا سداب مطلقا و تخم آن شربا و تریاق بعد تنقیه و داغ آنرا به کند اگر در طریق ماده افتد **سعید** گوید که اگر عرق النسا حادث از بلغم باشد
تنقیه معده بقی از سکنجبین و تخم ترب کنند و حقنه بحقنهای قویه و اسهال او بایارج نمایند و مبدلات مزاج مثل شربت عسل و گلقند عسلی بدهند و غذا نخوداب و یا زیرباج سازند
و پرهیز سخت کنند زیرا که چیزی نافعتر برای خلط غلیظ از گرسنگی نیست و بر سرین آرد ترمس بشراب سرشته ضماد نمایند و مالش عضو بروغن ناردین سازند پس اگر
ساکن نشود فصد رگی باید کرد که بالای کعب است از طرف پای علیل و اگر یافته نشود فصد صافن کشایند و اگر زمانه طول کند در آب چشمه های کبریتی و نفطی و آب دریای شور
نشانند و اگر خوف از خروج مفصل باشد داغ بران نهند **و اگر** خلط سوداوی باشد اسهال مریض بطبیخ افتیمون کنند و گلقند شکری دهند و آب نیمگرم نوشانند و شیره عناب
بجلاب و آب نقوع بشربت نیلوفر دهند و غذا مزوره زیرباج و بر عضو برگ چنار تازه سوده ضماد کنند و موم روغن بمالند و آب ریاحین بران ریزند و در آخر فصد عرق النسا گیرند
و اگر در صلاح آن تاخیر گردد حقنه قوی بعمل آرند که بیان به شود انشاء الله تعالی **مولف** خلاصه و دیگر متاخرین مینویسند که بعد تنقیه این ضماد عرق النسا و مفاصل مزمن سودمند
دارا شکنه که سلیمانی نامند و سیماب هرکدام سه مثقال هر دو را باهم سائیده به آب دهان حل کنند سیماب کشته شود و ده مثقال صابون در آب گرم گداخته اضافه نموده ضماد کنند
و این سفوف در تنقیه اصحاب مفاصل و عرق النسا و نقرس بغایت سودمند است و از مجربات براکلسوس حکیم فرنگ است و جمع کثیر بان ازین امراض مذکوره نجات یافته اند سورنجان تربد سفید
رب السوس سقمونیا سنای مکی استخوان قحف آدمی شکر سفید مجموع مساوی کوفته بیخته پنج درم بآبیکه دران کمافیطوس جوشانیده باشند بدهند و این مسهل در تنقیه مفاصل
کافیست **صفت** مرهمی که درین باب بغایت سودمند است و از مخترعات اوست گل سرخ دو قبضه پوست بیخ قنب تازه شش قبضه هر دو را باده رطل شراب نیکو بجوشانند تا نیمه
آنگاه صاف نموده بآتش ملایم بدارند تا شراب جمله بسوزد و در ته ظرف چیزی غلیظ همچون عسل بماند بستانند و دو رطل پیه خنزیر بادی بیامیزند و بر هم زنند تا مثل مرهم شود
آنگاه یک اوقیه افیون با شراب حل کرده و یکدرم زعفران و یک اوقیه زهر کرنب اضافه نموده لت کنند و نگاهدارند و عند الحاجت استعمال نمایند که در تسکین
اوجاع مفاصل بی نظیر است و گویند که خوردن اسبند بقدر چهار ماشه تا دوازده شب برای عرق النسا مجرب است و بعضی گویند که از یک ماشه شروع
کنند و بتدریج بیفزایند و هرگاه حرارت زیاده محسوس شود باز اندک اندک بکاهند و همچنین تا چهل روز هر شب وقت خواب بخورند که درین باب از مجربات است
و در حدیث شریف وارد است که برای عرق النسا بگیرند الیه گوسفند اعرابی و گداخته سه حصه سازند و هر روز بر ناشتا یک حصه بخورند و بعضی نهادن الیه شگافته بر سرین
در وجع الورک تا آنکه متعفن گردد و بعده ازان جدا کردن مجرب دانسته اند **صفت** حبی که بقول رازی در ساعت تسکین درد عرق النسا کند و پنج شش بار اطلاق میکند
صبر سقوطری پوست هلیله زرد سورنجان هر واحد یکدرم حبها سازند مجموع یکشربت است و ادامت برین حب کردن مجرب راقم است **حب سعد** که در قلع بلغم از مفصل
ورک قوی العمل است سعد سورنجان بوزیدان هر یک نیم درم ماهیزهره دو دانگ بدو و ثلث درم شحم حنظل ربع درم فرفیون دانگی و این یکشربت است **دوای هندی**
که مسمی بچار دانه و دوای هاکم است جهت وجع الورک و وجع الرکبه مجرب هالون اجواین کلونجی میتهی هر چهار برابر بدون کوفتن یکجا کرده هر صباح آنقدر که در گرفتن انگشت
آید بآب بخورند و در کاستن و افزودن حسب مزاج مختار اند و بعضی مال کنگنی و تخم پنوار اضافه میکنند صاحب تکمله هندی گوید که این شش تخم انفع از چار اند **دیگر** که عرق النسا را مجرب است
زنجبیل ستوده یکپاو باریک کوفته بیخته یکتوله سیماب در ان اندازند و باهم حل کنند چندانکه هر دو یکذات شود بردارند و قدری ازان می مالیده باشند روزی دو سه دفعه
روغن خفاش نافع عرق النسا و نقرس و جمیع اوجاع مفاصل جند بیدستر قسط تلخ هر یک سه درم مرزنجوش او ند چهار درم آب مرزنجوش و روغن زیت هر واحد یکرطل شیر ک

بیخ کرده دوازده عدد آب خالص بقدر ضرورت همه یکجا کرده بپزند چندانکه آب برود و روغن بماند **ضماد** که مادۀ عرق النسا را تحلیل کند از بیاض والد مرحوم سوسن خطمی بابونه
شبت آرد حلبه تخم کتان سوده با آب کرنب سرشته ضماد سازند **مطبوخ** قوی الاثر برای استیصال مادۀ وجع الورک و عرق النسا معمول مجرب مصطکی انیسون هر یک دو درم
زنجبیل بیخ اذخر هر یک سه درم فوه شیطرج سورنجان بوزیدان هر یک پنج درم بیخ کرفس بادیان هر یک هفت درم حلبه مویز منقی هر یک ده درم همه را در چهار رطل آب
بجوشانند تا چهارم حصه آب بماند صاف نموده ثلث رطل هر روز با روغن بید انجیر بقدر تحمل طبیعت بنوشند **نطول** که بجهت عرق النسا مفید است بابونه اکلیل الملک
بنفشه گل خطمی کنجد بقدر حاجت در آب جوش داده صاف کرده نطول فرمایند و بعد از آن روغن مالیدن بسیار فائده می کند

وجع الرکبه

یعنی درد زانو اسباب و طرق تشخیص و علاج آن بعینه همانست که در اوجاع مفاصل مسطور شد لیکن این بیشتر از ریح حادث میشود و ایضاً در حالت تبرید شیرۀ خار خسک شیرۀ خیارین
نبات سفید بدهند و برگ چنار سوده ضماد نمایند و یا آرد جو یکجزو و پشک بز دو جزو بسرکه و روغن زیت ضماد کنند که در درد ورم آنرا نافع بود و یا فصد باسلیق کنند و اطریفل صغیر
یکتوله خورده تخم کاسنی نیمکوفته نه ماشه سورنجان سه ماشه بعرق بادیان و عرق عنب الثعلب هر یک هفت توله جوشانیده صاف نموده نبات یکنیم توله حل کرده بنوشند
و ایضاً در ورم زانو و حرارت ملمس آن سورنجان بوزیدان هر یک شش ماشه سوده با اطریفل صغیر توله سرشته بخورند بالایش عرق شاهتره هفت توله گلاب سه توله بنوشند و یا حب
سورنجان با اطریفل سرشته همراه شیرۀ تخم کاسنی شش ماشه عرق عنب الثعلب هفت توله عرق شاهتره و نبات دهند و گاهی عرق کاسنی پنج توله شربت بزوری بار دو دو توله
عوض عرق شاهتره و نبات میکنند و اول فصد باسلیق میگیرند و اگر فائده نشود مسهل دهند **و اگر** ماده بارد باشد شیرۀ تخم قرطم و بادیان و نبات بدهند و روغن تخم سهجنه طلا
کنند و ساگ نیوار در روغن پخته بخورند و یا برگ مرغلی بجوشانند و کوفته بروغنهای گرم آمیخته ضماد نمایند و اگر صابون سورنجان تلخ حنا برابر بآب سرشته ضماد کنند نیز مفید بود و این
منضج نافع اصل السوس بادیان پرسیاوشان تخم خطمی سورنجان هر یک چهار ماشه بیخ بادیان بیخ کاسنی بیخ کرفس هر یک شش ماشه انجیر زرد پنج عدد مویز منقی ده دانه سپستان
بیست دانه گلقند سه توله و بعد مسهل معجون سورنجان صغیر خورانند و این حب مسهل نیز برای درد رکبه نافعست سورنجان پوست هلیله زرد شحم حنظل مقل ترید موصوف
مساوی کوفته بیخته حب سازند و یک مثقال با آب گرم بخورند و این طلا برای وجع رکبه معمول حکیم اجمل خانست حنظل کلان دو عدد در نیم سیر آب بجوشانند که نصف بماند صاف نموده
با روغن زیتون بیست و پنج درم بجوشانند تا که نصف آب برود و بعده حب الغار سوده در آن انداخته بجوشانند تا که تمام آب بسوزد و روغن بماند فرود آورده سورنجان و بیخ
بنفشه و حنای خشک هر یک سه مثقال کوفته بیخته حل کنند و در محل درد طلا نمایند و مطبوخ بوزیدان نیز در درد زانو و پشت و مفاصل اسود دارد و نسخه آن همان مطبوخ قوی الاثر است
که در عرق النسا بار دو در قول مؤلف خلاصه عنقریب مسطور شده لیکن درینجا بجای هر پنج سه درم عوض مصطکی و انیسون است و وزن بیخ اذخر پنج درم و شربت چهار اوقیه
با دو مثقال روغن بید انجیر و این نطول وجع رکبه و مفاصل را مفید است سداب پوست بیخ کرفس سورنجان بوزیدان شکاعی بادآورد بابونه اکلیل الملک قیصوم در آب
جوش داده صاف کرده نطول فرمایند و بعد فراغت از آن مالش روغن حاضر درست **اقوال اطبا** سویدی مینویسد که ضماد فرفیون یکدرم زیت خوشبوده درم موم
دو درم و کذا شرب سندروس محلول بروغن کتان پنج درم و ضماد بدان برای وجع رکبه مجرب من است **و ضماد** برگ غرب سوده و کذا گل آن و کذا پشک بز تنها و یا مثل
آن آرد گندم بشراب یا سرکه سرشته و کذا جندبیدستر و کذا سرگین گاو بسرکه و آرد جو بسرکه و کذا گوگرد یکجزو زیت دو جزو بخرقه آلوده و کذا عصارۀ سداب بستانی **و شرب**
تمر هندی با زنجبیل که مخرج مادۀ بلغم لزج غلیظ از رکبه است و کذا شحم حنظل و کذا افراسیون و کذا شنبلید که آن گل سورنجان است با زنجبیل و کذا مطبوخ کمافیطوس با عسل و کذا مطبوخ
هلیون **و شرب و ضماد** حلتیت و کذا اجاو شیر و کذا اقنه بعسل و کذا روغن بطم و کذا نانخواه و کذا شیطرج هندی و کذا مقل ازرق و کذا پیه کفتار و کذا تخم کرنب نبطی و کذا
مرق کرنب و کذا شبت **و اکل** جوز هندی و کذا لحم گور خر و کذا شاخهای هلیون مطبوخ تعلیق جرادۀ عظیم نسر بر جانب مؤف هر واحد نافع وجع الرکبه است **انطاکی**
گوید که اوجاع رکبه مثل وجع الورک است در انحصار ماده و سائر احکام لیکن از مجربات درین شرب انگزه است و انزروت بروغن جوزه از اطلیهٔ این و روغن تخم ترب است
و برگ حنظل با آب ترمس و عسل و کذا ضماد صابون با همچنان آن **صاحب خلاصه** گوید که در درد زانو را بدستور نقرس علاج نموده بعد از تنقیهٔ بدن ضماد اکه
مذکور شد استعمال نمایند و معجون سورنجان موافق نسخه یحیی بن خالد که در علاج اوجاع مفاصل بلغمی مذکور شد مجرب است و ضماد یکه در آن افیون و شنگرف است

و در علاج وجع خاصره گذشت در نوع ریحی بغایت سود مندست و این ضماد برای درد زانو و ساق و کمر و پشت و ساعد بغایت نافعست مصطکی رومی یک اوقیه سوم زرد یکدرم مهره وزرا با چهار اوقیه روغن زیت بر آتش ملایم بجوشانند تا همه گداخته یکسان شود برداشته نگاهدارند و عند الحاجت نیمگرم بمالند **مصنف** اقتباس مینویسد که علاجش بنهجی تمام شد که در وجع مفاصل ذکر یافته و مالیدن روغن قاوندی مرکب روغن اسقیل مرکب روغن جند و روغن جنطیانا از مخترعات نواب علوی خان بسیار نافعست و برگ آکهه تنها بروغن سرشف چرب کرده بستن عظیم النفعست و کذا برگ جهڑ و کذا برگ سلطان الاشجار

وجع الساقین

گویند که از اسباب این یکی ضعف هضم خصوصا هضم ثالث ست دوم بدگواری طعام از خوردن غذا بر طعام غیر منهضم و از اکل ما لا یدبر قوت هاضمه و عجز آن از تجوید هضم سوم کثرت خروج خون از بواسیر یا حیض یا اسهال دموی و یا مطلق اسهال و زحیر و یا کشیدن مرض طویل چهارم غلبه خلطی از اخلاط اربعه و علامت هر سبب از تقدم آنچه وجود آثار غلبه اخلاط بنحوی که در تشخیص اسباب اوجاع مفاصل گذشت پوشیده نیست و گویند که گاهی صاحب آنرا اندرون گوشت ساق بلکه در استخوان آن چنان سردی محسوس شود که گویا در برف دفن کرده است و بر ظاهر جلد گرمی بدرجه باشد که گویا اخگر نهاده است مع کرب **علاج** در قسم اول و دوم بنهجی علاج نمایند که در معالجاتش مذکور شده و حتی الامکان مریض را گرسنه دارند و اگر تحمل آن نباشد تقلیل غذا و تلطیف آن کنند و بر مثل نخوداب اقتصار نمایند و در سوم تقویت اعضای رئیسه کوشند بمقویاتی که در امراض قلب و جگر وغیره مرقوم گشته و در چهارم اول تشخیص ماده کرده بحسب آن بدانچه در اوجاع مفاصل مذکور شده تنقیه نمایند بعده روغن گل تنها و یا سورنجان تلخ و بزر البنج و مصطکی هر یک ماشه سوده آمیخته بمالند و همه آنچه در وجع الظهر وغیره مفید ست درینجا هم نفع دهد و گویند که چون بمجرد احساس درد فصد سر رو نمایند و بفاصله سه چهار گهڑی قی کنند فی الحال فائده میدهد و از مسهل مستغنی میسازد در هر چهار خلط و ایضاً برای درد و ورم ساق کته سفید صندل سرخ پوست کچنال مرداسنگ با کشنیز سوده ضماد کردن و سورنجان سوده با اطریفل صغیر سرشته همراه گل بنفشه تخم خربزه کوفته خار خسک کوفته جوشانیده گلقند حل کرده خوردن نافعست و ایضاً برای درد ساق که گویا شگاف میشود شاهتره گل سرخ هر یک شش ماشه سورنجان سفید ریوند چینی هر یک دو ماشه جوشانیده شربت بزوری حل کرده بنوشند و سورنجان بیخ نی بگلاب سوده ضماد کنند و ایضاً برای درد ساق سورنجان بادیان جوشانیده نبات داخل کرده بدهند و صاحب تلخیص گوید که در معالجه این علت تهاون روا ندارند که منجر باستسقا می گردد و یا بفالج و بمرگ مفاجات میکشد

ریح الشوکه

و این دردی شدید بود که اکثر در ساق پای و یا ران و یا بازو افتد سببش ریحی غلیظ تیز باشد و ماده آن از اخلاط چهارگانه بیرون نباشد و بیشتر از خون و یا صفرا و یا سودا بود و اما بلغم بغیر ترکیب اخلاط مذکوره نمی افتد و شیخ و شراح قانون مینویسند که سبب ریح الشوکه اخلاط حاره ردی اللذاع اکال و بسیار رقیق صفراوی بود که در استخوان حاصل شود و مزاج و جوهر او را فاسد گرداند و جرجانی در وجع مفاصل نوشته بسیار باشد که ماده این علت در گرمی و تیزی بدان حد بود که در استخوانها بگذرد و استخوانها را تباه کند و بشکند و این مرض را بعربی ریح الشوکه گویند و فرق میان اوجاع مفاصل و نقرس و در ریح الشوکه آنست که در اوجاع مفاصل و نقرس ماده در گوشت و فضای بندگاه بود و در ریح الشوکه در استخوان باشد بالجمله علامتش آنست که درد شدید با تمدد و خارش و سوزش اعضا باشد و از رسیدن پارچه و دیگر چیزها درد زیادت پذیرد و درد اندر طول عضو بود و باشد که ماده بحیثیتی بدرجه رسد که استخوان آن را بشگافد **علاج** اول بروزی تمام فصد باسلیق کنند اگر در پای باشد و الا رگ صافن زنند و حسب خلط غالب بتنقیه بدن مشغول شوند و در صورت مرکب بودن از صفرا و بلغم و یا دیگر اخلاط مناسب آن ترکیب ادویه نموده علاج کنند چنانچه در انواع علاج اوجاع مفاصل مفصلاً مسطور شده و بعد تنقیه روغنها محلله و آبزنات و اضمده و معجونات که در انجا مذکور گشته حسب ماده بعمل آرند و بدانند که در جمیع امراض اطراف نشستن در آبزنات عظیم الاثر ست و شخصی را در ساق پای را این مرض عارض شده و هنوز نوبت بعلاجش نرسیده بود که درین اثنا ساقش در طول بترقید و همانوقت برء

وجع العقب

یعنی درد پاشنه اگر بسبب صدمه از ضربه یا سقطه یا ضغطه موزه و مانند آن افتد اول آب سرد بسیار ریزند و طلای نرد و یا گل ارمنی و مامیثا در آب یا گلاب طلا کنند و آرام کردن و دوای مخدر دادن و محجمه گذاشتن نیز نافع بود و اگر بسبب انصباب مواد سیال از اعالی بدن آنجا باشد در ماده دموی فصد کنند و روغن گل

بمانند و وزن بلغمی قی شود بعده تنقیه بمسهلات بلغم نمایند و روغن بابونه و فرفیون و زنبق و قسط بمالند و چون کهنه گردد تیزاب فاروقی بمالیده بن کثیر النفع بود و اگر پخته منفجر شود و ریم خارج گردد باید که دهان زخم را وسیع کنند خواه از آله و خواه از ادویه اکاله پس هرگاه عضو از ریم پاک شود حنا و مازو و اردر سرکه سائیده بربندند و یا خاکستر بلوط را با پیه گاو خلط نموده بنهند و اگر در انفجار درنگ کند برای نرم کردن جا ملینات نهند یا چکنی دنبه بران بندند تا آنکه نرم گردد بعده بشگافند و معالجه بمراهم مدمله نمایند

ضعف رجل و بطوی مشی اطفال

ضعف پای گاهی خلقی بود و این لاعلاج ست و گاهی از تعب کثیر از استرخای ساق و یا از انسداد طرق غذا بسوی آن باشد چنانچه مردم بسیار فربه را عارض شود پس در تعبی علاج اعیا نمایند بدانچه در آخر کتاب گفته آید و در استرخائی هرچه در باب استرخای مطلق مسطور شد بکار برند و در انسدادی تقلیل غذا کنند انطاکی گوید که برای مشی اطفال چون بطی گردد بهتر آنست که نیم درم بادنجان بکلاه آن در سایه خشک کرده سوده تا یازده روز بخورانند و کرنب اکلاً و نطولاً جوز و ثوم و کذا خردل مطلقاً و مورد و گل سرخ و مازو و عدس و رجله ضماداً و روغن غار و زیت کهنه پخته مجرب ست و کذا مالش به روغن بدو نار و عیل و شستن اطراف در حمام بآب سرد و سویدی جهت اطفالی که رفتار ایشان دیر و قبیح و دیر کند می نویسد که اگر کرنب جوش کرده تنها و یا بجوز و زیت و سیر خوشبو ساخته بخورانند بسرعت در رفتار آیند و مجرب صحیح ست مالش مفاصل ایشان به روغن جندبیدستر قانیز با خاصیت مجرب آن نشایند و ن طبیخ تخم لیسان و کذا در طبیخ جند قوقا و کذا تدهین مفاصل به روغن آس بری که آنرا خوب کوفته در آب و زیت جوش دهند تا آب فانی گردد و روغن بماند برای سرعت مشی ایشان نافع ست

حمیات

یعنی تپها حمیات جمع حمی ست که آنرا بفارسی تپ گویند و آن در اصطلاح اطبا حرارت غریبی ست که در دل مشتعل شود یا در عضوی دیگر افروزد و از انجا بدل آید و از دل بواسطه روح و خون بطریق شرایین و عروق در تمامی بدن منتشر گردد و آنرا گرم گرداند بحدیکه افعال طبیعی را ضرر رساند نه مثل حرارت غضب و تعب که چون نوبت آن بتشبث و آفت افعال نرسد **بدانکه** حرارتی که ببدن حیوان تعلق دارد سه قسم ست **اول** حرارت غریزی و آن نزد جالینوس حرارت ناری عنصری ست که از مزاج و قوام بدن مستفاد میشود و از لا به برودت و حرارت عارضی از ان حاصل میگردد تا زمان حیات در بدن می ماند و برین تقدیر تغایر میان او و حرارت غریبی بماهیت نیست بلکه تفاوت بینهما از ان جهت ست که غریزی مصلح بدن ست و غریبی بضد آنست و ارسطو و دیگر محققین بر آنند که حرارت غریزی فائض میشود بر مرکب مستعد نزد فیضان نفس ناطقه بسان فیضان نفس و قوی و آن مقوم یعنی محصل وجود بدن انسان ست و مادام که حیوان زنده ست موجود میباشد و بقول ابن ابی صادق آن جوهر حار رطب لذیذ هوائی که آنرا حدت و لذع نیست و شیخ الرئیس بعنوان الشفا گفته حرارتی که بدان قبول میکند بدن علاقه نفس را از جنس حرارت اسطقسی نیست که آن ناری ست بلکه از جنس حرارتی ست که از اجرام سماوی فائض میشود و برین تقدیر میان حرارت غریزی و دیگر حرارتها مغایرت بنوع و حقیقت ثابت میگردد **دوم** حرارت اسطقسی و آن حرارت عنصری که جزو ماهیت بدن انسان ست و در حیات و بعد ممات تا بقای بدن موجود می باشد از انست که بدن مرده سیاه و متعفن میشود اگرچه او را در برف دفن کنند **سوم** حرارت غریبی و آن حرارت مرضیه موذیه مضر بافعال ست یعنی حرارت غیر طبیعی که در بدن زنده حادث شود و از شان او ایذای ابدان ست و آن نه مقوم وجود بدن ست و نه جزو ماهیت بلکه مغایر هر دو قسم اول و ثانی ست و بقول بعضی آن حرارت اسطقسی ست و آنرا غریبی نامند چون مشتعل شود و کیفیت وحدت پذیرد و در بدن منتشر گردد و مضرت بافعال رساند **و مراد** از افعال طبیعی افعال منسوب بطبیعت مدبر بدن ست از افعال حیوانی و نفسانی و طبیعی صادر از قوای بدنی و آن اشتهای طعام ست و خواهش آب و هضم غذا و نشست و برخاست و رفتار و گفتار و خواب و بیداری و جماع و مانند آن از امور طبیعیه که بر وفق مجرای طبیعی باشد **اکنون** بدانند که جالینوس اقسام تپ را بدو قسم تقسیم نموده یکی حمای مرض دوم حمای عرض و حمیات اورام را از جنس حمی عرض گردانیده و مراد آن از حمای مرض آنست که میان آن و میان سبب آن که مرض بود واسطه نباشد مانند حمای عفنی که عفونت سبب آن بلا واسطه است و عفونت خود مرض نیست بلکه آن سبب مرض ست و از حمای عرض آنکه تابع مرض باشد مانند حمای ورم که آن عرض ورم ست و با وجود ورم تابع آن بود و ورم فی نفسه مرض ست و اکثر متقدمین انحصار اقسام حمیات در سه جنس کرده اند یعنی حمای یومی و خلطی و دقی چه حال بدن را مع تپ بحمام تشبیه داده اند چنانچه شیخ میفرماید که همه انچه در بدن انسان ست از سه جنس خالی نیست یکی اعضای حاوی رطوبات و ارواح و آن بمنزله دیوارهای حمام دوم رطوبات محوی و آن مشابه آب حمام ست سوم ارواح نفسانی و حیوانی و طبیعی و ابخره که در بدن پراگنده است و آن همچون هوای حمام ست پس مشتعل بحرارت غریبی

ازروی اشتعال اولیه یکی ازین اقسام ثلثه باشد که در بدن انسان جنس جسمانی خارج ازان یافته نمیشود پس اگر حرارت تپ با عضای اصلی ازروی تشبث اول متشبث گردد چنانکه حرارت آتش مثلا بدیوارهای حمام یا منفاخ حداد یا بدیگ طباخ متشبث شود آنرا حمی دق نامند و اگر حرارت باخلاط متشبث گردد ازروی تشبث اولی گردد پس ازان در اعضا منتشر شود مانند آنکه آتش آب حمام را گرم گرداند و آب گرم در حمام بریزند و بسبب آن دیوارهای حمام گرم شود یا شوربای گرم در دیگ بریزند و بسبب آن دیگ گرم گردد آنرا حمی خلطی گویند و اگر حرارت بارواح و ابخره تشبث اول متشبث گردد و بمیان ان در اخلاط و اعضا پراگنده شود چنانکه آتش در حمام افروزند و هوای آن گرم شود بعده گرمی آن باب و دیوارهای آن متعدی گردد آنرا حمی یوم خوانند **و مراد** از اشتعال اولی هر جنس آن بود که از سر شدن یک جنس مشتعل سر شدن مجاور آن که دو جنس باقیست واجب باشد و از سر شدن هر دو جنس باقی سر شدن آن واجب نباشد و ایضا مراد از اشتعال اولی و تشبث اول حرارت تشبث آنست بر سبیل استقرار ورنه حرارت که مشتعل بروح و متشبث متعلق بدان باشد در اخلاط و اعضا نیز متعدی گردد اما تا وقتیکه در متعدی الیه متشبث و مستقر نشود بدان نام مسمی نگردد مثلا حرارت که با خلاط متعلق گردد اعضا را نیز گرم سازد و حال آنکه حمی خلطی ست فقط لیکن چون در اعضا راسخ و قائم شود دق باشد و دیگر را نیز برین قیاس کنند **بالجمله** این قسمت حمیات بوجه قریب ست و گاهی تقسیم حمیات از جهات دیگر کنند پس گویند که بعضی ازان حاده است و بعضی غیر حاده و بعضی مزمنه و بعضی غیر مزمنه و بعضی لیلی و بعضی نهاری و بعضی سلیم مستقیم و بعضی ذی الاعراض منکره و بعضی مفتره و بعضی لازمه که آنرا اشتداد اوقات و سورات باشد و بعضی ازان متشابه بود و بعضی حار و بعضی بارد با لرزه یا قشعریره و بعضی بسیط و بعضی مرکب

بیان مستعدین حمیات

بعضی شراح قانون مینویسند که ساکنان مواضع غائره و مترفهین و کثرت کنندگان از فواکه رطب مائی و کثیر الامتلاء و تخمها از عادت و کثیر المرار و ضعیف البدن و پیران و طفلان این همه کثیر الاستعداد بحمیات از سکان کوهستان اهل ریاضت و اقتصار کنندگان بر اغذیه جیده و معتدل الاخلاط و قلیل المرار و قوی البدن و کهول اند و چون این امور مذکوره تا که حرارت و رطوبت در بدن پیدا نکنند آنرا اشد للابدان ازروی استعداد بحمیات نگردانند پس شیخ الرئیس میفرماید که شدیدترین ابدان ازروی استعداد برای حمیات ابدان حار رطب اند خصوصا چون رطوبت قوی تر از حرارت باشد و این کسان اعرق و بول و براز بدبو بود و ایضا ابدان حار یابس مستعد برای حمیات حاده میباشند از تپ یومی ابتدا کنند پس بعفونت و احتراق سرعت نماید و بسا ست که بسبب یبس مزاج در دق افتند و قریب این هر دو ست ابدانی که دران رطوبت و یبوست متساوی بود و حرارت مستولی باشد و این بدن ازان جنس ست که دران حمی بخار حار ابتدا کند بعده بحمای خلطی منتقل گردد بعد ازان آنانکه در ایشان حرارت و برودت متساوی بود و رطوبت بسیار باشد ایشان ابیشتر حمیات عفنی در ابتدا عارض میگردد و ابدان بارد رطب بارد یابس بعید ترین ابدان اند بعروض حمیات خصوصا از حمیات تیز

بیان اوقات حمیات

شیخ میفرماید که حمیات را اوقات اربعه است مثل اکثر امراض از ابتدا و صعود یعنی تزید و وقوف نزد منتهی و انحطاط یعنی کمی مرض و گاهی این اوقات کلی میباشند بحسب کل حمی از اول تا آخر او و گاهی جزئی بحسب نوبت نوبت و خطره از ابتدا تا آخر انتهاست و اما نزد انحطاط مریض از نفس حمی هلاک نمیشود بسبب استیلای طبیعت بر ماده بدفع الا بسببی نه خطای طبیب و عصیان مریض و غیر آن که ذکر آن خواهم کرد **و ابتدای** جزئی وقت اختناق حرارت غریزی از ماده غامره در عضو ست و ابتدای کلی وقتیست که نضج یا علامات مضاد نضج را اثری ظاهر نشود و ابتدا در هر مرض موجود ست بخلاف دیگر اوقات و لیکن گاهی خفی میباشد چنانچه در سونوخس که از اول روز ظهور او شدید ظاهر میباشد و در صرع و سکته که بسبب سرعت استیلای ماده درین هر دو زمانه ابتدا خفی میباشد و چون ابتدا خفی قلیل الاعراض باشد گمان میشود که ابتدا دران نیست و همچنین گاهی در بهر روز اول از حمیات حاده غمامه در قاروره یا علامت دیگر نضج مثل رنگ بول معاینه میگردد پس گمان میشود که آنرا ابتدا نیست و حال آنکه چنین نیست بلکه وقت ابتدا دران موجود بود لیکن خفی باشد **و تزید** وقتی ست که دران حرارت غریزی برای مقاومت ماده حرکت ظاهر کنند پس علامات نضج یا علامات مضاد نضج ظاهر گردد **و انتها** وقتی ست که دران قتال میان طبیعت و ماده اشتداد نماید و حال غلبه یکی بر دیگری ازان هر دو در زمانه مستقبل ظاهر گردد و این وقت جنگ و جدال ست میان هر دو و بدت او در حمیات ذوی النوائب حاده در نوبت واحد ست و این شناخته نمیشود مگر بنوبتی که مابعد اوست باین نوع که مابعد خفیف تر از سابق بود و یا به نوبت و این شناخته میشود در نوبت سوم ازان هر دو و اگر این سومی سبکتر و سریع الزوال ازان هر دو نوبت باشد و هر دو نوبت زیاده نمیشود و در اکثر نزد آنکه

مقتضای امراض حاده همین ست که طبیعت متحمل نمیشود و در مدافعت و مقاومت جلدی میکند مگر در امراض مزمنه که منتهای آنها بعید باشد پس گاهی در حمیات مزمنه مشابه میشود نوائب بسیار در خفت و شدت و غیره و جمیع احکام خود و اینجا نزد منتهی آثار نضج وضد او تمام ظاهر میشود و انحطاط وقتی ست که دران حرارت غریزی بر ماده مستولی میشود و آنرا مقهور میسازد و در آن حرارت تفرق شده جمع او اندک اندک می نماید و درین وقت حرارت باطن خفیف میشود و بسوی اطراف مندفع میگردد تا آنکه تحلیل می پذیرد و گاه بسیاست که طبیعت غلطی میکند درین حالت و در امثال این حمیات از خفت حادث در حرارت باطن پس گمان مینماید که مرض انحطاط نمود و طبیعت مستولی گشت و چنین نباشد بلکه مرض طبیعت را مقهور میکند بقهر تام حتی که ناامید میشود از مقاومت پس از ان اعراض میکند و اعراض مرض خفت می پذیرد بسبب ترک مقاومت پس عقب او موت رو می نماید و این را در عرف عام افاقة الموت نامند بدانکه منتهی مختلف میباشد در امراض اند قرب و بعد پس امراض حاده جداً یعنی در کمال حدت بعیدترین منتهای آنها تا چهارم روز ست و حمیات یوم ازین قبیل ست مگر آن را در اصطلاح اطبا از امراض حاده نشمارند زیرا که در حاد بودن مرض کفایت نمی کند آنکه منتهای او قریب باشد فقط بلکه معذلک از جمله امراض ذی خطر بود و قریب حاده جداً در قرب منتهی و در خطر امراض حاده مطلقاً ست و او آنست که منتهای او تا هفت روز میباشد چون محرقه و غب لازمه و بعضی از امراض حاده آنست که در حدت کمتر ازین ست و او آنست که منتهای او تا چهارده روز میباشد و ما بعد این حاده در مزمنات ست تا بست روز دیگر پس مزمنات ست تا چهل و شصت روز و زیاده بران تا سالها و معرفت اوقات امراض حاده در مراتب آنها و مزمنه نافعست طبیب را در تدبیر غذای مریضان چنانچه عنقریب آنرا ذکر کنیم و بسیار حمیات است که ابتدا و تزید و انتهای آنها در نوبت واحد مستوفی می باشد بسبب فرط حدت ماده پس اوقات جزئیه در ان بعینه اوقات کلیه باشد و نوبت دیگر بانحطاط می کنند اگر بزوال بصحت گردند و ایضاً حمیات مختلف میباشد درین ازمنه اربعه کلی باشد یا جزئی پس بعضی از ان آنست که ابتدای او طول میکند چون غب که ابتدای او بسبب خامی و حدت و رقت قوام ماده طویل بود و در باقی اوقات بسبب انکسار سورت ماده و غلظ قوام او مدت آن کمتر باشد و بعضی آنست که تزید آن طویل میباشد مثل مواظبه بسبب غلظ و کثرت ماده آن و بعضی آنست که انحطاط آن طول مینماید مانند محرقه که بسبب حدت و لذع ماده آن حرارت غریبه بعد مفارقت آن باقی می ماند و انحطاط آن دراز می گردد

معرفت اوقات مرض خصوصاً منتهی

بدانکه شناخته میشود اوقات کلیه مرض گاهی از نوع مرض پس تشنج یابس و صرع و سکته و خناق از امراض حاده جداً است و غب خالصه و محرقه حاده لا جداً ست و ربع و فالج از امراض مزمنه ست و گاهی از حرکت مرض پس اگر نوبتهای او کوتاه باشد دلالت میکند بر آنکه منتهای او قریب ست مثل غب خالصه زیرا که زمانه نوائب او از سه ساعت تا چهارده ساعت میباشد و اگر نوبتهای او دراز باشد دلالت نماید بر آنکه ماده غلیظ ست و منتهی بعید مانند غب غیر خالصه و اگر آنرا نوائب نباشد بلکه ماده او حار بود چون سونوخس پس مرض حاد باشد و اگر ماده او غلیظ بارد بود یا مائل بغلظ پس مرض غیر حاد باشد و گاهی از سحنه مریض پس اگر او بسرعت لاغر گردد و چهره او [illegible] شود مرض حاد باشد و اگر بحال خود باقی ماند مرض چندان حاد نباشد و گاهی از قوت پس اگر ضعف دران سرعت نماید مرض حاد باشد و اگر ضعف ظاهر نگردد مرض غیر حاد باشد و گاهی از سن و فصل پس در سن حار مثل شباب و در هر دو فصل حار چون صیف و ربیع منتهای امراض سرعت می نماید و در اسنان بارده مانند کهول و مشایخ و در هر دو فصل بارد مثل خریف و سرما منتهای امراض بطی میشود و همچنین حال بلدان ست که در بلد حار منتهی سرعت می نماید و در بارد ببطو و گاهی از نبض پس اگر نبض متواتر عظیم ست مرض حاد بود و الا غیر حاد باشد و گاهی از نزله پس اگر مدت مکث آن طویل باشد مرض مائل بازمان و غیر حاد بود و اگر قصیر المدة باشد مرض مائل بحدت باشد و اگر نزله البته نباشد آن اقصر مدت و حادتر در جنس او باشد و گاهی اوقات مرض شناخته می شود از جهت اوقات نوائب پس اگر این مستمر باشند بر تقدم متفاضل که تقدم نماید بطریق تفاضل که از اول شروع بازیاد نماید مرض در تزید باشد زیرا که از بعض امراض آنست که تا آخر اوقات یعنی انحطاط بر تزید جاری شود بحسب نوبت نوبت و این امراض آنست که تقدم تزید در ان مستمر باشد گاهی از جنس غب بود و گاهی از جنس مواظبه و اگر واقف شود بر وقت واحد بعد تقدم و فضول یعنی زیادتی های او نیز وقوف یابد پس مرض در منتهی باشد بسبب دلالت او بر وقوف ماده و عدم حرکت آن و اگر تاخیر نماید پس مرض در انحطاط بود و نوبت حافظ ساعت واحد را بنحویکه هر روز در همان ساعت بیاید طویل المدت باشد و همچنین شناخته میشود حال اوقات از تزاید اعراض حمی که دلالت بر تزید دارد و وقوف آنها که دلالت بر وقت انتها دارد و نقصان آنها که دلالت بر انحطاط کند و از تزاید نوائب آن مثل طول و در قصر او چه مقدار از زمانه نوائب اگر بدستور سابق باشد پس مرض در ابتدا بود و اگر کم گردد پس در انحطاط بود و اگر زیاده شود

غالباً و تزید باشد و گاهی در انتها و گاهی نوائب شخاص نمایند و متشابه نباشند در شدت و در زیادت مدت و گاهی شناخته میشود از حال استفراغات پس اگر در نوبتی عرق یا اسهال عارض شود و نوبتی که بعد او باشد در شدت مثل اولی و یا فوق آن بود استفراغ بسبب کثرت ماده باشد نه بسبب قوت طبیعت بر دفع ماده و مرض گواهی دهد بطول مدت و گاهی شناخته میشود از جهت نضج و ضد نضج چنانچه در وقت ابتدای کلی ذکر نمودیم و مثلاً چون نفث باندک نضج یا بول که دران غمامه باشد ظاهر گردد پس آن اول تزید باشد بعده اگر آن یا ضد آن کثرت نماید پس آن منتهی باشد و ایضاً چون نضج یا خلاف او بسرعت از نفث یا غمامه ظاهر شود دلالت کند که منتهی قریب ست و اگر تاخیر نماید بدانند که منتهی بعید ست و اما شناخت اوقات جزئیه پس وقت ابتدای نوبت هنگامی ست که دران نبض منضغط و فشرده گردد و معنی او در علامات حمیات عفنی معلوم شود و او آنست که در حرکت او نوعی فتور و ضعف و صغر و بطوء ظاهر شود و رنگ سست و پامیل به تیرگی نماید و اطراف سرد گردد خصوصاً طرف گوش و بینی تا وقتیکه دران انتشار حرارت ظاهر گردد و گاهی همراه ابتدا تغیر رنگ و کسل و غم و بطوء حرکات و سبات و استرخای پلک و ثقل کلام و قشعریره میان هر دو شانه و پشت میباشد و گاهی در ابتدا لرزه قوی و گاهی سیلان آب دهن و اختلاج صدغین و طنین گوش و عطاس و کشیدگی اعضای بدن عارض میشود و در وقتیکه قوت بیشتر ضعیف میگردد آن ابتدا و انتها ست و وقت تزید نصف اول آن وقتی ست که نبض در ظهور و عظم و سرعت شروع می نماید و حرارت در جمیع بدن بتساوی منتشر میگردد و نصف اخیر آن وقتی ست که همیشه آن حرارت منتشر و باستواء متزاید باشد و وقت انتها وقتی ست که دران حرارت و اعراض بحال خود باقی باشند نه ناقص و نه شدید و نبض عظیم تر از انچه باشد و سریع تر و متواتر بود و وقت انحطاط زمانی ست که دران اعراض ابتدا بنقصان کنند و نبض باعتدال و استواء شروع نماید بعده بدن دران بعرق آغاز کند و باقلاع مؤدی گردد و بسیار باشد که نزد موت حالت مثل انحطاط عارض شود گویا که مریض اقبال صحت نماید و لازم ست که بدین اشتغال ننمایند بلکه شناخت حال نبض کنند که آیا عظیم و قوی ست یا ضد آن زیرا که عظم و قوت دلالت بر بقای قوت و اعتدال دارند و صغر و ضعف بر قرب موت و چون صلاح خود دران بینی که بزنیم برای تو مثلی یعنی بیان نمایم مثالی از اوقات جزئیه ربع غب پس تامل باید کرد که در غب اندر اکثر احوال قشعریره ابتدا کند بعده سردی و لرزه پس لرزه ساکن شود و سردی کم گردد و در گرم شدن آغاز نماید بعد ازان گرمی مستوی شود و تا این هنگام زمانهٔ ابتدا باشد بعده گرمی زیاده گردد و این زمانهٔ تزید بود پس گرمی بایستد و آن منتهی باشد بعد ازان گرمی شروع بنقصان نماید تا آنکه منقلع گردد و این زمان انحطاط ست و بدانند که مدت مرض طول کند یا بجهت کثرت ماده و یا بسبب غلظت و یا برودت آن و گاهی بر طول مدت مرض فصل بارد و بلد بارد و ضعف حرارت غریزی و درشتی جلد و تنگی مسام اعانت کند و دیگر اسباب طول مرض در علامات طول مرض مسطور گردد و ابوسهل گوید که وقت ابتدای تپ وقتی ست که دران اندر بدن اضطراب اثر از مرض ظاهر شود و ازین وقت تا آنکه ظاهر شود چیزی از علامات نضج و اگرچه خفی باشد پس آن زمانه ابتدا است و از اول ظهور نضج تا آنکه نضج کامل گردد آن زمانه صعود ست و ازین وقت تا ظهور نقصان مرض و خفت اعراض آن زمان انتها ست و ما بعد این وقت آن زمان انحطاط ست و بیشتر آنچه بسوی آن اضطرار از معرفت این ازمنه باشد آن زمانه منتهی ست خصوصاً در مرض حاد زیرا که تقدیر غذا بحسب آن میباشد و بحران دران حادث میشود و بر مریض دران خوف میباشد و مریض بعد انتهائی میرد مگر از علت دیگر بهر آنکه محال ست که آنرا مرضی هلاک کند بعد از آنکه انتها کند و بانحطاط رسد و گاهی استدلال کرده میشود بر ازمنه حمیاتیکه آنرا فترات باشد از نوائب آنها پس هرگاه نوبت از وقت خود تقدم نماید و یا طول کند زیاده بر آنچه سابق آن بوده و اعراض او قوی تر باشد دلالت بر تزید نماید و اضداد این حالات دلالت بر انحطاط کنند و هرگاه نوائب و اعراض آنها متساوی باشد دلالت بر انتها کند و مرض حاد طویل الاوقات و قصیر المدت قصیر الاوقات میباشد بهر آنکه در حمی ربع و بلغمی گاهی نوائب بسیار مستوی یافته میشود و در غب خالص گاهی دلائل صعود در یک نوبت ظاهر میشود پس دلائل انتها در نوبت دوم ظاهر یافته میشود پس دلائل نضج و انحطاط در نوبت سوم ظاهر میگردد و شناخته میشود اوقات حمی مطبقه از تزید اعراض آن و نقصان آن و ثبات آن بر حالت واحد زیرا که آنرا فترات نباشد و دران اعتماد بر نضج و احوال او کرده میشود و هر قدر که مرض حادتر باشد حرکت او سریع تر بود و پس اوقات او تنگ تر گردد و در تعرف ازمنه او بسوی ذکا و حدس قوی احتیاج افتد و شناخت قصر مدت مرض و طول او از شدت اذیت و نکایت او و خفت آنها کرده میشود زیرا که ممکن نیست که امراض شدید النکایت مزمن گردند بلکه یا بزودی هلاک کنند و یا قوت طبیعت آنرا ببحران دفع نماید و گاهی مرض قلیل النکایت و اذیت میباشد و معهذا اکثر مدت طول نکند مثل حمی یوم و در قصر زمان مرض مزاج و سن و بلد و فصل حار و تدبیر ملطف

و غذا قلیل لطیف و بدن متخلخل کم فربه و کم لحم و فراخی رگها اعانت کند و اضداد این اشیا معین بطول زمانه مرض باشد و شدت حرارت تپ و قوت اعراض او و اطباق او
دلالت بر قصر زمان او دارد و اضداد این چیزها دلالت بر طول زمانه او کند خصوصاً اگر درینجا نضج نباشد و مبادرت نوائب بکثرت تزید در اعراض و تقدم در ورود بر قصر مدت
مرض دلالت دارد و بالضد آن بر ضد آن و نوع حمی نیز دلالت بمدت زمانه او کند زیرا که حمیات یوم لامحاله اکثر در یکروز تا چهارم روز منقضی گردد و غب خالصه از چهارده روز
تجاوز نکند و در اکثر امر منقضی شود و در مدت یکهفته اگر سلیم باشد و اما غیر خالصه که اعراض او با اعراض بلغمی مخلوط میباشد آن بحسب مخالطت مادهٔ بلغمی باوی طول کند حتی که گاهی
تا یک فصل و زیاده ازان باقی ماند و آن حمی ردی غیر سلیم ست زیرا که باوی حدت و عسر نضج و افساد احشا بود و حمیات لازمه همه در مدت کوتاه تر از حمی فترات میباشند
مگر تپ دق که آن طویل ست و هرگاه حرارت در دق از روی اندفان و خفا شدید تر بود طویل تر باشد و بالضد و اما حمیات مطبقه قوی الحرارة و احراق مثل غب دایمه و دموی
که آنرا امراض حاده نامند از چهارده روز تجاوز نکنند و این وقتی باشد که در غایت قوت حرارت و احراق نباشند و اما هرگاه در غایت آن باشند در روز سوم و چهارم منقضی شوند
و هرگاه متوسط میان این طرفین باشند در یکهفته تا دو هفته منقضی گردند و درین حمیات خطر بسیار عظیم ست و اما بلغمی و ربع طول میکنند مگر آنکه ربع سلیم ست و بلغمی غیر سلیم
و حمیات وبائی قصیر اند و حمیات لیلی طویل **ابو منصور** گوید که ابتدا از وقت اجتماع حرارت بسوی قلب و صدر باشد و صعود هنگامی که حرارت بسط در بدن شروع کند و انتها وقتیکه
حرارت در جمیع بدن متساوی منبسط گردد و انحطاط چون حرارت از جمیع بدن متساوی منحل گردد و مواضع وسطی ازان خالی شود و گویند که ابتدا عروض تپ ست و صعود وقتیکه
دران بقوت و شدت زیادتی نماید و انتها وقتی ست که واقف شود نه زیاده گردد و نه کم و انحطاط آنست که طبیعت قهر کند و آنرا بسوی خارج دفع کند و خوف بر مریض تا انتها بود
و طول مدت نوبت و حال اعراض آن در قوت و ضعف هر دو دلیل قوی بر تعرف اوقات حمی ست لاسیما اعراض زیرا که اگر ابتدای نوبت تاخر نماید و اعراض قوی تر باشد دلالت
کند بر آنکه در صعود صحیح ست و جاری میشود حکم تا آخر وقت نوبت و اگر نوائب متساوی باشند تپ در انتها بود و هرگاه تپ دیرتر بود اوقات او اقل و اقصر باشد حتی که او گاهی
در صعود قتل کند و در حمیات سلیمه اوقات اربعه مستوی میباشد و ایضاً هر مرض را مثل این اوقات میباشد مگر آنکه بعض او خفی تر و دقیق تر از بعض دیگر ست **صاحب کامل**
گوید وقتی که مریض بسان احساس نماید بتغیر و ضرر فعلی و تاذی بدان تا وقتیکه دران مرض ابتدا بنضج نماید آن وقت ابتدا است بر قول صحیح و اما وقت تزید وقتی ست که دران
طبیعت بانضاج مادهٔ مرض شروع نماید و مرض در قوت زیاده شود و قوت ضعیف گردد و اما وقت منتهای او وقت کمال نضج ست و آن وقتی بود که دران مرض بایستد و زیاده
نگردد و اعراض سخت تر باشد و اما وقت انحطاط بعد وقت منتهی باشد نزد سکون اعراض و اخذ در نقصان و قهر قوت مرض را و استراحت مریض تا آنکه مرض او منقضی گردد و بسیار دلیل
کرده میشود برین اوقات از سه چیز و آن طبیعت مرض و اعراض لاحقه او و نضج و عدم اوست اما از طبیعت مرض پس نظر کنند در اشیائیکه باجتماع آنها مرض حادث شود و آن اعراض
خاصهٔ اوست مثل ذات الجنب که اعراض خاصهٔ او تپ و وجع ناخس و سعال و ضیق النفس ست پس اگر این اعراض از ابتدای مرض متغیر و زیاده نشود مرض در ابتدا باشد و اگر قوت و عظم
آنها زیاده گردد و بر بدن مریض ثقل آرد و قوت او کم گردد مرض در تزید باشد و اگر در قوت و عظم بانتها رسد و بران واقف گردد مرض بمنتهای خود رسد و اگر از سابق کم شود و مریض
معه ذلک راحت و خفت یابد مرض انحطاط نماید و اما از اعراض لاحقه چنان بود که در بعض حمیات صداع بود و بعض آن اختلاط ذهن و بعض آن سهر و غیر آن از اعراض حادث میشود
پس این اعراض هرگاه در قوت بیفزایند مرض در زیادتی باشد و هرگاه در قوت بانتها رسند و بر حال واحد بایستند و دران زیادتی ظاهر نشود بر منتهای مرض دلالت کنند و اگر کم شوند
و معه ذلک حال مریض نیک گردد دلالت بر انحطاط مرض نمایند و اما از نضج پس اگر در مرض ظاهر نشود چیزی از علامات نضج نه در بول و نه در براز و نه در نفث مرض در ابتدا باشد و اگر
چیزی ازین علامات نضج ظاهر گردد مرض در تزید باشد و هرگاه نضج کامل گردد مرض بمنتهای خود انتها نماید و درین هنگام در انحطاط شروع کند و نزد استراحت مریض و خفت مرض
انحطاط ظاهر شود پس اگر مرض از حمیاتی باشد که بادوار نوبت میکنند نظر کنند در اعراض لاحقه آنها در اوقات نوائب بزیادتی و نقصان آنها و در نضج و عدم آن چنانچه مذکور شد
و در تقدم نوبت تا تاخر او و طول او و قصر او و طول مدت سکون او و راحت بدن ازان و در مساوات او و در تقدم و تاخر و اعتدال او و در طول و قصر پس هرگاه نوبت تپ وقتی
که دران نوبت میکرد تقدم نماید این دلالت در تزید حمی کند و اگر نوبت از وقت خود تاخر نماید تپ در انحطاط و نقصان باشد و درین باب سزاوار آنست که نظر جید نمایند زیرا که
بسیاری از حمیات ست که آن از طبع او باشد که نوبت او از وقت معین در هر دور تقدم نماید و بسیاری از آنست که تاخر کنند پس نگاه باید کرد اگر تپ تقدم نماید وقتیکه از شأن
اوست تقدم دران او در زیادت باشد و اگر تاخر کند ازان وقت حمی در انحطاط باشد و اما زیادتی در طول نوبت و قصر او پس هرگاه زمان نوبت تپ درازتر از سابق بود تپ

و تزید باشد و اگر گاهی تاخر یابد تپ در انحطاط باشد و اما تساوی در نوبت پس هرگاه نوبت تپ در وقت واحد بود و زمانهٔ اخذ یا در تساوی باشد تپ بانتهای خود رسد و اگر طبیعت حمی چنان باشد که تقدم نماید یا تاخر و تقدم و تاخر بمقدار واحد باشد تپ بمنتهای خود رسد و اما طول مدت سکون آن و راحت ازان پس هرگاه مدت سکون نوبت تپ قطرهٔ او طویل بود و معذلک بدن پاک از حرارت و سبک باشد این دلالت دارد بر آنکه تپ در انحطاط است و اگر مدت زمان ترک او قصیر بود بدن غیر نقی و غیر خفیف بود تپ در تزید باشد و اگر زمانهٔ نوبت تپ متساوی بر زمانهٔ ترک او باشد و بر حال واحد باقی ماند و مریض در وقت فتور حمی خفت و راحت بهم نرسد تپ بمنتهای خود رسیده باشد

و باید دانست که مدت زمان هر واحد ازین اوقات اربعه بحسب طول مرض و قصر او باشد بهر آنکه زمانهٔ ابتدا و تزید در امراض حاده قصیر میباشد همچنین زمانهٔ انتها و انحطاط زیرا که خلط محدث این امراض لطیف و حرارت قوی می باشد پس او در نضج مادهٔ مرض سرعت میکند و اما امراض متطاوله پس زمانهٔ اوقات اربعهٔ طویل میباشد بهر آنکه خلط محدث این امراض غلیظ و حرارت ضعیف میباشد پس نضج دران تاخیر میکند و بدان سبب زمانهٔ او طول میشود لهذا امراض متطاوله در فصل تابستان قصیر المدة میباشد بجهت معاونت حرارت تابستان بر نضج ماده و تلطیف خلط و مدت امراض حاده در زمستان اندک طول میکند زیرا که سردی هوا اخلاط را خام میکند و در نضج تاخیر می نماید و دلیل برین کوتاهی نوبت حمی ربع و مواظبه در زمان تابستان و اوقات حاره است و طول آن هر دو در خریف و زمستان و اوقات بارده و هرگاه بصاحب حمیات مطبقه عرق حادث شود و بدان بحران تام نشود پس مدت آن طول کند زیرا که این دلالت میکند بر کثرت اخلاط

تدبیر کلی حمیات

بدانکه تپ مرضی ست کثیر الوقوع و متوافر الاصناف و تدابیر اکثر انواع او باهم تباعد تمام دارد پس در معالجهٔ آن تنقیح و عدم تساهل واجب تر از سایر امراض باشد تا که طبیب بر جنس و نوع و فصل حمی و بر معرفت ایام بحران و شرائط استفراغات و جمیع جزئیات متعلقهٔ آن و از اجتناب شرب مسهل در بحران خصوص در نشتر و امثال آن واقف نباشد بعلاج تپ اقدام ننماید و صاحب مزاج حار یابس کثیر الاستعداد بحدوث تپ دق است در علاجش نهایت احتیاط نمایند که در اندک حرارت بحمی دق می انجامد و جمیع اشربهٔ غیر حامضه در مزاج صفراوی احتمال استحاله بصفرا دارند بخلاف شربت نیلوفر که این بالخاصیت مستحیل بصفرا نمیشود و آمیختهٔ آب بسیار درین اشربه نیز مانع استحاله است بنابر استیلای مائیت بر صفرا و شیر باد و ترنجبین نیز مستعد استحاله بصفرا است و سکنجبین و سایر حموضات مصلح آنست و آب سرد در حمیات شدید الحرارت مفید ست خصوصاً کسی که معتاد بود بشرب آب سرد و قوی المزاج باشد مگر آنکه احشا ضعیف یا دران ورم بود یا آنکه خلط غلیظ و خام باشد و متاخرین مر خاکشی خاصیت عجیب برای دفع حمیات یافته اند و آنرا در اکثر حمیات استعمال میکنند و هرگاه در احشا ورم بود سکنجبین استعمال نباید کرد و تقلیل غذا در جمیع حمیات مفید بود و خوردن روغن در حمیات باعث ازدیاد عفونت ست و روغن بادام ازین مضرت خالی بود لیکن درین هم تقلیل اولی تر و در حمی ذبلی چند بادام خوردن مضایقه ندارد و خوردن عدس بعد زوال حمیات مانع نکس گفته اند و هرگاه با تپ قولنج عارض شود و تا سده نکشاید ماء الشعیر نه دهند و درین وقت حقنهٔ مناسب بکار برند و بدانند که در اکثر مردم یابس مزاج در اندک حمی و استیلای حرارت غریبه لعاب از دهن جاری میشود و این دلالت دارد بر رطوبت غریبهٔ فضلیه که در ابدان ایشان ست و حرارت غریبه آنرا گداخته بلکه عدم تشنگی گاهی باوجود حرارت مفرط مزاج میباشد بنابر آنکه رطوبت ذائبه بجای آب صرف میگردد و حاجت آب نوشیدن نمیشود پس در چنین مزاج بنابر خوف ذوبان تبرید واجب ست و طبیب ناقص بگمان غلبهٔ رطوبت ادویهٔ حاره داده مریض را در معرض هلاکت می اندازد و انطاکی در تذکرهٔ اولی الالباب مینویسد که برای حمیات مجربات بسیار ست بعضی ازان متعلق بحروف و کتابات ست و بعضی ازان متعلق بخواص نباتیه و معدنیه و حیوانیه است چنانچه بخور بوم و زهرهٔ جمل و تعلیق حلق در قصبهٔ سبز که در روز شنبهٔ اخیر از ماه بریده باشند و بخور باستخوان ماهی و دندان فیل و شرب سه قیراط ازان باد و چندان آبنوس و خضاب کردن دست و پای بحنا و معصفر و زعفران بآب کشنیز سرشته در مطلق حمیات مجرب ست و کذا تعلیق هفت درم برگ مورد و یک درم حلتیت بر ران چپ در خرقهٔ ازرق بر شتالار جوان و از خواص ست که در شب بسوی قبر مقتول برود و ازان یک کف خاک بدست چپ بگیرد و خاموش باشد و بجانبی التفات نکند تا آنکه در راه بجای رسد که ازانجا راه دیگر متفرق شده باشد و خاک آنجا بدست راست بردارد و هر دو را جمع کرده صاحب تپ بنوشد و گرد اگر خود بپاشد و بخور او کند و کلام نکند تا آنکه عمل تمام شود پس تپ زائل گردد باذن الله تعالی

تعلیم اکنون بدانکه چون اجناس کلی حمیات سه جنس ست یعنی حمای یومی و خلطی و دقی پس هر یک ازان و اقسام آن جدا جدا بتفصیل تمام و بسط تام

برای افادهٔ خاص و عام بتوفیق خلاق انام بمعرض تحریر و تسطیر در آید

حمیات یومیه

بدانکه حمی یوم عبارت ست ازانکه اول روح طبیعی یا حیوانی یا نفسانی بحرارت غریبی گرم شود آنگاه آن حرارت بقلب رسد و دران افروزد و بتوسط شرایین بدیگر اعضا و اخلاط ساری گردد و آنها را گرم سازد و چون حرارت درین تپ متعلق و متشبث بروح میباشد پس اگر متعلق بروح طبیعی باشد که در جگر ست حمی یوم طبیعیه گویند و تقدم تخمه و سوء هضم و تناول اغذیه و اشربه و ادویهٔ گرم نشان اوست و اگر بروح حیوانی که در قلب ست متعلق بود حمی یوم حیوانی خوانند و تقدم غم و فرح و فزع و غضب و غشی و حرارت حمام شاهد ویست و اگر بروح نفسانی که در دماغ ست تعلق دارد حمی یوم نفسانی گویند و تقدم هم و فکر و سهر دلیل آنست و ازین معلوم شد که حمیات یوم بحسب انقسام ارواح ثلثه منقسم بسه قسم باشد یعنی حمی یوم طبیعیه و حیوانیه و نفسانیه و حمی یوم را حمای روح نیز گویند بسبب تعلق او بدان و در زبان یونانی سقیمارس و بقول بعضی افیمارس نامند بنا بر اشتقاق او از اسم حیوان بریانی که متولد میشود در یکروز و می میرد و آنرا نبات الیوم گویند و این تپ را حمی یوم ازان نامند که تپ مذکور بسبب تشبث آن بشی لطیف یعنی ارواح که بسرعت تحلیل میشود کمتر ست که از یکشبانه روز تجاوز کند بشرطیکه بحمیات دیگر منتقل نگردد و آن کثیر الخطر نیست و ندرات ار دغیر آنکه گاه بحمیات دیگر ردی دقی یا عفنی منتقل می گردد اگر در تدبیر آن خطا کنند

اسباب حمیات یوم

بدانکه حدوث آن از اسباب بادیه یعنی خارجیه و یا بدنیه و یا نفسیه یعنی لاحق بروح اولا مثل غضب و غم باشد و شیخ الرئیس و بعض شراح قانون مینویسند که اسباب جمیع اصناف حمای یوم اسباب بادیهٔ مسخنه بالذات و یا بالعرض ست منجمله ملاقیات بدن از خارج مثل گرمی آفتاب و حمام و غیره و متناولات از اغذیه و ادویهٔ حاره و انفعالات بدنیه مثل ریاضت متعبه و نفسانیه چون غضب از اوجاع و اورام ظاهری زیرا که تسخین اورام باطنی از ارواح تجاوز میکند و گاه بعضی ازان حادث از سده و تخمه میباشد و آن حمی یوم ست که سبب آن بادی نیست بلکه بدنی ست و اسباب آن بادی بود و یا بدنی در اشتداد بدان حد نمیرسد که تجاوز نماید از انچه بروح بدان مشتعل شده و اگر ازان حد تجاوز نماید در دق و یا در یکی از حمیات خلطی اندازد زیرا که اسباب بادیه گاه اسباب متقادمه یعنی سابقه را بحرکت می آورند پس اگر تحریک آن بعفونت کند حمیات عفونیه پیدا شود و اگر این تقادم نماید حمی دق گردد و بعضی مردم گمان کرده اند که حمای یوم نمیباشد مگر از تعب بدن و روح و این غلط ست زیرا که گاهی از فرح مفرط نیز حادث شود و این حمیات در اکثر امر زائل میگردند در یکروز و گاه از سه روز تجاوز می نمایند و اگر ازین قدر تجاوز کنند باید دانست که آن انتقال بجنس دیگر از حمیات نموده و معنی انتقال آنست که تشبث حرارت از روح بسوی اعضا و یا اخلاط تجاوز نموده و این قول محقق نیست چه جالینوس گفته بساست که حمای یوم تا شش روز باقی می ماند و بعد ازان انقضای تام می یابد و غیر آن از حمیات مثل این نمیباشد هر چند انتقال بجنس دیگر نماید زیرا که بعد آن اثری البته می ماند و انقضای حمی یوم چنان باشد که اصلا اثری ازان باقی نمی ماند و این تپ یعنی حمی یوم سهل العلاج بسبب قبول روح برای تلطیفه و صعب المعرفت ست و همچنین ابتدای دق که اصعب ست بسبب عدم ظهور علامات و اسرع مردم از روی وقوع در حمیات یوم و اشد ایشان از روی ضرر بدان اگر تدبیر غلط بر ایشان درین حمیات کرده شود کسی ست که بر مزاج آن حرارت و یبس غالب باشد پس بسرعت از اندک سخن مؤدی بحمای دق میگردد و اگر اعضای اصلی گرم گردند و یا بعفونت انجامد اگر خلط گرم شود و بعد او بدنی که بران حرارت و رطوبت غالب تر باشد و آن نیز و دیر مؤدی بحمیات عفنیه میگردد و بعد او کسی که دران حرارت بیشتر باشد یا بیس بدنی که یبوست دران بیشتر باشد و کسی که مزاج او حار یابس باشد چون او را گرسنگی و تشنگی بهم رسد و مقارن او بیداری کشد و یا تعب نفسانی و یا تعب بدنی نیز و دیر او را حمای یوم بهم میرسد با اندک قشعریره و چون تدارک آن نمایند و فی الحال طعام خورانند نیز و دیر او را حمای عفنی عارض گردد بسبب هیجان صفرا و اگر تنگی غذا بران کنند و تلطیف تدبیر نمایند مؤدی بحمی دق شود **صاحب کامل** گوید که حمی یوم از اسباب بادیه حادث میشود و اسباب بادیه محدثه حمی یوم چهار قسم ست **یکی** جنس اشیائی که بدن را از خارج ملاقی شوند یا انچه مسخن او بالفعل باشد مثل حرارت آفتاب و آتش و هوای حمام و چون بدن را بکثرت روغن طلا دهند و یا انچه تسخین او بالقوه نماید و آن استحمام بآبهائی ست که قوت ادویهٔ حاره بدان مخالط باشد مثل آب قیر و آب گوگرد و یا انچه تکثیف مسام نماید بالفعل مثل غسل بآب سرد که فضول خانی را در باطن بدن محتقن سازد و یا انچه تکثیف آن بالقوه نماید مثل اغتسال بآب شب و جمله ابدان چنان نیستند که هرگاه متکاثف شوند حمی یوم بآن حادث شود لیکن ابدانی که از انها بخارات حاره لطیفه حار یابس منحل گردد پس این هرگاه کثیف شوند آن بخارات را از تحلل منع کنند و حرارت دران مجتمع گردد پس اگر مواد دیگر اندران ست غیر مستعد بعفونت باشد ازان حمی یوم حادث شود

واگر مستعد بعفونت باشد از ان حمی عفنی بحسب نوع خلط موجود در بدن پیدا گردد و حمی حادث از ان حمی مطبقه حاد صعب ذی خطر باشد **دوم** جنس اشیائی که بفعل برد... شوند مثل اغذیه وادویه حاره **سوم** جنس حرکت مفرطه بدنی مثل ریاضت متعبه و یا بر نفس مثل غضب و غم و هم و بیداری **چهارم** جنس امراضی که در اعضای ظاهر می‌آید مثل... بادیه عارض شوند چون ورم حار حادث در کنج ران بسبب قرحه پای پس حرارت از کنج ران بعضو بعد عضو متادی گردد تا آنکه بقلب رسد و از ان در شرایین بسوی سائر اعضا نافذ شود

علامات خاصه حمیات یوم

ممیز از حمیات دیگر بقول شیخ از خواص حمی یوم ست که آن از اسباب متقاومه بدنیه سابقه نمیباشد بلکه اسباب آن واصله میباشد و مبتدی بتضاغط نبود و آن در اکثر امر ابتدا بلرزه و سردی پوست و باد فرو رفتن حرارت بمیل کسل و خواب فرو رفتن نبض و اختلاف و صغر آن نمیکنند بلکه گاهی در ابتدای او شبیه بسردی و یا اندک قشعریره و نخس بسبب رسیدن بخار کیموسی بی اعصاب عارض میشود و بسرعت زائل میگردد و گاهی دران بندرت لرزه عارض میگردد بسبب کثرت ابخره موذیه عضلات نخس آن و اشتعال آن غیر لاذع مقشف باشد بلکه اندک خوش آینده بود مثل حرارت بدن تعب کشیده و صاحب سکر و گاه در ادرار بول نضیج و نبض نیک باشد پس حکم باید کرد که حمای یوم است زیراکه بول در ین متغیر نمیگردد از بیشتر که حمای یوم است و همچنین براز نضیج غیر مائل برنگی از رنگهای اخلاط بود و گاه در بول غمامه متعلق و گاه طافی ملی شد با نیکوئی رنگ و اگر اتفاق افتد که رنگ آن برنگ اعتدال نباشد قوام آن البته معتدل باشد و رنگ آن مع اعتدال قوام بدان جهت متغیر میگردد که سبب تغیر لون مقارنت آن میکنند اگرچه با آن تپ نباشد چنانچه در حمای تعبیه و مانند آن گفته آید و نبض در ان مائل بتواتر و قوت و عظم میباشد بسبب شدت حاجت و عدم ضاغط مگر در حمی که از انفعالات مضعفه باشد مثل هم و حزن که در ان هنگام نبض ضعیف باشد و یا در ورم معده خلطی اللذاع یا برودتی موذی باشد و یا سببی دیگر از اسباب صغر نبض غیر تپ بود و کم ست که آن نبض مختلف باشد بسبب عدم آفت در قوت و اگر باشد با نظام بود بسبب ضعف سببی که اگر مخالف این نماید پس سببی دیگر خواهد بود مقدم بر حمی و یا مقارن آن مثل تعب شدید و یا لذع شدید در احشا و مانند اینها و گاه نبض صلب میگردد بسبب بهم رسیدن برودت شدید مکثف مبرد و یا حرارت آفتاب تیز مجفف و یا تعب شدید مجفف و یا گرسنگی و یا بیداری و یا غم و یا استفراغ و غیر آن که موجب تجفیف گردد و گاه حرکت انبساط آن سریع و انقباض آن بطی میباشد و سریع نمیگردد زیاده تر از نبض طبیعی مگر بندرت و سرعت آن قلیل میباشد زیراکه در ان حاجت بترویح زیاده تر از حاجت باخراج بخار فاسد بود بجهت آنکه بخار دران فاسد نبود بقیاس معتدل بلکه گرم بقیاس آن بود و چون شناخت حال نبض و انقباض او مشکل گردد از نفس حال او را دریافت نمایند و نبض بعد از زوال حمی یوم بعادت طبیعی آن بدن عود می نماید و این علامت جیده و بدانکه هر چند بول و نبض در ان نیکوتر باشد دلالت بر حمای یوم کند و اگر چنین نباشد لازم نیست که حمی یومیه نباشد زیراکه در بعضی حمیات یوم مثل تعبی تخمی و وجعی اکثر بول رنگین و نبض مختلف یا ضعیف یا صغیر میباشد **و از دلائل** حمی یوم آنست که ابتدای آن سبک ملایم باشد و زمانه تزید آن از دو ساعت زیاده نباشد و با منتهای آن اعراض شدیده مصاحب نبود و حمی عفنه بضد این بود و ایضا در ان اعراض صعب و حدت حرارت شدید نمیباشد و با آن اوجاع راس و پشت و مانند آن کم میباشد و اگر با آن صداع یا وجع باشد ثابت لازم نباشد بعد زوال آن و این دلالت می نماید بر آنکه حمی یومیه ست و اکثر زوال آن بعرق و نداوت و تری بدن شبیه بعرق طبیعی میباشد نه مثل خلطی و ایضا نه شدید الافراط در کمیت بود بسبب عدم ماده بلکه قریب بعرق طبیعی میباشد در مقدار او و چنانکه او قریب از آنست در کیفیت آن پس اگر عرق بسیار بینند حمای یوم نخواهد بود بلکه خلطی بود **و از آنچه** تجربه حمی یوم بدان میکنند اینست که صاحب او را در حمام داخل کنند پس اگر مکث دران مثل قشعریره غیر معتاد پیدا کنند معلوم کنند که آن تپ حمی عفنیه ست و صاحب او را از حمام فی الفور بیرون آرند و اگر حال او مطلقا متغیر نگردد آن حمای یوم باشد

اسباب انتقال حمی یوم

بدانکه حمای یوم بسا ست که منتقل میشود بحمیات دیگر بقدریکه بر ان اعضا و اخلاط را در استعداد دریابد و بقدریکه مقارن گردد بسوی آن از اسباب دیگر مثل جرع یا سهر یا خیزان از خطا در تصرف غذا مثل آنکه اگر حال اقتضا نماید که صاحب او را فصد داده شود یعنی اگر مزاج آن حار یابس و اخلاط صفراوی یا دموی حار باشد طبیب خطا کند و آنرا غذا دهد و بدین سبب انتقال نماید بدان صفراوی و لاذع و بحمای دق اگر اعضای اصلی گرم گردند و یا بحمای محرقه اگر در صفرا حدت احتراقی بهم رسد و یا بدان بلغمی یا سوداوی نخس آن حمای دموی خلطانی بلا عفونت ست بسا ست که انتقال مینماید بحمای عفونی و همچنین اگر حمی یومیه محتاج بمعاودت و تفتیح مسام و تحلیل جسم باشد و نفر باشد حرارت مشتعل گردد اندر اخلاط محتبسه در بدن باشتعالی که بقوت گرم کند و متعفن سازد

علامات انتقال حمی یوم بحمیات دیگر

دلیل آن نیست که حمای یوم بدون عرق یا تری و نمی بدن و یا باعرق اندک بغیر نقاهت برق فرو نشیند و مدت انحطاط آن طویل متعسر باشد بغیر آنکه نبض بحالت اصلی آید بلکه نبض اثری از تب باقی بود و اگر صداع باشد باقی ماند و این همه آثار دلالت بر انتقال آن بحمای عفنی خلطی یا دق می نمایند و اگر اسباب شدید باشند و بعث آن حاصل کنند انتقال به دق نماید پس اگر منتقل بدق گردد محبس شریانها بسیار گرم معلوم شود و حرارت تب یکسان و آهسته در همه اعضا نماید و بر امتلاء و نزد تناول طعام زیاده تر گردد و نبض حافظ استوا با صلابت و صغر باشند و سائر علامات دق که مذکور گردد نمایان باشد و چون انتقال نماید بحمای موی غیر عفنی که سونوخس نامند عروق بدن ممتلی و برخاسته و نبض عظیم و ازدیاد حرارت و انتفاخ چهره نماید و چون منتقل بحمیات عفونی گردد اقشعرار و فشار بدن و اختلاف نبض و صغر و تضاغط آن ظاهر شود و حرارت سوزان یابس بود و اعراض اشتداد نماید و اما بول پس گاهی در آن نضج قدیم باقی ماند و در اکثر نضج ظاهر نگردد

اصناف حمیات یوم

بدانکه این تب باعتبار وقوع انتساب آن باسباب ثلاثه بر سه قسم است چنانچه شیخ میفرماید که از انواع حمیات یوم بعضی منسوب باحوال نفسانیه و بعضی منسوب باحوال بدنیه و بعضی منسوب بامور خارجیه است **اما** منسوب باحوال نفسانیه منجمله آن حمای یوم غمیه و همیه و فکریه و غضبیه و سهریه و نومیه و فرحیه و راحیه و فزعیه است که از کثرت هر یک از آنها عارض گردد **و اما** منسوب باحوال بدنیه بعضی از آن منسوب بافعال و حرکات بود و آن تعبیه و استفراغیه و وجعیه و غشیه و جوعیه و عطشیه است و بعضی از آن منسوب بغیر افعال و حرکات باشد و آن سددیه و تخمیه و ورمیه و تشفیه و غذائیه و شرابیه است **و اما** منسوب بامور خارجیه مثل احتراقیه بحرارت آفتاب و بسموم آتش است و مثل برده و استحصافیه و اغتسالیه مسیحی گوید که اصناف حمی یوم یا از ملاقات چیزیکه تسخین بدن از خارج کند مثل احراق شمس و سمائم و یا از امتناع چیزیکه تحلل بخار حار از بدن کند چنانچه از استحصاف جلد بسبب سردی و استحمام بآبهای قابض عارض شود و یا از تعب مفرط و یا از تناول چیزی حار از طعام و شراب و دوا و یا از ورم حار در کنج ران و بغل و یا از سهر و یا از غضب و یا از غم و هم حادث گردد **طریق تشخیص حمی یوم** و اقسام آن اگر کسی شکایت تب کند و سببی از اسباب بادیه بدان مقدم باشد و در آن روز اول قاروره و نبض و رنگ روی مریض بسیار متغیر نبود و تب نرم ساکن الحرارة غیر سوزان باشد و بغیر لرزه و سردی اطراف شروع کند و بدون عرق شائع بلکه باندک تری بدن شبیه بعرق صحیح مزاجان بسرعت زائل گردد و باوی اعراض قویه مثل خشونت زبان و تواتر نفس و غیر آن که از لوازم حمی عفنیه است هیچ پیدا نباشد و نوبت واحد بود و معاودت نکند و گاهی آن نوبت دو سه روز باقی ماند بدانند که حمی یوم است بعده شناخت اقسام آن چنین باید کرد که **اگر** با وجود علامات مذکوره نبض مائل بصغر و ضعف باشد و گاه میل بصلابت کند و بول اصفر ناری با سوزش و حرکت چشم بغموض و غور مع سکون حرکت آن و چهره مائل بزردی و خشکی و کسل اعضا با ضعف اعضای رئیسه بود حمی یوم غمیه یا فزعیه باشد و فرق میان هر دو از تقدم غم یا فزع و اختلاف نبض باید کرد **و اگر** این اعراض غمیه موجود بود الا حرکت چشم مع غور آن بسوی خارج و مائل بجمار باشد و نبض خامل منخفض نبود بلکه درین مع ضعف مائل بعظم بود بدان اندک شهوق باشد حمی یوم همیه باشد **و اگر** آثار مذکوره موجود بود الا حرکت چشم معتدل باشد نه مائل بغموض و نه بخروج بود و مائل بغور باشد و نبض مختلف در شهوق و غموض و اکثر معتدل بود و چهره مائل بزردی باشد حمی یوم فکریه باشد **و اگر** چهره سرخ یا زرد و منتفخ باشد شبیه بانتفاخی که در سهریه بود و چشم سرخ و بیرون خاسته باشد و گاه لثه عارض شود و قاروره سرخ حاد محسوس گردد و باندک درخشندگی باشد و نبض ضخیم ممتلی شاهق متواتر بود حمی یوم غضبیه باشد **و اگر** تقدم بیخوابی و ثقل اجفان و تهیج آن و فرو رفتن چشم باشد و کدورت بول با زردی یا سفیدی آن و ضعف و صغر نبض و زردی چهره و انتفاخ آن بود و کسل و ماندگی در اعضا گویند حمی یوم سهریه باشد **و اگر** سبوق خواب و راحت بسیار و خصوصاً خلاف عادت باشد و امتلای بخاری در نبض بود حمی یوم نومیه و راحیه باشد **و اگر** علامات قریب بعلامات غضبیه باشد مگر آنکه سحنهٔ چشم او مثل سحنهٔ چشم صاحب فرح باشد نه مثل سحنهٔ چشم خداوند غضب و تواتر در نبض کمتر بود حمی یوم فرحیه باشد **و اگر** علامت آن قریب بعلامت غمیه باشد الا اختلاف در نبض شدید تر و سحنهٔ چشم مرعوب بود و اضطراب آن و کشاده ماندن آن حمی یوم فزعیه باشد **و اگر** تقدم تعب و زیادتی گرمی مفاصل از دیگر اعضا بود و ماندگی و یبس در بدن محسوس شود و گاهی در آخر آن نداوت عارض گردد و اگر تعب معتدل بود و حرارت مخفف یا برودت

مانع عرق نباشد و اگر تعب مفرط بود نداوت و عرق کمتر باشد و جلد خشک گردد و گاهی تابع او مع خشک بود و نبض صغیر ضعیف و گاه مائل بصلابت باشد و بول زرد و حاد رقیق بود حمی یوم تعبیه باشد و ملمس جلد در تعب بحسب هوا باشد پس اگر هوا گرم بود ملمس گرم شدید الیبس نماید و اگر هوا سرد باشد ملمس جلد سرد قلیل الیبس بود و اگر وجع در سر یا چشم یا گوش یا دندان یا مفاصل و اطراف یا قولنج یا بواسیر و غیر آن از اوجاع دیگر باشد حمی یوم وجعیه باشد و اگر مقارنت غشی و سقوط قوت بغیر علامات حمیات یوم دیگر باشد و نبض در آن مختلف الاحوال بود که گاهی ساقط و باطل گردد در هنگام غلبه برودت و گاهی سریع و ظاهر شود نزد استیلای حرارت و مشابه نبض اصحاب قی بول خشک بصلابت مع دودیت باشد حمی یوم غشیه بود و اگر گرسنگی یا تشنگی بسیار کشیده باشد و لب خشک و نبض ضعیف صغیر بود و گاهی میل بصلابت کند حمی یوم جوعیه یا عطشیه باشد و اگر حمی یوم بدون ظهور سببی از اسباب بادیه عارض شود و طویل الانحطاط باشد و خصوصاً چون بدون استفراغ و نداوت و تری بدن انحطاط پذیرد باید دانست که حمی یوم سدیه است و علامات امتلاء در ابدان کثیر الدم مثل جوانان دموی مزاج و مولد آن یا غلیظ الاخلاط و لزج تاکید بر تشخیص این تپ نماید و فرق میان امتلائی دموی و خلطی دیگر چنین کنند که درین تپ آنچه سده بسبب غلظ اخلاط و لزوجت آنها باشد بران علامات معلومه برای آنها دلالت کند و کسل و تهبج و ترهل و سفیدی رنگ و کثرت آب دهن مع امثال آن در بلغمی و لاغری و خشکی و عظم طحال و سوداویت مزاج در سوداوی باشد و در آنجا انتفاخ بدن و تمدد و سرخی و غیره علامات کثرت خون نباشد و آنچه سبب آن امتلای خون باشد علامات امتلای آن از سرخی چهره و پر شدن رگها و انتفاخ و تمدد و غیره آن در بدن ظاهر بود و اگر سده افراط کند نبض صغیر باشد و اگر مفرط نبود صغر نبض واجب نباشد و اگر تغیر آروغ بدخانیت و بول عدیم النضج مائی باشد و وجود تخمه و فساد هضم و عطش مع لهیب یافته شود و اگر سبب تخمه سهر باشد در روی تهبج و در پلک ثقل نیز بود حمی یوم تخمیه باشد و هرگاه آروغ متغیر بصحت گردد بشفای او حکم باید کرد و اگر تقدم اورام ظاهری باشد و چهره سرخ و منتفخ زائد از حال صحت بود و لذع حرارت شدید نباشد مگر آنکه تابع حمره بود و نداوت از بدن ترشح کند و نبض عظیم سریع متواتر باشد و بول مائی سفید بود حمی یوم ورمیه باشد و اگر تقدم ترک حمام معتاد و غلبه چرک و شستن گردد و غبار بر جلد و باخشکی و درشتی پوست بدن و سرعت و صغر نبض و سفیدی بول بود حمی یوم قشفیه باشد و اگر تقدم سیر در هوای گرم یا در آفتاب یا در حمام گرم اتفاق افتد و شدت التهاب سر گاه با ثقل و امتلای سر بود و یا نفس عظیم باشد و ظاهر بدن بسیار گرم از دخول آن بود و تشنگی کم و گرمی و سوزش چشم و یبوست جلد وجه و گرمی آن و صغر و سرعت نبض بود حمی یوم حریه سموميه یا شمسیه یا حمامیه باشد و اگر تقدم رسیدن سردی یا غسل با آب سرد اتفاق شود و بدن در ابتدای لمس غیر شدید الحرارة معلوم شود و بعد طول لبث دست بر بدن حرارت زیاده محسوس گردد و نبض مثل غمیه و همیه و جوعیه در صغر زیاده نبود بلکه سریع باشد مگر آنکه سردی شدید بود و گاهی میل بصلابت کند و چشم غائر نباشد بلکه گاهی منتفخ بود و قاروره گاه سفید و گاهی رنگین باشد حمی یوم استحصافیه از سردی باشد و اگر تقدم اغتسال آبهای قابض بود و چسپیدن جلد بر استخوان مثل جلد خشک کرده شده و دباغت آن در مثل آب زاج و پوست انار و غیره داده شده مشاهده گردد و بعد زمانی از مس دست حرارت زیاده محسوس گردد و نبض ضعیف تر و صغیر تر و سریع تر باشد و بول شدید البیاض و رقیق تر مثل بول بز بود و در بدن لاغری و در چشم غور نبود حمی یوم استحصافی از میاه قابضه باشد و اگر چهره و چشم سرخ و گرم و قاروره سرخ و دهن خشک و ذائقه آن تلخ و حرارت و لهیب در موضع جگر و معده باشد حمی یوم شرابیه یا غذائیه یا دوائیه باشد و فرق میان هر از تقدم تناول هر یک از آن ظاهر گردد و اگر با علامات نیز زکام حار و ضعف [illegible] بود حمی یوم [illegible]

معالجات حمی یوم بطریق کلی

باید که بعد تشخیص سبب بازاله سبب موجب آن پردازند چنانچه در غمی و همی و فزعی و فکری ازاله هر واحد کنند و مفرحات بارده دهند و تبرید قلب و ازاله غم نمایند و همچنین در غضبی و سهری و تعبی و وجعی و جوعی و عطشی و تخمی نیز ازاله هر واحد نمایند و اگر ازین تدبیر نرود علاج تپ بلغمی کنند یعنی تبرید خفیف دهند بالجمله در همه تبرید باشربه و تدهین و استحمام خاصة نمایند و درین حمی حاجت بفصد و حجامت کمتر افتد و بقول قرشی علاجش مقابله سبب است مثل تفریح و تسلی در غضبیه و غمیه مثل استهانت فرح در فرحیه و مثل تغذیه در جوعیه مثل استفراغ در امتلائیه و مثل تفتیح در استحصافیه و سدیه و مالش ملایم در آن و سکنجبین در سدیه و سکنجبین در هر دو بالغ النفع است و گاهی بادی حاجت بشیره تخم خیار افتد و تبرید و ترطیب در اکثر حمیات یوم بلا تخفی باغذیه و اشربه و مشموم و مسکن بارد و بس حمام مرطب معتدل الهوا نمایند شیخ میفرماید واجب است که جمیع اصحاب حمیات یومیه را غذای سریع الهضم بخورانند بهر آنکه محموم علیل است و علیل مؤف و آن قادر بر اصلاح غذای ردی و بر هضم غذای بطی الهضم نباشد لیکن بعضی را مانند صاحب حمای یوم تعبی و غمی

دجوعی وکسانی که در ابدان ایشان صفرا بسیار باشد وکسی که شکوه از تشنه سر به در ابتدا نماید بتناول لقمه نان در آب یا در شراب تر کرده رخصت داده اند تا فاقد تر باشد و این چنین کسان را غذا دهند و اگر چه در ابتدای تپ باشد و بعضی امنع ترفه یعنی توسع در غذا نموده اند و اشاره تلطیف یعنی ضد ترفه کرده اند مثل حمی سددی و استحصافی و ورمی و اصلح آنست که تاخیر تغذیه تا انحطاط نمایند سوای آنچه استثنای آن کرده شد و آن تعبی و جوعی و همی ست و در انتها تاخیر غذا مناسب نیست و آب سرد را واجب ست که در اول امر منع نکنند زیرا که قوت قوی ست و خوف ضعف او نیست و آن افضل علاج ست در تبرید روح و اعضا لیکن اگر در انجا ضعف در احشا باشد و یا تپ امتداد نماید و یا حمی سددی بود بهتر آنست که اکثار در ان نمایند و کثرت امر حمام برایشان نزد انقضای نوبت در حمیات یوم برای چند اغراض ست یکی ترطیب دیگر تعریق و تخلخل مسام و دیگر تبرید در ثانی الحال لیکن هنگامی که خوف وقوع عفونت اخلاط باشد منع کنند و باید که صاحب حمی سددی از حمام اجتناب نماید بهر آنکه بسیار باشد که حمام ثوران مرض عفونی نماید و همچنین تخمی مگر در اواخر و نزد اتساع مسام و انحدار تخمه که در انجا نیز حمام کردن واجب ست و صاحب زکام حمام نکند مگر آنکه احتراقی باشد و جمیع صاحبان حمیات یوم را واجب ست که جلوس ایشان در هوای حمام طول ندهند بلکه در آب آن چندانکه برای ترطیب و تبرید نخواهند مگر صاحب حمی استحصافی و تکاثفی که ایشان طول دهند جلوس ایشان در هوای حمام حتی که عرق کنند و اما تمریخ اگر بطریق انصباب یا طلا باشد تسدید مسام نماید پس عفونت زیاده کند و آخر هر حمی یوم حادث از سده ظاهری مثل استحصافی و تقشفی یا سده باطنی مثل سددی پس اگر با تمریخ دلک اشتراک کنند تفتیح مسام نماید بعده اگر رطوبت بسیار باقی گردد تحلیل آن کنند و اگر ملاقات رطوبت اندک کنند تخفیف بدن نماید و اما استفراغ پس بسوی آن اصحاب حمی یوم را احتیاج نیست مگر صاحب حمای سددی امتلائی و تخمی و کسی که در حمای استحصافی بدن آن از مواد ممتلی باشد ابو سهل گوید که معالجه جمیع اقسام حمی یوم علی العموم بحمام و بغذا کرده میشود و معالجه بهر واحد از ان خصوصا باین طور کرده میشود که استعمال حمام و غذا بطریق دیگر بحسب طبیعت سبب فاعل آن گردانند مثلا کسی را که این تپ از قبیل استحصاف بدن و از قبیل ورم در لحم رخو باشد آن محتاج بود بلبث کردن در هوای حمام زیاده تر خاصه کسیکه تپ او از قبیل استحصاف بدن باشد و اما کسی را که این تپ از قبیل هم یا تعب یا سهر یا غم یا سموم باشد آن بلبث در آب گرم محتاج تر بود و این برای ترطیب بدن او بود لاسیما کسیکه حمای او از تعب یا از سمائم یا از احتراق باشد و اما روغن پس کسی را که حمی یوم از قبیل تعب باشد تکثیر آن نمایند و بدان مالش باهستگی و نرمی بسیار کنند چنانکه ترطیب را نماید و اما سائر اشخاص که ایشان را این لاحق شود بسببی از اسباب دیگر باید که استعمال روغن کمتر از صاحب تعب نمایند و کسی را که حمی یوم از قبیل ورم در لحم رخو باشد پس حاجت او بروغن کمتر از حاجت صاحب حمای استحصافی بود و باید که مقدار طعام برای اصحاب حمی یوم بحسب سبب فاعل تپ مقرر کنند پس کسی که تپ او از تعب باشد میباید که طعام او بسیار و سهل الانهضام در مرات کثیره باشد و کسی که تپ او از بیداری یا از عوارض نفس باشد باید که اغتذا بعد استحمام بغذای مرطب مولد خون محمود کنند و کسی که تپ او از استحصاف بدن یا از ورم در لحم رخو باشد باید که در ان تدبیر ملطف استعمال نمایند و اما شراب کسی که تپ او از تعب و سهر و هم و غم باشد انتفاع بدان یابد بهر ترطیب و تسخین او چون مقدار معتدل استعمال کنند و اما کسیکه تپ او از استحصاف جلد یا ورم در لحم رخو باشد آنرا شراب مضر بود زیرا که در ماده او افزاید و اما کسیکه تپ او از غضب یا تناول چیزی حار یا احراق شمس یا سموم باشد آنرا شراب صالح نبود زیرا که حرارت او زیاده کند و حمی باید که معذلک قصد معالجه هر حمی یوم بضد سبب فاعل آن نمایند مثل آنکه معالجه حمی سهر بخواب و آنچه از تعب باشد براحت و آنچه از هم بود بتسلی کنند و هر چیزی که خاطر را مشغول دارد و نفس را سرور آرد نافع ست برای حمیاتی که اسباب و عوارض نفس باشد و آنچه از ورم لحم رخو باشد معالجه بعلاج آن ورم نمایند جرجانی گوید که چون مدار علاج جمیع امراض بر دادن غذا و آب سرد و ندادن آنها و کردن استفراغ و نکردن آن و رفتن در حمام و نرفتن در انست در علاج این تپ تدبیر این امور ظاهر کرده میشود اما غذا پس هیچ کس از صاحبان حمی یوم از غذا باز ندارند مگر کسی که سبب تپ او تخمه باشد و دیگران را غذای لطیف و زود گوار باید داد تا از ان خلط نیک تولد کند خاصه مردم صفراوی را و کسی را که در ابتدای تپ فراشا یافته باشد اگر در آغاز تپ هم باشد فواله چند نان در آب خالص یا در گلاب یا در آب انار یا در آب سرد ممزوج بشربت نیلوفر بدهند و اگر سبب تپ ریاضت و رنج و نایافتن غذا بوده باشد آسایش گزینند و اگر بسبب سده و انسداد مسام و کثافت جلد باشد ریاضت معتدل و مالش بخرقهای درشت یا بدستهای مختلف فرمایند بعد در حمام فرستند تا اخلاط لطیف گردد و مسام بگشاید و عرق بسیار آید و آنچه تحلیل پذیرد صاحب حمی استحصافی و تکاثفی را حمام سود مند ترین چیزهاست باقی بقول شیخ گذشت انطاکی گوید که آنچه از سبب معلوم مثل حرج ناخس و ورم باشد تدبیرش تدبیر آن مرض است یا از قلت غذا بود و علاجش تناول غذاست و همچنین قطع اسباب مرضه اولا پس تدبیر بدن پس اگر از حرارت باشد

تبرید بپوشیدن پارچه کتان مصقول و شمیدن مثل گل سرخ و بنفشه و نیلوفر و مورد و فواکه آنها و دهن بروغنهای آنها و تبرید هوا و لا آب اگر فصل گرما باشد و الا تقدیم
نشستن در آب نیم گرم کنند تا مسام متخلخل گردد بعده آب سرد برای تسکین حرارت و حبس آن بریزند و خوردن اغذیه رطبه خصوصا بارده مثل کدو و خرفه و شرب ماء الشعیر بعناب
و آلو و تمر هندی بوده از مجربات و ران قی کردن باب نیم گرم هندوانه و سکنجبین ساده است و همچنین نوشیدن شربت فواکه و ماء الشعیر با دوغ و مکیدن انار بعده اگر قشعریره یا صداع احساس نمایند
پس مجرب اینست که بگیرند گلقند سی درم عناب بست عدد خمیره بنفشه تمر هندی سپستان هر واحد دوازده درم و اگر قبض شدید باشد برگ سنا شش درم و اگر صداع قوی باشد
جوش گل گلقند اضافه کنند و هلیله در شش صد درم آب شیرین بجوشانند تا یکصد درم باقی ماند صاف کرده بنوشند و این مجرب است احتیاج بتکرار او کمتر افتد و هرگاه سبب حمیات
یوم برودت باشد یا بدن مائل بسوی آن یا مزاج بارد یا موجب او غذای بارد باشد از مجربات اینست که قی بسکنجبین گرم کرده فرمایند و تجربه کرده ام در علاج حمی یوم نفسیه استعمال گلاب
و صندل شربا و طلاء و در قابیه آب سیب و امرود و گلاب که در آن عنبر حل کرده باشند و در کبدیه آب عناب و گلاب بکافور در گرما و جوانی و الا بنفشه و صندل انتباه تا
اینجا علاج کلی حمیات یوم مذکور شد اکنون علاج جزئی هر قسم آن جدا جدا بقلم می آید حسب سبب بکار برند

علاج حمی یوم غمیه

که از حرکت روح بسوی داخل و اختقان او دران بسبب فرط غم عارض میشود ازاله غم باقسام کلام و حیلها نمایند و نغمهای سرورآور و حکایات نادر بشنوند و یاقوتیها و مفرحات
بارده بخورند و از مشروبات عرق بید مشک و کیوره و گلاب و عرق گاوزبان و عرق نیلوفر و شربت انار و سیب و نیلوفر و مانند آن بنوشند گاهی حاجت باستعمال شیره خرفه
و کاهو و مغز تخم کدو و مانند آن افتد و صندل سفید و آب کاسنی سبز و کشنیز تر و کافور و گلاب بر سینه طلا نمایند و بخلخه خوشبو بویند و روغنهای سرد خوشبو مثل روغن بنفشه و نیلوفر
بمالند و فواکه بارده مثل خیار و تربز بخورانند و یا خمیره مروارید ساده یا ترش یکتوله لاجورد مغسول طباشیر هر یک یکماشه آمیخته در ورق نقره پیچیده بخورند بالایش شیره مغز خرفه
و مغز تخم کدو هر یک هفت ماشه لعاب گاوزبان پنجماشه در عرقیات مذکوره برآورده شربت یاقوت علویخان سه توله یا شربت نیلوفر داخل کرده تخم شربتی پنجماشه یا تخم بالنگو
پاشیده بنوشند و هر روز لباس نو بپوشند و از چیزهای مسخن و مجفف پرهیز نمایند و شراب ممزوج بآب سرد و گلاب و عرق بید مشک بنوشند و قلیه اسفاناخ بخورند و آب سخت سرد بنوشند
اقوال حکما شیخ میفرماید لازم است که تکثیر دخول آبزن نمایند و اکثر قصد آن در استحمام بآب حمام گردانند سوای هوای او و بعد ازان کثرت تمریخ کنند که بروغنهای آن نافعتر
از حمام است و مفرحات و عطرها بدهند و اشتغال ورزند و بر سینه اطلیه سرده از لعابات و عصارات و عرقیات خوشبو نهند و شراب ممزوج بآب بسیار بنوشانند که آن برای ایشان بهترین
دوا است **صاحب کامل** گوید کسی را که این تب از غم و هم حادث شود باید که حیله کنند در تسکین غم و سرور نفس او بدانچه ممکن بود و اصناف آوازهای سرورآور مثل نواختن عود
و طنبوره و نغمهای حسنه بشنوند و مالش بدن برفق اندک کنند و در خانه اول حمام داخل کنند و در آبزن معتدل الحرارت در آرند تا بدان حرارت بسوی ظاهر بدن باعتدال
منجذب گردد و اغذیه معتدله مثل لحوم بره و بزغاله و چوزه مرغ و ماکیان و ماهی رضراضی و بادرنگ و خیار و آنچه مرطب بدن باشد بخورانند و در یکدفعه کثرت غذا نکنند و شراب
ریحانی ممزوج بآب دهند بحسب عادت و سن و فصل موجود و اگر موسم تابستان باشد در جاهای سرد نشانند و اگر زمستان بود در مواضع معتدل استکثار خواب نمایند
و ایام متوالی این تدبیر عمل آرند تا حرارت در ابدان ایشان منتشر گردد **ایلاقی** در جائی مینویسد که در علاج حمی یوم غمی عنایت بدل بیشتر مصروف دارند و بحکایات خنده آور [illegible]
عجیب و الحان خوش و مانند آن مشغول باید کرد و اغذیه لطیف سریع الهضم و مرطب چون بیضه نیمبرشت و ماهی تازه خرد و قلیه کدو و خیار و اسفاناخ و ماش مقشر و کشکاب و دوغ تازه
صاف کرده بتفاریق و اندک اندک بدهند تا بر معده گران نشود و چون از گرمابه و آبزن فارغ شوند روغن بنفشه و نیلوفر و کدو بر همه بدن بآهستگی بمالند و شراب ممزوج آب بالمناصفه
دهند و بر بستر نرم خوابانند و عطرها و گلهای بارد رطب ببویانند و از جماع اجتناب نمایند و بر سینه اطلیه بارد رطب چون لعاب اسپغول آب برگ خرفه و برگ بنفشه و گلاب و صندل
و اندکی کافور طلا نمایند و چند روز بدین تدبیر مشغول باشند تا ایمن شود و حمی یوم جنسی مگیرد از اجناس تپها نگردد **ابن الیاس** گوید که تضمید سینه بصندلین و گلاب بکنند و صبح شربت سیب
یا شربت بیدمشک یا شربت عناب هر کدام که باشد ده درم و گلاب [illegible] درم برف سرد کرده با مفرح بارد یک مثقال بنوشند و تخم بزره هندی و غیره غذا سازند و شغل بازی شطرنج و سیر بستانها [illegible] انفع کنند

علاج حمی یوم همیه

که در پی [illegible] و اهتمام شیئی مطلوب حرکات سخت برای روح [illegible] موقع در حمی عارض میشود علاجش مثل علاج غمیه نمایند لیکن چاره حمی مشتر باعانت [illegible] بامانت دماغ کوشند

زیرا که هم و فکر بنفسانی تعلق دارد و مصدرش دماغ است لهذا چنان شمسه عطریات و ضماد و ریاحین خوشبو بو بایند باستماع افسانها و سیرها و کتابها و صحبت زنان جمیله مشغول ازند بالجمله هر چه ازاله اندیشه او بود عمل آرند

علاج حمی یوم فکریه

گاهی از کثرت فکر در امور حمی مشابه غمیه و همیه عارض شود و علاجش بعلاج غمیه و همیه مع زیادتی تبرید نمایند و اگر تفکر از مهر کاری باشد که شادی افزاید گاهی بشغلات امید دار و گاهی بسخنان شرعی و دینی و اخروی مشغول باید کرد و گاهی شراب ممزوج با عرق بید مشک یا عرق صندل ساده از علاج دیگر مستغنی میسازد

علاج حمی یوم غضبیه

که گاهی بسبب فرط حرکت روح بسوی خارج در حال غضب سخونت مفرط متشبث بروح و تب حادث میشود باید که گلاب آب سرد هر دو برابر بر سر و سینه ریزند و صندل و کافور بر سینه ضماد نمایند و اشربه بارده مقوی قلب مثل شربت سیب و انارین و ریباس و ترنج و صندل با گلاب بید مشک و عرق گاوزبان بنوشانند و غذا ماء الشعیر بشکر و سرکه و رغن بادام و بیغوله سازند که آن درین باب نیکوست و اگر از شراب چاره نباشد با آب انار ریباس نند یا بر برف سرد کرده دهند و آب سرد بسیار بنوشند و بران انار ترش گلاب پاشیده تنقل نمایند و ابن ماسویه درین تپ از حمام منع کرده و از بنفشه و صندل سفید و تخم کاهو هر یک هفت ماشه گلاب عرق بید مشک هر یک سه توله کافور یکماشه نخلخه سازند و اندکی ازین بر سینه و دل ضماد کنند و از تعب و اشیای گرم پرهیز ند و در غذا ترشی اینها داخل کنند **اقوال حذاق** **شیخ** میفرماید که تسکین و شغل ایشان بمفرحات و حکایات طلیبه و سماع طیب و لعب عجیبه نمایند و حمام با آب نیم گرم غیر کثیر الحرارت کنند و مالش بسیار بروغن مفرط برای ایشان موافق تر از آب گرم ست و تغذیه ایشان ببرد و مرطب سازند و از شراب مطلقاً منع نمایند که سبیل برای ایشان بسوی آن نیست بسبب خوف استحاله آن بصفرا و انتقال آن بحمی صفراوی **مجوسی** گوید کسی را که حمی یوم از غضب حادث شود حمی باید که با آرام و سکون و تطیب نفس او پردازند و چون تپ در انحطاط افتد در آبزن آب شیرین نیمگرم نشانند و مکث معتدل دران نموده ازان بیرون آرند پس اگر فصل تابستان باشد بران آب سرد بریزند و آرام و تسکین نفس او کنند و صندل و گلاب و کافور نزدیک و دارند و بر سینه او ضماد نمایند و قدری جلاب و آب انار رنجانی با برف بنوشانند و بغذای بارد رطب مثل سرکه و زیت بوارد معمول با آب غوره و انار و ماهی رضراضی بطریق سکباج پخته غذا سازند و قریب شراب نگردند که آن در غضب می افزاید و در آسایش و سکون و خواب تکثیر نمایند که این شفای این تپ و ازاله آن می نماید **جرجانی** گوید که نخست برفق و مدارا العذرها و سخنهای خوب خشم او را ساکن کنند و حکایات خنده ناک و بازیهای طرفه و سماع آهسته آواز نرم مشغول دارند و بعد انحطاط حرارت تپ گرمابه خوش آب که سخت گرم نباشد داخل شوند و در آبزن معتدل نشینند و اگر موسم گرما بود و مزاج سخت متحمل باشد چون از آبزن برآیند خویشتن را یکبارگی در آب سرد اندازند و زود برآیند و بنفشه و نیلوفر وغیره بویند و بر سینه نهند و شربت انار میخوش بسرکه بخورند یا شربت غوره یا شربت سیب ترش یا شربت لیمو بنوشند و غذا از ترهای سرد و تر سازند چون کاهو و کاسنی و اسفاناخ و کدو و خیار و بادرنگ و فروره ها از غوره و ریباس و ترشی ترنج و ماهی تازه مصوص کرده **ابن الیاس** گوید که آب تمرهندی و شکر هر واحد ده درم بر برف سرد کرده بنوشانند و پارچه صندلی بگلاب تر کرده بپوشانند و باقی همانست که در قول مجوسی مسطور شد

علاج حمی یوم سهریه

که از سهر مفرط سخن روح عارض شود و تسکین برای خواب روغن بنفشه یا روغن کدو در بینی چکانند و بر دست و پا بمالند و بادویه سرد و تر مثل بنفشه و نیلوفر و خشخاش بسر نطول سازند و جلاب معمول از نبات سفید و گلاب و عرق بید مشک بنوشانند و غذا خرفه و اسفاناخ با برنج خورانند و یا شیر برنج دهند **شیخ** میفرماید که علاجش آرام و سکون و خواب و تطیل و آبزن مبردات و مرطبات و حمام مرطب و اغذیه جید الکیموس و مرطبات مرطبه است و شراب نافعترین اشیا برای ایشان ست بلا خوف بنوشانند مگر آنکه بادی صداع باشند **ابن عباس** گوید کسی را که تپ از سهر پیدا شود باید که حیله در تنویم صاحبان آن نمایند و استنشاق روغن بنفشه و روغن کدو در بنفشه پرورده بعمل آرند و تکمید سر با آب مطبوخ بنفشه و نیلوفر و خشخاش و پوست آبن و جو کوفته نمایند تا آنکه خواب بکثرت آید و دماغ ایشان ترطیب یابد و هرگاه تپ اندک ساکن شود در خانه اوسط حمام داخل کنند و بر سر آب نیمگرم شیرین و بر سائر بدن بریزند و بروغن مالش خوب کنند و در آبزن که آب آن نیمگرم و شیرین باشد در آیند و بر بدن متواتر بریزند و پارچه بپوشند و ساعتی آرام نموده با غذیه محموده لطیفه مثل بچه مرغ و کبک غذا سازند و اگر معتاد شراب باشند اندکی ازان ممزوج با آب بسیار دهند تا بدان انهضام غذا بسرعت گردد چه اثر شان بسهر ابطاء هضم ست و شراب ممزوج با آب بسیار ترطیب بدن نیز میکند و از جماع منع نمایند که آن مجفف بدن ست **ایلاقی** و جرجانی مینویسند که حیلهای خواب در کنند و اگر خواب نیاید نطول از بابونه و بنفشه و نیلوفر و کشک جو نیم کوفته و کوکنار سازند و آنرا در طاسی ریخته

روغن بنفشه یا روغن تخم کدو بر آن چکانند و چادری گرم کشیده سر را بر بخار آن وا رند و بعد انحطاط تب اگر در آبزن نشستن اولی تر باشد اما زود بر آیند تا هیچ عرق نکنند مصنف حاوی صغیر می نویسد که شربت بنفشه یا شربت خشخاش هر کدام که باشد ده درم و یا شربت سیب و گلاب ده درم به برف سرد کرده بنوشند و غذا ماء الشعیر به روغن بادام دهند یا کدو یا نیلوفر بر سر مالند و نطولات بارده که در آن حشائش بارده مثل بنفشه و نیلوفر و خشخاش و برگ سفرجل و مانند آن پخته باشند بر سر ریزند و ریاحین بارده مثل بنفشه و نیلوفر و گل کدو و بید بویند

علاج حمی یوم تومیه و راحیه و فرحیه

بدانکه بخارات حاره که در بیداری و حرکت از روح تحلیل میشود چون خواب و راحت طول کند تحلیل نشود و از آن تسخین روح و تب عارض شود و گاه تب از فرح شدید حادث گردد مثل آنکه از غضب عارض میشود پس در تومیه و راحیه تعریق در هوای حمام و غسل معتدل با آب گرم و مالش بدن بدستهای مختلف و تقلیل غذا و اماله بچیزی که مبرد و مرطب باشد و ریاضت معتدل کنند و واجب نیست که شراب بنوشند و روغن خیری و بابونه گرم نموده بر همه بدن بمالند تا دیر بعده آبیکه در آن سبوس گندم و پوست تخم خربزه و گل بابونه هر یک ده مثقال جوشانیده باشند غسل نمایند و غذا لطیف سریع الهضم مثل چوزه مرغ و نان زده دهند و علاج فرحیه قریب از علاج غضبیه است و عمده تدبیر در آن اهانت سرور و تحقیر اوست ابن الیاس گوید که اگر از خواب مفرط و راحت مفرط تب آید صبح جلاب از اصل السوس سه درم و شکر سفید ده درم بدهند و غذا مزوره ماش و مغز بادام و یا بماء الشعیر مع نخود سازند و در حمام عرق آورند و آب گرم که در آن قیصوم و نمام و اکلیل و شبت پخته باشند غسل نمایند و از شرب شراب و آب بسیار احتراز کنند

علاج حمی یوم فزعیه

گاه از فزع تب عارض شود بر سبیل آنکه از غم عارض میشود و علاج او قریب از علاج غمیه است و باید که از خوف ایمن سازند و بشارات دهند و شربت سیب و شربت صندل و عرق بید مشک و شراب آنرا نافع است و بقول صاحب حاوی هر صبح شربت سیب و گلاب هر یک ده درم بنوشانند و غذا ماء الشعیر با چوزه مرغ دهند و صندلین و نیلوفر و گلاب و گل ارمنی بر سینه طلا کنند و یا شربت حماض ده درم و مفرح یاقوتی بارد یکمثقال دهند و غذا مزوره زرشک یا انار دانه یا سماق بلحوم ماکیان و تیهو و دراج سازند

علاج حمی یوم تعبیه

گاهی ماندگی بدن در تسخین روح بدان حد رسد که تب مضر افعال بهم رسد و اکثر مضرت آن بر افعال حیوانی و نفسانی باشد باید که به آب شیرین نیمگرم غسل کنند و غمز لین بعمل آرند و عضلات را بروغن گل یا بابونه بمالند و شربت نیلوفر بگلاب نوشانند و غذا اکله یا چوزه بزغاله با برنج خورانند شیخ میفرماید که علاج ایشان راحت است و استحمام و آبزن و تمریخ بعد آن خصوصا بر مفاصل و تناول طعام حسن الکیموس رطب مقدار هضم ایشان از جنس لحوم مثل چوزه مرغ و بره و بزغاله و ماهی رضراضی زیرا که قوت ایشان ضعیف است پس واجب نیست که توقع هضم غذائی کنند که آن در حالت صحت هضم میکردند بلکه کمتر از آن و لهذا اگر اغتذا نمایند بچیزی که اندک از آن غذای بسیار دهد مثل اغذیه مذکوره و مانند زرده بیضه نیمبرشت و مرغ خصی بهتر باشد و بعضی زعم کرده اند که تلطیف تدبیر صاحب اعیا بیشتر از غیر آن باید کرد و این صواب نیست و باید که فواکه رطب تناول نمایند و شراب ممزوج با آب بسیار بنوشند اگر معتاد آن باشند و یا جلاب مانند آن اگر معتاد شراب نبوند و تمریخ آن بیشتر از تمریخ دیگر صاحبان حمی یوم بروغن باید کرد و روغن بنفشه بهترین ادهان است و واجب است که تمریخ عام بدن نمایند و خصوصاً سر کردن و فقرات پشت و همه مفاصل او خصوصاً بعد استحمام و باید که بستر او نرم کنند و پارچه او و مجلس او معطر گردانند و اگر احتیاج بمعاودت حمام افتد بسبب بقیه تمدد و ماندگی اعاده آن نمایند با همه چیزهائی که در باب آن نوشته شد از آبزن و تمریخ و مالش صاحب کامل گوید کسی را که این تب از تعب باشد باید که سکون و راحت در موضعی که فصل آنرا واجب کند و خواب بسیار استعمال کنند تا آنکه تعب و سکون یابد و تب بانحطاط شروع کند بعد از آن در حمام اندر خانه اوسط داخل شوند و در آب شیرین نیمگرم در آیند و اگر آبزن نباشد آب متواتر بر بدن ریزند تا از آن بدن از یبس عارض از تعب رطیب یابد و بعد خروج از آب روغن بنفشه و نیلوفر بدهن کثیر معتدل لاسیما مواضع مفاصل بمالند و استکثار روغن نمایند تا اعضا نرم گردد از یبس لاحق بسبب تعب و اگر بدن را بدستهای بسیار در زمانه دراز مالش کنند موافق تر باشد بعده بار دیگر بآبزن اعاده نمایند یا آب نیمگرم بران ریزند اگر یبس شدید باشد این عمل دو یا سه یا چهار مرتبه کنند و اگر اندک باشد یکبار یا دو بار کفایت کنند بعد از آن از حمام بیرون آیند و ساعتی آرام کنند و غذا لحوم چوزه مرغ و یا بچه بره سازند و خوب پخته باشند و یا کاهو و کاسنی و خرفه بخورند و تکثیر غذا بدفعات بسیار کنند و شراب بحسب مزاج و سن و فصل و بلد و عادت بنوشند پس اگر مزاج این اشیا یا اکثر آن بارد باشد و عادت مریض بشرب شراب بسیار بود و باید که شراب بمقدار معتدل

در کیفیت و کمیت یا زیاده اندک از مقدار معتدل استعمال کنند و اگر اشیای مذکوره یا اکثر آن حار باشد و عادت او بشرب شراب نبود یا عادت شراب قلیل باشد پس شراب اندک ابیض رقیق ممزوج بآب بسیار دهند و استکثار از خواب و راحت و سکون نمایند و اگر بعد ازان بقیهٔ تپ باقی ماند اعادهٔ تدبیر مذکور از استحمام و غیره کنند سعید و ابن الیاس میگویند که سکنجبین بگلاب هر واحد ده درم بنوشند و غذا ماء الشعیر یا مزورهٔ ماش بکدو و یا کاهو و کاسنی و خرفه بخورند و اتا ربیخوش استفراغ نمایند و بعد انحطاط لازم ست که در حمام داخل کنند و اول بجلوس در آب نیم گرم نمایند و بر مفاصل و آب متواتر بریزند و بدن را بروغن بنفشه و کدو باعتدال بمالند و از مقام گرم در هوای حمام منع باید کرد تا عرق نیاید بعده اعادهٔ آبزن نمایند و اگر ایام زمستان باشد روغن خیری یا روغن بابونه بمالند و بعد خروج از حمام بمقولات مذکوره غذا سازند و هنگام صلاح تام بخوردن بچهٔ مرغ و اطراف جدی اجازت دهند و از همه مخففات و فضاحت حمام حذر کنند

علاج حمی یوم استفراغیه

و درین عارض میشود از اضطراب اخلاط نزد اسهال قوی حرکت روح مفرط کازان حمی مشتعل شود و اکثر اشتعال بسبب ماندگی باشد که تابع اسهال بود و گاهی اسهال بسبب آنکه تسخین کنند این تپ آرند و گاهی این تپ تابع فصد بود بهر آنکه فصد زائل کند از بدن رطوبت ابخره و در مویات نهاتا آنکه آزاد خانید مرا یه گردانند بسبب غلبه صفرا بالجمله اشربهٔ باردهٔ قابضه مثل شربت سیب به و شیرهٔ تخم خرفه دهند و اضمدهٔ باردهٔ مقویه مثل صندل و گل سرخ و اقاقیا و سک و آب مورد و گلاب بر دل و جگر نهند و اغذیهٔ قابضهٔ بارده مثل برنج بازرشک و انار دانه دهند و فاد زهر بادرنج که درین باب اثری عظیم دارد و همچنین قرص خشخاش و قرص طباشیر قابض و در باقی استفراغات مثل فصد و جماع و غیره ضعف زیاده باشد پس برای رفع ضعف و تپ شربت سیب و نیلوفر هر یک دو توله دربار اللحم ساده نه توله دهند و اگر قوی تر خواهند شراب رقیق نوچهارم حصه بماء اللحم آمیخته بنوشانند و خمیرهٔ مروارید و زرمرد و گاوزبان عنبری و شربت یاقوت باعرق عنبر و زردک استعمال نمایند و غذا قلیه نرگسی و خاگینهٔ بیضهٔ مرغ و شیر برنج بادامی دهند شیخ میفرماید که تلطف در حبس طبیعت باید کرد بدانچه در ابواب آن معلوم شده و تغذیهٔ علیل بدانچه تقویت بیشتر نماید بمقدار هضم باغذیهٔ مبرده و مرطبه کنند و دران توابض داخل کرده باشند و بر معده ضمادات و نطولات مقویه مسخن بالفعل غیر نیم گرم استعمال نمایند چه هر چیز نیم گرم ارخا و تحلیل قوت کند و از انجمله است صوف که در روغن ناردین یا روغنی که سرد زیاده ازان و خوشبو باشد تر کرده بیفشارند تا آنکه اکثر اجزای روغن ازان جدا شود و بر قلب و جگر مبردات نهند ابن الیاس گوید که برای حبس شکم هر صبح سفوف حب الرمان پنج مثقال برب به ده درم بدهند و یا پست جو چهار درم برب سفرجل ده درم بخورانند و یا بگیرند اسپغول و تخم ریحان و صمغ عربی هر واحد یکدرم و بریان نموده بروغن بادام چرب کرده بخورانند و غذا مزورهٔ سماق بلحم ماکیان و دراج و تیهو دهند اگر بادی خون و پیچش نباشد و اگر با اسهال خون و پیچ باشد بگیرند سفوف نشاسته پنج درم و بروغن بادام چرب کرده در گلاب آمیخته بخورند و غذا مزورهٔ جاورس مقشر بریان بمغز بادام بریان و بلحوم دراج و تیهو دهند و بر معده و جگر صندلین و گل ارمنی و اقاقیا مساوی کوفته بیخته بگلاب و یا آب گشنیز سرشته ضماد کنند و یا پارچه بگلاب و روغن گل آلوده بر معده و جگر نهند جرجانی در ایلاقی مینویسند که انچه بسبب ادویهٔ مسهل باشند بحبس شکم معالجه کنند و غذائی که قوت طبیعت افزاید بدهند و این ماء اللحم سخت سودمند ست بگیرند گوشت تازهٔ پشت گوسفند که همان ساعت ذبح کرده باشند و از چربی پاک کرده پارهٔ تنک سازند و در پاتیله کرده پنج درم گلاب و پنج درم آب سیب ترش یا آب به ترش بران افگنند و چندان بگذارند که گوشت گرم شود و آب خویش بگذارد پس آن آب بکفچه بردارند و دیگر بار آبهای مذکوره برافگنند و بگذارند تا باقی قوت در آب گوشت ازان جدا شود و رنگ گوشت گونه سفید گردد و باقی آب ازوی بردارند و جمله را دیگر بار در پاتیله کرده اندکی آب کاهو و آب گشنیز بریان و آب کدو سبز بسیار اندکی نمک انداخته جوش دهند تا پخته شود پس اندکی صمغ عربی و نشاسته بریان و طباشیر سوده آمیزند و بدهند و اگر قوت سخت ضعیف شده باشد عوض آب فواکه اندکی شراب ریحانی کنند که قوت زیاده کند و اگر پشم پاره بروغن مصطکی یا روغن سنبل تر کرده گرم بر معده نهند سخت نافع باشد و اگر تپ سخت گرم باشد و تشنگی همی آرد بر دل و جگر ضماد بارد نهند و روز دوم حمام و آبزن بکار برند و غذا سرد و ترو سبک دهند و انچه بعد فصد حادث شود همین علاج باشد لیکن بچیزهای قابض که قبض طبع نمایند حاجت نباشد و هر چه مبرد و مرطب باشد و انچه مسکن صفرا بود سود دهد و گویند که گاهی در فصد خون از مقدار واجب کم گیرند و بدان بسبب ابخرهٔ ساکنه و اخلاط متحرک شده و روح را گرم ساخته حمی یوم پیدا کند درین صورت باز بسرعت فصد کنند و خون زیاده گیرند تا حمی یوم بحمی عفنیه انتقال ننماید۔

علاج حمی یوم وجعیه

بدانکه گاهی درد شدید تسخین روح کند تا آنکه تپ مشتعل گردد پس تدبیر تسکین وجع نمایند بدانچه در باب هر یک مسطور شد بعد ازان معالجه بعلاج حمی یوم تعبیه از آسایش

و دهن غیر لین حمام و مربخ و تغذیه باغذیه بارد رطب و نوشیدن جلاب و غیره نمایند و اگر از نوشیدن شراب خوف حرکت رجع باشد نباید نوشید

علاج حمی یوم غشیه

گاهی صاحب غشی را بسبب اضطراب حرکات روح حیوانی که منقلب به تپ گردد عارض شود و بسا است که از تپ بقیه باقی ماند بعد زوال غشی و علاج غشی مثل علاج غشی نمایند
از پاشیدن آب بر روی و کشیدن اطراف و کندن موی و چکانیدن دواء المسک محلول بگلاب در حلق و مانند آن و غذا شوربای جوزه مرغ با آب نار میخوش و نان گندم
و برنج خورانند و دیگر اغذیه سریع الهضم حسن الکیموس دهند و اگر برای انعاش حرارت و تقویت قلب و روح احتیاج بنوشانیدن شراب افتد ممزوج بماء اللحم بعمل آرند و بگرمی شراب
خوف از تپ نکنند و چون از غشی خلاص یابند و تپ شبیه بذبولیه و بقیه باقی ماند بقانون آن از تبرید و ترطیب مثل ماء الشعیر و شیره و قرص کافور معالجه نمایند ابن الیاس
گوید که شربت حماض و گلاب و عرق گاوزبان هر واحد ده درم و مفرح یاقوتی یکدرم بدهند و غذا مزوره زیرباج بگلاب و زعفران و لحوم ماکیان و کبک و تیهو خورانند اگر تپ باقی نبود
و اگر باقی باشد ماء الشعیر بجوزه مرغ دهند و بر سینه از صندل و گلاب طلا سازند و یا شربت سیب یا شربت به یا شربت نارنج هر کدام که باشد ده درم و گلاب و عرق گاوزبان و عرق
بیدمشک هر واحد ده درم و مفرح یاقوتی یکدرم بنوشانند و یا گلقند کشنیز خشک نیم درم طباشیر یکدانگ گل نیلوفر یکدانگ مروارید ناسفته نیم دانگ همه را باریک سوده بشربت سیب ده درم سرشته بخورانند

علاج حمی یوم جوعیه

گاهی بخارات در بدن حدت پذیرند چون غذا نیابند پس تپ پیدا گردد باید که طعام دهند اما در حالت تپ ماء الشعیر و سویق و غیره اغذیه بارده رطبه مثل فرورات معموله از کدو و اسفاناخ
بروغن بادام و مثل حریره معموله از کشک جو مع بقول و بعد از آن اغذیه جید الکیموس قویه مثل شوربای لحم جدی و کاهو و نوباش و برنج و مانند آن و شربت نیلوفر چهار توله در عرق کاسنی
و مکوه و بیدمشک هر یک شش توله بنوشانند و بقول ابن الیاس شربت سیب ده درم گلاب ده درم و یا رب به یا سیب یا حماض هر کدام که باشد ده درم بگلاب ده درم بنوشانند و بقول بارد
مثل کاهو و اسفاناخ و خیار و بادرنگ بخورانند و آب نیم گرم استحمام نمایند و بر سر آب بسیار نیم گرم بریزند و روغن بنفشه یا بادام یا کدو یا خشخاش بر بدن بمالند برای ترطیب

علاج حمی یوم عطشیه

سبب این قریب از سبب جوعیه است و این اولی باین امر است که بسبب فقدان آب مسکن حرارت قوی در ابخره حدت پیدا شود باید که نخست آب به مضمضه و غرغره فرمایند
پس آب سرد اندک اندک دهند تا آنکه تشنگی ساکن شود درست و یا در آب سرد دهند و شیره بذور بارده با شربت نیلوفر دهند و از تخم کاسنی و کشنیز سبز و گل سرخ و صندل سفید
هر یک نه ماشه در آب برگ کاسنی و مکوه و کاهو سرشته بر جگر و معده ضماد کنند و خوردن ریوبیدن فواکه بارد بسیار نافع و غذا دوغ گاو که خیار یا کدو یا کدو تراش کشیده در ان داخل کرده
باشند با برنج شکار شریک کرده خورانند و شیره خرفه و آب تمر هندی و آلو بخارا و آب انار ین و آب خیار و امرود و مشمش بر برف سرد کرده و ربوب بارده مثل رب انار و ریباس و زرشک نوشانند.
و استحمام بآب نیم گرم کنند و خواب و آسایش در مکان سرد اختیار نمایند و غذا سریعتر خورند شیخ میفرماید که آب سرد و آب فواکه بارد خصوصا آب انار بنوشانند و ترطیب بدن
با بزن کنند و اگر استحمام بآب سرد ممکن بود یعنی قوت قوی و سن و فصل گرم باشند بعمل آرند ابن الیاس گوید که آب شدید البرد و آب فواکه بارد بنوشانند و یا آب انار میخوش
سه اوقیه سکنجبین ساده ده درم و یا آب خرفه پنجاه درم و شکر سفید ده درم بدهند و غذا ماء الشعیر سازند و ترطیب بدن بدخول آبزن و حمام نیم گرم و ریختن آب شیرین نیم گرم بر سر
نمایند و بر بدن روغن بنفشه و کدو و بادام شیرین بمالند و در آب سرد در آیند

علاج حمی یوم سدیه

و سده گاه در مسام جلد بسبب قشعت او یا قلت اغتسال او و یا کثرت نشستن گرد و غبار بر بدن و یا بسبب رسیدن سردی مکثف و یا بسبب اغتسال بآبهای قابضه
مثل شبیه و زاجیه و یا بسبب احتراق شمس باشد و گاهی در لیفت عروق و سواق و فوهات و مجاری آنها بود و چون حمی سدیه میگویند اشاره باین قسم دوم میکنند و این عارض میگردد
از قلت تحلل و کثرت امتلاء و احتقان و عدم تنفس و اجتماع بخار کثیر گرم که منحل نشود پس حرارت مفرط حادث شود و مادام که اشتعال آن در الطف اجرام بود که آن روح ست
حمی یوم باشد و اگر در خلط منتقل شود حمی سونوخس ا تقد و اگر این اشتعال مودی بعفونت گردد که سده و عدم تنفس آنرا واجب کند منتقل بحمیات عفونت گردد و مثل این سده
یا از کثرت اخلاط و خون بود و یا از غلظت و یا از لزوجت آنها و یا بسبب وقوع چیزی از اسباب سده در آلة در مجاری مثل برودت مقبض مجمد یا ورم مضغط یا رویدن

گوشت یا غیر آن که در کلیات از موجبات سده مذکور ست واین تب منجملهٔ حمیات یوم کم ست که منتقل بدق گردد زیراکه درین ماده مستعد تعفن و فساد در بدن بسیار بود
و ایضاً درین تب عطش و التهاب و لزوم حرارت و قاروره متوسط میان نضج و غلظت و قلت تمیت باشد واین تب عرق مشکل کند بسبب انسداد مسالک آن و قریب المشابهت
بحمیات خلطی بود در طول مدت چنانچه گاهی تا سوم روز و مابعد آن باقی ماند اگر سدد بسیار و قوی باشند و تب کا تعفیت و استحصافیت از خارج نباشد و اگر سدد اندک
باشند زوال آن سرعت کند اگر در تدبیر خطا واقع نشود و این حمی میان حمیات یوم گاه منقطع شود و عود کند بسبب ثبات سدد که آن سبب او ست پس گویا که آنرا نوائب باشد
واین تب اکثر منتقل بسبر دوا قشعرار گردد و پس دلالت کند بر آنکه آن عفونیه شده و حمی سددیه چون وجع بعد فصد در جانب راست بدن پیدا کند از اعادهٔ فصد چاره نبود
لاسیما چون تب ساکن شود و وجع دوام نماید بالجمله در خلط غلیظ سکنجبین بزوری حارسه چهار توله در گلاب و عرق بادیان هر یک هفت توله بنوشانند و غذا آشکاب با بادیان
و بیخ آن و بیخ کرفس پخته بدهند و مغز خیار شنبر هفت توله در مروق بادیان و عرق بادرنجبویه و گلاب هر یک هفت توله گلقند و شربت دینار هر یک چهار توله روغن بادام
پنجماشه نوشانند و غذا وقت شام نخوداب بچهٔ مرغ دهند و صبح شیرهٔ بادیان و تخم خربزه و قرطم هر یک هفت ماشه در گلاب یا و آثار بر آورده شربت کشوث علویخان چهار توله
تخم کشوث هفت ماشه بنوشانند و بعد از تلیین بحمام معتدل برند و روغن بنفشه بمالند بعده آرد جو و باقلا و سبوس گندم و تخم خربزه خوب مالند و غسل کنند و هرگاه تب باز عود
کند و بنوبت آید باید که قبل از نوبت بچهار ساعت حمام بدستور نمایند بعده جامه پوشیده خواب کنند تا عرق آید و اگر امتلای موجب نخست فصد کنند و تدبیر سو و فسخ و ازالهٔ
و در ورمی بتدبیر عضو مؤف کوشند شیخ در علاج این تب مینویسد کان کان السبب کثرة الاخلاط و الامتلاء فیجب ان یبادر الی الفصد و الاستفراغ و لان یفصد
ولم یحم بعده فهو خیر و اذا حمی فالتوقف اولی او تکون ضرورة او تقع فان الفصد قد یجری الاخلاط و یخلط بینهما فان لم یکن بد فلا یجب ان یؤخر الفصد و الاستفراغ مولف گوید که قوله
ان کان السبب کثرة الاخلاط شرط ست و قوله و الامتلاء عطف بر اخلاط ست و قوله فیجب ان یبادر الی الفصد جزای آنست و قوله و الاستفراغ عطف بر فصد ست و قوله
و لان یفصد شرط ست و قوله فهو خیر جزای آنست و قوله ولم یحم بعد جمله حالیه میان آن هر دو ست و قوله و اذا حمی شرط ست و قوله فالتوقف مبتدا است و قوله اولی خبر است
و جملهٔ اسمیه جزای شرط ست و قوله او تکون ضرورة بمعنی الا ان یکون ضرورة و تکون تامه است پس معنی این عبارت آنست که اگر سبب این تب کثرت اخلاط و کثرت
امتلا باشد نه غلظ و لزوجت پس واجب ست که مبادرت بفصد و استفراغ کنند و هر آینه اگر فصد کرده شود و هنوز تب نیاید آن بهتر ست بسبب کم شدن چیزی از ماده
و خلاص یافتن طبیعت از ثقل آن پس طبیعت طرف مادهٔ باقی متوجه شود در انضاج و تحلیل آن نماید و چون تب آید بعد فصد پس توقف در فصد و استفراغ از جهت
انتظار نضج موافق تر ست در تدبیر آن زیراکه حدوث تب درینصورت غالباً وقتی باشد که چون فساد در رطوبات دیگر سوای خون نیز حادث شود و مخفی نیست که فصد
انتشار و تفرق آن نماید پس مواد صالح مختلط خواهد شد و آنرا فاسد خواهد کرد و دران مضرت عظیم ست چنانچه شیخ بعد این میفرماید که فصد اخلاط را جاری میکند و میان
اخلاط صالح و فاسد مخلوط میسازد فلهذا توقف اوفق باشد الا اگر ضرورتی داعی بفصد بود مثل انصباب مواد بسوی قلب یا حدوث وجع بعد فصد در جانب چپ بسبب
کثرت ماده که از فصد اول خارج نشود پس درین صورت از اعادهٔ فصد چاره نباشد بهر آنکه این دلالت میکند بر آنکه ماده بسیار بود و فصد تحریک آن نمود و آنرا بتمامه دفع نکرد
بسبب کثرت آن پس معاودت بفصد واجب بود و اکنون بدانند که این معنی بر تقدیر یست که لفظ و لان بکسر همزه خوانند و اگر و لأن مصدریه خوانده شود پس قوله
و لان یفصد مبتدا باشد و قوله فهو خیر جملهٔ اسمیه خبر آن و قوله ولم یحم بعد جملهٔ حالیه است پس معنی آن چنین باشد که فصد ممتلی و صاحب سدد بهتر ست در حالی که عاری
از تب باشد یعنی قبل نوبت و اگر اثر تب قبل از فصد لاحق شود توقف اوفق باشد از روی انتظار نضج مگر آنکه ضرورت مثل انصباب مواد بسوی قلب و غیره باشد
پس توقف نباید کرد و ایضاً بعد جملهٔ مذکوره شیخ میفرماید که بعد تنقیه بچیزیکه مفتح سدد و منقی مجاری باشد مشغول شوند و قبل استفراغ مبادرت بتفتیح مجاری نمایند
زیراکه این گاهی سبب انجذاب اخلاط دفعةً بسوی بعض مجاری و چسپیدن دران میشود و درین اخطار بسیار ست و گاه ادویهٔ مفتحه در سده می افزاید اگر مواد غلیظ
باشد و خاصةً اگر منافذ در خلقت خود تنگ باشد بآنکه ایضاً تقدیم فصد و استفراغ بر استعمال مفتحات گاهی فضول دخانیه فاعله احتقان آنها ازین تب اخراج می نماید
و از انتقال او بعفونت منع میکند خصوصاً اگر در فصد و استفراغ مبالغه نمایند و قریب بغشی گردد و اگر کثرت اخلاط محسوس نگردد بلکه سدد معلوم شود و آن از غلظ و لزوجت
آنها حادث شده باشد پس پیداست که بزیادتی فصد و استفراغ احتیاج نشود بلکه حاجت بتنقیح اخلاط و تفتیح بجالیات الادویه و الاغذیه بود و چون مرض حمی ست و تفتیح

کردن بحمامی چاره ممکن نیست زیرا که تپ را افزاید بلکه باید سکنجبین ساده یا سکنجبین بزوری یا آب کاسنی تا آب بادیان تدریج نمایند و غذا از چیزی که در آن تغسیل و جلا باشد و دنبال
لزوجت نبود مثل کشک جو و شکر دهند با آنکه شکر قریب از غذا است بسبب بودنش غذای و دوائی و در آن تفتیح و جلا است مخلوط کردن آن بکشک شعیر باک نیست بعد
چون استفراغ کردند اگر استفراغ او واجب باشد و تفتیح نمودند مثل چه الی غیر چار که مذکور شد واجب است که نظر کنند اگر تپ کم شد و شدت او زائل گردید اگر نوبت میکرد
نوبت ثانی او از اول ضعیف شد و نظر بقاروره کنند اگر آثار عدیم النضج نیافتند بلکه مائل باعتدال قوام و رسوب و لون یافتند و ملاحظه نبض نمایند اگر آثار دال بر عفونت و کثرت
او و امتلاء و انضغاط او نیافتند مستمر بر این تدبیر مذکور یعنی سکنجبین و جز غذا نمایند و در روز دوم بعد نوبت مریض را در حمام داخل کنند در وقت تراخی نوبت آینده اگر آن تا پنج ساعت
باشد و تمریخ نمود ولکن اشیائی که در آن جلای معتدل باشد مثل ماء بین آرد باقلا تا آرد کرسنه و آرد اصل السوس و زراوند سوده باشد که عسل و آب باید کرد و اگر برقوی تر از این حساب کنند
کف بورق ست و اگر معلوم شد که حمام چیزی تغیر طبع آدمی نماید و قشعریره پیدا میکند در آن یک لمحه توقف نکنند زیرا که این سده از جنسی نباشد که تفتیح او حمام کند و چون
از حمام بر آیند لازم نیست که قریب طعام و شراب شوند مگر بعد امن از نوبت و اگر حال واجب کند که چیزی طعام بدهند و بسبب ضعف طبیعت بر گرسنگی صبر نکنند و آنچه در آن
تفتیح باشد مثل ماء الشعیر رقیق که در آن آب بسیار و جو اندک باشد و با کرفس نیک پخته باشند بنوشانند و اگر نوبت او معاودت نکند مرتبه دوم حمام کنند اگر خواهش او باشد یعنی از
حمام اول راحت و خفت حاصل شده باشد و بعد سکون حرارت حمام غذا دهند و اگر نوبت ناقص از نوبت اول آید و قاروره در قوام و رنگ نیکو باشد پس وثوق بصحت علاج و قلت
سده نمایند و بعد اقلاع نوبت ناقص معالجه مثل معالجه سابق بر او حمام کنند و غذا بدهند و اگر نوبت مثل اول یا قوی تر از آن آید و بول بحسب واجب نبود بلکه برنگین غیر نضیج القوام
باشد انتقال بحمی عفنی نماید و علاجش علاج تپ عفنی ست **صاحب کامل** می نویسد که جالینوس گفته که امر این تپ اکثر بحمی مطبقه مؤل میگردد و پس می باید که هرگاه قوت و سن
و فصل از فصد منع نکند مبادرت بفصد نمایند و بمقدار حاجت خون برآرند و اگر قوت قوی باشد اخراج خون بحدی نمایند که غشی ظاهر گردد زیرا که صاحب این تپ محتاج بفصد
بیشتر از حمیات دیگر ست بسبب احتقان فضول و امتناع ابواز تحلل و بعد از آن غذای مریض بماء الشعیر که در آن بادیان یا پوست بیخ آن پخته باشند باید کرد و بعد سه یا چهار ساعت
سکنجبین یا شربت افسنتین یا شربت لیمو بدهند بهر آنکه این تدبیر نافع در تفتیح سده و تقطیع اخلاط لزجه محتقنه در دخل بدن و منقیه آن ست و نشاید که مریض را اشیای مفتح سده قبل
استفراغ دهند زیرا که چون سده بکشاید و اخلاط در مجاری جاری گردد امن نباید بود از آنکه جذب شود با وی چیزی دیگر از اخلاطیکه در عروق ست و در مجاری تپ بسبب کثرت
آن و یا بسبب غلظ آن و لزوجت آن و لاسیما اگر مرور آنها در مجاری ضیقه باشد پس سده شدیدتر و قوی تر شود و تپ عفونت لامحاله حادث گردد و مقدار شدت سده از قوت
تپ و شدت آن شناخته می شود و چون استفراغ بفصد کردند آنچه در روز اول برای آن گفته شد دادند در روز دوم نیز سکنجبین یا شربت لیمو یا شربت افسنتین بدهند و بعد از آن
بدو ساعت یا سه ساعت بماء الشعیر مع ثفل آن غذا سازند و یا مزورۀ زیرباج دهند اگر ماء الشعیر نخورند حریره معمول از آب و سبوس گندم بدهند و چون روز سوم در تپ نقصان بین
ظاهر گردد و در نبض چیزی از علامات حمی عفن نباشد و نه در قاروره دلالت بر سده و عدم نضج بود باید که مریض را امر بدخول حمام نمایند و بدن او باشیای جالی و منقی و مفتح مثل آرد جو
و آرد باقلا و اشنان بمالند و می باید که چون تپ را وقت اشتداد او معلوم کنند حمام قبل آن وقت استعمال کنند و کمتر آنچه باید میان هر دو نوبت فرق چهار ساعت باشد و هرگاه از
حمام خارج شوند سکنجبین یا شربت لیمو یا شربت افسنتین بدهند و غذا بدانچه روز دوم داده اند بدهند و صاحب او را چیزی از شراب ندهند البته که آن تپ را قوی کند و در روز چهارم
اگر در نبض و بول چیزی از دلائل حرارت و سده باقی ماند باید که اعاده مریض بدخول حمام نمایند و تدبیر او مثل تدبیر مذکور بعینه سازند که حمی زائل و منقضی خواهد شد و در روز
پنجم سکنجبین و جلاب بسیده بدهند و غذا بچوزه مرغ و دراج و مانند آن سازند بعادت او در غذا بتدریج رجوع کنند **جرجانی** در ایلاقی میگویند که چون تدبیر کشادن سده و لطیف
کردن خلط غلیظ یک نوع ست علاج این تپ آنچه از سده تولد کند و آنچه از خلط غلیظ متولد شود یکی است و فرق در علاج هر دو بیش از این نیست که اگر سبب این تپ
سده و امتلائی باشد اول فصد کنند و اگر امتلا بافراط باشد بعد فصد استفراغ بمسهل موافق مادۀ امتلا کنند و اگر امتلا سخت مفرط نباشد تلیین طبیعت بماء الفواکه و سکنجبین ساده نمایند
بعد از آن بتدبیر کشادن سده مشغول شوند و تا استفراغ نکنند بتدبیر تفتیح سده نپردازند و وجه آن در قول شیخ و صاحب کامل گذشت و اما تدبیر کشادن سده آنست
که بعد انحطاط تپ یا زوال نوبت در حمام داخل شوند و آب نیمگرم بر بدن بسیار ریزند و در آبزن نشینند و در آن تا دیر بمانند و روی و بدن را بآرد جو و باقلا و سبوس
گندم و تخم خربزه کوفته و اصل السوس و اشنان اصفهانی بمالند و اگر سده و قوت هر دو قوی باشد زراوند کوفته بیخته بعسل سرشته با آب حل کنند و بر بدن بمالند پس بشویند

و اگر این تپ معاودت کند و نوبت ظاهر گردد و نوبت قوی باشد بچهار ساعت قبل از نوبت تپ در حمام در آیند و در آبزن نشینند و چون از حمام
بیرون آیند در خانه پارچه پوشیده بخسپند تا عرق آید و این تدبیری خوب ست در علاج این تپ و بدین تدبیر از تپ مطبقه خلاص یابند و سدهای اندرونی را بادویه
مفتحه باید کشاد چون سکنجبین ساده و بزوری و آب کاسنی و آب بادیان و کشکاب مطبوخ بتخم بادیان یا پوست بیخ آن و پوست بیخ کرفس و شربت افسنتین و غذا هم از کشک جو با تخم
بادیان پخته و آب نخود و فروج لم سازند و اخلاط غلیظ را هم بدین اشربه و باین تدابیر لطیف توان کرد و اسباب مولد سده ظاهر و باطن از خویشتن باز دارند و مالش بسیار در حمام
بروغن بنفشه و غیر آن سخت سود دارد جالینوس میگوید که اگر غذا ندادن تپ را علاج طبیب جاهل اتفاق افتد و او را از غذا باز دارد بعد سه روز حمی یوم تپ حاد گردد بهر آنکه منع
کردن از غذا درین تپ اخلاط را تیز کند و هرگاه که این تپ از پس سه روز نگسارد نشان آن باشد که حمی عفونی گشت ابن الیاس گوید که اگر از سده و رفوهات مسام جلد باشد
جلاب از تخم کاسنی و گل نیلوفر هر واحد سه درم عناب ده عدد شکر سفید و ترنجبین هر واحد ده درم بنوشانند و غذا ماء الشعیر دهند و تلیین طبیعت بماء الفواکه یا بمطبوخ آن مع
فلوس خیارشنبر و ترنجبین یا شیرخشت هر واحد ده درم و یا آب انار ترش درم بشیرخشت ده درم نمایند و اگر بادی علامات امتلای خون مثل سرخی چهره و چشم و گرانی سر باشد فصد کنند
و خون بقدر قوت و واجب آرند و هر صبح جلاب از عناب ده عدد بنفشه تخم کاسنی هر واحد سه درم شکر سفید ده درم و ترنجبین ده درم بدهند و غذا بماء الشعیر سازند و بعد انحطاط
در حمام داخل کنند و دران مالش بدن بآب نیمگرم و سبوس گندم سازند و تلیین طبیعت بآب فواکه و آب آلو و تمر هندی و ترنجبین و شیرخشت نمایند

علاج حمی یوم تخمیه امتلائیه

شیخ میفرماید که گاهی از تخمه بخارها پیدا شود و حرارت مشتعل گردد و تلهب روح کند پس تپ حادث شود خصوصا در ابدان صفراوی و آنانکه وسیع المسام نیستند بهر آنکه
اکثر فضول ایشان ابخره دخانیه گردیده تبخیر میشود و دران آروغ ترش کم باشد و شدیدترین مردم از روی استعداد برای این تپ کسانی ست که بعد تخمه در ریاضت و حرکت
و آفتاب و حمام شروع کنند پس بخارات دخانیه در ایشان کثرت پذیرد خصوصا چون در ابدان ایشان وجع و لذع و سیما در شکم باشد اما از ماده آروغ ترش و
صاحبان آن کمتر اتفاق تولد حمی شود و اگر پیدا گردد ضعیف باشد بلکه پیدا نشود و از متولد با آروغ ترش گمان میشود که آن بسبب غیر تخمه است از استعمال دوای گرم و اسهال شدید
یا وجع که اتفاق مقارنت او بدان افتد چون طبائع ایشان منطلق گردد انتفاع یابند و تپ ایشان زائل گردد بسبب خروج فضول دخانی یا استفراغ غذای فاسد و علاج
کسی که طبیعت او از ایشان محتبس باشد و کسی که مستطلق باشد مختلف بود بهر آنکه در اول تلیین طبع و در ثانی حبس شکم بعد وثوق بنقای بدن از غذای فاسد کرده میشود
و کسی که از تخمه تپ کند و طبیعت او در مجلس نرم شود بسیار و را فصد کنند اسهال بر آن قوی گردد و گاهی کبدی شود و خفقان و سیاهی زبان بر ان دلالت کند و اعراض
حمی یومیه امتلائی مشابه اعراض حمی مطبقه گردد پس چشم و روی بسیار سرخ شود و التهاب شدید بود و نبض عظیم و سریع و قاروره سرخ گردد و اکثر تا سه روز باقی ماند و بدانکه
که حمی تخمیه گاه بچهار یا هفت دوره آید و معذلک حمی یوم باشد و لیکن نبض او صحیح بود و بسبب عدم استقال از حمی عفنی مجوسی گوید که با تپ حادث از تخمه گاهی لین طبیعت
بود و گاهی احتباس آن و آنچه با نرمی طبیعت باشد مرارت کمتر دارد و آنچه با احتباس بود صعب تر باشد بسبب احتباس کیموس ردی بالجمله علاجش علاج تخمه است اگر طعام
در معده باقی اخراج آن کنند و اگر در امعا بود با سهال و تلیین بگلقند محلول در گلاب عرق کاسنی و عرق عنب الثعلب و گاهی شیرخشت و ترنجبین حل کرده میشود و گاهی احتیاج
بقوی تر ازین می افتد و چون اشتهای طعام ضعیف گردد و تپ قائم بود دادویه مشهی ندهند مگر بعد زوال تپ اشیای خوشبو بیشتر ببویانند و اگر طبع نرم بود آب گرم بگلاب آمیخته
جرعه جرعه بدهند و گلاب گرم کرده را درینجا تاثیر و نفع عظیم ست و اگر غذای فاسد بخوبی خارج نگردد گلقند زیاده کنند و یا اول بمقیئات صفرا کثر قی کنند و بعد نقای تام
شربت لیمون کاغذی و گلقند هر یک دو تولہ بلیسند و سکنجبین تفاحی لیمونی علو بخان سه تولہ در عرق زرشک و گلاب هر یک شش تولہ بنوشانند و بجای آب گلاب دهند و غذا اگر دو
ندهند و صبح شوربای بزغاله زرشک آلو سیاه داخل کرده بدهند بالایش چوارش عود ترش نه ماشه بلیسانند و وقت شام نان تنک با شوربا دهند **اقوال جهره شیخ**
میفرماید که صاحب این تخمه خالی از ان نبود که طبیعت و قبض باشد یا نرم بود پس اگر قبض باشد اسهال او کنند اگر غذای فاسد در امعا باشد و اگر چیزی از طعام ثقل در معده باقی
واجب ست که قی کنانند پس اسهال آورند و نظر کنند که مریض کدام جا ثقل می یابد پس معلوم نمایند که آیا صواب تر استفراغ او بحقنها و حمولات ست و یا با شیای مشروب از فوق
تا اسهال آورد یا انحدار غذای فاسد از معده با معا نمایند و یا هضم کنند و دلالت بر صواب از جمیع این تدابیر حال آروغ ست پس اگر طعام واقف بفوق باشد و قی متعذر بود محتاج گردند

بسوی آنکه التفات بحمی نکنند و فلافلی استعمال نمایند تا انحدار و انحطاط مع الهضم حاصل شود و یا آنچه ضعیف تر ازان باشد مثل کمونی بکار برند و یا نطولات و اضمده که با ضمد مذکور در باب ضعف هضم و اضمده مسهل معروف بر اطلی سهال استعمال نمایند و چون منحدر گردد و یا بنفسه خارج شود و یا اعانت بحمول کنند و بران گرسنگی کشند تا آنکه شبه در بطلان آثار تخمه نماند بعده غذای خفیف سریع الهضم جید الکیموس تناول نمایند و التجا بخواب و جوع کنند از آنچه مؤنت را در امتلای خفیف کفایت کند و اگر طبیعت نرم باشد نظر کنند اگر شئی مستفرغ غذای فاسد باشد حبس نکنند تا بتمامه مستفرغ شود و انتظار انحطاط نوبت کنند و دران هنگام در حمام داخل نمایند و غذا دهند مگر آنکه در انجا بسیار کار دشوار بقوت گردد و دران حالت اندر حمام داخل نکنند بلکه غذا دهند و تقویت معده او باشیائیکه معلوم ست و بعضی آن در باب سهال مسطور شده باید کرد و ازین قبیل ست پشم پاره در زیت مقوی با فسنتین یا در روغن ناردین تر کرده چندان افشرد که اکثر روغن ازان جدا گردد بر معده نهادن و اگر استهلال دوام کنند و آنچه خارج شود و غیر جنس غذای فاسد یافته شود در روغن سفرجل فائق تازه و روغن مصطکی بطریق مذکور بعمل آرند و ایضاً در روغن ناردین برای ایشان مضرت نیست و گاهی استعمال این روغنها بطریق قیروطی کرده میشود خصوصا چون حال احتمال مسح آنها بر شکم ایشان نکنند و گاهی احتیاج افتد با ضمده قوی تر از اضمده مذکوره در هیضه و آب فواکه بنوشانند اگر آن خرق آید و تقدیم ایشان بچیزی نمایند که غذای او سبک هضم او سهل باشد مثل خروس خصی و ماهی رضراضی و براغذیه تقدیم چیزی از فواکه و عصارات و ربوب قابضه نمایند و اگر اشتهای ایشان منقطع گردد تحریک آن از اشیای معلومه کنند خصوصاً بسفرجلیات و چون ازین تدبیرات فارغ شوند و معده صلاح نیابد استعمال جوارش هاکه هاضم و مقوی معده و مفتح سدد است باک ندارد و آن بعد زوال تپ اعراض بکار برند و سبیل فصد درین آنست که دران تعجیل نکنند تا آنکه اکثر امتلای تخمی بکار برسد استعمال نمایند اگر ضرورت آن بسبب کثرت خون مخوف حمی عفنی داعی باشد اولی چیزیکه نزد اراده فصد بنوشانند ماء الشعیر ست و غذا اشل حصرمیه بکرد و اندک بادام دهد آنگاه او را سرد نمایند و شمومات بارده بکار برند و اقراص کافور که دران ریوند داخل نکرده باشند بدهند تا زبان را سیاه نکند صاحب کامل گوید که اگر این تپ با نرمی طبیعت باشد نظر کنند اگر شئی خارج غذای فاسد بود بعد سکون تپ مریض را در حمام داخل کنند بعد ازان بنان سمید مبلول در آب انار یا آب غوره یا [illegible] معمول ازان غذا سازند و اندک آب سیب یا امرود قبل از غذا امتصاص نمایند و پست جو و کعک با آب انار یا آب سیب میخوش تر کرده بدهند و هر گاه اسهال مفرط باشد حتی که ازان غشی عارض شود باید که معالجه آن بعلاج غشی حادث از استفراغ نمایند یا پاشیدن گلاب سرد کرده بر چهره و مالش دستها و غیر آن که در علاج غشی مذکور ست و چون افاقه حاصل شود با غذیه مذکوره غذا دهند بغیر آنکه در حمام داخل نمایند و اگر اسهال دوام کند سفوف حب الرمان دهند و روغن سیب و روغن سفرجل بر معده بمالند و طریقش آنست که روغن گل با آب سفرجل قابض یا آب سیب که سه چند آن باشد بجوشانند تا آب برود و روغن باقی ماند و با ضمده معمول از صندل و گل سرخ و اقاقیا و سک و رامک و عصاره لحیة التیس و آب مورد و آب برگ انگور و آب عصی الراعی و مانند آن بر معده ضماد کنند و هر گاه اسهال منقطع شود روغن افسنتین بر معده بمالند و اگر در معده درد و ضعف باشد باید که تکمید معده بپارچه گرم تنها یا مبلول بروغن نبق گرم کرده یا بروغن جوز یا سوسن یا استطرق و غیر آن از روغنهای خوشبو کنند و چون الم ساکن شود و اسهال منقطع گردد غذا بجوزه مرغ یا تیهو بریان تنها یا در روغن یا کرویا و نانخواه با آب غوره یا آب انار و ماهی رضراضی مشوی و مقلیه باید داد و اگر اشتها ضعیف گردد جوارش سفرجل و جوارش تفاح ممسک مطیب و جوارش خوزی بقدر حاجت بدهند و صبح در حمام داخل کنند و بروغنهای خوشبو مالش نمایند و در حمام تا دیر ننشینند و اما آنجا که طبیعت قبض باشد باید که تمام شکم را مس نمایند و نظر کنند که آیا طعام بسوی معای رقاق یا بسوی معای قولون منحدر شده یا نه و از مریض سوال کنند که در شکم او بکدام جا گرانی یا سوزش محسوس میشود و مزه آروغ چه گونه است پس اگر معلوم شود که طعام فاسد در اعلای شکم ست باید که جوارش کمونی که دران بوره ارمنی دو چند از وزن او باشد که در نسخه آن هست بدهند و آب گرم بر شکم متواتر بریزند و اگر طعام فاسد بسوی معای سفلی منحدر شده باشد آب گرم بر اسفل شکم نطول کنند و چون طعام اسفل تحریک ننماید باید که شافه بردارند یا حقنه ملین بعمل آرند پس اگر مریض در امعا سوزش نیابد حقنه از عناب و سپستان و جو مقشر و بنفشه و روغن بنفشه و پیه بط و کتان بسازند و اگر نفخ و ریاح دریافت کند حقنه که دران چیزی مفشی ریاح مثل کرفس و بادیان و زیره و مانند آن داخل بود بکار برند و بعد تنقیه بحقنه غذا بمزوره معمول از چقندر بطریق اسفیدباج پخته یا از اسفاناخ سازند اگر سوزش فرو یابند و اگر ریاح محسوس گردد نخود آب بزیت و زیره و دارچینی دهند و صباح آن مریض را در حمام داخل کنند و در آبزن نشانند پس اگر مریض چیزی گرانی در امعا احساس نماید فلوس خیارشنبر و گلقند با آب گرم مالیده بدهند و بعد تلیین طبیعت غذا بشوربای

چوزهٔ مرغ بطریق زیرباج پخته باید داد و در مرض خواب کنند و چون خواب تمام آید و تپ الم ساکن شود اعادهٔ غذای او بتدریج نمایند ایلاقی و جرجانی مینویسند که اگر طبیعت نرم شود و سوای طعام فاسد چیزی دیگر بر نیاید بهیچ علاج مشغول نباید بود جز آنکه آب گرم جرعه جرعه بخورند تا معده و امعاء از باقی طعام فاسد بشوید و پاک کند و بعد انحطاط تپ استحمام نمایند مگر آنکه بسبب استفراغ ضعف ظاهر شده باشد و بعد بر آمدن از حمام تقویت معده بگلقند یا میبه ساده یا سکنجبین سفرجلی نمایند و اگر در اسهال اخلاط دیگر بر آید و قوت ضعیف باشد از حمام منع کنند و سفوف انار دانه دهند و تدبیر اسهال طبع مشغول شوند و اغذیه بارده که فساد کمتر پذیرد مثل سماقیه و زرشکیه و رمانیه دهند و اشربه نیز مثل شربت لیمو و غوره و انار و سماق و زرشک باید داد و لزوم آسایش کنند و پست جو بآب انار ترش و نان که خمیر آن بسرکه کرده باشند بخورانند و قبل غذا شربت به یا انار ترش یا میبه ساده بدهند و اگر طبیعت قبض باشد و قی دشوار بود تدبیر هضم طعام و دفع آن باید کرد بحب افاویه یا معجون راحت و کسی که طعام غیر معتاد یا طعام غلیظ یا بیشتر خورده و از آن تپ پیدا شود و اشتغال بسیار بدان تپ نکنند بلکه تدبیر هضم طعام و دفع آن باید کرد بهر آنکه این تپ مثل تپ مطبقه چند روز پیوسته باشد و نظر کنند اگر طعام حار و مزاج حار بود و تلیین طبیعت بماء الفواکه و بآب انار شیرین و شیرخشت کنند و اگر طعام بارد و مزاج بارد باشد تلیین بکمونی و حب افاویه و معجون راحت نمایند **صفت** حب افاویه دار فلفل دارچینی قرنفل مصطکی زنجبیل نارمشک مساوی کوفته بیخته ده درم ازین جمله با دو درم سقمونیا و ده درم شکر طبرزد و یکدرم کتیرا آمیزند و بآب انار شیرین یا بگلاب حبها بقدر نخود سازند یک حب یک مجلس اجابت کند و طعام یکبار و دو بار بشکند **صفت** معجون راحت مصطکی قرنفل زنجبیل فلفل دار فلفل جوزبوا مساوی کوفته بیخته ازین همه ده درم سقمونیا ده درم اضافه کنند و جلاب از آب به غیر مقشر و شکر عسکری بقوام آورده ادویه بدان بسرشند شربتی دو درم و برای ضعیف یکدرم باقی در قول شیخ و صاحب کامل گذشت **ابن الیاس** گوید که اگر طبیعت محتبس باشد تنقیه معده بقی کنند باین طور که سکنجبین در آب نیمگرم حل کرده بنوشند و یا تخم شبت و اصل السوس هر واحد سه درم در آب جوشانیده صاف نموده روغن کنجد و سکنجبین هر واحد ده درم نمک یک درم انداخته بنوشند و قی کنند و تلیین طبیعت بمطبوخ فواکه یا معجون خیارشنبر نمایند یا حقنه این معمول از سنا و بنفشه و عناب و نیلوفر و سبوس گندم و خطمی و روغن کنجد و فلوس خیارشنبر و مانند آن از اشیای ملین برفق حقنه کنند و بعد تنقیه معده و امعا بقی و اسهال سکنجبین ساده و سفرجلی هر کدام که باشد ده درم و گلاب ده درم بدهند و غذا مزورهٔ انار دانه یا زرشک یا سماق بچوزهٔ مرغ و تیهو و دراج سازند و اگر ازین معالجه طعام از معده و امعا منحدر نشود و باعلی متوقف باشد و قی متعذر بود بحمی التفات نکنند و جوارش سفرجلی مسهل پنج مثقال در آب گرم حل کرده بدهند و نطولات محلله مثل بابونه و شبت و اکلیل الملک بر مجاست و تمام بر شکم ریزند و هرگاه معده و امعا از اخلاط فاسده پاک شود در حمام داخل کنند و باغذیهٔ لطیف سریع الهضم غذا سازند و بر معده روغن سفرجل و مصطکی و ناردین بمالند و اگر از اکثار طعام و ثقیل بسبب مزاحمت حجاب معده و قلب و ریه تپ حادث شود بادویهٔ مذکوره قی کنند و از بورهٔ ارمنی و شحم حنظل هر واحد دانگی و خطمی و بنفشه هر واحد نیم درم باریک سائیده بشکر منعقد سرشته شیاف سازند و استعمال نمایند و یا حقنهٔ ملین بعمل آرند و تقلیل غذا نمایند و خواب کنند **ابن هبة الله** گوید که علاج بقی از سکنجبین و آب گرم کنند و بعد تنقیه اگر طبیعت قبض باشد تحریک طبع بآب تمر هندی و سکنجبین یا آب آلو بخارا یا جلاب کنند و اگر تشنگی شدت کند آب انار بنوشند و اگر طبیعت نرم باشد و قی مفرط بود تقویت معده بآب انار دانه مع رب به و آب سفرجل مطبوخ شکر کرده یا طباشیر نمایند و اگر سرخی بول اشتداد نماید و اعراض تپ قوی گردد و قی و اسهال نباشد و قوت قوی بود فصد مرض کشایند و اگر تشنگی شدید باشد بر دست و پای و آب سرد بریزند و آب سرد بنوشانند و رب انار بآب سرد بدهند و بر احشای او گلاب سیم کنند و هرگاه تپ ساکن شود در حمام داخل کنند و آب نیمگرم بر بدن ریزند و بخواب امر کنند بعد آن و غذا بزورات دهند و در آخر چون تپ زائل شود و اشتها قوی گردد چوزهٔ مرغ مع آب انار یا آب سماق غذا سازند

علاج حمی یوم ورمیه

بدانکه حمیات تابع اورام باطنی عفونیه باشد و گاهی بادی دق بود و آن چهار شمار حمی یوم نباشد و اما اورام ظاهری مثل دمامیل و خراجات که در اعضای ظاهر افتد خصوصا اورام بزرگ که در اعضای غددی بود و سحوم سمی بر خوا افتد مثل آنکه در بن ران از فضول جگر و در بغل از فضول دل و زیر گوش از فضول دماغ افتد پس تابع آن حمیات باشد و خالی نبود از آنکه آنچه از آن اورام بسوی قلب متادی گردد حتی که قلب را گرم کند آن سخونت تنها باشد یا مع عفونت بود پس اگر سخونت تنها باشد آن از جنس حمیات یوم بود و اگر سخونت با عفونت باشد آن از جنس حمیات اورام باطنی بود و اکثر آنچه عارض میشود ازین حمیات تابع اورامی که آن تابع اسباب بادیه مثل قروح و جرب و اوجاع و ضربه و سقطه بود و مواد بسوی آن مندفع شود و در راه آن نزد سحوم محتبس گردد آن حمیات از جنس حمیات یوم میباشد و اکثر آنچه عارض میشود از حمیات تابع اورامیکه

اسباب آن متقادمه مثل امتلا ها و سددهای سابقه بود و آن حمیات عفونیه میباشد و اکثر حمیات تابع اورام حمی یومیه باشد چون حمیات تابع اورام اصول و مقدم بود و اکثر حمی عفونیه باشد هرگاه حمیات اصول اورام تابع بود یا آنکه گاهی بخلاف این باشد و بقراط این حمیات را حمیات خبیثه نامیده آنچه از آن یومیه و غیر یومیه باشد و اکثر این حمیات یوم تابع اورام دموی بود و گاهی به تبع حمره و مانند آن عارض شود بالجمله مبادرت کنند بفصد از رگی که مر آن موضع ورم را مناسب تر بود بعده بقیهٔ مادهٔ ورم باسهال از نقوع حامض یا حلو پاک کنند و غذا اسفاناخ و منوماش و برنج دهند و علاج فلغمونی یا حمره نمایند و در علاج این تب شیخ سیفر باید واجب است که در آن تقدم فصد و اسهال نمایند و علاج ورم کنند بدانچه در باب او واجب بود و تلطیف تدبیر نمایند و شراب البته ننوشند و اخذ الغذای کثیر التغذیه ننمایند مگر بعد انحطاط تام و در آن از مطفیات مبردهٔ مرطبه چاره نباشد و اضمدهٔ مبرده ببرف بر عضو علیل و اورام نهند بنحوی که ورم را ضرر نرساند و مادهٔ آن خام نکند بلکه بطریق میان او و میان قلب از ردی تبرید منفذ در تغیر سرد نماید مجوسی گوید کسی اکه حمی یوم از ورم حالب و غیره از اورام حاره حادث شود باید که فصد از رگ موافق عضو وارم کنند و بالیه موافقه طلا نمایند مثل اطلیه مبرده و قابضه که دفع و منع از انصباب مواد نماید و اشیای مطفیه مبرده چون ماء الشعیر و آب انار و جلاب و لعاب اسپغول و شیرهٔ تخم خرفه بنوشانند و غذا مزورات معمول بکدو و اسفاناخ و قطف با آب حصرم و آب انار و مانند آن سازند و آسایش و راحت در مواضع بارده استعمال نمایند تا آنکه این ورم ساکن شود و تحلیل و نضج یابد و آنچه در آن باشد مستفرغ گردد و از دخول حمام و شرب شراب حذر کنند تا انقضای ورم صاحب حاوی گوید که علاجش فصد و اسهال بمطبوخ فواکه و آب آلو کنند و هر صبح عناب از عناب آلو بخارا هر واحد ده عدد تخم کاسنی گل نیلوفر هر واحد سه درم ترنجبین ده درم بنوشند و تلیین طبیعت باین مطبوخ نمایند سنای مکی پنج درم بنفشه نیلوفر تخم کاسنی گل سرخ هر واحد سه درم آلوچه زرد و سیاه هر واحد بیست عدد سپستان سی عدد هلیله زرد پنج درم تمر هندی ده درم همه را در سه رطل آب بجوشانند تا بیک رطل آید در آن خیار شنبر با شیر خشت و ترنجبین هر واحد ده درم مالیده بنوشند و غذا ماء الشعیر دهند و نگذارند که طبیعت قبض گردد و بعد از آن تدبیر ورم با ضماد و اطلیه موافقه کنند و با آب انار ترش غذا سازند و آرام و سکون لازم گیرند و از تناول لحوم اجتناب ورزند جرجانی و ایلاقی مینویسند که رگی که فصد آن مر آن عضو را موافق تر باشد بگشایند پس مادهٔ ورم و اسهال از بدن پاک نمایند چند روز غذا باز گیرند و بعلاج آماس که در مقام خودش ذکر کرده آید مشغول شوند و هنگام استعمال ضمادات بارد مقوی بلا افراط اشربهٔ مبردهٔ مقویه چون شربت انار و سیب ترش و لیمو و ترنج و آب فواکه برای تقویت فم معده دهند سعید گوید که علاج حمی حادث از ورم حالب اولاً بفصد باسلیق از جانب مخالف محاذی ورم کنند و اخراج خون در چند دفعه بحسب اقتضای حاجت و مساعدت قوت نمایند و بعد فصد تبرید مزاج بنوشیدن ماء الشعیر و بعد آن سکنجبین و شربت آب انار میخوش و شیرهٔ تخم خرفه با سکنجبین سازند و اگر طبع قبض باشد بآب نقوع مع شربت نیلوفر تلیین آن کنند و تبرید ورم باشیای قابضه مانعه مواد مثل صندل و شیاف مامیثا و آب حی العالم و گلاب نمایند و بعد سکون حمی و تحلل آن مریض را در حمام داخل کنند و در هوای او بنشانند تا مادهٔ مجتمعه در بدن تحلیل یابد و مالش معتدل بغیر روغن کنند و بعد صلاح با غذیهٔ لطیفه مبرده مثل مزورات بقول بارده غذا دهند و از امتلا خوف کنند و اگر در بدن خلطی زائد باشد تنقیهٔ آن نمایند و بعد تنقیهٔ بدن توسیع در غذا نمایند بخورانیدن بچهٔ مرغ معمول بآبهای سرد مثل آب غوره و آب انار و آب سماق و تفقد ادویه یقین فرمایند تا در آن بقیهٔ صلابت باقی نماند پس اگر صلابتی دریابند بر آن آب مطبوخ ادویهٔ محلله بریزند و تقلیل غذا کنند تا آنکه عضو بحالت طبیعی عود کند و در اغذیه و اشربه اندک اندک تدریج نمایند تا از رجوع ورم ایمن گردند

علاج حمی یوم قشفیه

یعنی آنچه از خشکی و درشتی پوست بدن افتد و این تب نیز مثل سددیه تابع عدم تحلل بسبب سدد غیر خالص حاصل از چرک بود و اکثر مردم چون عادت خود را از حمام ترک نمایند تب کنند و بیشتر ایشان کسانی باشند که در ابدان آنها بخار صفراوی پیدا شود و سبب مزاج ابدان ایشان و اغذیه و آبهای ردیه و سبب احوال عارض ایشان از سهر و تعب موجب عفونت پس جلاب گرم از شکر سفید و ترنجبین هر واحد ده درم صبح بنوشانند و اشربهٔ بارد و رطب و روغنهای سرد و ترکه در علاج حمی غمیه مسطور شده استعمال نمایند و عرق آوردن بلا عنف واجب بود و فواکه سرد و تر مفید آید و غذا ماء الشعیر دهند و بقول شیخ علاجش تلطیف بدن و استعمال حمام و تعریق در آن بعد انحطاط تپ بست و مالش بمثل سبوس گندم و آرد باقلا و از بادام تلخ و تخم خربزه و قدری اشنان و بورهٔ ارمنی و غذای او مطفی مرطب سازند و شراب ممزوج بآب بسیار دهند و معاودت حمام مکرر نمایند

علاج حمی یوم حریه

گاهی از حرارت هوا اگر می تمام در ماه مانند آن حمی یوم عارض شود بسبب گرم شدن روح قلبی بحرارت هوای استنشاق واکثر این تپ از شدت حرارت آفتاب باشد و اول تعلق آن بروح نفسانی بود اگر اول سر از ایا بد بهوای او گرم گردد پس متادی بقلب شود و حمی گردد بعده در بدن منتشر گردد و گاهی اول تعلق آن بقلب بود بحرارت هوا و قتیکه حفظ سر از حرارت کرده شود ولیکن اکثر حرارت شمسیه در دماغ و سر اثر کند و همچنین اگر بدن پاک نبود سر او ممتلی گردد و غیر شمسیه از قیظیه و حمامیه و غیر آن در قلب اثر کند. **بالجمله** اگر کسی را سموم زند دست و پای او را باب سرد بشویند یا در آب سرد نشانند که مجرب است و از جماع اجتناب ضرور بود و روغن گل و آب بید و کدو را بر سر بمالند و خرفه و کاهو و کدو و خیار خورانند و اگر تشنگی غلبه کند باب سرد مضمضه کنند و اگر چاره نباشد اندک اندک آب بنوشند و شراب تمر ممزوج سودمند بود و افشرده فالسه که با قند و گلاب مرتب سازند مسکن تشنگی است و اگر انبه خام را پوست و تخم دور کرده لحم آنرا ریزه ریزه تراشیده یکدو گهری در آب بگذارند تا آب ترشی بر دارد بعد از آن صاف نموده با نبات سفید شیرین ساخته بخورند رفع اذیت باد سموم می نماید و ایضاً اگر انبه خام را در خاکستر گرم پنهان سازند تا گداز شود پس بر آورده پوست او دور کرده در آب بمالند و بدستور شیرین ساخته بخورند در ازاله سمیت هوا عدیل است و ایضاً تمر هندی دافع ماندگی راه و مسکن تشنگی است و در رفع سمیت هوای حار مفید و افشرده آن بسبب اقبال طبیعت در خواص قوی تر است و اگر کسیر و سابیده در گلاب و نبات حل کرده صاف نموده بخورند مسکن تشنگی و رافع سمیت هوا است **اقوال حکما** مصنف اقتباس می نویسد که اول این نخلخه بو یانند گلاب و سرکه و عرق بید مشک و روغن گل همه برابر آب گل سه دام گلاب دو چند صندل سفید چهار ماشه کافور یک ماشه و خرقه باریک درین تر کرده بر سینه و دل و پیشانی گذارند و باد کش سرد سازند و شربت نیلوفر با شیرجات سرده نوشانند و بوییدن ریاحین خنکها مانند برگ ناز بو و برگ نارنج و لیمون کاغذی و گل سیب و بیدمشک و گل نیلوفر و بنفشه و یاسمین نافع است و این باشویه کنند برگ بید ساده و گل چاندنی و نیلوفر و سبوس گندم و نمک شور هر یک ربع مشت و در جای سرد پوشیده تن و گشاده روی و دست و پای نشستن مناسب بود و نوشیدن آب سرد و فواکه ترش نافع است و غذا کشکاب با شربت نیلوفر دهند و بقرات گاه گاهی که در آن کدو یا خیار یا بادرنگ بکدو تراش تراشیده انداخته باشند با نان تنک و یا برنج دهند و یا اسفاناخ و بقلة یمانیه همراه اچار آمله و یا لیمون کاغذی و یا مربای تمر هندی بدهند و آب سرد با گلاب بالمناصفه نوشانند و خشکه گیلانی با مربای کرونده بسیار مفید است **شیخ** میفرماید که در علاج این تپ ابتدا نمایند به مبردات از نطولات بر سر و سینه از روغنهای بارده خصوصاً روغن گل بر برف سرد کرده بر سر و سینه از جای دور متواتر بریزند و آب سرد مانند آن از آبهای فواکه بارده بنوشانند مدام این تدبیر بعمل آرند تا آنکه تپ انحطاط نماید و چون تپ مفارقت کند در حمام داخل نمایند و از نزله خوف نکنند اگر بادی باشد و استحمام باب نیمگرم کنند و هوای حمام را گرم شدن ندهند و از ریختن آب گرم بر سر او خوف نکنند که آن ترطیب و تحلیل حمی نماید و حاجت او بحمام بیشتر از حاجت او بتبریخ بود و چون از حمام خارج شود سر او را در روغنهای سرد مثل روغن گل و نیلوفر غرق دارند **صاحب کامل** گوید که علاج حمی یوم حادث از حرارت شمس و سمائم بجلوس در مواضع بارد نمایند که در آن باد شمالی آید و باشتمام صندل بگلاب و کافور و نیلوفر و گل سرخ زیرا که اکثر ضرر واقع بصاحب این تپ در سر میباشد و باید که بر سر او گلاب یکجزو و روغن گل نیم جزو و سرکه ربع جزو بر برف سرد کرده متواتر بمرات کثیر از فاصله بریزند بعد از آن درین نطول صندل سفید آمیخته پارچه کتان بدان آلوده سرد کرده بر سر نهند و پارچه را ساعت بساعت تبدیل نمایند تا آنکه تپ انحطاط نماید در آن هنگام اندر خانه اوسط حمام داخل کنند و بر سر و سائر اعضا آب شیرین نیمگرم متواتر بریزند تا بدین ترطیب بدن و تحلیل خلط ردی حاصل شود و اگر در آن آب بنفشه و نیلوفر و بابونه جوش دهند بهتر و نافع تر در ترطیب بدن باشد چون بدن از حرارت آفتاب و سمائم یبس اکتساب کرده باشد و همچنین می باید که بعد استحمام برای ترطیب سر اندک روغن بنفشه و نیلوفر یا روغن کدو بر سر ریزند تا ازین ترطیب جید اکتساب نماید و چون از حمام بر آیند ساعتی استراحت نموده ماء الشعیر سرد کرده بشکر بنوشند اگر حاضر باشد و الا نان را باب سرد برف تر کرده بخورند و یا پست جو باب گرم شسته بر برف سرد کرده با شکر طبرزد بدهند و یا سرکه و زیت بمغز خیار و خرفه یا فرو به کدو و ماش بغیر توابل گرم دهند و اگر خواهش چیزی از فواکه باشد قبل غذا توت و آلو و انار و انگور که بسیار شیرین نباشد بر برف سرد کرده بخورانند و بعد غذا از بخواب و سکون نمایند **ایلاقی** و **جرجانی** می نویسند که ده درم سرکه و بست درم گلاب و پنج درم روغن گل در شیشه کرده خوب جنبانیده بر برف سرد کنند و پارچه بدان تر کرده بر سر و سینه نهند و صندل و کافور درین افزوده ببویند و ریاحین بارده مثل بنفشه و نیلوفر و نازبو سرد کرده ببویند و خیار بادرنگ را در برف سرد کرده بشکنند و ببویانند و پای در آب گرم نهند و بمالند و اگر درین آب بابونه واذخر و بنفشه و نیلوفر و شاهسفرم و شگوفه بید پخته باشند نافع تر باشد و در خانه آب سرد پاشند و یخ بسیار و بنفشه و نیلوفر و صندل و کافور و ریحان نهند

ودران بنشینند و بر بستر نرم بخوابند و ساه باد آن خانه باز دارند تا باشد که عرق کنند و آب سرد بسیار ننوشند تا بر معده گرانی نکند لیکن یک شربت تام بخورند و آنچه بجوش کرده اند از اشربه شربت بنفشه و نیلوفر و غوره و سیب و ترنج و آب انار شیرین سرد کرده اندکی روغن گل بران چکانیده بنوشند تا تشنگی و درد سر بنشاند و بعد انحطاط تب حمام نمایند و از نشستن در خانه گرم و هوای گرم اجتناب کنند و اگر در آبزن نیمگرم نشانند سودمند باشد و اگر اثر زکام باشد روغن از وی دور دارند **ابن الیاس** مجندی گوید که در تب یوم حادث از حرارت آفتاب زیر بادکش مبلول بگلاب بنشانند و آبها سرد و گلاب بسر ریزند و خرقه کتان در سرکه و گلاب به برف سرد کرده تر نموده یکی بعد دیگری بر سر نهند و هر صبح جلاب تمر هندی و شکر سفید و ترنجبین هر واحد ده درم و یا سکنجبین و گلاب هر واحد ده درم به برف سرد کرده بنوشانند و غذا ماء الشعیر و هندبا و آب انار ترش یا تمر هندی یا لیمو ترش کرده و بعد انحطاط مرض حمام داخل کنند و بعده یکساعت راحت داده روغنهای سرد بر بدن بمالند و بکاهو و خشخاش و سطب هندوانه و توت ترش به برف سرد کرده تنقل نمایند و اگر این تب از کثرت استحمام بآب گرم و حرارت هوای حمام عارض شود شیره تخم خرفه پنجاه درم سکنجبین ساده ده درم بنوشانند و غذا ماء الشعیر سازند و آب هندوانه سه اوقیه و شکر سفید ده درم و یا تمر هندی و ترنجبین هر واحد ده درم بدهند

علاج حمی یوم استحصافیه

و این دو قسم است **یکی** آنکه از سردی و غسل بآب سرد مسام ظاهری کثیف گردد و بخار دخانی که در باطن محتقن شود بطریقیکه در تقشفیه گفته شد پس تب یوم پیدا شود و بسیار است که بعفونت مؤدی گردد **دوم** آنکه از غسل آبهای قابض مثل شبیه و زاجیه تکاثف مسام ظاهری بشدت عارض شود و پس ابخره محتقن گردد و روح گرم شود و تب آرد و این بیشتر مؤدی بعفونت گردد **و بالجمله** بقول شیخ علاج قسم اول آنست که در حالت اشتداد این تب پارچها پوشانند تا عرق کنند و چون تب انحطاط پذیرد در حمام داخل کنند و استحمام بآب مائل بگرمی و هوای گرم نمایند و بر بدن آبیکه دران مثل مرزنجوش و شبت و بابونه جوشانیده باشند نطول سازند و اشیای جالی مسام و مرخی آن که در علاج حمی یوم تقشفیه مذکور شد بمالند و در مالش روغن تاخیر کنند تا آنکه عرق اید و در دلک و استحمام بآب گرم بسیار نمایند و باید که تقدم استحمام بآب بر استحمام بهوا کنند بعد ازان روغنهای موسع مسام بمالند و ایضا بر سر ایشان مثل روغن شبت و خیری و بابونه بریزند و با غذیه خفیفه غذا سازند و تعطیر و تشمیم خوشبو نمایند و شراب ابیض رقیق یا ممزوج بآب بنوشند و این از آب برای ایشان بهتر است بهر آنکه دران تعریق داد راست و مالش و روغن برای اصحاب تعب نافعتر از ارباب استحصاف ست و علاج قسم دوم قریب از علاج قسم اول باید کرد الا شراب نخورند مگر بعد تیقن شدت تسلیم الا آنکه استحصاف اندک بود که گاهی آنرا شراب میگشاید و باید که تلطیف تدبیر ایشان بیشتر بود و سکون ایشان در هوای حمام و استحمام آنها بآب گرم اکثر باشد و در مالش روغن تاخیر بسیار باید کرد **مجوسی** گوید که هرگاه حمی یوم از سردی و برف عارض شود و بدن مستحصف گردد باید که مریض را در موضع گرم نشانند و بخرقهای نرم بپوشند بدن او را بمالش ملایمت نمایند پس بعد انحطاط تب در حمام داخل کنند و تا دیر اندران نشانند و مالش معتدل نمایند تا مسام بگشاید و حرارت محتقن بسبب سردی تحلیل یابد و بعد آمدن عرق بمالش اندک روغن خیری یا شبت یا بابونه یا سوسن یا اقحوان هر کدام که حاضر باشد استعمال نمایند و بعد خروج از حمام ساعتی بپارچها خوب بپوشند بعد ازان غذای لطیف مثل چوزه مرغ و تیهو و دراج و مانند آن بطریق اسفیدباج یا زیرباج یا شوربا یا طبیخ بخورانند و مرزنجوش و نمام و شیح ببویانند و شراب ریحانی بنوشانند اگر استحصاف اندک باشد تا بحرارت خود تفتیح مسام و تحلیل حرارت محتقن نماید و هرگاه استحصاف شدید بود شراب استعمال نکنند و اگر بقیه تب بماند معاودت حمام و سائر تدابیر مذکوره صباح دیگر نمایند **و اما** آنجا که استحصاف از آب شب یمانی یا بعض آبهای قابض دیگر باشد باید که تدبیرش مثل تدبیر مذکور نمایند مگر آنکه استکثار مالش بروغن بنفشه بسیار و روغن نیلوفر و روغن تخم کدو در حمام باید کرد و آب شیرین نیمگرم بیشتر ریزند و هرگاه نوبت این تب طول کشد ابتدای آن شبیه بابتدای تب مطبقه باشد و خوف تادیه آن بحمی عفن بود باید که مبادرت نمایند در علاج آن بفصد و غیره که در علاج حمی یوم سددی مسطور شد **جرجانی** گوید که در علاج قسم دوم صواب تر آن باشد که ترتیب علاج قسم اول نگاه دارند لیکن هرگاه در گرمابه شوند یکساعت اندر هوای آن صبر کنند پیشتر در آبزن ننشینند و در آب آبزن مرزنگوش و شبت و بابونه و اکلیل الملک و قیصوم پخته باشند تا جلد ببخار این آب نرم و تر شود و مسام گشاده گردد و عرق کند و بعد آمدن عرق بسیار اعضا را بروغن حب الغار یا شبت یا مرزنجوش یا بابونه چرب کنند و طعام نرم و معتدل چون حسو و چغندر و نخود درست در آن پخته و توابل آن قسط و زیره و دارچینی و صعتر و آبکامه و روغن کنجد تازه و ماش و اسفاناخ نیز موافق باشد و بعد گساریدن تب یکهفته برین ترتیب بگذرانند و برین نوع غذا قناعت کنند **ابن الیاس** گوید که علاج هر دو قسم دخول حمام و تعریق و دلک تند است و هر صبح شربت بنفشه و ترنجبین هر واحد ده درم نوشیدن و غذا ماء الشعیر دادن و بمطبوخ شبت و اکلیل الملک نطول کنند و روغن بابونه بر سر ایشان ریزند و چون تب زائل شود اغذیه لطیفه مثل زیرباج ماکیان و تیهو و دراج بدهند.

علاج حمی یوم شرابیه

هرگاه از شرب شراب صرف قوی بسبب گرمی آن جگر و دماغ و صعود بخارات گرم و اشتعال حرارت حمی یوم حادث شود شراب را موقوف نمایند و تبرید و تسکین حرارت کنند و بعلاج صداع خماری بپردازند و نوشانیدن آب انار و شربت غوره بر برف سرد کرده و مالش دست و پا بروغن بنفشه و نیلوفر و روغن گل و آرام و خواب و نطول با آب نیمگرم بر سر و دست و گویند که شربت حب الآس را خاصیت عجیبست اکثر تسکین و قلع آن فی الفور میکند و اشربه ترش مثل شربت ریباس و انار و سیب مانند آن با آب سرد اندک اندک بدهند و خمیره صندل ترش ماشه و شربت انارین یا سکنجبین تفاحی لیمونی علوبخارا چهار توله در گلاب و بیدمشک و کیوره و عرق زرشک هر یک چهار توله بر برف سرد کرده نوشانند و اگر درد سر شدید باشد قی کنند بکرات و مرات و یا تلیین طبع مثل آب آلو و زرد آلو و تمر هندی و شیر خشت در گلاب و بیدمشک و تغذیه از بوارد و مزورات و بچه مرغ با آب غوره و آب انار سازند و گاهی احتیاج تلیین ان مار الفواکه و مانند آن و بفصد و قی افتد و خصوصا چون صداع ایشان دوام نماید و باید که در حمام بعد انحطاط تب داخل کنند و آب نیمگرم بسیار بر سر ریزند و روغن بنفشه در بینی چکانند و چون از حمام خارج شوند و یکساعت آرام کنند اغذیه مذکوره دهند و استکثار خواب نمایند و هرگاه از خواب بیدار شوند اعاده تدبیر نمایند و در یوم ثانی فواکه بنوشانند

علاج حمی یوم غذائیه و دوائیه

گاهی از اغذیه و ادویه حاره حمی یوم آرد و نوعیکه حمی یوم شمسیه در اکثر امر داغیه در روح نفسانی و حمی یوم حمامیه قلبیه و در روح حیوانی میباشد حمی یوم غذائیه و دوائیه در روح طبیعی بود و علاجش از ادرار و مبردات معروفه مثل لعاب اسپغول و شیره تخم خرفه و خیارین و خربزه و سکنجبین ساده و آب سرد برف است و تلیین طبیعت مثل شیر خشت و تمر هندی و یا آب انارین و شیر خشت و یا شربت ورد مکرر و یا شربت آلو مسهل نمایند و اصلاح جگر اول اشیاست مثل آب کاسنی و بقول بارده دیگر چون کاهو و خرفه و سکنجبین و ضمادات مبرده از صندل و کافور و گلاب و عصاره گل ممزوج و عصاره بقول بارده سرد بالفعل و تلطیف باغذیه بارده رطبه مثل ماء الشعیر بشکر و روغن بادام شیرین و مزوره معموله بکدو و اسفاناخ و سرمق بروغن بادام کنند و هر چه در علاج حمی یوم حریه مسطور شد در اینجا سودمند باشد **صاحب کامل** گوید که علاج حمی حادث از تناول غذای حار و اشربه حار بخوابانیدن مریض در جای سرد است اگر فصل گرما باشد و مقابل باد شمالی باشند و بادکش بجنبانند و لعاب بزر قطونا و شیره تخم خرفه مع جلاب آب انار بر برف سرد کرده بنوشانند و اگر خواهند غذا پست جو یا گندم با آب سرد و شکر دهند و هنگام خواب شب لعاب اسپغول و بهدانه با نبات و یا جلاب و روغن تخم کدو یا روغن بادام بدهند و اگر فصل سرما باشد کاهو مربی و کاسنی مربی و خبازی بخورانند و در هوای معتدل آب انجبار با نهند و اگر موسم گرما باشد خرفه و مغز خیارین و بادرنگ دهند و انار بچکند و آلو بخارا و توت و شفتالو پخته نرم بخورند و تضمید کبد و معده بصندل و گلاب و شیر و طحلب یا بره سود و یا بجلاب و آب کشنیز تر و آب کاهو و آب خرفه بروغن بنفشه و روغن گل و موم سفید نمایند و صاحب این مرض نزدیک شراب نگردد و در حمام داخل نشود **مصنف حاوی** گوید اگر بسبب تناول اغذیه یا ادویه حاره یا شرب شراب صرف قوی باشد جلاب آلو بخارا و عناب واحد بست عدد تمر هندی و شکر سفید و ترنجبین واحد ده درم بنوشند و غذا ماء الشعیر یکبار آخر روز و تلیین طبیعت بمطبوخ فواکه نمایند و یا آب انارین بشحم آن افشرده سه اوقیه بشکر سفید ده درم دهند و یا شیره تخم خرفه سه درم با سکنجبین ساده ده درم بنوشانند و اگر از ماء الشعیر کراهت باشد غذا بمزوره ماش و شیره بادام و کدو سازند و یا جلاب شکر سفید ده درم گلاب ده درم و بست جو سه سیر برف سرد کرده دهند و تناول مغز خیارین و بادرنگ و هندوانه و شرب شربت غوره آب انار و شربت مبرد نوشیدن و آب سرد و مالش اطراف و آرام و خواب و تغذیه بمزوره غوره یا ریباس یا زرشک یا انار دانه و عصار انار میخوش و ریباس و بعد انحطاط استحمام آب نیمگرم نافعست

علاج حمی یوم زکامیه و نزلیه

هرگاه از زکام یا نزله حاره بسبب انعکاس ابخره حادثه ناریه و احتباس آن در دماغ بباعث انسداد مسامات راس و تکاثف آنها از سردی و یا از امتلای اخلاط حمی یوم عارض گردد علاجش بعلاج نزله و زکام کنند و فصد نمایند و اگر مانعی بود بر نقره گردن حجامت کنند و خمیره بنفشه و شربت آن در عرق گاوزبان بکرات دهند و اسهال بمطبوخ نرم فرمایند و بتسکین سر فرو توجه نمایند و از گوشت و شراب منع کنند و بعد نضج نزله و تسکین تب و سعال در حمام داخل کنند و در علاجش تساهل نکنند تا مؤدی به برسام و ذات الجنب نگردد **ابن الیاس** گوید که اگر از زکام حار باشد جوشانده بنفشه سه درم و عناب سپستان هر واحد ده عدد و شکر سفید و ترنجبین هر واحد ده درم بنوشند غذا ماء الشعیر سازند و یا شربت بنفشه و یا شربت خشخاش هر کدام که باشد ده درم بنوشند و تلیین طبیعت بمطبوخ فواکه نمایند و اگر قوت قوی و علامت خون ظاهر باشد فصد کنند و اخراج خون بقدر قوت واجب نمایند

علاج حمی یوم زحیریه

و سبب این همانست که در بحه حمیات گفته شد اول بمعالجه مرض متوجه شوند که بزوال آن حمی خود بخود زائل می گردد و سفوف الطین و سفوف نشادر درین باب اثر عظیم دارد

حمیات خلطیه

و مراد از خلط درینجا عام رطوبات بدن است زیرا که تپ گاهی از عفونت منی و مانند آن از اقسام رطوبات ثانیه حادث میشود و بالجمله حدوث تپ از اخلاط بر دو گونه است یکی آنکه حرارت غریبه خلط را گرم تر از مقدار طبیعی کند تا آنکه جوش زند و تپ آرد و این نمیشود مگر در خون فقط زیرا که سوای خون خلط دیگر بسبب سردی مزاج یا قلت مقدار احداث تپ از حرارت غلیانی خود بدون حدوث عفونت دران نمی تواند کرد بخلاف خون که آن گرم مزاج و کثیر المقدار است هرگاه زیاده گرم شود و جوش زند تمام اخلاط و ارواح و اعضا را گرم میسازد و این نوع را حمای غلیانی و دموی نامند و بقراط آنرا سونوخس نامیده یعنی تپ دائمه و لازمه و لزوم این تپ نسبت بحمی یوم بود بجهت اشتراک در اکثر علامات و مدت مرض دوم آنکه حرارت غریبه خلط را متعفن سازد یعنی گنده کند و بدان سبب تپ آید زیرا که اخلاط چون عفونت پذیرند گرم شوند و عضوی را که دران عفن گردند گرم سازند پس عضوی که متصل آنست بمجاورت او گرم شود و همچنین عضوی بعد عضو دیگر بمجاورت گرم گردد تا آنکه حرارت بقلب منتهی شود و بتوسط شرایین بجمیع بدن تشبث نماید و این قسم را حمی عفنی و عفونی گویند و تعریف آن چنین میکنند که او عبارت از آنست که نخستین اخلاط بسبب عفونتی که اندران حادث شود گرم گردند و بعده آن گرمی بروح و جرم قلب متادی گردد و آنگاه بسایر اعضا رسد و تعریف عفونت چنین کرده اند که آن فسادی است که جسم رطب را عارض شود از فعل حرارت غریبه و آن جسم بدان سبب از استعداد و خاصیت خود برآید و نوعیت او باقی باشد یعنی باهمی که پیش از حدوث این فساد مسمی بود بعد وقوع تعفن نیز بهمان اسم مسمی باشد و بعضی گویند که تعفن گندگی و بوسیدگی را گویند که صلاحیت هضم ازان منقطع شده باشد ولیکن قابل نضج و تحلیل بود و حدوث عفونت چنان بود که حرارت غریب قلیل اندر رطوبت کثیر و خام آویزد و آنرا نتواند پختن و نتواند تحلیل کردن و بدان سبب جوهر آنرا فاسد سازد و بوساند و لازم نیست که آنچه تعفن پذیرد بالطبع یعنی بالقوه نیز رطب باشد بلکه رطوبت جسمیه یعنی بالفعل کافیست و اگرچه بالقوه خشک بود چون عصفر و سودا یا برگ مورد و برگ گل تر که بر هم نهاده دارند اگرچه بالقوه خشک است لیکن گنده میگردد و اسباب عفونت بقول شیخ الرئیس و غیره سه است اول آنکه از غذای ردی حادث شود چون ماده متولد ازان مهیا بعفونت باشد و آن یا بسبب رداءت جوهر آن بود مثل صحنای مصری که از ماهی ساخته میشود و مثل گوشت خشک کرده و یا بسبب سرعت قبول آن برای فساد و اگرچه جید الجوهر باشد مثل شیر که بسبب لطافت خود و مثل ماهی که بسبب کثرت رطوبت و قلت حرارت خود بسرعت متعفن میشوند و یا بسبب آنکه خون مائی رقیق ازان پیدا شود و بدان سبب باندک حرارت بجوش شده عفونت پذیرد مثل فواکه و بقول بسیار رطب آبناک و یا بسبب آنکه مستحیل بخون نیک نشود بلکه خلط ردی بارد خام باقی ماند و حرارت غریزی از طبخ و اصلاح آن عاجز آید و حرارت غریبی آنرا متعفن سازد مثل آنکه از خیار و بادرنگ و امرود و شفتالو و زرد آلو و سیب و بهی و شیر تغیره و مانند آن متولد گردد و یا بسبب رداءت صنعت آن بود اگرچه اصل جوهر آن ردی نباشد مثل آنکه گوشت خام بپزند یا نان فطیر بسازند و یا در طبخ سوخته باشد و یا آفتی دیگر رسیده باشد و یا بسبب وقت آن باشد مثل خوردن طعام قبل از اشتهای صادق و یا بسبب بی ترتیب خوردن آن باشد مثل آنکه اشربه و فالوده جات و فواکه بالای طعام خورند یا طعام لطیف بالای غلیظ تناول نمایند و مانند آن از تناول اقسام اغذیه مختلف باهم در یک وقت تناول دوم آنکه سببش سده باشد که مواد را در مجاری بند کند و مانع تنفس از مسام و ترویح گردد و بسبب مزاج ردی بدن یا طاقت هضم جید باعث آن مزاج نبود و ایضاً در فعل قوی تر از ان باشد که در غذا و خلط هیچ فعل و اثر نکند و آنرا خام بگذارد و مثل این مزاج یا اخلاط ردی پیدا نماید و یا آنچه پیدا کند آنرا فاسد سازد و بسبب تقصیر آن مزاج در هضم و بسبب تحریک او بتحریک قاصر آن ماده متولد را و این اسباب معین و در تولد سده و مولد عفونت اند سوم آنکه سببش امور خارجی از هواهای ردی مثل هوای وبائی و هوای بیشه ها و آبهای ایستاده و متعفن شده و جلوه مستنقعه باشد که از راه مسامات و تنفس با خلاط و ارواح رسد و مواد را متعفن سازد و گاهی چند امور ازین اسباب جمع میشوند و اکثر سبب عفونت سده میباشد و سده حادث نمیشود یا بسبب کثرت خلط و یا بسبب غلظت آن یا لزوجت آن پس هرگاه سده حادث شود عفونت در اخلاط پیدا گردد و بسبب عدم ترویح و خاصة اگر عقب سده حرکات و استحمامات در غیر وقت حرکت و استحمام بر امتلا و تخمه کرده شود و یا سیر در آفتاب یا تناول مسخنات بر امتلا یا ترک مراعات هضم معده و جگر و ترک تلافی تقصیر اگر آن تقصیر تسخین معده و کبد باطلیه و ضمادات مسخنه برای تدارک قصور هضم واقع شود یا استعمال طعام قبل از انکه طعام سابق هضم شود که این همه امور در سده می افزایند و گرمی پیدا میکنند و ماده عفن نمود حال بیرون نیست یا عام در تمام بدن باشد و یا در یک عضو بسبب ضعف آن یا بسبب شدت حرارت غریبه مدت

آن یا بسبب ورود آن گرگرم تر شده معاوده اندران گرد آمده در انجا عفن شده باشد **صاحب کامل** گوید اسبابیکه ازان اخلاط متعفن شوند پنج است اول کثرت مقدار خلط و غلظت آن و لزوجت آن و سدد عارض ازان و عدم تنفس تابع سدد بود بهر آنکه خلط را چون تنفس معدوم گردد عفن شود چنانچه رطوبات خارجی را عارض میشود هرگاه هوا بدان نرسد و انواع حمی عفنی بسیار ست بعضی ازان بسیط و بعضی مرکب بود اما انواع بسیط که آن معروف بخالصه است چهار ست بحسب عدد اخلاط اربعه یکی حمی مطبقه و آنرا سونوخس گویند و حدوث آن از عفونت خون بود و بآن خطر باشد زیرا که مریض را راحت نرسد دوم حمی حادث از عفونت صفرا و آنرا غب گویند سوم حمی حادث از عفونت مره سودا و آنرا ربع گویند چهارم حمی حادث از عفونت بلغم و آنرا حمی مواظبه نامند و هر واحد ازین حمیات اربعه منقسم میشود باصناف دیگر چنانچه حمی دموی سه قسم ست و تفصیل هر یک در مقامش خواهد آمد اما حمیاتیکه از عفونت اخلاط ثلاثه دیگر افتد هر واحد ازان منقسم بدو صنف میشود یکی آنکه دائمه بغیر فتور باشد دوم آنکه آنرا اوقات نوبت باشد و این بهر آنست که اگر خلط داخل عروق عفن شود حمی دائمه پیدا کند و اگر خارج از عروق عفن گردد حمی ذی فترات حادث نماید و لهذا حمی حادث از عفونت خون مطبقه میباشد زیرا که خون داخل عروق ست چون بکلیه آن عفن میشود و در جمیع خون ساری میگردد و حرارت دران مساوی مشتعل میشود مدام تب لازمه بود تا آنکه این شی عفن بتمامه فانی گردد یا نضج یا اصلاح یابد یا آنرا هر دو امر لاحق شود اما تب اخلاط دیگر دائمه بهر آن میباشد که چون خلط داخل عروق متعفن شود انحلیل و استفراغ بوجهی از وجوه بعروق و غیر آن بسبب کثافت و نامرجرم رگها با زمانه و بدین جهت حرارت بعد انقضای نوبت اول باقی ماند و دوام کند تا آنکه نوبت ثانی لاحق شود و همچنین حرارت ازان نوبت باقی ماند و بحرارت نوبت ثالث متصل گردد و کذلک در سائر نوائب تا آنکه مثل مطبقه شود و اما اخلاط متعفن خارج عروق احداث تب بنوائب بهر آن میکند که خلط متعفن بتمامه در یکجا نیست بلکه اندک اندک بجاییکه دران متعفن شده جمع میشود و اجتماع او در مدتی که میان هر دو نوبت از نوائب حمیات ست بظهور میرسد و گاهی اتفاق افتد که خون خارج عروق متعفن گردد و حمی مطبقه پیدا شود و این بهر آنست که چون در عضوی از اعضا مقدار کثیر از خون جمع شود و ورم پیدا کند و بسبب انسداد منافذ آن عضو از ورم عفن گردد و بدان سبب خون متعفن گرم شود و آن عضو از ورم بسبب آن گرم گردد و این گرمی از آن عضو بمجاورت از عضوی بعضوی و در شرایین عائد آن عضو برسد تا آنکه گرمی بداخل دل شود بعد ازان حرارت از قلب بتوسط شرایین بهمه بدن برسد و دائم تب لازم گردد تا آنوقت که ورم پخته شود و ماده عفن ازان برآید و بدین اسباب بعض حمیات مطبقه گردد و بعضی ازان بنوائب و ادوار آید **انطاکی** گوید که حقیقت حمی عفنی آنست که اخلاط متراکم میشوند و مجاری حرارت را بند میسازند پس عفونت بقهر حرارت غریزی واقع میشود چنانچه در البان و حلاوات چون آب با انهار رسد مشاهده میگردد و گاهی عفونت حادث میشود بسبب فساد خلط از روی کیفیت که لزج یا غلیظ شود و حبس کند و هر چه که باشد چون نفوذ منع گردد تعفن بهم رسد و احتراق و اشتعال واقع شود یا عفن داخل عروق و دران هنگام تب دائمه نامند و این حقیقت منفک نمیشود و آنرا فصول در زمان میباشد که زیاده میشود و انحطاط می پذیرد یا محفوظ الادوار بود و بسبب بقا یا صحت در قوت که بدان نسبتها محفوظ ماند و یا مختلط باشد اگر فساد آن اجزای اخلاط را مستغرق کرده باشد پس دائمه شدید ترین انواع در عصیان تحلیل ست بسبب احتجاب ماده در اجرام عروق و درین هنگام ماده متعفن میشود و اندک اندک مشتعل میگردد و گاهی ماسوای خون التعفین کلی واقع شود بخلاف خون چه در تعفین او بتمامه لزوم موت ست و یا خارج عروق و این بقول مطلق حمی دائره گویند لیکن هر خلط که خارج عروق تعفن پذیرد لازم نیست که تب او دوره باشد چنانچه از کلام اطبا مفهوم میشود بلکه اغلب بود که تب موی را دوره نمیباشد بهر آنکه نوبتها برای خلطی باشد که در خارج عروق متعفن شود فقط و خون در انجا متعفن نمیشود مگر در اورام بزرگ و دران وقت حمی مطبقه باشد مثل حمی داخل عروق و ملخص آنست که هر خلطی که در داخل عروق متعفن شود تب او مطبقه باشد و کذا دموی که ماده آن در خارج عروق نیز او را متعفن گردد و اسباب حمیات علی الاطلاق فساد هوا و تناول فواکه لاسیما انگور و استعمال شرب آب بر آنست و خلط آن با دهان قبل هضم سابق ازان هر دو و گویند خوردن شیر و سرکه در یکروز و امتلا و سدد و ملحات و آنچه لطیف و فساد او سریع تر باشد و **شیخ** میفرماید که خلط قابل عفونت با صفرا است بتبخر شود ازان دخان لطیف حاد و یا خون که متبخر گردد ازان بخار لطیف و یا بلغم و ازان تبخر نماید بخار کثیف و یا سودا و ازان متبخر شود دخان کثیف غباری و عفونت صفرا تب غب یعنی یکروز در میان و عفونت خون تب مطبقه یعنی اطباق نوبت بر نوبت بدون ظهور فترة و عفونت بلغم در اکثر امر تب نائبه یعنی ذی نوبت در هر روز و عفونت سودا تب ربع یعنی دو روز در میان واجب میکند و مکان خون داخل عروق ست پس عفونت او داخل عروق باشد مگر در اورام عظیمه باطنیه و اما صفرا و بلغم و سودا گاه در داخل عروق متعفن میگردند و گاه در خارج عروق و آن دماغ و معده و جگر و مساریقا و امعا و مرارة و طحال و سینه و ریه و غیر آنست

وچون در خارج عروق متعفن شده باشد بسببی دیگر نباشد مثل عفونت ورم اعضای باطنی که بخار عفونت آن بقلب رسد واجب میکند دوری ونوبتی که برای هر واحد از خلط
تا ماده مذکور رشت پس تب هر یک بنوبت عارض میشود و میگسارد مگر تب بلغمی که اگرچه یکسار دوام دارد در بدن بقیه ضعیف ازان باقی می ماند و ایضاً خلط موجود که اگرچه در خارج
رگها متعفن گشته شود تب او لازم باشد و چون در داخل عروق عفونت پذیرفته باشد لزوم تب واجب کند و نگسارد بلکه دائمه لازمه باشد لیکن آنرا اشتدادات
بود که گاهی گرمتر میشود و گاهی آهسته تر و ازان نوائب او شناخته میشود اما اگر عفونت خلط داخل عروق اندر جمیع عروق وسیعه باشد یا در اکثر عروق که قریب از قلب ست
بوده باشد اشتدادات و نقصانات آن ظاهر نشود و تب لازم بر یک تیره باشد نه کم شود و نه زیاده و اما چون خلاف این باشد و یا ماده هم اندر داخل رگها و هم در خارج آنها
عفن شود از یک جنس باشد یا مختلف و جنس بود و تغیرات ظهور بین نماید و عفونت خارج عروق منقلع میشود و باز از سر نو عود میکند و تب نائبه پیدا شود بهر آنکه ماده که در
بعض مواضع خارج بدن در انفصیه متعفن میشود در مدت نوبت بران حرارت عفونت می آید پس رطوباتی که بدان حرارت معفنه متعلق باشد بسبب آن فانی و تحلیل گردد
و از بدن خارج شود بعرق و بخار و غیره استفراغات زیرا که محبوس در عروق نیست تا مانع از تمام تحلل و خروج آن باشد پس ماده میت وار ضعیف آن که حامل تب و حرارت
نیست باقی ماند بهر آنکه حامل حرارت عفونت را بودن جسم رطب لابدست چنانچه دیده میشود از حال عفونت اکراس و مزابل که اندک اندک مشتعل میشود تا آنکه جمله خاکستر میگردد
و دران حرارت باقی نمی ماند و چون در خلط محترق بعفونت حرارتی باقی نماند تب باطل شود تا آنکه بار دیگر اندک ماده در جای عفونت جمع شود و درانجا بقیه حرارت از عفونت
اولی باقی ماند و اگرچه ماده عفونت باقی نماند و یا موجود باشد هنوز علت تعفن اولی در ماده اولی پس در ماده ثانی که بران وارد شود بر سبیل تعفین مشتعل گردد دوام عفونت بوجود
حرارت مقتصر از نضج دور کند و رطوبات متعفن و تحلیل و خاکستر شود و بجاور خود متعدی گردد تا آنکه حد مشترک میان مشتعل و قابل اشتعال منقطع شود و ماده فانی گردد و مجاور دیگر
نیابد و بقیه تب باقی نماند تا انتظار تجلب ماده دیگر بسوی موضع آن باشد و اما چون عفونت داخل عروق باشد قلع ماده آن بسرعت نشود و تحلل تام متعذر بود بسبب کثافت
جرم عروق و تنگی آن و بسبب دوام و سرایت عفونت از یک ماده بدیگر بباعث اتصال بعض ماده که در عروق ست ببعض دیگر پس هرچه مجاور آن باشد متعفن شود و بعده بر مجاور دیگر
دور کند و ایضاً هرانچه محصور در عروق ست اتصال بسیار بقلب میدارد پس وصول بخار ازان بسوی قلب دوام می نماید و از قلب بتوسط شرایین بسوی جمیع بدن منتشر
حاصل نمیشود لاجرم تب دائم و لازم باشد ابن عباس گوید اسبابیکه بدان ادوار حمیات نائبه مختلف میگردد سه گونه است یکی سرعت اجتماع خلط متعفن و ابطای آن دوم
سهولت تعفن خلط و عسر آن سوم سرعت استفراغ او و بطوی آن پس بلغم تب نائبه هر روزه حادث میکند بنا بر سرعت اجتماع او بجائیکه دران عفن شود و بسبب کثرت مقدار
او در بدن و سهولت تعفن او بسبب رطوبت او و بطوی استفراغ او بسبب لزوجت او و مره سودا تبی حادث میکند که یکروز نوبت کند و دو روز نه بهر آنکه بطئی الاجتماع ست بسبب
قلت مقدار آن و عسر تعفن ست بسبب یبوست و یبس آن و سریع الاستفراغ ست بسبب آنکه لزج نیست و اما مره صفرا تب یکروز در میان حادث می نماید زیرا که متوسط آن
مابین سودا و بلغم در احوال مذکوره یعنی اقل مقدار از بلغم ست و اکثر مقدار از سودا و ایبس مزاج از بلغم ست و ارطب مزاج از سودا و آن الطف جوهر از هر دو نوع ست پس
بهمین اسباب ادوار نوائب حمیات مختلف میباشد و برای همین اسباب بعینه مدت زمانه نوبت حمیات مختلف میشود زیرا که حمی مواظبه در اکثر امر نوبت او هژده ساعت
میشود بسبب غلظ بلغم و لزوجت آن که بسرعت تحلیل نمیگردد و حمی ربع در اکثر امر بست و چهار ساعت می ماند و این بسبب غلظ خلط و یبس او بود که آن بسرعت متعفن
نمیشود و چون عفن گردد بسرعت تحلیل نشود و این بهر آنست که مثال او مثال اجسام صلب همچون سنگ ریزه و آهن ست که آتش دران هر چند بسرعت عمل نمیکند و چون
عمل کرد بسرعت منطفی و سرد نمیگردد و اما حمی غب خالصه اکثر دوازده ساعت مکث می نماید و این بسبب لطافت خلط محدث آن و قلت لزوجت اوست
که بسرعت متعفن میشود و بسرعت از عرق مستفرغ میگردد و گاهی مدت زمانه نوبت هر واحد ازین حمیات یکبار کوتاه تر از زمان مذکور و یکبار دراز تر میشود و این را
سه سبب ست یکی طبیعت خلط و این چنان باشد که هرگاه خلط غلیظ تر و اشد لزوجت و ابرد مزاج باشد زمانه نوبت تب درازتر خواهد بود و هرگاه اقل الطف
و اگرم مزاج و اقل لزوجت بود مدت نوبت آن کوتاه تر باشد دوم مقدار قوت مریض و این بهر آنست که هرگاه قوت مریض قوی باشد تا آنکه خلط را دفع کند
و اخراج آن بعرق نماید مدت نوبتها قصیر بود و اگر ضعیف بود مدت نوبتها بطول باشد سوم سحنه بدن زیرا که چون بدن متخلخل و واسع المسام بود زمان نوبت
حمی قصیر تر باشد بهر آنکه خلط ازان بسهولت و سرعت تحلیل می یابد و چون بدن کثیف تنگ مسام باشد نوبت تب طویل تر بود چه خلط بسرعت تحلیل نمیشود

تحلل
تحلیل

وهرگاه جمیع اسباب قصر نوبت تپ مجتمع گردد مدت نوبت حمی کوتاه تر باشد از آنکه میباشد وهرگاه مجتمع شود اسباب طول نوبت حمی مدت زمان نوبت تپ درازتر بود از آنچه
میباشد و چون مدت نوبت تپ کوتاه تر بود صاحب تپ بدان سبب از وقت انقضای نوبت حمی تا وقت نوبت ثانی پاک بدن از تپ باشد و راحت یابد و هرگاه مدت
آن درازتر بود محموم از حمی پاک نشود تا آنکه نوبت ثانی آنرا لاحق گردد پس میان هر دو نوبت وقت راحت نباشد حتی که بدین سبب تپ شبیه بحمی دائمه گردد و باید دانست
که ادوار نوائب حمیات مدام لازم النظام و ترتیب بود مادام که خلط عفن متغیر از حال خود نگردد و نوع دیگر از اخلاط بدان مخلوط نشود و در تدبیر مریض خطا واقع نگردد پس
هرگاه خلط عفن از حال خود متغیر گردد و مستحیل بنوع دیگر شود مثل آنکه خون مستحیل گردد هنگامی که آن محترق و متعفن شود پس اجزای لطیف او مستحیل بصفرا گردد و اجزای غلیظ او
او مستحیل بسودا نماید و هرگاه آن از اخلاط دیگر عفن مختلط گردد یا خلط دیگر را عفن سازد و تپی برانگیزد که بحسب طبیعت آن نوبت کند و اگر مریض تدبیر ردی کند که از آن اخلاط دیگر در بدن
او متولد شود و استعمال نماید حمیات مختلفه بحسب طبیعت هر واحد از آن برانگیزد و بدان سبب نظام ادوار حمیات فاسد گردد یا قبل وقت آن تقدم نماید و یا ادوار دیگر غیر ادوار که
قبل آن بود حادث شود و زیادتی و کمی در آن بحسب مقدار تغیر اخلاط و مقدار حدوث آن باشد ابن هبة الله گوید بدانکه بعضی اطبا گویند که سبب اختلاف ادوار حمیات اختلاف
کیفیات اخلاط است پس مزاج صفرا حار یابس ست و حرارت اقوی کیفیات فاعله و یبوست اقوی کیفیات منفعله است پس هرگاه حرارت در ماده یک روز اثر کند
یبوست روز دیگر مانع آن گردد و بلغم چون بارد رطب ست و برودت اضعف فاعلتین و رطوبت اضعف منفعلتین ست منع او یعنی فترهٔ او اندک وقت باشد و آن
شش ساعت ست و مکث او هژده ساعت باشد و چون مره سودا بارد یابس ست و در آن اضعف فاعلین یعنی برودت و اقوی منفعلین یعنی یبوست مجتمع شده سکون
آن بسیار دراز میباشد و آن چهل و هشت ساعت ست و اخذ آن بست و چهار ساعت بوده بوعلی سینا نویسد حمیاتی که آنرا نوائب اقلاع و تفتیر میباشد گاهی نظام آن در مقدار
دو زمانه نوبت و راحت و در ازمنهٔ اشتداد و انتقاص شکسته میشود و بسبب اختلاف مواد در کثرت و قلت و غلظ و رقت و یا بسبب اختلاف آن در جنس بطوریکه بعض مواد
منتقل شود بسوی جنس مادهٔ دیگر مخالف آن در نوع نه همین در کثرت و قلت و غلظ و رقت فقط بلکه در جنس و طبیعت چنانچه تپ بلغمی بصفراوی منتقل شود چون تسخین بسیار
استعمال کنند و تپ صفراوی ببلغمی انتقال نماید چون افراط تبرید و تغلیظ کنند و گاهی ترک نظام آن از سوء تدبیر مریض بود بنحوی که تغلیظ غذا و تکثیر آن کرده شود پس غلظ ماده
زیاده گردد و این موجب عسر تحلل آن شود پس نوبت طول کند و یا بسبب ضعف مریض زیرا که هرگاه قوتها ضعیف گردد بسرعت تحلل ماده قادر نباشد پس نوبت طول
کند و فتره کوتاه گردد و یا بسبب کثرت حس مریض زیرا که چون حس قوی بود نوبت را از ابتدای حرکت ماده تا آخر آن ترک نماید پس نوبت اطول محسوس گردد و بدانند
که نوائب تپ مقلعه در اکثر ابتدا بقشعریره یا بسردی یا [illegible] کنند بجهت تحلل [illegible] بسبب قشعریره و سردی و لرزه علیحده در ناقص و بر دو مسطور گردد
و سردی که از سوزش حرارت بود نسبت آن بقشعریره کردن اولی از آنست که نسبت آن بسردی کنند و اکثر آنچه از سوزش عارض شود مثل خلش سوزن [illegible]
و اما تحلل ماده بعرق بهر آنست که حرارت متعفنه رطوبت ماده را میگدازد و تحلیل میکند و رمادیت آن باقی می ماند و چون این رطوبت غیر محصور در عروق ست اندفاع
او در مسام از عرق سهل میباشد و نوبتهای تپ لازمه که تفتر میکنند و منقلع نمیگردند ابتدا بسردی نمیکنند مگر بسبب ضعف قوت یا بسبب میل حرارت غریزی بسوی
باطن بباعث ماده پس ست و یا سر گردد و این علامت ردی ست بنا بر دلالت او بر عجز قوت و بر کثرت و غلظ ماده و عدم نضج ماده هنوز و گاهی در بعض حمیات
سردی و قشعریره هر دو جمع شوند بهر آنکه مادهٔ متعفن مرکب از بارد و از لازع بود و گاهی بعض حمیات عفونت ترکیبی یابند که در هیئت تپ لازمه شوند و این مثلا چنان
باشد که چون خلط ابتدای تعفن در موضعی نماید پس هرگاه بران عفونت آید خلطی از جنس او یا از غیر جنس او در موضع دیگر متعفن شود پس این عفونت ثانی بزمانهٔ اقلاع
نوبت عفونت اول ملاقی گردد و بعده امر متصل شود همچنین حتی که تپ واحد لازمه معلوم شود و گاهی حمیات عفنه باقسام دیگر از تراکیب که در باب احوال حمیات مرکبه
مفصل مذکور گردد ترکیب یابند و بدانکه ادوار حمیات گاه دراز میشوند و گاهی کوتاه و طول آن بسبب غلظ ماده یا لزوجت آن یا بسبب کثرت آن یا سکون آن
یا بسبب ضعف قوت یا بسبب ضعف حس یا بسبب انسداد مسام میباشد پس خلط تحلل نمی پذیرد و قصر آن بسبب اضداد این اسباب میباشد پس آنجا که اسباب
درازی بیشتر جمع شوند بر طبق آن تپ نیز دیرتر گذرد و آنجا که اسباب کوتاهی بیشتر گردند بحسب او تپ نیز زود در گذرد و گاه نوبتها سریع و بطی میشوند و طول آنها یا بسبب
آنست که مادهٔ قلیل یا بطی الحرکت بسوی معدن عفونت بسبب غلظت خود باشد و این مثل ماده ربع بود و سرعت نوبتها یا بسبب آنست که ماده کثیر بود مثل بلغم مگر بلغم زجاجی که نوائب

آن بطی گردد و یا ماده لطیف بود مثل صفرا بهر آنکه سریع الحرکت بسوی معدن عفونت ست و زردی ترین حمیات عفونیه حمای لازمه ست که عفونت دران داخل عروق میباشد بعد ازان حمای مقلعه که عفونت دران در جمیع بدن یا در نواحی قلب بود و مشایخ را حمای صالبه یعنی تپی که دوام نماید و اشتداد کند کمتر عارض شود بسبب سردی مزاج آنها و قلت تخمها در ایشان **واما نبض** پس احوال آن در حمیات عفنه مختلف میباشد بحسب اختلاف آنها در اجناس آنها و بحسب اختلاف نوع واحد از انها در شدت و در ضعف و در قوت اعراض و ضعف آنها بحسب اختلاف ماده در غلظ و لطافت و قلت و کثرت و گاهی نبض را صلابت در نبضات عارض میشود بسبب ورم حار شدید التمدید یا ورم حار در عضو عصبی یا ورم صلب یا بسبب شدت یبس یا هنگام استیلای سردی در ابتدای آنها و گاهی نبض لین میباشد بسبب ماده رطبه لینه بلغمیه و دمویه بسبب ورم در عضو لین مثل ذات الکبد و ذات الریه و ذات الجنب و لیثرغس و یا بسبب تپی متوقع نزد اراده حمی بقلع از عرق و نبض در ابتدای نوائب ضعیف منضغط میباشد بسبب اقبال قوت بر ماده و اشتغال آن به تنقیه و ترویح

قول کلی در علامات حمیات عفنیه

مسیحی گوید که طبایع حمیات شناخته میشود از خلطی که آن ماده اوست و این چنان باشد که نگاه کنند بزمانه فترات و سهولت آن که او چه قدر ست پس واقف شوند بر نوع تپ و معرفت تپ لازمه چنان باشد که در هر نوبت ابتدا بلرزه نکند و بتمامه قلع نشود بلکه آهسته گردد و فقط و حمی نائبه را چنان در یافت کرده شود که بتمامه منقلع شود بعده در نوبت دیگر بلرزه ابتدا کند و اما اقلاع بعرق در بعض نائبه بود و در بعض آن نباشد و اما در لازمه اصلا نباشد علامه مینویسد علاماتی که حمیات را یک دو روز تقدم نماید و منذر آنها باشد آن بیخوابی و ملیله و کرب و گرمی بدن کمتر از حرارت تپ و تمطی و تثاوب و کسل و گرانی دست و پا بعد حرکت و تمدد شراسیف و گرانی سر و ضربان صدغین و گرمی گوش و چشم و غیر آنست که در قول شیخ بیاید پس اگر تدارک این علامات بسرعت نکنند لامحاله آنرا تپ لاحق شود و شیخ میفرماید که گاه دلالت میکند بر حمیات عفونت تقدم اسباب سابقه آن و خصوصاً چون آنرا اسباب بادی نباشد و ایضاً نبض و نفس که حرکت انقباض آنها سریع باشد بهر آنکه حاجت به تنقیه و دفع بخار دخانی شدید تر بود نسبت بجذب هوای سرد و درین حمیات حرارت سوزان بود نه ملایم مثل حرارت حمی یوم و اکثر حمیات عفونی را ملیله تقدم کند و ملیله حالتی ست که از آن مبتلا طلب کند حرارتی که بحد تپ نرسد یعنی میان تپ و اعتدال مزاج بود و مصحوب آن ماندگی و تکسر و کسل و خمیازه و فازه و اضطراب نوم و بیداری و گاهی تنگی نفس و کشیدگی رگها و استخوان پهلوها و صداع و ضربان سر باشد پس گاه طول کند در حمیات عفنیه افگند و ضعف و زردی رنگ پیدا کند و گاهی همراه ملیله متقدمه حمیات کثرت آب دهن و بینی و غثیان و کثرت بول و براز بسیار عفن و گرانی سر و تهیج و انتفاخ سحنه بود و تواتر در نبض عارض شود نه از سبب خارجی مثل ماندگی راه یا غضب و غیر آن از گرمی آفتاب و بیداری و چون انضغاط نبض دران عارض شود نوبت بیاید و علامت آغاز تپ باشد و انضغاط نبض فشار در نبض و صغر مختلف ست که دران نبضات کبار تیری واقع شود و سرعت قوی نباشد و اما اختلاف نبض در زمانه ابتدا و تزید از خواص دلائل حمی عفنی ست و اگرچه در تپ غب بسیار ظاهر نمیشود بسبب خفت ماده آن که صفرا ست و در زمانه انتها و انحطاط نبض مستوی گردد و از علامات حمی عفنیه خالی بودن دوره اول از عرق و تری بدن ست و حمی یومیه بخلاف این میباشد و زمانه تزید آن مختلط غیر متناسب و غیر متشابه بود و طول زمانه تزید نیز دلالت میکند بر آنکه حمی عفنیه ست و از دیاد عظم نبض بر استمرار دلالت بر تزید مینماید بعده از علامات اوست که اگر تپ مقلعه باشد یعنی تپی که میگسارد و نوبت باز می آید ابتدا بلرزه یا قشعریره کند و در اکثر ام بعرق یا تری جلد بگذارد و نوبتها دور نماید و اگر تپ لازمه باشد مع تفتیر یا غیر تفتیر مشابه حمی یومیه در نبض و بول و تمام نقا و سکون اعراض نبود و اکثر با تپ عفنی اعراض بسیار از تشنگی و صداع و سیاهی زبان و خصوصاً نزد زمانه انتها بود و قلق کثرت پذیرد از کرب و اضطراب شدید که مقابله ماده و قوت آنرا واجب کند پس گاهی ماده و گاهی قوت غالب شود و همچنین نبض گاهی بعظم و قوت و گاهی بصغر و ضعف اخذ کند و اما صلابت نبض گاه میباشد و دائم بود لیکن واجب نبود مگر آنکه با تپ ورم صلب در عضوی بود و یا ورم در عضو صلب مثل غشا و عضله و عصب و رباط باشد و اگرچه ورم صلب نبود و یا اتفاق شرب آب سرد افتد یا چیزی دیگر از اسباب صلابت نبض مثل یبس جرم رگ و مجاهده بحرانی باشد و تا وقتیکه نبض قوی نگردد و بسرعت قوی سریع نشود هنوز حمای یومیه بود و بحمای عفنی منتقل نگردد و دلائل در ابتدای تپ خام بلی نضج بود یا قلیل النضج و این نشان قلت و ضعف ماده باشد و گاهی بول بد بو غلیظ و گاهی حاد بود و بدانکه از حمیات

تعریف ملیله

تعریف انضغاط نبض

معنی حمای مقلعه

حادهٔ مهلکه کمتر خلاص یابند مگر بزمانت عضو بسبب انتقال مادهٔ آن در مفصل آن عضو و چون تپ بعد سکون ورم و ذات الجنب مانند آن مثل ذات الریه و ذات الصدر باقی ماند باید دانست که بقیهٔ مادهٔ ورم هنوز باقیست و ماده بسوی موضعی میل کند که دران در ظاهر شود

علامات حمیات لازمه

در حمی دائمه اختلاف نبض یعنی آنکه یک حرکت آن سخت سریع از دیگر باشد بحسب تپ بسیار ظاهر بود و در اکثر آن غیر منتظم و بی وزن باشد و تپ دائم گردد و منقلع نشود بعد بست و چهار ساعت که آن مدت اطول حمیات دائره است اعنی ربع دائره است و همراه او از احوال مذکوره حمی مقلعه مثل تقدم لرزه و غیر آن نباشد و آنچه دلالت میکند بران لزوم اوست زیاده تر از یک شبانه روز و شدت اختلاف حال آن نزد زمانیکه تزید که گاه کم شود و گاه اشتداد نماید

ذکر امور فارق حمیات عفنیه و مشترک در بعض آن آنچه از حمی بسبب عفونت صفرا بود حرکت آن یکروز در میان باشد خواه آن حرکت ابتدای نوبت بود چنانچه در غب نائبه یا ابتدای اشتداد باشد چنانچه در غب لازمه مگر قسمی از آن که معروف بمحرقه است حرکت آن بسیار خفی بود در آن مثل لازمه مطبقه باشد و غب خالصه که مادهٔ او صفرای خالص بدون آمیزش بلغم و غیره میباشد حاد بود بسبب لطافت ماده و حرارت آن عظیم سوزان باشد بسبب قوت صفرا لیکن او سلیم است بسبب آنکه صفرا اسباب بطبیعت است و بسبب آنکه آن یکروز زمان راحت هم بود و مدت نوبتهای او کوتاه تر از مدت دیگر تپها باشد بهر آنکه مادهٔ آن لطیف تر بود زود پخته شود و زودتر تحلیل پذیرد و غب غیر خالص اطول مدت از خالصه بود بسبب غلظ ماده و خالصه کم است که تجاوز از هفت نوبت کند مگر از خطا مثل استعمال لعابات و غذاهای سرد بسیار و غب دائمه اکثر در کیفیت منقضی گردد **و آنچه** از عفونت خون باشد آن تپ دائمهٔ لازمه بود و حرارت آن بسیار دائم باشد مع نرمی که در لذع مثل صفراوی نباشد و اکثر در چهار روز بانتها رسد اما این تپ با خطر باشد از بهر آنکه لازم بود که در ایام آن بیمار آسایش نیابد **و اما** تپ بلغمی مواظبه در حرارت نرم بقیاس صفراوی باشد و مدت او طویل بود بسبب لزوجت ماده و غلظ و سردی و کثرت آن و بدان سبب نضج و تحلیل بدیر یابد و عظیم الخطر است بهر آنکه مدت اقلاع یا تفتیر او اندک بود و مصحوب آن فساد و ضعف در فم معده لابد باشد و این اعراض ردی از غشی و خفقان و سقوط اشتها آورد و بلغمی لازمه مشابه تر بدق بود در لزوم تپ و نرمی حرارت و لاغری اعضا بسبب ازمان مرض و قلت تغذیه اگر نبض لین نباشد با آنکه گاهی در بلغمی نیز مثل دق نبض صلب میگردد بسبب برد منجمد مصلب آله و دران هنگام اعتماد در فرق هر دو بر علامات خاصه بدق بود و هر قدر که مادهٔ تپ بلغمی با بلغم خالص کم تر بود نوبت آن کوتاه تر باشد مگر آنکه قلت خلوص او مائل بسودا بود پس مدت او درازتر باشد **و اما** تپ ربع غیر حاد بود بسبب برودت ماده و غلظ و یبس آن و دشواری نضج و تحلیل آن و طویل باشد بنا بر اسباب مذکوره و گاهی خالص آن تا یکسال بکشد و غیر خالص آن در مدت کوتاه تر باشد لیکن در ربع خطری نیست زیرا که زمان راحت آن طویل میباشد و بهر آنکه حاد نیست بنحویکه تابع او اعراض شدیده مثل صفرا باشد و سلیم تر از بلغمی باشد بسبب آسایش مریض تا دو روز و ربع و غب دائره و مفتره منقضی میگردد بدیقی یا اسهال یا عرق یا در رو بول اما محرقه منقضی میشود مثل این باستفراغات در بحارات **و بدانکه** زمانهٔ ابتدا در غب طول کند و انتها در مطبقه و انحطاط در محرقه و انتها و انحطاط در مواظبه با آنکه ربع لازمهٔ دائمه و مواظبهٔ تام الاقلاع کمتر یافته میشود در ربع جمیع اوقات آن طویل بود و مواظبه عسر الانحلال باشد و چون معالجهٔ حمیات بطوریکه سزاوار آنست نکنند خصوصا حمیات دمویه حال مریض بذبول و دق مؤدی گردد خصوصا در حمیات حاده که دران تغذیهٔ صاحب واجب بود و غذا ندهند بسبب غرض اقبال طبیعت بر نضج ماده و یا نوشانیدن آب سرد واجب باشد و آب ندهند بسبب غرضی که ماده را خام نگردانند و تدارک عدم نوشانیدن آب بتطفیهٔ دیگر نسازند پس اشتعال زیاده شود و بدن خشک گردد و بدق انجامد بالجمله اگر غرض در غذا دادن و آب نوشانیدن بمراعات امر قوت و تطفیه قوی تر از هر دو غرض مذکور یعنی نضج ماده و عدم خام شدن آن باشد اقدام بر دادن غذا و آب سرد کنند و ازین هر دو منع ننمایند و از مراعات آن هر دو غرض مذکور غفلت کنند

دلائل اعراض حمیات

بدانکه باخذ دلائل حمیات چند امر است یکی تدبیر متقدم که او در زمان صحت چگونه بوده است مثلا اگر مریض اغذیهٔ مولدات صفرا مثل عسل و خربزه و خرما

و حلویات بخوده باشد دلالت کند بر آنکه تب صفراویست چنانچه کثرت اکل و شرب و راحت و سکون و استحکام بعد طعام دلالت بر تب بلغمی نماید و تغذیه بعد سدہ و کرب و قنبیط دال بر تب سوداوی بود دوم از احوال و اعراض موجوده که مذکور گردد سوم از حال بلدان و فصول و سن و مزاج و سحنه و نبض و قاروره وقتی و براز و عرق چهارم از حال تب در لرزه و عرق و کیفیت حرارت و از نوبتهای او پنجم از حال اشتها و تشنگی و از حال تنفس ششم از مقارنات مثل صداع و سهر و هذیان و قلق و غیر آن بجهت آنکه حمیات را اعراضی چندست که دلالت میکنند بر احوال آن پس بعضی از آن اعراضی ست که دلالت میکنند بر عظم و صغر حمیات مثل کیفیت حرارت و کمیت آن زیراکه بعضی از آن آنست که لذاع شدید از اول اخذ تا آخر آن بود بسبب حدت ماده و بعضی آنست که اول لذع کند بعده ضعیف شود بسبب تحلل ماده و حرارت نرم گردد و بعضی آنست که لذع نکند بسبب سردی ماده و غلظ آن و بعضی آنست که حرارت او رطب بود مثل تب بلغمی و بعضی آنست که حرارت او یابس باشد مثل تب صفراوی و از اعراض بعضیست که دلالت بر جنس حمی مینمایند مثل اعراض خاصه بحمای غب چون ابتدای نوبت آن بنخس و قشعریره و لذع حرارت و از آن اعراضیست که دلالت میکنند بر خباثت حمی مانند قلق و هذیان و سهر و تشنگی سخت و شدت حرارت و از اعراضیست که دلالت بر نضج ماده و غیر نضج آن میکنند مثل احوال بول که اگر آن در قوام و لون و رائحه و رسوب معتدل باشد دلالت بر نضج ماده تب کند و اگر کدر یا غلیظ احمر و اصفر و ابیض باشد دلالت بر خلاف نضج کند و از اعراضیست که دلالت بحران منتهی و در مقامش مذکور گردد و از اعراضیست که دلالت بر سلامت حال یا ضد آن میکنند و آنهمه عنقریب مذکور شود و بدانکه برای سحنه احکام بسیارست مثلاً چون رنگ او متغیر گردد بر خاصیت یعنی سفیدی و سبزی دلالت کند بر برودت اخلاط و قلت حرارت غریزی و یا بر تهیج و انتفاخ چنانچه عارض میگردد کسی را که سبب حمای او تخمه باشد و مانند سرعت هضم و لاغری و کشیدگی و باریکی بینی که دلالت بر شدت حرارت و یا بر رقت اخلاط و سرعت تحلل آنها بسبب وسعت مسام مینماید و برای حرکات فی نفسها یعنی جریان آنها بر مجرای طبیعی و خروج آنها از عادت یعنی تشویش آنها یا سقوط آنها دلالتیست بر احوال حمیات پس بودن آنها بر مقتضای طبیعت دلالت کند بر خفت مرض و سلامت او و تشویش آنها بر حرارت او و سقوط آنها بر هلاکت یا بر سبب بارد و برای اشیای دیگر نیز که عنقریب مذکور گردد و از اعراض حمیات بعضی آنست که در وقت منتهی میباشد مانند هذیان و اختلاط ذهن بسبب التهاب راس و بعضی آنست که در هنگام ابتدا میباشد مثل قشعریره و سردی و سبات که اکثر در اوائل حمیات لاحق میگردد بسبب ضعف دماغ و میل حرارت بسوی باطن جائیکه ماده هست و کثرت صعود بخارات از اضطراب مبتدی در بدن تا آنکه اشتعال آن را تحلیل نماید و اعانت این سبات و قشعریره برودت نفس دماغ کند و برودت خلطی که در سدد عفونت و حرارت ست و اشیائی که از آن حال تب و آنکه او از کدام نوعست شناخته میشود آن حال تب ست در حدت او و لین او و حال تب در وقوع آن از اسباب بادیه یا سابقه بر شرائط مذکور یعنی حمی حادث از اسباب بادیه اکثر از قبیل حمیات یوم میباشد و از اسباب سابقه حمیات عفونت و حال تب در لزوم آن و اقلاع آن و فترات آن و حال تب در اخذ آن بلرزه و سردی و قشعریره که دلالت بر ماده خارج عروق میکند و یا خلاف آن و این دلالت بر ماده داخل عروق مینماید و کدام وقت میباشد حمی که میباشد از لرزه زیراکه لرزه و قشعریره چون در ابتدا میباشد دلالت میکند بر بساطت حمی و اگر در غیر آن میباشد دلالت مینماید بر ترکیب آن و حال تب در کم آن بعرق بسیار و اندک یا خلاف آن بهر آنکه تب صفراوی ترک میکند بعرق بسیار بخلاف بلغمی و سوداوی گویند که در دموی عرق تا تمام انقضای آن نمیباشد و حال تدبیر سابق و سن و سحنه و فصل و صناعت و حال نبض و قاروره

کلام در نافض و برد و قشعریره و تکسیر

بدانکه قشعریره که آنرا بفارسی فراشا و در هندی پهریری گویند حالتیست که درمی یابد مریض در بدن خود از آن اختلاف در سردی و خلش بعض آن در ظاهر یعنی در جلد و بعض آن در داخل یعنی در عضلات و موی بر تن خیزد و تکسیر یعنی شکستگی اعضا که آنرا در هندی هڑ پهوٹن گویند آنست که در یابد آدمی در خود حالتی که گویا پیوند اعضا و استخوان او را بچیزی گران کوفته اند و او مقدم بر قشعریره بود و گویا که تکسیر قشعریره ضعیف ست و نوعی از آنست چنانچه نافض قشعریره قوی شدیدست و اما برد یعنی سردی آنست که مریض در اعضا و متون عضلات خود سردی صرف احساس نماید یعنی در این شرط نیست که بادی خلش و جنبش باشد و اما نافض یعنی لرزه آنست که علیل نتواند که اعضای خود را نگاهدارد از جنبش و لرزش و حرکات غیر ارادیه که در آن واقع شود

وتسکین ساکن نشوند و گاهی مریض سردی بغایت احساس کند و گمان کند که او در برف است و گرم نشود و گاهی چنان اشتداد نماید که بیمار در یابد که مفاصل اعضای او از یکدیگر
جدا میشوند با قرع اسنان و گاهی آواز دندان شنیده میشود و گاهی انسان از چارپائی بر زمین می افتد بسبب اضطرار و لهذا مریض را ضبط مینمایند پس نافض مرکب
از دو چیز باشد که یکی حرکت ارتعادیه و دیگر برد بود بالجمله صعوبت و سهولت و سرعت و بطوء نافض بحسب اشتداد و انتقاص و رقت و غلظ ماده بود پس آنجا که ماده
غلیظ بارد یا رقیق بارد یا حار بود و دافعه قوی باشد نافض بغایت قوی افتد و بالعکس اما اگر ماده سوزنده و گرم بود چنانچه در غب خالص اگرچه نافض دران قوی باشد
لیکن بسرعت زائل شود و اگر ماده غلیظ و لزج بود چنانچه در مواظبه نافض بطی الزوال باشد و گاهی برد قوی باشد و با وی نافض قوی نبود در مثل حمیات بلغمی
وربع و سببش عدم ماده سوزان و ضعف قوت دافعه عضلها باشد و از اسباب اشتداد لرزه شدت دفع قوت دافعه عضلانست که از خود دفع موذی نماید
لهذا هر چند سبب نافض قوی تر و لزج تر باشد نافض شدید و مفرط گردد و همچنین هر قدر که سبب لرزه آور لاذع تر باشد لرزه شدید تر باشد و خون در حالت لرزه
بداخل فرو میرود و سبب قرار شا و برد و لرزه بقول جرجانی و شیخ پنج گونه است یکی تیزی و سوزش خلط که بر عضلها بگذرد و بسوزاند دوم عجز قوت و ضعف
حرارت غریزی سوم سردی هوا چهارم سردی خلط و آن بلغم و سوداست پنجم میل حرارت بباطن و توجه آن بسوی ماده از جهت آنکه ماده در باطن باشد و فرق
میان آنکه سبب قرار شا و لرزه تیزی و سوزش خلط باشد و آنکه سببش سردی خلط باشد آنست که اگر بسبب تیزی و سوزانی خلط باشد بیمار با آنکه سردی
نمی یابد پندارد که سوزن اندر اعضای او میزنند و اگر دست بران گذارند گرم باشد و بسبب گرمی باطن تشنگی غلبه کند و اگر بسبب سردی خلط باشد بدان ماند
که تن او در میان برف نهاده است و اگر دست بران نهند گرم نباشد و فرق میان نافض و قشعریره آنست که قشعریره زیاده ازین نباشد که بظاهر سرما
همی یابد و بباطن گرم باشد و حرکات غیر ارادیه چون لرزیدن اندامها و برهم زدن دندانها هیچ نباشد و نافض خالی نباشد از آنکه بیمار اعضای خود را از حرکتهای
بی مراد فرو تواند داشت و همه اعضا را چنان بلرزاند که پندارد که استخوانها از هم گشاده میشود بالجمله فرق میان هر دو در مقدار قوتست یعنی نافض و قشعریره
قویست چنانچه قشعریره نافض ضعیف است و سبب احساس لرزه در نوبت تپ و عدم ادراک آن هر وقت با وجود بودن ماده موجب لرزه در عضو
آنست که هرگاه خلط حار یا بارد اندر بدن ساکن بود عضو یکه آن خلط اندر آنست با وی الفت گیرد و بمجاورت آن عادت کند و از ان منفعل نگردد و احساس
حرارت یا برودت او نکند زیرا که سوء مزاج حاصل از ان خلط دران عضو مستوی شده بنحویکه مزاج اصلی را باطل کرده و مقاومت باقی نمانده پس هرگاه
آن خلط بحرکت در آید و متفرق و پراگنده گردد خواه بسیار باشد یا اندک بسببی از اسباب مثل حرارت مفرقه یا غیر آن منفعل گردد از ان عضو یکه غیر ملاقی آنست
و احساس حرارت یا برودت آن بسبب سوء مزاج مختلف خود نماید و انسان نزد حرکت او و مرور او بر اعصاب و عضلات بلرزد چنانکه نزد ریختن آب گرم یا سرد
بر جلد او لرزه میکند تا آنکه سوء مزاج مختلف بران مستولی گردد و مالوف آن شود پس اذیت ساکن گردد و اعضا از حرکت بایستد و بسا است که نافض
عارض میشود از بلغم زجاجی منتشر در بدن و مؤدی بحمی نمیگردد و گاه او را ادوار میباشد و قوت آن مانند قوت نافض مؤدی بحمی نمیباشد و ماده که احداث
اعیا بقلت خود مینماید لرزه بکثرت خود قبل از تعفن پیدا میکند پس اگر متعفن نگردد مؤدی به تپ نشود و گاهی برد و نافض عارض میگردد بنا بر فرو رفتن
حرارت بسبب غذا و مانند آن انچه توجه طبیعت بسوی داخل و غور حرارت واجب کند مثل ورم باطنی و نافض و برد بر حمیات بهر آن مقدم میباشد که
خلط خام اولا بسوی عضلات میریزد و آن ببرودت خود نسبت بعضلات مؤذیست بعده چون بعفونت شروع کرد بگرمی ابتدا می نماید پس برودت او
محسوس نمیگردد و گاهی لرزه بر حمیات مقدم میباشد بسبب لذع خلط و قوت دفع قوت دافعه عضلات چنانچه لرزه میکند انسان از ریختن آب بسیار گرم
بر جلد او و خصوصا چون آب شور باشد و گاهی اولی شیء لاذع سبب گریختن حرارت غریزی بسوی باطن میشود پس سردی مستولی میگردد و بالذع حار سردی
میباشد گویا که سردی مشتمل بر ظاهر بدن بود و لذع حار نزد غشای باطن باشد و گاهی لرزه بسبب گریختن حرارت بسوی باطن میباشد چنانچه در اورام باطنی
بنا بر توجه طبیعت بسوی آن مع خون و روح برای اصلاح آن پس ظاهر بدن سرد میگردد و بدان سبب بیمار لرزه و سرما می یابد و گاهی نافض و قشعریره
دلالت میکند بر صحت در حمیات لازمه و این در منتهای حمیات محرقه یافته می شود بهر آنکه دلالت می نماید بر آنکه ماده صفرا محتبس در دواخل از عروق خارج شده

لیکن اگر آن با نضج و در وقت بحران نباشد و تابع او خفت نبود دلالت میکند بر آنکه این قدر لرزه بسبب غلبهٔ قوت نیست بلکه بسبب کثرت ماده
موجب لرزه هست و قسمی از لرزه هست که دلالت مینماید بر موت و او آنست که تابع ضعف قوت و سقوط حرارت غریزی و تنفس باشد و بقراط گفته
که هرگاه لرزه چند مرتبه در تپ غیر مفارقه بر مریض ضعیف معاودت نماید این از علامات موت است **و اما** اسباب قشعریره کمتر از اسباب
لرزه میباشد **انطاکی** گوید که گاهی نافض بحسب کثرت خلط کثرت می پذیرد و لهذا نافض بلغمی عظیم میباشد و در صفرا ضعیف بود و بهمین
جهت آنرا قشعریره مینامند همچنین اکثر اطبا تقریر نموده اند و قومی بعکس این گفته اند یعنی نافض صفراوی قویتر میباشد بسبب حدت آن
و کازرونی هر دو قول را جمع کرده و گفته که نافض در صفرا حادتر و در زمانه کوتاه تر میباشد و در بلغم بالعکس پس صعوبت در صفرا بحسب کیفیت
و در بلغم بحسب کمیت بود و این قول نیکوست و اما نافض در صفرا اولاً بقوت ابتدا مینماید و در ضعف تدریج میکند بسبب لطافت ماده و در برد
خلط بارد بعکس این میباشد لاسیما سودا بسبب کثرت تحلل در آخر هنگامیکه تلطیف می پذیرد **مجوسی** گوید که انچه سزاوار است دانستن آن
از امر نافض در سائر حمیات آنست که در زنان ابتدا از پشت میکند و در مردان ابتدا از اطراف دست و پا مینماید **فائده** بقول شیخ هیجان
تپ و دوار منذر بد و رست و حمیات مشایخ مدفون غیر ظاهر میباشد و بساست که بسبب طول حمی غلظ در احشا میباشد پس مریض را بر پشت
بخوابانند و پای او کشیده دارند و احساس احشای او نمایند تا موضع غلظ ظاهر شود و معلوم گردد که آیا در انجا ورم ست یا نه و چون زبان محموم با وجود
خفت حمی سیاه گردد دلیل آنست که حمای او مدفون در باطن است و تراشیدن موی سر باعث تکثیف جلد آن و عدم تحلیل ابخره میگردد پس بخارات
بداخل برگشته اشتداد حمی مینماید **قرشی** گوید که نفس حلق شعر موجب تکثیف جلد نمیشود بلکه انفتاح مسام و تحلل ابخره که محتبس در سر باشد واجب میکند
فلهذا گاهی از ان ذهن صحیح میشود دفعةً و گاهی بدان تپ نیز خفت می پذیرد و موجب آن اینست که بعد حلق شعر سر را هوای سرد برسد پس باید که
اختصاص آن بحلق شعر در سرما و عدم پوشیدن سر بجا میباشد **حکیم شریف خان** مینویسند دیده ام که در اکثر از ستردن موی سر مرض نکس کرده
و عود نموده و ایضاً دو کس که معتاد بحلق راس در هر دو سه روز بودند میگفتند که حمیات ما زائل میشود و تخفیف می یابد بتراشیدن موی سر
و زیاده میشود و اذیت و قلق حاصل میگردد هنگام ترک آن و باشد که این بسبب عادت بود و احوط آنست که ترک حلق راس در حمیات و بعد آن چند روز نمایند مگر کسیکه معتاد آن باشد

طریق تشخیص حمیات خلطیه

هرگاه در تپ حرارت قویتر از حرارت حمای یوم باشد و نبض و نفس و بول شدید التغیر بود و در نبض و نفس اختلاف و تواتر و حرکت انقباض سریع باشد
و نبض گاهی بعظم و قوت و گاهی بصغر و ضعف اخذ کند و قاروره بی نضج و گاهی بدبو غلیظ باشد و زمانهٔ تزید تپ طویل بود و تشنگی و درد سر در اکثر
و ضعف و تغیر رنگ بدن و زبان و ذائقهٔ دهان و نوبت اول از عرق و تری بدن اکثر خالی بود حمای خلطی باشد **بعده** از مریض سوال کنند
که تپ هر وقت میماند یا گاهی می آید و گاهی میگسارد **و اگر** گوید که همیشه میماند باید دانست که مادهٔ آن داخل عروق ست پس نظر کنند اگر با آن سرخی
رو و چشم و انتفاخ و تمدد رگها و شیرینی دهن و تشنگی و ثقل و کسل بدن بود و نبض عظیم لین قوی ممتلی سریع متواتر غیر کثیر الاختلاف و بول سرخ
و غلیظ باشد و عرق نکند و گرمی او کمتر از محرقه و غب خالص باشد و در اکثر حلق و کام و لهات و لوزتین ورم کند و با تنگی نفس و خارش بینی
و حوالی چشم و جایگاه حجامت و فصد و سبات و عسر کلام و سیلان اشک بود و بغیر لرزه و قشعریره ابتدا کرده باشد و سائر علامات غلبهٔ خون یافته
سونوخس باشد و این تپ دمویست که از غلیان خون افتد **و اگر** این اعراض بشدت باشند و تپ گرمتر از سونوخس و مشابه تر بمحرقه بود و با قلق و کرب
و لهیب و ضیق و عظم و سرعت و تواتر نفس باشد و نبض سخت مختلف غیر منتظم و بول احمر قانی و کدر و بدبو بود حمای مطبقه باشد و مادهٔ این خون متعفن داخل
عروق است **و اگر** با عراض مذکوره درد پشت و خارش بینی و ترسیدن در خواب و سوزش و خلش در جلد و کثرت خمیازه و فزاره و کثرت تهوع و کرب و اشتعال
شدید باشد و غیر آن از علامات جدری و حصبه بود حمای جدری و حصبه باشد **و اگر** با تلخی دهن و تشنگی شدید و غثیان و قی یا اسهال

صفراوی یا قبض شکم و کرب و قلق والتهاب و هذیان و صداع و بیخوابی و خشکی و تشقق لبها و سقوط اشتها و سرعت نبض و رقت و ناریت بول بود اگر صفرا متوجه بدماغ نبود و الا قاروره سفید و رقیق بود و این منذر بسرسام باشد بشرطیکه ماده برعاف مندفع نشود و تپ یکروز در میان شدت کند و بی لرزه و سرما آید مگر بسبیل بحران و عرق نیاید مگر در آخر یا در بحران و زمان شدت آن از چهار ساعت تا دوازده ساعت بود و غب لازمه باشد و آن تپ صفراویست که ماده آن داخل عروق متعفن گردد **واگر** این عوارض بشدت باشند حتی که زبان خشن و زرد بعده سیاه گردد و سرعت و تواتر نبض و غور عینین و ضربان صدغین و اسهال صفرای کراثی و با اختلاط عقل و ذهن و خفقان و غشی و افراط گرمی در سینه بود حمی محرقه باشد ماده آن صفرا یا بلغم شوریست که در داخل عروق قریب قلب یا بقعر جگر یا ریه یا فم معده متعفن شود **واگر** تپ هر روز شدت کند و بی لرزه و سرما آید و شدید نباشد و نبض سریع و قاروره غلیظ و کدر بود و در شب و روز که بست و چهار ساعت مقرر کرده اند شش ساعت فتره کند و اقل زمان شدت آن هشت ساعت بود و دیگر علامات حمی مواظبه سوای لرزه یافته شود تپ لثقه باشد و آن تپ بلغمیست که ماده آن داخل عروق متعفن گردد **واگر** روز چهارم شدت کند و با آن سردی و لرزه و عرق نباشد و زمان شدت تپ بست و چهار ساعت بود و دیگر علامات ربع دائره سوای لرزه موجود بود ربع دائمه باشد و این تپ سوداویست که ماده آن داخل عروق متعفن شود **واگر مریض** گوید که تپ گاه می آید و گاهی زائل میشود باید دانست که ماده آن خارج عروق است و درین صورت نگاه کنند اگر مریض از درد سر بسیار شکوه کند علامت تعفن ماده در دماغ بود واگر با تپ قی و درد معده باشد علامت تعفن ماده در معده باشد واگر با اسهال بود علامت تعفن آن در احشا و امعا و ماساریقا باشد واگر با ادرار باشد علامت تعفن در جگر بود واگر با سرفه باشد تعفن در صدر بود و علی هذا القیاس پس بپرسند که تپ هر روز می آید یا یکروز یا دو روز در میان یا زیاده بران و در شب می آید یا در روز و گرمی یا سردی در باطن زیاده محسوس میشود یا در ظاهر **اگر گوید** که هر روز می آید و با لرزه و سرما شدید در اطراف باشد و تا دیر بماند و حرارت او قوی نبود و گاهی در ابتدا حرارت قوی ظاهر شود و در آخر کم گردد و چون وقت نوبت تپ بدن را لمس نمایند حرارت در اول امر نیک ظاهر نشود مگر بعد ازانکه موضع دست گرم شود و مسام کشاده گردد و تری بر بدن پیدا بود و عرق کمتر آید واگر آید اندک بود و بر تمام بدن متتابع نباشد و بادی عطش بسیار نباشد و عظم نبض و اشتها کم شود و اکثر در فم معده درد محسوس گردد و نفخ در شکم بود و ترهل بدن و تهبج چهره و زردی رنگ و قی و اسهال بلغمی و رطوبت دهان باشد و نبض ضعیف صغیر مختلف و در ابتدا متفاوت بود و در آخر متواتر گردد و بول گاه رقیق سفید و گاهی غلیظ کدر سرخ بود و براز نرم رقیق بلغمی باشد و تپ با ثقل و سبات و کسل شروع کند و نوبت تپ طویل باشد حتی که حرارت در بدن تا ابتدای نوبت ثانی باقی ماند و شش ساعت زائل گردد و اقل زمانه نوبت آن هشت ساعت و بیشتر هژده ساعت بود و گاه غشی بسبب ضعف فم معده و سقوط اشتها عارض شود مواظبه باشد و آن تپ بلغمیست که ماده آن خارج عروق متعفن گردد و ایضاً این تپ در مزاج بارد رطب بلغمی و سن صبیان و مشایخ و فصل سرما و سواد بلد سرد و تر و مردم بسیار خوار و اهل راحت و سکون و کثیر الاستحمام و ریاضت بعد طعام اکثر عارض شود **واگر گوید** که تپ یکروز در میان می آید پس اگر قشعریره و لرزه شدید و سرما قلیل مع لذع و نخس ابتدا کند و بدن زود تر گرم شود و حرارت از لمس بدن قوی حاد لذاع محسوس گردد و با صداع و سهر و کرب و قلق و بغض کلام و غضب و خشکی دهن و زبان و تشنگی شدید و غثیان و قی صفراوی یا اسهال آن بود و نبض در ابتدای نوبت صغیر ضعیف متفاوت و بعد اندک مدت عظیم قوی سریع متواتر مختلف گردد و بول ناری و بدبو و تیز بو باشد و تپ بعرق کثیر مفارقت کند و اکثر در امزجه حار یابس صفراوی و سن شباب و فصل گرما و هوای گرم و خشک و کسیکه اغذیه و اشربه حار یابس خورده باشد یا او را غم یا سهر یا تعب شدید لاحق شده باشد یا روزه بسیار داشته باشد یا صناعت او با آتش باشد مثل حداد و وقاد و لاغر را عارض شود و مدت نوبت تپ از چهار ساعت تا دوازده ساعت بود و اکثر در دوره چهارم منتهی شود واگر تا دوره هفتم امتداد نماید از ان تجاوز نکند غب خالصه دائره باشد و آن تپ صفراویست که ماده آن خارج عروق متعفن شود **واگر** درین تپ مدت سرما و لرزه درازتر باشد و حرارت در حدت کمتر ازان بود و وقت نوبت بلا انتظام و مدت نوبت از دوازده ساعت افزون باشد و تا بست و چهار ساعت یا سی ساعت مریض اندر تپ ماند و زمانه آسایش نیز دراز بود و باشد که تا چهل و هشت ساعت آسوده ماند و ان

گمان تپ ربع شود و عدد نوبتهای او از هفت نوبت البته افزون باشد و نضج ماده بدیر تر ظاهر شود و عرق کمتر از غب خالصه آید و در سر گرانی بود و سحنه
زود گداخته نشود و کرب و کاهلی و بیخوابی غیر مفرط و ضعف معده و بدمزگی دهن یار بود و بول غلیظ و رنگین و گاهی بسبب صعود ماده بدماغ کم رنگ یا سفید
باشد و نبض در آخر نوبت مختلف بود لیکن در عظم و قوت چندان نباشد که در غب خالصه بود و غب غیر خالصه باشد و مادهٔ این صفرا مخلوط برطوبت است
پس اگر صفرا بر رطوبت غالب بود علامات او قریب بعلامات غب خالصه باشد در قصر نوبت و شدت لرزه و کثرت عرق و زردی بول و دراز و تلخی
و خشکی دهن و تشنگی لیکن شدت این اعراض بخالصه هرگز نرسد و اگر رطوبت بر صفرا غالب باشد علامات او بعلامات تپ بلغمی قریب بود و اگر هر دو
ماده برابر باشند در قوت و علامات نیز همچنان میان این و آن باشد **و اگر** گوید که تپ دو روز درمیان می آید و با لرزه و سرما باشد و زمان نوبت آن
بیست و چهار ساعت بود و با ثقل و تکسر شدید و سردی قوی در سائر بدن و وجع در مفاصل و نبض در ابتدای نوبت صغیر بطی متفاوت شدید الاختلاف
باشد و چون بدن گرم گردد حرارت او غیر حاد و غیر لذاع بود نه مثل غب بلکه فوق حرارت مواظبه و نبض سریع و متواتر گردد و در عظم بیفزاید لیکن بقیاس
حمی غب صغیر متفاوت باشد و تشنگی اندک و بول بدبو بی نضج و در ابتدا سفید مائل بسبزی و خام بود و بعد ابتدا حال او مختلف شود و رنگین گردد
و عرق بقیاس تپ بلغمی بسیار بود و بقیاس حمی صفراوی بسیار نبود و در وقت انحطاط حمی سردی قلیل تر از حمی غب باشد و بول سیاه شود و در وقت
انقضای آن نبض بطی متفاوت مختلف و بول مختلف اللون غیر نضیج بود و حمیات مختلطه و صلابت طحال بر این تپ تقدم نماید و مزاج مریض بارد
یابس و سن کهولت و فصل خریف و هوا بارد یابس و تقدم تناول اغذیه مولد سودا مثل عدس و کرنب و قنبیط و لحم بقر و تیس و نمکسود و غیره بافراط بود ربع دائره
باشد و آن تپ سوداویست که مادهٔ آن خارج عروق متعفن گردد و این علامات وقتیست که این تپ از تعفن سودای طبیعی باشد اما هرگاه از عفونت
سودای غیر طبیعی عارض شود پس اگر از احتراق بلغم باشد نوبتهای او دراز بود و اکثر عقب مواظبه افتد و عرق بطی تر و نبض مائل بلینت و لهیب اندک و بول سفید
و غلیظ و آثار بلغمیت مزاج بود و سردی ملمس و کاهلی و قلت عطش و کثرت خواب و جز آن که از لوازم بلغم است پیدا باشد و اگر از احتراق خون بود وجود علامات
غلبهٔ خون و شیرینی دهن و سرخی بول و غلظ آن بود و سحنه و سن و مزاج دموی و فصل گرم و عادت اشیای گرم تر بر آن دلالت کند و اکثر بعد مطبقه و حمیات الدم
دموی عارض شود و نبض در ان عظیم متواتر و نفس عظیم شدید و تشنگی سخت و لرزه و سرما اندک و تری بدن بسیار باشد و اگر از احتراق صفرا بود نوبت قصیر
و کثرت عرق و نبض سریع متواتر و عطش شدید و کرب و لهیب و قلق و اضطراب بسیار باشد و با قشعریره و برد ابتدا کند و تواتر نفس و تلخی دهن بود و سن و فصل
و مزاج و سحنه حار یابس بر آن دلالت کند و اکثر عقب حمیات صفراوی افتد و اگر از احتراق سودای طبیعی باشد علامات تعفن سودای طبیعی که مذکور شد با خبث
نفس و صلابت نبض و کدورت قاروره بود و افکار ردیه و خواب پریشان و وسواس و کبودی و لاغری بدن و تیرگی رنگ و کثرت اشتها باشد **و اگر**
گوید که تپ دو روز می آید و یکروز نه ربع معکوس باشد و آن تپ سوداویست مرکب از دو ربع **و اگر** گوید که تپ روز پنجم یا ششم یا هفتم یا زیاده بر آن
می آید و با آن علامات ربع یافته شود حمی خمس یا سدس یا سبع و جز آن باشد **و اگر** گوید که تپ بشب می آید و بروز رها میکند تپ لیلی باشد **و اگر** گوید
که تپ بروز می آید و بشب رها مینماید تپ نهاری باشد و مادهٔ این هر دو تپ بلغم باشد **و اگر** گوید که تپ را دوری و نوبتی معین نیست و علامات آن
مختلط بود حمیات مختلطه باشد **و اگر** گوید که در باطن سردی و در ظاهر گرمی محسوس میگردد و علامات حمی بلغمی یافته شود و بول بارد خام کم حرارت از بول
تپ بلغمی و نبض بطی متفاوت بود و در اکثر هر روز شدت کند لیکن گاهی بسبب غلظ و قلت ماده مستحیل بربع و غب گردد و مدت نوبت او از چهار ساعت
تا بیست و چهار ساعت بود و در اکثر قبل از ین منقضی شود حمی الفیالوس باشد **و اگر** گوید که در باطن حرارت و در ظاهر برودت معلوم میشود و در اکثر تپ بنوبت
آید تپ لیفوریا باشد پس اگر بلغمی بود بول خام و نبض بطی و متفاوت باشد و تپ نرم بود و بنوبت بلغمی آید و اگر صفراوی بود تپ لازم باشد و برودهٔ
غب اشتداد کند و دیگر آثار صفرا پیدا بود **و اگر** وقت آمدن تپ غشی حادث شود حمی غشیه باشد پس اگر بدور تپ بلغمی هر روز دوره کند و با ترهل بدن
و تبیج رو بود و رنگ روی صاحب او بر یک حال نماند اکثر رصاصی بود و گاهی زرد و گاهی مائل بکبودی و سیاهی و گاهی بسبزی و چشمها تیره گردد

وبیرون جاسته بود وقت هیجان و لب اعسیاه مثل لب کسی نماید که شاه توت خورده باشد و در سرهای پهلو درد و نفخ پدید آید و اگر قی آید ترش باشد مادهٔ آن بلغم خام باشد و اگر بادی صفرا غلیظ مخلوط شود ادوار او اکثر مثل بلغمی باشد اما سوزش احشا و قی صفراوی و دیگر آثار ترکیب صفرا بران گواهی دهد و اگر دورهٔ او در اکثر بدور غب آید یا لازم باشد و با آن تشنگی شدید و کرب و لهیب و غم بود و در ابدان حار یابس مزاج حادث شود و بدن بسرعت گداخته شود و نبض صغیر متواتر بود و در یکدو نوبت سقوط قوت و نبض پدید آید و در مدت اندک مریض بیمار سالها نماید مادهٔ آن خلط حاد سمی صفرای کراثی یا زنگاری باشد **واگر** تپ عام بود و بخلق کثیر حادث شود و علامات و باظاهر بود و ظاهر بدن سخت گرم نباشد و در باطن سوزش و بیقراری و حرارت قوی بود و بادی عظم و تواتر و تنگی نفس و بدبوی آن و شدت تشنگی و خشکی زبان باشد و گاهی با غثیان و سقوط اشتها و وجع فواد و عظم طحال و کرب شدید و تململ بود و گاهی سرفهٔ خشک و سقوط قوت و اشراف بر غشی و اختلاط عقل و تمدد شکم باشد و با آن سهر و استرخای بدن و فتور در حرکات بود و گاهی بادی بثور اشقر و احمر عارض شود که گاه بسرعت ظاهر شود و جلد غائب گردد و قلاع و قروح حادث شود و در اکثر نبض متواتر صغیر بود و تپ در اکثر بشب اشتداد نماید و گاهی صاحب او را حالتی مثل استسقا حادث گردد و اسهال مراری وغیره افتد و براز او نرم بدرنگ و گاه سیاه و اکثر کفناک بدبو باشد و در ان اعضا و اخلاط گداخته برآید و بول مائی مری سوداوی بود و اکثر صفرا یا سودا ابقی برآید و عرق بدبو آید و تپ با اعراض مذکوره بقوت آنها ابتدا کند و بغشی و سردی دست و پا و لیثر غش و تشنج و کزاز مؤدی گردد حمی وبائی باشد **واگر** تپ تابع اورام بود و درد یا ثقل در عضوی باشد و آن عضو گرمتر از سائر اعضا بود و نبض در ابتدا صغیر و در انتها سریع الانقباض باشد بعده عظیم و سریع و متواتر گردد بحسب عضو و ماده پس منشاری یا موجی گردد بحسب عضو در عصبیت و لحمیت و بول در اکثر کم رنگ بود بسبب میلان ماده بسوی ورم حمی ورمی باشد **واگر** علامات مخصوصهٔ حمیات بعضی با بعض مرکب و مجتمع یافته شود و هرگاه در تپ اول لرزه آید پس لازم گردد و هیچ عرق نکند و یا در میان تپ هر وقت سرما و لرزه معاودت کند و از پس دو سه لرزه یکبار عرق کند و ایضا هرگاه در تپ لازمه لرزه قوی باشد و مدت سرد ماندن دست و پا سخت دراز گردد تپ مرکب باشد پس اگر نوبت تپ یکروز درازتر و آهسته تر از غب بود و یکروز کوتاه تر لیکن گرمتر باشد و اکثر در یک نوبت دو سه دفعه قشعریره ظاهر شود و گاهی اعضا گرم شوند و قشعریره هنوز ثابت باشد و ابتدای تپ و تزید آن شدید الاضطراب بود و آن انتها طویل باشد و هرگاه معلوم کنند که بدن گرم میشود و تپ عنقریب بانتها میرسد قشعریره معاودت کند و منتهای او در اوقات جزئیه و کلیه قبل منتهای حمی بلغمی و سریعتر از ان بود و لطی تر از منتهای حمی صفراوی باشد و همچنین انحطاط طویل بود و کمتر بعرق فتره کند و روز سوم تپ مشابه روز اول در نوائب بود و چهارم مثل دوم در تفتر باشد و در نبض عظم و سرعت و تواتر از غب کمتر بود و در اضداد آن یعنی صغر و لطو و تفاوت قلیلتر از تپ بلغمی باشد و بول لطی النضج بود و قی مختلط از صفرا و بلغم و همچنین براز باشد شطر الغب باشد و این تپ مرکب است از مادهٔ بلغم و صفرا پس اگر بلغم غالب بود نوبتها درازتر باشد و قشعریره ضعیفتر و تضاغط نبض قویتر بود و اطراف بسرعت سردی قبول کند و دیرتر گرم گردد در ابتدای مرض و تشنگی اقل و قی صفرا کمتر و بول شدید البیاض و خام و عرق کمتر و سن کودکی یا پیری و مزاج بارد بلغمی و همچنین عادت بخوردن اشیای بارد رطب و فصل و بلد و صناعت بارد باشد و اگر صفرا غالب بود نوبتها کوتاه تر باشد و اطراف زودتر گرم گردد و تشنگی و قی صفراوی زیاده تر باشد و عرق بسیار کند و قشعریره بلرزه مائل باشد و قویتر بود و زودتر در گذرد و بول رنگین تر باشد و سن شباب و مزاج گرم و عادت بخوردن اشیای گرم و مانند آن از فصل و بلد حاد باشد و اگر صفرا و بلغم هر دو برابر بود اعراض و دلائل نیز برابر پدید آید و قشعریره صرف تام غیر نافض و نه متعدی بنفض باشد و چون ترکیب این تپ از دائرهٔ صفراوی و لازمهٔ بلغمی باشد واو آنست که اکثر اطبا باسم شطر الغب خالص مخصوص نموده اند لرزه ضعیف باشد و گاهی برد و قشعریره دران تکرار کند تا آنکه مادهٔ خارج عروق که آن صفراست در منتهی غلیظ گردد و دران حرارت احشا و شکم مع برد اطراف کثرت نماید و نبض بسیار صغیر و متفاوت باشد پس اگر لازمه صفراوی بود لرزه نباشد و نه بسیار قشعریره و نبض اعظم و اسرع و کرب شدیدتر باشد و اگر هر دو دائمه ترکیب یابند نافض البته نبود و غب لازمه را عارض شود که قبل خفت بلغمی تخفیف یابد و اگرچه غب لازمه در شدت راجح نبود قبل از رجوع بلغمی در شدت بسبب قلت صفرا و کثرت بلغم

معالجۂ کلی حمیات عفونیه

بدانکه تپ صفراوی بلازمه و خصوصاً محرقه محتاج تبرید زیاده میباشد بعد آن تپ دموی بعد آن تپ بلغمی بعد آن تپ سوداوی و هرگاه تپ عارض شود باید که
اول از علامات مادهٔ آن دریافت کنند بعد آن بحسب احتیاج تبرید و تسکین نمایند و بهتر آنست که اهلیلجات را در حمیات ندهند و خوردن لبنیات در حمیات باعث ازدیاد
عفونت بود و گویند که علاج حمیات عفنی حادث از عفونت خون یا صفرا یا سودا یا بلغم داخل عروق قریب از علاج آنست که مواد او خارج عروق باشد زیراکه اخلاط
آن بعینه همان اخلاط است جز آنکه این محتاج بفرط تبرید و تلطیف باشد و اگرچه تبرید بسیار تفتیح رابطی سازد الا آنکه تسکین سورت آن میکند زیراکه در حدت زیاده بود و بسبب
نحو مواد آن در عروق و در خطر شدید تر باشد بسبب کثرت سکیت آن و فائدهٔ جلیله که در آخر حمیات اطفال مسطور گردد آن را نیز ملاحظه نمایند مسیحی مینویسد که حمی
عفنیه علی الاطلاق سوء مزاج مع ماده است و لهذا احتیاج به تبدیل کیفیت و نقصان ماده میشود و کیفیت حمی حرارت و یبوست ست پس حاجت در ازالهٔ او بادویهٔ
مبرد و مرطب می افتد و مادهٔ حمی مختلف میباشد و اگرچه در جمله عفن ست چنانچه در غب صفرای عفن ست و در بلغمی بلغم عفن و در ربع سودای عفن پس لهذا استفراغ هر
واحد ازین اخلاط حاجت می افتد بادویه که از شان آنها استفراغ آن خلط بود و از حمیات بعضے آنست که سوء مزاج دران قویتر از مقدار ماده میباشد مثل حمی غب
پس آن محتاج به تبرید و ترطیب بیشتر از استفراغ ست و بعضی آنست که ماده دران بیشتر از مقدار سوء مزاج بود مثل حمی ربع و حمی بلغمی و دران حاجت باستفراغ
زیاده تر از تبرید و ترطیب باشد و هرگاه چیزی یابند که هم تبرید و ترطیب کند و هم استفراغ ماده بهتر باشد و هرگاه یافته نشود باید که ترکیب دهند و برای هر واحد ازین
اغراض ثلثه آنچه موافق باشد استعمال نمایند شیخ الرئیس میفرماید بدانند که غرض در معالجهٔ حمیات عفنی گاهی متوجه میشود بسوی تپ پس تبرید
و ترطیب مزاج احتیاج افتد و گاهی متوجه میگردد بطرف ماده هنگامیکه احتیاج بانضاج یا استفراغ مواد بود و انضاج در مادهٔ غلیظ تعدیل اوست بترقیق
و تلطیف و در مادهٔ رقیق تعدیل او بتغلیظ و تکثیف و بسا است که مابین هر دو غرض مذکور تناقض واقع میگردد چه ذات تپ مستدعی تبرید ست و خلط مقتضی
انضاج و استفراغ و تحلیل و این در اکثر امر بی استعمال دوای حار صورت نبندد پس درین هنگام رعایت اهم از هر دو امر واجبست و گاهی تناقض میکند مقتضا
شدت حرارت تپ از تبرید مثل آب هندوانه و ماء القرع و ماء الخیار و سائر بقول و مقتضای ماده از تقلیل و انضاج پس این تناقض منع میکند از نوشیدن
آب فواکه و بقول الا آنکه ماده بکمیت و کیفیت قوی نباشد و بالجمله حزم و احتیاط آنست که تاخیر آب فواکه تا نکهفته نمایند و اقتصار بر ماء الشعیر کنند و جمیع
فواکه باصحاب تپ عفنی مضرست بسبب غلیان و فساد آنها در معده و بسا است که در یک چیز انضاج و تلطیف و استفراغ و تبرید نیز یافته میشود چون
سکنجبین و بدانکه گاهی شدت و حدت تپ بدرجه رسد که در تدبیر سبب از انضاج و استفراغ رخصت ندهد بلکه مقتضی تبرید بلیغ برای تسکین باشد و خصوصاً
چون قوت را طاقت مقاومت و صبر بر شدت نیابند و اگر قوت را مقاوم و صابر آن یابند قطع سبب نمایند و تدبیر خلط از انضاج کنند و غذا را قطع سازند
و تبرید نیز نمایند که مانع تحلیل باشد و اگر قوت را قاصر یابند مشغول بتعدیل مضاد آن گردند به تبرید و انعاش قوت بغذا و چون تقویت قوت بانعاش
آن و قهر مضاد آن نمایند متوجه بمرض شوند و بنضج و استفراغ پردازند و چون درین حمیات تبرید نمایند باید که بچیزی نکنند که دران قبض و تکثیف باشد
مانند اقراص مبرده که در ابتدای این حمیات موافق نبود مگر بعد نضج و استفراغ و اقراص موافقتر برای کسی ست که تپ او متشبث بمعده و جگر او باشد
گویا که تپ دق بود در لزوم و تشبث و بدانند که علاج حمای عفونت مخالف علاج دق ست زیراکه علاج دق منحصر بر مضادت مرض ست و علاج
حمی عفونیه مقصور بر مضادت مرض تنها نیست بلکه بران و بر قطع سبب آن و اگرچه بمشاکل مرض نباشد و تغذیه صدیق قوتست از جهت بعض
آن و دشمن قوتست از جهت آنکه دوست دشمن آنست و آن ماده است زیراکه آن معین بر دوست و ازینجهت معالج محتاجست در تدبیر او بقانون که جدا نگردد و باید دانست
که ممکن نیست معالجهٔ تپ مگر بعد از معرفت آن پس اگر نشناسند جنس و نوع حمی را باید که تلطیف تدبیر نمایند و جهد کنند که مریض را نوبت تپ ملاقی نگردد مگر آنکه شکم او خالی
باشد و تحریک طبیعت در روز نوبت بهیچ چیز حتی الامکان نکنند و معالجه باستفراغ و مانند آن ننمایند و باید که مراعات حال قوت در جمیع آن از تدبیر غذا و استفراغ نمایند پس
اگر قوت قوی باشد و غالب در بدن خون بود و یا با خلط غالب خون باشد فصد واجب ترین چیز است و خصوصاً چون بول سرخ غلیظ باشد و اصفر ناری نبود که باز بی زرد بفصد
خوف غلبهٔ صفرا و حدت آنست و بعد از فصد اسهال لطیف و مانند خصوصاً اگر در انجا طبع یابس محتبس باشد مثل ماء الشعیر و شیر خشت اندک و یا ماء الشعیر و سکنجبین اگر طبیعت

نرم نشود در مثل شیرخشت مانند شربت بنفشه زیاده نمایند و غایت غرض از ان تلیین باشد نه اسهال واطلاق عنیف و بهتر نزد من استعمال حقنهاست بقدر یکه محتاج الیه در قوت باشند و از حقنهای مشترک النفع خفیفه حقنهٔ مرتب از روغن بنفشه و آب برگ چقندر و زردهٔ بیضه و شکر سرخ و بوره است و چون این تلیین ابتدا بکار برند بهتراست که در انتها محتاج با ضعیف تر از ان باشند که در ابتدا احتیاج بدان بوده است و این هنگامیست که طبیعت محتبس باشد بعد از ان متوجه بادرار شوند بمثل سکنجبین مطبوخ با بیخ کرفس و مانند آن بعده تعریق و تفتیح مسام نمایند بچیزیکه بسیار گرم نباشد مثل مالش بروغن بابونه و تنطیل بشراب ابیض و بآب شیرین نیمگرم پس اگر تب ممتد بسیار باشد هیچ تمریخ و تنطیل جائز نیست و چون دریابند که خلط در اول امر مائل بمعده است قی فرمایند بچیزیکه دران مخالفت از عادت نباشد بلکه بمثل سکنجبین با آب گرم اگر اخلاط را طبیعت تحریک بقی نماید و در تحریک قی مخالفت طبیعت نکنند اگر آنجا میل خلط بجانب امعا باشد و احساس بقراقر و انحدار ثقل یا مانند آن نمایند بلکه درین هنگام تحریک باسفل کنند و تدبیر خواب و آب و استفراغ جداگانه مذکور گردد و هنگام انحطاط تب و ظهور علامات نضج و بعد استفراغ اخلاط در استعمال حمام و شراب رقیق ممزوج با آب و مالش بروغنهای محلله باک نیست و بدانکه چون صداع و تب با هم مجتمع گردد اولاً علاج تب کردن اولی است و بدانند که گاهی صداع تب را که رو بانحطاط آورده باشد بسوی تزید باز می آرد بسبب وجع و ماده پس لازمست که اولاً بتسکین صداع بپردازند و چون طفل شیرخوار تب بهم رساند واجبست که اصلاح شیر مادر او نمایند باودیهٔ مناسبه و چون قاروره بیرقانی باشد در تب دلالت بر ورم کبد مینماید و علاجش آشامیدن ماء الشعیر و سکنجبین است پس هرگاه حدت تب ساکن گردد بتدبیر مذکور قصد ورم نمایند بتحلیل و تلیین و چون با تب قولنج باشد مادام که انفتاح طریق آن نگردد ماء الشعیر نیاشامند بلکه شوربای خروس دهند اگر واجب بود تلیین بحقنهٔ لین نمایند و روغن در حقنه بسیار داخل کنند بعده ماء الشعیر رقیق بنوشانند اگر ضرور باشد و گاهی با تب فالج بهم میرسد پس اولاً معالجهٔ تب نمایند و سکنجبین ممزوج بگلقند و نخوداب بزیت برای ایشان نیکوست اگر تب احتمال آن نماید و ترک کنندهٔ عادت در تدبیر خود گاهگاهی تب در خود احساس مینماید و آنرا مضر نیست زیراکه سببش ترک عادت در تدبیر است و عود بسوی آن اکثر در علاج او کفایت میکند صاحب کامل گوید میباید که در علاج عام حمای عفونت سه چیز استعمال نمایند یکی تسکین حرارت تب و مقاومت آن دوم استفراغ خلط عفن سوم تدبیر بغذا و اختیار آن اما تسکین حرارت تب باید که باشیای مبردهٔ مرطبه از اغذیه و اشربه و ادویه کنند الا اسرا و از نیست که اشیای بارده مرطبه مطلقاً استعمال نمایند لیکن بحسب آنکه مقدار مزاج مرض آنرا واجب کند و بحسب مزاج طبیعی بدن و بحسب سن مریض و فصل موجود و بحسب مزاج بلد اما بحسب مقدار مزاج مرض چنان باید که هرگاه تب قوی الحرارت و حدت بود احتیاج بتکثیر استعمال اشیای مبردهٔ مطفیه افتد و اگر حرارت تب قوی نباشد در استعمال چیزهای سرد تقلیل نمایند و باید که استعمال اشیای مبرده بحسب مقدار خروج بدن از اعتدال در حرارت باشد و این حکم عامست در جمیع امراض حادث از سوء مزاج مقدر باید کرد لیکن بدانند که معرفت حقیقی این چیز طبیب را ممکن نیست مگر بحدس و تخمین صناعی زیراکه اگر طبیب را معرفت مقدار کیفیت مرض و کمیت آن ممکن بود علاج آن باشیائی که بمقاومت مرض وفا کنند خواهد کرد و بدان صحت حاصل خواهد شد و این بحدس و تقریب و طول عادت و ریاضت در مزاولت امراض دریافت گردد و اما علاج آن بحسب مزاج طبیعی بدن چنان باشد که هرگاه مزاج طبیعی بدن بارد بود احتیاج در تب باستعمال اشیای قوی التبرید باشد و اگر مزاج طبیعی بدن حار باشد حاجت باستعمال چیزهای قلیل التبرید افتد و همچنین امر جاری میشود در سائر علاج امراض حادث از اصناف سوء مزاج برین مثال و اما استعمال اشیای مبرده بحسب سن مریض و فصل حاضر و بلد مسکن مریض چنانست که اگر این همه اشیا یا اکثر آن حار باشند واجبست که تطفیهٔ حرارت حمی و تبرید آن بسیار باشد و اگر همه یا اکثر آن بارد باشند باید که تبرید و تطفیه اندک بود و علی هذا القیاس می باید که علاج سائر اقسام سوء مزاج باقی اعنی برودت و رطوبت و یبوست برهمین قانون باشد که ذکر کردیم و تدبیر استفراغ و غذا بعد مسطور گردد

تدبیر خواب

شیخ و جرجانی مینویسند که بیمار را در ابتدای نوبت تب از خواب منع کنند خصوصاً اگر اندر مقدمهٔ تب خراشا یا سردی یا لرزه باشد و اما نزدیک انحطاط سود دارد و مساعدت که در وقت انتها ضرر نکند و خداوند تب گرم را در تابستان در خسخانه و سردابه خفتن نشاید و اولی تر آنکه تن بجامه پوشیده دارند و هوای خانه سرد کنند تا هوا که بنفس میگیرند خنک بود **تدبیر آب سرد** بقول شیخ صاحب تب را از آب سرد منع نباید کرد لیکن چون ماده خام و غلیظ باشد دترسند که غلیظ تر و خامتر گردد و منع نفع نماید و کمتر طول کشد باز باید داشت و بدانند که چون فصد نفع کند بعده استعمال آب بطریق بد نمایند شفا حاصل نشود یعنی استعمال آب سرد در کمیت و کیفیت آنچنان نمایند که خلط را خام کند

و اخماد حرارت غریزی نماید دران شفا نبود و اگرچه پیش ازان فصد نافع کرده باشند و اما خلط رقیق صفراوی را آب سرد بهترین چیزهاست لیکن اگر معده یا جگر ضعیف باشد یا هر دو بارد باشند یا در اعضای شکم مریض ورم بود یا در اندام او درد باشد یا مزاج او قلیل الدم باشد یا حرارت غریزی او ضعیف بود یا بیمار را عادت شرب آب سرد نباشد مثل مردم بلاد گرم یا سخت لاغر باشد آب سرد نباید داد چه ایشان بسرعت تشنج میکنند و فواق بهم میرسانند و اما ازین حیثیت که مادهٔ حار بود یا غلیظ که نضج یافته باشد و بدن فربه و حرارت غریزی او و قوت قوی و احشا سالم از آفات باشد و مزاج اصلی بارد نبود و عادت آب خوردن بوده باشد پس آب سرد افضل شی بود و گاه طبیب در حمیات محرقه آب سرد کثیر المقدار تا یکمن و نیم بمریض بدهد چنانچه رنگ او بسبزی گراید و لرزه بران افتد پس اکثر تب صفراوی مستحیل ببلغمی گردد و گاهی طبیعت قوی شود و ماده را بعرق و بول و اسهال دفع کند و عافیت حاصل گردد و ایضاً چون در بعض مواضع ورم باشد و خوف مضرت حرارت تب و تشنگی بود و گمان شود که تب از تشنگی مؤدی بذبول گردد از آب سرد منع نکنند و سکنجبین گاهی تشنگی را ساکن کند و تقطیع نماید و اطلاق آورد و مضرت او بسیار بود و مثل مضرت آب سرد نیست و دران جمع ماده و تکثیف آن نبود و همچنین جلاب ممزوج با آب بسیار پس اگر یکی ازین هر دو با آب سرد ممزوج کرده بدهند مضرت او در تغلیظ و صلب کردن ماده کمتر باشد و چون شرب آب سرد جائز نبود بسبب بودن بدن مستعد با نسداد مسام و بران اقدام نمایند خوف آن باشد که قبض مسام احداث نماید و بسبب تب دیگر شود بنابر حدوث سدهٔ دیگر جدید و گاهی این سده و تب شدیدتر از اول باشد و چون آب سرد بعضوی ضعیف رسد فعل آن عضو را فاسد کند و اکثر فرو بردن طعام و شراب و دم زدن دشوار گردد و رعشه و تشنج و ضعف مثانه یا گرده یا قولون پیدا کند و اکثر کسی را از صاحبان تب منع آب سرد واجبست که در صحت خود ازان ضرر یابد بلکه چون بینند که سحنه تونیست و عضلات غلیظ و مزاج حار یابس و استفراغ ماده کرده باشند احیاناً در اکثار آب سرد رخصت دهند مجوسی گوید که از نشان آنست تبرید و ترطیب پس اگر تپی از تپهای مطبقه و محرقه باشد و علامات نضج ظاهر و قوت قوی و عادت مریض شرب آب سرد بود و عضوی از اعضای شریفه ضعیف و وارم نباشد صاحب او را از شرب آب شدید البرد منع نباید کرد و الا شرب آن ممنوع ست و اگر بیم فصل گرما و تب در غایت حدت باشد لاسیما هرگاه معده و جگر ضعیف بود بلکه آب معتدل البرد بدهند و هرگاه تب نائبه باشد و حار باشد باید که صاحب او را آب سرد در وسط نوبت تپ بنوشانند لیکن در وقت ابتدای نوبت آب سرد ندهند همچنین هرگاه تپ غیر حاد باشد و خلط خام بود از شرب آب سرد منع باید کرد و اکثار شرب آب مضرتهای بسیار دارد چنانچه بقراط در کتاب امراض حاده ذکر کرده که نفخ و انحدار او بطی گردد و نضج او مشکل شود و در معده دیر بماند و در اکثر امر قراقر پیدا کند و طعامی را که در معده باشد فاسد کند و اگر اتفاق افتد که در معده صفرا غالب بود آب دران فاسد گردد و مستحیل بصفرا شود و چون بعد طول مدت از معده بسوی رودهٔ صائم منحدر گردد ازان بسوی جگر و گرده و صدر رود و بسهولت نافذ نشود و هرگاه امر چنین باشد ادرار بول و تسکین عطش درین حال نتواند کرد زیرا که از معده بسرعت نافذ نشود و بعمق بدن نرسد و لهذا نشاید که آب نوشند مگر با بعض اشربه مثل سکنجبین و جلاب تا زودتر از معده فرو رود و مضرت عسل آنست که مزاج گرم کند و صفرا را تیز نماید

تدبیر سکنجبین

جرجانی و ایلاقی مینویسند که سکنجبین شربتی ست مرکب از سرکه و عسل و آب و یا از سرکه و شکر و گلاب در جملهٔ ترکیبش سخت نیکوست از بهر آنکه سرکه بطبع سرد و خشک ست و یا سردی تیز و نفوذ کننده است مضرت او در اعصاب و اعضای عصبی چون معده و رحم عظیم باشد هیچ جزوی ازوی نماند که مضرت سرکه بدو نرسد و منفعت او آنست که ریاح را تحلیل کند و رطوبت غلیظ و لزج را لطیف گرداند پس هرگاه ازان سکنجبین بسازند مضرت سرکه بعسل شکسته شود و مضرت عسل بسرکه و منفعت هر دو بمنفعت آب حاصل شود و او آنست که تشنگی را بنشاند و صفرا را ساکن کند و کام و دهان را تر دارد و رطوبت غلیظ و لزج را که در مجاری نفس و مجاری اخلاط باشد لطیف کند و رطوبتی را که بسرفه بصعوبت و بدشواری برآید بآسانی بیرون آرد و سدهای اندام اندرونی بگشاید و خلط رقیق را با درار بول و عرق بیرون آرد و گاهی تلیین طبع کند و اسهال آورد لیکن باید که بسیار ترش نباشد تا این منفعتها باثر باشد از بهر آنکه سکنجبین ترش اثری قوی کند منفعت و مضرت او بسرعت بود و کسیکه از سکنجبین ترش بزودی منفعت نیابد علامتش آنست که مرض با خطرست و ماده نضج پذیر نیست و در خامی و غلظت بحدیست که سکنجبین آنرا

لطیف نمیتواند کرد بلکه غلیظ تر میکند زیرا که اجزای لطیف آن تحلیل میشود و باقی لزج تر میگردد و بسیار باشد که قوت قوی بود و سکنجبین رطوبت لزج را لطیف کند و بآسانی آنرا بسرفه برارد و آلات تنفس را پاک کند و اگر قوت ضعیف باشد رطوبت بسرفه بیرون نتواند انداخت و خناق پیدا کند پس طبیب را واجبست که اندر حال ماده از کمی و بیشی و غلظت و رقت آن نگاه کند تا ماده نضج پذیرست و در بیمار امید خلاص ست اگر امیدی بیند و فصل زمستان باشد سکنجبین معتدل نیم گرم دهد تا اخلاط را بپزاند و لطیف گرداند و اگر تابستان باشد بآب سرد بیامیزند تا تشنگی بنشاند و قوت تب را بشکند و حرارت ناری را ساکن نماید و سدهای باطنی را بگشاید و بآب یخ و بدون برف دهند تا اخلاط را لطیف تواند کرد و نگذارد که لعاب دهان بیمار لزج نشود و بدین سبب در حمیات محرقه و مطبقه و غب سکنجبین معتدل بآب یا گلاب آمیخته سخت موافق بود و در حمیات بلغمیه سکنجبین بزوری یا سکنجبین که از سرکه عنصل یا از سرکه کبر سازند موافق باشد و فعل بزوری قوی تر از فعل ساده باشد در انضاج و تلطیف و تفتیح سده باید دانست که در سکنجبین ترش دو مضرتست یکی آنکه خداوند سرفه را زیان دارد دوم آنکه بسبب زدانیدگی خوف بود که اگر در بدن صفرا یا خلطی شور و تیز باشد آنرا بزداید و بامعا فرود آرد و گذر آن بر امعا سبب سحج گردد خاصة اگر امعا ضعیف باشد بدین سبب سکنجبین معتدل دادن صوابتر باشد تا ازین مضرتها ایمن تر باشد **صاحب کامل** گوید که از اشربه دوائیه سکنجبین ست و آن شربتی ست موافق برای صاحبان تپ اما سکنجبین ساده موافق اصحاب حمیات صفراوی و محرقه ست زیرا که مبرد و ملطف و مقطع لزوجت خلاط و ملطف و منفذ در عروق و مفتح سدد و مخرج خلط عفن بالبول ست الا آن صالح نیست برای سرفه و امعا که بسوی آن خلط حاد بریزد زیرا که آنرا بجرد اشد و دران جراحت کند و اما اگر معمول از بزور باشد آن نیکوست برای حمیات بلغمی بهر آنکه قوی ترست در تلطیف و تنفید و در ادرار بول **شیخ** سیفرماید که بهترین سکنجبین نزد یک من آنست که شکر را در پاتیله هموار فرش کنند بعده سرکه تند شرابی آنقدر بران ریزند که بالای شکر نیاید بلکه آنرا مکشوف بگذارد پس آنرا بر انگشت که آتش او نرم باشد یا بر خاکستر گرم نهند تا شکر در سرکه بدون آنکه جوش زند بگدازد پس کف او بردارند و ساعتی بگذارند و حرارت بسیار نباشد تا آنکه سرکه و شکر ممزوج گردد بعده آب بقدر یکه دو انگشت بالای آن باشد بران ریزند و جوش دهند تا بقوام آید

تدبیر جلاب و ماء العسل

صاحب کامل مینویسد که جلاب ملطف و مبرد و مسکن تشنگی ست و ماء العسل ملطف و مقطع بلغم بغیر تبرید شدید ست و از جمله اشربه دوائیه شربت بنفشه ملین طبع و مملس خشونت قصبه ریه و صدر و مسکن تشنگی ست **ایلاقی و جرجانی** گویند که هرگاه یبوست غالب بود جلاب رطوبت بیشتر از ماء الشعیر دهد پس در مزاج یابس عوض سکنجبین جلاب باید داد و در تبهای حاده اگر قوت قوی باشد و علامت دلالت نماید بر آنکه انتهار و نضج خواهد بود سوای جلاب چیزی دیگر نباید داد و اگر صفرا سخت غالب باشد و خوف استحاله جلاب در معده بصفرا بود چندان آب با وی آمیزند که غلبه آب را بود تا تشنگی بنشاند و صفرا نیفزاید و آنچنین جلاب از آب بهتر باشد زیرا که زودتر منحدر گردد و اگر آب کمتر باشد طبع را بیشتر نرم کند و جلاب پخته بهتر از خام باشد و غذا بیشتر دهد لیکن در تلیین طبع ضعیف تر باشد و ماء العسل همچنین باشد و چون خوف کنند که ماء العسل در معده مستحیل بصفرا گردد ایضا با آب بسیار آمیزند چنانکه آب بر عسل غالب بود تا تشنگی نیارد و اگر در نواحی گرده خلطی باشد با در ار بول آنرا بیرون آرد و اگر در نواحی سینه و شش رطوبتی باشد بآسانی بر اندازد لیکن در انضاج رطوبت سکنجبین قوی تر ازان باشد و هرگاه خلط غلیظتر و لزج در نواحی صدر و ریه جمع شود علاج آن بچیزی ملطف باید کرد تا قوت او در غشای صلب که استر پهلوها و وقایه و غلاف اعضای باطنی ست بتواند گذشت و خلط را لطیف تواند کرد و قوت ماء العسل بیش ازان نیست که بلغم را که سخت غلیظ نباشد لطیف کند مردم مرطوب و سرد مزاج را سود مند بود زیرا که در پاک کردن سینه و شش سکنجبین قوی تر از ماء العسل باشد و بدانند که اگر در اعضای اندرونی چون جگر و سپرز ورم صلب یا نرم باشد ماء العسل مضر بود و صاحب سدد را هم مضرست بهر آنکه جگر و طحال آنرا بسبب شیرینی زودتر و بیشتر جذب کنند پس زیاده از مقدار طبیعی بکشد بحدیکه در مجاری نگنجد و سده زیاده گردد و درین گمان تنگ شود و در سکنجبین قوت شیرینی بسرکه شکسته میشود و جگر و سپرز را در جذب آن چندان شوق نمیباشد و بقوت سرکه ماده زودتر لطیف میگردد و سده کشاده میشود و گاهی ماء العسل ساده انسان تندرست را بکید و مجلس صفرای کفناک می آرد پس اگر احساس چیزی ازینها نمایند از نوشیدن ماء العسل احتراز کنند و گاهی در حمیات وبائیه استفراغ صفرا بسیار افتد و هر چند استفراغ میشود حرارت و کرب زیاده میگردد و این علامت غایت حرارتست و ممکن ست که رود ها را بجرد اشد و سحج تولد کند

بهتر آنکه سکنجبین سفرجلی در ملطف و مقطع زیاده ترست ۱۲ منه

زیرا که ورم را گرم کند و دران صفرا پیدا نماید ۱۲ منه

پس ماء العسل باید داد و نه جلاب و نه سکنجبین بلکه آب بسیار سرد دهند و نوشیدن ماء العسل عقب ماء الشعیر موافق نباشد بلکه صواب آنست که ماء العسل پیش از ماء الشعیر خورند تا زود فرو گذرد و راه ماء الشعیر گشاده کند اما چون طبع قبض باشد و حرارت مفرط بود عوض جلاب و ماء العسل آب تمر هندی بجلاب آمیخته باید داد تا سود مند آید

تدبیر ماء الشعیر

اطبای قدیم کشکاب را اندر علاج تپها بر آن اختیار کرده اند که علاج جمله امراض بضد آن باید کرد و در حمیات محرقه و مطبقه و تب غب حرارت غریزی ناری میشود و ماده تپهای عفونی بعضی سوخته و نضج نایافته و بعضی خام باشد و تدبیر دفع آنچه سوخته باشد و تدبیر نضج آنچه خام باشد هر دو باهم باید کرد و قوت بیمار در بدن نگاه باید داشت و قوت را به تبدیل مزاج و غذا انگاه توان داشت و آنچه مزاج آنرا بدل کند و تیز گرداند اشربه بارد ست و آنچه قوت را نگاه دارد چیزی غذائیست و معده مریض را از شربت و غذا ممتلی نشاید کرد بهر آنکه طبیعت را بسه کار مشغول کرده باشد یکی هضم شربت دوم هضم غذا سوم نضج ماده و این مشکل باشد و با این همه عوض رطوبت که حرارت تپ از بدن بیمار گداخته و تحلیل کرده باشد بدان باز باید رسانید از بهر این کار شربتی چند که این منفعتها دروی یافته شود هیچ مثل کشکاب نیافته آنرا اختیار کردند و بقراط در ستایش ماء الشعیر میگوید که اندران جلا و لزوجتیست و آن معتدل در لینت و جلا و ازلاق و استوای قوام و رطوبت بود و در معده ثقل زیاده نکند و نفخ پیدا نه نماید و بسبب آنکه طبع او تر ست تشنگی بنشاند و بنا بر لینت و استوای قوام او تعدیل ماده و تلطیف آن و تلیین صلابت آن کند و از بهر آنکه سرد و تر ست تعدیل گرمی و خشکی نماید و بجهت آنکه تمام پخته باشد زود هضم شود و بدین سبب حفظ قوت نماید و تن را غذا دهد و بنا بر آنکه با لزوجت مزلق و جالیست بزودی در عروق گذرد و غسل آن کند و اندران نچسپد و این خاصیت در چیزی سوای کشکاب نیست از بهر آنکه از چیزی لزج زلق و جلا کم آید نه بینی که در چیزهای دیگر که بقوام کشکاب سازند لزوجت و نرمی و همواری قوام باشد لیکن انضاج و جلا نباشد و از ان در رگها آلودگی بسیار بماند و در بیضهٔ مرغ نیمبرشت همچنین لزوجت و لینت ست لیکن بر فم معده درنگ بسیار کند و نضج نیست و از فم معده ناگواریده فرو رود زیرا که فعل فم معده اشتهاست و هضم کردن نیست و بسبب بسیاری درنگ کردن بر فم معده غثیان آرد و ازین جمله معلوم گردد که خاصیت لزوجت و جلا در ماء الشعیر ست و سوای این کشکاب را دو خاصیت دیگر ست یکی آنکه قوت او یکسانست و اندران قوتهای متضاده نیست چنانکه در بعض خوردنیهای دیگر ست مثلاً عدس که جرم او قابض ست و آب او مسهل ست و ماء الشعیر بسبب آنکه قوت او یکسانست غذائی که او دهد بغایت نیک بود و قوت افزاید دوم آنکه تن را غذا دهد و قوت را نگاه دارد این هم خاصیتی دران یافته شود نه بینی که منفعتهای کشکاب یکیک در اشربهٔ دیگر یافته میشود چنانکه اگر غرض تسکین حرارت و تلطیف ماده بود آن در سکنجبین یافته شود و اگر غرض ترطیب بدن باشد جلاب رطوبت از ماء الشعیر زیاده کند و اگر غرض اعتدال قوام خلط رقیق باشد از آب سرد این غرض حاصل شود لیکن منفعت تغذیه و حفظ قوت با دیگر منافع جز بکشکاب یافته نشود بنا بر علیه اگر تلطیف تدبیر مطلوب باشد کشکاب بدهند تا طبیعت مشغول بهضم چیزی غذائی کرده نشود و بدانند که هر چه با ماء الشعیر بنوشند منفعت ماء الشعیر باطل کند و سبب اضطراب گردد زیرا که هرگاه چیزی با وی در معده جمع شود قوتهای مختلف ظاهر گردد و طبیعت در هضم و تصرف آن متحیر شود خاصه طبیعت بیمار که هضم نیک ممکن نباشد و بدترین چیزها با کشکاب سکنجبین ست بهر آنکه کشکاب را فاسد کند و همواری قوام او باطل نماید و او را قبل از هضم از معده فرو دارد پس صواب آنست که چون ماء الشعیر بدهند پیش از کشکاب بدو ساعت سکنجبین دهند تا تلطیف خلط کند و مستعد دفع طبیعت نماید و معده را درست کند بعد از ان ماء الشعیر دهند تا در معده زیاده از دو ساعت درنگ نکند و معده مستعد هضم آن باشد آنرا نیک قبول کند و زود هضم نماید و خلطی را که سکنجبین لطیف کرده باشد بشوید و دفع کند و عروق و مجاری اخلاط را پاک کند و گاه دفع باد رار بول و گاه بعرق نماید و اگر بعد از ماء الشعیر بچهار ساعت شربتی دیگر از سکنجبین بنوشند هر چه کشکاب آنرا تعدیل کرده و نضج داده باشد زود دفع شود و سردی و تری که از کشکاب حاصل شده باشد بهمه تن رسد و ترتیب دادن چنان باید که در ابتدا ماء الشعیر رقیق دهند و نزدیک انتها ازان منع کنند و اگر بچیزی حاجت آید بر جلاب یا سکنجبین قناعت کنند و آنجا که حاجت حفظ قوت باشد ماء الشعیر غلیظ دهند و در انحطاط کشکاب بدهند و آنجا که درد و ورم یا اعراض صعب باشد عوض کشکاب جلاب یا سکنجبین بدهند و کشکاب که نیک پخته نباشد نه غذا را شاید و نه علاج را شیخ الرئیس و شراح قانون همین نوشته اند

که قسمی از ماء الشعیر آنست که دران جرم شعیر نباشد لیکن مثل قوت و صورت باشد یعنی اجزای لطیف آن در آب آید و این قسم را مدخل در علاج و مطبوخ در نفعست اگر نیک پخته باشد و بهتر آنست که دران آب بقدر بست سکوره و جو یک سکوره باشد و بعد پختن قریب و خمس آب باز آید پس آب سرخ رقیق از ان بگیرند و این قسم رقیق ماء الشعیر که غذای آن کمتر و در ترطیب او و غسل او و اخراج فضول و انضاج او بسیار و تبرید او معتدلست و زود تر هضم شود و کمتر ترش گردد و قسم دیگر ماء الشعیر آنست که دران چیزی از جرم جو و آرد آن باشد و بهتر نزد ما درین قسم آنست که طبخ او بغایت مفرط نباشد بلکه آنقدر باشد که نفخ او دور شود و بعد از وجهت شدید رسد و این قسم غذا بیشتر دهد و غسل و انضاج کمتر کند و بسیار باشد که این ترش گردد در معدهٔ بارد در جو بیر خود و اگرچه آنرا حرارت غریب از اسباب مزاج بسیار عارض شده باشد و ماء الشعیر را گاهی مطبوخ میسازند از جو مع پوست آن اگر اراده تقلیل غذا و فرط غسل و اخراج فضول باشد و جمع کردن میان سکنجبین و ماء الشعیر باهم مرکب و مفسد ماء الشعیر در اکثر ست و واجب نیست نوشیدن ماء الشعیر بر قبض شکم بلکه نخست قبل او بحقنه یا شیاف طبع را نرم کنند پس کشکاب دهند و اگر کسی را در معدهٔ او ماء الشعیر ترش گردد کشکاب رقیقتر نوشانند و اگر باز ترش شود بیخ کرفس و مانند آن آنچه مسخن معده و مقوی حرارت آن باشد بادی بیزند و اگر ازین نیز ترش گردد ناچار قدری فلفل بدان آمیزند خصوصاً اگر ماده سخت رقیق و گرم نباشد و اگر ماء الشعیر در معده نفخ کند محرور مزاج اندک سرکهٔ خمر بدان ممزوج سازد و اگر سکنجبین صبح بنوشند و تقطیع اخلاط کند و فضول را برای دفع آماده سازد عقب او بعد دو ساعت ماء الشعیر رقیق مذکور بخورند تا آنچه که سکنجبین آنرا قطع کرده غسل و جلا دهد و بعرق و ادرار اخراج آن نماید و خوف نیست در نوشیدن سکنجبین هنگام عشا که غذا از معده مفارقت کرده باشد و گاهی حاجت بتقدم جلاب ماء الشعیر افتد تا در ترطیب افزاید و این هنگامیست که غلبهٔ یبوست بر بدن و زبان بینند و گاهی احتیاج شود بتقدم قبل آن برای تلیین طبیعت چیزی از آب تمر هندی و تقدم این همه بدو ساعت باشد تا میان دو عمل مزاحمت واقع نشود حکیم **شریف خان** مینویسند که اجماع واقع شده است برانکه هیچ غذای دوائی کثیر المنافع مثل ماء الشعیر نیست و مشتمل برده خصالست یکی آنکه بارد ست دوم منضج سوم مستفرغ مواد محترقه چهارم منقی معده پنجم سهل النفوذ در مسام بدن ششم لذیذ هفتم معتدل الغذا هشتم مسکن عطش نهم هیجان اخلاط فاسد نمیکند دهم منتفخ در معده نمیشود اما مرخی معده و مضر احشای بارد و نفاخ ست و مصلح آن گلقند و در مقدار آب که اندران جو بپزند حکما را اختلاف ست نزد بعضی ده چند جو آب باید و نزد بعضی بیست چند و نزد دیگر چهارده حصه آب و یکحصه جو و نزد دیگر پانزده حصه آب و بهتر طریق ساختن آش جو این ست که جو مقشر جید در ظرف مس قلعی دار کرده آب صاف که ده چند جو باشد بران ریزند و بآتش ملایم بپزند و در اثنای پختن تبدیل آب سه چهار بار نمایند و بهتر آنست که هفت آب تبدیل کنند بعد ازان مالیده صاف نموده همراه گلاب عرق کیوڑه شربت انار یا نبات سفید استعمال کنند و علامت جودت جو آنست که در هنگام پختن بالیده شود و آب که دران جو پخته میشود سرخ گردد و فربهی جو نیز علامت جودت آنست بسبیل اکثری و هرگاه تقویت منظور بود بمریض ماء الشعیر ملحم دهند و طریق ساختن آن اینست که گوشت بپزند تا گداز شود بعد ازان همراه کشکاب جو بپزند و صاف نموده بکار برند و طریق دیگر آنست که هرگاه ماء الشعیر را خواهند که فرود آرند آب یخنی گوشت اضافه نمایند و طبخ جید دهند تا ماء الشعیر بقوام مستوی آید پس صاف نموده بکار برند و ماء الشعیر محمص قابض شکم ست و طریقش اینست که جو مقشر ساخته بریان نمایند بعده چنانچه رسم ست بپزند و اگر خشخاش و دیگر ادویهٔ قابضهٔ مناسبه اضافه نمایند صواب تر باشد

طریق ساختن ماء الشعیر

تدبیر استفراغ خلط متعفن

در قانون و شرح آنست که چون قوانین مذکوره در اول عروض تپ استعمال کردند بعد مراعات آن واجبست که مشغول شوند بانضاج و استفراغی که نه بر سبیل تقلیل و تخفیف باشد و آن مذکور شد بلکه بر سبیل قطع سبب بود و ماده را چه حار و چه بارد تا نضج نیابد بی ضرورت استفراغ نکنند چه گاهی استفراغ خلط خام بسبب هیجان و عدم استفراغ تام عائد بکثرت آن خلط میگردد و موجب استحالهٔ سائر اخلاط بسوی آن خلط میشود و گاهی بسبب استفراغ قبل از نضج خلط ردی با خلط نیک مخلوط میشود و باعث تحریک خلط خبیث از عدم انضاج او پس بخروج خلط طیب علت کثرت می پذیرد و غرض در انضاج خلط تعدیل قوام ماده است تا آنکه مهیا و قابل دفع باسانی گردد و خلط رقیق متشرب و غلیظ ناشب و لزج چسپنده هر یک ازین مستعد برای دفع سهل نیست بلکه محتاج آنست که رقیق اندک غلیظ و غلیظ اندک رقیق گردد و لزج تقطیع پذیرد پس بر طبیب حاذق اعمال این صناعت واجبست که بداند که استفراغ خلط قبل از وقتیکه دران نضج در قاروره ظاهر شود ممتنع یا متعسر صعب ست و باعث تکثر

استفراغ بی نضج بحرکت می آرد مواد را و فعل کامل نمی نماید و بسا است که ماده خبیث را با طبیب خلط میناید پس باید که بعد از نضج متوجه استفراغ آن گردد تا بآسانی و بی عائله خارج شود و اما اگر ماده بسیار متحرک منتقل از عضوی بعضوی باشد و بدانند که مهلت تا نضج نمیدهد یا از آن اورام سرسامیه غیر آنها حادث گردد یا اگر آن ماده را در بدن گذارند قبل از زمانی که دران نضج او متوقع باشد در خطر اندازد چه زمانه نضج خلط رقیق لا محاله اطول از زمانه باشد که دران توقع نضج خلط معتدل بود پس بزودی استفراغ آن نمایند و انتظار نضج نکشند زیرا که خطر درین کمتر از خطر آنست و با وجود این طبیعت متحرک و متوجه بدفع آنست بسبب کثرت اذیت آن و چون طبیعت در دفع آن اعانت جوید از استفراغ چاره نباشد و بدانکه فصد از قبیل چیزی نیست که دران انتظار نضج مثل انتظار او در مسهلات کشند و انتظار نضج در اخلاط دیگر کرده میشود تا خلط منفرد دفع شود و چون تاخیر فصد از ابتدای مرض شود در انتهای آن فصد نباید کرد زیرا که بیفائده است بلکه بسا است که هلاک کند باعث موافات او ضعف قوت را و همچنین اگر خوف حرکت و غلبه خلطی از اخلاط باشد و احتیاط واجب کند استفراغ را و اگرچه نضج نیافته باشد باید که آنرا حرکت ندهند مگر در ابتدا و اما نزد انتها مطلقاً هیچ خلطی را بحرکت نیاورند تا آنکه طبیعت غلبه نماید و نضج دهد و اگر بحرکت نیاید خود بخود چندانکه بدان ماده مرض مندفع شود حرکت دهند آنرا برفق بتحریک طبیعت پس اگر آن بنفسه حرکت کند یا حرکت دادند آنرا بافعل او بگذارند و معارضه بدان نکنند چه طبیب معین است نه منازع و این نسبت که بقراط آنرا هائج نامیده است چنانچه گفته می باید که دوای مسهل بعد نضج ماده مرض استعمال کنند فاما در ابتدای مرض استعمال آن نباید کرد مگر آنکه مرض هیاج یعنی کثیر الهیجان باشد و قریب نیست که در اکثر امر هیاج باشد و مثال این استفراغ ضروری که در وقت او نیست و آن وقت حصول نضج تام است مثل تغذیه ضروریه که در وقت خود نباشد و آن وقت فراغ طبیعت از شغل بماده است و نسبت این استفراغ بمنع کردن از عادیت او نسبت این اغذیه است بمنع سقوط قوت و هرگاه استفراغ استعمال نمایند مراعات وقت اقلاع تپ یا وقت فتره یا وقت سردی نمایند و استفراغ باسهال روز نوبت نکنند و نه فصد کشایند و باستفراغ صناعت مضادت در سمت میل استفراغ طبیعت نکنند و ثوران اخلاط بچیزی از تحریک روز نوبت ننمایند و حال آنکه حرکت نوبت نیز مثور اخلاط است پس دو تحریک جمع شده کار مشکل گردد و بالجمله پرهیز نمایند از تدبیر غلیظ در وقت نوبت تا آنکه در ماء الشعیر شکر نخورانند و نه جلاب تا تدبیر غلیظ نوبت را بثوران نیارد و بسبب تنگ کردن مجاری و دران خطر است بلکه اعانت طبیعت بتلطیف غذا نمایند مگر آنکه ضعف مفرط گردد زیرا که طبیب معین و حافظ طبیعت است نه منازع و معاند آن و بدانکه بسا است که احتیاج بدوای قوی ضعیف افتد اما قوت او از جهت آنکه اسهال خلط غلیظ لزج نماید و اما ضعف او از حیثیت آنکه اسهال بیک مجلس یا دو مجلس آرد و استفراغ کثیر با هم نکند تا باعث سقوط قوت نگردد و رای در فصد آنست که تا ممکن بود یعنی امتلا خفیف باشد بدفع آن کوشند و اگر ممکن نباشد تکثیر عدد مرات فصد که هر مرتبه بقدری خون بگیرند بهتر است از تکثیر مقدار که بیک دفعه خون بسیار برارند و حلبست که استفراغ خون بسیار نکنند پس از چیزی که احتیاج باستفراغ آن نیست مثل ارواح و اخلاط صالح بسیار مستفرغ گردد و در خون سامان برای استفراغات نبود بسا است که حاجت آن افتد هنگام مصارعت با مرض و قوت ضعیف گردد از مصارعت بحرانات منتظره و بهترین مسهلات خیارشنبر است و گاهی بران سقمونیا انداخته می شود و گاهی سقمونیا تنها در جلاب داده میشود و گاهی احتیاج باستعمال مثل صبر میشود چون ماده غلیظ باشد و بهتر آنست که غسل و تربیت صبر در آب کاسنی و آب عصیه کنند پس حب بسته استعمال نمایند و اما هلیله زرد را قومی استعمال مینمایند و مادام که از استعمال او ذمات بفرار یافته شود دیگر بریزند زیرا که هلیله بعد اسهال مقبض مسام مخشن حشا است و اگر از ان چاره نباشد بعد نضج تام استعمال نمایند و آب انار بن عظیم النفع است و خاصة بشحم آنها افشرده یا در اوقات غلبه یبوست و صفرا و حاجت بترطیب و از مسهلات بعضی مرتب از بنفشه و سقمونیا است بنفشه بقدر یکمثقال و سقمونیا تا یک قیراط باشد و گاهی دران اندک نعناع داخل کرده میشود و گاهی از مبردات مطفیه که دران سقمونیا داخل کرده شود دوا مرتب میکنند مثل حب با این صفت بگیرند کشنیز و طباشیر و گل سرخ هر واحد نیم درم کافور یک طسوج سقمونیا از نیم دانگ تا یک دانگ و بخورانند یا بگیرند شیرخشت پنج درم و ترنجبین پنج درم و آب سیب شامی و آب سفرجل مساوی از هر یک ده درم و آب کشنیز تر سدس جزو آبها را جمع نموده دران شیرخشت و ترنجبین تر کرده صاف نموده بقوام آرند تا قریب بانعقاد رسد پس از آتش فرود آورده بگذارند تا گرمی آن فاتر گردد ادعه کافور یکنیم دانگ سقمونیا یکدرم سوده بران پاشیده برهم زنند و در مکان معتدل یا مائل ببرودت نگاهدارند تا از حرارت محل تحلیل نشود شربتی از ان از دو درم تا دو نیم درم ممکن است گاهی شیرخشت ترنجبین

نسخه دو درم

وشکر طبرزد تا لطف یعنی برفی سازند وسقمونیا وکافور دران بمقداری داخل کنند که در یک شربت آن مقدار کافور تا یک طسوج وسقمونیا تا نیم دانگ آید پس مرخوب طبیعت باشد بی کراهت ابن عباس گوید که اما استفراغ خلط عفن باید که بادویه کنند که از شان آنها استفراغ آن خلط محدث حمی باشد واین چنان باشد که اگر آن تب غب بود بادویه که از شان او استفراغ خلط صفراویست واگر ربع باشد بادویه که از شان آن استفراغ خلط سوداوی بود واگر مواظبه باشد بادویه که از شان وی استفراغ بلغم باشد واگر تب دموی بود بفصد واگر تب مرکب باشد بادویه که از شان او استفراغ خلط غالب در ترکیب بود چنانچه عنقریب مذکور گردد وباید که از سائر ادویه مسهله آنچه استفراغ بدن بمقدار محدث مرض کند داده شود وگفتیم که این چیزیست که طبیب را معرفت حقیقی او ممکن نیست وجز این نیست که شناخته میشود این بحدس وتخمین صناعی بتقریب واین امریست که آنرا میشناسد کسی که ریاضت در صناعت طب ومزاولت امراض مدت طویل کرده باشد ونشاید که دوای مسهل در ابتدای مرض دهند وخلط نضج نیافته باشد مگر آنکه خلط هائج باشد پس هرگاه خلط را هائج بینند وآن از جائی بجائی انتقال کند ومریض را ایذا رساند وقلق آرد می باید که دران هنگام استفراغ خلط در اول امر نمایند وانتظار نضج نکشند تا مریض استراحت یابد وبا آنکه ذکر کردم سزاوار نیست که استدلال نمایند بر مقدار چیزیکه احتیاج باستفراغ او باشد از کمیت خلط مستفرغ بلکه می باید که نظر بکیفیت او کنند پس اگر آنچه استفراغ یابد آن خلط محدث حمی باشد باید که استفراغ آن بمقدار محتاج الیه نمایند چون قوت قوی باشد واما هرگاه آنچه باسهال خارج شود ضد خلط محدث حمی باشد باید که قطع او کنند ومنع از استفراغ او نمایند زیرا که این ازدیاد مرض مینماید وقوت مریض احتمال آن نمیکند بسبب آنکه چیزیکه درین حال خارج میشود آن خلطی ست که احتیاج بسوی آنست وسزاوار که هنگام استفراغ خلطی که حاجت باستفراغ آن باشد در شش امور نظر دارند وآن قوت مریض وسن او وفصل وبلد مسکن مریض وعادت مریض در استفراغ ونظر بمیل خلط ست وتفصیل این امور ستة مع پنج امر دیگر در قول جرجانی می آید جرجانی وایلاقی مینویسند که هرگاه طبیب خواهد که در تبهای عفونی استفراغ فرماید نخست یازده چیز نگاه باید داشت یکی وقت نوبت تب دوم قوت بیمار سوم مزاج آن چهارم سحنه مریض پنجم معرفت ماده تب ششم حال خامی ونضج ماده هفتم جانب میل ماده هشتم سالهای عمر بیمار نهم هوای شهر مسکن بیمار دهم فصل سال یازدهم عادت بیمار اما آنچه تعلق بوقت نوبت دارد آنست که بنگرند اگر نوبت تب مستوی بود در معلومه باشد روز نوبت هیچ استفراغ نکنند واگر بضرورت حاجت استفراغی باشد تا انقضای نوبت تب توقف باید کرد واگر تب لازم باشد وقتیکه تپ آهسته شود یا در روز وشب آنوقت که هوا خوشتر باشد بعمل آرند وآنچه تعلق بقوت بیمار دارد آنست که اگر قوت مریض قوی باشد خلطیکه خارج می باید کرد بیکدفعه بیرون آرند تا بدن بیکبار پاک شود واگر قوت ضعیف باشد استفراغ نباید کرد لیکن بهر تعدیل مزاج اشربه بارده ومسکنه استعمال نمایند تا هر وقتیکه مزاج باعتدال باز آید قوت نیز ببدن رجوع کند پس دران هنگام استفراغ خلطیکه احتیاج باستفراغ آن باشد باید کرد واگر قوت سخت قوی نباشد ونه سخت ضعیف استفراغ بتفاریق یعنی اندک اندک بدفعات کثیره باید کرد تا قوت بر حال خود بماند وساقط نگردد ومدت میان هر استفراغ چندان باید که از خلط خام بعضی پخته شود وقوت که باستفراغ اول کمتر شده باشد اندران مدت بجای خود باز آید بعده استفراغ بار دیگر کنند وحکم فصد بلا انتظار نضج وغیره همانست که از قانون منقول شد واندر بیشتر وقتها طبیعت چون نضج تمام کرده باشد خلط را دفع کردن آغاز کند پس نگاه کنند اگر طبیعت کار خویش میکند بران باید گذاشت واگر اندر کار خویش تقصیر میکند طبیعت را بچیزی لطیف اعانت باید کرد واگر چنان باشد که طبیعت هیچ دفع نمیکند طبیب تدبیر استفراغ کند وامداد طبیعت بحسب وجوب حال نماید وبدانکه هر استفراغیکه بضرورت کنند ونه در وقت او نمایند از برای آن کنند که تا پیش از آنکه اخلاط بحرکت آیند وروی بعضوی نهند آن ماده را کمتر کرده باشد چنانچه مریض را غذا دهند در غیر وقت غذا مثلاً در انتها که آن بدترین وقتهای تغذیه است تا قوت او ساقط نشود وآنچه تعلق بمزاج بیمار دارد آنست که بنگرند اگر مزاج گرم است ومرض هم گرم استفراغ بتمر هندی وشیرخشت وبنفشه ومانند آن کنند واگر مرض سخت گرم نباشد وخواهند که استفراغ کنند بهلیله وشاهتره وامثال آن جائز بود وآنچه تعلق بسحنه مریض دارد آنست که بنگرند اگر بیمار لحیم وفربه باشد کثیر الاخلاط بود باستفراغ کردن دلیر باشند واگر خشک ولاغر باشد بتعدیل مزاج مشغول شوند واز استفراغ باز دارند وآنچه تعلق بماده مرض دارد آنست که نگاه کنند اگر ماده بیماری خون یا خلطی مساوی خون باشد فصد اولی ترست خاصة اگر بول سرخ غلیظ بود بعده اگر طبع قبض باشد بچیزی لطیف نرم کنند چون شربت بنفشه وشربت آلو

و غیر آن که در آغاز علاج کلی در قول شیخ الرئیس گذشت و اندر وقت استفراغ نگاه باید کرد تا خلطیکه بیرون میشود مادهٔ مرض هست یا نه اگر قوت قوی و ماده مادهٔ مرض باشد چندان ها کنند تا مقدار حاجت بیرون آید و گرنه استفراغ منع باید کرد تا مرض زیاده نشود و قوت ضعیف نگردد و بسیار باشد که ماده غلیظ و لزج باشد و قوت سخت قوی نبود و طبیب را حاجت استفراغ باشد پس مسهل قوی که فعل او اندک باشد استفراغ کنند تا قوت دارو خلط غلیظ را بجنباند و دفع کند و کم فعل او استفراغ بسیار نکند تا ضعف نیارد و در چنین حال از مسهل قوی مقداری اندک باید داد یا مسهل باید ساخت باین **صفت** تربد نیم درم سقمونیا یک طسوج با هفت درم گلقند بسرشند یا غاریقون نیم درم و سقمونیا بدستور مذکور و اگر این ادویه با عصارهٔ گل سرخ تازه یا با شربت ورد خورند جائز است **و آنچه** تعلق بخامی و پختگی ماده دارد آنست که استفراغ قبل از نضج نکنند الا اگر در بدن اخلاط بسیار بینند و یا خوف تحرک اخلاط و انصباب آن بسوی عضوی شریف باشد و استفراغ که پیش از نضج کنند از بهر آن کنند تا ماده اندکی کمتر گردد و طبیعت را سبکباری حاصل شود و انضاج باقی سهل گردد و بهر استفراغ که بهر تنقیهٔ بدن کنند بعد ظاهر شدن علامات نضج باید کرد و گروهی پنداشته اند که مقصود در پختن خلط آنست که خلط رقیق شود از بهر آنکه خلط صفراوی رقیق باشد گویند که آنرا پزانیدن حاجت نیست و این پنداشت باطل است و هم از اینجا معلوم شد که طبیب بهر گاه اراده استفراغ کند نخست انتظار نضج نماید بعده باستفراغ پردازد اما اگر در تن اخلاط بسیار و متحرک باشد چنانکه بقراط آنرا هائج میگوید اگر استفراغ آن کنند روا باشد تا طبیعت سبکبار شود و علامت کثرت اخلاط و هیجان آنها آنست که خلط در بدن بیمار از جائی بجائی میگردد و صاحب او بیقرار باشد و درین حال طبیعت اراده معونت از طبیب در دفع آن بطریق آن میکند پس اگر استفراغ کنند دفع بواجب کند و خلط کمتر گردد و ممکن باشد که از آن راحتی تمام پدید آید **و آنچه** تعلق بمیل ماده دارد آنست که بنگرند اگر میل ماده بسوی معده است استفراغ بقی کنند و از بهر قی چیزی دهند که از عادت بیش دور نباشد و بر سکنجبین و آب نیمگرم و مانند آن قناعت کنند و آنچه میل بسوی امعا دارد استفراغ باسهال کنند و اگر میل ماده بجانب حدبهٔ جگر بود استفراغ بادرار بول کنند و آنچه میل بجانب مقعر دارد استفراغ باسهال کنند بداروهائی که جگر را موافق بود و اگر میل بر وده های سفلی دارد استفراغ بحقنه یا شیاف کنند و علامات این میلها هر یک در مقامش گفته آید **و آنچه** تعلق بسالهای عمر بیمار و شهر مسکن او و فصل سال دارد آنست که بنگرند اگر سن شبابست و شهر معتدل و فصل ربیع یا خریف استفراغ هر گاه حاجت آن باشد یکبارگی بفرمایند و اگر سن طفلی یا پیری و شهر گرم چون بلاد جنوبی و سودان یا سرد چون شهرهای شمالی و سقالبه فصل تابستان یا زمستان باشد از استفراغ باز دارند و اگر ضرورت باشد استفراغ اندک اندک بدفعات و برفق نمایند و ایضاً اندر تابستان مسهل کمتر و باحتیاط فرمایند و در ساعتی بفرمایند که در آن هوا خوشتر و حرارت غریزی قویتر باشد و اندر زمستان نیز مسهل قوی کمتر فرمایند و آنرا که ضرورت قوی باشد وقت چاشتگاه یا نزدیک نیمروز فرمایند که حرارت غریزی اندر تن پراگنده تر باشد **و آنچه** تعلق بعادت بیمار دارد آنست که نظر کنند اگر مریض عادت خوردن دوای مسهل داشته باشد و احتیاج باستفراغ افتد باید که استفراغ بمسهل بمقدار احتیاج بغیر احتیاط و خوف نمایند و اگر عادت آن نداشته باشد در مسهل دادن احتیاط کنند و اگر عادت قی کردن داشته باشد و عادت مسهل نباشد و یا اگر عادت مسهل خوردن داشته است و قی کردن عادت نداشته استفراغ از جهتی فرمایند که عادت آن داشته باشد و همچنین در استفراغ بفصد نیز عادت نگاه باید داشت اگر بیمار عادت فصد کردن داشته باشد و حاجت فصد بود اخراج خون بقدر حاجت کنند و اگر عادت آن نداشته است فصد کنند لیکن خون کمتر از حاجت و اندک اندک بیرون نمایند تا بر خلاف عادت طبیعت حمل شئی قوی نکرده باشند **اما ادویه** که در تبهای گرم بدان استفراغ کنند اینست که اگر عمر جوان و تب صفراوی باشد استفراغ بآب تمر هندی و شیر خشت یا بآب آلو و شیر خشت یا بآب لبلاب و شیر خشت و اندک خیار شنبر باید کرد و اگر با سقمونیا حاجت آید اندکی اندرین آبها حل کنند و اگر در جلاب یا در آب آلو حل کنند و لی شیر خشت و غیر آن دهند روا باشد و شربت بنفشه و حب بنفشه باین نسخه اندرین باب نافع بود بنفشه یکدرم سقمونیا نیم دانگ یا یکدانگ کتیرا یکدانگ و اگر مراعات فم معده کنند سقمونیا مشوی کنند و کتیرا در گلاب یا در آب سیب یا آب به حل کنند و بنفشه و سقمونیا بدان سرشته حب کنند و اگر مراعات فم معده قویتر باید نیم دانگ عود هندی داخل کنند و حب مسهل که در قول شیخ گذشت جز مرد جوان را که حرارت بر آن سخت غالب باشد نشاید داد و اگر بیست درم جلاب و بیست درم آب آلو یا آب تمر هندی بگیرند و دانگی سقمونیا در آن حل کنند مسهل تام باشد و کسی را که غثیان ایذا دهد سقمونیا بآب انار یا در آب سیب یا در آب بهی حل کنند و اگر در تبهای یرقانی برای جگر گرم خواهند بر روز سقمونیا در ماء الجبن حل کرده بنوشند صواب باشد **صفت** سنجونی که اسهال کند و حرارت را ساکن گرداند بگیرند مغز تخم خیار و مغز تخم کدو شیرین از هر یک پنج درم رب السوس

یکنیم درم ترنجبین با شیرخشت بست درم در آب به گداخته بقوام آرند و یکدرم سقمونیا با دیگر اجزا دران بسرشند جمله شش شربتست **صفت** قرص طباشیر مسهل معده را قوت دهد و حرارت ساکن کند بگیرند طباشیر و عصارهٔ زرشک هریک یکدرم سقمونیا گل سرخ کتیرا هر واحد یکدانگ جمله را آب کاسنی سرشته قرص سازند و اگر خواهند بآب عنب الثعلب یا آب کاکنج قرص بسته خشک سازند و بدست شکسته وقت حاجت بخورند **صفت** حبی که در تبهای گرم و درشتی سینه باید داد بنفشه یکدرم شیرخشت یکدام هر دو بعسل خیارشنبر سرشته حب سازند و آنرا که حاجت باشد که هر روز طبع اجابت کند بفرمایند تا هر شب پنج درم شیرخشت بخاید

تدبیر تغذیهٔ صاحبان حمیات خلطیه

ابوسهل میگوید که تدبیر حمیات عفنیه سه نوعست یکی تدبیر غلیظ و آن در قوت و مرض هر روز زیاده کنند دوم تدبیر لطیف و آن قوت و مرض هر دو را کم کند سوم تدبیر متوسط و او حفظ قوت بر حال خود نماید و در مرض زیاده نکند و ازان کم ننماید و تدبیر عام برای حمی عفنیه استخراج کرده میشود از مرض و قوت مثل آنکه اگر مرض قریب المنتهی واو آنست که در چهار روز منقضی گردد باید که تدبیر او از ابتدا لطیف باشد و اگر بعید المنتهی باشد باید که تدبیر در اول امر غیر لطیف بود تا قوت ضعیف نگردد و هرگاه منتهی رسد تدبیر لطیف استعمال نمایند تا طبیعت مغیره بهضم غذا از انضاج مادهٔ مرض مشغول نشود و اما قوت اگر صحیح قوی باشد باید که تدبیر از اول امر لطیف بود و اگر ضعیف باشد باید که از لطافت تدبیر در اول امر تقلیل نمایند و در لطافت او نزد حضور منتهی زیاده کنند و دران بحد غایت لطافت نرسانند و اما تدبیر خاص بهر مرض پس معرفت آن از نوائب جزئیه استخراج کرده میشود و این چنان باشد که واجب ست که منع کنند از غذا در اوقات هیجان تب و اندکی قبل ازان و اما در اوقات فترهٔ مرض و سکون آن باید که تدبیر غذا بحسب وجوب مرض و قوت آن کنند و حاصل این تقریر آنست که اعراضی که بدان استدلال برامر تدبیر کنند یا بمعنی که آیا لطیف باید یا غلیظ سه گونه ست یکی قوت که آیا آن قویست یا ضعیف دوم مرض که آیا او قریب المنتهی ست یا بعید المنتهی سوم نوائب تب که آیا هر روز نوبت میکند یا بطور ربع یا غب پس مادهٔ غذا شناخته میشود از حال مرض در حدت و تطاول آن که آیا لطیف می باید یا غلیظ یا میان هر دو و وقت تغذیه دریافت میگردد از نوبتهای مرض و اقلاع آن در بعض اوقات یا آهستگی آن که این وقت تغذیه است بوعلی **سینا** مینویسد که موافقترین اغذیه برای صاحبان تب اغذیهٔ رطبه است خصوصا برای کسیکه مزاج او رطب باشد مثل صبیان و صاحبان سکون و زنان و معتادین اغذیهٔ رطبه پس موافق می آید ازینجهت که او شبیه بمزاج اصلی اینچنین کسانست و ازین حیثیت که ضد مرض ست و چون تب شروع کند و طبیعت قبض باشد تا ثفل بتمامه خارج نشود غذا ندهند البته و واجبست که ملاقی نشود ایشان از نوبتهای دائره در تب مقلعه یا نوبتهای مشتده در تب بی فتره در حالیکه شکم ایشان خالی از غذا باشد البته زیرا که اگر ایشان درین وقت غذا خورده باشند طبیعت بهضم مشغول شود و از نضج و دفع باز ماند و مرض مستحکم گردد و ازینجهت واجبست که تاخیر تغذیه تا انحطاط و بعد آن نمایند و اگر اتفاق توافق وقت انحطاط با وقت عادت غذا افتد آن بهترست و بدانکه از تغذیه و تدبیر بعضی آنست که کمال لطیف باشد یعنی خون رقیق ازان متولد شود و قلیل التغذیه بود و بعضی آنست که غلیظ بسیار بود یعنی خون غلیظ ازان پیدا گردد و کثیر التغذیه باشد و بعضی آنست که مابین هر دو باشد پس بعضی آن مائل بلطافت بیشتر و بعضی مائل بکثافت اکثر بود و لطیف کامل در لطافت منع غذا است و غلیظ در کمال غلظت استعمال اغذیهٔ اصحا در حالت مرضست و اغذیهٔ متوسط مائل بلطافت آنست که از غذا اقتصار کنند بر آب انار و جلاب بسیار رقیق و بعد آن ماء الشعیر رقیق و بعده ماء الشعیر غلیظ و بقول بارد رطب مثل سرمق و اسفاناخ و بقلهٔ یمانی و مانند آن و بعد آن کشک شعیر بغیر آنکه صاف کنند و آن متوسط و متوسط مائل بغلظ گوشت مرغ و یا بچهٔ بره و بزغاله است و الطف از آنها کبک و بچهٔ مرغ و الطف از انها تیهو و ماهی تازه و دراج و الطف از انها بازدی بچهٔ مرغ و تیهو و بیضهٔ نیمبرشت رقیق القوام و ماهی بسیار کوچک و الطف آنها کشک شعیر و الطف ازان نان سمید محلول در آب سرد بحدیکه رقیق باشد و اما غلیظ آن غذاست قویست و کشکاب بهترین غذا برای صاحبان تب ست زیرا که آن جامع بغلظ قوام و اتصال اجزا از روی ملاست و ازلاق و جلا و ترطیب و لینت و مضادت بحمی و تسکین تشنگی و سرعت نفوذ و غسل و بدون قبض ست و ازینجهت رسوب نمیکند و در منافذ متشبث نمیشود و اگرچه تنگ باشد و دران لصوق بمرا و دیگری نیست و گاهی جلا مثل بلغم مینماید و چون خوب پخته شود البته نفخ نمیکند و قدما هرگاه محتاج میشدند بسوی تلطیف الطف از تدبیر بکشک آب آن استعمال میکردند ماء العسل رقیق کثیر الماء زیرا که غذائیت آن اندک از ماء الشعیر و تنفیذ او برای آب ترطیب او بدان و جلای او و تفتیح او و ادرار او بسیارست

وحرارت او مکسور بآب و آن لامحاله زیادتی قوت مینماید و اگرچه کم باشد و متصل آن سکنجبین عسلی ست زیرا که او غلیظتر و غذائیت آن بیشتر و تقطیع و جلا و تنقیهٔ آن
قویترست و دران تسخین و مضرت باحشای حار مثل عسل نیست و اما الآن فی زماننا عسل القصب که آن شکرست خصوصاً صاف آن انفس از عسل زنبورست
و اگرچه جلای او کمتر از جلای عسل ست و همچنین سکنجبین شکری و لیکن اقتصار بر سکنجبین تنها گاهی مورث سحج میگردد و در امراض حاده مخوف ست و ما برای
نوشیدن ماء الشعیر و سکنجبین رسالهٔ جدا نوشته ایم و بدانند که مقتضی تلطیف تدبیر طبع مادهٔ مرض و تمکین طبیعت از انضاج آن و تحلیل آن و استفراغ آنست
و اولی اوقات برای تلطیف وقت منتهی ست زیرا که دران هنگام اشتغال طبیعت برای جنگ ماده اشتداد مینماید پس نشاید که طبیعت از ماده بچیزی دیگر که
آن هضم غذاست مشغول گردد خصوصاً نزدیک بحران و اما قبل از ان قتال مستحکم نمیشود پس درین وقت در غذا دادن ضرر بسیار نمیباشد و از انچه مقتضی
تلطیف تدبیرست آنست که بفصد یا اسهال شکم یا حقنه یا مسکّن درد حاجت بود پس درین حالت باید که از قضای آن حاجت فارغ شوند بعده غذا دهند
اگر غذا واجب بود و مانعی دیگر مثل احتباس ثفل یا ورم معده وغیره نباشد و مقتضی تغلیظ تدبیر قوتست و بهترین اوقات برای تغلیظ وقتیست که در آن هنگام
مشغول بسیار بمادهٔ مرض نباشد و آن اوائل مرضست و واجبست که تدارک ضرر تغلیظ بدادن غذا در دفعات نمایند که تفریق غذا نیز باعث خفت بر قوتست
مثل تلطیف میگردد و فصل تابستان بجهت زیادتی تحلیل او حاجت بزیادتی تغذیه و تفریق آن دارد زیرا که دران قوت بهضم بسیار دفعةً وفا نمیکند و بهر آنکه تحلیل
دران بتفاریق میباشد پس واجبست که بدل نیز بتفاریق باشد و در فصل زمستان امر بالعکس ست زیرا که دران بجهت قلت تحلیل آن احتیاج ببدل بسیار
نمیباشد پس اگر بدل یعنی غذا یکبار دهند بقوت وفا کند و از غذا در یک دفعه فراغت یابند یعنی اندک غذا بیکدفعه کفایت کند و حاجت بتفریق آن مثل
تابستان نباشد و فصل خریف زمانه ردی ست موجب ضعف در قوت و زیادتی برداءت در ماده میشود و ازینجهت دران احتیاج بتلطیف میان حفظ قوت
و میان قهر ماده نباشد بسبب وجوب رعایت هر دو امر زیرا که اگر تلطیف بسیار کنند قوت ضعیف گردد و اگر تغلیظ نمایند ماده در مقدار و فساد زیاده شود پس دران
تدبیر مستدام تفریق اندک اندک اولی بود و بالجمله تفریق با ضعف قوت اولی ست و بدانکه اگر تقاضای قوت بغذا برای حفظ و بقای او نمی بود هر آیینه
واجب تر آن بودی که تلطیف غذا بکمال تلطیف کرده میشد لیکن قوت متحمل آن نیست و ضعیف شود و چون قوت ضعیف شد علاج نفع نکند زیرا که
معالج قوتست نه طبیب و اما طبیب خادم ست که آلات یعنی تدبیرات بادویه و اغذیه بسوی قوت میرساند و چون این دانستند باید که نگاه کنند اگر مرض بسیار
حاد باشد و او آنست که منتهای آن قریب بود در روز چهارم یا هفتم و معلوم کردند که قوت درین مدت که میان ابتدای آن تا منتهای آنست ضعیف نخواهد شد
تخفیف هر شغل بر قوت و تسلط این بر ماده نمایند و شغل او بغذای بسیار نکنند بلکه تلطیف تدبیر نمایند و هر چند بترک طعام مطلقاً باشد خصوصاً در روز بحران
و اگر بینند که مرض حاد ست لیکن نه در کمال حدت بلکه حاد مطلقاً باشد لازم ست که تلطیف تدبیر نمایند لیکن نه در کمال لطافت مگر نزد منتهی در روز بحران
خاصةً مگر بسببی عظیم مثل شدت ضعف قوت که دران هنگام تغذیه واجب بود و اگرچه بحران باشد و اگر مرض مزمن یا قریب از مزمن در طول منتهی باشد تلطیف
تدبیر نمایند زیرا که قوت تا منتهی با وجود تلطیف تدبیر سالم نخواهد ماند لیکن با این همه در جمیع اصناف لازم ست که اول تدبیر غلیظتر کنند تا قوت باقی ماند و در آخر
تدبیر موافق منتهی الطف نمایند تا طبیعت بتمامه مشغول بدفع مرض گردد و در میان ابتدا و انتها بتدریج از اغلظ بالطف روند تا آنکه قوت محفوظ ماند تا قریب
منتهی پس آن هنگام طبیعت را بر ماده واگذارند و مشغول بغیر آن نگردانند و چون معلوم کنند که قوت قویست بسا ست که حال واجب کند که اقتصار بر جلاب
و مانند آن تا کیفیت نمایند خصوصاً در حمیات اورام پس اگر خوف ضعف از تلطیف باشد اقتصار بر ماء الشعیر کنند و چون بر طبیب حال مرض مشکل گردد و نداند
که آن حاد یا مزمن یا متوسط ست پس میلان بتلطیف اولی ست از میلان بزیادتی با مراعات قوت و احتمال و کسی که گمان کرده که تغذیه و تقویت
در مرض حاد اولی ست بجهت آنکه دران نضج را معنی نیست و در دست طبیب استفراغ ست هرگاه خواهد بعمل آورد و یا بعمل نیاورد خطای او معلوم شده و بالجمله
چون خوف از سقوط قوت کنند تغذیه اولی ست و ابدان صفراوی مقتضی تدبیر مخالف اند از انچه گفته شد از تلطیف و ترک غذا خصوصاً چون عادت بغذای
بسیار باشند زیرا که ایشان را اگر غذا ندهند و اگرچه در ابتدای تپ باشند بلکه در اصعب وقت از ان که آن وقت منتهی ست حال ایشان خالی نیست از دو امر

بجهت آنکه اگر ضعیف القوة اند غشی بر ایشان طاری گردد و بزودی هلاک گردند اگر مبادرت بغذا نکنند و اگر قوی اند در ذبول افتند و علامات ذبول بر ایشان ظاهر گردد از باریکی بینی و فرو رفتن چشم و لصوق صدغ و بسا است که غشی بر ایشان قبل از ذبول افتد بجهت انصباب صفرای لاذع بمعدۀ ایشان و از بعضی مردم کسیست که گوشت در بدن او بسیار باشد لیکن چون غذا از ان منقطع گردد ضعیف و لاغر شود و متحمل منع غذا نبود و هر کسی که حرارت غریزی او در کمال قوت و کثرت و یا ضعیف در کمال ضعف و قلت باشد بر ترک غذا صبر نتواند کرد و از ایشان کسیست که او را اهم میرسد ائم و وجع در معده بسبب انصباب صفرا و صداع بمشارکت معده و صعود ابخره و ایشان از همان قبیل اند در عدم صبر بر ترک غذا و ایشان بسا است که قناعت مینمایند بماء الشعیر و بسا است که محتاج میشوند بآمیختن آب انار و مانند آن بدان برای تقویت فم معده و بسا است که احتیاج فی بسهولت قبل از طعام ایشان را میشود و اکثر از ایشان چون ضعیف میشوند قریب بغشی میگردند و سببش شدت ضعف نمیباشد بلکه انصباب صفرا بفم معده میباشد و چون سکنجبین ممزوج بآب بسیار یا شراب ممزوج بآب بسیار بنوشانند اخلاط صفراوی قی نمایند و قوت ایشان بحال آید و چون بعضی از رلوبت قابضه بلیسند تسکین یابند و پیران و ضعیفان و صبیان از ان قبیل اند که صبر بر گرسنگی نتوانند کرد و اما کهول بسیار صبر میتوانند کرد و قریب آنها جوانان اند خصوصاً که متلزز اعضا و فراخ عروق باشند و در هوای سرد و کبیار باشد که اطبا خطا مینمایند در امثال این مرضی از دو وجه دیگر زیرا که منع مینمایند از ایشان غذا را در اول امر و چون قریب بانتهای میرسند و معلوم میکنند که قوت ساقط میشود در انوقت غذا میخورانند بضرورت پس خطا مینمایند از دو وجه و اگر ایشان را غذا میدادند در ابتدا آن خطا و غلطی کمتر از این غلطی بودی عارض میشود برای این مریضیکه ایشان را نزلات خام و صفراوی و بیداری بسبب قلق عدم نضج بهم میرسد و قلق و تململ میکنند و هذیان میگویند و مواد قوتهای ایشان را منضغط میسازد و بخارات ایشان کثرت مینمایند پس میشنوند صداهائی که در خارج نباشد و بر بستر از پهلو به پهلو میگردانند و تخیل مینمایند امور غیر واقعه را و رعشه میشود و لب زیرین ایشان اختلاج میکند بسبب جمع فم معده و نفوس ایشان محزون میباشند بسبب ثقل معده و صعود ابخره ردیه بسوی قلب **ابن عباس** گوید که تدبیر غذا در حمیات باید که بحسب طبیعت مرض و بحسب اوقات او و بحسب قوت مریض و اوقات سال و بحسب عادت مریض و بحسب سحنه بدن و بحسب میل اشتها و بحسب اوقات نوائب تپ و بحسب عروض اسباب مانعه از تناول غذا مر مریض باشد اما بحسب طبیعت مرض چنان بود که چون حمیات وغیره امراض بعضی از ان حاد و بعضی متطاوله میباشند واجبست که تدبیر مریض بغذا حسب حدت مرض و تطاول آن بود از بهر آنکه امراض حاده را اقسام است بعضی از ان در غایت حدت باشد و او آنست که در روز دوم و سوم و چهارم و پنجم منقضی گردد و بعضی از انها حاد بقول مطلق است و او آنست که در روز هفتم و نهم و یازدهم تا چهاردهم منقضی گردد و بعضی آن حاد است که در ان انطاء بود و او آنست که از چهاردهم تا بستم تجاوز کند و بعضی آن ازین هم بطی باشد پس اگر مرض در غایت حدت باشد باید که غذا در غایت لطافت بود مثل آب خالص ممزوج بجلاب و یا جلاب و یا ماء العسل و سکنجبین و اگر از ان قبیل باشد که در روز هفتم منقضی شود باید که ماء الشعیر بشکر یا جلاب یا شربت بنفشه دهند و اگر از ان نوع باشد که در روز نهم تا چهاردهم منقضی گردد ماء الشعیر با ثفل او دهند یا ماء الشعیر مصفی در روزی دو مرتبه یا ماء الشعیر در اول روز و بعد نیمروز مزوره کدو یا اسفاناخ یا غیر آن و همچنین امر جاری می شود در تدبیر امراضی که آن کمتر در حدت ازین میباشند بدانچه غلیظتر ازین تدبیر باشد و هر قدر که مرض در حدت شدیدتر بود باید که غذا لطیفتر باشد و هر قدر که مرض درازتر باشد غذا غلیظتر بود تا آنکه در بعض امراض حاده ماء الشعیر رقیق بدهند و آنچه درازتر از ان باشد ماء الشعیر غلیظ و ماء الشعیر بثفل آن دهند و اما امراض متطاوله مثل حمی غب غیر خالصه و حمی مواظبه و حمی ربع و مانند آن از امراض متطاوله باید که اندر ان تغلیظ غذا کنند و تلطیف ننمایند و در مقدار غذا افزایند تا آنکه مرض بمنتهی رسد پس هرگاه تلطیف غذا در مثل این امراض کنند از سقوط قوت نزد منتهای مرض ایمن نباشند و مریض را چندان قوت نباشد که بدان مقاومت مرض کند چون مرض قویتر نزد منتهی باشد و ازینجهت می باید که تلطیف غذا یا تقلیل او در امراض متطاوله هنگام منتهی بود تا قوت بمقاومت مرض از هضم غذا مشغول گردد تا او را هزیمت دهد و مقهور گرداند و قدما تشبیه داده اند قوت مریض را

بزاد راه و مرض را بسفر و طبیب را بمسافر بهر آنکه مسافر اندازهٔ زاد برای سفر بحسب قرب و بعد سفر میگیرد همچنین طبیب اندازهٔ قوت برای مقاومت مرض
بحسب کوتاهی و درازی مرض میکند پس اگر بنیند که مدت مرض کوتاه است و منتهای آن قریب تلطیف غذا و تقلیل آن نماید مثل مسافری که سفر او قریب باشد
آن محتاج بزاد قلیل بود و اگر مرض دراز بیند حفظ قوت از ابتدای مرض کند تا قبل از منتهی ساقط نشود و چون بوقت منتهی رسد قوت قوی باشد همچنین مسافر را
اگر سفر بعید باشد بمقدار کثیر از زاد مهیا سازد تا قبل از رسیدن او بمنزل مقصود خرج نشود و قوت او ضعیف و ساقط نگردد **و اما** تدبیر غذا بحسب اوقات مرض
چنان باید که در ابتدای مرض مائل بغلظ باشد تا نقل مریض از غذای غلیظ بغذای لطیف یکبارگی نشود که این آنرا مضر بود و قوت او تحلیل و ضعیف گردد بعد از آن
از غلظ غذا کم کنند و اندک اندک بتدریج تلطیف آن نمایند تا آنکه مرض بمنتهای خود منتهی گردد پس درین هنگام باید که غذا در غایت لطافت بود مثل ترک غذا و اعتماد
بر جلاب و ماء العسل و شربت بنفشه تا قوت بهضم غذا مشغول نشود و عنایت او بمقاومت مرض و مدافعت آن مصروف گردد و چون مرض در انحطاط
شروع کند باید که تغلیظ غذا کنند و تدبیر مریض بتدبیر ناقهین نمایند **و اما** تدبیر غذا بحسب قوت مریض چنان باید که نگاه کنند اگر قوت مریض قوی بود و مرض بسیار
حاد باشد و مرض بمنتهای خود رسیده باشد تدبیر بغذای بسیار لطیف نمایند یا بترک غذا و یا بجلاب و شربت بنفشه ممزوج بآب و اگر قوت ضعیف بود و مرض حاد نباشد و منتهی بعید
باشد تغذیهٔ مریض با غذیهٔ مائل بغلظ در دفعات کثیر اندک اندک کنند تا بدین تدبیر قوت او تا وقت منتهی محفوظ ماند و اگر قوت قوی و منتهی بعید بود غذای مریض با غذیهٔ معتدله در یکبار
نمایند و اگر قوت قوی و منتهی قریب باشد تغذیهٔ مریض بغذای لطیف کنند چنانکه غذا دهند یا بماء العسل و جلاب غذا سازند و اگر قوت معتدل و منتهی بعید باشد غذای مریض بغذای
معتدل در یکدفعه نمایند و اگر قوت معتدل و منتهی قریب باشد تغذیهٔ مریض بغذای لطیف در دفعات کثیر سازند بهر آنکه زیادتی در غذا و تغلیظ او در قوت افزاید
و در مرض نیز زیادت کند و تلطیف غذا و کمی آن قوت و مرض هر دو را کم کند و غذا معتدل در جوهر خود و کمیت خود حفظ قوت بر حال خویش نماید لهذا استاد ارسطو
که هرگاه مرض از امتلا باشد و قوت قوی بود تلطیف غذا کنند و کم نمایند و هرگاه مرض از استفراغ و قوت ضعیف باشد تغلیظ غذا کنند و از کمیت او بکاهند
و آنرا بدفعات بسیار دهند و هرگاه قوت ضعیف و مرض از امتلا بود و یا قوت قوی و مرض از استفراغ باشد غذا معتدل در جوهر و کمیت خود باشد **و اما**
تدبیر غذا بحسب اوقات سال باید که غذا در تابستان قبل از نیمروز دهند در وقتی که حرارت غریزی در ان قوی باشد و سائر اغذیه که مریض بدان غذا کند بارد بالفعل
بود تا نفس آنرا نیک قبول و بسوی آن ساکن تر باشد و اگر فصل زمستان باشد باید که غذا از دو نیمروز کنند در وقتی که اندران حرارت غریزی قوی بود و در جمیع
بدن منتشر شده باشد و آنچه از غذا و دوا دهند حار بالفعل بود و همچنین میباید که در سائر امراض بعمل آرند **و اما** تقدیر غذا بحسب عادت باید که نظر کنند اگر عادت
مریض در صحت او اکثار غذا باشد باید که از آن غذا قطع نکنند و منع ننمایند و اگر چه طبیعت مرض آنرا واجب نکند و اگر عادت او تقلیل غذا بود باید که از غذا منع
نمایند و یا الطف اغذیه غذا دهند **و اما** تدبیر غذا بحسب سحنهٔ بدن چنان باشد که اگر بدن متخلخل کثیر التخلخل باشد باید که صاحب او را از غذا منع نکنند
و بحسب وجوب طبیعت مرض غذا دهند و اگر بدن مریض مستحصف باشد باید که تقلیل غذا و تلطیف او کنند و از آن منع نمایند اگر آنرا واجب بینند **و اما**
تقدیر غذا بحسب اوقات نوائب چنان باید که نگاه کنند اگر تپ نائبه باشد و ادوار او مختلف نبود باید که از غذا منع کنند در وقت نوبت و قبل آن بشش ساعت
تا آنکه حرارت بکاهد و نوبت منقضی گردد پس اگر مریض تا انقضای تام نوبت تپ صبر نکند باید که تا بودن حرارت در اعلای بدن یا منبسط بودن آن در سائر بدن
غذا ندهند لیکن بعد انحطاط حرارت غریبه از سینه و شکم و خفت آن ازین مواضع و رسیدن آن بسوی اطراف **و اما** در حمیات مطبقه باید که از غذا در
اوقات صعوبت حمی منع نمایند که این اوقات واجب در انهضام و اسرع برای انحدار او بسبب خفت حرارت باشد **و اما** هرگاه نوائب تپ مختلف غیر منتظم
باشد باید که مریض را غذا در وقت حاجت بدان خورانند **و اما** تدبیر غذا بحسب اشتهای مریض و میل او بسوی غذائیکه بدان میل دارد آنست که بنگرند
اگر مریض را اغذیهٔ کثیره متتابعهٔ نافعه موافق باشد مگر بعض آن در منفعت کمتر از بعض بود و مریض میل بغذای اقل منفعت کند باید که اتباع اشتهای مریض
نمایند و او را غذائی که نفس او بدان مائل باشد بدهند که این او را موافقتر از کثیر المنفعت باشد بسبب قبول نفس او آنرا و همچنین حکم در سائر اشیا که بدان
معالجهٔ مریض و تدبیر او نمایند جاری میگردد **و اما** تقدیر غذا بحسب اسباب مانع از غذا که مریض را عارض شود چنان باشد که بنگرند اگر در معدهٔ مریض فضله

غذا یا در امعای او چیزی از ثقل باشد باید که بچیزی البته غذا ندهند تا آنکه معدهٔ او پاک نگردد و اثفال از امعای او خارج نشود همچنین اگر مریض محتاج باستفراغ بدوای
مسهل یا حقنه یا شافه یا بفصد یا غیر آن باشد باید که غذا ندهند تا آنکه استفراغ بدن و تنقیهٔ آن کنند پس برین قیاس باید که تدبیر تغذا در سائر امراض باشد
و این را دستوری گردانند که در باب اعطای غذا بمریض بران بنا کرده شود **جرجانی و ایلاقی** مینویسند که هر گاه طبیب اراده حفظ قوت مریض نماید
از چیزی غذا چاره نباشد لیکن اول دران رعایت ده چیز مد نظر دارد و ازان جمله نه چیزها آنست که در قول ابن عباس گذشت و دهم سن مریض است
و سوای آن مسائل که در قول بوعلی و ابن عباس مسطور شد درینجا مرقوم میگردد چنانچه گویند **اما انچه تعلق** بطبیعت مرض دارد آنست که حال مرض در تیزی و آهستگی
و میانگی بنگرند زیرا که مرض یا حاد بود یا مزمن یا متوسط میان این هر دو پس تدبیر غذا بحسب طبیعت مرض و بحسب درجهٔ آن اندر آشفتگی و آهستگی باید کرد
و حال درجات مرض نیز در قول سابق مذکور شد اما در مرض که در غایت الحدت باشد اگر قوت قوی بینند از غذا منع کنند و هیچ غذا که دران کثافت باشد ندهند
بلکه یکبار از غذا باز گیرند تا طبیعت بر مرض مستولی گردد و روی بمادهٔ مرض آرد و آنرا نضج دهد و دفع نماید و اندکی جلاب شکری بآب بسیار آمیخته بدهند چنانکه رنگ
و مزهٔ جلاب سخت ظاهر نباشد و اطبا این را تدبیر فی الغایت اللطافت نامند و اگر مزاج مریض یا فصل سخت گرم باشد بعد این جلاب اندکی سکنجبین معتدل
ممزوج بآب یا گلاب بسیار بدهند و یا عوض جلاب سکنجبین دهند و در مرض حاد مطلق آب انار و غیره سخت اندک باید داد و اگر صفرا سخت غالب باشد آب
انار ترش و شیرین باید داد و مگر روز ششم که جلاب بلا ماء الشعیر باید داد یا آب انارین اندک و روز هفتم که بحران باشد هیچ نباید داد و اگر تشنگی غلبه کند گلاب
سرد کرده بدهند و این را اطبا یونان تدبیر لیس فی الغایت اللطافت گویند و اگر مرض ازان نوع باشد که روز نهم یا چهاردهم یا در میان آن بحران کند
هر روز دو بار ماء الشعیر غلیظ یا با ثفل او باید داد و این را تلطیف تدبیر مطلق گویند و هر چند مرض آهسته تر باشد تدبیر غلیظ تر باید کرد و آب مرغ و بازوی
تیهو و دراج و غیر آن چون ماهی تازهٔ خرد و زردهٔ بیضهٔ مرغ نیمبرشت باید داد و این را در مرض تدبیر غلیظ گویند و در صحت تدبیر لطیف **وانچه تعلق**
باوقات مرض دارد آنست که یکبارناگاه تغییر تدبیر تند سخت را زیان دارد و تکلیف بیمار را بدین سبب در ابتدای امراض که تغییر تدبیر باید کرد چیزی غذا
داده شود و نه اندر وقت نوبت حمیات عفونی و نه نزدیک آن و نه در وقت تزاید نوبت هیچ چیز که بغذا ماند نشاید داد تا آنکه کشکاب رقیق هم نباید داد
وانچه تعلق باشتهای مریض دارد باید دانست که در اکثر احوال اشتهای بیمار ساکن باشد پس اگر چیزی آرزو کند و طبیعت آنرا نیاید اشتها یکبار گی
ساکن نشود و قوت ساقط گردد و اگر بعوض آن چیزی دیگر دهند که نافع باشد و طبع بیمار و آرزو بدان نگراید آنچیز سود مند در معدهٔ او چنانکه باید هضم نشود
زیرا که طبیعت او آنرا قبول نکند و قوت را دران حظی نباشد بلکه خلط ردی ازان تولد کند و مرض او دراز تر گردد و مضرت آن بزرگ باشد بدین سبب
اولی تر آن باشد که طبیب متابعت اشتهای مریض کند و اگر داند که انچه آرزو کرده سخت مضر نیست و اصلاح او بچیزی دیگر ممکن باشد تا ازان نوع که آرزو
کرده چیزی تواند ساخت بسازد و آرزو را باز ندارد و بداند که مضرت اندر متابعت اشتها بیشتر ست یا در اشتها باز داشتن پس در هر کدام ازین هر دو که ضرر کمتر
باشد آنرا اختیار نماید **وانچه تعلق** بفصل سال دارد آنست که فصل ربیع اگر چه فصل اعتدال ست لیکن از بهر آنکه اندرین فصل اخلاط اندر تن بحرکت
آید و بگدازد و زیاده شود غذا اندک تر و دیر تر ازان باید که در زمستان تا امتلا بدان نیاید **وانچه تعلق** بسالهای عمر دارد آنست که بنگرند اگر بیمار کودک
ست غذا باز نگیرند و اگر مریض پیر بود هم منع غذا نشاید و اگر چه بر نایافتن غذا صابر تر از کودک باشد و بعدم غذا مثل کودک بدان مضرت نرسد
و هر وقت بغذا و مدد بتفاریق محتاج بود تا حرارت او خرچ نشود و خامد نگردد و غذا بسیار یکبار هم نشاید از بهر آنکه حرارت او را فرو گیرد و بمیراند چنانکه
هیزم بسیار آتش اندک را فرو گیرد و بمیراند و حال مردم جوان و کهل اندرین باب میان حال کودکان و پیران باشد **تدبیر خمر** مجوسی گوید که شراب بتسخین و تلطیف
و تقویت بدن و تجوید هضم میکند لیکن ارباب حمیات صفراوی را و در حمیات حاده نباید داد اما در حمیات متطاوله مثل غب غیر خالصه و تپ ربع و مواظبه
چون آثار نضج ظاهر شود شراب سفید رقیق که نه کهنه و نه نو باشد با قدری آب ممزوج کرده مقدار معتدل بدهند که اعانت طبیعت بر انضاج ماده
و تلطیف آن نماید و بر هضم یاری دهد و طبع را نرم کند و ادرار بول نماید و خواب آورد و شخصی را که در سر خود گرانی دریابد نباید داد زیرا که از شان مسکرات

امتلای راس یا از فضول بجهت آنکه حرارت او ارتفاع آن بسوی سر زودی کند و یا وی اخلاط بدن مرتفع گردد و صاحبان حمیات ضعیفه چون قوت
ایشان ضعیف باشد و علامات نضج ظاهر بود از نوشیدن شراب مائی رقیق نفع یابند جرجانی گوید که شراب شیرین از بهر آنکه بیشتر غلیظ
باشد سده آرد و خداوند تپ صفراوی و دموی را سخت زیان دارد لیکن آنچه لطیف الطعم و قوام معتدل بود صاحب سرفه را سود دارد و منافذ
تنفس را پاک کند مگر خلط غلیظ و لزج را پاک نتواند کرد زیرا که آنرا قوت منضجه و جالیه باید و ماء العسل و سکنجبین معتدل و کشکاب اندرین باب برای این کار گزیده اند

معالجات حمیات حادہ

شیخ میفرماید که آنچه ذکر یافت از تدبیر تلیین و ادرار و تعریق و انضاج پس استفراغ بدو العد آن و آنچه گفته شد از تغذیه این همه از انجمله است که
حفظ آن درینجا واجب بود و اما وجوه تسکین شدت حرارت به تبرید هوا و تبرید غذا و اطلیه و ضمادات و یا دویه باشد و بامساک مثل لعاب اسبغول
و لعاب بهدانه و آب برگ خرفه و رب السوس در دهن بتسکین عطش نمایند بهر آنکه نگاهداشتن حلق صاحب مرض حاد تا تر بماند و خشک نگردد از مهمات
نافعه بسیار است و گاه انتفاع یابند باستعمال حقنهای معمول از آب هندوانه و خیار و کدو و برگ خرفه بروغن گل و اندکی کافور انتفاع بسیار دهد و باید که
مهما امکن هوای مسکن سرد کرده باشند و تبرید او بمنع عفونت و بدبو و تعلیق بادکش بسیار کنند و یخ بسیار بر ته نشانند که آن تبرید هوا کند و اگر
خانه قریب العهد بکهگل از گل خالص باشد و خصوصاً آنکه اندران بجای کاه قطن بردی یعنی گوندل داخل کرده باشند بهتر است و چون دران فوارها
و رشاشات بریزند و آب شیرین دران سیلان کند و بستر بر حوض لشبکه پوشیده بود و فرش که بران خواب کند از بوریای طبرستان و مانند آن
باشد و سائر فرش از اطراف بید و به و ریحان بران گلاب پاشیده و سیب و نیلوفر و گل سرخ و بنفشه بود و گرد فرش او طبقها یکه دران خوشبوها
باشد از ورق باریک فواکه خوشبو بارد مثل سیب و به و اقسام امرود خوشبو بگلاب پاشیده و نیلوفر و بید که بران صندل و کافور ذرور کرده و آنکه
شراب خوشبو یا سرکه پاشیده نهاده باشند بغایت مفید بود این بود تدبیر هوا **واما** تدبیر غذا آنست که معلوم شده از شرب ماء الشعیر و جلاب
وغیره و اگر با تبرید اراده تلیین باشد ماء القرع و آب هندوانه و قند مشوی خاصته و اما ماء الخیار و کاهو با سرکه بغایت نافع و از آنچه مصلح تسکین عطش
ایشانست فقاع معمول از نان سپید یا ماء الجبن مرتب از دوغ بعد تصفیه شدید ست و اگر با تبرید اراده قبض باشد آب انار میخوش و ترش و آب غوره و آب
توت سیاه و آب ترشی لیمو غیر نمکین و آب ترشی ترنج و آب زرشک و مانند آن مثل آب سماق بدهند **واما** اطلیه و ضمادات از عصارات مذکوره و خصوصاً
گلاب یا عصارهٔ برگ گل سرخ تازه بصندل و کافور سازند و آب کشنیز و آب کاسنی را با اینها تبرید بسیار است و لعاب اسبغول با سرکه و گلاب ازین قبیل است
و نطول کردن بر جگر بمبردات اعظم و انفع چیز نیست بجهت آنکه چون مزاج جگر اعتدال یابد دران صلاح اکثر اعراض بود و بسا است که باب صلاح یابد و اگر
آنجا نزله و سرفه و یا درسر او گرانی یا سمد باشد هر واحد دلالت بر کثرت بخارات کند پس لازم ست که بر سر ایشان آب یا سرکه نریزند بلکه مشغول بانکباب
بر بخار آبهای مطبوخ بابونه و گل نیلوفر و امثال آن بحسب وجوب حال شوند بعد جذب مواد بسوی اسفل و منع تصاعد آن بمثل حقنها و مجمره و یا شویه
و اگر نزله و گرانی سر و غیره نباشد از نطولات و طلاها آنچه بخواهند استعمال نمایند و مضرترین نطول در مثل حال امتلای سر دوشیدن شیر بر سر ست زیرا که
بسا است که احداث ورم در سر مینماید و هلاک میگرداند و سالمترین اوقات تنطیل راس با امتلای او آنست که بخارات صفراوی خشک باشد نه تر بلکه در
مثل این وقت بسا است که ضرر نکند بلکه نفع نماید و بخارات صفراوی شناخته میشود از حال خواب و بیداری و رطوبت منخرین و یبوست آن پس اگر خواب یا سبات
یا ترمی خیشوم دریابند از تنطیل و ترطیب حذر کنند و کوشش در جذب ماده بسوی اسفل نمایند و اگر سرخی در چهره و بینی بسیار یابند در اجرای خون از منخرین و تبرید جگر
باضمده باکی نیست و هرگاه تبرید کنند از ملاقات تبرید شدید هنگام تعرق و تحلل پرهیز نمایند بلکه رعایت آن واجبست زیرا که بسا است که سبب طول مرض میگردد با وجود
آنکه اکثر طول مرض سالمتر از حدت آن بود و واجبست که در حمیات حاده از وقوع هیچ حذر نمایند زیرا که آن ضعف قوت زیاده مینماید و طبیعت از ریختن فضول بسوی
اعضا و دفع او از آن نفرت میکند مگر آنکه بسبب غلبهٔ فضول باشد و گاه فضول بسوی اعالی رجوع مینماید و در دشراسیف و نفخ دران و در سر می آرد و گاهی شربت خشخاش

را در تغایظ مادهٔ رقیقه برای انضاج و در تنویم موقع عجیب میباشد انتباه ذکر اعراضی که در حمیات حادث اشتداد مینماید در آخر بحث حمیات مسطور گردد انشاء الله تعالیٰ

حمیات دموے

و آنرا مطبقه گویند بدانکه متقدمین حمای مطبقه تپ دائمه را گویند از هر خلط که باشد و تپ دموی را نیز نامند بسبب دوام و اشتمال و عدم فتور آن تپ
در روز و لسبب اطباق نوبت بر نوبت بنوعی که فتره ظاهر نشود لیکن اکثر اطلاق مطبقه بر حمای دموی عفنیست و گاهی بر دموی غلیانی نیز اطلاق کنند بالجمله
حمای دموی بر دو قسم ست **قسم اول** آنکه از گرمی و جوش خون در حوالی دل و جگر و اجتماع بخارات گرم از ان اندر فضای سینه بدون عفونت حادث شود
چنانچه حمای یوم از گرمی روح و حمای دق از سخونت اعضا بغیر عفونت افتد و این قسم را در یونانی سونوخس گویند و سبب گرمی خون و جوش آن سده است
که از کثرت خون حادث شود پس حرارت غریزی محتقن گردد و حرارت غریبی ناری مشتعل شود و خون را گرم گرداند و بجوش آرد چون حرارت بر تقضیف آن قوی نباشد
و گاهی سخونت و غلیان خون بسببی قوی از اسباب حمای یوم افتد که اشتداد نماید زیاده تر از اشتداد اسباب حمای یوم بنوعیکه از اشتعال روح تجاوز کند
و این قسم حمای دموی از انواع حمیات عفنیه نیست زیرا که درین عفونت نیست و بدین جهت حرارت و اعراض او خفیف تر و سوزش و اذیت او کمتر و مدت
او کوتاه تر از عفنیه میباشد و از اقسام حمیات یوم هم نیست زیرا که سخونت اول درین اندر خلط میباشد و بدین سبب در یکروز منقلع نمیشود بلکه در اکثر تا هفت روز
میکشد و ایضاً بغیر تنقیه ظاهر مثل فصد و رعاف زائل نمیگردد لیکن جالینوس آنرا از جنس حمای یوم شمرده و تابع او ابن سرافیون ست و از قسم حمای دق
نیز نیست زیرا که درین تشبث حرارت اولا در اعضای اصلی نمیباشد و ازین جهت بمجرد تبدیل مزاج بغیر استفراغ منقلع نمیشود و لعد تناول طعام قوی
نمیگردد و مزمن نمیباشد و ایضاً درین حرارت حادهٔ ناریه و سحنه ممتلی منتفخ میباشد نه منحط نحیف **و شیخ و جرجانی** مینویسند که حمی سخونت
و غلیانی آنست که بقراط آنرا اسونوخوس نامیده یعنی مطبقه لسبب اطباق او و دوام او و سوای غیر آن از حمای عفونت و گاهی سونوخس را شامل گویند
نامند و آن از جملهٔ حمیات ست که میان حمیات عفونت و حمیات یوم باشد و نه اینست و نه آن و فرق میان این تپ و حمیات یوم آنست که سبب
این تپ اولا گرم شدن خونست و سبب حمای یوم گرم شدن روح و فرق میان این تپ و حمیات عفونت آنست که سبب تپ عفونی عفونت اخلاط است
و سبب این تپ عفونت خلطی نیست بلکه این حمای حاده ست نه حمای یوم و نه حمای دق و نه حمای عفونت لیکن بیشتر منتقل میشود بحمای عفونت
و بحمای دق و جالینوس آنرا مثل حمیات یوم دانسته لسبب خفت احوال و سهولت علاج و قلت اعراض آن بنسبت حمای عفنیه و لسبب آنکه گاهی
در دو روز زائل شود چون فصد کنند و از خون مقدار کثیر اخراج نمایند و سونوخوس غلیانی در ابتدا اشتباه تر بحمای یوم بود لیکن حرارت حمای یوم در سوزش
و اذیت کم باشد و اکثر تاثیر این بقرب قلب بود و از ان ... ربو یعنی تنگی نفس حادث شود لهذا بعضی آنرا حمای ربویه گویند و بهلاکت میرساند و حرارت
آن رطب بخاری حمی می باشد یعنی اگر دست بر اندام او نهند گرمی او مانند گرمی کسی باشد که از حمام بیرون آید و حرارت تقشفیه نبود چنانکه در محرقه بسبب یبس ماده
میباشد و وقوع سبات و عسر کلام بر ایشان رویست و مورث سرسام و تپ دموی بیشتر اندر بلاد گرم و تر و در سن کودکی از ده سالگی تا چهارده سال
و در جوانی تا سی سال و در فصل ربیع و کسانی را که فربه و فراخ رگها باشند خاصةً گوشت و شیرینی و شراب خواره را عارض شود و ممکن ست که در سونوخس خون
از حرارت تعفن پذیرد و بمطبقه منتقل گردد و یا بسرسام و جدری و حصبه بجهت رقت و غلیان خون انتقال نماید **قسم دوم** آنکه از عفونت خون حادث
گردد و این بر دو نوع ست **نوع اول** آنکه از عفونت خون در داخل عروق افتد و مطبقهٔ حقیقی همین ست و این تپ بحسب قلت و کثرت تعفن اجزای خون سه صنف ست
و هر یک را نامیست **یکی** متزائده که آنرا زائد فی الصعوبت نیز گویند و او آنست که در ابتدا ضعیف بود و بعده هر ساعت قوت و صعوبت او همی افزاید تا آنکه در آخر صعب تر گردد و
بصحت شود یا هلاک کند یا بحمای دیگر انتقال نماید و این بدترین انواع ست و علاج آن مشکلتر باشد زیرا که دلالت میکند بر آنکه اجزای خون بیشتر از آنچه تحلیل میباید عفن میگردد و این
یا بسبب کثرت مقدار خون بود که چون یکجزو از ان عفن شود عفونت در اکثر اجزای آن ساری گردد پس تپ از روی تزاید دوام کند و یا بسبب کثرت رطوبت و غلبهٔ مائیت خون پس
عفونت از یکجزو آن بسوی اجزای کثیر آن بسهولت سرعت کند و یا بسبب ضعف قوت مدبرهٔ بدن از حفظ خون چنانکه باید پس عفونت بسوی آن سرعت نماید و ایضاً در انهنگام قوت بر تحلیل

انچه از خون متعفن شده قوی نباشد پس متعفن متحلل زیاده گردد و یا بسبب تلزز بدن و کثافت آن پس جزو متعفن از ان بسرعت تحلیل نشود و با جزای دیگر در ان عفونت ساری شده منضم گردد و ایضاً نزد این حالت ترویح کم شود بسبب تنگی منافس پس جزو متعفن بر جزو متحلل زیاده گردد **دوم** متناقصه که آنرا منحطه نیز نامند و این آنست که ابتدا بشدت کند بعد آن همواره اندک اندک نقصان پذیرد تا آنکه در آخر ضعیف گردد و این سالمترین انواع ست و اعراض او در غایت شدت نبود زیراکه دلالت کند بر آنکه تحلل اجزای خون دران بیشتر میشود از انچه متعفن میگردد بنابر اضداد اسباب مذکوره یعنی بسبب قلت مقدار خون و رطوبت آن و قوت قوت و تخلخل بدن **سوم** متساویه که آنرا متشابه و واقفه نیز گویند و او آنست که از اول حدوث آن تا آخر آن بر یک حال واقف بود و حال او در ضعف و سهولت میان هر دو نوع مذکور باشد زیراکه دلالت کند بر آنکه انچه تحلیل میشود مساوی آنست که تعفن می پذیرد بسبب توسط اسباب مذکوره یعنی توسط خون در کمیت و کیفیت و توسط قوت در صحت آن و ضعف آن یا بسبب اجتماع بعض اسباب تزاید مع بعض اسباب تناقص و بسیار باشد که این تا هفت روز بر یک حال متشابه باشد بعده دران تفاوت و نقصان ظاهر شود و کندی در مقالات خود گفته که این تب در اکثر تجاوز از ده دوازده روز نمیکند زیراکه از امراض حاده ست و بدانند که همگی خون بدن بیکدفعه عفن نشود الا آنکه موت بران سبقت کند بو علی میگوید که جالینوس گمان نموده که تب دموی از عفونت خون نمیباشد بجهت آنکه خون چون عفونت میپذیرد آن عفونت تلطیف او مینماید و دران غلیانی پیدا میکند و بدین سبب صفرا میگردد و خون نمی ماند پس دران هنگام تب صفراوی باشد نه دموی و محرقه بود یا غب و معالجه آن بعلاج این هر دو باشد و این قول او خلاف قول بقراط ست و حق صحیح قول بقراط ست که گاهی از عفونت خون تب پیدا میشود و جالینوس گوید که تب دموی با سائر حمیات مرکب نمیشود زیراکه عفونت چون در خون بود عام و شامل بر خلط باشد در عروق و درین هنگام ترکیب متصور نمیشود بحیثیتی که خلطی غیر او نیست و درین قول تناقض ست ببعض مذهب او که مذکور شد بالجمله سبب این تب امتلای خون و سده ست و اکثر حدوث آن از ریاضت و تعب بود و خصوصاً غیر معتاد و ترک استفراغ خون و بعد آن استعمال ریاضت سخت و گاهی عفونت در خون واجب میکند کثرت مائیت خون از بسیار خوردن فواکه مائیه رطبه پس خون مستحیل بعفونت گردد و یا کثرت خلط خام پس آنرا حمیات بعفونت گرداند مثل آنکه متولد شود از خیار و بادرنگ و امرود و مانند آن و این تب لازم بود زیراکه ماده آن داخل عروق ست و فتره نکند بسبب عموم ماده و انتشار او در جمیع بدن بتوسط عروق و انقضای آن یا بحران نیک باشد یا بمرگ و اقسام او سه ست چنانچه مذکور شد و بدترین آنها متزایده است زیراکه تحلل دران کمتر از تعفن بود و بحران آن در اکثر تا روز هفتم باشد و انقضای آن یا باستفراغ محسوس مثل رعاف یا غیر محسوس مثل تحللات خفی بود و گاهے بحرقه یا بسرسام منتقل گردد و گاهی از تبرید بسیار بلیشرغس منتقل شود و گاهی بجدری و حصبه انتقال نماید و هرگاه دران سبات و نفخ شکم که از ان مثل آواز طبل آید یا تململ عارض شود و اسهال نفع نماید بعده بر بدن او بثور سبز عریض بیرون آید آن از علامات موت ست و علاج این تب صعب بود و اما رقت خون و غلظ آن شناخته میشود از انچه خارج میشود از ان در بول و براز و عرق و نفث و مانند آن و ایضاً دموی عفنی در تمام بدن مستوی یا شبیه بمستوی در اکثر میباشد و اما علامات انتقال آن بخناق و جدری و سرسام و صداع و اختلاط ذهن ظهور علامات آنهاست و از مقام هر یک معلوم شود و اما علامات طول آن از تاخر علامات نضج در قاروره و نبض و تاخر انحطاط و جه و اختلاف حال آن در مدت تزید و انتها و نقصان آن حتی که آن مثل مفتره میباشد گاهی ساکن شود و گاهی شدید میگردد و این اختلاف دلیل ست بر آنکه بدن مملو از خلط خام ست و اما بر مدت بحران آن دلالت میکند ظهور علامات نضج اگر در روز سوم و چهارم اثر نضج ظاهر نشود در روز هفتم بحران نکند و همچنین اگر روز هفتم اثر نضج و بحران پدید نیاید علامات طول مرض و آمیزش خلط خام با خون باشد و آنجا که خلط خام آمیخته نباشد ممکن ست که روز چهارم بحران کند **نوع دوم** آنکه از عفونت خون در خارج عروق افتد و آن تبی ست که از اورام دموی عارض شود و حمیات اورام دمویه مثل حمیات حادث از ورم غشای دماغ و از ورم آلات تنفس یا ورم معده یا جگر یا مراره یا طحال یا امعا یا گرده یا غیر آن از اعضاست و این نوع را حمای دمویه عرضیه گویند و علاج این همه در مقام هر یک مذکور شد و حمیات ورمیه علیحده نیز مسطور گردد

علاج تب دموی

درسونوخس فصد بهفت اندام یا باسلیق کنند و گفته اند که چندان خون برآرند که مریض غش کند و بعد فصد علاج تپ صفراوی نمایند و ایضاً لعاب
بهدانه سه ماشه شیرهٔ عناب پنج عدد در عرق شاهتره و عرق عنب الثعلب هریک شش توله برآورده شربت بنفشه دو توله داخل کرده خاکشی پنج ماشه
پاشیده بدهند بجهت شام لعاب بهدانه یا اسبغول عرقیات شربت نیلوفر خاکشی بنوشانند و ایضاً اگر با بینکی و کندی حواس و قلت اشتها باشد سکنجبین ساده
بعرق عنب الثعلب و شاهتره حل کرده بخورانند و ایضاً اگر بعد سوزش کف پا باشد عناب پنج دانه شاهتره شش ماشه بعرق شاهتره ده توله خیسانیده
یا جوشانیده شیرهٔ خیارین هفت ماشه شربت نیلوفر دو توله خاکشی پنج ماشه داخل کرده بنوشند و ایضاً شیرهٔ تخم کاسنی شیرهٔ تخم خرفه هریک شش ماشه
عرق شاهتره پنج توله گلاب چار توله شربت نیلوفر دو توله بدهند و یا عناب هفت دانه تمرهندی سه توله در عرق شاهتره مالیده شربت نیلوفر داخل کرده
خاکشی پاشیده دهند و یا شاهتره شش ماشه عناب هفت دانه بنفشه شش ماشه تمرهندی دو توله اگر بر مزاج گرمی زیاده باشد خیسانیده والا
جوشانیده نبات خاکشی داخل کرده دهند و یا زرشک و تمرهندی در عرق شاهتره خیسانیده با شربت عناب و غوره و ریباس و انار ترش دهند
و باشد که بماء الشعیر و بماء القرع حاجت افتد و اگر با سوزش بول باشد عناب پنج دانه بهدانه سه ماشه جوشانیده شیرهٔ خیارین شیرهٔ خارخسک
هریک شش ماشه شربت نیلوفر دو توله دهند روز دوم اصل السوس بنفشه هریک چار ماشه افزایند و اگر با ورم مثانه باشد بعد فصد لعاب اسبغول یکتوله شیرهٔ
تخم کاهو شیرهٔ تخم خیارین هریک شش ماشه در عرق شاهتره نه توله گلاب چهار توله برآورده شربت لیمو چار توله داخل کرده خاکشی پنج ماشه پاشیده بنوشند
روز دوم آب آلوبخارا هفت دانه افزایند روز دوازدهم مسهل خیارشنبر دهند پس اگر بول اندک اندک آید و صلابت مثانه محسوس شود عنب الثعلب
پخته بروغن گل آمیخته قرص بسته بر موضع مثانه بربندند **بالجمله** درین تپ گاهی فصد تنها کفایت میکند و بتدبیر دیگر حاجت نمی افتد و گاهی باوجود
فصد به تبرید و تطفیهٔ خون مثل شیرهٔ کاسنی و کاهو و کشنیز و شربت عناب و صندل و بنفشه و نیلوفر و انار و آلو و مانند آن هرچه سرد باشد و لعاب اسبغول
و آب آلو که هر واحد مطفی خون نسبت و ترک لحوم و اقتصار بر مزورات ترش و تلیین طبیعت بمثل آب انارین و تمرهندی و شیرخشت احتیاج میشود و گاهی بصورت
اختلاط صفرا بمسهل خفیف صفرا مثل نقوع مقوی و یا آب انارین مع هلیلهٔ زرد محتاج میشوند و شاهتره و عناب در تپ دموی دخل تمام دارد
استعمال آن ضرورست و درچنین تپ عرق آوردن نیز مفید بود و تدبیر معرقه در حمیات الاطفال خواهد آمد و آب گرم زیر پشت داشتن نیز عرق
می آرد و یا شوربه بدستور و تا که منظور آوردن عرق باشد بدن را نشفت کرده باشند و خود را از پارچها پوشیده دارند و بعض متاخرین
مینویسند که در تپ سونوخس بعد فصد اکثر مطفیات خون مثل شیرهٔ کاسنی و خرفه و خیارین و زرشک هریک هفت ماشه و تخم کاهو شش ماشه و عناب کلان
و آلوبخارا هریک هفت عدد در گلاب و عرق کاسنی و بید ساده هریک شش توله برآورده تمرهندی سه توله مالیده صاف نموده سکنجبین ساده چار توله داخل کرده
بنوشانند و یا ماء القرع با شربت نیلوفر دهند و غذا آش جو با شربت نیلوفر و یا کهچڑی مونگ و نان با کدو و اسفاناخ و کشنیز سبز که دران عدس یا ماش
پخته باشند از آلو وغیره ترش کرده بخورانند و اگر حاجت تلیین باشد مغز خیارشنبر شش توله ترنجبین گلقند هریک چار توله آلو سیاه نه عدد در گلاب یکرطل مالیده
صاف کرده روغن بادام پنج ماشه اضافه نموده بدهند و صبح تبرید سابق باضافهٔ لعاب بهدانه و ریشهٔ خطمی هریک سه ماشه اسبغول هفت ماشه پاشیده
بنوشانند و دو روز داده جهت تعدیل مزاج شربت نیلوفر سه توله در عرق نیلوفر و عنب الثعلب هریک شش توله بنوشانند و در مطبقه ایضاً ابتدا بفصد
نمایند و خون بقدر صالح بگیرند و تطفیه مثل شربت نیلوفر و سکنجبین ساده با شیرهٔ تخم خیارین کنند و اگر در فصد خون غلیظ برآید سکنجبین و آب آلو و زرشک و تمرهندی
و آب شاهتره و آب بالویان و طبیخ اصل السوس و بیخ کاسنی و مانند آن از حموضات و ملطفات دهند و اگر خون رقیق آید شربت عناب و انار و آب کاسنی
و جز آن از مبردات مطفیات استعمال نمایند و بعد فصد و اصلاح قوام خون آب انارین و آب تمرهندی و شربت خشخاش و نقوع آلو و نیلوفر و کاسنی
و تمرهندی و بنفشه و شربت آلو و نیلوفر و عناب و مانند آن بحسب حاجت و ملاحظهٔ قبض و لینت طبع هرکدام که مناسب باشد استعمال نمایند و آب
هندوانه با شیرخشت جهت تطفیهٔ خون و تلیین طبع نفع تمام دارد و آبیکه عناب بسیار دران جوشانیده باشند صاف کرده و سرد ساخته بجای آب

گاهی دادن در حمیات دموی عظیم نافع بود و تشنگی و ضعف را کم کند و مجرب صاحب خلاصة التجارب ست و آب سرد را در تسکین حرارت و دفع عفونت و تغلیظ
خون دخل عظیم ست و تلطیف غذا و ترک آن دو سه روز نمایند و اسهال لطیف صفرا مثل نقوع مسهل یا مطبوخ فواکه یا آب انارین مع هلیله آورند و یا تمر هندی
و عناب و آلوی بخارا تلیین نمایند و گاهی بقرص کافور حاجت افتد و بقول مصنف اقتباس در مطبقه تا هفت روز همان تدبیر که در سونوخس مذکور شد بعمل آرند
و ترک غذا تا سه روز و اگر توانند بغایت نافع بود و الا اندک از اغذیهٔ لطیفه بدهند و روز هشتم مطبوخ آلو و یا منقوع آن و یا مطبوخ شاهتره تلیین طبع نمایند
و روز نهم شیرهٔ کاسنی و مغز تخم کدو و تخم خیارین هر یک هفت ماشه لعاب اسبغول و بهدانه هر یک سه ماشه در گلاب و عرق کاسنی و شاهتره و نیلوفر و عنب الثعلب
هر یک چهار توله برآورده شربت نیلوفر سه توله داخل کرده تخم نیلوفر چهار ماشه پاشیده بنوشانند و غذا برنج و بنو ماش مقشر یا عدس و یا شلهٔ اسفاناخ
دهند و همین منطق تا روز دوازدهم سه مسهل داده تبرید تا روز یازدهم بدستور دهند پس اگر اندکی تپ باقی مانده باشد باید که بروز شانزدهم در مطبوخ مذکور
پوست هلیلهٔ زرد و هلیلهٔ سیاه هر واحد یکتوله شربت ورد مکرر ایلیلجی چهار توله اضافه کرده بنوشانند و غذا بدستور دهند و روز هفدهم قرص طباشیر ملین
چهار ماشه لعاب بهدانه سه ماشه در آب کاسنی مروق و یا آب بید ساده مروق نه توله برآورده شربت بزوری بارد یا معتدل سه توله تخم شربتی هفت ماشه
بدهند و شوربای بزغاله با نان تنک و یا برنج خورانند و اسفاناخ در قلیه اندازند **اقوال حذاق** مسیحی گوید که در حمیات مطبقه نیز حفظ اعراض عامه
که در علاج کلی حمیات عفنیه مذکور شد اعنی استفراغ ماده و تبدیل سوء مزاج و تدبیر غذا باید کرد و ماده این حمیات داخل عروق محصور ست میباید که در آن فصد نمایند
بلا احتیاط و حذر تا عفونت بخروج خون کم گردد حتی که چون طبیعت حل هر آنچه ثقل آن میکرد آسان شود بر انضاج باقی و تحلیل آن و تغییر آن بجودت قادر
گردد و سوء مزاج درینجا حرارت تپ و یبس آنست پس باید که همه تدبیر آن مبرد مرطب باشد الا آنکه رطوبت آن اشیا دائم طلب باید کرد زیراکه استعمال
اشیای رطبه در هر تپ مامون العاقبت ست و اما برودت آنرا دائم طلب نباید کرد بهر آنکه استعمال اشیای بارد غیر مامون العاقبت ست در جمیع حمیات
و لهذا اشیای بارد بالفعل مثل آب سرد در استعمال آن بتجدید و تحصیل کثیر احتیاج افتد زیراکه واجب ست که آنرا بعد نضج مادهٔ مرض در هنگامی که قوت
قوی و عادت مطابق باشد و کدام عضو شریف ضعیف و وارم نباشد استعمال نمایند شیخ میفرماید که غرض در علاج تپ دموی استفراغ خون
کثیر ست تا آنکه بغشی قریب گردد و تغلیظ جوهر خون اگر بسیار رقیق آبی یا صفراوی باشد و تبرید آن و تنقیهٔ آن از خلط و ترقیق آن اگر غلیظ باشد
بترشی و تلطیف خون در کسیکه مولدات خون غلیظ مثل عدس و ماش و مولدات خلط خام مثل خیار و بادرنگ و بیخ کاهو خورده باشد و انضاج مادهٔ فاعل تپ
و تحلیل آن **اما استفراغ** مثل فصد گرفتن از دست نیست در هر فصل که تپ عارض شود و انتظار بحران و نضج نباید کرد مگر آنکه تخمه باشد که ازان حذر
کنند و بگذارند تا طعام هضم گردد بعده فصد نمایند پس اگر تپ دوام کند فصد کنند و مرة بعد اخری فصد نمایند تا آنکه قریب بغشی گردد یا در غشی افتد اگر
بدن قوی باشد زیراکه غشی نیز تبرید مزاج قوی مثل سائر مبردات میکند و اگر ضعیف باشد آنرا هلاک میکند و بدانکه فصد و نوشیدن آب سرد بسا ست که از تدبیر
دیگر غنی میسازد و تفریق در فصد اولی ست الا آنچه که استعجال آن واجب کند مثل خوف انصباب خون بسوی مخانق نباشد زیراکه اکثر در آن که قریب غشی رسد
بلاغ بود و بسا ست که تابع فصد بالغ فی الحال اسهال صفرا و عرق باشد و باید که عرق را هر وقت نشف کنند تا بسیار آید که اکثر ازان صحت حاصل شود
و آنچه از ضعف و غشی بفصد بالغ عارض شده باشد تدارک آن بغذای لطیف و سکون نمایند و لازم ست که مدام تلیین طبیعت کنند از مثل آب انارین
و آب انار شیرین و میخوش تا بحد شیرخشت و تمر هندی و شیاف خفیف و گاهی نزدیک نضج احتیاج استفراغ بمثل هلیله و شاهتره و خیارشنبر و مانند آن
میشود و اگر حال مریض احتمال فصد از دست نکند فصد رگ پیشانی یا حجامت میان دو شانه کنند پس اگر چیزی ازین بسبب عارض ممکن نباشد
اسهال نمایند بطریقیکه در محرقه میکنند و تبرید بچیزی کنند که مفتح باشد مثل ترشیها و مقطع بود مثل سکنجبین بزوری بارد و مسکن غلیان باشد مثل شربت عناب
و اما هرگاه از فصد غشی عارض شود نان در آب غوره تر کرده بخورانند و اگر رعاف خود بخود عارض گردد قطع نکنند مگر نزد مقاربت غشی **و اما تغلیظ** خون مثل
شرب عناب کنند و آن اینست که عناب یکصد عدد در آب پنج رطل بجوشانند تا سوم حصه بماند و مالیده صاف کرده با شکر بقوام آرند و هر قدر که شکر کم باشد

نسخهٔ شربت عناب

بهترست وایضاً عدس خصوصاً معمول بسر که ترش تیز ازین قبیل ست واز خوردن رب عناب یا جرم عدس اگر ماده غلیظ باشد حذر کنند **واما** تبرید آن بمثل آب نقوع عدس سرد کرده وآب برگ کاهو افشرده سرد کرده وشرب آب سرد اگر مانعی نباشد مناسب بود وگاهی چندان می نوشانند که رعده می افتد ورنگ سبز میشود پس گاهی ازان صحت حاصل میگردد وگاهی منتقل بحمای بلغمی میشود وعلاج بقرص گل وغیره کرده میشود واین علاج بعض متقدمین وبعض متاخرین نسبت آن بخود کرده اند ونوشیدن ماء الشعیر علاج برای آنست ولیکن در حالت نرمی طبع وبهترین اوقات نوشیدن آن وقت شدت غلیان وکرب واشتعال وتواتر خفقانست وبدانند که اقتصار بر تبرید وترک فصد واسهال در سدد وحقن می افزاید وعفونت وحرارت در ثانی الحال زیاده میشود **واما** تنقیهٔ آن بمثل مسهلات صفرا بحسب اختلاف وجوب قوت وضعف باید کرد **واما** منضجات خلط خام که با خون باشد مثل عناب وسپستان وبنفشه وشاهتره وبادیان وگل سرخ وتخم کاسنی وکشوث ومویز منقی وآلوی بخارا دهند زیرا که گاهی خلط خام سبب عفونت خون میگردد ودر اخر تپ مثل قرص کافور وقرص طباشیر خورانند وآین قرص نیکوست بگیرند طباشیر صمغ عربی کتیرا نشاسته هر واحد سه درم تخم خرفه پنج درم مغز تخم خیار چهار درم مغز تخم کدو شش درم رب السوس هفت درم وازان قرص سازند نسخهٔ دیگر خصوصاً نزد ضعف جگر بگیرند گل سرخ سه درم عصارهٔ زرشک دو درم مغز تخم بادرنگ خیار وخربزه وتخم خرفه وطباشیر هر واحد یکدرم صمغ ونشاسته وکتیرا هر واحد نیم درم ریوند چینی وزعفران وکافور هر واحد ربع درم قرص ساخته استعمال نمایند **واما** اغذیه پس عنابیه وعدسیه ترش کرده ورمانیه وسماقیه دهند واگر از چیزی ازین خوف قبض شکم باشد کسر حموضت او بشیر خشت یا شکر کنند وبآلو وبقرعیه وحماضیه وفواکه امرود چینی وانار وسیب شامی وبقول کدو وخیار وبادرنگ وکاسنی وبقلهٔ مبارک وحماض وکشنیز ومانند آن دهند پس اگر صداع یا خفقان یا سهر یا سبات یا رعاف مفرط مضعف قوت وغیر آن از اعراض صعب عارض گردد بدانچه در موضع آن در اخر این بحث مذکور شود معالجه نمایند **صاحب کامل** مینویسد که راس وافضل چیزیکه احتیاج بسوی آن در علاج تپ دموی در اول حدوث آن یعنی در روز اول ودوم وسوم میشود آنست که صاحب او را فصد اکحل وباسلیق کنند اگر قوت وسن وفصل مساعدت کند واز خون مقدار کثیر برارند تا آنکه او را غشی عارض شود زیرا که اگر این بعمل آرند یا تپ قلع گردد ویا خفیف شود ومدت او کوتاه وصاحب او از خوف ایمن گردد ولا انجاکه قوت وسن ومزاج مریض وفصل اخراج خون بسیار یکبارگی واجب نکند باید که بحسب وجوب حال اخراج خون اندک اندک نمایند که این تخفیف تپ کند وبعد فصد آب انار شیرین وترش باندک سکنجبین ساده یا آب تمر هندی بجلاب یا رب غوره ورب آلو میخوش یا رب ترشی ترنج ومانند آن بآب سرد یا ببرف اگر فصل گرما باشد استعمال باید کرد وغذای او روز فصد اگر قوت قوی باشد مزورهٔ معمول از کدو واسفاناخ یا بیخ کاهو یا شاخ خرفه یا مغز بادرنگ یا مغز خیار بآب غوره یا آب انار ترش یا آب ترشی ترنج یا آب عصارهٔ زرشک بعدس ماش سازند واگر قوت ضعیف باشد باید که مریض را روز فصد شوربای بچهٔ مرغ وتیهو ودراج ومانند آن دهند در روز دوم از فصد باید که نظر کنند که آیا این مرض از امراض در غایت حدتست ویا از حادهٔ مطلقه ویا از حادهٔ که بطی باشد پس اگر از امراض حاده در غایت بود که از روز چهارم تجاوز نکند وقوت قوی باشد باید که صاحب او بر جلاب یا شربت بنفشه وآب انار میخوش یا رب غوره اقتصار نماید واگر قوت ضعیف باشد ماء الشعیر باندک آب انار میخوش دهند واگر از امراض حادهٔ مطلقه باشد که از روز هفتم تجاوز نکند وقوت قوی بود مریض در اوقات روز بآب انار میخوش بشکر یا بجلاب یا آب ترشی ترنج بشکر یا بآب غوره اقتصار کند وباوی چیزی از قبض نباشد وبعد دو ساعت ماء الشعیر چهل درم باده درم نبات سفید بدهند وبعد چهار ساعت پانزده درم سکنجبین ساده بآب سرد دهند ووقت خواب شب لعاب اسپغول ولعاب بهدانه بجلاب یا آب انار بدهند واگر این شربت خواب نمایند منفعت بین یابند وصفت آن اینست بگیرند آلو شیرین بزرگ سی عدد تمر هندی نیم رطل وهر دو را در سه رطل آب بجوشانند تا یک رطل باقی ماند صاف کرده بران آب انار میخوش وترشی ترنج هر واحد یک رطل انداخته بآتش معتدل بپزند تا بنصف باز آید وبران یک رطل نبات وربع رطل گلاب اندازند وجوش داده کف بردارند واز آتش فرود آورده سرد کنند وازان هر شب پانزده درم تا بست درم باده درم

تخم خرفه باریک سوده بخورند واگر حرارت قوی و تشنگی شدید باشد باید که اندک لعاب اسپغول بوزن نیم درم طباشیر اضافه کنند واگر مریض ضعیف باشد یا در صحت خود معتاد بکثرت تناول طعام بود یا در هر روز دو بار عادت غذا داشته باشد باید که ماء الشعیر دو مرتبه در هر روز بدهند پس اگر نفس مریض بچیزی ازین مائل نباشد مریض را در آخر روز کعک باریک کوفته بشکر و آب سرد یا پست جو یا پست گندم مغسول بآب گرم و سرد کرده با نبات بدهند واگر این واجب نبود سرکه و زیت بمغز بادرنگ دخیار و روغن بادام و شکر طبرزد که بران برف انداخته باشند و مانند آن دهند واگر مرض از امراضی باشد که از شان او انقضا در چهارده روز یا هفتده روز باشد صاحب او را قبل طلوع آفتاب آب انار یا شربت مذکور سماء الخیار و آب تربز باید داد و بعد طلوع آفتاب ماء الشعیر بشکر بدهند و در ساعت چهارم سکنجبین ساده بآب سرد بنوشانند و بغذای قلیل از مزورات معموله از بقول مذکوره بآب غوره وغیره غذا دهند ولا سیما اگر قوت ضعیف و عادت مریض بخوردن دو بار در روز باشد و اما آنچه از امراض در بیشتر ازین مدت انقضا نماید باید که غذا زیاده ترازین و غلیظتر که در تدبیر امراض گذشته بدهند و باید که معهذا تفقد حال طبیعت نمایند اگر قبض باشد تلیین بفلوس خیارشنبر و ترنجبین و تمر هندی و آلو و مشمش خشک و شیرخشت بحسب حاجت کنند و آلو بخارا در شربت بنفشه ترکرده بدهند واگر احتمال این ننمایند شافه معمول از خطمی و بورهٔ ارمنی و شکر سرخ و اندک ترنجبین ساخته بردارند واگر طبیعت ازین چیزها اجابت نکند حقنهٔ لین معمول از شکر و روغن کنجد و آبکامه یا معمول از جو کوفته و بنفشهٔ خشک و برگ چقندر و سپستان و روغن بنفشه و شکر سرخ و یا آب چقندر افشرده و روغن کنجد و مری و مانند آن استعمال نمایند و مریض را ماء الشعیر نباید داد اگر طبیعت قبض باشد مگر بعد استعمال چیزی که تلیین طبیعت نماید واگر بدهند جنایت کثیر بر مریض کرده باشند و همچنین هرگاه مریض محتاج بفصد باشد بدون استعمال فصد ماء الشعیر نباید داد و همچنین اگر مریض دردی در بعض اعضای باطنی دریابد سزاوار نیست که ماء الشعیر و یا غذا و یا تبرید دهند الا بعد سکون درد و چون زبان درشت یا سیاه گردد بخرقهٔ کتان مبلول در لعاب اسپغول و روغن بادام شیرین و نبات مسح کنند واگر تشنگی سخت باشد لعاب اسپغول و جلاب و روغن بادام شیرین بدهند و ماء القرع با اندک آب انار و آب هندوانه بدهند **جرجانی و ایلاقی** مینویسند که در سونوخس مبادرت بفصد باسلیق و هفت اندام کنند و جالینوس میگوید آنجا که از فصد و حجامت مانعی باشد و در احشا آفتی نباشد علاج آن بآب سرد کنیم واگر در احشا آفتی باشد بنوعیکه تدارک آن توان کرد یا مضرت آن کمتر از مضرت تب باشد علاج آن هم بآب سرد کنیم و بعد ازان اگر قوت قوی باشد بگشادن سده و کم کردن امتلا مشغول گردیم و اندر هر دو آفتی در گشادن و کم کردن امتلا ادویهٔ بارد بکار بریم محمد زکریا گوید بسیار باشد که اندر تب حاده آب سرد دهند و تب فی الحال ساکن شود لیکن بعد ازان تب آهسته تر آید یا شد که تا چهل روز یا بیشتر برسد و تا رعاف پدید نیاید یا عرق نکند زائل نشود و سبب این آن باشد که طبیعت در تهیا مهیا بحران باشد و بسبب آب سرد ازان باز ماند و دران تاخیر افتد پس بر طبیب واجبست که نیک تامل کند اگر هیچ علامت تهیهٔ بحران بیند در آب سرد تاخیر کند والا اقدام بر شرب آن نماید زیراکه خطر در آب سرد دادن بیش ازان نباشد که بیماری دراز شود واگر ندهد خطر آن بزرگ باشد چنانکه در علاج تب محرقه یاد کرده آید و میگوید که من هر دو طریق را آزموده ام نوشیدن آب سرد را کم خطرتر یافتم و بعضی طبیبان گفته اند که اندرین تب استفراغ همچنان کنیم که در تب محرقه و هم بدان ادویه کنیم و جالینوس میگوید هرگاه در سونوخس فصد کرده شود ممکن نیست که بتبی دیگر منتقل شود و بدین سبب اندرین تب هیچ علاجی نافعتر از فصد نیست خاصه چندانکه بحد غشی رسد واگر قوت چندان نباشد که متحمل غشی گردد خون بدو سه دفعه بیرون کنند و هم او گفته که اندرین تب بهیچ حال تاخیر فصد نشاید کرد زیراکه اگر فصد کرده نشود و مریض را اتفاق رعاف یا عرق نیفتد خوف آن باشد که بیمار بمفاجات بمیرد یا بسرسام منتقل گردد یا تب عفونی شود از بهر آنکه طبیعت خون بسیار را اگر گرم شده از میل کردن بعضوی و از عفونت نگاه نتواند داشت بالجمله هرگاه در فصد تاخیر کرده شود بیم باشد که همه ابواب علاج باطل گردد زیراکه اندرین تب هم حرارت را تسکین باید کرد و هم امتلا را کم باید کرد و کم کردن امتلا بفصد بود یا باسهال یا بادرار بول و اندر تاخیر فصد حرارت خون زیاده گردد و قوی تر شود و قوت بدان سبب ضعیف گردد و با ضعف قوت فصد ممکن نبود و اسهال و ادرار هر دو حرارت زیاده کنند یعنی بسبب تقلیل رطوبت التهاب واجب کنند و التهاب مقتضی تسکین ست و تسکین حرارت بچیزهای سرد نتوان کرد و سرد بها سده زیاده کند و بسبب سده امتلا نیز فزاید و احتقان

بخارات در داخل بدن زیاده شود پس تب اشتداد نماید بدین سبب تاخیر فصد با وجود مساعدت قوت خطای بزرگست و هر وقت که طبیب بر سر بیمار رسد فصد باید کرد و اگر چه بعد هفت روز یا زیاده روز بود و قوت مساعد باشد بدان التفات نباید کرد که چند روز گذشته است خاصه که علامات امتلا بر حال خود باشد و قوت مساعد بود و اگر قوت و فصل و سن و بلد و عادت بیمار بعضی موافق فصد باشد و بعضی نه عوض فصد حجامت باید کرد و اگر ازین اسباب بیشتر مساعد فصد باشد فصد اولی تر باشد لیکن خون بتفاریق اندک اندک بیرون باید کرد و بعضی طبیبان گفته اند که فصد در ابتدای مرض باید کرد و در تزید و نزدیک انتها فصد نشاید کرد خاصه اندر انحطاط و بسیار کس اندرین تب بفصد واقع در غیر وقت او هلاک شدند زیرا که قوت در تزاید مرض و در انتها و انحطاط مساعدت نکند چنانکه در ابتدا کند بدین سبب طبیب را با وصف ضعف قوت در فصد دلیری نشاید کرد و اگر چه همه اسباب دیگر موافق باشد و اگر قوت ضعیف بود در ابتدا نیز فصد جائز نباشد و اگر قوت قوی باشد و احوال دیگر موافق نبود اعتماد بر قوت کنند و فصد یا حجامت بعمل آرد و هرگاه که قوت مساعد باشد مضرت ناموافقت اسباب دیگر اسهل باشد و بیمار خلاص یابد و بعد فصد آب هندوانه یا آب لیمو بجلاب دهند و شربت ریباس بشکر موافق است اگر فصل گرما باشد این اشربه بآب سرد یا برف سرد کرده باید داد الا شربت ریباس که آنرا بی برف دادن صواب تر است زیرا که سردی آن و سردی یخ و برف معده را برنجاند و اگر اندر احشا ورم باشد پنج درم فلوس خیار شنبر و سی درم ترنجبین و ده عدد عناب و ده عدد آلوی سیاه در یکنیم من آب بجوشانند تا سوم حصه بماند مالیده صاف نموده بدهند و فلوس خیار شنبر و ترنجبین در آب عناب و آب عنب الثعلب و آب کاسنی حل کرده صاف نموده هر بامداد موافق باشد و ماء الشعیر با آب انار شیرین دهند و بیست و اسبغول و شکر در آب انار دهند و بر موضع ورم در ابتدا صندل و فوفل و گل ارمنی و آب کاسنی و آب عنب الثعلب و آب کشنیز تر ضماد کنند و در آخر صبر و زعفران با آب کشنیز ضماد سازند و یا برگ خطمی و اندکی اسبغول در آب عنب الثعلب و آب کاسنی تر نهند و در فصد تاخیر نکنند **صفت** ضماد دیگر درین موضع سودمند باشد موم روغن از موم سفید و روغن گل یا روغن بنفشه و آب کاسنی و کشنیز تر و آب ساق و برگ خرفه و دو سه قطره سرکه با هم بزنند و بر خرقه کتان طلا کرده بران موضع نهند و اگر ورم در جگر یا معده یا در فم معده باشد از آمیختن چیزی مقوی باین اشیا چون مصطکی و آب به و اندک سنبل چاره نباشد و اگر فصل تابستان باشد ضماد سرد بر نهند و اگر زمستان باشد نیمگرم نهند و اندرین تبها این قانون نگاه باید داشت که نخست فصد کنند پس کشکاب دهند و اگر صفرا بعفن یا خون آمیخته باشد و تب تیز سوزان باشد و همچون تب محرقه بنوبت غب گرفته شود و اعراض قویتر پدید آید هم اولی تر آن باشد که اول فصد کنند لیکن در فصد اعتماد بر قوت باید کرد و در تسکین حرارت بموجب قانون و اندازه حرارت مبالغه باید کرد باقی همانست که در قول صاحب کامل در علاج حمای محرقه خواهد آمد ابن الیاس گوید که بعد فصد یا حجامت هر صبح جلاب از تمر هندی و شکر سفید یا ترنجبین هر واحد ده درم در آب سرد حل کرده بنوشند و یا بگیرند آب انار پنجم آنها افشرده هر واحد سه اوقیه و شکر سفید و ترنجبین هر واحد ده درم و یا ربوب قامع خون مثل رب حصرم و ریباس و لیمو و به هر کدام که باشد ده درم و گلاب ده درم به برف سرد کرده بنوشند و غذا ماء الشعیر سازند و تلیین طبیعت برب آلوی سیاه و بنقوع مشمش یا بنقوع فواکه مع ترنجبین و شیرخشت و ماء الفواکه نمایند و اگر قوت ضعیف گردد بسبب استفراغ خون و اخراج آن غذا ماء الشعیر بجوزه مرغ دهند و استفراغ بدن باین مطبوخ کنند **صفت** آن سنای مکی پنج درم بنفشه نیلوفر تخم کاسنی گل سرخ هر واحد سه درم آلوی سیاه ده درم تمر هندی ده درم عناب هر واحد بیست عدد سپستان آلوی کوهی هر واحد چهل عدد همه را در سه رطل آب بجوشانند تا یک رطل آید و شیرخشت و ترنجبین هر واحد پانزده درم مالیده صاف کرده سحرگاه بنوشند و تا آخر روز بران صبر کنند تا استفراغ صالح نماید بعده در آخر روز بیمار ماء الشعیر بیست درم غذا سازند و اگر حرارت قوی و تشنگی شدید باشد لعاب اسبغول و لعاب بهدانه هر واحد ده درم بروغن بادام پنج درم و طباشیر نیم درم بدهند و زبان و دندان را در هر روز سه مرتبه بسرکه و گلاب بشویند بعده بر زبان او هر دو لعاب مذکور بروغن بنفشه مسح کنند که نفع میکند ایشانرا شربت عناب اگر با تب سرفه باشد و اگر نباشد شربت ریباس و حصرم و لیمو و ترنج و غذا ماء الشعیر مع عدس و سرکه دهند و زیر او برگ خلاف یا کدو فرش کنند و حوالی او کدو و خیار و به و سیب و ظروف پر از آب بنهند و مسکن او در جهت شمال یا زیر بادکش یا معطر بگلاب باشد و باید که بدن را بپارچها

نسخه مطبوخ مسهل

پوشیده دارند تا استنشاق هوای سرد نمایند و سردی هوا مسام را بند نسازد و اگر با این تپ سرفه و درد پهلو و سینه باشد هر صبح جلاب از بنفشه و نیلوفر
هر واحد سه درم عناب و سپستان هر واحد ده عدد و از شکر سفید و ترنجبین هر واحد ده درم بنوشانند و تلیین طبیعت بشربت بنفشه و ترنجبین و شیرخشت
یا فلوس خیارشنبر هر واحد بست درم کنند و اگر با وی سهر باشد سحرگاه شربت خشخاش ده درم در آب گرم حل کرده بدهند و اگر قبض طبع باشد و از ملین
وشیاف اجابت نشود این حقنهٔ لین بعمل آرند بنفشهٔ خشک سپستان نیلوفر هر واحد سه درم جوکوفته یکمشت برگ چقندر یکدسته همه را در دو رطل آب
بجوشانند تا نیم رطل بماند صاف کرده شکر سرخ ده درم آبکامه پنج درم روغن بنفشه ده درم بران ریخته حقنه کنند و بعد از ان تلیین طبیعت بسکنجبین ساده
و قرص طباشیر ملین نمایند و هرگاه در بدن بقیهٔ مرض باقی ماند و تحلیل نشود و ماده در عروق هنوز باقی باشد بگیرند تخم کاسنی سه درم پوست بیخ کاسنی
پنج درم و در آب جوش داده صاف نموده سکنجبین ساده ده درم داخل کرده بنوشند و یا هر صبح این سکنجبین بزوری ده درم بنوشند که آن ادرار بول و تلطیف اخلاط
و تنقیهٔ عروق از بقایای اخلاط کند **صفت** آن تخم کاسنی تخم کشوث هر واحد سه درم پوست بیخ کاسنی پوست بیخ کبر هر واحد هفت درم تخم خربزه
و تخم خیار و تخم بادرنگ هر واحد پنج درم همه را نیمکوفته در دو رطل آب و نیم رطل سرکه تند یک شبانروز بخیسانند پس بجوشانند تا ربع آن برود مالیده صاف
کرده شکر سفید یکمن انداخته بقوام جلاب آرند **خجندی** گوید که بعد فصد هر صبح شربت تمر هندی یا شربت انار یا شربت عناب بآب شدید البرد
یا بایخ یا برف بنوشانند و غذا مزوره عدس محمض بآب فواکه ترش و مزورات مطبوخ بزرشک یا سماق سازند و تلیین طبیعت بشیرخشت و تمرهندی
یا شربت ورد مکرر و شیرخشت یا بآب انارین مشتحومین و شیرخشت یا بشربت آلو مسهل یا بنقوع مشمش و عناب و سپستان و آلو و گل سرخ و ریوند چینی
کنند و اگر حرارت قوی و تشنگی سخت باشد و با وی سرفه بود لعاب بهدانه یا بزرقطونا باندک نبات که بسیار شیرین نگردد و بروغن بادام و طباشیر بدهند و اگر
با وی سرفه نباشد اشربهٔ مذکوره و سکنجبین ساده بآب برف و لعاب اسپغول بنوشانند و آنچه نافع این مرض است آب کاسنی بسکنجبین و شربت صندل
یا آب شاهتره یا آب هندوانه است سه روز یا پنج روز بدهند و اگر مریض ضعیف بسیار باشد کعک باریک سوده بشکر و آب سرد یا پست جو بشکر بدهند
وگاهی اقراص کافور و طباشیر داده میشود و ماء القرع این تپ را نافع بود و اگر قبض طبع باشد تلیین بحقنهٔ لین کنند و این ملین نافع این علت است آلوی بخارا
عناب سپستان هر یک پانزده عدد مویز منقی ده درم تمرهندی ده درم گل سرخ سه درم شاهتره یک قبضه تخم خرفه کوفته تخم کشوث بنفشه
بادیان تخم کرفس هر یک دو درم هلیلهٔ زرد سنای مکی هر یک پنج درم جوش خفیف داده در شیشه کنند و سه روز در آفتاب داشته بعد سه روز هر صبح چهل درم
با ده درم سکنجبین و ده درم خمیرهٔ بنفشه بنوشانند **ابومنصور** گوید که اگر حمی مطبقه در ابتدا باشد مبادرت بفصد کنند و خون بسیار برآرند و اگر زبان مریض سیاه
گردد و اعراض تپ محرقه عارض شود تدبیرش بدانچه در باب او بیاید باید کرد و فصد نکنند و ربوب حامضه بدهند و تقلیل غذا نمایند و چون فصد کنند و هنوز
در ابتدا باشد ربوب مذکوره در اغذیه استعمال نمایند و آب سرد و قرص کافور نیز بخورانند و چون از تپ خارج شوند از شراب و لحوم و شیرینی پرهیز کنند تا
آنکه خوب صحت یابند و بعادت خود رجوع کنند و بقراط گفته که کل تپ دائمه اگر در روز سوم منقلع شود بهتر و امید وارتر است و اگر روز سوم شدت کند
دلالت بر شر و صعوبت نماید و اصحاب صناعت گفته اند که اصعب امراض و اعظم آنها حمیات دائمه است و ثابت گفته که مریض را در جمیع امراض حاره
لبشب با جلاب اسپغول و بهدانه بنوشانند و بعد تنقیه یا طهور نضج گل ارمنی از یک درم تا دو درم بدهند که خاصیت او تعدیل مزاج و منع ماده مائل
بصدر است و محمد بن زکریا گوید که اگر درین تپ تاخیر در فصد کنند لیکن اعتماد بر شرب آب سرد شدید البرد بر مریض نمایند و چندان بنوشانند که رنگ سبز گردد
و ار تعاد کند پس اگر تپ آهسته گردد کفایت باشد و اگر عود کند اعادهٔ آن نمایند تا آنکه آهسته گردد و تپ نرم شود و بعده تدبیر حمای لینه کنند
و این تدبیر حمی بسیار نافع است و تجربه و امتحان آن کردم و از ان خلق کثیر از خطر عظیم خلاص یافتند و نوشیدن آب سرد ترک نکنند و لزوم او نمایند
مگر آنکه تپ با ورم معده یا جگر باشد و با وجود این نیز از نوشیدن او نگذارند اگر حاجت بسوی آب شدید باشد و از ورم معده و کلیه خوف نکنند الا آنکه ورم
در رحم یا گرده یا مثانه و خاصه در حجاب و ریه و صدر باشد و علامتش شدت التهاب تپ و هیجان خفقانست اگر درین حال دوام کند از امتلیات تسکین حمایه

و دران نجات نبود زیرا که قلب چون مختنق گردد دلالت کند بر غلیان خون و درین هنگام آنرا خلاص نبود مگر بنوشیدن آب سرد تا آنکه رنگ سبز گردد زیرا که
اشیای بارد بالقوه درین بدانچه احتیاج بسوی آن باشد نرسد و اینچنین کسان اگر درین حال آب سرد ننوشند بعد اندک مدت ایشان را غشی افتد و عرق
در جوف آنها و در اغشیهٔ دماغ بشگافد در رعاف یا قی خونی نمایند و هلاک شوند و در نوشیدن آب سرد ضرری نیست الا تطویل مدت تپ و تبلید آن و صلابت
ورم در احشا و ازین هلاک عاجل دفع گردد اما چون فصد و آب سرد استعمال کنند و بقیهٔ حرارت او باقی ماند آب انار یا گلقند یا ماء الشعیر یا سکنجبین یا قرص ورد
علاج کنند و من طریق جالینوس در امراض حاده اختیار نمودم و آن تبرید مع ترطیب ست و اگرچه این نضج و بحران را بطی میسازد زیرا که من این طریق را
حریز و دیگر را خطیر دیدم و نمیگویم که من طریق بقراط در انتظار بحران سلوک نمی نمایم ولیکن من آنرا در معرفت انتها و نضج و هنگام ادنی ضعف که در قوت
عارض شود و گفته که هرگاه در تپ مطبقه فصد را تاخیر افتد رب ترشی ترنج و تمر هندی دهند که آن عفونت خون منع کند و تطفیهٔ حدت او نماید ابن هبة الله
گوید که علاج تپ دموی فصد در ابتدا است و خون مقدار کثیر خارج نمایند زیرا که اخراج خون درین تپ علاج عظیم ست و لازم نیست که بایام سابق از ابتدای
آن التفات نمایند چون اهتمام بفصد کنند بلکه رعایت قوت کنند پس اگر قوت قوی باشد در سائر ایام فصد کنند و در استفراغ بزدی از روزهای بحران احتیاط
نمایند تا قوت را از جهاد عائق نشود و متاخرین تا روز سوم فصد میکنند و روز چهارم از فصد احتراز مینمایند زیرا که دران توقع بحران بعرق یا برعاف ست
و محتاج تر از انواع ثلاثه این تپ بسوی فصد متزائده ست پس باقی انواع با آنکه نوع اخیر محتاج بفصد بود بلکه حاجت درین هر دو از روی اضطرار شدید ترست
و بعد فصد مریض را ماء الشعیر و بعد آن سکنجبین بنوشانند و آب انار میخوش و آب تمر هندی و آلو بجلاب بدهند و شیرهٔ تخم خرفه و تخم خیار بسکنجبین و لعاب اسپغول
بجلاب بنوشانند پس اگر التهاب زیاده شود ماء القرع بسکنجبین بنوشانند و اگر مریض ضعیف گردد ماء الشعیر بدفعات دهند و زبان را بخرفه و کتان در لعاب اسپغول
آلوده بمالند و اگر سبات عارض شود تقویت سر بصندل و گلاب و آب حی العالم نمایند و تبرید سینه بگلاب و کافور کنند و اگر سرفه حادث شود لعاب بهدانه
و شربت خشخاش استعمال کنند و چون تپ ساکن شود مزورات معمول بکدو و اسفاناخ و بیخ کاهو و شاخ خرفه خورانند و هرگاه صحت یابند در حمام داخل
کنند و غذا بچهٔ مرغ با آبهای مطفی حدت خون مثل آب سماق و آب غوره سازند خضر ابن علی گوید که اولا ابتدا بفصد و تطفیه و تلطیف غذا و تلیین طبیعت
بحقنهٔ لین که دران جو داخل بود و فتیلهٔ مسهل و آب نقوع آلو در روز دوم نمایند و همچنین در روز سوم طبیخ آلو و مشمش و عناب و سپستان و گل بنفشه و سنای مکی
و خطمی و تخم خیار با شیرخشت و ترنجبین استعمال کنند و غذا پست جو یا آش جو بشربت نیلوفر و استعمال نقوع تمر هندی و آب انار میخوش مشموم مناسب پس
اگر بتلیین قلع آن نگردد و حال متوقف بینند و قاروره سرخ غلیظ باشد و مرض بروز هفتم رسیده باشد و حال از تلیین و تدبیر تا روز دهم بدستور باشد
در روز دهم ریوند خطائی طفل را ربع درم و بالغ را نیم درم و جوان را نیم مثقال در شربت آلو و عسل خیار شنبر و روغن بادام بدهند و عقب آن شوربای
بچهٔ مرغ بجو مقشر پخته باید داد پس اگر تپ در روز یازدهم زائل نشود تلیین طبیعت بحقنهٔ لین در روز دوازدهم کنند و اگر حقنه بمریض مناسب نبود
شیرهٔ گل بنفشه و سنای مکی و نیلوفر شامی هر واحد یکجزو و اصل السوس ربع جزو در عرق گاوزبان عرق نیلوفر بر آورده ترنجبین سه جزو حل کرده بشربت آلو
و نیلوفر شیرین ساخته استعمال کنند و چون روز چهاردهم نیز تپ منقلع نشود ریوند و غاریقون در عسل خیار شنبر بدهند و اگر نفخ در فم معده بود تخم کشوث
اضافه نمایند و غذا شوربای چوچهٔ مرغ باشد تا آنکه تپ قلع گردد و این معالجات ازین حیثیت نیست که آن تپ دمویست بلکه ازانجهت ست که آن تپ
عفونیه ست و این وقتیست که تپ دموی صرف نباشد بلکه مختلط بصفرا بود و بهتر علاج صاحبان تپ اصلاح مزاج هوای واصل بقلوب ایشان بنست
و آن بصندل و گلاب و سرکه نمایند و اگر مناسب وقت باشد آب سرد نعم العلاج ست انطاکی در نزهه میگوید که علاج تپ دموی فصد و اخراج خون
باستقصاست و اگرچه بدفعات بود بحسب قوت بعد ازان باستعمال مبردات مثل ماء الشعیر و ریباس و فواکه خصوصاً عناب و آلو و تدهین بمثل
روغن بنفشه و سرکه و صندل و تغذیه بمثل بنو ماش و عدس و زرشک و آنچه مخصوص بمطبقه ست شربت عناب و مطبوخ فواکه و ماء القرع و ماء الشعیر
ست این همه بعد از فصد استعمال کنند و در تذکره مینویسد که علاج سوماخس کائن از خون داخل عروق بلا تعفن فصد ست تا بغشی رسد و اگرچه

در دفعات باشد بعده تبرید بربوب فواکه و اشربهٔ آنها و سکنجبین و تمرهندی و گاهی حاجت بماء الشعیر افتد و بسیار باشد که بمجرد فصد قلع گردد و بسا است که بماء القرع و مالش بروغنهائی که در غب مذکور گردد احتیاج شود و علاج مطبقه که ناشی از تعفن خون آنست که اگر اکثر خون یا بعض آن تعفن پذیرد مبادرت بفصد است اجماعاً و اگر کل متعفن گردد جالینوس و تابعین او از فصد اولاً منع میکنند و دلیلی برای ایشان نیست و بهر حال اصلاح خون واجب است تا صاف گردد باستعمال مولدات آن مثل شربت عناب و خشخاش و ریباس و ماء اصول و تغذیه بچیزیکه مولد آن باشد سوای لحوم و مثل مونماش چیزی نیست و عدس باسرکه بالغ النفع است و مزورات آلو و انبرباریس دهند و آئین دوا برای این تپ مجرب و از تراکیب منست و نسخهٔ آن همان مطبوخ از مجربات است که در علاج سرسام دموی در قول مولف خلاصه مذکور شده و آن مطبوخ از خواص عجیبه است آنرا یاد باید داشت و مالش بدن خصوصاً دست و پا بمورد و گشنیز و سرکه کنند و بعصفر و حنا خضاب بر پای بندند و هرگاه تعفن خون از خلط دیگر باشد علاج مرکب نمایند و از مجربات شربت چهار مثقال از آب گشنیز آب بادیان سبز در تپ دموی بسیست

حمیات صفراوی

شیخ الرئیس میفرماید که حمیات صفراویه سه قسم است غب دائره و غب لازمه و محرقه پس غب دائره یا خالصه باشد و آن از صفرای خالص بود و یا غیر خالصه و آن از صفرای غلیظ الجوهر باشد بسبب اختلاط صفرا با بلغم از روی اختلاط مازج موحد یعنی ترکیب او از ان گونه باشد که هر دو ماده یکی شده باشند و امتیاز میان هر دو نبود و قرشی در شرح قانون مینویسد که عفونت صفرا یا در خارج عروق باشد و آن یک قسمست که آنرا غب دائره گویند و یا در داخل عروق باشد و آن دو قسم است زیراکه آن یا قریب از اعضای شریفه مثل قلب باشد و آنرا محرقه نامند و یا چنان نباشد و آنرا غب لازمه خوانند و محرقه نیز اگرچه لازمه است مگر آنکه هرگاه او مخصوص باسمی گردید این باسم عام مخصوص شد بعده هر واحد ازین سه نوع یا مادهٔ آن صفرا تنها باشد و آن خالصه است و یا چنان نباشد و آن غیر خالصه باشد پس اقسام حمای صفراوی شش باشد اکنون هر واحد را در سه قسم بیان مینمایم **قسم اول** در غب دائره و این را در یونانی طرطیاوس گویند و در هندی اکتره نامند و آن تپ صفراویست که یکروز در میان آید بالرزه و سرما و مادهٔ آن در خارج عروق متعفن گردد پس اگر آن ماده صفرای خالص باشد غب دائرهٔ خالصه گویند و اگر صفرای محیه یا مرهٔ صفرا باشد آنرا غب دائرهٔ غیر خالصه نامند و چون مادهٔ غب خالصه صفرای خالص است و اندر گوشت و مائل بپوست واقع امید سرعت قبول نضج و تحلیل درین بیشتر است اما بجهت وقوع خطا و مبالغه در تبرید ماده بی نضج و بی استفراغ ماند پس بسیار باشد که این تپ بغیر خالصه منتقل گردد و بطول کشد و باشد که از جهت تدابیر گرمی و خشکی افزا بمحرقه و یا بسرسام منتقل شود و در غب دائره لرزه در ایام ابتدا قویتر و شدیدتر باشد و در ربع بخلاف این بود و ایضاً لرزه ابتدا القوت کند بعده اندک اندک نرم گردد و بسرعت زائل شود و در ربع بعکس این باشد و حرارت غب سالمتر از حرارت محرقه بود و هر قدر که لمس دست را بر بدن مریض طول دهند التهاب زیاده نگردد بلکه گاهی التهاب آن کم گردد و در محرقه التهاب زیاده شود و نبض او سریع غیر مستوی در انقباض و انبساط بلکه مختلف در ان هر دو باشد و در ابتدا اوقات انبساط حمی از تضاغط نبض لابد است و خاصهٔ این تپ است که یکروز در میان آید اما اگر دو غب مرکب گردد نوبتهای او مانند تپ بلغمی هر روز عائد شود پس کسیکه رعایت غب بنوبت کند در غلطی افتد بلکه واجب است که رعایت دلائل دیگر نماید از نبض و قاروره و تدبیر سابق و دیگر علامات مادهٔ صفراوی و نوبتهای آن مؤکد آنست و لهذا گفته اند که اعتماد کلی بر نوبت حمیات نکنند در دلالت بر نوع مرض بلکه با وجود آن لحاظ دیگر عوارض هم میباید که شدت عوارض دلالت بر حدت ماده میکند و ضعف بر برودت ماده و اگر سه غب مرکب شود درینصورت نیز تپ هر روز آید اما یکروز کم و یکروز زیاده همچون شطر الغب که مادهٔ صفرا و بلغم او خارج عروق متعفن شده باشد و وجه اشتداد یکروز در میان آنست که چون سه غب جمع میشود یکروز نوبت یک غب میشود و روز دوم نوبت دو غب و اجتماع دو غب باعث ازدیاد اعراض است و فرق درین و در شطر الغب مذکور از اعراض لازمهٔ هر یک توان کرد و اصحاب غب را گاهی حب خلوت عارض شود بسبب اذیت از روشنی و کلام و آوازها و بسیار باشد که غلیان صفرا در جگر احساس نمایند و فرق میان غب خالصه و غیر خالصه آنست که مادهٔ خالصه لطیف خفیف باشد و نوبت او در چهار ساعت تا دوازده ساعت منقضی گردد و اکثر ازان زیاده

نشود پس اگر از ین بسیار زیاده گردد آن غیر خالصه باشد و در اکثر مدت نوبت خالصه تا هفت ساعت بود و گاهی از چهار تا هشت و تا نه ساعت
باشد و درینصورت در چهار یا پنج دوره منقطع شود و انقطاع او بخروج صفرا در اسهال یا بقی یا بعرق یا بهر دو باشد و همچنین خالصه از هفت دوره
زیاده نگردد اگر در علاج غلطی واقع نشود و گاهی بسبب لطافت ماده در یک نوبت منقضی گردد و دران ادرار بول یا عرق یا قی یا اسهال منقی بدن از صفرا
واقع شود و نضج در بول روز اول یا در سوم یا در چهارم یا در هفتم ظاهر گردد پس اگر از هفت دوره زیاده تر شود آن از جمله غیر خالصه باشد و همچنین اگر
مدت لرزه آن طول کند غیر خالصه باشد و تزید نوائب خالصه و تقدم لرزه آن بر یک نمط محفوظ النسبت و متشابه باشد و در غیر خالصه مختلف غیر مضبوط
بود و همچنین در خالصه تشابه نوائب بر حد واحد باشد و چون صاحب او آب زیاده نوشد از بدن آن بخار رطب برخیزد و تری بر پوست ظاهر گردد گویا
عرق خواهد کرد و گاهی عرق آید و در غیر خالصه ازان گرانی بسیار و تمدد در سر دریابد و گاهی بعرق وافر منقطع نشود و گاهی بلرزه قوی ابتدا نکند و تزید آن
مستوی نباشد بلکه گویا زیاده شود پس تقدم کند و ناقص نماید و اعراض صعب دران کم بود و ایضاً غب غیر خالصه اکثر از انتقال حمیات دیگر واقع
شود و در اخر نوبتها عرق کمتر از خالصه آید و بول در خالصه رقیق میباشد و در غیر خالصه غلیظ **و فرق** در غب غیر خالصه و شطر الغب آنست که
شطر الغب را دو ماده متمایز که با هم ممتزج و متحد نباشند واجب کنند و موجب غیر خالصه ماده واحد بود که آن فی نفسه ممزوج از بلغم و صفرا باشد گویا
که شی واحد اند و بدین سبب فعل هر واحد ازین دو خلط بانفراده محسوس نگردد و لهذا برای شطر الغب دو نوبت یکی نوبت صفرا دوم نوبت بلغم بود و برای
غب غیر خالصه یک نوبت و غب غیر خالصه گاهی تا مدتی دراز طول کند و قریب شش ماه بماند و گاهی در اخر بتهیج رو و پاک و ترهل و بعظم طحال مؤدی گردد ثابت
بن قره گوید که تقدم نوبت در حمیات دلالت بر تزید مرض کند و تاخر آن بر انتقاص مرض دلالت نماید درازی گوید که تقدم نوائب دلالت میکند بر رقت
اخلاط و تاخر آن دلالت نماید بر غلظ و کثافت آن و خجندی گوید که گاهی بحران این تپ به بثور لب میشود و آنرا بفارسی تبخاله گویند و بدان تپ
زائل میگردد و آنرا مرات آزموده ام و علی بن زین گوید که این تپ از حمیات سلیمه است البته هلاک نمیکند مگر آنکه تپ دیگر گردد و قرشی گوید که چون
درد سر در روز اول عارض شود در روز چهارم قوی نگردد و در روز هفتم مفارقت کند و اگر در روز سوم عارض شود در روز پنجم قوی گردد و در روز نهم مفارقت
نماید و در روز یازدهم بحران گردد **قسم دوم** در غب لازمه و دائمه و آن حمای صفرای لازم دائم است که یکروز در میان شدت کند ولی لرزه و سرما آید و سبب
این تعفن صفرا است در تمامی عروق بدن بعید از قلب و درین تپ اعراض نسبت بغب دائره خالصه بیشتر باشد و نسبت بمحرقه کمتر و لرزه دران نبود
مگر بر سبیل بحران و عرق نیز نباشد مگر در اخر و یا در روز بحران و فرق میان غب دائم و محرقه از روی اعراض آنست که حرارت و سوزش در محرقه
شدیدتر بود و قرات درین ظاهرتر باشد و کرب و غثیان و اختلاط عقل و خفقان و غشی و سیاهی زبان درین نباشد بخلاف محرقه و بدانند
که ماده غب لازمه اگر صفرای خالص بود و خطا در علاج نشود از یکهفته تجاوز نکند و شدت و خفت اعراض بحسب خلوص و عدم خلوص ماده آنست
که صفرا باشد و آهرن گوید که گاهی حمای غب بعد سه یا چهار نوبت حمای محرقه میگردد **قسم سوم** در محرقه و آنرا بزبان یونانی قادسوس و قوسوس
و قاریقوس و قاریقیسوس و فاریطوس نامند با ختلاف نسخ و آن تپ لازم حاد شدید بریک و تیره و قوی الاعراض است و بقول شیخ محرقه از جنس غب لازمه است
بسبب لزوم آن الا تفاوت اشتداد و فتور محرقه غیر محسوس بود و اعراض این شدید باشد بسبب حدت ماده و کثرت آن و یا وقوع آن بقرب
قلب و در عروق فم معده یا در نواحی جگر خاصةً و بالجمله در اعضای شریفه قریب قلب و اما در غب دائره صفرا در لحم و بسوی جلد بود و در غب لازمه
در عروق بدن بعید از قلب پراگنده باشد و هم او مینویسد که محرقه مثل غب دائره بر دو گونه است یکی محرقه صفراوی و آن مثل خالصه است در غب
و سبب آن کثرت عفونت صفرا است یا در داخل عروق تمامی بدن یا در عروق قریب نواحی قلب خاصةً یا در عروق نواحی فم معده یا در عروق کبد
دوم محرقه بلغمی و آن مثل غیر خالصه است و از بلغم شور افتد که در عروق متصل نواحی قلب متعفن گردد چنانچه ابقراط در ابیذیمیا گفته و بلغم مالح از
مائیت بلغم مع صفرای حاد پیدا شود پس صفرا که متعفن شود در مادیت مخالط مائیت بسیار بلغمی باشد و ملا اسد گوید که بلغم شور در حکم صفرا است

درحدت ونفوذ وچون در عروق نواحی قلب وفم معده وکبد تعفن یابد حدت واشتعال عظیم مانند صفرا بهم رساند وچون محرقه در اعراض شدیدتر از غب است
بدین سبب واجب بود که مدت این کوتاه‌تر از غب باشد درینصورت یا بزودی خلاصی خواهد شد از مرض یا هلاکت رو نماید وپیران را حمیات محرقه
خالصه کمتر عارض شود واگر عارض گردد اکثر هلاک شوند واما کودکان وجوانان را بسیار افتد لیکن در صبیان خفیف‌تر وقلیل الخطر باشد بسبب
رطوبت امزجه ایشان ودر شبان صعبتر بود بسبب ناریت امزجه ایشان وکثرت ابخره آنها معین آن ولیکن است که در صبیان مع سبات افتد
بنابر آنکه حرارت غریبه تثویر ابخره بسوی راس کند وبقراط ذکر کرده کسی را که در تپ محرقه رعشه عارض گردد اختلاط ذهن رعشه را ازان زائل کند همچنین
زوال اختلاط عقل برعشه گردد واکثر محرقه بقی یا اسهال یا رعاف منقضی شود وهم او گفته که اگر در محرقه سرفه اندک عارض گردد تسکین عطش نماید
وحرارت در محرقه در اکثر امر قوی در ظاهر نبود ودر باطن قوی باشد وتکسر اعضا دران کمتر از غیر خود بود وچون صبیان را عارض شود از اخذ پستان
کراهت کنند وآنرا قبول ننمایند وشیر که مص کنند فاسد وترش گردد وگویند محرقه که با شدت اعراض بود مسمی است بحاده ونکس در محرقه کمتر افتد واگر افتد
سبکتر از دیگر باشد بشرطیکه سوء تدبیری کرده نشود والا بروز سوم هلاک میکند ورازی فرموده که خدر بعضی اعضا با خفقان در همان روز موت [illegible]
وانچه در فصل سرد افتد بدتر باشد وبحران این تپ بیشتر اندر روز ششم یا هفتم بود وانچه از ششم بگذرد امید خلاص پدید آید وانچه از هشتم بگذرد
غالب دران خیر بود وانچه از چهاردهم بلکه از دوازدهم بگذرد کم ضرر کند وانچه از هفدهم بگذرد واگر خطائی در تدابیر نکنند هیچ خوف نباشد جهت سرد شدن ماده
فی الجمله ومقاومت قوت وتقلیل سبب والفت دل با آن وگفته اند که در محرقه چون ناگاه راحت پدید آید بی آنکه بحران ظاهر بوده باشد استفراغی
یا انتقالی وبدون تسکین با شربه بارده موافقه وبدون انتقال از هوائی بهوائی لائق‌تر وسرعت نبض آهسته شود وقوت ضعیف باشد زود
بمیرد ودرین تپ نه قشعریره عارض شود ونه عرق مگر نزد انقلاع آن وسائر اعراض حمای غب درین تپ قویتر وشدیدتر باشد حتی که درین زبان
یا سیاه شود وآن بدتر است ویا خشن گردد واین سالمتر است ویا زرد شود وآن متوسط میان هردو باشد وغثیان وقی نشان بودن ماده است
در حوالی معده ومحرقه با مطبقه بسیار مشابه است وفرق میان هردو آنست که مطبقه بطور غب اشتداد نماید واین را اشتداد از روی غب بود
وقویتر ازان باشد وبادی سرخی رنگ رو وچشم مفرط نبود بلکه اندک باشد ونه پری رگها ونه تمدد در بدن بود ونه حالت شبیه ربو وضیق النفس
چنانچه در مطبقه باشد وبقراط گفته هرکه را حمای محرقه باشد بعده در آخر لرزه حادث شود تپ منحل گردد واگر منحل نگردد وقوت مریض قوی باشد
با خطر بود واگر ضعیف باشد هلاک گردد وجالینوس گوید که از خواص حمای محرقه هذیان ورعاف است وحمیات محرقه در زنان قلیل الخطر از انست که
در مردان گردد بدانکه اگر محرقه در ایام ازواج یعنی جفت اشتداد نماید این علامت ردیست بیشتر در روز ششم هلاک کند ودر روز چهارم بدان منذر باشد ودران عرق سرد وغیر آن هم

علاج کلی حمیات صفراوی

شیره مغز تخم کدوی شیرین از دو درم تا سه درم تنها یا با شیره تخم کاهوی مقشر دو درم در عرقیات مثل عرق شاهتره وعنب الثعلب ونیلوفر وسایده
هر یک چهار یا پنج توله برآورده شربت نیلوفر دو توله داخل کرده خاکشی از یکنیم درم تا دو مثقال پاشیده بنوشند واگر قوت ضعیف باشد ویا با
خفقان بود عرق بیدمشک گلاب عرق کیوڑه عرق گاوزبان بقدر سه توله نیز اضافه کنند وصندل سفید را در گلاب سائیده پارچه بآن تر نموده
بر جگر ودل نهند از برای قلق واضطراب وخفقان بسیار مفید بود وعطر خس وصندل وگلاب ونیلوفر وگشنیز سبز بویانند ودر غلبه هذیان روغن گل
وسرکه وگلاب آمیخته پارچه بدان تر کرده بر سر نهند که صداع را نیز کثیر النفع است وایضاً هرگاه با تپ درد سر بود پاها در آب گرم صرف نهند یا در آبیکه ادویه
بارده دران جوشانیده باشند واما حجامت بی شرط استعمال کنند اگر امر شدید باشد ولخلخه بارد استعمال نمایند وگاهی محتاج شوند بفصد سرد وگاهی حاجت
بفصد باسلیق افتد اگر ماده حوالی قلب بود وقوت وخون مساعدت آن کند بالجمله اگر صداع وسهر بسبب تصاعد ابخره یا عرض دیگر لاحق شود
تدبیرش بدانچه در مقام هر یک مسطور است ونیز در ذکر اعراض حمیات حادثه در آخر بحث حمیات مذکور گردد باید کرد واگر سرفه باشد لعاب بهدانه در

تبرید اضافه کنند و اگر درد گلو باشد شیرهٔ عناب داخل کنند و غرغرهٔ مناسب نمایند و نزد شدت حرارت شیرهٔ مغز تخم تربوز زیاده کنند و تا چهار روز بر شیرهای همین بزور اکتفا نمایند و روز پنجم شیرهٔ تخم خیارین را اضافه سازند مگر آنکه روز پنجم روز قوت تب افتد که دران بهیچ وجه تحریک خوب نیست و خیارین بسبب قوت ادرار محرک ست و اگر حاجت تبرید زیاده باشد شیرهٔ تخم خرفه نیز داخل نمایند و بروز هفتم تخم خیارین از نسخه دفع کنند و دادن شیرهٔ تخم کاسنی بعد از هفتم مناسب بود بسبب قوت تفتیح و یبس آن و حرارتی که در آنست در ابتدا استعمال نمیکنند مگر در تب یرقانی که قبل از روز هفتم نیز استعمال آن مینمایند و اگر حاجت باشد بوقت شام اندکی از مبردات مثل لعاب بهدانه که در عرقیات مذکوره برآورده باشند شربت نیلوفر یا شربت انار و خاکشی افزوده باید داد و عند قبض طبیعت شربت بنفشه و بزر قطونا استعمال کنند و قرشی بوقت شام تخم خیارین را نیز حکم نموده لیکن استاد مرحوم در کمال شدت تب استعمال میفرمودند و از برای خشکی زبان مضمضه از لعاب اسپغول مفید بود و نیز اسپغول را در پارچه بسته در آب اندازند و بر هر دو لب بمالند از برای خشکی آنها مفید ست و در تب صفراوی جمیع اشربهٔ غیر ترش احتمال استحاله بصفرا دارند مگر شربت نیلوفر که بالخاصیت مستحیل نمیشود و بشرطیکه مالغی نباشد دادن شیرهٔ آلو بخارا و شیرهٔ زرشک و سکنجبین مناسب باشد و غثیان و قی را هم نافع آید و گاهی عند کمال شدت تب بمبردات کافور یا قرص آن استعمال کرده میشود اما آنجا که ماده بنسبت حرارت غالب تر باشد نضج و تنقیه مقدم دارند مع رعایت تبرید و بعد تنقیه تبرید افزایند و در ابتدا مسهل قوی نباید داد بلکه قبل از هفتم بهیچ وجه تحریک خوب نیست اما اگر حاجت قوی باشد تلیین طبع بآب فواکه نمایند و جائیکه تب شدید باشد احتیاج منضج نمیشود در روز هشتم و دهم و دوازدهم از مسهل بار تنقیه کنند و ایضا اگر تب زائل نشود و بقیهٔ ماده دریافت گردد روز هشتم مسهل داده روز نهم مبردات دهند و لیکن قلیل بنسبت ما بعد مسهلات و عوض خاکشی اسپغول کنند و در روز دهم مسهل ثانی داده در یازدهم استعمال تبرید نمایند پس اگر بقیهٔ حمی باقی باشد مسهل سوم دهند بعده اگر ازین تجاوز نماید و تب باقی ماند از تبرید شدید باز مانند و معالجهٔ غب غیر خالصه میل کنند و ایضا بعد مسهلات و عدم زوال حمی اقراص طباشیر یا کافور مع بعض مبردات یا بسبار الخیار مشوی و یا ماء الهندبا بطریق مخصوصه آنها میدهند و معمول آنست که بعد پنج روز از مسهل قرص طباشیر ملین یا قرص زرشک صغیر بآب کاسنی سبز مروق و شربت بزوری و خاکشی بدهند و گاهی عوض کاسنی عرق چکیدهٔ کاسنی کرده میشود و بعد ازان بعلاج تب مرکب پردازند و غذا در ابتدا آش جو و کهچڑی مونگ دهند و گاهی برنج جریش کوفته در آب پخته شربت نیلوفر و انار و امثال آن اضافه نموده بعد گذاشتن آن در آب سرد مینوشانند و اکثر مرضا ازان لذت می یابند و اگر تب شدید نباشد در ماء الشعیر عوض اشربهٔ مذکوره شکر یا نبات اندک اندازند **صفت** قرص طباشیر ملین که بعد تنقیه اگر تب باقی باشد در حمیات صفراویه و مرکبه معمول ست طباشیر چهار درم ترنجبین سه درم مغز تخم کدو مغز تخم خیارین هر یک صمغ عربی کتیرا تخم خشخاش هر یک یکدرم بلعاب اسپغول سرشته اقراص سازند خوراک پنج ماشه **صفت** شربت بزوری بنسخهٔ معمولی بیخ کاسنی تخم خیارین تخم کاسنی تخم خربزه خار خسک هر واحد یکتوله همه را نیمکوفته شب در آب ترکنند صباح جوش داده صاف نموده با نیم آثار شکر سفید بقوام آرند **میرزا علی شریف** نوشته که در تب صفراوی اول عرق عنب الثعلب ده توله رئیس الاشربه دو توله شربت نیلوفر دو توله خاکشی چهار ماشه دهند و بجای شربت سکنجبین نیز خوب ست بشرطیکه سرفه نباشد و در تزاید مغز تخم کدوی شیرین دو توله بر نسخهٔ اول بیفزایند و در شدت حرارت لعابات بارد علی سبیل البدلیه و شیرهٔ کاهو بیفزایند و تبرید دو وقت کنند و روز چهارم خیارین و پنجم روز مغز تخم هندوانه و ششم روز تخم کاسنی بر سبیل بدلیه بیفزایند و روز هفتم کاهو و روز هشتم مسهل از ترنجبین و شیرخشت و خیارشنبر و گلقند و تمر هندی و آلوی بخارا و گل سرخ برادویهٔ تبرید افزوده بدهند و اگر سرفه لاحق باشد خطمی خبازی داخل سازند روز دوم مسهل لعاب بهدانه و اسپغول شربت نیلوفر و بحسب حاجت شیرهٔ مغز تخم کدو بیفزایند و لعاب ریشهٔ خطمی از پیچش امین سازد و استاد در نسخهٔ مذکور بعد مسهل تخم کاسنی نیز میدادند و اگر از امراض صدر مثل ضیق و غیره یار باشد سپستان اصل السوس گل بنفشه گاوزبان مویز منقی در مسهل داخل سازند و هلیلجات قبل از شانزدهم دادن ممنوع ست و غب خالصه زیاده از چهارده روز نمی ماند اگر باقی ماند غیر خالصه باشد پس از پانزدهم شیرهٔ اصل السوس و عنب الثعلب افزایند و پس ازان در مسهل هلیلجات و سنا نیز اضافه کنند **سویدی** مینویسد که ضماد گل کدو نافع کرب و التهاب حادث در حمیات صفراوی و مجرب منست و شرب ماء القرع بانبات و کذا ترشی ترنج و کذا آب غوره و کذا آب هندوانه و اکل جرم آن و کذا النقوع مشمش خشک و کذا اکل نیلوفر و کذا اکل بنفشه که ملین نیز هست و کذا آب لیمون و شربت آن که مسکن قی نیز هست و کذا خیارشنبر و کذا سپستان که انفع ادویهٔ حرقت البول ست و کذا تخم کشوث که مفتح سدد است

وکذا سویق قرع وکذا سبست جو وضماد و شرب صندل سفید و فرش برگ درختهای خلاف وکذا قصب فارسی در خانهٔ صاحب تپ و تغذیه بمزورهٔ خیار
وکذا اسفاناخ که افضل اغذیهٔ صاحبان حمای صفراویست بعد چهار دهم و شرب جوشانده تخم اسفاناخ هر واحد نافع حمای صفراویست انطاکی در تذکرهٔ خود
مینویسد که غب یا خالصه باشد و او آنست که یکروز نوبت کند و روز دیگر زائل شود و یا کثیر المادہ سریع التحلل باشد و او آنست که هر روز آید و یالازمه بود
و او آنست که منفصل نشود و اغلبیا از اهل این صناعت قسم دوم را مرکب از دو غب مینامند و چنین نیست و ازین معلوم شد که حکم کلی بر حمی که هر روز آید
بنحویکه آن بلغمی ست خطاست و همچنین حکم بمطلق زمان دوری بر انواع حمیات و عمده درین علامات خلطیه ست بالجمله خالی نیست که اشعار واقع شود یا نقوت
ماده از روی کمیت یا کیفیت یا هر دو معاً یا ضعف آن همچنین و همه از علامات معلوم شود پس در اول واجبست مبادرت بقی از آب و عسل و آب هندوانه
تا آنکه تلخی از دهن منقطع شود و آب دران شیرین گردد بعد ازان در پنج اقسام باقی خالی نیست که طبیعت نرم باشد یا نه و در صورت اول سکنجبین بماء الشعیر
و عناب و شرب آب انار و ماء القرع بشربت نیلوفر یا بنفشه کفایت کند و در صورت ثانی تمر هندی و آلو و گل بنفشه افزایند و مطبوخ انجبار شیر خشت و ترنجبین
و شربت ورد صاف کنند این مجموع در سه اقسام اول خصوصاً در قسم سوم و آنچه ازین ادویه میسر شود در قسم اخیر سیما در قسم سوم نیز و واجبست مبالغه در تبرید
در هفتهٔ اول بخوف انتقال این تپ بسوی دق و اکثار از آب فواکه بعد هفتهٔ مذکور و گفته اند بمنع آن اصلا او لا و این احکام بحسب اقسام غب متغیر میشوند
چنانکه گفتیم بعده فصد بعد تلیین و نضج نه قبل آنها جائز بود و هرگاه علامات امتزاج مادهٔ آن با خون ظاهر باشد والا غب خالصه بشطر الغب منتقل شود و چنانکه
محرقه بتشنج یا دق انتقال مینماید هنگام تقلیل تبرید و واجبست تازگی بدن با دهان بارده مثل روغن کدو و بنفشه و مورد و بفرش گلها و قرب آب
و لباس مصقول و غسل دست و پا بآب سرد و استنشاق و طلا بمورد و صندل که هر دو در سرکه و گلاب و آب کدو تر کرده باشند خصوصاً که تپ با صداع
باشد و گاهی حاجت باستعمال کافور افتد چون اتفاق اسهال شود با شدت حرارت والا بآب خلاف و زرشک اکتفا نمایند و هرگاه قوت در نوائب
ساقط شود استعمال مسلوقها در راحت جائز بود خصوصاً در سردی والا اطریه یا مزورهٔ آلو و خرفه کفایت باشد و کدو را با سرکه دریجا فائدهٔ اعظم ست
و این دوا از تراکیب من مجربست صنعت آن سنای مکی گل بنفشه سپستان عناب هر واحد اوقیه گل سرخ تخم کاسنی مغز تخم کدو خیار هر واحد
نیم اوقیه همه را در چهار صد درم آب بپزند تا بپنجاه درم بماند پانزده درم خیار شنبر و بست درم ترنجبین مالیده صاف نموده استعمال کنند و سه مرتبه تکرار
آن نمایند پس اگر از اقسام اول یا محرقه باشد بعد ازان این حبوب بقدر یک مثقال با شربت بنفشه و آب تمر هندی صنعت آن صبر ریوند چینی
پوست هلیله زرد هر واحد یکجزو سقمونیا گل سرخ مصطکی انیسون کتیرا هر واحد نیم جزو بماء القرع یا خلاف حبها سازند و بتکرار استعمال کنند اگر تپ
زائل نشود و این از مجربات ما و عدیم الخطاست صفت ممسک الارواح که هنگام سقوط قوی از تواتر حمیات بکار آید و باقی احتراق و فتور و خفقان
و آنچه بدماغ از شکایت تپ واصل شود و لاغری و ادبار قوت شائبه زائل کند گلاب عرق بید عرق لغنع هر واحد یکجزو که مجموع پنجاه درم باشد دران
مصطکی درونج و بادیان هر واحد یکدرم بجوشانند تا نصف بماند صاف کرده در هر رطل این شربت سیب و شربت بنفشه و شربت ورد خوشبو
هر واحد سه اوقیه داخل کنند و بقوام آورده استعمال نمایند صفت نقوع که در اخر حمیات مستعمل میشود و آنرا مستاصل میسازد و ایضاً از مجربات ماست
پوست هلیله زرد هلیله سیاه هر واحد اوقیه سنای مکی گاوزبان تخم کاسنی شاهتره زرشک کشنیز خشک هر واحد نیم اوقیه بکوبند و با مثل نصف آن هر واحد
از مویز منقی و انجیر و سپستان تر کرده بعد شش ساعت ازان بنوشند و بعد چهل و هشت ساعت تبدیل آن نمایند بعد ازان در حمام داخل کنند و بمورد و مازو
و عدس و اقماع گل سرخ سوده بسرکه سرشته مالش کنند و بعد آن بحناء و عصفر بسرکه سرشته و کشنیز سبز بر دست و پا خضاب نمایند و راحت لازم گیرند و مثل تخم ریحان
و بزرقطونا و تخم مرو خورند و از مجربات شرب آب تطلب بشکر در غب ست و تعلیق زعفران و مرجان و بخور بموی بکر و خرقهٔ حیض اول او ایضاً در زبده مینویسد
که تنقیهٔ صفرا نمایند بمسهلات مع اصلاح اغذیه و تبرید چنانکه در علاج محرقه مذکور شد مع مبالغه ماء القرع و سکنجبین و آب هندوانه و تمر هندی و حبوب صبر
و آنچه اختصاص بغب دارد قرص بنفشه بماء القرع و ماء الشعیر و آب تمر هندی بخیار شنبر ست وکذا شربت لیمون و طبیخ هلیله وکذا صبر و باید که فرش تمر حنا

وصفصاف وبرگ نی فارسی نمایند و بزوری بلعاب مثل تخم مرو و اسپغول بنوشند وانچه تجربه کرده ایم قی کردن بهندوانه و آب عسل ست پس استعمال شربت ورد
وبنفشه بسکنجبین و این علاج بعینه برای محرقه نیز هست قرشی و سدیدکازرونی مینویسند که اگر با غلبهٔ صفرا در خون کثرت یابند فصد هم تعمل نمایند یعنی در ابتدا
نکنند بلکه بعد اندک نضج و تنقیص صفرا بحقنهٔ لین و اخراج خون اندک نمایند و خصوصاً اگر غیر خالص باشد و در ایام اول سکنجبین ساده و شربت نیلوفر دهند و اگر
تشنگی یابند با شیرهٔ تخم خیار و خرفه و مغز کدو بدهند تا تفتیح سدد و تسکین عطش و ادرار و تبرید نماید و گویند که اولی آنست که مدرات را در حمیات بعد روز چهارم
استعمال کنند و بعد اندک نضج اگر احتیاج تلیین باشد شربت بنفشه و نیلوفر و همچنین شربت دینار یا یکی ازان هر دو بشربت آلو و لعاب اسپغول یا شربت لیمو
بشربت نیلوفر یا بنفشه یا حماض یا نیلوفر یا سیب بنوشانند و شربت سیب و لیمو و حماض وقتی باید داد که تپ با ضعف قلب و معده باشد یا نقوع حامض
یا حلو بشکر یا شربت بنفشه یا نیلوفر بدهند و اولی آنست که در دادن نقوع تاخیر دو سه روز نمایند زیرا که در نقوع قوت اسهالیه است و ایضاً در ان غذائیت ست
یا آب انارین بشربت بنفشه و اولی آنکه بشربت ورد و شکر یا بهلیله دهند زیرا که آب انار اسهال بالعصر میکند پس اعجب ست که انچه بادی جمع کنند ایضاً مسهل بالعصر باشد
نه بلین مثل شربت بنفشه بلکه مانند شربت ورد و یا تمر هندی در آب گرم مالیده با شکر یا شربت بنفشه دهند و این اولی ست بهر آنکه شربت بنفشه مصلح تمر هندی ست
و این نیز اصلاح آن مینماید و آب هندوانه بشکر یا سکنجبین بغایت نافع ست و ماء القرع نیکوست و اولی تاخیر آب فواکه تا روز ششم و هفتم ست و این وقتیست
که بدان ارادهٔ تلیین قوی و اسهال باشد بجهت آنکه خوف آنست که غب خالصه بغیر خود منتقل گردد اگر در ابتدا اکثر آب فواکه نمایند و تلیین طبیعت هر روز دو
مجلس بفتیله و حقنهٔ لین کنند اگر طبیعت باشربهٔ مذکوره نرم نگردد و در آخر روز و در شب و هنگام احتیاج باشربه اضافه نمایند مدرات مثل تخم خیار و بادرنگ و خصوصاً اگر
تپ با تشنگی باشد و هرگاه عطش افراط کند شیرهٔ تخم خرفه تنها یا با مغز تخم کدو یا تخم خیار با سکنجبین و یا شربت آلو بدهند و گاهی در تپ صفراوی خصوصاً خالصه احتیاج
بخوراندن کافور در بعض اشربهٔ مذکوره افتد و اگر در انجا غثیان و قی باشد آب زلال تمر هندی با شکر و یا ترنجبین دهند و گاهی برای تلیین ریوند چینی اضافه میکنند و در
فعل قوی‌تر میگردد و یا بشربت نیلوفر و سکنجبین و اگر با مثل این اشربه شربت دینار افزایند نافع‌تر باشد و یا نقوع از تمر هندی چهل درم عناب ده عدد گل نیلوفر
پنج عدد بنفشه سه مثقال خیسانیده در آب آن بست درم ترنجبین سفید حل کرده نیم درم ریوند چینی افزوده بنوشانند اگر طبع قبض بود یا شربت تمر هندی یا
شربت آلو بالو دران حل کنند و اگر طبیعت بسیار نرم باشد که موجب ضعف گردد پس شربت حماض یا شربت انار ترش منعنع یا سکنجبین رمانی دهند و گاهی این
قوابض نزد تبض طبع و امثال آن اگر معده ضعیف مسترخی باشد استعمال میکنند و تلیین طبیعت دران هنگام بحقنهای لینه و فتائل مسهله مینمایند پس اگر قی
و غثیان بمثل شربت انار منعنع منقطع نشود دیگر ندطبا شیر و سماق و کشنیز خشک و زرورد باریک ساییده بشربت سیب استعمال کنند و گاهی نزد شدت
غلیان صفرا و التهاب آن درین کافور افزوده میشود و مسهلات نقوع مقوی بمثل شیرخشت و ریوند و یا آب انارین بهلیله دهند و هلیله را قبل از نضج تام یا دو هفته
ندهند چنانچه شیخ فرموده که آن مسدد و مقبض بعد اسهال ست و ایضاً اگر چه آن مسهل صفرا است لیکن دران یبس و تجفیف بسیار ست وازان خوف وقوع سنطاریا ست
پس احسن درین تپ ترک آنست و یا چهل درم شربت ورد و شکر ربالبست درم سکنجبین با آب بسیار سرد بدهند که مسهل بالعصر ست و یا مغز خیارشنبر بشربت بنفشه
و روغن بادام شیرین دهند و خصوصاً اگر با تپ سرفه و خشونت در سینه باشد و یا تمر هندی و مغز خیارشنبر در آب گرم مالیده شکر و روغن بادام داخل کرده یا
شربت بنفشه عوض شکر کنند و اندک ریوند افزایند و گاهی ترنجبین یا شیرخشت اضافه میکنند و اگر تپ صفراوی غیر خالص باشد گلقند افزایند و اولی آنست که
تاخیر مسهل تا نضج کنند الا آنکه صفرا متحرک و مهیاج باشد با وجود آنکه خطر استفراغ قبل از نضج در غب امراض صفراوی کمتر ازانست که در غیر اوست و در روز نوبت خصوصاً
که روز بحران ارد روز نوبت افتد مثل هفتم و یازدهم استفراغ نباید کرد و اولی ایام برای استفراغ هشتم و دهم و دوازدهم و شانزدهم ست و اما در روز ششم خطر عظیم ست
زیرا که گاهی دران بحران اضطراری متقدم می افتد چنانکه در روز ششم بسبیل تاخیر اتفاق افتد الا بحران روز ششم ردیست بهر آنکه قبل از انتها بود پس اگر دران روز
اتفاق مسهل شود غالباً هلاک کند خصوصاً اگر مسهل قوی و مواد بسیار باشد اغذیه باید که تاخیر غذا دو یا سه روز نمایند و بر اشربهٔ مناسبه اقتصار ورزند و بعد
ازان ماء الشعیر یا شیرهٔ مغز نان در آب سرد تر کرده و یا شیرهٔ پست جو خصوصاً اگر با غثیان باشد هر کدام ازینها با شکر یا شربت نیلوفر بدهند مگر آنکه ضعف

در نبض یابند که دران هنگام شوربای بچهٔ مرغ واجب بود واگر ضعف مدرک نشود بماء الشعیر و مانند آن بدون بچهٔ مرغ غذا سازند و هرگاه ضعف بهم رسد
و مرض در انتها یا قریب بانتها باشد و شوربای بچهٔ مرغ دهند در معده فاسد گردد بسبب اشتغال طبیعت دران هنگام بدفع مرض از غذا و کرب آرد و تشویش فزاید
و بدان تقویت معتد به حاصل نشود پس هرگاه تب خفت پذیرد و اشتها بجنبد مزورهٔ انار دانه یا آلو یا زیرباج یا لیمونیه یا اسفاناخ یا خرفه یا ملوخیه یا بقلهٔ یمانیه
دهند و اینها در روغن بادام شیرین بریان کنند و بسرکه یا آب لیمو ترش سازند اگر سرفه نباشد و بعضے کسان قناعت بمزورات نکنند بلکه محتاج بچوجهٔ مرغ در ایام
ابتدا باشند بلکه در روز نوبت و ایشان مستحلحل بدن اند و اما غیر ایشان را غذا در روز نوبت و در حالت قبض طبیعت نباید داد
ادویهٔ موضعیه لتسکین صداع ایشان و تنویم آنها بچیزهائی باید کرد که در علاج صداع حار و در سهر که بسبب حرارت بود مذکور شد مثل خشخاش و بنفشه و نیلوفر
و مانند آن و ترطیب زبان ایشان بدانچه در جفاف اللسان گذشت مثل لعاب بهدانه و اسپغول و مغز خیار و تبرید جگر ایشان بنهادن خرقهٔ مبلول بگلاب
و آب کاسنی یا آب خیار با اندکی سرکه بر محل جگر نمایند و گاهی با اندک کافور دران اضافه کرده میشود و شستن دست و پا بآب گرم و آب سبوس گندم برای ایشان نافع
بود بجهت لتسکین صداع و کشیدن ابخرهٔ متصعده بسوی دماغ ایشان و واجبست که در ابتدای نوبت بآب گرم و سکنجبین قی کنانند و در وقت شدت حرارت
شیرهٔ بزور بارد و بشربت آلو یا سکنجبین استعمال کنند و نزد ابتدای عرق ادرار عرق ایشان از سکنجبین بآب هندوانه یا بآب سرد یا بشیرهٔ تخم خیار نمایند و عرق را مسیح
کنند تا ادرار او زیاده گردد و در مسکن آب بیاشند و دران حرارات آب زیاده کنند و نزد ایشان از فواکه سیب و امرود و به و زعرور و خیار و از ریاحین برگ مورد
و برگ بید و اوراق اشجار بارد خوشبو مثل برگ سیب و ریحان بران آب پاشیده و از گلها گل سرخ و نیلوفر و گل بنفشه بدارند و جمیع لخلخهای بارد و خوشبوها
مرتب از گلاب و آب خلاف و نیلوفر و آب مورد ببویانند و اندک سرکه دران افزایند الا اگر بیخوابی باشد قریب سرکه نگردند و گاهی حقنه بمثل آب هندوانه یا آب خیار
ایشان را نفع کند بعض متاخرین دستور العمل علاج تب صفراوی چنین نوشته اند که اول مسکنات مثل شربت بنفشه یا شربت بنفشه یا شربت نیلوفر یا شربت
گاوزبان در عرق شاهتره و عرق نیلوفر و عرق کاسنی حل کرده خاکشی پاشیده دهند یا از روز اول تب شربت نبات و آب گلاب و عرقیات ادویه یک
دهند و یا شوبه کنند باز شیرهٔ کاهو یا شیرهٔ خرفه یا شیرهٔ مغز تخم کدو بشرط تشنگی بسیار و گرمی زائد بیفزایند و شربت انار داخل کنند و بعد چهار روز اگر
تب و تشنگی لتسکین یابد و منضج صفرا خواهند نقوع دهند تا زود نضج یابد اگر سرفه و نزله نباشد آلو بخارا از رشک تخم کاسنی گاوزبان شب در آب ترکرده صبح مالیده
صاف نموده شربت بنفشه حل کرده خاکشی پاشیده دهند و اگر تب و تشنگی ساکن نشود تا هفت روز لعاب بهدانه و شیرهٔ مغز تخم کدو و شربت بنفشه
ادویهٔ سناب دهند که همین نضج خواهند داد و تا چهار روز چنانکه مسهل مهلک ست دوای قوی نیز ممنوع ست مگر در یرقان اشترکت کبد که بحران او
روز چهارم مشخص آلو و تمر هندی و آب کدو و آب کاسنی و آب تربوز وغیره جائز داشته اند اما هرگاه غلبهٔ صفرا بود و تب یکروز در میان یا هر روز
آید شیرهٔ تخم خرفه شیرهٔ تخم کاسنی هر یک شش ماشه سکنجبین دو توله داخل کرده دهند و در شدت تشنگی و احتراق تبرید زیاده کنند و شیرهٔ خیارین و شیرهٔ
تخم کاهو و لعاب اسپغول بیفزایند بلکه قرص طباشیر کافوری سه چهار ماشه نیز دهند و اگر اسهال بود قرص طباشیر قابض هم بدهند و در مجموعه
گفته آب کاسنی سبز مروق و سکنجبین نیز خوبست و برای اخراج صفرا قرص طباشیر ملین و شربت ورد مکرر و شربت دینار بحسب تقاضای وقت و مزاج دهند غرض
تا روز هفتم که روز بحران ست لتسکین مزاج نموده باشند و درین اثنا اگر خود بخود اسهال شود قرص طباشیر افیونی چهار ماشه و کشنیز خشک چهار ماشه و کافور قدری
و تخم کاسنی بریان شش ماشه و شربت حب الآس یا شربت بهی یا رب آن دو توله دهند و در صورت بودن سرفه ترشی موقوف دارند و بهدانه سه ماشه
و اصل السوس چهار ماشه در نسخها ضم سازند بالجمله بعد از هفت روز که روز نوبت نبود مسهل از مغز فلوس شش توله و تمر هندی سه توله با لعاب اسپغول دهند
و اگر قوی خواهند ترنجبین و شیرخشت هر یک چهار توله افزایند و اکثر در شدت گرمی و تشنگی در آب کدوی مشوی و شیرهٔ تخم خیارین یکتوله مغز فلوس و تمر هندی
مالیده نیز میدهند و بعد از نقای ماده اگر حاجت شود برای لتسکین حرارت زائد ماء القرع با شربت نیلوفر یا سکنجبین یا قرص کافور دهند که برای لتسکین
صفرا و هیجان آن نافعست و مزیل حرارت و مسکن تشنگی و سکنجبین یا ماء الخیار و آب تربوز و آب کاسنی درین باب باشند و قرصهای مذکوره نافع بود و اگر روز نوبت

روز هشتم بود مسهل بعد زوال نوبت و تسکین بعد سه چهار ساعت دهند لیکن مسهل روز نوبت گاهی مضر و گاهی مهلک ست و اگر غب دائم و لازم با گرمی
بود چه در سوم روز و بعد تسکین حرارت و عطش منضج بطور طبیخ نیز جایز ست بنفشه نیلوفر کاسنی هر یک شش ماشه خیسانیده یا جوشانیده نبات یکنیم توله خاکشی چهار ماشه
داخل کرده دهند و اگر منظور باشد که هم تسکین تپ شود و هم نضج ماده حاصل آید کدام شیره مناسب یک روز مثل شیره کاهو یا شیره مغز تخم تربوز یا شیره
خیارین شش ماشه نیز آمیختن جایز ست از روز پنجم منضج صرف دهند و بعد از گذشتن هفتم روز بحران بدستور مسهل بدهند و در میانه روزهای مسهل تبرید یا منضج
باید داد بحسب تقاضای حال بیمار و اگر غب غیر خالصه باشد در ادویه سابقه بادیان و گلقند افزایند تا بلغم نیز نضج یابد و اگر عطش بود خیارین هم افزایند و غذا
کهیچری یا آش جو یا کدو دهند ایضاً بعضی علاج آن بطریق کلی و دستور العمل چنین نوشته اند که تا روز سوم شیره مغز تخم کدو با لعاب اسپغول و شربت نیلوفر بدهند
و روز چهارم شیره تخم کاهو و خیارین عوض تخم کدو نمایند و روز پنجم که روز نوبت ست مسکن باید داد و بجای شربت سکنجبین کنند و در ششم که روز سکون ست فی الجمله تحریک
مناسب ست شیره مغز تخم هندوانه و کاسنی و خیارین عوض تخم کدو کنند و درین روز مسهل جایز نیست که خطرناک ست و روز هفتم که روز نوبت اول بحران ست بجای
تخم کاسنی و خیارین شیره مغز تخم کدو و هندوانه دهند و درین روز هیچ وجه تحریک جایز نیست و روز هشتم مسهل از فلوس خیار شنبر و ترنجبین و شیرخشت و آب
تمر هندی خمیره بنفشه و گلقند با عرق کاسنی و نیلوفر و روغن بادام بنوشانند و روز نهم شیره تخم کاسنی و مغز تخم کدو و لعاب بزرقطونا و شربت نیلوفر و عرق
بید مشک بخورانند و سکنجبین بعد مسهل درین روز بسبب خوف حدوث سحج مناسب نیست و روز دهم مسهل روز هشتم بدهند و روز یازدهم که روز انذار و روز ذو النوبت
فی الجمله تحریک در مواد برای استعداد دفع بروز بحران آینده ضرور ست شیره تخم خیارین بدهند و باعتبار ضرورت تسکین شیره تخم کدو با لعاب بزرقطونا و برای تسکین حرارت
مسهل و اخراج بقیه ماده از مسهل با شربت انارین و یا شربت نیلوفر و عرق کاسنی و بید مشک دهند اگر بقیه تپ باقی باشد روز دوازدهم نیز مسهل روز هشتم بدهند
و روز سیزدهم هر چند روز نوبت درین روز بقانون مقرر تسکین ضرور ست ولیکن چون تنقیه شده از تحریک ضرری متصور نیست و از برای استعداد تحریک روز چهاردهم
که روز بحران حقیقی این تپ ست فی الجمله تحریک ضرور ست شیره تخم کاسنی و خیارین با لعاب بزرقطونا و شربت نیلوفر بدهند و روز چهاردهم که روز بحران ست
و استعمال محرک هیچ وجه مجوز نیست شیره مغز تخم کدو و هندوانه با لعاب بزرقطونا و شربت بنفشه و عرق بید مشک یا بید ساده بدهند و روز پانزدهم باعتبار آنکه
بعد از بحران ست اعانت بر دفع بقیه ماده که باقی مانده و از تحریک طبیعت دفع نشده محرک باید پس شیره خیارین و لعاب اسپغول و سکنجبین داخل نمایند و اگر تا پانزدهم
تپ زائل نشود در شانزدهم باز آن مسهل دهند و بعد از شانزدهم حکم حمیات مرکبه صفراویه دارد و بعلاج آن باید پرداخت

علاج غب دائره

هر چه در علاج کلی حمیات صفراوی نوشته شد بعمل آرند و روز نوبت غذا ندهند و در آغاز نوبت قی بسکنجبین و آب نیمگرم کنند و اگر در وقت شروع لرزه تشنگی غالب بود
آب گرم جرعه جرعه بنوشانند و بعد رفع لرزه و سرما آب سرد بدهند و سکنجبین درین وقت نیز مناسب ست و چون تپ فرود آید پاشویه فرمایند و یا بیا در آب گرم نهند و بمالند
تا بقیه حرارت از سر فرود کشد و عرق که آید از پارچه نشف کنند تا ماده از راه عرق مندفع گردد و در ابتدای نوبت خواب نباید کرد و روز راحت اشربه مطفیه مثل شربت آلو
و تمر هندی و نیلوفر و لعاب اسپغول و ماء الشعیر بنوشانند و اگر حاجت بسیار باشد قرص کافور دهند و اسهال صفرا بثمار الفواکه مثل آب آلو و تمر هندی و آب انار
مع شحم آن افشرده و شربت ورد مکرر و شیرخشت و مانند آن که در آن تلیین اندک مع تسکین مفرط باشد باید کرد و غذا مزورات ترش معمول از تمر هندی و مشمش و انار
و ریشوق و از بقول بارد مثل کدو و کاهو و کشنیز سبز و خرفه و اسفاناخ سازند و گویند که آب کاسنی سبز با سکنجبین یا شربت دینار مجرب ست و آب تمر هندی با نمک
یوم راحت و بدون نمک روز نوبت انفع ست و اگر پر اسپ که بر زانوی او میباشد بقدر چهار سرخ در گلوری پان نهاده قبل از آمدن لرزه بیک گهڑی بخورند
برای دفع لرزه مجرب نوشته ذکر بعض تراکیب نافع تپ صفراوی از مطب اساتذه کرام لعاب اسپغول شیره مغز تخم کدوی شیرین هر یک شش ماشه
در عرق کاسنی و عرق عنب الثعلب و عرق شاهتره هر یک پنج توله بر آورده شربت نیلوفر دو توله داخل کرده خاکشی پنج ماشه پاشیده بنوشند و گاهی عوض تخم کدو
و عرق عنب الثعلب و عرق شاهتره شیره خیارین و لعاب بهدانه سه ماشه و عرق بید ساده کرده میشود و گاهی بجای خیارین و عرقیات شیره کاسنی داخل کرده میشود

دیگر تبرید آلوبخارا ده دانه بعرق شاهتره ده توله دست مالیده لعاب اسپغول یکتوله نبات یکنیم توله داخل کرده خاکشی چهار ماشه پاشیده بنوشند دیگر آب تمر هندی
سه توله شیرهٔ تخم کاسنی شیرهٔ مغز تخم کدو هر یک شش ماشه لعاب بهدانه سه ماشه گلاب چهار توله گلقند دو توله بدهند دیگر سکنجبین لیمونی سه توله بعرق عنب الثعلب
هفت توله گلاب چهار توله حل کرده خاکشی شش ماشه پاشیده بنوشند و گاهی شربت لیمون دو توله و بجای عرق مکوه عرق شاهتره ده توله عرق کیوڑه چهار توله
کرده میشود دیگر بعد مسهل لعاب بهدانه شیرهٔ تخم خیارین شربت بنفشه اسپغول پاشیده و گاهی تخم خرفه شش ماشه خمیرهٔ بنفشه دو توله عوض شربت بنفشه میکنند
و گاهی بعد مسهلات آب تمر هندی سه توله شربت نیلوفر دو توله خاکشی پنج ماشه عوض شربت بنفشه و اسپغول کرده میشود دیگر خیسانده گل سرخ گل بنفشه
گل نیلوفر هر یک شش ماشه خیسانیده صاف نموده شیرهٔ تخم کاهو شیرهٔ خیارین هر یک شش ماشه نبات دو توله داخل کرده بنوشند دیگر عنب الثعلب هفت ماشه
گل بنفشه شش ماشه گل نیلوفر هفت ماشه اصل السوس چهار ماشه خطمی خبازی هر یک پنج ماشه شاهتره شش ماشه تخم خیارین کوفته نه ماشه در آب گرم تر کرده صبح
مالیده صاف نموده نبات خاکشی داخل کرده بنوشند دیگر مسهل حمای صفراوی فلوس خیارشنبر شش توله ترنجبین چهار توله آلوبخارا ده دانه گلقند چهار توله
بعرق بادیان عرق شاهتره عرق عنب الثعلب هر یک ده دام مالیده صاف نموده روغن بادام شش ماشه داخل کرده بنوشند غذا دو پهر نخود آب و شب شله و تا دو پهر
بجای آب عرق شاهتره عرق کاسنی عرق مکوه هر چه مناسب دانند دیگر فلوس خیارشنبر شش توله تمر هندی چهار توله شکر سفید چهار توله بعرق شاهتره بست و پنج
توله مالیده صاف نموده روغن بادام داخل کرده بنوشند دیگر برای مراقی با رطوبت دهان گل بنفشه گل نیلوفر عنب الثعلب تخم کاسنی بیخ کاسنی بیخ
بادیان هر یک شش ماشه مویز منقی دو توله خطمی خبازی گاوزبان اصل السوس هر یک شش ماشه تمر هندی دو توله شب خیسانیده صبح خام مالیده گلقند
داخل کرده صاف نموده بنوشند **ذکر بعض ادویهٔ مرکبه** مفید تپ صفراوی این حب زهرمهره در تپ محرقی صفراوی و تسکین حرارت معمول است زهرمهرهٔ
خطائی ساییده دو جزو مروارید صلایه کرده یکجزو هر دو را باز باهم خوب صلایه کرده حب بگلاب بسته بقدر دو ماشه بدهند **حب** برای تپ صفراوی و لرزه
بنگ چهار جزو کافور یکجزو ساییده حب بقدر فلفل ببندند و تا چهار عدد چهار گهڑی پیش از آمدن لرزه و تپ بدهند و حب الشفا معمول علویخان نیز مجرب است
دوائیکه تپ لرزهٔ صفراوی را نافع است تمر هندی دو دام در آب گرم بمالند و شکر سرخ دو دام در آن حل کرده صاف نمایند و اول اسپغول بقدر دو دام
در قدری آب انداخته بنوشند و بعد یک گهڑی شربت مذکور بنوشند و سه روز بهمین طور بعمل آرند که مجرب و ملین طبع است غذا شربت تمر هندی با خشکه یا نان
یا کهچڑی مونگ دیگر بگیرند ست گلو و طباشیر هموزن و هر دو را سفوف ساخته یکماشه در تپ که با لرزه و سرمای شدید آید بدهند و روز اول بر طرف شود
و اگر گلوی سبز را با قرص طباشیر ساییده یا خیسانیده دهند نفع بین کند دیگر برای تپ غب معمول اطبای هند بیخ نیم و گل و برگ ببول و اندرجو هر یک
دو دام در چهار سکورهٔ آب جوشانیده شیر گرم بنوشند دیگر برای تپ گرم مستعمل ایشان آمله برگ بهنگ بادیان هر سه ادویه ساییده در شیر بز که خام باشد
بیامیزند و در هر دو کف دست و پای خوب مالش کنند تپ فرود آید دیگر شیرهٔ تخم کاهو شیرهٔ تخم خرفه هر واحد دو درم در آب بر آورده آب تمر هندی دو توله
افزوده اسپغول مسلم یکتوله خورده بنوشند و یا شیرهٔ برگ شاهتره و تخم کاسنی هر واحد دو درم بآب ساییده سکنجبین ساده دو توله داخل کرده بنوشند **سفوف**
که حمیات حاره را مجرب است قنب یکجزو تخم اسفاناخ دو جزو شکر مساوی خوراک دو درم صبح و شام بآب دیگر که تپ و لرزه را عجیب است برگ خیال و کوکنار
مساوی کوفته بیخته قبل از نوبت بمدت ساعت بهر قدر که در دو انگشت آید گرفته بخورند **مطبوخ آلو** که لطیف العمل است و در تپ غب جهت دفع حرارت
و تلیین شکم در حالت ضعف قوت و فصل گرما و عدم قدرت باستعمال مسهل قوی توان داد آلوبخارا بست عدد تمر هندی ده درم هر دو را در دو رطل آب
بجوشانند که چهارم شود پس صاف کرده قند سفید ده درم آمیخته بنوشند و چند روز برین مداومت کنند **مطبوخ هندی** که برای تپ لرزهٔ صفراوی
عجیب الفعل است خس صندل سرخ کشنیز پوست بیخ نیب پدماکه گلوی سبز همه مساوی بگیرند و هر روز بقدر دو دام از این ادویه در یک سیر آب بجوشانند
تا نیم پاو آب بماند صاف کرده بنوشند در مجربات نوشته که این ادویه هر یک پنج ماشه گرفته جوکوب نمایند و در سه پاو آب بجوشانند تا نیم پاو بماند صاف نموده بدهند
تپ گرم دور شود و هر مرض که از شرب شراب پیدا شود مفید بود تا پنجروز یا هفت روز بکار برند و صاحب تکمله سوای خس بجهت تپ صفراوی مفید نوشته

وگفته که اگر زیاده تبرید خواهند خس نیلوفر صندل سفید بیفزایند و اگر قبض مطلوب باشد دار فلفل یا زیره سفید زیاده کنند و برای دفع قبض مویز منقی اضافه نمایند و در
سفوف اصل السوس مناسبست **ایضاً** گلوی سبز ده هفیت یا پتۀ گل نیلوفر خس صندل سفید و سرخ برگ بانسه بدستور جوشانیده میدهند و اگر احتیاج تلیین افتد هلیله
داخل سازند یا مغز فلوس بیفزایند و اگر مریض از خوردن ادویۀ تلخ کاره باشد از ادویۀ مذکوره عرق کشیده دهند **نقوع** برای غب از مجربات حکیم علی عناب بیجا نه عدد
آلو بخارا بست عدد تمر هندی دوازده توله در آب ترکرده قدری از آن آب اول شب صاف کرده بیاشامند و مداومت کنند و روز نوبت غذا ندهند مگر وقتیکه مریض طفل باشد
یا وقت نوبت در اوائل روز باشد و بعد از نوبت هرگاه اشتها شود غذا برنج و شربت تمر هندی بدهند الا وقتیکه اسهال عارض شود پس بعوض آن یا رده مثل قرص کافور
و قرص طباشیر قابض و یاقوتی بارد و شربت صندل و امثال آن علاج کنند و در حال روز نوبت از فیروج و رق الخیال و کافور بحسب مزاج وقت غلبه ترکیب کرده دهند
اقوال حذاق سویدی گوید که شرب آب انار ترش هشت اوقیه با دواء یه سکنجبین و کذا تخم خیار سکنجبین و کذا مغز تخم کدو در حمای غب مجرب منفعت و شرب طباشیر و کذا تمر هندی
و کذا آب لبلاب سفید و کذا ماء الشعیر و کذا العاب بهدانه ذا اختلاط بزر قطونا در مشروبات و تمر ورده خیار و کذا برگ قطف بروغن بادام واندک سرکه و قرش برگ و شاخ نرم صفصاف
در مسکن و تعلیق چشم سرطان نهری بر صاحب غب و اختلاط کدوی کوچک مربی بسرکه در غذای مریض هر واحد نافع حمای غب ست و فادزهر معدنی را چون در آفتاب
نهند و عرق کند و آنرا صاحب حمای غب بلیسد کرب او زائل شود و تپ بشکند **مؤلف اقتباس** مینویسد که درین تپ تدبیر خفیف از آنچه در محرقه گفته شود
بکار برند ولیکن چون درینجا لرزه و نوبت و آسایش میباشد پس رعایت نه چیز واجب دانند **اول** آنکه در ابتدای نوبت و در وقت شدت سرما و لرزه و اشتداد تپ
هیچ قسمی از اقسام غذا نباید داد و بعد از فرو شدن تپ بوقت اشتها در دادن غذا و آب سرد مختار اند و در ابتدا دادن مسهلات قویه و هلیلجات منع نمایند بلکه بخیار شنبر
و ترنجبین و آلوی بخارا و گلقند تلیین طبع فرمایند و یا بنقوع فواکه و یا مطبوخ که در قول ابن الیاس خواهد آمد و یا بنقوع مشمش که در قول صاحب کامل بیاید **دوم** آنکه
در شروع نوبت سکنجبین ساده چهار توله در گلاب و آب هندوانه هر یک نیم پاو داخل کرده نوشانیده قی کنانند و سه چهار نوبت تکرار نمایند و بپر مرغ از خارج مدد
کنند تا انقای تام حاصل شود بعده طباشیر سه ماشه در شربت لیمون کاغذی دو توله آمیخته بلیسانند و شربت صندل ترش و سکنجبین مقطری هر یک دو توله
در عرق بید ساده و نیلوفر و گلاب هر یک شش توله داخل کرده بدرقه نمایند و بعد از انقضای دوره جهت درد سر و رفع بیهوشی پاشویه کنند و ضماد جو مقشر
در شیر بر ساییده به پیشانی و صدغین نمایند که فی الفور درد را دور سازند و بهوش می آرد و همچنین ضماد دال ماش مقشر در شیر ساییده و ایضاً دال نشک و کذا
ضماد برگ بید ساده تنها و کذا برگ گلاب چنانچه بسیار کسان بدین تدبیر بزودی صحت یافتند و حاجتی به تنقیه نیفتاد و غذا یا لک و خرفه با دال ماش پخته با
برنج و یا کدو به لیمون ترش ساخته بنان تنک دهند **سوم** آنکه در روز هفتم چون بحران تام نشود پس باید که بروز هشتم یا دهم و یا دوازدهم تلیین بنما
اسهال صفرا نمایند چنانچه بعضی را از شیرۀ گل سرخ و بنفشه یک یکتوله برگ سنا یک نیم توله و آب آلوی بخارا پانزده عدد گلقند چهار توله شیرخشت چهار توله ترنجبین
شش توله شربت ورد مکرر چهار توله سکنجبین ساده سه توله ده دوازده بار اجابت طبع بفراغت شده و بعضی را خیارشنبر و ترنجبین هر یک شش توله گلقند
و شربت ورد مکرر هر یک چهار توله سکنجبین سه توله تمر هندی هفت توله روغن بادام هفت ماشه پانزده مجلس بلکه زیاده اجابت شده و بعد از آن نوبت باندک برد
و حرارتی یکدوره یا دو دوره آمده پس بمجرد مراعات غذا و کم خوردن نوبت بدورۀ سوم نرسیده و صحت تام یافتند و افضل آنست که ترنجبین را در تپهای حاده
صفراویه بی ترشی استعمال نباید کرد بنا بر آنکه این نیز مانند کدو مستحیل بصفرا میشود لیکن باید که بعد از نوبت سوم آنچه که بلغم افزا بود هرگز ندهند که بیم انتقال غب خالص
بغیر خالصه و تپ بلغمی دارد و این هنگام سکنجبین بزوری معتدل و اصول نفع عظیم کند و ساده مضر بود و انطاکی در ابتدای ظهور باری اغتسال بآب سرد از مجربات خود
نوشته و بعضی اشخاص با بیماری من در شروع دوره در حوض پر از آب سرد تا بگلو نشستند و منجمله آنها بعضی در مرتبۀ اول و بعضی در دوم و بعضی در سوم صحت یافتند
چهارم آنکه در روزهای آسایش آب سرد بسیار و دیگر مبردات و مرطبات و حامضات مضعف معده اصلا ندهند که در وقت غیر حرارت مضعف آوردن آنها
بسی مضر و نضج بطول میکشد و ممکن ست که خلطی دیگر متولد شود و وحشت زیاده گردد و چون درین تپ مجال آسایش بسیار ست پس بدادن آب سرد بسیار
و دیگر مبردات چندان دلیری نکنند کذا فی الاکسیر **پنجم** آنکه در قرب نوبت تن خود را پوشیده دارند و بامری مرغوب غیر مضعف مشغول نمایند و قی کنند

واگر نتوانند اندک ملین معدل صفرا مثل آب افشرده انار یا نه توله ترنجبین پنج توله دهند و در روز راحت نقوع فواکه و شاهتره بنسخه جامع الجوامع بدهند **ششم** آنکه در وقت غلبه تب و فزود آمدن لرزه اشربه سرد که مقوی قلب باشند مانند شربت نیلوفر و لیموی کاغذی و سکنجبین تفاحی لیمونی علوبخان در گلاب عرق بید مشک داخل کرده بدهند و یا طباشیر در آن آمیخته و سکنجبین ساده و شکر تری آب تربز دهند فی الفور حرارت و تشنگی و کرب را بنشانند و در انحطاط باید که دست و پا را در آب نیمگرم لمحه بدارند و بنا بر رفع خشکی و درشتی زبان پیوسته آلوی سیاه و یا زردالو و یا تمر هندی و یا بیدانه در دهن دارند و یا از لعاب اسپغول و بهدانه و ریشه خطمی در گلاب براورده لمحه بلمحه غمغمه نمایند **هفتم** آنکه روز سیزدهم از غذا مطلقاً باز دارند و اگر ضعف بسیار بود بر کشکاب و شربت نیلوفر و آب انار مصوص قناعت ورزند تا بنوبت هفتمی که روز چهاردهم است بخیر بگذرد کذا فی النبض الکبیر **هشتم** آنکه چون نوبت از هفت زیاده شود معلوم نمایند که غب خالص بغیر خالص مبدل گشته پس ضرور بمعالجه آن رجوع نمایند و در نضج مواد بیشتر اعانت فرمایند کذا فی اصول التراکیب النجندی **نهم** آنکه بعد از گذشتن روز چهاردهم ملاحظه فرمایند که ماده بکدام جانب متوجه است مثلاً اگر میل باعلی بود مانند فم معده علامتش تلخی دهان و غثیان و لذع و قلت اشتها باشد لیکن باید که اول او کرای بنوباش و برنج داده بمقیئات صفرا قی کنند بعده طباشیر سه ماشه در مربای سیب یا به دو توله آمیخته با گلاب نیم پاو بدهند و اگر ماده باسفل مائل بود علامتش پیچش شکم یا قبض و نفخ و ال بود پس تنقیه بمسهلات مرکبه نمایند و اگر میل بمحدب جگر بود علامتش احساس ثقل بسیار بجانب راست در شکم بود با ندکی درد پس بمدرات بارده ادرار نمایند و بر خلاف جانب میل ماده هیچ یکی را دفع ننمایند که آن باعث ضعف و آفت عظیم میگردد کذا فی الاکلیل **فائده** بدانند که بعد از نضج و تنقیه ماده جهت تحلیل باقی آن در حمام معتدل برند و روز راحت که نفع عظیم دارد و تا دو سه روز بلکه یکهفته متواتر قرص طباشیر ملین سه ماشه در شربت کشوت علوبخان یکنیم توله با مروق کاسنی و مکوه هر یک هفت توله شربت بزوری معتدل چهار توله بدهند کذا فی المفتاح **ابو سهل** گوید که گاه استفراغ کرده میشود ماده حمای غب را باشیای مدر صفرا ببول اگر حرکت آن بسوی جگر باشد و استفراغ کرده میشود بقی اگر حرکت آن بسوی فم تق بود و بر فم معده ریزد و استفراغ کرده میشود باسهال از حقنهای لینه اگر حرکت او بسوی امعا باشد و استفراغ کرده میشود بعرق از مروخات اگر حرکت او بسوی ظاهر بدن باشد و گاهی تطفیه کرده میشود سوء مزاج حمای غب را بچیزیکه تطفیه آن بالطبع کند مثل کاهو و کشک شعیر و بشرب آب سرد و گاهی تطفیه آن بچیزی کنند که مطفی او بالعرض باشد مثل چیزهائیکه استفراغ ماده حار یابس او کنند زیرا که هرگاه استفراغ کنند بدن سرد و تر گردد و گاهی اطفای آن بچیزی کرده میشود که جامع هر دو امر باشد مثل استحمام و استعمال روغن سرد در حمام تبرید و تلیین اعضا کند که تب تخفیف آن و لذع آن کرده است و باید که استعمال کنند ازین اشیا آنچه مریض خواهش آن کند و آنچه معتاد آن بیشتر باشد پس اگر شهوت و عادت او باستحمام در یکروز دو مرتبه باشد اجازت آن دهند و اگر صاحب تب غب شراب قبل از نضج ماده تب بنوشد حمی زیاده و قوی گردد لاسیما غب بجهت آنکه شراب ماده تب را زیاده کند و تنذویب و ترقیق آن نیز نماید پس سدد زیاده گردد و هرگاه بعد نضج بنوشند نفع کند از جهت آنکه آب را که بدان ممزوج سازند بسوی اعضا رساند پس تبرید و ترطیب آنها کند زیرا که آب تنها عسر النفوذ است و از جهت آنکه تحریک استفراغ ببول و عرق کند و از جهت آنکه تقویت قوت کند و از جهت آنکه غذای بدن شود و باید که شراب صاحب غب رقیق سفید ممزوج با آب بسیار باشد و طعام او چنان باید که کیفیت آن مبرد مرطب و کمیت او بمقدار امکان هضم مریض باشد و آن مثل کشک جو و زرده بیضه و ماهی رضراضی و کدو و خیار و کاهو و بقله یمانی و خرفه و جوجه مرغ و بازوهای دراج و کله پاچه جدی است پس بعضی ازینها ترطیب صرف کند چون زرده بیضه نیمبرشت و بعضی تبرید و ترطیب هر دو کند همچون ماهی رضراضی و بعضی تغذیه و تبرید و ترطیب و تنقیه ماده تب نماید مثل کشکاب جو و لهذا این افضل چیزیست که صاحب حمای غب آنرا تناول کند **ابو علی سینا** مینویسد واجب است که یاد دارند اصولی را که ذکر کردیم در علاج کلی حمیات عفنه از اسهال و غذا و جمیع ابواب که مراعات او در واجب است و بنا بر آنست دالتفات نکنند بسوی قول کسی که در ابتدا مسهلات قویه و اهلیله و مانند آن رخصت داده الا بصفتی که مذکور شد بلکه لازم است مبادرت در ابتدا بتلیین خفیف بمثل آنکه در اینجا ذکر کردیم و بمثل تمر هندی که بقدر چهل درم شب در آب گرم تر کرده صاف نمایند و شیرخشت یا ترنجبین بدان آمیزند و یا با آب انار ترش و شکر و بمثل طبیخ لبلاب با ترنجبین و مویز منقی و یا نقوع آلو با ترنجبین یا شیرخشت یا شربت بنفشه یا خمیره بنفشه و گاه لعاب اسپغول با بعض اشربه مثل شربت آلو و ازلاق و تلیین میکنند با طبیخ عدس بلبلاب و یا حقنهای لینه مثل حقنه بطبیخ خطمی و عناب و سپستان و اصل السوس در روغن بنفشه و بعصاره چقندر در روغن بنفشه و بورق بدستور معلوم و این تلیین بحقنه و غیره وقتی باید که حاجت بدان مس کند سیما که صواب آنست که ماء الشعیر و مثل آن از مشروبات غذائیه از اغذیه و مزورات ندهند

مگر هنگامیکه تلیین طبیعت کرده باشند بدانچه مذکور شد باوجود آنکه اسهال در ابتداء تب غب خالصه کمتر ضرر دارد از مثل او در غیر آن واگرچه آنرا نیز ضرر بزرگست واگر
ممکن بود که فصد تا سه دوره نکنند عمل نمایند وکذلک چون خوف کنند که مرض مهیاج خواهد شد فصد کنند پس آنچه از خطا واقع شود کمتر از غیر این خطا خواهد بود و دوا طبیعت که
تحریک بچیزی روز نوبت نکنند مگر بضرورت و غذا ندهند مگر بزر دشیر لعاظ مذکوره و ادرار بول بشیرهٔ بزور نمایند و باید که در دو نوبت بر مریض در وقتی باشد که آن گرسنه بود
و در معدهٔ او چیزی نباشد بلکه واجبست که هر صباح سکنجبین بنوشند و بعد از ان بدو ساعت ماء الشعیر دهند در روز یکه نوبت نباشد و سکنجبین بعد نوبت نیکوست
و همچنین نهادن پاهای در آب گرم تا بقا یایهای حرارت را جذب کند و مستحب است که در سکنجبین خصوصاً در اواخر شیرهٔ بزور مدر باشد و یا قبل نوبت بسه یا چهار ساعت
و بعد نوبت ماء الشعیر دهند و چون تلطیف واجب گردد و این قریب منتهی باشد مثل آب انار و آب هندوانه و مانند آن بدل ماء الشعیر نوشانند و تدریج تدبیر او بر وجه
مذکورهٔ سابق نمایند و هر قدر که منتهی قریب گردد تلطیف تدبیر کنند و در ایام اول بکشک جو و نان در آب سرد تر کرده یا بعنب یا بشیرهٔ او در آب گرفته غذا باید ساخت
و گاهی از بنوماش و عدس ساخته میشود و هرگاه طعام در معدهٔ او ترش گردد سوای ماء الشعیر بسیار رقیق چیزی ندهند و اگر احتیاج بنوشیدن آن افتد بپختن
بیخ کرفس اندران اندک قوی کنند و اگر معده سرد زیاده باشد و تب غیر شدید و غیر خالص بود در ان اندک فلفل داخل کنند حسب رای بقراط پس اگر علامات برقرب
بحران دلالت کند بماء الشعیر و آب انار و سکنجبین اکتفا کنند و فواکه نیک برای ایشان انار شیرین و چاشنی دار و آلو پخته و خام است و اما هندوانه چیزی عظیم النفع است
باوجود لذت آن تلیین و ادرار و کسر شدت حرارت کند و عرق آورد و دستنبویه کوچک مضرت نکند و از بقول کدو و خیار و بادرنگ و کاهوست و بدانکه مقصود
در تغذیهٔ صاحب غب یا ترطیب است چنانچه در آخر آن باطراف تیهو و خروس خصی و مغز سر جدی یکسی که غثیان نباشد و زردهٔ بیضه داده میشود و یا تبرید و ترطیب
هر دو چنانچه مثل آب کشک جو دهند در تبرید بسیار افراط نکنند خصوصاً در ابتدا مگر آنکه التهاب شدید دریابند و یا خوف انقلاب او بمحرقه یا غب لازمه باشد پس هرگاه
بیمار بحران برسد و نضج در قاروره ببینند و آن رسوب محمود یعنی سفید مستوی القوام متشابه الاجزاست پس اگر بحران در تنقیهٔ بدن از ماده غنی کند بهتر والا در آن
هنگام معالجه بچیزی که اعانت طبیعت بدان مناسب است از ادرار یا اسهال یا قی یا عرق باید کرد و نقیض طبیعت درین امر نکنند پس اگر میل طبیعت بدفع ظاهر است ببینند استفراغ
بمسهل کنند و از انجمله سقمونیا بقدر یک دانگ در جلاب است و یا طبیخ هلیله بتمر هندی و ترنجبین و مویز و اصول کاسنی و بادیان و خیار شنبر بدستوریکه میدانند و مختار اند
که آنرا مقوی بشاهتره و سنا و سقمونیا کنند و ایضاً قرص طباشیر مسهل موافق ایشانست و این نسخه مستعمل درین صفت بگیرند پوست هلیلهٔ زرد چهار درم نبات سفید
بست درم سقمونیا یک دانگ با آب سرد بخورند و بعد از ان معالجه بادرار نمایند و اگر در انجا حرارت مفرط و التهاب عظیم باشد و استفراغ کرده باشند در نوشانیدن ایشان
چیزی از مطفیات قویه که در تدبیر امراض حاره گفته شد باکی نیست و گاهی عوض آن بر اضمده که بر سینه نهند قناعت میکنند و اما حمام باید که قبل از نضج قریب او
نگردند و بعد نضج و نزد انحطاط آن افضل علاج ایشانست و خصوصاً معتاد آنرا و باوجود آن خطا در ادخال ایشان بحمام قبل نضج سالمتر از مثل این خطا در غیر
غب خالصه است و واجبست که حمام ایشان معتدل در حرارت خوش هوا رطب باشد که در ان عرق برفق کنند بنحویکه قلب ایشان ملتهب نگردد و بروغن بنفشه
و روغن گل مضروب بآب مالش کنند و در ان مقام اطول ندهند بلکه بسرعت بیرون آیند و معاودت موافق تر برای ایشانست لا اطالت مقام و تردد خروج از حمام
در آب نیمگرم بنشینند و بقدر استلذاذ در ان مقام کنند که آن موافق بود و بعده چون از آن بعد حمام خارج شوند شراب ابیض رقیق ممزوج بآب بسیار بنوشند و پارچه بپوشند تا عرق بسیار
کنند و اگر مادهٔ مرض چیزی باقی باشد از ان نضج یابد و بعد از ان با غذیهٔ مبردهٔ مرطبه و بقول بدین صفت غذا سازند و بعد انحطاط از نوشیدن شراب ممزوج بآب کثیر خوف
نکنند و تدارک کند آب نافذ در اعضا بقوت شراب و مخالطت آن باب چیزی که در شراب از تسخین اندک باشد پس درین هنگام شراب ممزوج تبرید شدید و ترطیب کند و اگر
در انجا اعراض از عطش و صداع و سهر و غیر آن باشند علاج آنها در ذکر اعراض مذکور گردد و چون بعد بحران چیزی از حرارت لازم باقی ماند سکنجبین تا بهای مدر مثل آب
مروق کاسنی و عنب الثعلب یا سکنجبین که در ان تخم مدر مثل خیارین و اصول مثل بیخ کاسنی پخته باشند استعمال باید **صاحب کامل** گوید که چون ظاهر شده که علاج حمای عفنی بتطفیهٔ
حرارت و با استفراغ خلط متعفن باشد پس حمای غب محتاج بهر دو امر است مگر آنکه چون حرارت در حمای غب خالصه قویتر و بیشتر از ماده است احتیاج در علاج آن بتطفیهٔ حرارت بیشتر
از عنایت باستفراغ ماده باشد بهر حال چون این تپ ابتدا کند باید که تلیین طبیعت باشیائی کنند که باوجود تلیین آنها تبرید نیز داشته باشند مثل آب انار رین بشم آلو

افشرده و شکر و مثل آب آلو و تمر هندی یا خیار شنبر و یا آب لبلاب که دران خیار شنبر مالیده باشند یا شکر و شربت ورد مکرر یا سکنجبین با برف یا با آب سرد هر واحد بقدر حاجت
بنوشانند پس اگر با تپ صداع و کرب باشد باید که حقنه لینه که دران ماء الشعیر و عناب و سپستان و بنفشه و نیلوفر و حقنه و خطمی و سبوس گندم و روغن بنفشه و شکر سرخ
و آب کامه داخل باشد استعمال نمایند تا ماده را باسفل جذب کند و مسکن مریض سرد باشد که بران باد شمالی گذرد و اگر فصل گرما باشد و اگر موسم سرما بود در جای معتدل الهوا
دارند و بعد از استفراغ روز دوم نگاه کنند اگر روز نوبت باشد آب انار جاشنی دار و جلاب با اندک تخم خرفه باریک سوده و یا آب تمر هندی مالیده صاف کرده با اندک آب هندبا
و یا آب خیار با اندک تخم خرفه و طباشیر بنوشانند و در میان نوبت بعد رفع لرزه و سرما آب سرد قوی البرودت بنوشند اگر در معده و جگر ضعف و ورم نباشد و لاسیما اگر
خلط نضج یافته باشد چه آنرا در شکستن تیزی حرارت فعل نیک ست و حذر کنند از دادن آب سرد در وقت نوبت تپ کسی را که تپ او غب خالص نباشد یا غیر آن از حمیات
نائبه باشد تا آنکه نضج ظاهر نگردد و در وقت لرزه هم ندهند و اگر روز نوبت نباشد ماء الشعیر چهل درم تا پنجاه درم با شکر یا شربت بنفشه ده درم بدهند و بعد چهار ساعت
پانزده درم تا بیست درم سکنجبین ساده با آب سرد بنوشانند و انار میخوش بمکند و نباید که سکنجبین عقب ماء الشعیر دهند و نه با وی آمیزند تا آنرا از معده قبل هضم آن نافذ نکند
و بدن را غذای جید نرسد و ایضاً ماء الشعیر تبرید و تنویم میکند مادام که در معده باشد قبل رسیدن آن بجگر و استحاله آن بخون و اگر مریض را سکنجبین قبل از ماء الشعیر
بیک دو ساعت بدهند باک نیست که این موافق نیکو ست و ایضاً بعد ماء الشعیر بچهار ساعت سکنجبین بدهند تا ماء الشعیر را از معده و امعای دقاق بسوی جگر
بسهولت نافذ کند و بعد از ان بیک دو ساعت مزوره معمول بکدو یا قطف یا اسفاناخ و بقله یمانی و خبازی و بیخ کاهو هر کدام ازینها که حاضر باشد با آب انار و آب
غوره و روغن بادام یا سرکه و زیت بروغن بادام یا مغز بادرنگ و خیار و کاهو و خرفه با آب حصرم و آب انار و آب آلوی تازه یا آب زرشک و مانند آن از اغذیه بارده
که اینها صاحب این تپ و سائر حمیات را موافق اند چنانچه بقراط در کتاب فصول خود ذکر نموده که اغذیه مرطبه موافق جمیع صاحبان تپ اند و لاسیما کودکان
و زنان و کسی که ارطب مزاج باشد و صبیان ارطب مزاج از جوانان اند و زنان ارطب مزاج از مردان پس ایشان محتاج اند در حمیات بترطیب زائد تر تا بحال طبعی خود باز رجوع کنند
و مع ذلک باید که اگر فصل گرما باشد اغذیه ایشان بیرف سرد کنند و ازین حذر نمایند در کسیکه معده یا کبد او ضعیف باشد و در شب چیزی از شربت غوره یا آب انار و طباشیر
و لعاب اسپغول و بهیدانه و تخم خرفه هر واحد بقدر حاجت با آب سرد بدهند و بران خواب کنند و روز نوبت ماء الشعیر ندهند و تاخیر غذا تا وقت انقضای نوبت یا وقت خفت
آن کنند پس اگر نوبت در آخر روز باشد بدادن ماء الشعیر که بسیار رقیق باشد در اول روز باکی نیست و همواره تدبیر برین حال با شیای مبرد و مسکن نمایند تا آنکه علامات نضج
در بول پدید آید پس این تپ اگر خالص باشد اکثر بهفت دوره نوبت کند و هر گاه علامات نضج ظاهر گردد مریض را در حمام معتدل الحرارت داخل کنند و در خزانه او
بنشانند و آب شیرین معتدل الحرارت بران ریزند تا ماده را تحلیل کند و نضج او کامل گرداند و اگر صاحب این تپ خالصه را بحمام بعد روز هفتم داخل کنند و اگرچه علامات نضج
ظاهر نشود باکی نیست لاسیما اگر مریض معتاد دخول حمام هر روز یا میان دو روز باشد یا نفس او میل باستحمام کند آنرا موافق تر بود و لیکن دخول او در حمام بروز غیر نوبت
باشد و معده او خالی از غذا بود و نشاید که مریض را دلک بسیار استعمال کنند تا آنرا ماندگی پیدا نشود و مایه غرض طبیب در ادخال او بحمام ریختن آب معتدل الحرارت
بتن وی باشد تا بقایای صفرا تحلیل گردد و ترطیب خشکی بدن نماید و باید که ریختن آب گرم بر بدن بتدریج باشد یعنی اولاً نیمگرم پس اندک گرم تر از ان بعده آب
معتدل در حرارت و بعد از ان بتدبیر که مذکور شد بپردازند و اگر نفس مریض مائل بچیزی از ماهی رضراضی یا ماربی یا بچه مرغ کوچک باشد در خورانیدن او باک نیست
که آن ترطیب بدن او کنند و لیکن ماهی بطریق سکباج و بچه مرغ با آب غوره و آب انار و مانند آن بپزند و اگر مریض را غثیان عارض شود و در دهن تلخی دریابد در
استعمال قی بسکنجبین و آب گرم و پاک کردن معده او مضایقه نیست و بعد قی شربت انار یا شربت غوره با آب سرد و گلاب بنوشند و از سائر اشیا که دران حدت
و حرارت باشد از غذا و غیر آن اجتناب نمایند و سکون و راحت بعمل آرند و غضب ننمایند که این مقوی صفر است پس صاحب حمای غب خالصه چون این تدبیر استعمال
نماید تپ او از هفت دوره تجاوز نکند و بسیار باشد که در چهارم و پنجم و ششم دوره منقضی گردد جرجانی و ایلاقی مینویسند که سبب حمیات عفنی دو چیز است
یکی اجتماع خلط عفن در بدن دوم حرارت و فساد مزاج که از عفونت تولد کند پس علاج بدفع خلط و تعدیل مزاج باید اما در تپ غب حاجت بتسکین حرارت غریبه و تدبیر
مزاج فاسد بیشتر از تنقیص ماده باشد لیکن اولی تر آنست که با تدبیر مزاج از تدبیر کم کردن ماده نیز غافل نباشند و موافق ترین چیزی برای آن آب انار و غیر آنست

کرده قول صاحب کامل گذشت و شربت آلو و شربت بنفشه و مقدار پانزده درم خمیرهٔ بنفشه بگلاب مالیده صاف کرده و مقدار ده درم اسپغول با شربت آلو آمیخته
که این شربتها حرارت غریبه را بنشانند و طبع را نرم کنند پس اگر با تپ صداع و کرب باشد تلیین طبع بحقنهٔ لین اولی‌تر باشد **صفت** حقنه بگیرند بنفشه و خطمی و سبوس
گندم هر یک ده درم عناب بست عدد سپستان پنجاه عدد کشنیز خشک سی درم همه را در چهار آثار آب بجوشانند تا بیک آثار آید صاف کرده مقدار پنجاه درم تا سه استار
ازین مطبوخ بستانند و سی درم شکر سرخ دران بگدازند و پنج درم آبکامه آمیخته بعمل آرند **دیگر** بنفشه و نیلوفر و خطمی و بابونه هر یک ده درم سبوس گندم ده درم انجیر
پنج عدد سپستان پنجاه عدد جمله را بدستور سابق بپزند و ده استار ازان گرفته ده درم لعاب اسپغول و ده درم روغن بنفشه بیامیزند و ده درم بورهٔ ارمنی دران
حل کرده بکار برند و اگر پنج درم آبکامه آمیزند قوی‌تر گردد و اگر قوت مساعد باشد تا نخست طبع را نرم نکنند چیزی غذائی مثل ماء الشعیر وغیره نشاید داد و اگر طبع هر روز
یک مجلس یا دو مجلس اجابت کند حاجت تلیین نباشد و بعضے طبیبان گفته اند که درین تپ دوائی که دران حرارت و خشونت باشد نشاید داد زیرا که ایمن نباشند
از انکه تپ محرقه گردد یا برسام باز گردد لیکن هر چه تری و سردی میدارد باید داد محمد زکریا گوید که اگر قوت مساعد باشد و تپ غب خالصه بود بگیرند بست درم
پوست هلیلهٔ زرد و در آب گرم شبانه روز تر کرده بدست مالیده صاف کنند و بیست درم ترنجبین دران حل کرده روز راحت سحرگاه بنوشند و میگوید دانگی و نیم
سقمونیا در بیست درم جلاب که بآب آمیخته باشند حل کرده بروز آسایش بدهند که تن را یکبار از خلط صفرا پاک کند و بعد این شربت تپ باز نیاید و اگر باز آید
ضعیف باشد و همچنین میگوید اگر فصل گرما باشد و بیمار از اهل تنعم یا ضعیف بود هر شب ده درم تمر هندی و بیست عدد آلوی سیاه فربه در یک آثار آب بپزند تا مهرا
گردد مالیده صاف نموده ده درم شکر آمیخته بنوشد و بران خواب کند و بامداد پیش از طلوع آفتاب کشکاب دهند و اگر از آلوی پخته و مالیده کراهت کنند
صبح آلو را بکارد بزنند و با تمر هندی در آب گرم تر کنند شبانگاه بغیر مالیدن صاف کرده شکر آمیزند و بدهند خوشتر و لطیف‌تر باشد و قومی گفته اند که اگر در ابتدای
مرض و در تزید آن حاجت تلیین طبع باشد هر روز دو استار ترنجبین در آب حل کرده بدهند و اگر بدین نرم نشود پنج استار تمر هندی در آب گرم شب تر کنند
و صبح مالیده صاف نموده ده درم شیرخشت یا ترنجبین حل کرده بنوشند و خوز جلیس میگوید سه استار ترنجبین در آب سرد حل کرده کسی را که بتلطیف تدبیر
حاجت آید بجای کشکاب باید داد و اولی‌تر آنست که در تپهای گرم دست از ترنجبین کوتاه دارند و اگر چاره نباشد با تمر هندی و آب آلو بدهند و بعوض آن آنجا که ده درم
ترنجبین خواهند داد هفت درم شیرخشت دهند بالجمله ترنجبین را در تپ صفراوی بدون چیزی ترش چون آب غوره و آب انار ترش و آب آلو و تمر هندی نشاید داد زیرا که مستحیل
بصفرا گردد و اگر در تپ دهان خشک شود و تشنگی غلبه کند پیش از کشکاب شوربتی مرطب چون جلاب خام با آب آلو و آب تمر هندی و آب خیار ترش و ماء القرع و آب هندبا
و آب برگ خرفه و شیرهٔ تخم او و لعاب اسپغول با شکر بنوشند و اگر دهان خشک نشود پیش از ماء الشعیر سکنجبین دهند و اگر بیمار از کشکاب کراهت کند ماء القرع ممزوج با آب انار
بجای کشکاب باشد و نوشیدن شیرهٔ بزر و بهرا در ابوال اندرین تپ موافق باشد و اصل درین تپ آنست که در روز نوبت بجز شیرهٔ تخم خرفه و سکنجبین یا آب تمر هندی یا آب غوره
یا شکر آمیخته یا آب انار شیرین یا آب خیار ترش و اندکی شکر چیزی دیگر نباید داد و اگر حرارت سخت قوی باشد درین شربتها قدری طباشیر سوده آمیزند و بالجمله درین روز هر چه بغذا
ماند چون کشکاب و غیر آن دور دارند و در روز راحت صبح سکنجبین سرد کرده خورند و بعد دو ساعت کشکاب یا ماء سکنجبین بعده مزورات بنوعی که در قول سابق گذشت و مزورهٔ
ماش مقشر یا طفشیل از ماش مقشر با آب غوره بدهند و بهتر آن باشد که مزورهٔ کدو با غوره بسازند و یا بعد آن چیزی ترش بخورند بهر آنکه کدو بسیار لطیف است اگر در معده
صفرا باشد بدان مستحیل گردد و مزورهٔ زرشک و آلو و بنفشوق بمغز بادام و شکر موافق بود و سکنجبین بزوری که بروز نوبت پنجم یا ششم خورند بدین صفت باید بگیرند شیرهٔ تخم خیار
و تخم خربزه هر یک بست درم اول تخم کاسنی ده درم را کوفته در سی درم سرکه و سی درم آب بجوشانند تا بنیمه آید صاف کنند پس شیرهٔ تخمها و سی استار شکر آمیخته بقوام
آرند و کف بردارند و چون عدد نوبتهای این تپ هفت باشد و این هفت نوبت در چهارده روز منقضی گردد پس نظر کنند اگر مریض تخلیطے و طبیب غلطی نکرده باشد بعد از
نوبت پنجم غذا اکثر و سبک‌تر باید داد و بعد از نوبت ششم که روز آسایش بود و از روز سیزدهم باشد آن روز غذا منع کنند و بر کشکاب یا آب انار قناعت نمایند تا در نوبت
هفتم بحران تام گردد و تپ منقضی شود و اگر بعد از روز چهاردهم حرارتی باقی مانده باشد سکنجبین بزوری که مذکور شد باید داد و اگر حاجت باشد اندکی بیخ کرفس دران سکنجبین بپزند
ابن الیاس گوید که علاج این تپ سه گونه است اول تنقیهٔ حرارت غریبه دوم استفراغ خلط عفن سوم تدبیر بغذای موافق و مختار و باید که هر صبح جلاب از تخم کاسنی و نیلوفر

هر واحد سه درم وازترنجبین وشکر سفید هر واحد ده درم بنوشند ویا تمر هندی بست درم باشکر سفید وترنجبین هر واحد ده درم در آب سرد حل کرده ویا جلاب از آب انارین
مشحوبین سه اوقیه وازشکر وترنجبین هر واحد ده درم وغذا ماء الشعیر ویا هر صباح جلاب از آلوی سیاه ده عدد وازترنجبین وشکر سفید هر واحد ده درم بدهند بهمین تدبیر

نسخهٔ مطبوخ مسهل

تا روز ششم بگذرانند بعده روز هشتم تلیین طبیعت کنند بنقوع فواکه یا مطبوخ آن یا بنقوع مشمش یا باین مطبوخ **صفت** آن سنای مکی گل سرخ هر یک پنج درم
بنفشه نیلوفر تخم کاسنی تخم خبازی هر یک سه درم آلوی سیاه عناب هر واحد بست عدد آلوی جبلی سپستان هر واحد سی عدد همه را در سه رطل آب بجوشانند تا یک رطل
آید دران شیرخشت وترنجبین هر واحد پانزده درم مالیده صاف کنند وسحرگاه بنوشند وتا آخر روز بران صبر کنند بعد ازان بماء الشعیر چهل درم غذا سازند واگر مریض
از مطبوخ کاره باشد وبر شرب او قادر نبود شربت ورد مکرر سی یا چهل درم باسکنجبین ساده بیست درم وآب صاف دو رطل بنوشد واین وقتیست که فصل تابستان

نسخهٔ حقنه ملین

قوی ومریض را تشنگی شدید باشد والا این حقنه تلیین کنند **صفت** آن سنای مکی پنج درم یا هفت درم بنفشه نیلوفر تخم کاسنی هر واحد سه درم گل سرخ پنج درم
عناب سپستان آلوی بخارا هر واحد بیست عدد سبوس گندم یک کف لبلاب یک دسته برگ چقندر یک باقه خطمی یک کف کشکک جو یک کف همه را در سه رطل آب بپزند تا نیم رطل
بماند دران خیارشنبر وشکر سرخ وشربت بنفشه وروغن بنفشه هر واحد ده درم داخل کرده در حقنه انداخته بعمل آرند وچون استفراغ بدن وتنقیه از اخلاط صفراوی کردند
تبدیل مزاج بجلابات مبرد مثل سکنجبین ساده ده آب هندوانه وشیره تخم خرفه باشکر سفید ده درم نمایند واگر با این تب سرفه ودرد در ناحیه پهلو باشد هر صبح شربت بنفشه
وترنجبین وشکر سفید هر واحد ده درم بنوشند ویا جلاب از تخم کاسنی سه درم وبنفشه ونیلوفر هر واحد چهار درم وازشکر سفید وترنجبین هر واحد ده درم وغذا ماء الشعیر
دهند واگر از تب چیزی بعد این تدابیر باقی مانده وتب دیگر مسهل مذکور استعمال آرند وچون تب بالکل زائل شود باید که هر صبح سکنجبین ساده ده وگلاب واحد ده درم وقرص
طباشیر ملین یک مثقال بدهند این دستور تا روز چهاردهم ست وبعد انقضای چهاردهم هر صبح شیره خرفه باسکنجبین ساده ده دهند واگر احتیاج تلیین زیاده افتد قرص طباشیر ملین

نسخهٔ قرص طباشیر ملین

باآب نقوع سه اوقیه وترنجبین بست درم بدهند وغذا مزوره آب انار میخوش یا آلوی کوهی یا تمر هندی با کدو واسفاناخ یا مزوره ماش با اسفاناخ وکدو بدهند **صفت**
قرص طباشیر ملین نافع درین تب طباشیر دو درم ترنجبین مغز تخم خیار مغز تخم بادرنگ مغز تخم کدو هر واحد یک نیم درم کتیرا صمغ عربی خشخاش سفید نشاسته هر واحد
نیم درم همه را باریک سائیده بلعاب اسپغول سرشته قرص سازند ودر سایه خشک کنند شربتی ازان یک مثقال وبدانند که از شان حمیات تسخین ابدان وتجفیف آن بکثرت تحلیل
وآن محتاج ست در رد او بحالت طبیعی بسوی چیزیکه تبرید وترطیب کند پس اگر فصل گرما وسن جوانی ومزاج اصلی حار یابس ومزاج عرضی نیز همچنین باشد احتیاج به تبرید
وترطیب زیاده تر افتد تا بحالت طبیعی خود رجوع کند پس می باید که هر صبح شیره تخم خرفه چهل درم با سکنجبین ساده ده درم بنوشند وبر برف سرد کنند اگر جگر ومعده
ضعیف نباشد وشربت حصرم وآب انار وطباشیر وتخم خرفه ایشان را نافع ست وچون مرض منقضی شود وتب زائل گردد وبینند که ماده مرض منقلع شده مریض را در حمام
داخل کنند وچون از حمام خارج شوند زمانی طویل استراحت کنند تا بشره بحال طبیعی عود کند پس سکنجبین ساده ده درم بگلاب وعرق بید هر کدام که باشد ده درم بنوشانند وغذا
مزوره زرشک وانار دانه وتمر هندی با مغز بادام وشکر سفید ولحوم بچه مرغ وماهی صغار رضراضی دهند **خجندی** گوید هر صبح سکنجبین ساده ده بشربت نیلوفر بنوشانند خصوصا

نسخهٔ مطبوخ مسهل

اگر با صداع باشد یا شربت تمر هندی یا شربت اجاص وشربت دینار وتلیین طبیعت روز فترة بآب انارین بشحم آن افشرده بشیرخشت وشربت ورد مکرر یا شربت الو
مسهل یا نقوع مشمش نمایند وغذا ماء الشعیر یا بنو ماش ترش با آب فواکه حامضه وبکدو واسفاناخ وآیین مطبوخ نافع این تب ست سنای مکی پنج درم پوست هلیله
زرد سه درم بنفشه نیلوفر تخم کاسنی هر یک دو درم تمر هندی ده درم عناب سپستان هر یک ده عدد ریوند چینی نیم مثقال شیرخشت ترنجبین گلقند بغدادی
هر یک ده درم برسم مقرر مرتب ساخته صباح بنوشند والا این حقنه تلیینه کنند ونسخه آن همانست که در قول ابن الیاس گذشت لیکن درینجا عوض تخم کاسنی وآلو
وگل سرخ وشکر سرخ وشربت بنفشه وروغن آن ترنجبین ده درم روغن کنجد پنج درم ست ووزن عناب سپستان هر یک یازده عدد جو کوفته پنج درم با
بدستور وچون این تب اشتداد نماید باید که تلیین طبیعت باشیائی کنند که با وجود تلیین او تبرید نیز کنند مثل تمر هندی وآلو وآب هندوانه باسکنجبین یا شیره تخم کدو
یا تخم خیارین با شربت مذکوره واگر با سعال یا وجع حوالی جنب باشد هر صبح شربت بنفشه ونیلوفر دهند جالینوس گفته که حذر کنند از تلیین شکم محموم در دو روز
الا بحاجت عظیم واهرن گوید که اگر تلیین شکم صاحب غب بسبب ضعف او یا بسبب عسر اجابت وشدت یبس او ممکن نباشد بآب فواکه مزلقه حقنه کنند وثابت گفته که

چون احتیاج بخورانیدن قرص کافور باشد نباید خورانید مگر بعد ظهور نضج در قاروره و بعد تنقیه و چون ارادهٔ تبرید جگر بنهادن خرقهٔ مبرد نمایند
بعد خلو معده از طعام بعمل آرند و علی ابن زین گوید که معالجهٔ غب بمبردات شدید نکنند که آن تغلیظ ماده کند و تپ طول نماید و اورام پیدا کند سعید
ابن هبة الله گوید که چون حدوث این تپ از سخونت مزاج و خروج او در حرارت و یبوست و امتلای بدن از صفرا بود واجبست که علاج او باستفراغ
مادهٔ زائدهٔ عفنه و تبرید مزاج و ترطیب آن نمایند پس بدین سبب لازمست که ابتدا بتلیین طبیعت بآب آلو و آب تمرهندی بشیرخشت، و آب
انارین بشحم آنها با شکر یا بشربت ورد مکرر بسکنجبین و برف و گلاب کنند و اگر التهاب شدید باشد و قوت قوی و امتلا بسیار بود و حال بفصد اقتضا کند
فصد مریض در روز راحت نمایند و در روز دوره بر استعمال مبردات مثل ماء الشعیر قبل دوره بچهار ساعت اقتصار کنند تا مریض آنرا قی نکند و مزاج او حدت
نپذیرد و بعد ازان سکنجبین و آب انار بآب سرد بنوشانند و در زمان لرزه آب انار چاشنی دار و آب تمرهندی بدهند و در زمانهٔ التهاب و شدت عطش شیرهٔ تخم خرفه
و ماء القرع بسکنجبین شکری و لعاب اسپغول بآب انار و جلاب بنوشانند و آخر روز ماء الشعیر بدهند و در شب اشکنار مبردات کنند و سحرگاه قرص کافور بسکنجبین
خورانند و اگر قوت ضعیف باشد در روز راحت غذا مزوره سازند و اگر قوت بسیار ضعیف و خوف حدوث غشی در روز دوره باشد قبل نوبت اندکی از مغز نان
مبلول بآب انار ترش بخورانند و اگر قی زیاده شود رب بهی یا رب غوره دهند و اگر عرق کثرت نماید قطع آن بمالش روغن مورد کنند و اگر خلفه اسراف نماید قرص طباشیر
قابض بآب سیب استعمال کنند و شیرهٔ انار دانه برب بهی نوشانند و تبرید معده کاو بآب سماق و گلاب کنند پس اگر علامات نضج ظاهر شود در حمام داخل کنند و بر سر
مریض آب شیرین معتدل الحرارت نطول سازند و چون تپ مفارقت کند از بچهٔ مرغ کوچک بآب غوره یا بآب انار یا بآب انبرباریس غذا سازند بدعت و سکون امر بنماید
ابومنصور گوید که جوانی را دیدم که آنرا حمای غب بود و چون نوبت چهارم آمد بایستادم در وقتی که مفارقت میکرد و جدا نشد و اعراض او در افزایش شروع کرد
پس مبادرت بفصد او کردم و در دو دفعه خون او بسیار برآوردم و تپ منقلع شد و خروج تام ازان یافت و ایضاً در حمای غب خالصه نظر کنند اگر مریض قوی و طبیعت
قبض و زمانهٔ تنقیهٔ او بعید باشد اسهال بآب شیر اکه بار دکنند یا بمطبوخ هلیله و غیره که از محمد زکریا در قول جرجانی مسطور شد بکار برند و اگر نوبت بصبح باشد ماء الشعیر
بشب بنوشند چه اگر قریب نوبت دهند آنرا قی کند و غذا ببقول بارد سازند و مزورائی که در آن شیرینی و ترشی باشد و نان سمید محلول در آب مطبوخ دانه انار میخوش و شکر
بخورانند و پست جو را در آب گرم ترکنند و بگذارند تا سرد گردد بعده بآب سرد شسته با شکر بنوشند و اگر غذای قویتر خواهند زیرباج یا عدسیه مزوره بکدو و سرکه و شکر
و روغن بادام بلا زعفران و یا سنبوسک با سفاناخ و کدو بطریق مزوره و کاهو و شاخهای چقندر مسلوق بروغن بادام یا روغن کنجد شیرین یا بسماق ترش کرده یا بمصل
و با دام سوده آمیخته و یا مزورهٔ ماهی کوچک و کدو و شاخ خرفه و یا سرکه و بادام خورانند و از لحوم اجتناب نمایند و از مغز نا خیار و بادرنگ بخورند و ماء القرع و آب هندوانه بجلاب
و سکنجبین بدهند تا تعدیل مزاج کنند و لیکن تبرید و تطفیه بقدر حرارت حمی باید و اگر طبیعت از خود دو سه مجلس بر ون آید مسهل ندهند و سائر تدبیر بعمل آرند و بدل آبهای
مسهله آب انار میخوش بلعاب اسپغول هر شب بنوشانند و بر جگر او در شب و در اوقات خلو شکم خرقه در صندل و گلاب ترکرده سرد ساخته بر نهند و وقت غذای او قبل
نوبت بسه ساعت و بعید تر ازان نیز و نه کمتر از دو ساعت مقرر سازند زیرا که اگر بقرب نوبت باشد تپ قویتر و گرمتر گردد و در ایام راحت و بعد انحطاط حمی از جمیع اشیای
مسخن از اغذیه و تعب و سهر و حمام و نشستن در آفتاب حذر کنند و اگر تپ با التهاب و حرارت شدید باشد در نوشیدن ماء القرع یا ماء الخیار یا آب هندوانه یا لعاب اسپغول
بآب انار میخوش یا جلاب تکثیر نمایند و ماء الشعیر بسیار دهند و اگر روز دراز یا در غذا کمی باشد بار دیگر ماء الشعیر بنوشانند و قرص کافور هر روز سحرگاه قبل از ماء الشعیر
بقدر دو ساعت بسکنجبین ساده بخورانند و اگر تشنگی و سوزش سخت باشد این حقنه که مسکن عطش و مطفی لهیب است بعمل آرند **صفت** آن بگیرند ماء الشعیر ده اوقیه
لعاب اسپغول یک اوقیه روغن کدو یا روغن گل خام یک اوقیه سفیدی بیضهٔ خام دو عدد همه را باهم آمیخته بدان حقنه کنند و هرگاه تپ مفارقت کند و نوبت نکند بر همین تدبیر سه روز بمانند بعده گوشت
مرغ و بزغاله بخورانند بعد ازان بعادت او رد کنند **خضر** گوید که در وقت نوبت نقوع عناب و آلوی بخارا بشربت نیلوفر شیرین ساخته بنوشانند و استاد من گفته که
واجبست احتراز ازانکه محموم را نوبت ملاقی شود و معدهٔ او خالی باشد پس قبل از وقت نوبت بشش ساعت غذا دهند تا وقت نوبت غذا هضم شود و در
وقت جهاد او قوی باشد و دران وقت با غذا محتاج نبود و همچنین ست امر در سائر حمیات نائبه پس اگر غلطی افتد و غذا بقرب نوبت داده شود قی کنند بآب گرم

که سکنجبین لیمون حل کرده باشند و بعد قی تسکین نمایند و خواب آورند و شربت لیمون یا نیلوفر یا نارنج دهند و از شمیدن کافور و مورد در شب اجتناب نمایند زیرا که هر دو سهر آورند و بسیار باشد که اطراف صاحب تپ سرد گردد بسبب غور حرارت آن بسوی باطن و تحجر حرارت غائره بسوی سر پس اطراف را در آب گرم نهند و شرب آب سرد ترک نمایند و گاهی کبد ایشان ضعیف میگردد پس تقویت آن بشربت اصل الهند با گلقند کنند و تنقل بگلقند و شربت لیمون و بهی فرمایند

علاج غب لازمه

بدستور علاج غب دائره معالجه فرمایند اما درینجا نسبت بغب دائره بیشتر بنضج ماده کوشند و بدادن مبردات شدید چندان مبادرت نکنند خاصة که غیر خالص بود و تا اثر نضج ظاهر نشود تنقیه نفرمایند و در ابتداء حقنه لین یا آب فواکه و گلها و شربت بنفشه و مانند آن تحریک طبع نکنند و از حمام باز دارند و شربت لیمو و نارنج و شیره تخم کاسنی و آب تمرهندی و آلو بخارا نافع و یا تبرید بالعاب بهدانه سه ماشه لعاب اسپغول پنج ماشه شیره تخم کاسنی شش ماشه در عرق عنب الثعلب و عرق شاهتره و عرق بید ساده برآورده سکنجبین بزوری یا ساده دو توله حل کرده خاکشی پاشیده بدهند و گاهی شیره خیارین نیز افزوده میشود و یا خیسانده تخم کاسنی نکوفته عنب الثعلب گل سرخ گل نیلوفر هر یک شش ماشه اصل السوس مقشر پنج ماشه نبات یکنیم توله بنوشند **و اگر** تپ تجاوز از بیست روز نماید قرص طباشیر ملین یک عدد یکمثقال در سکنجبین دو توله آمیخته بخورانند بعد از آن شیره زرشک شیره تخم کاسنی شیره تخم خیارین هر یک هفت ماشه در عرقیات مناسب برآورده شربت نیلوفر دو توله اضافه نموده بنوشند و اگر بلغمیت همراه باشد عوض قرص طباشیر قرص گل نمایند **و اگر** تپ اول روز مع سرما آید و بازلازم گردد و با نزله و سرفه باشد لعاب بهدانه شیره تخم کاهو در آب برآورده شربت نیلوفر خاکشی داخل کرده بنوشند روز سوم شیره تخم خیارین نه ماشه بجای کاهو کنند بعد دو سه روز عنب الثعلب خطمی هر یک هفت ماشه بنفشه شش ماشه نیلوفر اصل السوس مقشر هر یک چهار ماشه خبازی شاهتره هر یک نه ماشه سپستان پنج دانه جوشانیده شربت بنفشه دو توله خاکشی شش ماشه داخل کرده بدهند و بعد دو سه روز که خلل نزله و سرفه کم شود گل سرخ تخم کاسنی اضافه کنند و روز دهم مغز فلوس شش توله گلقند چهار توله سنای مکی شش ماشه روغن بادام پنج ماشه افزوده شربت و خاکشی موقوف کرده مسهل دهند و بجای آب عرق مکوه و غذا سه پهر شله دیگر روز تبرید لعاب بهدانه شیره تخم خیارین در آب برآورده شربت بنفشه اسپغول شش ماشه داخل کرده بنوشند و روز دوازدهم در مسهل گلقند یکتوله سنای مکی شش ماشه زیاده کنند روز دیگر همان تبرید بدهند بعده اگر تپ مفارقت نکند منضج مذکور عناب پنج کاسنی مویز منقی اضافه کرده دو روز دیگر داده روز شانزدهم اجزای مسهله مسطوره افزوده مسهل سوم دهند بعده همان تبرید بنوشانند **و اگر** با خلل جگر و اندک تهیج چهره باشد شیره تخم خیارین شیره تخم کاسنی در عرق مکوه عرق شاهتره برآورده شربت بزوری بارد خاکشی انداخته بنوشند غذا شله و آب نخود ماش نوشیدن دهند **و اگر** با سرفه و نرمی طبع باشد شیره تخم خرفه بریان شیره اصل السوس عرق بادرنگ برآورده رب بهی داخل کرده بارتنگ پاشیده بنوشند **و اگر** با نزله و فصل گرما باشد و بعد منضج و مسهل نکس گردد منضج مع تسکین مثل بهدانه سه ماشه جوشانیده شیره مغز تخم تربوز شش ماشه شربت نیلوفر دو توله خاکشی شش ماشه دهند باز عناب ده دانه اصل السوس چهار ماشه با بهدانه جوشانیده و بجای شربت نیلوفر شربت بنفشه داخل کرده بنوشانند بعده مسهل برعایت علل دهند **و اگر** تپ با صداع مراقی و قی باشد گشنیز خشک شش ماشه بعرق عنب الثعلب ده توله گلاب چهار توله اندک گرم کرده سکنجبین ساده دو توله حل کرده دهند دوم روز شیره مع تخم هندوانه شش ماشه افزایند باز برعایت نضج عناب پنج دانه گل بنفشه چهار ماشه بعرق شاهتره و عرق مکوه هر یک پنج توله جوشانیده شیره خیارین شش ماشه شیره کاهو شش ماشه شربت بنفشه دو توله خاکشی شش ماشه داخل کرده دهند باز اگر تپ کم شود تبدیل شیره جات چنانچه گاهی بجای خیارین شیره مغز تخم هندوانه و گاهی مغز تخم کدو و گاهی بجای کاهو شیره تخم کاسنی باز خیارین و کاهو کنند باز اگر اندکی درد سر مراقی و بخارات باقی بود شیره کاهو شیره مغز تخم هندوانه هر یک شش ماشه نبات دو توله اسپغول شش ماشه روز دوم عوض کاهو خیارین و عوض تخم هندوانه شیره خرفه بهمان وزن نمایند **و اگر** با طپش سر و سینه و تمام بدن از حدت بخارات و خفقان باشد فصد کنند و اگر خلل کم بود حجامت قفا فرمایند و عناب پنج دانه آلو بخارا هفت دانه جوشانیده صاف نموده شیره تخم کاسنی شش ماشه شربت نیلوفر دو توله خاکشی چهار ماشه دهند **مصنف اقتباس** مینویسد که اول برای تسکین و تعدیل حرارت و صفرا تبرید مثل سکنجبین ساده چهار توله بآب بهیدانه بیست و پنج توله داخل کرده صبح دهند و وقت شام سبوس اسپغول نه ماشه خورده شیره خیارین نه ماشه با شربت آلو و یا لیمون

جار توله خورند و یا شوربه از گل نیلوفر و خطمی و بنفشه و مکوه و برگ بید ساده و سبوس گندم و نمک شور هر یک دو قبضه سازند و از گل بنفشه و تخم کاهو و گل ارمنی و صندل سفید و کشنیز هر یک سه ماشه ضماد بر سر نمایند و لخلخه از گلاب عرق بید مشک هر یک یکنیم توله آب گل سداگلاب آب کادی آب کاهو هر واحد یک توله صندل سفید حضض تخم کاهو گل ارمنی هر یک چار ماشه ساخته ببویانند و غذا آش جو و یا برنج با پالک و ماش دهند و روز چهارم شیرهٔ بنفشه یکتوله در گلاب و عرق مکوه و نیلوفر هر یک شش توله برآورده آلو بخارا هفت عدد تمر هندی چار توله مالیده شربت نیلوفر چار توله داخل کرده بنوشانند و وقت شام آب انارین نه توله و نبات سه توله دهند و اگر اجابت طبع نشود بشیافات و حقنهای لینهٔ بارده طبع را بگشایند و اگر فصل و سن نیز گرم بود فی الحال باسهال صفرا بپردازند بخیارشنبر و تمر هندی و ترنجبین هر یک شش توله آلو بخارا بست عدد گلقند چهار توله شربت آلو مسهل پنج توله روغن بادام هفت ماشه و انتظار نضج نکنند جهت آنکه این علت از امراض حاده است و در تلیین تعجیل باید کرد و الا بهلاکت میرساند کذا فی اسرار الاطبا و وقت شام غذا تنکهٔ اسفاناخی دهند و صبح شیرهٔ خیارین و کاسنی هر یک نه ماشه لعاب ریشهٔ خطمی سه ماشه در گلاب و عرق بید ساده و نیلوفر هر یک شش توله برآورده شربت نیلوفر چار توله داخل کرده اسبغول نه ماشه خورده بنوشند و غذا بدستور دهند و در خلاصة التجارب نوشته آب سرد هر ساعت تجرع کردن صفرا را نضج دهد و تسکین حرارت نماید و عرق بجنباند و این تپ تا یکهفته برگ میکشد و یا بتمامه زائل میشود بسبب لطافت ماده کذا فی المحیط **بعضی** گویند که نخست تدبیر تسکین حرارت و تعدیل و تسکین صفرا کنند مثل سکنجبین و آب هندوانه و لعاب اسبغول و شیرهٔ تخم خیارین با شربت لیمو یا شربت آلو و اگر ضعف در معده نباشد و همچنین بکشکاب و آب سرد و آش انار در شکر و تمر هندی و تلیین طبیعت کنند هر روز دو سه مجلس بشربت بنفشه در ابتدا یا تمر هندی یا اندکی شیر خشت اندرین آبها یا در سکنجبین قندی یا در آب انارین افشرده و اگر ازین مقصود حاصل نشود بشیافات نرم و خنک مدد کنند مثل شکر و بنفشه و اشباه آن و آلو رسیده بر یخ خنک کرده خوردن هم نفع عظیم کند و بعد ظهور آثار نضج به بینند اگر غلبهٔ خون یابند فی الحال فصد کنند و خون بمقدار مناسب برارند و فصد ناقص نیز نکنند و بعد فصد مراعات قوت و تسکین صفرا کنند بشربتها و غذای لائق و چون قوت باز آید بعد شبانروزی باقلا اسهال صفرا کنند از ملینات مناسبه و اگر بعد نضج در خون غلبه نباشد و سحنه و فصل و سن هم مقتضی آن نبود فی الحال باسهال صفرا مشغول شوند و اگر لبقی نیز لختی صفرا دفع کنند مفید بود و غذا ها و شربتها خنک کرده بسیار مفید بود و آنجا که قوت ضعیف باشد بعد تنقیه مثل گوشت بچهٔ خروس در آش داخل باید کرد و کباب آن آب انار زده یا اندک خشکه بلاد و افشرده آلو بر یخ سرد کرده نافع باشد معتاد آنرا و آش آلو با اندک پودینه و چقندر درین مرض بسیار نیکو بود و همچنین آش انار و اگر بزیادتی علاج محتاج شوند خفیف علاجهای محرقه بکار برند **شیخ** میفرماید که علاج غب لازمه چون علاج غب دائره است لیکن مراعات با حوال نضج ماده بیش ازان باید کرد که در غب دائره و تبرید بسکنجبین معمول از تخم خیار و تخم کاسنی خاصةً هر دو کوفته نمایند و بعد ازان بدو ساعت ماء الشعیر دهند و تلطیف غذا کنند و حقنهای لینه در ابتدا استعمال نمایند و بادرار پردازند و باید که اسهال برفق کنند و مسهلات در ابتدا نباید داد الا مثل شربت بنفشه و آب فواکه مثل آلو و تمر هندی و حقنهای قویه استعمال نکنند مگر حقنهٔ لینه

علاج حمای محرقه

طریق علاج این همانست که در علاج کلی حمیات صفراوی مسطور شد و هر چه در علاج غب دائره و لازمه گذشت حسب حاجت بکار برند و نظر کنند که حرارت غالب تر است یا ماده اگر حرارت غالب تر باشد اول بتسکین آن کوشند و در محرقه تسکین حرارت بیشتر از غب مطلوبست و افراط تبرید درینجا ضرور است و جهت تسکین حرارت اشربهٔ قوی التبرید مثل شربت آلو و تمر هندی و سکنجبین ساده و لعاب اسبغول و شیرهٔ خرفه و آب بسیار سرد بدهند و برای اطفای حرارت قلب شربت صندل و شربت حماض اترج خوردن و خرقه بصندل و گلاب و اندکی کافور تر ساخته بر سینه نهادن نفع تمام دارد و قرص کافور حرارت قوی بنشاند و قصور در تبرید و ترک تطفیه درین تپ خطر عظیم دارد چه اکثر مؤدی بدق میگردد و درازی گفته اکثری را دماغ و معده و قلب از شدت حرارت بریان میگردد و اعصاب ایشان متشنج میشود هنگام تقصیر در تطفیه برعایت تقریب بحران و اگر ماده بر حرارت غالب بود اول بنضج او کوشند بمنضج بارد بعده مسهل صفرا دهند و در آخر بتسکین حرارت رجوع نمایند و در ابتدا مسهل قوی نباید داد و در حالت قبض ماء الفواکه دهند و در صورت لینت شکم آب انار مع تخم آن کوفته بنوشانند و اگر اسراف باشد آب عناب سرد کرده دهند که تسکین عطش و سرفه میکند و افشرهٔ آلو کم ترشی مفید میشود **ذکر بعضی ادویه** نافع تپ محرقه شیرهٔ تخم کاهو نه ماشه لعاب اسبغول نه ماشه لعاب

بهدانه سه ماشه عرق مکوه عرق بید ساده عرق کاسنی گلاب هر یک پنج توله شربت نیلوفر دو توله **دیگر** که با نفث الدم باشد لعاب بهدانه سه ماشه شیرهٔ پوست بیخ انجبار پنج ماشه شیرهٔ تخم خرفه شش ماشه در عرق مکوه عرق بارتنگ براورده شربت بنفشه دو توله خاکشی شش ماشه داخل کرده بنوشند و اگر سرفه بسیار باشد شیرهٔ اصل السوس سه ماشه افزایند **دیگر** که بعد سه روز از اسقاط حمل تپ آید و سرفه هم بود لعاب بهدانه سه ماشه شیرهٔ اصل السوس پنج ماشه در عرق عنب الثعلب عرق شاهتره براورده شربت بنفشه دو توله خاکشی شش ماشه داخل کرده دهند **دیگر** اگر تپ و قی و غنودگی و بول براز هر دو موقوف از کثرت انصباب صفرا و حرکات مواد عجز طبیعت و ضغطهٔ ماده باشد و عمر جوان و فصل گرما بود اول فصد باسلیق کنند و تبرید لعاب بهدانه سه ماشه عرق بید ساده عرق کاسنی عرق نیلوفر هر یک چهار توله گلاب دو توله شربت نیلوفر دو توله خاکشی شش ماشه وقت شام و شیرهٔ عناب پنج دانه شیرهٔ مغز تخم تربوز شیرهٔ تخم کاهو هر یک شش ماشه عرقیات ده توله شربت بنفشه دو توله خاکشی پنج ماشه بجهت صبح دهند و پاشویه کنند و شاخ بر پاها بکشند **دیگر** برای تپ حاد تبرید دهند و هر روز یک شیره اضافه کنند تا روز سوم این دهند لعاب بهدانه شیرهٔ تخم کاهو شیرهٔ تخم خیارین شیرهٔ مغز تخم کدو شیرهٔ تخم کاسنی پنج ماشه آلو بخارا پنج دانه در عرق عنب الثعلب عرق شاهتره براورده شربت نیلوفر دو توله خاکشی پنج ماشه داخل کرده بنوشند روز هفتم چون بیقراری زیاده بود و تشنگی بافراط و بول سوزان باشد شیرهٔ تخم کاهو و مغز تخم تربوز و خرفهٔ سیاه هر یک یکتوله اضافه کنند و خیارین موقوف نمایند و روز هشتم این مسهل دهند شاهتره پنج ماشه عنب الثعلب گل سرخ هر یک هفت ماشه گل نیلوفر شش ماشه تخم خیارین تخم کاسنی هر یک یکتوله شب در آب گرم تر نموده صبح مالیده صاف کرده مغز فلوس هفت توله تمر هندی چهار توله ترنجبین دو توله گلقند دو توله مالیده صاف کرده روغن بادام پنج ماشه لعاب اسپغول یکتوله اضافه کرده بنوشند وقت تشنگی بجای آب عرق مکوه بیاشامند وقت دو پهر نخود آب و سه پهر شلهٔ ملایم بخورند روز دیگر تبرید داده فردای آن در مسهل سنای مکی هفت ماشه اضافه کنند **دیگر** اگر در تپ محرقه از خیسانده هذیان عارض شود پاشویه و لخلخه و تبرید بکار برند و خیسانده موقوف کنند و پارچه در سرکه و روغن گل تر کرده بر تارک سر نهند **دیگر** اگر با سوء تنفس بنا بر هیجان ماده بود انتظار نضج نکرده برای تنقیص ماده مسهل خفیف دهند **دیگر** اگر با تهوع و تشنگی باشد لعاب اسپغول شیرهٔ کاسنی هر واحد یکتوله در عرق بادیان ده توله براورده گلاب دو توله سکنجبین دو توله داخل کرده خاکشی پاشیده دهند و نارنگی پخته جائز دارند **دیگر** اگر مرد نحیف صفراوی مزاج و از خون خالی عرق باشد فصد نکنند که مهلک ست و عوض تبرید گل بنفشه گل سرخ هر یک چهار ماشه در عرق عنب الثعلب ده توله جوشانیده شیرهٔ خیارین شش ماشه شربت بنفشه دو توله خاکشی چهار ماشه دهند و اگر آثار زلق ظاهر شود گل سرخ موقوف کرده بهدانه سه ماشه اصل السوس چهار ماشه افزایند و عوض خیارین شیرهٔ مغز تخم هندوانه و شیرهٔ کاهو کنند **حب کافور** نافع تپ محرقه و دق و مسکن حرارت صندل بگلاب سوده زهر مهره سوده کات سفید کتیرا تخم خرفهٔ مقشر تخم خشخاش هر یک یکدرم کافور زعفران هر واحد نیم درم مغز تخم کدو مغز بهدانه هر واحد یکنیم درم بلعاب بهدانه یا اسپغول حبها سازند و باقی نسخ حب کافور در حمای دق خواهد آمد **سفوف هندی** مفید تپ محرقه ست گلو طباشیر زهر مهره سوده صندل سفید سوده کات سفید مروارید سوده هر واحد یکمثقال کافور زعفران هر یک نیم مثقال سفوف ساخته بقدر مناسب بشربت نیلوفر آمیخته خورانند **قرص طباشیر** که در حمیات حاره مستعمل طباشیر یکتوله زرشک دو توله تخم کاهوی مقشر مغز تخم کدوی شیرین مغز تخم تربوز مغز تخم خیارین هر واحد یکتوله گل سرخ تخم کاسنی تخم خرفه هر یک شش ماشه کتیرا نشاسته هر یک سه ماشه صمغ عربی دو ماشه کافور یکماشه زعفران دو سرخ کوفته بیخته بلعاب اسپغول اقراص سازند خوراک سه ماشه با آب کاسنی مروق یا چکیدهٔ آن **قرص طباشیر کافوری ملین** که در تپهای گرم مجرب رب السوس صندل سفید کتیرا صمغ عربی هر یک ده درم تخم کاسنی تخم خرفه تخم کاهو گل ارمنی هر یک سه درم مغز تخم کدو مغز تخم خیارین گرد سماق هر یک پنج درم زرشک طباشیر هر یک هفت درم ترنجبین ده درم کافور یکدرم زعفران یکماشه بدستور قرص سازند **قرص کافور** بعد مسهلات اگر حرارت باقی باشد و سرفه نیز بود معمول ست طباشیر صمغ عربی کتیرا صندل سفید هر یک چهار ماشه و نیم نشاسته مغز تخم خیارین مغز بهدانه اصل السوس مقشر هر یک شش ماشه مغز تخم کدو خرفهٔ مقشر هر یک یکتوله بزر البنج دو ماشه کافور سه ماشه زعفران یکنیم ماشه کوفته بیخته بلعاب بهدانه قرص ساخته سه ماشه از آن سائیده در شربت نیلوفر سرشته بلیسند **اقوال حکما** صاحب اقتباس گوید که هیچ تدبیری نافعتر از تسکین حرارت نیست و آن بدستوری نمایند که در علاج غب لازمه مذکور شد لیکن درینجا در تبرید مبالغه نمایند و آنچنان باشد که وقت صبح ماء القرع و ماء الخیار بوزن چهل درم

گرفته شربت صندل چهار توله آمیخته بر برف سرد کرده و یا بشوره پرورده اول قرص طباشیر کافوری سه ماشه در شربت لیمون یکنیم توله آمیخته بلیسانند پس
بنوشند اگرچه اقراص بعد نضج و تنقیه بعمل می آید لیکن درینجا جهت انتظار نضج درین امر هیچ قصور نباید کرد و از درازی مرض بسبب تبرید کثیر نباید ترسید و در
خلاصة التجارب نوشته که سکنجبین که از شیرهٔ خیارین و تخم خرفه و کاسنی در آب هندوانه گرفته و از آب آلو و تمر هندی و اندک سرکه و اندک صندل و قند بقدر کفایت ترکیب
داده باشند عظیم النفع است و نزد فقیر نقوع آشتیر سه توله در گلاب و عرق بید ساده و نیلوفر هر یک هفت توله و شربت نیلوفر و سکنجبین سفرجلی هر یک دو توله اثری
عظیم دارد و از صندل سفید و گل بنفشه و کنب بید و کشنیز خشک و کاهو هر یک سه ماشه سوده یکتوله بر پیشانی و صدغین ضماد نمایند و صندل سفید و کشنیز خشک و تخم مورد
هر یک یکتوله در گلاب و دوغ گاو سوده بر معده و جگر و دل نهند و نگذارند که خشک گردد بلکه بعد هر ساعت بگلاب و دوغ تر سازند و خیار و بادرنگ ترنج پاره کرده ببویانند و تخم
و مغز آنها بر تارک سر و حوالی دل نهند و بر کف دست و پا بمالند و این لخلخه ببویانند آب برگ بید ساده و بید مشک و طحلب و کشنیز سبز و عرق بید مشک و گلاب هر واحد
یکتوله حضض مکی صندل سفید بوش در بندی هر یک چهار ماشه گل ارمنی نه ماشه کافور یکماشه و غذا آش جو با شربت نیلوفر دهند و یا اسفاناخ و بنو ماش و کشنیز سبز
بانان و یا برنج خورانند و همچنان تا هفت روز بگذرانند و در هشتم این مسهل دهند گل بنفشه گل نیلوفر عنب الثعلب تخم کاسنی گل سرخ هر یک شش ماشه آلو بخارا ده عدد شب
در گلاب و عرق نیلوفر هر دو یکنیم پاو خیسانید صبح مالیده صاف نموده خیارشنبر هفت توله ترنجبین پنج توله گلقند چهار توله شیرخشت سه توله مالیده باز صاف کرده
شربت آلو مسهل علویخان چهار توله روغن بادام هفت ماشه اضافه نموده بنوشانند و بجای آب بر عرق نیلوفر و بید ساده اکتفا نمایند و وقت شام شوربای اسفاناخ خورانند
و روز نهم این تبرید دهند طباشیر دو ماشه سوده در خمیرهٔ صندل ساده یکتوله آمیخته ورق نقره یکعدد پیچیده بلیسانند و بالایش شیرهٔ خیارین و مغز تخم کدو و ترنج هر یک شش ماشه
لعاب بهدانه و ریشه خطمی هر یک سه ماشه در گلاب و عرق بید ساده و کاسنی و نیلوفر هر یک هفت توله برآورده شربت نیلوفر چهار توله حل کرده اسپغول نه ماشه کف زده بنوشند
دو وقت دوپهر غذا اخشکه گیلانی با اسفاناخ دهند و همچنین سه مسهل دهند پس بنگرند اگر اندکی تپ باقی باشد جهت رفع آن طباشیر سه ماشه در شربت نیلوفر دو توله آمیخته
بلیسانند و بالایش ماء القرع یکنیم پاو و شربت صندل سه توله و شربت نیلوفر یکنیم توله بدهند تا روز پانزدهم روز شانزدهم اگر تپی باقی مانده باشد باز مطبوخ هلیله زرد
و شربت ورد مکرر الهلیلجی چهار توله و سکنجبین ساده چهار توله بنوشانند و غذا وقت شام شوربای بچه بز شیرخواره با برنج دهند و روز هفتدهم قرص طباشیر ملین سه ماشه در شربت انار
شیرین دو توله سرشته با شیرهٔ خرفه و کاسنی و خیارین و تخم خربزه هر یک شش ماشه لعاب اسپغول سه ماشه در گلاب و عرق بید مشک و نیلوفر هر یک هفت توله برآورده شربت بزوری
معتدل یا بارد چهار توله حل کرده تخم ریحان هفت ماشه پاشیده بنوشند و غذا بدستور دهند و بسا باشد که نوبت این تپ تا یکهفته نمیرسد در خیر و شر و مفارقت و نادر باشد که
بمطبوخ هلیله حاجت آید کذا فی الاکلیل و میر بهاء الدین قلمی فرموده که هرگاه اثر نضج پدید آید و حرارت و اعراض هیجان بر جای باشد سحرگاه قرص کافور در سکنجبین باید داد و بوقت طلوع
آفتاب کشکاب سرد کرده بعد از آن دیگر شربتها سرد کرده دهند و آب سرد بدستور لطفیه کند اگر در احشا بسیار آفتی نباشد و بعضی بعد ظهور نضج فصد فرموده اند و بعد از آن مسهل صفرا و حق آنست که درینجا
بفصد چندان جرأت نتوان کرد که در مطبقه پس فصد در وقتی واجب شود که علامات امتلای خون ظاهر بود و قوت قوی الا استفراغ صفرا باید کرد بچهار شربت و اگر عمل آن ضعیف باشد سنای مکی داخل
باید ساخت و سائر ملینات قوی که گرم نباشد هم نیکو بود و مسهل قوی رخصت نیست و بعضی اندکی سقمونیا در ملینات با مصلح آن تجویز کرده اند جهت سرعت عمل و تبرید با لعرض و از جهت
قویها مناسب طبع و بعضی در تنقیه تاخیر فرموده اند اگر طبع هر روز بشفقت خویش دو سه مجلس اجابت صفرا کند و این غلط است جهت آنکه آن فعل دال بر غلبهٔ خلط بد است و میل
کردن طبیعت بدفع آن و بلاشک چون مددی نباشد بزودی طبیعت از آن عاجز آید و تدارک نپذیرد بل هنگامیکه مریض را از آن اجابت خفت عظیم حاصل شود و
از علامات چنان دریابد که خلط کم و قوت وافیست و بهمان مقدار نقا حاصل میشود اگر مددی نکند جائز باشد و استفراغ را از سوم و چهارم و پنجم روز تاخیر نباید کرد که
بعد از آن قوت استفراغ کمتر باشد و ماده مهیاج است کذا فی النبض الکبیر و آنچه از هفت روز بگذرد و قوت نیکو بود در روز هشتم استفراغ کنند و آنچه از هشت روز در گذرد
و قوت وفا کند در روز دهم استفراغ جائز بود اگر محتاج باشد و چون از دهم بگذرد با استفراغ حاجت نشود چه اگر قوت بر جاست بحران نیکو قادر بود و مرض نیز فی الجمله
خنک شده است و اگر قوت ضعیف است خود استفراغ نشاید کرد در هیچ مرضی و مؤلف قوانین العلاج نوشته بسیاری مردمان را که حرارت این تپ غالب داشتند
و اشتهای طعام نداشتند و از شدت تشنگی رنج یافتند و احشای ایشان هم از آفتی خالی بود و بعد ظهور نضج که روز ششم سیما باشد و در تپ البته خفتی ظاهر گردیده بود

دوغ گاوی برنج و یا ابقر سرد کرده داده همراه طباشیر سه ماشه بنا بر منع آن از عفونت و آنانکه معتاد هم بودند گاهی بی نان گاهی با نان از جعرات گاوی بسیار
میداده و تبرید عظیم می بخشید چنانچه اندکی فراشا پیدا میکرد و بعد از ان هر روز همانوقت تا سه چهار روز فراشا بدستور میشد بلکه غثیان و تهوع وقتی هم پدید آمدی و تب
هم همانقدر بر حال خود بود و عرق تا نی ظاهر پیدا میکرد ولیکن جهت رفع فراشا و تپ و دیگر عوارضات طباشیر و گرد سماق و دانه هیل و ست گلو هر یک یکماشه سوده در
شربت لیمون و نیلوفر هر یک یکنیم توله آمیخته لیسانیدم و غذا چون میخواستی پلاو و خشکه گیلانی با جعرات مقرر داشتم از روز چهار دهم بخیر میگذشت و بروز هفتدهم
و هژدهم صحت کلی می یافتند و باید دانست آنجا که از خشکی زبان و دهان و لبها بترقد و بیمار بسیار برنج بود باید که پیوسته آلو بخارا و یا زردالو و یا تمر هندی در دهان نگاه دارند
و یا بیدانه و باید که لعاب از بهدانه و ریشه خطمی و اسپغول و تخم خطمی و گل خطمی نگاه دارند همه و یا هر چه بدست آید در آب شیرین برآورده لمحه لمحه مضمضه کنند که بسی مفید است
شیخ الرئیس و شراح قانون مینویسند که علاج محرقه بعینه علاج غب خالصه است و چون محتاج استفراغ شوند مثل آنکه گفته شد یعنی از ملینات برای تنقیص ماده بجهت
تخفیف بر طبیعت در انضاج باقی ماده و اخراج چیزی که در امعاء و قریب او باشد تا بخار از ان بسوی سر و قلب صعود نکند و مورث قلق بیشتر نگردد پس تعجیل در ان اولی است
و اما استفراغ تام بعد نضج باید کرد و فصد گاهی التهاب پیدا میکند اگر در ان صفرا بسیار خارج نشود و گاهی نفع می بخشد اگر در انجا قاروره کدر و سرخ باشد و محرقه محتاج
بتلطیف تدبیر شدید ترست زیرا که مرض حاد تر و بحران و منتهای آن سریعتر بود و همچنین بتبرید بالفعل چیزیکه آنرا بخورند از غذا و دوا با وجود بودن آن بارد بالقوه
و چون از سقوط قوت خوف کنند از تغذیه چاره نباشد و اگر چه اشتهای او نداشته باشند و خصوصا در شخصیکه از ان چیزی بسیار تحلیل شود بسبب تخلخل بدن آن
و ایضا محتاج بود بتلیین در ابتدا قویتر مثل شربت ورد مکرر و سکنجبین و آب سرد برف یا شربت بنفشه یا حقنه لینه تا مواد و ابخره بسوی اعلی متصاعد نشوند و ایضا
بمعالجات حمای حاده که مذکور شد بجمیع اقسام موصوفه از اشربه و ملینات وغیره و گاهی هنگام فتور قلیل از تپ خواب کردن بر آب تمر هندی لشکر محلول نیکو باشد
و گاهی اندکی کافور در ان داخل کرده میشود اگر احتیاج به تبرید قوی باشد و سکنجبین و شیره تخم خرفه و شیره تخم کاسنی ایشان را خوبست و هندوانه یعنی مغز تخم آن و نزد یک
کمال احتیاج آب و مغز او همراه سکنجبین و امثال آن تا مستحیل بصفرا نگردد برای ایشان بهترست و در شرب آب سرد آنچه مذکور شد از نبودن ورم در جوف و نه ضعف در
معده و کبد و نه ضعف حرارت غریزی معتبر دارند پس اگر مانعی از موانع مذکوره نباشد چندان بنوشانند که نوبت بسبز گردیدن رنگ بیمار برسد و گاهی با ز اختلاط ذهن طلب
آب را فراموش میکنند پس واجبست که هر وقت اندک اندک از ان بنوشانند بجرعهای بسیار تا خشکی بر حلق و دماغ ایشان مستولی نگردد و خاصه شخصی را که زبان او خشک
دیده شود و اعراض مفرط آنرا بدانچه در ذکر اعراض مذکور گردد و هر چه در ابواب آنها مسطور شد معالجه باید کرد و باید که از افراط رعاف بر صاحب محرقه احتیاط کند که در ان خطر
بزرگست و واجبست رعایت نفس ایشان چه شدت و تواتر آن دلالت بر ضعف قوت و کثرت حرارت کند پس رعایت آن بلخلخه بارد خوشبو و تدبیرات مقویه
شربا و طلاء نمایند و نواحی صدر را تشنج شدن ندهند بسبب کثرت حرارت و یبوست و باید که حفظ رؤس ایشان نمایند بسر که و روغن گل و صندل و گلاب و کافور
و مانند آن آنچه تبرید راس و ردع ابخره از ان و حفظ رطوبت آن کند و تنطیل بمطبوخات که در ان بقولات بارده جوش کرده باشند چنانچه سابق مذکور شد برای توسیع مسام
و اخراج حرارت باید کرد و هرگاه بیداری با ایشان اشتداد نماید معالجه آن کنند بمنومات مثل شیره تخم خشخاش و مغز تخم کدو و مانند آن و نوشیدن شربت خشخاش
و اگر چه از خشخاش سیاه ساخته باشند در مثل این حال بد نیست و در آخر محرقه یعنی در منتهی یا قبل آن اقراصی که برای آن نیکوست قرص کافورست و در ان وقت سکنجبین
بشیره تخم خیار و کاسنی و تخم خرفه هر واحد دو درم سکنجبین ابیض پنج درم تا سی درم بحسب حاجت برای ایشان موافق بود و اگر آنجا اسهال باشد قرص طباشیر قابض نافع است
قرص کافور که نیکوست طباشیر گل سرخ هر واحد دو درم و نیم تخم خرفه تخم کاسنی هر واحد سه درم مغز تخم کدو مغز تخم خیار هر واحد دو درم صندل سفید یکنیم درم رب السوس
نشاسته هر واحد یکدرم کافور یکنیم دانگ زعفران دو دانگ شربتی از ان دو درم **ایضا** گل سرخ چهار درم مغز تخم خیار و خربزه و بادرنگ و تخم خرفه هر واحد دو درم
صمغ عربی نشاسته کتیرا رب السوس هر واحد یکدرم زعفران دو دانگ کافور یکنیم دانگ شربت دو درم و هرگاه مرض انحطاط یابد نماید بحمام که آبی مائل بسردی باشد
باک نیست و حمام از صاحبان حمای محرقه برای کسی محبوب ترست که تپ او از بلغم شور باشد **مصنف ملکی** گوید که هرگاه حمای مطبقه از عفونت صفرا باشد
و قوی الحدت و حرارت بود و لغب اشتداد کند مثل حمای معروف بقوسوس و آن محرقه هست پس می باید که استکثار تبرید و تطفیه حتی الامکان نمایند که این تدبیر

وانفع ترین چیز نیست که درین مرض استعمال آن کنند واگرچه در نضج و بحران دیر کند دران ضرر نیست و هرگاه درین تدبیر قصر کنند مریض را خطر دارد و بدین جهت باید که مریض را در اول روز ماء القرع سی درم و جلاب ده درم و طباشیر سوده نیم درم دهند و اگر باوجود آن عطش و کرب شدید باشد ماء القرع با قرص کافور باید داد و بعد اندکی ماء الشعیر با آب انار بدهند و وقت خواب ماء الخیار یا آب هندوانه باندک جلاب یا شربت خشخاش یا شربتی که در ترتیب وی مسطور شد با نیم درم طباشیر و یک درم تخم خرفه و یک درم مغز تخم خیار و نیم درم مغز تخم کدو بدهند و این همه در فصل گرما یا ربیع ببرف سرد کرده باید داد و تبرید جگر و معده بخرقه کتان مبلول در قیروطی سرد معمول از آب کاسنی یا کشنیز و خرفه و گلاب مضروب بموم سفید که بروغن گل و روغن بنفشه و اندکی سرکه ساخته باشند باید کرد و سرد کرده نهند اگر فصل تابستان باشد و نیلوفر و بنفشهٔ تازه و صندل و گلاب و کافور بو یانند و مسکن او سرد باشد زیر بادکش که دران باد آید و یا در مواضعی که دران هوای شمالی آید و آب بپاشند و از بید و گل سرخ و گل سیب و بهی فرش سازند و حوالی او ظروف گلی پر از آب سرد و برف باشد و دران سنگریزه اندازند تا مریض بدان نظر نماید و اگر فصل زمستان باشد قیروطی نیمگرم نهند و مسکن معتدل الهوا باشد و اگر جایگاه مریض سرد باشد بجامهای معتدل پوشیده دارند و بگذارند تا بهوای سرد استنشاق نماید و تلطیفهٔ حرارت خارج از طبع کند و تقویت حرارت غریزی که در سینه و قلب اوست و دثار از حقن حرارت بداخل بدن منع نماید و از تحلل آن عائق نباشد و مریض را بکثرت کلام و آواز سخت اهل خانه و همسایه ایذا نرسد و همواره باین تدبیر ملازم باشند تا آنکه مرض بمنتهای خود برسد و وقت بحران حاضر آید پس دران هنگام باید که تلطیف غذا بغایت کنند و بر جلاب و آب انار و آب سیب میخوش و شربت بنفشه اقتصار فرمایند تا بحران تمام شود و مرض بانحطاط افتد و باید که نظر کنند اگر بدانند که بحران بعرق خواهد شد و دران شک نبود مریض را از جای سرد بموضع قلیل البرد ببرند و اگر بینند که بحران بنوع دیگر خواهد شد در مکان او بگذارند و چون بحران کامل شود و مرض بعد با نحطاط آورد آنگاه بتدبیر ناقهین بپردازند و هرگاه در بدن بقیهٔ مادهٔ مرض باقی ماند و تحلیل نشود و در رگها بقایای اخلاط محتاج بتلطیف و تنقیه باشد باید که مریض را آب کاسنی و آب کشوث مروق هر واحد بیست درم با یک نیم اوقیه سکنجبین بزوری سه یا پنج روز بدهند که این تلطیف بقایای مادهٔ غلیظ کند و تنقیه آن از طرق مجاری نماید و اصلاح جگر و ادرار بول کند و دران منفعت کثیر در بقایای اخلاط است و اگر باوجود این حال قبض طبیعت باشد باید که نقوع مشمش استعمال نمایند که آن تنقیهٔ بدن و اخراج بقایای اخلاط حار از آن برفق و سهولت کند **صفت آن** بگیرند آلو بخارا و عناب و مشمش هر یک بیست عدد سپستان سی عدد مویز منقی بیست درم تمر هندی بیست درم گل سرخ هفت درم بنفشهٔ ریحانی تخم کاسنی تخم کشوث هر واحد چهار درم سنا شش درم شاهتره ده درم بادیان انیسون هر واحد دو درم پوست هلیلهٔ زرد کوفته پانزده درم در شش رطل آب جوش خفیف دهند و در ظرف فراخ دهن بروز در آفتاب و بشب در خانهٔ گرم بدارند و بعد سه روز صاف کرده از آن هر روز چهار اوقیه با یک اوقیه سکنجبین و یک اوقیه شربت بنفشه بنوشند و باید که تدبیر صاحب مرض حاد باین تدبیر نمایند و از خطا حذر کنند زیرا که ادنی خطا صاحب مرض حاد ضرر عظیم کند بغذا باشد یا بدوا چون در غیر وقت او استعمال نمایند و اما در امراض متطاوله مضرت خطای اندک ظاهر نشود مگر آنکه از آن استکثار کنند و بران ادمان نمایند **ایلاقی و جرجانی** مینویسند که درین تپ باطن گرمتر از ظاهر میباشد پس تدبیر تسکین حرارت دران قوی‌تر باید کرد و اصل تسکین حرارت چهار گونه است تبرید هوای خانه و خورانیدن اشربه و اغذیهٔ بارده و استعمال اضمده و طلاهای بارد بر سر و سینه و جگر اما تبرید هوای خانه و تبرید غذا در معالجات حمیات حاده مذکور شد و از اشربه سکنجبین که از شیرهٔ تخم خیار و بادرنگ و تخم خرفه و تخم کاسنی ساخته باشند و آب آلو و آب تمر هندی سخت موافق باشد لیکن اگر طبع نرم بود آب انار دانه و پست جو اولی‌تر بود و اگر نرمی طبع بیش از آن نباشد که هر روز یک مجلس یا دو مجلس اجابت کند چیزیکه نرمی طبع زیاده نماید نباید داد و تدبیر باز داشتن نباید کرد و اگر لینت طبع زیاده تر گردد بقبض آن بپردازند و شربت ریباس و شربت سیب ترش و انار و لیمون و شربت ترشی ترنج با گلاب هر ساعت باید داد و شربت صندل السیاه موافق بود و آب هندوانه و آب خیار ترش و ماء القرع باندک آب غوره یا اندکی شکر یا سکنجبین باید داد و هر روز ازین شربتها اندک اندک تجرع نمایند و هرگاه اثر نضج پدید آید و حرارت تپ و اعراض آن بر حال خویش باشد سحرگاه قرص کافور با سکنجبین ساده بدهند و وقت برآمدن آفتاب کشکاب سرد کرده خورانند و اگر در معده و جگر و در اعضای اندرونی ضعف و ورم و درد نباشد آب سرد سخت نافع باشد بالجمله در آب سرد و کشکاب سرد دادن انتظار نضج باید کرد **صفت** شربت صندل بگیرند صندل سفید سوهان کرده

نسخه نقوع مشمش

نسخه شربت صندل

پنجاه درم و یکشبانه روز یا بیشتر در سرکه پنج استار و آب غوره پنج استار و آب یک رطل خیسانیده بجوشانند تا به نیمه آید مالیده صاف نموده با شکر دو رطل بقوام آرند شربتی دو درم
با شیره تخم خرفه و اگر کسی را سرفه باشد این شربت بی سرکه و آب غوره برای او بسازند و بسیار باشد که بیمار بسبب برآمدن بخره بدماغ از خوردن غافل شود و اگرچه تشنه باشد
آب نخورد و نخواهد هرگاه اثر غفلت ظاهر شود هر ساعت در دهن او اندک آب بچکانند و اگر حاجت باشد لعاب اسپغول رقیق با جلاب خام یا آب انار باید داد و در دهن آلو بخارا
و دانه تمر هندی بدارند تا دهن تر دارد و تشنگی بنشانند و اگر مانعی از نطولات بر سر نباشد بروغن گل یا نیلوفر سرد کرده با آب یخ بر سر نطول کنند که تشنگی بنشانند و اگر مانعی مثل
زکام و نزله و سرفه باشد یا در سر گرانی یابند دلیل صعود بخارات بر دماغ باشد با وجود این موانع هیچ ازین نشاید کرد و مضرترین چیزی با این موانع دوشیدن شیر بر سر است
از بهر آنکه بیم بود که سرسام تولد کند لیکن اگر بخار صاعد بسوی سر بخار صفرا باشد این روغنها و آب سرد و شیره سود مند بود و فرق میان بخار صفراوی و بخار بلغمی آنست که
با بخار صفرا خواب نباشد و بینی خشک شود و بخار بلغم منخر را تر دارد و سر گران تر باشد و غفلت و سبات با آن باشد و اگر درین حال بینی و روی سخت سرخ باشد
خون از بینی آوردن صواب باشد والا تدبیر امالهٔ ماده بجانب پا بیا باید کرد و بسیار باشد که بسبب تشنگی گرمی و خشکی تپ باشد پس بشرب شربت خشخاش بماء الشعیر
با حرارت و یبوست تپ برابری کنند و بخواب روند زیرا که در خواب تری کشکاب و سردی دیگر شربتها بقعر بدن رسد و تشنگی زائل شود و اگر بیمار بر پشت باز خفتن عادت
دارد تکلیف تغیر عادت ننمایند از بهر آنکه خفتن بران شکل دهان را خشک گرداند و بیمار تشنه شود **صفت** حبی که تشنگی بنشاند مغز تخم خیار و خیار بادرنگ و تخم کاهو
و رب السوس و اصل السوس و ترنجبین مساوی سائیده بلعاب اسپغول یا بهدانه حبها سازند و در دهن گیرند **صفت** قرص طباشیر که تشنگی بنشاند طباشیر پنج درم کثیرا
صمغ عربی نشاسته هر یک سه درم رب السوس هفت درم تخم خرفه مغز تخم خیار بادرنگ مغز تخم کدوی شیرین هر یک چهار درم بلعاب اسپغول قرص سازند
و هر صبح بروغن بادام در دهان گیرند و ساعتی بدارند پس بریزند و زبان را بمندیل درشت بمالند تا بخار و درشتی ازان برخیزد و عقب آن اندکی لعاب
اسپغول با جلاب آمیخته بدهند و در اکثر اوقات برو خرقه کتان بگلاب و صندل آغشته بر سینه نهند تا نفس آن باعتدال شود و سرکه و گلاب و روغن گل و اندکی
کافور هر ساعت ببویانند و بر جگر نیز خرقه کتان بگلاب سرد آغشته بدارند لیکن ازین احتراز نمایند در وقتی که بیمار دران عرق کند و بشرهٔ او را سرد نکنند
تا تحلیل را که نزدیک ست باز ندارد و مرض طول نکند و اگرچه درین تپ درازی مرض سالمتر از تیزی تپ بود محمد بن زکریا میگوید سحرگاه آب آلو
دهند و بامداد کشکاب و نیمروز آب خیار یا آب هندوانه و وقت خواب لعاب اسپغول و در فرونشانیدن حرارت هیچ تقصیر نباید کرد و سخن طبیبان جاهل
که گویند مبالغه کردن در تسکین حرارت در بحران تاخیر کند التفات نباید کرد که من هر دو طریق را آزموده‌ام تسکین حرارت را بی خطر و سالمتر یافتم و تقاعد از تسکین حرارت
باز سپردن مریض بمرض ست تا احتراق حمی دماغ و معدهٔ او را بریان کند و اعصاب را بکشد و بقوه خشک تولد کند و بسیار باشد که بسبب تشنج خشک حادث
در اعصاب عضله ضیق النفس پیدا گردد پس سینه و گردن او را بموم روغنی که از روغن بنفشه سازند چرب دارند و اگر دران بنفشه و خطمی کوفته بیخته بسرشند سخت
موافق باشد و بر سینه و گردن کدوی تراشیده و برگ خرفه کوفته بروغن گل سرشته ضماد کنند و تدبیر غذا چنانکه در غب خالصه دائره مذکور شد باید کرد و اگر بیمار غذا نخواهد یا مانعی
ازان بود در روزی دو بار کشکاب باید داد بار دوم آنوقت که قوت تپ اندکی دران ساکن شود و در روزیکه تپ سوزان تر و صعب تر باشد کشکاب با آب آلو آمیخته باید داد
تا هر بار بیمار برای شربتی تعب نکشد و تا در صعوبت تپ معدهٔ او از شربتی سرد یا از چیزی که بغذا ماند خالی نباشد و جالینوس درین تپ وقت صعوبت حرارت
آن امر بطعام فرموده تا خوف سقوط قوت نباشد و اگر بیمار را اشتهای طعام نباشد تدبیر او در ذکر اعراض حمیات حادثه خواهد آمد و اطعمهٔ خوشبو که اشتهای طعام را
بجنبانند پیش او همی آرند چون مرغ ملفوف بخمیر و مشوی در تنور که پیش او بشگافند و بسیار باشد که بسبب فصد صفرا تیزتر شود و کذا تپ سوزان تر گردد پس اول
در قاروره نگاه باید کرد اگر قوام او غلیظ و رنگ او سرخ باشد فصد باید فرمود و اگر بر خلاف این باشد فصد نشاید کرد بلکه تدبیر اسهال نمایند بنوعیکه در علاج غب خالصه
دائره مذکور شده و اگر طبیعت نرم باشد و بحبس آن حاجت آید قرص طباشیر قابض باید داد و از جلاب و سکنجبین حذر باید کرد **صفت** قرص طباشیر ممسک بگیرند
طباشیر و گل سرخ هر یک دو درم و نیم تخم خرفه تخم کاسنی هر یک سه درم رب السوس نشاسته هر واحد یکدرم کافور نیم درم زعفران دو دانگ شربتی دو درم و کشکاب از
بیست جو بسازند و دران پنج درم حب الآس نیم کوفته و بهی پاره کرده بپزند و بنوشند و اگر دران گل ارمنی یکدرم و صمغ عربی نیم درم داخل کنند قویتر باشد و شربت سیب

و بهی و ریباس آنرا موافق باشد و این سفوف الطین آنرا نافع بود **صفت آن** اسپغول بریان کرده گل قرص طباشیر هر یک دو درم صمغ عربی یکدرم و اگر اسهال
خونی باشد درین سفوف کهربا دم الاخوین ریوند چینی زیاده کنند و با شربت بهی دهند یا آب سماق یا آب برگ خرفه یا آب برگ حماض و غذا مزورهٔ انار دانه یا سماق
یا زرشک که دران برگ خرفه و برگ حماض پخته باشند بدهند و کعک در آب بهی و آب سیب و آب سماق خیسانیده دهند نیک باشد **ابن الیاس** گوید که علاج حمی علاج غب خالصه است
و هر صبح جلاب از تمر هندی و شکر سفید و ترنجبین هر واحد ده درم و آلوی سیاه ده عدد بنوشانند و غذا ماء الشعیر با بنفشه و نیلوفر و تخم خشخاش دهند یا آب انار ترش
بشحم افشرده سه اوقیه و شکر سفید و ترنجبین هر واحد ده درم بنوشانند و تلیین طبیعت بماء الفواکه یا نقوع مشمش یا مطبوخ فواکه نمایند و طبع را محتبس نگذارند
و در نیمروز آب صادق البرد بیاشامند و لهذا نبی علیه الصلوة و السلام فرموده که الحمی من فیح جهنم فابردوها بالماء و باید که مبالغه در تبرید و تطفیه نمایند زیرا که
تاخیر در تبرید و تطفیه در مثل این مرض خطرناک است و اگر تشنگی شدت کند و از مطبوخ کراهت نماید یا او را غثیان باشد باید که معالجه بشربت ورد مکرر چهل
مثقال با سکنجبین ساده بست درم و برف دومن کنند و این وقتیست که با تپ سرفه نباشد و هرگاه ایشان را اسهال خصوصاً با سهر عارض گردد هر صبح جلاب
از شربت بنفشه و شربت خشخاش هر کدام که باشد ده درم با ترنجبین ده درم بنوشند و تلیین طبیعت با این مطبوخ کنند سنای مکی پنج درم بنفشه نیلوفر تخم کاسنی
تخم خبازی هر واحد سه درم سپستان عناب هر واحد بست عدد در سه رطل آب بجوشانند تا بیک رطل آید و دران شیرخشت و ترنجبین هر واحد بست درم مالیده
صاف نموده سحرگاه بنوشند و تا آخر روز بران صبر کنند تا خوب اسهال کند بعده در آخر روز غذا ماء الشعیر سازند و در هر حال از تبرید و تلیین غافل نباشند و چون بینند
که مریض هذیان میگوید باید که موی مقدم سر او بتراشند و خرقهٔ کتان بسرکه و گلاب و صندلین و روغن گل آغشته بنهند تا ردع ماده و تبرید مفرط کند و تقویت
دماغ نماید و ساعت بساعت تبدیل آن نمایند و یا بگیرند صندلین و گلاب و سرکه و آب خیار و آب بید و شیر دختران و در شیشهٔ فراخ سر انداخته خوب جلجلانیده
هر ساعت لخلخه سازند و اگر سهر شدید عارض شود لیسیدن شربت خشخاش در شب باکی ندارد و مسکن ایشان جهات شمال و زیر خیشات مبلول بگلاب باشد
و زیر آنها برگ بید و برگ کدو فرش کنند و حوالی ایشان ظروف سبز پر از آب بنهند و بر روی آنها خیار و کاهو و کدوی تر و سیب و گل به و بنفشهٔ تر و نیلوفر تر بدارند
و بباد کش که بران گلاب پاشند ترویح نمایند و بر سینه بگلاب و صندلین و کافور طلا سازند و این وقتیست که فصل گرما تیز باشد و اما هرگاه سرما باشد در مکان
معتدل سکونت اختیار نمایند و خوشبوهای بارد مقوی دماغ مثل بنفشهٔ تر و صندلین و گلاب ببویند و هرگاه تنقیهٔ بدن کردند و عرق از صفرا پاک شد هر صبح
شیرهٔ تخم خرفه بست مثقال با سکنجبین ساده ده درم بنوشانند یا آب نقوع فواکه پنجاه مثقال یا آب هندوانه و ماء الخیار هر واحد پنجاه درم بقرص طباشیر ملین یکمثقال
و غذا ماء الشعیر بتخم خشخاش و بنفشه و نیلوفر تا آنکه چهارده روز بر مریض بگذرد و بعد انقضای این مدت سکنجبین یا شربت سیب یا شربت حماض بگلاب بدهند
و غذا مزورهٔ زرشک یا آلوی جبلی یا تمر هندی یا انار دانه با مغز بادام و بچهٔ مرغ سازند و هرگاه حرکت کنند و قوت قوی گردد بعد بست روز در حمام داخل نمایند
و باید که هوای حمام معتدل باشد تا کرب نیارد و بعد خروج از حمام در مسلخ استراحت باید کرد زمانهٔ معتدبه تا آنکه بشره بحالت اولی عود کند و حرارت بشره ساکن
شود و حرارت مکتسبه از حمام زائل گردد و بعده شربت سیب یا شربت بهی هر کدام که باشد ده درم با گلاب ده درم و یا از سکنجبین ساده و گلاب و عرق بید هر واحد ده درم
بنوشانند و جامهٔ صندلی گلاب بران پاشیده بپوشند و امتصاص انار میخوش یا انار دانهٔ میخوش و سیب ترش و بهی و مغز خیار و بادرنگ و هندوانه و مشمش
خشک و آلوی رطب یا خشک و شفتالوی خشک کرده و سکنجبین سفرجلی و شربت انار و شربت سیب و شربت لیمو سازند **خجندی** گوید که هر صبح شربتی از سکنجبین
ساده یا شربت نیلوفر یا شربت تمر هندی یا آلو و جلابات بلعاب اسپغول غیر صادق الحلاوة جبرا بنوشند و در مسکن بارد نشینند و تلیین طبیعت بتمر هندی
و شیرخشت و شربت ورد مکرر ببرف و یخ و یا نقوع مشمش و فواکه خشک و آب هندوانه سازند و تنقل از انار و بهی کنند و آب انار بتخم کوفته با ترنجبین و شکر یا شیرخشت
بدهند و غذا ماء الشعیر بمغز بادام بکدو یا کاهو و اسفاناخ با آب غوره ترش کرده یا خیار ترش و مانند آن و یا نان مغسول پاک بجلاب شکری تر کرده بدهند و تلیین طبیعت
بحقنهای لینه مثل ترنجبین عناب و سپستان و جو کوفته و بنفشه و خطمی و چغندر سازند و آب صادق البرودت بسیار در نیمروز خصوصاً در فصل گرما منع نکنند
و اگر احتیاج بزیادت تلیین باشد بمطبوخ هلیله زرد و فواکه خشک و ریوند نمایند و اگر از مطبوخ اکراه کنند تلیین طبیعت بشربت ورد مکرر مع شربت دینار

یا شربت آلو مسهل نمایند و از حبس شکم حذر کنند تا ماده مرتقی نشود و سرسام حادث نگردد و چون سرفه خصوصاً با بیداری عارض شود هر صبح شربتی از شربت خشخاش یا بنفشه یا شربت عناب و نیلوفر بنوشانند و در هر حال از تبرید و ترطیب و تلیین غافل نباشند و این مطبوخ آنرا نافعست و نسخه او همانست که در قول ابن الیاس گذشت لیکن درینجا وزن نیلوفر وغیره هر یک دو درم و عناب سپستان هر واحد پانزده عدد و شیرخشت ترنجبین هر یک پانزده درم ست و غذا بنوماش با مغز بادام و چون ببینید که هذیان میکند حلق مقدم راس مریض نمایند و بخرقه درشت بمالند و محاجم بر کتفین و فخذین و ساقین بغیر شرط نهند و پایها بشویند و باشنان و باشیای خشنه بمالند و در نهادن ادویه بارده بر سر مضرتست پس ترک او نمایند و قرص کافور یکدرم بشربت صندل یا آب خیار یا هندوانه یا ماء القرع برای ایشان نافعست و آنچه بر زبان او از صفرا یا سودا باشد بخرقه کتان که دران اسپغول و شکر باشد بمالند **ابن هبة الله** گوید که طبیب را میباید که در اول امر بدن را از عاج شدید مسهل قوی ننماید بلکه اولا مریض را آب آلو و آب تمرهندی بسکنجبین مرتب از تخم کاسنی بنوشانند و ماء الشعیر دهند و بعد دو ساعت آب انار میخوش بدهند و در بقیه روز ماء القرع بطباشیر و جلاب و شیره تخم خرفه بسکنجبین و لعاب اسپغول بدهند و در آخر روز ماء الشعیر بنوشانند و در شب مبردات دهند و تبرید جگر بصندل و گلاب بخرقه آلوده نمایند و هرگاه علامات نضج ظاهر گردد و حدت باقی باشد باید که مریض را اقراص کافور دهند و صبح ماء الشعیر بنوشانند و آب انار میخوش بدهند و اگر تشنگی شدید آرد و غ سالم و خلط بنضج بود مریض را بشرب آب ببرف سرد کرده در وقت التهاب افراط نمایند و در افراط آن قبل از نضج حذر کنند بلکه استکثار در شرب شیره تخم خرفه و لعاب اسپغول بسکنجبین نمایند پس اگر طبع قبض باشد تحریک آن بشربت بنفشه کنند و اگر اسهال اشتداد نماید مریض را قرص طباشیر مسک دهند و رب بهی بدهند و نیلوفر و صندل و کافور بویانند و در خیوش ها کن کنند و بپارچها بپوشند اگر موضع شدید البرد باشد و بگذارند که استنشاق هوا نمایند تا مزاج قلب باعتدال آید و خدام را امر کنند که از آواز قوی باز مانند و بعد انحطاط مرض غذا مزورات مرتب از آب غوره و سماق سازند و بعد صحت داخل حمام کنند و از بچه مرغ معمول با آبهای مذکوره غذا سازند و اگر خوف رجوع مرض باشد آب کاسنی بسکنجبین یا نقوع مشمش بشربت بنفشه بنوشانند که آن اخلاط حار را بسلامت برارد انشاء الله تعالی **ابن نوح** گوید که محرقه محتاج تدبیر در علاج بمثل آنست که در حمای غب گفتیم مگر آنکه آنرا قوی سازند بحسب زیادتی این تب در قوت و حرارت بر حمای غب و مریض را درین تب هر شب آب آلو و تمرهندی بنوشانند الا اگر طبیعت هر روز دو مجلس اجابت کند و سحرگاه قرص کافور لازم گیرند و بعد طلوع آفتاب ماء الشعیر و در روز هر ساعت ماء القرع یا ماء الخیار یا آب تربوز دهند و غذا نان مغسول یا مفتوت مخبص بشکر سازند و در آب نوشیدنی اندک اسپغول اندازند و لعاب او بجلاب و آب انار بنوشانند و دائم کنند که روغن بادام در دهان گیرند و آنچه بر زبان از خشونت و زردی یا سیاهی باشد بخرقه کتان بمالند و لعاب بزرقطونا و شکر لعوق کنانند و پارچه در صندل و کافور و گلاب آلوده سرد کرده بر جگر و سینه در اکثر اوقات بدارند و آب شدید البرد بنوشانند بنوعیکه در باب حمای مطبقه مذکور شد تا آنکه رنگ سبز گردد و در عده افتد که باین حدت تب را در ساعت ساکن نماید پس بیمار عرق کند و صحت یابد یا قریب بصحت گردد و اگر طبیعت بشدت انطلاق نماید آب سیب جو یا قرص طباشیر قابض بدهند و جلاب و سکنجبین و شکر ازان دور دارند و رب انار و سیب و بهی ترش ساده بدهند و اگر هذیان شدید باشد کثرت دوشیدن شیر بر سر نمایند و بروغن بنفشه سعوط فرمایند و جالینوس گفته که اشیای قابضه در امراض حاده مثل امرود و بهی استعمال نکنند مگر آنکه بمریض غشی یا ذرب باشد و جالینوس هرگاه مریض را ضعیف دیدی و در معده او صفرا بودی آنرا طعام میخورانید در وقتیکه التهاب تب اندران بودی بجهت خوف ضعف طبع و اراده تعدیل معده آن و اهرن گفته که صاحب حمای محرقه را آب سرد ندهند مگر بعد ظهور نضج که آن بتلید حمی و تغلیظ ماده و احداث سدد مینماید و ثابت گوید کسیکه از اصحاب حمیات حاده در سر خود ثقل دریابد دوشیدن شیر بران نشاید و نه چیزی از روغنها و آبها بران نهند و نه سعوط بکار برند و لیکن درینحالت استعمال انکباب بطبیخ بابونه باید کرد و دست و پای اندران باید نهاد و ابن زکریا گفته که درین تب مریض را منع نکنند اگر اراده نوشیدن آب سرد و رب فواکه ترش نماید و در تبرید و ترطیب آن قصور نکنند که دران خوف هلاکت ست چنانچه سابق مذکور شد و اهرن گوید که هرگاه در امراض حاده احتیاج بنوشیدن سکنجبین و ماء الشعیر افتد ابتدا بسکنجبین نماید و ماء الجبن نیز مثل اوست و در محرقه اسهال بچیزیکه مخرج صفرا باشد بغایت نافعست

علاج غب غیر خالصه

در ابتدا تا سه روز یا پنج روز تبرید برای تسکین حرارت دهند لیکن لهذا تبرید بر قدر اخلاط صفراوی و بلغمی و بر مقدار تیزی حرارت باید و رعایت حرارت داعانت نضج و تحجیر

مسهل بحسب حاجت تواکرد و اعتنا بتقویت معده بسیار باید کرد و لهذا شربت لیمو و سکنجبین ساده بزوری بهتر از شربت آلو و تمر هندی باشد بعد از ان نقوع یا غیر آن ایام
مسهل استعمال کنند و دران سنای مکی نیز داخل نمایند و هرگاه مسهل در روز هشتم یا دهم یا دوازدهم استعمال کردند پس بعد یک مسهل یا دو مسهل از استعمال منضجات
چاره نباشد لیکن منضج بعد استعمال تبرید یکروز عقب مسهل بدهند و دران هنگام منضج را قوی سازند بنحویکه دران اصول و مانند آن داخل نمایند و چون معلوم کنند
غلظ و لزوجت و کثرت در خلط و قوت مساعد باشد استعمال تبرید و ریوند و غاریقون بد نیست و هرگاه از مسهلات فارغ شوند و تیزی تپ بشکند لیکن هنوز باقی
باشد قرص ورد صغیر و کبیر و قرص زرشک صغیر و کبیر و مانند آن و شربت بزوری بارد و معتدل و حار استعمال باید کرد و گاهی هنگام قبض تحکم شربت و بنفشه نیز استعمال کرده میشود لیکن استعمال
اقراص با نقوع مناسب یا مطبوخ یا با آب کاسنی مروق یا با مکیده تخم کاسنی نمایند و گاهی نقوع و منضجات و مسهلات در آب کاسنی مروق استعمال میکنند و بعض تدابیر مناسبه علاج شطر الغب خواهد آمد
و بدانند که نیکوترین تدابیر آنست که بعد هر دو سه روز خصوصا وقت آغاز نوبت قی فرمایند با رعایت حال یا ده غالب و استعمال مدرات مفید بود و شیره کاسنی و بادیان
و خیارین و تخم خربزه با سکنجبین مدری موافق ست و اگر روز نوبت ترک غذا ممکن نبود در آخر تپ حریره یا آش جو یا اندکی سپست گندم توان داد و بقول حکیم ارزانی پارچه
نان خمیری با شربت نبات بهتر از سپست بود **صفت** قرص طباشیر ملین که در غب غیر خالص بعد تنقیه احساس گرمی کنند نمو دست طباشیر گل سرخ هر یک پنج
درم تخم کاهو مقشر مغز تخم خیارین بادرنگ مغز تخم کدوی شیرین هر یک سه درم رب السوس دو درم ترنجبین خراسانی ده درم قرص ها سازند خوراک چهار ماشه و نیم **صفت**
دوائیکه برای غب غیر خالص کهنه مجرب ست برگ انبه و برگ نی و برگ نیب و گل بابونه و اشته هر یک سه توله انیسون یکنیم توله در یک سبوچه جوش
کرده قبل از نوبت بخور نمایند و گل بابونه و افسنتین هر واحد یکماشه در شربت قنطوریون یک توله آمیخته بخورانند و بالایش شربت کشوث
علو نجان چهار توله در عرق مکوه و شاهتره و کیوره هر یک چهار توله حل کرده بنوشانند غذا شوربای چوزه مرغ بنان خشکار روتا یکهفته استعمال نمایند **اقوال مهره**
مصنف اقتباس مینویسد که نخستین ملاحظه فرمایند که تفاوت از خالصه چه قدر و قسمت بحسب اعراض و لوازم چنانچه اگر صفرا بر بلغم غالب بود و بسیار دور از خالصه نباشد بعلاجی که غب
خالص پردازند با زیادتی رعایت جانب نضج و روز هشتم این ملین عظیم الاثر ست خیارشنبر هفت توله گلقند چهار توله شربت ورد مکرر چهار توله سکنجبین ساده سه توله روغن گل
هفت ماشه و روز نهم شیره بزور بارده در عرق کاسنی و نیلوفر و مکوه برآورده شربت نیلوفر و اسپغول دهند و بهمین نمط تا دوازده روز بگذرانند و روز سیزدهم جهت
نضج این مطبوخ دهند برگ شاهتره تخم کاسنی مکوه بنفشه گل سرخ هر یک هفت ماشه سپستان سی عدد تخم کشوث سه ماشه گل نیلوفر پنج ماشه آلو بخارا هفت عدد
گلقند چهار توله تا روز پانزدهم و روز شانزدهم در مطبوخ پوست هلیله زرد هلیله سیاه سنای مکی هر واحد یکتوله خیارشنبر هفت توله شربت ورد مکرر اهلیلجی چهار توله
ترنجبین هفت توله روغن گل هفت ماشه اضافه نموده بنوشانند و غذا وقت شام شله با شوربای چوزه دهند و روز هفدهم قرص گل سه ماشه مروق کاسنی مکوه
هر یک هفت توله شربت بزوری بارد چهار توله تخم شربتی هفت ماشه بدهند و بهمین نهج تا انقضای تپ ثابت مانند و علو نجان در عشره کامله نوشته اند که
طریق تدابیر فی الجمله آنست که به بینند اگر بول غلیظ و بسخت رنگین باشد و علامات امتلای خون ظاهر بود فصد کنند با عتدال بعد ظهور آثار نضج و در غیر روز
نوبت و بحران قوی بعد از فصد بغذا و شربتهای جالی و مائل بگرمی بنضج خلط دهند مثل کشکاب که اندران نخود و اندک بادیان و یا صعتر و اشباه آن پخته باشند
و آش حلیم جو که دران نخود و اندک شبت و زیره و کشنیز و چوزه مرغ پخته باشند و مانند سکنجبین بزوری و اصولی و نعناع و شربت و اشباه اینها و بعد از نضج تام
بتلیین ملایم دفع خلط فاسد باقی کنند **و اگر** بلغم بر صفرا غالب باشد پس معالجه تپ بلغمی نائبه پردازند و سردیها و ترشیها ندهند و ملول نشوند که مدتی دراز میباید
و در دفع آن بزودی نکوشند بلکه در نضج مواد و تعدیل مزاج و تقلیل خلط فاسد برفق بعد از نضج و مراعات قوت بواجبی متوجه باشند و بالجمله احوط آنست که
روز نوبت قبل از آمدن آن سکنجبین عسلی و یا عنصلی چهار توله در آب سرمق نیم آثار و نمک طعام یکتوله آمیخته بدهند و قی کنانند و دو سه مرتبه تکرار نمایند تا تنقیه
بقی خوب حاصل شود پس جهت تقویت و تسکین گلقند و سکنجبین لیمونی هر یک دو توله آمیخته بلیسانند و بالایش گلقند عسلی چهار توله در گلاب و عرق مکوه و بادیان یک
نیم پاو جوش کنند که بنیمه آید صاف نموده نیمگرم بنوشانند و غذا نخوداب چوزه مرغ دهند و یا نان بشوربای مرغ یا نان تنک دهند و بعد از ده دوازده دوره جهت حصول
نضج این مطبوخ دهند پوست بیخ کاسنی و بادیان برگ شاهتره بادرنجبویه مکوه گل سرخ هر یک هفت ماشه افسنتین انیسون هر یک سه ماشه مویز منقی یکنیم توله

بنفشه نه ماشه پرسیاوشان اصل السوس هر یک پنج ماشه گلقند سه توله و بعد از حصول نضج تنقیه بمعجون خیارشنبر کنند باضافه بعضی ادویه در مطبوخ مسهل رائجه
خطائی هفت ماشه برگ سنا دو توله پوست هلیله زرد هلیله سیاه هر واحد یکتوله خیارشنبر شش توله ترنجبین هفت توله شربت دینار چهار توله روغن بادام پنج ماشه
دو وقت شام غذا بدستور دهند و صبح قرص افسنتین سه ماشه در جوارش مصطکی نه ماشه سرشته همراه مروق مکوه و کاسنی هر یک هفت توله شربت بزوری سه توله بدهند
و سه چهار روز استعمال نمایند بعده این مطبوخ دهند شکاعی بادآورد تخم کشوث افسنتین غافث هر یک سه ماشه مکوه بادرنجبویه تخم خربزه قرطم هر یک هفت ماشه
مویز منقی یکتوله شربت افسنتین دو توله و چون بعد چهار یا پنج ماه بینند که بکدام تدبیر نمیرود و قاروره بسبب غلیظ و رنگین ست باید که فصد باسلیق و یا اسیلم کنند چنانچه
گذشت و این دوا دهند شیره تخم کشوث سه ماشه گلوی سبز تخم خربزه هر یک نه ماشه در گلاب و عرق مکوه هر یک نیم پاو شربت بزوری بحار سه توله و اول قرص افسنتین سه ماشه
در شربت بزوری معتدل یکنیم توله بلیسانند در نوبت اول یا دوم یا سوم موقوف میشود و اما آنجا که بعد از شش ماه صلابت در سپرز یا جگر پدید آید اگرچه رهائی ازین دشوار است
و خصوصاً که سرفه و یا اسهال هم یار باشد پس این دوا بدهند قرص کبر سه ماشه در جوارش مصطکی و خمیره گاوزبان هر یک هفت ماشه آمیخته بلیسانند و تخم کشوث
بیخ کبر هر یک پنج ماشه مکوه برگ شاهتره بادرنجبویه تخم خربزه هر یک هفت ماشه گاوزبان اصل السوس مقشر هر یک پنج ماشه عرق مکوه یکنیم پاو جوش کرده شربت افسنتین
دو توله خاکشی و تخم ریحان هر یک پنج ماشه داخل کرده بنوشانند **دوای** علوی خان که بعد هفت هشت ماه درین باب از مجربات ست قرص زرشک چهار ماشه جدوار
خطائی جند بیدستر هر واحد بقدر یک نخود در شربت کشوث والداوشان دو توله آمیخته بلیسانند بعده بادیان نه ماشه انیسون تخم کشوث هر واحد یکمثقال آمله
عود قماری عود صلیب هر یک یکدانگ مکوه هفت ماشه در عرق مکوه و شاهتره و بادرنجبویه هر یک هفت توله جوش کرده مالیده صاف نموده سکنجبین بزوری چهار توله
خاکشی هفت ماشه داخل کرده بنوشانند **دوائی** که از مجربات حکیم شریف خان ست و راقم هم اکثر جا استعمال کرده هرگز تخلف نکرده گلقند و سکنجبین ساده هر واحد
یکنیم توله آمیخته بلیسانند و شربت بزوری سه توله در گلاب و عرق کاسنی و مکوه هر یک پنج توله نیمگرم بنوشانند تا دو هفته و پوشیده نماند که در اکثر چون مدت این
تپ دراز گردد ضعف ریه و جگر و ورم جگر و سپرز و ماساریقا عارض شود پس باید که بمعالجه عضو مؤف کوشند بدستوری که هر یک بجای خویش بیان یافته لیکن منجر
باستسقا گشته بهلاکت می انجامد کذا فی نبض الکبیر و بدانند که بعد زوال این تپ تا حصول قوت تام از استعمال آب سرد و دیگر سردیها و تریها و ترشیها اجتناب
ورزند تا مورث امراض صعب نگردد **و اگر** بلغم و صفرا برابر بود پس در علاج حد اوسط اختیار نمایند و عنایت بر قوت مصروف دارند و اکثر در نضج و ادرار و تعریق
و تفتیح مسام کوشند و آنچنان باید که بحمام برند و بخور معرق استعمال نمایند و به تنقیه کمتر مشغول شوند مگر آنجا که ضرورتی داعی باشد کذا فی التلخیص و قرص ورد که درینجا نافع
در قول جرجانی و ایلاقی خواهد آمد و آمیری را که از مدت پنج ماه مبتلا بغب غیر خالص بود و اندک صلابت جگر و تهبیج رو و اطراف میداشت این دوا دادم دوار الکرکم صغیر
بنسخه والد علوی خان هفت ماشه در ورق طلا یکعدد پیچیده اول بلیسند بعده شیره تخم کشوث هفت ماشه تخم کاسنی و مکوه هر واحد یکتوله در گلاب و عرق مکوه و شاهتره
هر یک ده توله برآورده صاف نموده در دیگچه قلعی دار انداخته زیر او آتش چوب کنار دو شاخه کنند و سفال آب نادیده مدور بشکل فلوس ساخته هفت عدد در آتش خوب
سرخ نموده از دست پناه گرفته در آن اندازند و تا هفت یا نه بار تکرار نموده صاف کرده شربت کشوث علوی خان سه توله خاکشی هفت ماشه داخل کرده بنوشند
و غذا قورمه بچه بز با نان خشکار مقرر داشتم و تا دو هفته همین دوا و غذا دادم و بجای آب عرق مکوه نوشانیدم در مدت دوازده روز صحت کلی یافت و شخصی دیگر از هفت ماه
غب غیر خالص داشت و در شروع ماه ششم زحیر بواسیری و درد تهیگاه و معالیق جگر و سپرز بدو در ریه پیدا گردید و ضعف کمال و سقوط اشتها بهم رسیده بود من بعد
معاینه حال اول فصد اسیلم چپ کرده خون بمقدار شش توله گرفتم و این دوا دادم شیره بادیان و قرطم هر یک نه ماشه و بادیان [illegible] چهار ماشه لعاب گاوزبان
هفت ماشه لعاب تخم مرو چهار ماشه در گلاب و عرق کیوڑه و عرق بید مشک هر یک هفت توله برآورده شربت گاوزبان و بنفشه هر یک دو توله داخل کرده تخم فرنجمشک
چهار ماشه تودریین دو ماشه کف زده بنوشند و غذا پلاو بنوانش اقلیه زردکی و شلجمی که بروغن گاو زیاده پخته باشد و دوم همه اعراض نقصان [illegible]
سده بلغم و خون آلوده خارج شد و زحیر و درد موقوف گردید لیکن دوره تپ بوقت مقرر اندک خفیف آمد جهت رفع تپ روز دیگر این دوا دادم قرص گل صغیر
سه ماشه در جوارش عود شیرین چهار ماشه و شربت بنفشه یکنیم توله و ورق طلا یکعدد آمیخته بلیسند و بالایش شربت بزوری اصولی علوی خان و شربت کشوث افسنتین هر یک

سه تولہ خاکشی یک تولہ در عرق بکوه و شاهتره هر یک پاؤ آثار داخل کرده بجوشانند که به نیمه آید صاف نموده بنوشند و غذا بدستور روز دوم آمدن عرق شروع گردید و تا چهار روز بعد از آمدن لرزه عرق بمعمول خود می آمد روز پنجم عرق موقوف شد و تپ خفیف بهمان وقت می آمد و بهمین تدبیر در سه هفته از دو تپ هم نجات یافت و اشتها بحالت اصلی آمد مسیحی گوید که هرگاه حمای غب غیر خالصه باشد باید که مریض را طعام بحذر و احتیاط بخورانند پس لازم ست که امساک از غذا کنند اگر قوت قوی و مرض عسر النضج باشد و غذا با عتدال استعمال نمایند اگر قوت ضعیف بود و مرض کثیر البعد از نضج نباشد و نشاید که صاحب غب غیر خالصه را در حمام قبل از نضج ماده داخل کنند و هرگاه صاحب این تپ قوی باشد باید که روز فترة غذا دهند و روز نوبت ترک غذا کنند تا روز غذا انتعاش قوت او گردد و در روز ترک غذا نقصان در مرض پیدا کند بسبب افنای ماده و اگر قوت او متحمل این نباشد و عادت او این را واجب نکند باید که هر روز غذا دهند و لیکن غذای او روز نوبت لطیف تر و خفیف تر باشد و واجبست که درین تپ آرام و سکون اختیار کنند زیرا که حرکت در ماده تپ ضرر بیشتر از ان کند که حمام میکند و ایضاً طبیعت را از انضاج ماده منع نماید و در سکون ماده در موضع خود بقرار و سکون ماند و طبیعت را امکان استیلا بران باشد و ایضاً گاهی صاحب این تپ را تضمید پوست شکم با ضمادهٔ منضج بلغم معده و شکم و مرخی تمدد حادث در شکم بسبب بلغم فائده بخشد و ایضاً حسوهائی که بسرعت هضم شوند آنرا نافع بود زیرا که هرگاه چیزی عسر الانهضام تناول کند قوت او ضعیف گردد و مرض او طول کند بجهت آنکه اگر آنرا هضم نکند مستحیل ببلغم گرداند و در ماده تپ و در عسر نضج آن افزاید پس بدین سبب تپ درازتر و دشوارتر گردد و آنچه استعمال حقنها در غب خالصه باید لین باشد چه ماده او لطیف سهل الاستفراغ ست و در غب غیر خالصه حقنهای حاده می باید و هرگاه درین تپ بدل در بدن بسیار و قوت قوی و سن شباب و فصل ربیع باشد باید که فصد صاحب او کنند و هرگاه خلط بلغمی غالب باشد معالجه باشیای مقطع و مسخن باید کرد تا غلظ بلغم و لزوجت او قطع گردد و برودت او تسخین یابد پس سهل الخروج و استفراغ گردد و در غب خالصه عنایت بتطفیهٔ سوء مزاج حمی بیشتر و باستفراغ خلط مادهٔ تپ کمتر بود و در غیر خالصه باید که اکثر عنایت باستفراغ خلطی که مادهٔ این تپ باشد و اقل عنایت بتطفیه مصروف دارند و گاهی معالجهٔ غب غیر خالصه باشیای مدر بول کرده میشود اگر اشیای مذکوره شدید الحرارت و مبس نباشند و الا در حرارت تپ بیفزایند و جزو رطب رقیق که در بلغم ست فانی سازند و غلیظ تر باقی ماند و آنرا غلیظ عسر التحلل گردانند پس میباید که ادرار بچیزهای حار یابس باعتدال نمایند و مع ذلک اعتنا بتقویت معده کنند و گاهی درین علت استفراغ بادویهٔ مسهل صفرا و بلغم برفق نفع میکند و همچنین قی بعد طعام مفید میشود و استفراغ در غب غیر خالصه و همچنین در تپ بلغمی و در حمای سوداوی باید که بعد از نضج و بعد ترقیق خلط و استعداد او برای خروج باشد شیخ میفرماید اموریکه بدان علاج غب غیر خالصه مخالف غب خالصه باشد آن امور نیست که بدان مشارک بود حمیات بارده را از عدم ترخیصیکه گاهی بدان اصحاب خالصه را رخصت داده میشود و آن چند امر ست یکی آنکه در خالصه انتظار نضج در استفراغ نمیکنند دوم آنکه دران انتظار اکثر تا زمانهٔ انحطاط نمیکنند اگر انتظار نضج کنند بخلاف غیر خالصه که دران با وجود نضج تا که زمانهٔ انحطاط نیاید تحلیل مواد و خروج آن بمسهل و حمام بوجه احسن نشود سوم حمام که آن بر صاحبان غب غیر خالصه حرام کرده شده چهارم تغذیهٔ هر روزه یا قریب تغذیه از آنچه اشیا مضر بود بلکه واجبست که یکروز غذا دهند و آن یوم راحتست و یکروز نه و آن یوم نوبتست و در اغذیهٔ ایشان آنچه جالی و گرم اندک باشد می باید و تغذیه در اوائل علت غلیظ تر بود از آنچه در اوائل خالصه باشد بعده بتدریج تلطیف کنند فوق تلطیف غب خالصه و تلطیف دران در اوائل بگرسنه داشتن بیشتر از تلطیف بغذای بسیار لطیف بود پنجم آنکه تبرید کمتر باشد بسبب قلت حرارت مادهٔ آن ششم آنکه در ابتدا حقنهٔ حادتر بعمل آرند اگر میلان ماده بمقعر کبد و امعا معلوم شود و بلغم غالب بعد هفتم آنکه انتظار نضج در اسهال قوی ایشان بیشتر کنند هشتم آنکه در ماء الشعیر ایشان قوت منضجهٔ محلله باشد مثل آنکه برای سکه در معده او ماء الشعیر ترش گردد بیان کردیم بلکه قوی تر از ان باشد پس گاهی احتیاج میشود بآنکه دران زوفا و صعتر و پودینه و سنبل بحسب مزاج بیزند و چقندر ایشان را نافعست و خلط نخود بماء الشعیر و در آخر آن نخوداب نافع بود و واجبست که در قرب غیر خالصه از خالصه و بعد او از ان نظر کنند و بحسب آن تخالف میان علاج او و علاج خالصه کنند پس اگر غب غیر خالصه قریب بسیار از خالصه باشد میان هر دو مخالفت اندک خلاف ورزند و هرگاه قاروره ایشان غلیظ بینند فصد کنند و چون فصد نمایند احتیاج بحقنه نیفتد و بدانکه نافعتر برای ایشان از قی کردن بعد طعام چیزی نیست و از مسهلات و ملینات در اوائل آن آنچه قریب باعتدال ست آنگاه کنند

مطبوخ و سکنجبین ست وگاهی درین هر دو خیار شنبر داخل میکنیم و قوی تر ازین آنست که دران قدری ترید داخل کرده شود و تنها در ابتدا نزد من بهتر از مسهلات دیگر ست و آن
حقنها ست که دران قوت خار خسک و بابونه و چقندر و قرطم و بنفشه و سپستان و انجیر و اندکی ترید و دران خیار شنبر و روغن کنجد و بورق باشد وگاهی حاجت بحقنهٔ حاد تر
ازین افتد بسبب بعد حمی از خالصه و اما معینات بر انضاج مثل سکنجبین مخلوط بچیزی از گلقند و سکنجبین اصولیست و بعد روز هفتم و حصول نضج مثل طبیخ افسنتین ست
که آن نافع ملطف ماده مقوی معده ست و دران قوت اسهالیه و ادرار و تفتیح نیز هست و سکنجبین با آب بادیان و آب کرفس با سکنجبین نافعست و اگر از روز چهاردهم
تجاوز کند بخوردن قرص ورد صغیر باک نیست و اگر مرض طول کند از مثل قرص غافث و طبیخ آن و گرم کردن نواحی شراسیف بکماد چاره نباشد و ضماد ازین قبیل ست
که از ان چاره نیست والیضا تضمید پوست شکم ایشان بدانچه انضاج نماید و ارخای تمدد کند اگر انجا باشد و چون معلوم کنند که نضج حاصل شده استفراغ و ادرار نمایند
و خوف نکنند و از مستفرغات جیده برای ایشان اینست که بگیرند ایارج پنج درم و ترید هفت درم و عصارهٔ کاسنی و غافث هر واحد سه درم و تخم کرفس و هلیلهٔ زرد
و کابلی هر واحد پنج درم و با آب کرفس حبها سازند شربتی از ان دو درم و ازین قبیل ست این مطبوخ جید تالیف ما بگیرند غافث و افسنتین و هلیلهٔ کابلی هر واحد پنج درم
تخم خربزه و تخم خیار و تخم بادرنگ و تخم کرفس و شکاعی و بادآورد هر واحد ده درم ترید سفید یکدرم خیار شنبر شش درم مویز منقی بست عدد و سپستان سی عدد و انجیر
ده عدد و گلقند فارسی پانزده درم و بریسم متعارف در آب بجوشانند و از ان قدح بزرگ گرفته یک قیراط سقمونیا دران داخل کرده بنوشند وگاهی احتیاج بدوای
قوی من وجه و ضعیف من وجه می افتد اما قوت او بحسب استفراغ او خلط لزج را باید و اما ضعف او بحسب آنکه استفراغ بسیار در یکدفعه نکند و این چنان باشد که
از شربت دوای قوی کم کنند بلکه تدریج بدان نمایند پس استفراغ خلطیکه احتیاج باستفراغ آن باشد بتکرار باشد تا قوت ضعیف نشود و این دواییست که تفریق
و جمع آن ممکن نبود تا قلیل او اسهال خلط ردی اندک آرد و کثیر او اسهال آن بسیار نماید و اما سلاقات گاهی اندک آن هیچ فعل نمیکند و مثل این دوا بکار برند بگیرند
ترید نیم درم یا کمتر یا زیاده تر از ان بحسب حاجت و سقمونیا قریب یک طسوج یا زیاده از ان بگلقند فارسی سرشته بخورند و یا بگیرند از غاریقون و سقمونیا بقیاس
مذکور یعنی از اول نیم درم و از ثانی یک طسوج و بگلقند بسرشتند و بخورند و یا این دوا در آب گل سرخ تازه یک اوقیه یا در شربت ورد انداخته بنوشند صاحب کامل
گوید که چون این تپ از مخالطت بلغم با صفرا میباشد و ماده دران بیشتر از حرارت بود لهذا می باید که اکثر عنایت باستفراغ خلط باشد و بهر حال باید که بقاروره نظر
کنند و نبض را ملاحظه نمایند اگر بول رنگین بینند و در نبض سرعت یابند اول مریض را ماء الشعیر بشکر باید داد و بعد سه یا چهار ساعت سکنجبین با آب سرد و غذا
بشوربای بچهٔ مرغ معمول با آب غوره و انار و زیرباج سازند و این در روز غیر نوبت باشد و اما روز نوبت غذا مزوره و مغز خیار و بادرنگ پخته بدهند که آن تبرید
و ترطیب و ادرار بول کند و این بعد انقضای نوبت دهند و باید که بطبیعت نظر کنند اگر قبض باشد تلیین بفلوس خیار شنبر و ترنجبین و تمر هندی بمقداری
نمایند که طبیعت باعتدال آید بعد از ان ماء الشعیر دهند و عقب او سکنجبین این در روز غیر نوبت دهند و در روز نوبت سکنجبین تنها با آب سرد قناعت کنند و بعد از انقضای
نوبت بمزورات غذا سازند و چون بر مریض هفت روز بگذرد و علامات نضج پدید آید باید که در استفراغ باسهال یا بقی یا بادرار بول شروع کنند اما باسهال از طبیخ
افسنتین نمایند زیرا که بافسنتین درین تپ از چند وجه انتفاع یابند یکی آنکه دران قبض ست و بدینجهت او مقوی معده ست دوم چون معده درین تپ ضعیف میشود
بسبب بلغم پس باید که تقویت معده نمایند تا غذا را هضم گرداند و بلغم پیدا نکند چه تولد بلغم اکثر از ضعف معده شود هرگاه قادر بر هضم اغذیه نبود دوم آنکه افسنتین
ادرار بول کند بتلطیف خلط بلغمی و تفتیح مجاری سوم آنکه دران قوت جاذبه برای صفرا ست و آن اصل خلط محدث بهر این تپ ست و استعمال افسنتین نشاید
الا بعد نضج ماده چه اگر قبل نضج آنرا استعمال نمایند ضرر بین پیدا کند بهر آنکه در افسنتین دو قوت متضاده است یکی از ان قابضه و دیگر مسهله پس هرگاه قبل از
نضج استعمال کنند بقبض خود در ماده فجاجت و صلابت بیفزاید که تحلل آن دشوار گردد و قوت مسهله اراده اسهال آن خلط نماید بسبب خامی و متانت آن بر آن
قادر نباشد و دران حال طبیعت را اذیت و تعب حادث گردد و قوت او ضعیف گردد و اما هرگاه افسنتین را بعد نضج استعمال نمایند قوت قابضه که اندر انست
بتقویت اعضا و تشدید آنها نماید و اعانت او بر دفع مواد و اخراج آن کند و ماده بسبب لطافت خود بغیر اذیت و کلفت طبیعت بسرعت خارج گردد و ایضا در
بعض اوقات استعمال کنند آب لبلاب با اندک ترید و بسفایج بشکر یا فلوس خیار شنبر بحسب اقتضای حاجت از کمیت و ایضا این قرص بنفشه استعمال کنند صفت آن

بگیرند بنفشه و ریحانی جید دو درم تربد سفید یکدرم سقمونیا نیم دانگ رب السوس نیم درم باریک سائیده شکر سرخ پنج درم آمیخته با آب گرم بخورند که این دوا نمک درین
تب ست چه از شان این قرص اسهال صفرا و بلغم ست و سزاوار نیست که دوای مسهل در اول مرض استعمال نمایند مگر بعد از آنکه خلط نضج یابد و علامتش ظاهر گردد
الا آنکه مرض هیاج باشد و ماده منتقل از موضعی بموضع دیگر باشد و مریض را قلق بود که دران هنگام استفراغ خلط کنند و دران تاخیر ننمایند و اما اگر خلط نا نضج نباشد و علامات
نضج ظاهر نگردد دوای مسهل استعمال نکنند زیرا که اگر استعمال آن کنند لطیف خلط مستفرغ گردد و غلیظ او تنها باقی ماند و نضج او متعسر شود و ایضاً استعمال حقنه
باید کرد هرگاه ماده مائل بجانب مقعر کبد یا عروق یا امعا بینند پس اگر خلط بلغمی غالب تر باشد حقنهٔ حاده که غسل امعا از بلغم کند استعمال نمایند و اگر خلط صفراوی
غالب تر باشد حقنهٔ معتدل میان لینه و حاده بعمل آرند و اگر خلط مائل بفوق و ناحیهٔ فم معده باشد و مریض تلخی در دهن یا لذع معده یا غثیان دریابد باید که
استفراغ بقی بعد غذا استعمال نمایند که او سهل تر برای خروج اوست پس اگر خلط بلغمی غالب باشد بدان اشیا چیزی ملطف مقطع مثل بودینه و ترب و صعتر آمیزند
و اگر صفرا غالب بود مریض را کشک جو و ماهی تازه و سرکه و کاسنی و سرمق و مانند آن خورانند و چون استفراغ بقی کنند باید که معده را پاک نمایند و مع ذلک سکنجبین و آب گرم
استعمال کنند و در معده چیزی از غذا و غیر آن باقی نماند پس هرگاه دانند که معده پاک شده شربت سیب ساده یک شربت بدهند و هرگاه ماده مائل بجانب محدب
جگر بینند و قریب شراسیف جانب راست ثقلی بهم رسد ادویهٔ مدر بول و اغذیهٔ مدره استعمال نمایند و لیکن دوای مدر بول قوی الحرارت نباشد بلکه مثل طبیخ کرفس و بادیان
بود و اگر مغز تخم خربزه و بادیان هر دو مساوی باریک کوفته بوزن دو درم بجلاب یا سکنجبین وقت خواب با آب سرد بخورند سخت موافق باشد و چون این تب طول کشد
و از سه هفته در گذرد اگر علامات غلبهٔ خون مثل سرخی رنگ و عظم نبض و غیر آن ظاهر بینند فصد بعد هفت ایام نمایند و بحسب حاجت و قوت خون بگیرند بعده تلطیف و تغذیه
بچوجهٔ مرغ و تیهو استعمال کنند و هر روز قرص طباشیر ملین یک مثقال با سکنجبین یک نیم اوقیه و آب سرد بدهند و اگر علامات غلبهٔ خون ظاهر نباشد فصد نباید کرد پس اگر علامات
غلبهٔ بلغم ظاهر تر بود دوائیکه استفراغ بلغم باسهال و قی کند بنوعیکه در علاج تب بلغمی مذکور گردد استعمال باید کرد و فیما بین استفراغات زمانه بمقداری باید که بدن دران
قوی بود و خلط نضج یابد و قوت را بتواتر استفراغات ضعیف نسازند که حفظ قوت اندرین مرض ضرورترین تدابیر ست و بعد استفراغ درین تب چون بطول انجامد
قرص زرد صغیر که بطباشیر ساخته باشند هر روز یک مثقال با یک و نیم اوقیه سکنجبین ممزوج با آب سرد بدهند و اگر قاروره رنگین و نبض سریع باشد ماء الشعیر که اندران
بادیان پخته باشند استعمال نمایند و تغذیه بلحم طیور لطیف مثل بچهٔ مرغ و تیهو معمول الطریق زیرباج یا مطنجن یا اسفیدباج سازند و غذا روز غیر نوبت کار برند تا روز
نوبت ترک غذا کنند و تلطیف او بعد انقضای نوبت نمایند تا روز ترک نوبت حفظ قوت در روز نوبت قوت را مشغول بمقاومت مرض و افنای ماده کرده شود
و اگر قوت مریض متحمل ترک غذا روز نوبت نباشد و آنرا عادت بترک غذا نبود باید که در روز نوبت تغذیه بحریرهٔ مرتب از سبوس گندم و شکر و روغن بادام مغز دهند
یا کشک جو یا چیزی از پست گندم با آب سرد بقدر میل نفس علیل دهند و این بعد انقضای نوبت یا انحطاط حرارت غریبه بسوی اسفل از سینه و شکم بدهند و باید
که از اغذیهٔ بطی الانهضام اجتناب نمایند و اگر عادت شراب باشد بعد ظهور علامات نضج در بول و بعد یکساعت از غذا اندک شراب ابیض رقیق که کهنه نبود
باشد با آب ممزوج بنوشانند که از ان انتفاع یابند و اگر شراب قبل از نضج استعمال کنند حرارت زیاده و قوی گردد بسبب از دیاد صفرا و تذویب خلط و انتشار آن
در جمیع بدن پس سددها پیدا شود و با خلاط نیک بیامیزد و آنرا نیز فاسد گرداند بالجمله سزاوار نیست که شراب درین تب در غیر آن استعمال نمایند مگر بعد ظهور علامات
نضج و باید که درین مرض تضمید معده بضماد مسخن و مقوی آن و منضج خلط بلغمی و مانع از تولد او و اندران نمایند و این ضماد آنرا نافع ست بگیرند لادن سه درم و در روغن
سوسن مخلوط بروغن گل هر یک هفت درم بگدازند و گل سرخ پنج درم و سک و رامک هر واحد دو درم باریک سوده آمیخته بر معده در حالت خلوی آن از غذا ضماد
کنند و ایضاً استحمام با آب گرم که اندران بابونه و اکلیل الملک و مرزنجوش جوشانیده باشند استعمال باید کرد و بر معده بریزند لاسیما اگر خلط مائل بظاهر جلد مثل لذع
و حکه و بثور ظاهره اندران محسوس گردد و استحمام درین تب خاصةً و در حمای بلغمی و ربع استعمال نباید کرد مگر بعد از نضج زیرا که اگر استعمال آن قبل از نضج در مثل این
حمیات کنند که مادهٔ آنها غالب تر از کیفیت و غلیظ بدون تلطیف بود سه مضرت پیدا کند یکی آنکه این خلط اگر بگدازد و تحلیل نشود سیلان نماید و در سدد افزاید
و بدان سبب عفونت زیاده گردد دوم آنکه چون خلط عفن بحرارت حمام بگدازد در بدن منتشر گردد و با خلاط جید مختلط شود و آنرا متعفن سازد سوم آنکه استحمام تحلیل

لطیف ماده کند و غلیظ آن باقی ماند و نضج و تحلل آن دشوار گردد و صاحب این تپ را میباید که راحت و سکون استعمال کند تا خلط ساکن ماند در موضع خود تا آنکه
نضج یابد و از حرکت و تعب اجتناب نماید که این اذابت خلط و انتشار او در بدن گرداند و با خلاط جیده بیامیزد و آنرا فاسد کند و احاله آن بعفن نماید و در ماده تپ
افزاید و مکث آن طول کشد نه آنکه جالینوس ذکر کرده که این تپ بمردی جوان عارض شد و بران شش ماه قیام نمود و من شخصی را دیدم که آنرا این تپ در آخر فصل تابستان حادث
گردید و فصل ربیع مکث نمود با وجود آنکه تدبیر او نیک کردم بالجمله سزاوار آنست که درین تپ تدبیری که ذکر نمودم استعمال کنند و از ماسوای آن اجتناب ورزند جرجانی
و ایلاقی مینویسند که بعد این تپ از غب خالصه بمقدار طول نوبت تپ باشد پس بمقداریکه از دوازده ساعت افزون باشد بعد او از غب خالصه بدان مقدار
بود و علاج باندازه درازی آن متغیر سازند پس اگر بخالصه نزدیک باشد علاج او اندکی بگردانند و اگر ازان دورتر باشد علاجش بیشتر متغیر سازند و اگر قاروره غلیظ
و رنگین باشد نخست فصد اولی تر بود و اگر اتفاق فصد نیفتد از تلیین طبع بحقنه یا شربت چاره نباشد و حقنه نافعتر بود و براشربه و اغذیه بارده چندان دلیری
نباید کرد که در غب خالصه باید کرد و اگر در هر چند روز طعام لالوقی بخورند و قی کنند سخت سودمند باشد و بعد از نضج مسهل معتدل باید داد و کشکاب که از جو
و نخود و نعنا نیم پز پزند نافعتر باشد و اما آنچه اعانت بر نضج نماید سکنجبین بزوری است یا گلقند یا سکنجبین سرشته با آب بادیان گلقند دران مالیده و اگر گلقند را
در آب گرم بدست بمالند و اندکی بادیان دران جوشانیده صاف کنند و سرکه آمیخته سکنجبین سازند شربتی لطیف منضج باشد و چون اثر نضج پدید آید بآهستگی
تدبیر استفراغ باید کرد و چیزیکه بعد نضج بدان تنقیه کنند گلقند گداخته است که سکنجبین آمیخته قدری خیار شنبر دران حل کرده باندکی تربد ترکیب داده باشند
نسخه شربت افسنتین
و شربت افسنتین مسهل موافق دماغ معده و مقوی آنست تا غذا هضم کند و ازان بلغم تولد نکند **صفت** شربت افسنتین بگیرند افسنتین رومی پنج درم
تربد سفید تراشیده نیمکوفته دو درم سنبل الطیب یکدرم گل سرخ پانزده درم در سه من آب بجوشانند تا یکمن بماند صاف نمایند و هر صبح چهل درم باده درم شکر
یا یکدرم صبر بنوشند **نوع دیگر** افسنتین هفت درم مصطکی اذخر ساذج هندی سنبل سبز غاریقون گل سرخ هر یک دو درم زعفران نیم درم جمله را در دو من آب
بپزند تا بنصف آید صاف کرده یکمن عسل یا شکر یا ترنجبین آمیخته بقوام آرند و در بعضی نسخها یکدرم تخم بادیان و یکدرم بیخ کرفس و انیسون و نانخواه یا بادیان و اسارون
هر یک نیم درم و نعناع یکدرم زیاده کرده و قرص بنفشه درین مرض مسهلی نافعست و نسخه آن در قول صاحب کامل گذشته لیکن درینجا وزن سقمونیا دانگی نوشته
و تا اثر نضج خوب ظاهر نباشد این مسهل نباید داد و گاهی دران قرص یک دانگ پودینه و انیسون زیاده کنند و دانگی کتیرا در آب کرفس یا آب کاسنی یا گلاب
حل کرده ادویه بدان بسرشند و حبها سازند و بکار برند نافع بود و مطبوخ شیخ بوعلی سینا که در قول او مسطور شد بقدر صد درم با نیم دانگ سقمونیا مسهل موافق است
نسخه قرص طباشیر
لیکن ده درم تخم کرفس دران بسیار است گمان بر خطای ناسخ است اگر چنان بزرگی فکر بلیغ کرده باشد از دو درم تا پنج درم کفایت بود و بعد تنقیه قرص طباشیر و قرص گل
و مانند آن موافق باشد و نسخه قرص طباشیر همانست که در ذیل علاج این تپ مسطور شد و نسخه دیگر که در تپها که با تشنگی و سرفه بود سودمند باشد اینست **صفت**
آن طباشیر گل سرخ صمغ کتیرا هر یک چهار درم مغز تخم خیار و خیار بادرنگ تخم خرفه اصل السوس هر یک هشت درم زعفران دو درم نشاسته سه درم کافور یکدرم
نسخه قرص ورد
سائیده بلعاب اسپغول بسرشند و قرص سازند شربتی یک مثقال **صفت** قرص ورد برای غب غیر خالصه که دران صفرا بر رطوبت غالب باشد نافع گل سرخ ده درم
سنبل الطیب سه درم اصل السوس پنج درم تخم کاسنی مغز تخم خیار هر یک چهار درم قرصها سازند از هر یک مثقالی **نسخه دیگر** در تپ غب غیر خالصه که صفرا و رطوبت
نسخه قرص بنفشه
برابر بود نافعست گل سرخ ده درم سنبل دو درم مصطکی یکدرم تخم کاسنی پنج درم شربت یکمثقال **صفت** قرص بنفشه اگر با تپ سرفه باشد سودمند بود بنفشه
گل سرخ هر یک پنج درم مصطکی یکدرم مغز بادام مقشر پنج درم گل ارمنی نشاسته رب السوس هر یک سه درم صمغ عربی مغز تخم کدو مغز تخم خیار هر یک پنج درم شربتی
یکمثقال **صفت** قرص بنفشه اگر با تپ سرفه و قبض طبع باشد نافع بود بنفشه ده درم تخم خشخاش تخم کاسنی مغز تخم خیار هر یک پنج درم کتیرا رب السوس هر یک
نسخه قرص غافث
چهار درم قرص سازند و هر صبح یکمثقال با جلاب بخورند و اگر احتیاج باسهال شود چهار درم سقمونیا و هفت درم تربد زیاده کنند و شربت دو درم نمایند **صفت**
قرص غافث که در آخر تپهای کهن نافع و ضد او ندیرقان و در جگر را مفید بود عصاره غافث پنج درم گل سرخ سنبل الطیب هر یک دو درم طباشیر سفید سه درم ترنجبین
ده درم شربتی یک مثقال **صفت** قرص مازریون که در غب غیر خالصه که با تشنگی و درد سر بود و طبع قبض باشد سودمند بود مازریون هفت روز در سرکه تر کرده

خشک نموده آرد جو هلیلهٔ زرد نبات سفید مساوی شربت یکمثقال **صفت** قرص قرظ در تپهائیکه با اسهال باشد سود مند بود قرظ و طراثیث و بلوط و حب الآس
و تخم حماض برابر شربت یکمثقال دهند **صفت** قرص زرشک در تپهائیکه با تشنگی و گرمی و ضعف معده و جگر باشد سود مند بود زرشک چهار درم گل سرخ دوازده درم
اصل السوس عصارهٔ غافث مغز تخم خیار و خیار بادرنگ نشاسته کتیرا صمغ عربی طباشیر زعفران تخم خرفه هر یک دو درم لک ریوند چینی سنبل الطیب هر یک یکدرم
کافور نیم درم ترنجبین چهار درم ترنجبین را در آب حل کرده ادویه سوده بدان بسرشند و هر قرصی بوزن یکمثقال سازند شربتی یک قرص **صفت** نسخهٔ دیگر او که در
تپهائیکه با ورم معده و جگر باشد نافع بود زرشک از دانه پاک کرده رب السوس و گل سرخ و مغز تخم خیار و مغز تخم خربزه هر یک سه درم مصطکی و سنبل و عصارهٔ غافث هر یک
دو درم فوه و ریوند چینی و زعفران یک یک درم تخم کشوث تخم کاسنی هر یک سه درم طباشیر یکونیم درم ترنجبین شش درم قرصها سازند شربتی یک مثقال و بسیار باشد که خلط عسر
باشد و حاجت بضماد کردن شکم آید و نسخهٔ ضماد همانست که در قول صاحب کامل گذشت لیکن درینجا مصطکی دو درم زیاده است و اگر دو درم دارچینی دو درم سنبل داخل
کنند قویتر باشد و اشیای مدر بول بعد ظهور نضج نافع بود و بهترین چیزها درین باب سکنجبین بزوری بود **ابن الیاس** گوید که علاج غب غیر خالصه و شطر الغب آنست که هر
صبح جلاب از تخم کاسنی و اصل السوس هر واحد سه درم و شکر سفید ده درم بنوشند و غذا ماء الشعیر با نخود و بادیان پخته دیا هر صباح جلاب از سکنجبین ساده ده درم
و گلقند ده درم بیاشامند و از شرب آب سرد و فواکه رطب و بقول حذر کنند و سزاوار نیست که در ابتدای مرض مبادرت باستعمال مسهلات قویه و افراط در اسهال کنند
و چون علامات صفرا غالب باشد هر صبح جلاب از تخم کاسنی و اصل السوس هر واحد سه درم و نیلوفر چهار درم و آلو بخارا ده عدد و از شکر سفید و ترنجبین هر واحد ده
درم بنوشند و بهمین طریق تا روز هفتم بگذرانند و هر گاه آثار نضج در قاروره پدید آید اسهال باین مطبوخ سازند **صفت** آن سنای مکی پنج درم بنفشه نیلوفر تخم کاسنی
بادیان اصل السوس مقشر کوفته هر واحد سه درم اسطوخودوس بسفایج کوفته هر واحد چهار درم هلیلهٔ زرد و کابلی هر واحد پنج درم مویز منقی ده درم آلوی سیاه
عناب سپستان هر واحد بست عدد جمله را در سه رطل آب بجوشانند تا بیک رطل آید در آن فلوس خیار شنبر پانزده درم ترنجبین بست درم مالیده صاف نموده سحرگاه
بنوشند و بران تا آخر روز صبر کنند تا تنقیه نیک گردد بعده در آخر روز ماء الشعیر که در آن نخود پخته باشند غذا سازند بعده یک یا دو یا سه روز بحسب قوت و داجب راحت
دهند بعد از ان قرص بنفشه بخورانند که آن اسهال صفرا و بلغم نیک کند و نسخهٔ آن همانست که در قول صاحب کامل گذشت لیکن درینجا پوست هلیلهٔ زرد یکدرم عوض شکر
تا آب خالص سرشته قرص سازند و آن همه یکشربت است صبح با آب گرم یا جلاب شکر سرخ ده درم بخورند و اگر درین تپ بلغم غالب بود هر صبح جلاب از اصل السوس سه درم گلقند
ده درم بنوشند و غذا ماء الشعیر با نخود و پودینه و دارچینی دهند و هر گاه خلط مائل بجانب محدب جگر محسوس گردد و علامتش آنست که قریب شراسیف اسعگرانی اشتداد و ادویهٔ مدره
مثل بادیان و شیرهٔ بزور بلدا استعمال کنند و اغذیهٔ مدره مثل نخود و دارچینی دهند و اگر ماده بجانب مقعر کبد میل کند و علامتش احساس ثقل در معده و قی و تهوع است تلیین
طبیعت بمعجون خیار شنبر هفت مثقال یا سنای مکی هفت درم و شکر سفید ده درم کنند و اگر روز نوبت مریض متحمل ترک غذا نباشد ماء الشعیر با نخود پخته و اندکی از شکر
سفید بدهند و افضل درین مرض آنست که هر صبح از شرب سکنجبین ساده و گلقند شکری هر واحد ده درم تجاوز نکنند و بر شرب ادویهٔ بسیار ملطف دلیری ننمایند تا مادهٔ لطیف
شده بسوی سر صعود نکند و از آن سرسام متولد گردد لاسیما اگر بادی صداع یا صاحب مرض ضعیف الدماغ باشد و لهذا بقراط گفته که تپ مشایخ و بلغمی مزاجان لین میباشد
و در ایشان ببلادت حمی و لین آن مغرور نشوند و بر تسخین اقدام ننمایند مگر بعد احتیاط و تثبیت و بعد تنقیه سکنجبین بزوری و قرص ورد نافع بود و اجزای قرص ورد
همانست که در قول جرجانی گذشت همه ادویه را باریک سائیده با آب بادیان سرشته قرص سازند در سایه خشک کرده هر صبح یکمثقال بخورند و اگر تپ مزمن گردد قرص غافث
دهند بعد از ان هر صبح سکنجبین ساده ده درم و گلقند ده درم مالیده بنوشند و غذا زیرباج از لحوم ماکیان و تیهو و کبک و دراج و نگذارند که طبیعت قبض شود بلکه در هر هفته بقدر
قوت و طاقت تلیین آن نمایند و تضمید معده درین مرض بضماد مقوی معده و مسخن آن و منضج ماده که در معده باشد باید کرد مثل این ضماد **صفت** آن سک رامک
مصطکی لادن علک الانباط گل سرخ مساوی لادن را گداخته و باقی را سوده بدان آمیخته در غلو ضماد سازند و در هر هفته بحمام داخل کنند و این نطول العمل آرند بابونه اکلیل الملک مرزنجوش
شبت در آب پخته آب گرم بر شکم بسیار بریزند و از معالجهٔ این علت غافل نباشند که بسرعت مودی بسده و استسقا میگردد **خجندی** گوید که تدبیر این نیز قریب از تدبیر غب خالص است الا
آنکه ملازمت برقی قبل از دوار در روزهای نوبت باید کرد و قبل از ان ماء الشعیر و بعض اشربهٔ ملطفه مثل سکنجبین بنوشند و آب گرم قی کنند و اگر مرض طول کشد ماء الشعیر که در آن بیخ سنا پنج بادیان

و برگ او و تخم او پخته باشند بنوشانند که آن تلطیف ماده و اخراج آن بعرق و بول کند و تعاهد بجو بیخ بادیان و تخم آن کنند خصوص وقت لرزه بر مجمر داشتن چادر پیچیده زیر آن دود دهند تا آنکه عرق آید و همچنین نهادن دست و پای در آب گرم زیر جامه تا گرمی و بخار آن بجمیع بدن رسد پس اگر زائل نشود و مدت دراز گردد قرص ورد که در حمیات بلغمیه مذکور گردد و نقوع صبر ده اند کاسنی و بادیان بدهند و اگر از سه هفته تجاوز کند بتدبیر اصحاب حمای بلغمی پردازند لیکن اصل مراعات احوال نضج ست و تدبیر سکنجبین مرتب از تخم خیارین و تخم کاسنی و استعمال حقنهٔ لین معتدل و این در اوائل بهتر از مسهل ست و نوشانیدن مدرات و گفته اند که اگر قاروره غلیظ بینند فصد کنند و ندانم که چگونه فصد درین تب نافع باشد چه آن مرکب از بلغم و صفرا ست و فصد دران بچه طور مفید خواهد شد و روز نوبت غذا ماء الشعیر بشیرهٔ مغز بادام بعد انقضای نوبت بدهند و بعد ظهور علامات نضج پس از روز چهارم دهم اسهال بافسنتین کنند و قرص بنفشه آنرا نافع ست و از اقراص نافعه برای این تب قرص ورد صغیر ست نسخهٔ آن گل سرخ ده درم سنبل الطیب سه درم رب السوس یکدرم مغز تخم خیار تخم کاسنی هر واحد یکدرم جمله ادویه ساییده قرص سازند شربتی از آن یکمثقال و این قرص حمیات مرکبه را که دران صفرا غالب باشد نیز نافع بود ابن نوح گوید که بهر اسهال این قرص ورد بخوراند گل سرخ ده درم مغز تخم کدو و خیار هر یک پنج درم صندل سفید سقمونیا هر یک نیم درم کافور ربع درم بآب خرفه قرص سازند و بقدر قوت بخورند و در روز نوبت هیچ علاج نکنند مگر قی بسکنجبین و آب گرم و باقی همانست که در قول مجمل گذشت

حمیات بلغمیه

بدانکه از قانون و شروح آن مستفاد میشود که تپ عفنی بلغمی که آنرا در یونانی مقیمارد من و لودمنس گویند بر دو قسم ست یکی نائبه که هر روز نوبت کند و مادهٔ او خارج عروق یعنی معده و دماغ در یه و جز آن بمواضع خالی در بدن متعفن گردد و آنرا بعربی مواظبه و در یونانی امفریموس و اصطرمایوس نامند دوم لازمه که مادهٔ آن داخل رگها تعفن پذیرد و آنرا النقه گویند و تپ بلغمی را اوقات کلیه مثل سائر حمیات بود و کمتر اوقات ابتدای آن در اکثر هجده روز باشد و اقلاع آن در اکثر بحران میان چهل و شصت روز بود و سلم آن نقی الفترات باشد که بعد آن گرمی در بدن باقی نماند و لاسیما کثیر العرق که آن دلالت کند بر رقت ماده و قلت او و تحلل بدن و انفتاح مسام بسبب غلبهٔ طبیعت بر ماده و اطول اوقات این علت زمانهٔ تزید باشد با وجود آنکه انحطاط او نیز دراز تر از غب بود و بلغم عفن گاه زجاجی باشد و گاه حامض و گاه حلو و گاه مالح و اکثر تپ بلغمی عارض شود باصحاب امتلا ها که بنوازل آنها بسوی معده ریزد و دران متعفن گردد و بدانکه اگر با تپ سردی باشد نبض ضیق و صغیر گردد بسبب تکثیف برودت و تقبیض آن و علامات بلغمی دائره آنست که آنچه بسبب بلغم زجاجی و حامض باشد سردی در حامض کثرت نماید و لرزه در زجاجی شدید تر بود لیکن در ابتدا اندک باشد و سردی دران یکبارگی غلبه نکند بلکه اندک اندک در اطراف ظاهر شود و بعد ازان بجدی رسد که اطراف مثل برف سرد گردد و گرم نشود مگر بدشواری و یکبارگی گرم نشود و نه بتدریج متصل بلکه اندک اندک مع عود سردی و گاهی سردی او را در ابتدا قشعریره مخالط گردد پس سردی بسبب ماده باشد که عفن نشده و قشعریره بباعث آنکه متعفن گشته و اعظم سردی و لرزهٔ آن در ادوار منتهی باشد و این تپ از ماده نباشد که نخس پیدا کند تا سبب لرزه بطریق نفض یعنی دفع ابخرهٔ دخانیه گردد زیرا که عفونت این عفونت چیزی نرم ست و بسیار باشد که در نوائب اول بدون سردی و لرزه ابتدا کند بلکه تا مدتی تاخیر نماید و گاهی سردی بود و لرزه تا مدتی نباشد و اما آنچه از بلغم شور باشد قشعریره دران تقدم نماید و سرما و لرزهٔ او اشتداد ننماید و چون مدتی بگذرد سردی قویتر شود و اگرچه باندازهٔ سردی زجاجی نباشد و اما آنچه از بلغم حلو باشد در اوائل آن تا اکثر نوائب قشعریره و سرما و لرزه کمتر تقدم نماید و سردی آن کمتر از سردی همه انواع بلغم باشد و حرارت این تپ در اکثر امر بدون التهاب و کرب و بلا عطش و شوق بسوی هوای سرد و آب سرد و کشادن بدن و تململ و نفس عظیم و نافع باشد بخلاف سائر حمیات که مواد آن حار باشد و گاهی حرارت او در زمانهٔ تزید بقدر ساعتی یا دو ساعت متوقف گردد و گمان شود که آن بانتهار سیده و آن هنوز در تزید باشد زیرا که باز در زیادتی شروع کند و همچنین آنرا در زمانهٔ انحطاط وقوفات باشد و رنگ صاحب تپ بلغمی مائل بسبزی و زردی در میان سفیدی باشد تا آنکه مجموع مثل رنگ ارزیز نماید حتی که در منتهای تپ که دران سرخی رنگ مثل منتهای دیگر حمیات نباشد و تواتر و صغر نبض او شدید تر از تواتر و صغر نبض ربع و غب باشد لیکن سریعتر از نبض ربع نبود و گاهی بطی تر از ان یا مثل او در ابتدا باشد و شدید الاختلاف مع عدم نظام بود و در صبیان و ضعیفان این تپ اختلاف نبض بسیار بود و دلائل نبض بر تپ بلغمی از صحیح ترین دلائلست و تقدم اغذیهٔ مولد بلغم و تخمه ها و سحنهٔ بلغمی و نرمی ملمس و ضعف

غم معده و سقوط اشتها و گاهی عظم الطحال و سبوق آروغ ترش بسیار در اکثر اوقات نیز بر تپ بلغمی دلالت کند و تپ لثقه مشابه ترین حمیات بدق ست از جهت آنکه
حرارت او شدید نباشد و نه مفارقت کند بلکه ساکن لازم بود و مریض را نحافت بدن لابد باشد بسبب ضعف هضم که قلت اغتذا آنرا لازم ست و لهذا بعضی
معالجه آن بعلاج این کنند و بموت مریض انجامد و فرق میان هر دو آنست که لثقه بعد تناول غذا اشتداد نمیکند و سحنه ممتلی و منتفخ و نبض لین میباشد و ایضاً
تقدم تدابیر بلغم افزا چون کثرت اکل و شرب و عدم تنقیه و استحمام بران گواهی میدهد و تپ برد و مواظبه مشتد میگردد و سن و بلد و فصل نیز شاهد او باشد بخلاف
دق که نبض دران صلب و ممتد بود و تحنه روز بروز بگدازد و عقب خوردن طعام حرارت اشتعال نماید و از آثار امتلا و عفونت هیچ پیدا نباشد و علامات جفاف
پدید آید و گویند که تپ لثقه بر زنان و پیران و خواجه سرایان و بیکاران و نزلی فراجان اکثر افتد و صاحبان تخمه و آروغ ترش و کسانی را که بر امتلای طعام حمام کنند
یا حرکت عنیف نمایند و کسانی را که میوه‌های سرد تر خورند و بالاش آب سرد نوشند و یا اشربهٔ ترش خوب سرد کرده و یا مضعفات معده خورده باشند و بران حرکات
عنیفه کنند و ایضاً کسانی را که چیزهای بلغم افزا بسیار خورند و استفراغات کمتر کنند و چون کهنه شود ورم او و اطراف ظاهر میشود و منجر باستسقا میگردد و بحران این
بعد روز چهاردهم بود و اکثر میان بست و سی روز افتد و بعرق باشد یا باسهال و اکثر ادوار تپ بلغمی در آخر روز و هنگام شام و عشا آغاز کند و ضعف معده خاصه
لازم این تپ ست چنانچه عظم الطحال لازم ربع و صداع لازم غب باشد و بعد نضج و تلطیف ماده عرق بسیار آید لیکن ازان تپ زائل نشود و جالینوس گفته که
ردی ترین حمیات دائره بلغمی نائبه است **خجندی** و ابن الیاس مینویسند که حمای بلغمی دائره تپ طویل عسر البرء مزمن ست که بسرعت زائل نشود و بسیار باشد
که تا شهور باقی ماند و مع ذالک خطرناک ست و منجر باستسقای لحمی گردد تا سیما هرگاه در زمستان یا خریف حادث شود و اسلم او آنست که نوبت او قصیر و عرق
دران کثیر باشد و در لثقه نبض شدید تر در سرعت و تواتر بود و قاروره بسیار غلیظ و رنگین و کدر باشد و در شش ساعت فتره کند و از بقیهٔ حرارت خالی نباشد و عفا
این تپ عرق نکند مگر نزد انقلاع کلی و از تپ بلغمی آنست که دران اعضا گرم نشود و آنرا زهر یری نامند **انطاکی** گوید که در حمای مواظبه گاه حفظ ادوار بود و گاهی تقدم و تاخر نماید بحسب
حرارت مزاج و برودت آن و اکثر بعد سه دوره متغیر شود و بتجدید کسل و خمیازه و فازه و قلت حرارت ابتدا کند بعده اعراض از لرزه و سرما و غیر آن زیادتی نماید سببش ملازمت اشیای
مولد بلغم مثل شیر و ماهی و غسل آب سرد و جلوس سنگ و جماع عقب تناول چیزهای بارد ست و علامتش لین نبض و صغر آن اولاً و بعده اختلاف آن و سفیدی قاروره و رقت آن
بسبب سده دست و فساد معده و سوء هضم در ینجا مثل صداع در غب لازم بود و قلت عطش مگر آنکه بلغم شور باشد و قلت حرارت الا آنکه بلغم حلو یا مالح بود و فرق در بلغم خالص و حلو و مالح آنست
که صلابت نبض در مالح باشد و فرط لین نبض در حلو مع شخوص و از علامات او اختلاف بدن در حرارت و برودت در یکوقت و قلت عرق و تدریج حرارت بزیادتی ست **انتباه**
حمیاتی که در اکثر احوال از جنس حمیات بلغمی باشد مثل حمای انقیالوس و لیفوریا و تپ لیلی و نهاری و حمای غشیهٔ خلطیه همه جدا مذکور گردد ۵

علاج حمای مواظبه

تا روز چهارم برای تسکین تبرید خفیف مثل عرق شاهتره و عرق عنب الثعلب و شربت انار و شربت نیلوفر و سکنجبین ساده و خاکشی هر یک بمقدار مناسب بدهند
و یا گلقند بعرق عنب الثعلب و گلاب مالیده صاف نموده سکنجبین داخل کرده خاکشی پاشیده بنوشانند و اگر تسکین نیابد شیرهٔ مغز تخم کدو یا تخم خیارین استعمال کنند و بعد
دو سه روز چون حرارت ساکن شود و چیز شاهدهٔ ادویهٔ مناسبه دهند و گاهی نزد حرارت هوا و بودن مریض جوان حار مزاج یا بودن تپ شدید الحرارت میان اقسام
بلغمی جنیسانده استعمال کرده میشود و بالجمله چون مادهٔ این تپ غلیظ ست روز پنجم ادویهٔ قلیل الحرارت از منضج بلغم گرفته شب در آب گرم تر کنند و صبح مالیده صاف
نموده شربت بنفشه خاکشی داخل کرده بدهند و بعد از نضج بروز مسهل از مسهل بلغم که ازان ادویهٔ شدید الحرارت دور کرده باشند تنقیه کنند و در مسهل دوم یا سوم
داخل نمودن سنای مکی و تربد سفید و غاریقون نیز حکم نموده اند و در مسهلات او مثل تمر هندی و آلو و عناب و غیره از ادویهٔ صفرا داخل نکنند مگر نزد مس حاجت
بدان و قی کردن نزد آغاز نوبت نفع کثیر دارد و تا آمدن تپ معده را از غذا خالی دارند و در ابتدای نوبت خواب نباید کرد و اگر ازین تدبیر تپ نرود قرص زرشک
یا قرص گل بآب کاسنی سبز مروق یا با چکیدهٔ کاسنی و شربت بزوری و خاکشی دهند و گلقند و سکنجبین هر دو ممزوج نموده و یا شربت ورد و سکنجبین باهم مخلوط نموده
نیز نافع بود و غذا درین تپ و هر تپی که بدیر زائل میشود موقوف نباید کرد و چون خاکشی ملکو را از عرقیات مناسبه روز اول یک جوش روز دوم دو جوش و همچنین تا

هفت روز بیک یک جوش زیاده داده باشربت بزوری و یا شربت بنفشه دهند و باز تا آخر هفتهٔ دوم هر روز یک یک جوش کم کنند برای تب بلغمی و مرکب بسیار مفید بود لیکن این نسخهٔ خاکشی مطبوخ مخصوص بحمیات داخل عروق ست که نفوذ و تفتیح سدد از جوشانیدن زیاده تر حاصل میگردد و لهذا در حمیات مذکوره عرقیات نیز بجهت لطافت مخصوص ست و دستور بعض متاخرین در معالجهٔ حمای بلغمی اینست که بهر نضج بادیان اصل السوس هر یک چهار ماشه انیسون سه ماشه جوشانیده صاف کرده گلقند مالیده دهند و گاهی زرشک در منضج می افزایند تا گرمی ادویه را اعتدال دهد و اگر تفتیح نیز خواهند شربت بزوری یا سکنجبین بزوری داخل سازند و بعد از گذشتن هفته و ظاهر شدن نضج مواد پرسیاوشان پنج ماشه تربد سفید شش ماشه مویز منقی دو توله انجیر زرد سه دانه برگ سنا یکتوله در منضج افزوده جوشانیده صاف کرده مغز فلوس خیارشنبر شش توله گلقند چهار توله مالیده باز صاف نموده روغن بادام چار ماشه اگر نباشد شیرهٔ مغز بادام هفت عدد آمیخته مسهل دهند و اگر بهر اخراج بلغم کثیر غلیظ مسهل قوی تر خواهند بوقت چهار گهری شب باقی مانده حب ایارج هفت ماشه بآب گرم خورده خواب کنند و صبح مسهل مذکور بنوشند و یا اینکه روز اول از مسهل قوی هیچ مسهل از بادیان بنفشه خطمی هر یک شش ماشه سنای مکی یکتوله گل سرخ پنج ماشه مویز منقی دو توله تخم کاسنی نه ماشه سپستان یازده دانه گلقند یا شربت بنفشه دو توله دهند چون سده بر آید روز دوم مسهل قوی که مذکور شد بدهند و للاسده و قبض شود همچنین تا از حب ایارج صبح یک دو بار اجابت نشده باشد صبح مسهل جوشانده ندهند که شکم دم گردد و نفخ شده حال تباه گردد و اگر بعد از ان تب مفارقت نکند دو دو هفته بگذرد قرص گل صغیر با عرق بادیان و غیره دهند **ذکر ادویهٔ مفردهٔ یونانیه و هندیه** که در تب بلغمی نافعست نوشیدن طبیخ غافث بسکنجبین برای حمای بلغمی و تفتیح سدد سودمندست و کذا آشامیدن آب کاسنی صحرائی لاسیما بسکنجبین مجرب اوست و شرب طبیخ بادیان بسکنجبین شکری و کذا آب بادآورد یا طبیخ آن و کذا طبیخ ایرسا بسکنجبین و کذا طبیخ بیخ اذخر بسکنجبین و کذا تخم بادرنجبویه و کذا نانخواه و کذا اقشار کندر و کذا غاریقون و کذا ریوند بسکنجبین بعد نضج و کذا پوست شجر آزاد درخت با هلیلهٔ کابلی و سیاه و با شاهتره در ربیع و خریف بعد کمال نضج و قی کردن بقطعهای ترب در سکنجبین تر کرده یا آب ترب بسکنجبین آمیخته یا تخم ترب کوفته جوشانیده صاف کرده بسکنجبین آمیخته و تعلیق استخوان بازوی راست خروس سوراخ کرده بر صاحب تب بلغمی و کذا چشم راست خروس و خلط دارچینی در اغذیه و اکل سیر در تب هر واحد نافع تب بلغمی ست **دیگر** در بیاض استاد مرحوم مرقوم ست که اگر خانهٔ عنکبوت سفید صاف کرده بضعف عادت تا یک عدد در قند سیاه پیچیده بی اطلاع مریض پیش از نوبت لرزه و تب بلغمی و ربع بخورانند دفع شود باید که تا سه روز بدهند و چون گرم بسیار ست در تب صفراوی زنهار ندهند **دیگر** شب یمانی نبات مساوی کوفته بیخته قبل نوبت از یکماشه تا دو ماشه بآب سرد بخورند و اگر پهتکری را بریان نمایند بهتر ست اما کسی را که سرفهٔ خشک باشد او را نباید داد و این دوا بعضی کسان را شکم براند و فی الفور تب زائل شود **دیگر** که صاحب دارالشکوه بجهت تبهای باردهٔ مزمنه از تجارب خود نوشته روز اول دار فلفل یک عدد شب در آب خیسانیده صبح دار فلفل با آب آن بنوشند و روز دوم دو عدد و روز سوم سه و همین نوع تا چهارده روز بچهارده دار فلفل رسانند انگاه یکیک کم نمایند تا بیکی آید انشاء الله تعالی شفا بخشد **دیگر** که تبهای مزمن را مفید ست برگ شفتالو دو و نیم عدد همراه یکعدد فلفل سیاه سائیده علی الصباح بنوشانند حتی که بقدر قوت نافعست **دیگر** جهت حمیات مزمنه از حکیم ارشد تخم کشوث چهار ماشه در آب جوشانیده صاف نموده با سکنجبین بنوشند و اگر خواهند دو نیم ماشه تخم کشوث سائیده در سکنجبین آمیخته بلیسند و بالای آن عرق عنب الثعلب هفت توله بیاشامند **دیگر** حکیم علی گوید که در علاج حمای بلغمی خواه مائیه بود خواه لثقیه یا غیر از این دوائی یافته نشده زنجبیل سفید بی ریشه یا شش مثل آن نبات سفید کوفته بیخته سفوف کنند و هر شب یک مثقال بخورند **دیگر** نافع تب بلغمی که نیل کرنجوه سه عدد با فلفل گرد با آب سائیده بنوشانند و اگر مغز کرنجوه بآب سوده در بینی چکانند تب لرزه را فرصت دهد **دیگر** نافع حمای بلغمی برگ آک زرد شده در انگشت خاکستر نمایند و وقت صبح بقدر چهار سرخ با شهد خورند **ذکر ادویهٔ مرکبهٔ یونانیه و هندیه** که مفید تب بلغمی ست **تبرید** برای حمیات بلغمیه اول گلقند دو توله بخورند بعده شیرهٔ تخم کاسنی شیرهٔ تخم خیارین هر یک چهار ماشه در عرق عنب الثعلب و عرق شاهتره هر یک پنج توله بر آورده شربت بزوری بارد یا شربت نیلوفر دو توله داخل کرده خاکشی پاشیده بنوشند **دیگر** برای تب و درد شکم گلقند دو توله در گلاب چهار توله عرق مکوه عرق بادیان هر یک پنج توله مالیده صاف کرده خاکشی نه ماشه پاشیده بنوشند **دیگر** در حالت قبض طبع شربت بنفشه بآب گرم بدهند و اگر تشنگی بسیار نباشد شربت بسفایج یا شربت انجیر موافق بود و یا شربت سپستان

وبسفایج وانجیر ومویز منقی واصل السوس وشکر وترنجبین وگاهی سنا نیز داخل کرده بسازند وباشیره تخم خیارین وکاسنی بدهند **حب قرطم** برای حمای مواظبه مغز حب القرطم یکدرم تربد موصوف یکدرم غاریقون سفید تخم کرفس انیسون هریک نیم درم نمک هندی دو دانگ کوفته بیخته حبها سازند بعرق بادیان جمله یک شربت است **حب هندی** جهت دفع تپ مزمن اسپند بریان نیم توله سیاه دانه فلفلمویه دارفلفل هر یک یکتوله کوفته بیخته در قند سیاه سه ونیم توله آمیخته بوزن نیم بهلولی غلوله بندند وبآب گرم نهار بخورند **نوع دیگر** جهت تپ ولرزه پهٹکری بریان سهاگه بریان نمک لاهوری اجواین خراسانی هر واحد یکدام کوفته بیخته بآب برگ دهتوره سبز حبها بقدر نخود سازند ودو گهڑی پیش از آمدن تپ لرزه یکحب یا دو حب بخورانند **حب سم الفار** برای تپ لرزه معمول حکیم غلام امام کات سفید چهار توله گل سرخ چهار ماشه سم الفار چهار سرخ هر سه را سائیده حب بقدر فلفل گرد سازند وچهار گهڑی پیش از آمدن تپ یکحب بخورانند واز ترشی وبادی وروغن پرهیز کنند و حب آنند بهیرون وحب رام بان نیز در حمیات بلغمی نافعست **دوای هندی** برای تپ لرزه از بیاض استاد مغفور دارفلفل وفلفل گرد وقرنفل وسندهی هر واحد یکدرم اجواین ونمک شور هر یک نیم درم سفوف کرده بقدر یکدرم بخورند **ایضا** برای تپ هر روزه بلوال جوانسه اندر جو ملیٹهی چهال نیب هر یک شش ماشه شب ترکرده صبح جوش داده شهد انداخته بنوشند **ایضا** برای تپ لرزه هرتال طبقی منسل کنیری هر دو را در آب سیگوار چهار پاس کهرل نمایند بعده در سکوره نهاده گل حکمت نموده خشک کنند ودر ده آثار پاچک دشتی بسوزند پس خاکستر آن روز اول بقدر دو برنج در برگ تنبول با مصالح یا در بتاسه بجزات بدهند روز دوم وسوم یک یکسرخ دهند غذا کهچڑی مونگ **دوای** نافع تپ بلغمی برگ تلسی شش ماشه فلفل گرد چهار عدد دارفلفل یکعدد نبات سفید یکتوله در آب سائیده بنوشند **سفوف** نافع تپ ولرزه بلغمی فلفل سیاه دانه قاقله کبار نبات سفید مساوی کوفته بیخته از سه ماشه تا شش ماشه خورده باشند **سفوف قنب** که جهت تپ ولرزه معمول است فلفل گرد دارفلفل کلونجی چرائته گیر د هر واحد یکماشه برگ قنب دو ماشه کوفته بیخته یکماشه بآب سرد یک گهڑی پیش از نوبت تپ بدهند واگر مریض طفل باشد از یکماشه کمتر دهند **شربت** که برای تپ بلغمی با سرفه وربو دموی القنیه معمولست بادیان تخم کاسنی تخم کشوث بسفایج سازج هندی سلیخه اسارون بیخ سوسن صعتر سنبل الطیب انیسون تخم کرفس شکاعی بادآورد گل غافث زوفای خشک هر واحد یکدرم بیخ بادیان بیخ کاسنی گل سرخ ریوند خطائی لک مغسول شکر تیغال پرسیاوشان گاوزبان عنب الثعلب هر یک دو درم اصل السوس تخم خربزه تخم خیارین هر یک سه درم مویز منقی چهار درم انجیر زرد هفت عدد قند سفید یکرطل بدستور شربت بسازند خوراک دو سه توله **نوع دیگر** معمول در تپ بلغمی مرکب بیخ بادیان بیخ کاسنی اصل السوس شاهتره بادآورد شکاعی گل غافث هر یک سه مثقال تخم کاسنی تخم کشوث بادیان تخم خیارین تخم خربزه هر یک دو مثقال قند سفید یکنیم پاؤ بدستور مرتب سازند **قرص افسنتین صغیر** حکیم عابد سرهندی نوشته که در تپ جدید وعتیق شدید وضعیف حادث از بلغم حلو یا حامض یا زجاجی یا مالح در قوی معده وکبد وضعیف آن وبسیط یا مرکب با تپ دیگر این قرص را تجربه کرده ام افسنتین رومی که بغایت تلخ باشد تخم کرفس اسارون انیسون مغز بادام تلخ مساوی باریک سائیده بآب سرشته قرص سازند ودر سایه خشک کرده باندک آب استعمال نمایند **قرص انیسون** حکیم محمد مومن نوشته که در بعضی دیدم که از قرص افسنتین منتفع نشد وباستعمال این قرص انیسون نجات یافت انیسون افسنتین مغز بادام تلخ سنبل الطیب صبر زرد هر یک چهار درم عصاره غافث سازج هندی اسارون هر یک سه درم مصطکی تخم کرفس هر واحد یکدرم کوفته بیخته در گلاب قرصها سازند وبقدر یکدرم با طبیخ افسنتین استعمال کنند **مطبوخ** که بجهت حمای بلغمی مفید بیخ بادیان گاوزبان انیسون اصل السوس عنب الثعلب شکاعی بادآورد مویز منقی تخم کشوث انجیر زرد در عرق گاوزبان وعرق عنب الثعلب وعرق بادیان جوش داده شربت دینار یا گلقند چهار توله حل کرده استعمال نمایند **ایضا** بادیان یکدرم بیخ بادیان اصل السوس گاوزبان بیخ کرفس هر واحد دو درم پرسیاوشان سه درم گلقند دو توله سکنجبین بزوری دو توله انداخته بنوشند **ایضا** که با سرفه ونزلی باشد اصل السوس چهار ماشه دارچینی دو ماشه مویز منقی ده دانه بعرق بادیان ده توله جوشانیده شربت بنفشه دو توله خاکسی شش ماشه داخل کرده بدهند **نقوع** نافع تپ ونزله گل بنفشه شش ماشه بهدانه سه ماشه زوفای خشک چهار ماشه شب خیسانیده صبح شیره خیارین شش ماشه نبات یکنیم توله داخل کرده خاکسی شش ماشه پاشیده بنوشند **اقوال اکابر** عیسی بن یحیی گوید که حمای بلغمی را مواظبه نامند بهر آنکه هر روز وارد میشود پس معالجه آن برامر کلی چنان باید کرد که تطفیه کمتر واستفراغ بیشتر نمایند واما بتفصیل باید که ترک کنند تا آنکه بران

چهار نوبت بگذرد پس مجموع را اشیای ملطف ماده و مرقق آن بنوشانند بعد ازان چون خلط لطیف گردد استفراغ با دویه مسهل بلغم نمایند و اعتنای کلی بمعده کنند و خاصته بفم آن و عنایت بامر معده در وقت منتهای مرض باشیائی کنند که اعانت در استفراغ ماده نماید و مع ذلک اشیای مقوی معده از داخل و خارج استعمال نمایند و باید که غذا قلیل التبرید قوی التلطیف و تقطیع باشد و از اغذا ابتدا کنند و مدام تلطیف برفق نمایند تا آنکه نزد انتهای مرض لطیف گردد بعد ازان اعاده بتدریج بسوی غلیظتر کنند شیخ الرئیس و شراح قانون مینویسند که علاج تپ بلغمی نائبه مختلف میشود بحسب اوقات او اعنی ابتدا و انتها و انحطاط و بحسب ظهور نضج و خفای او اندرین تپ و بحسب مواد آن اعنی بلغمیه حامضه و بلغمیه زجاجیه و بلغمیه مالحه و حلوه و علاج جمیع اصناف او مشترک میشود در وقت ابتدا اندر سه چیز یکی در وجوب تلیین معتدل بگلقند و غیره و قی سیما نزد نوبت و دوم در وجوب استعمال ملطفات و مقطعات و مدرات و چون بر تپ سه روز بگذرد ماده دران بسبب تپ رقیق گردد پس اگر تاخیر مدر تا سه روز کنند انسب ست و قبل آن تحریک ماده کنند و ایذا رساند و هیچ نفع نکند و سوم در استظهار بتلطیف تدبیر با اعتدال و بسا ست که در سه روز اول بر ماء الشعیر بشکر اقتصار کرده میشود با امید آنکه منتهای او قریب تر بود یا بسبب رقت ماده و یا باعث قلت آن و اگر بیقین معلوم شود که منتهای او بعید ست تلطیف تدبیر نکنند با وجود آنکه گرسنگی و خواب و ریاضت بران اگر ضعیف نکند بغایت نافع ست درین مرض بلکه در ابتدا تا هفتم روز بتغلیظ میل نمایند بعد ازان بتدریج بتلطیف کنند لیکن استظهار بتلطیف تدبیر اولا واجب میکند پس اگر ظاهر گردد که منتهی بعید ست ممکن بود که تلافی ضعف حاصل از تلطیف بتغلیظ تدبیر نمایند بعده بتدریج بتلطیف تا وقت منتهی کنند و هرگاه از روز هفتم تجاوز کند بتلطیف تدبیر قیام ننمایند چه این ضعف آرد و در ضعف فم معده افزاید و هر قدر که طول او بیشتر محسوس گردد تلطیف کمتر کنند با وجود آنکه تلطیف در تپ بلغمی بالجمله واجب تر ست از انچه در ربع واجب بود و لهذا لازم ست که در خورانیدن او مثل بچه مرغ سرعت نکنند بلکه نان بمزورات دهند مگر آنکه خوف ضعف کنند یا انحطاط ظاهر گردد بعد ازان علاج مختلف میشود و انچه سببش بلغم شور و حلو باشد و انچه سبب او زجاجی و حامض بود که ازین حمی فردموریوس زهریی که بدن دران گرم نشود حادث میشود با آنکه در اولیین یعنی حادث از شور و حلو احتیاج تلیین بدوای لین و با تبرید اندک می افتد و در ثانیتین یعنی زجاجی و حامض بدوای سخت تر حاجت میشود بسبب غلظ و لزوجت ماده و در اولیین احتیاج میشود بتقطیع بملطفات مقطعات که دران تسخین بسیار نباشد و اگرچه بتخفیف کثیر بود و در ثانیتین حاجت میباشد بچیزیکه بتلطیف بتسخین و تقطیع بحرافت خود نماید و خصوصا هرگاه بلغم مختلط بسودا باشد در مثل او لابد ست از معجون کمونی و معجون کبریت و استعمال مملحات مثل مری و اوفق ادویه که در ابتدا استعمال کرده شود گلقند عسلی و شکری ست تا روز هفتم و ایضا استعمال آب بادیان و آب کاسنی و آب کرفس بحسب حاجت با گلقند بعد روز هفتم بد نیست و سکنجبین شکری یا عسلی شدید المنفعت ست و ایضا ماء العسل بزوفا و ممکن ست که بدین تدبیر برسند با آنکه اراده تلیین کرده شود و خصوصا مسهل مرتب از گلشکر فارسی که آن مسهل ملین ست و اگر احتیاج بقوت تلیین آن افتد در آب لبلاب بمالند و اگر اراده تلیین زیاده باشد خیارشنبر و فانید بدان مخلوط سازند و ایضا گلقند مرتب بشیره ترنجبین در آب لبلاب حل کرده و بران الحاح بمسهلات در ابتدا و بعد آن نکنند خصوصا اگر با ماده بلغم صفرا باشد چه خروج آن مؤدی بفساد مزاج خواهد شد و بسیار مردم در ابتدا مثل دواء التربد در هر شب و مثل مصطکی در هفته دو دفعه و مثل حب بزوری مدره میخورانند و نسخه دواء التربد اینست که بگیرند زنجبیل و مصطکی هر واحد ده جزو تربد بیست جزو نبات سفید مثل مجموع ادویه کوفته بیخته هر شب بقدر یک مثقال یا کم و زیاده بحسب مزاج بخورانند و این وقتی میدهند که اگر طبیعت نرم نباشد و اگر بهر روز دو مرتبه اجابت کند احتیاج آن نباشد و آما نزد من انتظار نضج بهتر ست و تلیین بچیزها نیکه اولا ذکر آن نمودیم اولی ست بلکه واجب ست که اندکی از بلغم بیرون آرند و باقی تا نضج بگذارند و این بنرمی و اندک اندک بغیر تکلیف بود بعده بمدرات متوجه شوند تا بقیه او با درار برایند همچنین کراهت کرده شود از دوائیکه مشابه بود بآب انگور ترهندی و عناب و مانند آن انچه بضعف معده بار خا باشد و اسهال اجزای رقیق نماید و غلیظ باقی ماند و اگر ماده مائل بزیادتی برودت باشد مغز قرطم آمیزند و اگر ماده مائل بصفراویت باشد شربت بنفشه و خمیره بنفشه یا شیرخشت یا بنفشه خشک سوده بیامیزند و استعانت بحقنهای لینه معمول از عسل و نمک و آب چقندر و روغن کنجد و قی با آب ترب و تخم ترب در سکنجبین بزوری ترکرده و مانند آن نمایند و اگر احتیاج بقی کردن بیشتر باشد بسبب کثرت عروض غثیان

وتغیر ذائقه دهن تخم ترب سوده تا یکمثقال باب سرد بخورانند وقی با وجود آنکه مضعف معده است بسبب تحریک سخت لیکن بسیار شدید المنفعت و دافع
این علت بسبب اخراج ماده آنست ولازم ست که درقی تا روز هفتم برای نضج انتظار کنند تا در ابتدا از سختی آن ورم معده حادث نشود واگر بر مریض قی
کردن متعذر باشد بران اجبار بسختی نکنند واگر آنرا قی خود بخود آید وخصوصًا در ابتدای دوره بند نکنند مگر درهنگامیکه افراط نماید وضعیف کند مثل میبه وشوربت
نعنع وانچه بعد ازین ذکر آن خواهیم کرد بجنس آن پردازند واگر دردسر عارض شود نطولات بابونجی مع نهادن دست ویاها در آب گرم وبستن ساقین بقوت استعمال
نمایند واگر احتیاج بماء الشعیر افتد آنرا باصول مثل بیخ بادیان وکرفس بمقدار معتدل بپزند واستعمال نمایند ویا سکنجبین عسلی باوی دهند اگر ماء الشعیر در معده
ترش نگردد ویا ماء العسل بدان مخلوط سازند اگر ترش گردد واولی وقت شرب ماء الشعیر آنست که در بول مریض از ابتدا رنگینی باشد پس واجبست که اولا گلقند
بخورانند وبعد دوساعت ماء الشعیر بنوشانند ولازم نیست مالش بدن بمروخات محلله وریختن نطولات ملطفه اگر مرض در ابتدا بود یا در بدن خلط متحرک
باشد که آن ارخای اعضا بتسخین رطب خود نماید واز آب سرد اجتناب کنند وهرگاه بول غلیظتر وسرختر بینند فصد کردن بد نیست وواجبست که دران هنگام
سکنجبینات زیاده دهند وبدانند که مالش بدن از معالجات نافعه برای ایشانست وهرقدر که بلغم لزج تر وغلیظتر باشد مالش نافعتر بود و گویند که مالش بنمک مخلوط
مع روغن زیتون بسیار نافع ست بالخاصیته وهرگاه مرض در تزید شروع کند وبعد از تزید باید که اکثر عنایت بفم معده مصروف دارند وانچه تقویت آن کند
استعمال مضوغات متخذ از پودینه ومصطکی وانیسون ست واستعمال قی بنحویکه مذکور شد بترب مع تقلیل غذا وگلقند که در زمانه تزید وبعد روز هفتم دهند بدان ادویه
مقوی فم معده که دران ادرار بول بسیار بود مثل انیسون ومصطکی مخلوط سازند وبآب گرم دهند وخصوصًا در ابتدای دوره که آن مقاوم متلرزه وسر است ومع لک
تلطیفه عطش کاذب خواهد کرد اگر آن هیجان نماید واکثر در استفراغ بلغم وخام درین وقت تزید رخصت میدهند واولی آنست که انتظار نضج تام نمایند وهرگاه مرض
بحدت شروع کند وشدت نماید باین قرص انتفاع یابند بگیرند هلیله زرد وصبر وعصاره غافث وعصاره افسنتین هر واحد پنج درم زعفران ومصطکی هر واحد
شش درم قرص سازند وهر روز یکدرم وهر شب نیم درم ازان بخورند وچون نضج پدید آید اعانت نضج مثل برگ کرفس وبادیان وبیخ اذخر و پرسیاوشان نمایند واگر
معلوم شود که ماده بسیار بارد ست باستعمال اندک فلفل در غذا واستعمال اندک شراب رقیق نزد بسیار باکی نیست وگاهی اعانت کرده میشود در انضاج وتحلیل ومیل
از روی معونت قوی بمروخات محلله واین موافقترست درین مرض از انکه در سائر حمیات بود ولازم ست که در تدبیر بمروخات اعتبار قوت وتپ ولرزه کنند پس اگر
قوت قوی باشد وتپ بسیار صعب نباشد در قوت مروخات افزایند والا روغنهای لطیف مائل باعتدال مثل روغن بابونه وخیری وسوسن وزیت استعمال نمایند
وهرگاه مرض از روز چهاردهم تجاوز کند از استعمال دوائیکه تلطیف بیشتر کند مثل آب بادیان وکرفس چاره نباشد وگاهی ببزور آنها وبانیسون وامثال سکنجبین بزوری
که دران زوفا وحاشا افتد وتا استعمال قرص گل حاجت آید وگاهی درین قرص برای تقویت معده احتیاج شود بزیاده کردن کندر ومصطکی وسعد وافسنتین ومانند آن
بحسب وجوب مشاهده یعنی اگر اراده تقویت معده بیشتر باشد مصطکی وسعد افزایند واگر اراده تحلیل مع تخفیف بود کندر وافسنتین وامثال آن زیاده کنند وشراب
رقیق ایشان را بعد گذشتن چهارده روز نفع کند بسبب تلطیف خود وتقویت حرارت غریزی وادرار وتعریق او وچون نضج وقوت طبیعت بینند اقراص افسنتین
بخورانند وبعد آن چون دریافت کنند که سردی در آغاز نائب ایذا میدهد ومرض در ابتدا نیست آب گرم که دران مثل تخم کرفس وانیسون وحب جوشانیده باشند بنوشانند
وایضًا امثال او مثل تخم کشوث وبادیان وتخم گزر استعمال کنند وقویتر ازینها نطولات وبخورات ومانند آن مثل دلک وغیره است وگاهی در نافض شدید ومطبوخ
باین نسخه مینوشانند بگیرند زنجبیل وصعتر ونانخواه هر واحد سه درم کشنیز چهار درم گل سرخ پودینه هر واحد سه درم مویز هفت درم بریسم مقرض بجوشانند شربت سه اوقیه
وهرگاه نضج تام بنگرند استفراغ وادرار نمایند بادویه که قوی باشند ومثل دواء الکبریت بخورانند واگر ماده از بلغم بارد تر مثل زجاجی وحامض باشد تریاق فاروق
بدهند وایضًا لازم ست که بعد تنقیه قرص ورد کبیر بآب بادیان خورانند وهر شب دواء الترید وحب صبر معمول بغافث یا مرتب بافاویه دهند واز قبیل این مستفرغات
مطبوخ باین نسخه ست بگیرند ایارج هفت درم تربد ده درم هلیله سیاه غافث هر واحد پنج درم نمک هندی سه درم بادآورد وشکاعی هر واحد چهار درم انیسون سه درم
بآب کرفس بجوشانند وبقدر حاجت از سه اوقیه تا هفت بنوشند وقویتر ازان این قرص ست بیخ بادیان بیخ کاسنی نسخه اصل السوس هر واحد ده جزو ایارج هشت

نسخه بیخ کرفس

عصارهٔ غافث بیخ تخم کرفس بادیان هر واحد چهار گل سرخ سنبل الطیب پودینه هر واحد هفت قرصها سازند و از درم تا دو درم استعمال کنند **مطبوخ جید** برید
بیخ مذکوره از هر واحد ده مویز منقی هفت انیسون مصطکی هر واحد سه شکاعی بادآورد غافث هر واحد چهار درم در سه رطل آب بپزند تا بیک رطل باز آید و چند روز بر ناهار بنوشند
تا نضج ظاهر شود **قرص جید** نزد ازمان و اشتداد نافض بدهند بگیرند ایارج عصارهٔ غافث افسنتین شکاعی بادآورد هر واحد پنج تخم کرفس بادیان انیسون هر واحد
سه نمک نفطی چهار تخم کشوث هلیلهٔ کابلی هر واحد ده غاریقون پانزده قرص ورد سبت تربد سی و از ان اقراص سازند و این مسهل قویست **ایضاً** صبر هلیلهٔ زرد
ریوند مصطکی عصارهٔ غافث افسنتین هر واحد یکجزو زعفران نصف جزو ساییده استعمال نمایند و این خفیف تر از اول ست **ایضاً** ایارج هلیلهٔ کابلی نمک هر واحد
چهار تخم کرفس بادیان انیسون هر واحد یکنیم درم افسنتین پنج قرص ورد سه شکاعی بادآورد هر واحد دو درم کوفته بیخته حبوب سازند و این در نفع قریب به نسخهٔ سابق ست
مطبوخ جید غافث بیخ اصل السوس نانخواه هر واحد سه تخم کرفس بادیان هر واحد چهار گل سرخ پنج بجوشانند و هر روز سه اوقیه بنوشند نزد ارادهٔ انضاج
و تحلیل بقیه **ایضاً** اصول ثلاثه یعنی بیخ بادیان و بیخ کرفس و بیخ کاسنی هر واحد ده انیسون تخم کرفس هر واحد دو درم شکاعی بادآورد غافث افسنتین هر واحد
بیخ قنطوریون سه درم جوشانیده چهار اوقیه از ان بنوشند هرگاه در بلغم عذوبت و غلظ باشد **ایضاً** حشیش غافث شاهتره شکاعی بادآورد افسنتین هر
واحد پنج مویز ده هلیلهٔ زرد ده درم و این برای بلغم شور و آنکه صفرا بران غالب باشد موافق تر ست و اگر غاریقون تا یکدرم و ثلث سفوف کرده یا بالعسل آمیخته
چند روز بخورند بآب گرم تطاول مرض را منع کند با خراج بلغم غلیظ و تخم انجره مثقالی بعد نضج بسیار عجیب ست سفوف کرده یا بالعسل بدهند و اگر برای محموم
حبوب اسهال بسازند باید که دران بسبب ضعف جگر ریوند و تخم کشوث زیاده کنند و بسبب ضعف معده مصطکی و انیسون و بسبب ضعف طحال و غلظ او بیخ کبر
و اسقولوقندریون به آنکه اکثر همراه این تپ عظم طحال بود و گاهی برای آن بزیاده کردن سعد و حب البان و حلبه احتیاج شود و مع ذلک در استعمال مسخنات رعایت
حال شدت تپ کنند تا افراط تسخین واقع نشود **واما مستفرغات** که آن قوی تر محتاج الیه درین مرض هنگام نضج ست از انجمله اینست که در شربت مذکورهٔ
سابق حب تربد زیاده کرده شود و حقنهای قویه استعمال کنند و از قبیل آن این حب ست مصطکی یکدانگ عصارهٔ افسنتین ربع درم شحم حنظل یکدانگ ایارج فیقرا
نیم درم بسکنجبین عسلی حبها ساخته بآب گرم بخورند و منجملهٔ آن حب مصطکی و صبر ست و اگر ماده مائل بحرارت باشد بگیرند از اقراص طباشیر مسهل سه قرص و تربد یکمثقال
و سقمونیا نیم مثقال و عصارهٔ غافث دو مثقال و بقدر قوت بخورند که اخراج بلغم و صفرا کند و در حرارت نیفزاید **وایضاً** غافث و افسنتین و بر سیاوشان و هلیله
و شاهتره و مویز منقی مساوی جوشانیده بترنجبین یا گلقند شیرین کرده بقدر حاجت بنوشند که هرگاه در ماده شوریت از اختلاط صفرا باشد نفع بخشد و اگر بدن
متحمل اسهال نباشد توجه بملطفات و مدرات و معرقات از دثار و تبخیر آب جوشانش و حمام نمایند و از جمله چیزیکه هنگام عدم احتمال بدن باسهال قوی احتیاج بدان افتد نقوع صبر بعسل ست
وهرگاه مرض رو بانحطاط آورد درین هنگام بدخول حمام قبل از طعام باک نیست **واما اغذیه** ایشان پس لطیف مثل سرکه و زیت ست و گاهی دران اندک مری حی آمیزند و خصوصاً
در آخر تپ و اما غذای قوی تر تیهو و بچهٔ مرغ و کبک و دراج ست بعد انحطاط و لازم ست که دران خصوصاً نزد نضج چیزیکه دران تقطیع باشد مثل سرکه و خردل و مری داخل کنند و اگر بلغم
حامض ردی النضج باشد کندنا و نخود آب بهترین اغذیه برای ایشان بود چون دران زیره و شبت و زیت داخل سازند و ایضاً بوارد معمول از چقندر و آنکه ما
و سرکه و زیت مغسول و کوامیخ مثل کامخ کبر و کامخ شبت و صعتر و انجدان و ملیون و اجتناب از بقول سرد و حلت نمایند و وقت غذا بعد خفت نوبت یا
اقلاع آنست و قبل نوبت کمتر از چهار ساعت فاصله نباشد **واما** اندازهٔ خواب ایشان باید که مساوی بیداری باشد تا که نضج موکول بخواب و تحلیل به بیدار
باشد و حمام ایشان را شدید المضرت ست مگر بعد انحطاط **تدارک قی** ایشان چون افراط نماید باید که درین استعانت بمثل میبه و شربت انار نعناعی
معروف نمایند و اگر حاجت بقوی تر باشد بگیرند انار دانهٔ میخوش ده درم کندر سفید مصطکی هر واحد پنج درم پودینهٔ خشک هفت درم در دو رطل آب بجوشانند
و دران چند شاخهای پودینهٔ تازه اندازند تا آنکه آب بنصف آید **تدارک اسهال** ایشان هرگاه مفرط گردد اما حبس او بدانچه معلوم ست از قوابض بتدبیر
یعنی تصرف در اسباب ستهٔ ضروریه که منجملهٔ آن غذاست و از قوابض دوائیه نمایند و اما تلافی ضعف آن بخورانیدن عصارهٔ آن چوجهٔ مرغ بریان یا مطبوخ و بجزات
یا روائح منعش قوت مثل روائح کباب و فواکه خوشبو چون سیب و بهی و امرود سازند **و اگر** تشنج در وجه و اطراف عارض شود با استعمال مثل این قرص انتفاع یابند

بگیرند انیسون و لک مغسول هر واحد پنج درم بادام تلخ مقشر و زعفران و فو هر واحد چهار درم تخم کرفس و بادیان و فقاح اذخر هر واحد سه درم عصارهٔ غافث سه درم و نیم سنبل الطیب شش درم ایارج فیقرا هفت درم گل سرخ ده درم و ازان قرص ساخته استعمال نمایند و گاهی احتیاج بمثل امروسیا و دواء الملک و دواء اللک افتد قرص برای طول حمی با سردی گل سرخ مصطکی سنبل الطیب بادیان تخم کرفس تخم کاسنی عصارهٔ غافث افسنتین هر واحد چهار درم طباشیر پنج درم قرص سازند و بوزن یکدرم تا دو درم همراه ده درم گلقند که در طبیخ بادیان بقدر دو اوقیه الیده باشند بدهند و ناخواه بعسل سرشته را منفعت عظیم ست در حالت طول این علت و گاهی احتیاج افتد در طول سردی بمالش بدین طور که ابتدا از منکبین و ارنبتین کنند و هرگاه درد ست و پا حرارت منتشر گردد و گرم شوند پس اگر شبیه بماندگی محسوس گردد باز بدلک رجوع کنند و اگر سخونت بدلک اشتداد نماید مالش بروغن گرم مضایقه ندارد تا آنکه عضو بسخونت محتاج الیه رسد پس آنرا ترک نمایند و بعضو دیگر متوجه شوند و از روغنهای نیک زیت شیرین ست که دران قبض نباشد و روغن بابونه و روغن شبت مطبوخ در ظرف مضاعف و چون از مالش روغن فارغ شوند روغن را نشف کنند تا کرب نیارد و بتسدید مسام و اگر عقب دلک یابس دلک بروغن کنند باکی نیست و بدانچه حفظ معده ایشان از ضعف نمایند آن مالش فم معده بمثل روغن بابونه و روغن ناردین و روغن شبت ست و قویتر ازان روغن رازقی ست و از اضمدهٔ نافعه اینست که بابونه و اندک مصطکی را در شراب مع رود چند آن عسل بپزند و اگر اشتها ساقط بود بهتر آنست که بشراب استعمال نکنند بلکه بمیفختج که دران خرمای خام و خرمای پخته و اکلیل الملک و افسنتین جوشانیده باشند ضماد نمایند **صاحب کامل** گوید که علاج حمای مواظبه بمثل علاج سائر حمیاتست یعنی بتلطیفه حرارت غریبه و تنقیهٔ ماده و چون ماده درین تپ بیشتر از حرارت بود باید که عنایت دران اکثر باستفراغ خلط بلغمی مصروف باشد و لهذا سزاوار آنست که تدبیر صاحب او در آغاز حدوث آن باین طور نمایند که صبح سکنجبین دو اوقیه باندک آب آمیخته بدهند و بعد گذشتن سه روز صبح گلقند شکری هفت درم دهند و بعد سه ساعت دو اوقیه سکنجبین بقدری آب آمیخته باید داد و اگر دران حرارت قوی لذاع و بول رنگین بود و مریض تشنگی یابد باید که در سحرگاه پنج درم گلقند دهند و بعد طلوع آفتاب ماء الشعیر که اندران بادیان پخته باشند چهل درم بدهند و بعد چهار ساعت دو اوقیه سکنجبین بآب سرد باید داد و باید که اگر ماء الشعیر دهند قبل از نوبت بشش ساعت بدهند و کمتر از چهار ساعت میان آن و ابتدای نوبت فاصله نباشد تا حاضر شدن وقت نوبت منحدر گردد و معده ازان خالی شود و چند روز همین تدبیر بعمل آرند تا حرارت منقضی گردد و اگر درینجا مدت و حرارت نباشد ماء الشعیر استعمال نباید کرد و گلقند و سکنجبین بطریق مذکور استعمال نمایند تا آنکه علامات نضج پدید آید و غذا مزورهٔ معمول بچقندر و سرکه و مری و کرویا و دارچینی باشد و اگر فصل تابستان بود سرکه و زیت معمول بشکر و نعناع و طرخون و کرویا دهند و اگر قوت ضعیف باشد تیهو و دراج اسطنجن و مشوی و مکبب خورانند و توابل او بفلفل و زیره و دارچینی باشد و هرگاه علامات نضج ظاهر گردد تنقیه ببعض ادویهٔ مسهل بلغم مثل تربد و غاریقون و مغز قرطم باید کرد و این حب مسهل بلغمست **صفت آن** بگیرند تربد یکدرم غاریقون چهار دانگ حب النیل نیم درم ایارج فیقرا چهار دانگ نمک هندی یکدانگ همه را باریک ساییده حبها سازند و بآب نیمگرم سحرگاه بخورند نافعست باذن الله تعالی و یا بگیرند تربد سفید و مغز قرطم هر واحد یکدرم غاریقون چهار دانگ نمک نفطی دو دانگ تخم کرفس انیسون هر واحد یکنیم دانگ همه را باریک ساییده حب بندند و در سحر بآب گرم بخورند و در هر هفته یکبارگاه در وسط او و گاهی در اول آن استعمال او نمایند و قی بعمل آرند بسکنجبین که دران ترب خیسانیده باشند اول ترب را بخورند و بعد آن سکنجبین بآب گرم مع اندکی نمک جریش بنوشند که این تقطیع بلغم و تلطیف او کند و خروج او سهل گردد و اگر قی وقت نوبت استعمال کنند بهتر باشد و اگر قی بر خلو معده آسان نبود اندک ماهی شور مع ترب بخورند و ایضا استعمال قی بتخم ترب و تخم سرمق بسکنجبین عسلی سرشته و آب گرم که دران شبت جوشانیده باشند با نمک جریش باید کرد و ایضا درین تپ گاه گاهی اشیای مدر بول مثل کرفس و بادیان تازه استعمال کنند و این با غذیه مخلوط سازند و یا این طبیخ اصول بنوشند **صفت آن** بگیرند پوست بیخ کرفس و پوست بیخ بادیان و تخم آن هر دو و انیسون و حاشا هر واحد بقدر حاجت و در آب خوب پخته صاف نموده گلقند دران مالیده نیمگرم بنوشند **صفت طبیخ دیگر** که قویتر ست بگیرند هر دو بیخ مذکور و اصل السوس هر واحد ده درم شیشعان غافث و حاشا و افسنتین هر واحد هفت درم مویز طائفی بست درم شکاعی بادآورد هر واحد چهار درم مصطکی سنبل الطیب واحد یکنیم درم هلیلهٔ کابلی هلیلهٔ سیاه هلیلهٔ زرد هر واحد پنج درم در چهار رطل آب بجوشانند تا بیک رطل آید صاف کرده هر روز چهار اوقیه ازان با هفت درم گلقند شکری بخورند و هرگاه مدت این تپ

در از گردد وبعد ان شمادی بایام شود باید که عنایت بلغم معده و تقویت آن نمایند بنحویکه تضمید آن بضمادی کنند که دران لادن و گل سرخ و رامک و مسک باشد و این ضماد نافع است
سک اصیل سه درم لادن دو درم گل سرخ قصب الذریره هر واحد پنج درم زعفران یکدرم همه را باریک سایید بمطبوخ افسنتین یا آب مرزنجوش و نمام و مانند آن بسرشند
و این دوا برای تقویت فم معده و تلطیف بلغم بدهند **صفت** آن قرص ورد یکدرم مصطکی عود خام هر واحد دو دانگ همه را باریک سوده با هفت درم گلقند
بسرشند و باید که گلقند را خوب بخایند تا انهضام او بسرعت گردد و عمل او نیک شود و اگر قرص غافث با سکنجبین بدهند بسیار موافق بود پس اگر بلغم بسیار دفار در حال
سفید باشد سکنجبین عسلی بگیرند و هرگاه خوف حدوث سدد در جگر و برودت مزاج آن باشد قرص افسنتین یا قرص لک بسکنجبین بزوری بدهند و از کثرت شرب
آب ولاسیما آب برف سرد کرده منع کنند و هرگاه این تپ طول کند و بول سفید و فصل سرما و سن پیری و مزاج مریض بارد رطب باشد باید که مریض را تریاق
کبیر یکروز در میان بوزن دو دانگ تا نیم درم با آبیکه دران زیره و حاشا یا قدری اسارون جوشانیده باشند بدهند و اگر معجون فلافلی و غیر آن از معجونات حاره مثل
مثرودیطوس بحرزینیا بقدر بندقه بدهند نافع باشد و اما هرگاه فصل گرما و مزاج علیل حار و سن شباب باشد تریاق و چیزی از معجونات حاره نباید داد و برا قراص که
ذکر آن کردیم بسکنجبین شکری یا عسلی یا گلقند بحسب مشاهدهٔ قوت مریض و ضعف آن و سائر اشیائیکه بموافقت آن استدلال بر احتیاج بسوی آن کرده شود اقتصار
نمایند و باید که صاحب این مرض را از همه غذاهای تر و جمیع اشیای مولد بلغم مثل شیر و ماهی و غیر آن منع کنند و مویز سفید که دران اندکی قبض باشد و شکر و عسل با اندکی
مغز قرطم و پسته و حبة الخضرا بخورند و در بعض اوقات جوارش شکر بدهند که بدان انتفاع یابند و از حمام منع کنند تا وقتیکه علامات نضج ظاهر نگردد و تپ در انحطاط
شروع نکند که آن ردیست و بعد ظهور آثار نضج حکم بحمام نمایند و بآب مطبوخ بابونه و اکلیل الملک و مرزنجوش و نمام و برنجاسف و شیح و مانند آن از اشیای ملطفه
نطول و آبزن سازند ایلاقی و جرجانی مینویسند که در علاج تپ بلغمی قوانین مذکورهٔ در ابواب گذشته فراموش نکنند و معالجه بحسب انواع بلغم نمایند پس اگر مادهٔ
بلغم شیرین باشد ادویهٔ معتدل در حرارت و تلطیف استعمال کنند و گاهی چیزی سرد بدان آمیزند مثلا چون گلقند با سکنجبین سرشته و مانند آن و اگر مادهٔ بلغم ترش
یا زجاجی باشد ادویهٔ قویتر و گرمتر و ملطف تر مثل فلافلی و کمونی و مانند آن دهند و اصل در علاج جمیع انواع بلغم آنست که در ابتدای مرض عنایت بسه چیز مصروف
دارند یکی تلیین طبع بقدر اعتدال دوم قی باندازهٔ معتدل سوم تدبیر ادرار بول بادویهٔ ملطف معتدل و اگر دانند که ماده غلیظ ست از غذا در ابتدای مرض منع نکنند بلکه
تدبیر معتدل کنند و آنجا که تدبیر مریض بطعام در اول مرض غلیظ کرده شود و عادت او بهمان باشد پس عادت او پیوسته جاری ندارند بلکه بعد یکهفته ازان برگردند و بالجمله
تدبیر غلیظ درین تپ جائز نیست چنانچه در تپ ربع جائز ست و لا مزوره تنهائی گوشت بدهند پس اگر از ضعف قوت ترسند مزوره بمرغ باید داد و بهترین تدبیر
در علاج این تپ آنست که در ابتدای مرض خاصة در ابتدای نوبه قی فرمایند بسکنجبین عسلی و آب گرم و آنچه بآسانی برآید غنیمت شمارند و اگر چیزی بر نیاید تلطیف ماده
کنند و با معا فرو برده و آنجا که ماده غلیظ باشد نخست چیزی ملطف چون سکنجبین ساده یا بزوری بدهند و قی بآب ترب و سکنجبین بزوری آورند و اگر ترب را در سکنجبین شب
تر کنند و صبح برآورده آن سکنجبین بنوشند و بعد از یکساعت ترب و تخم ترب و شبت در آب جوشانیده صاف نموده سکنجبین قدری آمیخته بیاشامند نیک بود و ادلی تر
آن باشد که قی بعد یکهفته فرمایند و بهترین اشیا برای تلطیف ماده گلقند ست در آب گرم حل کرده و بعد یکهفته اگر حاجت بچیزی ملطف تر افتد با آبیکه دران گلقند حل
کنند بادیان یا تخم کرفس بجوشانند که لطیف تر شود و سکنجبین بزوری و سکنجبین ساده و ماء العسل که دران قوت نزوفا باشد ملطف ست و یوحنا ابن سرافیون بر آنست
که تا هفت روز نگذرد آب بادیان و مانند آن نشاید داد و بعد هفته سخت صواب باشد و چون از بیماری یکهفته بگذرد و اگر چه اثر نضج ظاهر نشده باشد شبت و ماء الترید
دهند اگر طبع نرم نباشد و صبح پنج درم گلشکر بخورند و عقب او ده درم سکنجبین عسلی بنوشند و آنجا که سرما و لرزه سخت قوی باشد شربت صعتر و شربت مرزنجوش سود مند
بود **صفت** شربت صعتر بگیرند صعتر و نانخواه و زنجبیل و گل سرخ و پودینه و کشنیز خشک هر یک سه درم مویز منقی بست عدد جمله را در دو صد درم آب بپزند تا
سوم حصه باقی ماند صاف کنند و پیش از وقت نوبت بیک ساعت مقدار سی درم گرم کرده بخورند **صفت** شربت مرزنجوش بگیرند مرزنگوش و اذخر و پودینه
و بابونه و عاقرقرحا نیکوفته از هر یک پنج درم جمله را مثل شربت صعتر بپزند و هرگاه اثر نضج پدید آید باین حب اسهال آورند نسخهٔ آن همانست که در قول صاحب کامل
گذشت لیکن درینجا وزن تربد چهار دانگ و حب النیل یکدرم و نمک نفطی دو دانگ ست و مقل یک دانگ افزوده و نوشته که حبها با آب کرفس سازند **صفت**

نسخهٔ ماء الاصول

ماء الاصول که بعد ظهور آثار نضج نافع هست و ادرار بول کند بگیرند بیخ کرفس و بیخ بادیان و بیخ اذخر و پرسیاوشان و انیسون هر واحد یکمشت مصطکی تخم کرفس هر یک
دو درم جمله را در یکمن آب بپزند تا به نیمه آید صاف نموده هر صبح چهل درم گرم کرده ده درم گلشکر دران مالیده صاف کرده بنوشند صفت مسهلی که تنقیهٔ بدن از مادهٔ
تپ بلغمی کند و از ترکیب محمد زکریاست ایارج فیقرا نیمدرم تربد یکدرم شحم حنظل یکدانگ غاریقون نیم درم عصارهٔ افسنتین یکنیم دانگ مصطکی یکدانگ جمله را ساییده
با سکنجبین عسلی بخورند و اگر فصل سرما و مریض بارد المزاج باشد تریاق اربعه با آب بادیان بدهند و اگر ماء الاصول که در قول شیخ گذشت و دران قنطوریون دقیق سه درم
داخل ست اجزای آن در دو من آب بپزند تا النصف بماند و هر صبح سی درم با گلقند هفت درم بدهند نافع بود و اگر سه درم مصطکی دران داخل کنند بهتر باشد و اگر با وی
صفرا باشد این ماء الاصول دهند و نسخهٔ آن همان نسخهٔ مطبوخ دیگرست که در قول صاحب کامل گذشت لیکن درینجا پوست بیخ کرفس و حاشا و سنبل الطیب و هلیلهٔ کابلی
مطروح هست و عوض آن بیخ اذخر هفت درم انیسون سه درم ست و وزن مصطکی دو درم و بادآورد پنج درم و هلیلهٔ زرد ده درم و هلیلهٔ سیاه هفت درم
نوشته و این حب تنقیهٔ دماغ و معده کند و نسخهٔ آن همان مطبوخ ست که در قول شیخ گذشت و دران ایارج هفت درم ست لیکن درینجا وزن ایارج فیقرا
هشت درم و عصارهٔ غافث چهار درم ست و گل سرخ چهار درم و مقل سه درم افزوده مقل را در آب کرفس حل کرده ادویه سرشته حبها سازند شربتی یکنیم درم تا
دو درم و اگر از مسهل بالغی باشد اعتماد بر ماء الاصول و اشیای ملطفه باید کرد که هم عرق آرد و هم ادرار بول کند و قرص گل درینحالت و بعد ظهور آثار نضج سخت نافع

نسخهٔ قرص گل

باشد صفت قرص گل به نسخهٔ ابن زکریا گل سرخ ده درم اصل السوس عصارهٔ غافث هر یک شش درم عصارهٔ افسنتین سه درم مصطکی اسارون سنبل الطیب
عود خام فقاح اذخر هر واحد یکدرم شربتی سه درم بماء الاصول و گلقند نوع دیگر اگر مرض طول کشد و ماده سخت غلیظ باشد نافع بود انیسون تخم کرفس بادیان هر یک
سه درم پودینهٔ خشک قاقله خیربوا هر یک دو درم عصارهٔ غافث عصارهٔ افسنتین فقاح اذخر ریوند چینی سنبل الطیب فطراساليون مصطکی زعفران هر واحد
یکدرم گل سرخ ده درم شربتی سه درم بماء الاصول و اگر بر پشت پای و پشت چشم ورمی تهیج دو درم ظاهر شود این قرص گل با ایارج فیقرا باید ساخت و نسخهٔ آن همانست
که در قول شیخ برای تهیج وجه و اطراف گذشت لیکن درینجا پودینهٔ خشک چهار درم ریوند چینی شش درم عوض مرماحوز نوشته و جمله را با آب عنب الثعلب سرشته قرصها
سازند و هر صبح یکنیم درم بماء الاصول بدهند صفت قرص گل به نسخهٔ جالینوس که در تپهای کهنه که با لرزهٔ سخت و آماس پشت پای و روی باشد سود دارد انیسون
گل سرخ صبر هر یک چهار درم ساذج هندی اسارون افسنتین مغز بادام تلخ عصارهٔ غافث هر یک سه درم تخم کرفس یکدرم با آب کرفس سرشته قرص سازند
و با آب بادیان و سکنجبین بدهند و اگر نانخواه سوده بعسل سرشته سه درم بدهند در آخر تپهائی که با لرزهٔ شدید باشد و بدیر گرم شود نافع بود ابن الیاس گوید که
در تپ مواظبه اول انچه می باید کرد تلطیف بلغم بجلابات ملطفه و ماء الشعیر مرکب با ملطفاتست و هر صبح جلاب از سکنجبین ساده ده درم گلقند شکری ده درم دران
مالیده بنوشانند و غذا ماء الشعیر که دران بادیان سه درم پخته باشند بمقدار چهل درم بدهند و اگر حرارت قوی باشد و مریض لهیب و کرب و عطش دریابد هر صبح جلاب
از تخم کاسنی سه درم و شکر سفید ده درم بنوشانند و غذا ماء الشعیر با نخود و بادیان پخته دهند و در نیمروز چون حرارت و تشنگی اشتداد نماید سکنجبین ساده ده درم
با آب سرد بنوشند و یا هر صبح جلاب از تخم کاسنی و اصل السوس هر واحد سه درم و شکر سرخ یا گلقند ده درم بیاشامند و هر گاه آثار نضج در قاروره از قوام و رسوب
بینند تنقیهٔ بدن باین مطبوخ کنند صفت آن سنای مکی پنج درم اصل السوس سه درم بادرنجبویه گاوزبان هر واحد چهار درم تربد خراشیده کوفته دو درم گلقند عسلی
ده درم بادیان افسنتین رومی تخم کاسنی حاشا پوست بیخ کبر هر واحد سه درم سنبل رومی یکنیم درم هلیلهٔ زرد و کابلی هر واحد هفت درم مویز طائفی ده درم حب القرطم
پنج درم همه را در چهار رطل آب بجوشانند تا بیک رطل آید فلوس خیارشنبر پانزده درم دران مالیده صاف کرده بران کاسه دار و از ایارج فیقرا یکمثقال انداخته سحرگاه
بنوشند و تا آخر روز بران صبر کنند تا تنقیه نیک نماید و در آخر روز آب کشک جو که دران دراج و تیهو پخته باشند غذا سازند اگر قوت ضعیف باشد دلالاساده بدهند بعد
دو یا سه روز راحت داده این حب سحرگاه بخورانند و نسخهٔ آن همان حب تربد و مغز قرطم ست که در قول صاحب کامل گذشت و اگر وقت نوبت مقی که تلطیف بلغم نماید
و قی آورد بدهند نافع باشد مثل آنکه ترب را در آب خوب بپزند و صاف کرده دران آب سکنجبین ساده ده درم و نمک طعام یکدرم انداخته بنوشانند و طبیب را میباید که در معالجه
این تپ ملول نشود زیرا که البطی البرء عسر الانقلاع کثیر العود هست و در هر هفته یکدو بار بحسب قوت تفقد امر طبیعت نماید پس اگر طبع قبض باشد تلیین آن بسنای مکی و معجون

خیارشنبر و حب ایارج و حب غاریقون باید کرد و در ایام دیگر مدرات بول مثل بادیان وانیسون و تخم کرفس و تخم خربزه دهند و قرص ورد و قرص غافث آنرا نافع است و هرگاه
مرض طول کشد بهر تقویت فم معده گلقند با مصطکی بخایند و فرو برند و این ضماد بر فم معده نمایند **صفت آن** قصب الذریره سک رامک گل سرخ هر واحد ده درم زعفران
نیم درم همه را باریک سوده با آب مرزنجوش و نمام و قیصوم بسرشند و باید که غذا ماء الشعیر با لحوم تیهو و دراج و نخود و دارچینی و بادیان دهند و عقب آن گلقند ده درم با
مصطکی یکدرم خوب خاییده فرو برند و هر صبح قرص غافث یکدرم با سکنجبین بزوری ده درم بخورند **صفت قرص غافث** بگیرند عصارهٔ غافث ترنجبین هر یک شش درم
طباشیر گل سرخ سنبل الطیب هر واحد دو درم همه را باریک سوده با آب خالص سرشته قرص سازند **صفت** سکنجبین بزوری تخم کاسنی بادیان تخم کشوث هر واحد
سه درم عصارهٔ غافث دو درم پوست بیخ کبر پوست بیخ کرفس پوست بیخ بادیان هر واحد پنج درم انیسون یکدرم همه را نیمکوفته در سرکهٔ کهنه ربع رطل و آب دو رطل
یکشبانه روز تر کرده بجوشانند تا بنصف رطل آید و صاف کرده شکر سرخ و فانید یک رطل داخل کرده بقوام آرند و اگر فصل گرما و سن شباب و تشنگی باشد سکنجبین ساده
درم با گلقند شکری ده درم اقتصار کنند و غذا مزورهٔ ماش مع لحوم دراج و تیهو و ماکیان دهند و مویز سرخ طائفی و کشمش و مغز فندق و مغز حب المحلب تنقل فرمایند
و از حمام و در آمدن اندر آب سرد باز دارند باقی همانست که در قول صاحب کامل گذشت **خجندی** گوید که اگر حرارت بشدت باشد سکنجبین ساده تنها یا شربت لیمو با آب سرد
و آب برگ کاسنی و بادیان بنوشند و هرگاه آثار نضج پدید آید بمطبوخات یا حقنها تنقیه نمایند نسخهٔ مطبوخ مناسب آن بادرنجبویه گاوزبان هر یک سه درم
تربد سفید یکمثقال بادیان افسنتین حاشا تخم کاسنی هر یک دو درم پوست هلیلهٔ کابلی پوست هلیلهٔ زرد هر یک سه درم فلوس خیارشنبر ده مثقال گلقند یازده درم
روغن بادام شیرین دو درم باقی اجزا مع اوزان همانست که در قول ابن الیاس گذشت لیکن بیخ کبر و سنبل و حب قرطم و ایارج مطروح است و اگر ارادهٔ اسهال مفرط باشد
ایارج سردار و کنند و هر قدر که خلط غلیظ تر باشد دلک نافع تر باشد و اگر فم معده ضعیف باشد با غذیها شفه و تا نخورش معمول از سکره و مری و چقندر و زیت غذا سازند
و فم معده را بروغن ناردین یا روغن بان بمالند و مصطکی و کندر و مانند آن بدهند و چون از چهارده روز تجاوز کند احتیاج بسکنجبین بزوری افتد و این قرص غافث
ایشان را نافع است نسخهٔ آن عصارهٔ غافث ترنجبین هر یک ده درم سنبل الطیب گل سرخ هر یک پنج درم طباشیر دو درم شربتی یکمثقال بماء الاصول و یا با این
طبیخ پوست بیخ کرفس و بادیان هر واحد ده درم و تخم این هر دو و نانخواه و انیسون و زیره و بادآورد و شکاعی هر یک پنج درم در چهار رطل آب بپزند تا دو رطل بماند صاف
کرده دو اوقیه از آن با ده درم سکنجبین و یکدرم قرص مذکور بدهند و شونیز با عسل سرشته سه درم خوردن از نانخواه نافع تر است چند روز بران مداومت نمایند
ابو منصور گوید که علاج حمای بلغمیهٔ دائره آنست که در ابتدای نوبت تب از سکنجبین عسلی اوقیه با آب نیمگرم قی کنانند و در قی بر مریض درشتی نکنند بلکه سکنجبین
و آب بسیار بنوشانند و آنچه بسهولت برآید غنیمت دانند و جهد باستنظاف و استقصا ننمایند و هر شب این دواء التربد بخورانند تربد مثل سرمه سوده ده درم مصطکی
و زنجبیل هر واحد یکدرم نبات همچند مجموع شربت یک مثقال الا آنکه طبیعت دو بار در روز و شب اجابت کند و چون صبح شود گلقند شکری پنج درم با انیسون
و مصطکی بخورانند و عقب آن سکنجبین عسلی یک اوقیه بنوشانند که این تدبیر ادرار قوی نماید و نفع بلیغ بخشد و وقت طعام او حتی الامکان بعید تر از وقت
نوبت کنند و بسکنجبین غرغره فرمایند و مالش سینه و فم معده بروغن ناردین یا روغن بابونه یا ببعض ادهان حارهٔ لطیفه کنند و تقویت فم معده و کبد
بکندر و مصطکی و سعد و مانند آن نمایند و اگر حاجت حقنه باشد بآب شبت و بابونه و سپستان ولندک عسل و روغن کنجد گاه گاه بعمل آرند و اگر حاجت
ماء الشعیر مس کند با تخم کرفس و بادیان بپزند پس اگر در معده ترش گردد ننمایند و این تدبیر تا یک هفته بکار برند اگر در طول نوبت او و اعراض او کمی
رو نماید و وقت نوبت تاخیر کند بهمین تدبیر بگذرانند و اگر تب را زائد یا واقف بینند اسهال قوی باین معجون آورند و نسخهٔ آن همان مسهل است که در
قول ایلاقی گذشت بعد از آن تعدیل تدبیر نمایند اگر مریض ضعیف باشد بچهٔ مرغ و لحوم بریان و قلیها و مطنجنات دهند و از شوربا و ثرید اجتناب کنند و اگر تب از
چهارده روز بگذرد قرص ورد یا طبیخ پوست بیخ کرفس و غیره که در قول خجندی مذکور شد بدهند و در هر دو شب یکبار دواء التربد اسهال کنند و اگر هنوز تب قوی باشد
معجون مذکور دهند و هرگاه در تب نقصان بین نماید لزوم حمام کنند و هر روز قبل از غذا عرق آورند و پرهیز از شرب آب سرد نمایند که آن تب را بغایت دراز
سازد بسبب تغلیظ خلط و تجمید او و اگر تشنگی باشد بآب گرم تسکین او نمایند بسبب گداختن خلط و تحلیل آن و اگر صداع عارض شود بر سر آب گرم مطبوخ بابونه

واکلیل الملک و نمام بریزند و بروغن سعوط نباید کرد و اگر سرما و لرزهٔ تپ اشتداد نماید وقت نوبت آب گرم که دران مصطکی و حبق وغیره ادویه که در قول شیخ گذشت
جوشانیده باشند بنوشند و زیر جامهٔ او آب طبیخ حبق و بابونه و اذخر و مرزنجوش و نمام و شبت و یا طبیخ عاقرقرحا تبخیر نمایند که آن منع سردی حادث درین تپ
و در ربع نیز کند و اگر ماده غلیظ جامد باشد و علامتش طول نوبت و شدت سماجت مزهٔ دهن ست سکنجبین ندهند که آن غلظ او می افزاید و اگر ماده رطب لین باشد
و علامتش خروج او در قی یا برازست سکنجبین باید داد که آن جلای خلط بارد و تفتیح سدد جگر و گرده و انحدار خلط رطب نماید و شراب قوی کهنه صرف نافع بود
و این قرص نافع سوء مزاج در حمی بلغی ست بگیرند انیسون و صبر و گل سرخ هر یک چهار درم ساذج هندی و افسنتین و کزبره و تخم کرفس هر یک دو درم عصارهٔ غافث
و مصطکی و بادیان هر یک سه درم و ج یک نیم درم کوفته بیخته قرص سازند و هر روز یک درم با آب گرم و سکنجبین عسلی بخورانند سعید گوید که علاج حمای نائبهٔ بلغمیه بچیزی باید
که ملطف و مقطع باشد و بدین سبب باید که مریض را سحرگاه سکنجبین در آب بنوشانند و بعد آن گلقند شکری دهند و بعد صبح ماء الشعیر اندک قبل چهار ساعت
از زمان نوبت بدهند اگر حرارت قوی و بول رنگین و مریض شاکی تشنگی باشد پس سکنجبین بعد زمانی بدهند و تلیین طبع با آب تمر هندی و سکنجبین کنند یا به تقویت فم معده
بگلاب و آب مورد و رامک نمایند و اگر حرارت اندک باشد عوض ماء الشعیر گلقند دهند و آبیکه دران مصطکی جوشانیده باشند بنوشانند و هرگاه علامات نضج ظاهر گردد
و قوت قوی باشد تنقیهٔ بدن بایارج یا بحب صبر کنند و اگر قوت ضعیف بود قرص بنفشه و شکر دهند و اگر قوت متحمل آن نباشد حقنه کنند و بتخم سرمق و سکنجبین و آب
مطبوخ شبت قی آورند و اگر قوت ضعیف بود و تغذیه ممکن نباشد ماء الشعیر که دران پودینه پخته باشند بیاشامند و سکنجبین بنوشانند و اگر در معده ترش گردد عوض
آن بمزورهٔ زیرباج یا بسبر که و مری و شکر غذا سازند و اگر زمانه طول کند و خوف سقوط قوت باشد غذا ابدراج و تیهو مطنجن کنند و امر بخاییدن مصطکی نمایند و اگر مریض را
قی عارض گردد و بدن ممتلی باشد بحبس آن نپردازند و خاصةً در ابتدای نوبت و اگر قی کثرت نماید رب انار با پودینه بدهند یا رب حصرم یا انار دانه که دران پودینه
جوشانیده باشند و اگر سردی عارض در ابتدای نوبت عظیم باشد آب مطبوخ انیسون بنوشانند و زیر مریض آب مطبوخ مرزنجوش نهند و شراب عسل بنوشانند و اگر
زمانهٔ تپ دراز گردد و تهبج وجه و اطراف بسبب برودت خلط غالب رو نماید قرص گل با سکنجبین بخورانند و اگر مزاج بارد باشد قرص لک دهند و تدریج در غذا در ریاضت
و سائر عادات کنند تا آنکه بدن قوی گردد قرشی و خضر مینولیسند که علاج تپ بلغمی انضاج بلغم ست و تنقیهٔ آن و تقویت فم معده و قی در هر نوبت یا اکثر نوبتها
اشربه سکنجبین یا شربت لیمو یا شربت نیلوفر مع لیمو یا شربت قشر اصل هندبا و همچنین شربت بنفشه و سکنجبین یا شربت دینار و شربت ورد یا سکنجبین بزوری
یا عنصلی با آب گرم و یا جوشاندهٔ تخم خیار و بادرنگ و کاسنی و زرشک با سکنجبین ساده یا بزوری یا شکر دهند و بزور با وجود تسکین تشنگی و تبرید حرارت تپ انضاج بلغم بجا
میکنند و آب لیمو بشکر نافعست و شربت انار شیرین هنگام سرفه نیکوست و نزد تشنگی آب اصل السوس بشربت لیمون یا سکنجبین شیرین کرده جرعه جرعه بدهند و گاهی
ماء العسل حار یا جلاب گرم با آب اصل السوس استعمال کرده میشود اگر حرارت قوی نباشد و گاهی گلقند بشربت لیمون یا سکنجبین بزوری یا عنصلی بجوشاندهٔ بادیان
و اصل السوس و تخم کرفس و پرسیاوشان استعمال میکنند هنگام غلظ بلغم یا شربت ورد و سکنجبین یا شربت افسنتین اگر در معده ضعف باشد و قریب اقراص نگردند در همه حمیات عفنیه تا آنکه
مرض به بست روز نرسد و هرگاه از بست روز تجاوز کند و زمانهٔ او طول کند و زائل نشود احتیاج بقرص زرشک کبیر یا قرص ورد کبیر افتد یا مثل قرص انبرباریس را که آن
بشربت پوست بیخ هندبا دهند یا قرص گل بدهند و برای اقراص غافث فعل عجیب ست درین تپ و طبیخ غافث و شکاعی و بادآورد و شاهتره و کاسنی و کشوث
و اندک خطمی بشکر یا سکنجبین تنها یا بگلقند بدهند و گاهی این ادویه با ادویهٔ ملین طبیعت مثل تمر هندی و آلو بخارا و سپستان ترکیب میدهند و از ان شربت میسازند
و اما آلو بخارا یا تمر هندی تنها ایشان را مضرست و آلو مصر ترست و ده درم گلقند و سی درم سکنجبین آنرا نافعست و دواء التربد از درم تا مثقال و تا دو درم ملین طبیعت
و اگر معلوم کنند که در جگر ضعف ست شربت دینار با آب کاسنی مروق باندک آب سماق و مروق بشکر تنها یا با ریوند اگر احتباس طبع معتاد بود و قوت متحمل باشد باید داد
و دار ارو گرسنگی و مالش بدن و تقویت فم معده آنرا نافع ست مستفرغات منجمه یا تنها لقوع حلو با ترنجبین ست و بعد روز هفتم و ظهور نضج در قاروره در مستفرغات
ایشان غاریقون اند مطبوخ و در لعوق داخل کنند و اگر در نضج دیر گردد سکنجبین بزوری و اصولی دهند و بعد ظهور آثار نضج در بول در روز شانزدهم این لعوق دهند
غاریقون ریوند تخم کشوث غافث هر واحد نیم درم پوست هلیلهٔ کابلی یکدرم در شربت اصول یک اوقیه آمیخته بلیسانند و از مستفرغات جیده این مطبوخ ست سپستان

سی عدد وتخم خیارو کاسنی وغاریقون واصل السوس وزرشک هر یک دو درم بسفایج وقنطوریون وسنای مکی وهلیلهٔ کابلی وهلیلهٔ زرد هر یک پنج درم جوشانیده
صاف کرده خیارشنبر ازده درم تا پانزده درم ترنجبین یا شکر یا گلقند بیست درم مالیده باز صاف نموده با تربد وریوند هر یک نیم درم مقل زرد وکتیرا هر یک یک درم
دیا حب ایارج یا ایارج فیقرا ویا حب ازراوند وهلیلهٔ کابلی وغاریقون ومقل ازرق وکتیرا وتربد هر یک دو دانگ کوفته بیخته بروغن بادام چرب کرده بمغز خیارشنبر بسرشند
ویالعوق خیارشنبر باندک غاریقون بدهند واگر قوت ضعیف باشد اقدام بر استفراغ ایشان نکنند بالعاش قوت آنها وتلیین طبیعت ایشان بریوند وسکنجبین یا
بفتائل مسهله یا حقنهای لینه که دران قرطم وبسفایج وقنطوریون افتد باید کرد واعتنا نمایند بر شرب بادراری ایشان بمثل تخم خیارین وخربزه وتخم کرفس شیره برآورده
سکنجبین بیاده داخل کرده وخصوصاً اگر تب از بلغم شور باشد مقیئات تخم ترب بسکنجبین عسلی وآب گرم یا سکنجبین با آب اصل السوس یا بیخ خربزه واصل السوس جوشانیده
صاف کرده بسکنجبین **اغذیه** مادهٔ این مرض اگرچه غلیظ بلغمی ست لیکن طویل میباشد پس محتاج تکثیر غذا بیشتر از صفراوی بود ومادام که قوت متحمل باشد در دادن
شوربا درین تب تاخیر نمایند تا روز چهاردهم وبعد از چهاردهم شوربای بچهٔ مرغ با دارچینی وشبت یا بقرطم استعمال کنند ودر ایام اوائل نخود آب بشکر در روغن بادام یا ماء الشعیر
بشکر یا بعسل ویا ماء الشعیر مرکب با ملطفات مثل نخود وقدری بادیان بکار برند وگاهی احتیاج میشود بزیادتی تسخین ماء الشعیر مثل اندک فلفل یا بادیان یا مصطکی وباید که عقب آن سکنجبین بزوری
یا ساده بنوشند تا انحدار آن کند ومغز نان یا شربت لیمون ومزوره کدو شبت یا زیرباج ومزورهٔ انار دانه بسرکه وشیرهٔ بادام بشکر وآب لیمو با شکر دهند **ادویه موضعیه** مالش فم معده بروغن
سنبل یا روغن گل که درآن سنبل ومصطکی جوشانیده باشند یا بیکو دبز ورد وافسنتین با آب قرنفل ضماد سازند **انطاکی** گوید که درینجا چیزی بهتر از شربت اصل ادلا وسکنجبین عنصلی یا عسلی بعده استعمال
شکم ازماهی دبران شرب طبیخ شبت وترب مع بورهٔ ارمنی وعسل وقی کردن آن نیست که در سرعت ازالهٔ آن بتجربه صحیح یافته ودر شرح اسباب است که دوا التربد عجیب است
ودر شربت آن ذکر نکرده وباید که چهار مثقال بدهند وملازمت گلقند عسلی وقت عشا نمایند ودادن شربت لیمون مضایقه ندارد برای تقطیع وهنگام احساس برد یادی
حرارت شرب چیزیکه تسکین عطش نماید مثل شربت نیلوفر وبنفشه جائز ست وهرگاه زمانهٔ تب طول کند قرص گل یا زرشک معین کنند واین حب درین تب مجرب ست
صنعت آن ایارج فیقرا یکجزو تربد غاریقون مقل ازرق سکبینج هر واحد نیم جزو بوره ارمنی نمک هندی انیسون هلیلهٔ کابلی هر واحد ربع جزو بآب کرفس حب سازند شربتی چهار
مثقال بسکنجبین عسلی یا بشربت اصول واگر حرارت زیاده باشد ریوند نیم جزو افزایند ودر سرما دسن بیری اشق وحلتیت هر واحد ربع جزو اضافه کنند وآب جوشانیده
مصطکی وبادیان وکرفس وکشوث بنوشند ومالش بدن خصوصاً فم معده بروغن بهی یا زیت که دران سنبل وریوند وبورق ولادن ومصطکی جوشانیده باشند باید کرد
وغذا آب نخود ودر زیادتی حرارت ماء الشعیر دهند وهنگام سقوط قوت بچهٔ مرغ جائز ست وآبازیر داخل کنند اگر تشنگی نباشد وازمجربات بخور افسنتین ست وتعلیق سه
مثقال بلور یک قطعه در جلد بز وبخور باستخوان سنگ پشت وتعلیق دندان مرده وبنیر مایه خرگوش شتر یا دبخور آ واکل لحم فرس در مطلق تب بارد ودر نزهت نوشته که
در تب بلغمی ابتدا بقی نمایند پس اسهال آورند بعد از آن اکثار نمایند از سکنجبین بزوری وعسلی وآب نخود لسبت وبورق وتدهین بدن بمثل روغن بابونه ومرزنجوش
که دران بورق حل کرده باشند وعلاج مختص تب بلغمی مطلقاً قی کردن بماء العسل وسکنجبین بزوری وطبیخ شبت وترب وبورق ست بعده شرب غاریقون وریوند
وانچه دران تربد وشحم حنظل افتد **مصنف خلاصه** مینویسد که چون بار اول دریابند هر بامداد دو او قیه سکنجبین عسلی یا شربت اصول باندک آب آمیخته بدهند
وبعد سه روز گلقند وغیره دهند بدستوریکه در قول صاحب کامل گذشت تا هنگامیکه علامات نضج ظاهر شود واگر هر شب وقت خواب دوا التربد استعمال نمایند
فائدهٔ تمام دارد وصبح گلقند هفت درم با مصطکی وانیسون بدهند وبعد از نضج مسهلی مرتب سازند ازین نوع سنای مکی بسفایج تخم کاسنی هر یک چهار درم اصل السوس مقشر گل
مقشر غاریقون تربد خراشیده هر یک یکمثقال تخم خطمی بنفشه خاقشی هر یک سه درم آلو بخارا دو او قیه عناب سپستان هر یک یک او قیه مویز منقی شش درم بادیان
انیسون هر واحد یکدرم جوشانیده صاف نموده مغز فلوس خیارشنبر دو او قیه ترنجبین شش درم شکر سفید نیم او قیه روغن بادام یکدرم اضافه نموده ریوند چینی نیم درم
سوده پاشیده بنوشند وحبی که در قول انطاکی گذشت درین باب بغایت مجرب ست وحب صاحب کامل نیز ستوده است بعد از هر هفته یکبار دهند وبهمین نوع تنقیه
فرمایند واین معجون درین باب بغایت قوی ست ونسخهٔ آن مسهلی ست که در قول ایلاقی گذشت وبازبته بیز تجنستین بدون تمجون نمایند واگر بوقت نوبت قی بمقیئات بلغم
کنند بغایت سودمند ست وباقی تدبیر همانست که در قول صاحب کامل مسطور شد **مؤلف** اقتباس گوید که گلقند عسلی تازه وسکنجبین ساده هر یک دو توله بلیسانند وبالایش

گلقند شکری چهار توله در گلاب یا در آثار و عرق بادیان نیم پاو بجوشانند که بنیمه آید صاف نموده نیم گرم بنوشانند و غذا نخوداب چینهٔ مرغ و یا شوربای بچهٔ مرغ با روغن بادام
با نان تنک دهند تا یک هفته و در قوانین العلاج مرقوم ست که تلطیف غذا در اوائل لازم بود چون بنوماش و برنج و ماش مقشر و شوربای چوچهٔ مرغ بعد نضج و اجب
باشد برای حفظ قوت و یا گوشت مرغ کلان بعد چهار دهم و نخوداب بگوشت کبوتر بچه بعد بست و یکم و بجای آب در ابتدا برماء العسل اکتفا ورزند و تعود یکهفته
بمقیئات بلغم قبل از نوبت قی کنند بکرات و مرات و قید یکهفته جهت آنست که معده رنجانیده میشود و ورم پیدا مینماید و روز نهم ملاحظه نمایند که بلغم از
کدام قسم ست پس مناسب آن ادویه بکار برند چنانچه در بلغم زجاجی ادویهٔ قویه و گرم ملطف تر باشد مثل شکاعی و بادآورد و افسنتین و غافث و جعده و قنطوریون
دقیق و برنجاسف و مانند اینها و در دیگر اصناف خفیف از اینها بدهند و اغذیهٔ منضجهٔ گرم در نضج بسیار دهند و بعد انقضای دوره غذا دهند و جهت تقویت
معده این ضماد کنند لادن سک المسک مصطکی افسنتین سعد گل سرخ هر واحد یکتوله بآب برگ ریحان و پودینهٔ سبز و تا پانزده روز برین تدبیر مانند ولیکن
جهت حصول نضج این مطبوخ دهند اصل السوس مقشر انیسون پرسیاوشان هر یک پنج ماشه بادرنجبویه شاهتره هر یک هفت ماشه مویز منقی یکنیم توله انجیر زرد
سه عدد گاوزبان پنج ماشه خمیرهٔ بنفشه گلقند عسلی هر یک سه توله و یا مطبوخی دهند که در قول ابن الیاس گذشت و روز شانزدهم وقت شب معجون مسهل
حلو یخان سه ماشه یا معجون که مذکور گردد خورانند و صبح در مطبوخ مذکور برگ سنا یکتوله تا دو توله پوست هلیلهٔ زرد هلیلهٔ سیاه هر واحد یکتوله ریوند خطائی
تربد سفید هر یک هفت ماشه زنجبیل سه ماشه خیارشنبر شش توله ترنجبین پنج توله شربت دینار سه توله روغن بادام پنج ماشه و آلو بخارا ده عدد اضافه نمایند
و وقت دوپهر نخوداب دهند و وقت شام نان ثرید بشوربا و یا شله بخورانند و روز هفدهم تبرید دهند بدین صفت قرص افسنتین سه ماشه در جوارش مصطکی
مرکب حلویخان نه ماشه آمیخته بلیسانند و اصل السوس مقشر گاوزبان هر یک پنج ماشه انیسون چهار ماشه بادیان بادرنجبویه هر یک هفت ماشه در عرق مکوه
و گلاب و عرق شاهتره هر یک شش توله جوشانیده مالیده صاف نموده شربت بزوری اصولی حلویخان سه توله تودری یا حرف هفت ماشه اضافه کرده
بنوشانند و غذا بدستور و همین طور سه چهار مسهل زاده بعده قرص غافث سه ماشه در شربت افسنتین یکتوله آمیخته با مطبوخ که در آن اصول ثلاثه است و در
قول شیخ گذشت عوض افسنتین مصطکی سه درم و گلقند ده درم داخل کرده دهند **صفت معجون مسهل** تربد سفید برگ سنا حب النیل مدبر هر یک سه درم
گلقند غاریقون هر یک دو درم سقمونیای مشوی یکتوله مغز تمر هندی چهار توله در سه چند عسل و قند قوام ساخته بیامیزند شربتی از یکدرم تا دو درم دو دوا الترنج
هر شب یکمثقال دادن درین باب بسیار نافع ست و بعد از حصول نضج باید که باز تکرار تنقیه نمایند بدستور سابق و اگر ازین تدبیر هم مفارقت نکند پس بنگرند
اگر قاروره رنگین و غلیظ باشد فصد باسلیق و اسیلم بکشایند و خون بقدر قوت بیمار بگیرند جهت اخراج بلغم غلیظ و مواد متعفنه عاجل النفع ست و اگر ازین تدبیر
نیز باقی ماند مروق دواء المبارک بشربت بزوری دهند و هرگاه مرض طول کند قرص گل رازی دهند و نسخهٔ آن همانست که در قول ایلاقی بعد قرص گل نسخهٔ
ابن زکریا بنوع دیگر مسطور شده و آنجا که بعد چهار پنج ماه یا کم و زیاده تهیج و آماس در پشت چشم و پای پدید آید باید که قرص گل با ایارج فیقرا که در قول مذکور بجا آ
قول شیخ گذشته بدهند و بتدبیر سوء القنیه رجوع نمایند ولیکن بفاصلهٔ یکروز تا سه هفته وقت شب دوای رازی دهند اجزای آن همان مسهل ست که در
قول ایلاقی گذشت با نبات مساوی آمیخته شب بدهند و صبح شربت دینار کبیر چهار توله در عرق عنب الثعلب و بادرنجبویه هر یک هفت توله دهند و وزن دیگر دواء الکرکم
کبیر نه ماشه و شربت افسنتین و سکنجبین فوهی هر یک دو توله در عرق مکوه یا در آثار حل کرده بدهند و بخور برگ نیب و بادیان جهت عرق آوردن در رفع این تپ معمول است
و بخور عاقرقرحا همین اثر دارد و در انطاکی نوشته فنفد سه ماشه در شربت افسنتین یکتوله السیدن در رفع این تپ از تجربات خود ترقیم فرموده و همچنین بخور لتهٔ حیض زنیکه
اول بار او را حیض آمده باشد و در عشرهٔ کامله در حمای بلغمی دائره مرقوم ست که بعد از گذشتن چهار ماه یک فنجانه کشکاب با نیم مثقال فلفل سیاه سه ساعت قبل
از نوبت دادن در سه روز رفع این تپ میکند بجهت کثرت ادرار و رفع تعفن و بقراط در فصول نوشته که آب گرم قبل از نوبت بر سر بیمار انگیختن از مجربات نیست و قاضی
ثناء الله صاحب مرحوم در معالجات ثنائی قلمی فرموده اند که در تپ بلغمی دائره ولازمه تا چهل روز متواتر گلقند عسلی و سکنجبین ساده مساوی دادن بهتر ازین چیزی دیگر نیست

علاج حمای لثقه

علاجش بعلاج حمای مواظبه نمایند مگر اقدام بر تسخین و ملطفات درینجا باحتیاط و تدریج نمایند زیراکه مادهٔ این تپ در عروق محصور است از ینجهت بسرعت تحلیل نشود
بلکه باستعمال ادویهٔ محلله ملطفه متحرک و متبخر گردد و حرارت آن بسوی اعضای اصلیه خصوصاً قلب بطریق عروق برسد و آن گرم گردد و بدق مؤدی شود و ایضاً دران
خوف حدوث سرسام بارد ست چنانچه وجه آن عنقریب در اقوال مبین گردد و در دادن مبردات نیز آن دلیری نشاید که در تپ صفراوی زیراکه ماده را خام کند در مرض
بطول کشد و فساد آن بجگر رسد و منجر باستسقا شده علاج مشکل گردد و آنجاکه سرفه باشد ترشی دور باید داشت و حبوب مسکن سرفه بدون مخدری ساخته
در دهن دارند و آنجاکه دماغ قوی بود و صداع نباشد تنقیهٔ بلغم بقی گاه گاهی بعد طعام بمقی مناسب یا باسهال برفق بعد ظهور نضج بمسهلی که سخت گرم و تیز نباشد
مناسب بود و آنجاکه صداع باشد بحقنه و شیاف شکر تلیین طبع اولی ست و دیگر تدابیر که در غب غیر خالصه مذکور شد حسب حاجت بکار برند غیر از مخدرات با محلله
جهت تلطیف خفیف و تقویت معده سکنجبین و گلقند و عرق بادیان دهند و اگر دماغ ضعیف بود سکنجبین نباید داد در گلقند تنها خواه بعرق بادیان و امثال آن
بحسب وجوب مشاهدهٔ حال اقتصار ورزند و تلیین طبع بمغز خیارشنبر کنند و بعد نضج تنقیه و ادرار بول نمایند و بعد تنقیه قرص گل سود دارد و آنجاکه در سینه
خشونت بود مطبوخ بنفشه و سپستان و پرسیاوشان و اصل السوس و خطمی فائده نماید و استحمام بعد نضج تام کثیر النفع ست بشرطیکه در دماغ ضعف نبود و صداع
نباشد و اگر لثقه کهنه مشتبه بدق باشد طبیخ اصل السوس بادیان پرسیاوشان هریک چهار ماشه مویز منقی ده دانه نانخواه دو ماشه قرنفل چهار عدد جوشانیده
نبات یکتوله داخل کرده دهند بعد از آن مسهل بدهند و دستور العمل بعض متاخرین در علاج این تپ آنست که هفت روز نضج ماده بدین دوا کنند گل بنفشه اصل السوس
بادیان هریک چهار ماشه عناب هفت دانه جوشانیده گاهی گلقند گاهی شربت بنفشه دران حل کرده خاکشی پاشیده بنوشند و روز هشتم بدین مطبوخ مسهل دهند
گل بنفشه بادیان عنب الثعلب اصل السوس هریک نه ماشه پرسیاوشان شش ماشه عناب ده دانه جوشانیده صاف نموده مغز خیارشنبر ترنجبین هریک شش توله
گلقند چهار توله مالیده باز صاف کرده روغن بادام شش ماشه انداخته بنوشند و روز نهم جوشاندهٔ مذکور و روز دهم مسهل مسطور و روز یازدهم دوای روز نهم و روز دوازدهم
مسهل مذکور و روز سیزدهم و چهاردهم و پانزدهم عنب الثعلب تخم کاسنی هریک چهار ماشه گلاب پانزده توله در جوشاندهٔ مذکور داخل نمایند و روز شانزدهم این مسهل دهند
عناب ده دانه گل بنفشه گاوزبان بادیان مکوه اصل السوس هریک نه ماشه پوست بیخ کاسنی شش ماشه سنای مکی یکتوله جوشانیده فلوس خیارشنبر ترنجبین گلقند
روغن بادام باوزان سابق افزوده بدهند روز هفدهم اطریفل مربی بگلاب شسته بخورند بعده دوای روز چهاردهم بدهند غذا شوربای قلیه خشکه روز مسهل میانهٔ روز
نخوداب و شب شوربا و خشکه روز هژدهم قرص گل صغیر با سکنجبین بزوری معتدل سرشته بخورند بعده شکاعی پوست بیخ کاسنی عنب الثعلب هریک چهار ماشه جوشانیده
گلقند حل کرده بدهند بعد از آن همین ادویه استعمال نمایند تا خاطر جمع شود **اقوال افاضل** شیخ الرئیس می فرماید که علاج حمای بلغمیهٔ لازمه مسمی بلثقه علاج بلغمیه
نائبهٔ هر روزه ست و فرق فیما بین آنست که درین تپ باید که استعمال ملطفات حاده بآهستگی نمایند و اگر اقتصار نمایند بر مثل سکنجبین و گلقند و جلاب عسل و ماء العسل
و آب بادیان و کرفس و اصول ثلثه یعنی بیخ کاسنی و بادیان و کرفس نفع کند زیراکه این ادویه نضج ماده برفق نمایند و تحریک آن بسوی اعضای رئیسه نکنند و گاهی
کامخ شبت و کامخ کبر ایشان را نفع نماید و خصوصاً در وقت ظهور آثار نضج در ماده و تدبیر غذای ایشان در مراعات زمانها یعنی بتوسیع در اغذیه کثیر الغذا و حلاف
آن یعنی بتجویع و تلطیف و قوت قوة و ضعف آن مثل تدبیر مواظبه است که در سابق مذکور شد و از ادویهٔ جیده برای ایشان **قرص عشره** است که دران ده ادویه است
و در قرابادین نوشته **و ایضاً** از ادویهٔ جیدهٔ مجربه برای ایشان این قرص گل ست گل سرخ شش درم رب السوس شاهتره سنبل الطیب هر واحد چهار درم مصطگی
کهربا هر واحد سه درم انیسون دو درم **و ایضاً** این قرص غافث نسخهٔ آن غافث چهار درم گل سرخ یکدرم و ثلث طباشیر دو درم و نیم ادویه سوده بآب قرص سازند
و ایضاً غافث سه اوقیه گل سرخ نیم رطل سنبل الطیب نیم رطل طباشیر چهار اوقیه **و ایضاً** این قرص افسنتین نسخهٔ آن افسنتین اسارون تخم کرفس انیسون
مغز بادام تلخ شکاعی بادآورد عصارهٔ غافث مصطگی سنبل الطیب هر واحد دو درم **جرجانی** و ایلاقی می نویسند که علاج این تپ همچنان علاج تپ بلغمی نائبه است
جز آنکه در علاج این تپ مباشرت بادویهٔ منضجهٔ ملطفه چندان دلیری که در نائبه کنند درینجا نتوان کرد خاصةً اگر باوی صداع یا ضعف دماغ بوده باشد زیراکه بیم آن
باشد که در وقت تحرک ماده لطیف گشته بدماغ برآید و سرسام آرد پس اولی تر آن باشد که معده را بگلقند قوت دهند و برای تلطیف خلط از سکنجبین ساده

نسخهٔ قرص گل
نسخهٔ قرص غافث

یا سکنجبین که درآن بیخ بادیان پخته باشد یا جلاب و اندک بادیان با آب کرفس جوشانیده تجاوز نکنند و از قرص گل نیز تجاوز نکنند و از بهر این بقراط گفته است که تپ مردم پیر را نرم و آهسته تر باشد و بنرمی و آهستگی تپ ایشان غره نشاید کرد و بچیزهای گرم دادن دلیری نباید کرد الا بعد احتیاط تمام و اگر دماغ قوی باشد و صداع نبود و تپ آهسته باشد بعد نضج تنقیهٔ بلغم بحبها کنند که دران شحم حنظل باشد و ادرار بول بماء الاصول نمایند و قرص غافث و قرص افسنتین سود مند بود

(نسخهٔ قرص غافث)

صفت قرص غافث بگیرند عافث سی درم گل سرخ شصت درم طباشیر چهل درم شوبتی دو درم **نوع دیگر** عصارهٔ غافث شش درم گل سرخ سنبل طباشیر ترنجبین هر یک دو درم شربتی یکمثقال و صفت قرص افسنتین در قول شیخ گذشت یکمثقال ازان با پنج درم گلقند و یا یازده درم سکنجبین ساده بدهند و نسخهٔ قرص گل نیز در قول مذکور مسطور شد لیکن درینجا عوض رب السوس اصل السوس نوشته و شاهتره و انیسون مطروح ست و شربت آن یکمثقال و چون اکثر این تپ در آخر مؤدی باستسقا میگردد پس هرگاه علامات آن پدید آید بعلاج آن مشغول باید شد و نسخهٔ ماء الاصول که ادرار بول نماید و مزاج را باصلاح آرد همانست که در علاج حمای مواظبه در قول ایلاقی بحوالهٔ قول صاحب کامل مذکور شد **مصنف حاوی صغیر** نوشته که در تپ لثقه هر صبح جلاب از تخم کاسنی سه درم و پوست بیخ آن پنج درم و از شکر سفید و ترنجبین هر واحد ده درم بنوشانند و غذا ماء الشعیر با اندک نخود پخته بدهند یا جلاب از سکنجبین ساده ده درم آمیخته گلقند شکری ده درم دران مالیده باشند داخل کرده بنوشند و از آب شدید البرد منع کنند و در غذا تقلیل باید کرد و اقدام بملطفات قویه درینجا بتدریج و حذر کنند و هرگاه اثر نضج در قاروره ظاهر شود تلیین طبیعت باین مطبوخ نمایند

(نسخهٔ مطبوخ ملین)

سنای مکی پنج درم تخم کاسنی اصل السوس مقشر نیمکوفته بادیان گل سرخ بنفشه نیلوفر هر واحد سه درم مویز سرخ طائفی ده درم آلوی سیاه عناب هر واحد بست عدد همه را در سه رطل آب بپزند تا بیک رطل آید و دران فلوس خیارشنبر و ترنجبین هر واحد پانزده درم مالیده صاف کرده سحرگاه بنوشند و تا آخر روز بران صبر نمایند هرگاه اسهال خوب نماید جلاب بار از شکر سفید و عرق گاوزبان هر واحد ده درم و تخم ریحان دو درم بنوشند و در آخر روز غذا ماء الشعیر که دران نخود و لوبیا پخته باشند بدهند و دو یا سه روز راحت دهند پس قرص بنفشه مقوی بسقمونیا دربید و یا معجون خیارشنبر پنج مثقال در آب گرم حل کرده بنوشانند و باقی علاج و تدبیر او مثل علاج مواظبه باشد غیر آنکه قرص غافث و لک درین تپ لائق نیست **ابن نوح** خجندی بعد بیان امتناع باقدام مسخنات مینویسند که توجه بر تقویت معده بگلقند و قرص ورد نمایند و اگر دماغ صحیح باشد و تپ آهسته بود مدرات قویه مثل ماء الاصول و بزور و ماء العسل و دواء الکرکم و کمونی و فلافلی دهند و ازقی بمقطعات مثل سکنجبین و آب گرم باز نمانند و نان العسل و کامخ کبر یا مرقهٔ معمول با انجدان و صعتر بخورانند بقراط گفته کسی را که تپ بغیر صفرا باشد ریختن آب گرم بر سر او بمرات کثیر سود دارد و شرک هندی گوید که افضل علاج حمای بلغمی قی کردنست ولیکن بعد روز هفتم تا معدهٔ او ورم نکند و آهرن گوید که اطبا حمای بلغمی را تشبیه داده اند بچوب تر که در آتش انداخته باشند پس دخان او بسیار برخیزد و سوختن او کم باشد و ابن سرافیون گفته که صاحبان تپ بلغمی را اجازت حمام ندهند مگر بعد ظهور نضج چه او ایشان را ضرر دهد و علی بن زین گوید که درین تپ از مالش بروغن حذر کنند که ابطاء تحلیل میکند و محمد زکریا میفرماید که درین تپ اعتماد بر ادرار بول غلیظ باشد بمثل غافث و شاهتره و باداورد و شکاعی و اشق و کندر و مانند آن و جوع طویل و خواب ان انطاکی گوید که علاج حمای مواظبه بعینه علاج حمای لثقه ست لیکن در لثقه مزید اعتنا بتسخین واجبست زیرا که خلط در قعر عروق ست و ایضاً بدلک خشن و خوردن چیزیکه مفتح باشد مثل ماء العسل و کرفس برای انضاج و ایضاً بتعریق زیرا که عرق دران نمی آید مگر در اقلاع کلی **میر عوض** گوید که اگر درین تپ دماغ ضعیف و رنجور باشد استعمال مسخنات جائز نیست و باعث احداث لیثرغس میگردد و معرقات درین باب فائدهٔ تمام دارد **صفت** سفوفی که درین کار آزموده است بیارند حلزون چندانکه خواهند و یکشب در سرکه ترکنند انگاه آنچه ازان از گوشت باشد بیرون اندازند پس آن حلزون را بسوزانند چندانکه سپید گردد و بعد از تنقیهٔ خلط فاسد بقدر ثلث درم تا دو ثلث با شراب یا روغن گاو بوقت نوبت یا ظهور اشتداد بدهند و بدن بیمار را بپوشانند که از عجائب تجارب است و کم دیده شده که حاجت بتکرار عمل افتاده باشد **صفت** مطبوخی که علی بن زین در حمیات مزمنهٔ بارده مینویسد صعتر گل سرخ زنجبیل هر یک سه درم کشنیز خشک چهار درم پودینهٔ نهری پنج درم مویز منقی هفت درم همه را در دو رطل آب بجوشانند تا بنصف آید صاف نموده ثلث رطل نیمگرم بنوشند و دوا محی صاحب داراشکوهی در ذیل ادویهٔ مفردهٔ نافع حمای مواظبه مسطور شد **مؤلف** اقتباس مینویسد که درینجا بیشتر از مواظبه در ادرار کوشند و باستفراغ کمتر متوجه شوند و از استعمال مسخنات شدیده

در ابتدا سخت اجتناب نمایند تا مورث سرسام گشته موجب هلاک نگردد کذا فی الاکسیر زا دوای نواب علویخان که در رفع این تپ بعد سه چهار ماه از مجرب یافت
قرص گل سه ماشه در شربت بنفشه یکتوله بلیسانند و بالای آن تخم کاسنی کوفته در عرق کاسنی و عرق مکوه و گلاب هر یک ده توله تر کرده در جبولی انداخته بطور
رهنی بچکانند و هفت مرتبه تکرار نمایند بعده در ظرفی مسی قلعی دار که بر آتش اخگر چوب کنار سرخ کرده باشند انداخته صاف نموده سکنجبین بزوری دو توله داخل کرده
بنوشانند و در خلاصة التجارب نوشته که بعد تنقیه این دوا بسی مفید ست نانخواه مقشر یکتوله شب در آب شیرین خیسانیده صبح صاف نموده یک پیاله آن
بعسل شیرین کرده بدهند دوائی که حکیم بقاء الله خان از مجربات خود نوشته اند دار فلفل یک عدد قرنفل دو عدد در عرق کاسنی و مکوه هر یک نیم توله شب خیسانیده
صبح بدست مالیده قند یکتوله افزوده صاف کرده دهند و هر روز قند نیم توله دیگر اجزا بدستور بیفزایند تا چهارده روز پس هر روز بنحو یکه اضافه کرده شد بکاهند
تا هر یک بوزن روز اول برسد بعده بگذارند و چون هشت ماه بگذرد و سرفه و تهیج اطراف پدید آید این دوا دهند ص شیره مکوه خشک شیره گلوی سبز هر یک یکتوله
و اصل السوس مقشر هفت ماشه و تخم کشوث سه ماشه در عرق مکوه و شاهتره بر دیا و آثار بر آورده مثل کوکنار هفت نوبت چکانیده شربت بزوری حار
و شربت کشوث و الد علویخان هر یک دو توله داخل کرده و هفت عدد پاره سفال آب نادیده در آتش سرخ کرده هفت کرت از دست پناه گرفته در ان انداخته
صاف نموده بدهند و لیکن باید که اول قرص افسنتین سه ماشه در شربت کشوث دو توله بلیسند و بالای طعام مصطگی سه ماشه در دوا الکرکم آمیخته بدهند
صبح و شام تا یکهفته که عظیم الاثر ست و سالی تا مدت نه ماه لثقه داشتم و هر چند تنقیه و تعدیلات بکرات و مرات بکار بردم سودی نمیکرد حکیم کبیر علیخان معاینه
احوال و قاروره و نبض فرموده فی الفور امر بفصد باسلیق نمودند و این دوا دادند شیره فقاح اذخر هفت ماشه شیره تخم کشوث سه ماشه در عرق مکوه و افسنتین
هر یک هفت توله بر آورده پارهای سفال آب نادیده در آتش سرخ کرده هفت مرتبه داغ داده شربت قنطوریون نواب علویخان دو توله داخل کرده خاکشی
و تخم بادرنجبویه هر یک سه ماشه کف زده بنوشند تا دو هفته استعمال این فرمود در مدت یک هفته ازین تدبیر صحت یافتم

حمیات که اکثر از قسم بلغمیات بود

و گاهی از صفرا نیز باشد و از اقسام سودا البته نباشد و هر یک از ان مخصوص باسما و احکام ست و آن شش قسم ست اول انفیالوس که آنرا افیالوس
و انفالیوس نیز گویند و در سریانی فرسوسوس نامند و آن تپی باشد که در ان اندرون بدن برودت محسوس شود و بیرون آن حرارت باشد و حدوث این تپ
از بلغم زجاجی بود که در باطن و قعر بدن حاصل شود و آن موضع را بسبب برد خود سرد گرداند پس آنچه از ان عفن شود از ان بخار گرم در ظاهر بدن منتشر و متفرق
گردد و در ظاهر بسبب آن گرم آرد و آنچه متعفن نشود در باطن سردی آرد و برودت او قبل از زمان نوبت بهر آن ظاهر نشود که تا وقتیکه آن ساکن باشد عضویکه
او اندرونست از ان الفت گیرد و از سردی او منفعل نشود و چون حرکت کند وقت نوبت و ملاقی گردد بعضوی از اعضای باطنی مجاور آن عضو که
مالوف او نیست از ان منفعل گردد و سردی او احساس نماید و هرگاه عفونت در ان آغاز کند حرکت نماید و اندک متفرق گردد و بسبب غلظ و لزوجت خود
در تمام بدن عام نگردد تا در ظاهر بدن نیز سردی از ان حادث گردد و این تپ تا دیر میماند و منجر باستسقای لحمی گشته بهلاکت میرساند و پیران ازین تپ
کمتر نجات می یابند دوم لیفوریا که آنرا لنفوریا نیز گویند و آن تپی ست که اندران در باطن بدن حرارت بسیار محسوس شود و در ظاهر آن برودت و این تپ
در اکثر بلغمی بود و گاهی صفراوی حادث از صفرای محیط بسیار غلیظ و آن از بلغم چنان عارض شود که بلغم در باطن چون مشتعل شود و عفن گردد آن موضع را
گرم گرداند و بهر آنکه چیزی که ظاهر بدن را گرم کند بسبب غلظ و شدت برد او بسیار متحلل نشود پس ظاهر بدن بانتشار بخار آن بسیار گرم نگردد و بهر آنکه قوت مع
خون و روح بسوی چیز اذیت که آن باطن بدنست متوجه شود پس ظاهر بدن از حرارت خالی شود و بارد گردد چنانچه در غشی و خصوصا هرگاه در ظاهر بدن
بلغم خام زجاجی بارد باشد که آن اعانت بر برودت ظاهر بدن کند و ایضا بهر آنکه بسیار باشد که از ان بلغم که در باطن بدنست بخار قلیل ضعیف الحرارت متحلل گردد
و بسوی ظاهر بدن صعود کند و آن بسبب حرارت منفصل گردد و اندک مدت حرارت همراه آن باشد بعده آن حرارت از ان بخار زائل شود مثل آنکه از بخار آب گرم
زائل میگردد پس هرگاه آن زائل شد و آن بخار بلغم در اصل قبل از عفونت شدید البرد بوده پس سردی آن عود کند و ظاهر بدن را سرد سازد و این نوع دوا اکثر نائبه بود

واما این تب از صفرا چنان عارض گردد که هرگاه صفرا اندک و غلیظ در باطن باشد و عفن شود و آن موضع را گرم گرداند و از ان بخره بسیار بسبب قلت و غلظ آن تحلل
نشود که ظاهر بدن را گرم سازد بهمان حالت که در بلغمی مذکور شد عارض شود یعنی سخونت باطن بحرارت عفونیه و برودت ظاهر بسبب عدم تحلل ابخرهٔ کثیره بسوی آن و این
نوع صفراوی را لطیقوس نامند و اما لیفوریا اسم جنس ست و صفراوی نوعی از انست و لیفوریا در مدت طویل تر از شطر الغب میباشد بسبب اتحاد شدید صفرا
با بلغم **انطاکی** گوید که قیاس مقتضی آنست که لیفوریا از صفرای محترقه داخل عروق و بلغم جصی قریب سطح جلد که حرارت بحد حل او نرسد عارض گردد و درین نوع اگر برودت
ظاهر اشتداد نماید و حرارت باطن بحد تسوید زبان و آثار کرب و قلق و اختلاط عقل و ثقل رسد پس در علاج احیای طمع نیست و این حالت را چند بار مشاهده کردیم
که در همان هفته عقب او موت رو نمود و اگر چنان نباشد بعلاجش پردازند **سوم** تبی که در ان هر واحد از حرارت و برودت معًا در هر یک از باطن بدن و ظاهر آن
در حالت واحد یافته شود یعنی آنکه حرارت در موضعی از ظاهر بدن و برودت در موضعی دیگر از ظاهر آن یافته شود و همچنین حرارت در موضعی از باطن بدن و برودت
در موضعی دیگر از باطن آن یافته شود شیخ میفرماید که مثل این تب اگر باشد پس چنان افتد که دو مادهٔ بارد بلغمی باشد که بسبب تعفن یکی از ان در باطن بدن
حرکت کند و دیگر در ظاهر آن و همه یا یکی از ان هر دو در ظاهر و باطن بسیار منتشر نباشد بعده وقتیکه هر دو در تعفن شروع کنند هر یک از ان بخار حار لطیف بنواحی خود
رساند و آن هر دو چون بارد ست بخار خود را گرم نماید و بجرم خویش سرد سازند بسبب تبرید خلط بارد در حال حرکت معلوم شده و آن مرور مادهٔ بارد براعضا است
که ببرودت آن انس نداشته باشند و گویند که حدوث او چنان بود که در خارج بدن یکی رطوبت صفراوی و دیگر بلغمی یا سوداوی باشد پس عفونت ضعیف حادث
شود که بدان صفراوی بنابر سرعت قبول او تسخین را بسبب حرارت خود گرم گردد پس ظاهر بدن و باطن آنرا گرم گرداند و اما رطوبت بلغمی و سوداوی پس بر تسخین او
این عفونت قوی نگردد بلکه سیلان آن نماید پس بگدازد و سائل گردد و آن بارد ست ظاهر بدن و باطن آنرا سرد سازد جائیکه برسد و جائز است که هر دو در رطوبت متمیز
باشند و یا مختلط باشند و باری الفصال آنها بحرارت ضعیفه سهل باشد **چهارم** حمای غشیه و آن تبی ست که چون ابتدا کند غشی حادث گردد و بیمار در هر نوبت
بیهوش و بی قوت و بی طاقت شود و در ان غشی بسبب مادهٔ آن افتد و آن در اکثر بسبب بلغم خام تخمی متفرق بسیار در بدن که از کثرت او قوت مقهور گردد و لختی از ان
بجانب دل و فم معده بریزد عارض شود و در اکثر اعانت در آن ضعف فم معده کند و آن بلغم چون متحرک شود و در عفونت شروع کند قوت حیوانی و طبیعی را اکثر مقهور
گرداند و متحیر کند و از تدبیر غشی در تب عاجز شود چنانکه اگر قوت را با ماده بگذارند بتدبیر ماده وفا نکند و اگر باستفراغ ماده و تقطیع مشغول شوند ماده عصیان نماید
بسبب غلظ و کثرت خود و بحرکت خلاف قوت و روح حرکت کند و اگر باستفراغ آن باسهال یا فصد بسختی مشغول شوند قوت متحمل آن نباشد و چگونه تحمل نماید
که درینجا با وجود سکون مادهٔ غشی افتد و با این همه حاجت ایشان باستفراغ بیشتر باشد بسبب غلبهٔ ماده بکیفیت و کمیت و ایضًا حاجت ایشان بغذا افتاده
باشد زیرا که اخلاط ایشان خام بود و از ان خون نباشد که غذا بدن دهد و انعاش قوت نماید و بدن بی غذا باشد بسبب تحلیل حمی و عدم وصول تغذیه و اگر تکلیف
غذا دهند مادهٔ فاسد زیاده گردد و اگر غذا ندهند قوت ساقط شود و در ابتدای آن چنان عارض شود که بسوی قلب چیزی از مادهٔ بارد محدث غشی بر رسد پس
نبض صغیر و بطی و متفاوت شود بسبب برودت مادهٔ مصبوب بعده طبیعت در تسخین ماده و تلطیف آن جهد کند و عفونتی که بعض اجزای آنرا بسوی قلب تحریک
داده بدان اعانت کند پس قلب از ضرر برودت آن خلاص یابد و در ضرر حرارت آن افتد پس نبض سریع خصوصًا در انقباض آن گردد و مع ذلک صغر و بطو
و تفاوت غالب بود و اگر با این تب در بعض اعضای مریض ورم باشد امید صحت آن نباید داشت و سردی اطراف و عرق سرد غلیظ قبل از نوبت در انواع
این تب مع انضغاط نبض و عدم زوال این عوارض بعد دفع غشی بیمار را بدورهٔ دوم و یا سوم هلاک میکند و اگر با این عراض وقت دورهٔ ششم ورم گردد و آبلهای
سیاه بر همه بدن پدید آید عنقریب هلاک گردد و ایضًا این تب در بعض اوقات از صفرای غالب غلیظ عارض شود و گاهی از اخلاط رقیقه ردیه افتد و اکثر آن
صفراوی شدید الرقت و غوص ردی الجوهر سمی باشد که آنرا تعفن در ابدان بسیار حار یابس مزاج عارض شده باشد و این نوع حاد بود که نبض و قوت را در یک
یا دو نوبت ساقط کند و یا تهیج ذوبانی بود که در بدن بسرعت حادث شود و گاهی با وی قوت تا روز چهارم وفا نکند و شیخ الرئیس این نوع را که از کیموسات صفراوی
حادث شود حمای غشیه رقیقه نامیده بسبب تغیر اعضا و انحطاط آن بسرعت و عروض غشی و گاهی غشی در حمیات از اسباب دیگر افتد مثل درد شدید و سهر و استفراغ

مفرط و حرکت مفرط و تدبیرش در ذیل تدارک اعراض حمیات حاده مسطور گردد انطاکی گوید که از حمیات مرکبه تبی ست که آنرا مغشیه نامند بسبب وقوع غشی در نوبت
آن و این حادث شود بسبب کثرت تحلل ماده فاسد بسوی فم معده و قلب پس قوتها و حرکات ضعیف شود و حس غالبا برود و بادی عجز قوت بسرعت و سقوط نبض
ظاهر گردد و این گاهی از بلغم غلیظ مراری باشد و بنوبت آن آید و بادی علامات آن ظاهر شود و گاهی از صفرا بود و بنوبت غب آید و در هر دو حال وفای او بهر قسم
شرط نیست بلکه اکثر بیهوده است و گاهی صفراوی آن فعل محرقه کند و انواع این تب عسر بعید البرء ست بلکه اکثر اطبا گفته اند که صفراوی قطعا هلاک کند چرا که اکثر
دوا بحرکت خود جذب اخلاط بزیادتی طرف قلب و معده کند و ترک آن نیز موجب تراکم آن گردد و غذا مختلط بصفرا شود و فاسد گردد و ترک آن سقوط کلی قوت واجب کند
پس ازینجهت عسر گشت **پنجم** حمای نهاری و آن تبی باشد که نوبتهای در روز عارض شود و فترهای او بشب و این تب درازتر و ردی تر بود از تب لیلی زیرا که ماده او
از ماده لیلی غلیظ تر ست و الا بسبب حرارت روز تحلیل میشد و بسیار باشد که بسبب طول خود و عروض او در گرمی روز در تب دق اندازد و اگر این خبیث نبودے
عروض او در وقت انفتاح مسام و تحلل بخار نگردیدی پس عارض نشود مگر بسبب کثرت ماده و قوت آن و مع ذلک طبیب محتاج بود که صاحب آنرا غذا بشب دهد
و نگذارد که بر امتلای معده خواب کند پس تکلیف به بیداری خواهد داد و آن قوت را ساقط میکند و مقاسات حمی در گرمی روز و بیداری در سردی شب ضرر دارد و در دق
اندازد و بالجمله این از حمیات عسر العلاج ست **ششم** تب لیلی و این تبی باشد بعکس نهاری که بشب آید و بروز رها کند و این نیز مثل نهاری ردیست و
طویل المدت بطیء الحرکت غلیظ الماده عسر الانفعال از فعل طبیعت و ماده این هر دو تب بلغم زجاجی لزج ست که در بدن منتشر گردد و لیکن عفونت بسیار نیافته باشد

علاج انفیالوس

علاجش مثل علاج تب بلغمی نمایند و اول سکنجبین و گلقند با عرق کاسنی و بادیان و عنب الثعلب و خاکشی دهند بعده مطبوخات مناسبه از اصول و بزور و اوراد
مناسبه استعمال کنند و بعد از یکهفته و یا زیاده ازان چون ماده نضج یابد در همان مطبوخات سنا و تربد و غاریقون و خیارشنبر و گلقند و روغن بادام افزوده
مسهل دهند و در استعمال ادویه منضجه و مسهله و غیر آن و اختیار اغذیه و جز آن همان قاعده که در علاج مواظبه و لثقه گذشت مرعی دارند و این تب نیز مثل
جمیع حمیات بلغمی محتاج بتقویت معده بود و گلقند با مصطکی و انیسون جهت تقویت معده در سائر حمیات بلغمی نفع تمام دارد و انطاکی گوید که در علاج این تب
نزد من لابد ست امتزاج چیزی از علاجات سودا و بعضی گویند که علاجش خفیف از شطر الغب نمایند بلکه بعلاج حمای غشیه بلغمیه پردازند چنانچه دلک متمادی
و گرم داشتن بدن درینجا مفید ست و صاحب خلاصة التجارب نوشته که علاج این بعلاج حمای غشیه خلطیه و مواظبه نزدیک ست و لیکن دلک و گرم کردن ظاهر
بدن درینجا جائز نباشد و در وقت نوبت بیکبار اندر آب سرد غوطه خوردن اگر از فصل و سحنه و عمر مانعی نباشد علاجی نیکو بود و نفس گرفتن بمقدار امکان [illegible]
مفید ست و فلفل سیاه کوفته در عسل و سیر غالب در طعام بتفاریق و جندبیدستر بعسل آب نافع بود **شیخ** میفرماید که علاج انفیالوس و لیفوریا قریب از علاج
حمای بلغمی ست که سابق مذکور شد و نائبه و لازمه بلغمیه نیز هر دو در طریق علاج متقارب اند و لازم ست که اولا ابتدا بسکنجبین عسلی و شکری کنند و ایضا گاهی
درین هر دو رب غوره مطبوخ بعسل و شربت ورد امر کرده میشود و اگر عفونت شدید و حاجت بتسکین بسیار باشد بعد ازان تدریج از طریق نوشیدن بزور
مثل بادیان و کرفس و آب اوراق آنها تا نقوع صبر و قرص ورد بمصطکی و حب صبر و ایارج فیقرا و حب خافت نمایند و در هر دوا اعتنا بمعده فرمایند و قی بآب
لوبیا و ترب و شبت و پودینه و مدرات استعمال کنند و از مسهلات نافعه درین هر دو تب آنست که از هلیله سیاه و زرد و تربد و شکر سازند و از انچه نفع بلیغ
دارد حقنهای مائل بحدت ست که دران مغز قرطم و قنطوریون دقیق و شبت و بابونه و خارخسک و اکلیل الملک و مری و عسل افتد **مجوسی** گوید که ابتدا نمایند
اولا در علاج انفیالوس باستعمال گلقند در هر روز بخایدن نیک بوزن هفت درم و بالایش آب نیمگرم بنوشند و بعد دو ساعت ازان دوا وقیه سکنجبین بزوری
بیاشامند و اگر سردی شدید یا بول خام باشد گلقند و سکنجبین هر دو عسلی بکار برند و غذا بچه مرغ بطور اسفیدباج یا زیرباج یا مطنجن بدارچینی و زیره و کرویا و مانند
آن بخته بخورند و بعد هفت روز این دوا دهند **صفت آن** تربد یکدرم غاریقون چهار دانگ صبر سقوطری نیم درم کوفته بجریر بیخته بسکنجبین بسرشند
و سحرگاه خورده بالایش آب گرم بنوشند و بعد اسهال فردای آن صبح قرص گل با گلقند بدهند و اگر در معده ضعف باشد اندک مصطکی و عود بدان اضافه سازند

واگر در معده ضعف نباشد و درانجا حرارت بود قرص گل با سکنجبین بخورند و هر روز در حمام داخل کنند و آب نیم گرم بران ریزند و در حمام زیاده قیام نسازند تا تلطیف
خلط گنگناز و غلیظ باقی ماند و مع ذلک دلک معتدل در سائر بدن او استعمال نمایند بعد ازان بسائر تدبیر اصحاب حمای بلغمیه پردازند جرجانی و ایلاقی گویند که
علاج هر دو نوع یعنی انفیالوس و لیفوریا بیکدیگر نزدیک ست و بیشتر عنایت بقی باید کرد و قی بسکنجبین و تخم ترب و مانند آن باید فرمود و از اول مرض تا هفت روز هر
صبح هفت درم گلشکر بخاید و بعد دو ساعت سکنجبین ساده بست درم بنوشد و بعد یکهفته نقوع صبر و ایارج فیقرا و حب صبر و شربت گل دهند **صفت** حب صبر
صبر سقوطری دوازده درم هلیلهٔ زرد چار درم مصطکی سه درم گل سرخ انیسون زعفران هر واحد یکدرم کتیرا مقل هر یک یکدرم شربتی دو درم **صفت** نقوع صبر
صبر سقوطری چهار دانگ سوده در آب کاسنی چهل درم حل کنند و یک شبانه روز گذاشته بنوشند و اگر عوض صبر ایارج فیقرا افکنند روا باشد **نسخهٔ دیگر** بادیان
پنج درم در دو من آب بپزند تا به نیم من باز آید صاف کنند و ده درم ایارج فیقرا دران حل کرده در شیشه کرده در جای گرم بنهند و روز سوم سی درم ازان گرفته نیمگرم
بنوشند معده را از خلط لزج پاک کند و صداع متولد از بخار معده را زائل نماید **صفت** شربت گل گل سرخ اقماع جدا کرده دو من بگیرند و در ده من آب بپزند
تا به نیمه آید صاف کرده و یکمن عسل و دو من شکر انداخته بقوام آرند **صفت** مسهلی که بعد از نضج باید داد و نسخهٔ او همانست که در قول مجوسی گذشت و در آخر
این حمیات کمونی و نونخجی و مانند آن سود دارد و بعضی اطبا گفته اند اگر این تپ بمرد پیر باشد بعلاجش مشغول نباید شد زیرا که ازان خلاص نیابد و اگر مرد کهل
و قوی باشد ادویهٔ ملطفه مثل دواء المسک و بمار الاصول بدهند و اگر فصل زمستان باشد شلیثا و مثرودیطوس و تریاق کبیر نافع بود **ابن الیاس** گوید
که بهر تلطیف بلغم در ابتدا هر صبح جلاب از بادیان و بادرنجبویه هر واحد سه درم و گلقند شکری ده درم بنوشانند و غذا مزورهٔ بوماش نخود و مغز بادام دهند
و تلیین طبیعت بمطبوخ تربد و معجون خیارشنبر و قرص بنفشه کنند و سکنجبین بزوری با قرص غافث و لک و گل بخورانند و اگر سرخی شدید یا بول غلیظ سفید
خام باشد تخم کرفس و بادیان هر واحد سه درم با گلقند عسلی ده درم بنوشانند و غذا مزورهٔ نخود و مغز حب قرطم بلحوم ماکیان و تیهو و دراج دهند و یا هر صبح
سکنجبین بزوری حار که دران عصارهٔ غافث باشد ده درم با قرص غافث یکمثقال بخورانند و غذا نخوداب و مغز حب قرطم و دارچینی و زیره و کرویا و هرگاه
نضج تام در قاروره ببینند این حب دهند که آنرا نافع ست و قاطع بلغم زجاجی غلیظ از عمق بدن بقوت صبر سقوطری یکدرم غاریقون نیم درم تربد سفید
یکدرم مقل یکدانگ باریک سائیده بآب کرفس سرشته حبها سازند و این یک شربت ست سحرگاه بخورند و تا آخر روز بران صبر کنند و هرگاه
اسهال نیک کند جلاب بارد از شکر سفید و عرق گاوزبان هر واحد ده درم تخم ریحان دو درم بنوشانند و غذا نخوداب و گوشت ماکیان و دارچینی
سازند و دو یا سه روز راحت دهند بعده سکنجبین بزوری ده درم با قرص گل یکمثقال بخورانند و باقی تدابیر او تدبیر حمای بلغمی ست

علاج لیفوریا

و قسم سوم که دران حر و برد معاً محسوس گردد معالجهٔ این هر دو بعلاج انفیالوس کنند اما تدبیر لیفوریا محتاج برفق در استعمال ادویهٔ حادهٔ جالیهٔ مقطعه از تدبیر
انفیالوس ست و دلک بدن و تمریخ او بروغنهای گرم بسیار کنند و رب غوره بعسل بنوشند و هرچه در علاج مواظبه مرقوم شده بکار برند لیکن بگرمیها اینجا
آن جرأت نتوان کرد و دلک متمادی و گرم داشتن تن اینجا عظیم نافع بود و باید که مصطکی یا کندر یا قاقله بخایند و انطاکی گوید که قیاس مقتضی آنست که علاج
قسم سوم مذکور که مرکب از انفیالوس و لیفوریاست مرکب از علاج صفرا و بلغم باشد و اگر لیفوریا از صفرای غلیظ افتد علاجش نزدیک بعلاج غب غیر خالصه
باشد و دلک درینجا نیز بسیار نافع بود و بتدبیر مرکب از تدبیر بلغمی و صفراوی مثل شطر الغب پردازند و گلقند با سکنجبین بغایت نیکوست و بقول انطاکی
اولاً بعلاج صفرا معالجه نمایند بعد ازان بالش بدن از بورهٔ ارمنی و قصب الزریرهٔ محلول در غالیه یا روغن بابونه دقی کردن بآب عسل و هندوانه درین نوع
بغایت فعل محمود دارد بران اعتماد نمایند **ایلاقی** و جرجانی مینویسند که علاج تپی که حرارت در باطن باشد برفق باید کرد و در ابتدا سکنجبین ده و گلشکر باید داد
و در آخر مرض نقوع صبر و ایارج فیقرا و آب بادیان و آب کاسنی و قرص گل و مانند آن و قوانین که در علاج حمیات بلغمی مذکور شد مطالعه باید کرد **صاحب کامل**
گوید که تدبیر صاحب حمای معروف بلیفوریا بتدبیر حمای بلغمی باید کرد و بحسب مشاهدهٔ نضج خلط و خامی آن پس اگر خام باشد تدبیر او باشیای ملطف سازند

مثل گلقند و مصطکی با آبیکه اندران بادیان و تخم کرفس انیسون جوشانیده باشند و سکنجبین عسلی و عنصلی با آب حاشا یا آب پودینهٔ کوهی دهند و قرص افسنتین در بعض اوقات سکنجبین و ایضاً معجون حلتیت احیاناً بحسب مشاهدهٔ حاجت بسوی آن و ایضاً معجون فلافلی و تریاق و لیکن این اشیا بعد نضج و تنقیه بدوای مسهل مرکب از تربد و غاریقون و ایارج فیقرا و شحم حنظل و حب النیل و غیر آن که اسهال بلغم کند استعمال نمایند و اگر فصل و مزاج و سن احتمال این ادویه نماید مطبوخی که دران هلیله کابلی و هلیلهٔ سیاه افسنتین تنقیه کنند و در حمام داخل نمایند و بر بدن او آبیکه دران بابونه و اکلیل الملک و حاشا و پودینه پخته باشند نطول سازند و مالش بدن بروغنی که اندران بابونه و شیح و قیصوم یا شبت مطبوخ بود و یا بروغن قسط نمایند مصنف حاوی و خجندی مینویسند که هر صبح جلاب از نیلوفر و بادرنجبویه هر واحد سه درم با گلقند شکری ده درم بنوشند و غذا مزورهٔ ماش و نخود سازند و هرگاه حرارت و تشنگی افراط نماید و مریض را طاقت آن نباشد تخم کاسنی سه درم و شکر سفید و ترنجبین هر واحد ده درم بنوشانند و غذا ماء الشعیر با نخود و در معالجهٔ این تپ از ملطفات و مسخنات غیر شدید السخونت غافل نباشند زیرا که حدوث این تپ از اخلاط بلغمیهٔ لزجهٔ غلیظه است و با عراض لازمهٔ او ملتفت نشوند و از قلق مریض و اضطراب و کرب و عطش او خوف نکنند و هر روز جلاب از بادرنجبویه سه درم و گلقند شکری ده درم و از مصطکی نیم مثقال بدهند و با بادیان و تخم کرفس هر واحد سه درم بجوشانند و صاف کرده سکنجبین بزوری ده درم داخل کرده دهند و تلیین طبیعت بحقنهائیکه در حمای بلغمی گذشت باید کرد و هرگاه آثار نضج در قاروره ظاهر گردد اسهال بمطبوخی نمایند که دران اسطوخودوس و تربد و غاریقون باشد و خوردن قرص افسنتین و معجون فلافلی و تریاق کبیر و مثرودیطوس ایشان را نافع ست و اگر مزاج و سن و فصل احتمال ادویهٔ لطیفه و مسخنه و قوی الاسهال نکند مطبوخی که دران آلو و عناب و سنا و شاهتره و هلیلهٔ زرد و کابلی و سیاه باشد با مغز خیار شنبر بنوشانند و هرگاه بدن پاک شود و اعراض هائله ساکن گردد در حمام غیر شدید الحرارت داخل کنند و بر بدن او آب مطبوخ بابونه و اکلیل الملک و شبت و قیصوم گرم بریزند و بعد خروج از حمام روغن بابونه و شبت و مانند آن بر بدن بمالند و گاهی این نوع حمی از مادهٔ صفراء محترقهٔ غلیظه افتد پس هر صباح جلاب از تخم کاسنی و اصل السوس و نیلوفر هر واحد سه درم و شکر سفید و ترنجبین هر واحد ده درم بنوشانند و غذا ماء الشعیر با تخم کاسنی و اصل السوس دهند و اسهال بمطبوخ فواکه یا مطبوخ هلیلهٔ زرد و خیار شنبر نمایند و هر صبح نوشیدن شربت دینار و سکنجبین ساده نیز نافع ست

علاج حمای غشیهٔ بلغمیه

هنگام غشی علاج غشی نمایند و بعد ازان علاج تپ بلغمی کنند و حقنهٔ لین که دران اندک حدت باشد بعمل آرند و مالش بدن بپارچهٔ درشت سازند و خواب آورند و هنگام گرسنگی و نزد ابتدای نوبت بماء الشعیر بشکر یا عسل شیرین کرده و بنان که در ماء السکر تر کرده باشند غذا دهند و هر صبح یکمثقال تخم کرفس جوشانیده سکنجبین عسلی بنوشانند و بادیان و گاوزبان و تخم کاسنی و گلقند حسب حاجت افزایند و وقت غشی استعمال یاقوتیها نافع ست و اگر از صفرای غلیظ باشد علاجش بعلاج غب خالص نزدیک بود و این شربت اسهال برفق کند و نافع تپ غشی و مرکب ست آلو بخارا پانزده عدد سنای مکی شاهتره گل سرخ مویز منقی بیخ بادیان بیخ کاسنی تربد سفید هر واحد یکتوله گاوزبان بسفایج بنفشه گل غافث هر یک دو درم تخم کشوث یکدرم قند سفید یکنیم پاو و اگر عوض آلو دو توله تمر هندی تر کرده آب آن اندازند جایز ست خوراک تا سه توله اقوال حذاق شیخ میفرماید که علاج این تپ دشوار است چنانچه جهتش مذکور شد و طریق علاجش تنقیه بتدریج ست از ادویهٔ لطیفه بسوی ادویهٔ قویه خصوصاً اگر طبیعت بنفسه اجابت نکند پس بحقنها تنقیهٔ ماده که در امعا و عروق قریب آن باشد از فضول نمایند و در مادهٔ باقی عروق بعید تلطیف بدلک استعمال کنند که آن بهترین مستفرغات ست و جالینوس گفته که من از استفراغ اکثر صاحبان این تپ عاجز هستم مگر بمالش بدن و بهترین وجه در مالش ایشان آنست که اول نهار را از بالا بزیر فرو هی بمالند بپارچهای درشت خراشندهٔ جلد پس انهار را از بالا بزیر بعد ازان دستها را از دوش تا کف دست بنحویکه جلد سرخ گردد پس از ان پشت و سینه و شکم را از فوق بتحت و باز رجوع نمایند بمالش ساقها و رانها و غیر آن بترتیب اول و بمرتبه که پوست سرخ شود و چنان سازند که زمانهٔ مریض نیم در مالش بگذرد و نیم در خواب اگر ممکن باشد و بالجمله قانون علاج ایشان تلطیف ماده است بغیر تسخین بسیار و از ملطفات نافعه مثل ماء العسل ست و خصوصاً با قوت زوفا و بادیان و تخم کرفس یعنی اندکی ازان در آب ادپخته باشند و مانند آن چون سکنجبین و جلاب صبح بدهند و اگر آنجا اسهال بمفرط باشد ماء العسل را زیاده تر طبخ دهند تا قریب العقاد گردد که آن اسهال کم و معتدل و نافع کند و غذا بیشتر دهد و سکنجبین عسلی نیز ایشان را نفع کند اما در تابستان و آنرا که عادت شرب آب سرد باشد آب سرد ممزوج کرده

باید داد و در زمستان آب سرد البته نباید نوشید و بر آب گرم اقتصار نمایند و تناول جمله اشربه گرم کرده ایشان را اولی تر است مگر نزد ضرورت فصل سخت گرم و شدت بیقراری کردن گرمی و تشنگی سخت و موافق‌ترین چیزیکه برای تشنگی دهند سکنجبین عسلی ست و شراب رقیق ایشان را در ابتدا نافع بود خصوصاً اگر تب ایشان غیر قوی باشد و این کمتر بود و خصوصاً در پیران که اکثر تب قوی باشد و صاحبان این تب را بعد غذا از شراب چاره نباشد برای اعانت هضم و بر طبیب واجب است که نبض صاحب این مرض را دائم ملاحظه نماید پس هرگاه بیند که دفعةً در ضعف و سقوط شروع میکند مریض را نان در شراب ممزوج با آب تر کرده بخوراند اگر ورم احشا مانع نباشد زیرا که اگر ورم مقارن این علت گردد نه علاج را وجهی باشد و نه امید خلاص را جای یعنی هرگاه مثل این تغیر در نبض حادث شود و ورم در اعضای اندرونی بود و این طعام از انجمله است که بسوی آن محتاج اند نزد اشتداد غشی پس خورانیدن آن نفع نخواهد کرد و باید که عقب آن طعام مالش بدن استعمال نمایند و اما غذائی که بران خواب کنند یعنی در شب بخورند و از پس آن بخسپند آن ماء الشعیر است و بران مزید نکنند مگر هنگام سقوط قوت و اگر زیاده کنند نان در جلاب یا ماء العسل تر کرده بخورند و حمام برای صاحبان این تب مضرترین اشیاست و همچنین هوای گرم و سرد لب یار اگر دران اندک خلط صفراوی باشد و قی سهل بود و تخفیف نماید بسیار نافع بود و بالجمله قی کردن برای حاجت برآوردن دران خلط اولی ست **جرجانی** و ایلاقی مینویسند صواب آنست که اولاً از شروع تب تا سه روز ماء العسل دهند و هیچ چیز دیگر ندهند و اگر قوت ضعیف باشد اندکی کشکاب بدهند و آن از کشک جو و نخود نیم نیم و یا دو حصه کشک و یک حصه نخود بحسب مشاهدهٔ حال بپزند و اگر بچیزی دیگر حاجت آید اندکی نان در جلاب یا ماء العسل ترید کرده دهند و اگر در ابتدای مرض قبض طبع باشد نخست تنقیه کرده بحقنه از آب چقندر و اندکی بورهٔ ارمنی باید کرد و بدن را بروغنی که دران قبض نباشد چون روغن خیری یا روغن کنجد بمالند بدستهای مختلف و پارچهٔ درشت تا اخلاط لطیف شود و در زمستان روغن خیری بهتر باشد و جای خواب او خشک باید معتدل در حرارت و برودت و خواب معتدل سود دارد و خلاء الضجع دهد و خواب بسیار مضر بود و در اعضای باطنی گرانی پیدا کند و آب با سکنجبین آمیخته بنوشند و از آب سرد پرهیز کنند و در سرما با آب گرم دهند و اگر آب گرم بدون سکنجبین بنوشند جائز است و اگر از ماء العسل مدبر بزوفا و کرفس خوف گرمی ماده باشد ماء العسل ساده صواب تر باشد و اگر طبیعت مجیب باشد تدبیر قبض نباید کرد مگر آنکه خوف سقوط قوت باشد و اگر بیمار از ماء العسل نفرت کند و یا اسهال از حد تجاوز کند عوض آن ماء الشعیر یا آب گندم باید داد و اگر حاجت باشد که اندک سماق و انار دانه و گندم باهم بپزند جائز باشد و فصد کردن بهیچ وجه جائز نبود **انطاکی** گوید که جالینوس در حیلة البرء گفته که علاج این بفتیلهای لین و حقنهای قلیل الحدت و قلیل الجذب برای تنقیهٔ مادهٔ امعا باید کرد پس اگر از بلغم باشد این فتیله بکار برند سنای مکی یک جزو سرگین موش نمک بورهٔ ارمنی تخم خطمی تخم ملوخیا هر واحد نیم جزو شکر سرخ ربع جزو بعسل مقوم سرشته مثل خستهٔ زیتون شیاف سازند و بروغن گل چرب کرده بردارند و بعد ساعتی تبدیل نمایند و یا این حقنه بعمل آرند خطمی سنای مکی هر واحد یک اوقیه عناب سپستان تربد سفید اذخر هر واحد نیم اوقیه تخم کاسنی رب السوس هر واحد سه درم شحم حنظل بورهٔ ارمنی تخم کرفس هر واحد یکدرم با چقندر و یا بچه بپزند و نیمگرم بدان حقنه کنند با اندک زیت اگر سرما باشد و الا بروغن کنجد و تکرار نمایند اگر قوت متحمل باشد و ملازمت تغمیز بجهات اربعهٔ بدن کنند و ابتدا بساقین شرط نیست پس هرگاه اعراض ساکن شود ماء العسل بنوشانند و اگر شکایت حرارت کنند بماء الشعیر آنرا ممزوج سازند و جهد نمایند که آب مستعمل ایشان در شرب و اکل مدبر بتخم کرفس و مصطکی باشد و غذا آب کعک بشکر غالب سازند و اگر قوت ساقط گردد بچهٔ مرغ در فراریج بپزند و آنچه از ان شیره برآید بنوشانند **ابن الیاس** گوید که ابتدا بپاشیدن آب سرد بگلاب بر روی صاحب این مرض کنند و شکم او بملایمت بمالند و دست و پای او و اعضا بمحکم ببندند تا ماده با سفل منجذب گردد و دهن و بینی او بند کنند تا حرارت غریزی بداخل رجوع کند و سکنجبین ساده با آب گرم در حالت غشی بنوشانند تا مواد از فم معده باسفل منحدر سازد و استفراغ بقی نمایند و هر صبح جلاب از تخم کاسنی و بادیان هر یک سه درم و گلقند شکری ده درم بنوشند و یا تخم کرفس سه درم جوشانیده صاف نموده سکنجبین ده درم بران انداخته بنوشند و غذا ماء الشعیر بشکر سفید شیرین کرده بدهند و بحقنهٔ لین که دران ادنی حدت باشد حقنه سازند مثل این حقنه سنای هفت درم اصل السوس بادیان بنفشه قنطوریون دقیق هر واحد سه درم برگ چقندر یک باقه سبوس گندم یک کف جوشانیده صاف نموده روغن زیتون [illegible] و عسل و شکر سرخ هر واحد ده درم نمک و بورهٔ ارمنی هر واحد نیم درم بران ریخته حقنه کنند **قرشی** حکایت کرده که این تب والد او را عارض شد و از خوردن شفتالو و اغذیهٔ غلیظه کثرت نموده بود پس تنقیهٔ او بعد نضج ده مرتبه نموده با دویه که دران غاریقون و تربد و مانند آن بود و غشی و سقوط نبض و فساد رنگ و اضطراب نفس و غیر آن

در حالت این مادہ بحال خود بود و این ہمہ نزد فراغ از تنقیہ دہم بطرف گردید و از ابتدای مرض تا آخر آن شوربای بچہ مرغ از ان قطع نکردم و مشروب در عین ایام تنقیہ وقت صبح شربت لیموں تنہا و شربت سیب و یا شربت بنفشہ و باصل السوس بعض ایام بود و در آخر روز شیرہ تخم خیارین سکنجبین مصنف اقتباس گوید کہ درین تپ ہیچ چارہ نبود جز آنکہ اندک غذای تریاقی منضج بدفعات دہند مانند شوربای مرغ کہ نخود دران افتادہ باشد یا ندکی انار دانہ کوہی و ہمچنین شوربای مرغابی قبل از نوبت و آیضاً دوائیکہ با خاصیت حفظ قوت و تحلیل مادہ و تقویت معدہ و اعضای رئیسہ می نماید مانند فادزہر بزی و جواہر مہرہ و جدوار و عنبر و مشک و امثال اینہا بقدر دو سہ ماشہ در شربت سیب و یا بہی و یا شربت یاقوت دو تولہ سرشتہ ہمراہ عرق کیوڑہ و یا دو مثقل حلو و اشباہ اینہا و قبض شکم را بشیاف تیز و حقنہ اگر ہم در حالت غشی بکشایند و عوض آب ماء العسل دہند کہ دران قوت بعض ادویۂ ملطفہ باشد مانند مصطکی و بادیان و بادیان خطائی و انیسون و مانند اینہا و حجامت بر ساقین و میان کتفین نمایند کہ ہمان وقت بہوش می آید و ہمچنین بستن رانہا و دستہا عظیم الاثر ست و چون نوبت تپ بگذرد و ضعف بسیار باشد ماء اللحم سادہ را با شراب ریحانی چہارم حصہ بنوشانند و غذا نان ترید اول در شراب ریحانی بعدہ در شوربای مرغ خورانند و باقی معالجہ ہمہ انچہ در مواظبہ بلغمی نوشتہ شد بعمل آرند مع رعایت ضعف

علاج حمی غشیہ صفراویہ

بعلاج حمی محرقہ علاج کنند و اول گلاب و عرق بید مشک برنج سرد کردہ بر رو و سینہ زنند و ربط اطراف و دلک و وضع محاجم بدستور بلغمی نمایند و این لخلخہ بویانند عرق بید مشک و گلاب و آب سیب و بہی و خیار و کشنیز سبز ہر واحد یک تولہ صندل سفید تخم کاہو گل ارمنی ہریک سہ ماشہ کافور یک ماشہ و موہای بدن را از موچنہ برکندن فی الفور بہوش می آرد و ہمچنین ریختن آب شیرین تازہ بر ناخنہای دست و پا از آفتابہ و یا از مشک بفاصلۂ یک وجب و ہمچنین مالیدن سرکہ و گلاب و چون بہوش آید این دوا دہند شیرۂ زرشک و مغز تخم کدو و خیارین و کاسنی ہریک نہ ماشہ در عرق نیلوفر و زرشک و کاسنی و بید مشک ہریک شش تولہ برآوردہ شربت لیموں و صندل ترش ہریک دو تولہ داخل کردہ بنوشند و یا آب مصور انارین تہ تولہ با نبات سہ تولہ دہند و غذا نان ترید با آب انارین و عرق بید مشک خورانند و یک گھڑی قبل از تپ این دوا دادن در منع دورۂ آن اثر عظیم دارد گل ارمنی ہفت ماشہ در آب و یا یک فنجانہ برنج سرد کردہ و عرق زرشک سہ تولہ و شربت سیب ترش و شربت لیموں ہریک دو تولہ آمیختہ بنوشانند و ہمچنین گل قبرسی و یا قیمولیا و یا نیشاپوری و یا داغستانی نافع ست و ہمچنین نوشیدن مسکہ در آب دریا و آیضاً مقطر سرکہ و در قوانین العلاج مرقوم ست کہ بدورۂ دوم قرص طباشیر کافوری علوبخان سہ ماشہ در شربت صندل ترش یا دو تولہ یا دوغ گاوی دادن و جامۂ باریک کتہ در دوغی کہ صندل سفید دران سائیدہ باشند آغشتہ بر سینہ و دل نہادن عظیم الاثر ست و غذا آش جو با شربت صندل و اندک عرق بید مشک دہند و بر بستر بیمار برگ بید سادہ و برگ ترنج و ریحان و سداگلاب فرش نمودہ با لایش در ہر لمحہ صندل سفید در گلاب سودہ بپاشند و نگذارند کہ خشک شود و ہمچنین گل ترنج و سداگلاب و حنا و نیلوفر و گلاب و گوڑبل و یاسمین و چون دو سہ نوبت از تدابیر مذکورہ بخیر بگذرد پس ہمگی بمعالجۂ غب خالص پردازند و مصنف اقتباس نوشتہ کہ مریضی ایش از شروع دورہ سرکۂ مقطر سہ تولہ در آب یخ یک فنجانہ دادم و وقت شروع دورہ طباشیر ست گلو دانۂ ہیل ہریک یک ماشہ سودہ در شربت انارین دو تولہ لیسانیدم و چہار سقا را امر کردم کہ آب چاہ تازۂ شیرین از مشک بر سر ناخنہای ہر دو دست و پا بفاصلۂ یک وجب بریزند ہنوز نوبت ریختن آب ہر چہار مشک تمامہ نرسیدہ بود کہ این نوبت سوم سبک تر از ہر دو نوبت سابقہ منقضی گشت و وقت عصر این دوا دادم زہر مہرۂ بزی یک ماشہ جواہر مہرہ دو ماشہ در شربت لیموں دو تولہ آمیختہ با شربت انارین و شربت زرشک دو دو تولہ در عرق بید مشک و عرق زرشک و عرق صندل ہریک پنج تولہ بخورند و غذا قورمۂ بچۂ بز شیر خوارہ با نان روہ و اچار مقطر کہ دران لیموں کاغذی و کچومر اینہ افتادہ باشد و مربای کروندہ و تمر ہندی مقرر داشتم و در دورۂ چہارم ہم تدابیر سابقہ بکار بردم و شیر بز دو حصہ روغن گل خام یک حصہ آمیختہ بر تارک سر مالیدن امر کردم بفضل الٰہی بخیر گذشت و صحت کلی یافت و بقول حکیم میر ضیاء الدین عبرت سکنجبین تفاحی علوبخان در کیوڑہ و گلاب و عرق کاسنی دادن و پاشویہ کردن و شاخہا کشیدن نافع ست اقوال مہرۂ انطاکی گوید کہ اگر این تپ از صفرا باشد پس اگر قوت ساقط بود انچہ آزمودہ ام اینست کہ یک قیراط فادزہر مع دو قیراط زباد و سی درم گلاب ہر روز صبح بدہند و یک قیراط عنبر با بست درم سکنجبین و پنجاہ درم ماء الشعیر وقت دو پہر و بر قلب و اطراف این لخلخہ طلا سازند برگ مورد تازہ

جراده کدو یا خیار هر واحد یک جزو نعناع نیم جزو صندل ربع جزو سرکه مثل مجموع ادویه گلاب و آب سیب هر یک مثل سرکه و نصف آن باندک کافور آمیخته
استعمال نمایند این همه از مجربات ماست پس هرگاه قوت عود کند یا موجود بود این حقنه بعمل آرند صنعت آن خطمی گل سرخ بنفشه هر واحد یک اوقیه تخم شاهتره
و کاسنی و خبازی و سپستان و عناب هر واحد نیم اوقیه سبوس گندم رب السوس حنا ستا پاک کرده هر واحد ربع اوقیه جوشانیده صاف نموده آب بقله و روغن کنجد
هر واحد سه اوقیه ترنجبین یک نیم اوقیه آمیخته حقنه نمایند و مکرر بعمل آرند اگر قوت احتمال نماید مع ملازمت شرب ماء الشعیر سکنجبین و بعد سکون اخلاط مداومت
آب انارین نمایند و قبل از خطاست زیرا که بجنس خلط مستحیل شود و هرگاه غشی تو اتر کند کعک در شراب و شکر تر کرده بنوشانند که غذا نافع و هد و انعاش قوت
بسرعت نماید و بلخلخه بهاری طلا کنند بو علی مینویسد که تضمید سینه او بصندل و گلاب باید کرد و انعاش قوت بغذای اندک اندک نمایند و لیکن غذای او مثل نان
در آب انار تر کرده بر یخ سرد نموده سے باید اگر مریض را اشتها باشد و همچنین در آب فواکه قابضه دیگر و اگر برای قوت احتیاج بمصوصات معمول از بچه مرغ
بسرکه و آب غوره و بقول بارده خصوصاً کشنیز سبز باشد نافع بود و ابن الیاس گوید که هر صباح آب انارین نیم گرم آن افشرده سه اوقیه با ترنجبین ده درم
و یا تمر هندی و شکر سفید هر واحد ده درم بنوشانند و یا بگیرند آلو سیاه ده عدد و عناب پانزده عدد و تمر هندی و شکر سفید و ترنجبین هر واحد ده درم و جلاب ساخته
بنوشند و غذا ماء الشعیر که دران نیلوفر و تخم کاسنی پخته باشند هر ساعت با آب انار میخوش آمیخته بدهند و تلیین طبیعت بماء الفواکه یا نقوع مشمش باید کرد و از استفراغ
او مبالغه نکنند تا غشی مبادرت نکند بسبب سقوط قوت و مریض فواکه بارد مثل بادرنگ و خیار و سیب ترش همه بر برف سرد کرده بخورد و بر سینه او صندلین و گلاب
و کافور و اقاقیا و آب بید خمادسازند و زیر او برگ خلاف فرش کنند و حوالی او ظروف گلی پر آب نهند دوام کنند که مریض هنگام گرسنگی نان در آب انارین مالیده
بخورد و ابومنصور گوید که مبادرت کنند و ماء الشعیر با آب انار میخوش و آب سیب ترش آمیخته بدهند و بیمار را در مکان هوادار نهند و پیراهن او را بصندل و گلاب
تر کرده بپوشانند و بدن او را بصندل و گلاب بمالند و حوالی او برف بسیار نهند و تبرید هوا سازند و نزدیک او برگ بید و انگور و سیب و بهی و ترنج فرش کنند
و بنفشه و گل سرخ و نیلوفر بویانند و در خانه گلاب بپاشند و هر ساعت اندک اندک نان میده در آب انار میخوش تر کرده بخورانند و بچه مرغ معمول با آب حصرم و خیار
و کدو بدهند و آب سرد بنوشانند و قبل نوبت اقدام نمایند و آب انار که دران نان میده تر کرده باشند یا ماء الشعیر یا شراب رقیق با آب بسیار آمیخته بنوشانند
و اگر قبل از نوشانیدن این غشی افتد دهانش بکشایند و کعک سوده در آب سرد آمیخته یا ماء الشعیر بچکانند و اگر غشی شدید تر باشد کعک سوده بشراب رقیق
که با همچند آن آب سرد آمیخته باشند وجور سازند و بماء الشعیر یا ماء القرع و روغن گل سرد کرده حقنه کنند و از هوای گرم و حمام و تعب و سهر و از جمیع استفراغات
پرهیز باشند و غسل با آب سرد کنند و در هر وقت و اگرچه در ابتدای نوبت باشد غذا بدهند و اگر حرارت تپ او بغایت شدید باشد دوغ با قرص کافور بنوشانند

علاج تپ لیلی و نهاری

آنچه در حمیات بلغمی مذکور شد بهمان قانون استعمال نمایند و تلطیف تدبیر کنند و هرچه بلغم را قوی باید از ان منع فرمایند و از البشیره بزور بارده و شربت بزوری و تعریق بحمام و ریاضت
سود دارد و تنقیه بلغم ضرور لیست و ابن الیاس گوید که در حمی نهاری صبح سکنجبین ساده با گلقند شکری ده درم بنوشند و غذا ماء الشعیر نخود پخته و تلیین طبیعت بفلوس خیارشنبر کنند و باید که
بشب غذا بدهند و نگذارند که بر متلا خواب کند صاحب او را تکلیف بیداری نمایند و لیلی اسلم و اقصر مدت ست و بعلاج نهاری معالجه کنند غیر آنکه غذا ای ود در روز و وقت خلو نوبت باید داد

حمیات سوداوی

و این دو قسم ست یکی ربع دوم خمس و سدس و ما فوق آن و این جمله اسطور گردد پس اگر ماده ربع خارج عروق متعفن گردد تپ روز چهارم آید و آنرا ربع دائره
گویند و در یونانی طیطر اطاوس نامند و این اکثر افتد و اگر داخل عروق عفن شود تپ لازم باشد و بروز چهارم شدت کند و آنرا ربع دائمه خوانند و این کمتر افتد
و اگر دو ربع مرکب شود دو روز آید و یک روز نه و آنرا ربع معکوس نامند و اسباب ربع تا اول متولدات سوداست مثل بادنجان و لحم بقر بعده آنچه تعفن او
نماید و آن حرارت غریبی ست و از اسباب تولد سودا یکی ضعف طحال ست که بدان سبب سودا را بخود جذب نکند و از خون جدا نتواند کرد و در بدن بسیار
گردد و سودای طبیعی دردی خون طبیعی ست و غیر طبیعی حراقی و رمادی ست که از سوختن اخلاط حاصل شود پس آنچه از احتراق خون حادث شود آنرا

سودای دموی گویند و ربع که از تعفن آن افتد ربع دموی نامند و آنچه از احتراق صفرا متولد شود سودای صفراوی گویند و ربع که از عفونت آن افتد
ربع صفراوی خوانند و آنچه از احتراق بلغم پیدا شود سودای بلغمی خوانند و ربع که از تعفن آن افتد آنرا ربع بلغمی گویند و آنچه از احتراق سودای طبیعی تولد کند
سودای سوداوی نامند و ربع که از عفونت آن عارض شود ربع سوداوی گویند و بعضے اطبا گمان کرده اند که ربع از سودای طبیعی متولد نشود زیراکه
آن متعفن نمی شود بسبب یبوست خود و عدم رطوبت و مثل این قول نباید شنید بهر آنکه از شان هر رطوبت بالفعل آنست که تعفن پذیرد و اگرچه
در استعداد عفونت متفاوت باشد زیراکه آنچه یابس بالقوه باشد بعید الاستعداد برای عفونت از رطب بالقوه بود و اکثر ربع عقب امراض و حمیات
مختلفه و عقب حمیات متفقه بسبب اختلاف اخلاط متولد آنها و از عفونت آن اخلاط حادث گردد زیراکه هرگاه مدت طول کند اخلاط خاکستر شوند بسبب
عجز طبیعت از تدبیر آنها و مستفرغ نگردند بسبب عصیان آنها و سودا کثرت پذیرد پس وقتیکه آن عفن شود ربع عارض گردد و بسیار باشد که ربع عقب
مرض طحال پیدا شود و معذلک آن در اکثر از وجع یا صلابت طحال خالی نبود و سالم تر ربع آنست که از ورم طحال یا غیر آن حادث نشود و نه با وی ورم
طحال بود زیراکه ربع که از ورم طحال پیدا شود بیشتر باستسقای زقی و قیلهٔ مائی مؤدی گردد و ربع سلیم از امراض ردیه سوداویه مثل مالیخولیا و صرع و سکته
و خنازیر و نقرس و دوالی و اوجاع مفاصل و جذام و برص اسود و جرب و سرطان و مانند آن خلاص میگرداند و در ان امان از تشنج رطب ست زیراکه
در ربع خلط یابس ست و آن در اکثر مرض سلیم و کم خطر بود بخلاف حمی صفراوی و اگر در علاج آن خطا نیفتد مدت دراز آن بر یکسال زیاده نشود
و اگر اطبا در علاج خطا کنند یا ماده بغایت غلیظ و سخت خام باشد تا دوازده سال لزوم نماید و فوق آن و بعضے اطبا گفته اند که مردی کهل را این تپ
تا بست سال لزوم نمود و رازی گوید شخصی را دیدم که تا چهل سال تپ ربع داشت و انطاکی گفته میگویند که اقل مدت این تپ آنست که در
نیم سال منقلع گردد و از معالجهٔ من اکثر در چهل و پنجروز زائل شده و در دو دوره یا سه هم منقلع گردیده و گاهی بعد موقوف شدن سه دوره باز عود نموده
و ربع طویل اکثر باستسقای انجامد و ربع صیفی در اکثر قصیر المدت بود و خریفی طویل باشد و شیخ الرئیس گفته که فصل خریف دشمن صاحب حمی ربع ست
و از علامات حمی ربع دائره آنست که اولا بسرما و لرزه اندک شروع کند بعده در هر نوبت سرمای او بیفزاید بعد از ان نزد منتهی اندک کم شود و بعد آن
بتدریج کمتر گردد چنانچه در بلغمی و چونکه ماده غلیظ و سرد باشد دیر گرم شود و هرگاه بدن گرم گردد حرارت مشتمل بر تمام بدن نباشد بلکه در ینجا حرارت
با قشعریره بود و این تپ مؤدی بضعف بصر شود لیکن نزد نضج زائل گردد و نوبت ربع بست و چهار ساعت انگاه باشد که مادهٔ آن سودای خالص
صرف بود و اگر از احتراق خون یا صفرا یا بلغم باشد مدت نوبت او از ان کم گردد و بسیار باشد که حمی غب در فصل تابستان افتد و به تپ ربع در زمستان
باز گردد و اکثر حمیات مختلف المواد بحمیات مختلطه که نوبتهای آن انتظام نبود مؤدی گردد بسبب اختلاف بقایای اخلاط باقی بعد حمیات پس هرگاه
آن بقایا مستقر بر ترمد گردد بر ربع استقرار نماید و نبض در ربع مائل بصلابت بود بسبب یبوست خلط که آن شریان را بسوی داخل میکشد گویا که مثل
نبض پیر باشد در تواتر و مائل باستوا بود تا وقتیکه خلط سوداوی متحرک نشود و هرگاه حرکت کند نبض مختلف بسیار گردد بسبب غلظ ماده و تفاوت او
نزد فترة ظاهر باشد و این دلالت تام بر ربع ست و اکثر زمان اتفاق افتد انبساط غیر مستوی و انقباض شدید السرعت بر خلاف آنکه در غب بود
و نبض ربع اشد احساس از نبض بلغمی در صغر و تواتر باشد و لیکن مثل او در بطو بود و بول در ربع اندر جمیع اوقات مرض در عدم نضج متشابه بود
بسبب برودت ماده و غلظت آن مگر نزد منتهای جید لیکن احوال او در رقت و غلظ و صفائی و کدورت و الوان او مختلف باشد زیراکه سودا از اخلاط
متولد شود و از علامات نضج ماده ربع کمی سرما و لرزه است و غلظ و سیاهی قاروره و لینت نبض و بدانکه چون حدوث این مرض ابتدا گاه از
سودای طبیعی بغایت کم می باشد و در اکثر بعد از تپهای عفنی دیگر بسبب احتراق آن خلط احداث می نماید پس علامات هر خلطی که از احتراق آن
سودا حاصل شده باشد در ابتدا ظاهر بود و در وسط زمان علامات مرکب شود و بسبب استحالهٔ تام احتراق و اضمحلال خلط اول بعلامات سودای خالص رجوع نماید

علاج کلی حمی ربع

بدانکه تپ ربع مانند مالیخولیا بر دو طریق می باشد یکی آنکه سببش سوداء طبیعی باشد دوم آنکه سبب او احتراق خلطی از اخلاط اربعه باشد پس علاج
قسم دوم مشترک باشد بعلاج سودا و علاج آن خلط که از احتراق آن سودا حاصل شده باشد و بحسب غلبهٔ خلط بدانچه در مالیخولیا مسطور شده و هر چه
در اقسام این تپ مذکور گردد علاج باید کرد و درین تپ بسیار پرهیز نکنند و بعد از چهل روز که ماده نضج یابد تنقیه کنند و دستور استعمال هلیلجات ثلثه
در مسهلات انواع حمی ربع اینست که در ربع صفراوی پوست هلیلهٔ زرد نه ماشه و هلیلهٔ سیاه و کابلی هر یک چهار ماشه و مساوات هم جائز ست و در سوداوی
بعکس آن و در بلغمی هلیلهٔ زرد متروک و عوض آن غاریقون و تربد و زنجبیل داخل میکنند و درین تپ اکثر ضرر بطحال و تغیر در حال کبد می باشد پس لازم
که همیشه از احوال جگر و طحال باخبر باشند تا صلابت نیفتد و گاه گاهی جهت تقویت آنها در ابتدا سکنجبین و در وسط مرض و آخر آن بعد از نضج قرص زرشک
و غافت و سکنجبین بزوری دهند و در روز نوبت غذا ندهند و در غیر روز نوبت غذا مانند غذای اصحاء دهند لیکن مائل بترطیب باشد و از طعامهای غلیظ و میوهای
سرد تر و شیر و خضرات و از جملهٔ مولدات ریح پرهیز باید کرد و آب درین مرض کم استعمال نمایند و نزد ضرورت اندک اندک بنوشند بطریق مکیدن و
معتدل در حرارت و برودت باشد بلکه بعوض او عرق گاوزبان و شاهتره و یا عرق عنب الثعلب مناسب ست مگر بعد خوردن طعام یکدو مرتبه
آب خالص بدهند و اگر آهن تاب یا طلا تاب بود بهتر ست و در ابتدا هر چه ادرار قوی کند نشاید داد چون خربزهٔ شیرین و بادیان و مانند آن که بجهت
استفراغ رقیق ماده و بقای غلیظ در نضج تاخیر میکند و فصد در جمیع اصناف توان کرد مگر آنجا که خون منح و صاف آید که درین حالت البته خون
نباید گرفت که ضرر دارد و در شروع هر ماه فصد اسلیم کردن و قدری خون گرفتن در جمیع اقسام ربع سوددارد و روز نوبت طحال را مالیدن و محاجم
بلا شرط بران نهاده بسیار مکیدن مجرب حکیم ارزانی مرحوم ست که بغایت نفع میدهد و اگر محجمهٔ ناری نهند بهتر باشد شیخ مسفر مایدکه درین مرض اول نگاه کنند
که آیا از سودای دموی ست یا سودای بلغمی یا سودای صفراوی یا سودای سوداوی بعد از ان تدبیر هر واحد بدانچه مخصوص آنست و مذکور خواهد شد
باید کرد لیکن برای جمیع اصناف آن احکام علاج ست که دران مشترک اند و آن اینست که ماده همه را نرم کنند ابتدا و اینست واجب ست که
تامل نمایند اگر غلبهٔ خون بینند خصوصا اگر ربع از سودای دموی بود دران هنگام فصد کنند و خون بقدر حاجت بگیرند و گاهی کثرت خون
در دوامت او واجب میکند اخراج خون بسیار و اگر حاجت فصد نباشد و فصد نمایند ضرر کند از جهت ضعف و از جهت اخراج ضد سودا که
آن خون ست و از جهت تحریک اخلاط بسوی خارج و در ابتدا از خلط محدث تپ سخت استفراغ نمایند برای تخفیف نه برای تنظیف یعنی
اخراج ماده تمامه که این وقت نضج باید و لیکن استفراغ بعد یکروز از نوبت باشد تا طبیعت از مجاهده روز نوبت استراحت یابد و واجب ست
که در ابتدا ادرار قوی کنند و باید که مرخیات استعمال نمایند و اگر در مشروبات مرخیه صواب نباشد مثلا بسبب ضعف معده بدل آن حقنهای
موافقه مرطبه از مثل بنفشه و خطمی و خبازی بعمل آرند لیکن حقنه لین باشد چه در حقنهٔ قوی آنگاه رخصت داده شود که مرض بمنتهی رسد و اگر
طبیب دلیری کند و در ابتدا اسهال قوی سودا امرات نماید و آن مرض را تمامه منع کند صواب یا خطا باشد بنا بر خوف انصباب مادهٔ غیر منضجه
بر عضوی شریف و واجب ست که روز نوبت از خوردن طعام منع نمایند و تکلیف صوم دهند و آنروز از آب سرد باز دارند و در باقی ایام
گوشت تیهو یا بچه مرغ در ابتدا تا سه چهار روز ضرورست بعد از ان بچه مرغ تنها بهتر و دوا در غیر روز نوبت گلقند در آب گرم مالیده در هر دو وقت
صبح و شام بدهند و یا سه درم گلقند در ده درم سکنجبین دهند و طبیب میداند که واجب ست استعمال دوای مخرج هر خلط محترق قدر مناسب
که اسهال بدان در ابتدا کنند پس اگر سودای صفراوی باشد چیزی از جنس هلیله و بنفشه اگر بلغمی باشد چیزیکه دران قوت از تربد بود
و اگر سوداوی باشد چیزیکه دران قوت از بسفایج و افتیمون و مانند آن بود استعمال باید کرد **و ایضا** او میداند که ماء الجبن بهترین
بدرقه برای استعمال قوای موجوده در ادویهٔ مذکوره ست و گاهی استعمال ماء الجبن تنها بنجاح میرساند خصوصا هرگاه حرارت مسلط بود
و گلقند خوب جوشانیده آب صاف او گرفته قائم مقام ماء الجبن ست خصوصا هرگاه در معده ضعف باشد و یا خلط بارد غالب بود

وایضاً قی از امور نافعه است دران وخصوصاً قبل از طعام و بعد طعام دیگر نیز وخصوصاً در روز نوبت قبل از نوبت وخصوصاً اگر سوداء بلغمی باشد ونفع او در ابتدا تنها نیست بلکه در هر وقت باشد و واجب ست که در ابتدا و اوائل نضج تا قبول نضج کامل سختی نکنند در استفراغ فضول بچیزیکه گرمی قوی نماید و نه بچیزیکه خشکی قوی آرد از و او از ترک غذا و نه بچیزیکه باسهال ضعیف کند و آیضاً نه بچیزیکه در ابتدا از تلطیف تدبیر ضعیف نماید و بدانکه چون ربع در فصل گرما ابتدا کند باید که اولا ماء الشعیر یا سکنجبین نوشانند تا تفتیح طریق برای در رو فضول نماید و بسرعت منقضی گردد و این بعد فراغ نوبت مقدم بسه یا چهار ساعت باید و هرگاه ربع در سرما عارض شود مدرات بکار برند زیرا که قی و اسهال دران فصل متعسر می باشد و برای خوردن اقراص وجهی نیست و بدانند که اشیای بارد رطب سهل الانهضام جید الکیموس موافق این مرض ست از جهت تپ و از جهت مضادت یکی از دو کیفیت سوداء که آن یبوست ست پس واجب بود استعمال آنها نیز مثل استعمال اشیای حار رطب هنگامی که خوف ضرر در نضج باشد از جهت اطفای حرارت و خام کردن ماده و بقدریکه از ان ضرر بنضج نباشد و یا مخلوط سازند بدان چیزیکه تعدیل برودت آنها کند و رطوبت آنها کم نکند و آن اشیای معدل برودت حار باعتدال اند و از جمله اشیای بارد یابس احتراز نمایند و اشیای بارد رطب موافق این مرض مثل کاسنی ست و کاهو و خربزه و شفتالو احیاناً و واجب بود اجتناب از امثال اینها یا بسبب شدت برودت و این در مثل کاهو موجود ست و در خربزهٔ شیرین نیست و یا بسبب شدت ادرار بودی بتغلیظ خون بانفصال مائیت و این در خربزه موجود ست و یا بسبب تهیهٔ بردی مخالطه برای عفونت و این موجود ست در شفتالو و باید که رعایت امثال این امور در اشیای بارد رطب کنند و اما اغذیهٔ حار باعتدال باعتبار زائد در رطوبت بسیار نافع ست خصوصاً چون ارادهٔ تعدیل حرارت او هنگام عدم ارادهٔ استعانت بدان بر انضاج بیارد و رطب کنند مثل آمیختن انجیر بکاسنی و در ابتدا خوف نیست تناول چیزی که دران ملوحت و حرافت و تقطیع باشد اگر خوف سورت حرارت نباشد و اما در آخر مرض از ان چاره نیست و قرص افسنتین تا آخر مرض نافع ست و آنچه بربع نفع کند نشستن در آب گرم و شیرین قبل از غذا هر روز ست و استحمام که ترطیب کند و عرق نیارد و هیجان حرارت نماید و لزوم آرام و سکون و ترک ریاضت و حرکات بدنی و نفسانی مثل فکر و وهم و غم و غضب کنند و جمیع حمیات سوداوی محتاج بمرطبات بود و اعده مختلف باشند در اندازهٔ احتیاج به تبرید یا تسخین باختلاف خلط محترق و حاجت او بسوی مخففات بنا بر آن باشد که دران قوت تقطیع و جلا و اطلاق بود نه بسبب تخفیف که آن درینجا بالذات مطلوب نیست و باید که رعایت امر معده نمایند باضمدهٔ جیده و مقویه باین قوی الحرارت و لطیف آن حسب وجوب حال سوداء که بسیار بارد یا حار بحرارت احتراقی باشد و رعایت طحال و کبد و تدبیر آن کنند تا صلب نگردد و ورم نکند و گاهی در تنقیه بقی احتیاج بآب ترب و تخم آن مخلوط بسکنجبین افتد و گاهی استعمال کرده میشود و بتقدیم خوردن چغندر و نمک و یا ماهی و خردل و مانند آن آنچه جلا و غسل کند قبل آن و گاهی استعانت میکنند بعد از ان بشرب آب بسیار پس عقب آن سکنجبین می نوشند و قی می کنند و آنچه آنرا انفع می کنند تناول آن روز نوبت و قی کردن بران و از مضرت سرما و لرزه و حدت تپ ایمن میسازد اینست که ثوم و عسل بخورند و سکنجبین عسلی نوشند و از طعام ممتلی شوند پس آب گرم نوشیده قی کنند و هرگاه نوبت منقضی گردد بشب اندک غذا دهند و صبح استحمام نمایند و پنج ساعت قبل از نوبت طعام برای قی بماهی و ترب و شبت بخورند که این اکثر نفع می کنند اگرچه قی نیاید و قی کردن قبل از نوبت برای هر خلطی که باشد تخفیف نوبت و اقلاع آن می نماید **و تدبیر جید** اینست که روز نوبت ترک غذا کنند اگر مانعی از ضعف وغیره نباشد و بعد انقضای نوبت غذا نخورند و روز دوم در حمام داخل شوند اما اگر ماده نضج یافته باشد برسم مقرر حمام نمایند و اگر نضج نشده باشد در حمام تا دیر نشینند سوای ریختن آب گرم بر جبهت بمقداریکه از ان بدن لذت یابد و ترطیب نماید کمتر از انکه بجد ثوران خلط رسد و در روز سوم استعمال قی کنند برای دفع فضول طعام و برای آنکه حمام آنرا رقیق کرده و گداخته باشد و با وجود این برای صاحب ربع سزاوارست که استعمال قی در روز نوبت نیز کنند **گیلانی می نویسد** که آنچه نزد ما بتجارب متواتره صحیح یافته شد اینست که روز نوبت قبل از ان به پنج ساعت تخمیناً امر کنند بتناول قدر صالح از حلوای لذیذ و لاسیما آنچه بمغز بادام شیرین ساخته باشند بعده از اشربهٔ لذیذه آنچه از ان لذت یابند اگر خواهند بنوشند و دو سه ساعت بران صبر کنند بعد از ان آب گرم ساده یا آبی که دران چیزی از تخم ترب کوفته و از شبت و قدری عسل و زعفران گاو و نمک جوشانیده باشند بنوشند بعد از آنکه از ان شکم پر شود بعد از آن حرکت کنند تا آنچه خورده است فرو نشیند

پس باستقصا فی نمایند که این تدبیر تخفیف در نوبت و تقلیل انماده مرض میکند و عقب او نفع بلیغ حاصل میشود قرشی در شرح قانون نوشته که حاجت در علاج حمی ربع بترطیب در اشربه و اغذیه بیشتر ست از انچه در جمیع حمیات مادی باشد کمتر از حاجت تپ دق و این بهر آنست که مادهٔ آن شدید الیبوست ست و اما حاجت او به تبرید کمتر بود و صاحب این تپ بمسخنات خفیفه کثیر الرطوبت انتفاع یابد و حاجت درین تپ بانضاج ماده زیاده تر از دیگر حمیاتست زیراکه ترقیق مادهٔ یابس ارضی دشوار ترست از ترقیق خلط رطب و لهذا نضج آن در مدت دراز تر میشود و ادرار قوی بسا است که اخراج رقیق ماده کند و غلیظ آن بگذارد پس اقدام بران نباید کرد مگر بعد نضج تام و باید که درین تپ حقنها بسیار لین کثیر الدهن باشد برای تلیین امعا و ترطیب آن و ازالهٔ ضرر یبس ماده و درین تپ منع از آب سرد بیشتر از انست که در تپ صفراوی و دموی و کمتر از تپ بلغمی و منع آن در غیر وقت نوبت اولی ست و این بهر آنست که حرارت نوبت مضرت برودت آنرا اندک تدارک سے نماید

علاج ربع دموی

از فصد و مسهل و غیره هرچه در علاج مالیخولیای دموی مسطور شد بعمل آرند اما اگر در فصد خون سرخ و صاف براید بند کنند و بدانند که ماده از شدت غلظ بر نمی آید پس آنرا بحمام و دیگر تدابیر مرطبه باصلاح آورده فصد نمایند و بعد فصد شوربای مرغ و تیهو و گوسفند جوان که دران بنوماش مقشر و نخود نیکو فته پخته باشند بافتق آب تمرهندی و آب انارین سود دارد و ایضاً اسهال سودا بماء الجبن مقوی بافتیمون مانند آن انچه مخرج سودا بغیر تسخین باشد مثل بنفشه و شاهتره و هلیلهٔ کابلی و بسفایج و مغز خیارشنبر و ترنجبین نمایند و برای ادرار سکنجبین و ماء الشعیر بنوشانند و اگر بعد فصد باسلیق یا صافن تا چهل روز گلقند و سکنجبین ساده یا افتیمونی هریک دو توله آمیخته بلیسانند و بالای آن گلاب کشته هفت توله بنوشانند بعده تنقیهٔ سودا بمطبوخ افتیمون فوا کی حکیم علوی خان نمایند نیز سود مندست **اقوال حکما** شیخ میفرماید که اگر سودا دموی باشد بفصد رگ باسلیق انتفاع یابند بعد ازان استفراغ لطیف کنند بمسهلے که دران منقیات خون از قوای شکاعی و باداورد و بسفایج و شاهتره و هلیلهٔ کابلی و عناب و آلو و گلقند افتد و این نوع ربع سریع القبول برای علاج ست **مجوسی** گوید که در اول حدوث او نظر کنند پس اگر نبض عظیم بود و دران اندک سرعت باشد و بول سرخ غلیظ بود و سن منتهای شباب باشد باید که مبادرت بفصد باسلیق یا بهفت اندام از دست چپ نمایند و نگاه کنند اگر رنگ خون سیاه دردی باشد خون بمقدار حاجت اخراج نمایند اگر قوت مساعدت کند و اگر خون سرخ بود باید که بند کنند و چیزی ازان بیرون نیارند و هرگاه فصد بطریق صواب واقع شود باید که تغذیهٔ مریض بغذای محمود الکیموس مثل لحم بچهٔ مرغ و ماکیان و تیهو و خروس خصی فربه و بیضهٔ نیمبرشت و گوشت بزغاله و بره نیک پخته مثل زیرباج و طباهج و اسفیدباج و مطنجنه که دران دارچینی و کرویا و شبت افتد باید ساخت و از اغذیهٔ مولد خلط غلیظ سوداوی مثل بز بزرگ و بقر کامل و کوامیخ و البان و کرنب و عدس و سائر حبوب مانند اینها منع کنند **ایلاقی** و جرجانی مینویسند که علاج ربع دموی که از کثرت درد خون طبیعی تولد کند آنست که اول رگ باسلیق یا اکحل از دست چپ کشایند اگر خون تیره و سیاه براید مقدار حاجت بیرون آرند و رگ فراخ بزنند تا دردی خون بیرون تواند آمد و اگر سرخ جید باشد هیچ بیرون نکنند و فصد و استفراغ روز نوبت نشاید کرد بلکه روز سوم ازان مثلا اگر روز شنبه نوبت باشد روز دوشنبه فصد کنند و اگر روز دوم از نوبت در حمام معتدل داخل شوند و چندان بنشینند که رطوبت حمام در رگها و اعضا اثر کند و قبل از آمدن عرق بیرون آیند نفع کند و خلط نرم و پخته گردد و بعد فصد غذا دراج و غیره دهند که در قول مجوسی گذشت و در اول مرض عنایت بجگر و طحال مصروف دارند و سکنجبین و ماء الشعیر بترتیبی که مذکور شد سود دارد و اگر بمسهل حاجت آید این مطبوخ شاهتره موافق باشد **صفت آن** شاهتره ده درم عناب آلوبخارا مویز منقی هریک سی عدد تخم کاسنی پنج درم پوست بیخ بادیان و بیخ کرفس هریک دو درم جوشانیده صاف نموده چهل درم ترنجبین دران حل کرده باز صاف نمایند و این مطبوخ هلیله نیز نافع بود **صفت آن** هلیلهٔ زرد و کابلی مقشر هریک هفت درم گل سرخ تخم کاسنی هریک پنج درم مویز منقی آلوبخارا سپستان هریک سی عدد پوست بیخ کرفس پوست بیخ بادیان انیسون هریک یکدرم برگ کرفس تر برگ کاسنی هریک دسته آلوچه پودینهٔ تر ده شاخ بنفشه پنج درم تمرهندی بیست درم همه را در سه رطل آب بجوشانند تا یک رطل بماند در نیم رطل ازان سی درم ترنجبین حل کرده صاف نموده بنوشند و اگر قوی تر خواهند هفت درم شاهتره و پنج درم سنای مکی و پانزده درم فلوس خیارشنبر زیاده کنند و تا بست روز از مرض نگذرد ازین مسهلات هیچ ندهند و شربت بعد مسهلات آب کاسنی و سکنجبین دهند و یا آب انارین و یا آب آلو و سکنجبین

واگر حرارت قوی نباشد سکنجبین با آب بادیان تر صواب باشد وقی کردن در جمیع انواع ربع نفع دارد **ابن ہبۃ اللہ** گوید که این تب اگر حادث شد از احتراق خون
باشد و بدن ممتلی و نبض عظیم و چهره سرخ بود فصد باسلیق یا اکحل نمایند و اگر علامات خون ظاهر نباشد فصد نکنند بلکه هر روز ماء الشعیر بسکنجبین بزوری دهند و بنوشانند
و بعد آن سکنجبین ساده دهند و هنگام قبض طبع آب آلو و عناب بشکر باید داد و آب کاسنی و سکنجبین و آب انار میخوش و جلاب بنوشانند و وقت نوبت سکنجبین با آب گرم
دهند و در ابتدای حدوث آن اشربه ترش بدهند و اگر التهاب عظیم باشد اندک برودات استعمال نمایند و غذا روز راحت اگر قوت ضعیف باشد زیرباج بچه مرغ دهند
زیرا که پرهیز سخت تحلیل قوت کند و در زمان انتها تلطیف تدبیر کنند و در روز دوره از غذا منع نمایند تا طبیعت بهضم آن مشغول نگردد پس هرگاه علامات نضج
ظاهر شود تنقیه بدن بمطبوخ افتیمون کنند و وقت دوره بآب مطبوخ شبت قی کنانند و بعد آن ده درم گلقند شکری بخورانند و عقب او آب گرم بنوشانند
و در تلیین طبیعت بحقنه حریص گردانند و هرگاه مرض از چهل روز تجاوز کند قرص غافث بسکنجبین ساده بدهند و اگر تهیج در پا پیدا ظاهر شود قرص افسنتین
بسکنجبین بزوری بدهند و تا علامات نقا ظاهر نشود در حمام فسحت ننمایند و هرگاه خلط نضج یابد بحرکت اندک امر کنند و در حمام داخل نمایند تا آنکه علامات نقا
پدید آید و بدین تدبیر ملازم باشند تا آنکه تب منقضی گردد **ابن الیاس** گوید که اگر در ابتدا علامات خون ظاهر باشد فصد باسلیق یا هفت اندام از جانب
راست کنند و هر صبح جلاب از اصل السوس و تخم کاسنی هر یک سه درم و گلقند ده درم بنوشند و غذا مزوره بنوماش و نخود و مغز بادام سازند و بعد ده روز تنقیه
سودا باین مطبوخ کنند **صفت آن** سنای مکی پنج درم بادرنجبویه گاوزبان تخم کاسنی بادیان اسطوخودوس بسفایج نیلوفر هر واحد سه درم گل سرخ
چهار درم بنفشه تر یا خشک پنج درم هلیله زرد و کابلی و افتیمون در صره بسته هر واحد هفت درم شاهتره تر یک دسته و اگر نباشد تخم آن سه درم آلوی سیاه
عناب سپستان هر واحد بست عدد تربد خراشیده دو درم بلیله آمله هر واحد سه درم همه را در چهار رطل آب بجوشانند تا یک نیم رطل بماند فلوس خیارشنبر و ترنجبین هر واحد
پانزده درم مالیده صاف کرده سحرگاه بنوشند و در آخر روز مزوره نخود و بنوماش و مغز بادام مع لحوم ماکیان و تیهو و کبک غذا سازند و در اول امر تلیین طبیعت
باستعمال ملینات لطیفه مثل سنا و بنفشه و آلو و مویز و ترنجبین یا ماء الجبن کنند و اگر بمثل این اشیا طبع نرم نگردد این حقنه لین بعمل آرند سنای مکی پنج درم بنفشه
نیلوفر هر واحد سه درم سپستان بست عدد مویز سرخ ده درم سبوس گندم یک کف برگ چقندر یک دسته همه را در سه رطل آب بجوشانند تا یک رطل بماند صاف کرده
روغن کنجد و آبکامه هر واحد ده درم فلوس خیارشنبر پانزده درم داخل کرده بکار برند و روز نوبت غذا ندهند و امر بقی از سکنجبین و آب گرم و نمک و روغن کنجد نمایند
ابو منصور گوید که اگر درین تب بول غلیظ و بدن سرخ و عروق ممتلی ممتد باشد ابتدا بالفصد باسلیق کنند از دست چپ بعد از آن ببعض ادویه مسهل سودا که
مذکور در باب مالیخولیا بدهند و این مطبوخ بنوشانند **صفت آن** هلیله زرد و سیاه هر یک ده درم سنا و شاهتره هر یک پنج درم آلو بخارا بست عدد عناب
پنجاه دانه تخم کشوث تخم کاسنی بادیان بیخ بادیان هر یک سه درم در دو رطل آب بجوشانند تا نیم رطل باقی ماند بران شش درم افتیمون انداخته از آتش فرود آرند
و صاف کرده بنوشانند و قبل دوره آن روز نوبت بسکنجبین و آب نیمگرم قی کنند و در دیگر روزها آب کاسنی وغیره که در قول ایلاقی گذشت بدهند **انطاکی**
گوید که اگر از خون محترق باشد اولا فصد باسلیق از دست راست کنند اگر طحال صحیح باشد والا از دست چپ و ازین تفصیل خلافیکه درینجا واقعست رفع میگردد و در
خروج خون مادام که رنگ آن متغیر گردد استقصا نمایند و اگر چه بدفعات باشد اگر قوت از گرفتن آن در یک مرتبه قصور نماید و هرگاه فصد کنند و خون سرخ بیرون آید
قطع ضبط کنند و قطع او واجب بود والا سودا غلبه کند و خطا کرده کسیکه فصد غیر باسلیق درینجا نموده و این زانکه فاضل ست و بعد از فصد ملازمت این
نقوع واجب **صنعت آن** انجیر مویز هر واحد دو اوقیه عناب سپستان آلو بخارا تمر هندی هر واحد یک اوقیه انواع هلیلجات هر واحد نیم اوقیه
بدستور مرتب ساخته بنوشند و در هر سه روز تبدیل نمایند و بعضی طبیخ این مینمایند پس اگر بعد این تدبیر طول کشد تدبیریکه در ربع سوداوی بیاید واجب بود
میر عوض نوشته که اگر قوت و سن مساعدت کند اول رگ باسلیق زنند راست یا چپ بطریقیکه در قول انطاکی گذشت اگر خون سیاه بیرون آید چندانکه غیر
گردد رنگ آن متغیر گردد و هرگاه که خون سرخ ناصع بر آید فی الفور بند کنند که اخراج اینچنین خون مورث مضرت کلیست انگاه نقوع اجزائیکه در قول مذکور مسطور
شد در عرق گاوزبان و عرق شاهتره شب تر کرده صبح صاف نموده بنوشند و این مطبوخ قرشی تخم بادرنگ و کاسنی و خیارین و کشوث هر یک سه درم اصل السوس

ودند شک هر یک دو درم گاوزبان پنج درم با شربت عناب سکنجبین سود مند ست و بعد از ظهور نضج مطبوخ مسهل نه در قول ابن الیاس گذشت با ضافه تخم کشوث سه درم مویز منقی ده درم
بلیله سیاه پنج درم روغن بادام یکدرم بنوشند و بازبتدبیر اول رجوع کنند بشربت عنب و ماء الفواکه و ماء القرع و ماء الشعیر نا سبند و چون مدت دراز شود بنوعیکه در ربع سوداوی باید علاج نمایند

علاج ربع صفراوی

هر چه در علاج مالیخولیای صفراوی مسطور شد استعمال نمایند و ماء الشعیر ساده یا مزه شکر یا شربت نیلوفر نافع بود و اگر با شربت نیلوفر شربت بادرنجبویه و عرق گاوزبان اضافه نمایند احسن باشد و یا جلاب بارد نزد شدت تشنگی و یا حار هنگام عدم تشنگی و سکنجبین در بعض اوقات و یا شربت حماض یا شربت نیلوفر یا شربت سیب بعرق گاوزبان و عرق نیلوفر و تخم ریحان بیاشامند یا مطبوخ قرشی که در قول میر عوض مذکور شد استعمال نمایند و گاهی احتیاج بمثل شربت آلو یا لفوعان افتد چنانچه حکیم علی گیلانی مبتلا باین مرض شده بود و شبی قرشی را در خواب دید اشاره باستعمال آن بخار المود پس استعمال او بطریق دوا و غذا و شرب او کرد و بعد یازده روز تب مفارقت تام نمود و بقول ابن ماسویه ترشی ترنج نافع حمای ربع حادث از احتراق صفرا است و دوا جبست که در مسهلات این نوع مثل شاهتره و هلیله زرد و سقمونیا و افتیمون و سنا و تمر هندی و بنفشه داخل کنند و در پنجام حمام بعد نضج نفع دهد و غذا بنوماش و برنج با غوره بهتر ست و اگر قوت ضعیف بود در روز راحت گوشت طیور نیز توان داد **اقوال اطبا** شیخ میفرماید که اگر سودا صفراوی باشد طبیب را لازم ست استعمال تبرید و ترطیب بالغ از ادویه مثل شیره خرفه و خیارین و سکنجبین و اغذیه مثل ماء الشعیر و نشستن در آب معتدل و غسل کردن بدان و تلیین طبیعت در ابتدا مثل آنکه از بنفشه و سپستان و عناب و آلو و ترنجبین کنند و آنکه از ماء الجبن نمایند بقوت بسفایج که بعد اخذ ماء الجبن دران بجوشانند یا سکنجبین افتیمونی و شربت ورد و آب لبلاب و خیار شنبر و اما اسهال تام بسباست که بعد بست روز میسر آید زیرا که نضج درین مدت ظاهر شود اگر ماده سودای صفراوی باشد بعد ازان تدریج نمایند بچیزیکه تلطیف و تقطیع نماید مثل افتیمون و تربد و بسفایج و سنا و اگر احتیاج باصلاح معده صاحب این نوع ربع افتد بمروخات از دهان و اطلیه نمایند و در حرارت آنها از مثل بابونه و افسنتین و اکلیل الملک و مانند آن تجاوز نکنند و بسیار گرسنگی حتی که در روز نوبت گاهی آنرا موافق نشود و اگرچه روز نوبت اقتضا از غذا بر انگیز غذای تف کنند و از منقیات نافعه درین نوع طبیخ هلیله سیاه و افتیمون و سنا با سکنجبین که دران بنفشه مطبوخ باشد و گاهی آنرا حلتیت بر باشتا میخورانند خصوصاً روز نوبت و قی میکنانند اگر از خود غثیان شود **جرجانی** و ایلاقی مینویسند که علاج ربع صفراوی نزدیک دموی ست اول فصد کنند و هر روز که نوبت تب نباشد در آبزن گرم نشینند و ماء الشعیر و سکنجبین و آب انار ترش و آب کاسنی و آب بادیان ترنبوشند بقانونی که در علاج ربع دموی مذکور شد هر یک بوقت و جایگاه خویش و طبیعت بمطبوخ هلیله و غیر آن که در قول شیخ گذشت نرم کنند و اگر اول بحقنه نرم استفراغ نمایند صواب باشد و اگر روز نوبت در ابتدا که وقت حرکت خلط باشد قی کنند سود مند بود **صفت** مطبوخیکه بدان قی کنند هلیله زرد و کابلی هر یک هفت درم بنفشه افتیمون سنای مکی هر یک چهار درم تخم ترب تخم شبت تخم خربزه نیمکوفته بیخ خربزه هر یک پنج درم همه را بپزند و صاف کرده بمقدار صد درم یا کمتر ازان یا پنجاه درم سکنجبین آمیخته نیمگرم بنوشند و اگر مدت دراز شود این قرص استعمال کنند **صفت آن** غافت انیسون تخم کرفس زعفران هر یک سه درم ریوند چینی لک مغسول سنبل الطیب پوست بیخ حب البان هر یک چهار درم گل سرخ تخم کشوث هر یک شش درم بادیان پنج درم کوفته بیخته بآب کرفس قرصها سازند شربتی دو درم با سکنجبین یا بآب بادیان یا آب کاسنی **صفت** قرص دیگر ترکیب ثابت بن قره گل سرخ زرشک طباشیر هر یک سه درم تخم کاسنی تخم کشوث هر یک دو درم صمغ عربی نشاسته رب السوس هر واحد یکدرم لک مغسول ریوند چینی عصاره غافت هر یک نیم درم قرص سازند شربت یکدرم **صفت** سکنجبین افتیمونی که در ماء الجبن بکار آید افتیمون دو درم بسفایج ده درم گاوزبان پنج درم بادرنجبویه سه درم خربق سیاه دو درم بسفایج و خربق را نیمکوفته و افتیمون و خربق را جدا جدا در صره بسته جمله را در صد درم سرکه و صد درم آب بپزند تا به نیمه آید صره افتیمون اندا ختن مالیده صاف نمایند و یکمن شکر داخل کرده سکنجبین سازند و طعام هر روز مزوره ماش و کدو و قلیه خیار و زیرباج بمغز بادام دهند و تا سه هفته نگذرد دراج و چوجه مرغ ندهند الا اگر قوت ضعیف باشد و بعد از چهل روز گوشت بره و بزغاله دهند و از میوها انار باید داد **سعید** گوید که اگر تب ربع از احتراق صفرا حادث شود مریض را ماء الشعیر بنوشانند و بعد آن سکنجبین و تبرید و ترطیب مزاج کنند و اسهال بماء الفواکه نمایند و خون خارج نکنند بلکه قی در روز نوبت بسکنجبین و آب گرم کنند و غذا

روز راحت بمزورات سازند و نزد صلاح اجازت بچه مرغ دهند و در حمام داخل نمایند و از تعب و صوم و سهر حذر کنند **ابن الیاس** گوید که اگر از احتراق صفرا بود هر صباح جلاب از تخم کاسنی و اصل السوس هر واحد سه درم آلوی بخارا ده عدد و شکر سفید و ترنجبین هر یک ده درم بنوشانند و غذا ماء الشعیر بنخود و بچه مرغ و بعد نضج تام تنقیه بدن از صفرای محترقه باین مطبوخ کنند **صفت آن** سنای مکی هفت درم بنفشه نیلوفر تخم کاسنی هر واحد سه درم هلیله زرد گل سرخ هر واحد پنج درم مویز سرخ ده درم همه را در سه رطل آب بجوشانند تا بیک رطل آید فلوس خیارشنبر و ترنجبین هر واحد ده درم مالیده صاف نموده بنوشند و در آخر روز مزوره ماش مع نخود و مغز بادام و اسفاناخ و سرمق غذا سازند و یا بگیرند سنا هفت درم و بادرنجبویه و گاوزبان هر یک سه درم و با شکر سفید ده درم جوشانیده صاف نموده معجون نجاح پنج مثقال داخل کرده صبح بنوشند **صفت** معجون نجاح مستعمل درین تپ پوست بلیله و آمله و بلیله سیاه و کابلی هر واحد ده درم تربد سفید بسفایج افتیمون هر واحد پنج درم کوفته بیخته بعسل کف گرفته بسرشند شربتی از آن هفت درم و یا این حب بخورانند که اسهال سودا برفق نماید پوست هلیله کابلی بسفایج اسطوخودوس افتیمون هر واحد یکدرم نمک هندی یکدانگ گل سرخ دو دانگ مصطگی نیم درم کتیرا یکدانگ کتیرا را در آب گرم حل کرده ادویه کوفته بیخته بدان سرشته حبها سازند و این یکشربت است **خجندی** گوید که درین نوع هر صبح سکنجبین ساده و شربت دینار بماء الجبن بنوشانند و علاجش قریب از علاج دمویست مگر فصد و سکنجبین افتیمونی آنرا نافع بود و اکثر استفراغ او بقی در ابتدای نوبت باشد و بعد نضج تنقیه باین مطبوخ مناسب کنند تخم کاسنی بنفشه نیلوفر هر یک دو درم تمر هندی ده درم سنای مکی پنج درم هلیله زرد پنج درم عناب ده عدد فلوس خیارشنبر ترنجبین هر یک ده درم روغن بادام شیرین یکدرم برسم مقرر تیار ساخته صبح بنوشند محمد بن زکریا گفته که ملاک علاج ربع اسهال سودا و ترطیب بدنست و گفته که برای حمیات مادی چیزی بهتر از اسهال نیست که آن آتش ملتهب در فضولست پس اگر فضول را نیابد منطفی گردد **انطاکی** گوید که علاج ربع صفراوی سکنجبین ساده و ماء الشعیر و ترنجبین و خیارشنبر و افتیمون است و هر نوع از انواع ربع که طول کشد علاجش بعلاج ربع سوداوی باشد بسبب تمحض سودا باستحکام احتراق پس بعلاج آن باید پرداخت **مصنف** خلاصه بعد ذکر علاج قول ابن الیاس گفته که روز نوبت بسکنجبین و آب گرم یا آب خربزه هندی و عسل و آب گرم قی آورند و جهت تلیین شربت ورد مکرر و ترنجبین و شربت بنفشه استعمال نمایند **صفت** مسهلی که بغایت مناسبست سنای مکی پنج مثقال گاوزبان پرسیاوشان بادیان شاهتره تخم کاسنی هر یک دو مثقال عناب بیست دانه آلوی بخارا ده دانه در یک کاسه آب بجوشانند تا بنیمه آید صاف نموده شیرخشت چهار مثقال فلوس خیارشنبر ده مثقال مالیده صاف نموده روغن بادام یکدرم غاریقون نیم مثقال اضافه کرده بنوشند

علاج ربع بلغمی

نضج و اسهال بدستور مالیخولیای بلغمی نمایند و در مسهل آن مثل هلیله کابلی و تربد و بسفایج و غاریقون داخل کنند بلکه شحم حنظل اگر بلغم بسیار غلیظ باشد یا مطبوخ افتیمون تربدی و حب غاریقون علوسخان تنقیه نمایند و قی بمقطعات مثل طبیخ شبت مع سکنجبین که در ان ترب تر کرده باشند خصوصاً نزد ابتدای نوبت کنند بعده گلقند بخورانند و سکنجبین بزوری بنوشانند و آنچه در ربع سوداوی بیاید حسب حاجت بکار برند چنانچه مطبوخیکه در قول انطاکی خواهد آمد و الا با گلقند بعده بسکنجبین بزوری و کذا آب کرفس با شکر و حب حلتیت خیلی سودمندست و قرص زرشک جهت تقویت جگر و قرص غافث برای تقویت طحال باید داد و آنجا که سرما و لرزه قوی باشد در ابتدای نوبت بخار طبیخ بنفشه و بابونه و گل خیرو و گل سرخ بعد گرفتن چادر بر سر بیدن رسانند **اقوال معره** شیخ میفرماید که اگر سودا بلغمی باشد سکنجبین عسلی با آب کرفس و بادیان و مانند آن آنچه منضج و ملین طبع باشد و گرمی باعث اسهال کند چون گلقند عسلی ده درم بیکی از بزور و آب هندبا و هر روز بدهند و اگر احتیاج بتلیین زائد افتد در ابتدا اندک مسهل بلغم از قوت تربد و بسفایج آمیزند و اندک تدریج کنند تا بقوت غاریقون برسند و قی بسکنجبین بزوری عسلی و مانند آن مثل آب بیخ خربزه و تخم ترب و سماق آورند تا آنکه در نضج شروع کند و تکمید معده و تضمید آن بدانچه قوی تر باشد حتی که خرما و انجیر و مانند آن مثل حلبه و خطمی و مصطگی سازند و همچنین تمریخ آن با دهان حاره بتدریج تا روغن قسط و گاهی نزد زیادتی غلظ احتیاج افتد بقی کردن از سکنجبین که در ان قوت خربق سفید باشد چنانچه خربق را شب در سکنجبین تر کنند و صبح صاف کرده آن سکنجبین را در آب گرم بنوشند بلکه گاهی حاجت آید تا آنکه خربق سفید در ترب خورند و یا قوت خربق در ترب باشد و یا خربق بذاته اگر خوف ضعف قوت نباشد و این قرص ربع بلغمی را نافع مرکی پنج درم زعفران فطراسالیون هر واحد پنج درم

سنبل الطیب چهار درم و نیم جند بیدستر سه درم انیسون سه درم و نیم تخم کرفس کوهی یا هر واحد چهار درم حماما پوست سلیخه میعه هر واحد دو درم و ثلث سیسالیوس
اندروخون معجون هر واحد یکدرم و دو ثلث درم و ایضاً اگر ماده بلغمی باشد این حب مسهل بعد نضج در هر چهار روز یکمرتبه خوردن نافع بود افتیمون نانخواه غاریقون هر واحد
هشت درم تخم کرفس بادیان انیسون هر واحد سه درم نمک نفطی پنج درم ایارج فیقرا ترید سفید هر واحد ده درم شرب تی دو درم و نیم **ایلاقی** و جرجانی گویند که در
ابتدای مرض هیچ استفراغ قوی نکنند بسبب خامی ماده که لطیف آن از استفراغ بیرون آید و غلیظ باقی ماند و عسر تر شود و هر روز ده درم جلنجبین در پانزده درم آب
بادیان و ده درم آب کرفس جوشانیده صاف کرده بخورند و اگر ارادهٔ تلیین طبیعت باشد پنج درم مغز تخم قرطم و ده درم شکر در نیم من آب لبلاب آمیخته بخورند و اگر
وقت لبلاب نباشد پنج درم هلیلهٔ سیاه کوفته و پنج درم مغز قرطم با آب نقوع مویز خورند و اگر جلنجبین مسهل هر هفته یکبار بخورند صواب باشد **صفت آن**
ترید دو ثلث درم یعنی چهار دانگ زنجبیل نیم دانگ بسفایج نیم درم گلنگبین ده درم آمیخته بخورند جمله یک شربت است و اگر مریض محرور و فصل گرما بود ماء الجبن بشکر دهند
تا طبع نرم شود و اگر حقنهٔ نرم سازند صواب بود **صفت** حقنهٔ نرم انجیر شکری ده عدد حسک دو درم سبوس گندم ده درم بابونه پانزده درم شبت پنج درم
در یکنیم من آب بپزند تا سوم حصه بماند صاف کرده پانزده درم روغن کنجد تازه و ده درم شکر سرخ و یکدرم نمک در آن حل کنند و بکار برند و طعام بهر نرم داشتن طبیعت
برگ چقندر و اسفاناخ بپزند و با ایکامه خوشبو کنند و شوربای خروس پیر و گنجشک و از فواکه انجیر شکری و مویز دهند و اگر روز نوبت وقت سواتی کنند آب شبت
و ترب و عسل و نمک صواب باشد و کسی را که قی دشوار بود ترب را چون درم ببرند و در دیگ بگسترند و اندک نمک بران پاشند و بالای آن صف دیگر از ترب بنهند و بران
نمک اندازند و همچنین سه چهار ته نهاده سکنجبین عسلی بر سر آن ریزند و یکشب بگذارند و صبح چندانکه توانند از آن ترب بخورند و طعام ماهی شور با چقندر پخته و با خردل
سوده بخورند و بعد از آن سکنجبین با آب نیمگرم بنوشند و ریاضت و مالش آهسته هر دو سود دارد و مسام را بگشاید و اخلاط را نرم کند و هر گاه اثر نضج پدید آید مسهل
مثل مطبوخ افتیمون بنوشند و نسخهٔ آن در علاج ربع سوداوی در قول صاحب کامل خواهد آمد و اگر از وی کراهت کنند این حب بدهند **صفت آن** افتیمون یکدرم ترید نیم درم نانخواه دو دانگ بسفایج چهار دانگ انیسون
تخم کرفس بادیان یک یک و دو دانگ ایارج فیقرا یکدرم غاریقون یکدرم نمک هندی مقل هر یک نیم درم به آب پودینه حبها سازند شربتی یکنیم درم وقت خواب و مطبوخ صبح بنوشند و اگر این حب هر هفته دو درم و نیم
وقت خواب بخورند روا باشد و این سفوف بعد نضج در هر هفته یکبار بخورند و نسخهٔ آن نیز در قول مذکور بیاید و هر گاه مدت دراز شود و فصل سرما آید معاجین گرم مثل معجون حلتیت
و فلافلی بخورند **صفت** معجون حلتیت بگیرند برگ سداب مر فلفل انگزد هر چهار برابر کوفته بیخته در شهد مصفی بسرشند شربتی نیم مثقال ثابت بن قره و محمد زکریا
میگویند که اگر وقت نوبت مثقالی ازین معجون بخورد و خود را در جامهٔ گرم بپوشد تا عرق کند سخت نافع بود **نوع دیگر** زنجبیل فلفل نانخواه سلیخه هر یک سه درم
حلتیت چهار درم سنبل الطیب ده درم پودینهٔ کوهی انیسون هر یک پنج درم عسل مصفی سه چند ادویه شربتی یکدرم با آب بادیان و کرفس **صفت** فلافلی
فلفل سیاه فلفل سفید دار فلفل هر یک بست درم زنجبیل تخم کرفس سلیخه سیسالیوس اسارون هر واحد شش درم پودینهٔ کوهی
انیسون هر یک پنج درم سنبل الطیب حماما هر یک چهار درم عسل مصفی دو چند ادویه شربتی یکدرم تا یکمثقال **صفت** قرص که اندرین تپ سود دارد برگ سداب
حماما هر یک چهار درم افتیمون هفت درم انیسون سعد هر یک سه درم جند بیدستر یکدرم رب السوس هفت درم تخم خشخاش سفید شش درم کبریت سوخته
دو نیم درم کوفته بمثلث سرشته بعد ظهور نضج و استفراغ قبل از نوبت بسه ساعت مقدار دو درم با آب گرم بخورند و اگر هر هفته متردیطوس و تریاق بقدر دو دانگ
بخورند نیکو باشد **سعید** گوید که اگر تپ حادث از احتراق بلغم باشد مریض را گلقند بدهند و آب بادیان با سکنجبین بنوشانند و هنگام ظهور علامات نضج تلیین
طبیعت با آب عناب و هلیله کنند و از اغذیهٔ غلیظه پرهیز کنانند و بعد نضج اندک شراب بنوشانند و در آخر زیرباج بچهٔ مرغ بدهند و اگر معده ضعیف گردد قرص زرشک
با سکنجبین خورانند و از افراط در غذا و امتلا از آن حذر نمایند **ابن الیاس** گوید که هر صبح جلاب با اصل السوس مقشر نیمکوفته و تخم کاسنی هر واحد دو درم
گلقند عسلی ده درم جوشانیده صاف کرده بنوشند و غذا مزورهٔ نخود و مغز تخم قرطم بماکیان و تیهو و تدرو سازند و این تدبیر تا ده روز کنند بعده بقاروره
نظر کنند اگر ماده نضج یافته باشد باین مطبوخ اسهال آورند **صفت آن** سنای مکی هلیلهٔ سیاه و کابلی افتیمون در صره بسته هر واحد هفت درم ترید
خراشیده کوفته دو درم بادیان تخم کاسنی تخم کشوث افسنتین رومی اسطوخودوس بسفایج هر واحد سه درم بادرنجبویه گاوزبان هر واحد چهار درم مویز طائفی

نسخهٔ مطبوخ جلنجبین مسهل

نسخهٔ جوارش الحلتیت

نسخهٔ جوارش فلافلی

ده درم همه را در چهار رطل آب بجوشانند تا یکنیم رطل بماند فلوس خیارشنبر و ترنجبین هر واحد پانزده درم دران مالیده صاف کرده غاریقون نیم درم بران انداخته
سحرگاه بنوشند در روز دوم از نوبت و بعد مسهل و بعد یوم نوبت قرص غافث یکمثقال با سکنجبین بزوری ده درم بخورانند و روز نوبت منع از غذا کنند
و آب گرم که دران شبت و ترب و بیخ خربزه و نمک و عسل و اصل السوس جوشانیده باشند قی آورند زیرا که اخلاط در وقت نوبت در هیجان و ثوران
میباشد و حرارت تپ آنرا مرتفع میسازد پس خلط بسهولت خارج میشود **خجندی** گوید که هر صباح مطبوخ اصل السوس و تخم کاسنی و بادرنجبویه
با گلقند شکری بنوشند و بعد ظهور آثار نضج در قاروره بمطبوخات تربدیه استفراغ کنند و آن مطبوخ نافع این نوع ست سنای مکی هلیله کسیله و کابلی
بادرنجبویه هر یک پنج درم تربد یکمثقال گاوزبان افتیمون درصره بسته هر یک دو درم بادیان تخم کاسنی تخم کشوث هر یک دو مثقال عناب ده عدد غاریقون
نیم درم فلوس خیارشنبر ترنجبین هر یک پانزده درم روغن بادام شیرین یکمثقال برسم معهود تیار ساخته بنوشند و این قرص غافث آنرا نافع ست
نسخهٔ آن عصارهٔ غافث یکجزو سنبل الطیب نیم جزو طباشیر پنج جزو ترنجبین بقدریکه دران ادویه جمع گردد و این قرص بحمیات کهنه و یرقان و درد جگر
و طحال را نیز نفع کند و تفتیح سده نماید شربتی ازان یکمثقال ست باده درم سکنجبین بزوری **صفت آن** پوست بیخ کرفس پوست بیخ بادیان هر یک
ده درم بادیان تخم کرفس پوست بیخ کبر هر یک سه درم در سه رطل آب و یکرطل سرکه یکشبانه روز تر کنند بعده صاف نموده مقابل هر رطل آن نیم رطل شکر اضافه نموده بقوام آرند

علاج ربع سوداوی

بطریق مالیخولیای سوداوی علاج نمایند و ایضاً علاجش نزدیک بعلاج ربع بلغمی ست و گلقند دو توله اول بخورند بعده عرق گاوزبان عرق نیلوفر عرق بید ساده
عرق عنب الثعلب سکنجبین ساده دو توله آمیخته بنوشند و گاهی برعایت شرکت طحال عرق کاسنی و عرق شاهتره و عرق بادیان عوض عرق گاوزبان و نیلوفر و بید ساده
داخل کرده میشود و یا اصل السوس تخم کاسنی گاوزبان اسطوخودوس عنب الثعلب مویز منقی بادیان بیخ بادیان بیخ کاسنی تخم خیارین خیسانیده گلقند
داخل کرده دهند و بعد نضج در مسهل ادخال افتیمون بسفایج سنای مکی ضرورست و هلیلجات بدستوریکه در علاج کلی ربع گذشت داخل نمایند و یا منضج سودا
از بادیان چهار ماشه بادرنجبویه شش ماشه جوشانیده گلقند یکنیم توله داخل کرده بدهند و اگر خواهند شربت افتیمون یا افتیمون بصره بسته داخل سازند و در
مسهل فلوس خیارشنبر شش توله و ترنجبین یا شیرخشت و افتیمون بصره بسته و بسفایج و اسطوخودوس داخل کنند لیکن بعد نضج کامل و یا این منضج بدهند
شاهتره گاوزبان بیخ کاسنی اصل السوس مقشر افتیمون درصره بسته هر واحد دو درم سپستان مویز منقی هر یک بیست عدد بسفایج یکدرم انجیر چهار عدد گلقند
دو توله **بالجمله** بعد ظهور نضج در قاروره و بعد سبک شدن لرزه و باقی ماندن قشعریره که اینهم دلالت بر نضج میکند مسهلات قوی وجوب مخرج سودا و ماش
بدن و ادرار بول و آوردن عرق نفع کند و استعمال این تدابیر قبل از نضج بغایت مضر بود و باید که درین تپ اسهال بدفعات نمایند مع رعایت قوت فیما بین
مسهلات زیرا که خلط سوداوی عسر الانفعال ست در یکدو مسهل بتمامه بر نمی آید و نقای تام حاصل نمیشود بلکه لازم ست که بعد هر مسهل ماده را مهیا باستفراغ باستعمال
منضجات سازند بعد ازان بآهستگی و نرمی مستفرغ نمایند بکرات و مرات تا قوت ضعیف نگردد و ماده بتمامه مستاصل گردد و هیچ استفراغ روز نوبت جایز نیست
مگر قی و بعد نضج اگر حاجت فصد باشد باسلیق کشایند و باشد که بفصد صافن حاجت آید و اگر مزاج ضعیف شده باشد اول خیسانده سبک دهند و در ماء الجبن
گاهی شربت نیلوفر و گاهی شربت بنفشه یا عناب و گاهی عرقیات و شربت انار تخم فرنجمشک بدهند چون ماء الجبن قریب نیم آثار رسد مسهل باین طور دهند
افتیمون درپارچه بسته سنای مکی هر یک یکتوله بسفایج پنج ماشه تربد سفید شش ماشه در عرقیات جوش داده صاف کرده مغز فلوس هفت توله گلقند
چار توله روغن بادام شش ماشه با ماء الجبن مخلوط کرده بنوشند و سفوف لاجورد و شربت سودا نیز استعمال کنند و تبرید صرف عرقیات و شربت انار و تخم ریحان
دهند و دواء المسک حلو و قرص انبرباریس بوعلی سینا نیز بکار برند و غذا کبچری در نخوداب و گاهی ماء الشعیر در نخوداب یا همراه شربت انار شیرین دهند
ذکر بعض ادویهٔ یونانیه و هندیه که نافع تپ ربع ست **حب الشفا** از بیاض حکیم علوینجان که جهت صداع مزمن و جمیع امراض حاره و بارده
نافعست و در تپ ربع و سائر تپهای مزمن مستعمل زعفران دو دانگ گل سرخ گل ارمنی زنجبیل هر یک دو نیم دانگ ریوند چینی پنج دانگ افیون تخم ماتور

هر واحد یکمثقال کوفته بیخته تا بیکه دران شیرخشت حل کرده باشند سرشته حبها بقدر نخود سازند پس برای تپ ربع پیش از نوبت بیکساعت با آب گرم سه حب فرو برند و برای امراض دیگر دو حب صبح بخورند مجربست **حب هلیله** حکیم محمد جعفر علاج تپ ربع محمود آقا باین حب بدین طریق نموده بود که در اول یوم رابعه وقت طلوع آفتاب دو مثقال ازین حب تناول نمایند و بالایش قهوه دارچینی یک پیاله بنوشند و غذا درین روز نخوداب گوشت خروس بچه سازند و در روز دوم گلقند هفت مثقال سکنجبین هفت مثقال با عرق گاوزبان یا آوآتار حل کرده بنوشند و غذا آمرزد شوربای گوشت بره تناول نمایند و در جمیع احوال از حموضات و لبنیات و بقولات پرهیز سازند بگیرند پوست هلیله زرد پوست هلیله کابلی هلیله سیاه برگ سنا هر یک پنج مثقال ایارج فیقرا سه مثقال عصاره افسنتین یکنیم مثقال سقمونیای مشوی شاهتره هر یک یکمثقال نمک هندی یکدانگ کوفته بیخته بروغن بادام چرب ساخته حبها سازند و دو مثقال با قهوه مذکور یا گلاب بخورند و در روز نوبت این حب زهب یکعدد صبح و یکی شام فرو برند **صفت** حب زهب طلای کلس فادزهر معدنی جدوار خطائی برگ قنب هر واحد یکمثقال جوزبوا مصطکی زعفران هر یک چهار دانگ دارچینی قرنفل هر یک نیم مثقال صمغ عربی دو دانگ کتیرا یکدانگ کوفته بیخته بگلاب سرشته حبها سازند بقدر نخود **حب حلتیت** که حمیات ربع را سود دارد هلیله زرد عصاره غافث هر یک دو درم حرف یکدرم حلتیت یکنیم درم ادویه را کوفته بیخته با آب حبها سازند و خشک کنند شربت یکدرم با آب گرم **حبی** که برای تپ لرزه مجربست ریوند چینی یکماشه تخم دهتوره یکنیم ماشه سونته سه ماشه کوفته با آب ادرک یک پهر کهرل کنند و حبها برابر ماش هندی بندند و حسب مزاج بدهند و بعضی تا چهار عدد خوراک این برای تپ صفراوی گفته اند **ایضاً** که بجهت تپ ربع مجرب برگ دهتوره سیاه برگ پان گنگیری فلفل گرد هر یک دو نیم درم باریک ساخته قدر فلفل سیاه حب سازند یک صبح و یک شام با آب گرم بدهند در دو سه نوبت دفع شود و یک حب دو گهری پیش از لرزه بدهند و اگر گرمی معلوم شود شیره بادیان نیمگرم بنوشند **ایضاً** که ربع را نافع است پلاس پاپڑه پوست سرخ ازوی دور کرده مغز او و مغز تخم کرنجوه مساوی بسایند و قدری آب آمیخته بقدر فلفل حبها سازند و هر روز یکحب بخورند مجرب نوشته **دوالی** که تپ ربع را دفع کند کلونجی چهار درم باریک سائیده با شهد خورند چهار روز متواتر روز یکه تپ آید از صبح آن شروع کنند **دیگر** که برای رفع لرزه و تپ معمول است [illegible] بهل یک عدد سائیده یکساعت پیش از نوبت بخورند و بالایش آب لیموی کاغذی نیم عدد افشرده بنوشند همچنین تا سه نوبت **ایضاً** برای تپ ربع برگ تنبول مغز بادام هر یک سه عدد برگ قنب یکنیم ماشه نبات شش ماشه سائیده قبل شش گهری از آمدن تپ بنوشند **دیگر** که در ازاله تپ ربع مجرب نوشته انگوزه یکماشه نمک دو ماشه هر دو را در یک سیر آب بجوشانند هرگاه چهار دام بماند بنوشانند در دو روز دفع شود **ایضاً** که در جمیع انواع ربع و تپ مرکب مجرب آهک یعنی چونه مقدار سه چهار ماشه یا کم زیاده در آب حل نمایند و یک عدد لیمون کاغذی در آن افشرده بگذارند هرگاه اجزای غلیظ آهک نشیند آب صاف آنرا که بالا ایستد بنوشند و در دادن آنرا میدانند و باید که این دوا وقت شروع نوبت تپ یعنی ظهور کسل و گرانی بخورند اگر یکبار کفایت نکند یکنوبت دیگر بدهند **دیگر** دافع تپ ربع نوشادر سه سرخ فلفل گرد دو عدد کوفته بیخته روز نوبت خورانیده باشند **دوائیکه** آنرا جرانکس دهتوره گویند برای دفع تپ لرزه مجرب تخم دهتوره در سکوره کرده دهن آن بند نموده گل حکمت کرده در آتش نهند که سوخته خاکستر گردد پس برآورده آن خاکستر بقدر یک سرخ در قوی مزاج را تا چهار سرخ با قدری آب دهند تا چند روز **ایضاً** مسمی بجرانکس دافع تپ ربع و بلغمی و صفراوی نائبه توتیای سبز پنج ټانک هرتال ورقی ده ټانک چونه صدف پانزده ټانک باریک سائیده با آب گهیکوار چهار پاس کهرل نمایند و یک قرص بسته در دو سکوره نهاده گل حکمت کرده در چقر مربع یکدرعه با چاک دشتی سه و بالا داده آتش دهند هرگاه سرد شود برآرند خوراک یک سرخ در پتاسه غذا شیر برنج در سه روز تپ دفع میشود و در ربع روز نوبت از صبح دهند و این دوا هر قدر که کهنه شود تاثیر او زیاده می شود و در نسخه حکیم ارزانی جنت مکانی وزن نیله تهوته نیم دام و هرتال و چونه گهونگه هر یک دو دام است و نوشته که در شیره گهیکوار تا دو پاس کهرل کرده در سفال خام ناپخته طلا نموده سفال دیگر بران بپوشند و کناره هر دو سفال که با هم پیوسته باشد از گل و پوست شالی محکم کرده در آوه کلال یا در پاچک دشتی آتش دهند لیکن آتش بسیار باید داد چون سرد شود برآرند و مرد کلان را تا دو نیم سرخ در شکر یا برگ تلسی کوفته باید داد و از ترشی و بادی و روغن پرهیز نمایند ازین دوا تپ ربع کهنه زائل می شود و بعضی کسان را که ازین دوا قی شود نفع زود تر دهد و چونه صدف و گهونگه عبارتست از آنکه صدف یا گهونگه را در آتش بسوزند تا سوخته سفید شود **ایضاً** آهک سفید

چهار درم زرنیخ سرخ دو درم توتیای سبز یکدرم باریک ساییده در آب یکپاس کهرل کرده بدستور آتش دهند خوراک یک سرخ غذا شیر برنج **دیگر** که بخاصیت عمل کند در ربع اکثر تجربه شده زرنیخ سرخ اشخار آهک مساوی سحق کنند و در سفال کرده زیر آن آتش دهند تا پخته گردد و اندازهٔ پختگی او آنست که ریزه از چوب نی یا کاه در میان دوا ایستاده کنند که سر چوب بسفال برسد و آتش متوسط کنند پس ریزهٔ چوب بیرون آورده نظر کنند اگر سر او سیاه شده و آتش گرفته باشد و رنگ دوا گردد دوا پخته شده باشد پس فرود آورده باز ساییده بقدر یکسرخ در تباسه پیش از نوبت بدهند و در روز راحت هم دهند **دوائی** که تب ربع را مجرب نوشته و دیگر تبهای سرد سوداوی را سودمند پیپل مرچ سیاه برگ تلسی هر سه برابر باهم کوفته بقدر یکیک ماشه یا کسری زیاده بحسب مزاج و سن مریض گولی بندند و یکی از آن یک گهری پیش از آمدن تب با آب سرد بدهند و پرهیز هیچ نیست و سمندر پیپل آنچه باریک سر و دراز همچون خستهٔ خرما باشد بهتر است **شربت** که مصنف دارا شکوهی بجهت حمیات سوداوی از مجربات خود شمرده گل بنفشه گاوزبان هر یک پنج مثقال در یک نیم پیاله آب بجوشانند تا نیم پیاله بماند صاف نموده با شصت مثقال قند سفید بقوام آورده هر صبح در هفت قاشق آب حل کرده دو مثقال تخم ریحان و قدری گلاب اضافه نموده بنوشند **قرص** که درین تب مجرب سرهند است بادیان برگ سیاه هلیلهٔ سیاه قرص ساخته استعمال نمایند که از نوبت سوم تجاوز نکند فاحفظه فانه من الفیوض **معجون ربع** از مجربات حکیم عماد الدین محمود جوان روز نوبت قبل از تب چهار ساعت مقدار دو نخود تا نیم مثقال تناول نمایند البته در سه نوبت قطع کند و مسمی است بحب لولو چند حلتیت دارچینی قرنفل شونیز مرصاف میعهٔ سائله هر یکی سه درم افیون سداب فلفل گرد هر یک یکدرم عسل برابر جمله **اقوال حذاق** سویدی گوید که شرب غافث و کذا اسرار الاشترغاز و کذا لاجورد چهار قیراط اثر فعل عجیب دارد و کذا اهو فاریقون در شراب و کذا انفحهٔ خرگوش بقدر باقلا و کذا تخم پنجنکشت دو درم و کذا شونیز سوده بسکنجبین روز شنبه اگر تب بسیار طول کند و کذا خردل و کذا قسط و کذا آب کاسنی و کذا غاریقون و کذا پوست درخت آزاد درخت با هلیلهٔ سیاه و شاهتره در ربیع یا خریف و کذا آب کاسنی صحرائی و کذا کرفس با قه جوش شدید داده صاف نموده با سکنجبین و کذا نانخواه و کذا آب برگ بادروج و کذا برگ حندقوقا و تخم آن هر کدام چهار عدد و کذا انفحهٔ بزغاله بقدر سه باقلا و کذا بابونه و کذا ریوند و کذا تخم لسان الحمل چهار عدد قبل شروع نوبت و کذا اشوربای خروس پیر بقرطم کوفته و بسفایج پخته و کذا خاکستر شاخ بز کوهی چون در نیم ماه بسوزد و سوزانندهٔ او کلام نکند تا الفراغ از سوختن آن و کذا طبیخ اسقولوقندریون و کذا ام تیفلن چهار برگ یا چهار تخم آن بشراب **و اکل** حرشف و کذا لسان الحمل مسلوق بروغن بادام و کذا گوشت خارپشت و کذا لحم افعی مدبر که در تریاق می اندازند و کذا عنصل بریان و کذا جرم طرخشقوق و کذا کرنب و کذا ترب و کذا لحم ناقه در روز راحت در چهار راه دارد که مجرب بالغ است و کذا بچهٔ ماکیان که افضل غذای صاحب ربع است و کذا دراج و تیهو و زرزور و کلاغ نخود آب مطیب بدارچینی و مصطکی **و تعلیق** هدهد بیک عدد در پارچه بسته بر صاحب تب و کذا عین الدیک در خرقهٔ کتان بسته و کذا کرم عنکبوت که آن شعریست حرم و در سر او میباشد چون در جلد مدبوغ ببندند و کذا خاکی که بر آن سگ سیاه رنگ بول کند بند قه آن بسته و کذا قرن حیهٔ مقرنه و کذا فقرهٔ گردن بط و کذا استخوان غوک و کذا استخوان میت و کذا قطعهٔ لحم تیس و کذا ذراریح در پارچهٔ سرخ بسته و کذا اعظم سوراخ دار بازوی خروس و کذا موی کرنس بز نر در خرقهٔ کتان بسته و کذا چشم راست تمس و کذا دندان عک الیسر تمساح و کذا جوز الطیب بیکعدد که مجرب صحیح منست و کذا استخوان خوک و کذا نسج عنکبوت بر بازو بستن و کذا البالای موش کور و کذا جلد فیل و کذا عظم طوطی که در بازوی مغابی باشد از جانب چپ گرفته **و بلع** فساقس در نقشه باقلای کرم خورده داخل کرده و کذا ... سر در سوراخ باقلا کرده بموم بند نموده **و بخور** تخم ترنج و کذا عرن یعنی پیرایه و کذا جلد مار شیت و کذا سیخ بقلة الرمل و پوشیدن لباس زن صاحب لفاس شرب و تعلیق ... و کذا دوقو ... و کذا بندق هندی و قطع چوبدستی از درخت پنجنکشت از دست خود و الکا بدان بنوازند نافع حمای ربع است و اگر بگیرند شکر هفت درم سقمونیا ربع درم حجر ارمنی مغسول دو درم و در تب ربع بدان تنقیه کنند مجرب منست **ابوسهل** گوید که در حمای سوداوی یعنی ربع اگر در صاحب او آثار غلبهٔ خون ببینند و قوت قوی و سن و فصل محتمل باشد فصد از دست چپ باید کرد و بسوی خون نگاه کنند اگر سیاه باشد بیرون آرند و اگر سرخ باشد فی الفور بسته کنند و قصد تلطیف خلط که آن مادهٔ تب است و تهیهٔ آن برای خروج سازند هرگاه علامات نضج ظاهر گردد ادویه که مسهل سوداست گاهی نماید بنوشانند تا کوفت ضعیف نکنند و با فضول اخلاط بالفعل خارج نگردد و اما غذا در تب ربع باید که مولد خون نیک باشد تا بحرارت و رطوبت خود مادهٔ این تب را یعنی سودائی که آن بارد یابس است مقهور سازد و تعدیل آن نماید و ملطف و مسهل ریاح باشد و این بهر آنست که گاهی از خلط سوداوی در معده و طحال ریاح و نفخ غلیظ موذی پیدا میشود و ملین شکم باشد مثل ماء الجبن و عسل و حریره

معمول از زیت و مری و بقول بلین شکم ببرآنکه انچه دربدن مجتمع شود بتدریج خارج گردد و غیر متولد خلط غلیظ باشد زیراکه غذای غلیظ از استفراغ منع کند و خلط سوداوی را افزاید و همچنین متولد خلط ردی و خلط بارد و نفخ نباشد و قابض شکم نبود و درین تپ اولا حقنه کردن بحقنهای لینه نفع کند تا ترطیب طبع ست این خلط نماید و آنرا مهیا باستفراغ کند و بعد استعداد حقنهای قویه استعمال نمایند زیراکه این خلط بشدت خارج میشود و ایضاً درین تپ در هر چند روز تناول چیزی حاد مثل خردل و فلفل و غیر آن از معجونات ملطفه نفع نماید و درین تپ مشی معتدل و دلک معتدل سود دارد و باید که دران حمام درابتدای امر استعمال نکنند و چون تپ ربع طویل المدت میباشد پس میباید که تدبیر غذا دران اندر ابتدا غلیظ باشد تا قوت قبل از رسیدن مرض بمنتهای خود ضعیف نگردد بعد ازان هر قدر که مرض بمنتهای خود قریب گردد از تدبیر غلیظ کم نمایند و در لطافت او بیفزایند تا آنکه چون مرض منتهی رسد تدبیر بغایت لطافت رسد بعده چون مرض در انحطاط شروع کند تدبیر را بغلظ اندک اندک باز آورند مانند آنکه در تلطیف او عمل کرده باشند و این برای انتعاش قوت و به عود بدن بصحت بود و این تدبیر سیت عام در جمیع امراض مزمنه و هرگاه تپ ربع بمنتهی رسد باید که بتلطیف تدبیر نمایند و آرام و سکون اختیار نمایند تا ماندگی و حرکت فعل طبیعت را قطع نکند بعده چون مرض منتهی گردد و خلطے که آن مادهٔ مرض ست نضج یابد دوای مسهل سودا بکرات و مرات بخورانند و بعد ازان مریض را چیزی از تریاق بخورانند که آن تلطیف بقیهٔ این خلط و تحلیل آن کند و تنقیهٔ بدن ازان نماید و بدل تریاق دواء الحلتیت و مثرودیطوس جائز ست و نشاید که مریض را چیزی ازین معجونات قبل از نضج و رسیدن مرض بمنتهی و تنقیهٔ بدن بمسهلات بخورانند تا بهیجان و تحریک خلطی که آن مادهٔ تپ ست ننماید پس بسوی اعضا بریزد و باخلاط نیک که درانجا ست مخلوط گردد و احالهٔ او طبیعت خود گرداند و هرگاه این عمل در موضع واحد از بدن کند تپ در شدت افزاید و سوء مزاج خبیث گردد و اگر عمل او در دو یا سه موضع بود بحسب آن حمیات ربع حادث شوند و تپ مرکب گردد و **شیخ الرئیس** میفرماید که اگر سودای سوداوی صرف از قبیل دُردی خون باشد اسهال او درابتدا هنگام قبض بآب لبلاب فاینده نیکو ست و استعمال گلقند عسلی و شکری خوب ست و در آخر آن استفراغ بمثل طبیخ هلیلهٔ زرد و سیاه و شاهتره و مویز نمایند و چون مادهٔ مرض نضج یابد درین هنگام نیز اگر فصد موقع بهتر ست از باسلیق فصد نمایند بشرطیکه غلبهٔ خون ظاهر گردد و بالای طعام قی بقوت یا باهستگی حسب فصل و حاجت کنند دادمان او نمایند که آن اصل بزرگ ست و استفراغ بادویه و حقنهای قویه سازند و ادویه که در مثل این وقت استعمال کنند آن افتیمون و بسفایج و غاریقون و اسطوخودوس و حجر ارمنی و لاجورد هر دو مغسول و غیر مغسول و آب برگ بنطافلون بشربت عسل ست و گاهی نزد عصیان ماده احتیاج بخربق سیاه افتد و گاهی در صفراوی سنا و شاهتره با افتیمون و قی بسکنجبین کفایت کند و بعد استفراغ برای ربع بلغمی و سوداوی آن تریاق و مثرودیطوس و دواء الحلتیت بخورند و فلفل تنها در آب و مثل خردل بخورند و این اشیا مدام استعمال نکنند بلکه در هر سه روز یکبار و درابتدا و قبل استفراغ در مدت بعید تر ازان و همچنین فلافلی و مانند آن از جوارشات حریف مقطعه و چیزی ازین چیزها قبل از نضج تعجیل نکنند زیراکه اگر طبیب تریاق و مانند آن درابتدا بخوراند ربع را ربع دیگر مرکب کند و گاهی امراض دیگر آرد خصوصاً در سرما و خریف و اگر در اخر این مرض فصد واجب گردد بران اقدام نمایند و جالینوس گفته که خلقی کثیر را از ربع باین تدبیر رهاساختم که بعد نضج ایشان را مسهل نوشانیدم بعد ازان عصارهٔ کاسنی و افسنتین و پس ازان تریاق خورانیدم و گویم که حلتیت و فلفل هر دو مفرد بسیار نافع ست چون نضج ظاهر شود و وقت انتها برسد و صاحب تپ ربع را صحناه و کامخ کبر و خردل و آبکامه و همه انچه دران قوت ملطفه قوی باشد بخورانند و گاهی طبیب را احتیاج افتد بعد چهل روز از تپ بخوراندن مثل دواء الحلتیت بقدر گندمی هر صبح و همین قدر هر شب اگر تپ حاد نباشد و اصل او صفرا نبود و از اقراص نافعه درین وقت یعنی بعد ظهور نضج و رسیدن منتهی و نزد انحطاط این قرص ست

صفت آن بگیرند عصارهٔ غافث و زعفران هر واحد سه درم اسقولوقندریون و لک و ریوند و طباشیر هر واحد پنج درم تخم حماض و تخم خرفه و گل سرخ و سنبل الطیب و تخم کشوث و انیسون و تخم کرفس و بیخ کبر و حب البان و بادیان هر واحد چهار درم بآب کرفس سرشته قرص سازند و بآب بادیان و کاسنی و کشوث بخورند و این دوا نافع از بسیار وجوه ست چون ماده نضج یابد بگیرند مرمکی بست و هفت درم سنبل الطیب سیزده درم فطراسالیون پانزده درم انیسون ده درم عاقرقرحا قسط فقاح اذخر هر یک پنج درم بشراب کهنه یا بعسل زنجبیل بسرشند و شربتی مثل جوزه و گاهی اطبا در آخر این مرض و برای قلت ایذا ازان و کثرت حرارت بتلطیف ماده تا همین را دوائی باین صفت میخورانند بگیرند بزرالبنج و بیخ لفاح یک قیراط و حلتیت قریب سه باقلا و **ایضاً** ازین قبیل ست

چون بگیرند پودینهٔ بستانی چهار مثقال و تخم انجره بست مثقال و افیون یک مثقال و اقراص بسیار کوچک بسازند شربتی یکدرم بعرق گاوزبان و بادرنجبویه
و آنچه ایشان را استعمال او بعد ظهور اثر نضج تا آخر آن نیکوست اینست که بگیرند مویز منقی یا هروی و ثوم دشتی و مورد تازه هر واحد یکجزو در آب خیسانیده
خوب بجوشانند و صاف کرده یک اوقیه از آن بنوشند **و ایضاً** تخم کرفس و انیسون و قردمانا هر واحد پنج درم سعتر دشتی و غافث هر واحد هفت درم نانخواه
چهار درم شکاعی سه درم مویز ده درم در سه رطل آب بجوشانند تا بیک رطل آید **و دوای جید** برای ایشان اینست بگیرند نانخواه و سنبل الطیب و پودینه
هر واحد ده درم کرویا و انیسون هر واحد هفت درم حلتیت پنج درم زنجبیل چهار درم سلیخه سه درم در عسل بقدر کفایت بسرشند شربتی یکدرم با آب کرفس و بادیان
و ایضاً قرص باین صفت عصارهٔ غافث ده درم اسقولوقندریون و طباشیر و بادیان و سنبل الطیب و زعفران هر واحد پنج درم
لک و ریوند هر واحد چهار درم تخم خرفه و تخم خیار هر واحد شش درم با آب کرفس قرص سازند و بسکنجبین بخورند و چون لرزه اشتداد نماید قی کردن با آب نیمگرم و سکنجبین
آنرا نفع کند و اگر این کفایت نکند بدانچه مذکور شد بحسب وقت آنرا قوی سازند و تبخیر بنطولی که دران شیح و بابونه و مانند آن پخته باشند یا حبه پیچیده بخونت راجمع کنند
ذکر مسهلات که بعد نضج بدان محتاج گردند هلیلهٔ کابلی شش درم افتیمون افسنتین هر واحد پنج درم هلیلهٔ زرد عصارهٔ غافث آمله هر واحد چهار درم تخم کرفس
انیسون بادیان هر یک دو درم جوشانده از آن بسازند و اسهال باهستگی نمایند **و یا بگیرند** کشمش ده درم هلیلهٔ کابلی افتیمون هر واحد هشت درم شاهتره هفت درم
شکاعی قنطوریون غلیظ هر یک شش درم غافث پنج اذخر هر واحد پنج درم در پنج رطل آب بجوشانند تا بیک رطل باز آید **حب خفیف** چون در هر پنج روز یکبار
استعمال نمایند درین تپ نافع بود و مجرب است افتیمون تربد سفید هر یک ده درم کرویا انیسون هر یک هفت درم نانخواه هشت درم تخم کرفس بادیان هر یک
سه درم بسفایج شش درم غاریقون هشت درم نمک هندی پنج درم ایارج فیقرا یازده درم با آب پودینه حبها سازند شربت یکنیم درم و هر گاه باوجع طحال
بود باین دوا انتفاع یابند و برفق اسهال کند اسقولوقندریون پانزده درم غاریقون دوازده درم هلیلهٔ سیاه ایارج فیقرا هر واحد ده درم هلیلهٔ کابلی افسنتین
هر واحد هشت درم شکاعی بادآورد کمافیطوس عصارهٔ غافث هر واحد هفت درم ثمر طرفا پنج کبر هر یک پنج درم تخم کرفس انیسون بادیان هر یک سه درم از آن معجون یا حب سازند

تغذیهٔ ارباب ربع

صواب آنست که تدبیر ایشان در اول هفته تا سه هفته بقدری تلطیف مائل گردانند بغیر آنکه قوت ضعیف گردد و این چنان باشد که از گوشت و زهومات
اجتناب نمایند زیرا که این تقلیل ماده و تخفیف اعراض بر ایشان و قصر مدت مرض ایشان نماید و بعد از آن لابدست از انعاش قوت بمثل ماهی رضراضی و بیضهٔ
نیمبرشت و بچهٔ ماکیان و تیهو و هر گاه مریض بمدت مثل مدتی که دران زهومات منع ست برسد و آن سه هفته هست و مرض کم نگردد از مراعات قوت چاره
نباشد و خورانیدن غذائیکه آن قویترست مثل گوشت ماکیان و بره و بزغاله و پرندهٔ نرم گوشت مانند تدرو و دراج و ماهی جید که بزرگ جثه نباشد و بدانکه
شرط در غذای صاحب ربع آنست که جامع چهار خصلت باشد یکی آنکه نافخ نباشد بلکه محلل نفخ مولد از سودا بود دوم آنکه غلیظ نباشد بلکه ملطف غلیظ
بود سوم آنکه قابض نبود بلکه ملین شکم باشد چهارم آنکه خون متولد از آن محمود بود و اکثر غذا که چنین باشد آنست که دران حرارت و رطوبت بود و کیفیت تغذیه
قبل نوبت و اختیار ساعات و کمیت تقدیم در باب تدبیر غذا در علاج کلی حمیات عفنی معلوم شده و ایضاً معلوم کرده اند که گاهی احتیاج بغذا در وقت
نوبت و قریب آن بسبب ضعف می افتد و در اینجا میشود لیکن صواب آنست که تپ بر خلو شکم ملاقی گردد تا طبیعت بمادهٔ غذا غیر مادهٔ مرض مشغول نشود تا آنکه
مادهٔ مرض را دفع کند و شراب سفید رقیق ربع را نافع بود **صاحب کامل** گوید که هر گاه علامات غلبهٔ خون یافته نشود فصد نشاید کرد و استفراغ
بچیزی از ادویهٔ مسهله در اول امر نکنند مادام که خلط خام باشد لیکن میباید که طبیعت معتدل بنرمی اندک باستعمال اغذیهٔ ملین شکم مثل بقول معمول بمری
و سرکه و زیت باشد چون اسفاناخ و چقندر و سرمق و شوربای خروس و قنبره و مویز خراسانی و آلوی شیرین و انجیر خشک باندک مغز قرطم و هر گاه طبیعت قبض
شود تلیین او بآب آلوی شیرین و مویز و سنا و خیار شنبر و ترنجبین یا ماء الجبن بشکر و مانند آن باید کرد و اگر باین ادویه طبع نرم نگردد حقنهٔ لین با چقندر
و روغن کنجد و مری استعمال نمایند و باید که تعدیل غذا درین تپ کنند و دران غذای غلیظ عسر الانهضام استعمال نکنند که در مادهٔ تپ افزاید و غذای

لطیف هم استعمال نمایند که قوت را ضعیف کنند فلهذا باید که تعدیل غذا نمایند تا حفظ قوت بوقت منتهای مرض کنند و از غلظ او اندک اندک کم نمایند پس هرگاه تپ بمنتهای خود برسد دران هنگام تلطیف غذا باید کرد تا قوت بمدافعت مرض مشغول گردد و همچنین در سائر امراض و در هر روز بگلقند تنها و سکنجبین متواتر اقتصار نمایند و روز نوبت تپ از غذا منع کنند تا طبیعت بمقاومت مرض مشغول گردد و حمام درین تپ البته استعمال نباید کرد مگر بعد منتهای آن در انحطاط و استعمال مشی آهسته و مالش بدن بمقدار معتدل سزاوار است تا مسام بکشاید و ماده رقیق گردد و مدام مثل این تدبیر درین تپ تا ظهور علامات نضج استعمال نمایند و هرگاه آثار نضج ظاهر گردد ادویه مسهل سودا مثل این مطبوخ استعمال کنند **صفت آن** هلیله کابلی و سیاه هر واحد ده درم بلیله آمله اصل السوس مقشر هر یک پنج درم آلوی بخارا بست عدد مویز منقی بست درم سنا پنج درم افتیمون رومی برگ بادرنجبویه بسفایج کوفته گاو زبان گل سرخ هر یک چهار درم اسطوخودوس سه درم همه را در چهار رطل آب بجوشانند تا یک رطل آید هفت درم افتیمون انداخته از آتش فرود آورده ساعتی صبر کرده افتیمون را خوب بمالند و آبش ده اوقیه صاف کرده غاریقون یکمثقال صبر سقوطری و نمک نفطی هر واحد نیم درم خربق سیاه دو دانگ باریک سوده بران انداخته نیمگرم بنوشند و مسهل در روز دوم از نوبت استعمال کنند و بعده قرص غافث دو مثقال با دو اوقیه سکنجبین سکری ممزوج بآب بدهند و روز نوبت سکنجبین که دران ترب تر کرده باشند با آب گرم مطبوخ شبت استعمال نمایند و قی آورند و باید که صاحب این تپ بعد از نضج در هر هفته یکبار این دوا استعمال نماید **صفت آن** هلیله هندی و کابلی هر واحد هفت درم بسفایج افتیمون هر واحد سه درم همه را سائیده سه درم ازان با مثل او شکر سلیمانی بخورند و بالایش آب گرم بنوشند و این دوا روز دیگر از روز نوبت بخورند و هرگاه زمانه این تپ متمادی شود و مدت او طول کشد و فصل سرما بدان لاحق گردد و آثار نضج ظاهر گردد باید که دران بعض معجونات حاره مثل معجون حلتیت یا حب حلتیت در هر سه روز نیم مثقال تا یک درم استعمال کنند و یا قدری از معجون فلافلی بخورند و نسخه آن در علاج ربع بلغمی در قول ایلاقی مسطور شد و این معجون دیگر نیز حمای ربع را بعد نضج سود دهد و نسخه او همان معجون حلتیت نوع دیگر است که در قول مسطور مذکور شد لیکن درینجا وزن نانخواه و سلیخه هر واحد هشت درم است باقی بدستور و ایضاً در هر هفته معجون مثرودیطوس یا تریاق کبیر هر واحد بقدر حاجت و مقدار تحمل طبیعت مریض بدهند تا تلطیف خلط نماید و باید که ازین معجونات قبل از نضج مادهٔ مرض حذر نمایند که ازان مضرت بسیار حاصل شود و باید که ازانها حذر کنند اصحاب مزاج حار و در سن شباب و فصل تابستان و اگر این کسان را ضرورت خوردن آنها داعی گردد اندکی ازانها باحتیاط استعمال کنند و در اکثر امر در مثل این حال اقتصار نمایند بر قرص غافث با سکنجبین یا گلقند و بر استعمال قی در روز نوبت و بر تناول سکنجبین با آنکه دران پودینهٔ نهری و افتیمون جوشانیده باشند و اما هرگاه فصل زمستان و سن مریض سن شیخوخت و مزاج او بارد رطب بود و خلط ابتدا بنضج کرده باشد پس بدادن این معجونات حاره باکی نیست و پرهیز مریض از اغذیهٔ یابس و مولد سودا و غلیظ الجوهر نمایند و باید که صاحب این تپ را شراب بعد نضج مادهٔ مرض دهند ولیکن شراب کهنه نباشد و نه نو و ممزوج باندک آب باشد و چون این تپ بمنتهای خود برسد تدبیر غذای صاحب او بتدبیر لطیف کنند مانند تیهو و بچهٔ مرغ و مزورات در وقت منتهی یا بازدی طیهور و گردن آنها و امثال آن تا قوت بمقاومت مرض مشغول گردد و مادهٔ او پاک شود و آرام و سکون و قلت حرکت اختیار نمایند تا طبیعت بمرض مشغول گردد و حرکت از مقاومت عائق نشود و باید که عنایت بجگر و طحال درین تپ مصروف دارند و عنایت باین هر دو تا ضعیف نشوند و یا سدد دران هر دو یا غلظ حادث نشود باین طور نمایند که صاحب او را قرص زرشک یا قرص غافث با سکنجبین در وسط مرض و آخر او بعد نضج بدهند و اما در ابتدای او سکنجبین بزوری استعمال کنند **ابن الیاس** گوید که اگر از عفونت سودا باشد هر صبح جلاب از گلقند ده درم و تخم کاسنی سه درم و پوست بیخ کاسنی پنج درم بنوشانند و غذا مزورهٔ ماش و نخود و مغز حب قرطم بدهند و هرگاه اثر نضج ظاهر شود اسهال سودا بحبوب مسهل سودا که در ربع بلغمی مذکور شد یا بمطبوخ افتیمون یا بحب آن نمایند و یا تلیین طبیعت بمعجون نجاح و سنا و تخم شاهتره و بادرنجبویه و گاو زبان کنند و باید که درین تپ اسهال متواتر نمایند و باید که کسر لرزه و فرا شاد درین تپ بدلک و ادرار و تعریق نمایند و تناول شوربای خروس پیر با نخود و بسفایج چنانچه در باب قولنج گفته شد ایشان را نافع است

والیضاً تناول تریاق کبیر یا مثرودیطوس در هر ماه یکدو مرتبه سودمند بود و تناول این معجون برای این تپ نفع بین دارد سنبل الطیب وج هر واحد پنج درم
ملفل زنجبیل هر واحد یکدرم حلتیت دو درم نانخواه سلیخه هر واحد چهار درم همه را باریک سائیده بعسل کف گرفته معجون سازند شربتی ازان یک مثقال با آب بادیان
یا بآب کرفس و برای حفظ کبد وطحال قرص زرشک کبیر یا صغیر یکمثقال بسکنجبین بزوری یا ماء الاصول بدهند ابن نوح گوید که درین تپ قصد تدبیر آنکس نمایند
کاراده فربه شدن بدن خود نماید و نگاه کنند اگر اعراض او کم نشود و در وقت او تاخیر نگردد باستفراغ قوی تر پردازند و اگر تپ از چهل روز تجاوز کند و مریض فربه
توانا باشد توسع غذا بران نمایند و هر صبح بقدر جوزه فلافلی یا بمقدار کنار دواء الحلتیت و همچنین وقت خواب بدهند و در غیر روز نوبت بحمام عرق آورند و شراب
بنوشند و خاصیت دوای حلتیت ست که آن تسکین برودت تپ و منع لرزه کند و همچنین آب جرجیر افشرده عمل کند اگر بقدر دو یا سه اوقیه ازان بنوشند و کذلک
اگر یکدرم قسط یا عود بلسان یا غاریقون یا بیخ سوسن آسمانجونی هر کدام که باشد با ماء العسل قبل از نوبت بخورند والیضاً مالش بروغن که دران قسط و عاقرقرحا
یا شیح پخته باشند قبل از نوبت تسخین بدن و تسخین لرزه کنند و ادرار بول نمایند و بعد انهضام غذا این قرص بخورند بگیرند عصارهٔ غافث سه درم لک ریوند
حب البان هر یک چهار درم بادیان سه درم زعفران دو درم بآب کرفس سرشته اقراص بوزن مثقال سازند و یکی ازان بسکنجبین یا بآب بادیان و کاسنی
وکشوث بخورند و اما از اصحاب حمای ربع کسیکه نحیف البدن باشد و بر مزاج او یبوست غالب بود باغذیه و ادویهٔ حار یابس علاج نکنند که این در تپ دق
آنرا می اندازد بلکه معالجهٔ او بمرطبات و مسخنات نمایند مثل استکثار دخول حمام بغیر آنکه دران عرق آید و ریختن آب بسیار بر بدن او و نشستن درابزن و مالش
بروغن کنجد و خیری و شرب شراب رقیق بمثل او آب ممزوج و اعتماد در اسهال او بر ماء الجبن با نبات کنند و غذای او خروس پیر مع بسفایج و نخود باشد
و روز دوره قی بسکنجبین و گلاب و آب نیمگرم آورند و لازم این قرص نمایند صفت آن گل سرخ زرشک طباشیر هر یک دو درم تخم کاسنی و کشوث
هر واحد یکدرم ریوند عصارهٔ غافث هر یک نیم درم رب السوس سه درم اقراص بوزن یکدرم سازند و یکی ازان بخورند و بگیرند افتیمون و سائیده در مویز منقی
سرشته هر صبح بخورند و غذا البسر گذرنیت مع روغن کنجد و شکر طبرزد سازند و هر روز گلقند بخورانند و دست و پا در آب گرم بدارند و اگر مع ذلک در دهن او رطوبت باشد
سکنجبین معمول از تخم کاسنی و بادیان و کرفس بدهند و زردهٔ بیضه و انجیر در عسل ترکرده بخورند و نقل بمغز بادام و پسته و فندق و مغز چلغوزه و شکر و فانید و حبة الخضرا
و کنجد مقشر و مویز طائفی سازند و گرد و پیش او در روز دوره طغارها پر آب گرم که دران بابونه و شیح و پودینه جوش داده باشند بنهند و بپارچها بپوشند تا بخار آن
ببدن رسد و زود گرم شود خخنه و قرشی مینولیسند که اگر در خون کثرت یابند بعد چند روز که نضج حاصل شود فصد کنند پس اگر خون رقیق مائی بر آید فی الفور بند نمایند
وابتدا باستفراغ خفیف کنند و بعد نضج تام باستیصال سودا پردازند بتدریج و بدفعات و بعد نضج و تنقیه در آخر آن تریاق فاروق و دواء المسک حلو خوردن نکوست
والیضاً بعد سه هفته قرص غافث و قرص زرشک ریوندی بدهند و معهذا استعمال ریوند در اوقات متفرقه نمایند و از آب سرد منع کنند مگر در وقت دوره
و روز نوبت ترک غذا نمایند مگر آنکه نوبت در آخر روز آید و گرسنگی اشتداد نماید پس اولی آن باشد که معده را بمثل ماء الشعیر بشکر یا شربت نیلوفر یا بمزورهٔ ملوخیه
یا اسفاناخ یا کاسنی یا خرفهٔ مطبوخ بروغن بادام مشغول دارند و در روز راحت غذا بمثل بچهٔ مرغ و ماکیان فربه و برهٔ یکساله بطور سفیدباج پخته یا با ناردانه و مویز و یا
با آب لیمو و شکر سازند و از مسهلات این مطبوخ نیکوست عناب سپستان تمر هندی آلوی بخارا هر یک ده درم سنای مکی بسفایج شکاعی بادآورد تخم ریحان
شاهتره هلیله سیاه و کابلی گل بنفشه گاوزبان هر یک پنج درم تخم خیار و کاسنی زرشک افتیمون هر یک سه درم جوشانیده صاف نموده پانزده درم مغز
خیار شنبر و یکدرم روغن بادام و پانزده درم گلقند داخل کرده بریوند چینی یکدرم و حجر ارمنی و لاجورد و مقل ازرق و کتیرا و سقمونیا هر یک ربع درم تقویت داده بنوشند
و مطبوخ افتیمون و حب آن هر دو نیکوست و کذا افتیمون بشیر نعاج و ایارج لوغاذیا و محموده و واجبست که اعادهٔ استفراغ مرةً بعد اخری نمایند تا بدن پاک گردد
وسفوف مسهل سودا بماء الجبن مشکورست و کذلک آب شاهتره و شربت شاهترهٔ مرکب تنها و با ریوند فائده دارد و باید که در ابتدای نوبت قی بسکنجبین و صمغ و حشفه
واصل السوس آورند و در غیر نوبت قبل از غذا و اگر بعد غذا باشد بهترست و بعده بر تقویت معده گلقند و شربت لیمو دهند و اعتنا بادرار ایشان نمایند
در بعض اوقات و خصوصاً نزد شدت حرارت و عطش بشیرهٔ خیارین و خربزه و کاسنی و روز دوم از نوبت در حمام داخل شوند و درابزن آب شیرین نشینند و آب

حمام بیشتر از هوای او استعمال نمایند و وقت ابتدای نوبت دریافت کنند که ابتدای رجع از کدام مکان ست پس هر جا که معلوم شود بدانند که محل ماده و مستوقد عفونت
همانست و آن موضع را بروغن بابونه و شمع چرب کنند و اطراف بمالند و در ابتدا گرم نهند **انطاکی** گوید که آنچه از نفس سودا باشد واجبست که اولا این مطبوخ بنوشانند
که آن عجیب النفع کثیر الفائده ست من تالیف آن نمودم و بتجربه صحیح یافتم **صنعت آن** جو مقشر سی و شش درم آلو بخارا اسطوخودوس بسفایج تمر هندی هر دو
پانزده درم افتیمون عصی الراعی عناب تخم کرفس بیخ خطمی تخم شاهتره تخم کاسنی تخم خرفه مغز تخم خیار گاوزبان هر واحد هفت درم پوست بیخ کبر گل بنفشه
گل سرخ هر واحد چهار درم همه را کوفته در ده چندان آب بجوشانند تا چهارم حصه بماند صاف کرده نیمگرم با شکر یا شربت نیلوفر یا شربت بنفشه بنوشند
و تا شش روز تکرار این در ایام راحت کنند اگر قلع آن نکند و تمام نضج ظاهر شود سفوف سودا بماء الجبن چند روز بدهند والا شیر شتر با فتیمون دهند تا نضج
تمام گردد پس سفوف مذکور بدهند و اگر زائل نشود ایارج لوغاذیا دهند و دادن تریاق کبیر خطاست بسبب قبض پس از وی حذر کنند و واجب بود حمام
در روز راحت و اندران تکثیر جلوس در آبزن و ترطیب بادهان بارده نمایند و هر گاه یبوست زیاده شود احتقان بشوربای کله پاچه جائز بود و اگر آن زائل میشود تا دو روز
غاریقون یکدرم و حجر ارمنی و مروارید هر واحد نیم مثقال و این مجربست چند بار روز دوم از نوبت استعمال نمایند و بدل حجر ارمنی لاجورد کنند و اما اغذیه بقول مثل
اسفاناخ و کدو و ماکیان و برهٔ فربه بدهند و هر گاه نوبت بروز خود استیعاب نماید غذا نه دهند والا جائز ست اگر هضم وسعت کند و از مجربات شرب طبوخ کلاه و تیراب
است و کذا کرفس و بخور با فسنتین و تعلیق یاقوت و خله و موش و اکل طحال خارپشت و بخور بزهرهٔ او و در زهت نوشته که شرب افتیمون و بسفایج و لاجورد مخصوص
ربع ست و از مجربات مروارید محلول در ترشی ترنج ست و بخور تخم او و شرب آب کرفس شکر و در خواص آمده که پارچهٔ زن ذات نفاس قبل غسل او چون ببوشد ربع را
زائل کند و کذا خوردن لحم قنفذ و تعلیق عظم مثقوب در بازوی خروس و هدهد **مؤلف** اقتباس و خلاصة التجارب نوشته اند که چون زمانهٔ این مرض و نوبت آن
دراز ست و زمان برشائش بسیار و خلط سوداوی بسی عاصی ست تدابیر آن برفق باید کرد و در ابتدا اغذیهای معتادهٔ لطیفه چون بچهٔ مرغ و گوشت بچهٔ بز شیرخوار
که دران زردک و یا شلجم و یا چقندر و یا اسفاناخ و یا کشنیز سبز افتاده باشد بروغن گاو پخته با نان تنوری خشکار دهند و استفراغات قوی نباید کرد و محرکات
خلط و چیزهای گرمی و خشکی افزا دور باید داشت و در خریف طمع بزوال آن نباید کرد خصوصا که اندران فصل عارض شده باشد و همچنین بیشتر از هفتاد روز
در دفع آن نباید کوشید و اهتمام در نضج ماده درین تپ بیشتر باید کرد از جهت یبوست و غلظت ماده و در تعدیل مزاج بچیزهای مائل بگرمی و بسیار رطب باید کوشید
و اگر در روز نوبت طاقت ترک غذا نداشته باشد قبل از نوبت بشش هفت ساعت اندکی از غذای سبک معدل سودا دهند و مدرات و معرقات و هر چه رقیق اخلاط را
دفع کند همه مضر باشد و بدین جهت خربزه نفع نکند باوجود ضدیت طبع آن با سودا و آنجا که آفتی در سپرز باشد اول بمعالجهٔ آن پردازند که تپ بزوال آن زائل میشود
و اگر بیمار دسترس ماء الجبن نداشته باشد عوض آن آب شاهتره و یا آب گلوی سبز مروق با سکنجبین افتیمونی دهند که همان اثر دارد و در ذخیره نوشته است
آنجا که ماده سخت غلیظ باشد هر بامداد هفت درم گلقند باده درم سکنجبین ساده سرشته بدهند و مویز منقی با مغز پسته و بادام تنقل کنند و هر گاه غذا خواهند نخوداب
بمرغ فربه جوان و یا زیرباج بمرغ بوقت اشتها بکار برند و از فعل متعب دور باشند و گوید که بدین تدبیر بسیار تپهای ربع زائل شده است و در اوائل این عرض اگر با خراج
مادهٔ غالب و نرم داشتن طبع حاجت آید حقنهٔ معتدل اللین در هفته یکبار در غیر روز نوبت و شیاف ملین معتدل از شکر و بنفشه و مغز خیار شنبر و مانند آن بکار برند
در هفته یکدو کرت نافع بود و در آغاز نوبتها اگر قی کردن لازم گیرد عظیم نافع بود و قدری سکنجبین عنصلی بگلقند آمیخته صباحهای غیر نوبت و یا سکنجبین افتیمونی
با گلقند سرشته هر گاه طبع از حرارت خالی باشد عظیم مفید آید و نضج و تحلیل سودا نیکو کند و پنیر تازه بی نمک با عسل خوردن غذای نافع بود در روز سوم از نوبت
و بعد از تنقیه بمسهلات سودا تخدیر بحب الشفا و امثال آن لازم بود و بدستوریکه در غب غیر خالصه مذکور شد و حب الشفا درین باب اثری عظیم ست چنانچه برادر
استاد از یکسال این تپ داشت و اطبا از علاج آن عاجز شده بودند ازین دوا در دو نوبت خورد و صحت یافت بگیرند زنجبیل بکحر زر ریوند چینی دو جزو تخم
جوز ماثل سه جزو جمله را باریک ساییده با دو برابر آن عسل سرشته و در خریف حضرت استاد را ربع پیدا شد و چهار ماه کشید و نوبت آن در آخر روز قرار یافت و غذا
نخوداب بمرغ فربه و قلیه و پلاو چرب بگوشت برهٔ فربه و شوربای گوشت گوسفند فربه و جوان با برنج و امثال اینها و گاهی اندک سرکهٔ کبری کم ترش با طعام و گاهی

نسخهٔ حب الشفا ...

گلقند با سکنجبین عنصلی صبح خوردندی و از سردیها و میوهای سرد و تر و آب سرد و ادویهٔ گرم و خشک حذر کردندی و تنقیه نیز کم فرمودی و چون نوائب ضعیف شد قبل از نوبت
بدو ساعت مقدار با قلا مر کی را با دو دانهٔ فلفل سوده بایک قاشق آب گرم میخوردند جهت منع تعفن خلط و دست و پا و تن را گرم نگاه میداشتند و آن روز طعام و شربت
در صباح اندکی میخوردند تا بسیاری خلو معده اخلاط را از درد در حرکت نیارد و قوت برجای ماند چند نوبت چنین رعایت نمودند صحت یافتند و این دوا در اکثر ربعهای
خفیف آزمودیم و نافع آمد **بالجمله** اگر ربع از سودای طبیعی باشد چیزهای گرم و تر بکار باید داشت و در نضج سودا محض کوشیدن و هیچ سختی نکردن و در جملهٔ اقسام آن
برفق مرض را کهنه باید ساخت انگاه برفع آن بدستور کوشیدن و آنجا که آفت طحال سبب آن شده باشد اولاً علاج سپرز باید کرد و بسیاری را دیدم که علاج سپرز
ایشان کردند و ربع ایشان بدان زائل شد و بعضی ترک طبیبان را دیدیم که محل نبض را بر ساعد بفتیله داغ میکنند و ربع کهنه بدان زائل میشود و ربعی را
اندر خریف در جائیکه دوشاب می پزند نشانیدن دو سه شبانروز و خود را گرم نگاه داشتن در انجا و بوی بخار دوشاب شمیدن و بخار و هوای آنرا دریافتن نسبی
نافع آید و مجربست باوجودیکه علاج ربع در خریف صعوبتی دارد لیکن آنچه سخت کهنه باشد ممکن العلاج بود اندرین فصل بخلاف آنچه درین فصل افتد و نو باشد
و آنجا که دوشاب مویزی پزند و غلبه باشد هوای آن انسب بود **میر عوض** مینویسد که استعمال مروارید محلول در اقسام تپهای سوداوی با عرق گاوزبان
و امثال آن از مجربات است و این دوا درین باب بغایت مجربست بیارند برگ صبر تر یک قطعه و پوست بالای آن تراشیده مغز او بر آتش دارند و قدری زرد چوبه
و اندکی نمک سیاه بران پاشیده از آتش فرود آورند و در پارچه انداخته بیفشارند آبیکه از وی بیرون آید مقدار یک فنجان بنوشند انشاء الله تعالی در سه روز زائل
سازد **نوع دیگر** که در سه روز فائدهٔ تمام دهد پوست درونی درخت نیم پنج درم در نیم آثار آب بجوشانند و چون نیم پاو بماند صاف نموده سه چهار قطعهٔ سنگ چقماق با آتش
تافته اندران فرو برند چند انکه آب مذکور سه دام بماند سرد کرده بنوشند و من جوانی را دیدم که از مدتی بس دراز باین علت مبتلا بود و هیچ دارو سودمند نمی آمد آخر برگ کرنجوه با
بیست و یکدانهٔ فلفل سیاه با آب سائیده صاف نموده چند روز نوشید صحت کلی یافت و باید دانست که در تپهای نائبه هر مرتبه که سخت بلرزاند گاهی استعمال ادویهٔ مخدره
قبل از نوبت بسبب تخدیر طبیعت را از ورود نوبت آگاه نسازد و چون چند نوبت باین نوع بگذرد بیمار از علت پاک بیرون آید باذن الله تعالی **صفت** داروئیکه
درین کار عجیب الاثر است ورق الخیال پوست خشخاش برابر کوفته بیخته قبل از ورود نوبت بدو ساعت چند انکه بسر دو انگشت بر آید بخورند لیکن باید که نخست بدن را
از اخلاط پاک کرده باشند **نوع دیگر** افیون یکماشه فلفل سیاه دو ماشه انگشت چوب کیکر شش ماشه هر سه را باهم سائیده بدارند و مقدار یکماشه یا کم و زیاده مریض
قبل از ورود نوبت بدو ساعت رو بجانب قبله ایستاده فرو برد و باید که قبل استعمال این دوا بدو پاس غذا میل نموده باشد و الا ماشتاقی آورد
و فائدهٔ دوا فوت شود و یک خوراک کافیست و الا در سه روز زائل میکند باذن الله تعالی

علاج ربع لازمه

درینجا نیز نخست بنگرند که مادهٔ مرض از کدام خلط حاصل شده پس در غذا و دوا و تنقیه مراعات آن کنند بدستوریکه در اقسام ربع دائره مفصل مسطور شده
مع رعایت حرارت و برودت آنچه لائق حال باشد از انجا اخذ نمایند و ایضاً اینجا در هر حال فصد باسلیق و یا صافن واجب بود و دوا در ار بول نیز بعد از نضج درینجا
بسی نافعست بماء الاصول معتدل و سکنجبین و امثال آن هرچه در گرمی و سردی معتدل باشد و اگر حاجت تلیین بود ملین مناسب یا مطبوخ افتیمون دهند و در ابتدا
بحقنهٔ ملین بسند کنند و مسهل قوی بعد نضج تام باید داد و قی در روز نوبت بسکنجبین و آب گرم فرمایند و عقب قی بگلقند و شربت سیب و مانند آن تقویت معده نمایند
و استحمام بآب شیرین و مالش ملایم نفع دارد **شیخ** میفرماید که قانون علاج درین قریب قانون ربع دائره است و در اشیا اندک مخالفت دارد از اجملهٔ علیق اینست
که میل بسوی اعتدال در مسخنات و بسوی تبرید درین تپ اولی بود بسبب لزوم تپ پس واجبست که در علاج این مثل سکنجبین و گلقند و سکنجبین بزوری
و ماء الاصول معتدل و افشرجات بعسل استعمال کنند و منجملهٔ آن اینست که فصد درین واجب تر بود زیراکه ماده در عروق محصور است خروج او بفصد سهل باشد
و از انجمله است که در غذا رخصت لحوم درین مرض کمتر بود بسبب کثرت اشتعال قلب درین و از دیاد تسخین لحم **ایلاقی** و جرجانی مینویسند که اتفاق ربع دائمه کمتر
افتد و اگر باشد سببش آن بود که ماده در دو یا سه عضو باشد و هر یکی بنوبتی دیگر آغاز کند و علاجش همانست که مذکور شد لیکن تدبیر طعام و شراب و دارو ها باید که

همه مائل باعتدال باشد واولی ترچیزها سکنجبین ساده شکری وگلشکر بود واگر حاجت آید سکنجبین بزوری وگلنگبین و ماء الاصول معتدل وآب بادیان تر وآب کرفس استعمال نمایند وفصد باسلیق اندرین تپ سود دارد وگاه باشد که بفصد صافن حاجت آید **ابن الیاس** گوید که هر صبح سکنجبین ساده یا بزوری معتدل این نسخه بنوشانند **صفت آن** تخم کاسنی پوست بیخ کاسنی بادیان هر واحد سه درم تخم خربزه تخم خیار تخم بادرنگ هر واحد پنج درم نیمکوفته در دو رطل آب ونیم رطل سرکهٔ کهنه یکشبانه روز خیسانیده بجوشانند تا چهارم آن فانی گردد از آتش فرود آورده صاف کرده شکر سفید یک رطل داخل کرده بقوام آرند وبگیرند گلقند شکری ده درم ودرین سکنجبین آمیخته بدهند وباقی علاج او مثل علاج ربع دائره است از تنقیهٔ خلط سودا وفصد باسلیق وهفت اندام درین تپ اولیست اگر علامات خون ظاهر باشد ومریض بحسب سن وقوت وفصل متحمل آن بود **ابو منصور** گوید که معالجه این سکنجبین وگلقند وماء الاصول بادیان وهندبا کنند وفصد باسلیق کنند بعد ازان صافن بگشایند پس ازان شروع بادرار بول نمایند اگر بلیه الحرارت بود وغذا نخود آب وسرکه زیت سازند **انطاکی** گوید که علاج حمای ربع دائمه در اقسام مثل ربع دائره است بغیر زیادتی نگر در دائمه حادث از خون که دران فصد صافن در اواخر علاج کنند ودرین انضاج بیشتر وقت باید کرد تا ازان تحلیل ونماید ودیدم از علامات تحلیل آن تسوید موی سفید بسبب شیت طبخ آن مواد را وعمل او در رطوبت غریبه پس سیاه میشود چنانچه شان حرارت غریبه نزد السن وهرگاه اشتداد نماید موسفید گردد بسبب فرط احتراق وبسیار باشد که ازین تپ ملازمت شربت سفایج مطبوخ بمویز بشکر شیرین ساخته **مصنف** اقتباس مینویسد که نزد من بهتر آنست که اول رگ باسلیق ویا صافن زده جهت نضج تا چهل روز گلقند گل مشکی وسکنجبین هر یک دو توله بلیسانند وبدرقهٔ گلقند چهار توله در عرق شاهتره وبادرنجبویه یک یک هفت توله مالیده صاف نموده بدهند وبعد دو تا یکهفته این مطبوخ دهند برگ شاهتره بادرنجبویه بسفایج افتیمون گل سرخ هر یک هفت ماشه افسنتین سه ماشه تخم کشوث در لته بسته گاوزبان یک یک پنج ماشه مویز منقی یکنیم توله گلقند سه چهار توله وغذا نخود آب چوزه مرغ بعد یک پاس از دوا دادن وقت دوپهر ازان با شوربا وپلاو بچه مرغ دهند وتنقیه بمطبوخ افتیمون غاریقونی نواب علوی خان نموده جهت ادرار سکنجبین افتیمونی بزوری ایشان در گلاب بدهند وجهت تقویت خمیرهٔ مروارید وماء اللحم دهند **صفت خمیرهٔ مروارید** بگیرند مروارید ناسفته یکتوله بعرق کیوڑه وبید مشک صلایه کرده بسد یشب سبز طباشیر گل گاوزبان هر یک نه ماشه بسفایج درونج عقربی تخم بادرنجبویه هر یک هفت ماشه کوفته بیخته آمله مربی کلان بست وپنج عدد در کیوڑه یکشبانه روز خیسانیده مالیده با سه چند آن قند قوام ساخته ورق طلای محلول سه ماشه حل کنند شربتی هفت ماشه تا نه ماشه **صفت ماء اللحم** گوشت حلوان بز پنج آثار گوشت بچهٔ مرغ سه عدد گل سرخ پنج توله بسفایج تخم فرنجمشک بادرنجبویه شاهتره گاوزبان بستان افروز هر یک سه توله گل گاوزبان چهار توله برگ گاوزبان هفت توله ابریشم مقرض خام بست وپنج توله صندل سفید سه ونیم توله مویز منقی سی توله زعفران سه ماشه ریحان سبز پودینه برگ ترنج هر یک نه توله گلاب پنج شیشه آب شیرین چهار شیشه بدستور مقرر بکشند شربتی از نه توله تا پانزده توله وقرص زرشک کبیر وقرص گل کبیر درینجا بسیار نافع است واین حب راقم برای ربع دائره ولازمه از مجربات است در سه چهار دوره بر میساند هرگز تخلفی نمیکند ولیکن بعد از تنقیه پوست بیخ بقلهٔ سیانی صحرائی که آنرا بهندی کهوجه گویند سه توله زنجبیل صبر سقوطری هر یک یکنیم توله کوفته بیخته حبها بقدر نخود سازند شربتی یک حب قبل از نوبت تپ با آب گرم وصاحبزادهٔ مظفر علیخان را از نه ماه ربع لازمه بود واز ماء الجبن هم فائده نشده بود بلکه ضعف زیاده گردیده بنا بر تقویت خمیره وماء اللحم مسطور وجهت رفع نوبت حب مذکور دادم در سه چهار نوبت موقوف شد لیکن وقت نوبت تپ خفیف می آمد پس جهت رفع دوره عوض حب سفوف طباشیر وست گلو ودانهٔ هیل هر واحد یکماشه نبات برابر روز نوبت دادم وبنا بر رفع تپ هر روزه شربت افتیمون اصولی علوی خان سه توله در عرق شاهتره وگاوزبان هر یک هفت توله نوشانیدم وغذا پلاو وقورمه با نان تنوری مقرر داشتم وخمیره وماء اللحم بدستور دادم در یکماه صحت یافت **ایضاً** نجو خان بهادر را از مدت یکسال وسه ماه تپ ربع می آمد واز ماء الجبن نیز فائده نشد ورنگ همه بدن سیاه شده بود واندکی سختی در سپرز هم بود واز ضعف طاقت قیام وقعود هم نمانده حکیم میر ضیاء الدین عبرت معالجه باین طور فرمودند که وقت صبح قرص کبر سه ماشه در خمیرهٔ صندل ترش رازی یکتوله ورق طلا یکعدد سرشته شربت سیب وشربت افتیمون هر واحد یکنیم توله در عرق شاهتره وعرق ابریشم ساده هر یک هفت توله حل کرده دادند وغذا وقت دوپهر پلاو کبری با چار آمله وقورمهٔ بچهٔ بز با نان خشکار مقرر نمودند ووقت شام شربت یاقوت علوی خان دو توله در عرق شیر نه توله وتخم فرنجمشک هفت ماشه **صفت عرق شیر** بسفایج درونج عقربی تخم شربتی تخم فرنجمشک گاوزبان هر یک پنج توله ابریشم خام بست وپنج توله گل سرخ گل مشکی هر یک

هفت توله آب لیمون شربتی آب انار ولایتی هر یک نیم آثار آب تربوز دو آثار سیب ولایتی نیم آثار کسیرو یک آثار برگ خرفه نیم آثار و سه فلوس نبات یک آثار شیر مغز پنج آثار عرق کشند شربتی از نه توله تا بست توله قبل از وقت دوره یک گهڑی دوای ایک پخته لیمون که در ذکر ادویه نافع ربع دائره مسطور شد نوشانیدند ازین تدبیر در مدت یک نیم ماه لرزه موقوف گشت لیکن بروز دوره تپ بمعمول خود می آمد برای رفع آن سفوف برگ بادرنجبویه سه ماشه با نبات برابر می دادند و هر روز شربت کشوث و الد علو نیخان و شربت افسنتین هر یک دو توله در گلاب و عرق بید مشک هر یک هفت توله مینوشانیدند و بهمین تدبیر در دو ماه صحت کلی یافتند لیکن سیاهی بدن باقی بود جهت رفع سیاهی و ضعف خمیرهٔ گاوزبان عنبری با عرق زردک علو نیخان دادند در مدت سه چهار ماه سیاهی رفع شد **صفت عرق زردک** بگیرند زردک از پوست و استخوان پاک کرده پنج آثار گل گاوزبان گل فرنجمشک گل سرخ هر یک نه توله برگ گاوزبان بسفایج درونج عقربی هر یک هفت توله ابریشم خام چهل توله صندل سفید پنج توله اشنه سنبل الطیب هر یک چهار و نیم توله عود خام و عود غرقی هر یک سه و نیم توله زعفران نه ماشه مشک عنبر اشهب یک یک ماشه شربتی از هفت توله تا پانزده توله با شربت تنبول نواب علو نیخان چهار توله و تخم فرنجمشک نه ماشه

علاج ربع معکوس

واین هم نوعی از ربع ست که دو روز می آید و یکروز نه و همه اسباب و علامات این مانند ربع دائره بود لیکن ربع اسلم ست و این اردا بلکه مهلک ست کذا فی الاقلیمیز یا و علاجش تمام همانست که در ربع دائره مسطور شد ولیکن باید که درینجا در تقویت و تفریح و تسکین بیشتر از اسهال و ادرار کوشند و سفوف بادرنجبویه یا شاهتره درین باب از مجربات ست و همچنین سفوف تخم هر دو با نبات مساوی شربتی سه ماشه و گاهی این نوع در آخر ربع دائره می افتد و در دورهٔ چهارم بهلاکت می انجامد و گاهی از ابتدا شروع میگردد و در دورهٔ ششم بعروض غشی بلاک مینماید قسطا بن لوقا گفته که نوعی از ربع ست که آنرا منعکسه گویند و آنست که دو روز نوبت کند و یکروز راحت دهد و علاجش تلطیف تدبیر در روز اول کنند تا غذا طبیعت ثقل نیارد و تنشیط بدن روز دوم بحمام و راحت نمایند و استعمال قی روز سوم کنند زیرا که حمام ترقیق اخلاط نماید و سیلان او بسوی معده کند

حمیات دیگر از انواع حمیات سوداوی

که آن خمس و سدس و سبع و ثمن و تسعه و عشر ست هر یک بکسر اول و اسامی هر یکی از اینها بحسب دورهٔ اینها خود ست مثلاً اگر سه روز در میان آید خمس گویند زیرا که روز سیوم روز ترک آن پنجم روز باشد و همچنین اگر چهار روز در میان آید سدس خوانند و باقی را همچنین قیاس کنند تا عشر که هشت روز در میان آید و زیاده از عشر نیز اتفاق افتد چنانچه قرشی گوید مردی را دیدم که تپ او در هر چهارده روز یکنوبت می آمد و حکیم ارزانی مینویسد عورتی را دیدم که سیزده روز در میان او را تپ می آمد و محشی شرح اسباب نوشته که شخصی را در هر ماه دو بار تپ می آمد بالجمله بقول شیخ این حمیات را در یونانی فیماطوس نامند و قومی مثل این حمیات را دوّاره نامیده اند بسبب طول دوران اینها والفاظی گفته حمای فائته دسمی متراقیه و متعدیه از مجرای طبیعی و این مسمی باسم ادوار آنست پس حمای خمس گویند اگر در پنجم روز واقع شود و همچنین دیگر اقسام آن و وجود خمس اجماعی ست و اما ما فوق آنرا جالینوس منکر ست و دیگران اثبات آنها میکنند چنانچه قول قرشی و غیره مذکور شد در سدس و سبع و ما فوق آنرا بقراط نیز ذکر کرده و جالینوس گوید که من در عمر خویش ازین تپها هیچ ندیده ام و نه خمس جلی قوی را دیدم که آن حمی مثل خفی ضعیف ست و میگوید بعید نیست که سبب این تپها تدبیری بود یعنی سببی از اسباب بادیه باشد چون حرکت و ریاضت قوی و دفعةً یا طعام و شراب و دوای ناموافق یا چیزی از اعراض نفسانی چون فرحت و غضب و غم و فکر که اندر مزاج اثر کند هر وقت که سببی ازین اسباب تازه شود تپ تولد کند یعنی سبب ادوار و عودات آنها عودات تدبیر و ادوار آن باشد نه ادوار مواد که منصب گردد و میگوید که واجبست در امتحان این تپها رعایت کردن یعنی تا غلطی واقع نشود یعنی امتحان نمایند که آیا این حمیات از عودات تدبیر ست یا از ادوار انصباب مواد و شیخ الرئیس میفرماید که جالینوس مثل منکر ست برای وجود این حمیات یعنی دلیل ندارد زیرا که میگوید ندیده ام و نمیگوید که ممتنع اند تا پس باشند منکر شد و مثل عطف چسبت گر برای امثال این تپها اصل دیگر یعنی سوء تدبیر گفته و چون بلفظ بعید نیست گفته و بالجزم نگفته که سبب این تپها آنست لهذا بلا اند موجب شد لیکن بقراط تحقیق قول در وجود سبع و تسع نموده و این در ظاهر متعذر و مستحیل نیست تا احتیاج رجوع دران بسوی تاویلی افتد که حدوث آنها از عودات تدبیر ست و اقوالی که بقراط در باب این حمیات گفته اینست که سبع طویل المدت ست و قتاله نیست و تسع در مدت دراز تر از آنست و مهلک نیست و گفته که خماسی دیگر

حمیات نیست زیراکه قبل از سل یا بعد آن افتد واین مبنی بر تجربه اوست و شیخ گوید که ما گمان میکنیم که این قول بقراط راکه خمس بدتر از همه است وجه این نیست که از سل مراد دق باشد و مراد او ازین خمس مطلق نیست بلکه مراد او ازین آنست که بعضی از صنف خمس از بدترین تبهاست بهر آنکه او قبل از دق وبعد آن بود زیراکه حمیات چون طول کشند وایذا رسانند در اکثر اعضای رئیسه گرم شوند وبدق ادا کنند وایضا دق چون سبقت کند بعید نیست که در اخلاط اندر آخر دق رمادیت وعفونت عارض شود پس حمای خمس حادث گردد وواجب نیست که انکار از امراضی کرده شود که مشاهدهٔ آن در زمانی یا بلدی اتفاق نیفتد وایضا واجب نبود که گویند حمای خمس را مادهٔ خامس لابد نیست زیراکه ربع بسبب آنکه مادهٔ آن سوداست دوره بطریق ربع نمیکند بلکه بنابر آنکه او قلیل وغلیظ ست وبعید نیست که در بعض ابدان سودا غلیظتر وقلیل تر باشد وآنرا عفونت عارض شود ودر هنگام تحرک او بسوی مستوقد اجتماع او دران بطی تر باشد پس جائزست که نوبت بطور خمس نماید بغیر لزوم مادهٔ خامس ومردی ثقه از من گفته که حمای تسع را مشاهده کرده ام واما خمس را ما بتکرار دیده ایم وبرای آن مضطر بگفتن این سخن نبوده ایم که درانجا غلطی دیگر بود **الحاصل** این حمیات از قبیل حمای ربع اند زیراکه مادهٔ این تبها از جنس مادهٔ ربع بود لیکن آن ماده غلیظتر وکمتر باشد ولهذا بسرعت بجمع ومتعفن نشود پس زمانهٔ راحت دران طول کشد واکثر این تبها از سوداء بلغمی باشند وبیشتر بعد حمیات دیگر عارض شوند **علاج** معالجهٔ این تبها همچون علاج تب ربع باید کرد لیکن چیزهای بغایت گرم ومسهل قوی نشاید داد مگر بعد از آنکه نضج تمام پدید آید واگر استفراغ بحسب حال کنند صواب باشد مثلاً اگر صاحب تب لاغر خشک مزاج باشد تنقیه با دویهٔ مخرج سوداء احتراقی نمایند واگر لحیم شحیم بسیار خوار بود با دویهٔ مخرج بلغم ودر روز نوبت قی بملطفات ومقطعات خلط غلیظ لازم گیرند ومراعات جگر وسپرز ومعده مرعی دارند بدانچه در حمای بلغمی ذکر یافته وگلقند وسکنجبین قلیل الحموضت نفع دارد واشربه واغذیه بحسب حرارت وبرودت مزاج اختیار نمایند بهنجیکه در اقسام ربع مفصل مذکور شد **شیخ** میفرماید که علاج اصناف این حمیات قریب از علاج ربع بلغمی ست واحتیاج در علاج آنها بزیادتی صوم وتلطیف تدبیر ونوم بر طعام بود تا ماده تحلیل پذیرد این تحلیل ونضج باید وایضا احتیاج بتغلیظ تدبیر افتد تا قوت ضعیف نگردد واین هر دو یعنی تلطیف وتغلیظ متضادتین ست وتا وقتیکه این حمیات قوت را ضعیف نکنند خوف نمیکنیم چنانچه تلطیف تدبیر واستعمال صوم تا مدتی بر مریض می نمائیم وتلافی ضرر تلطیف هر وقت که میخواهیم بتغذیه با غذیه جید الغذا وسریع الهضم در مرید خوان منوله ازان وغیر مغلظ ماده وغیر مرید آن میکنیم واز نافعترین عالجات برای این قی کردنست بخربق وتخم ترب وترب که دران خربق خلانیده باشند وتخم سرمق واستفراغات بایارجات وبعد ازان استعمال تریاق ومانند آن از معاجین کبار ودرین هنگام نفع میکند تعریق با دویه در حمام گرم بغیر استعمال آب وبغیر استعمال مرطبات **مجوسی** گوید حمیاتیکه در هر پنج یا شش روز نوبت میکنند چون حدوث آنها از خلط سوداوی مفرط الغلظت باشد در علاج آنها احتیاج بتدبیر اصحاب حمای ربع می افتد از تلطیف خلط واستفراغ آن با دویهٔ مسهل سوداء وتلطیف غذا وترک تغلیظ واستعمال قرص غافت وسکنجبین وگلقند احیاناً وبصوم در روز نوبت وقی بسکنجبین که دران ترب قطع کرده ترکرده باشند وبآب شبت ونمک هندی وعسل وهمه انچه مانند اینها استعمال کرده میشود در علاج حمای ربع که چون مدت او طول کشد **جرجانی** گوید که مرا غلامی بود او را این نوع تبها می آمد ومن همچنانکه جالینوس گفته گمان بردم که این غلام هر وقت تخلیطی میکند وبدان سبب هر وقت این تب نو می آید پس گوش بران داشتم وبر ورق تقویم وقت ابتدای نوبت تب او نشان کردم ومدت نوبت آن نگاه داشتم وروزهای راحت که بی تب بود معلوم کردم وابتدای نوبت دیگر نشان کردم ومدت نوبت آن نگاه داشتم چند نوبت همچنین نگاه داشتم معلوم شد که تب سبع ست ومزاج او گرم بود او را دیگر روز بعد روز نوبت صباح سکنجبین بشیرهٔ تخم خرفه دادم وبعقب آن بعد چند ساعت کشکاب دادم وبروزهای دیگر گلشکر یا سکنجبین ساده دادمی وغذا از زیرباج وشوربا بنخود وشبت وگوشت بره یا مرغ ودر روز پیش از روز نوبت نخوداب دادمی یا زیرباج مزوره بمغز بادام ودر روز نوبت جز سکنجبین وری سخت اندک با آب آمیخته هیچ ندادمی واین نیز جهت آنکه تا آب ساده تنها نخورد وقبل از آمدن نوبت آن روز امساک غذا فرمودمی واز اجزای معجون نجاح حبی ساختم وبعد روز نوبت بدر روز مقدار دو درم دادمی واین حب دو بار بیش ندادم بدین طریق علاج تب او زائل شد **ابن الیاس** گوید که علاج ما واخراج بلغم غلیظ از بدنست واینکه هر صبح جلاب از بادیان واصل السوس خراشیده کوفته هر واحد سه درم وگلقند عسلی ده درم بنوشانند وغذا مزورهٔ نخود ومغز حب قرطم ولحوم دراج وتیهو وکبک دهند وتلیین طبیعت بمعجون خیارشنبر یا معجون نجاح کنند ودر روز نوبت امر بصوم وترک غذا بالکل نمایند وقی بآب طبیخ تخم شبت وتخم خربزه وبیخ آن وتخم ترب وبرگ وبیخ آن ونمک وعسل وکنکر زد آورند وباقی تدبیر آن مثل تدبیر حمای ربع ست

و در معالجهٔ این تپ اهمال ننمایند چه مودی بربع بسرعت میشود و اگر اخلاط بسیار و رطوبت مفرط گردد و اگر رطوبات وافر و اخلاط بسیار نبود بدق انجامد **ابن هبة الله** گوید که علاج حمیاتی که بنوبت خمس و سدس و ما فوق آن آید بترک بدپرهیزی و اسهال و قی باشد زیرا که این حمیات حادث میشوند یا بسبب فرط احتراق یا بسبب رداءت تدبیر و بدین جهت واجب است که در علاج این تپها تمسک نمایند بدانچه در علامت حمای بلغمی و سوداوی مذکور شد اگر بدن نحیف باشد اسهال سودا و تدبیر اصحاب ربع کنند و اگر فربه باشد تدبیر ارباب تپ نائبهٔ بلغمی نمایند **ابو منصور** گوید تپی را دیدم که در هر هفت روز نوبت میکرد و مریض نحیف البدن حار یابس مزاج بود پس لزوم اسهال بماء الجبن نمودم و در تدبیر غذای او تلطیف کردم و در بست و هفت روز نوائب او منقلع شد **سدید** وغیره شراح قانون می‌نویسند که مادهٔ این حمیات لابد شدید الیبوست باشد والا عفونت را در زمانهٔ بسیار طی قبول نمیکرد و هرگاه چنین باشد تلطیف در تدبیر غذای آن جائز نبود مگر در روز نوبت فقط و اما در ایام راحت حال بدن او مثل ابدان صحیح مزاجان میباشد پس واجب آید که غذا درین ایام مثل آن باشد که در حالت صحت بود و مائل تر بتر طیب یا اندک لطیف تر باشد زیرا که تغذیه از مرطبات است پس مثل معدل این ماده باشد **انطاکی** گوید که علاج این انواع بتسخین و تلطیف و استعمال ادویهٔ مخرج بلغم و سودا است مع جاری داشتن بدن درین همه بر مجرای صحت با غذیه و ما را درین باب علاجی مجرب نیست زیرا که هیچ ازین تپها ندیده ام ولیکن میگویم که چون بسفایج بجوشانند و آب او گرم با ادرمالی بنوشند علاج ناجح باشد بسبب تحلیل دوای اول سودا را و بسبب ثانی بلغم غلیظ را بنا بر تلطیف آن و در نزهت گوید که مختص بدان انیسون و بادآورد و کشوث است و سه برگ پنج شربا در خواص است که بخور سرگین فیل تپ را ببرد **شریف خان** می‌نویسند که زنی را تپ بود و معالجهٔ او اطبای تامل میکردند هرگاه تپ او طول نمود پسر او نزد من آورد و چون در حال او غور کردم دانستم که حمای خمس است پس علاج او بتنقیه و تطفیه نمودم زیرا که مادهٔ آن از صفرای محترقه بود بعد ازان ماء الجبن نوشانیدم و دفع بلغم نمودو با ماء الجبن جز ادویهٔ خفیفه مثل قرص انبرباریس وغیره ممکن نبود و حدت ماده و ضعف مریضه از استعمال سفوف لاجورد وغیر آن از ادویهٔ قویه مانع بود و سن مریضه قریب شصت سال بود و صورت تپ او این بود که یکروز بشدت می آمد و در روز دوم بشدت کم ازان و در سوم کمتر از شدت دوم و در چهارم کمتر از شدت سوم و در پنجم استشداد مثل شدت روز اول میکرد بعده در ششم مثل ثانی و در هفتم مثل سوم و در هشتم مثل چهارم و در نهم مثل پنجم شدت میکرد و بهمین هیئت مدتی بود **مؤلف** گوید که از کلام ابن اشرف الحکما مدرک میگردد که آن حمای خمس لازمه بود پس قول بعضی که این حمیات دائره میباشند اکثریه باشد

حمیات مرکبه

بدانکه ترکیب این حمیات ترکیب حقیقی نیست بلکه ترکیب اعتباری است و حمیات مرکبه از امراض مجتمعه است نه از مرکبه زیرا که مرض مرکب آنست که از اجتماع دو مرض یا زیاده بران مرض وحدانی پیدا گردد و احکام و علامات و علاجات او غیر احکام و علامات و علاجات مفردات او باشد چنانچه **شیخ الرئیس** مثال او با ورم و بثور داده زیرا که آن مرکب از سه مرض مفرد یعنی سوء مزاج مادی و تفرق اتصال و مرض ترکیب است و آنرا احکام و علامات غیر آنست که برای مفردات او است مثل زیادتی مقرحه در حجم عضو و جمع ریم و انفجار و اما سل مرض مرکب بترکیب حقیقی نیست زیرا که آنرا علامات غیر علامات مفردات او یعنی قرحهٔ ریه و تپ دق نیست و نه علاجات و احکام غیر آنکه برای مفردات او است و همچنین تپ مرکب مثلا شطر الغب که آنرا علامات غیر علامات مفردات او از غب و بلغمی نیست و نه علاج غیر از علاجات آنها پس تقسیم حمیات بمفرد و مرکب مجرد اصطلاح است نه از امراض مرکبه از روی ترکیب حقیقی چنانچه آن معتبر در تعریف مرض مرکب است **بالجمله** حمیات با یکدیگر ترکیب می یابد و اقسام مرکبات او بسیار است و ضبط او ممکن نیست **گاهی** از انواع داخل در دو جنس بعید مرکب شود مثل ترکیب تپ دق با حمای عفنی و حمای یوم با حمای غلیانی **و گاهی** از یک نوع داخل در جنس واحد مانند آنکه از دو غب خالصه یا غیر خالصه مرکب گردد و بر دورهٔ نائبهٔ بلغمی هر روز نوبت کند اگر روز راحت غب اول روز نوبت غب ثانی خواهد بود و یا از دو ربع مرکب شود در دو روز اخذ کند و یکروز ترک نماید و آنرا ربع معکوس گویند چنانچه سابق مذکور شد و یا سه ربع ترکیب یابد و بنوبت بلغمی هر روز آید چون در هر دو روز راحت ربع اول روز نوبت ربع ثانی و ثالث باشد و یا سه غب مرکب گردد پس اگر بطریق مبادله آید نوبت روز سوم شدید تر باشد بسبب اجتماع اعراض دو دوره زیرا که آن روز منتهای دور روز اول و ابتدای یوم ثالث بود و همچنین روز پنجم و این ترکیب از سه غب مشابه بشطر الغب باشد چنانچه ترکیب از دو غب مشابه نائبهٔ بلغمی میباشد

ویا از دو خمس ترکیب پذیرد و دو روز آید و دو روز نه ویا سه خمس مرکب شود و سه روز آید و یک روز نه ویا از دو سدس ترکیب یابد و دو روز نوبت کند و سه روز ترک نماید
و مانند آن **وگاهی** از دو نوع ویا اکثر از آن داخل در جنس واحد مرکب گردد مثل غب بابلغمی چون حمای معروف بشطر الغب مثل ترکب حمیات اورام مثل غب
با محرقه و آنچه ازین هر دو و از ورمیه صفراویه ترکیب یابد **وگاهی** واقع میشود ترکیب حمیات بوجه دیگر و آنست که از دائره یکنوع بالازمه عطف همان نوع مرکب گردد
مثل غب دائره بالازمه و مواظبه بالثقه و ربع دائره با دائمه ویا از دائره عطف یکنوع بالازمه نوع دیگر ترکیب یابد چون غب دائره با مطبقه ویا غب بالثقه ویا غب
باربع دائمه ویا مواظبه با مطبقه ویا مواظبه باغب لازمه ویا مواظبه باربع لازمه ویا ربع دائره با مطبقه ویا ربع دائره باغب لازمه ویا ربع دائره بالثقه عطف همچنین
دائره یکنوع با دائره نوع دیگر مثل غب دائره با مواظبه و غب دائره باربع دائره و مواظبه باربع دائره ویا لازمه عطف یکنوع بالازمه نوع دیگر مرکب شود چون مطبقه باغب لازمه
ویا بالثقه ویا باربع دائمه و غب لازمه بالثقه ویا باربع دائمه و لثقه باربع لازمه و سخن گروهی که گفته اند دو تپ لازمه مرکب نشود معتبر نیست **وگاهی**
انواع ترکیب واقع میان حمیات بنوع دیگر بود مانند آنکه دو خلط ممتزج باشند یا منفرد و مانند آنکه هر دو متساوی در مقدار باشند یا مختلف و مانند آنکه
حمیات متداخله باشند ویا مبادله ویا مشابکه و تفصیل این آنست که صاحب کامل گفته که ترکیب بعضی حمیات با بعض دیگر بر دو وجه بود یکی بر جهت امتزاج
پس اگر دو خلط امتحد شده دو تپ همه مختلط ممتزج باشند از ان ابتدای نوبت آن هر دو و انقضای آنها در زمانه واحد بود دوم بر جهت مجاورت پس اگر هر واحد
از دو خلط منفرد باشد بران هنگام نوبت آن هر دو در دو وقت مختلف بود و همچنین انقضای آن هر دو و هر واحد از اخلاط مرکبه یا متساوی در مقدار باشد
ویا بعض آن بیشتر و بعض آن کمتر باشد و ابن هبة الله گوید که ترکیب حمیات بر سه قسم ست اول ترکیب ممازجه و این انگاه باشد که ماده هر دو تپ یا خارج
عروق بود ویا داخل عروق و در هنگام ابتدای نوائب و انقضای آن هر دو در زمان واحد باشد و ثانی ترکیب مشابکه و این وقتی باشد که هر واحد از دو خلط منفرد
بود یعنی یکی از ان داخل عروق و دیگر خارج عروق باشد و ابتدای هر دو تپ در یک وقت ابتدا کنند و ثالث ترکیب مقارنه و این وقتی باشد که چون هر واحد از دو تپ
دوره خود را تمام کند تابع او دیگر مقارن آن گردد و ماده او داخل عروق باشد خواه خارج عروق و شیخ میفرماید که اصناف ترکیب حمیات سه گونه است یکی ترکیب
مداخله و آنست که هنوز یک تپ در بدن باشد که تپ دیگر داخل شود پس بالضرور اعراض مشتد گردد دوم ترکیب مبادله و این آنست که بعد گسار یدن یک تپ
دیگری داخل شود خواه بمجرد مفارقت اولی خواه بعد زمانی پس دیگر بدل از اولی باشد در بقای حرارت بعد اقلاع آن سوم ترکیب مشارکه و آنست که هر دو تپ
بیکدفعه در گیرند خواه ترک آن معاً باشد یا نه و مشارکه را مشابکه نیز گویند جهت شدت مداخلت و مجوسی گوید که گاهی سه نوع از حمیات مذکوره مرکب گردند و گاهی
چهار نوع یا زیاده بران از اختلاف تراکیب مرکب شوند و شارح اسباب مینویسد که ترکیب حمیات عفنیه یا ثنائی بود و آن تا سی و شش قسم ست ویا ثلاثی باشد
و این یکصد و شصت قسم بود ویا رباعی باشد و آن یا لفصد و شصت قسم بود پس جمله انواع این هر سه ترکیب هفتصد و پنجاه و شش میشود و گفته که خماسی و ما فوق آن
نیز برین قیاس بود و از هزار قسم تجاوز کند و حکیم ارزانی نوشته که ترکیب حمیات گاه بر سبیل انتظام بود و اگر از اقسام مرکبات با وقات محفوظ آید و گاه بر سبیل اختلاط با شد
چنانچه تپی لازم بود و یکسا رو دیگر دبالانتظام و اینچنین تپ را مختلطه گویند و حمیات مختلطه جدا مذکور خواهد شد و سمرقندی گوید که از حمیات مرکبه کثیر الوقوع آنست
که از ترکیب صفرا و بلغم افتد و لهذا این تپ میان سائر مرکبات مخصوص باسم خاص گردیده و آن شطر الغب ست و این علیحده مسطور گردد **الحاصل** در معرفت
حمیات مرکبه جهارت تمام درکارست تا در تشخیص نوع آن مغالطه نیفتد لهذا گفته اند که بر نوبتهای حمیات اعتماد کلی نباید کرد بلکه درینجا می باید که بدیگر اعراض لازمه
مختصه بهر واحد استدلال نمایند زیرا که نزد ترکیب دو تپ هم اختلاط می افتد و اعتبار نوبت ساقط میگردد چنانچه گاهی تپ مرکب دوره شبیه بدوره مفرد یا بدوره مرکب دیگر
پیدا میکند مثل آنکه از ترکیب دو غب دائره نوبت تپ هر روز می آید و همچنین از ترکیب سه ربع دائره و این نوبت هر روزه دوره تپ بلغمی ست پس هرگاه معالجه بتدبیر
تپ بلغمی کنند مریض هلاک گردد و ازینجا معلوم شد که دلالت نوائب بر نوع تپ ضعیف ست پس در معرفت نوع تپ اعتماد بران نکنند بلکه لازم ست که فرق نمایند
میان این حمیات باعراضی که لائق هر واحد از مواد باشد **شیخ** و شراح قانون مینویسند که اگر این حمیات از غب خالصه مرکب شوند چنان عارض گردد که نوبتهای او
بقصر سرعت کنند تا آنکه اولا اضعف از ان متلاشی گردد و غب ثانی باقی ماند مثلا چون صفرای خالص در دو موضع متعفن شود و در موضعی صفرا اندک و در موضع دیگر

صفرا بسیار باشد بالضرور نوبت هر واحد از آنها بسوی قصر جلدی خواهد گرد بسبب شدت حرارت و حرکت صفرا و بساست که نوبت تپی که ماده آن اندک ست خواهد رفت
وگاهی بر ترکیب حمی معاودت قشعریره بعد سکون تپ دلالت کند زیرا که باز آمدن قشعریره دلالت میکند بر اخذ نوبت تپ دیگر که بر تپ اولی داخل شده و طبیب عالم بدلائل
هر تپ و اعراض او راعیست که ترکیب تپ را اول روز یا دوم دریافت نکند و این نزدیک طبیب مجرب که معالجه بدقت نظر میکند آسان ست اما درین زمانه اگر در
وسط هم دریابند غنیمت ست و شناختن ترکیب حمای دق با تپ عفونت سخت مشکل ست خصوصاً چون مرکب شود تپ دق همراه بلغمی لثقه که ماده آن
بلغم شور باشد زیرا که اطبا درین مرکب فترات و ابتداهای لرزه و قشعریره و معاودات عرق را ملاحظه نمایند اگر اوقات جزئیه برای این حمیات باشد و مفتره بود و الا بر
علامات انچه اظهر بود و بر عفونت دلالت کند از تغیر بول و نبض و لزوم تپ و لذع آن نگاه کنند و علامات دق را فراموش نمایند و گمان کنند که درینجا حمیات عفونت
فقط لازمه یا مرکبه از لازمه و دائره و گاهی ترکیب حمیات متعدده متوالی گردد حتی که ظاهر شود تپ واحد متصل متشابه که شبیه بسونوخس باشد در دوام آن و دران هنگام
از رجوع کردن بسوی دلائل چاره نباشد و عمده درین انتفای علامات سونوخس و غلبه خونست که از نبض و قاروره و احوال مریض معلوم شود و هرگاه نوبتهای حمیات
کوتاه باشد اتصال آن لاحق نشود بلکه فیما بین هر دو تپ فتره ظاهر گردد مثلا چون تپ مرکب از دو غب خالصه باشد و هر یکی ازین هر دو دور روز گیرد و یکی هفت ساعت
ماند پس وقوف گردد و غب دوم از روز دوم هفت ساعت بگیرد البته اتصال نخواهد شد مگر بسبب امر عظیم از کثرت عدد حمیات خصوص کثرت عدد در حمیاتی که فترات آن
طویل باشند مثال آن چون چهار حمیات قصیره مرکب شوند پس یکی از اول روز تا نیمروز گیرد و دیگری از نیمروز تا مغرب و سومی از مغرب تا نیم شب و چهارمی از نیم شب
تا اول روز بعده نوبت تپی که از اول روز شروع میشد خواهد آمد و باعث تلاحق خواهد شد و هرگاه حمیات مختلفة المدت و ازمان مثل شطر الغب مرکب شوند و اول احادتر از آن
منقلع شود بسبب شدت تحلل ماده او که صفراست در مزمنه صرف باقی ماند و اقلاع او متعسر گردد خواه هر دو دائره باشند یا لازمه یا دائره و لازمه و گاهی با شطر الغب مرکب شود
غب دیگر یا بلغمی یا سوداوی پس اگر با غب باشد غب قلع گردد بسبب حدت ماده و شطر الغب خالص بماند و اگر با بلغمی یا سوداوی باشد شطر الغب منقلع شود و بلغمی یا
سوداوی خالص باقی ماند زیرا که شطر الغب بنسبت بلغمی و سوداوی الطف ست بسبب بودن صفرا جزوی از ماده آن و هرگاه بینند که حمای مطبقه ست و بادی لرزه
بود و عرق نباشد و یا بینند که گاهی در لرزهای بسیار عرق یکمرتبه کند بر مرکب بودن آن گواهی دهند و همچنین هرگاه در تپ لازمه افراط در سردی دست و پا و تقبض آن
بینند و اما سردی و تقبض اندک گاهی در لازمه میباشد **صاحب کامل** گوید که انچه از حمیات مرکبه ترکیب او بر جهت مجاورت باشد معرفت او اسهلست از
اوقات نوائب حمیات و مدت زمانه آن پس اگر حمای دائمه با تپ نائبه مرکب گردد استدلال نمایند بر حمای نائبه بالرزه که در وقت نوبت تپ افتد و بر دائمه بدوام آن
و انچه ترکیب او بر جهت مخارجت باشد معرفت او عسر شاق ست بسبب اختلاط علامات بعضے آن ببعض دیگر لاسیما اگر اخلاط ممتزجه متساوی باشند که این عسر
واصعب بود و اگر یکی از دو خلط در ترکیب آنها غالب تر باشد معرفت او سهلتر بود زیرا که علامات خلط غالب ظاهر تر باشد و سزاوار آنست که درین باب جودت
تمیز و حسن نظر استعمال کنند و در حمیات مرکبه بر نوائب آن در استدلال بران اعتماد ننمایند زیرا که گاهی حمیات غب نوبت در هر روز میکنند و اطبای ناقص مقرر میکنند
که آن حمای مواظبه ست و گاهی حمیات ربع نوبت غب مینمایند پس گمان میکنند که آن حمای غب ست و دران علاج ناموافق استعمال مینمایند و بدان سبب قوت
تپ زیاده میشود و شدت میکند تا آنکه مریض بدان علاج هلاک میگردد بهر آنکه دران ضد محتاج الیه استعمال میکنند و لهذا می باید که استدلال بر تپ از نفس طبیعت او
و از اعراض خاصه بدان نمایند تا دلالت صحیح شود و علاج بموقع خود واقع گردد پس اعتبار نوائب حمیات نباید کرد **بعضی** گویند که در هر واحد از تراکیب غلطی واقع میشود
لیکن در ترکیب مداخله و مشابکه اکثر غلطے می افتد و طریق تمیز رجوع بسوی اعراض هر واحد ست و واقف نمیشود بر کیفیت حمیات مرکبه مگر کسیکه معرفت حمیات
مفرده را محکم کرده و دران تبحر داشته باشد و لهذا نشاید که کسب معرفت نوع تپ از دور آن نمایند زیرا که اتفاق افتد از حمای غب انچه دوره او در هر روز باشد
و این بقدر آن باشد که دران از صفرا و بلغم مشترک بود و گاهی مریض در یکروز و شب دو یا سه مرتبه تپ کند و آن تپ از جنس واحد بود و گاهی از دو جنس مختلف باشد
و گاهی تپ کند بحمای غب پس حمای ربع یا بلغمی یا دق و گاهی یک تپ لازم بود و دیگر دائر بران و گاهی اوقات و نوائب مقاربت کنند و یا در یک وقت متفق
شوند و گاهی متباعد گردند پس نظام دوار فاسد شود و این مثل مریضی باشد که او را حمای غب و ربع آید پس یکروز غب نوبت کند و روز دیگر ربع بران نوبت نماید

و در روز سوم غب آید و در روز چهارم فتره افتد و در روز پنجم اتفاق نوبت هر دو افتد و دران امر مشتبه شود و بر اسباب او وقوف دشوار گردد و ایضاً گاهی با این مریض اتفاق افتد که روز چهارم او را حمای یوم آید بعارضی که او را از عوارض آن عارض گردد پس در نظم فساد زیاده شود **قرشی** در شرح قانون مینویسد که چون تپ چند روز پی در پی درگیرد بعده یکروز یا چند روز بگذارد ممکن نیست که یک تپ باشد زیرا که اگر یک تپ بودی یا اقتضای اخذ در هر روز کردی و البته ترک ننمودی و یا مقتضی ترک بودی و روزهای بسیار متوالی اخذ نکردی پس لابد از حمیات مرکبه باشد و عدد تپ بحسب عدد ایام اخذ بود و ضابطه در معرفت عدد حمیات نزد ترکیب و معرفت اسم نوع حمی آنست که ایام اخذ تپ با ایام ترک آن ضم نمایند و یکروز بیفزایند و از حاصل آن اسم هر واحد از حمیات مشتق بود و عدد حمیات بحسب عدد نوبتها باشد مثال این آنست تپیکه چهار روز اخذ کند و سه روز ترک نماید پس این چهار تپ باشد و حمای ثمن بود زیرا که ایام اخذ چهار ست و اما آن ثمن باشد بهر آنکه ایام اخذ با ایام راحت هفت ست و چون یکروز بران زیاده کنیم مجموع هشت روز باشد و مشتق از ان ثمن باشد و همچنین تپی که سه روز اخذ کند و شش روز ترک نماید این سه تپ باشد و تپ عشر بود اما سه حمیات بهر آن باشد که عدد ایام اخذ سه ست و اما آن تپ عشر بهر آن بود که سه با شش نه روز باشد و چون برین یکروز افزودیم عشر باشد و مشتق از ان تپ عشر باشد و غیر آن را برین قیاس نمایند **علاج** اولاً کیفیت ترکیب تپ بغور دریافت نمایند بعده بحسب آن هر چه در حمیات مفرده مذکور شد ترکیب داده بعمل آرند با مراعات فصل و حال مریض و ابتدا و انتهای مرض و این جزئیات موقوف برای طبیب ست تا هر چه مناسب بود بعمل آرد و آنجا که تپ از احتراق اخلاط باشد گاه گاه استفراغ فرمایند و بیشتر در تسکین کوشند و از اشربه و اغذیه هر چه لطیف بود بدان امر نمایند تا ماده زیاده محترق نگردد و در جمله تقویت جگر و طحال لازم دانند و همه قوانین که سابق مذکور شد درینجا نیز مرعی دارند و بعض ادویه مفرده و مرکبه که درینجا مسطور میگردد حسب حاجت استعمال کنند

ذکر ادویه مفرده و مرکبه که نافع حمیات مرکبه است شرب بادآورد و کذا ازدفراکه آن حراست و کذا غاریقون و کذا ریوند بعد نضج تام و کذا اگر بیخ سه یا چهار برگ آن و اکل سرطان نهری بریان بانمک فلفل سیاه و کذا لحم تار شیت چند مرتبه و تبخور سرگین فیل و کذا سرگین طاوس و کذا دخان فیل و کذا اخرج ست راست قنفذ بستانی و تعلیق استخوان بازوی راست خروس سوراخ دار و کذا چشم راست خروس و کذا ارم قرخشک کرده در خرقه کتان بسته و کذا هر دو لب بالا و زیر کور موش و کذا قطعه سرگین گوزن و قطعه شاخ آن هر واحد نافع حمیات مرکبه مزمنه است و اخلاط انیسون در ادویه حمیات مرکبه مقوی فعل آنها ست و نوشیدن طبیخ غافث بسکنجبین در حمیات مرکبه و مزمنه و تفتیح سدد مجرب سودیست و استعمال نفشه با گلقند در حمیات مرکبه بلی عدیل ست و راقم اکثر شیره او با شیره بادیان و شکر بعمل آورده و در حمیات مرکبه و بلغمیه مفید یافته و خوردن ریوند با شیره خرفه نیز برای اکثر اقسام تپ مجرب نوشته اند و اگر تخم کشوث بقدر چهار ماشه در آب شیره براورده یا جوشانیده صاف نموده سکنجبین داخل کرده بنوشند تبهای مزمنه را نافع ست و اگر خواهند دو نیم ماشه تخم کشوث سائیده در سکنجبین آمیخته بلیسند و بالایش عرق عنب الثعلب هفت توله بنوشند **دیگر** که در حمیات مرکبه و مزمنه کثیر النفع و معمول ست بگیرند گلوی سبز نیم دام تا یکدام آنرا از کارد پارچه پارچه نموده در ظرف گلی انداخته آب خالص بران ریزند و زیر آسمان گذارند صبح در صافی انداخته اندکی افشرده آب زلال آنرا با شربت مناسبه بنوشند و گاهی همراه قرص زرشک و قرص گل نیز استعمال کرده میشود و اگر این دوا را سائیده یا خیسانیده یا جوشانیده با قرص طباشیر دهند نفع بیش میکند و بدانند گلو که بر درخت نیم پیچد بهتر باشد و درین باب سریع النفع مشهور شده است که بدق هم مفید یافته شد و گاهی در حالت بودن ... اصل السوس مقشر نیکوفته نیز همراه آن خیسانیده و بصورت غلبه حرارت شیره خیارین افزوده میشود و گاهی ادویه دیگر مثل کاسنی و بیخ کاسنی و بیخ بادیان و تخم خطمی و گل غافث و شکاعی و غیره حسب حاجت همراه آن خیسانیده داده میشود **دیگر** بعول ... هندو بهایه هفت ماشه را مساوی آن شهد در اب جوشانیده نوشیدن نافع حمای کهنه است **دوا** برای حمای مرکب نزله اصل السوس بهدانه هر یک چهار ماشه پرسیاوشان بنفشه هر یک پنج ماشه جوشانیده صاف نموده شیره تخم خیارین شش ماشه نبات یکنیم توله داخل کرده بنوشند **ایضاً** بنابر تپ مرکب گل سرخ گل بنفشه اصل السوس تخم کاسنی نیمکوفته هر یک چهار ماشه جوشانیده نبات یکنیم توله آمیخته خاکشی پنج ماشه پاشیده بنوشند **ایضاً** بنفشه هفت ماشه اصل السوس چهار ماشه آلو بخارا پنج دانه تخم کاسنی نه ماشه در آب گرم تر کرده صبح گلقند داخل کرده مالیده صاف نموده خاکشی پنج ماشه پاشیده بنوشند **ایضاً** اگر بعد مسهلات در جگر حرارت باقی ماند قرص ورد صغیر چهار ماشه سوده بشربت انارین دو توله سرشته بخورند و بالایش آب کاسنی سبز مروق ده توله شیره تخم خیارین شش ماشه

نبات یکنیم توله بنوشند **فائده** چون تپ عفنی بعلاج معمولی از ادویهٔ منضج و مسهل زائل نشود توجه بحال احشا باید کرد و از مس کردن شکم اگر درد شود دلالت بر ورم کند
و اگر تپ نباشد بر ریح و اگر از مس کردن خفیف بدون غمز سوء تنفس گردد آفت در عضلات باشد و اگر بی غمز کردن سوء تنفس نشود و چون غمز قوی بانگشت
کنند سوء تنفس یا درد پیدا شود باید دانست که آفت در احشاست خواه در جگر باشد خواه در قعر معده و در تنفس جگر درد نمیشود بجهت عدم حس الا بواسطهٔ غشای
مجلل آن **ایضاً** اگر بعد مسهلات تپ بدون تشنگی باشد و در شکم صلابت بود گلقند یکتوله سکنجبین ساده یکنیم توله سرشته بخورانند بعد آن کاسنی شاهتره مویز منقی
بعرق شاهتره جوشانیده شربت بزوری دو توله خاکشی چار ماشه بنوشانند دوم روز شیرهٔ مغز تخم هندوانه شیرهٔ تخم خربزه هر یک شش ماشه افزایند باز
قرص گل صغیر چهار ماشه سوده پاشیده بدهند بعده اگر اسهال شود طباشیر یکماشه سوده بشربت انارین سرشته بلیسانند بالائش شیرهٔ عنب الثعلب شیرهٔ
تخم خرفه هر یک شش ماشه نبات یکتوله بنوشانند و اگر اسهال بدستور باشد بارتنگ چار ماشه دانهٔ هیل سه ماشه سوده بآب پخته شربت انار شیرین دو توله زهر مهره
یکماشه سوده داخل کرده بدهند بعده شیرهٔ خرفه شیرهٔ مغز تخم هندوانه شربت انار شیرین زهر مهره دهند اگر اسهال موقوف شود و صلابت رحم ظاهر گردد گل خطمی
سه ماشه گل سرخ چار ماشه عنب الثعلب چهار ماشه در عرق عنب الثعلب با سیر جوشانیده گلقند دو توله داخل کرده بدهند **ایضاً** برای تپ بعلاقهٔ کبد
گلقند یکتوله در عرق عنب الثعلب توله گلاب دو توله مالیده صاف کرده شربت بنفشه یکتوله خاکشی پنج ماشه داخل کرده بنوشند باز اگر شکایت درد و قراقر شکم باشد
عنب الثعلب گل بنفشه گل سرخ اصل السوس تخم کاسنی شب در آب گرم تر کرده صبح مالیده گلقند داخل کرده صاف نموده شربت بزوری خاکشی اضافه کرده
بنوشند **ایضاً** اگر تپ و سرفه و خلل جگر باشد عنب الثعلب اصل السوس گل گاوزبان در آب جوش داده مالیده صاف کرده شیرهٔ تخم خیارین شربت بنفشه
خاکشی داخل کرده بنوشند باز تخم خطمی و خبازی و گل بنفشه افزایند **ایضاً** اگر بعد مسهلات وقت تپ بدن از اندرون سوزان باشد قرص بنفشه که مذکور
گردد با آب کاسنی مروق بدهند **ایضاً** برای حمای مرکب بعلاقهٔ کبد اول تبریدات داده روز سوم چنانچه معمول ست منضج از بنفشه خطمی عنب الثعلب گاوزبان
هر یک چهار ماشه مویز منقی ده دانه وغیره جوشانیده گلقند دو توله داخل کرده بدهند و بعد نضج و مسهل سنای مکی یکتوله گل سرخ شش ماشه در طبیخ و مغز فلوس خیار شنبر
پنج توله ترنجبین چهار توله روغن بادام شش ماشه بدستور معمول افزوده بدهند بعد ازان اگر تپ مفارقت نماید و از چهارده روز تجاوز نماید قرص زرشک
خورده بالائش از کاسنی دو توله چکیده ساخته با شربت بزوری دو توله خاکشی شش ماشه پاشیده تا هفته بدهند **ایضاً** در حمای کهنه بعد تنقیه بجهت تفتیح
سدد کبد و ادرار و دفع بقایای مواد رطوبی و تقویت جگر شیرهٔ خیارین شش ماشه شیرهٔ اصل السوس چار ماشه نبات یکتوله خاکشی چار ماشه دهند باز شربت بنفشه
دو توله در عرق شاهتره و عرق عنب الثعلب هر یک پنج توله حل کرده خاکشی پاشیده باز شیرهٔ عنب الثعلب شیرهٔ تخم کاسنی هر یک شش ماشه شیرهٔ بادیان چهار ماشه
شیرهٔ خارخسک شش ماشه شربت بزوری معتدل دو توله خاکشی پاشیده باز بجای شربت گلقند دو توله شیرهٔ تخم خربزه شش ماشه افزایند باز آب
کاسنی سبز مروق هفت توله شیرهٔ تخم خرفه شش ماشه لعاب بهدانه سه ماشه شربت بزوری بارد دو توله بدهند با قرص طباشیر سوده افزایند غذا شله
ایضاً چون بعد تنقیهٔ معمولی تپ باز عود نماید آب کاسنی سبز مروق هفت توله لعاب اسپغول شیرهٔ خیارین هر یک شش ماشه شربت بزوری بارد دو توله
خاکشی پنج ماشه غذا شله باز قرص زرشک صغیر چار ماشه سوده بگلقند سرشته همراه آب کاسنی دوازده توله شیرهٔ بادیان شش ماشه شربت بزوری دو توله
باز شیرهٔ خیارین شش ماشه افزایند **ایضاً** حمای مزمن آب کاسنی سبز مروق چار توله شیرهٔ اصل السوس چار ماشه شربت بنفشه دو توله خاکشی چار ماشه
دوم روز گلقند دو توله آب کاسنی ده توله شیرهٔ خیارین شیرهٔ عنب الثعلب هر یک چهار ماشه شربت بزوری معتدل دو توله خاکشی پنج ماشه باز بجای
خیارین شیرهٔ مغز تخم هندوانه شش ماشه و بجای عنب الثعلب اصل السوس چار ماشه کنند باز همه شیرجات موقوف نموده آمله مربی یکعدد بورق نقره پیچیده
با شیرهٔ بادیان شیرهٔ خیارین شربت بزوری دهند **ایضاً** برای تپ کهنه و سرفهٔ شدید دقی و صلابت معده شیرهٔ مکوه شیرهٔ اصل السوس شیرهٔ خیارین در
عرق مکوه عرق شاهتره بر آورده شربت بزوری خاکشی داخل کرده بنوشانند و مکوه خشک مغز خیار شنبر در آب مکوه سبز حل کرده نیمگرم بر شکم ضماد سازند بعد
ازان عنب الثعلب گل بنفشه گل نیلوفر اصل السوس خطمی خبازی تخم خیارین خیسانیده شربت بنفشه خاکشی داخل کرده بدهند **ایضاً** بعد مسهلات برای تقویه

تپ وسده گرکبد رعایت تپ احشائی قرص زرشک صغیر چهار ماشه بسکنجبین ساده یکتوله سرشته با شیرهٔ خیارین و شیرهٔ کاسنی هریک شش ماشه عرق مکوه عرق
عرق گاوزبان عرق کاسنی هریک چهار توله شربت بزوری دو توله خاکشی شش ماشه صبح و بجهت شام لعاب بهدانه دو ماشه عرقیات شربت بزوری خاکشی
اگر آثار نزله و زکام ظهور نماید دو سه روز بوقوع خفیف نزله بهدانه سه ماشه خطمی شش ماشه اصل السوس گاوزبان هریک چهار ماشه نبات یکتوله بدهند اگر زائل نشود
بهر نضج عنب الثعلب تخم کاسنی پرسیاوشان گل بنفشه بیخ کاسنی خطمی هریک شش ماشه گاوزبان اصل السوس هریک چهار ماشه در آب کاسنی نیم آثار شب ترکرده
صبح مالیده صاف نموده شیرهٔ خیارین شش ماشه شربت بزوری دو توله خاکشی پنج ماشه داخل کرده سه چهار روز داده روز مسهل سنای مکی یکتوله فلوس خیارشنبر
شش توله گلقند ترنجبین هریک چهار توله روغن بادام شش ماشه افزوده مسهل دهند بعده تعدیل و تقویت نمایند **فائده** در اورام حارهٔ احشا و تپهای مزمن
و مقاسات مرض ترکیبات آب کاسنی از اساتذه ماثورست چنانچه مردم نحیف باحمی و سرفه و مسلولین را بوقت ضرورت ملین در ماء القرع و ماء الخیار ترکرده معمول ست
و برای تعدیل بعد تنقیه بکار می برند **ایضاً** برای تپ کهنه و کثرت تشنگی و عقب نوشیدن آب فی الفور بول کردن و سوزش بدن شیرهٔ خرفه سیاه شیرهٔ گلو در عرق
شاهتره برآورده شربت انار داخل کرده اسپغول پاشیده بنوشند و اگر از اسپغول طبیعت برهم شود عوض آن خاکشی کنند **ایضاً** برای حمای مزمن موهم بدق و سل
خاکشی چهار ماشه بعرق عنب الثعلب ده توله عرق کیوره دو توله اندکی گرم کرده شیرهٔ اصل السوس چهار ماشه شیرهٔ تخم کاسنی شش ماشه نبات یکتوله یا بازشیرهٔ خیارین شش ماشه
شربت بزوری دو توله و خاکشی شش ماشه پاشیده دهند **ایضاً** برای حمای مزمن مشتبه بدق و سل گاوزبان اصل السوس پرسیاوشان هریک چهار ماشه جوشانیده
شیرهٔ تخم خیارین شش ماشه عرق عنب الثعلب ده توله شربت بزوری شربت دیاقوذا هریک یکتوله حل کرده خاکشی چهار ماشه پاشیده بنوشند و بجهت شام دیاقوذا
یکتوله و عرق مکوه هفت توله بعده دو سه روز شیرهٔ اصل السوس شیرهٔ تخم خطمی هریک چهار ماشه شیرهٔ خیارین شش ماشه شیرهٔ بادیان چهار ماشه عرق عنب الثعلب پانزده توله
شربت … صندل دو توله خاکشی چهار ماشه پاشیده دهند و بجهت شام سفوف ست گلو دو ماشه طباشیر نیم ماشه مغز کنول گته سه ماشه دانه هیل یکماشه دارفلفل
… عدد … سوده همراه عرق عنب الثعلب … توله دهند بعد از آن صبح در سفوف مذکور نانخواه یک سرخ سوده عوض نبات آمیخته همراه شیرهٔ اصل السوس شش ماشه
عرق … ثعلب هفت توله نبات یکتوله بدهند غذا شد بعده عوض اصل السوس شیرهٔ بادیان شیرهٔ عنب الثعلب هریک چهار ماشه دهند و سنبل الطیب … در سفوف
افزایند … سفوف با ادویه مفتحه چاره و بار دمع تقویت معده باید داد دارفلفل سه عدد نانخواه دو سرخ مغز کنول گته سه ماشه اصل السوس چهار ماشه رب السوس
چهار ماشه عنب الثعلب هشت ماشه سوده بقدر مناسب در گلقند یکتوله سرشته تناول نمایند بالائش عرق مکوه عرق بادیان هریک پنج توله بنوشند غذا ایلاوکم روغن
ایضاً حمای مزمن مرطب سراج شاهتره شش ماشه سویز منقی دو توله دارفلفل چهار دانه بعرق بادیان هفت توله گلاب چهار توله جوشانیده شیرهٔ تخم خیارین شش ماشه
شربت نیلوفر دو توله خاکشی چهار ماشه دهند یا بازشیرهٔ مغز تخم کدو شش ماشه عوض خیارین کنند یا زشاهتره موقوف نمایند **دوائیکه** در حمای مرکب از بلغم و صفرا
خصوص بعد تنقیه معمول ست سکنجبین گلقند هریک چهار درم بهم آمیخته بخورند عقب آن شیرهٔ بادیان شیرهٔ تخم کاسنی شیرهٔ تخم خیارین هریک سه درم در عرقیات
مناسب کشیده شربت بزوری بارد هشت درم اضافه نموده بنوشند و گاهی خاکشی بقدر سه درم نیز اضافه کرده میشود **ایضاً** که برای تپ مرکب از صفرا و بلغم
مجرب نوشته کاسنی کشنیز خشک هریک یکتوله اجمود نه ماشه دارفلفل شش ماشه جمله را سه حصه نمایند و یک حصه در آب پنج توله شب ترکنند و صبح آب صاف آن
بنوشند و چهار توله دیگر آب در آن انداخته مدارند و شام بنوشند و همچنین تا سه روز هر دو وقت بعمل آرند **دوائیکه** برای حمای مزمن نافع اصل السوس مقشر شش ماشه
گلوی درخت نیم سه ماشه الایچی کلان شش عدد نیمکوفته در آب جوش داده … صاف نموده نبات دو توله انداخته بنوشند **سفوف هندسے**
که در حمیات مرکبه نافع ست ست گلو طباشیر دانهٔ هیل هریک نیم توله نبات سفید یکنیم توله خوراک از چهار ماشه تا شش ماشه معمول ست **سکنجبین بزوری معتدل**
جهت تپهای مرکب و تفتیح سدد جگر و سپرز نافع و ادرار بول میکند تخم کاسنی بادیان تخم کرفس هریک سه درم تخم خیارین تخم خربزه هریک پنج درم پوست
بیخ کاسنی پوست بیخ بادیان هریک هفت درم همه را نیمکوفته بسرکه تند بست درم و آب سه رطل یک شبانه روز تر نمایند و بجوشانند و صاف کرده با یک من قند سفید
بقوام آرند و بکار برند **شربت کشوث** در تپهای کهنه که قریب بدق باشد جوارهٔ مجرب و معمول ست تخم کاسنی بادیان هریک پنج مثقال بیخ کاسنی

اصل السوس تخم کشوث تخم خیار یا درنگ هریک ده مثقال تخم خیار گل کشوث ریشهٔ کشوث تخم خربزه بیخ بادیان رب السوس هریک هفت مثقال قند سفید شصت
مثقال شیرخشت سی مثقال بدستور مرتب نمایند **ایضاً** مسمی بشراب الحیات که ابدا از بیست روز در جمیع حمیات جهت اصلاح مزاج احشا و دفع و تحلیل بقایای مواد
از سکنجبین بزوری بسیار نافع ست زرشک سی مثقال تخم کشوث پنج مثقال تخم کاسنی چهار مثقال گل کشوث ریشهٔ کشوث هریک سه مثقال گل سرخ بادیان
کزمازج هریک دو نیم مثقال جوشانیده صاف کرده با قند و یا شکر پنجاه درم بقوام آرند و هر روز از پنج مثقال تا هفت مثقال در تپ صفراوی ودموسے
با شیرهٔ خیارین و کاسنی و اگر حرارت غالب تر باشد با قرص کافور و در حمای بلغمی و سوداوی و حمیات مرکبه با قرص زرشک صغیر و یا قرص ورد صغیر هر کدام که مناسب
دانند با شیرهٔ تخم کاسنی و بادیان و یا بدون اقراص بنوشند **شربت بزوری** بهترین نسخه بهت و مکرر بعمل آمده برای تپ مرکب و حمیات کهنه و ادرار بول
و حیض و اخراج سنگ گرده و مثانه و دفع یرقان و تفتیح سدد جگر و سپرز نافعست تخم کاسنی بادیان تخم خربزه تخم خیارین مغز تخم کدو حب قرطم هریک پنج
مثقال پوست بیخ کاسنی گل غافث تخم خطمی اصل السوس سنبل الطیب بنفشه انیسون گاوزبان هریک سه مثقال کوفتنی را نیمکوفته جمله را یکشبانه روز در پنج
رطل آب تر نمایند و مویز منقی بیست درم آمیخته بجوشانند تا دو رطل بماند صاف نموده قند سفید یکمن اضافه کرده بقوام آرند شربت یک اوقیه و اگر غافث
نباشد عوض آن شاهتره یا افسنتین اندازند و هرگاه چهار مثقال ریوند خطائی باریک سوده بعد قوام آمیزند در اخراج سنگ نافعتر گردد **شربت** برای تپ
مرکب از صفرا و بلغم بیخ بادیان بیخ کاسنی اصل السوس شاهتره مویز منقی هریک چهار درم تخم خربزه تخم کشوث شکاعی بادآورد گل غافث هریک سه درم تخم خیارین
تخم معصفر تخم کاسنی بادیان برادهٔ صندل سفید گل سرخ گل نیلوفر هر واحد دو درم قند سفید سه چند ادویه **ایضاً** برای تپ مرکب که قریب بدق بود
نافعست تخم کاسنی بادیان بیخ کاسنی تخم خطمی اصل السوس گاوزبان هریک سه مثقال مویز منقی بیست و پنج مثقال سنبل الطیب گل بنفشه بادآورد
شکاعی هریک دو نیم مثقال قند سفید نیم سیر ترنجبین پاو سیر بقوام آرند **ایضاً** که برای تپ با تهیج اطراف مجربست بیخ بادیان بیخ کاسنی هریک چهار درم
مویز منقی دو توله بادیان تخم خیارین تخم خربزه بنفشه شاهتره اصل السوس گل نیلوفر تخم کشوث برادهٔ صندل گل سرخ عنب الثعلب گاوزبان ریوند خطائی لک مغسول
هریک دو درم قند سفید یکنیم رطل **شربت بزوری معتدل** برای حمیات مرکبه و امراض جگر معمول تخم کاسنی تخم خیار تخم بادرنگ تخم خربزه هر واحد یک مثقال
و ربع آن بیخ کاسنی دو مثقال و نیم بیخ بادیان یکمثقال و ربع آن قند سفید دوازده مثقال بطریق متعارف تیار سازند **طبیخ افسنتین** که در تپ مرکب
بکار آید انیسون تخم کرفس افسنتین رومی اسارون بادیان بیخ اذخر هر کدام بقدر حاجت جوشانیده صاف نموده استعمال نمایند **عرق نمک** معمول اهل فرنگ
برای رفع تپ کهنه و استسقا و یرقان نمک سانبهر بریان نمایند که سرخ شود بموزن آن گل که از ان ظرف میسازند ممزوج کرده باریک سائیده جهابسته در شیشه
گلحکمت کرده انداخته عرق چکانند شربتی دو سرخ تا چهار سرخ **قرص زرشک** نافع از برای حمیات مرکبه و سدهای جگر و استسقای حار زرشک لک مغسول
دارچینی گل سرخ تخم کاسنی تخم کشوث هریک دو مثقال ریوند چینی یکمثقال کوفته بیخته اقراص سازند شربتی دو درم با سکنجبین و آب کاسنی و عنب الثعلب مروق
قرص گل که جهت تپهای مرکبهٔ کهنه مواد [illegible] بیست گل سرخ اصل السوس مقشر هریک چهار درم طباشیر سنبل الطیب افسنتین هر واحد دو درم ترنجبین در رب گلاب قرص سازند و پنج ماشه
همراه چکیدهٔ کاسنی و شربت بزوری دهند **قرص بنفشه** که تپ کهنه را با سرفه را نافعست بنفشه مغز بادام مغز تخم کدو مغز تخم خیار کثیرا هریک پنج درم رب السوس گل ارمنی نشاسته
هریک سه درم مصطکی یکمثقال سنبل الطیب یکدرم کوفته اقراص سازند شربتی یکمثقال **مطبوخ** که در حمای کهنه بکار آید بادیان بادآورد عنب الثعلب گل بنفشه گل سرخ گل نیلوفر تخم کاسنی
تخم کشوث بیخ کاسنی هریک سه درم آلوی بخارا هفت دانه همه را در نیم آثار آب بجوشانند هرگاه سوم حصه بماند صاف نموده سکنجبین ساده یا بزوری یا گلقند بقدر هفت درم اضافه نموده بنوشند
مطبوخ که برای تپ کهنه مفید است گلوی سبز شاهتره تخم کاسنی هر واحد یکتوله شب در آب تر کرده صبح جوش داده صاف نموده دو توله شربت بزوری آمیخته نوشانند و اگر
بلغم غالب باشد عوض کاسنی نانی که دوای هندیست داخل کنند و شربت بزوری معتدل آمیخته دهند و اگر سرفه هم باشد اصل السوس مقشر نیمکوفته دو درم افزایند و اگر تپ مزمن
بود مثل تخم کشوث و گل غافث و افسنتین و شکاعی و بادآورد و بیخ کاسنی و تخم خربزه افزایند **مطبوخ هندی** برای تپهای کهنه و تلیدزه مغز من خس صندل سرخ کشنیز نرکچور زنجبیل گلوی سبز
هر یکدام کوفته سه حصه سازند و یکحصه در هشت سکوره آب بجوشانند هرگاه یک سکوره باقی ماند صاف نموده بخورانند اگر طفل باشد موافق سن او کم کنند **مار السندبا دالیابس** که عبارت از یکید

کاسنی هست در حمیات مرکبه که ملغمیت در آن زیاده باشد لعاب برگ کاسنی نفع بسیار مینماید بارها بتجربه رسیده بگیرند تخم کاسنی چهار توله و نیمکوب کرده شب در آب یا در عرقیات مناسبه مثل عرق بادیان که بقدر نیم رطل باشد تر نمایند و از دو گهری شب باقیمانده در صافی کنند که هر چهار گوشه آنرا بچهار چوب بسته باشند داخل نموده هفت مرتبه مثل ریختن گریزان قطره قطره بچکانند بعد از آن آب صاف گرفته با شربت مثل شربت بزوری و با اقراص مثل قرص گل بکار برند و دادن چهل روز یا بست روز یا کم و زیاده موقوف برای طبیب است و از ابتدای شروع تا انتها مقدار تخم کاسنی همین قدر باشد و در امزجه ضعیفه و در صبیان از دو توله شروع نمایند

اقوال حذاق

صاحب کامل گوید که علاج حمیات مرکبه باید که مرکب از علاج تب مفرد بود و این چنان باشد که درین تب نظر کنند و جودت تمیز و حدس و تخمین صناعی استعمال نمایند و بدان دریافت کنند که آیا حمی مرکب از دو خلط است یا از سه یا بیشتر از آن اگر از دو خلط باشد نظر کنند که آیا آن هر دو با یکدیگر ممتزج است و یا هر واحد از آن هر دو منفرد در موضع از بدن پس اگر چنین باشد باز نظر نمایند که آیا دو تب مرکب متساوی در قوت است و یا یکی از آن قویتر از دیگری و یا شدید تر در خطر پس هرگاه دو تب متساوی باشد در علاج آن احتیاج افتد بامتزاج تدبیر از ادویه و اغذیه موافقه هر واحد از آن هر دو با یکدیگر فرج متساوی و اگر یکی از آن هر دو قویتر از دیگر باشد استعمال تدبیر موافق حمای قوی زائد تر و قویتر باید و موافق حمای ضعیف کمتر و ضعیفتر و هرگاه از دو تب یکی شدید الخطر از دیگر باشد باید که توجه علاج و تدبیر بسوی تب شدید الخطر بود تا از آن مریض امین گردد و همچنین میباید که در سائر حمیات مرکبه برین قیاس عمل نمایند و از انجا که حمیات مرکبه کثیر العدد و مختلف الترکیبات و نقصانست ممکن نیست که برای هر واحد از آن ترکیب خاص و کلام مفرد وضع نمائیم زیرا که شرح آن طویل گردد لیکن برای متولی علاج این حمیات باید که در علاج حمیات مفرده مرتاض باشد و صورت هر واحد از آن و علاج آنها بانفراده شناخته باشد زیرا که اگر عارف آن باشد ممکن بود که سائر حمیات را که از آن ترکیب یابد بجودت قیاس علاج نماید مثال این حمای شطر الغب است که عنقریب مسطور گردد **جرجانی** گوید که همچنانکه تبهای مرکب ممتزج بود از حمیات صفراوی و دموی و بلغمی و سوداوی علاج نیز آمیخته باشد و بر طبیب واجبست که بنگرد تا علامات کدام تب قویست و ترکیب آن از چه ماده است پس تدبیر علاج بحسب آن نماید و در تبهای مرکب و حمیات خمس و سدس و غیر آن اولی تر آن باشد که استفراغ کمتر کنند تا اخلاط کم نشود و حرارت با عضای اصلی متعلق نگردد و بدق ادا نکند و تا قوت بسبب کثرت استفراغ ضعیف نشود و مقاومت مرض نکند و ما دام که قوت برحال خود باشد از طول مرض اندیشه نباید کرد و آنجا که حرارت قوی باشد قرص کافور دادن صواب باشد لیکن ترکیب قرص از چیزهای بارد رطب باید کرد چون مغز تخم خیار و بادرنگ و تخم خربزه هندی و تخم کدوی شیرین و بهدانه و تخم خشخاش و تخم کاهو و مغز بادام و کثیرا و غذا باید که میل بسردی و تری داشته باشد و چیزی باید که عفونت کمتر پذیرد چون زیرباج و حصرمیه و مزوره بالک و آلوی بخارا و در همه ترشیها کدو و خیار و اسفاناخ داخل کنند زیرا که کدو و اسفاناخ سرد و تر است و اگرچه نازکست چون در ترشیها باشد از عفونت دور بود **ابن الیاس** گوید که اولا دریافت نمایند که آیا امتزاج دو خلط امتزاج متحد مستحکم است یا غیر متحد غیر مستحکم چنانچه در غب غیر خالص و شطر الغب و باید که نظر کنند و بحدس دریابند که آیا آن هر دو خلط داخل عروق است یا در خارج آن و بنگرند که آیا یک ماده از آن هر دو شدید تر در حدت و بیشتر خطرناکست چنانچه در حمی معروف بشطر الغب میباشد یا نه پس علاجش گاه باستفراغ کنند و گاهی بتطفیه یا بمطبوخ که هر صبح جلاب از تمر هندی و شکر و ترنجبین هر واحد ده درم بنوشانند و غذا ماء الشعیر بخشخاش دهند تا اخلاط بسرعت محترق نگردد و از استکمال الاحتراق منع کند و یا جلاب از سکنجبین ساده ده درم و گلاب و آب کاسنی هر واحد پانزده درم با یک مثقال قرص طباشیر ملین بیاشامند و اگر قوت قوی باشد و مریض لاغر و خشک بدن نبود و اسهال بملین خفیف مثل این ملین کنند سنای مکی بنفشه هر واحد هفت درم گل سرخ پنج درم تمر هندی ده درم کاسنی سه درم تربد سفید خراشیده یک درم فلوس خیارشنبر بیست درم ترنجبین پانزده درم و لیکن تدبیر این تبها بحسب غلبه یکی از دو خلط و دو تب باشد پس اگر صفرا غالب بود و تشنگی شدید و کرب و لهیب قوی باشد تطفیه حرارت و استفراغ صفرا نمایند و اگر بلغم غالب باشد و با وی عطش و لهیب و کرب نباشد تلطیف خلط و استفراغ بلغم نمایند و اگر بیشتر از دو خلط باشد سه بود یا چهار تدبیر بحسب اجتماع و غلبه آنچه بود کافیست و خطر شدید تر باشد باید کرد و اگر بینند که جمیع اخلاط متعفن محترق شده اند باید که صرف عنایت بتقویت قوت نمایند تا مقاومت وقوع این بلیه کبری و واقعه عظمی نماید و اگر مع ذلک حرارت قوی و تشنگی شدید و کرب و لهیب قوی و بول ناری بد بود و نبض دقیق صلب بود و بدن در خشکی و ذبول شروع کرده باشد سکنجبین ساده با آب کاسنی و قرص کافور و ماء الشعیر بسرطانات نهری بدهند و مبالغه در تبرید بدن و ترطیب آن نمایند **خجندی** گوید که بحدس صناعی دریابند که تب مرکب دائمه است یا دائره خلطیه است یا بدقیه

ولازم ست که تفتیش اسباب و اعراض نمایند بعده معالجه باهم کنند یا بدانچه زوال تب دوم بدون زوال اول نشود و محمد زکریا گفته که ممکن نیست تصور حمیات مرکبه بعلاج مخصوص بدان بلکه معالجه بترکیب علاج مفردات آن کنند و بالجمله شربت تمر هندی و سکنجبین ساده بعرق کاسنی و گلاب بدهند و از اقراص نافعه در مثل این حمیات قرص طباشیر یکمثقال باده درم سکنجبین ست و اگر قوت قوی باشد اسهال بحقنهٔ لین نمایند و یا بمسهلات خفیفه مثل سنا و تمر هندی و شیرخشت و ترنجبین و خیارشنبر و گلقند و مانند آن و اگر در بول شروع کند و با سرفه باشد قرص کافور و شربت خشخاش بخورانند ابن نوح گوید که طبیب را سزاوار آنست که التفات بنظام ادوار نکند و بران حکم ننماید بلکه امعان نظر در اعراض و دلائل آن کند پس از ان معالجه بحسب آن در قوت و ضعف و خلوص اختلاط نماید و بر کسیکه هر روز تب کند اقدام بعلاج تب بلغمی نکند چون اعراض بدان شهادت ندهند و نه بر کسیکه یکروز در میان او را تب آید بعلاج حمای غب بلکه حکم با عراض و دلائل او باید کرد و علاج حمیات مرکبه از علاج حمیات مفرده امتزاج نمایند و هرگاه مریض را دو یا سه تب آید و یکی از ان خطرناک باشد علاج تب خطرناک نمایند و از دیگر خوف نکنند و مثال این آنست که شخصی را تب ربع باشد پس آنرا از ورم معده یا جگر یا در بعض آلات تنفس او تب حادث شود درینصورت همگی قصد باین تب در می کنند و ربع و نوبت او را بگذارند و اگرچه قوی باشد و چون مینکه شخصی را تب غب می آید و نوبت تب بچهار ده ساعت رسد و جمیع اعراض حمای غب دران معلوم شود لیکن آن غب تا دو ساعت نباشد بلکه در غب خالصه باشد پس علاجش بعلاج تب بلغمی بقدر مشاهدهٔ قوت اعراض و ضعف آن مرکب باید کرد بهاء الدین گوید که در حمیات مرکبه علاج هر یکی بتدابیر معلومهٔ مفردات آن باید کرد با زیادتی اهتمام در مراعات قوت بواسطهٔ بودن مریض هر روز اندر تب و بعد از نضج و کهنگی مرض چون بدادن مخرجی رفع نوبت یکی کرده شود بهمان دستور هر روز آن دوا باید داد در رفع نوبت دیگری نمودن اگرچه ممکن بود که برفع یکنوبت رفع جمله شود جهت قادر شدن طبیعت بر تحلیل مادهٔ فاسد و اگر ازالهٔ بعضی مشکلتر بود اسهل را رفع باید کرد و نوائب خلط عسیر را گذاشتن تا نضج بیشتر شود و مریض دمی برزند و قوتی یا تن او باز آید و مزاج علاج را قابل تر شود آن هنگام ازالهٔ آن نیز آسان باشد و اشتباه میان مرکب از غب خالصه و غیر خالصه و شطر الغب عظیم بود لیکن در علاج بیکدیگر قریب باشند و در خمس و سدس و غیره اگر ترکیب واقع شود علامات و معالجات اینها قریب بعلامات و معالجات ربع باشد و اما در مرکب از حمای دق و حمای خلطی عفنی علاج آنست که خلط ناضل فاسد را برفق استفراغ کنند بعد نضج تام و بعده قانون علاج دق مرعی دارند و انجا که دق با حمای سوداوی افتد که از احتراق بلغم افتاده باشد و کهنه بود علاج آن سخت مشکل باشد جهت آنکه با وجود یبس غالب تدبیر هر یکی ضد تدبیر دیگری باید و ایضاً چون با حمای بلغمی بسببی قوی اتفاق افتد و درچنین محلها جز توسل بخواص اشیا چاره نباشد و اما مرکب از غب لازمه و دائره علامات و معالجات این تب قریب بعلامات و معالجات مفردات آن باشد و چون طبع را اینجا تحیر بیشتر واقع ست تدبیر باحتیاط تر و باهتمام تر باید کرد

شطر الغب

بقول شیخ و شراح قانون این تپیست مرکب از دو تپ که یکی غب و دیگر بلغمی باشد و مادهٔ او مرکب از صفرا و بلغم بود که علیحده علیحده متعفن شوند چه اگر یکجا متعفن شوند غب غیر خالصه حادث شود پس شطر الغب هر روز نوبت کند بنوبت بلغمی و در یکروز نوبت غب و بلغمی هر دو باشد و این یا بر سبیل مشابکه و توافق بود که هر دو تپ یکبارگی اخذ کنند و یا بر سبیل مبادله و جوار که یکی بعد اقلاع دیگری در گیرد و یا بر سبیل مداخله و طرکه یکی بر دیگری در اثنای آن داخل شود و دشوار ترین اقسام در معرفت نوع او لست پس ثانی و در شطر الغب گاهی هر دو تپ لازمه باشند اگر عفونت هر دو خلط داخل رگها باشد و گاهی هر دو دائره باشند که منقلع شوند اگر عفونت هر دو خلط در خارج عروق بود و گاهی صفراوی لازمه باشد اگر عفونت او داخل عروق باشد و بلغمی بخلاف آن بود یعنی مواظبهٔ دائره و گاهی این هر دو بالعکس باشند و اطبا شطر الغب خالص تپ مرکب از غب دائره و بلغمی لازمه را گویند و ماسوای آن هر سه قسم مذکوره را غیر خالص شمارند و این سزاوار فضل اشتغال نیست زیرا که مجرد اصطلاح ست و در معالجه بحقیقت نفع نمی بخشد بالجمله شطر الغب چهار قسم باشد یکی خالص و سه غیر خالص و گاهی این تپ سابق بسوی عفونت صفراوی بود و گاهی هر دو معاً متوافق باشند و ایضاً گاهی مادهٔ فاعل حمای بلغمی غالب تر بود و گاهی مادهٔ فاعلهٔ حمای صفراوی غالب تر باشد و هر چونکه باشد مادهٔ بلغمی نوبتهای صفراوی را دراز تر گرداند و در بحران بطی تر سازد و مادهٔ صفراوی نوائب بلغمی را کوتاه کند و گاهی شطر الغب تپ طویل بماند تا شش ماه و ما فوق آن کشد بسبب اختلاف علاج هر دو ماده و تحیر طبیعت و گاهی از شطر الغب مرض حاد پیدا شود و گاهی از قاتل ترین حمیات بود زیرا که مؤدی بدق و با مراض مزمنهٔ عسر البرء گردد بجهت بدی تدابیر و گاهی استدلال بر شطر الغب از وجوه مختلفه بود پس گاهی از عادات واقع شود و گاهی از اعراض و وقوع از عادات مثل آنست که انسانی را در بدن او تولد صفرا بسیار گردد

وعفونت زود تر پذیرد بعده آرام کند و ریاضات معتاد ترک نماید و اغذیه و اصناف تدابیر مولد بلغم استعمال کند و بلغم بسیار شود پس هر دو خلط متعفن شوند مرض او شطر الغب باشد دوم
انسانی باشد که در بدن او تولد بلغم و عفونت آن بسیار گردد بعد آن ریاضت بسیار نماید و مولدات صفرا از اصناف تدابیر سخنه استعمال کند و صفرا کثرت نماید و هر دو متعفن شوند مرض او
نیز شطر الغب باشد و یا سن او تولد صفرا و بلغم واجب کند بنحویکه جوان گردد بعد کودکی و غلبهٔ رطوبت و یا کهل شود بعد جوانی و حدت مزاج پس حال کودکان که از سالهای کودکی بسالهای
جوانی برسند همچون شخصی باشد که در بدن او تولد رطوبت بسیار باشد و ریاضت و تدبیرهای گرم کننده استعمال کند و حال جوان که از جوانی بکهولت رسد همچون شخصی باشد که در بدن او صفرا
بسیار بود و ریاضت معتاد باشد پس از ریاضت باز ایستد و تدبیر رطوبت افزا استعمال نماید بدین سبب بیشتر حالها امراض هر دو شطر الغب باشد و اما از اعراض شل نبض و بول و بر ز
چیزی باقی و براز و حال نضج و علامات او و حال تشنگی در قلت و کثرت و حال لمس در اختلاف و حال قشعریره و لرزه در تکرار و احوال اوقات و نوائب **علاج شطر الغب کامل**
گویند که از حمیات مرکبه که آنرا اسم خاص ست آن تب را امطریطاوس نامند و آن شطر الغب ست و او خالص باشد یا غیر خالص چنانچه سابق مذکور شد و گاهی این تب
از دو حمای متساوی در قوت مرکب شود گاهی از دو تب که یکی قوی تر از دیگر باشد پس بر شطر الغب خالص استدلال نمایند بچهار دلائل یکی آنکه دائمه بود بسبب حمای بلغمی دائمه
دوم آنکه آنرا نوبتها در هر روز باشد لیکن نوبت یکروز خفیف سهل و یکروز شدید صعب بود بسبب خفت او حرکت بلغمی دائمه ست در یکروز مفرد و بدون لرزه بنا بر بودن
مادهٔ او داخل عروق و بسبب صعوبت او در روز دیگر بنا بر بودن روز نوبت غب دائره ست و حدوث لرزهٔ شدید که با غب می افتد و با وجود آن حرکت تب بلغمی که هر روز
نوبت میکند سوم آنکه ابتدا ان در اوقات نوائب صعب لرزهٔ شدید حادث گردد و گاهی لرزد و قشعریره دران دو سه یا چهار مرتبه در یکروز تکرار نماید چهارم آنکه دو تب
متساوی در قوت بود شدید متساوی شدید و ضعیف متساوی ضعیف باشد و اما امطریطاوس غیر خالص بعضی از ان آنست که مرکب از حمیات متساوی
در قوت باشد و بعضی آنکه یک تب غالب تر در ترکیب آن از دیگر باشد اما آنچه متساوی در ترکیب باشد پس آنچه از ان مرکب از غب دائره و مواظبه باشد دران لرزه
هر روز آید لیکن روزی ضعیف با قشعریره و سردی اطراف باشد و در روز دیگر با لرزه شدید در رعده و سوزش و تیزی بود و دیگر از اعراض تب بلغمی تنها ظاهر گردد در روز دوم
اعراض بلغمی مع اعراض صفراوی ظهور نماید و آنچه از ان مرکب از غب لازمه و لثقه باشد دران لرزه و قشعریره نبود و آنچه از ان مرکب از غب لازمه و مواظبه باشد آن شبیه بنجاسه
بود الا آنکه مخالف او باشد دران که لرزهٔ آن شدید نبود زیرا که لرزه درین نوع بسبب تب بلغمی بود و آن شدید نباشد بلکه شبیه بقشعریره بود و با وی نخس نبود و بلکه مشابه با تملا
باشد و هرگاه ترکیب این تب از حمیات غیر متساوی باشد یعنی اخلاط محدثهٔ آن غیر متساوی بود پس علامات تب غالب تر ظاهر تر باشد و علامات تب ضعیف تر خفی تر
بود سید اسمعیل در ذخیره گفته که گاهی در شطر الغب مادهٔ بلغمی مادهٔ صفراوی را عسر تر کند و بدین سبب نوبتهای تب صفراوی دراز تر گردد و بحران دیر تر کند و گاهی مادهٔ
صفرا مادهٔ بلغم را لطیف کند و زود تر نضج دهد و بدان سبب نوبتهای تب بلغمی سبک تر شود و بحران زود تر کند لیکن بهر حال تبهای مرکب عسر تر بود و دیر تر گذرد و بالجمله درین
تب عرق کمتر آید و در حفظ اعلائی نوشته که اگر تب یکروز آید و در دوم روز هیچ اثر آن نباشد غب خالصه بود بشرطیکه خالصه مرکب با خالصهٔ دیگر نباشد و اگر دوم روز
تب نیاید اما اثری ضعیف از ان پیدا شود غب غیر خالصه بود و اگر یکروز تب بشدت آید و دوم روز نیز آید اما کمتر از ان شطر الغب باشد و گاه باشد که غب خالص مرکب شود
و مانند شطر الغب یکروز کم و یکروز زیاده همی آید بسبب آنکه یکروز نوبت یک غب میشود و در روز دوم نوبت دو غب و در ترا تم فرق بینهما از عدم آثار بلغم در غب مرکب و وجود آنها
در شطر الغب توان کرد مصنف خلاصة التجارب گوید که بسیار باشد که شطر الغب بعد بیست روز علاج پذیرد و مخفی نماند که چون این مرض از دو مادهٔ متخالف فی الغایت
واقع میشود طبیعت را در تدبیر آن تحیری عظیم حاصل میگردد و اسلم اصناف شطر الغب آن بود که از هر دو تب نائبه افتد و فرق آن در نوبتها ظاهر و با مهلت باشد و در غیر ترکیب
از دو نائبه اشتباه بیشتر واقع شود و احتیاط عظیم در تشخیص آنها واجب بود سمرقندی گفته که این تب دراز بود و بسیار روزها کشد گاهی تا یکسال امتداد نماید و در آخر
باشد احشا را فاسد کند **علاج** معالجهٔ آن متوسط در تبرید و تسخین میان حمای صفراوی و بلغمی مفرد نمایند و عمده در علاج اکثر تنقیهٔ بلغم و صفرا باشد بقی و اسهال و ادرار
و تعرق بحسب غلبهٔ خلط بعد ظهور نضج و تعاهد قی روز نوبت نمایند و سکنجبین ساده یا بزوری بنوشند بحسب شدت حرارت و قلت آن و غلبهٔ یکی از هر دو خلط بر دیگر
و گلقند و قرص گل و قرص غافث بخورند بالجمله طریق دوا و غذا درین تب نیز همانست که در علاج غب غیر خالصه مذکور شد مع مراعات اوقات و حسب غلبهٔ اخلاط و لهذا
ابن الیاس علاج هر دو یکجا نوشته چنانچه در احوال غب غیر خالصه گذشت و آن ادویه که در علاج حمیات مرکبه مسطور شد حسب حاجت در ینجا استعمال نمایند تا استفراغ اسهل

نشاید ماداميكه نضج ظاهر نشود اما اگر طبع قبض بود ملینات توان داد هر چند نضج ظاهر نشده باشد و دستور العمل بعض اساتذه در علاج شطر الغب اینست که منضج از بادیان بیخ بادیان سپستان مویز منقی بهدانه ربکنیم یا و آب جو شانیده چون نصف بماند شربت گاوزبان آمیخته دهند و یا بیخ کاسنی چهار ماشه تخم کاسنی بنفشه هر یک شش ماشه بادیان چهار ماشه عناب پنج دانه در عرق شاهتره یا عرق عنب الثعلب هفت توله و یا هر دو نیم نیم پاو جوشانیده صاف کرده شربت اصل السوس داخل کرده دهند و اگر سرفه یا نزله و زکام باشد حموضات ندهند و بادیان بنفشه عنب الثعلب گل نیلوفر زوفای خشک سه ماشه در نیم آثار آب جوشانند هر گاه سوم حصه بماند شربت زوفا دو توله یا شربت خشخاش یکتوله یا دیاقوزا داخل کرده دهند و اگر مواد با قراط باشد ادویه منضجه با ادرار داخل سازند مثل بادیان بیخ بادیان کاسنی عناب سپستان مویز منقی جوشانیده صاف کرده نبات یا گلقند حل کرده دهند و برای تلیین شکم بعد از گذشتن چهارده روز هلیله هر بی یکعدد وقت شب نیز جائز ست و هر گاه ماده نضج یابد ادویه مسهل مثل خیار شنبر روغن بادام افزایند و در مطبوخ مذکور گل سرخ سنای مکی داخل کنند و هلیله زرد برای اخراج ماده صفرا و هلیله کابلی برای اخراج ماده بلغم و هلیله سیاه برای اخراج ماده سودا نیز در مسهل داخل میکنند و اگر عادت قبض باشد هلیلجات خوب نیست و یا گل خطمی شش ماشه تخم خطمی پنج ماشه یا ریشه خطمی چهار ماشه بنفشه شش ماشه وغیره برای اصلاح هلیلجات داخل کنند

ذکر بعض ادویه نافع تب دلرزه افیون چهار درم صندل سفید زعفران هر یک دو درم دارچینی یکدرم فلفل سیاه دو نیم درم کوفته بیخته حبها سازند بقدر یکسرخ و یک حب قبل از یکساعت بدهند و طفل را نیم حب و کیفی را دو نیم تا سه سرخ بدهند **حب هندی** که در ازاله تب لرزه صفراوی و بلغمی مشترک النفع و مجرب دار فلفل قسم خرد که آنرا پیپل گویند مغز کرنجوه هر یک سه ماشه زیره سفید برگ مغیلان هر یک یکنیم ماشه باریک سائیده با آب حبها بقدر نخود سازند و یکحب صبح و یک وقت ظهر و یکحب وقت شام بدهند همچنان سه روز بکنند **ایضاً** که تب دلرزه مزمن را مجربست پراسپ مقدار نخود افیون یکسرخ برگ نیم دو نیم عدد برگ شفتالو یکنیم عدد جمله را سوده در قند سیاه آمیخته سه حب سازند و سه گهڑی پیش از آمدن تب یکحب فرو برند چون تب شروع گردد یکی دیگر بخورند اغلب که بحب سوم احتیاج نیفتد و اگر مریض قوی باشد از جمله دو حب سازند و افیونی را افیون بیشتر اندازند و نیمه برگ نیم و شفتالو باید که در طول بستانند نه در عرض **قرص غافث** که جهت شطر الغب و تبهای کهنه مجربست عصاره غافث شش درم طباشیر ده درم سنبل الطیب دو درم گل سرخ پنج درم با آب اقراص سازند شربتی یکدرم **مطبوخ** بجهت بقایای شطر الغب صبتر مصطگی هر یک نیم درم اصل السوس بیخ بادیان بیخ کرفس هر یک دو درم شکاعی غافث هر یک سه درم کشنیز خشک گل سرخ هر یک چهار درم ترنجبین بیست درم به سه رطل آب بپزند تا به نیمه آید صاف کنند و هر روز نیم رطل بیاشامند

اقوال اطبا شیخ میفرماید که در علاج شطر الغب واجب آنست که عنایت شدید باستفراغ ماده بطریق اسهال و قی و ادرار و تعریق بیشتر از تلطیفه باشد و در مسهلات انتظار نضج لازم بود مگر آنکه از جنس ملینات باشد و شکم براند و تشویش بتحریک قوی نیارد مثل آب لبلاب بگلقند اگر بلغم غالب باشد و مثل ترنجبین و شیرخشت و نقوع تمر هندی و شربت بنفشه اگر صفرا غالب بود و مثل مرکبات ازین هر دو اگر هر دو خلط مساوی باشند و بعد ظهور نضج اگر استفراغ بدوای قوی کنند معالجه ست و ایضاً واجبست که قی بحسب ماده غالب باشد یا آب ترب بسکنجبین گرم نزد غلبه بلغم و یا سکنجبین با آب گرم نزد غلبه صفرا و باید که ادرار با دویه معتدل نمایند و اگر در نوشیدن مطبوخات قبل از نضج سرعت کنند خوف سرسام باشد **و اما** ادویه نافعه در زمانیکه از تزید تا منتهی باشد برای اصلاح ماده و انضاج آن و تلافی آفات آن از مفردات افسنتین ست که رومی و جید باشد و لیکن استعمال او بعد هفتم روز و ظهور نضج باید و اگر در استعمال او جلدی کنند تحریک خلط نماید و اخراج او نکند و کرب و وجع و غثیان پیدا کند پس بر ماده بسبب تلخی خود خشک کند و بسبب قبض خویش تبلید ماده از تحلیل نماید و جالینوس و اطبای سابق او بماء الشعیر که دران ازکی فلفل باشد معالجه می نمودند و بعضی اطبا گفته اند که جالینوس در سهو فرو رفته بنحویکه تعجب ازان لازم می آید و تامل نکرد که فلفل تب برافروزد و ماء الشعیر تبلید ماده کند و این معارض خطائی کرده که مختص باین معنی نیست بلکه مختص بقانون مقرره در معاضدت طبیعت که چون طبیعت برای مقابله مثل این مواد بمدد برخیزد با دویه مرکب از مبردات و مسخنات باشد تا طبیعت میان هر دو قوت دوای مرکب تمیز کند پس قوت مبرده را بسوی تب و ناحیه قلب برای اطفای حرارت و تبرید قلب مصروف گرداند و مسخنه را بماده برای تحلیل و انضاج آن و کسیکه معالجه شطر الغب

بغیر این کند و طبیعت بر تمیز قوتین قوی نباشد بهر طور که علاج کنند سود نه‌بخشد و آن کس که اعتراض کرده میگوید که لازم آن بود که ملطفات بدون تسخین قوی مثل کرفس و شبت استعمال می‌نمود ندانسته که ممکن نیست که فلفل بسبب قلت غور بدان گرمی نباشد تا آنکه تسخین او بیشتر و تلطیف او از تلطیف کرفس بسیار کم نباشد و ماء الشعیر معاون او گردد در ایصال قوت او و استیصال افراط حرارت او و تر کردن مواد را تا نفوذ قوت او در مواد سهل گردد پس از عجب عجیب آنست که جالینوس را از کسانی شمار کرده که جاهل‌اند از تمیز که فلفل ملهب حمی است و آنرا بجای شخصی شمرده که ازین غافلست تا آنکه فتوی بخلط فلفل با ماء الشعیر داده **و اما** مرکبات از ادویه که استعمال آنها در وقت میان تزید و انتها واجب بود مثل اقراص افسنتین و اقراص ورد ست **قرص** خفیف جید برای شطر الغب نسخه آن همان قرص گل ست که در ادویه حمیات مرکبه مسطور شد **دیگر** برای تپ ملتهب گل سرخ شش درم تخم حماض صمغ عربی هر واحد چهار درم نشاسته سه درم زرشک طباشیر تخم خرفه هر واحد دو درم کثیرا زعفران سنبل الطیب ریوند چینی هر واحد دو دانگ کافور یکدانگ قرص بسازند **قرص دیگر** جید برای صاحب این تپ و خصوصاً اگر مع ذلک شکایت اسهال و سعال کند سنبل الطیب عود زعفران زرشک یا عصارهٔ او هر واحد سه درم ریوند چهار درم طباشیر گل سرخ با قمعاع او لک صمغ بریان کهربا هر واحد پنج درم تخم حماض بریان شش درم گل ارمنی هفت درم از آن قرص بسازند **نسخهٔ دیگر** که جید است گل سرخ شش درم زرشک صمغ تخم حماض هر واحد چهار درم سنبل الطیب غافث طباشیر نشاسته تخم خرفه تخم خیار هر واحد دو درم تخم کاسنی تخم کشوث هر واحد یک نیم درم رب السوس یکدرم لک ریوند هر واحد نیم درم همه را جمع نموده قرص سازند **حب جید** برای این مرض و جمیع تپهای مزمنه و حمیات موذی احشا و خصوصاً هرگاه مادهٔ بلغمی غالب تر باشد صبر مصطکی هلیلهٔ زرد ریوند خطائی عصارهٔ غافث عصارهٔ افسنتین گل سرخ هر واحد یکجزو زعفران نیم جزو بآب کاسنی حبها سازند شربتی دو درم بسکنجبین **نسخهٔ** **جید** صالح در قرب نضج و مسهل ست صبر مصطکی عصارهٔ غافث عصارهٔ افسنتین گل سرخ هر واحد یکجزو زعفران نیم جزو بآب کاسنی حب ساخته دو درم بسکنجبین بخورند **ابن عباس** گوید که شطر الغب حمای صعب و پر خطر ست زیرا که بدن صاحب او از تپ خالی نبود بسبب لزوم تپ بلغمی بران و تکرار غب در روز نوبت غب صعب باشد و لرزه در ان اشتداد نماید و حرارت در ان قوی گردد و بول رنگین بود و بدن نکایت قوی بردارد بسبب اجتماع دو تپ بر بدن و بسیار باشد که امر این تپ بدق انجامد بسبب شدت تکلیف او و بدن را و افنای او رطوبات آنرا پس در ابتدا باید که صاحب او را ماء الشعیر بشکر بنوشانند و بعد سه ساعت سکنجبین یا جلاب دهند و روز نوبت بمزورهٔ معمول از کدو و بنوماش و قطف و اسفاناخ یکبار بزیرباج و یکبار بآب انار غذا سازند و روز خلو نوبت بجوزهٔ مرغ یا تیهو بطریق اسفیدباج یا زیرباج یا مشوی بآب انار و آب غوره و روز نوبت شیرهٔ تخم خرفه بجلاب و آب سرد و مغز تخم خیارین بدهند پس اگر بدن درین تپ قوی باشد و آنرا لاغری و خشکی عارض نشده باشد باید که در بعض اوقات اسهال بفلوس خیارشنبر و تمر هندی و اندک تربد نمایند و در بعضی اوقات حقنهٔ لین بعمل آرند ولیکن تدبیر درین تپ بحسب قوت یکی از دو تپ باید کرد پس اگر حمای غب قویتر و شدیدتر در اذیت باشد قصد تطفیهٔ حرارت و تنقیهٔ صفرا بیشتر کنند و اگر تپ بلغمی قویتر و شدیدتر بود قصد تلطیف خلط و استفراغ بلغم اکثر نمایند و اگر هر دو مساوی در قوت باشند قصد تعدیل علاج و استفراغ هر دو خلط مجموع باید کرد و هرگاه این تپ طول نماید قرص طباشیر ملین بسکنجبین بدهند تا چند روز و اگر حرارت قوی و بول سرخ و در نبض دقت و صلابت و سرعت باشد و بدن را تپ نکایت رساند و در جفاف شروع کند باید که قرص کافور دهند و عقب آن ماء الشعیر نوشانند و تدبیر اصحاب دق بعمل آرند و در تبرید بدن و ترطیب آن بدانچه در علاج حمای دق مذکور گردد حتی الامکان حیله سازند **جرجانی** و ایلاقی گویند که طریق صواب در علاج این تپ آنست که تدبیر تلیین طبیع و فتح و ادرار بول و تفتیح مسام و تعریق و تنقیهٔ بدن از ماده بچیزهای سهلتر و سبکتر و بدان طریق که آسان تر باشد فرمودن از تدبیر تسکین حرارت کنند و استفراغ قوی بعد نضج کنند و اگر حاجت تلیین پیش از نضج باشد و مادهٔ صفرا و بلغم هر دو برابر بود فلوس خیارشنبر بآب تمر هندی و قدری تربد جائز ست و اشربه از ان نوع که در غب غیر خالصه مذکور شد و درین باب گلقند و سکنجبین بزوری شکری و سکنجبین سادهٔ عسلی و شربت غورهٔ عسلی و نقوع صبر در آب کاسنی و آب بادیان موافق باشد و ادرار بول بآب نخود و شیرهٔ بزور در عرق بادیان کشیده باید کرد و غذا هم بران ترتیب باید که در غب غیر خالصه مذکور شد و در روزیکه تپ قویتر باشد مزوره بآب غوره و آب انار ترش و اسفاناخ و مغز بادام و آنروز که تپ آهسته‌تر باشد دراج و تدرو بریان کرده بآب غوره دهند و در طعام نخود و شبت و صعتر

[illegible]

وآبکامه واندک بادیان وزیره داخل کنند هر یک بحسب غلبهٔ بلغم و صفرا و تدبیر استفراغ نیز بران ترتیب باید داد و ازان نوع باید ساخت و بالجمله در علاج این تب باب علاج غب غیر خالصه مطالعه باید کرد **صفت** حب مسهل که بعد از نضج باید داد ایارج فیقرا یکدرم شحم حنظل نیم درم سقمونیا ربع درم یعنی یک نیم دانگ کتیرا دو دانگ مقل یکدانگ حبها سازند چنانچه رسم ست و حبی که در آخر تپهای کهن هر شب دو درم بدهند سوای صبر اجزای همان حب جدید ست که در قول شیخ گذشت و نوشته که در بعضی نسخها عوض هلیلهٔ زرد صبر سقوطری ست و اگر عصارهٔ غافت و عصارهٔ افسنتین میسر نشود غافت و افسنتین عوض آن کنند و قرص گل که در آخر تپهای کهنه سود دارد و شربت آن دو درم بود همان نسخهٔ قرص خفیف ست که در قول مذکور مسطور شد و در نسخهٔ قرص گل دیگر نیز همانجا مذکور ست شربت نسخهٔ اول دو درم و شربت ثانی دو نیم درم **ابن هبة الله** سینوسید که انواع این تپ سه ست یکی آنکه هر دو خلط دران متساوی باشند و علاج او متوسط نمایند مثل گلقند و آب گرم و ماء السکر و شرب سکنجبین و غذا مزورهٔ زیرباج دوم آنکه غالب خلط صفراوی باشد و علامات او از قصر نوبت و لرزه و عرق و قی ظاهر بود و علاج این نوع استعمال سکنجبین محلول در آب نیم گرم ست و شرب ماء الشعیر بجلاب و استعمال سکنجبین بآب سرد بعد ازان و تنقیهٔ بدن بمطبوخ و تعدیل مزاج بجلاب و استعمال سکنجبین بآب سرد و شرب آب آلو و آب تمر هندی بشیرهٔ تخم خرفه و سکنجبین و هرگاه اعراض او خفت یابد غذا مزورات دهند و اگر قوت ضعیف باشد استعمال شوربای بچهٔ مرغ زیرباج یا آب انار اجازت دهند و اگر قوت قوی باشد در اغذیه اسراف نباید کرد تا بدان امتلا نیفزاید سیوم آنکه بلغم غالب باشد و درین لازم ست که گلقند بخورانند و بعد آن آبیکه دران مصطکی و عود جوشانیده باشند بنوشانند و سکنجبین بزوری استعمال کنند و تنقیهٔ بدن بحب صبر نمایند پس اگر زمانهٔ تپ طول کند قرص غافت و سکنجبین استعمال کنند و غذا از زرد زیرباج سازند **خجندی** گوید که هر صبح شربت از سکنجبین ساده و تخم کاسنی و تخم خرفه بنوشانند اگر بادی تشنگی باشد و یا تخم خیارین اگر صفرا غالب بود و یا شربت لیمو و سکنجبین بزوری معمول از تخم خیارین و کاسنی در ابتدا آلیمین حقنهٔ معتدل با ولی از مسهلات مشوبه و شرب مدر البول ست و باید که تدبیر بلطف بگرسنگی بیشتر از تغذیه باشد و قی بعد غذا انفع ست و سکنجبین ساده بگلقند این مرض را نفع کند و غذا ماء الشعیر بنخود و بادیان و بیخ آن و زوفا و سنبل و پودینه و زیره و صعتر و کرویا بحب مرغ بمغز بادام یا بچوزهٔ مرغ اگر قوت ضعیف باشد زیرباج و هرگاه آثار نضج ظاهر شود و آن استیلای طبیعت بر قهر مادهٔ مرض ست و وقت آن انتها یا انحطاط بود پس اسهال بافسنتین و گلقند بغدادی و مسهل نمایند که آن تقویت معده و تنقیهٔ آن نماید و خلط موجب مرض را اخراج کند و آنچه این مرض را نفع کند نهادن دست و پا در آب گرم و نهادن آب گرم زیر جامه و بخور از بادیان و بیخ آن زیر او تا عرق آید و بعد استفراغات و مسهلات پس از روز چهارم قرص افسنتین و غافت یا قرص گل با سکنجبین بزوری بخورانند **انطاکی** گوید که اگر قوت ساقط نبود تربد و من و حب ستی بطبیخ شبت و عسل بگیرند و سکنجبین و آب گرم روز دیگر تا آنکه نقای یا عالی بدن ظاهر شود بعد ازان ماء العسل ایارج فیقرا یکروز بخورند و شربت اصول یا سکنجبین بزوری روز دیگر و این حب صحیح مجرب درین تپ از تراکیب کم نیست **صنعت آن** صبر غاریقون هر واحد یکجزو تربد هلیلهٔ زرد هر واحد نیم جزو گل سرخ سقمونیا حلتیت سکبینج هر واحد ربع جزو مصطکی ثمن جزو با آب کرفس حبها سازند شربتی یک مثقال با شربت اصول مطلقا و بماء العسل در نائبه و سکنجبین در هر دو دایره و در هفته دو مرتبه بخورند مجاهد ست که اگر آنجا اقلاع باشد دوا در روز آن واجب بود و الا فصد بدان روز خفت کنند و غذا باید که قبل نوبت باشد و اگر قوت ساقط بود کرر استفراغ بکار برند و در غذا بیفزایند **خضر** گوید که برای صاحب این مرض سزاوار آنست که از دو سکون و راحت نماید تا خلط در موضع خود مستقر باشد تا آنکه نضج یابد بدتر از حرکت و حرکت اخلاط را رقیق گرداند و آنرا در عروق منتشر نماید و با اخلاط نیک ممزوج گردد و آنرا فاسد سازد و مادهٔ تپ بیفزاید و از حال بجای این تپ غفلت نباید کرد که آن مؤدی بسدد و استسقا میگردد **میر بهاء الدین** در خلاصة التجارب نوشته که طریق اصوب در علاج اهتمام تمام ست باستفراغ لیکن قبل از نضج تام قی باید فرمود در اوقات لائقه تا بقی که از هر خلطی که ممکن دفع کند و اگر قبل از هر نوبت مقی آن خلط استفراغ کنند نیکو بود و نرم داشتن طبع بحقنه و شیافات معتدل و ملینات خفیف باید تا از هر خلطی که ممکنه دفع شود اما چنان باید که غلیظ و رقیق هر دو دفع شود و اگر بتسکین حرارت احتیاج بسیار بود و الا دران باید کوشید بنوعیکه مانع نضج نشود و بعد نضج اسهال صفرا و بلغم باید کرد لیکن اگر غلبهٔ بلغم باشد آب لبلاب با شربت ورد مکرر نیکو بود و اگر غلبهٔ صفرا باشد سنا و شیرخشت در منضج مناسب بود و اگر هر دو خلط غالب باشند فلوس خیارشنبر در آب مرو یا منقع حامض و اندک تربد مناسب بود و شورباها و غذاها که در مطلق غب غیر خالصه مذکور شد اینجا موافق باشد لیکن

[illegible]

درنوبت صفرا شربت وغذای صفراشکن باید داد ودرنوبت بلغم مقطع ومنضج بلغم بکار باید داشت وادرار وتعریق بعد از نضج تام وبعد از استفراغ بمسهلی نیکو عظیم
نافع آید وبدستورهای سابق مرعی باید داشت وجالینوس قبل از نوبت بلغمی بچند ساعت کشکاب باندکی فلفل سائیده فرموده است ونافع یافته ومن جوانی را که در فصل
خریف درمرض شطر الغب داشت از نائبتین چه اعراض بلغمی بیشتر رنجه میداشت بعد سبت وبجز وزکه نوائب آن ظاهر ومقرر شده بود در صباح نوبت بلغمی بسه ساعت
پیشتر از نوبت شربت کشکاب جو با نیم مثقال فلفل سائیده دادم ودیگر هیچ ندادم وآن نوبت بخیر گذشت وبهمین صحت یافت وآنجا که مرکب از غیر نائبتین باشد چون
طبع را مهلت آسایش نیست علاج با حتیاط بسیار باید کرد ودر استفراغات برفق تمام مرعی داشتن وهر خلط که غالب باشد طریق نضج وتدبیر رفع آن بیشتر کردن واگر
مساوی باشند حد وسط نگاهداشتن عنایت برعایت قوت هرچه تمامتر باید نمود وقرص گل کافوری اندر آخر این تپ از لازمتین نافع آید ومخدرات وقتیکه تپ
لازم باشد نباید داد مگر وقتی که نیک کهنه شده باشد آنگاه حافظ الصحت وامثال آن نافع آید **مصنف اقتباس** مینویسد که بسا باشد که این تپ تا بیک سال
میکشد پس باید که از معالجه برطبع ملال نیارند وعلاج خفیف از غب غیر خالصه نمایند ولیکن درینجا بر تقدیر در نضج وتفتیح مسام وتعریق بیشتر از غب غیر خالص
کوشند باد خال حمام معتدل وبجز وهرگاه این تپ کهنه گردد ومریض را سخت بلرزاند پس استفراغ با دویهٔ قویه نمایند اگر بتمامه صحت کلی حاصل گشت فبها
والا باز منضجات حاره استعمال نمایند تا ماده پخته قرار نوبت گیرد پس آنرا بمخدرات مانند حب الشفا وحافظ الصحت وقنب وغیره گذرانند وملاحظهٔ کهنگی تپ جهت
دادن منضجات بعد از تنقیه برای آنست که چون مادهٔ این تپ مختلط ست ودر اول غلبه بود ونوبتهای او غیر مضبوط هرگاه در اول قرص منضجات حاره ودیگر گرمیها
داده شود صفرا را بیشتر بحرکت آورد وماده را گرم تر رساند وفساد آن با خلاط داخل عروق سرایت کند وتپ لازم پیدا شود ولیکن چون تپ کهنه شد وماده سرد گشت
وتخفیفی یافت وطبیعت بآن خوگر شد پس آن هنگام منضجات وگرمیها بزودی تحلیل آن کند وبحال آن فسادات نمانند وملاحظهٔ قرار گرفتن نوائب برای استعمال
مخدرات بهر آنست که چون محل حرکت وقبول تعفن خلط مقرر شد مخدرات در قرب آن محل طبع را مشغول میسازند از انشای فعل مقرر واخلاط وبخارات را در وقت آن
تسکین میکنند چنانکه آن وقت بگذرد وحرارت غریزی اخلاط مجتمعه را تحلیل کند ونگذارد که تعفن پذیرد وهرگاه آن وقت مقرر درگذشت برحسب اقتضای طبع مرضی تعویق
دران کیفیات وحالات پدید می آید تا بار دیگر بمحل نوبت میرسد انشای آن صورت میکند وچون محل نوبت مقرر نیست هرگاه که کیفیت مخدر برطرف شده ماده بحرکت آید
وفعل خود تمام میکند برحسب مقتضای طبع مرضی وتاخیر استعمال مخدرات از تنقیه بجهت آنست که چون خلط بسیار در غلبه باشد بتخدیر تسکین آن مشکل بود وممکن ست
که از مخدرات غلظ یابد وبیفسرد وفسادات دیگر سخت تر ازان بظهور آیند که علاج آن مشکل گردد ودر عشرهٔ کاملهٔ نواب حلو خان مرقوم ست کسی را که تنقیه کرده باشند
وتپ کهنه شده باشد وتحلیل خفت یافته حاجت به تنقیهٔ دیگر نباشد وبی تکلف مخدرات بکار برند ودستور استعمال مخدر آنست که قبل از نوبت بچهار ساعت دهند
مقداریکه دانند که آن مقدار بیمار را البته می گیرد پس به بینند که اگر مزاج مریض ضعیف ست آنرا بشربت مقوی که غذائیت محض دران نباشد دهند مانند شربت سیب یا عرق گاؤ
زبان وبید مشک ومانند آن واگر بزیادتی چیزی بنضج وتحلیل وتعدیل محتاج بود در سکنجبینات منضج حل کرده یا در شربت عسل یا در عسل تنها یا در عسل زنجبیل مربی یا در شربت دینار
دهند واگر مریض بمخدری معتاد بوده باشد وبجهت مرض ترک آن کرده ازان معتاد او مقداری دهند که تخدیر کند اگر تخدیر آن مضرتی نداشته باشد همچو افیون که تخدیر آن مضر بود
والا حب الشفا وامثال آن تخدیر اولی باشد وآنجا که مریض را در مدت گرفتن مخدرات امساک غذا مضر بود پس باید که قبل ازان غذای مناسب مزاج اندکی بخورانند آنگاه
مخدرات بعمل آرند چنانچه اگر نوبت بعد ظهر آید باید که صباح غذا دهند خصوصاً که بیمار نازک مزاج باشد وآنجا که با وجود تخدیر سر او لرزه وحرارتی پدید آید در اثنای آن حذر
واجبست از مسکنات سرما ولرزه وحرارت چیزی بکار داشتن ودر اثنای راحت تدارک یبس وحرارت با دویهٔ مقوی باعضای رئیسه که معتدل باشد باید کرد مانند شربت به
وانارین وسیب وگاؤزبان ودر عرق گاؤزبان وبید مشک وگلاب وامثال اینها در روز نوبت قبل از مخدر وبعد ازان تا انقضای نوبت دست وپا وپشت مریض را گرم
داشتن وآسایش جستن وتا ممکن بود از آب سرد ودیگر تریها وسردیها وترشیها اجتناب ورزند وتا سه چهار نوبت بدستور مخدر بکار برند وهرگاه نوبتی بدین تدابیر بخیر بگذرد
پس باید که تا سه روز دیگر نوبت را بهمین دستور گذارند آنگاه چون صحت مزاج قرار یابد بتدریج از پرهیز بیرون آیند واگر مخدر بکار نبرند وباشربه وافذیه علاج کنند آنجا طبع را
بلعبها وصنائع وغناهای مرغوبه مشغول دارند تا تفریح ازو حاصل گردد **فائده** بدانند که بیماریهای مهلکه که درین تپ در ماه هفتم وهشتم ویا کم وبیش پدید آیند اینست

بیان وقت تعاطی مخدرات و دستور استعمال آن

صلابت جگر و طحال و اختلاج معده و دل و جگر و غشی متواتر و تہبج رو و دست و پا و سدهٔ ماساریقا و اسهال کبدی **اما** در صلابت جگر و طحال این دوا دهند قرص کبر سه ماشه در سکنجبین بزوری دو توله بلیسانند و افسنتین اسارون انیسون هر یک سه ماشه تخم پنجنگشت بیخ کبر بیخ کرفس ریوند خطائی فقاح اذخر هر یک پنج ماشه برگ شاهتره پوست بیخ بادیان پوست بیخ کاسنی عنب الثعلب هر یک هفت ماشه جوش کرده گلقند سه توله سکنجبین عنصلی یکنیم توله داخل کرده بنوشند و انجیر خام صحرائی چهل عدد برگ گز دو توله در آب شور بپزند که خوب مهرا شود مالیده صاف نموده مقل اشق هر یک چهار ماشه سهاگه کندبک هر یک سه نیم ماشه برگ سداب اشنه گز مازج هر یک یکنیم مثقال گل گز برگ سو هر یک سه ماشه سرکه دو نیم توله آمیخته موضع صلابت را اول بروغن گل چرب نموده ضماد سازند و غذا شوربای بچهٔ مرغ با نان روده دهند و بجای آب بر عرق بکوه و گز اکتفا کنند **و اما** در اختلاج معده آب دریای شیرین هفت آثار آهن تاب کنند و همچنین بنقره و طلا و نیم آثار از آن گرفته مصطگی چهار ماشه برگ تنبول پخته سه عدد الائچی کلان چهار عدد و بادیان خطائی سه ماشه بجوشانند که به نیمه آید صاف نموده نبات سه توله داخل کرده بنوشانند و غذا شوربای سنگخواره با نان تنک دهند و جای اختلاج بسیار چه درشت مالیده روغن جوزبسا بالند **و اما** در اختلاج دل خمیرهٔ گاوزبان عنبری نه ماشه با عرق عنبر هفت توله بدهند یا انوشداروی لولوی علویخان با عرق گاوزبان عنبری دهند **و اما** در اختلاج جگر جواهر مهره یکماشه در جوارش آمله نه ماشه ورق طلا یکعدد شربت یاقوت علویخان دو توله آمیخته با عرق سیب مرکب معصوم علیخان نه توله و عرق ابریشم ساده و تخم فرنجمشک نه ماشه بدهند و غذا پلاو و قلیهٔ زردکی و شلجمی بخورانند **دوائیکه** هر سه اقسام اختلاج را نافع است لاجورد مغسول مصطگی پوست بیخ کبر هر واحد یکماشه سوده در دواء المسک معتدل نه ماشه ورق طلا یکعدد آمیخته بلیسانند بعده شربت یاقوت سه توله در عرق عنبر پنج توله عرق زرشک هفت توله تخم شربتی هفت ماشه بنوشند و هرگاه قسمی از اقسام اختلاج زیاده گشته احداث غشی نماید پس این لخلخه و ضماد بکار برند که فی الفور بهوش می آید صفت لخلخه گلاب و سرکهٔ مقطر هر یک یکتوله شونیز و سنبل الطیب و عود خام هر یک سه ماشه عطر عنبر مجموعه هر یک سه ماشه مرتب ساخته پیش بینی دارند صفت ضماد دال بنوباشی مقشر بشیر پر سوده سه توله عود خام سه ماشه روغن گل سه توله سفیدی بیضهٔ مرغ دو عدد عطر گلاب سه ماشه و بعد بهوش آمدن این دوا دهند عرق کیوڑه و عنبر و گاوزبان عنبری هر یک پنج توله تخم فرنجمشک هفت ماشه **و اما** در غشی متواتر بدستوری علاج کنند که در غشی مطلق نوشته شد **و اما** در تہبج رو و اطراف ضماد از انیسون و برگ عنب الثعلب نمایند **و اما** در سدهٔ ماساریقا و اسهال کبدی علاج بنهجی نمایند که در مقام آنها مذکور شد **حکایت** نواب نظام علیخان را شطر الغب لاحق شد و از قدیم مراقیت در مزاج میداشتند در مدت یکنیم ماه صحت یافتند لیکن بعد یازده روز باز عارض شد چنانچه وقت خواب اندکی حرارت بالرزهٔ خفیفه سه چهار بار می آمد و تپ تا چاشتگاه می ماند و هفت ماه بران منقضی شد و سقوط اشتها و لاغری بدن و اختلاج قلب و ضعف بدرجهٔ غایت شده بود و اطبا تپ دق قرار داده مبردات شدیده مثل قرص کافور و ماء القرع هر دو وقت میدادند و اندک تہبج رو و اطراف هم ظاهر شده بود چون رجوع علاج بمن فرمودند از فصد باسلیق دست راست خون بوزن دوازده توله گرفتم و این دوا دادم شربت یاقوت نواب علویخان و شربت کشوث والداوشان هر یک دو توله در عرق کیوڑه و عرق عنبر و ماء اللحم ساده هر یک سه توله حل کرده تخم فرنجمشک چهار ماشه پاشیده و غذا مطنجن با بالائی جغرات گاوی و شراب که وقت شام معمول قدیم بود از وزن معمولی چهارم حصه بعرق کیوڑه دو حصه ممزوج کرده دادم و عوض غذا دو عدد کباب شامی و یکتوله کشمش دادم اختلاج بمجرد اخراج خون چهارم حصه مانده بود و وقت شب دورهٔ تپ هم بقدر نیمه آمد صبح قرص زرشک کبیر سه ماشه در دواء الکرکم صغیر چهار ماشه شربت بزوری با صول علویخان یکتوله ورق طلا یکعدد آمیخته لیسانیدم و بالای آن عرق بنگلی بی بجزای سه توله شیرهٔ انیسون سه ماشه شربت کشوث والد علویخان دو توله نوشانیدم و گفتم که اکثر اوقات دانهٔ انار شیرین ولایتی که چهارم حصهٔ آن دانهٔ هیل باشد تنقل فرمایند و غذا بدستور و وقت شام جواهر مهره جدوار خطائی اظفار الطیب هر یک یکماشه در شربت یاقوت و کشوث هر یک یکتوله ورق طلا یکعدد آمیخته شربت سیب ولایتی دو توله تخم شربتی چهار ماشه و هر روز مروق گلو یکتوله و انیسون یکماشه اضافه نمودم تا ده روز هر دو وقت دوا و غذا بدستور داشتم و از روز یازدهم مروق و غیره بدستوریکه شروع کردم کاستن آغاز نهادم روز بستم اختلاج و تہبج و لرزه همه موقوف شد لیکن تپ خفیف معمولی می آمد بروز بست و یکم تبدیل غذا کرده پلاو مرغ مع گوشت شوربای مرغ سلیمانی و نان خشکار دادم و بعد یکماه دوا انوشدارو لولوی جواهردار هفت ماشه ورق طلا یکعدد و عرق عنبر هفت توله ماء اللحم ساده سه توله مقرر داشتم و تنقل دانهٔ انار بدستور بود و بهمین تدبیر در مدت یکنیم ماه صحت کلی یافتند **ایضاً** زنی حامله را شطر الغب عارض شد

و تا مدت هفت ماه کشید و سختی جگر هم میداشت و در شروع ماه هشتم اسهال کبدی پدید آمد و بعد سه چهار روز وضع حمل شد وقت نیم روز ناگاه اختلاج قلب پیدا شده و وقت ظهر دوره آمده بیهوش گشت من لخلخه و ضماد دیگه سابق نوشته شد بعمل آوردم بعد یکپاس بهوش آمد پس این دوا دادم جواهر مهره لاجورد مغسول هر یک نیم ماشه در شربت سیب و کشوث هر یک یکتوله در شته همراه شیرهٔ انیسون پنج ماشه و زرشک و ریشه انجبار هر یک چهار ماشه و بادیان هفت ماشه لعاب گاوزبان پنج ماشه شربت حب الآس و خشخاش هر یک یکنیم توله گل مغسول دو ماشه تودری سه ماشه تخم فرنجمشک چهار ماشه بخورند و جهت رفع دوره این تجویز دادم برگ نی سبز نیم آثار بادیان نیم پاو سنبل الطیب ماشته هر یک چهار و نیم فلوس هر سبوچه آب بجوشانند و وقت آمدن لرزه در سه عدد خشت گلی آب انداخته گرداگرد داشته همه تن را بر ضائی پوشیده تبخیر کنند و چون عرق آید از سینه کهنه آنرا پاک سازند و چون آب بسردی گراید سه عدد خشت در آتش سرخ کرده در طشتها اندازند تا باز آب گرم شود و عرق بسیار آید و همچنین دو سه مرتبه خشتها اندازند بهمین تدبیر صحت بست روز صحت یافت سمرقندی گوید که آنچه تجربه کرده ایم دو این تپ را قلع کند و نکس نشود و اگر صفرا دران غالب بود این مستحق که تخم کاسنی نیمکوفته گل نیلوفر اصل السوس مقشر نیمکوفته هر یک سه درم آلوی بخارا ده دانه در یک رطل آب شب تر کنند و صبح بجوشانند تا نیم گردد و در بیست درم شکر سرخ و ترنجبین آمیخته باز صاف نموده نیم گرم بنوشند و هرگاه نضج ظاهر شود حال طبیعت بقرص بنفشه مسهل نمایند و نسخهٔ آن در علاج غب خالصه در قول ابن الیاس مذکور شد صبح آنرا آب گرم بخورند و عقب او مطبوخ مناسب بنوشند و بستر درین تپ ترک غذا روز نوبت تمامه و اگر متحمل فاقه نباشد ماء الشعیر یا مزوره پخته با ندک شکر سفید بدهند و بر ادویهٔ ملطفه بسیار جسارت ننمایند تا اسرسام و غیره نا نجامد سیما اگر بادی صداع یا ضعف دماغ باشد و در علاج او تساهل نکنند زیرا که در اکثر مؤدی باستسقا و غیره از امراض سدیه میگردد و باید که روز نوبت صفراوی تبرید و در بلغمی تلطیف نمایند و اگر صفراوی قوی باشد تبرید و اسهال بمخرجات صفرا و اگر بلغمی قوی بود اسهال بمخرجات بلغم و تلطیف اکثر کنند

حمیات مختلطه

بدانکه حمای مختلطه که آنرا مختلفه نیز گویند تپی باشد که آنرا دوری و نوبتی معین و محفوظ نباشد چنانچه تپی لازم باشد بعد ازان بغب منتقل شود و یا تپی چند روز بطریق لزوم یا غیر آن آید پس برود و باز مرتبه دوم آید و تقدم کند یا تاخیر نماید و علی هذا القیاس و علامات این تپها نیز مختلط میباشد و سببش یا ورم بعض اعضا باشد و علامات وجود ورم است و یا سوء تدبیر مریض در ماکل و مشرب و غیر آن بسبب در ادوار و عودات آن عودات تدبیر ردی و ادوار آن باشد و ادوار مواد که منصب شود در عودات آن و علامتش وجود تدبیر ردیست و یا احتراق اخلاط و گردیدن آنها بسوی تر مردار عضای متعدده و علامتش عدم سببی از اسباب مذکوره است و این نوع منتقل به گردد و یا استحاله ماده بجنس دیگر بدون احتراق چنانچه اگر حمای بلغمی بصفراوی منتقل میشود نزد استعمال کثرت تسخین و بعکس آن نزد افراط تبرید و یا اختلاف مواد در کثرت و قلت و غلظت و رقت چنانچه اگر مواد کم شود غلظ و یبس او بیفزاید در نوبت او از ربع بخمس یا سدس و غیر آنها منتقل گردد و یا ضعف مریض زیرا که قوای او چون ضعیف شود بر سرعت تحلیل ماده قوی نگردد پس نوبت طول کند و فتره کوتاه شود و بسا باشد که تپ تا بنوبه دائمه گردد بسبب عدم تحلل ماده منصبه نوبت اولی و اتصال ماده موجب نوبت ثانی بطول و یا دیگر اسباب اختلاف ادوار و طول و قصر نوائب که در ابتدای بحث حمیات خلطیه در قول ابن عباس و بوعلی و غیره مفصل مسطور شد **علاج** در ورمی علاج ورم کنند و در سوء تدبیری باصلاح تدبیر و در احتراقی گاه استفراغ و گاهی تلطیفه نمایند تا از استکمال احتراق باز مانند و استفراغ بسبب شدت رمادیت و استیلای تپ متعسر گردد و این تبرید برای تلطیفه درین تپ نافع نوشته اند لعاب بهدانه سه ماشه لعاب اسپغول پنج ماشه شیره تخم خرفه و خیارین هر یک نه ماشه شربت نیلوفر دو توله خاکشی چهار ماشه و گاهی بجای خرفه و خیارین شیره تخم کاسنی پنج ماشه و گاهی عوض خرفه شربت بنفشه و گاهی شیره مغز تخم کدو و کاسنی و عرقیات بارده و سکنجبین بزوری عوض خرفه و شربت نیلوفر و خاکشی داخل کرده میشود تا بجا طریق علاج این هاست که در حمیات مرکبه مسطور شد مع رعایت خلط غالب و گویند که درینجا در نضج و تقویت اعضای رئیسه بیشتر کوشند و در اسهال و ادرار کمتر توجه نمایند و ابو منصور گوید که اگر تپ محافظت بهیچ دور نکند با وجود تن در عضوی آنرا اضداد ردی و هر محسوس نباشد باید دانست که ماده انتقال بربع همیکند و الا از ورم خالی نبود پس در صورت اول لزوم استفراغ صفرا و بلغم معاً گاهی و تلطیفه گاهی بکار تا احتراق را اتمام نکند و در صورت دوم بعلاج تپ مشغول نشوند و تمامی توجه بر علاج ورم آن عضو مصروف داشته بنوعیکه در باب آن مذکور است بعمل آورند

حمیات ورمیه

تبهائیکه تابع اورام بود بحسب حدوث ورم در ظاهر یا باطن ورم بر دو قسم ست **اول آنکه** بر تبع اورام ظاهر بدن پدید آید و این نخست از جنس حمیات یوم باشند زیراکه حرارت متولد از وجع درین اورام بسوی قلب متادی شود و سبب تب گردد بدون عفونت مادهٔ آنها و اسباب این اورام در اکثر اسباب بادیه باشند چون زخم و سقطه و ضربه هرگاه این حمی یوم مستحیل بجنس دیگر حمیات شود سبب آن صعوبت ورم و کثرت و بدی آن ماده باشد و سبب کثرت ماده امتلا بود که از اسباب سابقه حاصل شده باشد چنانچه شیخ میفرماید که هرگاه عفونت اورام ظاهر بسبب عظم ورم یا قرب او از قلب متادی بسوی قلب گردد تب از غیر جنس حمای یوم یعنی عفنی شود و اکثر امثال این حمیات عفنی از اسباب سابقه بدنیه و امتلاآت باشد و گاهی از قروح بود که بسوی آنها مواد خلطیه متوجه شود و در لحوم رخو محتبس گردد و عفونت آن بسوی قلب متادی شود و ابن نوح گوید که اگر تب از ورم حادث از سقطه یا ضربه باشد آن از جنس حمای یوم بود و در ان خطر بسیار نیست و اگر ورم ابتدا از غیر سقطه و ضربه باشد خطر او بحسب شرف عضو بود بالجمله علامت این تب آنست که بعد ظهور ورم در اعضای ظاهر چون بن ران و بغل و پس گوش تب عارض گردد و علاج این قسم در علاج حمای یوم ورمی بتفصیل مذکور شد **دوم آنکه** بر تبع اورام باطن افتد و این تبها عفنی باشند و سختی و آسانی این تب بحسب دوری و نزدیکی عضو متورم از دل باشد و نوبتهای تب بحسب ماده بود و بسبب قلت و کثرت و رقت و غلظت آن و تبهای تابع اورام باطنی بحسب کثرت اورام آن بسیارست و بعض اورام باطن را نامهای خاص ست همچنین حمیات آنرا اسمای مخصوصه ست مثل قرانیطس که در یونانی اسم ورم حار حجاب دماغ یا نفس دماغ ست و تابع او تب بود که آنرا حمای قرانیطسیه گویند و مثل سرسام که در فارسی اسم ورم رأس ست و تابع او تب باشد که آنرا حمای سرسامیه نامند و مثل خناق که نام ورم نواحی حلق و حنجره ست و تابع او تب بحسب مادهٔ او بود و آنرا حمای خناقیه خوانند و مثل برسام که اسم ورم غشای صدر و اضلاع و عضلات باشد و تابع او تب با سرفه و ضیق النفس باشد که آنرا حمای برسامیه گویند و مثل شوصه که نام ورم غشاست و تابع او تب باشد که آنرا حمای شوصیه نامند و مثل ذات الریه که اسم ورم حار ریه ست و تابع او تب و سرخی چهره و تواتر نفس و سرفه دائم بود و آنرا حمای ریئیه گویند و امثال اینها و اما اورامیکه آنرا و حمیات آنرا اسم مخصوص نیست مثل ورم جگرست و تابع او تب گرم با تشنگی و تنگی نفس و سقوط شهوت طعام و دردی در کتف و چنبر گردن زیر پهلو و قبض شکم بود و مثل ورم معده ست و تابع او تب و سقوط قوت و شهوت و درد استخوانهای صدر باشد و مثل ورم مری ست و تابع او تب گرم باشد و عسر بلع و درد میان هر دو کتف و مثل ورم طحال و تابع او تب سوداوی بود و مثل ورم امعا و تابع او تب بحسب مادهٔ ورم و درد پشت و قبض طبع باشد و مثل ورم گرده ست و تابع او تب با درد کمرگاه بود و مثل ورم مثانه و تابع او تب گرم و اختلاط عقل و عسر بول باشد و مثل ورم رحم و تابع او تب همچون تب ورم مثانه بود و بدانکه بمثل این اورام آنگاه تب پیدا شود که مادهٔ آن حار بنفسه باشد مثل خون و صفرا یا مرکب ازین هر دو یا حار بعفونت باشد مثل بلغم عفن و از اورام بارده حدوث تب ممکن نیست مگر باین وجه و گاهی حمیات اورام قوی بود و گاهی آهسته و گاهی از جنس غب و گاهی از جنس ربع و گاهی از جنس مواظبه و گاهی با دوی قشعریره و لرزه باشد شیخ میفرماید که بدترین حمیات حادث از اورام باطن آنست که از ورم قسم حمره در بعض احشا باشد پس درد و تشنگی و التهاب اشتداد نماید و بران دلائل مخالطت صفرا بسیار با خون دلالت کند مانند سرعت نبض و تواتر او و ناریت بول و زردی رنگ و غیر آن و آن اورام باطنی مثل ورم صماخ و غیر آنست که سابق مسطور شد و گاهی مختلف میشود حمیات آنها در شدت و ضعف بحسب قرب از قلب و بعد ازان و ایضاً آنچه ازان در اعضای لحمیه باشد تب او شدیدتر باشد و آنچه در غشائیه و مانند آن بود تب او ضعیف تر باشد و آنچه در جوار شرائین بود تب او شدیدتر باشد و آنچه در جوار اورده تنها باشد تب او ضعیف تر بود و این حمیات از ادوار خفیفه خالی نبود و اگر چه لازم باشد بحسب مواد منصب بسوی اورام آن با دوار و بحسب تبدل آن و قلت آن و بحسب جذب حرارت و الم در انجا پس برای هر خلط دوری لائق او باشد و بدانکه بسیار باشد که ورم در ذات الجنب و مانند آن زائل شود و تب باقی ماند پس این دلالت کند بر آنکه نقاهی تام ماده واقع نشده و این حمیات چون طول کشند بدق مودی گردند خصوصاً هرگاه اورام در جگر باشد و اما اورام حجابیه چون مستحکم گردند مهلت دق ندهند چه اگر خفیف باشند بلا انتقال بمرضی دیگر زائل شوند و اگر قوی باشند در اکثر بلا اهمال هلاک کنند و علامات و اعراض با حمیات ورمی مارالذکر متنوع یافته میشود یکی علامات و اعراضی که دلالت بر عضو علیل کنند مثل نبض منشاری و وجع ناخس بر ورم نواحی صدر و همچنین سرفه خشک ا دلا و سرفه

ثانیاً و مانند آن از اعراض ذات الجنب دال بر ورم نواحی سینه و مثل تشنج که اکثر همراه اورام حار در اعضای عصبیه باشد دوم علامات و اعراضیکه دلالت بر جنس ماده کنند مثل دلالت اشتداد تب بنوبت غب برانکه مرض صفراویست و مثل حرارت ملایم و حالتی شبیه به بهجت و سرور برانکه ماده دمویست و مثل سفیدی رنگ بدن و موضع محاذی ورم برانکه بلغمی ست سوم علامات و اعراضیکه بر حال مریض دلالت کنند و آن احوالیست که بسلامت مریض بشارت دهند مثل نرمی ورم و سکون تپ و اعراض و ظهور ریم بسیار در قاروره و احوالیکه بهلاکت مریض منذر باشد مثل عود تپ بعد سکون آن و ظهور تقیح و ثقل و حرقت در موضع دیگر یا صلابت قاروره و خلو آن از ریم و گاهی مختلف میباشند اورام باطنی در ایجاب حمی و قوت آن و دوام آن و فترة آن بحسب عظم ورم فی نفسه و عظم عروق آن و بحسب اعضای آن زیراکه از اعضای باطن بعضی آنست که قریب از قلب باشند مثل فم معده و حجاب و یا شدید المشارکت بقلب باشند مثل کبد و ریه پس در هر دو صورت تپ قوی دائمه لازم باشد و بعضے آنست که بعید از قلب قلیل المشارکت بدان باشند مثل گرده پس آن لسبب اورام خود حمیات قویه و لازمه واجب نکنند بلکه اکثر آن مفتره باشند و از جنس حمیات مختلطه و حمیات غب و ربع و خمس و سدس بود و باوی لرزه و قشعریره باشد و امر آن مشکل گردد که آیا این حمیات اورام ست یا حمیات مذکوره و ثقل در موضع گرده و ناحیه کمرگاه و درد و اختصاص حرارت بعضو زیاده از حرارت معتاد بران دلالت کند و چون ریم در عضوی مجتمع گردد و آن قریب از عضو رئیس باشد یا قوی المشارکت باوی و یا شدید الحس بود و آن عضو عصبی باشد پس با وجود اشتداد حمیات تابع اورام آنرا قلق عظیم و تشنج عارض شود و گاهی تابع آن اعراض غریبه دیگر باشد مثل ورم رحم که همراه آن با تپ صداع و درد گردن و حرارت بود و اگر حرارت درین اورام مشتعل گردد بسیار شدید الحدت نباشد چنانکه در محرقه مگر آنکه امر عظیم باشد مثل آنکه مادهٔ ورم بسیار خبیث الجوهر حار بود و سبب در عدم شدت حدت درینجا آنست که عفونت در اورام غیر ناشی و غیر متحرک بسوی خارج بدن باشد بلکه مختص بعضو واحد بود **علاج** بدانکه علاج این حمیات بعلاج حمیات حاده کنند از تسکین و تبرید و تنقیه بعد از علاج اورام از ردع و ارخا و تحلیل و انضاج و تفجیر و تنقیه و الحام زیراکه اصل درین تنها علاج ورم ست مع مراعات علاج تپ از تبرید و ترطیب و این حمیات در علاج خود مخالف علاج حمیات سازجه حاده یعنی خالی از ورم اند باین نوع که درین حمیات بنوشیدن آب سرد و بدخول حمام رخصت نیست و اگر ورم صفراوی باشد نهادن پارچه مبلول باشیای بارد مبرد بالفعل از خارج بر ورم مثل آب کاهو و حی العالم و خرفه و کشنیز باندک آرد جو سفید مدام بر برف سرد کرده و تبدیل آن جائز بود و گاهی زیت انفاق و روغن گل برای ارخا مع القبض بدان مخلوط کرده میشود و اگر کاهو مغسول سرد خورند بدان انتفاع یابند بالجمله احتیاج به بیان علاج مستقل برای این تنها هیچ نیست بهر آنکه عرض ورم ست پس باید که بعلاج ورم هر عضوی که بجای خویش مسطور شده متوجه شوند که بزوال آن ورم تپ خود زائل گردد و در اورام باطنی حاره فصد در ابتدا ضرورست و بعض ادویه معمول اساتذه نافع تپ اورام احشا در علاج حمیات مرکبه ضبط یافته از انجا نیز ملاحظه فرمایند

حمیات وبائے

بدانکه وبا تعفن و فسادست که در هوا عارض شود و از کیفیت اصلی متغیر گردد و هرگاه هوای ملکی متعفن شود و از راه دهان و بینی و مسام و شرایین بدل رسد روح آنرا فاسد گرداند و رطوباتیکه اندر دلست جمله آنرا متعفن سازد و از دل بدماغ و جگر رسد و ارواح و رطوبات آن هر دو را نیز فاسد و متعفن گرداند پس حرارت عفونی بسائر اعضا سرایت کند و تپ عارض گردد و بدوام سبب لازم باشد اگر بزودی تدارک آن نشود هلاک گرداند و اگر سمیت مفرط دران باشد مهلت علاج ندهد و چون اثر هوا در ابدان و ارواح سریع ترست بنابر آنکه ضرورت استنشاق او از مستهٔ ضروری باعث زندگی حیوان زیاده از همه امور ضروریه است که دمی و لحظهٔ خالی از ان نمیتواند ماند بجهت کمال حرارت و لطافت روح حیوانی و دوام احتیاج او بترویح و اتصال مدد هوا پس هرگاه آن هوا عفن فاسد گردد اخلاط بدن خاصةً اخلاط نواحی دل را زود گنده سازد و چون سبب عام ست مرض نیز عام گردد و اکثر خلق آنملک را عارض شود مگر کسی را که بدن او از اخلاط بد پاک باشد و مسامات او کشاده نباشد و مزاج او قوی بود و بتدبیر دافع آن فساد مشغول باشد و گاه باشد که فساد آن هوا بدل حیوانات دیگر نیز سرایت کند و حیوان بسیار هلاک گردد و سبب وبا سه گونه هست یکی اسباب سماوی از اختلافات اوضاع کواکب باهم و تاثیر شعاع آنها به بعض آفاق و تغیرات هوا و مولدات و احتقان ابخرهٔ ردیه در جوف زمین و صعود آنها و اختلاط بهوا و افساد جوهر آن و غیر اینها از امور یکه بر مردم مخفی باشد و سوای ذات

عالم السر والخفیات احدی را بران اطلاع کما ینبغی حاصل نیست **دوم** اسباب ارضی مثل جدال و قتال عظیم که در ملکی واقع شود و کشتگان را دفن نسازند و متعفن گردند و هوای آنجا نیز متعفن گردد و مثل آبهای ایستاده و آب نیستانها که متعفن گردند یا مزابل و قاذورات و مستنقعات جلود که تعفن بسیار یابند و باعث فساد هوا گردند **سوم** اجتماع اسباب سماوی و ارضی هر دو موجب فساد هوا و این بدترین وبا باشد **و علامت وبا** آنست که هوا به تنفس و استنشاق مردم را خوش نیاید و از آن تفریحی و راحتی نیابند بلکه متنفر و متاذی گردند و چون بر بلندی یا بر سر کوهی برآیند و در هوا نظر کنند آنرا گرد آلود و دود ناک و غلیظ مکدر مشاهده نمایند و بر سر عمارتها چو دود فرو چسبیده نماید بی آنکه دودی باشد و حیوانات ذکی الحس مثل لقلق و هدهد و خطاف بگریزند و آشیانه خود را بلکه بیضه و بچه خویش گذاشته بملک بعید که هوای آن خوش باشد بروند و غوک و حیواناتی که از عفونت پیدا شوند مثل مگس و وزغ و هوام و حشرات بسیار شوند و حیوانات و حشرات که زیر زمین مسکن دارند مانند موش و روباه و مار و کژدم و هزار پا از سوراخ خودها بر زمین آیند و بیاز دران نروند و انچه بر نیاید بمیرند و از شواهد وقوع وبا سبقت تغیرات هوا بود در حرارت و برودت متوالی بغیر محل و زیاده از دستور و عادت فصل و وقت و غبار ناکی هوا و غلظت و تیرگی و رطوبتهای بی محل و ممتد یا تعاقب حر و برد و در اواخر تابستان شهب و رجوم و ستاره دنباله دار و سرخیها بسیار ظاهر شوند و حال فصول سال از وضع طبیعی خود متغیر گردد خصوصاً تابستان و کثرت تیرگی هوا اندران فصل و بسیاری زرع نبات خبیثه و باران در موسم خود کم بارد و لیکن ابرهای غلیظ متراکم بسیار باشد و هوای خوش و صاف بی ابر کم باشد و غلات را در اکثر نقصان عظیم رو دهد و خریف صیفی و ربیع شتائی گردد **و بدانکه** در بلاد حاره و دامن کوهها وبا و فساد هوا نسبت بجاهای دیگر بسیار واقع میشود و در بلاد بارده و یا حاره که کثیر الرطوبت دور از کوه کمتر می افتد و وبا که در فصل ربیع افتد ردی تر و خبیث تر باشد و فساد هوا ضرر نمیکند مگر کسی را که بدن او مستعد برای قبول اثر او باشد و استعداد صبیان و جوانان برای قبول وبا شدید تر از استعداد کهول و مشایخ بود بالجمله حمای وبائی بدترین اقسام حمیاتست و خصوصاً اگر طاعون بادی بیار بود و مردم ازین بلا کمتر رهائی یابند اللهم احفظنا من شر کل بلاء و وباء **شیخ الرئیس** میفرماید که گاهی عارض میشود هوا را استحاله در کیفیات او بسوی حرارت و برودت و در طبیعت و جوهر او بسوی تغیر و عفونت چنانچه آب را عارض میگردد متغیر در طعم و رنگ و بد بو و متعفن میشود و این را وبا نامند و همچنانکه آب متعفن نمیشود در حالت بساطت خود بلکه بجهت اختلاط او از اجسام ارضیه خبیثه که بدان ممتزج گردد و آنرا از بساطت او خارج کند و جمله را کیفیت ردیه عفنه پیدا نماید همچنین هوا متعفن نمیشود در حال بساطت خود بلکه بنا بر مخالطت او از ابخره ردیه که بدان ممتزج گردد و برای جمله کیفیت ردی حادث کند و آن اختلاط گاهی بسبب وزیدن بادهای بسیار باشد که بسوی موضع نیک خالی از فساد ابخره ردی رساند از مواضع بعید ردی که دران مغاک آبهای بد و اجسام گنده در معرکه جنگ یا دران وبای قتاله بود که آن اجسام را دفن نکنند و نسوزند و گاهی سبب قریب ارضی از موضع حادث دران باشد و گاهی عفونات و ابخره بد در باطن زمین پیدا شده باسبابیکه بجزئیات آن شعور نداریم پس آن بظاهر برآید و مضرت او بآب و هوا پدید آید و هرگاه بسببی ازین اسباب مذکوره هوا متغیر شود وبا تولد کند و حمیات حادث بسبب هوای یابس کمتر بود از حادث بسبب هوای رطب مگر صفرا در هوای یابس کثرت پذیرد پس آن نیز سبب حدوث حمیات صفراوی گردد و اما حمیات وبائیه از هوای کدر رطب افتد و حمیات در هوای رطب اکثر بود و لیکن آن در حدت کمتر و در مدت دراز تر و در تابستان خشک کم باران کمتر حادث شود و در حدت بیشتر و در صحت یا هلاکت سریعتر باشد و افضل فصول آنست که حافظ طبیعت خویش باشد و سبب همه این تغیرات از استحاله در کیفیت و در طبیعت شکلی از اشکال فلک است که من موجب او را نمیدانم و اگر چه قوم منجمین دران چیزی غیر منسوب بحجت صحیح میگویند لیکن واجبست دانستن این امر که سبب اول بعید برای این تغیر واقع در عالم کون و فساد از وبا و غیره اشکال سماویست و سبب قریب او احوال ارضی و دران هنگام قوای فعاله سماوی از قوای کواکب و غیره و قوای منفعله ارضی از مواد عناصر ترطیب شدید واجب کند در هوا بانگیختن ابخره و ادخنه بسوی آن و انتشار او دران و تعقیب آن بحرارت ضعیفه کائن در ادخنه و هرگاه هوا باین طور گردد و بسوی قلب رسد مزاج روح را که در دل است فاسد کند و آنچه حاوی او و رطوبتست عفن شود و حرارت خارج از طبع دران حادث شود و او از طریق شرائین در همه بدن منتشر گردد حمای وبائی افتد و خلقی را از مردم عام گردد و خاصه که در نفس ایشان استعداد بود زیرا که فاعل تنها چون حاصل شود و منفعل مستعد نباشد فعل و انفعال حادث نشود و استعداد ابدان برای انفعال وبائی آنست که بدن ممتلی باخلاط ردی باشد چه بدن پاک از فضول ردی ازین کم منفعل میشود و ایضاً ابدان ضعیفه از ان

منفعل گردد مثل کسانیکه کثرت جماع نمایند و همچنین ابدان واسع مسام رطب کثیر الاستحکام و گاهی در حمیات وبائی مریض و حاس قریب او حرارت زیاده معلوم نکنند و نبض و بول بسیار متغیر نشود
و مع ذلک بسرعت مهلک باشد و اطبا دوام او متحیر شوند و اکثر کسی را که از صاحبان اقسام این تب نفس بد بو شود میمیرد زیرا که عفونت در قلب مستحکم شود و آن قوی تر سبب هلاک

علامات وبا

چیزیکه دلالت کند بر وبا از اشیائیکه قائم مقام اسباب او ست اینست که رجوم و شهب در ابتدای خریف کثرت نماید و هرگاه هوای جنوب و مشرق در زمستان بسیار وزد
و غلظت در هوا و ضبابها یابند و گمان باران کنند و هوا غبارناک خشک یابند و باران نیاید باید دانست که مزاج زمستان فاسد شده و آماده وبای تابستانی خبیث ردی بود و بران قلت باران
در فصل ربیع مع سردی دلالت کند بعده چون هوای جنوب در تابستان کثرت نماید و روزی چند هوا مکدر گردد و باز مدت یکهفته یا زیاده بران صاف
شود بعده سردی بشب و شدت گرمی در روز و ابرها و کدورت هوا و حرارت حادث گردد وبا بیاید و حمیات وبائی و جدری و غیره احداث نماید و همچنین هرگاه
تابستان بسیار گرم نباشد و هوا بسیار تیره بود که اشجار را غبارناک کند و در خریف شهب و نیران و نیازک باشد این علامت وباست و همچنین هرگاه
در فصلی بینند که هوا در روزی چند مرتبه متغیر شود در روزی صاف گردد و آفتاب صاف برآید و روز دیگر مکدر شود و آفتاب در پرده غبار طلوع کند حکم حدوث
وبا باید کرد و اما علاماتی که بر سبیل مصاحبت برای سبب است مثل آنست که غوکان و حشرات متولد از عفونت بسیار بنظر در آیند و موش و دیگر جانوران
که در قعر زمین سکونت دارند بر ظاهر زمین برآیند و چون مدهوش و متحیر و لیسیمه باشند و حیوان ذکی الحس مثل لقلق و مانند آن از آشیانه خود بگریزند و گاهی
بیضه خود بگذارند ایلاقی و جرجانی مینویسند که معنی وبا فساد هواست همچنانکه آب چون در آب دان دیر ماند و یا بسبب آنکه چیزی از قوت نباتات بدبو
بیامیزد طبیعت او از حال خویش بگردد و عفونت پذیرد هوا نیز بسبب آنکه در میان درختان و میان مغاکها دیر بماند و یا بسبب ابخره ردیه یا دخان که
با وی آمیزد و حرکت بادهای خوش معتاد با و نرسد و او را نجنباند طبیعت هوا بگردد و عفونت پذیرد و هیچ چیز با روح هر حیوان شدیدتر در امتزاج از هوا نیست
و هرگاه که هوا ردی گردد ضرور مرض بحیوانات عارض شود و لهذا جانوران که حس آنها لطیف تر است مثل پرستوک و لک لک از جائیکه هوای آن ردی
گردد بگریزند و وبا در هوای تر بیشتر از آن افتد که در هوای خشک و بدین سبب در تابستان گرم و خشک وبا کمتر باشد و هر فصل که بر طبع خویش باشد چنانکه
مثلاً در خریف هوا سخت گرم و سخت سرد نباشد و باران معتدل آید و در فصل زمستان سرما و باران بیحد نباشد و بی سرما و باران معتاد نبود و فصل بهار
بر غایت اعتدال باشد و بی گرما معتاد نباشد هرگاه که فصول سال برینگونه باشد اندران سال وبا نباشد و بیماری کمتر باشد و باید دانست که هرگاه
وبا پدید آید هوای خانه بهتر از هوای صحرا باشد و تا در بدن خلط بد نباشد هوای بد دران اثر نکند لیکن اگر شخصی باشد که جماع بسیار کند یا هر روز حمام
نماید و مسام او بدان سبب گشاده باشد در مسام او هوای ردی در آید و اخلاط او را فاسد کند اگرچه در بدن خلط ردی نباشد هوای بد دران اثر کند
و هوای بد میوها و نباتات را تباه کند و همه حیوانات را زیان دارد و هر که از میوها و گوشت آن جانوران خورد که از ان نباتات خورده باشند مضرت آن بد و رسد
و اکثر اوقات وبا در آخر تابستان یا در فصل خریف افتد و گاه باشد که همه علامات تب وبائی در یک شخص پدید آید و گاهی بعضی از ان ظاهر شود و بعضی نه
و قلت و کثرت ظهور آثار او بحسب کمی و زیادتی رداءت ماده است انطاکی گوید که تب وبائی پیدا میشود نزد تغیر آب و هوا و خروج آنها از بساطت یا یکی
از ان هر دو و این تغیر واقع میشود یا با سباب علویه مثل قلت امطار و تناثر شهب و صواعق یا شروق ذی شعاع مثل مریخ که دران هنگام اجزای سمیه در هوا
و آب منفصل میگردد و از ان تعفن موجب فساد ابدان لازم میشود و یا با سباب سفلیه مثل دخان و غبار و مثل مردهای گندیده و روائح کریهه و احتباس ابخره
و کثرت زلازل و مثل منافع و مواضع برنج و کتان و شدید ترین وبا آنست که عقب جنگ افتد زیرا که بوی آدمیان قوی الفعل است و گفته اند که این تب مخصوص بسه
علاماتست **اول** تغیر چیزیکه خارج شود پس از نفس بوی عفونت شمیده شود و کذا حال فضله بود مع کثرت تلون بسبب استنشاق هوای فاسد و شرب آب متغیر
دوم عموم آن باکثر مردم بسبب استنشاق ایشان هوا را و شرب ایشان آب را و اکل فواکه که آنرا فساد مذکور داخل شود و اکل لحم حیوانی که آنرا همین فساد بهم رسد و از آن
نجات نمی یابد مگر کسیکه بقوت مضاد عفونت مثل تنقیه و استعمال ادویه مانع از ان اختیار نماید **سوم** تقدم چیزیکه بر وبا دلالت کند مثل قلت باران در خریف

حیوان دکی مثل کبک دلقلق و کثرت ضباب و آن علامات او که محتمل مشارکت ست تواتر نبض و نفس و شدت کرب و غشی مع خفت حرارت در ظاهر و خروج مواد با لوان مختلفه
در قی اکثر و صداع ست **علاج** بعلاج تپ دموی بپردازند و چیزهای خوشبو ببویانند و دواء المسک بارد و مفرح بارد خورانند و یاقوتیها و تریاق الذهب و جوارش مرجان
و معجون راحت را درین باب منفعت عظیم ست و هرچه در علاج دق بیاید حسب حاجت بکار برند مگر حمام و شراب و شیر تازه که درینجا نشاید و بمجرد ظهور تپ اول فصد باسلیق
کنند و خون بسیار گیرند و بعد آن قرص طباشیر کافوری سه ماشه در رب انار ترش یکتوله سرشته بخورند و بالایش شیره کاسنی و خیارین و مغز تخم کدوی شیرین و زرشک هر یک
نه ماشه و تخم کاهو هفت ماشه و آلوی بخارا هفت عدد در گلاب و عرق بید مشک و نیلوفر و بید ساده هر یک شش توله بر آورده شربت نیلوفر و لیمون هر یک دو توله
داخل کرده دهند و از گل بنفشه و صندل سفید و تخم کاهو و حضض هر یک سه ماشه بر صدغین و پیشانی ضماد نمایند و پارچه باریک در دوغ و یا در آب صندل
سوده تر نموده بر سینه نهند و نگذارند که خشک گردد و وقت ظهر آب افشرده انار ترش نه توله با شربت صندل ترش و یا شربت سیب لیمونی علوی خانی دو توله دهند
که بسیار نافع ست و همچنین افشرده لیمون کاغذی و تمر هندی و فالسه و کرونده و اناناس و راحت جان هر واحد مفید و غذا خشکه گیلانی و یا دیگر غذا که ذی ترشیت
باشد با مربای تمر هندی و کرونده و انبه و اچار مقطر که در آن آمله و کچومر و لیمون افتاده باشد خورانند و آب سرد به برف و یا بشوره پرورده شکم سیر یکبار نوشیدن عظیم الاثر ست
و اندک اندک نوشیدن ضرر عظیم میرساند و کافور و گلاب و صندل و سرکه در گلاب پاش کرده ساعت بساعت در خانه بپاشند و برگ ترنج و لیمون کاغذی و سیب و ریحان
و پودینه و کشنیز و کاهو و بید مشک و بید ساده و گل نیلوفر تازه و گل چاندنی و گوڑہل توده توده در خانه گرد بستر بیمار نهند بلکه بر بستر هم ریزند و لمحه رشاشات بعرق
بید مشک و گلاب بریخ سرد کرده بپاشند و بیمار را در خسخانه بدارند و عطر خس و یاسمین سفید ببویند و بر بدن خود مالند و نوشیدن گل ارمنی نه ماشه در آب سرد یک پیاله
نافع ست و کذا در سرکه و آب سرد ممزوج بالمناصفه و کذا همه گلها چون گل داغستانی وغیره و همچنین نوشیدن سرکه مقطر بوزن پنج توله در یک پیاله آب یخ و خمیره صندل
ترش و عرق زرشک و عرق فواکه ذی الفور نفع میدهد **دوائیکه** در حمای وبائی مستعمل قرص کافور چهار ماشه بشربت انارین یکتوله سرشته بخورند بالایش آب
کاسنی تازه مروق آب عنب الثعلب سبز مروق هر یک هفت توله سکنجبین ساده سه توله حل کرده بنوشند غذا در حالت حرارت یکوقت آش جو با نبات دهند
و وقت ضعف گوشت بچه مرغ و بزغاله و طیور خفیفه مثل تیهو و کبک بحموضات مثل زرشک و سماق و غوره اصلاح داده چه وقت ضعف مزاج اللحم رواست و اگر گرمی تپ
زیاده نباشد زرده بیضه مرغ جائز و یک وقت هرچه مناسب باشد و غذای غلیظ مثل گوشت دواب و شیر و فواکه ممنوع ست **ایضاً** که درین تپ در حالت قبض
توان داد آلوی بخارا هفت دانه گل سرخ گل بنفشه هر یک شش ماشه تمر هندی سه توله عناب پنج دانه در عرق بید ساده و بید مشک و کیوڑہ و عرق گاوزبان هر واحد
سه توله عرق عنب الثعلب عرق کاسنی عرق شاهتره هر یک پنج توله گلاب چهار توله خیسانیده خام مالیده صاف کرده گلقند یا خمیره بنفشه سه توله مالیده صاف
نموده بنوشند و اگر حرارت کم بود بیخ بادیان شش ماشه بادیان چهار ماشه کشمش سبز دو توله داخل سازند و اگر در تلیین قوی العمل خواهند شربت ورد مکرر چهار توله فلوس خیار شنبر
و خمیره بنفشه هر یک سه توله و هلیله زرد نه ماشه بیفزایند باکی نیست و گاهی برای دفع عفونت سکنجبین ساده نیز داخل سازند که نافع طحال ست و عمل زودتر گردد و
سنای مکی نه ماشه و گل نیلوفر شش ماشه اگر حدت نباشد جائز ست **ایضاً** که در حال لینت طبع توان داد شیره زرشک پنج ماشه شیره عناب پنج دانه شیره تخم خرفه
شش ماشه شیره تخم حماض چهار ماشه در عرق صندل و کیوڑہ هر یک دو توله عرق کاسنی عرق بارتنگ هر یک چهار توله گلاب آب پودینه آب لیمون ترش هر یک یکتوله بر آورده
شربت سیب شربت انارین منعنع شربت بهی شربت ترنج شربت غوره هر یک یکتوله داخل کرده بارتنگ چهار ماشه پاشیده دهند و اگر حرارت زائد باشد قرص کافور
قابض سه ماشه یا اجزای قرص مذکور چهار ماشه سوده همراه دوا دهند و برای تقویت قلب با شربت سیب سرشته دهند و گاهی شیره دانه هیل سه ماشه اگر گرمی
کم باشد و تخم ریحان بریان چهار ماشه پاشیده دهند **شربت فواکه** که جهت فساد خون و تپ محرقه وبائی و حرارت گرده و قی صفراوی و اسهال عراری نافع ست
و در مرض حصبه و جدری که با غلبه صفراویت بهم رسد بسیار مفید و معمول عناب بست دانه سماق انار دانه ترش کشنیز خشک هر یک پنج درم همه را کوفته در عرق صندل
و عرق کاسنی هر یک نیم رطل شب خیسانیده صبح بجوشانند هرگاه بنصف رسد صاف نموده آب انار شیرین آب بهی شیرین آب امرود آب هندوانه آب نیشکر آب سیب
شیرین هر یک ده درم عرق بید مشک گلاب هر یک بست درم قند سفید دو چند شربت ترشی ترنج یکچند داخل کرده بقوام آرند و اگر آب آلو و آب حصرم و آب تمر هندی

هم اضافه کنند تو بیتر گردد **اقوال حذاق** شیخ میفرماید که جمله علاج ارباجائی بائی تخفیف وتقلیل موادست واین بفصد واسهال باشد ولازم ست که دران مبادرت باستفراغ کنند پس اگر ماده غالب دموی بود فصد کنند واگر اخلاط دیگر باشد استفراغ آن نمایند وباید که تبرید خانهای ایشان واصلاح هوای آن نمایند اما تبرید خانه باین طور کنند که گرد اگرد فواکه ورياحين بارده وبرگ شجر بارد نهند ولخالخ ونضوحات معمول از فواکه باردالرائحه وازکافور وگلاب وصندل بکار برند ودر خانه او هر روز چند بار بپاشند وخصوصا گلاب وخلاف ونیلوفر واگر درخانه رشاشات آب پاشند بهتر بود واما اصلاح هوا عنقریب ذکر کنیم وبرای ایشان استعمال کنند قرص کافور وربوب بارد وآب رائب ورائب مسکه گرفته وگلاب که دران مصل ترش خوشبو حل کرده باشند وایضا سرکه بآب سرد ونوشیدن آب سرد بسیار یکبار سخت سودمند ست واما اندک اندک گاهی هیجان حرارت کند پس اگر ام متمادی گردد بآنکه شراسیف بکشد ودست وپا سرد شود وبیداری واختلاط عقل طول نماید وسینه بلند وپست شدن بنظر آید انا استعمال پوشش گرم جاذب حرارت بسوی خارج چاره نباشد وچون اشتها ساقط گردد غذا بزور بخورانند زیرا که اکثر کسیکه بر خوردن آن دلیری کند وبا قسر بخورد طبیعت او بر طعام اقبال نماید وعزنده ماند پس لابدست از جبر کردن ایشان بر غذا ودوا جبست که اغذیه ایشان از ترشیها ومجففات باشد وقلیل المقدار بود بهر آنکه اغذیه ایام وبا نیز ردی باشد پس کثرت او از جهت ردارت وایضا از جهت امتلا ضرر کند **جرجانی** در ایلاقی مینویسند که تدبیر کسیکه او را تپ وبائی بود آنست که اول بدن از خلط فزون پاک کنند وهوای خانه به یخ ومیوهای خوشبو وبصندل وکافور وگلاب ورياحين بارد چون بنفشه ونیلوفر وبرگ بید خوش کنند وهر ساعت اندکی گلاب وسرکه بآب بید بپاشند وهر صبح قرص کافور دهند برب غوره ورب سیب ورب بهی ورب امرود ورب ترشی ترنج ورب ریباس ورب لیمو وانچه حاضر باشد واگر ازین هیچ حاضر نباشد سرکه بآب بیامیزند وسرد کنند ودران قرص کافور حل کنند ویا مصل ترش در گلاب بگدازند وقرص دران حل سازند وبدهند ودوغ ترش مصل در گلاب حل کرده وسرد کرده بی قرص کافور سودمند باشد وتشنگی بنشانند وآب یخ که بغایت سرد باشد اگر یکبارگی شربتی تمام بخورند سود دارد واندک اندک زیان دارد وبر تشنگی صبر کردن سخت ضرر دارد وخاصه بر طعام واگر چه آرزو نباشد اندکی از طعام ترش باید خورد **سعید** گوید که بعد فصد اگر خون غالب باشد وبعد تنقیه اگر خلطی دیگر ظاهر بود واصلاح کیفیت اخلاط جسم کنند باستعمال مشروبات مبرده که در حمیات حاره استعمال کرده میشود واستکثار ربوب قابضه مثل رب سیب ورب حصرم وانار کنند وفواکه مبرده مثل امرود وسیب وانار وبهی بخورند وآب تمر هندی وسکنجبین رمانی ویا شیره خرفه بآب انار چاشنی دار وسکنجبین ساده بنوشند وسحرگاه اقراص کافور برب ترنج بدهند وتبرید سینه بصندل وکافور کنند ودر زوایای خانه گلاب وسرکه بپاشند وغذا قابض مطفی حدت خون مثل سماقیه ورمانیه دهند وازدخول حمام منع کنند واغتسال بآب سرد نمایند واز اغذیه حاره وشیرینی حذر کنند **ابن الیاس** گوید که فصد واسهال واخراج رطوبات فضلیه از بدن کنند وهر صبح جلاب از تمر هندی وشکر سفید هر واحد ده درم بآب برف بنوشانند ویا سکنجبین ساده وگلاب هر واحد ده درم بآب برف حل کرده بدهند ویا قرص کافور یا قرص صندل هر کدام که باشد یکمثقال بشربت حماض یا ترنج یا سیب ترش بخورند وغذا مزوره از آب غوره یا زرشک یا انار دانه یا سماق مع بچه مرغ ومغز بادام واسفاناخ سازند وانار ترش مع شحم او هر روز دو عدد یا زیاده بمکند ویا بگیرند آب حصرم وآب سماق وآب لیمو وآب ترنج وآب نارنج هر واحد یک رطل وبر آتش بغیر شکر قوام سازند وهر صبح سه اوقیه بآب برف بنوشند وکیر مخلل ورائب وآب آن ودوغ مسکه دور کرده ایشان را نافع ست وباید که تبرید خانه بپاشیدن آب ونهادن فواکه بارده واطراف اشجار بارد مثل بید وشاخ انگور وبرگ سیب وریاحین بارده وکافور وگل سرخ وصندل کنند وخانه را هر روز چند بار بپاشند واگر در آبیکه بپاشند گلاب آمیزند بهتر باشد واصلاح هوا گفته بخوراتیکه مذکور گردد وبر صدغین صندل وکافور وگلاب ضماد سازند وباید که اغذیه ایشان اندک واز ترشیها باشد مثل سرکه وسکباج ومصل ومضیره وزرشک وانار دانه وسماقیه واگر قوت ضعیف باشد با بچه مرغ بسازند واز امتلا وریاضت وحرکات سخت واعراض نفسانی وهر چه محرک اخلاط ومسخن بدن باشد حذر کنند **انطاکی** گوید که اولا فصد واجبست بعده تنقیه وملازمت اشربه بارده مثل شربت بنفشه وریباس ولیمون وگل حامض وقی تا آنکه معده پاک شود پس استعمال مسهلات مذکور در حمیات حاره بعد ازان عنبر وفادزهر با گلاب بعده شرب گل ارمنی یا مختوم وطلا آنچه که دران کافور وصندل حل کرده باشند وبپاشیدن سرکه وپودینه وآس وبخور بعنبر ولادن یا اظفار واز مجربات درین تپ آنست که بگیرند سی درم گل سرخ خشک وبیست درم گلقند شکری وهیجند هر دو گلاب خالص وهمه را در چهار صد درم آب بپزند تا چهارم باقی ماند صاف کرده ده درم روغن گل آمیخته نیمگرم استعمال نمایند که سریع العمل یابند واگر

اعراض اشتداد نمایند بادی بست درم خمیرهٔ بنفشه یا گل او که تازه باشد یا خشک آمیزند حکیم ارزانی مینویسد که هرگاه تپ وبائی ظاهر شود بزودی تن را از
اخلاط فزونی پاک کنند بی انتظار نضج و خانه را بفواکه و عطریات بارده چون سیب و لیمون و نسرین وغیره که در قول جرجانی گذشت معطر دارند و محافظت کنند تا باد خارجی
در نیاید و چون بترویح حاجت آید هوای خانه را بباد کش بجنبانند و سقف خانه بلند باید و مسکن هر چند که از زمین برتر بود بهتر آنجا که اسباب ارضی موجب وبا باشد
و آب شدید البرودت یکبار شکم سیر دادن لعبه جرعه جرعه هر لحظه نوشانیدن نفع تمام دارد و صندل و کافور و سرکه و گلاب بر سینه نهادن و در شیشه کرده هر لحظه بوئیدن
سودمند ست و نوشیدنی سازند که اهم مهمات درین مرض تقویت دل و دماغ ست و ازالهٔ عفونت و چون عفونت در جسم کثیر الرطوبت زود اثر کند واجبست که از اغذیه
رطبه و هوای رطوبت ناک حذر کنند و لهذا بنجاست که تبخیر عطریات در خانه بر سبیل دوام نفع تمام دارد زیرا که بخور خوشبو هم مصلح هواست و هم مجفف او و کذلک تقویت
میدهد دل و دماغ را و خشک میسازد رطوبات را و زائل میکند عفونت اخلاط را اما باید که مجرد در باشد و بخور بدرجهٔ اعتدال بود چنانچه بیمار را هیچ مضرتی از ان نرسد و تنفس
خفگی نکند میر بهاء الدین نوشته علاج این تپ آنست که نقل هوا کنند اولا آنگاه بدستوری که در تدبیر اصلاح هوای وبائی گفته شود از غذا و شربت و دوا مرعی دارند
و عوض معاجین گرم کافوریات اندر ترشیها خورند و اگر نقل ممکن نباشد باید که تا ضعف و اعراض قویه پدید نیامده مبادرت کنند بخشک ساختن بدن باستفراغ رطوبات
زائده بفصد و مسهل سبک و یا ملین قوی و یا استعمال غذاهای ترش و خشک کنندهٔ بدن و تریاقی مثل مرغیکه آنرا با آب غوره و لیمو و یا ترنج و یا سماق بریان کرده باشند
و بزیره و کشنیز خشک آنرا آلاییده و یا نار دانه کوفته آگنده و خشکه پلاو و شله یا طعامی دیگر کم رطوبت که تریاقی و ترش باشد و قرص کافور اندر آنها دادن و اندر دوغ
بی مسکه نافع بود هر روز یکنوبت و گل ارمنی و گل مختوم یکشربت اندر ترشیهای مذکور یا گلاب عظیم مفید آید و بر تشنگی و گرسنگی صبر کردن عظیم مضر بود و اگر اشتها کم بود اندر
اندک بزور طعام باید خورد چنانچه امتلا نشود و خلو نیز نماند و تدبیر مسکن و بوییدن تریاقیات بدستوریکه در حفظ از هوای وبائی گفته شود اعظم تدابیر بود و لیکن گرمیها و بخورات
گرم دور باید داشت و در تقویت دل بدانچه ممکن گردد تقصیر نباید کرد و طریق استفراغ آنست که اگر خون غالب باشد فصد نیکو کنند و از پی آن تریاقی خنک چون کافوریات
و اشباه آن بدهند و اگر خلط دیگر غالب باشد استفراغ آن کنند بملینات قوی و تریاقی و مسهلات تریاقی سریع العمل قلیل المقدار و اینجا انتظار نضج نباید کشید که
مجال تنگ ست و غرض تقلیل رطوباتست نه رفع سبب و احتیاط عظیم در مسهل باید کرد که مبادا چون دل ضعیف ست فسادی کند و آنجا که اعراض بد ظاهر شده باشد
استفراغ نتوان کرد و توسل بتریاقات خنک و معتدل باید کرد و بزعم من آنست که در اول حال بعد فصد تام اگر هر صبح و شام معصور انار ترش یا شربتی عصیر غوره که حب الشفاء
بزرگ اندر ان حل کرده باشند خورد و مراعات غذا بمقدار لائق در شب و روز کند بهترین تدبیری باشد مؤلف قرابادین می نویسد که اگر غلبهٔ خون یافته شود باید که اول
رگ باسلیق زده خون بقدر حاجت بگیرند پس همان روز و یا بفاصلهٔ دو سه روز از فصد ملین مبارک در گلاب و عرق بید مشک مالیده روغن گل اضافه نموده بدهند
و اگر آلو و یا تمر هندی و ترنجبین و شیر خشت هم ضم کنند میشاید و مسهل هرگز ندهند و رعایت قوت و ضعف ملحوظ دارند زیرا که همه اعضای رئیسه ضعیف اند مبادا که اندکی
از مواد سمیه برانها ریزد و فسادی عظیم پیدا کند و برگ مفاجات بکشد و خانه و مسکن بیمار را المجه بسر کرکه حلتیت در ان حل کرده باشند بپاشند و بعد از تنقیه دو کم شدن
رطوبات تریاقات بارده و ربوب حامضه و شربت صندل استعمال نمایند و بهر حال در تقویت اعضای رئیسه کوشند و چون پوست شکم طرنجیده گردد و اطراف
سرد شوند و دم زدن دشوار بود پس درین حالت چاره نباشد جز آنکه تریاقات حارهٔ بزرگ مانند مثرودیطوس و تریاق فاروق دهند و لباس پشمی و یا دیگر
گرم کننده بپوشانند و لخلخه بدن را بمالند مالیدنی سخت و جدوار سه ماشه در عسل سه توله آمیخته بلیسانند و بجای آب ماء العسل دهند و سالی تپ وبائی
پیدا شده بود در روز دوم آن ارتعاد در همه اعضا پدید آمدی در روز سوم یا چهارم بثرهای سیاه مانند حصبه بر همه بدن ظاهر میشد و ضعف و هذیان و تشنگی و بیخوابی
و بیقراری غلبه میکرد با سوزشی و بدبوئی دهان در روز پنجم و یا هشتم و یا نهم بهلاک می انجامید و چون اطبا در روز هشتم چنانچه معمولست مسهل میدادند و دیگر تدابیر منتهی
بکار می بردند همه علامات مذکوره زیاده میشد و در روز نهم یا دهم انطباق مری پدید آمدی و بعد یکپاس هلاک گشتی و هر کسی که نزد من میرسیدی بی انتظار روز بحران
بروز دوم یا سوم یا چهارم اول فصد باسلیق و یا اکحل میکردم و خون بقدر قوت میگرفتم و بعد پنج شش گهڑی مغز خیار شنبر هفت توله و گلقند چهار توله در عرق بهار
نارنج و گلاب هر دو یا دو آثار و شربت آلو مسهل نواب علویخان چهار توله و روغن بادام شش ماشه میدادم و بجای آب گلاب و عرق بهار نارنج و گاوزبان و وقت شام

غذا خشکه گیلانی با مربای تمر هندی خورانیدم و صبح زهر مهره تبریزی یکماشه طباشیر دو ماشه در شربت سیب دو توله آمیخته لیسانیدم و بالای آن شیره مغز تخم خربزه و مغز تخم کدو هر یک نه ماشه لعاب بهدانه و اسبغول هر یک سه ماشه در عرق بهار لیموی کاغذی چهار توله عرق گاوزبان عرق بید مشک هر یک شش توله برآورده شربت به سه توله تخم فرنجمشک هفت ماشه داخل کرده نوشانیدم ازین تدبیر انطباق مری هم نشدی و همه عراض منکره برطرف شده بصحت انجامید سے واگر احیاناً کسی را انطباق مری پدید آمدی محجمه ناری و یا شیشه حجامت بر فقره دوم از فقرات گردن و زیر زنخ میگذاشتم و دران وقت زردی بیضه بسنگ پشت دو عدد در آب باران پخته بمقطر شرید کرده با پاره نان رده میدادم و ازان مریض صحت می یافتی چنانچه قریب پانصد کس باذن الله تعالی بهمین تدبیر شفای کلی یافتند و در سالی اندر آخر فصل زمستان هوا تعفن پیدا کرده مورث تب مطبقه دموی شده بود و خلقی کثیر ازان هلاک میشد چنانچه روزی وقت چاشتگاه نواب نظام علیخان را مع بعضی ندیمان دفعة درد سر و گرانی اعضا با تکسر پدید آمد و بعد از ظهر تپ شدید با غثیان و هذیان عارض شد وقت عصر فصد اکحل همه کرده خون وافر گرفتم که بغشی انجامید و همه اعراض و شدت تپ همان زمان موقوف گشت لیکن اندکی تپ و درد سر خفیف باقی ماند پس من شیره خیارین و کاسنی و زرشک هر یک نه ماشه و تخم کاهو هفت ماشه آلو بخارا هفت عدد در گلاب و کیوڑه و عرق کاسنی هر یک شش توله برآورده شربت عناب و صندل هر یک دو توله داخل کرده هر یکی را همین قدر دادم و بر سر ضماد از صندل سفید و کاهو و کشنیز و گل ارمنی هر یک سه ماشه کردم و بر سینه و دل صندل سفید و گل ارمنی در روغن سائیده پارچه مملو تر کرده نهادم و غذا جغرات گاودی و مربای کرونده و تمر هندی با خشکه گیلانی مقرر ساختم و لخلخه از بوش در بندی و گل ارمنی و داغستانی و حضض مکی و صندل سفید هر یک سه ماشه آب کشنیز سبز و ریحان سبز و گلاب کهنه هر واحد یکتوله کافور یکماشه تیار کرده بویانیدم و بهر حیله تسکین حرارت میکردم که خواب آید و بهمین تدبیر صحت یافتند

تدبیر اصلاح هوا و حفظ از وبا بدانکه در ایام وبا تندرستان را واجبست که اگر خلط فزونی در بدن یابند تنقیه او نمایند اما بی حاجت تسکین بهتر از تحریک ست چه بسیار باشد که تحریک بی حاجت با فت انجامد جهت ثوران اخلاط ساکنه و احداث ضعف در طبیعت و هر چه مفتح مسام بود چون ریاضت و کثرت جماع و استحمام و جز آن از وی باز مانند و مداومت زهر مهره خطائی بقدر یک قیراط دافع ضرر هوای وباست و همچنین خوردن نارجیل دریائی بقدر برنج با گلاب و گل مختوم نیز رافع مضرت هوای وباست و بوئیدن ترنج و فرش کردن برگ آن مجربست و بوئیدن نارنج و برگ آن و همچنین لیمو نیز دافع فساد هواست و بخور موم جهت دفع عفونت هوای وبا نافعست و تبخیر کافور و سعد و صندل و سک و عود و عنبر و مشک و ترنج و طرفا و برگ غار بالخاصیت اصلاح هوا میکند و آب بید و گلاب در خانه پاشیدن نیز نافع بود و پیش کسیکه پیاپی مدام باشد هوای بد باو نمیرسد و همچنین نگاه داشتن سیب و بهی و ناشپاتی و نیلوفر و بنفشه و کدو و گل سرخ نزد خود از اثر هوای وبا محفوظ دارد و گویند که برای اصلاح هوا بخور درونج و طرفا مجربست و کذا بخور عنبر و شمامه و خوردن ترنج و نارنج و سرکه همه مجرب و پیاز مشهور النفع ست و اگر چشم آنها باشد و بقول گیلانی شرب و پاشیدن در موضع و بخور کردن صبر خاصیت عظیم دارد و بقول حکیم ارزانی روغن گاو بسیار خوردن و بر بدن مالیدن درین ایام نفع تمام دارد **شیخ الرئیس** میفرماید که اصلاح هوا یا بحسب اصحا باشد یعنی کسانیکه هنوز از هوا مریض نشده باشند و یا بحسب اصحا و مرضی اما آنچه بحسب اصحا بود غرض دران آن باشد که تجفیف هوا و منع عفونت آن کنند بهر چیزیکه باشد پس اصلاح بخور عود خام و عنبر و کندر و مشک و قسط شیرین و میعه و سندروس و حلتیت و علک و قرنفل و علک البطم و لادن و عسل و زعفران و سک و سرو و عرعر و اشنه و غار و سعد و اذخر و ابهل و وج و شاهبانک و بادام تلخ و اسارون کنند و گاهی ازین مفردات ترکیب میدهند و در سرکه و حلتیت بپاشند و اما بحسب اصحا و مرضی تبخیر بصندل و کافور و پوست انار و سیب و مورد و بهی و آبنوس و ساج و طرفا و ریباس نمایند و باید که تبخیر همچنین از بعید دود و واجبست که از بدن اخراج رطوبات فضلیه کنند و تدبیر او از هر وجه از قلت غذا مائل بتجفیف سازند مگر ریاضت استعمال نباید کرد و نه حمام و نا شربه و در تشنگی صبر نکنند و اصلاح هوا بدانچه مذکور شد باید کرد و میل غذا بحموضات کنند و تقلیل آن نمایند و لیکن لحم که استعمال کنند در حموضات بپزند و هلام و قریص و مصوص تب لسبر کرده و غیر آن از سماق و آب غوره و آب لیمو و آب انار ترش تناول نمایند و مخللات نافعه بخورند خصوصاً کبر در سرکه پرورده و حلتیت بالخاصیت نافعست و منع عفونت میکند و انچه از وبا خلاص گرداند استعمال تریاق و مثرودیطوس قبل تاثیر وبا و حدوث حمی ست مع سائر تدبیر صواب از اغذیه و غیره و دوا معمول از صبر دو جزو و زعفران و مر یک یکجزو هر روز ازین قریب یکدرم استعمال نمایند که این نافع وباست **ابو منصور** گوید که اگر در گرما باران بسیار بارد و ابر در شب و روز دوام نماید و ریح

جنوبی دران بکثرت باشد و یا ہوا اندران در اکثر کدر غبارناک غیر متحرک بود و مع ذلک جنوبی کدر باشد لازم ست که مبادرت به تنقیه بدن از فضول اخلاط حار رطب کنند
و اگر درانجا ادنی دلیل خون باشد فی الحال فصد نمایند و لحظه دران توقف نکنند و لحوم و شیرینی و فواکه رطب و حلوا و حمام و اغتسال بآب گرم و شراب مزور ترک نمایند
و اگر از لحم چاره نباشد بچه مرغ و دراج و بره و بزغاله معمول بسرکه بخورند و در اغذیه باکثار سرکه نمایند و ربوب فواکه ترش قابض که سابق مذکور شد استعمال کنند و کثرت شرب
سکنجبین شکری ترش نمایند و لزوم مجلسی که دروازهٔ او بسوی شمال باشد باید کرد و از جمیع اشیای مرطب بدن حذر کنند و اگر در آخر تابستان حرارت شدید باشد
و خریف شدید الیبس کثیر الغبار و بطی المطر و برد بود باید که تبرید مجلس نمایند و ترطیب بپاشیدن آب کنند و لزوم آرام و ترک تعب جماع و سیر در آفتاب و صوم و مداومت
گرسنگی و تشنگی نمایند و آب برف بنوشند و صباح سویق بشکر و آب برف خورند و از اغذیه مسخنه و شراب حذر کنند مگر شراب ممزوج بآب بسیار و ماء الشعیر بنوشند
و خصوصاً ابدان حاره یابسه و استکثار اکل خیار و بادرنگ و کدو و مانند آن و اغذیه مبرده نمایند و قیلوله در مکان سرد لازم گیرند پس اگر درین زمان بسیار مردم
و بهائم مریض شوند و در هوا اندک شعاعات ظاهر شود و کسیکه مریض شود بسرعت بمیرد و نفس مریضان تنگ گردد و دهن ایشان بدبو شود و کرب و سوزش و تشنگی
و سردی دست و پا یابند و قی کنند و در اسهال مادهٔ بد مختلف برآید باید که از ثمرات و بقول که دران فصل پیدا شوند و شرب آب که بر ظاهر زمین ایستاده باشد اجتناب
نمایند و در خانه نشینند و از هوای بیرونی بگریزند و در خانه هر روز آب و سرکه آمیخته بپاشند و اگر مع ذلک در هوا بوی عفن و بد باشد تبخیر بصندل و عود رطب و عود در گلاب
تر کرده و کافور و قسط و کندر و میعه و سک و مر نمایند و پارچهٔ صندلی بپوشند و بر دروازها پرده در گلاب تر کرده آویزند و غذا از سرکه و عدس و سماق و کشک سازند
و آب و سرکه ممزوج جرعه جرعه بیاشامند و شراب ترک نمایند و گلاب و آب بسرکه بنوشند و قرص کافور آنرا نافع بود و اگر بدن پاک باشد و گاهی خناق در ربیع کثرت نماید
در بعض سالها و مع ذلک قاتل ردی باشد پس باید که اقدام بفصد سرو و حجامت ساقین و اسهال شکم نمایند و هر شب بگلاب که دران سماق تر کرده باشند و برب
توت شامی و برب جوز غرغره سازند و گاهی سکته و فالج در سرما کثرت نماید باید که تعاهد تنقیه بحبوب مذکوره در باب آنها کنند و تمریخ و تعطیس و غرغره و تقلیل غذا
و تلطیف او نمایند و بالجمله باید که نظر بمرضی کنند که دران حادث شود و مقابله بضد او آن کنند و روفس گفته که اگر دوای صبر و زعفران و مر که در قول شیخ گذشت
هر روز در وقت و با یکمثقال با شراب ممزوج بآب یک اوقیه بخورند سخت سود مند ست و ندیدم احدی را که این دوا در ایام وبا خورد و سالم نماند محمد زکریا گوید باید دانست
که این ادویه در هر حال استعمال نباید کرد و جالینوس گفته که شرب گل ارمنی بسرکه و آب سرد و بار نفع کند و تریاق الافاعی خیلی سود مند ست **ایلاقی** و جرجانی گویند
که در ایام وبا از خانه بیرون نشوند و هوای خانه را احتیاط کنند که ردی نگردد باینطور که دران هر روز چند بار عود و مصطکی و چوب گز وغیره که در قول شیخ گذشت بخور
بسوزند و انگزد در سرکه حل کرده هر روز اندرون و بیرون خانه دو سه دفعه بپاشند و چون در هوای تر وبا بیشتر ازان افتد که در هوای خشک بدین سبب دست از اغذیه
مرطبه باز دارند و طعام خشکی افزا باید خورد و گوشتها بسماق و زرشک و ریباس و انار دانه و غوره و سرکه باید پخت و از عادت کمتر باید خورد تا امتلا پیدا نکند و حقیقت
در مزاج سرد و تر سود دارد و این جمله تدبیر تند رستان و تدبیر منع مضرت وباست و باید دانست که در ایام وبا گرسنگی و تشنگی صحیح و مریض را سخت زیان دارد
خاصته بیمار را که حفظ قوت او می باید و بدانند که اندکی غذای نیک خوردن امیدوار تر از طعام باز گرفتن باشد **صاحب کامل** گوید که امراض حادث از تغیر هوا
گاهی بسبب تغیر جوهر هوا و استحالهٔ او بسوی فساد و عفونت بود پس در مردم امراض ردیهٔ قتاله مثل طاعون و حمیات خبیثه مهلکه و جدری وغیره پیدا کند و امراض
وبائیه بجمیع مردم حادث نشود لیکن آنچه حادث از تغیر جوهر هوا باشد از شان اوست که آن اکثر بکسی افتد که در بدن او اخلاط ردی مشاکل جوهر هوای ردی
در انوقت و مستعد بقبول موثر دران ازین امراض باشد پس اگر حدوث آنها از فساد هوا و استحالهٔ جوهر او بود چون این حال برای هوا در اکثر امراز افراط حرارت و رطوبت
بران حادث میشود لهذا واجب ست که احتراز از حدوث این امراض اولا بفصد کنند بعده بدوای مسهل که از شان او استفراغ فضول حار باشد بعد ازان باستعمال
تدبیر سرد مجفف و باجتناب از ملاقات هوای گرم و سمائم و تعرض بآفتاب و باستعمال سکون و راحت در جای سرد و قریب آب جاری و مکان بلند شمالی رویه
و فرش خانه ببرگ بید و مورد و گل سرخ کنند و ظروف که دران مورد کوفته مطیب بگلاب و صندل و کافور باشد بنهند و نضوح مطیب بدان در باد بهنجات باشد
و تبخیر در مکان بصندل و کافور نمایند و آب و سرکه ممزوج دران بپاشند و بآب شیرین سرد غسل کنند و ترک امتلا از غذا نمایند و بر گرسنگی و تشنگی صبر کم کنند

وازلحوم مواشی مسن واغذیهٔ مولد کیموس ردی اجتناب نمایند واگر وبا دران هنگام درکدام مواشی افتد از لحوم آن مواشی اجتناب ورزند وبر لحوم طیور مثل بچهٔ مرغ ودراج وتیهو وکبک ومانند آن مطبوخ بسرکه وعدس وآب انار وآب غوره وآب سماق وحماض وزرشک وبوارد معمول ببعض اینها ومغز خیار وبادرنگ وبیخ کاهو وکاسنی اکتفا نمایند واز حلوا وفواکه شیرین وسریع الفساد حذر کنند وانار وامرود وبهی وسیب چاشنی دار وترش وآلو وشفتالو وتوت ومانند آن بخورند وآب برف بنوشند وقریب نبیذ نگردند ورب سیب ورب ریباس ورب حصرم وشربت لیمو بآب برف بنوشند ودرین باب از تناول گل ارمنی بسرکه ممزوج بآب [illegible] انتفاع یابند واگر فصل تابستان شدید الحرارت باشد ومردم را تشنگی بسیار عارض شود باید که قرص کافور با سکنجبین ساده یا رب غوره دهند وچون اکثر کسانیکه برایشان خوف حدوث امراض وبائیه بود صاحب مزاج حار رطب وطفل یا صاحب سن حداثت باشد زیراکه مزاج حار رطب برابدان اینها غالب بود پس ایشان را میباید که استکثار را از اخراج خون بفصد وغیره کنند ودر استعمال اشیای مبردهٔ مجففه که مذکور شد بیفزایند وبکلی پرهیز از تدبیر واشیای مسخن مرطب نمایند وگاهی امراض وبائی مهلک اکثر درهنگامی حادث شود که چون خریف شدید الیبس قلیل المطر عقب تابستان شدید الحرارت باشد مثل حمیات محرقه وصفراوی که دران قی صفراوی وکرب وعطش باشد پس درین هنگام واجبست که اقدام باستعمال تدبیر مبرد مرطب نمایند مثل ماء الشعیر ولعاب اسبغول ولعاب بهدانه بجلاب وبرف وخوردن تربوز ومغز بادرنگ وخیار ومزورات معموله بقطف وبقلهٔ یمانی وبچهٔ مرغ معمول بعدس وآب غوره وآب انار ودروغن بادام ونوشیدن پست جو بآب سرد ونبات ومانند آن از تدبیر واز ماسوای این اجتناب ورزند وباید که نظر کنند بامراضیکه درین وقت حادث شوند ودر مردم منتشر گردند پس اقدام بحفظ از حدوث آن مرض کنند بدانچه از اغذیه وادویه بدان مرض نافع بود بهر آنکه گاهی خوانیق واوجاع حلق کثرت نمایند ونزد آن بفصد وحجامت بر ساق واستعمال حقنهٔ لین وغرغره بگلاب که دران سماق ترکرده باشند ورب توت بانمک آب کشنیز تر وآب مطبوخ عدس با آب انار میخوش ومانند آن از انچه درین مرض بدان انتفاع می یابند اقدام نمایند وگاهی دربعض اوقات امراض بارد بلغمی مثل سکته وفالج وغیر آن کثرت نمایند پس میباید که اقدام نمایند بتنقیهٔ بدن بایارجات نافعهٔ آنها مع تدبیر مسخن ملطف که در باب علاج امراض بارده مذکور شد وهمچنین لازمست که هرگاه در مردم غیر این امراض حادث شود تدبیر بچیزیکه نافع آن مرض باشد بتنقیهٔ بدن از خلط محدث آن وایراد بدل بمواد موافق آن از اغذیه وادویه کنند وایضاً چون امراض وبائیه گاهی حادث گردد از قبیل بخارات عفنهٔ مخالط هوا مثل بخارات منحله از مردهای مردم وبهائم ومنحل از آبیکه دران بقول وفواکه بسیار افتد پس عفن شود واجبست که باوجود از تنقیهٔ ابدان وتدبیر مضاد مرض حادث در بدن که مذکور شد از ان بلد واز جائیکه دران اتفاق این افتد جدا شوند اگر این ممکن بود والا بمکان بالای آن باد که بدین عفونات گذر کند سکونت اختیار نمایند ویا در سردابهای خوش هوا ودر خانهٔ که دران هوا بسیار نباشد وسرکه پاشند وبورد ودر ریاحین بارده فرش کنند وتبخیر در مسکن ببخورات خوشبو مثل عود صرف وصندل وکافور ومشک وند نمایند واگر تبخیر موضع بکندر وسندروس کنند خیلی موافق بود واکثار از اشتمام ریاحین باردهٔ خوشبو نمایند پس کسیکه ارادهٔ خلاصی از امراض وبائیه کند باید که تدبیر برین مثال نماید **خجندی** گوید که چون وبا عفونتی ست وهر عفونت را لابدست که از حرارت غریبی باشد که در جسم رطب فعل کند واین چنان باشد که حرارت غریزی را مقاومت آن ضعیف بود فلهذا انچه وبا را نفع کند یا بتقلیل رطوبت بود تا ماده کم گردد وتاثیر او را کم قبول کند واین مثل استفراغات بفصد واسهال وقی بود ویا باطفای حرارت غریبی فاعل عفونت واین مثل اشیای بارده که قابضهٔ قامعه بود ومیباید که این اشیا مجفف باشد تا بتقلیل مواد نیز نفع کنند زیراکه اشیای مرطبه مهیا برای عفونت بود بتکثیر ماده وهمچنین بتکون ویا بتقویت حرارت غریزی باشد واین یا بچیزی بود که دران خاصیت تقویت ومنع فساد باشد چنانچه در تریاق ویا چنین نباشد چنانچه در حلتیت ودرونج عقربی ومانند آن **خضر** گوید که تدبیر وبا آنست که هنگام ظهور علامت او قبل از حدوث او مبادرت بسوی استفراغ بفصد وبادویهٔ مامون الغائله خالی از سمیت [illegible] بسوی آن ادویهٔ تریاقیه باید کرد اگر امتلا محسوس گردد بحسب آن امتلا زیراکه ابدان نقی از هوای وبائی کمتر منفعل میشوند وتا ممکن باشد ترک تحریک اخلاط در ایام وبا باستفراغ خصوصاً بمسهل اولی ست وتعدیل مزاج بشرب آب انار میخوش بشکر یا سکنجبین ساده یا شربت حماض یا لیمو یا ریباس یا حصرم یا سیب ترش با آب سرد بلکه ببرف نمایند وجماع وشبیه بهما وفواکه شیرین وسریع الفساد مثل شفتالو وخوبانی وخربزه وآلو بالو شیرین وتر وهر انچه از زیاد خلط برداشت با حدت وحرارت [illegible] ادر استحاله بسرعت حادث شود ترک نمایند واز اغذیهٔ غلیظهٔ در دیه مثل لحوم مواشی بزرگ جثه اجتناب ورزند واز شوربا واز شراب نیز پرهیز کنند وکهنهٔ آن اکثر

ضرر نکند بلکه گاهی نفع کند خصوصاً چون بگلاب و عرق بید ممزوج بود و بران تنقل بمبردات ترش کنند و براغذیهٔ لطیفه مثل بچهٔ مرغ و تیهو و دراج بطریق زیرباج یا آب انار و غیره که در قول صاحب کامل گذشت یا بخرفه و بر مجففات اقتصار نمایند و صحنای شامیه نافع ست و کل حوامض نیکوست و فواکه خوشبو مثل سیب و بهی و امرود و زعرور و انار و ترنج و آنچه سریع الفساد نباشد بخورند و از بقول کاهو و کاسنی خصوصاً بسرکه خورند و از کرفس و جرجیر و رشاد و پیاز الا بسرکه پرورده و گندنا و مانند آن اجتناب نمایند و در آب مشروب گل ارمنی بجوشانند و یا باندک سرکه آمیزند و در مسکن آس و خلاف فرش کنند و اندرون خانه و بیرون آن چند بار سرکه و گلاب آب هر روز بپاشند و طرفا بسوزند و صندل و کافور و عود و لبان و گل سرخ و غیره تبخیر سازند و استنشاق موم در وبای حادث از بوی مردار و مقابر نافع ست و تدبیر بقراط بزمین سودان وبا عارض شده بود حتی که بشهر بقراط قریب شده امر کرد بجمع کردن اشجار خوشبو و ادهان و غیره گرداگرد شهر و تدخین آن نمود و بدان فساد هوا اعتدال یافت و از وبا سالم ماندند و ازین حکمت بقراط و فضیلت او ظاهر شد و آنچه قدما بر موافقت آن برای مقاومت وبا اتفاق دارند تریاق الافاعی ست حتی که جالینوس گفته که در وبای عظیم که بر ایشان واقع شده بود خلاص نیافتند مگر کسانیکه استعمال او کردند و صبر و غیره اجزای او همانست که در قول شیخ مسطور شد نیم مثقال ازان با گلاب در بعض اوقات تناول نمایند **صفت** شربت که وبا و طاعون و جدری و حصبه را نفع بخشد و تقویت معده و کبد حار نماید و تقویت قلب و تسکین جوش خون و قمع صفرا و ردع ابخره کند و خفقان و خمار را نافع بود آب گل سرخ و آب انار ترش و آب غوره و آب ترشی ترنج و آب سیب میخوش هر واحد یکجزو آب سماق و سرکهٔ خمر هر واحد ربع جزو و مقابل هر رطل از مجموع پنج درم گل ارمنی آمیخته یکشبانه روز بگذارند پس صاف کرده با همچندان شکر افزوده شربت بسازند و بعد فرود آوردن از آتش بکافور قیصوری خوشبو کنند و بزرگان از یک اوقیه تا دو اوقیه و اطفال کم ازان استعمال نمایند **انطاکی** گوید که واجبست تقدم بفصد بعده تنقیه بچیزیکه مخرج خلط فاسد یا غالب باشد و کثرت اکل بقول و قطانی و حوامض و تقلیل اشیای مولد خون مثل گوشت و شیرینیها این همه مع اصلاح هوا حتی الامکان باید و آنچه متعلق باحکام او و استیفای علاج او ست در طاعون عنقریب مذکور گردد و در نزهت گفته که ملازمت بخور میعه و مقل و فرش در مکان بور و نعناع و شم پیاز و سیب و بهی و تقلیل حمام نمایند و ترک لحوم و حلویات و خصوصاً چون سال ربیعی باشد **بعض متاخرین** مینویسند که هرگاه آثار حدوث وبا ظاهر گردد باید که مردم آن بلد مبادرت به تنقیهٔ بدن از فصد و حجامت و قی و اسهال و ادرار و تعریق و غیره بحسب واجب و تخفیف رطوبات باستعمال مجففات و تعدیل غذا و مسکن نمایند لیکن نباید که بمسهلات قویه مضعف قلب و دیگر اعضای رئیسه مثل تربد و غاریقون و حب الملوک و حب السلاطین و سقمونیا و مانند اینها تنقیه کنند بلکه بملینات مانند مغز فلوس با روغن بادام و هلیله بروغن چرب کرده و تمر هندی و شیرخشت و امثال اینها و تقلیل غذا و شراب بهترین مجففاتست و خلو معده نیز مضرست بلکه بمقدار و اندک اندک غذا تناول نمایند بمقداریکه بزودی هضم شود و ثقل نیارد و سوء هضم بهم نرسد و فضول بسیار ازان تولد نیابد و از اغذیه و فواکه رطبه سریع العفونت مانند گوشت بسیار و روغن بسیار و شیرینی و ماهی و شیر و ماست و انگور و شفتالو و هندوانه و خربزه و خیارین و کدو و بقول و امثال آن پرهیزند و نشستن در گوشهٔ و حرکت ملایم دادن بهتر از سکون مطلق ست و باید که ملاحظه نمایند اگر حدوث وبا از اسباب سماویه باشد لازم ست که در مکان غائر پست سقف بند دروازه مسکن نمایند و هوای آنرا تعدیل و اصلاح کنند و هوای خارج را داخل شدن ندهند و اگر از اسباب ارضیه باشد واجبست که در مکان بلند و صحرای بلند وسیع ساکن شوند و اگر از هر دو سبب باشد دران هنگام خانه بهتر از صحراست و بهتر آنست که خانهٔ اختیار نمایند که دران حوض آب و فواره و نهر باشد و سرکهٔ که دران پیاز و سیر پرورده باشند بر سطح خانه و در و دیوار و سقف آن اکثر اوقات بپاشند و انگرازج و زراوند طویل و غیره ادویه بخور که در قول شیخ گذشت مجموع یا آنچه میسر آید با عسل سرشته تبخیر نمایند و لخلخه ساخته ببویند و لیکن بجدیکه دخان تبخیر ایذا بدماغ نرساند و بدستور بوییدن خوشبوها با رعایت ضد مزاج شخص و هوا چنانچه در مزاج حار طیوب بارده مانند کافور و نیلوفر و بنفشه و صندل و در مزاج بارد طیوب حاره مانند مشک و عنبر و لادن و جند و قرنفل و جوزبوا و امثال اینها ببویند و دائم پیاز و سیر در سرکه پرورده ببویند و پارچهٔ اندر آنها تر کرده پیش بینی دارند و اگر ضرورتی داعی نگردد از مکان بر نیایند و الا سرکه بسیر و پیاز پرورده قدری با خود ببرند و دائم خرقهٔ بدان تر کرده نزد بینی و دهان برارند و بزودی در مکان خود معاودت نمایند و هر چه بخورند دران سیر و پیاز و سرکه بیامیزند و اغذیهٔ ترش بی چربی و روغن تناول نمایند و شیرینی مطلق تناول نکنند و از لحوم حیوانات آن بلد حتی المقدور نخورند و تریاق الطین و برشعثا و فلونیای رومی و شربت کادی و مفرحات یاقوتیه و جدوار خطائی و فادزهر معدنی هرچه میسر آید گاه گاه

بحسب مزاج ولائق تناول نمایند و هر روز خوردن نیم درم تا یکدرم ازین دوا مفید صبر سقوطری مرکی زعفران کشمیری مساوی کوفته بیخته بعسل کف گرفته معجون سازند
ولیکن هنگامیکه هوا سرد بود و سردی بر مزاج غالب باشد نه گرمی که دران مضرت ست و خود را از غم و هم و غضب محفوظ دارند و اگر تشنگی غالب باشد جرعه جرعه آب بنوشند
و گاهی بر مضمضه تنها اکتفا نمایند و اگر سرکه بمقداریکه تغیر فاحش در مزه ننماید با آب آمیخته بنوشند بهتر ست از آب خالص زیراکه سرکه بهترین مصلحات آب و نافعترین اشیا در و بادست
و اگر سرکه نباشد آب را جوش دهند و اگر توانند که آب آن بلد و خصوصا آب چاه و حوض و تالاب ننوشند اولی ست و آب جاری را چندان مضرت نیست و با وجود این تبدیل آب افضل
بر در دگار بوده و سواس و فکر و اندیشه باطل را بخود راه ندهند زیراکه واهمه خلاق ست **انتباه** شیخ الرئیس حمای جدری و حصبه را از جنس حمیات وبائی شمرده و آن از امراض اعراض ام و فحو مسطور خواهد شد

حمیات اطفال

بدانکه تپها که بصبیان حادث میشود اکثر تپ خلطی میباشد بسیط بود یا مرکب و نوع آن از آنطور یکه در طریق تشخیص حمیات خلطیه مسطور شد تشخص نموده علاج آن سبکتر از علاج تپ بزرگان
کنند لیکن طفل شیرخواره را چون تپ عارض شود اصلاح شیر دایه کنند تا استعداد عفونت ازان مندفع گردد و نیز قوت طفل بسبب ضعف قادر بر احالة الادویه و اصلاح آن
نیست و غرض ازین آن نیست که آن در علاج کافی ست بلکه این جمله شرائط ست گاهی اصلاح شیر به پرهیز میکنند و گاهی بادویه بالجمله اگر تپ دموی حادث شود و طفل را بیش
از شش ماه باشد بعد از سه روز باید که سرهای گوش او را اشتراط زنند و قدری خون گیرند و اگر در پیچاز لوچسپانند نیز جائز ست و گفته اند که اگرچه اخراج خون از دیگر مواضع معروف
نیز سودمند ست لیکن خون سرگوش موافق تر در ازاله غشی و ضعف قوی تر بتجربه رسیده و گاه باشد که خون بعد از شرط زود بیرون نیاید و چون گردن گوشهای او را
سخت بمالند خون آمدن گیرد و اگر طفل صغیر و مرضعه جوان و دموی مزاج باشد بلا توقف مرضعه را فصد کنند و استعمال کافور نشاید و از مسخنات پرهیز فرمایند و مطفیات
خون همچون عناب و کشنیز و شاهتره و امثال آن که در حمای دموی مذکور شد استعمال نمایند و عناب جوشانیده صاف نموده سرد کرده در شبانه روز بکرات نوشانیدن در ازاله
تپ مطبقه و حصبه قوی الاثر ست و درانجا که با وجود این تپ صداع نیز رنج دهد و از اخراج خون تسکین نپذیرد یا شوبه کنند و طبیعت را بشیافه نرم فرود آورند و شموم
و طلای مناسب بکار برند و بدانکه لازمه این نوع حمی ست که عرق نمی آید مگر روزیکه تپ مفارقت می نماید و لهذا تعریق درین بسیار مفیدست و تدبیر معرقه اینست که بگیرند
نی تازه و تر و آنرا کوفته بیفشارند و بر تارک سر و کف دست و پای مریض بمالند و بدن را بسیار جا گرم دارند که عرق بسیار خواهد آمد **و اگر تپ صفراوی باشد** تلیین طبیعت
مرضعه بماء الفواکه و دیگر ملینات مناسبه نمایند و اگر طفل تناول غذا نموده باشد قدری از انیز بنوشانند و الا تدبیر مرضعه کافیست و اگر در مزاج مرضعه غلبه خون
دریابند او را فصد نمایند و جهت تسکین صفرا و کسر حدت آن سکنجبین با عرق کاسنی و خاکستی سنگ بشو و یا دیگر اشربه و ادویه مسکنه موافقه بخورانند و از اشیای مولد
صفرا طفل و مرضعه را باز دارند و اگر طبع او قبض باشد بشیافات لینه آنرا منحل سازند و اگر حنای تر را نرم سوده بر کف دست و پا و تارک سر کودک بمالند حرارت قوی را
فرو نشاند و آب انار شیرین و آب خیار با طباشیر بدهند که سودمند ست و اگر بتعریق احتیاج باشد همان تدبیر معرقه که در تپ دموی مذکور شد بعمل آرند و یا شوبه نیز مفید ست
و اگر صداع نیز با آن باشد و ازین تدبیر تسکین نیابد باضمده و اطلیه و شمومات پردازند و بقول شیخ درین نوع تپها طفل را آب انار یا سکنجبین و مانند آن بخورانند لیکن استعمال
حموضات وقتی باید که معده طفل از شیر خالی باشد و بعد از تناول حموضات بزودی شیر باو ندهند تا از ضرر تجبن و فساد و سمیت شیر محفوظ ماند و یا شوبه که در تپهای گرم
بجهت ازاله صداع و جذب حرارت سودمند ست اینست گل بنفشه گل خطمی برگ بید برگ کنار سبوس گندم هر واحد بقدر حاجت جوشانیده استعمال نمایند و بعضی چغندر
نیمکوفته و بعد جوش آب هند وانه می افزایند و شیافه لینه که در تپهای گرم بکار برند و سریع العمل ست اینست که گل بنفشه سه درم گل خطمی دو درم سنا پنج درم مغز خیارشنبر
هفت درم نمک سنگ یکدرم شکر سرخ هفت درم کوفته بقدر حاجت شیاف سازند و بروغن بادام چرب کرده استعمال نمایند **و اگر تپ بلغمی باشد** بر نجاسف در آب
جوشانیده یا نقوع ساخته گاه گاه میداده باشند و بعضی گفته اند که این دوا بعد از سه هفته طفل و مرضعه را چند روز دادن فائده تمام میکند و در ابتدا هر بامداد
مرضعه را آبیکه دران بادیان و بیخ کاسنی و اصل السوس جوشانیده باشند با گلقند بدهند و طفل را نیز قدری ازان بخورانند و آب سرد کمتر دهند و بر تشنگی و گرسنگی صبر فرمایند
و بعد از نضج ماده اگر مرضعه را مسهل بلغم دهند مناسب ست و سائر تدابیر و ادویه مجربه که در تپ مرکب بیاید هر چه انسب دانند بکار برند و از هر چه مرخی و مضعف معده است
پرهیز کنانند **و اگر تپ سوداوی باشد** و این کودکان را نادر افتد پس بجهت نضج ماده اول مرضعه را طبیخ مویز منقی و بادیان و اصل السوس و سپستان با گلقند بدهند

وغذا نخوداب سازند وبعد از انقضای چهل روز مسهل سودا دهند وچند نوبت تنقیه فرمایند واگر طفل غذا خوار باشد پرهیز قوی هرگز نفرمایند لیکن از استعمال فواکه رطبه سریع الفساد چون خربزه وشفتالو وبقول شدید البرودت چون کاهو وکاسنی وهرچه باردیابس بود اجازت نهند بعد ازان دوا محللیت بمرضعه دادن سودمند ست وهمچنین دیگر ادویه مجربه ربع وچون این تپ مزمن میباشد غایت امر وقصد دران مراعات نضج ماده است با رعایت قوت وتا هنگامیکه دادن ادویه بمرضعه کفایت باشد بطفل نباید خورانید وباقی تدابیر بحسب انواع ماده سوداوی یعنی سودای طبیعی واحتراقی در انواع حمای ربع بتفصیل مذکور شد واگر تپ مرکب باشد هرچند اقسام او بسیار ست لیکن اکثر کودکان را بیشتر افتد شطر الغب وغب غیر خالصه است وقانون علاج آنها اینست که در علامات ترکیب آثار غلبه هر خلط که دریابند ادویه مخصوصه آن در ترکیب نسخه مرعی دارند واصول تدبیر نضج وتنقیه وپرهیز ست وسکنجبین اصولی وقرص گل وشربت دینار سودمند ست واگر قبل از وقت نوبت لرزه قدری ماء العسل وگلاب بنوشانند نفع تمام دهد ودر آغاز لرزه از آب سرد باز داشتن ضرورست بلکه آب گرم دهند وچند ساعت پیش از نوبت انگشتی چند از عسل یا سکنجبین عسلی لیسانیدن لرزه وتپ کهنه را سود دهد ونانخواه سوده بعسل سرشته همین حکم دارد واگر مصطگی باریک سوده همچند آن نان خشک سوده بیامیزند ومقدار نخود حبها سازند وبعد از طعام یک حب طفل را بخورانند مفید ست وآب بیار باشد که در تپ نائبه بلغمی بعد از گذشتن چهل روز قبل از نوبت بچند ساعت مقدار نخودی باز جند بیدستر خورانیدن نفع کلی بخشد وجوز بوا قدری بعسل سرشته پیش از نوبت خورانیدن واز آب باز داشتن در منع لرزه سریع الاثر ست لیکن تکرار استعمال شرط ست اقلا دو سه نوبت ومدار کار در علاج حمیات مزمنه بر تقویت معده است وبدانند که طفل غذا خوار را که از شیر باز گرفته باشند اگر توانند کلا از گوشت وروغن باز دارند بهتر والا هرچه خواهش نماید وشدید المضرت نباشد میتوان داد زیراکه تدبیر اطفال در امر تغذیه بر خلاف تدبیر بزرگانست ودر اکثر امور متابعت طبع بیمار در صورت ازمان مرض خصوصا کودکان را در خورانیدن اغذیه واجبست وتکثیر غذا در هیچ صورت جایز نیست که موجب ضرر وفساد کلی ست **فائده جلیله** در حمای عفنی اگر ماده وموسم حار بود به تبرید وتسکین محتاج باشد واگر ماده زیاده بود بنضج واستفراغ واگر حرارت تپ محتاج تسکین وکثرت ماده داعی استفراغ بود اول بتسکین پرداخته بعده باستفراغ ماده پردازند اکثر تبرید بلا ضرورت ویا استعمال مفتحات ومدرات قویه مثل کاسنی وگلو وشاهتره درابتدا نشاید که موجب غلظ ماده وطول مرض میگردد واگر ورم سبب تپ بود درینصورت تبرید مضر ورم ست پس بمفتحات ومدرات معتدله قلیل الحرارت ضرورت می افتد بلکه ورم اگر در تپ حادث شود رعایت ورم بیشتر ملحوظ باید داشت که امور علاج حمی مبنی ست بر دفع ورم یعنی حرارت حمی محتاج تبرید وماده محتاج اسهال ست واین هردو در ورم نمیتوان کرد واگر بعد اخراج ماده اثر تپ باقی باشد مسکنات ومبردات لطیف کافی بود واگر ماده قلیل غلیظ در عروق باعث سده وعفونت اخلاط باشد ولهذا اسهال دفع نگردد لاجرم بمحللات ومفتحات مع رعایت تبرید رجوع کرده آید مثل بادآورد وشاهتره وگلو واذخر وافسنتین وتخم کاسنی وغیر آن با دیگر ادویه مدره بارده ودرین وقت اطبای فرنگ کنین وغیره که سید هند نفع میکنند

حمای دقیه

بدانکه معنی دق در لغت هدو وهزال ست وچون حرارت این تپ مادی ونرم باشد وهزال ولاغری لازم دارد بدین نام مسمی گشته ودر اصطلاح اطبا تپ دق عبارت ازانست که حرارت غریبه اولا باعضای اصلی خصوصا بقلب تعلق گیرد چندانکه رطوبات بدن را بتدریج فانی سازد واین تپ را بحسب انتقال حرارت از رطوبتی بر رطوبت دیگر سه درجه است وتوضیح آن موقوف بر دانستن این مقدمه است که در بدن دو جنس رطوبت ست یکی را رطوبات اولی گویند که عبارت از اخلاط اربعه است دوم رطوبات ثانیه که از اخلاط ثانیا در بدن پدید می آید واین یا فضول باشد همچون عرق واشک ومنی ومخاط وشیر وحیض ومانند آن ویا غیر فضول یعنی آنکه از حالت اولی استحاله یافته در اعضا نفوذ کرده باشد وهنوز جوهر بدن نگردیده واین نوع غیر فضول چهار قسم ست **اول** رطوبتی که خلع صورت خلطی کرده وهنوز قبول صورت عضوی نکرده محصور در رگهای باریک بود که آنرا عروق شعریه ساقیه گویند وچون ازان منفصل شود در اعضا حاصل گردد ومغذی بدن باین رطوبت ست باستحالات دیگر وبسبب بیماریها بسیار میشود بقبول عفونت وفساد وفجاحت وغلیان **دوم** رطوبتی که با فواه ساقیه شعریه گذشته در همه اعضا پراگنده است بسان شبنم ومستعد برای تغذیه آنها وآن بعینه رطوبت اول ست چون ازان عروق منفصل گردد

اعضای اصلی اعضای اند که از منی متکون شده اند ... ۱۲

واستحاله دیگر باید واین رطوبت اجزای مفاصل را نیز نرم میدارد وهرگاه که بدن غذا نیابد طبیعت اندرین تصرف کند ودیگر بار بگوارد وغذا سازد سوم رطوبتی
که قریب العهد بجمود و انعقاد با عضا گردیده وبحسب مزاج بجوهر اعضا مستحیل شده نه از جهت قوام یعنی غذای آنها گشته وصورت مزاج عضوی یافته لیکن هنوز
بصلابت عضو نگشته از جهت قرب عهد بسیلان واین قابل تر برای تحلل باز اجزای قویمه اعضاست چهارم رطوبتیست که اتصال اجزای اعضای مفرده بلکه ازآن
ابتدای خلقت پیدا شده است واین باز ماده منی که از ان اعضا متکون شده در اعضا حاصل ست والا بطلان آن تفرق وتفتت بهمرسد ومثال رطوبت قسم اول یعنی
محصوره ودوم یعنی رطوبت طلیه روغنی ست که در چراغدان باشد ومثال قسم سوم یعنی رطوبت قریب العهد بانجماد روغن متشرب در جرم فتیله است
ومثال قسم چهارم یعنی رطوبت ماسکه اجزای مرکبات رطوبتی ست که بدان اجزای پنبه اتصال دارد وازان فتیله ساخته شده پس هرگاه حرارت غریبه
قسم اول را ازین رطوبات که اندر عروق صغار محصور ست تمام کند ودر افنای قسم دوم شروع نماید چنان باشد که شعله چراغ روغن مصبوب در چراغ را فانی کند وکار
بدان رسد که روغن داخل فتیله خرج خواهد شد واین درجه اول تب دق باشد وباسم جنس یعنی مطلقاً مخصوص گردد ودر یونانی آنرا افطیقوس نامند وعلاج این آسان بود
لیکن تشخیص بدشواری توان کرد وچون این قسم دوم را نیز فانی سازد ودر افنای قسم سوم شروع کند چنان باشد که شعله چراغ روغن چراغ را فانی نماید ودر افنای روغن
متشرب در جرم فتیله شروع کند واین درجه دوم دق باشد وبذبول مسمی گردد وبیونانی قارلیموس ومارسموس گویند وذبول را سه مرتبه ست ابتدا ووسط وانتها وتشخیص
این درجه آسان بود لیکن علاج بدشواری پذیرد ومرتبه اول این درجه دوم قابل علاج بود بسعی تمام ومرتبه دوم که وسط آنست ممکن العلاج بود بجد وحذق کامل ومرتبه
سوم که انتهای اوست مریضی که بانتهای این درجه دوم رسد کمتر خلاص یابد وعلاج نپذیرد وخصوصاً چون نوبت بکمی لحم وظهور عظام بسبب نحافت وخشکی رسد واگر آن
قسم سوم را نیز تمام کند ودر افنای قسم چهارم شروع نماید این چنان باشد که گویا شعله چراغ جرم فتیله در رطوبات اصلیه آنرا در احراق شروع کند واین درجه سوم دق باشد
وباسم مفتت ومتشنف موسوم گردد ودر یونانی انجیس واوماطس خوانند واین امکان علاج ندارد وبدانکه گاهی دق گویند وازان مراد جنس حمی دق بود یعنی هر سه قسم را
دق گویند وگاهی از دق مراد درجه اول از درجات ثلاثه آن باشد بهر آنکه چون هر دو قسم دیگر باسم خاص یعنی ذبول ومفتت مخصوص شده قسم اول را باسم عام یعنی
دق مخصوص کردند وحدوث دق یا از اسباب سابقه بود ویا از اسباب بادیه اسباب سابقه چون حمای یومیه وورمیه ومحرقه وغب خالص وغیر خالص وشطر الغب
وورم حار سینه وجگر وگرده ومثانه وامعا ورحم وسده ماساریقا وحرارت شش ومعده وجگر وگرده وغیر آن که حرارت بدل یا زدهد واسباب بادیه چون غم وهم
وغضب وتعب وبیخوابی وجوع مفرط وعطش ست ولاسیما در سن شباب ومزاج گرم وخشک وفصل تابستان وجز آن که دل را گرم کند بغایت زیرا که مبدای دق دل ست
آملی گوید که حدوث این تب ابتدائً در اغلب از اسباب بادیه بود وچون ببدن مستعد برای قبول آن بهمرسد مثل حرکت مفرط که آن تسخین وتجفیف بدن کند یا
قلت ورود اغذیه بر بدن یا استعمال اغذیه وادویه مسخنه یا سهر دائم یا افکار دائمی در قرائت کتب ولحاح نظر در سائر علوم یا غضب مفرط بسبب اشتعال ارواح والا
آن حدت وناریت وبسیار باشد که تدبیر طبیب در دق اندازد واین یا بسبب غفلت او از جانب قلب بود در امراض حاره از استعمال ضمادات مبرده ویا
بسبب منع او مریض را از استعمال آب سرد هنگام اشتیاق وشدت تشنگی آن بجهت خوف ضعف معده ویا از اضطرار او نزد سقوط قوت وتواتر غشی باستعمال
اشیای حار منعش قوت مثل شراب وماء اللحم ودواء المسک وغیر آن از ادویه مفرحه واغذیه لطیفه حاره پس هرگاه بقلب رسند وبدان سوء مزاج حار بود دران حرارت
متمکن گردد ودر دق اندازد ویا از مبالغه در تقلیل غذا بود هنگامیکه حاجت داعی باستعمال تکثیر غذا باشد پس حرارت مشتعل گردد وباعضا متشبث شود وگاهی دق
حادث شود بسبب طول امراض زیرا که آن جوهر اعضا را فاسد وضعیف کند حتی که از غذا نفرت نمایند واحتداد واشتعال آنها زیاده گردد وتب قوی شود ودر دق اندازد
وگاهی دق بسبب افراط اسهال افتد وگاهی باز درد شدید مسخن روح شیخ وبعض شراح قانون مینویسند که گاهی حرارت جگر وریه ومعده مؤدی بدق میگردد واگر
حرارت این اعضا بدل متعلق گردد لیکن نفس حرارت آنها دق نبود بلکه دق آنست که بسبب قلب باشد یعنی هر چند حرارت جگر وشش ومعده هم بذبول میکشد لیکن
تا آن حرارت بدل که معدن حرارت بدنست ادا نکند این مرض متحقق نمیگردد واین مرض باز قسم حمیاتی ست که آنرا نوبتها واوقات نوائب نیست وگاهی دق بعد
حمیات یوم افتد وگاهی بعد حمیات عفونت واورام ودق در اکثر انتقالی میباشد وکمتر ست که ابتدائً عارض شود واعضای اصلی را مشتعل گرداند وخلط ودم وقبل آن

مشتعل نشود بلکه لازم ست که حرارت در روح اولاً گرم گردد و بعده بمرور ایام اعضای اصلی سخونت پذیرد مگر آنکه سبب بسیار قوی عارض شود که خاص گرداند تعلق
حرارت حمیات با اعضا سوای ارواح و اخلاط مثل آنکه در جرم قلب حرارت قوی پیدا شود و بسبب واحد گاهی سبب دق میگردد و گاهی سبب حمای یوم میشود مثل غم
وهم وغیره واسباب بادیه پس بحسب شدت تعلق او دق حادث شود و بحسب ضعف تعلق او حمای یوم متولد گردد مثل آتش که آن چوب را بر دو وجه بسوزد یکی بر وجه
تسخین آن بتغیر دران و این بجهت تعلق ضعیف بود دوم بر سبیل اشتعال و آن تعلق قوی تر از انست و حمای عفونت و ورمی بسیار بدق منتقل گردد بسبب
شدت حمای عفنیه یا کثرت تلطیف غذا دران یا منع آب سرد یا قلت مراعات جانب قلب بالطلیه و اضمده و خصوصاً در امراض اعضای مجاور قلب مثل حجاب و بسیار
باشد که اضطراب طبیب در دق انداز و چنانچه در قول آملی گذشت و گاه دق مفرد بود و گاهی با حمیات عفونت و اورام مرکب شود و بدترین ترکیب او با حمای خمس و سدس
و سبع ست بهر آنکه درین حمیات احتیاج استفراغ بمسهل قوی باشد و در دق رخصت آن نیست و دق در اول امر عسر المعرفت سهل العلاج ست بسبب دشواری
شناخت آن در ابتدا اشتباه آن بحمیات دیگر خصوصاً بحمای لثقه ست از جهت عدم غلبه خشکی بر اعضا و عدم ظهور آثار خاصه آن و بسبب سهولت علاج آن
قلت فنای رطوبات و بحال بودن قوای اعضاست و در آخر آن سهل المعرفت صعب العلاج ست بسبب آسانی معرفت از ظهور خشکی اعضا و غلبه ...
بدن و صلابت و دقت نبض و غیره علامات مختصه آنست و باعث دشواری علاج فنای رطوبتی که بدل آن متعسر ست و آخر ذبول البته غیر قابل علاج ست
زیرا که اعادهٔ رطوبات منویه با وجود سقوط قوتها غیر ممکن ست با مکان عادی **انطاکی** گوید که حمای دق آنست که تعلق آن بسوی اعضا تجاوز کند حتی که رطوبات
اعضا بسبب حرارت مشتعله درین تپ همچون روغن برای چراغ گردد چون نفد کند استخوانها باریک شود و موت رو نماید و ازینجهت بعد تمکن لا علاج بود و قبل تمکن آن عسر العلاج
پس اگر تشبث او بغیر اعضای رئیسه بود معالجهٔ آن سهل باشد و اگر با اعضای مذکوره متعدی گردد یا اولاً بآنها متشبث شود پس اگر بقلب تشبث نماید بسوی
باقی اعضا بلا واسطه متعدی گردد و مفضی بهلاک شود قطعاً لا سیما در کسانیکه مزاج و رطوبت آنها لطیف باشد مثل اهل حبش و یا از دیگر عضو رئیس بسوی
قلب متعدی شود و بعد آن بسوی باقی اعضا پس معلوم شد که مخوف تر دق آنست که اولاً بقلب تشبث کند زیرا که او رئیس مطلق ست بقول صحیح بلکه
قائلین بتقدیم دماغ تصریح نموده اند که تپ قلب مخوف تر ست پس این قول اجماعیست و اختلاف کرده اند در آنکه متشبث بدماغ اولاً مخوف تر ست یا متشبث
بکبد بقراط و اتباع او و رازی و مسیحی و ابوالفرج بسوی اول رفته اند و ابن قره و بختیشوع و فاضل جالینوس بسوی ثانی و هر دو فریق بر مذهب خود استدلال
نموده اند و مرا تا حال ترجیح احدی درین مسئله ملخص نشده و از شیخ الرئیس چیزی درین باب ندیدم و بدانند که اقسام خلط هشت گونه ست چهار از آن اخلاط
معروفه ست و چهار آنست که در قانون آنرا رطوبات ثانیه مسمی ساخته و آن در اعضا مثل تری یا شبنم پراگنده شده پس لاجرم این تپ چهار قسم شد
بحسب عدد رطوبات ثانیه اول متشبث برطوبتی که در عروق ست و آنرا دق مطلق گویند و دوم متشبث برطوبتی که در عظام ست و مسمی بعضویه ست و آن
بذبول موسوم گردد و سوم آنکه متعلق برطوبت منویه باشد و این رطوبت مصحوب با اعضا از اول خلقت بود و از منی حاصل شود و جمهور اطبا بر انحصار دق
درین سه نوع اند و این اخیر را دق تفتت نامند و صحیح موافق بقوم اطبا اسم این مرسله ست و چهارم دق تفتت ست و آن تعلق تپ برطوبتی ست که آنرا عنصر
گویند و او آنست که تماسک جوهر عظام بدانست و اسباب دق مثل تعب و هم و سهر و کثرت تناول مجففات و جماع خصوصاً بر خلو معده ست و از اسباب آن
طول حمیات محرقه و امراض و مصابرت عطش بدان و خطا در غذا یا در زمانه او یا در مقدار او ست و گاهی از ورم نشود و بسبب حبس حرارت افتد و از کثرت تناول
اشیای حار یابس خصوصاً برای صاحبان یابس مزاج و از لبس مثل پشم و موی بغیر حائل بودن چیزی میان او و بدن یا در گرما و از صناعت گرم مثل آهنگری و از کثرت
ایضاً او در زمینت سیده که تپ دق حرارتی ست که از اعتدال تجاوز کند حتی که باستخوانها و رطوبتی که در انهاست بتدریج متشبث گردد و اول او را دق مطلقاً
و ثانی او را ذبول و آخر آنرا تفتت گویند و اول آن مدرک نمیشود مگر ماهر نبض را یا مستوفظ نفس خود را زیرا که هرگاه غذا در هضم شروع کند این تپ مشتعل گردد
چنانچه هنگام ورود روغن چراغ روشن میشود و اما باقی اقسام او سهل الادراک ست زیرا که ذبول بدن را بتحلیل و لاغر کند و رنگ بگرداند و چون آن بآخر رسد آواز باریک شود
و چشم و بناگوش فرو نشیند و ناخنها کج گردد و این تپ یا بالذات بعضی افتد بسبب اهمال یا سوء تدبیر یا خطای طبیب و یا تخلیط در اغذیه و ادویه واقع شود

و تلافی آن ممکن نبود گاهی ابتداً حادث شود چون هم و غم و کد افراط نماید و دق شدید تر از روی خطر آنست که یابس مزاج و لاغر را در مثل ملک حجاز بفصل گرما
حادث شود ابو منصور از جالینوس نقل کرده که ابدان صفراویه نحیفه یابسه مستعد برای وقوع در حمیات اند هرگاه از طعام و حمام امساک نمایند و در ریاضت
و سهر و جماع اسراف کنند در دق افتند و اکثر حمیات دق و ذبول نزد حدوث یبس در قلب یا معده یا جگر بود و چون دق بعد حمیات قویه یا طویل المدت شروع گردد
دق خبیث ردی باشد و چون عقب حمای یوم آغاز کند آن دق مبتدی غیر مستحکم باشد پس اگر معالجه نکنند ایضاً بذبول مؤدی گردد و ایضاً جالینوس گفته که ذبول دیده ام
که سبب آن ورم روده قولون بود که مدت آن دراز گشت و بذبول ادا گردید و دیده ام که سبب آن ورم مری و شانه و گرده و ورم طحال و ورم ماساریقا بود و هرگاه که از پس
زلق الامعاء درازی مدت آن تپ آهسته پدید آید دمعلوم شود بسبب اسباب که خشکی در دل و نواحی آن تولد کرده است حکم باید کرد که تپ دق ست و یهودی گفته هرتپی
که یکهفته بماند و آهسته و لازم بر یک حال بود و نه زیاده شود و نه کم آن دق باشد پس اگر دو هفته باقی ماند مستحکم گردد و اگر سه هفته بماند سخونت پذیرد مجوسی گوید حمای دق
کرا از اسباب سابقه حادث شود آن از ابتدا ذبولی بود و آنچه از مثل اسباب بادیه افتد آن را در ابتدا دق گویند و چون زیاده شود آن را ذبولی و سل نامند **طریق تشخیص**
تپ دق و اقسام آن هرگاه تپ حادث شود و سه روز یا زیاده دوام کند و منقطع نشود و قوی الحرارت نبود و بادی چیزی از اعراض حمیات حاره مثل تشنگی و قلق
و کرب و خشکی زبان و سیاهی آن و تکسر و ضربان و صداع و بدبوی بول و عظم و اختلاف نبض و لرزه و غیر آن از اعراض تابع حمیات عفنی نباشد و در ان فترة و نوبت
پدید نیاید و مع ذلک حرارت ساکن ملایم دائمی قائم بر یک حال باشد مگر عقب غذا هر وقت که بخورند اشتداد نماید و در شب وقت خواب زیاده شود آن تپ حمای دق است
و ایضاً نبض دقیق صلب متواتر ضعیف ثابت بر حال واحد و بول مائی بود و تپ آهسته و لازم باشد و هرگاه دست بر بدن بیمار گذارند سخت گرم نبود و در ملمس
حرارت کم از حرارت سونوخس و غیر آن از حمیات خلطیه محسوس گردد و در ابتدای لمس ساکن تر باشد و چون ساعتی دست بر بدن ماند گرم تر نماید و بقوت و سوزش
همواره افزاید و مواضع عروق و شرایین گرم تر از جای دیگر بود و حرارت متشابه بود و کم نشود ... در حمای لازمه و فترة نکند چنانچه در تپ دائره و بیمار از ان حرارت
سخت آگاه نباشد زیرا که آن سوء مزاج متفق و مستوی شده است و مثل مزاج اصلی گردیده لیکن نزد تناول چیزی از غذا حرارت زیاده و مشتد گردد و نبض قوی شود و اندکی
میل بعظم نماید چه طعام در حق مدقوق بمنزله روغن در چراغ باشد که روشنی آن را مدد دهد و چون تپ از غذا زیاده میشود لهذا جهال اطبا از غذا منع میکنند و مریض را بلاک
میگردانند و این از دلائل قویه این تپ ست از ینجاست که بعضی اطبا برای امتحان این تپ گفته اند که صاحب تپ را در اوقات مختلف طعام بخورانند پس اگر چنان
یابند که بعد طعام او را دائم تپ زیاده میشود و چهره او سرخ میگردد و نبض او بعظم و سرعت میگراید بی شک آن تپ دق باشد و اگر چه بعد تناول غذا در سائر حمیات
لامحاله اشتعال و تغیر در احوال رو مینماید اگر اضطراب حرکات طبیعت واجب نماید لیکن در تغیر و اشتعال دق و دیگر تپها فرق بسیار ست و آن اینست که در حمیات
دیگر بعد غذا فراشا و طول نوبت تپ و تکسر و گرانی اعضا و سردی دست و پا و اختلاف نبض زیاده میشود و در دق جز ظاهر شدن تپ هیچ نباشد بشرطیکه
با دیگر تپ مرکب نباشد **و ایضاً** اشتعال دق مثل اشتعال سائر حمیات بعد تقضا خطا نبض نباشد و نه برادوار معلومه بلکه مدقوق در هر وقت که غذا بخورد اشتعال
پدید آید و اگر بول را بتفحص نظر کنند دهنیت در ان محسوس گردد این همه دلائل درجه اول باشد **و هرگاه** این درجه بحد ذبول تجاوز کند صلابت نبض و ضعف و صغر
و تواتر آن اشتداد نماید و خصوصاً اگر سبب وقوع در دق تپ وامیباشد که تحلیل نشود تواتر او بسیار از دیاد نماید و همچنین سرعت بیفزاید و نبض از قسم معروف بذنب الفار
گردد و آن نبضیست که بتدریج در اختلاف از نقصان بسوی زیادتی شروع کند و یا بالعکس و این بهر آنست که طبیعت جهد کند تا از اذیت خلاص یابد پس عظم طلب نماید
و از صغر برای طلب نسیم بعظم منتقل گردد بعد از ان ضعف غلبه کند پس بصغر انتقال نماید و همچنین استمرار کند و اقسام نبض ذنب الفار در کتاب نیر اعظم بتفصیل اتم نوشته ام
و ذبول که با ورم باشد اگر از شرب شراب حار بود بدل ذنب الفار نبض مسلی باشد یعنی در دقت مثل مسل بود بسبب افراط تحلیل شراب رطوبات را و اعراض ذبول
مثل ضعف نبض و صغر او بسیار شدید نباشد زیرا که بدین جهلت ندهد بلکه بهلاک مؤدی گردد و با لجمله در بول دهنیت و رسوب همچون صفائح سبوس ظاهر تر شود و بول
اندکی غلیظ گردد و چشم غائر شدن گیرد و مریض لاغر شود و گوشت او نقصان پذیرد و بر جلد او خشکی و چهره او لاغری رو نماید و تا که ذبول بمرتبه اول باشد علامات مذکوره
نیز کمتر پیدا آیند و همچنین زیاده تر میگردند تا که بمرتبه دوم رسد و ما دام که بعقبیه از گوشت و خون و تازگی و رونق و قوت باقی بود و استخوانها بگوشت پوشیده باشند نبض

زیاده و رقیق صلب نباشد علامات مذکوره قوی مستحکم نگردد امید صلاح و رجای علاج قائم بود و اکثر امر بتدبیر لائق مرض زائل شود و هرگاه ذبول بانتها رسد
غور چشم اشتداد نماید و چرک خشک بچشم کثرت پذیرد و سر استخوانها از هر عضو و از چهره بلند و ظاهر گردد و صدغین فرو نشینند و جلد پیشانی کشیده گردد و رونق و تازگی
از جلد و چهره برود و چنان ماند که بران غباری افتاده است یا از آفتاب سوخته و برداشتن ابرو و پلک گران گردد و چشم بپلکی آلوده پوشیده بغیر خواب بود و بینی گرد
باریک شود و گوشها تنگ و کوچک و زرد گردند و حنجره بلند شود و استخوان سینه ظاهر گردد و آواز باریک شود و عروق ظاهر و خالی از خون نماید و موی دراز گردد و پیش افتد
و کتفها بر افراز و شکم لاغر گردد و به پشت بچسپد گویا که جلد خشک است که کشیده شده و با وی جلد سینه بکشد **و هرگاه** از درجهٔ دوم تجاوز نماید و بدرجهٔ سوم رسد
و دهنیت در بول بسیار پیدا آید و خشکی بدرجهٔ رسد که گوشت همه بدن بتحلیل رود و موی ریزیدن گیرد و ناخنها منحنی و متقوس گردد و بجز پوست و استخوان هیچ نماند پس
اسهال ذوبانی عارض شود و عضو و فنا بگدازد و طمع در صحت او نباشد و زود بمیرد **و انطاکی** گوید که هرگاه ذبول بمرسله انتقال نماید ظهور حرارت کم گردد یا معدوم شود
و نبض نملی گردد و قاروره دهنی صفائحی و ناخنها سبز نماید و ازان و از منخسف الصدر کشیدگی محسوس شود و آواز باریک و ساقها دقیق گردد و ملمس خشک شود و نفس
تنگی کند و سرفهٔ خفیف ظهور نماید و اگر مع ذلک اسهال باشد و در ان خون آید بیمار روز چهارم بمیرد و الا در روز هفتم زیرا که ذوبان است تخفیف سرعت کند و گویند
که از علامات اوست کثرت سپش قریب موت و تغیر رائحه **تعلیم** این همه که مسطور شد از دلائل دق مفرد بود اما از دلائل ترکیب دق با حمیات عفونیه آنست که
با وجود دوام تپ نرم بنوبت عفونی مشتد گردد و از قشعریره یا لرزه هم خالی نباشد اگر مادهٔ تپ عفنیه خارج از عروق بود و ایضا با هر تپ که مرکب شود از اعراض
خاصهٔ او توان دانست و نیز از دلائل ترکیب او با تپ عفنی بقای حرارت خشک بعد آخر انحطاط نوبت و بعد عرق وافر است و زیادتی در ذبول و سخافت
نسبت بآنکه حمای عفنی واجب کند و دهنیت در بول و براز بعد اگر دق ظاهر و تپ عفنی خفی بود تضاغط نبض واقع در ابتدای نوبت بران دلالت کند
چه مثل این تضاغط البته در دق منفرد غیر موجود بود و بدانند که گاهی دق متشبث بمعده ابتدا نماید پس مزاج جگر بسبب مجاورت معده فاسد گردد و تهیج قدمین
دران [illegible] شود و [illegible] اکثر هلاکت مدقوقین از اشتباه ایشان بصاحبان الشقه بود زیرا که جهال اطبا آنرا الشقه گمان کنند و معالجهٔ دق بعلاج این نمایند
از استعمال مسخنات و فرق میان هر دو در حمیات بلغمی مسطور شد و علامات انتقال حمای یوم بحمای دق در بحث حمیات یومیه گذشت و بقول شیخ از دلائل
انتقال حمای یوم بسوی تپ دق کثرت [illegible] ازدیاد حرارت در روز سوم است و در اکثر حمای یوم بعد دوازده ساعت در انحطاط شروع کند و هرگاه تپ ازان
مدت تجاوز کند و علامات امتلا ظاهر نشود بلکه تا روز سوم استمرار و اشتداد نماید آن دق باشد و بقول جرجانی هرگاه حمای یوم از سه شبانروز در گذرد
و علامت کسار بدن ظاهر نشود و حرارت از انچه اول بود زیاده نگردد و تن خشک تر ازان شود که آن تپ واجب کند و رنگ روی زرد شود باید دانست که
حمای یوم بدق منتقل گشت **علاج** اگر چه دق بعد استحکام علاج پذیر نیست و در ابتدا مشابه بحمای لثقه میباشد اما اگر طبیبی بصلابت و دقت و تواتر
نبض و زیادتی حرارت بعد از غذا معلوم کند باید که قرص طباشیر ملین و یا قرص کافور با تبرید یا ماء الخیار یا ماء القرع دهد در صورتیکه حمای عفنی با تپ دق
مرکب نشود و معدهٔ مریض ضعیف نباشد دادن اقراص مذکوره با شیر بز و شیر خر و شیر دختر بسیار مناسب است و اگر سرفه هم باشد خمیرهٔ خشخاش و مانند آن
که در علاج نزله و سرفهٔ نزلی گذشت با اقراص مذکوره آمیخته باید داد و یا اندرین تپ کافور از چهار سرخ تا یکماشه یا طباشیر یکماشه یا مروارید یکماشه یا قرص
طباشیر کافوری چهار ماشه یا زمرد سبز سوده چهار سرخ یا لعل سرخ سوده چهار حبه بخمیرهٔ مروارید یا خمیرهٔ گاوزبان یا شربت نیلوفر آمیخته بخورند یا لالیش شیرهٔ
خرفه تا دو توله با لعاب بهدانه و شیرهٔ مغز تخم کدو شربت نیلوفر و شربت تمر هندی و حماض و غیره بدهند بالجمله تقویت و تبرید درین تپ مد نظر باشد
و اگر اسهال شریک بود قابضات چون طباشیر یکماشه و کافور قیصوری چهار سرخ با شیرهٔ بارتنگ و رب بهی بدهند و اگر تپ عفنی با تپ دق مرکب شود
اسهال برفق کنند مثلا گل بنفشه نیلوفر عناب سپستان عنب الثعلب گاوزبان سنی خبازی شب در عرقیات خیسانیده مغز فلوس تمر هندی ترنجبین
گلقند روغن بادام داخل کرده بدهند و شیر خشت برای اخراج صفرا نیز اضافه میکنند و در علاج تپ دق بهر نوع تبرید و ترطیب نمایند یعنی باشربه و البان
و هوا و اطلیه و تمریخ و آبزن و حمام و غیره و بعض ادویهٔ سرده مثل کافور باعث تخفیف میشود و همچنین بعض اشیای مرطبه مثل شراب موجب تسخین میگردد بس باید

کافور با ادویه مرطبه مخلوط نموده بخورانند و همچنین شیر لب بآب ممزوج کرده وقت هضم غذا دهند و در تپ دق از مرخیات و مضعفات معده احتراز کنند و ادویه مرطبه در آب جوشانیده
اندران نشینند پس هرگاه بیرون شوند روغن کدو بر تمام بدن بمالند و روغن مذکور در گوش و بینی چکانند و شوربای گوشت بزغاله و جوزه مرغ و بقول بارده
و آش جو غذا سازند و نمک در طعام ایشان کم اندازند و زردی بیضه نیم برشت نیز مناسب بود و از اشیای خشک و نمکین و تیز و گرم و گرسنگی و تشنگی و غم و غضب احتراز
کنند و در مساکن بارده و صحبت با دستمال و کنارهٔ آب مسکن سازند **ذکر ادویه مفرده و مرکبه** که در تپ دق مستعمل ست بگیرند گلوی سبز که بر درخت نیم پیچیده بقدر یکتوله کوفته
شب در آب ترکنند و صبح آب زلال آن گرفته با نبات شیرین ساخته بنوشند و برین مداومت نمایند که مجرب ست و اگر سرفه هم باشد چهار پنج ماشه اصل السوس مقشر نیمکوفته با گلو
بخیسانند و همراه تریاق النزله استعمال کنند و اگر حرارت زیاده باشد شیرهٔ خیارین یا مغز تخم کدو بقدر هفت ماشه نیز با آب زلال آن اضافه کنند **دیگر** تخم گاوزبان بوداده
کوفته بیخته با قند سوده برابر آن آمیخته بقدر حاجت بدهند و بعضی اوقات طباشیر و ست گل افزوده فائده نموده و نفع این در سرفهٔ دقی بیحد ست و معمول حکیم بقاخان
دیگر شیرهٔ تخم اسفاناخ در دق مجرب نوشته و شیرهٔ مغز بادام با شکر نیز نافع **دیگر** گوش خر تراشیده پنج یا شش قطرهٔ خون او با آب باران آمیخته بنوشند و غذا آش شعیر
باشد همچنین سه مرتبه کنند گویند که مایوس را شفا امید بود **دیگر** گویند که بخور لتهٔ حیض زنیکه اول بار او را حیض آید در ازالهٔ حمای دقیه از اسرار خفیه ست **دیگر** کسانیکه اکثر
مردم خانهٔ آنها بمرض دق مرده باشند اگر یوم شنبه یا یکشنبه باتفاق قضای میت شود باید که شلوار بند آن میت را بیرون آرند و بعد برداشتن جنازهٔ آن فوراً آن شلوار بند را
در دهلیز خانه بسوزند انشاء الله تعالی باز این مرض بکسی از صاحب آن خانه نخواهد شد و گویند که این عمل مجرب ست **آبزن** که در حمای دق بکار آید و فائده عظیم و تبرید نماید گل نیلوفر
گل بنفشه خشخاش چو مقشر نیمکوفته تخم خطمی برگ کاسنی برگ بید برگ خبازی تراشهٔ کدو تراشهٔ تربوز تراشهٔ خیار تخم کاهو برگ آلو برگ خرفه برگ اسفاناخ جمله یا هر چه ازینها
میسر آید در آب بسیار بجوشانند و مریض را دران بنشانند لیکن سر بیمار بیرون از آب باشد و آب نیمگرم بود و بعد برآمدن و نشف کردن بدن بروغن بارد رطب چون کدو و
خشخاش وغیره مالش بدن سازند و نزدیک اطبای هند آبزن از شیر بز یا شیر ماده گاو مفید ست و بدن را بدان مالش کرده باشند **حب شفا** برای مدقوق
و مسلول و نزلات حاره و تقویت قلب حار از مجربات حکیم علوی خان مروارید سوده یکمثقال شکر تیغال مغز تخم خیارین صمغ عربی هر یک شش درم گل نیلوفر یک مثقال تخم خطمی
سفید یک درم کتیرا مغز تخم کدوی شیرین تخم کاهو تخم بستان افروز مغز بهدانه نشاسته طباشیر صندل سفید تخم خرفه مقشر رب السوس ابریشم ماهی عنبر اشهب هر یک دو درم
کافور قیصوری یک نیم دانگ افیون مصری زعفران هر یک نیم درم کوفته بیخته بلعاب بهدانه سرشته حبها سازند بقدر نخود شربت پنج عدد و اگر در مزاج بسیار گرم رب السوس یک درم
و عنبر نیم درم کنند مجرب ست **حب کافور** جهت تپ دق نافع و خشونت سینه و سرفه را دافع بزر البنج نیم ماشه افیون یکماشه گل ارمنی گل نیلوفر مغز تخم کدو مغز تخم هندوانه
هر یک دو ماشه طباشیر رب السوس تخم خرفه کافور هر یک سه ماشه صمغ عربی چهار ماشه تخم خشخاش سفید مغز تخم خیارین هر یک شش ماشه کوفته بیخته بلعاب اسبغول حبها بقدر نخود
سازند هر صبح هفت حب با شیرهٔ تخم خرفه دو درم و شیرهٔ تخم خیارین دو درم و رب انار شیرین ده درم یا شربت نیلوفر بخورند مجرب ست و در سه روز نفع بین میکند **نوع دیگر** جهت تپ دق
محرقه و بوقت لینت طبع نیز مفید ست مروارید زهر مهره صندل سفید بگلاب سوده هر یک دو مثقال طباشیر گل نیلوفر تخم خرفه مقشر بریان صمغ عربی بریان تخم خشخاش سفید بریان مغز بهدانه
بریان رب السوس هر یک یک درم زعفران نیم درم بزر البنج افیون هر یک ربع درم کافور نیم مثقال بشربت انار شیرین حب بندند و بعرق صندل و شیرهٔ تخم خیارین دهند **ایضاً** از علوی خان
که مجرب بلا تخلف ست رب السوس تخم خطمی گل ارمنی هر یک دو دانگ صمغ عربی کتیرا سرطان سوخته نشاسته گل بنفشه نیلوفر تخم خشخاش مغز تخم کدوی شیرین مغز تخم خربزه صندل سفید ترنجبین
گل گاوزبان کنجد کنار هر یک یکمثقال مغز بهدانه نیم مثقال کافور قیصوری زعفران هر یک یک دانگ افیون یک طسوج بلعاب اسبغول سرشته حبها بقدر نخود سازند شربتی وقت صبح پنج عدد با آش جو
و شام سه عدد با شیر خر یا آب ساده یا عرق کافور والده حکیم ممدوح **حب کافوری** تالیف والد حکیم علوی خان از برای امراض شدید الحرارت و حمیات حاده و تپ دق که با اسهال باشد مجرب ست کافور قیصوری نیم
مثقال طباشیر سفید مروارید ناسفته صندل سفید کشنیز مقشر هر یک دو مثقال مغز بهدانه مغز تخم کدو هر یک چهار مثقال گل ارمنی زهر مهره هر یک یکمثقال صمغ عربی دو دانگ صمغ را در عرق صندل
حل کرده آنچه ادویه صلایه کردنیست سائیده و آنچه کوفتنی ست کوفته بیخته همه را نیکو سرشته حبها بقدر نخود سازند شربتی یک مثقال یا آنچه مناسب باشد **دوائیکه** در دق و سرفه معمول آب
عنب الثعلب سبز مروق هفت توله شربت نیلوفر دو توله خاکشی شش ماشه و هر روز یکتوله آب دق افزایند و هرگاه سرفه غلبه کند لعاب بهدانه سه ماشه شیرهٔ اصل السوس چهار ماشه شیرهٔ تخم خشخاش
[illegible] ماشه اضافه نمایند با شربت عناب اول افزایند و روزیکه در شکم درد باشد گلقند دو توله در عرق بادیان هفت توله مالیده صاف کرده دهند بعد رفع درد آب خیار هفت توله شربت بنفشه

دو توله خاکشی شش ماشه بهمراه خمیرهٔ خشخاش صبح و بوقت شام خمیرهٔ مذکور همراه لعاب بهدانه شیرهٔ اصل السوس شربت بنفشه خاکشی بعده قرص سرطان کافوری بخمیره آمیخته

همراه آب خیار شربت بنفشه خاکشی داخل کرده بدهند و آب خیار یک یک توله افزوده تا دوازده توله رسانند بعد ازان اگر دست و پا ورم کند بدآب آبکوه مروق همراه قرص کور و شربت اعجاز دهند

ایضاً برای تب دق و ضعف جگر و سرفه طباشیر صمغ عربی کتیرا هر یک نیم ماشه بشربت بزوری بارد آمیخته همراه شیرهٔ خیارین یکتوله شیرهٔ تخم خشخاش سه ماشه در عرق مکوه

باورده شربت انار شیرین یکتوله خاکشی شش ماشه داخل کرده بخورند ایضاً برای دق و سرفه و زحیر لعاب بهدانه لعاب ریشه خطمی عرقیات نبات بارتنگ اگر فائده نشود چهار تخم

در عرق عنب الثعلب جوش داده رب بهی بروغن بادام داخل کرده و تخم فلوس خیار شنبر سه دانه بروغن چرب کرده خورانیده بنوشانند هرگاه دانه بیرون آیند سفوف الطین پنج ماشه بروغن

چرب کرده همراه لعاب بهدانه لعاب ریشه خطمی شیرهٔ تخم خرفه عرقیات رب به بارتنگ تخم ریحان تخم مرو داخل کرده بخورند ایضاً برای سرفهٔ شدید و تب قریب دق بعد اسقاط حمل

هفت ماهه خمیرهٔ خشخاش خورده بهدانه سه ماشه عناب چهار دانه سپستان نه دانه تخم خطمی پنج ماشه در آب جوش داده صاف کرده شربت بنفشه خاکشی داخل کرده بنوشند

چون در نبض صغر و تواتر معلوم شود سپستان موقوف کرده شیرهٔ مغز بادام مقشر و تخم کاهو اضافه کنند بعده چون طبع نرم گردد رب به بارتنگ عوض شربت و خاکشی کنند و وقت

شام لعاب بهدانه سه ماشه شیرهٔ اصل السوس نه ماشه در عرق گاوزبان براورده رب به بارتنگ داخل کرده بنوشند و قرص سرطان کافوری مرتب سازند ایضاً برای دق مزمن

با تپ خلطی آب کاسنی سبز مروق شیرهٔ تخم کاسنی شیرهٔ تخم خرفه در عرقیات و شربت بزوری بارد شیرجات موقوف کرده بارتنگ افزوده بدهند و برای تقویت جوارش آمله مرتب سازند ایضاً

جهت مدقوق قرص طباشیر کافوری چهار ماشه سوده بگلقند دو توله سرشته بخورند بالائش شیر بز پاؤ سیر نبات دو توله بنوشند اگر حمای خلطی با تپ دق مرکب نباشد شیر خر و بز وزن دو چند آمیخته

ریاست والامنوع ایضاً اگر جوانی بکثرت جماع و ریاضت مبتلا بدق گردد و هر روز یکبار اسهال نیز آید سفوف ست گلو گاوزبان صمغ عربی طباشیر هر یک دو ماشه سرطان سوخته

چهار ماشه کوفته بیخته بارتنگ مسلم نه ماشه آمیخته ازین سفوف بقدر نه ماشه همراه لعاب بهدانه سه ماشه شیرهٔ تخم خرفه شش ماشه شیرهٔ تخم خیارین هفت ماشه عرقیات ده توله شربت خشخاش

دو توله تخم ریحان شش ماشه پاشیده دهند ایضاً برای حاملهٔ صفراوی و نزلی مزاج و حرقت بدن و دست و پا بعد غذا شیرهٔ مغز تخم هندوانه شش ماشه لعاب بهدانه سه ماشه

در عرق عنب الثعلب ده توله نبات یکنیم توله خاکشی شش ماشه دهند روز دوم شیرهٔ خیارین شش ماشه افزایند و بجای خاکشی اسبغول کنند روز سوم عناب پنج دانه تخم کاسنی شش ماشه

اضافه کنند پس اگر ضعف بسیار و ذبول و نبض دقیق و بعد طعام سرفهٔ خشک و نزله بسوی حلق متوجه بود و حمای عفنی همراه دق نباشد برای ترطیب مزاج و تسکین تپ گدازی شیر بز

پاؤ سیر نبات یکتوله خاکشی شش ماشه چند روز دهند باز همراه قرص طباشیر چهار ماشه سوده بر شیر پاشیده بدهند و شیر بز در سرفهٔ یابس نیز معمول است ایضاً برای دق آب تربوز

شیر بز ممزوج نموده از نیم پاؤ شروع کنند و یکدام هر روز بیفزایند تا بیک آثار برسد باز یکیک دام هر روز کم کنند تا به نیم پاؤ رسد لیکن خاکشی چهار ماشه پاشیده خورده باشند و پرهیز واقعی

کنند اگر در یکبار فائده نبینند چند بار همچنین افزایند و بکاهند والا موقوف سازند دوائیکه برای دق معمول اهل هند است سعبوس نخود سه دام در قدح آب شب تر کنند و صبح صاف

کرده از یکدام گلوی سبز و دو عدد دار فلفل و نصف مغز گرنجوه در همان آب شیره کشیده از پارچه گذرانیده همچنین سه هفته بنوشانند دواء المسک بارد نافع خفقان و غشی حار

و دق و سل مروارید ناسفته کهربای شمعی بسد ابریشم مقرض هر یک دو درم طباشیر سفید غنچهٔ گل سرخ کشنیز مقشر صندل سفید تخم خرفه هر یک چهار درم مشک خالص دو دانگ

بدستور مقرر مرتب سازند با نبات مقوم سه چند ادویه شربتی از یکدرم تا یکمثقال نوع دیگر برای دق که با اسهال باشد مشک کافور هر واحد یک دانگ صندل سفید بگلاب سوده مروارید

کهربا مرجان زهر مهره آمله طباشیر گل سرخ پوست بیرون پسته زرشک کشنیز مقشر بریان گل گاوزبان نشاسته بریان هر واحد یکنیم درم مغز تخم کدو مغز تخم خیارین گل نیلوفر

تخم خرفه بریان ورق نقره هر یک دو درم قند سفید ده چند شربت حب الآس یکچند ادویه بدستور مرتب سازند سفوف که در دق و سل و اسهال و سرفهٔ خشک کهنه که با حرارت مزاج بود

همواره معمول است کتیرا اسفید چهار و نیم دام صمغ عربی دو و نیم دام نشاسته یکدام اصل السوس هفت و نیم ماشه مغز تخم خیار مغز تخم سرده مغز تخم تربوز هر یک سه درم و نیم کافور پنج

سرخ صندل سفید نه دام پخته قند سفید شش دام پخته سفوف سازند و اگر ازین اجزا معجون سازند نفع زیاده کند ایضاً برای دق از بیاض والد مرحوم کتیرا صمغ عربی طباشیر هر یک

پنج ماشه سائیده سه حصه کنند و یک حصه نهار با شیر بز که تازه باشد بخورند ایضاً برای دق و سرفه که گاهگاهی با سرفه خون هم آید مجرب است ست گلو طباشیر کشنیز مقشر هر واحد دو درم

صمغ عربی دم الاخوین اقاقیا کتیرا کهربا بسد هر یک یکدرم سفوف سازند و یکدرم ازین در دو توله شربت کب آمیخته بلیسند شربت مرکب که با سفوف سابق بعمل می آید عناب یازده دانه

بنفشه گاوزبان تخم خطمی خبازی عود صلیب هر واحد دو درم تخم خشخاش مویز منقی اصل السوس مقشر نیمکوفته هر یک چهار درم سپستان بست و هفت عدد پرسیاوشان بیخ انجبار نیمکوفته هر واحده صندل

هر واحد سه درم قند سفید نیم رطل شربت نیلوفر نیم رطل شربت مرتب سازند **عرق کافور** از والد حکیم علویخان نافع سوء مزاج حار و حمی دق و محرقه ماده گل نیلوفر کدو تازه
باقلای هر واحد یک اوقیه برگ کاهو کشنیز بید برگ کاسنی جو مقشر هر یک نیم من تبسیر صندل سفید شش مثقال گل سرخ دو من تخم خرفه سه نیم من طباشیر سفید کتیرا هر یک ده مثقال عرق بید مشک
عرق نیلوفر عرق بید ساده هر یک یک من گلاب دو من بدستور مقرر عرق کشند و در وقت عرق کشیدن کافور قیصوری بست مثقال سوده در ظرفی که عرق در ان بچکد بیاندازند تا عرق
بران بچکد و در نسخه دیگر حکیم ممدوح وزن گل سرخ یک اوقیه و کدو تازه نیم من صندل سفید ده مثقال و عرق بید ساده عرق بید مشک هر یک دو من ست و گل بید شاهتره
گل گاوزبان گل بید مشک هر یک یک اوقیه بادیان سیب شیرین به شیرین امرود شیرین هر یک نیم من صندل سرخ تخم کاسنی مغز تخم کدو تخم خیارین تخم کاهو تخم خربزه گل بنفشه هر یک
ده مثقال عرق کاسنی دو من آب بقدر ضرورت عوض برگ کاسنی و تخم خرفه و طباشیر و کتیرا و عرق نیلوفر مرقوم ست **نوع دیگر** که قوی تر ست کافور پنج درم برگ کاهو و کاسنی و پودینه مجنون
و بادرنگ و خاکشی همه شیر هر یک چهار تولہ کشنیز بید سه تولہ گل نیلوفر گل گاوزبان گل سرخ تخم خرفه تخم خیارین تخم تربوز کشنیز خشک خبازی خطمی کاهو خس هندی هر یک دو تولہ صندل
سفید تخم کاسنی گل بنفشه هر یک نه تولہ باقلای تازه خیار و بادرنگ و کدو شیرین و برگ ترب تربوز جو مقشر و سیب و بهی و امرود و اناناس هر یک نیم آثار کسیر و یک آثار خاکشی یک نیم پاو
کتیرا بست و پنج مثقال تخم تاج خروس و تخم نیلوفر هر یک نه تولہ گلاب پنج شیشه عرق بید مشک عرق نیلوفر عرق شاهتره و عرق صندل هر یک دو شیشه برگ ریحان برگ ترنج
برگ بستان افروز هر یک دو قبضه شربتی از پنج تولہ تا نه تولہ **عرق شیر** معمول حکیم اکمل خان جهت تپ دق و سوداوی نافع و مسکن لهیب حرارت و مرطب بدن ست
کدو ی تازه برگ کاسنی سبز برگ کاهو هر یک چهار دام کسیر و گل بید گل نیلوفر هر یک نیم پاو گل سرخ صندل سرخ صندل سفید عنب الثعلب گاوزبان تخم خیارین مغز تخم کدو تخم کاهو
هر یک دو تولہ کشنیز خشک چهار تولہ تخم کاسنی گل گاوزبان زهر مهره خطائی طباشیر سفید هر یک یک تولہ تخم خرفه سه تولہ گل کنول پنج تولہ گلاب دو آثار عرق بید مشک عرق شاهتره
عرق عنب الثعلب هر واحد یک آثار عرق بید ساده چهار آثار شیر بز ده آثار آب باران بقدر حاجت بطریق متعارف عرق کشند و اگر سرد زیاده خواهند کافور پنج مثقال سوده
افزوده در ظرفی که عرق بچکد بهمن نمایند و درین صورت عرق شیر کافوری نامیده شود **نوع دیگر** برای دق و سل از مجربات استادی مرحوم آب برگ خرفه آب کدو آب ترب آب خیار
هر یک نیم آثار تخم خرفه تخم خیارین گاوزبان کشنیز خشک گل سرخ صندل سرخ صندل سفید هر یک دو تولہ خاکشی چهار تولہ گل نیلوفر سه تولہ تخم کاسنی طباشیر هر یک یک تولہ
آب لیمو شربتی بست عدد عرق بید ساده عرق نیلوفر عرق گاوزبان هر یک یک آثار قند سفید نیم آثار شیر بز سه آثار ادویه را شب در عرقیات خیسانیده صبح شیر داخل کرده عرق
کشند و هفت تولہ همراه قرص کافور سه ماشه بنوشند و اگر خواهند شربت نیلوفر یا شربت سیب داخل کرده بنوشند و چون بحد ذبول رسد قرص کافور با شیر خر یا شیر بز با شیره زنان
خاکشی پنج ماشه پاشیده استعمال کنند **ایضاً** بجهت ترطیب بدن صاحب دق شیر بز دوازده آثار عرق نیلوفر عرق کاسنی عرق بید ساده آب هندوانه هر یک پنج آثار آب
سیب شیرین نیم آثار آب لیمو شیرین دو آثار آب زردک آب نیشکر هر یک پنج آثار آب به شیرین نیم سیر گل نیلوفر گل بنفشه گاوزبان طباشیر هر یک پنج تولہ جراده کدو سه عدد
جراده خیار بست عدد صندل سفید تخم کاهو هر یک دو تولہ تخم کاسنی نیم پاو تخم خرفه پنج تولہ خاکشی شش تولہ اصل السوس چهار تولہ برگ کاسنی سبز بید مشک گلاب هر یک دو آثار
عناب صد عدد گل سرخ سه تولہ کافور قیصوری پنج ماشه بروغن نیچه بندند **عرق مرکب** تالیف حکیم شریف خان صاحب گل نیلوفر گل بید کسیر و هر یک نیم پاو گل گاوزبان
گل سرخ مغز تخم کدو تخم کاهو تخم خیارین گل کنول کشنیز خشک هر یک دو تولہ تخم کاسنی صندلین طباشیر هر یک یک تولہ تخم خرفه سه تولہ برگ کاهو سبز چهار دام خیار یک عدد دانه انار
شیرین دو عدد سیب شیرین دو عدد بهی ناشپاتی هر واحد یک عدد و عرق بید عرق عنب الثعلب عرق نیلوفر هر یک چهار آثار بید مشک یک آثار آب باران بقدر حاجت
شب خیسانند و صبح بطریق متعارف عرق بکشند **نوع دیگر** مخترع حکیم اجمل خان کاسنی چهار درم گل سرخ بنفشه نیلوفر تخم تربوز تخم خربزه عنب الثعلب بادیان خاکشی
اسپغول ترنجبین هر یک دو تولہ گاوزبان خطمی خبازی هر یک یک نیم تولہ تخم خیارین تخم کدو تخم کاهو هر یک سه تولہ صندل سفید بیخ کاسنی هر یک یک تولہ صندل سرخ
اصل السوس طباشیر سفید هر یک نه ماشه عناب پانزده دانه کافور چهار ماشه مویز منقی چهار تولہ الایچی خرد زهر مهره هر یک نیم تولہ تخم خرفه چهار تولہ برگ بید پاو آثار تخم بالنگو
هفت ماشه بطریق مشهور عرق کشند **قرص کافور** که جهت سعال حار و سل و دق و حمیات محرقه که با سرفه باشد معمول ست نسخه آن در قول صاحب کامل
خواهد آمد و مندرم از ان برای سرفه با دیاقوذا یا شربت خشخاش و لعاب بهدانه بدهند و برای دق و حمیات حاده با آب انارین و ماء القرع و ماء الخیار و آب هندوانه و آش جو دهند
نوع دیگر که تپ دق و محرقه و جمیع اقسام تبهای حاره و یرقان را نافع و تشنگی بنشاند و بقرص مبارک مسمی ست گل سرخ ترنجبین هر یک پنج درم مغز تخم خیارین

طباشیر هر یک یک نیم درم تخم کاهو سه نیم درم مغز تخم خرپزه سه درم تخم کاسنی چهار درم مغز تخم کدو دو درم رب السوس یک مثقال کافور یک نیم دانگ کوفته بیخته اقراص سازند **قرص**
طباشیر کافوری نافع جهت تب سرفه و تب دق و حمیات محرقه و مسکن تشنگی کافور یک درم طباشیر سفید مغز تخم خیار مغز تخم بادرنگ تخم کاسنی تخم خرفه تخم کاهو گل سرخ صندل
سفید هر یک چهار مثقال کوفته بیخته بلعاب اسپغول سرشته اقراص سازند شربتی یک مثقال **نوع دیگر لولوی** از اختراع علوی خان که برای تب دق و سل و خفقان حار
و حمیات محرقه وقتیکه با اسهال باشد و اینبرای نفث الدم و قی الدم و اسهال دموی و کبدی و ذوبانی مجرب النفع است مروارید ناسفته طباشیر سفید سرطان سوخته تخم خشخاش
سفید تخم کاهو تخم خرفه مقشر کتیرا هر یک سه مثقال کهربای شمعی رب السوس غنچهٔ گل سرخ هر یک دو مثقال مغز تخم خیارین پنج مثقال صمغ عربی بسد محرق هر یک یک مثقال
کافور قیصوری یک درم زعفران ابریشم مقرض هر یک دو دانگ کوفته بیخته بآب بارتنگ سبز سرشته اقراص سازند شربتی یک مثقال **قرص** مجرب جهت حمی حار و دق که
با اسهال بود مروارید ناسفته زهر مهره ساییده کهربا ساییده هر یک یک ماشه طباشیر گل افتانی صمغ عربی بریان گلنار فارسی تخم حماض بریان گل سرخ گل ارمنی اقاقیا پوست
بیرون پسته حب الآس دانه هیل هر یک دو ماشه نشاسته تخم خشخاش تخم کاهو کشنیز مقشر هر یک سه ماشه خرفه مقشر بریان صندل سرخ صندل سفید هر یک چهار ماشه
کوفته بیخته بشیرهٔ برگ بارتنگ اقراص سازند خوراک نیم درم **ماء القرع و ماء الخیار** هر دو از برای تب دق و دموی و صفراوی و اخلاط محترقه و سرفهٔ حاره و یبس
مزاج و رفع تشنگی نافع است طریق ساختن آنها اینست که بگیرند خیار و یا کدو تازه و از سر کار دو چند جا بزنند پس مد گل زرد یا آرد جو که ضخامت آن بقدر یک انگشت
باشد گرفته در تنوری که شدت گرمی آن فرو نشسته باشد بدارند تا بریان شود صبح از تنور بیرون آورده گل یا خمیر دور کرده سر آنرا بریده بیفشارند ماء آب که برآید صاف نموده
همراه شربت نیلوفر بدهند و اول روز از هفت توله شروع نمایند بعد از آن یکیک دو دو توله هر روز اضافه نموده تا یک رطل رسانند همراه اقراص مناسبه و اشربهٔ لائقه که مقتضی
وقت باشد و اگر احتیاج تبرید زیاده باشد یخ و برف سرد نموده بکار برند و پس از آن بدستور هر روز کم نمایند و دادن چهل روز یا زیاده و کم موقوف برای طبیب است
و باید دانست که ماء القرع مستحیل بصفرا میشود پس سزاوار است که بخوف استحاله باشد با ترشی مناسب استعمال نمایند و جائیکه سرفه مانع استعمال ترشی باشد سویق جو یا شربت
نیلوفر برای اصلاح آن نیکوست و ماء الخیار را در نسبت بماء القرع زیاده طاقت ماده حمی را از جهت و را رفع میکند و مستحیل بصفرا نمیشود **ماء البطیخ الهندی** یعنی آب تربوز
جهت حمی دق و تبهای گرم و حرارت جگر نافع و بعضی نوشته اند که مثل آب کدو مستحیل بصفرا میشود لیکن فقیر چند جا حمی دق که همراه او تپ صفراوی بود و آب کدو باشتد مانع استعمال
بصفرا استعمال کرده آب او مستحیل بصفرا گشته و باعث ازدیاد حمی صفراوی گردید بعد از آنکه آب کدو موقوف کرده آب تربوز استعمال نموده باعث ازدیاد حمی عفنیه نگردید
تسکین حدت حمی دق نموده طریق استعمال مقدار شربت او مثل ماء القرع است و صاحب قادری گوید که تا یکهفته از ابتدای تپ نگذرد استعمال وی بود دیگر فوائد و طلبه کثیر المائیت
جائز نیست که ماده را خام کند **سکنجبین** جهت تفتیح سده و ادرار بول و یرقان و مواد محترقه و اعانت هضم با تر هندی جهت مواد صفراوی مجرب و مکه ما باشیر غشیت و امثال آن
جهت تپهای حاده رفع خلط ردی الکیفیت که کم مقدار باشد مفید و مولد خون رقیق و بلغم تیسرین و مرطب بدن و مضر سپرز و معدهٔ بارده مصلح او گلقند و عسل و قند
و امثال آن و تربوز هر چند شیرین تر بهتر طریق گرفتن آب او آنست که بنوک کارد مغز او را بزنند تا آب از آن جدا شود پس آن آب را صاف کرده بنوشند **ماء اللحم بسیط** که
ضعف قلب و تپ دق را نافع گوشت فربه و سرخ از چربی جدا کرده و رگ و رق نمایند و در آب شیرین بپزند بحدیکه بگداز دو آب غلیظ گردد پس در قرع انبیق عرق کشند و اگر با بعضی
ادویهٔ مناسبه کشیده استعمال کنند منافع بسیار مشاهده نمایند و اگر بطریقیکه در قول صاحب کامل خواهد آمد مرتب ساخته بعمل آرند نفع آن نیز بیشتر حاصل شود **معجون** راحت که در امراض
حاره و صداع عصبی و تپ دق معمول است و حکیم عابد سرهندی نوشته که آنرا بارها آزموده و خطا نکرده و ندیدم که حمیات حار جدید و قدیم را قلع نکند سیما دق را که شفای تام می نماید
لیکن اگر عدان سو تدبیر فالج شود خورانیدن او اصلا فائده نمیکند کافور قیصوری نیم مثقال مروارید ناسفته یاقوت رمانی طباشیر قاقله صغار و کبار هر واحد یک نیم درم صندل سفید
تخم شاهتره بیخ انجبار مغز تخم خیارین مغز تخم هندیانه مغز تخم کدوی شیرین تخم خشخاش سفید هر یک سه درم آملهٔ منقی حب الآس تخم کاهو تخم خرفه صمغ عربی زرشک گل سرخ
رب السوس هر یک چهار درم و نیم ترنجبین شش درم تخم کاسنی کشنیز خشک هر یک هفت درم و نیم گلاب بید مشک هر یک هشت دام پخته رب به شیرین رب انار شیرین هر یک
ده دام پخته نبات سفید دوازده استار آب کدو تازه آب هندوانه هر واحد یک عدد و آب عناب بست دانه ادویهٔ خشک را کوفته بیخته رب و آبها و نبات را بقوام آورده آمیزند شربت
یک مثقال **مفرح بارد** نافع مدقوق و مسلول که بالبنت طبع بود صندل سفید بگلاب سوده طباشیر گل سرخ تخم خرفه مقشر بریان کشنیز مقشر بریان بسکر [illegible]

مروارید سوده بگلاب آب پوست بیرون پسته گل نیلوفر گل گاوزبان حب الآس هر واحد یکدرم مغز تخم کدو شیرین مغز تخم خیارین مغز تخم کدو شیرین هر یک دو درم زعفران کافور هر یک دو دانگ ورق نقره یکدرم
قند سفید سه چند ادویه و اگر سرفه بسیار باشد صمغ عربی رب السوس تخم خشخاش سفید گل ارمنی هر واحد یکدرم افزایند **نقوع** نافع تپ دق کلوی سبز نیم کوفته یکتوله اصل السوس
مقشر نیم کوفته شش ماشه تخم خطمی خبازی شاهتره گل نیلوفر هر یک هفت ماشه در پاو آثار آب گرم شب بخیسانند صبح آب صاف گرفته شیره تخم کاهو و تخم خرفه هر یک شش ماشه در آب
مذکور بر آورده نبات سفید یک نیم توله داخل کرده بنوشند و چند روز برین مداومت نمایند **یاقوتی بارد** نافع تپ دق و بخار سوداوی سوخته تالیف حکیم علوی خان مروارید
ناسفته کهربای شمعی هر واحد هشت ماشه یاقوت سرخ عنبر اشهب کافور هر یک دو ماشه ورق طلا یکماشه ورق نقره یک نیم ماشه گاوزبان سه ماشه زعفران سه ماشه بسد محرق ابریشم
مقرض هر یک شش ماشه آمله در شیر پرورده چهار توله و شش ماشه صندل سفید یکتوله طباشیر بهمنین کشنیز مقشر پوست بیرون پسته گل نیلوفر گل سرخ هر یک هفت ماشه شربت
سیب شیرین شربت انار شیرین ولایتی عرق بید مشک گلاب عرق گاوزبان هر یک ده توله نبات سفید نیم سیر بدستور مقرر مرتب سازند خوراک یکدرم **اقوال مدققین**
صاحب کامل مینویسد که در اول امر هنگامی که قوت متماسک و بر اعضا گوشت باشد و بدن نیک حال بود و نبض دقیق صلب نباشد و سائر علامات مشتبه باشد و خوب ظاهر
نشود در ان صحت و صلاح ممکن بود و چون بتدبیر لائق تدبیر نمایند و اول آنچه لائق استعمال بود آنیست که مسکن ایشان در فصل گرما اندر موضع سرد باشد که در ان هوای شمالی
وزد و با هوا او خطوط گلی نو پر از آب سرد شیرین نهند و ریاحین بارد مثل گل سرخ و نیلوفر و بنفشه و گل سیب و امرود و برگ بید و برگ انگور و مورد تر و صندل و گلاب
و کافور پیش او دارند و خواب بر فرش نرم کنند و اگر فصل سرما بود در جای معتدل الهوا بنوعی که از ان فراش اگر در مساکن باشند و از تعب و حرکت و بیداری و گرسنگی و تشنگی
و جماع باز دارند و تحریک غضب و غم نسازند و هر روز ماء الشعیر با نبات بقدر حاجت بدهند و بعد نوشیدن آن جلاب در شربت خشخاش یا شربت عناب بقدر ده اوقیه
باب سرد بدهند و در آبزن که آب او شیرین نیمگرم باشد در آیند و بعد از خروج آن بچوزه مرغ یا پاچه بزغاله بطور اسفیدباج بچیزی از کدو یا بیخ کاهو و اسفاناخ و قطف پخته
غذا سازند و در بعض اوقات حریره معمول از آرد سفید و شکر و روغن بادام و اناطریه بخورند و گاهی بماهی های بی بطور اسفیدباج یا بریان بروغن بادام یا کباب آن در آب
و نمک انداخته و گاهی با دوغ بز نوسن و صحیح الجسم غذا کنند و اگر در انجا تپ ظاهر نباشد و آهسته بود شیر تازه و لا سیما شیر خر غذا سازند و بیضه نیم برشت ایشان را موافق بود
و کذا مغز خیار و بادرنگ و بیخ کاهو و بیخ کاسنی هر دو مربی و مانند آن و غذای ایشان در روز دو مرتبه اندک اندک بمقداریکه معده بسرعت هضم کند و اعضای آنها قبول کنند
باید داد و از فواکه انار شیرین و شفتالو و نبطی و سیب پخته و عناب تر بخورند و اکثار اینها نکنند و انجیر و انگور بد نیست اگر مقدار معتدل و پخته باشند و موز بخورند و از حلواها
آنچه بخشخاش تر و شکر و آنچه از بادام تر یا بمغز تخم کدو شیرین و مغز تخم خیار و مانند آن بسازند و ایشان را از آب سرد منع نکنند و از اغذیه حار یابس پرهیز کنند و بر سینه و جگر
پارچه مبلول بصندل و گلاب و بقیر وطی معمول بگلاب و آب خرفه و آب کشنیز تر و آب حی العالم و روغن گل و روغن بنفشه بدارند و چون پارچه گرم شود با سرد تر از آن تبدیل
سازند و بر روغن بنفشه جید و مربی بمغز تخم کدو و روغن نیلوفر استنشاق نمایند و لباس ایشان پارچه کتان ملایم مثل تستری و قصب باشد اگر ممکن بود و اگر پارچه ایشان
بصندل و گلاب رنگین کردن توانند در قوت نفوس اعضای ایشان بیفزاید **و اما کسی** که در ان چیزی از علامات ذبول ظهور کند و تپ ظاهر بود باید که از هوای گرم
حذر نماید تا نزلات عارض نگردد و هر روز قبل از طلوع آفتاب قرص کافور با آب انار یا آب هندوانه یا ماء القرع یا ماء الخیار بدهند و چون آفتاب طلوع کند ماء الشعیر که در ان
خشخاش و عناب پخته باشند و بران روغن بادام شیرین یا روغن تخم کدو یک مثقال چکانیده بنوشانند و بعد سه ساعت از ان اندک شربت خشخاش یا شربت عناب
یا جلاب بدهند و در آبزن آب شیرین که در ان گل نیلوفر و بنفشه و پوست کدو جوشانیده باشند بنشانند و این در خانه او سط حمام و یا در جای معتدل الهوا باشد و در خانه
گرم حمام داخل نکنند و نه در موضعی که کرب یا عرق نمایند و در آبزن یک ساعت معتدل نیک ده بر آیند پس بر بدن روغن بنفشه یا روغن تخم کدو بمالند بعده نشف کنند و اندک
صبر نموده غذا دهند باسفیدباج گوشت بچه مرغ در روغن بادام و اطریه و در ان قطعه کدو و مغز کاهو باشد و سائر آنچه مذکور شد و بعد عصر باز مثل صبح در آبزن نشانند
و بدستور غذا دهند و اکثار از ان نمایند و هنگام خواب جلاب یا شربت عناب بلعاب بزرقطونا و لعاب بهدانه و شیره تخم خرفه که در آب شیرین بر آورده باشند با یکدرم
روغن بادام شیرین بدهند و سائر تدبیر همین مرطب مع استعمال قیروطی بسر و بعمل آرند **صفت قرص کافور** بگیرند مغز تخم کدو مغز تخم خیار مغز تخم خربزه هر واحد دو درم قرص کافور
گل سرخ رب السوس طباشیر هر واحد سه درم صمغ عربی نشاسته کتیرا صندل سفید هر واحد دو درم تخم خرفه یکدرم کافور نیم درم تا نیم مثقال همه را باریک سائیده بلعاب

فائده: این نسخهٔ قرص خشخاش که صاحب دق و اسهال را بارها تجربه حکیم ذکاءالله خان رسیده لیکن مقدار وزن گل قند درم ... نیز سه درم ست ...

اسپغول سرشته اقراص سازند و اگر با این تپ لینت شکم باشد این قرص دهند صفت آن خشخاش سفید مغز تخم کدو تخم خرفه مغز تخم خیار مغز تخم بادرنگ مغز بهدانه همه بریان
هر واحد شش درم صمغ عربی طباشیر تخم حماض اکال گل قبرسی هر یک سه درم نشاسته دو درم گل سرخ پنج درم کافور نیم درم باریک سائیده بلعاب تخم قطونا قرص سازند بوزن
یک مثقال با آب سیب و آب امرود و آب به سحرگاه بدهند و بعد طلوع آفتاب آب بست جو که دران اندکی حب الآس و قطعات به پخته باشند و بران صمغ عربی و گل ارمنی
بقدر حاجت انداخته بنوشند **صفت** قرصیکه تپ دق را نافع ست اگر با وی اسهال بود بگیرند مغز بهدانه و مغز تخم کدو و مغز تخم خیاره بریان هر واحد پنج درم گل ارمنی
و شاهبلوط هر واحد چهار درم گل سرخ تخم حماض کهربا حب الآس هر واحد سه درم طباشیر صمغ عربی هر واحد دو درم همه را باریک سائیده آب به سرشته قرص سازند بوزن یکمثقال
برب مورد و در آب سرد آمیخته وقت سحر بخورند و غذا ماش مقشر بریان یا نخود مقشر بطور اسفیدباج پخته بدهند **و اما کسی** که دران علامات ذبول خوب ظاهر شده و با
الاعجالی رسیده باشد که دران صحت ممکن نیست ایضا تدبیر کنند پس بپردازند و سحرگاه قرص کافور با اندک شیر خر یا شیر زنان که کف آن از پنبه دور کرده باشند استعمال نمایند
اگر با وی تپ قوی حاد نباشد بعد ازان در آبزن نیمگرم در جای معتدل یا در خانه اوسط حمام قریب دروازه بنشانند و اندک مکث دران نمایند پس بیرون آمده در آب
سرد شیرین در آیند اگر فصل گرما باشد و اگر سرما بود آب نیمگرم باید بعده روغن بنفشه خالص بر بدن مالند و اگر روغن آن معمول بمغز تخم کدو باشد نافع تر باشد بعد ازان
اندکی صبر کرده ماء الشعیر بشربت خشخاش بنوشند و بعد سه ساعت باز اعادهٔ دخول آبزن با آب نیمگرم که دران بنفشه و نیلوفر و پوست کدو و پوست خشخاش و جو مقشر
نیمکوفته و گل بابونه و تخم خطمی و خبازی و برگ آبنار و برگ کاهو و حی العالم و مانند آن جوشانیده باشند باید کرد و دران اندک مکث کرده بیرون آیند و در آب سرد شیرین که بسیار
سرد نباشد تا ازان بدن را تکلیف نرسد و فرا شاکند در آیند بعده ازان خارج شده بروغن بنفشه و نیلوفر مالش کنند و پارچه بپوشند و غذا بچوچهٔ مرغ یا تیهو یا ماهی [illegible]
و غیره از اغذیه سریع الانهضام سازند و از غذا ممتلی نشوند لیکن غذا بمقداری باید که بسرعت هضم شود و هنگام آخر روز که معده از غذا خالی شده باشد حریره که بسرعت
هضم گردد استعمال نمایند و ازین حریره درین مرض انتفاع یابند **صفت آن** جو مقشر کوفته بست درم باقلای سفید کوفته ده درم ماش مقشر خشخاش سفید هر واحد
هفت درم بادام شیرین مقشر پنج درم همه را در سه رطل آب بپزند تا پخته گردد صاف کرده آب کدو بران انداخته بار دیگر خوب بپزند بعده آب آن صاف نموده بر چهل درم
ازین آب بست درم آب انار میخوش و چهار درم روغن بادام ریزند و مغز نان میده بقدر حاجت دران شکسته از چهار اوقیه تا نیم رطل ازان بنوشند و اندکی صبر کرده در آبزن
نشینند بدستور صبح دران عمل نمایند و هرگاه ازان خارج شوند و معده خالی بود و هرچه خورده است خوب هضم شده باشد و از معده منحدر گشته پس لعاب و جلاب یا آب انار
و شربت خشخاش که مذکور شد بدهند و اگر تپ قوی نباشد شیر زنان از پستان بمکند یا شیر خر بمجرد دوشیدن بنوشند و اگر در انجا حرارت و تپ ظاهر باشد نزدیک شیر نگردند
و روغن گاو بدستوریکه در سل مذکور شد بدهند و بر سینه قیروطی مبرد ضماد کنند و اگر در بعض اوقات طبع قبض گردد خیارشنبر و ترنجبین و لعوق اجاص یا آلو تازه یا قومسی و شربت
بنفشه تر کرده و مانند آن بدهند و لازم ست که از نرمی شکم حذر کنند که آن درین مرض مذموم ست و هرگاه که طبیعت نرم گردد سفوف الطین بشربت حب الآس و آب سیب
و صمغ عربی و گل قبرسی بدهند یا قرص طباشیر قابض که زعفران ازان دور کرده باشند بشربت آس دهند و این قرص بدهند که در مثل این مرض نافع ست **صفت آن**
مغز تخم کدو و مغز تخم خیار و بادرنگ بریان هر واحد سه درم صمغ عربی نشاسته گل قبرسی هر واحد نیم درم خشخاش سفید بریان چهار درم تخم خرفه بریان طباشیر تخم حماض شاهبلوط
هر واحد دو درم صندل سفید یکدرم کافور نیم درم همه را باریک سائیده بلعاب اسپغول قرص سازند و از یک مثقال تا دو درم برب آس [illegible] بدهند و بدوغ که بران کعک سوده انداخته
یا بزوری معمول بماش مقشر بریان مطبوخ بقطع سفرجل که اندک بلوط سوده بران پاشیده باشند غذا سازند و شاهبلوط و غبیرا و زعرور و کنار خشک بخورند و هرگاه امر صاحب
این تپ بذبول سودسی گردد و یبس بدن و جفاف او مستحکم شود و رطوبات فانی گردد و تازگی حیات ازان برود دران علاج سود ندارد و بشفای او سبیل نیست لیکن بهر حال
سزاوار ست که حفظ قوت او نمایند تا مدتی حیات او باقی ماند و این چنان باید که شیر زنان از پستان بمکند و بر بدن شیر تازه هنگامی که دوشیده باشند نطول سازند و اگر ممکن
باشد که در آبزن شیر نشانند بعمل آرند و چون ازان بیرون آیند بر بدن او آب شیرین که دران بنفشه و نیلوفر جوشانیده باشند بریزند بعده روغن بنفشه خالص بر بدن مالند
و غذا لحوم بچه ماکیان و دراج و تیهو کوفته که دران قطعهٔ سیب شامی و بهی و اندکی شراب انداخته باشند و اگر خواهند عوض آن دارچینی قطعهٔ عود خام اندازند و شوربای آن بنوشند
و یا ماء اللحم اگر گوشت بزغاله کوچک و بچه مرغ با آب سیب و بهی سازند و اندکی کعک دران آمیزند که این حفظ قوت او نماید و ماء اللحم باین نوع بسازند بگیرند گوشت سرخ و باریک

ودق کنند و در دیگ سنگین انداخته قدری گلاب چکانند و سر دیگ پوشیده زیر او آتش ملایم کنند و چون آب بگذارد و ظرفی صاف کرده بگیرند و گوشت را باز بر آتش گذارند
و هر قدر که آب برآید آنرا اصاف کنند و گوشت را بفشارند تا هیچ تری در گوشت نماند پس این آب را باز در پاتیله انداخته بجوشانند تا پخته و ترگردد و قدری نمک و کشنیز آمیخته
استعمال نمایند و چیزی که اشتهای آن کند از آن منع نکنند و در اکثر خوشبو مثل صندل و گلاب و کافور پیش او دارند و بقطعه صندل و عود خام و کافور بخور سازند و قمیص او بصندل
و گلاب و کافور رنگین سازند و در مسکن او یاسمین مثل شاهسفرم و نیلوفر و گل سرخ و گلهای خوشبو که بید فرش نمایند و اگر فصل گرما باشد حوالی او در وقت پراز آب سرد و مالع خوشبو نمند
و مسکن او چنان باید که در آن باد شمالی آید و گاهی بر چهره او گلاب سرد کرده بپاشند و باین حالت تدبیر که سبیل او باشد استعمال نمایند زیرا که از آن اندک مدت حیات او دراز خواهد شد
و موت بسوی آن سرعت نخواهد کرد انشاء الله تعالی شیخ الرئیس میفرماید که علاج دق تبرید و ترطیب ست و هر واحد ازین هر دو تمام میشود بتقریب اسباب و در رفع اسباب
او یعنی تسخین و تجفیف و گاهی سبب یکی ازان هر دو سبب ضد دیگر میشود مثل سبب تبرید که آن گاهی سبب تجفیف میگردد و آن ضد ترطیب ست مانند تبرید با قرص کافور و طباشیر
و امثال آن و ایضاً گاهی سبب ترطیب سبب تسخین میشود و آن ضد تبرید ست همچون شراب که آن ترطیب میکند لیکن تسخین نیز می نماید پس لازم ست که رعایت این امور نمایند
و هرگاه حاجت به تبرید قوی داعی باشد نه آن پس بعد همراه آن یا پیش یا پس ازان چیزیکه دران قوت ترطیب باشد مثل ماء الشعیر و شیرهٔ خرفه و لعاب اسپغول و مانند آن دهند
و همچنین اگر حاجت بترطیب قوی سریع افتد مثل ماء اللحم و شراب لازم ست که با وی یا پیش یا عقب آن چیزیکه دران قوت تبرید باشد مثل شربت نیلوفر و بنفشه همراه تخم خرفه
و تخم خیارین بدهند و اگر سبب دق ورم یا الم در عضوی باشد علاج او اولاً واجب بود و هر که خواهد که تبرید او از فنون مختلفه مثل ترطیب و تقویت ترکیب دهد موافق بود
کسی را که تپ بسیار اشتداد نماید پس واجب ست که ابتدا نمایند و اقراص کافور و مانند آن در سکنجبین و قت سحر بدهند اگر سرفه نباشد و هنگام طلوع آفتاب ماء الشعیر دهند
با سرطانات اگر ازان کراهت نکند یا جلاب یا آب انار و نزد خواب لعاب اسپغول اگر ضعف معده و غیر آن مانع نباشد و تدبیر مبرد همانست که معلوم شده از اشربهٔ
مبرده مثل شربت نیلوفر و بنفشه و انار و صندل و از بقول مثل کاهو و خرفه و کاسنی و از اقراص مثل قرص کافور و از ضمادهٔ مبرده مثل صندل و گل ارمنی با آب برگ کاسنی و کاهو
و خرفه و مروخات از موم و روغن بنفشه و آبهای سرد و مانند آن و تبرید هوای او حتی که در سرما و اگر احتمال آن نکند بسبب ضعف مزاج پوشش خفیف بران کنند زیرا که تبرید
هوای او بهترین اشیاست و مثل پوشانیدن لباس که بصندل و کافور رنگین و خوشبو کرده باشند و اشمام چیزیکه دران گل سرخ و کافور و صندل باشند و فواکه بارده و ریحان
بران گلاب پاشیده و تبخیر بعرق و حمام کنند و لازم ست که وضع اضمدهٔ بسیار سرد را بر اعضای قریب از اعضای تنفس طول ندهند که گاهی او بنفس آواز ضرر عظیم رسانند
و واجب ست که مریض براحت و خواب و سکون و فرحت میل کند و از آنچه غضب و حزن و غم آرد و از جوع و عطش طویل اجتناب نماید و بر ایشان واجب بود که اضمدهٔ مبرده
خوشبو استعمال کنند که آن حاضر النفع اند خصوصاً بر سینه و قریب او و سرد کرده باشند و دران قبض نباشد زیرا که قبض با وجود احداث تجفیف قوت روا را از نفوس منع
میکند و باید که مدام تبدیل او نمایند تا دو اگرم نگردد و بدن و قلب را گرم نسازد و با مراعات شدت تبرید او زیرا که اگر سرد بسیار کنند بعید نیست که عضو را ضعیف کند
و چون قریب اعضای تنفس باشد بعید نباشد که حجاب و غیره را تخدیر نماید و از اخراج نفس بسهولت منع نماید و تدبیر مرطب بجملهٔ آن اغذیهٔ لینه و فاکهه است و آبزنات
و مروخات و ضمادات و نشوقات و سعوطات و راحت و سکون و عدم هجوم گرسنگی یا تشنگی بر مریض فکر ادویهٔ مبرده برای مدقوقین که مبرد صرف باشند یا مرطب
اما مرطبه از آنها پس جمیع آن غذائیه است یا آنکه بران غذائیت غالب باشد مثل ماء الشعیر مطبوخ بسرطانات از جهت سرطانات و باید که دست و پای آنها بکنند و دهها
و آلایش آن دور کرده با آب سرد و نمک و خاکستر سه مرتبه یا زیاده بشویند تا پاک و صاف از بوی بد گردد و بعده در ماء الشعیر بپزند و مثل دوغ گاو رقیق همچون آب و مثل آبهای
بقول مذکوره در علاج حمیات حاده و مثل لعاب اسپغول و اما در سرکه تجفیف شدید و قوت تحلیل ست پس واجب ست که بچیزیکه مقاومت هر دو خصلت یعنی تجفیف و قوت
تحلیل نماید مثل آمیختن او با آب بسیار یا ببعضی مرطبات لینه چون لعابات بنوشند و در شیر خر شک کرده اند که با وجود ترطیب او مبرد باشد حتی که قومی تبرید او را فضیلت
بر تبرید دوغ گاو داده اند لیکن آن کسی را موافق بود که او را بجز تپ دق دیگر نباشد و ماده خلطی مهیا بعفونت نبود و لازم ست که از بستن شیر در معده حذر کنند و آنچه منع بستن آن
کند شکر ست و چون خوف حدوث عفونت از شیر گردد اسهال برفق نمایند و اگر خوف تسخین شود چند روز ترک نمایند و دران ایام معالجه بقرص کافور و طباشیر و آب فواکه مثل
آب انار و سیب کنند بعده اعادهٔ شیر کنند و کل ادویهٔ مبرده که دران ترطیب نیست مثل اقراص معلومه اعنی قرص کافور و قرص بسد بارد و مثل این قرص طباشیر ست

نسخهٔ قرص طباشیر کلیم

صفت آن طباشیر گل ارمنی هر واحد چهار درم گل سرخ شش درم تخم خرفه مغز تخم خیارین مغز تخم کدو کهربا هر واحد سه درم قرصها سازند شربتی دو درم و این بسیار نیکوست
ایضاً قریب آن با رنگ نشاسته صمغ کتیرا هر واحد سه درم گل ارمنی طباشیر هر یک چهار درم تخم خشخاش پنج درم مغز تخم کدو و خیاره تخم خرفه هر واحد شش درم مغز بهدانه مغز
تخم خربزه مغز تخم خیار بادرنگ هر واحد هفت درم رب السوس هم دو درم بلعاب بزرقطونا قرص سازند و اما مروخات و اطلیه و ضمادات مبرده و نشوقات و سعوطات مبرده همانست
که سابق معلوم شده و بهترین مروخات بروغن کدو و خشخاش و نیلوفر و بید و بنفشه است و اما فرش مبرد مرطب آنست که محرک بود از ادیم بگلاب پاشیده و یا کتان از جنس
آنکه در طبرستان میسازند و میان او پر از چیزی مسخن مثل پنبه و پشم نباشد بلکه از جنس کتان محلوج باشد و مدام تجدید آن کنند و یا فرش از چرمی باشد که دران آب پر کنند
و بر آن درخت بهیجی باشد که آب منبسط گرداند و اجتماع او را باز دارد و قرب فرش با آب و مجاری آن بود و زیر او برگ درخت بارد رطب مثل بید و حی العالم و بقول رطب
و ریاحین بارده مثل گل سرخ باشد و ایضاً برگ شجر بارد و شاخهای نرم انگور و مانند آن **ذکر ادویهٔ مرطبه** برای مدقوقین اما آنچه با تبرید باشد ذکر او در ذکر ادویهٔ مبرده گذشت
والحال کلام در کیفیت نوشیدن شیر و دوغ و در کیفیت استعمال آبزن و حمام و در استعمال مروخات و ادهان و اطلیه و سائر تدبیر باقی ماند و طریق نوشیدن شیر در باب سل
و سوء مزاج معده معلوم شده پس باید که آن قانون باشد و بعد شیر زنان مثل شیر خر کدام شیر نیست و بعد ازین شیر بز است و باید که علف او از حشایش و بقول بارد رطب باشد
چنانچه معلوم شده و آنها خصوصاً شیر خر قلع دق نماید اگر آنرا قابلی باشد و در شیر باکی نیست مگر آنکه عفونت واقع یا متوقع بسبب مادهٔ حاصله در بدن باشد و شیر برای
صاحبان دق از اول تا آخر آن نافع ست و شیر زنان از پستان مکیدن موافق تر از جمله شیرهاست و قانون در نوشیدن دوغ نیز قریب آنست و اولی آنست که ابتدا
از ده درم کرده تا سی درم رسانند و زیاده بران نمایند اگر قوت اعانت کند و اگر خواهند چیزی از اقراص مبرده نزد حاجت تبرید شدید بادوغ مخلوط سازند و اگر بمقدار مذکور
در ابتدای تشرب یعنی ده درم تا آخر آن که سی درم باشد زیاده نمایند مختار اند بشرطیکه قوت بر هضم او اعانت کند **و اما آبزن** پس افضل او آنست که نیمگرم باشد و حرارت
بسیار دران نبود و سعد اندک دران و قوت بقول و حشایش مبردهٔ مرطبه بود و آبزن چنان باشد که تری نماید نه که عرق آرد و جائز نیست که آبزن را نیمگرم باشد و اگر از استعمال
آبزن بارد مانع نبودی بران اشارتی بود و لیکن مانع از ان ضعف ابدان ایشان ست و نحافت آن و اما در ابتدای مرایشان بسبب عدم نحافت گاهی آبزن بارد
شفا بخشد و اما ضعیف البدن را گاهی آبزن بارد شفا بخشد مع تبرید اندک که در مزاج او آبزن بارد واجب کند و معالجه تبرید ضعیف البدن ممکن بود و اگر ضعیف تر از ان باشد
خوف وقوع آن از تبرید آبزن در دق الشیخوخت بود و این در کمتر باشد و لیکن آن شخص را با وجود وقوع او دران زمانه موت بطی تر گردد و گاهی با وجود آن مدت مدید زنده ماند
و بسیار باشد که نقل او باین دق نیکوتر باشد و اما آنچه مراد دران باز کلام آبزن ست صواب تر آنست که ابتدا با آبزنی نمایند که آن اندک گرم باشد و بسوی بارد معتدل البرد
که احتمال آن نماید تدریج کنند زیرا که این تدریج بدن را قابل آب سرد گرداند چه الم بود و مخالفت در مزاج دفعةً میباشد و ایضاً بدن با آب گرم استفاده شبیه بغریبی متحمل بارد
می نماید و اگر تکرار آبزن در روزی سه مرتبه کنند صواب باشد و لازم ست که برفق استعمال نمایند یعنی مدت طویل دران مکث نمایند تا سقوط قوت تحلیل مفرط نکنند
و اگر ماء الشعیر دو ساعت قبل از آبزن تناول نمایند صواب بود و اگر تقدیم آبزن بعد دوشیدن شیر بدن کنند تا مجاری غذا از فراغ گردانند بعد از ان ماء الشعیر و مانند آن
از اغذیهٔ مرطبه بخورند بعده زمانی بران صبر کنند بعد از ان آبزن استعمال نمایند تا غذا منبسط گردد نیکو باشد و بعد آبزن و حمام مالش بدن بروغنهای سرد تر مثل روغن بنفشه
خصوصاً معمول از روغن کدو و همچنین بروغن نیلوفر و روغن کدو سازند و اگر بعد آبزن معتدل الحرارة بسوی آبزن مائل تر ببرودت اندک که احتمال آن کنند نقل نمایند بعد
از ان روغن بمالند صواب بود و اگر تقدیم مالش روغن و تعجیل آن از آبزن ثانی کنند بعده اندک در آب سرد تر داخل شوند نیکو باشد و این نزول در آب سرد بجهت احتمال
قوت باشد و تدریج دران تا آنکه با آب سرد تر رسند باک نیست و بهترین اوقات این صنعت بعد هضم طعام ست و اگر ممکن بود که بعد آبزن گرم در آب سرد یکبارگی
درآیند بغیر تدریج پس آن از جهت علاج بالغ تر ست و از جهت خطر شدید تر و رفتن آن باهستگی در خطر کمتر از درآمدن مریض یکبارگی اندران ست و کمتر در منفعت
و لیکن برودت بقدر برودت آب تابستان باشد که آن مابین نیمگرم و شدید البرد بود و اگر تقدیم دوشیدن شیر را بعضای او نمایند اگر ضعیف نبود و یا آن ممزوج با آب
گرم بود و اگر ضعیف باشد بعده آبزن استعمال کنند صواب باشد پس اگر شیر بر بدن دوشند شدید الترطیب بود و البان جید برای دوشیدن شیر زنان و خر و بز ست
و لازم ست که از پستان بدوشند و اولی آنست که وقت خواب مالش بروغنهای مذکوره بر همه بدن و مفاصل کنند **و اما حمام** مدقوق را در دخول و رخصت نیست

ملخص کلام درین فرق ثانی را ... سمی بعرض الدق ساخته و ... ایشان ... لطیفه ... نسبت دق ... منصوری ... که با تپ باشد بغایت ... مجرب ... ۱۲ منه

الا چون نحوی باشد که عرق نیارد و نه گرم کند و نفس را تغییر دهد پس آب با و از هوای او گرم کمتر باشد و حرارت آب او نیمگرم بود و نحو عیکه در مسام نفوذ کند و ایذا نرساند و عرق نیارد و چون در بدن مدقوق ماده مهیا بعفونت نباشد و خصوصا چون این ماده مهیا بود و طعام هضم نشده باشد دران وقت رخصت حمام نیست بلکه واجب ست که حمام در هنگامی کنند که اراده منبسط شدن هضوم از حمام در بدن باشد و دران لبث طویل نکنند بلکه بسرعت بیرون آیند و بعد ازان چیزی از مرطبات غذائی و از حریرها که آنرا ذکر کنند معمول از جو شیر بخورند و چون مدقوق را در حمام تشنگی عارض شود ماء الشعیر و ماء الرائب و بشیر خر تسکین آن نمایند و لازم ست که ادخال ایشان در حمام پس اخراج آنها نحوی باشد که بادی البته تعب نرسد و قدر مواضع دیگر بدین خبر داده ایم و ازان اندکی اعاده میکنیم که بل واجب ست که در محفهٔ محمول که دران فرش نرم گسترده باشد بسوی حمام برند حتی که دران بجا تا اول حمام برسند پس مضر نرم نقل کنند از انچه حمام را مصالح بود و دران خانه یا در خانهٔ اوسط اگر گرم نباشد لباس دور کنند و دیگی ازان هر دو خانه لبث نکنند مگر بقدر نقل از محفه و انفاس قلیل و بقدر بر آوردن لباس بعد ازان در خانهٔ سوم که شدید الحرارت نبود داخل شوند و دران بقدر احتمال خود برای آبزن مقام نمایند انیست انچه اطبا گفته اند و نزد من بهتر آنست که آبزن او در خانهٔ اوسط معتدل باشد پس

هرگاه بعد آبزن معتدل از آبزن بار دمفارقت کنند بمندیل یا بفرجیه دوته بپوشند و بفراش و محافهٔ خود نقل کنند و عرق بمنادیل نشف نمایند و روغن بمالند و غذا دهند

در تغذیهٔ اصحاب دق

تفریق غذا بر ایشان واجب ست و یکبار شکم سیر نخورند و بهترین اغذیهٔ ایشان ماء الشعیر جو ست و نان گندم مغسول در آب سرد و البان اگر مانعی از عفونت و غیره ازان نباشد و دوغ گاو که آن کثیر الغذا ست ترکرده و ماش دکدو و از فواکه هندوانه است و اگر با قبال طبیعت و شهوت صادق و قوت معده احساس نمایند بخورانیدن پنیر تازهٔ بی نمک باک نیست و اگر قوت ضعیف باشد شوربای زیرباج خوشبو بکشنیز تر مطبوخ بمثل دراج و تیهو مضایقه ندارد و گاهی احتیاج میشود بعد خوردن شوربا بنوشیدن اندک شراب رقیق ممزوج بآب بسیار و گاهی بخوردن مصوصات از لحم دراج و تیهو و کبک و بچهٔ مرغ و ماهی ترش یا قریص حامض از لحم بزغاله و لحم بقر احتیاج آید اگر در انجا قوت هضم باشد و مصوص قریص برای ایشان نافع و مقوی در مثل این حال ست و گاهی نزد افراط ضعف زماء اللحم مخلوط بشربت فواکه بارد ترش یا از زرده بیضهٔ نیمبرشت چاره نباشد و هرگاه ضعف بنفسی متمادی گردد احتیاج افتد بخورانیدن آب گوشت ماخوذ از اضلاع بزغاله بنمک اندک که آنرا مصاف کرده همچنین آن آب سیب و مثل سیب جمعه آن شراب سیب بجائی بران ریخته باشند و نیمگرم بنوشانند و اما آب سرد که بسیار شدید البرد نباشد در آشامیدن او اینجا باک نیست مگر آنکه مانعی باشد و این مانع یا ورم شکم و حجاب باشد و یا در بدن اخلاط عفن یا اخلاط خام بود که آن محتاج بنضج باشند و علامت نضج ظاهر نشده باشد و اگر نشان نضج ظاهر بود و بشرب آب سرد خوف کمتر باشد و همچنین اگر دق انتقالی از سرسام یا برسام باشد دران منع نوشیدن آب سرد از غیر آن اولی ست زیرا که دق چون وارد شود بر امراض مضعف قوت و او مرخی و مذبل عظم و لحم ست بر ضعف قوت وارد گردد و پس هرگاه دق را با ده جهد اضعاف نوشیدن آب سرد مطابق شود و ضرر در جنس دیگر از دق افتد و آن مشارک این جنس ست در مخالف آنست در حرارت و برودت و بوجوب دق الشیخوخت فی الهرم ست که این ضعف صعب ست که حرارت غریزی آن باطل شود و همچنین آب بسیار سرد و مفرط گاهی ایشان را در هر حال ضرر کند و حرارت غریزی اعضای اصلی نیها فاسد کند و گاهی در موت ایشان سرعت نماید یا تقسیم دیگر از دق یعنی دق الشیخوخت ایشان را بسرد

در تدارک احوال تابع دق

از انجمله غشی ست و تدبیر آن از روی تغذیه بمقویات و مفرحات ذکر کردیم و از انجمله اسهال ست و لازم ست که معالجه و تدارک آن نمایند زیرا که دران خطر عظیم ست و از معالجه او اولا اینست که در ماء الشعیر ایشان آب پست انار دانه یا سیب انداز ند و یا در جو برای ایشان جاورس بریان یا صمغ یا عدس یکبار جوش کرده داخل کنند و یا شیر مطبوخ بسنگ گرم یا آتش تنها تا آنکه مائیت او برود و خصوصا با جاورس و این قرص بخورانند گل رمنی پنج درم شاه بلوط بریان گل سرخ هر یک چهار درم طباشیر کهربا هر یک سه درم تخم حماض حب الآس تخم زرشک هر واحد شش درم بآب بهی قرص سازند و صبح از یکدرم تا یک مثقال بآب برد و بخورانند و هنگام خواب اسپغول بریان با آب سرد و شربت سیب یا بهی بدهند و همچنین سفوف طباشیر که دران مقل مکی ست بسیار نافع ست و اگر اسهال مؤدی گردد معالجه حقنهای او که مذکور شده باید کرد که آن از مشروب موافق تر ست **ابو سهل** گوید ما وام که حمی دق در درجهٔ اولی و ثانی بود معالجهٔ او ممکن باشد و هرگاه در درجهٔ ثالثه یعنی ذبول رسد لا علاج ست زیرا که بمنزلهٔ پیری گردد که علاج او نیست و ممکن ست که درین وقت تسکین حرارت او کنند و اما ازالهٔ یبس او البته ممکن نیست و علامات و قوع در ذبول انیست و آن در تشخیص مذکور شد پس هرگاه بدن در لاغری و ضعف بآن حد رسد البته علاج او نیست و اما مادامیکه در بدن خون و گوشت و تازگی و رونق و قوت باقی و وافر بود علاج او ممکن و صلاح او مرجو باشد و در اکثر امر علت زائل گردد و موافق ترین آشیا برای ایشان تبرید و ترطیب ست و چیزی نافعتر درین از حمام نیست

نسخه قرص قابض

در هوای بارد نه نشینند بلکه در آب شیرین معتدل الحرارة مدتی صالح نشینند بعده در آب سرد یکبارگی در آیند بعد از ان بیرون آمده روغن بنفشه بمالند و ماء الشعیر بنوشند و غذا ماهی
رضراضی و بقول رطب سازند و راحت و سکون لازم گیرند و در نرمی بستر ایشان مبالغه کنند و بروغن بنفشه و کدو استنشاق نمایند و تا ممکن باشد خواب را طول دهند و از
بیداری و فکر و غضب و تعب و جماع حذر کنند و تدبیر سر و مرطب استعمال نمایند و مصابرت بر گرسنگی و تشنگی و همچنین امتلا از طعام ایشان را مضر بود و اگر حمام و آبزن
هر روز دو یا سه مرتبه استعمال کنند افضل باشد خصوصا کسی را که در ان این تپ اثر کرده و نقصان ظاهر شده باشد و لازم ست که حمام چنان باشد که عرق نیارد و کرب
نماید و در حرارت بدن البته نیفزاید و نه چنان باشد که از ان در بدن قشعریره افتد و مسام بند گردد و ماء الشعیر صبح بنوشند و بعد دو ساعت در آبزن داخل شوند پس از ان
خارج شده روغن بمالند بعده صبر کنند تا آنکه ماء الشعیر از معده منحدر گردد و بعد از ان باز در آبزن اندر حمام در آیند و در ان آنقدر صبر نمایند که بدن منتفخ و سرخ گردد باعتدال
پس از ان بیرون آیند و در آب سرد یکبار فرو روند و از ان خارج شده روغن بمالند و طعام تناول کنند و اگر حرارت قوی نباشد و نکایت بیشتر زیاده تر بود شیر بسیار موافق
باشد و موافقتر از البان شیر زنان ست پس شیر خر پس شیر بز و در شیر اندک شکر اندازند تا در معده بسته نگردد و پس شیر بدل ماء الشعیر بنوشند و بعد از ان بخوابند و اگر شیر در ان
مستحیل گردد و یا بدن بعد تناول آن گرم زیاده از اول شود باید که بدل او دوغ ترش که مسکه او خوب دور کرده باشند بنوشند و یا بجای ماء الشعیر عدول نمایند قرشی مینویسد
که علاج دق در ابتدا سهل ست اگرچه معرفت او صعب بود و چرا نباشد که در ان نه احتیاج بانضاج ست و نه باستفراغ و نه بتقدیر غذا مگر بحسب احتمال قوت معده و در ان
کفایت میکند تبرید و ترطیب بادویه و اغذیه و مشروبات چنانچه در غب لیکن از مرخیات معده احتراز کنند زیرا که ضرر ضعف آن عظیم ست و چرا نباشد که اینجا طبیب محتاج بتکثیر
بدل ما یتحلل ست تا مقابل افراط تحلیل کند و چون با دق تپ عفنی باشد بچیزی علاج کنند که نفع آن مشترک باشد و برفق اسهال نمایند تا حمی عفنی زائل شود و علاج دق سهل
گردد و هر گاه قریب ذبول شود محتاج بعلاج قوی گردد و طریق نیک اینست که در ربع اخیر شب شیره تخم خرفه بسکنجبین قلیل الحموضت یا بشکر سفید و بقدر شعیره کافور بدهند و چون
آفتاب طلوع کند قدح از ماء الشعیر مبزر بشکر دهند و بعد دو ساعت اندر آبزن که در آب او خیار و کدو و خرفه و کاهو و تربوز و گل نیلوفر و بنفشه و جو مقشر همه یا آنچه از نها حاضر باشد
جوشانیده و حل کنند و تا دو ساعت در ان نشینند بطوریکه سر آن لب در هوای سرد باشد و چون از ان بیرون آیند روغن بنفشه یا کدو بمالند و در گوش و بینی چکانند بعد از ان یکساعت
آرام نموده بشوربای گوشت بزغاله یا بره یا ماکیان فربه یا بشنتا یا گندم ایشان تازه یا ماهی نهری بریان اگر شیر استعمال نکنند غذا سازند یا زرده بیضه گرم کرده یا نیمبرشت بدهند
و در طعام ایشان نمک کم اندازند و هر گاه قریب هضم شوند شراب ابیض که شش ساعت قبل از شرب او آب بسیار ممزوج کرده باشند بنوشند و بران تنقل بقرص لیمو یا بمغز خیارین
یا بقرص کافور یا تخم خرفه و شکر یا حلوا از شکر و نشاسته و روغن بادام بماء القرع دهند و هندوانه و تخم خشخاش و تخم خرفه و مغز تخم کدو و مغز بادام نمایند و گاهی درین اندک کافور افزوده شود
بعد از ان بر فرش کتان نرم پر از نسبه بردی خواب کنند و گاهی برای ایشان فرش بر شباک موضوع بر حوض میسازند و وقت عشا با غذیه مذکوره غذا سازند و مجلس ایشان قریب
آب و فضای سرد که در ان هوای سرد بسیار آید اختیار نمایند و فرحت و آرام فرمایند و روبروی ایشان گلها و ملونات و مشمومات فرش کنند و نزدیک آنها کثیر غنا ایم و ادوات
و از فواکه سیب و خیار و امرود سازند و شفتالو و خوبانی و آلو و هندوانه و انگور که بسیار شیرین نباشد تنقل نمایند و خوشبوهای سرد لذیذ بسیار بویند ابن الیاس گوید که هر صبح
جلاب از شربت خشخاش ده درم و شربت عناب ده درم و یا از شیره تخم خرفه بست درم با شکر سفید ده درم و یا از آب هندوانه و یا از ماء الخیار هر کدام که باشد ده درم بنوشانند
و غذا ماء الشعیر یا بچه کوچک ماکیان و ماهی خرد رضراضی یا ماربا دهند و آبزن و تمریخ بدن معمول آرند و بعد خروج از حمام ماء الشعیر که در ان بچه مرغ پخته باشند غذا سازند
و پارچه کتان بصندل و گلاب و کافور رنگین کرده بپوشانند و بر سینه ایشان بصندلین و گلاب و کافور ضماد کنند و گاهی بدوغ ترش که مسکه آن دور کرده غذا دهند
و اگر با وی تپ ظاهر نبود شیر تازه زن جوان و شیر خر معلوف بحشائش رطب بدهند و از اسهال و عرق حذر کنند و از آب سرد باز ندارند الا اگر معده و جگر ضعیف باشد
و اگر حدوث دق از اعراض نفسانی مثل غم و غضب و هم باشد تسکین نفس بچیزی که فرحت او نماید از الحان و حکایات خوش و مزیل هم و حزن و کلفت غم باقسام کلام و حیلها
و ملاهی و لعب عجیبه و ادخال آبزن و استحمام آب نیمگرم نمایند و هر صبح جلاب از شربت خشخاش یا از شربت سیب شیرین بگلاب هر واحد ده درم و مفرح یاقوتی بارد یکمثقال
بدهند و غذا ماء الشعیر با سفاناخ و کدو و تضمید صدر بصندل و کافور و گلاب کنند و اگر حدوث او از سهر مفرط باشد علامتش تقدم بیداری و غائر بودن چشمها مائل بتنگی
و انتفاخ جمیع بدن و بودن نبض صغیر ضعیف و بول سفید رقیق ست و علاجش خواب و راحت و استحمام و تمریخ بروغن بنفشه و بادام و کدو ست و هر صبح شربت خشخاش

ده درم و یا شربت بنفشه با ترنجبین هر واحد ده درم بنوشند و غذا مزوره ماش و مغز بادام و اسفاناخ دهند **وانچه** از اسهال قوی باشد که از آن حرکت روح یا حرارت غریزی مستفرغ عارض شود علامتش حدوث دق عقب اسهال ست و علاجش حبس طبیعت بقرص طباشیر قابض همراه رب بهی و گلاب ست و سفوف حب الرمان و غذا مزوره سماق با بچه مرغ یا زرشک بچوزه مرغ و تضمید سینه و معده با دویه مقویه قابضه مثل صندلین و گلنار و اقاقیا و رامک و گل ارمنی و گلاب **وانچه** از فاقه مفرطه و گرسنگی و تشنگی شدید باشد علاجش اینست که هر صبح آب هندوانه سه اوقیه با شکر سفید ده درم و یا شیره تخم خرفه بست درم و رب سیب و بهی و حماض هر کدام که باشد ده درم بگلاب بست درم بنوشانند و غذا ماء الشعیر بچوزه مرغ یا ماهی کوچک رضراضی دهند یا ماء الشعیر که دران سرطان پخته باشند بیاشامند و نوشیدن لعاب اسپغول و بهدانه بشکر و روغن بادام یا بنفشه نافع بود **و هرگاه** تپ ظاهر شود و بدن در ذبول شروع کند تدبیریکه در قول صاحب کامل گذشت بعمل آرند و هنگام خواب لعاب اسپغول وغیره بدستور دهند اگر در معده ضعف نباشد و اگر دران ضعف باشد در شب اقتصار بر دادن رب انار شیرین و جلاب نبات مصری بگلاب و عرق بید مشک هر واحد ده درم نمایند و تبرید هوای ایشان کنند حتی که در سر بازیرا که تبرید آن افضل از تسخین ست و شموم که دران گل سرخ و کافور و صندل باشد و ریحان بگلاب پاشیده ببویند و هرگاه در شب از خواب بیدار شوند جلاب با رو شکر مصری بگلاب هر واحد ده درم و یا شربت عناب و لعاب اسپغول و بهدانه یا شیره خرفه بدهند و چون صبح گردد بدستور روز اول نوشانیدن جلاب و ادخال آبزن و حمام و تمریخ بادهان مرطبه مذکوره بعمل آرند و بعد عصر مثل صبح آبزن بکار برند و غذا مزوره ماش و مغز بادام و کدو و اسفاناخ و مغز کاهو دهند و بر معده و سینه ضمده مبرده مثل صندلین و گلاب و جراده کدو و کافور ضماد کنند لیکن اضمده مبرده تا دیر ندارند و نسخه قرص کافور همانست که در قول مذکور مسطور شد لیکن درینجا مغز بهدانه عوض مغز تخم خیارست و وزن صندل یکدرم باقی بدستور و کذا اقراص دیگر و حریره و چون علامات ذبول خوب ظاهر گردد اگر میسر شود که در آبزن شیر تازه و روغن بنفشه نشانند اولی باشد و چون از آبزن بیرون آیند آب شیرین مطبوخ بنفشه و نیلوفر بر بدن ریزند و بروغن بنفشه و کدو و نیلوفر بدن را چرب کنند و اگر غذا کعک سمید در دوغ ترکرده دهند نافع باشد و غذا از ماش و نخود و کدو و گوشت بچه مرغ و تیهو و ماکیان و نوشانیدن آب انار و سیب ترش هر واحد ده درم شکر سفید ده درم در نیم ... ایشان را نافع بود و در وقت ضعف قوت این ماء اللحم ایشان را نافع ست بگیرند گوشت ماکیان و تیهو و دراج و کبک و در قرع و انبیق نهاده مثل گلاب عرق کشند و هر روز سه اوقیه بدهند و شربت حماض یا سیب بگلاب و بید مشک هر واحد ده درم با مفرح یاقوتی یا در یک مثقال بنوشانند و غذا ماء اللحم بقرع انبیق برآورده و باقی تدبیر همانست که در قول صاحب کامل گذشت **جرجانی** و ایلاقی وغیره می نویسند که تدبیر این تپ به تبرید و ترطیب بود و آن از پنج وجه باشد **یکی** تدبیر هوای خانه و مسکن و مفرش او و چنان باید که در فصل گرما اندر خانه خنک که باد شمال اندران گذرد بیمار را بدارند و اگر در خانه آب جاری باشد و بستر بر لب آب کنند یا سریر ان آب نهاده بیمار را بالای او دارند بغایت نیک باشد و یا ظروف پر آب گرد او و ریاحین بارد رطب وغیره که در قول صاحب کامل گذشت پیش او نهند و باد کش از کتان ساخته و ترکرده باهستگی بجنبانند و بستر از کتان وغیر آن که در قول شیخ گذشت بسازند و پیش از خوردن طعام و یا بعد انحدار غذا از فم معده بر سینه و کتفهای او خرقه بصندل و گلاب و آب کشنیز تر و آب برگ خرفه و آب حی العالم و روغن گل و روغن نیلوفر و روغن بنفشه آلوده بر نهند و چون گرم شود بردارند و دیگر نهند و در شبانروزی از دو یا سه بار زیاده ننهند و اگر از سردی آن خرقه تن بیمار بلرزد آنرا نیمگرم کرده بر نهند و بشب روغن بنفشه و کدو بر ناف و کف پا و دست و بینی و گوش و مقعد بمالند و اگر فصل سرما باشد هوای خانه معتدل باید تا زکام نشود و بستر از کرباسهای شسته و نرم باید که پر از پنبه بسیار نبود و کسوت مریض بحسب فصول اختیار نمایند مثلا در گرما کتان و توزی باید بصندل و کافور خوشبو کرده و در سرما کرباس نرم شسته **دوم** تدبیر حمام و آبزن و تمریخ باید که حمام و آبزن نیمگرم باشد و حرارت آب چنان باید که بیمار را خوش آید و اگر در آب او بنفشه و نیلوفر و برگ کدو و برگ کاهو بپزند سخت نیک باشد و اگر کدو بتراشند و اندکی کشک جو نیمکوفته در آب آبزن بپزند هم نیک باشد و در حمام و آبزن زیاده ازان ندارند که پوست از آب نرم شود و تری پذیرد و آنرا که در بدنش گوشت بختی بر جای بود صواب باشد که اول در آبزن نیمگرم نشانند و بتدریج آب مائل بسردی در آرند تا که نوبت آب سرد رسد و چون از آبزن فارغ شوند روغن بنفشه یا کدو و یا بادام را بالند کی آب بهم بزنند پس اندام او بدان چرب کنند و بجامه و بستر باز آرند و باقی همانست که در قول شیخ گذشت **سوم** تدبیر شیر و دوغ و دادن و طریق استعمال این هر دو در بحث سل مفصل مسطور شد و هرگاه ترسند که بسبب دوغ تپی یا عفونتی تولد کند دوغ با قرص طباشیر دهند نسخه قرص مذکور همان ست

که در قول شیخ گذشت لیکن درینجا وزن گل ارمنی وکهربا هر یک دو درم ست کوفته بیخته بآب بارتنگ یا لعاب اسپغول سرشته اقراص سازند هر قرصی یک مثقال
چهارم تدبیر اشربه وادویه باید که وقت صبح مقرص کافور با شربت خشخاش یا همراه آبها که در قول صاحب کامل گذشت جلاب آمیخته بدهند ووقت برآمدن آفتاب کشکاب
سرطان پخته یا آب انار شیرین یا جلاب آمیخته بنوشانند وبعد چهار ساعت ازو دادن ماء الشعیر بسبب دو درم شربت عناب یا شربت خشخاش بآب سرد آمیخته بیاشامند ووقت نیم روز
لعاب اسپغول وجلاب خورند یا شربت عناب یا شیرهٔ تخم خرفه وشکر وروغن بادام یا لعاب بهدانه وجلاب واگر معده ضعیف باشد ازین شربتها هیچ نخورند جز آب انار شیرین
وبرای کشکاب سرطانی سرطان ماده بهتر باشد ونشان ماده آنست که سوزنی دران فرو برند اگر رطوبتی همچون شیر ازوی برآید نشان مادگی باشد واگر سرطان بدست نیاید
عناب وخشخاش اندر کشکاب بپزند وروغن بادام بران چکانیده دهند **صفت** کشکاب که در اول ذبول نافع بود بگیرند ماء القرع وکشک جو وسرطان صاف کرده شسته
اندران بپزند وروغن بادام یا روغن کدو بران چکانیده بدهند وطریق شستن سرطان در قول شیخ گذشت ونسخهٔ قرص کافور در قول صاحب کامل مذکور شد **نسخهٔ**
دیگر قرص کافور بگیرند تخم کاهو هفت درم گل سرخ ترنجبین هر یک ده درم طباشیر مغز تخم خیار مغز تخم خیار بادرنگ هر یک دو درم تخم خرفه شش درم مغز تخم کدو چهار درم
رب السوس سه درم کافور نیم درم کوفته بیخته بلعاب اسپغول قرص سازند **نوع دیگر** طباشیر گل سرخ هر یک پنج درم تخم خرفه مغز تخم خیار وبادرنگ مغز تخم کدو صندل سفید
هر یک سه درم تخم کاهو تخم کاسنی هر یک چهار درم سرطان سوخته رب السوس هر واحد یکدرم زعفران کافور هر یک نیم درم ترنجبین ده درم کتیرا صمغ عربی هر یک یکنیم درم کوفته
بیخته بلعاب اسپغول یا بلعاب بهدانه سرشته اقراص کنند ودر بعضی نسخها عود خام وسنبل الطیب هر یک یکدرم زیاده کرده اند وکافور یکدرم ست واگر طبع نرم باشد قرص
خشخاش دهند ونسخهٔ آن در قول صاحب کامل گذشت ویک نسخهٔ قرص قابض در قول شیخ در تدارک احوال تابع دق مسطور شد وشبانگاه یک مثقال اسپغول بریان
کرده ونیم درم صمغ عربی بریان کرده ونیم مثقال گل ارمنی ویکدرم سرطان سوخته با رب بهی یا با شربت حب الآس دهند **پنجم** تدبیر اغذیه هر گاه شربت وکشکاب وشیر
ودوغ وغیر آن که خورده باشند هضم شده باشد غذا دهند وهر قدر که غذا خواهند خورد آنرا اندک اندک بتفاریق خورند بچند نوبت تا گرانی نیارد وحرارت تپ قوی نشود واز
اغذیه ماش مقشر که با کاهو واسفاناخ وکدو ومغز بادام پخته باشند موافق باشد وکشک جو با عدس سرخ وکدو وساق کاهو یکجا بپزند وبا روغن بادام یا شیرهٔ مغز بادام
بدهند وقلیهٔ کدو وقلیهٔ خیار وقلیهٔ اسفاناخ دادن جائزست واگر نان پاکیزه را در آب گرم ترید کنند پس آب ازان بریزند ونان را در آب یخ آغشته بخورانند حرارت تپ
را باطل کند واگر قوت ضعیف باشد بدل آب سرد بشراب ممزوج ترکنند چنانکه شراب یکجزو وآب سرد شش جزو باشد واگر وقتی صفرا غلبه کند مصوص وهلام وقریص که در قول شیخ
گذشت موافق باشد وزیرباج اگر سخت ترش نباشد بدراج وچوزهٔ مرغ خانگی ومغز بادام بسیار وبا شکر چاشنی کرده نیک باشد ونان فطیر نشاید خورد وآب بسیار سخت سرد
زیان کلی دارد وحریره که خداوند ذبول را سود دارد ورطوبت افزاید در قول صاحب کامل گذشت وماء اللحم بدستور **ابومنصور** گوید که لزوم ماء الشعیر کنند واغذیه معمول
از بقول بارد ورطب مثل خرفه وملوکیه وکاهو وکدو وخیار وبادرنگ دهند واطلیه بارده مثل صندل وگلاب وآب خرفه وکشنیز تر وکافور بعد خلو معده از طعام بر سینه گذارند
ودر فصل سرما در مسکن ایشان آتش ودخان نباشد ولباس جامهٔ خفیف بپوشند وخاصةً سر ایشان پوشیده دارند تا زکام ونزله پیدا نشود ودوست ویار اغم ملایم کنند واگر
روز طویل باشد در آبزن مرتبه سوم قبل از وقت عشاء داخل شوند وقرص کافور مبرد قلب وکبد که حمیات محرقه را نیز نیکوست نسخهٔ او همانست که در قول جرجانی گذشت
الا درینجا وزن طباشیر پنج درم وتخم کاهو نه درم وتخم خیارین پنج درم ست وتخم کاسنی دو درم زیاده شربتی دو درم **صفت** سفوفی که اصحاب دق را دهند چون طبیعت
ایشان نرم باشد گل سرخ طباشیر هر یک پنج درم گل ارمنی صمغ عربی هر یک دو درم عصارهٔ زرشک عصارهٔ سماق هر یک سه درم تخم حماض مقشر گلنار هر یک دو درم
مقل مکی یکنیم درم کشنیز در سرکه تر کرده بریان نموده دو درم کوفته بیخته دو درم ازان صبح وشام بشب با رب بهی ورب ریباس ساده بدهند و**جالینوس** گفته که اصحاب دق
محتاج بشرب آب شدید البرد مقدار کثیر آن نیستند زیرا که باعضای اصلی ایشان بسبب لاغری وقلت گوشت وخون خود باضر میکند ومن خلقی کثیر را در ابتدای وقوع
ایشان اندر دق آب سرد فقط نوشانیدم ودران نشانیدم وصحت یافتند واهرن گوید که حمی دق محتاج باسهال نیست چنانکه حمیات عفنی بدان محتاج اند ونه محتاج بچیزی
ملطف ومفتح سدد وست چنانکه حمیات یوم بدان محتاج اند وثابت گوید که اگر اصحاب دق را از شرب شیر التهاب پیدا شود بسوی دوغ گاو نقل کنند ویک مثقال ازین قرص
بدهند بآب خیار بزهار ونسخهٔ او همانست که در قول شیخ گذشت ودران بارتنگ ست لیکن درینجا گل سرخ شش درم زیاده است ووزن مغز بهدانه نیز شش درم ست و...

ساعتی ماء الشعیر مروق صافی که دران قطع کدو نیز پخته باشند بنوشند و بکدو و مرق و بقلهٔ یمانی و ماش مقشر بروغن بادام غذا سازند و هرگاه طبیعت ایشان منحل گردد عوض ماء الشعیر آبهاء سویق جو که بدان صمغ عربیان پاشیده باشند بنوشند و محمد بن زکریا گفته بهترین چیزیکه بدان تبرید قلب اصحاب دق کنند و تسکین عطش ایشان کند اینست که آب حصرم افشرده بر برگ خرفه انداخته بکوبند و آب آن افشرده بر برف سرد کنند و دران اندک آب جو مخلوط کرده پارچه بدان آلوده بر سینه گذارند و چون گرم شود تبدیل آن نمایند تا مدتی که مریض بدان خود احساس نماید و تشنگی او ساکن گردد و بدان روغن گل مخلوط سازند اگر در شکم ورم حار باشد و تا آنکه بآب سرد شسته و در آب سرد تر کرده باشند بخورند و در حالت ضعف باید که از تبرید قلب باضمده بگریزند و همچنین از اغذیهٔ بارده و هوای سرد که این معده را بزول باز میگرداند و ابو منصور مینویسد که من شربت کدو را در دق نافع دیدم چون در ابتدا باشد و در جمیع حمیات حاده خصوصا که با طفال باشد و اما بالغین را خاصة که اول آن را بغایت احتیاط و حذر استعمال کنند و چند کس را دیدم که ایشان را تپ حاد عارض شد و مبادرت بشرب شربت کدو نمودند و مفلوج گشتند و باید که هر کس بقدر قوت خود و مقدار مرض خویش بخورد **صفت** شربت کدو بگیرند آب آلو و آب تمر هندی و آب زرشک و آب توت سیاه و آب حماض و آب سیب ترش و آب بهی و آب ریباس و آب غوره و آب هندوانه و گلاب و آب خیارین و سرکهٔ خمر هر یک ده استار و کدو منقی ده استار گرفته بکوبند و در دیگ اندازند و پنج من آب بران انداخته بجوشانند بآتش ملایم تا بدو رطل آید بعده این آب را تماما بهم در دیگ جمع کنند و بران دو نیم من نبات سفید انداخته بقوام آرند پس فرود آورده ده مثقال کافور خالص و پنج استار طباشیر سوده آمیزند و در ظرفی بردارند و استعمال نمایند و باقی همانست که در اقوال سابق گذشت **خجندی** گوید که هر صبح شربت نیلوفر یا حماض یا شربت صندل و خشخاش با شیرهٔ تخم خرفه یا آب تربز یا ماء القرع یا ماء الخیار هر کدام که حاضر باشد بنوشند و غذا ماء الشعیر مع گوشت بزغاله و بچهٔ مرغ و ماهی کوچک رضراضی ملوخیه و اسفاناخیه و قرعیه با بچهٔ بزغاله و روغن بادام یا خشخاش بقدر قوت خورند و چون تپ ظاهر بود و بدن در ذبول شروع کند آبهای مذکوره یا آب انار با دو مثقال ازین قرص کافور دهند **نسخهٔ آن** طباشیر مغز تخم کدو مغز تخم خیار تخم خرفه هر یک چهار درم گل سرخ هفت درم عود هندی کتیرا صمغ عربی هر یک دو درم اصل السوس صندل سفید ترنجبین نشاسته شکر طبرزد هر یک سه درم کافور زعفران هر واحد یکدرم کوفته بیخته بگلاب و لعاب اسپغول قرص ساخته در سایه خشک کنند شربتی یکدرم و یا قرص کافور و قرص خشخاش که در قول صاحب کامل گذشت بقدر یک مثقال با شیر خر یا شیر زنان هر کدام که خواهند بیست درم بخورانند. باقی تدبیر در اقوال سابق گذشت **انطاکی** گوید که ملاک امر در تپ دق تبرید و توفیر رطوبات است تا حرارت مشتغل از تحلیل بدان مشغول شود و الطف آن باغذیهٔ مولد خون بود که التصاق و تشبث آن بسرعت گردد مثل شیرهٔ بادام بشکر و شوربای بچهٔ ماکیان و کدو و خرفه و از مجربات اینست که ماکیان را قطعه قطعه نموده بکوبند و با مغز بادام سوده در شیشه کنند و سر او بند نموده در آب نهند و بپزند تا ماء اگر دد و استعمال نمایند و اکثار گل ارمنی و گلاب بشکر و مالش بروغنهای مرطبه مثل بنفشه و کدو و کاهو و فاغیه و مورد و فرش گلها و تبرید گرداگرد بیمار و نشستن در آبزن بغیر مکث محلل و تعدیل هوا و تبرید او حتی الامکان و امساک از جماع و از لباس مخفف مثل پشم و موی و از قرب آتش و آفتاب نمایند و سزاوار است برای ایشان ملازمت لعابات و روغنها و راحت و لباس معمقول و کتان و شرب شیر تازه با شکر بسیار نافعست و از آنچه تجربه کرده ایم اینست که بگیرند آب کاهو و گلاب و آب علیق هر واحد یکجزو آب لیمو نیم جزو و بدان صندل و آرد جو و سفیداب مخلوط کرده بر بدن طلا نمایند تکرار مع ملازمت چیزهائیکه مذکور شد و گاهی احتیاج میشود نزد شدت اعراض بقطع زفر پس در ان هنگام مثل او چیزی نیست و لیکن غذا ماء الشعیر سبز و عناب و قطعهٔ بهی و امرود و سیب باشد و همچنین آب خرفه بشکر است و از اسهال مفرط اجتناب کنند تا قوتها بسرعت تحلیل نکنند و بر آن اکثار از خار یدن یا بهواء شستن آنها با آب نیمگرم و بروغن گل لازم است و هر تپ دق که در مرطوب باشد سهل تر بود و بالعکس و کذا اگر مرکب شود بنسبت با مضاد آن **ایضا** در نزهت گوید که همه آنچه در سل و قرحه گذشته و قرص گل و کافور و ریوند و شربت عناب و مطبوخ افتیمون و فواکه و شیر تازه بروغن بادام و شکر و گل مختوم و شوربای جوزهٔ مرغ با نواع بقول استعمال کنند **گیلانی** در مجربات خود مینویسد که با قرص کافور خاصه میدهیم با شراب انگوری وقت سحر قبل از طلوع صبح و شیرهٔ خرفه میدهیم وقت طلوع آفتاب و غذا در چاشت میدهیم گاهی بیک روز رفع میشود و گاهی تا سه روز میدهیم و اگر بیمار قوی باشد بحمام میفرستیم که بتدریج در آب گرم در آید و چون خوب گرم شود غافل او را در آب سرد بیندازند یا آب سرد بکوزه غافل بر سر او بریزند و باین حیله چند مدقوق شفا یافته اند **صفت** قرص کافور خاصه کافور نیم جزو زعفران چهار جزو مغز تخم کدو پنج جزو مغز تخم خیارین چهار جزو عسل سفید چهار جزو کوفته بیخته بعسل اقراص سازند و این حب بتدریج دق زائل میکند **صفت** حب مذکور زعفران یکدانگ افیون بزر البنج هر یک نیم مثقال گل ارمنی مغز تخم کدو مغز تخم هندوانه گل نیلوفر کشنیز مقشر صمغ عربی طباشیر تخم خرفه هر یک دو مثقال تخم خشخاش مغز تخم خیارین

هر یک سه مثقال کافور پنج مثقال کوفته بیخته بلعاب اسپغول سرشته بقدر نخود حبها سازند هر صبح هفت حب با شیرهٔ تخم خیارین سه مثقال شربت نیلوفر شربت انار
هر یک پنج مثقال بدهند و در نسخهٔ دیگر وزن گل ارمنی دو نیم مثقال و طباشیر سه مثقال و تخم خشخاش سه و نیم مثقال و کافور دو مثقال است و مریضی که دق مرکب داشت
و مواد غلیظ نیز فی الجمله در بدن او بود و زانو از وجع مفاصل چنان بسته بود که اصلا حرکت نمیکرد و بغایت بی قوت بود اول روغن تجبت بر زانو مالیده شد نهایت نافع آمد
و اندکی تریاق خورانیده شد و اندک منضجی که در تپ بلغمی میدهیم و بشیاف یکدو مرتبه حل طبیعت کرده شد یک تپ لثقه مفارقت کرده و بجهت دفع تپ دق دو هفته باین ادویه
مداومت فرمودیم تپ زائل شد و قوت گرفت ادویه اینست نبیذ زبیب تازه و قرص عنبر محلول در عرق کاسنی و عرق نیلوفر و عرق بید مشک هر یک دو مثقال قرص کافور
خاصه نیم مثقال چون هوا گرم بود شبانه روزی چهار مرتبه این داده میشد و یکدو مرتبه آب هندوانه با اندک قرص عنبر محلول و غذا دیگر اگر نیز می طلبید اندک اندک داده میشد
غذای مدقوق و هر چه باو میدهند باید که کم کم باشد اگر چند دفعه بدهند باکی نیست بلکه لازم است سعید گوید که تدبیر این تپ بحسب درجات آن منقسم به سه قسم است تدبیر
درجهٔ اول بشرب ماء الشعیر و بعده بشرب شربت خشخاش با آب سرد کنند و اگر جسم خالی از عفونت باشد شیر خر بنوشانند بعد اعتنا بآن خوردادن غذا بدان از خشخاش بارد
مثل کشنیز و کاسنی و جو نوشانیدن آب شیرین و بعد شرب شیر مدقوق را آب انار بنوشانند و از بقول بارد مثل کاهو و خرفه غذا سازند و خیار خورانند و غذا از شوربای بچه مرغ
و پاچهٔ بزغالهٔ شیر خواره بدفعات دهند تا هضم ایشان فاسد نگردد و حریره از آرد سفید و شکر و بادام سازند و در آبزن یکبار قبل از طعام و بار دیگر بعد آن نشانند و در آب نیلوفر
و کاهو بجوشانند و در حمام داخل کنند و موم و روغن بنفشه و کدو بر بدن مالند و بعد غسل در حمام در مسکن بارد نشانند و کافور و صندل بویانند و بر فرش رطب خواب کنند و اگر حلوا
طلب کنند حلوای شکر و خشخاش و روغن بادام دهند و گلاب بر سینه بمالند و لباس نم بپوشانند و اگر تپ ظاهر بود قرص کافور سحرگاه و ماء الشعیر صبح و بعد آن آب انار دهند
و سفوف سرد بدهند و از اسهال یا استعمال سفوف حب الرمان حذر کنند و علاج درجهٔ دوم استکثار از مشروبات باردهٔ رطبه است مثل ماء الشعیر که در آن خشخاش پخته باشند
و شرب شیرهٔ تخم خرفه بطباشیر و کافور و در حمام داخل کنند و روغنهای مرطب بمالند و تعدیل هوای مسکن کنند و غذا بچه مرغ و بزغاله خرد سازند و بر بستر رطب خوشبو بخوابند
و کسر تیزی حرارت قلب ایشان کنند به چیزی که بسوی آن میل یابند و تدبیر درجهٔ سوم اینست که طمع در صلاح او نباید داشت پس اگر اسهال عارض شود موت او قریب
بود و بالجمله تدبیر این قسم بسیار صعب است زیرا که شفای او نیست الا واجب است که تدبیر مریض بتدبیر مبرد مرطب نمایند و حفظ قوت او کنند و از چیزیکه اشتهای او کند
منع ننسازند که ازین تدبیر گاهی مرض تاخیر نماید تا مدتی حیات او طول کند خضر گوید که غرض در علاج آن مقصور بر تبرید و ترطیب است پس اگر مرطب غیر مبرد دهند
آنچه تبرید کند شریک نمایند و اگر مبرد دهند آنچه ترطیب نماید قرین او سازند اگر مزاج مریض رطب نباشد مثال این آنست که شراب مرطب است لیکن غیر مبرد زیرا که او
گرم است در مزاج خود پس می باید که از آن اندک با آب بسیار ممزوج کرده دهند تا نهایت ترطیب کند و همچنین رعایت کنند آنچه از مبردات دهند بنوعیکه بدان چیزیکه در آن ترطیب
باشد مخلوط سازند یا آن چیز در نفس خود مرطب مع تبرید باشد مثل تخم خیارین و مغز تخم کدو و در آبزن داخل کنند بعد آن روغن بنفشه و بادام بمالند و ماء الشعیر بنوشانند
و غذا از بقول بارده رطب سازند و بهر دوا که در آن تریاقیت مع برودت باشد مثل کافور آن دق را منفعت شد بدید مینماید و شیرهٔ تخم خیار و مغز تخم کدو بشربت انار شیرین
و شربت خشخاش با قرص طباشیر کافوری بدهند و اگر اسهال از شرب شیر یا دوغ بهم رسد گلقند چند روز بخورانند تا شکم باعتدال آید بعده اعاده یا نمایند که و شیرهٔ بزور با قرص
مذکور نمایند باقی همانست که در قول قرشی و غیر آن مسطور شد میر عوض می نویسد که اگر در دق اندر مرتبهٔ اول تبرید و ترطیب باغذیه و ادویهٔ مبردهٔ مرطبه چون ماء الشعیر
و چوزهٔ مرغ و شربت عناب و نیلوفر و شیرهٔ خرفه و سکنجبین بدهند شفتالو و زردآلو بخورانند و آنچه در درجهٔ دوم یا نزدیک آن برسد بعلاج قوی تر محتاج باشد
پس در آخر شب شیرهٔ تخم خرفه در عرق گاوزبان گرفته با یکی از اشربهٔ مذکوره یا قند سفید شیرین ساخته و مقدار شعیره کافور ریاحی اندران حل کرده بدهند و اگر قرص کافور
و غیره که در قول صاحب کامل گذشت دهند رواست و در وقت طلوع آفتاب نیم سیر ماء الشعیر با پنج درم قند سفید گرم با سه دو حسب میل طبیعت بنوشند و آنچه اشربهٔ
شیرین مذکور شد بر تقدیری توان داد که خوفی از استحاله او بصفرا نباشد و الا اجزا از شربت نیلوفر و شربت حماض و لیمو و ترنج و سکنجبین و انار ترش نتوان داد و سفوف
سرطان تالیف صاحب تحفه جهت دق و سل و سرفه و لینت طبع و منع نزلات حاره بغایت نافع است و چون کار خداوند این بیماری بذبول رسد درین وقت از علاج
وی دست باز دارد و بهیچ آرزوی که از اغذیه و اشربه و غیر آن او را پدید آید منع نفرمایند و باقی در احوال سابق گذشته مصنف خلاصة الحکمت میگوید که هر چند

اطبا تجویز شربت بنفشه و نیلوفر در صورت سرفه و الا شربت انجبار و لیمو و نحو آن نموده اند لیکن آنچه احقر تجربه یافته شیر خر را درین تپ منفعت بسیار است و اولی آنست که مطلقاً آنرا استعمال نمایند **شریف خان** می‌نویسد که من علاج مدقوقی که بدرجهٔ دوم رسیده بود بنوشانیدن شیر خر نمودم با شربت نیلوفر و وقتی قرص طباشیر قابض و گاهی قرص کافور حسب حاجت استعمال کردم و شیر او لا از هفت توله شروع نمودم و تا سه روز برهمین قدر توقف کنانیدم بعد ازان هر روز یک یک توله افزودم تا آنکه بپاؤ آثار رسید بعده برهمین قدر وقفه نموده باز زیاده کردم پس هنگامی که آنرا سوء هضم و غیره عارض گردید از شرب او باز داشتم و بعده بار دیگر دادم و جالینوس گفته که اگر تدبیر آبزن و مرغ و آب نبودی بعلاج دق سبیل نمی یافتم **مولف** اقتباس می‌نویسد که تدبیر مبرود مرطب از نه وجه باید کرد **اول** در تدبیر لباس و هوا و مسکن و مفرش خیانچه در خانه که آب را گذر نباشد و باد شمال را ممر نبود باید که طبقهای بسیار پر آب گرد او نهند و خیار و بادرنگ و کدو و ترنج و هندوانه پاره پاره کرده دران اندازند و همچنین گلهای بارد خوشبو و غیر خوشبو مانند گل نیلوفر و بنفشه و گرهل و کدو و چاندنی و گل سرخ و سداگلاب و سداسهاگن و یاسمین و بیله و هارسنگهار و بید مشک و کرنه و نارنج و کاغذی و داودی پیش نظر دارند و همچنین از گلها و برگهای سرد توده توده گرد اگرد بیمار نهاده دارند و لمحه لمحه بصندل و گلاب و سرکه و آب یخ آنرا تر دارند و در شبانروزی چهار پنج مرتبه تجدید نمایند و زمین و روی دیوارهای خانه را بآب گلاب و سرکه تر سازند و شاخهای تر مانند خرفه و بقلهٔ یمانی و چاندنی و بید مشک و باقلا و کشنیز سبز مع گل پیش بیمار دارند و در هر چند ساعت تازه سازند و تمام درون و بیرون خانه را بگل سفید خوشبو که آنرا بهندی بیدول گویند و یا گل ملتانی و یا گل ارمنی و نیشاپوری تازه تازه بمالند و باقی همانست که در قول جرجانی گذشت **دوم** تدبیر حمام و آبزن اگر در آب حمام گل بنفشه و نیلوفر و برگ کدو و خطمی و کاهو و کشنیز همه سبز هر یک سه قبضه بپزند بهتر باشد و آبزن باین طور سازند گل بنفشه و نیلوفر و گرهل و کاسنی و خیار و سداگلاب و باقلا و هارسنگهار و سداسهاگن و چاندنی و کشنیز هر یک پاؤ آثار برگ بید و کاسنی و کاهو و کشنیز و گلاب و خطمی و خبازی هر یک نیم پاؤ جو مقشر نیم آثار خیار و بادرنگ و کدو هر یک نیم آثار و پنج توله مغز تربوز سه پاؤ گلاب هفت شیشه آب شیرین بقدر حاجت برادهٔ صندل سفید شش توله همه و یا هر چه ازینها بدست آید بکار برند و دو ساعت نجومی قبل از آبزن آتش جوشانیده بدهند و اگر از یکساعت نجومی در آبزن نیز بیمار برنجد باید که او را بر کرباس مفروش نشانیده بردارند و گوشه های او گرفته بآهستگی در آبزن فرو گذارند و دو سه مرتبه بردارند و بگذارند پس بیرون آورده روغنهای مرطب بمالند و یکساعت نجومی استراحت فرموده غذاهای قویهٔ مرطبه مانند گوشت بزغاله و بره و بچهٔ مرغ خانگی که دران جو مقشر پخته باشند بدهند و باقی در قول شیخ گذشت **سوم** تدبیر تمریخ ادهان مرطبه چون روغن کدو و بنفشه و کاهو و خشخاش چهارم حصه شیر بز و یا زن و یا خر و مسکهٔ گاو و یا بز و باید که بعد نیم ساعت به پنبه نرم بستردن تن را پاک نموده باز تجدید تمریخ نمایند و بعد از غذا اندهین فرمایند **چهارم** تدبیر دادن شیر خر و بز و زن **پنجم** تدبیر دادن دوغ و طریق این هر دو در باب سل مسطور شد **ششم** تدبیر استعمال حبوب و سفوفات و اقراص و عرقیات و ماءالقرع و ماءالخیار و آب هندوانه و این همه در ذکر ادویهٔ نافع دق مسطور شده **هفتم** تدبیر اضمده و اطلیه باید که قبل از غذا بکار برند بدین صفت کشنیز سبز و گل سرخ و بستان افروز هر واحد یکتوله کشنیز خشک تخم کاهو صندل سفید گل ارمنی هر یک هفت ماشه کافور سه ماشه بر حوالی دل ضماد کنند و پارچهٔ کتان بران چسپانند و نگذارند که خشک شود و ضماد آرد جو با اندکی کافور بسیار مجرب است **هشتم** تدبیر تنقل بسبز و بارده مانند مغز تخم خیار و بادرنگ و تربز و کدو و هندوانه باید که بر برف سرد کرده میان هر دو طعام بکار برند و اگر اندکی کافور و نبات سوده بران پاشند بهتر باشد و همچنین انار ولایتی و به و سیب و زردآلو و ناشپاتی و تربز و عناب و انگور تازه در عرق بید مشک و برف پرورده **نهم** تدبیر اغذیه آنچه درینجا سودمند است اینست بنوماش مسلم یا مقشر که با پالک هندی و رومی و با برگ کاهو و با کشنیز و با کاسنی و با بادرنگ و با خرفه پخته باشند با نان تنک و یا برنج دهند و یا کدو و سبز و خیار و بادرنگ و پنیر و توری و بهینڈی و امثال اینها تنها و یا در لحم بزغاله و بره پخته دهند و یا کله پاچهٔ بز و یا چوزهٔ مرغ و ماهی خرد دهند و ماءالشعیر ساده و سرطانی و لحمی بسی نافعست **فائده** هرگاه که طبع نرم شود باید که پست کنار و شاهبلوط و سنجد و زعرور و قرص طباشیر قابض لولوی علوی خان و حب و سفوف لولوی ایشان دهند نسخهٔ قرص در ذیل ادویهٔ مرکبه گذشت **صفت** حب مذکور طباشیر سرطان سوخته ابریشم مقرض مروارید ناسفته کهربا صندل سفید لعل یاقوت رمانی و سفید هر مهرهٔ خطائی انجبار دم الاخوین مغز بهدانه نشاسته بریان شادنج مغسول عصارهٔ لحیة التیس صمغ عربی حب الآس کثیرا رب السوس هر واحد یکدرم مغز تخم کدو و خیارین و کاهو هر واحد یکنیم درم سبد سوخته اقاقیا مغسول طراثیث گل ارمنی و قبرسی و مختوم و داغستانی هر یک یکدرم زعفران افیون هر یک سه حبه کافور چهار حبه بلعاب بهدانه حبها سازند شربتی یکدرم با عرق بید مشک هفت توله **صفت**

سفوف مذکور مروارید ناسفته بسد هر مهره صندل سفید زرشک ابریشم مقرض طباشیر پوست بیرون پسته دانه هیل کشنیز خشک انار دانه سماق مهره بریان کهربا مصطکی گل گاوزبان هر یک یک مثقال ورق طلا عنبر اشهب هر یک دو دانگ ورق نقره یک مثقال و یکدانگ تخم بارتنگ تخم شربتی هر یک سه مثقال شربتی از یک مثقال تا دو مثقال با عرق بارتنگ و غذا آش جو بریان با چهارم حصه آن عدس مقشر پخته دهند و رازی فرموده که حب الآس و مانند آن در آش جو پخته دهند و هرگاه که بیمار را از ضعف غشی آید باید که ماء اللحم ساده و یا ممزوج بشراب چهارم حصه آن دهند بگیرند گوشت بزغاله از چربی پاک کرده بوزن یکنیم پاو و در پاتیله قلعی دار نهاده گلاب و بید مشک و آب باران هر یک پاو آثار داخل کرده سر آنرا پوشیده باتش ملایم بپزند تا آب از گوشت جدا شود و گوشت هنوز نا پخته باشد از و بگیرند و بفشارند تا هیچ تری در گوشت نماند پس آن آب را در پاتیله انداخته در اندکی روغن بادام و یا گاو مطیب ساخته و اندکی کشنیز خشک و نمک لاهوری اضافه نموده بجوشانند که بنیم آید بنوشانند و هر روز تازه تیار سازند ماء اللحم مرکب منقول از قوانین العلاج که درین باب بسیار مفید است گوشت بزغاله پنج آثار کشنیز خشک دانه هیل آمله سانج هندی هر یک دو توله نمک لاهوری سه پاو در روغن گاو بریان کرده سیب ولایتی ده عدد کسیرو پاو آثار صندل سفید سه توله گل نیلوفر گل گاوزبان تخم خرفه هر یک شش توله مغز تخم کدو پنج توله برگ گاوزبان ابریشم خام خاکشی هر یک نه توله آب تربوز و خیار و لیمو شربتی هر یک نیم آثار گلاب و بید مشک هر یک یک آثار عرق گاوزبان و بید ساده هر یک دو آثار برگ ترنج و ریحان و پودینه سبز هر یک یکقبضه بدستور عرق کشند شربتی از هفت توله تا نه توله و مختار ابن هبل فرموده که خاکشی مدبر با شیر بز درین باب عظیم الاثر است و طریق او اینست که خاکشی هر قدر که خواهند در پارچه سفت دو ته بسته در دریائی که آب آن شیرین بود یکصد و یک مرتبه غوطه دهند و در سایه خشک ساخته با شیر بز یا غرما یا ده اسپغول آ بنند بدانند که چون نوبت بذبول رسد و عقب آن غشی متواتر و خفقان و اسهال و ذربانی و سجح و زحیر و تهیج اطراف افتد و عرق بسیار آید درین حالت دست از علاج باز کشند و بیمار هر آرزوئی که از اقسام اطعمه و اشربه در دل داشته باشد هرگز باز ندارند که قرب موت است تا خواهشی در دل نماند و اما انجا که تپ دق صاحب ورم باطنی را افتد باید که همگی عنایت در تحلیل و اصلاح آن مصروف دارند و انچنان باشد که ابزنها و حقنهای محلله معتدله و همچنین اضمده و اغذیه و اشربه بعمل آرند و هر دوائیکه تحلیل و اصلاح ورم نماید اگرچه گرم بود بکار برند خصوصا که تریاقیتی دران باشد و در استعمال مبردات چندان دلیری نباید کرد که ضرری عظیم میرساند و صاحب خلاصة التجارب نوشته که زنی را از صعوبت وضع حمل و سوء تدبیر در رحم ورم پیدا شده بود و مدت آن دراز گشته و تپ آهسته چند روز ظاهر و گاهی مخفی بودی و بذبول انجامید والده او که از طبابت وقوفی داشت حقنهای نرم و منضج و محلل و معتدل چون شیر گاو و پارچه دران تر کرده و فرزجهای محلله در هفته دو سه نوبت او را فرمودی بهمین تدبیر آن ورم تحلیل یافت و خلاص شد و ایضا دختری نوجوان را در غب خالص بسبب کثرت استعمال مبردات ورم رحم پیدا شد و تپ خفیف و حبس حیض داشت و نوبتش نزدیک ذبول رسیده بود و اطبا تپ دق تجویز کرده قرص کافور و ماء الشعیر سرطانی میدادند و هیچ فائده نمیشد و من از معاینه قاروره و نبض و دیگر عوارض دریافت کردم که تپ دق نیست همه عوارض از ورم رحم اند و امر باستعمال حقنهای لینه منضجه معتدله علوسخان و فرزجها و اطلیه و اضمده کردم و دوا شیره حب کاکنج و تخم خربزه هر یک نه ماشه صعتر چهار ماشه در عرق مکوه داشتر خار هر یک نه توله برآورده شربت کشوث علوسخان و شربت بزوری هر یک دو توله داخل کرده دادم و غذا شوربای بچه مرغ با نان تنک مقرر کردم بهمین تدبیر در مدت دو ماه صحت کلی حاصل شد و اما در حالت ترکیب تپ دق با حمی عفنیه بعد از رعایت ما شترک تدبیری نمایند که نضج و تحلیل خلط عفن کند و انچنان باشد که اگر تپ صفراوی بود شربت بنفشه و آلو وغیره دهند و اگر تپ بلغمی بود پس مطبوخ افسنتین و شربت بزوری حار دهند و اگر تپ سوداوی باشد مطبوخ بسفایج وغیره دهند و اگر احتیاج باستفراغ آید جهت رفع عفونت مرفق مغز خیارشنبر با شیرخشت و ترنجبین و گلقند و روغن بادام دهند بعده قرص گل صغیر و طباشیر و یا زرشک با شربت بزوری در عرق بید ساده و یا گلو دهند و بعد از زوال تپ عفنی بمعالجه تپ دق مشغول شوند و حتی الامکن نگذارند که طبع نرم گردد و اگر نرم شود باید که بزودی تمام در حبس آن کوشند بدستوریکه سابق نوشته شد و شخصی از طفولیت بنزله بارد مبتلا بود و حمی شطر الغب از مدت شش ماه میداشت آخر سقوط قوت و اشتها و لاغری بدن بدرجه غایت رسید و اطبا حمی دق بسبب التباس شطر الغب تجویز نموده بقرص کافور و آب بید ساده و دیگر مبردات علاج میفرمودند و تا مدت نه ماه هیچ سود نکرد چون بمن رجوع کرد تپ بلغمی لازمه نزلی تشخیص کرده قرص افسنتین سه ماشه در خمیره گاوزبان عنبری نه ماشه سرشته همراه مرق گلو که بر درخت نیم پیچیده سه توله و اصل السوس هفت ماشه و شربت کشوث علوسخان و شربت بزوری معتدل هر یک یک توله داخل کرده دادم و گفتم که هر روز مرق یکنیم توله و هر روز شربت ششماشه اضافه نمایند تا یکهفته و وقت شام حب سیماب مطبوخ

ترکیب ماء اللحم

طریق تدبیر خاکشی

حکایت

حکایت

صمغ عربی که بنزله معمول ست باید داد و غذا شوربای بچه مرغ و سنگخواره و فوغانی نان روغن تنوری مقرر کردم و گفتم که بعد هفته مرق او شوربا بدستوری که اضافه نموده بدهند بکاهند و بعده ببرد و مضاعفت دهند تا یک هفته و همچنین بکاهند حسب معمول داشتند از این تدبیر در مدت دو ماه صحت کلی یافت

دق الشیخوخة

یعنی دق پیرانه هرچند این مرض از جنس حمیات نیست لیکن عادت اطبا بران جاری شده که آنرا بعد حمی دق ذکر میکنند زیرا که این هر دو مرض در بعض لوازم چون دقت جسم ولاغری آن مشترک اند و انسان بصورت مدقوق می نماید و اگرچه میان اسباب این هر دو منافات ست و معنی دق الشیخوخت استیلای یبوست بر مزاج ست بغیر تپ و گاهی با وجود غلبه بخشکی بر مزاج در حرارت و برودت معتدل بود و این کمتر ست و گاهی با خشکی برودت نیز غالب بود و این حال را دق الشیخوخت و دق الهرم بهر آن نامند که بدن را پیش از رسیدن وقت پیری احوال پیری از ذبول و یبس و شکن بر اعضا عارض شود و درین مرض پیران سریعتر از جوانان افتند و جوانان سریعتر از صبیان واقع شوند با آنکه گاهی جوانان و صبیان را نیز عارض شود و اسباب این مرض پنج نوع ست یکی استیلای برودت از شرب آب سرد در غیر وقت او چنانچه بعد حمام و جماع و عقب حرکات سخت و ریاضت قوی و یا در حالت ضعف بدن در هنگامیکه مسام کشاده باشد و قوت تحلیل شود و اعضا بر کشیدن آب سرد بسوی احشا حریص شوند پس آب اعضای باطنی اسرد کند و معده و حرارت غریزی را ضعیف نماید و بدان سبب قوت غاذیه از کار خویش باز ماند و همچنین در حمیات عفونی که هنوز ماده خام باشد و قوت ها ضعیف از آب سرد خوردن سردی غالب شود و ماده منفسد شود و قوتها از کار باز ماند چنانکه در آخر زمانه پیری باشد دوم بخارات ردیه اخلاط بارده که بجانب دل صعود کنند و حرارت دل را سرد نماید و حرارت او منطفی شود و مزاج او بسوی جمیع اعضا سرایت کند سوم حرارت که بسبب ریاضت یا حمیات محرقه یا اوجاع شدیده و غیر آن رطوبات تحلیل کند و فنای رطوبات حرارت غریزی بمیرد و عقب آن برودت و یبس پدید آید و یا آن حرارت رطوبات را بگدازد و این انجماد حرارت غریزی بخنق و غمر زیر نمود نماید و عقب او بسبب کمبود حرارت و بجهت عدم ورود بدل طبیعت ضعیف گردد و برودت و یبوست غلبه کند چهارم استفراغات قوی که روح و ماده حرارت غریزی دران استفراغ خرچ شود و قوتها تحلیل گیرد و حرارت غریزی ضعیف شود پنجم افراط تبرید باشربه و ضماد و افذیه بارده در علاج اصحاب حمیات حاره و دق و دیگر امراض گرم تا بدان سبب حرارت غریزی منطفی گردد و مزاج متغیر شود و سردی غالب آید بالجمله چون این مرض مستحکم شود علاج نتوان کرد و اگر آنرا علاج بود دی پیری و موت را باز داشتندی **و علامات این مرض** آنست که بدن و چهره خشک و بدرنگ بود و باشد که رنگ بسبزی گراید و بصورت مدقوقان بود و علامات ذبول نحافت و قشف پیدا باشد مگر با وی اشتعال و التهاب و تپ نباشد بلکه اکثر لمس بارد بود و اگر با یبوست برودت باشد و نبض مریض مثل نبض اصحاب حمی دق نبود بلکه صغیر بطی متفاوت باشد مگر آنکه ضعف اشتداد نماید که دران هنگام نبض متواتر شروع کند و خصوصا در کسی که او را این مرض از شرب آب سرد بهم رسیده باشد و بول ایشان سفید رقیق مائی باشد و احوال مریض از خشکی و زوال نضارت اعضا مشابه احوال پیران باشد و قلت اشتها و ضعف هضم بود **و علاج** تدبیر مرطب مسخن و تعدیل مزاج کوشند تا مرض مستحکم نشود مثلا جدوار خطائی یکماشه جواهر مهره نیم ماشه در خمیره گاوزبان عنبری نه ماشه ورق طلا یکعدد آمیخته بخورانند و شربت یاقوت علوی خان دو توله در عرق عنبر شش توله حل کرده تخم شربتی و تخم خشخاش یک سه ماشه پاشیده بنوشند و بعد یکساعت نجومی نیم برشت خورانند و بالایش چهل درم شراب انگوری بدهند بعد دو ساعت حمام و آبزن سازند که مرزنجوش و گل بابونه و گل ماشقانه و تخم گاوزبان و تخم انجره هر یک ده مشت دران پخته باشند و بعد یکساعت ازان شوربای بچه نر و یا مرغ و یا کبوتر بچه که دران دارچینی و خولنجان و زنجبیل و فلفل کرده باشند با نان دهند و خواب کنند و چون بیدار شوند و غذا نیک هضم شده باشد روغن نرگس و سوسن و غیره تنها یا با موم بر همه بدن بمالند و وقت شام ماء اللحم با شراب ممزوج اول بدهند و بفاصله نیم ساعت نجومی دوای صبح نوشانند و بعد هضم ماء الغذا اغذیه بالا نان دهند و خوردن مربای زنجبیل و سیب و قرنفل و انناس و شقاقل که با عسل ساخته باشند بسیار نافع ست و همچنین لیسیدن عسل تنها و همچنین نوشیدن شربت سیب چهار توله در عرق کیوره و بادرنجبویه هر یک شش توله سفید و رازی گفته که شیر گاو تازه نیم پاو با سه توله قند سفید تا دو هفته خوردن رافع این علت ست و باید که ابتدا بمسخنات قویه نکنند والا مریض تغیر مزاج مفاجاة هالک گردد بلکه بتمهل و تدریج استعمال نمایند و از هرچه محلل بود باز دارند و ترک ریاضت کنند شیخ میفرماید که معالج علاج این مرض هنگام غیر استحکام بر جا آرد کند که مستحکم نشود و نزد استحکام بیماری تا اید که زمانه هلاکت اندکی دیر کند بدون آنکه شفا حاصل گردد و در قانون در معالجه ایشان تسخین و ترطیب ست و از مرطبات عمده حمام ست چنانچه معلوم شد

و آنرا استعمال نکنند مگر بعد هضم طعام زیرا که اگر آنرا عقیب تناول طعام استعمال نمایند قوت را ساقط کند و دوم حقنه معمول از کله پاچه و نخود و گندم هر یک ده درم و انجیر و خار خسک
و بابونه و اترین نیم رطل یا معاقیه روغن کنجد و روغن بادام استعمال کنند و مالش بدن بالای طعام استعمال نمایند و شیر از پستان مکیدن ایشان را شدید النفع ست و غسل
برای آنها نهایت نافع بود چنانچه او در اصحاب حمی دق گفت غایت مضرت ست سوم هر غذای مرطب سهل النفوذ سریع الانحدار که دران لزوجت نباشد مثل ماء اللحم و زرده بیضه نیم برشت
و شراب رقیق خوشبو قلیل المقدار برای ایشان مفید واقع ست و واجب ست رعایت ترطیب از آبزن و اضمده و مروخات و اغذیه و غیره که در باب دق مذکور ست
و بدان چیزی سخن از رویای مخلوط سازند ایلاقی وجه جایی مینویسند باید دانست که این علت را علاج از مهر آن باید کرد تا مستحکم نشود و چون مستحکم گردد زود هلاک کند و اصل علاج
این مرض آنست که جهد نمایند تا مزاج را در گرمی و تری باعتدال باز آرد و آنچه دران اعانت کند حمام و آبزن بعد انهضام طعام ست و این حقنه آنرا موافق باشد صفت آن
سر و پاچه بره را پاک کرده بکوبند و یک مشت نخود و یک مشت گندم و ده درم شبت و ده درم بابونه و ده درم خار خسک و ده عدد انجیر سیاه فربه در پنج من آب بپزند تا دو سیر از آن
آب بر دو صاف کرده مقدار ده استار یا ربع من ازین شوربا بستانند و ده درم روغن گاو و ده درم روغن کنجد تازه و پنج درم روغن بادام و اندکی موم گداخته هم بیامیزند و حقنه
کنند سه روز متواتر و پنج روز ترک نمایند و باز این حقنه سه روز دیگر بکار برند و پنج روز دیگر بگذارند و باز حقنه کنند چند بار برین ترتیب این حقنه بعمل آرند و هر بار که حقنه کنند از پس آن
اعضا را بروغنی لطیف مثل روغن نرگس و سوسن و خیری چرب کنند و هر صبح ترنج مربی یا زنجبیل پرورده و شقاقل پرورده با اندکی از عسل آن بخورند و پس از یکساعت
پنج زرده بیضه نیم برشت یا بیشتر بخورند و بالای آن مقدار چهل درم تا پنجاه درم شراب انگوری بخورند و دو ساعت بران صبر کرده در حمام روند و چون ازان برآیند آسایش
کنند پس شوربای لحم بره و نخود و توابل پخته بخورند و شیرینی از عسل سازند و اگر اراده خوردن شراب بعد طعام کنند از صد درم زیاده نخورند و بوییدن نرگس و مرزنجوش و ترنج و عود
صلیب سود دارد و هر گاه قوتی بدان باز آید و اثر تری ظاهر گردد معاجین کبار چون دواء المسک و شرودیطوس و تریاق کبیر موافق باشند و از مجامعت دور باشند ابن نوح
گوید که حیله کنند بهر حیله لطیفه تا بدن فربه شود و این چنان باشد که عسل مربیات حاره و مثل عسل زنجبیل و مانند آن بدهند و شوربای لحوم بره و کبوتر بچه غذا سازند و شراب
رقیق صاف بنوشند و در آبزن که اندر آب آن بابونه و مرزنجوش پخته باشند بنشینند و خوشبوی یاسمین ببویند و عود تبخیر کنند و در شب مواضع بدن را بموم روغن که از روغن خیری
یا نرگس ساخته باشند چرب کنند ابن الیاس گوید که هر صبح شربت سیب شیرین ده درم با شکر سفید ده درم بنوشانند و غذا زرده بیضه نیم برشت و هریسه معمول بلحم بط
و ماکیان و ماء اللحم و نخود آب بلحوم بزغاله و بره دهند و عسل با شکر سفید ایشان انفع بود و ابدان ایشان را بقیروطی متخذ از روغن بنفشه و کدو چرب سازند و مروخات بروغن گاو
و پیه بط و ماکیان و مرغابی سازند نجندی گوید حق آنست که شفا درین مرض متعذر ست زیرا که آن بترطیب باشد و ترطیب باغذیه بود و آن بهضم تمام شود و هضم در ایشان ضعیف
بود بسبب برودت و آن محتاج بتسخین باشد و اکثر مسخنات مجفف اند بلکه همه سخن قوی مجفف باشند و گویند که نافعتر چیزی برای ایشان از شراب ممزوج بعد هضم غذا نیست

ذکر اعراض تابع حمیات

شیخ میفرماید اعراضیکه در حمیات حادث میگردد مثل نافضه و برودت و قشعریره و عرق بسیار و رعاف مفرط و قی عنیف و اسهال مضعف و یبس فم و عطش شدید و سبات
کثیر و سهر لازم و خشونت زبان و عطاس سخت و صداع صعب و سعال متواتر و سقوط اشتها و بولیموس و شهوت کلبی و شهوت ردی و فواق ست نجیب گوید که گاهی
حمیات را اعراض کثیر مختلف تابع میشود پس بعضی ازان مشاکل حمی ملایم مزاج آن بود و علاج آن مثل علاج تپ باشد مثلا صداع که در تپ بسبب ابخره حاره متصاعد
بسوی سر عارض شود علاج تپ و علاج صداع بیک نوع تدبیر باشد و بعضی اعراض مخالف مرض بود و علاج او مضاد علاج مرض باشد و چون قصد بعلاج یکی ازان دو
نمائیم دیگر زیاده شود پس درین هنگام می باید که نظر کنند هر کدام ازان هر دو که قوی تر و غالب تر باشد بر مریض قصد مداوات آن نمایند و عنایت بعلاج آن باشد پس
اگر مرض قوی تر و عظیم الخطر بود قصد علاج او کنند و از عرض نیز غافل نباشند و اگر عرض قوی تر و خوف ازان شدید تر باشد قصد در مداوات عرض کنند بعد از آنکه از مرض غافل
نباشند مثال اول آنست که شخصی را تپ موسمی باشد علاج آن فصد ست مگر آنکه معده آن علیل بود بسبب تخمه که او را عارض شود یا فساد طعام که در معده او فاسد گردد و او را ازان
غثیان و لذع و تقلب نفس عارض شود و بسبب این قوت او ضعیف گردد درین صورت اقدام بر فصد نباید کرد زیرا که اگر فصد آن کنند ضعف قوت و انحلال زیاده شود
بسبب نقصان حرارت غریزی با اخراج خون بلکه قصد علاج معده و تقویت آن نمایند تا آنکه امر او مستقیم گردد و بعده فصد مریض کشایند و ایضا مثال

و دیگر آنست که انسانی را تب حاد باشد و آنرا غشی هم رسد پس طبیب را مراد مضطرب ساخته بدلون غم آب بر ریض اسمای نعتند و استعمال اشیای سخنه از خوف انحلال قوت حیوانی گرداند و اگرچه شراب
در تب افزاید لیکن غشی را از روی خوف اعظم ست پس برین قیاس معالجه حمیات و اعراض تابعه آنها و سائر امراض که بادی اعراض ردیه باشد باید کرد چنانچه در اوجاع قولنج هنگام
اشتداد صاحب او را اشیای مخدره مسکنه اوجاع دهند و اگرچه در سبب مرض افزاید و آنا اعراض تابع حمیات قبض شکم و غشی و غیر آنست که در قول شیخ مذکور شد سعید گوید که مراد
تبی که تابع او اعراض غریبه باشد از استعصار اعضای رئیسه بمشارکت بود و استدلال بران بغشی عظیم باقی متواتر یا سعال یا فلق یا عرق مفرط یا سهر موذی ست و بعضی متاخرین
مینویسند چند اعراضیکه در حمیات حاره پیدا آیند اگرچه مهلک اند لیکن باید که بی تدبیر هم نگذارند و آن تشنج یابس و قی الدم و نفث الدم و درد شکم و درد سر که بعد از تنقیه افتد
و ضیق النفس و کرب و عسر البلع و احتلام و غیر آنست که در قول شیخ گذشت و از ابتدا اهم مهلکات اند خصوصا که بعد از تنقیه افتد

تدبیر نافض و قشعریره و برد

یعنی لرزه و فراشا و سردی قی کردن بآب گرم و سکنجبین مجرب ست و بعض ادویه مانع لرزه در انواع حمیات خلطیه مسطور شده و بقول شیخ انچه از اینها تابع او عرق بود آن بسرعت
صلاح یابد و محتاج بتدبیر نباشد و بحرانی را واجب ست که معارضه نمایند بدفع از ادویه رادعه و حابسه و نه بدانچه ضعیف کند و غیر بحرانی را گاهی بستن دست و پا و مالش نرم و گرم کردن
پوشش و مالیدن روغن شبت و بابونه اگر احتیاج افتد ساکن نماید و اما قوی از اعراض مذکوره چون دوام کند در حمیات باشد یا در غیر آن لازم ست که دست و پا او موضع کثیر
بربندند و بروغن بابونه و اصل السوس بمالند و بعضی تقویت این روغن بمثل قاقله و جندبیدستر و سداب و شیح و پودینه و دیوبق و فلفل و عاقرقرحا می نمایند و گاهی از این
تجاوز میکنند باستعمال لطوخات خردل و حلتیت و گاهی این ادویه را یعنی از قاقله تا آخر در آب می پزند بعده دران روغن را جوش میکنند و آب جرجیر درین باب نافع ست
اگر بر بدن بمالند یا در روغن بپزند همچنین پودینه دشتی و آب اوست صفت روغن جید برای این عوارض بگیرند شبت خشک و مرو پودینه و سداب و فلفل و عاقرقرحا
و در شراب نیک بجوشانند پس صاف کرده نصف او روغن کنجد داخل کرده بپزند تا آب فانی شود و روغن بماند و بمالش استعمال نمایند و از روغنهای قوی در مثل لرزه
تپ ربع روغن قسط و روغن قیسوم و روغن سوسن و روغن بادام تلخ ست در یک اوقیه روغن بقدر سه درم فلفل و یک دانگ عاقرقرحا سوده آمیزند و افسنتین
در روغن کنجد جوشانیده یا زیت که دران کرفس پخته باشند استعمال نمایند و دخول در زیت گرم بسیار نافعست و گاهی احتیاج بمشروبات افتد و اکثر آنست که شرب
آب بسیار گرم و انکباب بر بخار آن تسکین آن نماید و اگر ازین ساکن نشود و ماده غلیظ تر باشد در آب انیسون و پودینه و تخم کرفس و مصطکی و جرجیر و شبت و مانند آن جوشانند
و تنخیر بآبیکه دران مثل شیح و قیسوم و پودینه و شبت و اذخر و سداب و مرزنجوش و قسط جوشانیده باشند باید کرد و بزور حاره و جمیع ادویه قوی الادرار تسکین لرزه نماید و از ادویه
مسکن لرزه عظیم در تپ ربع و مانند آن که از اخلاط غلیظ حادث شود اینست که قسط یک مثقال بآب گرم بخورند یا غاریقون بمثل او در آب گرم و غاریقون را منافع
عظیم ست و گاهی با آن اندک افیون می آمیزند و خواب و عرق می آرد و شدت لرزه و غیره را دفع میکند و ایضا ایرسا مقدار مثقالی بآب گرم بخورند و ایضا ابهل وزن
مثقال بآب گرم و ایضا فطراساليون مثقال بآب گرم و از مرکبات تریاق فاروق و تریاق حکیم غزه و کمونی و فوتنجی و فلافلی ست و شربت عسل که دران مثل سداب
و حلتیت و عاقرقرحا و فلفل جوشانیده باشند حب مجرب که مریض یکساعت قبل از لرزه بخورد و در بستر دراز شود و هوای او باتش و پوشش گرم بود پس
تعدیل یا منع او نماید بگیرند میعه و مر و افیون و جاوشیر و فلفل هر واحد یک جزو و بروغن گاو سرشته بقدر باقلا بخورند ایضا بگیرند جاوشیر و جندبیدستر در و فود و حلتیت
و عاقرقرحا و افیون اجزا مساوی و مثل او ساخته استعمال نمایند نسخه دیگر جید بگیرند جاوشیر و سکبینج و انجدان و زیره سیاه و تخم کرفس و فلفل هر واحد یکنیم مثقال زرنبنج
و زعفران و زراوند و جندبیدستر و فرفیون و مر و نانخواه و زنجبیل هر واحد دو دانگ تخم حرمل و عاقرقرحا هر واحد یک مثقال بعسل معجون سازند شربتی یک بندقه بآب بسیار گرم
و گاهی دران بنوشیدن شراب گرم کرده و ادویه و اغذیه گرم و اسهال بمثل ایارج و سفرجلی و تری حاجت افتد بلکه اگر لرزه متعب خصوصا بدون تپ باشد حب منتن مجرب آنست
که این شفای اوست صاحب کامل گوید که علاج لرزه و قشعریره اینست که مریض آب گرم جرعه جرعه بسیار دفع بنوشد و عضلات ساقین او را بعصابهای عریض
بربندند و اسفل قدم و کف او بمالند و دست و پای او در آب گرم گذارند و لزوم پوشش جامها نمایند پس اگر لرزه و قشعریره مدام بسیار پیدا شود باید که مالش بدن
بدستهای بسیار باعتدال نمایند تا آنکه مالش سائر بدن را عام گردد و در زمانه اعراض او دوست را بروغنی که دران حاشا و پودینه کوهی و بابونه و مانند آن پخته باشند

چرب کرده باشند و اگر تپ بلغمی و سوداوی قوی باشد درین روغنها اندک فلفل یا جندبیدستر حل کنند و اگر غاریقون یکدرم تا یک مثقال بخورند لرزه حادث از اخلاط بلغمی غلیظ لزج را منفعت بین نماید و همچنین بود تریاق نهری اگر با ماء العسل بخورند گیلانی گوید که وقت لرزیدن بدن هر دو پای مریض را در آب گرم نهند و روغن شبت و روغن بابونه گرم کرده بر مهرهای پشت و بر دست و پای بمالند قدری افیون و ورق الخیال با یاقوتی معتدل یا جامع ممزوج کرده بخورانند قبل از لرزه و عقب آن گلاب گرم کرده بدهند.

تدبیر افراط عرق در حمیات

بقول شیخ بحرانی راحتی الامکان بند نباید کرد و چون ضرورت افتد و از حد تجاوز کند باید که ترویح و تبرید مکان نمایند و اگر کفایت نکند مریض را امکان سر در گهواره نشانند و عرقی که آید آنرا بار بار نشف نکنند که این سبب ادرار و تکثیر اوست و گاهی غشی می آرد پس نشف او در غشی افزاید و ترک نشف عرق را حبس کنند و لازم ست که مالش بدن بر روغن گل قوی و بر روغن مورد و بر روغن بید و بر روغن گلنار نمایند و بلیمی محت و سیب زنخت و گل سرخ و گلنار و دیگر قوابض در آب جوشانیده صاف کرده در ان روغن انداخته بپزند تا آب فانی شود و آن روغن را سرد کرده بمالند و گاهی حب الآس و گلنار و کهربا مثل غبار سوده و مانند آن ادویه قابضه بر بدن می پاشند و حبس عرق میکند و گاهی حبس میکند سرکه ممزوج با آب عصاره حصرم و طبیخ گلنار و طبیخ مازو و طبیخ مورد و آب بید عجیب ست و آب حی العالم همین اثر دارد و چون امر مشتد گردد از ین ادویه حبس عرق نگرد و طلا بلعابات بارده و بصمغ نمایند و خصوصاً چون در امثال این صندل و کافور آمیزند خصوصاً چون باین هر دو طلا کرده بهوای سرد ترویح نمایند و در اشتداد امر واجب ست که برف بر دست و پا نهند و یا اطراف در ان نهند و یا بآب سرد غسل کنند اگر بران صبر نمایند و حرارت شدید و مشتعل ای و قوت قوی باشد عباس گوید که اگر عرق مفرط باشد و خوف سقوط قوت بود بدن مریض بروغن مورد یا آب مورد و توتیا سوده با گلاب و یا بروغن خلاف چرب کنند و یا گل سرخ خشک و مازو سوده بر بدن پاشند و اگر مکان مریض گرم باشد بجای سرد که در ان هوای سرد آید نقل کنند تا بدن بدان قوت یابد و عرق بایستد جرجانی گوید که تدبیر باز داشتن عرق آنست که جامه سبکتر کنند و هوای خانه خوش گردانند و اگر حاجت آید برگ مورد تر در آب بهی بروغن گل بجوشانند تا آب برود و روغن بماند بر پشت و مفاصل بمالند و اگر مورد تر نباشد برگ مورد خشک و گلنار و گل سرخ و معصفر و بهی پاره کرده در آب بپزند و بقدر چهارم حصه آن آب روغن انداخته بجوشانند تا آب برود و روغن بماند و اگر مازو نیز کوفته با ادویه مذکوره بپزند قوی تر باشد و برگ مورد سوده بر بدن پاشند و اگر افراط عرق از حد بگذرد بلعاب اسپغول و بهدانه با صمغ عربی آمیخته طلا کنند بعضی متاخرین می نویسند که اگر عرق بحرانی باشد و علامتش آنست که یکدو پاس یا چهار پاس نهایت یکشبانه روز ماند و هر لحظه بیمار را راحت و خفت رو دهد او را هرگز بند نکنند بلکه چیزهای معرقه نوشانند تا طبیعت را مدد کنند و اگر از عرق ضعف و ثقل دم بدم ظاهر گردد همان زمان آنرا حبس کنند والا بغشی انجامد و بهلاک سازد و این روغن در حبس آن عجیب الاثر ست آب بهی و سیب هر دو عفص و آب جلنار و آب گل سرخ تازه و حب الآس تازه هر یک دو توله و روغن گل برابر همه آمیخته بجوشانند که آبها سوخته روغن بماند صاف نموده تخم مورد و گلنار و صندل سفید و مازو که با هر یک هفت ماشه سوده آمیخته بعمل آرند

تدبیر رعاف مفرط

تبرید و اطلیه و اضمده بارده کافوریه و افیونیه استعمال نمایند و آب سرد بر سر ریزند و طلا و نشوق روغن بادام و کدو و مسکه افضل ادویه مانع رعاف ست و بقول شیخ واجبست که بمنع رعاف بحرانی مبادرت نکنند تا ممکن بود و چون باز داشتن رعاف در حمیات حاده واجب گردد دست و پا را بر بندند و محجمه بجانبی که مقابل منخر راعف باشد بر جگر یا طحال نهند بعده تبرید آن موضع که از طرف او خون آید باید کرد و حتی الامکان تا وقتیکه از تبرید رعاف بند شود محاجم ننهند و در بینی بعض قطورات مذکوره در باب رعاف بچکانند و اگر نافع نباشد تبرید هر سه در ذات مذکوره در باب آن نمایند و گاهی ارباب تپ ربع را رعاف بهم رسد و احتیاج اعانت آن بر عفات معلومه افتد و در ان شفای ربع باشد و اگر خوف افراط رعاف باشد انچه مذکور شد بعمل آرند جرجانی گوید که یخ بر سر و پیشانی نهند و بلیته بآب سرگین خر تر کرده در بینی نهند یا قطره از ان آب در بینی بچکانند و شخصی را دیدم که هیچ تدبیر رعاف او باز نتوانستم داشت از دست همانجانب فصد فرمودم بمقدار بیست درم خون بیرون کردم در حال باز ایستاد

تدبیر قی مفرط

اگر بحرانی نباشد بزودی بند نمایند تا ضعف و غشی نیفتد پس باید که پوست سماق و طباشیر و زنشک هر واحد یکماشه سوده بشربت انار یا ربع منعنع دو توله آمیخته بلیسانند و آب سیب شیرین و به شیرین و نعناع تازه و کشنیز کوهی و گلاب هر یک هفت توله و پوست بیرون پسته هفت ماشه بجوشانند تا بنیم آید صاف کرده نبات سه توله داخل کرده بنوشانند

وانرصندل سفید و تخم خرفه و تخم مورد و گل سرخ هر یک نه ماشه در آب برگ مورد و سیب و بهی ترش سرشته بر فم معده ضماد نمایند و بشیاف نرم ماده را باسفل مائل ساختن نیکوست و اگر بقی سودا بر آید اکثر هلاک میسازد و شربت سیب و سکنجبین مقطری هر یک دو توله در آب برف نوشانند شیخ میفرماید که قی بحرانی را نیز قطع نکنند مگر نزد ضرورت یعنی خوف سقوط قوت و در اکثر اوقات قی و غثیان ایشان بقی منقطع میشود و بعونت چیزیکه استخراج خلط موذی آن کند مثل سکنجبین ساده و آب گرم و گاهی احتیاج افتد بقوی کردن تدبیر پس بدل سکنجبین ساده سکنجبین بزوری کنند و اگر خلط متشرب در طبقات معده و غلیظ باشد بهتر آنست که ادویه مثل صبر مغسول و ایارج کنند و اگر متشرب نباشد اکثر ایارج و صبر نفع کند و اگر متشرب غیر غلیظ باشد سکنجبین با آب گرم آنرا پاک کند و بعد از آن تعدیل او بشرب آب انارین نمایند و اگر آنرا قی کنند بار دیگر بنوشانند تا اعتدال و تسکین یابد و همچنین شربت نعناع با انار دانه و گاهی تسکین او تبرید معده نماید اگر قی صفراوی باشد و واجب نیست که اشیای عفص مسکن قی بعفوصت و عفونت قابضه او از خلط متشرب قریب نمایند زیرا که آنها ردی ست در متشرب خلط افزایند و اما خلط غیر متشرب را گاهی اشیای عفص بقی دفع کند و اگرچه غلیظ مائل باسفل باشد و گاهی معده را بقی کردن آن از فوق قوی نماید اگر خلط رقیق باشد و اما چون قی از صفرا دوام کند و از قبیل متشرب نباشد استعمال قوابض خصوصاً اضمده نافع بود مثل ضماد مرتب از پوست بیخ انار دانه و مانند آن چون اقاقیا و گلنار و گل سرخ بشراب ممزوج یا بسرکه ممزوج و برای قی سودای مفرط اسفنج در سرکه تر کرده بر معده نهند و اگر حاجت بادویه قوی تر افتد ادویه مذکوره در باب قی استعمال نمایند **ایلاقی** و **جرجانی** مینویسند که هرگاه ماده تب در حوالی فم معده باشد غثیان و تهوع و کرب قلق و قی کمتر کنند پس اگر اراده قی کردن باشد بسکنجبین و آب گرم صواب باشد و اگر ماده متشبث بمعده غلیظ باشد ایارج فیقرا که صبر مغسول دران باشد سودمند بود یا حب صبر بایداد و بعد آن آب انار ترش و شیرین دهند تا حرارت ایارج را تلافی کند پس اگر قی امتداد کند و از افراط آن ضعف گردد شربت انار که دران پودینه پخته باشند و آب سیب ترش یا آب بهی که پوست بیرون پسته دران جوشانیده باشند آنرا بازدارد **مجوسی** گوید که اگر با تب قی عارض شود شربت انار منعنع یا رب ریباس یا رب بهی یا رب غوره بدهند و پست سیب یا آب سیب مخوش با پوست بیرون پسته بنوشانند و بر معده ضماد صندل و گلاب و آب سیب و آب مورد و آب بید و اندکی کافور لادن نمایند

تدبیر اسهال

که صاحبان تب را عارض شود طباشیر و کشنیز بریان کتیرا گل ارمنی اسپغول مساوی سفوف ساخته دو درم با شیره تخم خشخاش و خرفه هر یک هفت ماشه لعاب بهدانه سه ماشه شربت خشخاش دو توله بدهند و اگر با اسهال خون هم یار باشد قرص کهربا سه ماشه با شیره کشنیز خشک و خرفه و خشخاش بریان هر یک نه ماشه شیره بهدانه سه ماشه لعاب ریشه خطمی چهار ماشه شربت خشخاش دو توله شربت حب الآس دو توله سبوس اسپغول پنج ماشه دهند و غذا ماش مقشر با برنج بدهند **بوعلی** مینویسد که علاج این در باب اسهال گفته ایم بدان رجوع نمایند و آنچه بطریق اغذیه نفع کند ماش بریان و عدس بریان بکشنیز ست هر کدام از این هر دو بعد جوشانیدن و ریختن آب از آن با انار دانه ترش کرده بخورند **ابن عباس** گوید که اگر با تب طبیعت نرم باشد آب پست جو بصمغ عربی و گل قبرسی هر واحد یکدرم بدهند و اگر در آن حب الآس یا قطعات بهی بجوشانند بهتر باشد و شربت سفرجل و شربت ریباس بنوشند و سفوف معمول از اسپغول و تخم ریحان اندک بریان کرده با اندکی صمغ عربی و گل قبرسی و طباشیر بدهند و غذا امروره زیرباج بر سیب و انار دانه یا بخرفه یا حماض معمول بسماق یا غوره یا زرشک سازند و اگر صلاح نباید آب پست جو نوشانند پس قرص طباشیر قابض و شربت سفرجل بخورانند و اگر این طبیعت با خون باشد سفوف طین یا سفوف کهربا با آب سماق یا آب خرفه وغیره که در علاج آن مذکور ست بدهند و معهذا باید که نظر کنند اگر اسهال بحران حادث شده باشد قطع او سزاوار نیست بلکه آنرا ترک نمایند مادام که قوت متحمل باشد مگر آنکه اسهال اسراف نماید و قوت ضعیف گردد پس آنچه حبس طبیعت کند استعمال نمایند

تدبیر عطش مفرط

شیره بزور بارده مانند خیارین و مغز تخم کدو و هندوانه هر یک نه ماشه شربت نیلوفر چهار توله و یا افشره تمر هندی بگلاب دهند و یا لعاب بهدانه و اسپغول هر یک سه ماشه در گلاب نیم پاو دمادم بهدانه و یا آلو و یا یخ در دهن داشتن و مضمضه با آنها کردن نفع کثیر دارد **شیخ** میفرماید که واجب ست چرب کردن سر بروغنی بارد مثل روغن تخم کدو و کاهو بسیار سرد کرده بر سر ریزند و بر تارک او نهند اگر مانعی مثل نزله وغیره نباشد و ایضاً آبهای سرد مثل جرادة کدو و خرفه و کاهو بار بر ندو در دهن گرفتن لعاب بهدانه مخلوط بروغن گل و علی بانقوع آلو و حب مغز خیار و بادرنگ و کدو و خشخاش سیاه و حب اصل السوس و حب مرقوم در قرابادین برای تسکین عطش و از اشیای خائیدنی مکیدن

تمر هندی و سبب عطش گاهی از یبوست بود و آنرا خواب قطع کند و گاهی از حرارت باشد و بیداری آنرا منع نماید

تدبیر خشونت و لزوجت و سواد زبان

شیخ میفرماید که لزوجت را بخیزران یا بشاخ مورد درده و روغن گل و شکر طبرزد آلوده بخراشند تا آنکه پاک شود و یا باسفنج و اندک نمک و روغن گل زیرا که از حک کردن بر مریض تخفیف بسیار شود و نیز در خشونت او بغیر لزوجت بالا از یبوست باید که سپستان یا تخم آلو یا نبات بقدر باقلا در دهان گیرند و بهدانه ترطیب زبان و منع خشکی او کند و باید که دهان بسیار گشاده و به پشت خواب نکنند که این هر دو زبان را خشک میکنند و باید که سیاهی بر زبان ایشان نگذارند بلکه بجالیات معلومه بخراشند والا ابخارات خبیثه بسوی سر صعود کند و مریض را در سلم اندازد

تدبیر سبات

که باصحاب حمیات عارض شود روغن گل و سرکه برابر آمیخته بر تارک بمالند و یا میامین حاره مثل مرزنجوش و نرگس بو یانند و بقول شیخ بکلام و آوازهای بلند از سبات باز دارند و اعضای او محکم ببندند که از آن الم یابد بحسب قدرت اگر مانعی نباشد و شیاف لطیف بردارند اگر قبض طبع باشد و در اوقات راحت تب نا به یا فتره تب الا نه میان کتفین و فقار گردن حجامت نمایند

تدبیر سهر

یعنی بیداری که آنرا ارق نیز گویند شیخ میفرماید که روغن خشخاش و استنشاق با روغن تخم کاهو و روغن نیلوفر کدو و الصاق چیزی از مخدرات مشهوره بر صدغین و انکباب ابخره ادویه مرطبه و اشمام نیلوفر و لفاح و ریحان بگلاب پاشیده از بعید و نطولات مرطبه جمله معلوم شده و همچنین اگر غلظ ماده مانع نباشد خوردن شربت خشخاش و لعوق او بعیده تدبیر نهادن چراغ و غیره در باب سهر مذکور شده و چون خفت و سکون از نوبت یا از شدت تب دریابند مداومت شستن رو به آب طبیخ خشخاش سیاه باز کی به ترجیح آن نمایند و اگر در انجا خلط بورقی باشد آب مطبوخ نمام و اکلیل الملک و اقحوان و خشخاش و شستن و بر بخار او انکباب نمودن نفع کند صاحب کامل گوید که هرگاه باتب سهر باشد باید که مریض اخشخاش تازه بشکر بخورانند و روغن بنفشه و روغن تخم کدو مربی به بنفشه تر بنوشانند و بنفشه تازه بر سر ضماد کنند در آب مطبوخ جو و قشر بهم کوفته و خشخاش مع پوست و بنفشه تازه و گل بابونه و جراده کدو و مانند آن تکمید سر نمایند و این تدبیر وقتی بعمل آرند که سهر از علامات بحران نباشد و هرگاه سهر بسبب بحران باشد تحریک مریض ننمایند و طبیعت او را بچیزی مشغول نسازند و باید که شیر از سر بیمار دور دارند زیرا که گاهی ضرر عظیم میکند و از آن خوف ورم دماغ بود و اینهمه آنکه در شیر تحلیل قوی است پس اگر در سر یا ماده ملاقات گردد تحلیل آن نماید سعید گوید که مریض اخشخاش بماء الشعیر پخته بدهند و شربت خشخاش و بنفشه بنوشانند و افیون ببویانند و بر صدغین بدان طلا سازند

تدبیر عطاس شدید

بقول شیخ گاهی ضرر عطاس شدید با ایشان بسیار شود زیرا که بکشیدن دماغ و اعضای صدر ایذا رساند و سر ایشان را از بخار ممتلی سازد و قوای ایشان را ضعیف کند و گاهی رعاف آرد پس واجب است که پیشانی و چشم و بینی بمالند و دهن بگشایند و حنک را بزور بمالند و سر گردن را بکشند و قلب وضع آن کنند و دست و پا بمالند و در گوش روغنهای نیمگرم مائل باندک حرارت اندازند و ترطیب عضلات و فک بروغنهای رطب سازند و زیر قفا تکیه گرم کرده نهند و از خواب یکبارگی بیدار نسازند و از غبار و دخان و هر چیزیکه در بوی او حدت باشد احتراز نمایند و سپست و گل ماکول و اسفنج بحری ببویند ابن عباس گوید که آروغ بسیار آورند و حبس نفس نمایند و اطراف و سائر بدن الا سیما گردن را بر دهنهای مرطبه مثل روغن بنفشه بمالند و اندک در گوش چکانند و نقره قفا بخرقه گرم یا پشم تکمید نمایند و انجا که عطسه محتاج باشد و سر ببخار ممتلی گردد و اراده آمدن او کنند فتیله کاغذ در بینی داخل کنند و گردن بسوی بالا بکشند و کندش ببویند

تدبیر صداع و ثقل راس

تجامت ساق تبرید نمایند و پاشویه بعمل آرند و شیخ میفرماید که در صداع ایشان دست و پا و خصوصا ساقها را بعصابه بر بندند و کف پا بمالند و شیاف لین جاذب ماده بسوی اسفل بردارند و تقویت سر برادات معلومه نمایند و اگر از نزله یا سرفه مانع نباشد نطول سر بطبیخ گل سرخ و بنفشه و جو و برگ بید و مانند آن و همچنین روغن گل و روغن بید نمایند و اگر این کفایت نکنند بنطولات سرد ملینات مثل بابونه و خطمی و اکلیل الملک و مخدرات مثل خشخاش مخلوط سازند و شیر بر سر ندوشند مگر نزد زوال تب پس اگر قوت قوی باشد شیر نم بدوشند و اگر ضعیف بود شیر زنان بدوشند و از شیر نزد امتلای رطب بدنی بسیانی حذر کنند و همچنین از جمیع مرطبات از نطولات و ادهان اجتناب نمایند و استعمال مرطبات

وتنقیه نمایند که بخار رخانی وسر یابس قلیل النوم باشد وچون امتلاء در سر از بخار رطب کثرت نماید جذب او بسوی اسفل بشیافات وحقنها وبستن اعضای سافله حتی خصیتین باید کرد ودر ثقل سر واجب ست که از دوشیدن شیر بر سر یا ریختن روغن بران یا نطول یا سعوط اجتناب نمایند بلکه بتبخیرات ونطولات بابونج که دران بنفشه وسبوس ونمانند آن که مسام را بکشاید اقتصار ورزند صاحب کامل گوید که دوای صداع عارض در تپ آنست که گلاب وسرکه ورغن گل بر سر ریزند وروغن گل دو جزو وگلاب سه جزو وسرکه یکجزو باشد واگر اندکی آب برگ خرفه یا آب خیار یا آب حی العالم یا آب جرادهٔ کدو با وی مخلوط سازند نفع بین نمایند واگر با این قدری صندل وگلاب وبنفشهٔ تازه ونیلوفر آمیزند نیکو باشد وهمچنین اگر بنفشهٔ تازه بر سر نهند واگر صداع باین ساکن نشود این ضماد استعمال کنند صفت آن افیون یکدانگ آرد جو خطمی هر یک یکدرم شیاف مامیثا پوست خشخاش هر واحد دو درم همه را باریک سائیده بآب کاهو وآب خرفه واندکی سرکه آمیخته بر سر ضماد کنند وروغن نیلوفر معمول تخم کدو در بینی چکانند ونیلوفر وبنفشهٔ تازه ببویند وماء الشعیر وآب انار میخوش بنوشانند واگر دانند که در معده چیزی از صفرا است که بخار او بسوی دماغ بر می آید سکنجبین وآب گرم نوشیده قی کنند تا آنکه معده پاک شود وعقب آن شربت غوره وشربت تمر هندی وآب انار میخوش وامثال آن دهند

تدبیر سعال

در سرفهٔ ایشان لعاب بهدانه واسپغول وشیرهٔ تخم خرفه بشربت خشخاش بنوشند واین حب پیوسته در دهن دارند مغز تخم کدو مغز بهدانه مغز تخم خیارین تخم خطمی خبازی نشاسته کتیرا طباشیر هر یک سه ماشه در لعاب اسپغول سرشته حبها بقدر نخود سازند واکثر جهت سرفه شربت نیلوفر دهند شیخ میفرماید که سرفهٔ اکثر ایشان را از حرارت یا یبس عارض شود پس باید که حب السعال ولعوقات خشخاشیه مرتب بمغزیات بارده ونشاسته ومانند آن در دهان دارند وقیروطیات مبرده مرطبه معمول از روغن گل خالص ولعاب اسپغول وآب خرفه ومانند آن استعمال نمایند مصنف ملکی گوید که اگر با تپ سرفه باشد باید که ماء الشعیر عناب سپستان واصل السوس مقشر کوفته بپزند وصاف کرده خمیرهٔ بنفشه دران مالیده با شربت بنفشه حل کرده وروغن بادام بران چکانیده بنوشند ولعاب بهدانه واسپغول باندک نبات سفید وروغن بادام بدهند وحریرهٔ معمول از آب جو یا معمول از باقلای خشک کوفته بشکر وروغن بادام دهند وغذا مزوره اسفاناخ وقطف وسرمق وخبازی بماش مقشر وکشنیز تر وخشک بروغن بادام سازند ووقت خواب این سفوف دهند مغز تخم کدو خیار وبادرنگ هر واحد چهار درم صمغ عربی نشاسته کتیرا طباشیر هر واحد دو درم مغز بهدانه یکدرم همه را باریک سائیده سحیق بیخته دو درم بجلاب یا با مثل او شکر بدهند.

تدبیر وجع معده

بقول شیخ از انصباب صفرا بسوی معده میباشد پس اگر در ابتدای دورهٔ تپ عارض شود اندک شربت سیب با سکنجبین دهند وبعضی مقدار این هر دو هر یک دو توله با گلاب نیم پاو نوشته اند وقیل سکنجبین تفاحی چهار توله وآلو بخارا ده عدد در گلاب نه توله مالیده بدهند وغذا اشلهٔ اسفاناخ خورانند

تدبیر حبس طبیعت

هرگاه قبض شدید باشد شیرهٔ گل بنفشه یک نیم توله آلو بخارا پانزده عدد گلاب پاو آثار گلقند چهار توله ویا ملین مبارک دهند وبقول صاحب کامل طبیخ خیارشنبر وترنجبین وتمر هندی وآلو ومویز وبنفشه وگل سرخ هر واحد بقدر حاجت بدهند ویا لعوق خیارشنبر دهند وقبل غذا آلو بخارا شیرین مبلول بجلاب یا شربت بنفشه بخورانند وآب لبلاب بشکر سرخ وآب انار شیرین هم آنها افشرده باشکر بدهند واگر ازین اجابت نشود ومریض از تناول اغذیه ایذا یابد وحبس طبیعت از چهار روز تجاوز کند حقنهٔ لین معمول از آب چقندر وافشردهٔ شکر سرخ ومری وروغن کنجد استعمال کنند ویا حقنه که دران چقندر کوفته بست درم در سه رطل آب بجوشانند تا یک رطل آید ودران بست درم فلوس خیارشنبر مالیده صاف کرده هفت درم روغن بنفشه ومثل او مری داخل کرده باشند بعمل آرند ویا شیاف از خطمی وبورق وشکر سرخ ویا شیاف از نرگس استعمال کنند وغذا مزورهٔ لبلاب بروغن بادام واسفیدباج بزیت سازند

تدبیر بطلان اشتها

جوارش فواکه نه ماشه با عرق زرشک شش توله بدهند واگر آثار ماده در معده دریافت گردد اول تنقیهٔ آن بقی ومسهل نمایند چنانچه بوعلی سینا نوشته که گاهی سبب او خلطی در فم معده میباشد وشناخته میشود از علاماتیکه در باب بطلان شهوت طعام گفته شد پس استفراغ بقی یا اسهال نمایند واکثر بداخل کردن انگشت در حلق بر انگیختن معده را بجهت قی اکتفاء یابند خصوصا چون ماده تلخ یا ترش قی کنند وگاهی از شدت ضعف قوت بود پس معالجه سوء مزاجی که ضعف واجب کرده بضد آن نمایند بدانچه معلوم شده ملایم ست که قریب بیقین میکند اشتها برانگیزد ومثل بوی پست جو مبلول بآب یا آب وسرکه ببرند وجوارش منسوب بصاحبان تپ یعنی بارد ومثل جوارش طباشیر وآلمه وانند شربت ممزوج بآب یا گلاب وآب نیم پخته

فواکه مفرح خوشبو مثل بهی و سیب بدهند و اندکی سرکه قریب و قرص طباشیر یا به غذا دهند مانند آن بلیسند و بعد ایام اول اضمده مرتب از فواکه که در ان تسخین جبر باشد غذایه قلو ببر معده بنهند و مالش معده بروغنهای خوشبو بنمایند و غسل و سفرجل بسیار نافعست صاحب کامل گوید که بعد سقوط شهوت غذا مع حمیات اشتها ایجاد هیدن اغذیه خوشبو بجنبانند مثل شمیدن جلپه مرغ که آب دغلاف شود و تنور بریان کرده پیش روی مریض بشکافند تا بوی آن بدماغ وی رسد و شمیدن سویق مطبوخ و نان گرم نیک پخته و شمیدن فواکه خوشبو قابض چون سیب و بهی و مکیدن آنها و انداختن ثفل آن نمایند بدن را بروغنهای خوشبو بمالند و راک صندل و آب سیب و به و آب طلع و روغن بید بر فم معده ضماد کنند و باید که برای دادن غذا بر مریض شخصی را مستولی سازند که از ان بیمار خوف و حیا کند و قول او قبول نماید و امر او را مریض اهمال نگذارند زیرا که ترک غذا قوت ضعیف میشود و قلیل کند و اگر ذهاب شهوت بعد مفارقت تب نا قهین را عارض شود بعضی ادویه مسهله لینه بقدر احتمال قوت استفراغ نمایند و باقی آنچه اگر بر ایشان سهل بود و باوجود تدبیر مذکور ریاضت ملایم مثل اندک پیاده رفتن و در گهواره نشستن و بآواز بلند خواندن مانند آن از رضیت جهد بدن را مالش ملایم نمایند قبل از غذا اندکی از شراب افسنتین بخورند و یا چند جرعه از سکنجبین عنصل بنوشند که این منفعت بین نماید و اغذیه خوشبو مثل نان گرم و کباب گرم و اغذیه که در حالت صحت خواهش میکردند پیش روی آورند که این اشتهای ایشان را بجنبانند

تدبیر بولیموس

که آنرا جوع البقر نامند گلاب و عرق بید مشک هر دو برابر و سرکه چهارم حصه آمیخته بدهند و سکنجبین تفاحی در آب سرد دهند و غذا نان ترید در آب سرد که شربت در آن باشد خورانند و بقول شیخ واجبست که علاج کنند بمشمومات و بگل خراسانی یا از منی هلول بسرکه و ایضا مصوصات و نان پاکیزه گرم و گوشت بریان ببویانند و دست و پای ببندند و گوش و موی بکشند و تقویت دماغ بنطولات سرد و مرطبه نمایند زیرا که اکثر بولیموس ارباب حمیات بسبب بطلان حس فم معده بواسطه مشارکت شعبه عصب که برای حس از دماغ بفم معده آمده میباشد و بدن طلب غذا میکند لیکن حس فم معده تقاضای غذا نمی نماید

تدبیر شهوت کلبی

شیخ میفرماید که معالجه آن بدسومات بارده و بحلاوات نمایند و بقول جرجانی از ترنجبین و مغز تخم کدو و مغز تخم خیار و مانند آن حلوا سازند و روغن بادام بدهند

تدبیر غشی

بقول شیخ گاهی غشی در حمیات بسبب انصباب صفرا بسوی فم معده عارض شود پس می باید که قبل از نوبت یا از دو نوبت قطعه نان سمید بآب انار و آب غوره بدهند و بدانند که چون غشی و تب جمع شود غشی اولی بعلاج ست و اگر احتیاج طعام افتد اندک نان ممزوج بسه در شراب کهنه و الا شربت سیب کهنه که فضول او تمامیت او تحلیل شده باشد بدهند و بسیار باشد که فصد در غشی افزاید و حقنه لین موافق تر بود و دوقی ایشان را نافعست و بستن ساقین و نهادن دست و پای در آب گرم و هرگاه افاقه از غشی گردد بهتر آنست که پست جو سرد کرده که در ان انار دانه باشد بخورانند تا از سقوط قوت ایمن گردند صاحب کامل گوید که هرگاه صاحب تب را غشی عارض شود باید که نظر کنند که سبب در حدوث او چیست پس اگر او انصباب صفرا بسوی فم معده باشد آب سرد بر روی صاحب او زنند و فم معده شکم او را بمالند و دست و پای او بعصابها محکم بر بندند تا ماده باسفل منجذب گردد و یک لحظه دهن و بینی بگیرند تا حرارت غریزی بدماغ رجوع کند و شراب رقیق ممزوج آب سرد بحلق چکانند و چکانیدن سکنجبین و آب گرم در مثل این حال نافعست بنابر انحدار صفرا از فم معده بسوی اسفل و یا خروج او بقی و اگر غشی بسبب اسهال عارض شود معالجه بسایر تدابیر مذکوره ماسوای سکنجبین و آب گرم کنند و گلاب و صندل و کافور ببویانند و بادکش بجنبانند مع پاشیدن گلاب بسیار سرد بر چهره و نان بشراب ترکرده دهند و شربت سیب و شربت بهی بنوشانند و بر معده آبهای قابض مثل آب بهی و آب امرود و آب شاخ انگور ضماد کنند و اگر غشی بسبب خبث حمی و رداءت خلط عارض گردد باید که در وقت نوبت تب محکم از ساق بر بندند و قدم و کف پا و دست بمالند تا ماده از باطن بدان بظاهر افتد و از اعضای شریفه بسوی اعضای خسیسه منجذب گردد و از خواب در زمان نوبت منع کنند زیرا که انسان در خواب است که مواد را بسوی داخل بدن متوجه میگرداند پس حرارت غریزی را فرو میکند و ایضا از غذا باز دارند تا حرارت غریزی بهضم غذا از انضاج ماده و اصلاح آن باز نه ماند و هرگاه امتلا نیفزاید که اطفای حرارت کند و اما هرگاه غشی در ابتدای نوبت بسبب ضعف عارض شود باید که غذا قبل نوبت تب دهند بعد از آنکه نظر کنند که اگر ... صعب باشد نان بشراب رقیق ترکرده دهند و اگرچه شراب در تب افزاید لیکن تقویت قوت حیوانی کند بدن را غذا دهد و شربت سیب

وآب او وآب بهی دهند و دست و پای او به بندند و بمالند تا ماده را باطراف جذب کند و بسوی خارج میل آن نماید و اگر آن غشی قوی باشد مریض اقبل از نوبت سیب و امرود و انار دهند بخورانند تا معده بدان قوی گردد و حفظ قوت حیوانی نماید اما هرگاه که تپ ابتدا کند غشی عارض شود باید که صاحب او را نان بشراب گرم کرده بدهند تا نفوذ او بسوی اعضا بسرعت کند و تطیب آنها نماید و از تجفیف آنها باز دارد سعید ابن هبة الله گوید که اگر غشی تابع اسهال بود حبس آن نمایند و اگر تابع افراط عرق باشد آب سماق بنوشانند و آب برنج بر نهار بیاشامند و اگر منقطع نشود بدن کهربا و گل ارمنی و مرباز و برگ مورد و برگ سوسن و برگ طرفا کوفته بیخته بعد چرب کردن بدن بروغن بید یا روغن گل بپاشند و مسکن مهب شمال یا خیوش سازند و غذا چوزه ماکیان آب سماق دهند مؤلف اقتباس مینویسد که فی الحال گلاب یا عرق بید مشک بر برف سرد کرده برو دمند و نزنند حجامت بلا شرط کنند و شراب ریحانی سه درم ممزوج آب سرد در حلق چکانند و نان ثرید در شراب آب یخ چند لقمه خورانند تا قوت باز آید پس جهت رفع حرارت شربت سیب و صندل ترش در عرق بید مشک نوشانند و اگر مریض عادت غشی قدیم داشته باشد باید که آنرا قبل از شروع نوبت چند لقمه نان تنک در آب غوره و یا انار کوهی و یا سیب و یا بهی ترش و یا لیمون کاغذی و انار کی شراب ریحانی تر نموده خورانند

تدبیر ضیق النفس

نقوع سپستان پانزده عدد آلو سیاه پنج عدد عناب هفت عدد بنفشه نیلوفر عنب الثعلب هر یک هفت ماشه با شربت بنفشه دو توله بدهند و قیروطی موم زرد سه توله در روغن گل هشت توله گداخته آب جراده کدو و برگ خرفه هر یک یکنیم توله صندل یکتوله کتیرا هفت ماشه داخل کرده بر سینه مالند شیخ میفرماید که ضیق النفس ایشان را عارض میشود یا بسبب تشنج و یبس عضلات نفس و یا بسبب مادهٔ خانقه نازل بحلق و یا بسبب ضعف مستولی بر عصب که بسوی اعضای نفس آمده و معالجهٔ اول بمراهم مرطبه نمایند و علاج دوم بدانچه مانع خناق باشد و علاج سوم تبدیل مزاج دماغ و مالش گردن بچیزیکه مبرد و مرطب بود و گاهی بر معده نیز مثل جراده کدو و خرفه و صندل بروغن گل و مانند آن نهاده می شود

تدبیر شدت کرب

آنجا که کرب بسیار بود در گهواره داشته بجنبانند و برگ بید ساده و سیب و لیمو و ترنج و ریحان و گل سرخ و سداگلاب زیر او فرش نمایند و لمحه لمحه آب سرد که صندل سفید در آن سوده باشند تر دارند و باد رنگ و خیار و سیب و بهی و کدو و تربز بریده بویانند و در ظرفی کلان گلی که پر از آب شیرین باشد انداخته نزدیک بیمار دارند و گویند که پیوسته نظر بران دارد و ماء القرع با شربت نیلوفر نوشانند و آب حی العالم سبز بروغن گل برابر آمیخته و صندل سفید دو حصه افزوده برتارک سر و معده و دل گذارند و حقنهٔ معتدل علوبخان بکار برند و نگذارند که کرب مستقر گردد و بخارات خبیثهٔ آن بدماغ برآید و آنرا مشوش ساخته بهلاکت انجامد بوعلی مینویسد که چون کرب بسبب حصول خلط لاذع در فم معده و وصول اذیت او بقلب کثرت نماید تبریدیه معده از اغذیه کنند و ترویح بمروحه نمایند و در موضع قریب حرکت آب مفروش بسبزها و شاخهای سرد و ریاحین بارده از نیلوفر و گل سرخ و نفوخات بارده مرتب از فواکه خوشبو بارد و صندل سکونت ورزند و بسیار باشد که کرب ایشان را حقنهٔ بارد معمول از آب کدو و خیار و آب خرفه و حی العالم بروغن گل نفع نماید

تدبیر عسر الازدراد

برای دشواری فرو بردن طعام و شراب باید بروغن گل بمالند و یا آب گل سداگلاب و ریحان سبز هر یک هفت توله روغن گل نه توله بجوشانند تا همه آب بسوزد و در روغن کاند گل ریحان و فرنجمشک هر یک نه ماشه آمیخته بمالند و حقنهٔ بارد علوبخان فی الفور نفع بین می نماید شیخ میفرماید که اگر عسر ازدراد در تپ مطبقه عارض شود فصد کنند و اندک خون برآرند و غذا بسرکه و کاهو دهند اگر اشتهاء دران اندک جید باشد و الا بماء الشعیر اقتصار ورزند و از تو بعض شکم حذر کنند و اگر قبض طبع باشد حقنه او حقنهٔ ازو سهل سیار نوبت

تدبیر برد اطراف

در سردی دست و پا اندکی جدوار و بسباسه بمالند و جوارش جالینوس بخورانند و بقول شیخ اکثر حرارت ایشان بسوی باطن بنابر حمایت اعضای رئیسه از تپ می رود و اطراف سرد می شوند و حرارت غائره تحریک بسوی سر مینماید پس دست و پا در آب گرم نهند و آب سر نشاید خورد

تدبیر کثرت احتلام

باید که این سفوف بدهند تخم نیلوفر تخم کاهو هر یک یکنیم توله طباشیر تخم خرفه گل نیلوفر هر یک یکتوله تخم تاج خروس دو توله شربتی نه ماشه با آب برف

تدبیر تشنج یابس

باید که سینه و گردن را بقیروطی که از روغن بنفشه بادام هفت توله و موم سفید سه توله و تخم خطمی یک توله سوده آمیخته مرتب ساخته باشند چرب سازند و از تراشهٔ کدو و خیار و برگ خرفه و اسفاناخ و جو مقشر هر یک یکنیم توله و روغن گل دو نیم توله بر گردن و سینه ضماد نمایند و آبزن علوبخان نافع تشنج یابس بعمل آرند و غذای رقیق مرطب مانند شوربای چوزهٔ مرغ فقط نوشانند انتهی اما فواق و قی الدم و نفث الدم نیز از اعراض حمیات است و تدبیر اینها همانست که در محل هر یک مسطور شد مع رعایت تپ

نافض بلا حمی

یعنی لرزه بی تپ پوشیده نماند که هر چند این مرض از اقسام حمیات نیست لیکن بعضی اطبا مثل سمرقندی وغیره بعد بیان حمیات بوجه کثرت عروض او در حمیات آنرا در ینجا ذکر نموده اند بالجمله گاهی لرزه بدون آنکه بدن را گرم کند و بغیر آنکه مودی بحمی گردد باد وار عارض میشود و سببش اکثر بلغم زجاجی میباشد و از دیگر اقسام نیز ممکن الوقوع ست که بلا عفونت در بدن منتشر گردد و بر ادوار متحرک شود و بسوی عضلات بریزد و بسردت خود آنرا ایذا دهد و به تپ نه انجامد بسبب خلو او از عفونت و علامتش نافض است که بر سبیل دوره تپ بلغمی هر روز می آید بوقت معین بی تشنگی و بدون کرب علاج تلطیف تدبیر و اخراج بلغم باسهال و ادرار نمایند و تعریق بحمام و ریاضت و تعب کنند و این از اسهال اولی بود زیرا که نزد اسهال مواد در جمیع اعضا منتشر گردد پس بهتر آنست که در تعریق و تفتیح مسام سعی بلیغ نمایند و این چنان باشد که قبل از نوبت لرزه بحمام برند تا دیر نشسته دارند و اگر حمام میسر نیاید این بخور گیرند اشنه سنبل الطیب برگ گز برگ نیب برگ قنب برگ نی هر یک نیم پاو بادیان یک چهٹانک در سبوچه جوشانیده بکار برند و یا برگ نیب خشک و شاهتره و برگ گز خشک و شونیز تنها یا همه بر اخگر چوب تمر هندی انداخته دخان گیرند که در دو سه نوبت رفع می نماید و کذا بخور کبریت و بخور موی انسان و بخور گهونگها و چون کهنه گردد باید که تنقیه بدن نمایند بطریقیکه در حمای مواظبه گفته شد و اگر بعد تنقیه هم بماند دواء الکلیت قبل از نوبت بوزن یک بندقه بشربت افسنتین یا شربت کشوث علوبخان هر واحد یکتوله بلیسانند و بالائیش شربت بزوری حار شربت بادرنجبویه هر یک دو توله در عرق بادیان و بادرنجبویه هر یک هفت توله عرق افسنتین سه توله بنوشانند در دو سه نوبت رفع دوره می نماید و همچنین جند بیدستر چهار حبه فلفل گرد یکنیم ماشه در دواء المسک تلخ هفت ماشه آمیخته بخورانند و شراب ریحانی یکنیم توله بعرق شاهتره چهار و نیم توله عرق افسنتین سه توله آمیخته بنوشانند و ایضاً شونیز و تخم بادرنجبویه هر یک یکنیم ماشه در عسل دو توله آمیخته و ایضاً گوشت خشک موش پران سه ماشه در عسل یکنیم توله و ایضاً گوشت خارپشت و ایضاً گوشت سمو یکنیم ماشه و نانخواه یکنیم ماشه عسل دو توله و ایضاً مغز بهدانه سه ماشه بعسل دو توله و بستن اطراف و مالش نرم و تمریخ بروغن قسط در راحت عظیم الاثر ست و همچنین خوردن قسط شیرین یکمثقال و غرغرهٔ آن غاریقون با آب گرم

احکام نکس

بدانند که نکس باز آمدن مرض را گویند قبل از انکه بحال صحت اول از قوتهای بدن وغیره آمده باشد و نکس از اصل مرض بدتر بود بنابر آنکه مردم اول از صحت در مرض افتند و قوت کشیدن بیماری دارند بخلاف نکس که مریض دران ضعیف تر بود چه در حالت ضعف قوت می افتد و قوت او از مرض ضعیف شده پس طبیعت مقاومت معاودت مرض نتواند کرد و نکس حمی تر آنست که زودتر افتد زیرا که هنوز قوت مریض ضعیف باشد که مرض بازعود کند و نکس دو نوع ست یکی آنکه بسبب خطای مریض یا طبیب در تدبیر افتد و این سالم تر ست از انکه بدرون خطای تدبیر پیدا آید و خطا چنان باشد که در حالت نقاهت مریض سوء تدبیر نماید یا طبیب بنابر جودت هضم و قوت مربای آمله یا انوشدارو یا گلقند عسلی یا قرص گل وغیر آن ادویه گرم دهد و از ان گرمی و اشتها افزاید و کثرت اکل باعث زیادتی مواد گردد **دوم** آنکه بدون خطای نحو که بود صواب تدبیر افتد و این نوع بدتر از اول ست زیرا که دلالت بر بقیهٔ مواد ردیهٔ مرض در بدن و حرکت او موجب مرض دارد و بقیهٔ مواد مرضی که بعد بحران باقی ماند بر وجه نکس آید و دیگر آنکه تدارک او نمایند یعنی بحران باسهالی را باسهال و ادراری و عرقی را بادرار و عرق اعانت کنند و هر مرضیکه قبل از نضج بحران کند از امراض حاده و یا بحران ناقص ... فیه بالکلیه لائق نباشد جهت قلت نضج پس بی نکس نباشد **علامات نکس** شیخ میفرماید کسی که تپ او بحران تام و در روز او ساکن نشود بلکه چیزی باقی ماند ... خوف نکس باشد و ایضاً اگر سکون او بغیر بحران بود البته از نکس رستگاری نباشد و خصوصاً چون بحران ناقص مثل جدری یا یرقان یا جرب باشد و بالجمله بسبب جلد ... ماده فاعله در جلد بماند و استدلال کرده میشود بر نکس از ضعف قوت و سقوط اشتها و غثیان و خبث نفس و قلت هضم و فساد طعام

در معده بخمومت یا دفانیت و انقطاع شراسیف و نواحی کبد و طحال و فساد خواب و طول بیداری و شدت تشنگی و شدت تهیج روی که علامت عظیم نکس ست خصوصاً در پلک بالا و خاصة ورم آن و بقای آن مع انحلال تهیج وجه و آنچه بر نکس دلالت میکند اینست که بدن طعام را نیک قبول نکند و بدان لاغری زائل نشود و خصوصاً چون اعراض ردیه مذکوره ظاهر شود یا شدت کند در اوقات نوائب مرضیکه اول لاحق بوده باشد و گاهی استدلال کرده میشود بر نکس از نبض چون بدان تواتر و سرعت باقی ماند و از غائر شدن خراجات بحرانی و غیب گردیدن آنها و از بول چون در ان رنگینی بسیار از زردی یا شقرت یا سرخی باقی باشد و یا آن خام بود و در ان رسوب معلق و راسب نبود و چون بول مریض مشابه بول طبیعی او نباشد و بعض فصول دال تر بر نکس از بعض آن بود مثل خریف که در ان نکس بیشتر افتد از آنکه در سائر فصول واقع شود و ایضاً جنس مرض اعانت در دلالت بر نکس کند مثل حمیات و رمیه چون حرارت و تلهب در احشا بعد آن بماند و مثل صرع و سدر و دوار و صداع کرده و جگر و طحال و شقیقه و نوازل و آنچه از نوازل پیدا شود چون ربو و غیره و امراض نفس گویند که از جمله ممدات نکس هوای خریف ست و استعمال مسخنات و مقویات معده و طحال و امتلا و جماع و تعب و دیگر اعراض نفسانی مناسب مرض **علاج** در هر دو نوع نکس علاجی ضعیف از اصل مرض بعمل آرند لیکن درینجا در ادرار و تعریق بیشتر از اسهال کوشند و رشته پرهیز در دست دارند تا بزودی صحت حاصل گردد و بسا باشد که بسبب کردن پرهیز حاجتی بعلاجی دیگر نباشد و بالجمله اصل کلی تقویت قوت ست و حکمت عملی و تعدیل ماده علت و تقلیل آن با رسال مناسب و تسکین و تفریح و ریاضت معتدله و نقل هوا **خجندی** گوید که شیخ الرئیس در قانون گفته رای آنست که در ان مبادرت بمعالجه نکنند تا آنکه وجه امر ظاهر گردد زیرا که آن در اکثر خبیث باشد و مراد شیخ بمعالجه درینجا معالجه بمسهل و مانند آنست و اما بملطفیات و مصلحات مزاج از مبادرت چاره نباشد تا اکثر نکس را بشکند **جالینوس** گفته که آنچه حفظ از نکس کند آنست که چون تب ساکن شود و اعراض او زائل گردد مدتی بران پرهیز که در حالت تب کرده باشد قرار گیرد و کمتر مدت آن باشد که یکهفته پرهیز کند تا آنکه روز بحران بزرگ بران بگذرد و بعد هر مرض مدت بحران مرض پرهیز باید کرد و بتدریج بغذای اول باز آید

احوال ناقهین

بدانکه ناقهین جمع ناقه است و ناقه کسی را گویند که از بیماری مخلصی یافته باشد و هنوز بحال صحت تام و قوت باز نیامده باشد و این را ناقه حقیقی نامند و اگر از مرضی رسته بمرض دیگر گرفتار شده باشد آنرا ناقه حقیقی نتوان گفت بلکه مریض بود بمرض دیگر انتقالی و یا غیر انتقالی و یا خود بعضی از اعراض مرض سابق باقی بود او را البته ناقه غیر حقیقی گویند و خصوصاً در حمیات **شیخ** میفرماید که گاهی ناقهین را نکس عارض شود چون ایشان را حالاتی که در باب نکس گفته شد بسیاری پدید آید و گاهی ایشان را اشتداد قوت و ضعف آن بحسب آنکه در تدبیر ناقهین بباید عارض شود و گاهی ایشان را حالتی عارض گردد که از چیزیکه تناول نمایند انتفاع نیابند و ابدان آنها بقوت رجوع نکند بسبب بقای سوء مزاج و عدم تولد خون صالح و گاهی ایشان اخراجات عارض شود چون بدن آنها از اخلاط فاسد باستفراغ تام پاک نشده باشد و بقیه آن بعضوی ریزد و خراج تولد کند و گاهی ایشان را فساد بعض اعضا عارض گردد بسبب اندفاع ماده فاسد بسوی آن و گاهی ایشان را امراض عارض شود ضد مرضی که اول بوده باشد چون بر ایشان افراط در چیزی مضاد مرض آنها نمایند یعنی افراط در تبرید کنند و مرض او حار بود و بالعکس مثل آنکه عارض شود ثقل زبان و فالج و قولنج بارد و سکته و صرع و صداع لازم و شقیقه و مانند آن چون تبرید طبیب از اندازه تجاوز کند و گاهی ایشان را حکه بسیار عارض گردد و آنرا آب نیمگرم زائل کند و گاهی ایشان را حالتی عارض شود که مو سفید گردد بسبب عدم شعور ایشان در کثرت تناول غذای مولد بلغم و یا بسبب تحلیل رطوبت غریزی که سیاهی مو را قائم دارد چنانچه زراعت را عارض شود که هرگاه آب نیابد خشک شود و سفید گردد و بعد از ان چون بحال تندرستی باز آیند سیاهی موی آنها عود کند چنانچه زرع را نیز عارض گردد که اگر آب یابد تری و سبزی او باز آید

تدبیر ناقه

شیخ میفرماید واجب است که با ناقه در هر چیز رفق نمایند و بران اغذیه ثقیل وارد نکنند و نه چیزی از حرکات و حمامات و اسباب مزعجات حتی که اصوات و غیر آن که محرک و مهیج باشد و بتدریج ریاضت معتدل ملایم نمایند که آن بسیار نافع است و چیزیکه در خون او افزاید از اغذیه لطیفه چون شوربای چوزه مرغ و غیر آن استعمال نمایند و لازم ست آرام و فرحت و سرور اختیار کنند و از استفراغات و خصوصاً جماع اجتناب نمایند و شراب باعتدال آنرا نافع است و خصوصاً شراب لطیف رقیق و اولی ناقهین که بر ایشان از توسیع در غذا منع کنند کسی ست که بحران او ضعیف شده باشد چه آن مستعد برای نکس ست و مثل او اکثر محتاج باستفراغ بود بجهت تنقیه بقیه مواد و بهترین

اسهال بمسهل لطیف باشد لاسیما چون براز صفراوی ببینند یا مائل برنگ خلط و قوام او از اخلاطیکه ازان تپ عارض شده باشد و در اشتها خللی یابند و چون اراده
آن کنند ناقه را راحت دهند و تقویت قوت هضم او برفق از اغذیه و ادویه نمایند بعد ازان استفراغ کنند و گاهی احتیاج افتد باستفراغ و تقویت هر دو معًا باغذیه اگر طاقت
استعمال ادویهٔ صرف نیابند و درین هنگام اغذیهٔ او و ادویهٔ مسهله سازند و یا بادویهٔ قوامی ادویهٔ مسهله موافقه مخالف مزاج مرض مثل آلو و شیرخشت و ترنجبین و مانند
آن برای اصحاب صفرا ممزوج نمایند و برای ارباب بلغم جلنجبین و ترنجبین و گاهی ایشان با درار نفع یابند پس عروق آنها ابدان پاک گردد و گاهی این فعل مدرات
معروفه مثل تخم خیارین و خرفه و خار خسک و شراب ممزوج کند و بدیگر ادویهٔ غیر مشهوره حاجت نیفتد و اما فصد پس ناقه را باخراج خون کم احتیاج افتد و گاهی حاجت
نیز بدان افتد اگر بقیه از خون باشد و بران انتفاخ سحنه و علامات خون دلالت کند لاسیما چون مثل بقیهٔ تپ در عروق از نبض و قاروره دریابند و بثور در لبها
پدید آید و گاهی طبیب را محتاج گرداند بفصد صاحب تپ رداءت خون او بنا بر بقیهٔ ردائت اخلاط ردیه دران پس لازم گردد که خون ردی او خارج کنند
و دران باغذیه خون جید افزایند و اولی در استعمال مستفرغ آنست که بتدریج نمایند و چیزی دفعةً بعمل نیارند و خواب روز گاهی ناقه را ضرر رساند بازگشت
او بدین آنرا بسبب طول حاصله از سوء هضم حادث از تحیر طبیعت از جهت تحریک روح بسوی داخل و خارج و گاهی آنرا نفع کند باسایش او یا گرم گردن
او بسبب انتعاش قوت و حرارت و تحلیل بقیهٔ مواد و چون موافق نیفتد پس گاهی تپ آرد بنا بر آنکه خام کند و قوت حرارت غریزی را بشکند و احتیاط در جمیع ناقهین
که نقی از مواد موجبهٔ حمی و غیر نقی ازان باشند آنست که امر ایشان بر تدبیر یکه در مرض بود از مزوره و غیره دو سه روز تا قریب او جاری دارند و بالجمله مقداری که
از روز بحران که قریب روز صحت او باشد تجاوز نماید بعد ازان بتدبیر ما فوق او بر بند یعنی در غذا توسیع نمایند و واجبست که برای ناقه نقی و آنکه تپ او سلیم باشد
تلطیف تدبیر او نمایند یعنی غذا اکثر نکنند تا بدن او گرم و حال او بدگردد و بحرارت گرسنگی و لازمست که رد بدن او از لاغری حاصل در اندک ایام بسوی فربهی در اندک
روزها کنند زیرا که قوت او باقیست پس خون صالح بسرعت متولد شود و بخلاف او یعنی بغیر نقی و غیر سلیم الحمی خلاف این کنند یعنی تدبیر مرض بعد زوال او چند روز
جاری دارند و اگر ناقه را اشتها نشود بدانند که دران امتلاست و اگر اشتها شود و هضم نشود پس باید دانست که آن غذا را بنفس خود زیاده از طاقت و فوق قوت طبیعی برداشته
و قدرت بر هضم و تفریق غذا در بدن ندارد و یا در بدن او اخلاط بسیار است و طبیعت مشغول بدان است و یا قوت معدهٔ او بسیار ساقط است یا قوت جمیع بدن و حرارت غریزی او ساقط است
پس احاله غذا الا قوت طالب نمیکند طبیعت ازان غذا برای اعضا نمیکند و امثال اینها از ناقهین که در بدن ایشان اخلاط کثیر و قوت معده و بدن آنها ساقط بود اگرچه
در ابتدا خواهش طعام کنند لیکن حال ایشان مؤدی بسقوط اشتها گردد زیرا که آفات و امتلای اخلاط ردی قوی و زیاده روز بروز گردد و ناقه را که اشتها نباشد بعد
اشتها شود بسبب انتعاش قوت بهتر ازانست که او را اشتها باشد بعد ازان اشتها نبود پس اگر اشتها دوام کند و بدن بقوت و فربهی نگراید قوت اشتها و آله
آن یعنی عصبه حس فم معده هر دو صحیح باشد و قوت هضم و آله او یعنی قعر معده هر دو ضعیف بود و اولی آنست که تدریج کنند ناقه از تیهو و بچهٔ مرغ بسبز غاله و لعاد
رجوع نکنند و هنوز در عروق او تنگی باشد از بقیهٔ ماده یا از حصول یبس بسبب حرارت مرض و سکنجبین گاهی ایشان را سحج پیدا کند بسبب ضعف امعای ایشان همچنین سائر
ترشیها و از تدبیر ناقهین نقل ایشان بسوی هوای مضاد آنست که با تنها باشد و از تدبیر ایشان مراعات چیزیست که واجب بود حذر کردن او در نوع مرض آن تا
مقابله کنند بدانچه امن بود ازان مثل صاحب سام که واجب بود بران خوف کردن از خشونت سینه تا درسعال نیفزاید و واجب نیست که ناقه در حمام عرق آورد چه گوشت او
ضعیف است تحلیل گردد و چون عرق در ناقه کثرت نماید در بدن آن فضول باشد و تراشیدن موی ناقه را ضرر کند بنا بر آنکه مسام را بند کند و زکام و نزله پیدا نماید خصوص در هوای گرم

تغذیهٔ ناقه

واجبست که غذای او در کیف حسن الکیموس سهل الانهضام باشد و لازمست که صبر بر گرسنگی و تشنگی نکند و گاهی احتیاج افتد بمائل کردن کیف غذا بسوی ضد مزاج مرض
سابق بسبب بقیه از او یا بنا بر احتیاط و بدانند که اغذیهٔ رطبهٔ سیاله در غذا شدن سریعتر باشد و در غذا دادن کمتر و غلیظهٔ ثخینه بضد آن بود اطعمه باشد یا اشربه و دوا جبلیست
که ایشان را بار داشت نخورانند اگر خواهش بدان بقیهٔ حرارت نکنند بلکه لازمست که تدبیری نمایند بدانچه او معتدل بود و او را حرارت لطیف مع رطوبت کامل سریع القبول
برای هضم باشد و غذای او در مقدار چندان باشد که هضم و انفصال آن نیک گردد و آنرا بتدریج بیفزایند اگر ثقل در معده ببینند و نه قراقر کنند و نه سرعت

منتخب جدا

استخوان و نطول او بسیار و از آن کم کنند اگر از نقل و غیره چیزی زبون دانند و چون ناقه یکبارگی ممتلی شود و معدهٔ او کشیده گردد اکثر تپ کند و همچنین واجب نیست که دفعةً
آب بخورد چه بیشتر در آن خطر باشد و امّا وقت غذای او وقت اعتدال هواست در اوائل شب تابستان یا نیمروز زمستان الّا آنکه اشتها و غیره استعجال نماید و درین صورت
واجبست که غذائی را که آن کمتر از پر کردن شکم باشد تفریق نمایند و آب بسیار سرد از قبیل چیزیست که ناقه از آن اجتناب کند چه گاهی بعض احشا را ضعیف کند و گاهی
تشنج پیدا کند و دیدیم شخصی را که باین هلاک شد و بدانکه اشتهای ناقه گاهی کم شود بسبب ضعف یا اخلاط در معده و بادی در اکثر مثل غشی بود بنا بر ابخرهٔ فاسده بسوی
قلب و گاهی کم شود بسبب جگر یعنی قلت جذب او و ضعف جگر ظاهر شود از رنگ و از براز رقیق سفید و گاهی کم شود بسبب اخلاط در همه بدن و تخمه و گاهی بسبب ضعف
قوت بدن و حرارت غریزی یا در معده خاصةً باشد پس تدبیر هر واحد بدانچه معلوم ست برفق تر که ممکن بود باید کرد و بدانند که سکنجبین سفرجلی برای ناقهین بهترین دواست
و خصوصًا چون اشتهای ایشان ساقط باشد بسبب ضعف در معدهٔ آنها و از تشنج در امان باشند و امّا مقویات معده که گرمتر از آن باشند مثل قرص ورد و مانند آن
گاهی سبب نکس گردد **صاحب کامل** گوید که ناقهین از مرض آنند که از حمیات و امراض حاده خلاصی یافته باشند و از آن خارج شوند پس ابدان ایشان ضعیف
و خون در آنها قلیل میباشد امّا ضعف بدن بسبب انهاک مرض آنرا و استعمال تدبیر لطیف در ایشان و کثرت تحلل ابدان آنها بحرارت تپ بود و امّا قلت خون
بسبب احراق حرارت حمی خون را و افنای آن بسبب کثرت تحلل و قلت غذا و لطافت آن پس حرارت غریزی در ابدان ایشان بهمین اسباب ضعیف گردد فلهذا محتاج
بتدبیر انعاش و زیادتی قوت میباشند و اول آنچه سزاوار است استعمال آن در ایشان اینست که تدبیر ایشان بعد انقضای مرض تا سه روز مثل تدبیر ایشان که در وقت
مرض بود از تلطیف غذا و خوردن مزورات و مانند آن بدستور باشد تا از عود مرض بدان امین باشند بعد از آن نقل نمایند بسوی غذائیکه آن غلیظ تر از آن باشد اندک
اندک بتدریج مثل گردنهای بچهٔ مرغ و تیهو و رانها و بازوهای آنها بعده انتقال کنند تا سینهٔ آنها و تا ماهی رضراضی یا بری و جبلی و نهری پس از آن بپا بچهٔ بزغاله و بره و گردن
آنها پس بلحوم آنها اندک اندک و همواره برین زیاده نمایند در هر روز بمقداریکه قوت ایشان متحمل باشد تا آنکه بغذائی رسند که عادت آن داشته باشند بتدریج و اگر
شراب خوار باشد در ابتدا شراب ابیض رقیق خوشبو ممزوج بآب دهند بعده از آن ترقی بقوی تر از آن نمایند تا آنکه بمقدار عادت خود که در وقت صحت او بود برسد و استحمام
بآب شیرین نیم گرم در خانهٔ اوسط حمام نمایند هرگاه در آنجا حرارت ظاهر نباشد و در آن قیام را طول ندهند و از امتلای غذا و شراب و از صبر بر جوع و عطش و ایضًا اغذیهٔ مسخنه
و ریاضت سخت و نشستن در آفتاب و غضب و بیداری و جماع حذر کنند زیرا که این همه تسخین مزاج ایشان و تحلیل جوهر ابدان آنها مقدار اکثر نمایند و بدین سبب قوت آنها ضعیف
گردد و باید که تفقد در او ناقه نمایند که بدن او چنان نباشد که هنوز از مادهٔ مرض بخوبی پاک نشده باشد و در بدن او بقیهٔ ماده باقی بود و از علاماتیکه این را بدان معلوم کنند
آنست که صحت مریض ببحران یعنی باستفراغ یا ورم یا خراج یا غیر آن از اشیائیکه بدان بحران میباشد نباشد و یا بحران غیر تام و نضج غیر کامل باشد پس اگر در نبض سرعت
یا تواتر یا در بول رنگینی معلوم کنند و یا تلخی در دهن یا تشنگی یا درد سر یا اعضا شکنی یا گرانی در بدن یابند و یا عرق بسیار آید لاسیما در وقت خواب اینهمه دلالت میکنند
بر آنکه در بدن فضولست و آن محتاج به تنقیه ست پس اگر با وجود اینها کلال در مفاصل یا تعب در بعض اعضای او دریابند توقع خروج خراج در آن عضو باشد و چون علامات
از علامات مذکوره به بینند باید که از عود مرض حذر و احتیاط بسیار کنند و تدبیر ناقه مثل مرضی یا قریب از آن باستعمال اشیای مبردهٔ مطفیه و تلطیف غذا و استفراغ بدن
نمایند لاسیما اگر مریض مع ذلک ناقص الاشتها باشد و یا اشتهای غذا بود و بخورد و بدن او فربه نشود که این تاکید بر دلالت آن نماید که بدن او غیر نقی ست چنانچه
بقراط در کتاب فصول گفته که چون ناقه از مرض چیزی از غذا نخواهد و یا از آن بخورد و بدن او زیاده نشود بدن او محتاج به تنقیه باشد و چون این حال به بینند باید که تقلیل
غذای او و تلطیف آن و تنقیهٔ بدن نمایند زیرا که اگر این تدبیر نکنند مرض عود کند و بدن مریض صحیح نماند چنانچه بقراط گفته ابدانیکه پاک نیستند هر قدر که آنرا غذا دهی بیشتر
شر میفزاید پس بدین جهت میباید که نظر کنند اگر علامات خون در آن ظاهر باشد فصد کشایند و از خون مقدار حاجت و احتمال قوت اخراج نمایند و در اخراج او زیادتی
نکنند زیرا که ناقه از مرض محتاج بزیادتی خون جید در بدن خود باشد و اگر علامت صفرا ظاهر بود باید که استفراغ بدوای مسهل صفرا کنند که الطف باشد و اسهال او با هستگی
بود مثل مطبوخ فواکه و خیارشنبر و ترنجبین و لبلاب یا بنفشهٔ خشک بشکر یا شربت ورد تا بدین از عود مرض امین گردد بعد از آن در تدبیر [illegible] شروع نمایند پس
اگر بینند که ناقه را بعد استفراغ غذا نیک هضم نمیشود و طبیعت او نرم شود و بدن او زیاده نگردد بدانند که ناقه در مقدار غذای خود زیادتی میکند چنانچه بقراط گفته که ناقه

از مرض چون غذا بخورد و بدن او از ان قوت نیابد این دلالت کند بر آنکه او غذا زیاده از ان میخورد که بدن او متحمل آن نیست پس برای این واجبست که تقلیل از غذای او کنند و هر صبح گلقند پنج درم تا هفت درم او را دهند و بعد ساعتی سکنجبین سفرجلی پانزده درم تا بست درم بنوشانند که این آنرا نافعست و چون این تدبیر در ناقه استعمال کنند بحال صحت خود رجوع کند و قوت او زیاده شود و بدن او بسرعت فربه گردد چنانچه بقراط گوید آنانکه در زمان اندک لاغر شوند رجوع آنها بسوی فربهی در زمانهٔ اندک بود و آنکه در زمانهٔ طویل لاغر شوند بفربهی در زمانهٔ طویل رجوع کنند **ابو منصور** گوید برای کسیکه از حمیات حاده بیرون آید سزاوار آنست که از رجوع باغذیهٔ صحیح مزاجان پرهیز نماید و غذائیکه در حال مرض خود میخورد بران اقتصار نماید و یا آنکه اندکی قویتر ازان باشد بعد ازان بتناول اغذیهٔ اصحا اندک اندک تدریج کند و از تعب و شراب و حمام و مسکن گرم و جمیع مسخنات بدن و غیر آن که سابق مذکور شد اجتناب نماید و لاسیما کسانیکه از مرض بحران تام خارج نشده باشند و کسانیکه در ایشان آثاریکه بر بقایای مرض دلالت کنند باقی باشند مثل زیادتی تلخی در دهن یا تواتر در نفس باقی یا طعم غریب در دهن یا اختلاط و تشاویش در خواب و مانند آن که در قول سابق گذشت پس تدبیر اینکسان خاصةً بتدبیر مرضی نمایند تا اینهمه آثار منقضی شود و صحت او پدید آید و غذا و آب اندک اندک خورند و دفعةً بسیار نباید نوشید و خاصةً در فصل خریف و از آب بغیر سرد البته ننوشند و اگر اشتها قوی باشد و در هضم ضعف بود بقدر اشتها نخورند بلکه بقدر هضم حتی که چون هضم جید شود غذای او اتم گردد بعد ازان بحرکات و سائر اعمال خود که عادت او در حالت صحت باشد تدریج نمایند و کسی را که از خوردن غذا بدن قوت نیابد بلکه طبیعت او نرم گردد از مقدار غذا و از شرب آب کم کنند و سکنجبین سفرجلی دهند و بر جگر او ضمادات مقوی آن نهند و ناقه را اغذیهٔ غلیظه عسر الهضم ندهند تا آنکه قوت او بکمال رسد بلکه غذای رقیق سریع الهضم دهند اگر غذای او هضم نشود و شراب ابیض رقیق یا مروق بدهند و از قوی متعرض نشوند و بقراط گفته که امتلای بدن از شراب سهلتر از انست که از طعام ممتلی گردد **ایلاق** و جرجانی مینویسند که ناقه بهر عادتی که از ریاضت و طعام و شراب داشته باشد تدریج نماید و از فکر و غم و هم و جمیع انواع استفراغ اجتناب کند و مردم محرور و صفراوی را آب بزور و شراب لطیف ممزوج سود دارد و کثرت خواب در روز حرارت غریزی را ضعیف کند و تپ آرد و دوام اشتها بسبب غلبهٔ سودا و انصباب آن بسوی فم معده از طحال بود و هرگاه ناقه بشب عرق بسیار کند بر دو حال دلالت نماید یکی آنکه طعام افزون از کفایت میخورد دوم آنکه در تن او هنوز فضله هست پس تدبیر او بریاضت و بتدبیر لطیف باید کرد و بقراط گوید که عرق بسیار در خواب بغیر سبب موجب آن دلالت کند بر آنکه صاحب او غذا را بیشتر از حمل بدن او بر بدن او میدارد پس اگر این بغیر تناول طعام باشد دلالت نماید بر آنکه محتاج باستفراغ است و بسیار باشد که اخلاط رقیق لطیف بعرق خارج شود و غلیظ لزج باقی ماند و علامتش آنست که مریض بعد عرق هیچ راحت نیابد و ضعف بیفزاید و هرچند حرارت غریزی قویتر شود تحلیل پوشیده تر باشد و ازینجا معلوم گردد که کثرت عرق کار طبیعی نیست سبب آن یا کثرت ماده هست یا انفتاح مسام یا عجز طبیعت از هضم طعام یا حرکتی و ریاضت قوی **ابن الیاس** گوید که تدبیر ناقهین از مرض تدبیر مشترک میان تندرستان و بیمارانست پس میباید که صرف عنایت بتفقد امر نبض و قاروره نمایند اگر علامات بقیهٔ ماده معلوم شود و آن در قول صاحب کامل گذشت و یا مریض فی نفسه تقلب و خبث نفس و قلت نشاط دریابد بدانند که در بدن و عروق او فضلات محتاج بتنقیه هست پس مبادرت نمایند به تنقیهٔ آن از حسن تدبیر بالتدریج و از معالجات قوی و استفراغات سخت حذر کنند بسبب ضعف قوت ناقه و قلت احتمال او برای معالجهٔ قوی و تدبیر بالغ در لطافت پس هرگاه بنقای بدن او و خلو عروق او از بقیهٔ مواد فاسد یقین شود تدبیر آن بتدبیر مرض از تلطیف غذا و خوردن ماء الشعیر یا مزورات نمایند تا آنکه سه روز از تپ و مرض او بگذرد و از عود مرض امین گردد بعده بدانچه غلیظتر باشد اندک اندک تدریج نمایند و در اول روز چهارم از انقضای مرض گردنهای بچهٔ مرغ دهند و در روز پنجم گردن و بازوهای آنها و در روز ششم این مع رانهای آن و در روز هفتم اینها مع سینهٔ آنها ضم نمایند بعده انتقال بپایچهٔ بره و بزغاله و گردان آنها نمایند بعد ازان بلحوم آنها اندک اندک نقل کنند و هرگاه در ایشان قوت حرکت و نشاط دریابند استحمام بآب نیمگرم نمایند و از فرح مفرط و فکر کثیر و غضب و سهر و بحث و مطالعه و قرائت کتب حذر کنند و اگر بدن ناقه از تناول غذا فربه نشود تلیین طبیعت و اسهال او برفق نمایند بملینی که بی غائله باشد مثل مطبوخ فواکه و نقوع مشمش ترنجبین و شیرخشت و یا هر صبح سکنجبین بساده و گلاب هر واحد ده درم با یک مثقال قرص طباشیر ملین بدهند و غذا مزوره از آلوی کوهی و مغز بادام و اسفاناخ یا از تمر هندی یا از ماش مقشر و مغز بادام سازند و اگر ناقه را بعد استفراغ غذا نیک هضم نیابد تقلیل غذا کنند و هر صبح سکنجبین سفرجلی

وگلاب هر واحد ده درم بنوشانند و غذا زیرباج بچهٔ مرغ دهند و همچنین اگر ناقه را عرق بسیار آید تدبیر او تقلیل غذاست و تناول سکنجبین سفرجلی آنرا نافع بود مؤلف اقتباس
مینویسد که در ناقهین بر غذا و شراب و دوائیکه ضد مرض بود هم مبالغه بسیار نشاید کرد که مبادا مزاج بگردد و مرض ضد بیماری اول پدید آید و بهلاکت انجامد و بعد گذشتن
سه روز از تب شوربای گردنهای بچهٔ مرغ که باندک روغن بادام و یا ماده گاو پخته باشد همراه برنج قسم اول و کهنه و یا بنان تنک که دران ثرید کرده باشند بدهند و قدری
گوشت گردن هم دهند و هر روز بدستوریکه در اقوال سابق گذشت شوربا و گوشت اضافه نمایند و چون اشتهای طعام کم بود با غذیهٔ مرغوبهٔ معتاده تحریک اشتها نمایند
و جهت تقویت معده و برانگیختن اشتها مربای سیب با مصطکی و شربت سیب و به و یاقوت و جوارش اناری و جوارش عود ترش و انوشدارو و لولوی علوی خان و سکنجبین
تفاحی ایشان در گلاب قرنفلی و یا با گلاب و عرق کیوره و عرق بید مشک و عرق عنبر بدهند قبل از طعام و کباب گوشت بزغاله و یا جوجهٔ مرغ که دران زیره و قاقله کبار
و پودینهٔ سبز و یا خشک و پیاز و انار دانه جمله باهم کوفته در شکم او پر کرده باشند کباب کرده با نان دهند و اگر سرفه باشد انار دانه را موقوف سازند و عطرهای مناسب
مزاج ببویند و چون در خواب عرق بسیار آید بریاضات و سواری معتدل و تنقیهٔ بدن بدفعات بملینات لائقه و مانند آن رفع نمایند و چون در روز بغیر از خواب تام
عرق آید بلا سببی از اسباب خارجیه دلالت بر ضعف طبیعت و کشادگی مسام کند در ینوقت حابسات مانند گل سرخ و گل گز و برگ سرو و تخم مورد و برگ آن و حنا
و بدن بمالند و چون خواب کمتر آید بتدبیر سهر پردازند و اگر سرفه باشد و بلغم بدشواری برآید عسل در آب انداخته گرما گرم بنوشانند و بجای آب برب ماء العسل اکتفا دارند
و یا لعوق کتان و یا حب الصنوبر لیسانند و لیسیدن بزر کتان بریان در عسل نیز نفع میدهد و همچنین خوردن بادام هفت هشت عدد با همین قدر مویز منقی و همچنین
خوردن لوزبادام و شیرینی بزر به و یا سفوف زوفا تنها با نبات دهند و یا مرکبی سازند از رب السوس و صمغ عربی و زوفای خشک هر یک سه ماشه و یا از فلفل گرد
و کاکره اسنگی هر دو برابر و نبات سنگ دو ماشه و اگر ازین سرفه رفع نشود ملین مبارک با ترنجبین و روغن بادام دهند و در روز دوم صبح مطبوخ زوفای خشک پنج ماشه
اصل السوس پنج ماشه عناب هفت عدد مویز منقی یکتوله گاوزبان چار ماشه بنفشه هفت ماشه با درنجبویه سه ماشه با شربت بنفشه دهند و غذا شوربای مرغ
با نان تنک خورانند و همچنین سه چهار بار بعمل آرند بعده لعوق بادام دهند و اگر در سرفه بلغم بآسانی برآید رب السوس تنها در دهن دارند و کذا صمغ عربی و یا زوفای خشک
سوده با نبات در دهن اندازند و اگر سرفه خشک بود باید که لعوق با قند دهند و یا با قوذا و یا خمیرهٔ خشخاش و یا شربت خشخاش در عرق گاوزبان و کوه دهند و یا تنها
بلیسانند که بسیار نافعست و همچنین داشتن کتیرا و یا شیرخشت در دهان ناقه را بعد غذا اندکی از قسم شیرینی خورانند تا جودت هضم پدید آید و غذا در فصل گرما وقت صبح
یکپهر و ساعت روز برآمده و اگر اشتها بسیار باشد وقت ظهر نخود بریان مقشر بوزن یکنیم توله و یا کم و زیاده و کشمش دو چندان بدهند و یا شالی بریان که بهندی پرمل
گویند دو یا سه توله با نیم وزن آن نبات دهند و وقت شام غذا بدهند و در فصل سرما غذا در روزی دو سه مرتبه اندک اندک و متفرق دهند

بیان بحران

چون مؤلف هیچمدان رسالهٔ بحران بتفصیل تمام و تبسیط تام جداگانه تالیف نموده لهذا دریںجا بتحریر برخی از فوائد ضروریه و ایام مسهل و بحران وغیره و علامات
بحران و تدبیر در روز آن اقتصار ورزیده بدانکه بحران تغیر بدیست که تابع مجادله میان طبیعت و مرض باشد و این بهر آنست که قوت با مرض تنازع و محاربه و اجتهاد
در قهر و غلبهٔ خود و دفع مادهٔ مرض و اخراج او از بدن میکند و همچنین مرض مقابلهٔ قوت و جهد در غلبهٔ خود و ظفر بران مینماید پس هرگاه قوت بر مرض ظفر یابد بحران جید باشد
و مریض سالم ماند و هرگاه مرض بر قوت مظفر گردد بحران ردی بود و مریض هلاک شود پس هر بحران یا جید باشد یا ردی و هر واحد ازین هر دو یا تام باشد و یا ناقص
و بحران جید تام آنست که طبیعت غالب آید و مادهٔ مرض را یکبارگی از جمله بدن خارج کند و مریض دفعة صحت تام یابد و بحران ردی تام آنست که مرض غالب آید
و فی الفور مریض هلاک گردد و این هر دو نوع در امراض حاده افتد که مدت آن تا چار روز یا هفت روز یا چارده روز بود و بحران جید ناقص آنست که اگرچه طبیعت غالب آید
و بحران نیک کند لیکن جمله ماده را یکبارگی دفع نسازد بلکه ما بقی را اندک اندک بدفعات دفع کند و بحران ردی ناقص آنست که مرض غالب آید و بحران بد کند اما یکبارگی
هلاک نسازد بلکه طبیعت را بعد ازان اندک اندک ضعیف سازد و هلاک نماید و این هر دو نوع اندر امراض غیر حاده افتد که مدت آنها کمتر از چهل روز بود و بقول قرشی
بحران جید تام گاهی بدفع کلی و بازالهٔ مادهٔ مرض از جمیع اجزای بدن باشد و آنرا بحران استفراغی نامند و گاهی چنین نباشد بلکه بازالهٔ مادهٔ مرض از نواحی اعضای کریمه

وشریفه بسوی بعض اعضای خسیسه و اطراف بود و این را بحران انتقالی گویند و بعضی تحلل و ذبول را از اقسام بحران ناقص شمرده اند لیکن شیخ الرئیس میفرماید که گاهی از بحران ناقص آن باشد که قریب بحران بود و آن در بحران جید ناقص تحلل ست و در ردی ناقص ذبول بدن و این هر دو در شمار بحران ناقص در ترتیب آثار اند و از قسم بحران نیستند زیرا که شرط بحران آنست که دفعةً بود و این هر دو تدریجی اند و ایضاً مسیحی گوید که از امراض بعضی آنست که انقضای آنها ببحران باشد و آن امراضیست که سریع الحرکة بود و بعضی آنست که انقضای آنها بتحلل اندک اندک باشد و او آنست که بطی الحرکة بود و انقضای این را بحران نگویند بلکه نضج و تحلل نامند پس هر مرض که زائل شود یا بنضج و تحلل بود چون مادهٔ فاعل مرض اندک اندک تحلیل شود تا آنکه بتدریج فانی گردد و یا ببحران زوال پذیرد و این یا باستفراغ بود چون مادهٔ فاعل مرض بسوی خارج جمله مندفع گردد و یا بانتقال و خراج چون آن ماده بعضو غیر شریف مندفع شود اما نضج و تحلل در امراض طویلهٔ مزمنه و مواد بارده بود اندک اندک مثل تپ لثقه و ربع و مرض مزمن را علامات هائله و حرکات صعبه نمیباشد و اما بحران باستفراغ در امراض قصیرهٔ حاده باشد مثل حمیات صفراویه که دران دفعةً استفراغ افتد یا برعاف یا بقی یا باسهال یا بعرق یا بادرار بول و یا بخروج خون از مقعد و یا بدرور حیض و انتقال آنست که طبیعت بر ماده مستولی شود و آنرا بضعیف تر عضو دفع کند و در وی ازان ورم و خراج حادث شود و این را بحران انتقالی گویند و همچنین هر مرض که هلاک کند یا بر سبیل بحران هلاک نماید و یا بر سبیل ذبال و ذبول آنست که قوت اندک اندک تحلیل پذیرد **فائده** هرگاه بحران در ابتدای مرض افتد قتال باشد و هرگاه در وقت منتهای او بود تام باشد و در انحطاط مرض بحران اصلا نیفتد و وقت بحران واحد است و آن وقت منتهی ست و وقت موت واحد نیست بلکه گاهی در ابتدا و گاهی در انتها بود و بحران تام در وقت منتهای مرض باشد و بحرانیکه تام نباشد گاهی در وقت تزید مرض بود بسبب محرک بد مثل مرض خبیث سریع الحرکة و مثل معالج چون اشیای مستفرغه قبل نضج مادهٔ مرض استعمال کند و بحران واقع در وقت منتهای مرض اکثر فاضل محمود باشد و بحران واقع در تزید مرض اگر جید و بسلامت بود بحران ناقص باشد و اگر ردی و بهلاکت بود دران مریض سخت بدحال گردد و بردی ترین وجوه باشد بالجمله بحران تام جز بوقت انتها نباشد اگر جید باشد نیک تام بود و بر استیلای طبیعت و قوت بر مادهٔ ردی دلالت کند و اگر ردی باشد بر عجز قوت و هلاکت دلالت نماید **فائده** افضل بحران آنست که بعد نضج تام افتد تا ماده بالکلیه بدان مندفع شود و ایضاً با وجود نضج تام طبیب ببقای بدن بدان وثاقت نماید یعنی باندازهٔ مادهٔ محدث مرض اندازهٔ مادهٔ مندفع باشد و ایضاً هرگاه اندفاع ماده حاصل شود عقبش خفت ظاهر گردد و ایضاً سلیم الاعراض بود و چنان باشد که روزی از ایام انذار بدان خبر دهد پس در روز بحران محمود واقع شود مثل روز هفتم و چهاردهم و هفتدهم و توقع بحران تام الدفع در امراض حادث از مواد رقیقهٔ حاده و در قوت قوی باید کرد و امید بحران انتقالی در قوت ضعیف و مادهٔ غلیظ باید داشت و ایضاً حال بحران تام الدفع مختلف بود زیرا که اگر ماده دران شدید الرقة باشد بعرق بحران کند و اگر ازان کمتر در رقت بود و اگر بسیار گرم باشد برعاف بحران نماید و الا بادرار و اگر رقیق نباشد باسهال و قی بحران کند **فائده** بدانند که بعض اعضا را بحران مخصوص آن بود پس بلغم بینی و ریم گوش بحران امراض سر باشد و چرک چشم و اشک از بحرانات امراض چشم و نفث از بحران امراض سینه و همچنین خراج پس گوش از بحران امراض راس و خراج بغل بحران امراض قلب و خراج کنج ران بحران امراض جگر باشد و این اندفاعات بحرانی باشند اگر مواد مندفعه بسیار و دفعةً آید و در ایام باحوری بود و اگر مواد اندک بود و بدفعات بسیار ریزد آنرا در حقیقت بحران نگویند زیرا که حرکت دفعیهٔ قویه از لوازم بحران ست و کشادن خون بواسیر بحران جید برای امراض بسیار ست و بهترین بحرانات رعاف ست پس اسهال پس قی پس بول پس عرق پس خراجات از قبیل بحران انتقالیست و بسیار باشد که بدین امراض یکبارگی زائل شوند اگر خراجات سلیم باشد و اگر ردی بود اعضا را ببرانند و گاهی بحران تام یا ناقص بعقد عضله و عصب و جرب و قوبا و سرطان و برص و غدد و داء الفیل و دوالی و انتفاخ اطراف و غیر آن بود و بعضی از اقسام بحران انتقالی آنست که بخراج مؤدی نگردد بلکه مثل لقوه و تشنج و استرخا و وجع ورک و پشت و زانو و یرقان پیدا کند و بهترین انتقالات آنست که بسوی اسفل باشد و بهتر خروج و انتقال آنست که بسوی خارج و بعد نضج تام و بعید از اعضای شریفه بود **فائده** طبیب بداند که از احوال مشاهده مثل نضج بول و نفث و ضد آن بر بحران جید و ردی باستدلال کند و هرگاه مرض علامات بحران را که مذکور گردد قبل از وقوع نضج تحریک نماید آن دلالت بر بحران ردی کند و اگر در انجا اندک نضج باشد دلالت بر بحران ناقص نماید و اگر نضج تام باشد بر بحران جید تام دلالت کند و بحران تام جید باشد یا ردی نزد منتهی بود و گاهی نزد شروع در انحطاط وارد گردد و بدین سبب بحران تام در سردی شدید هوا درنگ کند پس بر طبیب واجبست

که تلافی ضرر سردی هوا هنگام حدوث بحران بعرق نماید و مسکن مریض را گرم کنند و بدانند که بحران در وقت راحت واقلاع نوبت یا مرض کمتر واقع شود و در وقت تقفیه از شدت در حمیات لازمه بندرت و اندک و بدانند که بحران در امراض سلیمه اکثر تاخر نماید و در امراض قتاله تقدم کند و مریض از عمده مرض او الضرام نیابد دفعة نه بر سبیل تحلل مگر آنکه استفراغ محمود یا خراج محمود افتد و هر بحران که در ایام باحوری افتد امیدوارتر باشد و آنچه در غیر آن بود بر رداءت حال مریض دلالت کند و سیما ردی باشد بهر آنکه ماده در غایت رداءت بود و طبیعت متحیر مضطر و لهذا در امراض سلیمه بحران در روز آن واقع شود بهر آنکه طبیعت غیر مضطرب باشد و بالجمله حرکت بحران قبل از وقت او یا بسبب رداءت ماده و شدت حرکت و حدت آن بود چنانچه در امراض حاده و یا بسبب قوت مرض و عجز طبیعت از مقاومت او و یا بسبب امری خارجی محرک مواد و طبیعت مثل خطا در ماکول و مشروب و بسبب تحریک دوای مسهل در غیر وقت او و یا ریاضت و یا بعارض نفسانی چه عوارض نفسانی را مدخل در تحریک بحران قبل از وقت او و تبدیل جانب اوست چنانچه فرع بحران را اسهالی یا قیئی یا بولی میگرداند بعد از آنکه اگر عرقی باشد و سرور و غضب آنرا عرقی میسازد بعد آنکه اگر بولی یا اسهالی باشد و چون تقدم مقاومت بنحوی باشد که قوت را چنان ضعیف گرداند که تا قرب منتهی باوی ثابت نماند آن دلیل موت باشد و هرگاه قوت را بقیه تا منتهی باقی ماند دلیل سلامت باشد و هر روزیکه در ان وقع بحران محمود باشد و در ان روز علامات ردی پیدا شود آن دلالت بر هلاکت کند

تقسیم ایام مرض

بدانکه جمله ایام مرض سه گونه هست بعضی از ان روزهای بحران باشد و آنرا ایام باحوری گویند و بعضی روزهای خبر دهنده که بحران کی خواهد شد و آنرا ایام انذار و منذره گویند و بعضی روزها که نه از ایام باحوری باشد و نه از ایام انذار اما بسبب انحراف بحران در ان روزها واقع میشود و آنرا ایام واقع فی الوسط گویند یعنی متوسط میان ایام باحوری و ایام منذره و مسمی بدان بهر آن شده که از شان بحران است چون تقدم یا تاخر (تقدم و تاخر ۱۲) وقوع او نماید در ان روز افتد

ذکر ایام مسهل

بدانکه حسب رای حذاق اطبا درین عصر برای استعمال مسهل روز مقرر است و آن ۸ و ۱۰ و ۱۲ و ۱۶ و ۱۸ و ۲۲ و ۲۳ و ۲۵ و ۲۶ و ۲۸ و ۲۹ و ۳۰ و ۳۲ و ۳۳ و ۳۵ و ۳۶ و ۳۸ و ۳۹ باشد و این وقتیست که روز نوبت یا روز شدت درین ایام نباشد و اما اگر باشد پس باید که در روز بحران که قوی نیستند مثل نهم و یازدهم و مانند آن مسهل دهند و بعضی اطبا استعمال مسهل در روز ششم میکنند و این از خطر خالی نیست بنابر بودن او روز بحران ردی بسیار و روز پنجم و چهارم اگرچه روز انذار اند لیکن رداءت در انها مثل ششم نیست پس اگر ضرورت از هیجان ماده ذخیره واجب گردد و مهلت ندهد و معلوم شود که درین هر دو روز بحران واقع نخواهد شد این هر دو اولی بمسهل از ششم باشند نزدیک بعض و نزد بعضی بالعکس و چون تپ مواظبه باشد یا دو غب بطریق مبادله مرکب شوند در ینصورت احسن آنست که مسهل بعد رفع نوبت یا قبل از آمدن او بنحویکه عمل مسهل تا وقت آمدن آن منقطع شود استعمال نمایند و لهذا بعض احیان در شب که ربع یا کمتر از ان باقی ماند استعمال مسهل میکنند یعنی در روز نوبت معلوم کنند که نوبت کدام وقت می آید مثلاً اگر در نصف روز بیاید مسهل بهر شب باقی مانده باید داد که عمل مسهل تا وقت آمدن نوبت منقطع گردد و اگر طبیب مناسب داند بعد از نوبت مسهل دهد و گاهی رای طبیب حکم میکند باولویت این حکم که تپ روزی قوی آید و روزی ضعیف و روز ضعف روز بحران قوی باشد مثل هفتم و یازدهم و روز قوت روز هشتم و دهم باشد پس درین هنگام اگر مسهل در هشتم بعد زوال نوبت استعمال کنند اولی از ان باشد که مسهل روز ضعیف استعمال کرده شود و اگر بعد زوال نوبت نیز باشد زیادت وثوق بهشتم و دهم از هفتم و نهم بود و اگرچه هشتم نیز روز بحران ردی میباشد لیکن در ان بحران نمی افتد مگر در کمال ندرت و بهتر آنست که حالات را نظر کنند اگر بحران واقع نشود مسهل استعمال کنند و الا نشاید سیما اگر علامات بحران شروع گردیده باشد و بدانند که چون تپ عارض شود پس زائل گردد و بعد چند روز باز آید در ینصورت اولی آنست که مسهل در روزی دهند که روز بحران باعتبار مرض و نکس هر دو نباشد و اگر این نسبت بهر دو میسر نشود پس اعتبار نکس بهتر باشد

ذکر ایام بحران

بدانکه اطبا ایام بحران را باستقرا و تجربه ثابت کرده اند و آغاز حساب بحران که بران امر مسهل و تغذیه موقوفست اطبا چنان مقرر کرده اند که اگر روز آغاز تپ اکثر از نصف باقی ماند آنروز را براسه اعتبار میکنند و اگر کم از نصف باقی ماند آنرا اعتبار براسه نمیکنند بلکه داخل در روز دیگر مینمایند که این باقی جزو آنروز است بالجمله اگر تپ مثلاً در دو پاس اول روز شنبه آید آنروز را روز اول تپ شمار کنند و اگر بعد از دو پهر آید آنرا در حساب ندارند بلکه شمار روز اول از روز یکشنبه کنند مگر آنکه تپ نائبه باشد و نزد شیخ الرئیس اولی آنست که اعتبار وقت ابتدای نفس تپ کرده شود و در انجا خروج از حالت طبیعی در مزاج خوب ظاهر شود واما ابتدای صداع و تکسر اعضا را اعتبار نیست و انداختن مریض خود را در بستر از معتمد علیه نباشد و چون زمان بر آید بعده آنرا تپ عارض شود پس حساب از تپ کنند نه از زائیدن و ایام بحران که دران جمیع مستفرغات ممنوع ست این سیزده روز ست ۴م و ۷م و ۱۱ و ۱۴م و ۱۷م و ۲۰ و ۲۴م و ۲۷ و ۳۱ و ۳۴م و ۳۴ و ۳۷م و ۴۰م و بعد چهلم روز نزد محققین بحران قوی لازم نبود مگر شصتم و هشتادم و صدم و اگرچه بعضی چهل و دوم وغیره نیز گفته اند و بقراط گفته که از ایام بحران انچه طاق باشد قوی تر از جفت در بحران است در اکثر امر بتجربه و بدانکه گاهی متصل شود ایام فوق الیوم واحد برای بحران گردد و این اکثر بعد بستم بود باستفراغ باشد یا بخراج و امید نیست که انقضای امراض بعد چهلم بحران باشد لیکن بنضج و تحلیل و بدانند امراضیکه در روز طاق نوبت کنند مثل حمای غب و اکثر حاده چون محرقه و سونوخس بحران آنها سریعتر باشد و در روز طاق بود و لهذا در غب انتظار یازدهم کرده میشود و انتظار چهاردهم نمیکنند مگر کمتر چنانچه اگر نوبت تقدم یا تاخر کند بین بحران در سیزدهم افتد و مرضیکه در روز جفت نوبت کند مثل ربع و سدس و ثمن بحران بطی تر کند و بحران آنها در جفت اکثر باشد مثل چهلم و شصتم و هشتادم و ماه چهارم و سال چهارم

ذکر ایام واقع فی الوسط

یعنی ایامیکه در وسط ایام مسهل و ایام بحران واقع اند و آن ایام بحران اند که قوی نیستند و آن شش روز ست ۳ و ۵ و ۹ و ۱۱ و ۱۳ و ۱۶ و برای اینها الکام ایام بحران ست بهر آنکه درین روزها نیز تغیر و حرکت واقع میشود پس تحریک از مسهل وغیره نباید کرد و بقول شیخ و مسیحی روز ششم نیز از ایام واقع فی الوسط ست و ایضاً مسیحی دوازدهم و پانزدهم را نیز ازین ایام شمرده

ذکر ایام انذار

بدانکه مراد بانذار درینجا اخبار بوقوع امر عظیم در مستقبل ست محمود باشد یا مذموم و در عرف عام آن اخبار بوقوع امر مذموم در مستقبل ست چه اگر اخبار بوقوع امر محمود باشد آنرا ابشارت نامند بالجمله بعضی از ایام بحران که مذکور شد منذر بعض آنست چنانچه روز چهارم بهفتم و یازدهم بچهاردهم و هفتدهم به بستم و بیست و یکم و بیست و چهارم به بست و هفتم و یون انذار یعنی خبر دادنست پس هرگاه مثلاً بحران در روز هفتم خواهد شد تغیری در روز چهارم خواهد بود و این تغیر خبر میدهد به بحران روز هفتم اگر علامات بحران نیک باشد و صلاح بعض احوال بود و یا منذر بروز ششم باشد اگر علامات او بد بود خصوصاً در محرقه و نائبه و بحران در هفتم یا نهم بانذار چهارم در غب بسیار میباشد و روز نهم نیز منذر بیازدهم و در اکثر بچهاردهم باشد و چهاردهم یا بهفتدهم یا بستم یا بست و یکم منذر بود و بستم بچهلم و اگر علامات نضج در روز هفتم ظاهر شود بحران در روز یازدهم یا چهاردهم افتد

علامات بحران

بدانکه احوال و امور که آن علامات برای وقوع بحرانست مثل هیجان مرض و قوت حرارت و قلق و اضطراب و جستن و از پهلو بپهلو گردیدن و گرانی سر و اختلاط ذهن و صداع و درد گردن و سبات و سدر و دوار و خیالات در چشم و ظلمت بصر و طنین و دوی و اختلاج لب و غثیان و تشنگی و خفقان و غشی و درد فم معده و سوزش معده و تغیر رنگ چهره و تنگی نفس و دشواری آن و درد پشت و لرزه و رعده و رعشه و تغیر نبض از حال خود باشراف یا انخفاض و عسر بول و قبض شکم وغیره اعراض صعب باشد پس هرگاه این علامات یا بعض او در شب پدید آید دلالت کند برانکه بحران فردای این شب باشد و اگر در روز ظاهر گردد دلالت نماید برانکه بحران در شب آینده متصل آنروز خواهد بود پس اگر با وجود این علامات نبض موجی مع تری جلد و سرخی و انتفاخ جلد و بول

نگین مائل بغلظ در مرض مزمن لرزه قوی وبعده تپ باشتداد کند وهر داعیائی وقوة قوی وعلامات جید باشد ولاسیما اگر براز زود وبول کم شود دلالت بر بحران عرقی کند **واگر** نبض عظیم وشاهق یا صلب وسریع وانتفاخ عروق وخارش بینی وسرخی رنگ چهره وچشم وپره بینی دفعةً وتمدد در جانب جگر یا طحال بغیر وجع ودیدن رشتهای سرخ وتاریکی پیش چشم وسیلان اشک دفعةً وشدت اشتعال سر وصداع ضربانی ودرد گردن وترقوه وطنین وصمم وسدر وعطاس باشد دلالت بر بحران رعافی نماید **واگر** انضغاط نبض وانخفاض آن وسفیدی قاروره وثقل ودرد مثانه وتتوی ناف وانتفاخ قضیب وحرقت احلیل واعتباس براز وقلت عرق وصلابت ظاهر بدن باشد بر بحران ادراری دلالت کند **واگر** نارضیت بول واختلاج لب زیرین وغثیان وظلمت وغشاوة چشم بلا تاریکی وتلخی دهن ودرد فم معده یا سیلان لعاب وخفقان معدی وصداع بعده لرزه وسردی شکم وضیق النفس وسقوط رنگ وزردی چهره باشد بر بحران قیئی دلالت نماید **واگر** نبض صغیر مع قوت وعدم صلابت آن ومغص وقراقر شکم وثقل شراسیف وتمدد دران ودرد پشت واختلاج در عضلات شکم وقلت بول وعرق وگرانی در اسفل شکم وانتفاخ دران وکثرت رنگینی براز از سابق وآمدن او زیاده تر از عادت وبلندی وتتوی شکم باشد دلالت بر بحران اسهالی کند **واگر** سائر علامات دال بر بحرانات دیگر نیابند وگرانی در رحم ودر تهیگاه ودر اعضا ودرد وتمدد در انجا واختلاج در فرج وکشادن فم رحم وفرو تر آمدن آن دریابند حکم نمایند که بحران طمثی خواهد بود **واگر** نبض عظیم مائل بقوت وفقدان سائر دلائل توجه ماده بطرف دیگر وعادت سیلان خون از مقعد وثقل واختلاج در نواحی مقعد ودرد در تهیگاه وضربان در حوالی مهره پشت ونثار اعضا شکنی باشد بحران از کشادن عروق مقعد وخون بواسیر باشد

علامات بحران انتقالی

دآن قوت تپ مع ثبات وجع در موضعی از بدن واحتباس استفراغات از بول وبراز وعرق مفرط ورقت وسفیدی بول وتاخیر نضج یا عدم او مع صحت قوت وجودت نبض ولاسیما در امراض سلیمه رطبیه عدیم النضج باشد بعده وجع وانتفاخ عروق در مثل بغل وکنج ران وپس گوش وشدت التهاب وجهتی که دران عضو ضعیف ست یا وجع مفاصل یا وجع متعب بر جهت انتقال ماده دلالت کند پس عسر بول وگرانی سر وثقل سمع وسبات وعروض ضیق النفس دفعةً علامت داله بر نقل ماده بسوی اعالی باشد وثقل ودرد در ناحیهٔ اسفل مع التهاب وانتفاخ در کنج ران یا در زانو وورم رخوار جنس تهیج دران هر جا بود علامت انتقال ماده باسفل باشد وچون قوت صحیح وعلامات جید باشد ورقت بول زمانهٔ دراز دوام نماید این منذر بخراج بود وهمچنین توجه مریض بصحت بغیر بحران ظاهر بعده بودن شریان صدغین شدید الانبساط کثیر الضربان ورنگ پژمرده ونفس متواتر وگاهی سرفهٔ خشک دلیل عروض خراج در مفاصل است وفصل زمستان وسن کهولت از دلائل وقوع بحران بخراجست بلکه از اسباب اوست واز دلائل قویه بر بحران خراجی تاخر بحرانات دیگر از اوقات آنهاست ودرازی مرض حار زیاده از بست روز وایضاً باوجود تا خر آن بحرانات تام نباشد وخراجات در امراض مزمنه اسقطا واکثر در اعضای سفلی باشد ودر مرض حاد تر در اعضای علیا ودر متوسط در هر دو جانب زیر وبالا

علامات داله بر بحران جید

بهترین علامات بحران فاضل آنست که نضج تام شده باشد بعده در روزی از ایام بحران محمود که مذکور شد مثل هفتم وچهاردهم واقع شود وآن از روزی مناسب از ایام انذار منذر بود وباستفراغ باشد نه بانتقال ونه بخراج واستفراغ او از خلط فاعل مرض ودر جهت مناسب باشد وبیمار احتمال او بسهولت کند وحال قوت وحال نبض که در اوقات علامات صعب قوی ومتین باشد وخصوصاً چون برود در قوت از دیاد نمایند واختلاف نبض کم شود ومستوی گردد وایضاً اگر عقب اعراض مذکوره مریض راحت وخفت یابد واعراضی که با بحران باشد نقصان پذیرد وحرارت ساکن گردد ورنگ بیمار نیک شود ونبض او قوی گردد این دلالت بر بحران جید تام کنند

علامات داله بر بحران ردی

اصول این آنست که مخالف علامات جیدهٔ مذکوره باشد واین مثل آنست که حرکت بحران قبل منتهای مرض وقبل نضج بود ودوم آنکه در روز غیر باحوری باشد وآنکه با وی نبض در صغر وسقوط اخذ کند واستفراغ از غیر خلط محدث مرض بود ودوم آنجا که علامات بحران مع احوال متوسط میان احوال بحران جید واحوال بحران ردی

ظاهر شود بحران ناقص غیر تام باشد اعنی مرض بدان منقضی نگردد لیکن انقضای او تا روز باحوری که قریب او خواهد آمد تاخر کند مثل آنکه بحران در روز هفتم افتد در ان مرض منقضی نشود بلکه بقایا ازان باقی ماند که بحران او تا روز نهم یا یازدهم متاخر گردد و اگر بدان انقضای مرض باشد مرض معاودت کند و مریض نکس نماید و نکس هرگاه مع اعراض ردیه باشد و قوت ضعیف گردد مهلک بود و اگر قوت قوی باشد مریض از ان سالم ماند

تدبیر روز بحران

بقول شیخ لازم ست که در روز بحران و آنچه قریب آن باشد تدبیر مریض بتدبیر خاص بمرض او و مسکن و مقوی طبیعت نمایند و البته حرکت ندهند بروا قرشی گوید که هرگاه بحران جید تام بعد ظهور علامات نضج و توفر قوت وغیره حادث شود یا عارض شده باشد سزاوار نیست که تحریک مواد از عضو دیگر مثل جذب بمحاجم کنند و نه دران جذب بدوای مسهل و نه بغیر آن از تهیج مثل ترعیف و تعریق و قی و ادرار نمایند بلکه بر طبیعت بگذارند و این ترک تحریک و عدم تعرض طبیعت در بحران کامل ست و اما در بحران ناقص باید که اعانت طبیعت نمایند بدانچه موافق حرکت بحران باشد مثلاً اگر علامات دفع طبیعت مادهٔ مرض را باسهال ظاهر شود و قوت قوی نباشد و یا سده و ثقل در امعا باشد دران هنگام باید که اعانت طبیعت بمفتح ملین نمایند تا فعل طبیعت آسان گردد و جرجانی وغیره مینویسند که روز بحران مریض را بهیچ وجه حرکت نباید داد و مریض را ساکن باید داشت و کار طبیعت باید گذاشت اما اگر دانند که اگرچه طبیعت غالب ست لیکن در اتمام کار خود محتاج باعانت ست میتوانند که آنرا یاری دهند بحسب ارادهٔ او مثلاً اگر دانند که طبیعت ماده را برعاف دفع خواهد کرد و محتاج اعانت ست سر را گرم دارند و آب گرم بسیار بر سر ریزند و اگر بتعریق حاجت باشد آب گرم پیش او نهند و بردائی بیمار را در پوشند مع ظرف آب و عرق را بپارچه خشک همیکنند تا بیشتر آید و اگر محتاج بقی بود قی فرمایند و اگر حاجت تلیین داشته باشد تلیین طبع نمایند و اگر مفتقر بادرار باشد مدرات نوشانند چنانچه در علاج صداع بحرانی گفته شد و همچنین هر استفراغ بحرانی که مفرط شود و خوف ضعف گردد حبس او باید کرد و بهیچ استفراغ بحرانی را بی ضرورت نباید بست و در بحران انتقالی هرگاه معلوم شود که بعضوی از اعضا ماده منتقل شده خواهد ریخت و ریختن ماده بدان عضو آفت قوی خواهد آورد یا که آن عضو را قوت دهند و ماده را بعضوی دیگر که از و خسیس تر بود در ریختن ماده بران کمتر مضر بود باز گردانند بطریقیکه سهل تر باشد و طریق باز گردانیدن ماده از عضوی بعضوی بر چند وجه ست **یکی** آنکه عضویکه برابر اوست بربندند چنانچه متالم گردد تا بسبب الم ماده بدان سو باز گردد **دوم** آنکه بر عضویکه برابر اوست محجمه و شیشه یا شاخ یا کدو گذارند یا ادویهٔ جاذبه گرم ضماد نمایند **سوم** آنکه اگر ماده در دست راست بود بدست چپ کاری سخت کنند و بار گران بردارد **چهارم** آنکه اگر ماده در سر و چشم باشد باید که ادویهٔ مسکن درد بران استعمال نمایند و پایها را سخت بمالند یا در آب گرم گذارند یا بر بطها یا پایها از ساق تا کعب بربندند تا ماده از بالا فرود آید و همچنین هرگاه ماده بباطن خواهد افتاد در روی بمعده و سینه آرد بازوها و رانها قوی بربندند تا باطراف برگردد و ادرار بول بتعریق باز ماند و عرق بادرار بول و اسهال بقی و قی باسهال الجمله ماده را که از عضوی باز گردانند بجانب مخالف باید گردانید بعضوی دورتر یا نزدیکتر مثلاً کسی را که از زکام و دهان خون برآید و خواهند که بجای مخالف که قریب باشد باز گردانند بجانب بینی باز گردانند و اگر خواهند بعضوی دورتر باز گردانند از اعضای اسفل رگی کشایند و همچنان کسیکه بواسیر دارد و بعضوی نزدیک آنرا خواهند گردانید رگی از رگهای نیمهٔ بالا بکشایند و هرگاه خواهند که ماده را از عضوی باز دارند قانون کلی آنست که نخست درد ساکن نمایند که بعد سکون آن باز گردانیدن سهل باشد و بهیچ وجه بعضوی شریف و قوی الحس و ضعیف ماده نشاید آورد و تا ممکن بود بعضوی خسیس که قریب تر باشد و قوی بود و حس کمتر داشته باشد باید آورد و چون باز گردانیدن ماده مطلوب شود تعجیل نباید کرد که ارجاع ماده در ابتدا آسان بود جهت قلت ماده **پوشیده نماند که** اگر ماده در بدن اندک باشد و قلیل الحرکة بود باز گردانیدن او بدون استفراغ کفایت باشد و مضرت نرساند اما اگر بدن ممتلی و ماده کثیر الحرارت بود امالة مع استفراغ باید کرد تا آفتی دیگر نیانجامد و در اخراج او رعایت محاذات لازم شناسند مثلاً اگر ماده بجانب دست راست بود فصد از دست چپ باید کرد یا از پای راست و بالعکس و اگر بجانب راست مائل بفوق بود از همان جهت رگ باید زد از دست راست یا از پای راست و اگر بجانب چپ مائل باعلی باشد فصد از دست چپ باید کرد و همچنان اگر ماده در پای راست بود فصد از دست راست کنند و اگر در پای چپ بود از دست چپ کنند و همچنان برای ارجاع مادهٔ جگر رگ از دست چپ باید زد و برای ارجاع مادهٔ دل و سپرز از دست راست و آنچه گفته شد از رعایت مخالفت و اخراج ماده احتشا بر تقدیریست که هنوز ماده در انصباب و ریزش باشد و بعد از آنکه

مادہ از ثوران و انصباب ایستادہ باشد فصد برای ازالۂ مرض بالطرف مقابل عضو مؤف باید کرد و کذلک از اعضای ظاهری بعد استقرار مادہ تنقیہ از ذات عضو باید کرد کہ درین هنگام امالۂ او بیفائدہ ست بسبب سکون حرکت آن

اورام و بثور ظاهر بدن

بدانکہ اورام جمع ورم ست یعنی آماس و آن زیادتی غیر طبیعی ست کہ در عضوی حادث شود از مادۂ فضلیہ معدودہ بنهجیکہ موجب ضرر گردد و درد آرد بمس کردن او دیا بغیر مس و موادیکہ ازان اورام پیدا شود شش ست یعنی اخلاط اربعہ و مائیت و ریح و هر ورم یا حار باشد و یا غیر حار و ورم حار یا از خون باشد یا از صفرا و نزد شیخ الرئیس ورم حار عام تر ازانست کہ حادث شود از خون یا از صفرا فقط بلکہ از هر مادہ کہ حار بجوهر خود باشد چون خون و صفرا و یا حار بالعرض بود کہ آنرا حرارت بعفونت عارض گردد چون بلغم کہ بعفونت گرم شود و سودا احتراقی حار باحتراق کہ در مادہ حاصل شود و دران باقی ماند از حرارت چنانکہ آنرا مدخل در اورام ست پس مادۂ ورم اگر خون باشد فلغمونی گویند و اگر صفرا باشد حمرہ نامند و اگر هر دو مادہ مرکب باشد و خون غالب بود غالب را مقدم میدارند و فلغمونی حمرہ گویند و اگر صفرا غالب باشد حمرۂ فلغمونی گویند و اما ورم غیر حار یا از مادۂ بلغمی باشد یا سوداوی یا مائیت یا ریحی و اورام بلغمی دو نوع ست اگر مادۂ آن مخالط و داخل جوهر عضو و غیر متمیز بود ورم رخو گویند و اگر خارج ازان و متمیز در غلاف باشد سلع لینہ گویند و اکثر اورام زمستان بلغمی باشد حتی کہ حار ازان سفید رنگ بود و اورام بلغمی مختلف بود بحسب غلظ بلغم و رخاوت و رقت او حتی کہ مشابہ مادۂ سوداوی و مادۂ ریحی گردد و اما اورام حادث از مادۂ سوداوی سہ قسم ست اگر سودا داخل عضو و مولم بود سرطان گویند و اگر ساکن و هادی باشد صلابت گویند و اکثر این هر دو در خلقی بود و اگر خارج بود و مولم نباشد اقسام غدد بود کہ ازان جملہ خنازیر و سلع ست و اما اورام مائیہ اگر عام بود استسقا و اگر خاص بود قیلۂ مائی و ورم حادث در قحف از مائیت و مانند آنست و اما اورام ریحی دو نوع ست اگر ریح مخالط عضو و ملایم بود تهبج گویند و اگر مجتمع و صلب بود نفخہ گویند

و بثور

جمع بثرہ ست و آن از جنس ورم بود زیرا کہ بثور اورام صغار ست چنانچہ اورام بثور کبار ست و بثور نیز مانند اورام بعضی دموی باشد مانند جدری و شرای دموی و بعضی صفراوی مثل شرای صفراوی و نملہ و جاورسیہ و حمرہ و نار فارسی و مختلط مانند حصبہ و نملۂ متاکلہ و مسامیر و جرب و ثآلیل و غیرہ و بعضی بلغمی مانند شرای بلغمی و بعضی سوداوی مانند عرق مدنی و جرب سوداوی و ثولول و بعضی مائی مثل نفاطات و بعضی ریحی مانند نفاخات شیخ و شراح قانون مینویسند کہ اورام و بثور حارہ کہ از خون باشد یا از دم محمود بود یا از دم ردی مذموم و هر واحد ازین هر دو یا غلیظ یا رقیق باشد پس اقسام ورم دموی چهار بود **یکی** متکون از خون محمود غلیظ و این مختص باسم فلغمونی مطلق ست و این لحم و جلد هر دو را اخذ میکند و با ضربان میباشد **دوم** کائن از خون محمود رقیق و آن فلغمونیست کہ جلد را تنها فرا میگیرد و این شوکہ و شرای دموی ست و با ضربان نمیباشد بسبب خلو ظاهر جلد از شرایین **سوم** حادث از خون ردی غلیظ و ازین انواع خراجات ردیہ حادث شود پس اگر حرارت و احتراق او اشتداد نماید حمرہ حادث گردد و احتراق و خشکریشہ پیدا کند و بدتر ازان نار فارسی ست **چهارم** حاصل از خون ردی رقیق ست و این فلغمونی مائل بحمرہ بود مع رداءت و خبث پس اگر رقیق تر باشد حمرۂ فلغمونی باشد و اگر رداءت او زیادہ تر بود حمرۂ ذی نفاخات و نفاطات و احتراق و خشکریشہ حادث شود و چون مادۂ ورم حار کثیر باشد و ورم بسیار بزرگ گردد آن از جملہ اورام طاعونیۂ قتالہ بود و این اصناف اورام ردیہ و مانند آن در سال و با کثرت مینمایند و ردی از اورام حارہ آنست کہ بسوی انحطاط کہ تابع او نرمی و کوچکی میباشد منتهی نشود و نہ بسوی جمع ریم بلکہ بسوی فساد عضو مؤدی گردد و متعفن گرداند و فساد عضو گاهی از فساد مادۂ او باشد و گاهی بسبب عظم آن ورم و دراکثر از عظم ورم و کثرت مادہ نباشد بلکہ گاهی از خبث مادہ بود و بدانند کہ اورام کمتر از مادۂ مفرد صرف باشند و اکثر آنها مرکب بوند از مواد و بدانکہ هر ورم کہ در ظاهر بود و با وی ضربان نباشد آن ریم نکند **صاحب کامل** گوید کہ ورم غلظ و انتفاخ ست کہ در عضو حادث شود از فضل مادہ کہ تمدید و ملای آن نماید و این مادہ یا انصباب نماید بسوی آن از عضو دیگر کہ او را دفع کند و از نفس خود یا کہ نماید و یا در همان عضو متولد شود و انصباب مادہ از عضوی بعضو دیگر بسبب اجتماع این اسباب ستہ میباشد

یکی قوت عضو دافع ماده چون اعضای رئیسه و شرایین و اورده دوم ضعف عضو قابل ماده که اعضای قوی آنرا دفع نماید و ضعف اعضا یا بالطبع بود مثل جلد
و لحم غددی که در مغابن هست و یا خارج از طبع باشد مثل اعضائیکه بدان آفات رسد یا در حالت حمل یا بعد آن سوم کثرت ماده فاضل در بدن بسبب سوء تدبیری
انسان در صحت او مثل کثرت اغذیه ردیه و قلت ریاضت و استحمام چهارم ضعف قوت غاذیه که در عضو قابل هست پنجم فراخ بودن مجاری که دران فضول از
عضو قوی بسوی عضو ضعیف جاری گردد ششم بودن عضو قابل ماده در اسفل از موضع عضو دافع و اما تولد ماده در عضو بسبب ضعف غاذیه آن عضو بود پس غذائیکه
بسوی آن آید انضمام تام نیابد و فضله دران باقی ماند و بعد آن اندک اندک زیاده گردد تا آنکه عضو ممتلی و متمدد شود و دران ورم حادث گردد پس هرگاه در عضو
از اعضا ورم بیکبارگی پیدا شود آن از انصباب فضل ماده از عضوی دیگر بسوی آن باشد و این در اورام حاره بود و هرگاه ورم بتدریج حادث شود و اندک اندک
بیفزاید این یا از انصباب فضول اندک اندک و یا از فضول متولد در عضو باشد و این در اورام بارده بود و هر واحد از اورام یا مفرد بسیط باشد و حدوث او از خلط واحد
از اخلاط اربعه بود و یا مرکب باشد و حدوث او از بیشتر از خلط واحد بود و اصناف این اورام بسیارست زیراکه گاهی از دو خلط و گاهی از سه و گاهی از چهار مرکب گردد و ترکیب او
یا از اخلاط متساوی در کمیت باشد و یا یک خلط ازان بیشتر یا کمتر بود و لهذا اورام مرکبه بحسب زیادتی و کمی در ترکیب بسیار بهم رسد و شناخت این اورام از دلائل مختلطه
بود پس آنچه مرکب از اخلاط متساوی باشد شناخت او دشوار و تمیز او صعب بود و آنچه ازان مرکب از اخلاط مختلفه در کمیت باشد تعرف او از دلائل خلط غالب بود
و ازین اورام مرکبه بعضی را نامیست که بدان معروفست و بعضی را اسمی نیست **جرجانی** و ایلاقی گویند که مادهٔ اورام و بثور گرم یا خون بود یا صفرا و تا خون طبیعی
از حال خویش متغیر نگردد سیلان نکند و یکجا جمع نشود و ازان آماس نخیزد و هرگاه که لختی صفرا با خون بیامیزد خون گرمتر شود و تیزتر گردد و سیلان کند و ازین آماس و بثره
پدید آید و همچنین صفرای طبیعی که آنرا احمره گویند مادام که بر حال خویش بود ازان آماس تولد نکند از بهر آنکه بس لطیف بود لیکن اگر از حال طبیعی بگردد و بسیار شود با خون در رگها
بگذرد و بهمه اندامها رسد یرقان زرد ازان تولد کند و اگر سخت گرم شود و در یک عضو گرد آید و بسبب لطافت و رقت در گوشت نپاید و بظاهر جلد آید ازان نمله تولد کند و اگر
غلیظ تر بود و لختی در گوشت نیز بماند از وی نمله آکاله تولد کند و همچنین از سودای طبیعی یرقان سیاه تولد کند و چون از حال خود بگردد و ازان بهق سیاه و ریشهای سوداوی تولد کند
چنانکه گفته آید **انطاکی** گوید شک نیست که خلط مندفع بسوی موضع مخصوص هرگاه لطیف باشد مانند بخار صاعد از مثل سرکه و صندل و مجلی که بسوی آن متوجه
شود بطریق رشح بود پس عروق و لحم را نکایت نرساند بلکه بسا است که ازان اذیت مطلقا حاصل نشود بغیر جلد و اگر بضد این باشد حکم بالعکس بود و ضرر عام گردد
پس برین اصل واجبست که هر ورم که از خلط لطیف مخصوص بجلد حادث شود بغیر اختلاط بلغم بسرعت بثره آرد اگر حار باشد و منتشر شود بلا تاکل اگر لطافت او اشتداد
نماید و انفجار او سهل گردد چون از حدت خالی باشد و الا منعکس شود همه آنچه گفته شد **مسیحی** گوید که ورم درد میکند بحسب حرارت ماده و برودت او که مزاج را متغیر سازد
و یا حدت او که نخس و تاکل نماید و یا کثرت او که تمدد و ضغطه آرد پس بعض این آلام بسبب سوء مزاج و بعض آن بسبب تفرق اتصال باشد و یا بسبب اجتماع این هر دو
و ورم صفراوی بحرارت و حدت خود درد کند پس مزاج بحرارت او متغیر گردد و تفرق اتصال بحدت او شود و ورم سوداوی کمتر درد نماید و لیکن شدید التمکن و کثیر الاذیت
برای عضو بود و ورم بلغمی از سوداوی زیاده درد کند و از صفراوی کم و تغیر مزاج و بضغطه و تمدید الم آرد و ورم دموی تمدد و الم بسبب کثرت ماده و تغیر مزاج بحرارت او آرد **ابو منصور**
گوید که سبب وجع در اورام تقیح آنهاست بهر آنکه خون را دران حالتی شبیه بغلیان و احتراق عارض میشود پس وجع هیجان کند تا آنکه غلیان او ساکن گردد و ریم شود
بمنزلهٔ خاکستر از احتراق چیزی و اما ضربان مخصوص باورامیست که در قعر لحم باشند و آنچه ازان در جلد باشد ضربان نبود مثل ورم که آنرا حمره نامند **مصنف**
خلاصة التجارب گوید هر تفرق اتصال که در عضوی پدید آید پس اگر بسبب جمع و احتباس خلطی یا ریحی یا بخاری یا مائیتی اندر خلل و یا تجویف آن عضو بود تا حجم آن عضو
بیشتر از دستور و مقتضای اصلی و طبیعی گردد و بعضی بزرگتر و برآمده تر شود آنرا ورم خوانند و بفارسی آماس گویند و بعضی خردتر آنرا بثره نامند و ازینجا واضح گردد که
بثره و مطلقا آماسی باشد خرد و ورم مطلقا بثره بود بزرگ و اکثر اطبا بران رفته اند که ورم در اعضا بغایت نرم چون جرم دماغ و در اعضائیکه بغایت صلب اند
چون استخوان هرگز نمی باشد و شیخ مانع و مدعی این هر دو است و اصح قول شیخ است چنانچه میگوید که ورم عارض میشود با عضای لینه و گاهی عارض میگردد
چیزی شبیه بورم در استخوانها که حجم آنها غلیظ گردد و رطوبت آنها زیاده شود و غریب نیست که عضو قابل زیادتی بغذا فضول را قبول کند چون دران نافذ گردد

یا اندرانی حادث شود و هر آماسیکه مادهٔ غالب آن گرم باشد آنرا ورم حار گویند و آنچه مادهٔ غالب آن سرد باشد آنرا ورم بارد خوانند و بدیگر طبائع نسبت نکنند بجهت قلت فاعلیت آن دو کیفیت و عدم فاعلیت دیگرها

اسباب اجتماع مواد اورام و بثور

بقول میر بهاء الدین سبب جمع و حبس مادهٔ ورم در اعضا یا سابق بود چون امتلاء و فساد خلط و دفع طبیعت بدان محل و ضعیفی و ذبولی عضو و قابلیت او مر قبول خلط فاسد را و یا لاحق و بادی بود چون رسیدن زخم و آسیب و الم و کوفت و جاذبی یا ماسک خارجی بعضو و سبب جمله بثور تغیر اخلاط بود از حال طبیعی و اشتغال طبیعت بدفع آن بخارج بدن جهت عجز او از تحلیل آن او لا و یا مسارعت بر دفع و منع آن از داخل و بقول سمرقندی و خجندی و ابن الیاس و خضر سبب حصول مواد و اجتماع آن در اعضا اسباب ستهٔ انصباب ماده است که در قول صاحب کامل گذشت و یا اسباب بادیه مثل ضربه یا سقطه که بعضوی برسد و بجهت ثوران حرارت در ان بسبب وجع و حدوث ضعف در ان خون بسوی آن انصباب نماید و بنا بر امتلای آن ورم پیدا شود و بقول انطاکی از اسباب اورام هر حرکت سخت بعد امتلا و بعد عدم بلا استفراغ و وضع محجمه بلا شرط است و هم او گوید که بثره عبارت از تاکل جلد یا نتو او بر اوضاع مخصوصه است ماده او خلط فاسد بود و اگرچه بسیط باشد و سبب فاعلی او اندفاع مادهٔ فاسد بحرارت بود بنوعیکه جلد را مس کند و غایت او افساد و تاکل جلد است و صورت او مختلف بود

علامات اورام و بثور

باید که کیفیت وجع و لون و ملمس آنها در یافت نمایند اگر درد مع ضربان و تمدد باشد و رنگ او سرخ و ملمس او گرم بود ورم دموی باشد و اگر درد مع حرقت و التهاب بود و رنگ او سرخ مائل بزردی و ملمس او گرم تر از اول باشد ورم صفراوی بود و اگر درد نبود و رنگ او سفید و ملمس او سرد و ملایم باشد که در ان انگشت فرو رود ورم بلغمی بود و اگر با نقصان حس باشد و رنگ او مائل بسیاهی و ملمس او بارد و صلب بود ورم سوداوی باشد و اگر مرکب از دو خلط بود در رنگ و ملمس و درد آن بحسب آن باشد و اگر قلت وجع با ثقل بود ورم مائی باشد و اگر با خفت بود ورم ریحی باشد و انطاکی گوید که جمیع بثور اگر رشاح باشد از رطوبت بود پس چیزیکه از ان ترشح کند اگر مائل بسفیدی باشد از بلغم بود و الا از خون و اگر غیر رشاح باشد از یبوست سوداوی بود و اگر صلب تیره بتر اطراف باشد و الا صفراوی بود و برای مادهٔ مرکب از بثور حکم بسائط او است پس صفراوی ترشح کند اگر با یکی از دو خلط رطب یعنی خون یا بلغم مرکب شود و اگر با ماده مائل بسرخی باشد مع توفر علامات صفرا از هر دو خلط حار یعنی خون و صفرا بود و علی هذا القیاس

معالجات اورام و بثور

در قانون و شروح آن مسطور است که از اورام بعضی حار و بعضی بارد رخو و بعضی صلب است و اسباب آنها یا بادیه است مثل ضربه و سقطه و نهشه و یا بدنیه مثل امتلا و ورم حادث از اسباب بادیه یا با امتلای بدن و یا با اعتدال اخلاط متفق شود و حادث از اسباب بدنیه و از بادیه موافق با امتلای بدن خالی نیست از انکه یا در اعضای مجاور اعضای رئیسه باشد مثل مفرغات آنها و یا نباشد پس اگر در اعضای مجاور آنها باشد جائز نیست که قریب آن رادعات کنند و اگر در مجاور آنها نباشد جائز نیست که چیزی از محللات قریب او بر بند در ابتدا بلکه واجب است که اصلاح عضو دافع کنند اگر او را عضوی دافع باشد و یا اصلاح همه بدن نمایند اگر او را عضو واحد نباشد و بعد اصلاح هر دو آنکه ردع نماید و بسوی خلاف جذب کند و قبض نماید بر ورم استعمال کنند بالجمله غرض باستعمال رادعات در ابتدای اورام منع ماده از زیادتی نفوذ در عضو متورم است و تکثیف عضو و تقویت او تا نفوذ ماده را قبول نکند بسبب برودت یا قبض آنها و احتیاط از استعمال آنها در صورت بودن عضو وارم قریب از اعضای رئیسه چون مفرغه فضول آنها بر آنست تا آفت بسوی آنها بردع قبل اصلاح عضو دافع یا کل بدن عود نکند و در حکم اینست ورمیکه از دفع طبیعت مادهٔ کثیره یا ردیه را بر سبیل بحران یا بر سبیل دفع امتلا از عضوی یا از بدن باشد و آنکه از ورم حار حادث از اسباب بادیه بود و آنکه از اسباب سابقه باشد و بدن ممتلی بود و منع از محللات بر آنست که جذب مواد میکنند پس گاهی بر تحلیل قادر نمیشوند و زیادتی ورم واجب میکنند و اصلاح مثل معونات یا بفصد یا استفراغ بمسهلات و غیر آن نمایند و گاهی جذب بسوی عضو موضوع در جانب مخالف از مصب ماده واجب نیست که بدوای جاذب یا استفراغ شود بلکه حاصل شود مثل ریاضت عضو جانب مخالف یا برداشتن چیزی گران بران یا وضع محاجم و بسیار باشد که ماده از دست متورم منجذب گردد چون بدست دیگر چیزی گران بردارند و ساعتی امساک آن نمایند و اما قابضات واجب است که قابضات رادعه در اورام حارهٔ بارد مزاج صرف غیر مخلوط بچیزی حار باشند

وایضاً بارد بالفعل بکار برند و در اورام بارده مخلوط بچیزیکه او را قوت حاره مع قبض باشد مثل اذخر واظفار الطیب باشند و واجبست که حار بالفعل بعمل آرند و بهر قدر که اورام حار و بارد در تزیید امعان نمایند و از ابتدا بعید شوند از قابض کم کرده باشند و محلل بدان آمیزند تا آنکه بانتها رسند پس دران هنگام مساوی میان روادع و محلل مخلوط سازند و در انحطاط بر محلل و مرخی اقتصار نمایند و واجبست که در ورم بارد در خوانچه تحلیل او کنند نشاف مبس بیشتر از ان باشد که در ورم حار بود و اما ورم حادث از سبب بادیه که درانجا امتلا از اخلاط نباشد یعنی آنچه باعتدال اخلاط باشد و اجبست که معالجه آن در ابتدا بارخا و تحلیل کنند و الا اگر درانجا امتلا باشد معالجه او مثل معالجه اول نمایند یعنی قسمیکه از سبب بدنی یا بادی موافق با امتلای بدن باشد و بدانچه علاج او کنند آن استعمال روادع بعد اصلاح عضو یا همه بدنست در ابتدا پس خلط میان آنها و میان مرخیات پس اقتصار بر محللات و مرخیات و اما چون عضو متورم مفرغه عضو رئیس باشد مثل مواضع غددیه از گردن و حوالی گوش برای دماغ و بغل برای قلب و کنج ران برای جگر البته جائز نیست که قریب او دوای رادع نمایند نه بسبب آنکه این علاج اورام نیست چه این معالجه آنست غیر آنکه به پیروی این امر میکنیم که علاج نکنیم اورام آنها را و جهد نمائیم در زیادتی آن اورام و جذب مواد بسوی آنها و خوف نکنیم از اشتداد ضرر بعضو متورم بسبب طلب مصلحت عضو رئیس و بسبب خوف این امر که چون ردع ماده کنیم بسوی عضو رئیس باز گردد و از ان ضرری بهم رسد که تدارک او ممکن نباشد پس ما پیروی وقوع ضرر بعضو خسیس میکنیم ازینجهت که عضو رئیس انتفاع یابد حتی که جهد میکنیم در جذب ماده عضو رئیس بسوی خسیس و تورم این اگرچه بمحاجم و اضمده جاذبه حاده باشد و چون مثل این اورام وخصوصاً در مواضع خالی از لیف عضل ریم کنند پس گاهی خود بخود بشگافند یا بمعونت انضاج و گاهی احتیاج بانضاج و شگاف هر دو افتد و آن انضاج تمام میشود بچیزیکه دران با وجود حرارت تسدید و تغریه باشد که بدین هر دو حرارت غریزی طابخ منضج محصور گردد و باید که دوای منضج حار بالفعل مائل باعتدال باشد و باید که رطب بود و کسیکه طلب انضاج بمثل این منضجات نماید بران واجبست که تامل نماید در حال عضو پس اگر حرارت غریزی دران ضعیف یابد و عضو را مائل بفساد بیند بران مغریات و مسددات استعمال نکند و مفتحات استعمال نماید و شرط عمیق بران زند بعد ادویه که دران تحلیل و تخفیف باشد استعمال کند و بسیار باشد که ورم غائر بود پس احتیاج بجذب او طرف جلد افتد و اگرچه بمحاجم ناری باشد و این جذب گاهی ممکن بود بذلک و گاهی بوضع ادویه محمره بمقرحه جاذبه از باطن و محاجم ناری قویتر از ان هر دو تدبیرست و این باید که بعد تنقیه بدن باشد پس هرگاه ورم بسوی ظاهر منجذب گردد استعمال روادع جائز نبود بلکه استعمال مرخیات واجبست و فصد و اسهال بسبب خوف رجوع ماده بسوی باطن جائز نیست و اما اورام صلبه سوداویه مجاور جدا ابتدا قانون دران آنست که یکبار تلیین آن نمایند بدوائیکه اسخان او و تخفیف او اندک باشد تا اجزای کثیف او متحجر نگردد بسبب شدت تحلیل بلکه همه مستعد تحلیل گردد بعد از ان محلل قوی بران استعمال کنند بعده اگر از تحلیل خوف تحجر ما بقی باشد باردوم بر تلیین آن متوجه شوند و همواره همیسان بعمل آرند تا آنکه او همه فانی شود در هر دو مدت تلیین و تحلیل و اما اورام نفخیه یعنی ریحیه مثل تهبج را معالجه بچیزی نمایند که تسخین کند با وجود لطافت جوهر برای تحلیل ریح و توسیع مسام و ایضاً واجبست که اعتنا بجسم ماده محدث بخار ریحی نمایند یعنی تنقیه از ان ماده واجب بود اگر امتلا بسیار باشد و الا واجبست که درین ادویه مذکوره قوت منقی و جرم مقطع باشد و تدبیر دیگر استعمال مسخنات محلل ریح و استعمال ادویه مفتحه مخلخل مسام و وضع آنها زمانی طویل بر عضوست و استعمال حمام یابس گرم و گاهی محاجم ناری و علاج بانها جائز نیست تا وقتیکه تنقیه تام ببدن از فضول حاصل نشود و اما از اورام بعضی اورام قرحی است مثل نمله پس باید که تبرید او مثل تبرید فلغمونی نمایند ولیکن ترطیب آن سزاوار نیست و اگرچه ورم مذکور اقتضای ترطیب مینماید بلکه میباید که تجفیف آن نمایند انطاکی در نزهت گوید که قاعده در اورام آنست که علاج همه بضد اوست و اگر مستند بعضو رئیس باشد تقویت او بران مقدم دارند و آنچه واقع بر تنقیه باشد اکتفا کرده شود و دران بوضعیات و غیر او را به تنقیه سبقت کنند و در تذکره مینویسد که اورام را چهار زمانه است بلکه هر مرض را و آن ظهورست و آنرا ابتدا نامند و تزید و وقوف و انحطاط و شک نیست که واجبست در اول اصلاح به تنقیه و در دوم ردع و در سوم امتزاج رادع و محلل و در چهارم اقتصار بر محلل و زمانه اول مهیا بودن ماده برای ابتدای مرض یا ظهور اوست پس واجبست نظر در چیزیکه بدان علاج در ینوقت باشد بلکه واجب بود صرف همه انظار بسوی آن و بالجمله قانون برای علاج مطلق ورم مبادرت بفصد و تبرید ست در ورم حار مطلقاً برای اصلاح کیفیت بدان در خلط یابس و اصلاح کیفیت و کمیت هر دو در غیر یابس بعد از ان تنقیه بماء الشعیر و جمانه و خیارشنبر و کدوی مشوی و مزج اغذیه بدانچه تولید خون کم نماید مثل بقول و ماش و عدس و تبرید موضع

بمثل مورد و بنفشه و صندل و سرکه و کشنیز تر و در ورم بارد به تنقیه و در همه اگر تکون ماده و قرب او از جلد ظاهر شود استفراغ بشرط شاید تا مؤدی بتعفین و فساد عضو و حرارت نگردد بعده اصلاح بشرایط مذکوره این قانون عام ست و آنچه تحلیل اورام حاره مزید بدی نماید حنا و مورد ست هر دو بسرکه و آب کدو و کشنیز سرشته و کذا حی العالم و سفیدهٔ بیضه و آرد باقلا و آرد جو و سفالات همه معاون خصوصاً سنبادج و برای اورام بارده شیح و غاریقون و قطران و میعه سائله و زعفران و آرد حلبه و فرفیون و اشق و سرگین گاو و بعسل یا زیت و برای مرکب بدانچه ترکیب یابد کرده شود **عبد العزیز** گوید که علاج اورام در ابتدا تنقیه ست و در تزاید طلای رواد ع و آن هر دوای بارد قابض ست مثل صندلین و فوفل و اقاقیا و آرد جو و گل سرخ و کاسنی و عنب الثعلب و در وقت انتها بارواد ع محللات و آن هر دوای حار رطب ملطف ست مثل اکلیل الملک و بابونه و تخم کتان و حلبه و قرطم و بیخ خطمی و موم و پیاز مطبوخ و در انتها محللات فقط پس اگر تدبیر مذکور فائده نکند بنضج پردازند بدانچه در دمامیل بیاید و دوای مجرب برای ورم حار طلای شیر گاو با سفیداب ست و کذا لعاب بزر کشک و صندل و برای ورم حار دردناک اسبغول و پوست خشخاش کوفته جوش داده بروغن گل آمیخته مجرب ست و از مجربات تامه برای اورام تخم خطمی ست یا دو چند آن تخم خرما بسرکه و از مجربات کامله برای تحلیل اورام پشک سوخته با حلبه و باقلاست و ترک لحوم و شراب در جمله اورام و بثور مناسب ست و در ضرورت اصلاح لحم بحموضات نمایند و علاج اقسام بثور در بثور عربیه مسطور گردد

فلغمونی

ورم غلیظ کثیر الانتفاخ ست که مادهٔ او خون باشد و شیخ الرئیس مینویسد که اولا اسم فلغمونی را در زبان یونانیان بر هر التهاب که در عضوی حاصل میشد اطلاق میکردند و بعد از آن هر ورم حار را میگفتند و بعده ورم دموی را بدان موسوم ساختند و کم اتفاق افتد که فلغمونی بسیط باشد و آن در اکثر با ورم حمره یا صلابت یا تهیج مقارنت کند و بدانند تا وقتیکه طبیعت مقهور ماده نگردد از آن ورم فلغمونی در ظاهر حادث نشود و باید دانست که چون بثور دملی در مقدار تجاوز کنند منذر بدمل عظیم جامع ریم گردند و مسیحی گوید که اسم فلغمونی واقع میشود بر کل التهاب که در عضو حادث شود و گاهی از سوء مزاج حار بلا ماده و گاهی از سوء مزاج حار با ماده بود پس اگر از سوء مزاج حار بلا ماده باشد در عضو التهاب فقط شبیه بحمی که در ان عضو تنها اخذ کند حادث شود و همچنین همواره اشتداد نماید و از آن در عضو فساد حادث گردد و اگر از سوء مزاج با ماده باشد و با خون تنها بود از آن ورم معروف بفلغمونی خاص حادث شود و صاحب کامل گوید که اگر خون جید معتدل در مزاج و جوهر او باشد و بعد حصول او در عضو عفونت حادث شود از آن ورم مسمی فلغمونی خالص حادث گردد و احوال این ورم دموی بحسب عضو حادث شده در ان مختلف بود پس هرگاه در سر و چهره باشد ماشرا نامند و اگر در غشای دماغ حادث شود آنرا سرسام گویند و اگر در طبقهٔ ملتحمه افتد آنرا رمد خوانند و اگر در حنجره افتد خناق نامند و اگر در غشای مستبطن اضلاع پیدا شود آنرا ذات الجنب و اگر در ریه بود ذات الریه گویند و اگر در حجاب حادث گردد برسام نامند و اگر قریب ناخن پیدا شود داحس و اگر در لحم رخوکه زیر بغل و کنج ران و در گردن و پس گوش ست پیدا شود و در ان ریم بسرعت تولد نکند آنرا طاعون و اگر بسرعت ریم کند خراج گویند و چون در غیر این اعضا حادث گردد آنرا ورم فلغمونی مطلق گویند و چون این ورم ریم کند آنرا انطا ما نامند

اسباب فلغمونی

بقول شیخ فلغمونی را اسباب ست که بعضی از ان سابق بود از امتلا یا رداءت اخلاط یا ضعف عضو قابل و اگر چه امتلا و رداءت اخلاط نباشد و بعضی از ان بادی مثل فسخ یا قطع یا کسر یا رض یا خلع یا حرق نار یا تعب یا قروح که در عضو کثرت نماید پس ماده بسوی آن میل کند بسبب وجع و ضعف و گاهی بسوی آن مواد میل کند پس در مسالک ضعیف تر محتبس گردد چنانچه در قروح و جرب مولم اورام در مواضع خالی عارض میشود و انطاکی گوید که سبب او اکثار از اغذیهٔ رطبه است مطلقاً و حار رطب بسرما و قلت استفراغ و اصحار در آفتاب و پوشیدن پشم و برداشتن چیزی گران و سکر با امتلاء و کذا حمام

علامات فلغمونی

تمدد و ضربان و انتفاخ و حرارت ملمس و سرخی رنگ ورم و تپ و تشنگی و کرب و عظم نبض و حمرت بول ست و شیخ میفرماید که از علامات او حرارت و التهاب و زیادت حجم و تمدد و قلت قبول برای انغماز ست و ضربان اگر ورم غائر یا قریب شرایین باشد و یا بعضو عصب برای حس او آمده باشد و هر قدر که شرایین بزرگتر و بیشتر در عضو متورم باشند ضربان و درد او شدید تر باشد و تحلل او اگر قابل تحلیل بود یا ریم کردن او سریعتر باشد و چون فلغمونی در عضو حساس باشد تابع او درد شدید بود و هر چه نگه باشد و او را لازم گردد که عروق صغار العضو که خفی باشند ظاهر شوند و قرمز بود

فلغمونی بتزید حجم وتمدد ظاهر گردد وانتهای او بانتهای این ودرین هنگام ریم کند اگر قابل ریم کردن باشد وانحطاط او بلینت وضعف مرض آغاز کند وفلغمونی ردی آنست
که بانحطاط شروع نکند ونه ریم کند ومثل این مؤدی بموت عضو وتعفن او گردد وبسیار باشد که این بسبب عظم ورم وکثرت مادهٔ او بود وبسا است که بسبب خبیث
ماده بود واگرچه ورم کوچک باشد وبدانند که آنچه تحلل پذیرد ضربان در خفت ولهیب در سکون شروع کند وآنچه ریم کند با زدیاد ضربان وحرارت وثبات اینها معلوم
گردد وآنچه عفن شود بعسر نضج وتیرگی وشدت تمدد دریافت گردد ومجوسی گوید که اگر خون محدث فلغمونی معتدل المزاج غلیظ الجوهر باشد ازان فلغمونی درلحم
حادث شود وعلامات مذکوره قویتر وتمدد وضربان شدیدتر باشد واگر خون با وجود اعتدال رقیق الجوهر بود ازان فلغمونی در جلد پیدا گردد وعلامات مذکوره
دران ضعیف تر باشد وبادی ضربان نبود وجرجانی مینویسید که مادهٔ خون در اورام دموی بیشتر با صفرا آمیخته بود وپس گاه باشد که مادهٔ صفرا که با آن آمیخته بود
زود تحلیل پذیرد وباقی صلب گردد وگاه باشد که رطوبتی رقیق با خون آمیخته باشد وآماس همچون تهیج نماید وبرنگ سرخ وبلمس گرم بود وصلب نباشد وگاه
آماس پخته شده در وضربان آهسته گردد وخضر گوید که مآل ورم دموی بیکی از چهار چیز باشد یکی آنکه تحلیل پذیرد ودرین درد وورم کم شود واعراض او اندک اندک
خفت یابد تا آنکه بالکل زائل شود دوم آنکه ریم کند وخراج گردد ودرین تمدد وضربان دوام نماید وحرارت ودرد اشتداد کند بیشتر از آنچه قبل این باشد واعلای
او بنتو وتمدد اخذ کند وبنرمی وکبر اندک اندک میل نماید وچون نرم شد درد ساکن گشت وحرارت خفت نمود نضج یافته باشد سوم آنکه صلب گردد واین بسبب
تحلل رطوبت آن ولقیهٔ مادهٔ صلب بود ودرین درد ساکن شود وعظم ورم کم گردد وصلابت ازدیاد پذیرد وگاهی صلابت آنچنان گردد که زائل نشود چهارم آنکه
عفونت وفساد پذیرد واین بسبب عدم مبادرت بعلاج او بود تا آنکه افواه عروق ومنافذ که در جلد است فاسد شود وتنفس عضو معدوم گردد پس فساد وتعفن
بسوی آن سرعت کند واین فساد مسمی بغانغرایا است وچون عوارض آن مستحکم گردد آن سقاقلوس باشد وعلیحده مسطور گردد ومیر بهاء الدین مینویسید که
رنگ فلغمونی بسرخی تیره گراید وباشد که بسبزی مائل شود وچون انگشت بران لختی فشارند سرخی آن زائل نشود واگر مادهٔ آن نیک بود زود پخته گردد وسر کند ودرپیش آن
برودی صلاح یابد وباشد که تحلیل پذیرد وریم نکند وهر ورم که پخته شود درد وضربان تسکین یابد ومحل آن از خارش خالی نباشد **علاج** فصد کنند وزلو چسپانند
وتبرید لعاب بهدانه وشیرهٔ عناب در عرق شاهتره وعرق کاسنی وعرق عنب الثعلب براورده شربت نیلوفر داخل کرده خاکشی پاشیده بنوشند وتقلیل غذا نمایند
وآش جو وماننده آن از اشیای بارده غذا کنند وبعد نضج از منضج صفرا بمسهل آن تنقیه نمایند ودر سه روز اول رادعات مانند صندلین وفوفل وگل ارمنی وگل سرخ
وعنب الثعلب درآب کشنیز سبز وآب کاسنی سبز وآب عنب الثعلب سبز سائیده ضماد کنند واین مرهم رسوت نیز درین باب مفید بود بگیرند رسوت یکدرم موم سفید
دو درم روغن گل روغن بنفشه هریک چهار درم روغن وموم را گداخته رسوت سائیده بیامیزند واگر ماده از دفع اعضای رئیسه بود ودر پس گوش یا زیر بغل
یا بن ران ورم باشد وهمچنین اگر درد شدید باشد استعمال رادعات روا نبود بلکه مرخیات محلله چون موم وروغن گل با محللات استعمال نمایند بدستور یکه در اورام
مغابن مسطور گردد ودر بعضی جا ارسال علق چنان فائده میکند که درد باقی نمی ماند اکثر نزد تزید وانتها بعمل می آید وبعد از سه روز تا سه روز دیگر ادویهٔ محلله
مرخیه مانند بزرکتان بابونه اکلیل الملک آرد جو خطمی با رادعات بیامیزند وبعده در زمانهٔ انتها محللات مساوی با رادعات کنند ودر زمانهٔ انحطاط بر محللات صرف
اقتصار نمایند وهرگاه ماده تحلیل نشود وریم کند درد وتپ شدت کند آنوقت منضجات مانند بزرکتان وحلبه وشیر انجیر ضماد کنند وضماد آرد جو ریوند چینی
جغرات با هم پخته از منضجات قویه است وچون نضج یابد درد وتپ ساکن شود واگر دست بران نهند فرو رود آنرا از ادویهٔ مفجره ویا باهن منفجر گردانند وهرگاه ماده
بکلی مستفرغ گردد مرهم زرد یا مرهم خل استعمال کنند **ذکر ادویهٔ مفرده** نافع اورام حار ضماد عصارهٔ بجرادهٔ کدو وشرب وضماد خماهان که آن حجر صرف سست
محکوک برمسن مکی اخضر بآب وضماد بیخ فاشرا که آن کرمة البیضا است وضماد گل کدو وضماد برگ خشخاش بگلاب سرشته وضماد ملوخیه که آنرا سمسم المانامند
وبا گوشت پخته میخورند هر واحد مجرب سوید سیت وضماد برگ سبز قصب فارسی تنها وبسرکه وکذا تخم قطف وشاخ نرم او وکذا کدوی خام کوفته وکذا برگ یا
گل بنفشهٔ تازه کوفته با آرد جو آمیخته وکذا بابونه وآرد جو در رب انگور که محلل است وکذا آرد ترمس بسویق وآب آمیخته وکذا اسفیداب ارزیز بآب عنب الثعلب وکذا
گلنار ومغز بسرکه وکذا مداد محلول بآب وکذا کنجد غیر مقشر وکذا تخم حماض سواقی کوفته وکذا آرد گندم مخلوط ببعض عصارات بارده وکذا آب کشنیز سبز در روغن گل

وسرکه وکذا گل نیلوفر بگلاب سرشته وکذا عصارهٔ تازهٔ او وکذا تخم اسفاناخ بگلاب وکذا رصاص محکوک بعض او بر بعض با یکی از عصارات بارده وکذا آب کرنب
بسویق وکذا تخم او وکذا خطمی مطبوخ بروغن گاو که منضج ست وکذا خبازی مطبوخ مدقوق بروغن گل آمیخته وکذا گل حنا سوده بگلاب سرشته یا بسرکه آمیخته وکذا
آب خرفه با آرد جو سرشته وکذا دم الاخوین وکذا ابیروج بسویق وکذا بیخ او بگلاب وسرکه وکذا برگ سرو و آرد جو وکذا گل سرخ تازه سوده یا خشک با آب پخته وکذا
صندل سفید و طحلب و آب کاسنی وکذا صندل سرخ و آب خرفه وکذا آب کاسنی با آرد جو و روغن گل آمیخته وکذا گلاب و سرکه و حنا وکذا مرداسنگ با آب کاسنی وکذا عدس مقشر و سویق وکذا
حب الاس سفید که قوی تر از سیاه ست وکذا قرظ در ابتدا وکذا گل مختوم و سرکه و روغن گل وکذا شاه چینی بسرکه و گلاب وکذا آب بهی و سرکه و جو وکذا مازوی سبز بروغن گل یا بسرکه وکذا اسفیداج سفیدی
بیضه و اکلیل الملک وکذا ریوند بسرکه وکذا غبار آسیا بگلاب و روغن گل وکذا اسماق بگلاب در ابتدا وکذا پوست انار ترش وکذا حضض و عدس مقشر بگلاب و سرکه سرشته وکذا بیخ نیلوفر
وکذا برگ برنج وکذا روغن گل و سفیدی بیضه و زعفران که مسکن غلیان ست وکذا شکر و ترمس سوده و آرد جو با آب سرشته وکذا گلنار سوده با آب حی العالم
سرشته وکذا شگوفهٔ انگور وکذا حجر الیهود ذکر برای مرد و انثی برای زن **و شرب و ضماد** تخم خشخاش وکذا گل بنفشه وکذا زرشک مطبوخ وکذا آب
خار خسک وکذا آب شاخ انگور و خیوط و برگ نرم او وکذا هلیلهٔ زرد وکذا کافور وکذا ریحان کافوری وکذا عنب الثعلب وکذا آب کاکنج وکذا خولان **و شرب**
عرق عناب بشکر وکذا ترنجبین وکذا مقل مطبوخ بسرکه وکذا نیل هندی ربع درم **و اکل و ضماد** بقلهٔ قطف بروغن بادام وکذا کاهوی بستانی وکذا
مطبوخ وکذا بقلهٔ یمانی وکذا عدس مقشر وکذا بقلهٔ عنب الثعلب **و تعلیق** کهربا بر صاحب ورم حار **و تبخیر** سرکه بر سنگ آسیای گرم انداخته و خلط
ورم غلیظ کثیر الاسعق هر واحد نافع ورم حار ست **ذکر ادویهٔ مرکبه نافع اورام گرم تنزوی خطائی** که در اقسام اورام مجرب النفع ست حنا
صبر سقوطری از ان هر ورم حار را میگفتند ... کافور گل سرخ هر یک سه مثقال پوست هلیلهٔ زرد اقاقیا گل ارمنی عدس عصارهٔ مامیثا هر یک پنج مثقال افیون
پنجاه مثقال زرد چوب دو مثقال قوت نفته یا ده نگردد ازان با آب مامیثا تر کرده و خشک نموده اقراص سازند **حب رادع** مانع اورام و بثور گیرو رسوت هلیلهٔ سیاه
اقاقیا پوست انار فوفل صندل سرخ مرداسنگ کات سفید برابر گرفته حبها سازند و با آب برگ عنب الثعلب یا سرکه طلا نمایند **حب محلل** که در تحلیل
اورام و غدد لوزتین کار تنزوی خطائی میکند جدوار صندل سرخ کریلهٔ خشک کالی زیری گل ارمنی رسوت خستهٔ انبه عنب الثعلب تخم خطمی بابونه
اکلیل الملک فوفل هر واحد دو درم زرنباد زرد چوب هر یک یک درم آرد عدس آرد جو هر یک سه درم حب سازند و با آب برگ مکوه سبز یا سرکه ضماد کنند
در نسخهٔ دیگر ریوند چینی کات سفید گیرو عوض کریله و خستهٔ انبه و گل ارمنی و بابونه و اکلیل و فوفل و زرنباد و زرد چوب و آرد داخل ست **دوا برای**
ورم دموی کله در هوای سرد بعد فصد سر رود وارسال علق عناب چهار دانه بهدانه سه ماشه سپستان نه دانه تخم خطمی شش ماشه در عرق شاهتره جوش داده
نبات یکنیم توله داخل کرده بنوشند و عنب الثعلب پنج ماشه مغز فلوس یکتوله تخم خطمی چهار ماشه در آب مکوه سبز ضماد نمایند بعد دو روز آرد جو گل
اکلیل الملک عوض مغز فلوس کنند اگر قدری گره باقی ماند عنب الثعلب پنج ماشه گل بنفشه شش ماشه گل سرخ اصل السوس هر یک پنج ماشه خبازی
شش ماشه در نسخهٔ سابق افزوده شب در آب گرم تر نموده صبح مالیده صاف کرده شربت نیلوفر دو توله داخل کرده بنوشند و مغز فلوس یک توله
عنب الثعلب اکلیل الملک گل خطمی هر یک پنج ماشه بابونه نه ماشه در آب مکوه سبز سائیده ضماد کنند **ایضاً** برای کلهٔ متورم در هوای سرد بعد فصد
قیفال در تبرید نه کوره تخم خطمی افزوده جوش داده بنوشند و ضماد مغز فلوس عنب الثعلب گل خطمی کنند بعده زلو چسپانند اگر قدری ورم باقی ماند
جهت تحلیل در جوشانده سپستان خبازی افزایند و در ضماد محللات چون بابونه اکلیل الملک اضافه نمایند **ضماد** رادع و محلل جدوار رسوت
با آب کشنیز تازه ضماد کنند و گاهی صندل سرخ و گیرو افزوده با آب عنب الثعلب تازه بعمل می آید بعده ریوند چینی افزایند و از آب برگ نیب مطبوخ
بشویند **ایضاً** که تسکین وجع و تحلیل ماده نماید تخم خشخاش کوفته در شیر گاو بپزند و باز بسایند تا مثل مرهم شود پس گل سرخ و قدری زعفران
سوده و موم صاف در روغن گل گداخته آمیزند و ضماد کنند و گاهی برای فرط تحلیل بابونه و خطمی و حلبه و غیره افزوده میشود در سن یکهزار و دو صد حکایت
و پنجاه و یک هجری نواب نظیر الدوله جهانگیر محمد خان بهادر را ورم گلو بشدت عارض شد و از فصد و تنقیه عجزهٔ اطبا انکار بود مؤلف همین ضماد

بعمل آورده و استعمال دو سه مرتبه بعون شافی حقیقی همه ورم تحلیل گردید و بعطای خلعت فاخره و اضافهٔ مواجب نوازش فرمود **ضماد** که در تحلیل ورم دموی ابتدا آن کنند صندل سرخ زعفران برابر بآب کشنیز سبز و یا شیاف مامیثا حضض و صبر بآب کاسنی سبز طلا کنند **ایضاً** که در وقت انتها بکار آید سبوس گندم گل خطمی بابونه بآب کرنب طلا نمایند که مسکن درد و محلل ست و یا آرد جو ده درم روغن کنجد ده درم آب خالص صد درم بخته طلا کنند **ضماد** که برای نضج اورام معمولست گل خطمی گل بنفشه گل بابونه اکلیل الملک حلبه تخم کتان تخم شبت مساوی کوفته بیخته در آب بخته ضماد نمایند و بالای آن برگ پان ببندند **ضماد منفجر** مستعمل در اورام حاره بعد نضج انزروت تخم مرو کتیرا مغز خستهٔ تمر هندی مغز تخم بید انجیر حلبه خمیر نان برگ چقندر کوفته بشیر گاو بخته زردهٔ تخم مرغ روغن بید انجیر زهرهٔ گاو داخل کرده ضماد نمایند و اگر جلد آنجا سخت باشد مسحوق نیاسرگین کبوتر را بنجا پاشیده ضماد نمایند **ایضاً** منفجر ورم مغز پنبه دانه مغز گردگان خمیر ترش برگ کرنب بخته پیاز بخته خردل سرگین کبوتر در هم آمیخته مثل مرهم سازند **طلای تردی** که در جمیع اورام حاره مجربست صندل سرخ گل ارمنی شیاف مامیثا حضض مکی بوش در بندی سفیداب ارزیز فوفل دکهنی بزرالبنج سفید مرداسنگ ریوند چینی از هر یک یکجزو افیون بیخ لفاح از هر یک نیم جزو کوفته بآب کشنیز تازه و گلاب و سرکه و امثال اینها سرشته اقراص سازند **مرهم حل** که درین باب مجربست مرداسنگ ده درم صلایه نموده با ده درم موم سفید و بست درم روغن گل حل کنند و قدری سرکه اضافه نموده مرهم سازند **اقوال حکما** ابو سهل گوید که هرگاه حدوث فلغمونی از سبب بادی حادث از خارج مثل صدمه و ضربه و قطع باشد باید که استفراغ خلط مجتمع دران ورم بتحلیل از اشیای مرخی و محلل باسخان و ترطیب آن و باشیای جامع ماده و بشرط نمایند و اگر حدوث او از سبب سابق باشد مثل امتلا در بدن که ازان چیزی بسوی عضوی بریزد و ورم حادث کند واجب ست که در علاج آن ابتدا نمایند اولا باستفراغ جمیع بدن بفصد بعد ازان معالجهٔ عضو وارم کنند پس اگر درد شدید نباشد استعمال نمایند اشیائیکه منع کند ماده را که انصباب نماید بسوی عضو بقبض خود و نفی کند آنچه دران حاصل شده به یبس خود و تقویت عضو نماید بتطفیهٔ حرارت او و تعدیل مزاج او مثل ضماد مرتب از حی العالم و پوست انار مطبوخ بشراب و یا سماق و آرد جو بدستور و اگر درد شدید باشد بر عضو چیزی نهند که قبض و ارخای او نماید مثل قیروطی معمول از موم و روغن گل چون دران پشم یا اسفنج آغشته بران نهند بارد در گرما و نیمگرم در سرما و بعد آن بالای عضو اندک اسفنج مبلول بشراب قابض یا آب سرد ممزوج باندک سرکه گذارند بعد ازان نگاه کنند اگر علامات ریم ظاهر نشود استعمال نمایند ادویه که از شان آنها دفع و تخفیف بغیر تهییج وجع باشد مانند مرهم مرتب بقلقطار و اگر علامت جمع ریم پدید آید اولا معالجه بضماد مفتح نمایند و آن ضماد دیگر و مرتبه استعمال کنند و آن ضماد اشیائیکه دران قوت قبض باشد مخلوط سازند و آن مثل ضماد متخذ از آرد جو و شراب یا بسرکه ممزوج ست بعد ازان شگاف دهند و ریم که دران باشد خارج کنند بعد معالجه نمایند باشیائیکه دران تجفیف و قبض باشد فقط و از اشیای مرخی حذر کنند پس اگر زخم چرکین باشد بسرکه ممزوج یا بشراب بشویند و اگر درانجا درم حار نباشد ضماد مرتب بعدس و اگر ورم باشد ضماد مرتب بقلقطار و صبر بران گذارند و بالای آن اسفنج مبلول بشراب قابض نزد کثرت احتیاج بتقویت و بسرکه ممزوج نزد فرط حاجت بتطفیه نهند و هر ورم از انصباب فضول بسوی یکی از اعضا و احتقان او دران میباشد و دلالت میکند بر آنکه این فضول را استفراغ ازان عضو باید کرد لیکن اگر حدوث او از سبب بادی باشد و در بدن امتلا نباشد از ابتدای امر استفراغ او باشیای مرخی و محلل و اشیای جمع کننده ریم و بشرط بمشاریط نمایند و اگر حدوث او از سبب سابق بود پس نشاید که ارادهٔ تحلیل فضله حاصل دران عضو باشیای مرخی نمائیم و ایضاً سزاوار نیست که علاج او باشیای مانع و دافع نمائیم تا آن فضول بسوی عضوی از اعضای رئیسه جلیل الخطر مندفع نگردد بلکه سزاوار آنست که اولا استفراغ جمیع بدن ازان خلط کرده شود بعد ازان اشیای دافع و مانع و مجفف و مقوی استعمال نمایند امادهٔ دافع برای منع مادهٔ منصب بسوی آن عضو بود و امادهٔ مجفف برای فنای ماده حاصل در عضو و امادهٔ مقوی برای تقویت عضو ست تا آنچه دران حاصل شده از نفس خود دفع نماید و آنچه بعد آن بسوی او بریزد آنرا قبول نکند و فلغمونی را در ابتدا بعد تنقیهٔ همه بدن اگر از سبب سابق باشد باید که علاج باشیای دافع و مانع فقط یعنی رادعات نمایند و اما در صعود و در منتهی ازین جهت که این دو وقت بسط اند میان ابتدا و انحطاط باید که اشیای معالجه مرکب از اشیای قابضه و محلله باشند و قابضه در وقت صعود بیشتر و قویتر و محلل در وقت انتها بیشتر و قویتر بود و اما در انحطاط چون حرارت کم شود و در موضع غلظ یا سیاهی باقی ماند و آن وقتی ست که دران علت فلغمونی بالحقیقت نباشد پس باید که علاج باشیای مرخی

ومحلل نمایند و تنقیهٔ باقی فضول از عضو کنند و بغیر این معالجه نکنند **بوعلی سینا** مینویسد که چون فلغمونی از سبب بادی حادث شود خالی نباشد از آنکه یا ملاقی شود بعد نقای بدن یا امتلای آن پس اگر در حالت نقا ملاقات کند احتیاج بجز علاج ورم نباشد و آن اخراج مادهٔ غریبهٔ محدث ورم ست و این بمرخیات و محللات ملینه بود مثل ضماد آرد لندم مطبوخ بآب و روغن و گاهی شرط غنی کند و مؤنت را کفایت باشد و خصوصاً چون ورم کثیر المادة بود و اما اگر با امتلای بدن ملاقی شود پس واجبست که ورم را بمرخیات مس نکنند که جذب کند بسوی عضو زیاده از آنچه تحلیل از ان نماید بلکه لازم ست که تنقیهٔ ماده بفصد کنند و گاهی احتیاج باسهال افتد بعد از ان استعمال مرخیات نمایند و قریب ست علاج این از علاجیکه سبب او امتلای بدن باشد و فرق آنست که این محتاج بردع بسیار در ابتدا نیست چنانکه او محتاج بدانست بلکه کمتر از ان و اگر سبب سابق غیر بادی باشد واجبست که ابتدا باستفراغ نمایند از فصد و از اسهال اگر حاجت این باشد و حاجت باستفراغ یا بنا بر آنست که بدن غیر نقی بود و یا بهر آنکه مرض عظیم باشد پس از استفراغ و تقلیل ماده و جذب او بسوی خلاف چاره نباشد و اگر در بدن فضول بسیار نباشد عضو را از ورم ضعف حادث میشود پس مواد بدن بسوی آن منجذب میگردد و اگرچه در مواد کثرت نباشد و لازم ست که درین رعایت شرائط معلومه از فصل و سن و بلد وغیره نمایند و ابتدا بروادع کنند الا در مواضعیکه شرط آن در معالجات اورام کرده شد بعده در تزید با دخال مرخیات با روادع مقابله نمایند و هر قدر که در تزید زیادتی نماید مرخیات را اندک اندک بیفزایند و نزد منتهی و توقف و رسیدن حجم و تمدد بنهایت مرتبه مرخیات رطبه غالب نمایند و مجففات در منتهیات خلاص کننده ست و اما مرخیات رطبه برای توسیع مسام و تسکین درد ست و مجففات بهر آنست که بریع منع لبقیهٔ ماده از بودن ریم کنند پس اگر بتمامه زائل نشود و چیزی باقی ماند اندکی بماند که آنرا چیزیکه دران حدت باشد تحلیل نماید و گاهی از ردع شدت درد بسبب احتقان ماده و ارتکاد عضو بنا بر تغلیظ سرد رادع عارض شود و گاهی از ان ارتداد ماده بسوی اعضای رئیس گردد و گاهی صلابت ورم عارض شود و گاهی عارض گردد که عضو در سبزی و سیاهی اخذ کند خصوصاً چون معالجهٔ بدان در اخر امر و قرب انتها کرده شود و بدانند که شدت درد طبیب را محتاج بادویهٔ مرخی ماده بغیر جذب میگرداند و گاهی بادوی تبرید ضعیف بود که مانع ارخا نشود و اما از ارتداد ماده بسوی اعضای رئیسه استفراغ ایمن میسازد الا آنکه آنچه از مواد موجب ورم از اعضای رئیسه بر سبیل دفع از ان آمده باشد و اعضا قابله از ان مثل مفرغه باشند برای آنها پس دران حالت بسوی ردع و دفع البته سبیل نیست و چون خوف میلان ورم بصلابت باشد مرخیاتی که دران تسخین و ترطیب بالقوت باشد استعمال نمایند **اما ادویهٔ رادعه** پس آنچه متوسط ست عصارات بقول بارده ست که اکثر در مواضع دیگر ذکر کرده ایم مثل عصارهٔ خرفه و کدو و کاسنی و عنب الثعلب وغیر آن و عصارهٔ عنب الثعلب خاصة و جرم او کوفته برای ضماد نیکو ست و عصارهٔ برگ اسپغول نیز و قیروطی بآب سرد و گاهی دران اسفنج در سرکه و آب سرد تر کرده کفایت این امر کند و کاکنج قوی ست در ابتدا و همچنین پوست انار و حی العالم و سویق مطبوخ بسیار و خصوصاً در سرکه ممزوج بآب و ایضاً سماق و طحلب بسیار نیکو ست پس اگر احتیاج بقویتر ازین افتد دران صندل و اقاقیا و مامیثا و فوفل و بنج و حشیشه معروف بحشیش الاورام در ابتدا خیلی جید ست و گاهی اعانت بتخفیف و قبض آنها بزعفران کرده میشود و ترطیب در ابتدا بسیار خطیر ست و چون افراط در تبرید واقع شود گاهی بفساد عضو و فساد خلط محتبس در ورم انجامد و ورم در سبزی و سیاهی آغاز کند پس اگر خوف چیزی از ینها باشد ضماد آن موضع بآرد جو و لبلاب و چیزیکه دران ارخا باشد باید کرد و اگر از ینها چیزی ظاهر شود شرط بران موضع زنند و خون بکشایند و انتظار ریم و نضج نکنند و این انگاه ست که ماده منصب بسیار مفرط بینند و گاهی عضو بمیرد و از شرط بعضی غائر تر و بعضی ظاهر تر بود و این بحسب مکان ورم و حال عضو باشد و بعد شرط بآب دریای شور و سائر آبهای شور نطول سازند و بچیزیکه دران ارخا بود ضماد نمایند و اگر حاجت رش و نطول نباشد اقتصار بر مرخیات کنند و بدانند که استعمال ادویهٔ قوی الردع در اول و قوی التحلیل در آخر ردیست مهما امکن حذر کنند و همچنین از آب سرد حذر نمایند مگر در مثل حمره و از تحلیل شدید درد حادث میشود پس اگر ارادهٔ تدبیر تسکین وجع در ابتدا باشد نزدیک آب گرم و روغنهای مرخیه و ضمادات از امثال این ادویه نگردند و لیکن بگل ارمنی در آب سرد گداخته یا مع روغن گل اجازت دهند و افضل روغن گل آنست که از گل و زیت باشد چه در زیت اندک تحلیل ست و بعد ازین مطبوخ بگل سرخ و یا بمرداسنگ بروغن گل پس اگر این ادویه و امثال او فائده نکند لبلاب استعمال کنند که آن شدید الموافقت در ابتدا و انتها ست و سرمق و خار خسک و کرفس و بادروج همین اثر دارد و بسیار باشد که تسکین وجع نماید شراب شیرین مطبوخ بروغن گل بلکه عقید عنب و اندک موم بر پشم یا صوف زوفا در گرما سرد کرده و در سرما نیمگرم نهند

مضار روادع

ضرر افراط تبرید

مسکنات وجع

یا اسفنج در شراب قابض یا سرکه در آب سرد تر کرده گذارند و زعفران را در تسکین وجع داخل کنند و هرگاه بینند که ورم طریق خراج سلوک مینماید تبرید ترک نمایند
وطریق نضج وکشادن اخذ کنند پس هرگاه ورم بانتها رسد از مثل شبت و بابونه و خطمی و بزرکتان و مانند آن چاره نباشد بلکه از مرهم داخلیون و باسلیقون
و در مرهم فلقطار تجفیف بغیر وجع ست و لهذا استعمال او نزد سکون لهیب از فلغمونی نیکوست واگر خوف ریم کردن نباشد صالح بود و بهتر آنست که بالای
او صوف در شراب قابض تر کرده نهند و لحم محتاج بتجفیف از عصب بیشتر ست و کمتر لحم از روی حاجت بسوی تجفیف آنست که شرایین کمتر باشد و بساست
که حاجت بشرط قبل نضج افتد و بسیار باشد که در جذب ورم از عضو شریف بسوی خسیس بجواذب حیله کنند بعده معالجه آن نمایند و تفتیح آن کنند و آنچه حاجت
بتفتیح از اورام حاره افتد آنست که سر او را با اسبغول و حوالی آنرا بمطفیات ضماد سازند و اطلیه و ضمادات با مرغ طلا نمایند زیرا که انگشت الم آرد صاحب کامل
گوید که اگر حدوث فلغمونی از سبب خارج باشد پس اگر بدن غیر ممتلی بود علاج باشیای مرخیه کنند دوا چنان باشد که بروغن نیمگرم و آب گرم آنرا غرق سازند و بآرد جو
و حلبه و شبت و خطمی ضماد کنند و باعتدال بر بندند تا ورم تحلیل شود پس اگر در ورم چیزی از خون و ریم جمع گردد باید که شگاف و شرط بغیر خوف از انصباب ماده استعمال
نمایند مگر آنکه بدن ممتلی باشد پس اگر چنین باشد تنقیه بدن از اخلاط ردی موجب ورم کنند یا بفصد یا باسهال و بعد از ان شگاف دهند واگر حدوث او از انصباب
ماده باشد باید که اولا ابتدا باستفراغ بدن بفصد از رگ موافق آن عضو کنند اعنی اگر ورم در اعلای بدن فوق ترقوه باشد فصد بسر رو نمایند واگر زیر آن باشد هفت اندام
کشایند واگر در اعضای سفلی باشد فصد باسلیق از جانب علیل گیرند و خون حسب حاجت بمقدار سبب و سن مریض و مزاج و عادت او و فصل بیرون آرند بعده بر عضو
وارم در اوائل امر مادام که ماده در انصباب باشد باشیای سرد قابضه برای تقویت عضو و دفع ماده و منع او از انصباب به تبرید و قبض آنها مثل صندلین و فوفل و گل
و اقاقیا و شیاف ماميثا و گل سرخ و آب کاسنی و آب حی العالم و آب کاهو و جراده کدو و طحلب و اسبغول مضروب بیکی ازین آبها ضماد کنند واگر عدس مقشر را بجوشانند
و بایکی ازین آبهای مذکوره بسایند و بر ورم ضماد نمایند بدان انتفاع یابند و بدیگر ادویه که از شان آنها تسدید ماده و منع او از انصباب ست صفت دوای
نافع درین باب بگیرند صندل سفید و سرخ هر واحد سه درم شیاف ماميثا دو درم گل قیمولیا و فوفل هر واحد یکنیم درم همه را باریک ساییده بحریر گذرانیده بآب کاسنی
و آب حی العالم یا آب خرفه یا آب کاهو آمیخته ضماد سازند و بعد از سه یا چهار روز نزد آنکه ورم در تزید باشد باید که باشیای قابضه مانعه اشیای محلله مثل بابونه و آرد جو
و خطمی مخلوط سازند و بآب کاسنی و آب عنب الثعلب و آب کشنیز و مانند آن بیامیزند و اندک اندک در تحلیل افزایند تا آنکه ورم بمنتهای خود برسد و انصباب ماده منقطع گردد
پس آنگاه باید که اشیای مانعه و محلله متساوی در مقدار و قوت باشند مثل طلای زردوبوش ارمنی محلول بآب عنب الثعلب و آب کاکنج و آب شبت و مانند آن
از آبهای محلله و باید که نگاه کنند پس اگر با ورم در اوائل امر وجع شدید باشد اشیای مبرده و مقویه استعمال نکنند بلکه سزاوار آنست که اشیائیکه با آن قبض و ارخا باشد
استعمال نمایند مثل قیروطی مرتب از موم و روغن گل با شراب شیرین و در ان پشم چرک آلوده تر کرده بر موضع لزوم نمایند و مع ذلک بالای عضو خرقه کتان مبلول
بسرکه ممزوج بآب سرد گذارند و مریض از چیزهای شیرین و تیز و از اغذیه حاره پرهیز کند و بر مزورات معمول بکدو و بنوماش و اسفاناخ و سرمق و سرکه بزیت و مغز بادرنگ
و خیار اقتصار نماید واگر حرارت قوی و در انجا تپ باشد ماء الشعیر و آب انار و سکنجبین و تخم خرفه و مانند آن بنوشانند و هرگاه ورم در انحطاط شروع کند سزاوار نیست
که اشیای مبرده بهیچ وجه و سبب استعمال کنند بلکه میباید که باشیای محلله مثل بابونه و اکلیل الملک و خطمی و شبت و پرسیاوشان و صبر و مانند آن بلعاب بزرکتان
یا آب کرنب آمیخته ضماد نمایند واگر با این چیزها اندک زعفران آمیزند نفع بخشد و اما هرگاه ورم در ریم کردن آغاز نماید باید که باشیای مسخنه مثل تخم مرو و بزرکتان بآب و روغن بنفشه آمیخته ضماد کنند
واگر فصل گرما باشد با اسبغول ضماد سازند واگر این جمع ریم و انضاج وفا نکند بنان خمیر آرد جو مطبوخ بآب و روغن بنفشه یا زیت مغسول یا روغن خیری ضماد کنند و بر ورم آبیکه در ان برنج
بابونه و زیت غسیل جوشانیده باشند نطول نمایند و یا بگیرند انجیر سفید فربه شیرین جوش کرده شیره او برارند بدان تخم کتان و تخم مرو و حلبه بسرشند و یا بگیرند آرد سبوس دار و بشیره انجیر و روغن
بسرشند و یا بگیرند خمیر ترش و انجیر مطبوخ و تخم مرو و بزر قطونا و باهم سرشته بر ورم لزوم نمایند که این نضج دهد واگر شیره انجیر مطبوخ گرفته بزرکتان و حلبه هر واحد یک جزو پرسیاوشان نیم جزو زوفا
ربع جزو باریک سوده بدان بسرشند و بر ورم ضماد نمایند نضج و جمع ریم بسرعت نماید و چون پیاز نرگس باریک سوده بزرکتان و بیخ سوسن باریک کرده بدان آمیزند نضج دهد و ورم
کند و باقی در خراج مسطور گردد پس هرگاه نضج یابد و ریم کند و نکشاید شگاف باید داد واگر فلغمونی سقاقلوس گردد علاجش جدا بیان یابد

محللات

منضجات

جرجانی و ایلاقی می‌نویسند که اگر آماس از امتلا باشد اولاً فصد نمایند و حجامت کنند بعده ادویهٔ مسهل چون آب فواکه و مطبوخ هلیله و بنفشه و لبلاب دهند و بعد از آن ادویهٔ رادع بکار برند و در میان ادویهٔ محلل با رادع مرکب سازند و بآخر همه محلل بکار برند و کدویه را دعه سابق مذکور شد و ادویه که در اوجاع مفاصل حار مسطور شده در اینجا سود دارد و آن این دوا در میان شروع نماید بکار برند شیاف ماميثا و حضض و زعفران و حماما و صبر کوفته بیخته با آب کشنیز تر سرشته طلا کنند و برای تحلیل موم صاف یکجز و روغن نبفشه شش جز و گداخته بابونه باریک سوده بسرشند و طلا کنند و چون خوف صلابت ورم باشد کشنیز تر بسایند و دران روغن گل داخل کنند تا آنکه مثل مرهم گردد ضماد کنند و هر گاه رنگ ورم متغیر گردد و بسبزی یا سیاهی مائل شود شرط زدن صواب باشد و هر ورم که در گوشت نرم و موضع فراخ مثل مغابن باشد تا پخته نشود چاره نباشد پس صواب آنست که اول تنقیهٔ بدن از مادهٔ ردی کنند پس ادویهٔ منضجه بر نهند و جالینوس گوید که اگر ورم عظیم و ضربان صعب بود امید تحلیل نباید داشت و ادویهٔ منضجه و محللهٔ غیر مسخنه ضماد باید کرد **صفت ضماد** یکه ماده را تحلیل کند و ورم را گرم نکند و نگذارد که صلب گردد و رنگ بگردد و جالینوس آن را وصف کرده آرد جو را بسرکه یا با آب کشنیز تر بپزند و ضماد کنند لیکن این ضماد در اول مرض نباید نهاد و هر گاه بینند که درد و ضربان و حرارت ورم کم نشود باید دانست که در بدن امتلای قوی ست و اخلاط ردی از عروق باعضای بسیط چون گوشت و عصب و غشا و مانند آن رسیده و در اجزای آن فرو رفته پس علاج او آنست که اول تنقیهٔ بدن کنند بعده بر ورم شرط زنند یا زلو چسپانند پس آرد جو پنج درم روغن کنجد پنج درم آب صاف پانزده درم بپزند تا سطبر شود طلا کنند و اگر حاجت بمحلل قوی باشد بدان ضماد سازند و اگر بینند که ریش خواهد کرد ادویهٔ مقرحه نهند و اگر ورم در عضوی بود که دران عروق بسیار باشد یا قریب مفصل بود زود تر باید شگافت تا رگها و بندگاه را فاسد نکند و اگر در لحم باشد تا اتمام نضج نباید شگافت **ابن هبة الله** می‌نویسد که علاج فلغمونی بحسب سبب موجب آن مختلف ست اگر سبب بادی باشد و بدن غیر ممتلی بود بادویهٔ محلله مثل موم و روغن و آب نیمگرم کنند و با آرد جو و حلبه و خطمی ضماد نمایند و با آب ریاحین بشویند پس اگر دران خون فاسد جمع شود شرط زنند و اخراج آن نمایند بعده بادویهٔ منقی و مدمل معالجه نمایند و اگر سبب فاعل او بدنی باشد اول فصد نمایند مادام که فضول در انصباب باشد از جانب مقابل و بعد استقرار آن در عضو از جانب مخالف و بعد فصد ادویهٔ رادعهٔ فضول مثل صندلین و گل ارمنی و سفیداب ارزیز و شیاف ماميثا و آب کاسنی و افیون و آب کاهو و آب حی العالم و طحلب و مانند آن بر عضو نهند پس اگر ورم عظیم باشد و خوف ضغطهٔ شرایین و اطفای حرارت غریزی و فساد عضو بود شرط زنند و بگذارند تا خون از آن سائل گردد بعد از آن بدانچه مانع فساد باشد معالجه نمایند و اگر با ورم تب باشد مریض را از غذا منع کنند و ماء الشعیر بنوشانند و بعد از آن سکنجبین و باید که شیرهٔ تخم خرفه با آب تمر هندی و جلاب بدهند و چون بر ورم چهار روز بگذرد ادویهٔ مبرده کم نمایند و اندک آب شبت و آب کاکنج اضافه کنند و چون حدت مرض بانحطاط آید ضماد یکه دران پرسیاوشان ست و آن در قول صاحب کامل گذشت بر عضو نهند و اگر ورم بریم کردن مؤل گردد بقیروطی نضج دهند و اگر نضج دشوار شود بچقندر و روغن کنجد ضماد سازند نیمگرم و اگر منفجر نگردد بشگافند و بروغن گاو یا مسکه معالجه نمایند و بعد پاک شدن باندمال آن بپردازند **ابن الیاس** گوید که بعد فصد جذب خون بسوی خلاف بوضع محاجم کنند و تلطیف تدبیر نمایند پس در ابتدا این ضماد مانع مواد از انصباب و مضیق مسام و مغلظ ماده بعمل آرند فوفل گل ارمنی اقاقیا صندل سرخ صندل سفید شیاف ماميثا هر واحد سه درم کوفته بیخته با آب کاهو یا آب حی العالم ضماد کنند و اگر درد شدید یا ماده مندفع از اعضای رئیسه باشد رادع بالاتر از موضع ورم برای منع انصباب ماده ضماد نمایند و بر نفس ورم قیروطی و از گوشت و شراب مریض حذر کنند و هر صبح جلاب از عناب ده عدد و آلوی سیاه پانزده عدد و شکر سفید ده درم بنوشانند و یا بگیرند آب انارین مشحوم هر واحد پنجاه درم بشکر و ترنجبین هر واحد ده درم و یا سکنجبین ساده ده درم با شیرهٔ خرفه سه اوقیه بیاشامند و اگر با آن سرفه باشد شربت بنفشه ده درم بنوشند و غذا ماء الشعیر دهند اگر حرارت قوی باشد و اگر حرارت ضعیف و تشنگی غیر شدید بود مزورهٔ ماش بمغز بادام و اسفاناخ دهند و تلیین طبیعت بماء الفواکه یا بمطبوخ آن نمایند و اگر حدوث او از خون ردی فاسد باشد و حرارت غریزی ضعیف بود معالجه بمبردات نکنند که آن خنق حرارت غریزی کند و اخلاط ردیه را بسرعت متعفن سازد بلکه علاج بمنضجات که با وی تحلیل باشد مثل مغز نان با آرد جو مطبوخ با آب و روغن بنفشه یا روغن خیری کنند و بر ورم آبیکه دران حلبه و بزر کتان و بیخ خطمی بروغن زیت مغسول جوشانیده باشند نطول سازند و یا بگیرند پرسیاوشان و انجیر لحیم و زوفای رطب و تخم کتان و حلبه و تخم مرو و بیخ سوسن و همه را در آب و زیت بپزند و ضماد نمایند و پیاز

فائده جامعه ... (margin note, partly legible)

ابن هبة الله ... (margin note, partly legible)

مطبوخ بروغن خیری یا روغن زیت چون بر ورم ضماد نمایند آنرا نضج دهد و چون نضج یابد شق نمایند باقی همانست که در قول صاحب کامل گذشت **جنجندی**
گوید که بعد فصد در ابتدا اضمادات رادعه مثل اقاقیا بگلاب و آب کاسنی و آب کاهو بکار برند و هر صبح شربت عناب یا شربت انار یا شربت تمر هندی یا شربت آلو
و نیلوفر بنوشند یا سکنجبین با شیرهٔ خیارین بعد از ان تلیین طبیعت بحقنهای لینه و فتائل خفیفه نمایند و اسهال بمطبوخ فواکه با شیرخشت و ترنجبین و شربت ورد مکرر یا بحب
اجاص مسهل آورند و آنچه بتسکین درد نماید سفیدی رقیق بیضه ست چون بروغن گل برهم زنند و خرقهٔ کتان بدان آلوده بر ورم نهند **ابو منصور** گوید که
اگر ورم از خون و صفرا باشد فصد کنند و اگر در بدن اخلاط ردیهٔ عفنه باشد و مریض بعید العهد از استفراغ بود مسهل بنوشانند و ایضاً قی کنانند تا بدن او پاک
گردد بعده میل با غذیهٔ نمایند که اخلاط جیده پیدا کند و اسهال بمطبوخ هلیله یا ماء الفواکه نمایند و درین تاخیر نکنند بعده در ابتدا با دویهٔ مبردهٔ مقویهٔ عضو مثل ادویهٔ
مذکوره در باب نقرس حار طلا کنند و اگر فائده نکند دران ادویهٔ مخدره مثل بزر البنج و افیون و یبروج مخلوط سازند و یا ضماد از برگ بنج تر و مغز نان سفید بسازند
و عدس مقشر بآب کشنیز تر سوده و اندک کافور افزوده ضماد کنند پس گاهی ورم باین تدبیر سرد میشود و ریم نمیکند و اگر لهیب و ضربان ساکن نشود یا ورم در لحم رخو
در بیخ گوش و بغل و کنج ران باشد آن لامحاله ریم کند پس ادویهٔ مبرده ترک نمایند و جاذبه و منضجه مثل این ضماد استعمال کنند بگیرند تخم مرو و تخم کتان و سرگین کبوتر
و بهم با انجیر جمع کرده ضماد نمایند و یا مویز منقی از تخم بمثل او نمک سرشته ضماد سازند و یا انجیر جوشانیده بسایند و اندک راتینج آمیخته ضماد کنند و یا انجیر بخردل
کوفته بروغن سوسن یا روغن کتان ضماد نمایند و یا جرجیر بروغن گاو پخته ضماد سازند و ادویهٔ مبردهٔ مذکوره استعمال نکنند مگر بعد تنقیهٔ بدن و بعد استقصای شدید
خضر گوید که آنچه از دفع عضو رئیس در مغابن باشد مرخیات مثل روغن گاو و الیه استعمال کنند و گاهی نطول آب گرم کفایت کند و آنچه از ضربه و سقطه افتد
دوای رادع درینجا نیز جائز نبود مگر آنکه ضعیف بود مثل روغن گل نیمگرم و آنچه از سبب بدنی باشد رادع مسکن وجع مثل قیروطی موم سفید و روغن گل و آب کشنیز سبز
نیمگرم استعمال کنند و نزد قوت وجع و عدم التهاب اندکی زعفران دران افزایند و گاهی آب کشنیز تنها یا آب کاسنی یا آب عنب الثعلب یا آب بارتنگ یا آب خرفه
کفایت باشد و گاهی گلاب می آمیزند و سرکه نیز اگر درد نباشد و بعد ابتدا منضجات محلله و ملینه مثل حلبه و تخم کتان با رادع آمیزند بار دیگر اینها کماد و بآب مطبوخ اینها
نطول و بثفل اینها ضماد سازند و یا بزردی بیضه و اندک پیاز بریان و روغن گاو و کندر و زعفران و خمیر آرد برای نضج ضماد کنند و اگر جلد غلیظ باشد مثل سرگین کبوتر
و کندر افزایند و استاد من برای اورام حاره و اورام صلبه امر بطلای خیارشنبر بروغن بادام شیرین می نمود که درین انضاج و تلیین و تحلیل ست و مرهم داخلیون
تنها دران نهایت نیکوست **انطاکی** گوید که علاج فلغمونی اولاً فصد ست پس تبرید و نطول مثل بابونه و اکلیل و خطمی و کشنیز بعد از ان این ادویه ممزوج مثل صندل
و فوفل و گل سرخ و مورد و سرو و مازو بعده در اخیر خاصةً چنانچه در قاعده در معالجات اورام گذشت و از ادویه ابتدا گلنار مغره ست و خشخاش و کاهو
و برگ کنار و حنا در وسط و این با اطیان و رصاص محرق در اخیر وکذا اکد و گل سرخ و آنچه ازین هردو از روغن و غیره باشد **گیلانی** مینویسد در فلغمونی
که از سبب خارجی باشد و در بدن امتلا نبود و ایضاً در انجا که عضو سیاه گردد بر ورم شرط عمیق زنند تا بموضعیکه دران ماده بهم رسیده برسند و جالینوس
ذکر کرده که شرط خفیف در فلغمونی سبب فساد او و اہلاک عضو ست و شرط عمیق سبب شفا و صلاح او ست و در ابتدا خوف از محللات بچند امر میباشد یکی تحلل
ماده و ازدیاد حجم آن پس ورم زیاده شود دوم تحلیل لطیف ماده و تکثیف غلیظ آن بدان پس ورم صلب گردد سوم ازدیاد وجع بزیادت و اسخان او و بدانند که سبب
ورم اگر بادی باشد استعمال رادع قویه دران البته جائز نیست و خاصةً اگر درد شدید باشد فلهذا درینحالت اقتصار بر مثل روغن گل کنند اگر احتیاج بتقویت
و ردع بود و اگر چنین نباشد لازم ست که اقتصار بر مرخیات محلله نمایند اگر ورم قابل تحلیل باشد و منضجه اگر قابل ریم کردن باشد و بعد نضج مفجرات یا شگاف باهن یا مانند آن بعمل آرند و عمده
درین باب حفظ قوای اعضای رئیسه و تقویت ارواح ست بمثل مفرحات یاقوتی مع شربت گاوزبان و اگر مزاج موافقت کند اندکی از تریاق دهند پس این تدبیر از استفراغ و اخراج خون
بلکه ردع نیز اگر واجب بود بخوف از غائلهٔ او باشد غنی سازد و از تشمیم گلاب قسم اعلی منفعت عظیم در منع ماده بکثیر متوجه بسوی قلب مشاهده کرده ایم و این امور از اسراریست که عادت
اطبا بکتمان آنها جاری شده مگر برای اولاد خود ما و مادر تلامذه و اولاد خود فرق نمیکنیم بالجمله اگر مع ذلک بدن ممتلی باشد احتیاج باستفراغ و تبدیل مزاج و منع لحوم و اصلاح اغذیه مثل مزورات
و مانند آن افتد و اما چون سبب ورم بدنی باشد منع لحوم اگر ضعف شدید عارض نشود و اصلاح اغذیه و استفراغ واجب ست و اگر چه در بدن امتلا ظاهر نشود

گر آنکه بدن بسیار پاک باشد و جمله فضول همان باشد که مادهٔ ورم شده ولیکن این بسیار بعید ست و اما ردع را در ابتدا شرائط ست که در معالجات کلی اورام مذکور شد از انجمله اینست که ردع واجب بود وقتیکه حدوث ورم از دفع بحرانی یا از عضو رئیس بسوی مغابن نباشد با آنکه درین نیز استثناست زیرا که گاهی ردع در مثل این صور جائز بود اعنی هرگاه حدوث ورم از دفع عضو رئیس باشد و این انگاه ست که خطر در ورم سریعتر بسوی هلاکت بود مثل خناق صعب قاتل که دران ردع جائز ست واگرچه مادهٔ او از دفع دماغ باشد بنظر خلاص مریض بالفعل و عدم رجوع ماده بسوی دماغ در تقدیر رجوع گاهی قتل نکند و بر تقدیر قتل دران مهلتست بخلاف خناق صعب و اما وجوب تحلیل در آخر برای ازالهٔ مادهٔ مورمه ست و خلط این هر دو میان این دو وقت بهتر آنست که از روادع منع زیادتی و از محللات ازالهٔ مادهٔ ورم شود و اگر ورم در عضو بارد مثل اعضای عصبیه و مانند آن باشد باید که استعمال روادع نیم گرم کنند نه بسیار حار و نه بارد بالفعل خصوصاً چون حس عضو قوی باشد چنانچه در گوش و اگر چنان نباشد بارد استعمال نمایند

سقاقلوس

در یونانی بمعنی موت عضو ست و آنرا العربی خبیثه گویند و او نوع ردی از فلغمونی ست که از خون غلیظ در بعضی اعضا حادث شود و بسبب عظم ورم و خبث در ماده ماده با تحلیل شروع نکند و بجمع ریم نیز نگراید تا بحدیکه عروق و شرایین آن عضو را منضغط سازد و از انبساط و انقباض برای ترویح حرارت غریزی او منع کند پس آن حرارت فرو میرد و چون انطفای او بنهایت رسد خون عفونت و فساد پذیرد و از ان سیاهی و موت عضو و فساد جوهر او حادث گردد حتی که حوالی او از جلد وغیره متعفن شود و متقدمین او را مادام که بحد فساد و تعفین عضو نرسیده باشد بلکه بزوال رونق و نضارت رنگ آن آغاز کند و حس آن عضو باطل گردد و ضربان او ساکن شود آنرا غانغرایا نامند و **شیخ** میفرماید که عضو را افساد و تعفن عارض میشود بسبب مفسد روح حیوانی که اندر انست و یا بسبب مانع آن از وصول بسوی عضو و یا بسبب جامع هر دو معنی یعنی مفسد و مانع اما مفسد مثل سموم حاره و بارده مضاد جوهر روح حیوانی و مثل اورام و بثور و قروح ردیه ساعیه مسمی بالجوهر و آنکه بران خطا واقع شود چنانچه در ریختن روغن در قروح غائره خطا شود پس گوشت متعفن گردد و به تبرید شدید بر اورام حاره پس مزاج عضو فاسد شود و اما مانع سده ست و آن سده یا عرضی بادی بود مثل بستن بعض اعضا محکم پس این چون دوام نماید عضو فاسد شود بسبب احتباس روح حیوانی از ان یا احتباس قوت ساطعه بر روح حیوانی که در قلب از نفس منتشر میشود پس مزاج او فاسد شود و هلاک گردد و گاهی سدهٔ بدنی بود مثل ورم حار ردی ثابت عظیم غلیظ الماده مسدد منافذ و مداخل نفس که بدان روح حیوانی زنده بود و این با وجود آنکه حبس کند مزاج را نیز فاسد کند و انچه از ان در ابتدا بود در حس عضو ذی حس فاسد نشود غانغرایا نامند خصوصاً آنکه در ابتدا فلغمونی باشد و انچه در استحکام بود بنحویکه حس عضو ذی حس باطل شود و این بفساد لحم و قریب او حتی که استخوان بود و ابتدا او یا عقب ورم آنرا سقاقلوس گویند و گاهی غانغرایا سقاقلوس گردد بلکه آن طریق بسوی اینست و همه این عارض میشود در لحم و عظم وغیر آن و چون شروع کند که افساد او در عضو ساعی گردد و انچه گرد فاسد بود ورم کند و گاهی مؤدی بفساد گردد و دران هنگام برای این جمله عارضه آکله گویند و برای حال جزو از عضو یکه عفن شده موت گویند و اگر مادهٔ این مرض غلیظ نبودی فساد عضو لازم نشدی بلکه مندفع میشد و **انطاکی** گوید که این مرض در بلاد حاره پیدا نشود مگر بندرت زیرا که حقیقت او غلظ ماده و موت بنحویکه حس را باطل کند بسبب خمود حرارت غریزی و آن طالب تکثیف ست و این ببرودت مفرط حاصل شود و مبدای این مرض را غانغرانه خوانند **علاج** اگر این مرض در ابتدا بود بزنند تمام بر ورم شرط عمیق زنند چنانکه بجای مادهٔ فاسد برسد پس بآب نمک نطول سازند و بعد اخراج خون اشیای مانع عفونت بتجفیف و تقطیع رطوبات متعفنه آنرا عضو طلا سازند مثل آرد کرسنه با گلاب و سکنجبین ساده سرشته و یا گل ارمنی و مازوی سبز و شب یمانی باریک سوده بعسل آمیخته و هرگاه نوبت با ماتت حرارت عضو رسیده باشد علاج او بجز بریدن آن عضو نیست پس فی الفور بقطع آن عضو پردازند تا فساد او بدیگر اعضای مجاوره سرایت نکند و آنرا نیز فاسد نسازد و اگر قطع ممکن نباشد حوالی آنرا داغ کنند تا از فساد او دیگر اعضا سالم مانند و بعد قطع بمدملات رجوع نمایند و هرگاه بدانند که مادهٔ این مرض بریم میکند بزودی آنرا پخته بشگافند و برای پختن محللات مرخیه بکار برند زیرا که اگر این ورم صلب شود علاج کمتر پذیرد پس اگر میل بصلابت نموده باشد گاهی بدوای ملین بران نهند و گاهی محلل تا باشد که صلب تر نشود و بابطال عضو نگراید **انطاکی** در نزهت مینویسد که هرگاه تغیر عضو از هیئت طبیعی گردد تدارک او نمایند بانچه در فلغمونی مذکور شد پس اگر اهمال نمایند یا روادع بعمل آرند امر عضو بفساد مؤل گردد و احتیاج بقطع آن افتد **شیخ** مینویسد که غنغرایا مادام که در ابتدا ست امید علاج آن باشد اما

هرگاه فساد در گوشت عضو مستحکم گردد از دور کردن جمیع آن چاره نباشد پس هرگاه ببینند که رنگ عضو متغیر شده آن در طریق تعفن باشد درینصورت واجبست که مبادرت بلطخ آن از دوائی نمایند که منع عفونت کند مثل گل ارمنی و گل مختوم بسرکه پس اگر این فائده نکند از شرط غائر مختلف الوجوه در مواقع و چسپانیدن زلو و فصد رگهای قریب آن که کوچک باشند چاره نبود تا خون ردی برآید مع حفظ برای آنکه سطیف بموضع ست بمثل اطلیهٔ مذکوره و بر نفس موضع مشروط چیزیکه تعفن را منع کند و مضاد او باشد از انچه آنرا غوص قوی بود مثل آرد کرسنه بسکنجبین یا مع آرد باقلا خصوصاً مخلوط بنمک بنهند و از انچه بران طلا میکنند حلتیت ست و تخم قریص نیز و زراوند مدحرج و آب برگ شفتالو یکیک جزو زنگار نیم جزو با آب بسایند تا بقوام عسل آید بر قرحه و حوالی آن طلا کنند و باقی ادویه در علاج قروح متاکله و در علاج قروح متعفنه خواهد آمد **گیلانی** گوید که در غنغرایا ادویهٔ مانع از تعفن اعضا بران گذارند و آن کرسنه بسکنجبین همچنین آرد شیلم یا آرد باقلا است و قوی‌تر ازین آنست که با آن نمک آمیزند یا قرص اندرون یا جوز کهنه و ایضاً حشیش قریص و ترمس تلخ آنرا پاک کند و بعضی اطبا علاج باین چیزها بعد قطع و تقویر و ازالهٔ لحم فاسد باحتیاط میکنند پس دران هنگام استعمال نمک نکنند تا کنند و برای او دوا مرکب سازند از آرد جو و آرد گندم با آب و زیت پخته در مرهم باسلیقون و مرهم مافاذیقون استعمال کنند و انچه خشکریشه را قلع کند اینست که نان را کرفس یا بیا دریج یا بیخ سوسن یا بیخ جاوشیر یا زراوند مدحرج هر واحد ازینها یکجزو بعسل بسایند و در ابدان نرم آرد کرسنه بعسل کفایت کند **صفت** دوای نافع غانغرایا از صفات اوربناسوس بگیرند زنگار و عسل و شب مساوی با آب سایده لطوخ بدان نمایند و انچه قلع غنغرایا کند آرد بیخ سوسن ست چون بترب و نمک ضماد کنند و گاهی سرکه با آن نیز می آمیزند و ایضاً آنرا قلع کند ضماد مغز شاهبلوط و چون برگ مورد را بشراب پخته بعسل بسایند و ایضاً ترب بسرکه سوده آنرا قلع کند مانند داغ تا آنکه بعمق برسد

حمره و حمرهٔ فلغمونی و فلغمونی حمره

بدانکه حمره ورم صفراویست که بفارسی سرخ باد گویند و او دو قسم ست یکی آنکه مادهٔ او صفرای صرف باشد و آنرا حمرهٔ خالص نامند دوم آنکه با دکا صفرای مرکب با خون رقیق باشد و آنرا حمرهٔ غیر خالص خوانند و علامت خالص آنست که ورم سرخ شفاف براق شدید الحرقت باشد و چون بانگشت غمز کنند سرخی از انجا متفرق گردد و مائل بسفیدی نماید و باز بسرخی گراید و ساعی باشد یعنی با عضای مجاور بسرعت متعدی گردد و با تپ و تشنگی و التهاب و قلق بود و در غیر خالص همین علامات باشد الا بسرعت متعدی نشود و بغمز انگشت سرخی او کمتر متفرق گردد و دران رنگ ورم سرخ مائل بغلظ و بول سرخ و غلیظ و نبض سریع مائل بالعظم باشد و **شیخ** میفرماید که عادت اطباست که ورم دموی صرف را فلغمونی و صفراوی صرف را حمره نامند و مرکب ازین هر دو را باسم مرکب از ان هر دو و آنچه غلبه دارد مقدم دارند پس اگر خون غالب باشد فلغمونی حمره و اگر صفرا غالب بود حمرهٔ فلغمونی گویند و فرق در حمره و فلغمونی که بدان تمیز از فلغمونی کرده شود آنست که حمره سخت سرخ و رنگ او ظاهرتر بود از بقایای صفرت و در فلغمونی سرخی مائل بسیاهی یا سبزی باشد و اکثر رنگ خون آن در گوشت پنهان بود و سرخی حمره بنهادن انگشت باطل شود و مکان او سفید گردد بسبب لطافت مادهٔ حمره و تفرق آن پس سرخی او بسرعت عود کند و سرخی فلغمونی برخلاف این باشد و در سرخی حمره زردی همچون رنگ زعفرانی بود و این در سرخی فلغمونی نباشد و ورم حمره در ظاهر جلد بود و فلغمونی غائر در گوشت نیز باشد و حمرهٔ خالص یعنی از صفرای صرف مثل بورچه زدان میشود باطراف خود و رنگ موضع او زرد باشد نه در فلغمونی و حمرهٔ صدیدیه در موضع ورم و حوالی او آبله پیدا کند و این در فلغمونی کمتر بود و حمرهٔ خالص دست را دفع نکند و فلغمونی دفع کند و هر قدر که زیادتی خون بر صفرا افزون باشد مدافعت ظاهرتر بود اگر ماده مختلط باشد و وجع و ضربان در فلغمونی شدیدتر بود و در حمره تپ شدیدتر از ان باشد و گاهی حرارت حمره بحدی رسد که جلد را بسوزد پس مسمی بجمره گردد و فلغمونی چنین نباشد و التهاب حمره کم از التهاب فلغمونی نبود بلکه بیشتر بود لیکن تمدد فلغمونی و وجع او بسبب تمدد بسیار باشد و لهذا وجع حمره کمتر بود و حمره در رخسار بیشتر حادث شود و این معروف بماشرا است و او لا از بینی ابتدا کند و ورم از دیاد نماید و در همه چهره منبسط گردد و هرگاه حمره از شکستن استخوان زیر جلد و کذا فلغمونی حادث شود آن ردی ست و اختلاف میان حمرهٔ فلغمونی و میان فلغمونی حمره معلوم شده و **مسیحی** مینویسد که ورم معروف بحمره یا از خون باشد که مره صفرا با وی مخلوط بود و آن ردی‌تر ست و یا از خون رقیق بسیار لطیف باشد که از حرارت سا و جوش زند و این در ردائت کمتر از اول ست و مائل تر بسوی داخل بدن بود و از حمره بعضی خالص بود و او آنست که در جلد افتد و از ان

تجاوز نکند و با آن از علامات حرارت و حمرت شدید تر از حرارت و حمرت فلغمونی ظاهر شود و چون بر موضع او لمس نمایند خون از موضع غمز جدا شود پس رجوع کند و درد و ضربان و تمدد و ترضض او از فلغمونی کمتر بود و بعضی از ان غیر خالص بود و او آنست که از خلط غلیظ تر از خلط اول حادث شود و لهذا درد آن شدید تر باشد و بسوی داخل بدن مائل تر بود و گاهی فلغمونی با حمره مخالط میشود یا بتساوی و یا بکثرت و بیشتر پس باسم مرکب از هر دو اسم نامند و هرگاه ورم حمره از خون گرم غلیظ جوشنده حادث شود دران قرحه ذی قشر صلب و ورم حار موجع حادث گردد و با وی آبلها نبود و هرگاه از مثل این خون پیدا شود الا با وی زرداب مختلط باشد با آن آبلها باشد شبیه آبلهٔ سوختهٔ آتش و چون آن آبلها بشگافند در انجا قرحه بهم رسد که آن را قشر صلب باشد **و مجوسی** گوید که اگر با صفرا چیزی از خون رقیق مختلط گردد ازان ورم معروف بحمره حادث شود و علامتش سرخی در ظاهر جلد و حرارت و لهیب شدید و ضربان و وجع ست و سائر این اعراض شدید تر ازان باشد که در ورم فلغمونی و حمرهٔ فلغمونی بود و هم او گوید که اگر خون جید نباشد و نه معتدل المزاج بلکه شدید الحرارت بود و مع ذلک رقیق باشد ازان ورم مسمی بحمره حادث شود و آنرا حمرهٔ خالص گویند و این در ردائت کمتر از حمرهٔ مرکب از خون و صفراست **و طبری** گوید که سبب فاعل مرض حمره فساد خون و احتداد او بصفراست بنحویکه دران اندک صفرا آمیزد حتی که جوش زند و زیاده شود از مواضع فراختر از موضع او که عروق ست پس عروق دقاق منتسج بر لحم زیر جلد و غشا بشگافند و مابین جلد و لحم بریزد پس اگر خون اکال شدید الحدت باشد در موضع عمیق گردد و لحم را اخذ کند و اگر حار باشد و اکال نبود زیر جلد و غشا منبسط گردد و این حدت در خون از خوردن اطعمهٔ حاره مثل فلفل و سیر و ماهی شور و جلاده و عسل و نوشیدن نبیذ صرف و مانند آن حادث شود و هم او گوید که حمره منقسم میشود بدو قسم یکی منبسط زیر جلد پس در جلد سرخی ظاهر شود دوم عمیق در لحم و این بحمرهٔ فلغمونی شهرت دارد و گاهی این نوع عضو را فاسد کند و بمیراند و گاهی بکشاید و زائل شود حسب قلت ماده و کثرت خبث و صلاح آن و صورت حمره بر دو نوع میباشد یا منقطع مستبعد و ذی خطوط و یا ملتام متصل و رنگ او حسب جوهر او بود **و جرجانی** و ایلاقی مینویسند که حمرهٔ ورمی ست دموی که از خون گرم و ردی تولد کند و قوام خون رقیق بود و باشد که اندکی بغلظت گراید و اکثر در آخر قرحه گردد از بهر آنکه مادهٔ او خون ردی باشد **و انطاکی** گوید که حمره بقول اصح ورمی ست که از خون باشد و نزد اکثر از صفرا بود و علامت حمرهٔ حادث از صفرا احمرت ناصع و شدت براقیت و حرارت و التهاب و سهولت غمز و ذهاب لون بدان و عود آنست و حمرهٔ کائن از خون عکس این بود و مرکب بحسب آن **علاج** در صفراوی خالص سوای فصد مانند علاج فلغمونی نمایند لیکن درین تبرید زیاده کنند و در فلغمونی تجفیف مفرط سازند و کدو و برگ خرفه و کاهو بسایند و بلعاب اسبغول سرشته ضماد کنند و دیگر ادویهٔ مبرد و مرطب طلا کنند و درین نوع حاجت با ضمدهٔ محلله نیست و در غیر خالص بعد فصد مسهل صفرا دهند بعده اطلیه را دعه بکار برند و در تزید و انتها محللات نیز داخل سازند موافق حاجت بدستور فلغمونی و ضماد اقاقیا صندلین گل سرخ گلنار مساوی بآب کاسنی و کشنیز و کذا صندل کشنیز تر برگ خرفه برگ بارتنگ و اسبغول در ابتدا نافع ست و علاج فلغمونی حمره و حمرهٔ فلغمونی مرکب از علاج ورم دموی و صفراوی نمایند **اقوال حذاق** شیخ الرئیس میفرماید لازم ست که دران استفراغ بدن باسهال صفرا نمایند و اگر حاجت بمعاودت اسهال افتد بعد فصد بعمل آرند و این بحسب مشاهدهٔ غلبه از هر دو ماده بود بعد ازان متوجه تدبیر او بمبردات مقویهٔ معلومه در باب فلغمونی گردند و آب سرد بریزند چندانکه رنگ موضع او متغیر شود و بالجمله تبرید در حمره واجب تر ست زیرا که لهیب و وجع التهابی دران بیشتر بود و استفراغ در فلغمونی بهر آنکه ماده دران عاصی تر و غلیظ تر باشد و واجبست که مبردات او در ابتدا قوی القبض باشند و قبض او برودت او غالب بود و اما در قرب انتها برودت او شدید تر از قبض او باشد و مع ذلک حذر نیز کنند تا ماده بسوی عضو باطن یا بسوی عضو شریف باز نگردد و ایضاً حذر نمایند تا عضو سیاه و تیره نگردد و در طریق فساد آغاز نکند و هرگاه چیزی ازین ظاهر شود در ضد طریق قبض و تبرید شروع کنند یعنی ادویهٔ محلله ملینه بکار برند پس اگر حمره روان بر جلد باشد معالجه بچرک رصاص مع شراب عفص مطبوخ یا برگ چقندر مطبوخ در شراب نمایند و علاج کنند بچیزیکه دران تحلیل و تجفیف قوی مع تبرید باشد و آن مثل این مرهم ست بگیرند پشم کهنهٔ سوخته بدون شستن دوازده درم و نیم انگشت قلب درخت صنوبر مثل او موم زرد پانزده درم چرک رصاص ده درم سپیده کهنه بآب شسته پانزده درم روغن مورد نیم اوقیه و ایضاً خفیف تر ازین مرهم مرتب از چرک رصاص بآب سداب و روغن گل و موم ست **ابوسهل** گوید که حمرهٔ حادث از سبب بادی در ابتدای امر محتاج باشیای مرخی عضو مستفرغ مادهٔ آنست مثل ضماد مرتب از آرد جو خاصةً بعد شرط موضع بیاسکے

و معالجهٔ حمرهٔ حادث از سبب سابق اولاً باستفراغ بدن بدوای مسهل صفرا کنند و اگر مانعی از اسهال باشد بفصد نمایند بعد ازان علاج بدوای سرد و مرطب نمایند مثل کاهو و حی العالم بعد ازان هنگام تسکین حرارت مثل علاج فلغمونی بشرط زدن و بضماد ادویهٔ محلله کنند **صاحب کامل** گوید که حمره گاهی از غیر ورم باشد و حدوث او از صفرای تنها بود و گاهی با ورم باشد و حدوث او از مخالطت صفرا با خون رقیق بود پس هرگاه حمره از غیر ورم باشد باید که تنقیهٔ بدن با دویهٔ مسهل صفرا مثل هلیلهٔ زرد و تمر هندی و آلوی بخارا و مانند آن نمایند و باشیای مبردهٔ مطفیه مثل جرادهٔ کدو و حی العالم و خرفه و آب کاهو و آب بارتنگ و غیر آن که در ورم فلغمونی مذکور شد بر موضع ضماد نمایند و اگر حمره با ورم باشد باید که مبادرت بفصد کنند اگر مانعی مثل سن پیری و طفلی و مزاج بارد و غیره نباشد و اخراج خون بمقدار حاجت کنند و اسهال شکم بمطبوخ فواکه نمایند و در ابتدا بر عضو اطلیه که درباب ورم دموی برای ابتدا مذکور شد طلا کنند و در صعود و منتهای مستور و باید که بهمین طریق علاج ورم مرکب از ورم حمره و فلغمونی با دویهٔ مرکب از ادویهٔ موافقهٔ هر واحد ازان هر دو ورم نمایند و اغلب دوای مرکب موافق با قوی تر ورم از ورمین باشد **ابن الیاس** گوید که علاج حمرهٔ خالص اینست که هر صبح جلاب از عناب ده عدد آلوی سیاه بست عدد تمر هندی ده درم با شکر سفید و ترنجبین هر واحد ده درم بنوشانند و غذا ماء الشعیر مع جرادهٔ کدو دهند و بر موضع ورم اشیای مبردهٔ مطفیه مثل جرادهٔ کدو و طحلب و آب حی العالم و آب کاهو و آب بارتنگ ضماد کنند و تلیین طبیعت باین مطبوخ نمایند سنای مکی هلیلهٔ زرد هر واحد هفت درم تمر هندی ده درم آلوی سیاه و عناب هر واحد بست عدد آلوی کوهی سی عدد تخم کاسنی سه درم بنفشه نیلوفر هر واحد پنج درم همه را در سه رطل آب بجوشانند تا بیک رطل آید شیرخشت و ترنجبین هر واحد پانزده درم مالیده صاف کرده سحرگاه بنوشند و تا آخر روز بران صبر نمایند تا از صفرا مقدار صالح اخراج نماید بعده در آخر روز ماء الشعیر که دران عناب و بنفشه پخته باشند غذا سازند و دو یا سه روز راحت دهند بعده اگر چیزی از ماده باقی باشد نقوع مشمش با شکر سفید و ترنجبین بنوشانند و اگر ورم حمره غیر خالص زاید الحجم باشد مبادرت بفصد کنند و تلیین بمطبوخ فواکه و طلا بدستور فلغمونی نمایند **خجندی** گوید که هر صبح شربت آلو و تمر هندی بنوشانند و غذا ماء الشعیر باشیای ترش از فواکه رطبه سازند و ادویهٔ مبردهٔ مسکنه ضماد کنند و تلیین بشیرخشت و آب انارین یا بتمر هندی و شربت ورد مکرر ببرف یا بشربت اجاص مسهل و بنقوع مشمش و نیلوفر و بنفشه با ترنجبین و شیرخشت و یا بمطبوخ هلیلهٔ زرد مع ریوند و تمر هندی و سنا و مانند آن نمایند و چون حمره بسعی اخذ کند بران ادویهٔ بارده مثل این دوا طلا سازند بگیرند خبث الرصاص و بسایند و ببرگ چقندر مطبوخ بشراب کهنه بیامیزند و بدان طلا نمایند یا مرهم سداب که در قول شیخ گذشت بعمل آرند **انطاکی** گوید که فصد کنند در حمرهٔ دموی مطلقاً و در صفراوی اگر حرارت اشتداد نماید خلاف اکثر اطبا بعد ازان ردع نمایند بمحللات ممزوجه بعد تلیین بماء الشعیر و تمر هندی و خیارشنبر و هلیله و واجبست شرط و استفراغ ماده بعد تبرید التهاب بلعابات و از مجربات اینست که قیمولیا و سفیداب و حنا با آب کشنیز و حی العالم بسرشند و لطوخ بدان سازند که این محلل و رادع ست پس اگر قرحه شود صبر و سفیداب بروغن گاو سرشته بر سازند که این عجیب ست و شخصی خبر داده که باین مرض چند بار مبتلا شدم و مثل او نیافتم و از خواص ست ایقر و شرط زنند و خون که ازان خارج شود بپر کبوتر سفید بران لطوخ سازند که آن زائل گردد و همچنین مرداسنگ با آب مورد و اگر الیه را بشگافند و بر حمره نهند آنرا زائل کند و همچنین حرام مغز و حجر بقر در سرکه ست و جوز السرو و برگ او و زعفران مجموع یا مفرد ضماداً و جوز السرو و آرد جو بحمرهٔ غائره مختص ست و آن دموییست و سحیق او با سحیق بحجم چون با آب برگ قصب فارسی بسرشند حمره را از سعی و عود او بسیدان منع کند در نزهت گفته که علاج حمره بعد تنقیهٔ خلط نهادن اسپغول بسرکه ست و آرد جو با کاسنی و بنفشه و بارتنگ پس اگر مع ذلک علامات خون باشد ماده مرکب بود و علاجش نیز مرکب باید **گیلانی** می‌نویسید که اگر حاجت بفصد افتد فصد نیز گشاید اگر مانعی نباشد و حمره از خون رقیق بود یا خون با وی غالب باشد هر قدر که مادهٔ او رقیق تر باشد حتی که مائل بسوی خارج بود منع فصد بیشتر باشد و هر قدر که مادهٔ او غلیظ تر بود حتی که ورم غائر تر باشد منع فصد کمتر بود بعد ازان تصفیهٔ خون بمثل شربت آلو و عناب هر دو با بنقوع فواکه و بماء الشعیر و بماء القرع مع سکنجبین یا با آب هندوانه و یا شیرهٔ تخم خیارین و خرفه بسکنجبین نمایند و بعد ازان بتضمید باشیای مبردهٔ مرطبه مثل جرادهٔ کدو و آب خرفه و کاهو و بارتنگ و عنب الثعلب و صندلین و فوفل و کشنیز و سرکه سازند و این قسم حمره با ضمادهٔ محلله محتاج نیست و غذا با حصرمیه بکدو دهد و گاه یا سفاناخ بروغن بادام یا شیرهٔ آن دهند **طبری** گوید که حمره سه نوع ست یکی اسلم و او آنست که منبسط زیر جلد و رقیق و درخشنده و منقطع غیر متصل باشد و چون بران

انگشت بنهند سرخی ازان زائل شود و بعد زمانی عود کند و این نوع دیگر و زائل شود چون فصد کنند و شرط زنند دوم همین نوع ست الا آنکه متصل غیر متفرق بود و این نوع محتاج بفصد و شرط و طلا بسرکهٔ کهنه و گل ارمنی ست و گاهی احتیاج بادویهٔ قویه مثل شیاف مامیثا و آب عصی الراعی و مانند آن شود سوم آنست که در جلد عمیق باشد و رنگ او بسیاهی اندک مائل بود و این نوع محتاج بشرط عمیق ست و این نوعی ست که جالینوس بر طبیبی که رای بشرط خفیف داده بود تشنیع کرده و امر بشرط عمیق و فصد هر دو دست نموده و جالینوس درین علت و امثال آن از حمیات دموی امر باخراج خون بحدی نموده که بر مریض غشی افتد و در ابتدای مرض تبرید موضع به تبرید قوی نمایند بعده طلا بشیاف مامیثا و برگ سوس و آب عصی الراعی و گل ارمنی و سرکه کنند و اغذیه درین همه باید که عدس مقشر مطبوخ بسرکه و شکر باندک عناب و سائر مزورات مسکنهٔ خون باشد و نوعیکه در گوشت عمیق بود و آنرا حمرهٔ فلغمونی گویند پس اگر موضع سیاه شود طریق معالجهٔ او اینست که سیاهی را آهن برگیرند تا بموضع صحیح متعدی نگردد و بعد اخذ لحم علاج بمرهم حل نمایند و هم او گوید که علاج حمره فصد و اخراج خون بسیار و پرهیز مریض و لزوم او ماء الشعیر و مزورات است و از اطلیه گل ارمنی و سرکه و گلاب و تبرید موضع بخرقهٔ مبرد مبلول در آب عنب الثعلب و آب حی العالم و عصی الراعی و آب برگ اسپغول و آب برگ بید و آب جرادهٔ کدو و مانند آن و اگر زائل نشود بر موضع شرط غیر عمیق زنند که آن از شرط بسرعت زائل شود **بعضی** شراح قانون نوشته اند که سزاوار آنست که در اول ظهور این حمره فصد رگ دست نمایند سیما رگ قیفال و اگر این رگ ظاهر نبود هر انچه ظاهر باشد بگشایند و اگر از فصد مانعی باشد باید که دوای منقی استعمال کنند و اسهال مریض بمسهل صفرا نمایند و میباید که این علاج در جمیع اقسام حمره که در سائر اعضای بدن بود استعمال کنند و یا حقنهای قویه بعمل آرند و لطوخ مواضع بادویه که برای حمره مذکور گردد باید کرد و دفع ماده که بسوی مواضع بریزد بادویهٔ مبرده نمایند و انچه جمع شود تحلیل آن باشیای منسحخهٔ مرطبه کنند قبل از آنکه عضو تیره رنگ یا سیاه گردد و باید که مدام ادویهٔ ملطوخه بران رطب باشد و لطوخ در هر اندک مدت کرده شود و اول فاول باسفنج لین رطب مسح کنند و انواع حمره در ابتدا محتاج باشیای میباشد که جامع رطوبت مع تبرید بغیر قبض باشند مثل حی العالم و خرفه و بزرقطونا و عدس الماء و کاسنی و کدو و عنب الثعلب و کاهو و شیاف مامیثا و برگ عوسج

طلا برای حمره و جمیع اورام حارهٔ ملتهبه در جمیع اعضا بگیرند صندل سرخ و سفید و فوفل و شیاف مامیثا و گل ارمنی مساوی و بآب کشنیز طلا نمایند و ایضا برای ایشان مرهمی که از موم و روغنها و آب سازند و بادویهٔ اندکی افیون یا شوکران یا بیروج آمیخته باشند نیکوست و ادویهٔ مرکبه در مرهم مرکب از موم مصفی و روغن گل باید که روغن چهار چند موم باشد و روغن گل مرتب از زیت انفاق بی نمک باید و موم و روغن در صلایه حل کنند و بران آب سرد اندک اندک بقدر یکه قیروطی آید آنرا استعمال نماید بریزند و اگر با آن اندکی سرکهٔ سفید صاف مخلوط سازند و ابهتر گردد و **ایضا** سفیداب و گل قیمولیا مع عنب الثعلب و یا مرداسنگ بروغن گل و یا قلقطار بروغن و بنفشه و سفیداب بسرکه و حضض و اقاقیا بسرکه تا آنکه حرارت ساکن و کم گردد پس میباید که ادویهٔ بسیطه مثل کبریت زرد بسرکه و روغن گل و یا سداب بسرکه و روغن گل و یا سداب بسفیداب و سرکه و زیت و یا مرداسنگ بآب گندنا و چقندر استعمال کنند و ادویهٔ مرکبه مثل این قرص بعمل آرند بگیرند مرداسنگ و سفیداب و زعفران و گوگرد زرد بمیفختج و **ایضا** ضماد بخیوط کرم و باطراف علیق و بیارتنگ نمایند بعد از ان عدس افزایند و اگر آب بارتنگ یا آب عنب الثعلب بشراب بسایند و بدان قروح را لطوخ سازند منفعت عظیم نماید و همچنین اگر تخم کرفس بریان کرده بشراب و زیت پخته بسایند و بر قروح نهند و یا گل قیمولیا بآب عنب الثعلب سوده لطوخ موضع بدان نمایند و یا بگیرند مرداسنگ چهار اوقیه و در آب گندنا و آب چقندر هر واحد یک رطل بسایند و موضع را بدان لطوخ سازند و هرگاه این قروح مزمن گردد در حمرهٔ ذو آبلهٔ یعنی ساعیه که با آبلها باشد حرک رصاص بشراب عفص سوده بر موضع لطوخ نمایند و چون اکال باستد قیروطی معمول بحرک رصاص استعمال کنند و عدس بعسل پخته بر موضع ضماد کنند و اما در حمرهٔ دبابه که زیر جلد باشد بگیرند خبث رصاص و بآب سداب سوده استعمال نمایند و یا مرهم پشم کهنه که در قول شیخ گذشت بعمل آرند **دیگر** در حمره که سعی و تاکل بسرعت نماید بگیرند پوست انار شیرین شش درم مرداسنگ شش درم پشم غیر مغسول سوخته شش درم قلب چوب صنوبر سوخته سه درم موم دوازده درم سفیداب هشت درم کندر دوازده درم شب یکدرم و بشراب و روغن مورد آمیخته استعمال کنند

حمرهٔ الاطفال

و آن بسرخ باده معروفست باید که اول تنقیهٔ مرضعه و تعدیل خلط نمایند و هلیلهٔ سیاه و چرایته و شاهتره و سرپهوکه و عناب و برگ حنا و گل منڈی و کشنیز خشک و گلو

وصندل سرخ ودھمایہ و برم ڈنڈی و نیل کنٹھی و جوالسہ و مجیٹھہ و چاکسو برگ نیم گل سرخ چوب کادی برگ گز بادیان کاسنی نرکچور اصل السوس پنج خراسانی رسوت زرد چوب نگند بابری گل معصفر و مانند آن ادویہ مصفی خون دہند و رسوت صندل سرخ ہر یک دو ماشہ نرکچور سہ ماشہ چاکسو چہار ماشہ افیون زرد چوب برگ حنا ہر واحد یکماشہ مرداسنگ نیم ماشہ برگ نیم برگ بکاین ہر یک پانزدہ عدد کوفتہ بیختہ در آب جھابقدر جاورس بستہ وقت صبح یکحب باشیر مادرش میدادہ باشند و اگر حاجت باشد حجامت وزلو بکار برند و اگر بثور متقرح بود مرہم سفیداب سفید و بثور سیاہ و قرحی قتال باشد **حب سرخ بادہ** مجرب و معمول پوست ہلیلہ زرد سرپھوکہ گل سرخ برگ شاہترہ تخم کشنیز نیکوفتہ دھمایہ صندل سرخ برم ڈنڈی نیل کنٹھی ہر یک سہ ماشہ برگ حنا دو ماشہ زیرہ سفید فلفل سیاہ گل کچنال ہر واحد یکماشہ برگ بکاین برگ نیم ہر یک پنج عدد ادویہ را کوفتہ بیختہ در آب برگ حنا و تخم کشنیز کہ شب در آب خیسانیدہ صبح آب صاف آن گرفتہ باشند دران جھابقدر نخود کلان بندند و غذا کھچڑی و خشکا کم نمک و پرہیز از شیرینی و ترشی و گوشت نمایند **دوای سرخ بادہ** برای کسیکہ اطفال او باین مرض اکثر مبتلا شوند باید کہ مادر و پدر طفل قبل از حمل چندروز بریں دوا مداومت نمایند بلکہ مادرش درعین حمل بخورد عناب ہفت دانہ صندل سرخ صندل سفید برگ حنا گل سرخ برم ڈنڈی نیل کنٹھی ہر یک سہ ماشہ شاہترہ ہفت ماشہ پوست درخت کچنال گل منڈی ہر یک چہار ماشہ سرپھوکہ پنج ماشہ شکر سفید دو تولہ بطریق جوشاندہ یا خیساندہ استعمال کنند **روغن** کہ برای سرخ بادہ بی نظیر ست چاکسو صندل سرخ کمیلہ ہر یک سہ نیم ماشہ سپاری چھالیہ سنگ جراحت کات سفید لودھ ون وج خراسانی ہلیلہ زنگی پھٹکری حنای خشک ہر واحد یا دو کم دو ماشہ دھمایہ یکدام برگ نیب یکدام برگ بکاین دو دام نیلہ تھوتھہ یکماشہ فلفل سیاہ ہفت ماشہ روغن سرشف یک چھٹانک ویکپا واول برگھا با نصف لوھچون بسایند و دو قرص بندند و روغن را بر آتش نہادہ دران قرصہا بسوزند بعدہ ہمہ ادویہ سودہ انداختہ آمیزند ویکپاس در ظرف آہنی بادستہ چوب نیم حل نمایند و وقت حاجت بمالند **سفوف** کہ درین مرض مجرب بلاتخلف ست نرکچور زیرہ سیاہ برگ حنا برگ نیم پتیس نیل کنٹھی و رچٹی پاپاچری سہس بید مجیٹھہ پوست انار دھماہہ بکن رکت چندن اوجلا چندن سورانتیج دھنیہ دوای اول یکجزو دوم دو جزو و سوم سہ جزو و ہمچنین تا دوای اخیر کہ ہفتدہ جزو میشود گرفتہ کوفتہ بیختہ نگہدارند وقت حاجت طفل را از یکماشہ تا نہ ماشہ بحسب سن شب در آب تر کردہ صبح صاف نمودہ بدہند و نہ ماشہ خوراک طفل کلانست کہ قریب سن بلوغ باشد و اگر طفل بسیار کوچک بود بدایہ طفل قدری میدادہ باشند و اگر ازین مرض بدن طفل ورم کردہ و متقرح شدہ باشد ثفل این دوا آب برگ حنا سائیدہ ضماد سازند **ایضاً** اگر اطفال کسی ازین مرض ہلاک شوند جہت اصلاح خون حیض کہ غذای جنین میشود در حالت حمل بمادر طفل بدہند کہ نفع کلی دارد و مجربست شاہترہ اصل السوس کشنیز بادیان برگ حنا گیرو برگ نیب سرپھوکہ آملہ الائچی خرد نیلوفر صندلین گل سرخ مساوی سفوف سازند شربتی دو درم بآب بعد ماہ پنجم تا نہم در ابتدای ماہ ہر روز تا سہ روز خورند **ضماد** برای سرخ بادہ اطفال گل معصفر برگ نیب صندل سرخ زرد چوب بآب سائیدہ ضماد کنند و اگر پختہ شود رسوت کات سفید صندل سرخ سفیداب بآب کشنیز سبز ضماد نمایند **مطبوخ** کہ برای فساد خون و سرخ بادہ اطفال مجرب صندل سرخ برگ حنا کشنیز خشک ہر یک چہار درم گل معصفر دو درم ہمہ را نیکوفتہ ہفت خوراک سازند و یک خوراک در نیم پاو آب جوش دادہ ہر صبح بنوشند و در ثفل آن آب دیگر انداختہ شام جوش دادہ بخورند و آن ثفل را سودہ بر بدن بمالند و بآب گرم بشویند غذا نان گندم و روغن بی نمک و گاہی عناب شاہترہ دھمایہ برگ نیم زرنباد پوست ہلیلہ زرد عوض گل معصفر افزودہ و ہر یک نیم ماشہ برای طفل یکسالہ شب خیسانیدہ صبح جوش دادہ صاف نمودہ دادہ میشود **ایضاً** مسہل مغز فلوس خیارشنبر گل سرخ عناب سپستان چاکسو نرکچور صندل سرخ چکہ دانہ ہلیلہ زرد ہلیلہ سیاہ بادیان جوش دادہ بعمل آرند **نقوع** برای سرخ بادہ سرپھوکہ پنج ماشہ برگ نیم شش ماشہ شاہترہ چہار ماشہ گیرو برنگ کابلی برگ ہر یک دو ماشہ گل منڈی برم ڈنڈی چاکسو چرایتہ رسوت صندل سرخ نرکچور پوست ہلیلہ کابلی ہلیلہ سیاہ پوست بلیلہ آملہ ہر یک یکماشہ جوکوب نمودہ قدر حاجت شب تر کردہ صبح صاف نمودہ بدہند **ایضاً** نیل کنٹھی نکند بابری برم ڈنڈی سرپھوکہ ہر یک شش ماشہ مرچ سیاہ پنج عدد شب در آب خیسانیدہ صبح در ہمان آب شیرہ کشیدہ صاف کردہ بدہند و بالای او پوری گرم بخورانند در سہ روز فائدہ بخشد برای جوان یک خوراک ست و طفل حسب سن تنبدہ

ماشرا

اسم سریانی ست و آن ورم دمویست کہ در رو و پیشانی ظاہر شود و گاہی تا سر مرتقی شود و ہمہ رو و سر را عام گردد و بقول جرجانی ماشرا آماسی ست سخت گرم و سوزان

و مادهٔ آن خون گرم باشد مختلط با صفرای بسیار و حمرهٔ خالص بدان نزدیک باشد و اکثر در بینی و در و در حوالی چشم پدید آید و از سر بینی آغاز کند بخلاف حمرهٔ خالص گوید
این علت را هم در بینی دردی دیدیم و ممکن بود که در یک اندام نیز افتد و انطاکی گوید که نوعی از ورم حار سمی ماشرا است و درد در پشت بران تقدم نماید بسبب قوله
مادهٔ او در شریان عظیم واقع بران ورم ترقی شود تا آنکه ظاهر گردد در چهره و حلق بشدت سرخی و التهاب و کثرت خون و طبری گوید که این مرض صعب عظیم الخطر است زیرا که
چون در ردی اشتداد نماید و مادهٔ او کثرت پذیرد گاهی بسوی حنجره و آلات تنفس و عضلات داخله غوص کند و نفس منقطع گردد و هرگاه ورم از چهره بسوی
جلد سر صعود کند و عقل ثابت باشد دلالت بر سلامت کند و برانکه دماغ سلیم است و برانکه ماده رقیق است و آن در سطح روست پس اگر ورم ابتدا کند و بسوی سینه
و حلق نازل شود دلالت بر فساد و خطر نماید و گاهی ماده بسوی قلب نزول کند و در یک روز بکشد **بالجمله علامتش** سرخی شدید با خارش در چهره است و انتفاخ
در گوش و رخسار و بینی با وجع و ضربان شدید و تپ حاد و تشنگی و لهیب و کرب و قلق **علاج** آنچه در فلغمونی مسطور شد بعمل آرند و گویند که درینجا اگر مانعی نباشد
چندان خون برارند که نوبت بغشی رسد و اگر فصد ممکن نبود بر ساق حجامت نمایند و بعد اخراج خون تلیین طبع بآب فواکه کنند و اگر بعد فصد امتلای خون باقی بود
بروز دوم یا سوم باز فصد کنند و اشربه و اغذیهٔ مبردهٔ مغلظ خون مثل طبیخ عدس و کشنیز خشک یا کشک جو با عناب یا ماش مقشر موافق بود و اگر عناب بهی دانه
جوشانیده آب آنرا با سکنجبین بدهند نفع تمام دهد و علاج این مرض در امراض سر نیز مسطور شده **اقوال چهره** ابن الیاس گوید که فصد سرو نمایند اگر مانعی
از سن و ضعف نباشد و خون بقدر قوت و واجب بیرون آرند و هر صبح جلاب از آلو و عناب و تمر هندی با شکر سفید و ترنجبین بنوشانند و تلیین طبع بماء الفواکه
یا مطبوخ آن یا بنقوع مشمش نمایند و هنگام اسهال بر سینه و حلق باشیای رادعه مقویه مثل صندلین و فوفل و اقاقیا و مامیثا ضماد سازند تا ماده در انجا نریزد
و حقنهای لینه و شیافات غیر حاده بعمل آرند و بالجمله تلیین طبیعت برفق و ملایمت نمایند بعده تبرید سر و چهره بصندل و گلاب و کافور کنند و غذا ماء الشعیر دهند
و بعد تنقیهٔ تام و خلو سر و رگها از اخلاط مشتعل فاسد هر صبح سکنجبین ساده و گلاب هر واحد ده درم با قرص طباشیر ملین یکمثقال بدهند و این قرص بآب انار ترش
بست درم و آب هندوانه با شیرهٔ خرفه هر واحد بست درم بخورانند و طبیعت را تا حصول تمام صحت محتبس نگذارند **خجندی** گوید که بعد فصد هر صبح شربت عناب
یا شربت تمر هندی بنوشند و سکنجبین ساده بشیرهٔ تخم خیارین اگر با آن تشنگی باشد و غذا آش جو با سفاناخ و عدس با کشنیز خشک و عناب و جراده کدو دهند و مزورات
ترش درینجا اولی است و از فواکه انار ترش و سیب ترش و بهی و خیار و هندوانه و مانند آن خورانند و تلیین بنقوع فواکه یا شربت آلو مسهل و شیرخشت و ترنجبین و شربت
ورد مکرر سازند و در اوائل استعمال رادعات خطر دارد[۵۲] و بعد تنقیه شربت انار با شیرهٔ تخم خرفه بنوشند **طبری** گوید مادام که قوت اطاعت کند فصد از هر دو دست
و صافنین و حجامت بر ساقین نمایند و تلیین طبع بچیزی بسیار خفیف مثل آلو و تمر هندی کنند و تضمید صدر و حلق باشیای مبرده و مقویه نمایند پس تبرید سر و روی
بپارچه مبلول بگلاب و اندک کافور کنند و اگر چشم منطبق گردد بگشایند و در ان شیر دختر و آب کشنیز تر که سرمه حل کرده باشند بچکانند و لزوم شرب ماء الشعیر نمایند
و از غذا بر مزورات مرتب بعدس مقشر و اسفاناخ و کاهو و کاسنی مسلوق و مطیب و مانند آن اقتصار ورزند و گاهی درین علت احتیاج بفصد ماقین و منخرین
و رگ زیر زبان افتد و هرگاه قوت اطاعت کند بفصد این همه باک نیست و این ستیارام میکرد که عدس و کشنیز خشک تخم بیرون کرده خوب جوش داده صاف نموده
با سکنجبین بنوشند و بعضی اطبا در ماشرا این سفوف میخورانند نشاسته کثیرا صمغ فارسی تخم خرفه تخم کاسنی مساوی سوده اندکی کافور آمیخته بقدر واجب
با سکنجبین بخورند و بعضی درین سفوف مغز تخم خیار و مغز تخم بادرنگ افزوده قرص میسازند و آنرا قرص کافور می نامند **ایلاقی** و جرجانی می نویسند که نزد
ظهور ماشرا مبادرت بطلای عصارات بارده چون عصارهٔ کاهو و عصی الراعی و حی العالم و نیلوفر و کشنیز تر و کاسنی و عنب الثعلب و تراشهٔ کدو
و اسپغول و مانند آن سازند و استفراغ صفرا بآب انارین و طبیخ هلیلهٔ زرد نمایند و حقنهای قویه آنرا نافع بود[۵۳] و فصد نیز بعد تسکین حدت صفرا نافع باشد
و عصارات مذکوره با موم روغن که از موم سفید و روغن گل سازند آمیخته طلا سازند و در آخر اگر بران موضع شرط زنند صواب بود و ادویهٔ محلله که در فلغمونی مذکور شد
بکار برند و ماشرا که بسبب بادی باشد و از قروح حادث شود آرد جو و آب کشنیز تر ضماد کنند و شرط زدن واجب بود خاصة اگر میل بسیاهی کند یا صلابت شود و از
اطلیه عصارهٔ نعناع بروغن گل و آب سداب با سرکه و روغن گل و قیمولیا یا سفیداب و سرکه و روغن گل و مرداسنگ بآب برگ چقندر یا آب گشنیز و اگر آب هر دو یافته نشود

سداب منضج خشک بگیرند **دوا** برای ماشرای مذکور مرداسنگ و گوگرد زرد و سفیداب و زعفران همه با هم بیخته برشته طلا کنند **مرهم** نافع ماشرا و نمله و حرق نار
کشنیز خطمی ترکیر طل و در گلاب و روغن کنجد بیزند و با چهار اوقیه روغن گل و دو نیم اوقیه مرداسنگ و دو نیم اوقیه سفیداب با آب کشنیز تر یا آب خرفه سوده قدری
مغز نان بادی آمیخته مرهم سازند **دیگر** برای ماشرای مزمن روغن بید انجیر یک رطل موم پنج اوقیه مرداسنگ چهار اوقیه زنگار دو نیم اوقیه این هر دو را بسرکه بسایند
و با روغن و موم گداخته بیامیزند **انطاکی** گوید که فصد کنند پس حجامت ساقین و شرب آب تمر هندی و جو و کدو و سبستان و خیارشنبر و هلیله و نهادن مثل فلغیه و لعابات
و آنچه در حمره مذکور شد مع لزوم شرب عناب و کشنیز و صندل **سرهندی** گوید که شخصی را از دوستان من این مرض عارض شد و صعوبت او بحد کمال رسیده بود
چون قوت باقی بود فصد گرفتم پس بقوع مشمش دادم که از آن هر روز یکدو بار اجابت میشد و بر روی او از شقیقه تا شقیقه دیگر و از موی پیشانی تا زنخدان بیضای
هندی که در آن بیلا هیچ نیست و دیگر اجزای آن در امراض سر در علاج ماشرا مسطور شد در آب باریک ساییده نیم گرم ضماد کنانیدم و از روز اول صحت شروع گردید
تا آنکه شفای کلی یافت و آن ضماد را یاد دارند که عمل شریف مجرب است اکثر در خفقانات حاره و بارده شرب آب او و ضماد بثفل او استعمال کرده میشود و در دو روز فائده مینماید

ورم رخو

که آنرا اوذیما نامند و آن ورمی ست بلغمی نرم سفید رنگ و با آن حرارت و درد نباشد و چون انگشت بران نهند فرو رود و موضع غمز ساعتی همچنان خالی ماند الا آنکه
از ریح بخاری بود که دران اثر انگشت نماند و بقول شیخ هر قدر که مادهٔ این ورم رقیق تر باشد نرمی او افزون تر و نفوذ انگشت سهلتر بود و در جائیکه آنرا غمز کنند مع
ماله که در تهبج نباشد و هر قدر که ماده غلیظ تر باشد مائل بصلابت و برودت بیشتر بود و بسیار باشد که آن از بخار بلغم بود پس آن از قبیل تهبج باشد و فرق
اوذیما و اورام سوداوی بقلت سختی و قلت تیرگی کرده میشود و چون از ضربه و مانند آن عارض شود ماده بسوی موضع او سوای بلغم جذب نشود پس غیر ورم بلغمی پیدا نکند
و این کم باشد و از درد خالی نبود و مسیحی گوید که ورم معروف به تهبج ورم رخو ست که بادی الم نبود و حدوث او یا از ریح بخاری بود مثل آنکه از زین در ابدان مستسقیان مجاریات سیل
و کسانیکه مزاج اعضای اصلی ایشان فاسد شده باشد پدید آید و یا از بلغم منصب بیکی از اعضا و طبری گوید که این ورم رخو بی درد بهر آن باشد که از تسیلان رطوبت
رقیق یا از رطوبت شیرین بسوی عضوی بود و چون با آن حدت و لذع نیست درینجا وجع نباشد بلکه عضو را ارخا و تهبج آرد و یا از این رطوبت مذکوره باشد
و یا از ریاح نفاخهٔ غلیظهٔ رطوبی مرتقی از معده هنگام نقصان حرارت او و گاهی این ورم از نقصان حرارت جگر و کثرت رطوبت او بود و این
همه سلیم سریع الزوال اند تا آنکه از تغیر قوت محیله دم و بدکبد مفرط نباشد پس اگر از تغیر قوت باشد آن مؤدی باستسقا گردد و اگر از کثرت رطوبت و یا از ریاح سمجه
مع صحت قوت بود آن سلیم ست و انطاکی گوید که سبب ورم رخو استعمال مولدات بلغم و شرب آب بر مثل شیر خصوصا فواکه تفه چون خربزه و غالب مشمش ست و مادهٔ او
بلغم ست اگر از غمز فرو رود و عود او بعسر باشد و الا ریح و بخار بود و همه مغیر لون و موجب وجع نیست **علاج** بعد از نضج بمنضج بلغم از مسهل آن و حب ایارج تنقیه کنند
و یا از طبیخ تربد و علونجان بسر دلدوی غاریقون و ایارجات کبار تنقیه نمایند بعده اضمده و اطلیهٔ مجففه بعمل آرند خصوصا که پیش از آن عضو را بپارچهٔ خشن بسایند
مالیده باشند و نطرون را با آب و سرکه ساییده ضماد نمایند و یا نمک و خاکستر کرنب و سرگین گاو و شبت و صبر در سرکه ساییده ضماد کنند و در نسخهٔ نفیس خاکستر کرم
عوض کرنب ست و مجرب و صبر و بورهٔ ارمنی برابر انفع و دیگر اضمدهٔ محلله مثل سرگین گاو و مرهم باسلیقون نافع و تکمید بدخن گرم کرده مجفف سود و نهادن عضو در آب
نمکین و آب کبریتی و آب بورقی و شبی و شستن بآب دریای شور بارد نافع بود و اگر مرض طول کشد و بدن صلب باشد سرگین کبوتر و خردل و نمک و صبر و تخم مرو و سلوی
سوده با آب مورد و سرکه ضماد کنند و اگر ورم رخو در کله یا جائی دیگر قریب النضج باشد گل بابونه گل خطمی تخم کتان کوفته بیخته بشیر گاو پخته بروغن گل آمیخته ضماد نمایند
که منضج و مفجر ست **ذکر ادویه نافع اورام بلغمی** خوردن بیخ زرنب مطیب بجوز دثوم و کرویا و یا نطول با آب طبیخ او و برای تحلیل این اورام مجرب سودمند است
و ضماد فلفل مخلوط بمرهم داخلیون و کذا بیخ قثاء الحمار تنها و با آرد جو و کذا سرکه بشونیز سوده و کذا بابونه و ترمس و مویز منقی و کذا ترمس سوده بسرکه پخته و کذا مقل و زنج
آن زعفران و کذا نمک و سرکه و صابون و کذا نمک و مویز منقی و کذا برگ سوسن یا بیخ او بشراب کهنه پخته و کذا حرف مثل او افسنتین مخلوط بسرکه و کذا برگ چقندر مطبوخ
و کذا برگ نیل و کذا برگ خرزهره و کذا شاهسفرم سوده بسرکه و کذا انجیر کوفته با آرد جو و زفت پخته که منضج ست و کذا سبوس گندم بشراب پخته و کذا زراوند طویل و کذا

نمادند جرح بآب وکذا انزروت وشل او نطرون وکذا الاذن وکذا اکلیل الملک وکذا بیخ نرگس ودرروغن آن وکذا علک البطم وکذا البسفایج وکذا اثار مشک سوده بآب ترشی
وکذا سرگین کبوتر بآرد جو وزیت وآب آمیخته وشرب وضماداشق وکذا احاشا بسرکه وکذا مقل ازرق وکذا کاشم وکذا دوقو وبرگ آن وکذا کرم زونع ونانخواه بسرکه
وکذا سورنجان وکذا حرف وکذا نیل هندی وکذا شیح ارمنی وجبلی وکذا حب القلقل وکذا هوفاریقون وکذا راسن وکذا صعتر وکذا مرمکی وکذا اسفنج سوخته وکذا تخم انجره
وکذا اذخر وکذا کندر وکذا خاریقون **اقوال فضلا** مسیحی گوید که تهبج عارض از ریح بخاری بسرعت زائل شود وآنرا مالش بسرکه وروغن گل ونمک کفایت کند
وعلاج تهبج حادث از بلغم منصب بسوی بعض اعضا در اول حدوث او باشیائی نمایند که از شان آنها تشدید وتحلیل هردو باشد ولهذا می باید که بران اولا اسفنج
در سرکه ممزوج بآب تر کرده نهند وهرگاه اسفنج جدید نباشد باید که بنطرون وبآب خاکستر بشویند واگر بدن نرم باشد سرکه ممزوج بمقدار ملایم استعمال کنند واگر
سخت باشد غیر ممزوج بکار برند پس اگر حاجت بدوای قوی تر ازین افتد در قوت قابضه باخلاط چیزی مثل شب یمانی با سرکه ودر قوت محلله بامتزاج خاکستر با آن
بیفزایند واگر تهبج در دست یا در پای باشد واسفنج بران نهند باید که برباط بربندند بنوعیکه از اسفل بندند وبسوی فوق آورند واز اسفل نرم واز فوق سخت بربندند
تا عضو چیزی را که بسوی آن بریزد بافراط قبول نکند **بوعلی** گوید که تنقیه باسهال کنند وپرهیز از مولدات بلغم امر ضروریست وبعد ازان واجبست که ابتدا از دوا
بچیزی باشد که جامع تجفیف وتحلیل بود ولازمست که موضع را بخرقه درشت بزور بمالند پس بران مجففات استعمال نمایند ومس کردن آب بران واجبست
واز ادویه جیده در ابتدا استعمال اسفنج جدید مغموس در سرکه ممزوج بآب یا مبلول در آب بورق وخاکستر برانست ودر جوهر اسفنج تجفیف وتحلیل ست وهرقدر
که مرض در تزیدباشد سرکه که در ان اسفنج تر کنند اندک تیز تر گردانند ودر وقت منتهی آنرا بنهایت حدت رسانند وتنها مخلوط بروغنهای شدید التحلیل با اسفنج استعمال
کنند **وایضاً** در نیوقت اسفنج مبلول در آب خاکستر چوب انجیر وانگور وبلوط ومانند آن استعمال کنند ولازمست که اسفنج را از جمیع جوانب کشاده دارند تا ماده بجانب دیگر میل نکند
واگر اسفنج یافته نشود عوض او پارچه دوته کرده بآب خاکستر استعمال نمایند چون یکی بعد دیگری بران ادامت نمایند اکثر کفایت کند وآب آهک قوی ترست **وایضاً** آنچه نفع
کند روغن گل بسرکه ونمک وکرنب سوخته است وکرنب سوخته تنها نیکوست ونخود آب کرنب عجیب ست وباید تا در ابتدا تنها ببعض مجففات حاره جیده ست ملفوف نمایند از اسفل بسوی فوق تا نصیحت
اگر ماده غلیظ نباشد وآب مورد نیکوست در ابتدا وبعد آن اگر ادویه را بدان بسر شند وچون این ورم در عضو عصبی یا رباط یا وتر باشد در ادویه او چیزیکه ازان تلیین حاصل شود مخلوط
سازند واگر مع ذالک درد باشد بسببی که گفته شد واجبست که اول بتسکین وجع بمثل زوفای رطب ومیفختج وقیروطیات از زیت کنند ونطول بشراب سوده قابض
نمایند وبعد ازان آب خاکستر ومانند آن استعمال کنند وازاطلیه جیده اینست که بگیرند مر وحضض وسعد وصبر وزعفران بلادر اقاقیا وگل ارمنی وبسرکه وآب
کرنب بسرشند **وایضاً** برگ طرفا ونمک وزیت وگل ارمنی بسرکه ضماد کنند **وایضاً** برای کهنه باد در بگیرند چرک حمام وجوش کرده ببوره بقوام آرند تا مثل خمیر گردد طلا
نمایند **وایضاً** موضع را بزیت طلا کنند وبران اسفنج یا پشم بسرکه تر کرده نهاده بربندند ودوا الخمیر نافع ست وآنچه ازو نافع بود اینست که برگ سوسن را خوب
جوش داده بفشرند وبران نهند که این عجیب ست وهمچنین شبت وحضض در سرکه وآب خاکستر سوده وازاطلیه قوی النفع سرگین گاو وکندر ومیعه واشنه
وقصب الذریره وسنبل وافسنتین ست همه نافع بود وگاهی ترهل عارض در اقدام حوامل را نفقاح قصب که ازان حار وبها میسازند ودر سرکه تر کرده بران نهادن
نفع میکند وبهتر آنست که آنرا سائیده ضماد کنند وگل قیمولیا بسرکه وشب یمانی نافع ست وازنطولات آب طبیخ کرنب یا شبت یا طبیخ پوست ترنج ست وترهل که
تابع استسقا وامراض دیگر باشد علاج سبب آنرا زائل کند **صاحب کامل** گوید که اگر تولد ورم رخو از ریح بخاری باشد باقتضای مرضی که تابع او بود
زائل شود واگر از انصباب ماده بلغمی بسوی بعض اعضا باشد علاجش باستفراغ خلط بلغمی از ادویه مسهله مثل تربد وشحم حنظل ومغز قرطم وحب ایارج وغیر آن
از ادویه مفرده ومرکبه نمایند واز اغذیه مولد بلغم مثل ماهی وشیر ومانند آن مریض پرهیز کند وبادویه که تشدید وتحلیل نمایند مثل سرکه وآب ممزوج باندک نطرون
اسفنج نو یا پشم چرک آلوده تر کرده بر عضو نهند وباید که نگاه کنند اگر بدن مریضی که دران ورم پیدا شده نرم باشد آب غالب تر از سرکه ونطرون اندک گیرند واگر
بدن سخت باشد سرکه غالب تر ونطرون بیشتر کنند بسبب سردی بدن از حال طبیعی بزیادتی در اشیای مجففه واگر بدن معتدل باشد سرکه وآب مساوی گیرند
واگر بدن صلب بود واین دوا کفایت نکند اندک شب یمانی وقدری خاکستر چوب انگور بدان مخلوط سازند واگر این هم فائده نکند بگیرند صبر وافسنتین مساوی

و با ریگ ساییده بسرکه و آب سرشته بر عضو ضماد کنند و چون این ادویه استعمال کنند باید که عضو را ببندند بطریقیکه در قول مسیحی گذشت اگر این ممکن باشد و ایضاً
سماق و صبر برابر باریک سوده با آب مورد و اندکی سرکه آمیخته ضماد کنند لاسیما در ابدان صلبه که این نافع ست **طبری** گوید که معالجهٔ ورم رخو بحسب مواضع مختلف بود
پس اگر ورم و تهبج در چشم و رخسار باشد علاج بکم کردن غذا و اقتصار بر اشیای ناشفهٔ محموده کنند مثل لحم تیهو یا کبک یا تدرج یا لحم حمل صغیر بر آتش کباب کرده و از
شرب آب بسیار و از آب یخ و برف منع کنند و بر آب محمود مبرد بهوا بعد طبخ آن در ظرف آهن تا آنکه نصف او فانی شود اقتصار نمایند و تقویت معده بگلنجبین و مصطکی
کنند و باین ضماد بگیر عصبر و مرواشنه و مصطکی و سنبل الطیب مساوی و از موم و روغن ناردین موم روغن ساخته ادویه کوفته بیخته بدان آمیزند و بر فم معده ضماد کنند و بعد از آن
امر بریاضت براسپ و تحریک جمیع اجزای او و دخول حمام عقب ریاضت نمایند و غرغره بمری نبطی و اندک عاقرقرحا کنند و در بعض اوقات بمضغ مصطکی و انداختن آب در چشم امر نمایند
و این تنها با پرهیز گاهی از غیر او غنی سازد **و اگر** تهبج در دستها باشد و این گاهی از سیلان رطوبت و ریاح نافخه حادث شود بمعالجهٔ مذکوره طبیعت افزایند اگر از ان
بالغی نباشد باین حب نار مشک و ناردین اقلیطی و زنجبیل چینی و دار فلفل هر واحد یکدرم گل سرخ و عصارهٔ سوس هر واحد نیم درم سنبل الطیب و مصطکی هر واحد دو ثلث
درم سقمونیای مشوی دو ثلث درم صبر سقوطری هموزن همه ادویه این همه را بسایند پس هلیلهٔ سیاه ده درم و برگ ترنج مثل او در شراب کهنه بجوشانند تا مهرا گردد صاف
کرده ادویه بدان سرشته حبها بقدر فلفل سازند و در هوا خشک کرده دو درم بخورانند زیاده و کم بقدر قوت مریض دهند و غذای او مثل غذای اول سازند و بدان طعام محمود
اندک نبیذ کهنه سرخ رنگ بیاشامند و واجب نیست که صاحب این مرض شراب سفید و خوصی و شراب تازه بنوشد و از جمیع فواکه رطبه اجتناب نماید و تقویت جگر او
باین ضماد کنند فوفل و اشنه هر واحد دو دانگ پوست پستهٔ تر نیم درم قصب الذریره یکنیم درم زرشک دو درم گل سرخ و حضض هر واحد یکدرم همه را بسایند و اندک
در شراب جید و آب سیب بیجوش و آب مورد حل کنند و بر خرقه بمقدار جگر تراشیده بران مالیده در هر روز یکبار بر نهار ضماد کنند و هنگام خوردن طعام آنرا بردارند و از آنچه
مالش بر تهبج دستها بدان نمایند این روغن ست بگیرند زوفای خشک و زیرهٔ کرمانی و صعتر فارسی و خاکستر چوب انگور مساوی پس همه را در روغن ناردین بجوشانند
و بگذارند تا نیم گرم بماند پس بر دست او مالش کنند پس اگر تهبج او به بستن محتاج گرداند بر کف و باطن او رفادهٔ مبلول بسرکه و خاکستر چوب انگور و روغن گل نهند و از طرف انگشتان
تا وسط ساعد بر بندند که این ازالهٔ او و تقویت عضو نماید **و اگر** تهبج در پایها باشد امر باین جمله علاج نمایند و بقی کردن برین طریق که ابتدا طعام او بسالح و ترب بسیار
تیز کنند بعده شوربائیکه دران ترب بسیار و برگ سرمق پخته باشند از شوربا و ترب و سرمق بخورند و بالایش آب گرم و نبیذ تازه بنوشند تا ممتلی گردند بعد از آن پر مرغ
بروغن بادام چرب کرده بآهستگی در حلق اندازند تا آنکه همه آنچه در معدهٔ او باشد بیرون آید و این عمل وقتی نمایند که از روز شش ساعت گذشته باشد و دران روز
چیزی نخورند و نه دران شب و اگر تشنگی رنج دهد اندک جلاب یا قدری شربت سیب شیرین و اندکی آب جرعه جرعه بنوشند و چون صبح شود بار دیگر بر نهار چنان معالجه نمایند
که ترب بسیار بجوشانند تا مهرا شود پس آب آن گرفته سکنجبین آمیخته بنوشند پس بر مرغ استعمال نمایند تا آنکه معده پاک گردد بعده مداومت نمایند بر اطعمهٔ ناشفهٔ خفیفه
و برکمتر مقدار آنها آنچه ممکن باشد و اگر در سینهٔ او خشونت و اضلاع او ماندگی باشد بموم و روغن مالش آن نمایند و بران آب گرم بسیار ریزند **و بدانکه** پرهیز و تقلیل
طعام و تقویت معده ازالهٔ این مرض کند و بمعالجه حاجت نیفتد پس اگر تخفیف نشود حل طبیعت او بیک دفع یا دو دفع بحب مذکور نمایند و تضمید معده و جگر او کنند
و از ان نبیذ موقوف نکنند اگر بر طعام بود اندک بدهند تا تقویت حرارت غریزی و تجوید هضم نماید و اگر بعد هضم طعام باشد زیاده از ان بدهند پس اگر کم و زائل نشود
دست و پای را این روغن بمالند بگیرند کرفس و شونیز در سرکه بجوشانند تا مهرا شود پس آن سرکه بگیرند و مثل او روغن گل بران ریزند و بار دیگر بجوشانند بعده
دران اندک خاکستر چوب انگور حل کنند و دران اسفنج یا پشم تر کرده دائم بر پای نهند تا آنکه تهبج تحلیل شود و اگر تحلیل او دشوار گردد بسختی بمالند و رفاده دران دوا
ترکرده از طرف انگشتان تا وسط ساق ببندند این تدبیر آنگاه ست که تهبج از سیلان رطوبت باشد اما هرگاه از اندفاع ریاح و رطوبت غلیظ باشد باید که
فصد مریض کشایند و بصورت خون او نگاه کنند پس اگر غلیظ سیاه باشد زیاده اخراج آن نمایند و اگر مائل بسرخی خالص و رقت بود از ان کم گیرند و معالجهٔ او
بهمه تدابیر مذکوره نمایند و پرهیز از اطعمهٔ مولد ریاح کنند و این سفوف برای او ترکیب دهند مرماحوز خشک و شقاقل و برگ مرزنجوش و صعتر فارسی و زوفای
خشک و زیرهٔ سیاه و کندر ذکر و مصطکی و عود خام و وج ترکی همه برابر ساییده دو دانگ از ان بخورند و بران جرعهٔ شراب کهنه بنوشند و این سفوف تهبج را برد

بغیر تدبیر دیگر چون از ریاح غلیظ باشد الا آنکه طبیب را واجبست که رعایت مزاج مریض نماید تا صحت نپذیرد و این علاج که مذکور شد علاج رطوبت است چون با صحت قوت کثرت نماید و علاج ضعف قوت در باب استسقا مذکور شد **بولس** در کناش خود نوشته که اگر سبب او فساد مزاج باشد علاج با صلاح مزاج کنند و بعد از آن بر عضو بر دغن و نمک و سرکه و اگر سبب او مادهٔ بلغمی باشد بعد نضج اسهال بلغم با ایارج یا حب ریوند نمایند و بعد اصلاح مزاج گلقند عسلی و سکنجبین عسلی و نوشیدن آب کاسنی و بادیان بسکنجبین بزوری و قرص ریوند با لک و این قرص افسنتین کنند افسنتین سه جزو تخم کشوث تخم ترب تخم کرفس و تخم خیار و عصارهٔ غافث نیم جزو لک مغسول یکجزو کوفته بیخته بآب مقل محلول در آب بادیان رطب قرص سازند شربتی از آن دو درم باده درم سکنجبین بزوری و دوا الکرکم خاصة درین مرض و آب برگ ترب بسکنجبین و ماء الاصول نیکوست و غذا نخوداب با زیرباج و قلایا و مطنجنات با ابازیر حاره و لحوم خفیفه مثل کبک و عصافیر و لحوم صید خورند و پرهیز از حموضات و مرطبات واجبست بعد از آن تقویت عضو بسرکه و آب ممزوج بنطرون کنند و یا بگیرند شب یمانی و در سرکه حل کنند و این سرکه با آب آمیخته پشم پاره بدان آلوده بر آن نهاده بربندند و مالش بنمک و زیت نفع کند و برگ طرفا و برگ آس یا برگ دلب ضماد کنند و یا بسرکه و گل ارمنی طلا سازند و یا صبر و مر و اقاقیا و شیاف ماميثا و زعفران و سعد و گل ارمنی سوده مثل بنادق ساخته وقت حاجت باندک سرکه و آب کرنب طلا کنند و اگر تهیج بر چهره و پلک باشد بگلاب و آب کاسنی و اندک سرکه طلا نمایند و اگر ورم در عصب باشد برگ کرنب و اندک کندش و سفیداب بآب مورد ضماد سازند و ریختن آب سرد آنرا فائده کند **جرجانی** گوید که این دوا را طلاء الترهل گویند بگیرند اجزای بنادق که در قول بولس گذشت مع حضض و بسرکه و آب کرنب سرشته بنادق کنند همچون مهرهٔ شطرنج و بوقت حاجت بکار برند **دیگر** بورهٔ ارمنی و زیرهٔ سیاه و پشک گوسفند و قصب الذریره و خاکستر برگ کرنب و آرد جو همه را بسرکه سرشته ضماد کنند و شب یمانی و حضض سوده هر دو بسرکه و آب خاکستر طلا کردن سود دارد و اگر آماس در روی و پشت چشم باشد طلای ترهل با گلاب و آب کاسنی و اندکی سرکه سائیده طلا کنند و تهیج عارض بعد حمیات و امراض طویله را بسرکه و گلاب و روغن گل و آب مورد تر اسفنج تر کرده بر موضع نهند و برگ طرفای رطب و برگ مورد تر و حنای تر کوفته ضماد کردن سود دارد و طریق گرفتن آب خاکستر اینست بگیرند چوب انجیر یا چوب بلوط یا چوب انگور خشک و سوخته خاکستر آن در آب یکشب تر کنند و صبح صاف کنند و سرکه بدان آمیخته نمد یا خرقه تر کرده بر موضع نهند که همه آماسهای نرم و آبناک را سود دارد **ابن الیاس** گوید که هر صبح مطبوخ بادیان و اصل السوس هر یک سه درم با گلقند عسلی ده درم بنوشانند و غذا نخوداب و شیرهٔ مغز قرطم دهند و بعد نضج تام تنقیهٔ بدن از بلغم بحب ایارج یا معجون خیار شنبر مع سنا کنند و بزیت و نمک دلک نمایند و اگر کفایت نکند افسنتین پنج درم بسرکه و آب سرشته ضماد کنند و یا بگیرند حضض و سعد و صبر و زعفران و بدان ضماد سازند **خجندی** گوید که هر روز شربت اصول عسلی بنوشند و بعد نضج استفراغ بلغم بحبوب مناسبه و تربد یا مطبوخی که در آن تربد و غاریقون و سنا باشد باید کرد و این طلا او را نافع ست سعد اشنه مورد شبت سنبل الطیب همه بآب خاکستر ضماد کنند پس اگر دران سیلان مادهٔ رقیق یا ریحی باشد ادویهٔ قوی التحقیق آنرا نفع کند و یا شگاف دهند تا مادهٔ او سیلان کند **انطاکی** گوید که علاج ورم رخو تنقیه بقی و استفراغ خلط بمثل ایارج و معاجین مجلله چون فلاسفه و ترک مثل باقلا و شیر و نهادن جاورس دبوری و طرفا و سرو و مالش او بزیت ست و هم او گوید که این ورم مختص ست بمزید نطولات در ابتدای او و با دویهٔ حاره مثل طبیخ اکلیل و بابونه و کمادات بسیار چیز گرم و شونیز و نمک و سبوس و جاورس پس هرگاه متوقف شود ضماد بمثل حضض و زعفران و اقاقیا و سلاقهٔ سوسن و سرگین گاو و گل ارمنی نمایند همه یا آنچه میسر آید بعسل اگر حرارت نباشد و بعسل و سرکه اگر حرارت باشد و مفرط نبود و الا آب کدو و کشنیز سرشته و در انحطاط صبر ممزوج کنند و صبر با حنا و روغن بادهٔ گاو بغایت نافع و کافیست و این تدبیر منع از مولدات خلط و رطوبات مثل شیر و خربزه باید کرد

سلع

ورم غلیظ است که از گوشت جدا بود و بدان چسپیده نباشد و بهر طرف که بگردانند زیر جلد در جای خود میگردد و در عظم از مقدار نخود تا بقدر خربزه مختلف بود و آنرا کیسه باشد محتوی بر مادهٔ آن و مادهٔ این ورم بلغم غلیظ بود که از عروض برد و یبس غلظ او افزاید و سبب تولد او تخمه و سوء هضم ست و آنرا در هندی رسولی گویند و اگر در گلو باشد غر نامند و شیخ و جرجانی مینویسند که سلع از جنس دبیلات بلغمی ست که احتوای اخلاط بلغمی نماید یا متولد از بلغم باشد و قوام

نسخهٔ قرص افسنتین

[illegible]

آن مختلف بود و بعضی مثل گوشت باشد و بعضی مانند عصیده و بعضی همچون عسل و بعضی باشد که مادهٔ آن خشک گردد و اگر بشگافند چیزی مانند ارزن و امثال آن در یابند و بسیار
باشد که از عروق و مفاصل همچون سلعه چیزی سپید بر آید و چیزی صلب پیدا شود که بعید نبود در جوب الحاق او بسوداوی الا آنکه بلغمی گردانیده ام و گاهی تعقد در عصب لاحق گردد و مشابه سلع شود
و سلع نباشد و فرق میان سلع و آن آنست که سلع از همه طرف متحرک بود و آن گره بطول حرکت نکند بلکه براست و چپ بجنبد و بسیار باشد که از ضربه چیزی شبیه سلعه حادث
شود پس اگر بدایت معالجه به بستن بران کرده شود زائل گردد و تحلیل یابد و صاحب کامل و غیره گویند که اقسام سلعه چهار است یکی شحمیه و شحمیه بهر آن گویند که مشابه بشحم در رنگ
و قوام بود و ماده این غلیظتر و بارد تر باشد و بغمز فرو نشود و نه نزد غمز پهن شود دوم عسلیه که آنرا شهدیه نیز گویند و مسمی بعسلیه بهر آن شده که مشابه بعسل در رنگ و قوام بود و ماده
لطیف تر و رقیق تر از همه اقسام میباشد و لهذا آنرا عفونتی بود و مائل بزردی باشد و نزد غمز تطامن کمتر از ریم کند و بسرعت رجوع نماید سوم آرد هالیه و این را بسبب مشابهت
بآرد هاله بدین نام خوانند و آن لفظ فارسی ست مرکب از آرد که مشهور ست و هاله یعنی روغن تازه که از مسکه گداخته گرفته باشند و اطلاق او بر حریرهٔ غلیظ میکنند
که از آرد و روغن مثل عصیده میسازند و ماده این غلیظتر و خشکتر از عسلیه بود و لهذا غلیظ مائل بسیاهی بود چهارم شیرازیه زیرا که مشابه بشیراز در سفیدی و غلظ
بود و این لفظ را در فارسی اطلاق میکنند بر ماستی که از شیر مثل حریره غلیظ میسازند یعنی اقسام مذکورهٔ این ورم محتوی بر مثل این اشیا میباشد و شحمیه صحیح تر
انواع ست و صاحب او اندک الم هنگام مس معلوم کند و اما هر سه اقسام دیگر در ملمس نرم و در حس کم میباشند و ابن هبة الله گوید که استدلال بر سلعهٔ صغار از
تحریک او زیر جلد نزد غمز بران کرده میشود و سلعهٔ غددیه بسیار صلب بود و بیخ او تنگ باشد و عصائبیه بزرگتر از غددیه بود و بیخ او فراخ باشد و شهدیه نزد لمس
مندفع گردد و بسرعت عود کند و اصل او ضیق و جسم او مثل لحم و سم بود **علاج** علاجش التنقیه و غیره مانند علاج ورم رخو کنند و سرگین گاو و مرهم داخلیون
و مانند آن ادویه محلله ضماد نمایند و اگر مزمن باشد ادویهٔ حاده مانند فلفل فیون نهند و یا آنرا شق کرده بتمامه بیرون کشند پس مراهم مدمله بکار برند و گویند که بستن برگ اکر هنده
بروغن چرب نموده و گرم کرده روزی دو سه بار تا هفت روز در تحلیل سلع کوچک نافع ست و کذا تخم سن در آب سوده نهادن سود دارد و اگر بر آن موضع شرط زنند
و شب یمانی سوده بر آنجا گذارند و چند روز همین طور جراحت تازه نموده استعمال کنند اثری تمام دارد و این نیز دوا سود مند ست حبه سفید نمک لاهوری بآب لیمون
ساییده نخستین سلعه را شرط زده بران طلا نمایند در چند روز بتحلیل رود و در کمائه هندی نوشته که اگر زرد چوب و ار لد سه ماشه را سرمه سا کرده بر قطعهٔ کنوار انداخته بر بندند
در چند روز رفع شود و اگر جونک پان و سجی لوٹه هر دو برابر بآب کهرل نمایند و بقدر نیم نخود در میان رسولی گذارند بعد سه چهار روز منفجر شده ماده برآید بعد ازان مرهم گذارند
و تا به شدن آب هرگز نرسانند که بیم عود ست **ضماد** که سلع را از بیخ بر کند سجی چونه سندور سنچال گنجشک همه برابر بصابون قدر کفایت کهرل کرده بر بیخ رسولی بمالند
و بالایش چهار داغ دهند هرگاه ماده دفع شود بروغن گاو تر کنند و بالای آن برگ بیل خرد نرم ببندند **دیگر** صابون سجی چونه نوشادر شنگرف همه برابر ساییده
با روغن کنجد خمیر کرده بر رسولی کلک زده طلا کنند که خواهد ترقید اصلاح زخم آن بهلیله سیاه کنند **دیگر** افیون سم الفار نیله تهوتهه سجی دو دو ماشه چهر کوفته بیخته با آب حل کرده
بر رسولی بمالند **دیگر** چوک نیله تهوتهه سجی نوشادر بروغن کنجد بمالند **مرهم داخلیون** که برای تحلیل جمیع صلابات و سلعه و خنازیر و تعقد عصب و تسکین
اوجاع معمول ست روغن زیتون کهنه از سی تا چهل درم مرداسنگ بست درم لعاب خطمی اسپغول تخم کنوچه حلبه تخم کتان هر یک از پنج درم تا هفت درم تخمها را شب
در آب تر کنند و صبح لعاب غلیظ ازان بگیرند و مرداسنگ باریک ساخته در زیت انداخته بر آتش نرم گذارند و بچیزی حرکت دهند تا مرداسنگ بسته نشود پس از آنکه روغن
سیاه گردد از آتش فرود آرند و لعاب را دران انداخته بجوشانند تا غلیظ گردد پس فرود آورده بر هم زنند و اگر خواهند که قوی الاثر باشد زفت و خاکستر چوب انگور و صابن
هر یک سه درم خبث الحدید یک درم باریک ساخته اضافه نمایند **اقوال الطبا** مصنف اقتباس نوشته که اول تنقیه بدن از بلغم با یارجات کبار و مطبوخ افتیمون
تربدی نمایند بکرات و مرات تا استیصال بلغم شود پس اولی آنست که پوست را بآهستگی بشگافند بنهجیکه کیسهٔ سلعه پاره نگردد و از دست برآرند که هیچ ازان باقی
نماند پس باید که بنا بر منع از ازدیاد سیخ آهنی بآتش سرخ کرده داغ دهند و بمراهم مندمله مندمل سازند و کسی را که قوت شگافتن نداشته باشد باید که مقل ازرق
و اشق و مرداسنگ و مرمکی هر یک یکتوله بسرکه در روغن گل برابر سرشته ضماد نموده بالایش صفحهٔ اسرب که مقدار حجم آن باشد و آنرا نیکو فراهم کرده هموار ببندند
که در ابتدا بالخاصیت آنرا در اندک مدت تحلیل می نماید و دستور اخراج سلعه که بکرر بتجربه در آمده اینست که سلعهٔ نو بود یا کهنه سوای سلعهٔ گلو سه روز متواتر

تیزاب فاروقی یا سبز در مرهم رسل و اعجاز آمیخته بر حوالی آن باید گذاشت و در روز چهارم تیزاب سفید اندکی دران آمیخته بنهند و چون ورمی و دردی که ازان پدید آید
آنرا بمرهم ابیض کافوری و مرهم اصفر حکیم بقا خان تسکین باید نمود و طلا از کنجد شسوده و بنوباشی و ریوند خطائی هر واحد یکتوله در روغن گل و سرکه سرشته بر پوست
خوک بچه بقدر عظم سلعه آلاییده بران گذارند و بعصابه محکم ببندند که حوالی پوسیده در دو سه روز خود بخود جدا گشته بیفتد پس بنگرند اگر اندکی از ریشه آن مانده باشد
آنرا باهن دیا روغن گاو داغ داده بمرهم سیاه و بمرهم اعجاز مندمل سازند و در قوانین العلاج مرقوم ست که طلای غوتا غنبا درین باب اثری عظیم دارد چنانچه باز احتیاج
باستعمال تیزاب اصلا نیفتد **ابن الیاس** گوید که هر صبح جلاب از بادیان سه درم و گلقند عسلی ده درم بنوشانند و غذا مزوره نخود و مغز قرطم دهند و چون
اثر نضج در قاروره ببینند باید که تنقیه بدن از اخلاط بلغمی غلیظ سازند بحب ایارج و حب لوغاذیا یا معجون خیار شنبر مع سنا یا بمطبوخ که دران تربد باشد تا بزرگ و زیاده
نگردد و لزوم موضع باضمده محلله مثل مرهم دیاخیلون کنند که آن گاهی تحلیل و زائل میکند در ابتدا و اگر شیرازیه باشد علاجش بادویه محلله و یا قطع و شگاف ست
و همچنین اگر عسلیه بود و چون شگاف ممکن نباشد بران ادویه حاده محرقه مثل فلد فیون و دیگ بردیگ نهند و اگر آردملیه باشد دران ادویه محلله نفع نکند بلکه محتاج
بادویه معفنه یا قطع باشد و اگر شحمیه باشد دران ادویه محلله و معفنه فائده نکند و آنرا سوای قطع و اخراج ما فیها علاجی نیست و چون بشگافند کیسه او بتمامه بکشند
و از علاج نافع عظیم برای شیرازیه اینست که موبر منبقی و مقل و آهک و صابون بران نهند **ابن لوح** گوید اما که سلع کوچک ضعیف باشد بادویه محلله که در باب ورم صلب
مذکور گردد علاج او نمایند و از ادویه مخصوصه او اینست که اشق را در سرکه تند حل کرده بدان ضماد نمایند و یا خاکستر بیخ کرنب بزفت و زیت آمیخته و یا بدبو معشر
ضماد کنند و آیین مرهم باسلیقون درین باب قویست موم را بپنج پیه گاو زفت مساوی گرفته بدان ضماد نمایند و اگر سلع بزرگ باشد و دران ادویه اثر نکنند علاجش
بجز تعفین یا بادویه معفنه و یا بشق و اخراج او نباشد و چون در علاج کوچک تساهل نمایند بزرگ گردد و اما سلع که در مقدم گردن باشد در علاج او این دوا مجرب
بگیرند فلفل سیاه و سفید و دار فلفل و فلفلمویه و دارچینی و قرفه و خولنجان و نوشادر و تخم قثای بری و نعنع همه مساوی کوفته بیخته نیم وزن جمله شکر آمیخته کشمش
کوفته بسرشند و بنادق سازند و صبح بر پشت خوابیده و سر بسوی خلف داشته بندقه در دهن گذارند و بگردانند تا آنکه حل شود و بتدریج فرو برند تا نوبت به پنج بنادق
رسد که این سلع را ببرد تا آنکه چیزی ازان باقی نماند و محمد بن زکریا گفته که اگر سلعه بزرگ باشد آنرا اشق کرده چیزیکه دران باشد اخراج آن نمایند پس دران روغن
یا دوای حاد گذارند تا در چند روز متعفن ساخته بیرون آرد **شیخ خضر** گوید که در ابتدا بعد تنقیه بدن از بلغم غلیظ این ضماد بعمل آرند قنه ده درم حلتیت پنج درم جاوشیر
هفت درم فرفیون سه درم مقل ازرق چهار درم سکبینج سه درم قنه را در سرکه حل کرده همه را با آب کشنیز سبز سرشته ضماد کنند و بعد هر سه روز تبدیل ضماد نمایند که
نضج و انفجار آن نماید اگر سلعه نرم باشد و در نسخه دیگر اشق پنج درم نیز داخل ست **شیخ** و جرجانی مینویسند که آنچه از سلع غددی و صلب تر بود علاج او سوای قطع
و شگاف نیست انطیلس گفته که اولا پوست را که بالای سلع ست صاحب او بدست چپ بکشد یا کسی دیگر بدست خود بگیرد و بکشد تا پوست از سلع برخیزد و جلد
گردد پس آن پوست را باهستگی بشگافند و چون جلد شگافته شد و پوست سلعه ظاهر گردد کنارهای جلد از هر دو جانب بصناره کشیده دارند و کیسه سلعه از
گوشت قطع کنند و گاهی کشط او آسان بود و گاهی دشوار باشد و درینصورت آنرا باهستگی از قمادین سلخ کنند تا کیسه درست با چیزیکه در جوف آن باشد بیرون
آید و چون بیرون آرند و جلد از موضع شگاف فاضل نباشد بسبب کوچک بودن سلعه خون از جراحت پاک نمایند و جراحت را بماء العسل بشویند و بدوزند و ادویه
رویاننده گوشت بران نهند و اگر جلد بسیار فاضل گردد بسبب بزرگی سلع آن پوست افزون را قطع کنند تا زشت نباشد پس جراحت را بماء العسل شسته
بدوزند و اگر سلعه قریب عصبی یا رگی بود و ازان کشط توان کرد بکشط آن خوف نیست و اگر محتاج سلخ بقمادین باشد و خوف قطع چیزی غیر سلع باشد آنچه ازو
بیرون توان کرد بیرون کنند و بر باقی روغن گاو کهنه نیمگرم یا دوای حاد نهند تا آن باقی پوسیده گردد و بالجام او شیر دارند تا آنکه معلوم شود که چیزی از کیسه دران
باقی نمانده و چون سلع بزرگ را خارج کنند دران روز ازینبه آنرا پر سازند و معالجه او بدو واکنند و چون شگاف دهند باید که کیسه را بتمامه بکشند و اگر بعضی از آن
باشد و اگر سلخ آن ممکن بود و کیسه را مع سلعه بیرون کنند بهتر باشد و اگر چیزی از کیسه باقی ماند دوای حاد دران بگذارند پس بروغن گاو والتحاق نمایند و اگر
قوام سلعه نرم باشد چون عسل و مانند آن احتیاط در نگاهداشتن کیسه بیشتر باید کرد تا دریده نشود بلکه حیله کنند تا با کیسه بیرون آید پس اگر خرق عارض شود

صولب آنست که آنرا بدوزند واستوار کنند و برباطات بربندند و هرگاه چیزی بسیار ازان سائل شود وآن سبب ضعف بسیار گردد واجب ست که مراعات صاحب او بمقویات طبیعت نمایند و هنگام خواب حفاظت نمایند زیراکه گاهی بدان غشی سرعت میکند و باید که معالجه نمایند کسی راکه بران خوف غشی باشد و بسیاری از صاحبان سلع متحمل سلخ نباشند و نه ادویهٔ حاده بسبب عظم مرض و ایضاً بسبب مزاج ایشان و سوای شگافتن احتمال نه نمایند پس لازم ست که در ایشان سلعه را بشگافند وانچه ازان بیرون توان کرد بیرون آرند واز برآوردن کیسه تعرض نکنند بلکه هر روز بعد اخراج مادهٔ مجتمعه دران روغن گاو نیمگرم بنهند که ازین کیسه بوسیده شده خود بخود بیرون آید و اما علاج سلعهٔ عسلیهٔ شهدیه آنست که در ابتدا بچیزی حار تکمید نمایند پس مویز منقی ضماد کنند و اولی آنست که جلد را بشگافند پس بران مراهم نهند وگاهی دوای حاد مثل آهک و صابون در باد و غیر آن که در مفجرات خراج مذکور گردد در شگافتن جلد کار آهن کنند و ایضاً بگیرند آهک چهار درم دردی شراب سوخته دو درم نطرون دو درم میعه یکدرم در آب رماد جوش خفیف داده در حقهٔ رصاص بدارند و همواره بآب رماد تر دارند تا خشک نگردد و ایضاً این دوا که برای ثآلیل و غدد و مانند آن نیز نیکوست بگیرند خربق سیاه و زرنیخ سرخ هریک دو جزو قشور مس چهار جزو و بروغن گل لطوخ سازند و یا بگیرند تخم انجره و قشور مس و زرنیخ واز لذع واحراق او بترسند و بروغن گل ضماد کنند واز اضمدهٔ جیده برای عسلیه و سائر خراجات حاره نیز وانچه دران خلط نرم باشد اینست لادن قنه مقل اشق چرک خانهٔ زنبور عسل علک البطم مساوی و ازان مرهم سازند واز مذوبات بلا کثرت لذع اینست بگیرند بورق و نصف او خربق وازان مرهم روغن بموم و روغن گل بسازند و ایضاً آهک پنج جزو قلقطار یکجزو زرنیخ یکجزو سائیده استعمال کنند و اما غدد که مشابه سلع بود وآن قسمی از تعقد ست اگر اخراج او ممکن بود مثل سلع و ضرر او بعصب وغیره از عضو مجاور نباشد بشگافند واگر در دست و پای و در جای متصل عصب و اوتار بود با خراج او متوجه نشوند که صاحب او در تشنج افتد بلکه آنرا بکوبند و بران چیز گران ببندند تا تحلیل شود و علامت مثل این آنست که غمز بران تخدیر عضو کند **طبری** گوید سلع که دران ادنی صلابت باشد واز زیر دست بلغزد و چون او را مس کنند صاحب او اندک الم احساس نماید علاجش تنقیهٔ صاحب اوست اگر قوانین ازان مانع نباشند بمطبوخ افتیمون و ایارجات محمر بمقویات و صاحب او را بآب ترب جوشش کرده و سکنجبین و تخم سرمق و کنگر زد امر بقی در هر اندک مدت کنند و لزوم پرهیز و ترک طعام شب نمایند و تقدیر غذای او بحسب بدن و مزاج او کنند تا آنکه در بدن او فضول غذا که طبیعت آنرا بسوی آن موضع دفع کند مفیدسه نماند وگاهی معالجه با آهن کنند اگر عضو سلیم باشد و علاج او بسه طریق ست

طریق اول آنکه ضماد بمرهم اسرنج کنند تا آنکه نرم کند پس بمرهم دیاخلیون مرکب بخاکستر چوب انگور و خاکستر زفت حتی که مثل آب رقیق گردد بعده بسوی آن نظر کنند پس اگر رقیق شود تحلیل گردد عضو را با آهن مس نکنند و بران صبر نمایند تا آنکه تحلیل شود واگر مثل آب گردد و متوقف شود چنانکه نه کم گردد و نه تحلیل پذیرد بران اضمدهٔ گشاینده بنهند تا بگشاید وانچه دران باشد خارج گردد پس در اخراج غشای او که بران محتوی باشد تلطف نمایند و چیزی ازان بگوشت چسپیده نمانند بعده علاج موضع بمرهم منبت لحم که آن مرهم مرداسنج ست پس بمرهم مختم که آن مرهم راتینج و کندر ست باید کرد و قبل ذکر دو طریق دیگر مراهم وضماد مذکور درین باب بیان میکنیم **صفت** مرهم اسرنج بگیرند اسرب و برسنگ خشن بآب بسایند و سوده آنرا خشک کنند دو درم ازان بگیرند و اسرنج سه درم بعده موم روغن بنفشه شحم بط و پیه ماکیان بسازند و تسقیهٔ او بر آتش از لعاب حلبه و لعاب تخم کتان کنند تا آنکه ممکن باشد بعده از آتش فرود آورده بران ادویهٔ مسحوقه انداخته در هاون بسایند تا نرم گردد و مخلوط شود پس بر سلع ضماد کنند **صفت** مرهم دیاخلیون مرکب بگیرند همه لعابات مثل لعاب اسپغول و لعاب حلبه و لعاب بزر کتان هر یک سه درم مرداسنگ خام صد درم زیت اصفر یکرطل صغیر و همه را برفق بجوشانند تا بغلظ شروع کند بعده پنج درم گل زفت که از گداختن زفت زبر او باقی می ماند واگر نباشد لنصف وزن آن زفت بگیرند و خاکستر چوب انگور پنج درم و آرد ترمس تلخ سه درم و صدا الحدید یکنیم درم بران اندازند و بسایند تا مخلوط گردد و بر سلع ضماد کنند پس در اغلب از طبیعت این مرهم آنست که سلعه را تحلیل کند و بگدازد و استاد من ابو ماهر علاج سلعهٔ صلب که زیر ابض زانو ظاهر شده بود وازمس او بجهت خوف وقوع ضرر بود بلزوم این مرهم بعد مرهم اسرنج نمود پس سلعه بالکل زائل شد و باز عود نکرد و اما ضمادی که آنرا منفجر سازد واز آهن غنی گرداند اینست که بگیرند گندم بیک کف کبیر و برگ خرزهره یکدسته و هر دو را در شیر بجوشانند و بستر شیر میش ست تا آنکه مثل نگینه گردد پس بر سلعه ضماد کنند واگر بسبب

صلابت جلد انفجار او دشوار گردد قدری اشق واندکی توبال مس سوده درین ضماد افزایند که آن بسهولت بکشاید و بهترین دوا که در کشادن خراجات بعد نضج تجربه کرده ایم اینست که چرک خانهٔ زنبور و بزرگتان هر دو بکوبند و بعسل آمیخته بر سلعه ضماد کنند و چون آنرا بکشاید بران نگذارند تا غائر نکند واما مرهم منبت لحم اینست که بگیرند موم در روغن گل و بران اندک سفیده ارزیز و قدری مرداسنگ کوفته بیخته داخل کنند و حرکت دهند تا مخلوط شود پس در هاون انداخته بران اندک سفیدهٔ بیضه رقیق اندازند و بسایند تا مخلوط گردد بعد ازان آب سرد ببرف بران ریزند و بیامیزند تا مغسول و سفید شود بعده بدان علاج کنند هر جراحت و هر خراج را که ارادهٔ انبات لحم آن باشد پس هرگاه سطح جراحت با سطح جلد برابر گردد این مرهم موقوف کنند و بمرهم زاتینج و کندر علاج آن نمایند و نسخهٔ او بعینه همین نسخه است دران کندر و زاتینج بقدر واجب زیاده کنند و اگر نبات لحم زائد شود حتی که بر سطح جلد بلند گردد بران قطعهٔ پنبه نهند و بالای آن کادهٔ اندک خشن بندند یکبار که این لحم را اکل کند بعد ازین بمرهم منبت علاج کنند **طریق دوم** آنکه سلع را بسر مبضع معروف ببرده از موضع اسفل سلع شگاف دهند بعده فتیلهٔ قوی از پنبهٔ منفوش اندران نهند و هر روز فتیله را در طول افزایند تا آنکه سلع بشگافد و ازان مادهٔ گداخته و ریم برآید پس غلاف او خارج کنند که آن بسهولت برآید چون موضع او رسیده گردد بعده مطابق آنکه مذکور شد علاج نمایند **طریق سوم** آنست که نظر کنند بسوی سلع و بمقدار تشبث او بموضع دیگر به عضو پس جلد او بشگافند اگر ازان مانعی نباشد و شگاف صلیبی دهند و سلع را بصناره بگیرند و از جائیکه بدان متشبث باشد برفق جدا کنند تا مع غلاف برآید پس بمرهم مسکن وجع و منبت لحم که مذکور شد علاج کنند و دران چیزی از شحوم زیاده کنند که آن فی الفور تسکین اوجاع میکند و معالج جهد نماید که جلد شگافته مشوش نشود و این طریقه را بعضی حذاق حیان اختیار میکنند که سلعه را چند روز محکم می بندند تا آنکه در جای اندک از جلد مجتمع گردد بعده اخراج او بر ایشان آسان میشود و موضع اثر کوچک میگردد و **بدانند** که اخراج سلع و شگافتن خراجات و مداوای خنازیر با آهن البته نشاید مگر بعد فصد و استفراغ و لزوم پرهیز در رد مزاج مریض باعتدال او پس واجب ست که طبیب ازین غافل نباشد گیلانی مینویسد که گاهی علاج سلع بعد فصد و استفراغ و تنقیهٔ بدن باینطور میکنند که حیله برای اخراج او در فصل موافق نمایند و آنرا صلیبی یا بطول بشگافند و بصناره برداشته بمشراط یا بنوک آله شگاف استیصال آن کنند تا بعد التحام عود نکند و سلع که در حدود یا فوخ یا بالقریب گوش باشد باید که از شگافتن شریان حذر نمایند پس اگر از خطا نوک نشتر بشریان رسد با آهن داغ دهند بعد ازان بمرهمی که دران صمغ صنوبر و اشق و کندر و مانند آن باشد علاج کنند واما دوائیکه بعد اخراج سلع بدان پر کنند و احتیاج تکرار ندارد بلکه دریکبار کفایت کند آن ذرور معروف بسر قولون ست و نسخهٔ او اینست که بگیرند اقاقیا دو درم مرصافی نیم درم گلنار سه درم عفصی بلوط یک درم گل سرخ گل ارمنی هر واحد دو ثلث درم و همه را سائیده بحریر بیخته موضع سلعه بدان پر کنند و ببندند بغیر آنکه آنرا آب رسد پس دریکمرتبه صحت یابد و همچنین سائر خراجات شگافته را چون بدین ذرور در اول پر کنند در یکدفعه التزاق آن نماید

غدد و عقد

گاهی در بعض اعضا ورم غددی چون بندق و جوز و کم و زیاده ازان پیدا شود و بیشتر بر پشت کف دست و بر پیشانی باشد و در اول امر چنان بود که اگر بران غمز نمایند متفرق گردد بعد ازان عود کند در اکثر و گاهی عود نکند و بقول طبری بعضی از غدد طبیعی بود چون غدد بیخ زبان و قریب او و علیهٔ منی و گردن و بغل و بن ران و این نوع را احتیاج بعلاج نیست و بعضی غیر طبیعی باشد که درینجا مقصود ست و این در جمیع مواضع از اعضای بدن حادث شود و بالجمله غدد جسمی ست صلب که در ظاهر بدن از مادهٔ غلیظ بلغمی و گاهی سوداوی متولد شود و از برد و یبس منعقد گردد و گاهی زیادتی قبول کند و آنرا غدد سلعیه گویند و چون زیادتی قبول نکند آنرا اسلعهٔ غددی نامند و غدد در حقیقت از اقسام سلع ست لیکن فرق فیمابین هر دو آنست که غدد سخت باشد و زیادتی قبول نکند مگر بندرت و او را کیسه نبود بخلاف سلع و گاهی بثور غددیه کوچک عارض شود و از جنس اورام غددی نوعی ست که آنرا فوجشلا گویند و گویا که مخصوص ست باین اسم انچه پس گوش باشد و جرجانی گوید که نوع دیگر از غدد ست که آنرا ابساسیر گویند و آن باتباع شیخ جدا مسطور گردد **واما** عقد دو نوع ست **یکی** ریحی و این در مواضع معرا از لحم مثل پشت کف و قدم و جبهه چون بندقه و جوزه و غیره پیدا آید و در ابتدا هنگام غمز غائب شود و بعده بهیئت خود باز آید و آن یا با درد باشد یا بی درد بود **دوم** لحمی یعنی انچه در جوف او بود بجنس لحم غددی مستحیل گردد و این ملمس صلب باشد و بغمز متفرق نگردد و بعض متقدمین این را ثوالیل منفتهٔ نامند بسبب صلابت آن و این در جمیع اعضا

ونزد مفاصل حادث شود حتی که مفاصل را از تحریک بسهولت منع کند واکثر عروض این بعد خراجات بود و بیشتر در انگشتان پای و در اسافل حادث شود و از رفتار
منع کند و گاهی عصب هنگام لحوق تعب منعقد گردد و آن مشابه سلعه بود و فرق آن در سلعه مسطور شد و گاهی بعد بریدن شق عصب و هتک او صلابت و عقده
عارض شود و ایضاً گاهی در اعضا بعد انجبار آنها صلابت و شیئی پیدا شود **انطاکی** گوید که گاهی اخلاط بر کیفیات دیگر جمع شوند بعضی از آن مثل بندق
باشد به هر دو جانب فقط حرکت کند و آنرا عقد نامند و بعضی از آن مخالط جلد باشد و اصلا حرکت نکند و آنرا غدد خوانند و این گاهی ریحی بود بغمز زائل شود و عود
کند و آنچه ازین پس گوش باشد آنرا فوجیلا گویند و از عقد بعضی صلب بود و بعد کسر یا شق پیدا شود و این را علاجی نیست **علاج** در غدد مانند علاج ورم صلب
کنند و بعد تنقیه اطریفل غددی خورانند و بستن پاره اسرب بران مفید بود و چون اسرب در آب عنب الثعلب سوده طلا کنند و بالایش قطعه اسرب ببندند در تسکین
وجع و تحلیل غده تا نفعتر باشد و اذراقی سوده طلا کردن نیز سود دارد و بقول بعض مجربین در ازاله غدد و سلعه چیزی نافعتر از بادیان و کندش نیست و از تناول
اغذیه غلیظه مولد بلغم و سودا احتراز کنند و در بثور غددی مراهم منضجه و محلله بران نهند و برگ خطمی را در نرم کردن او خاصیتی ست چون بران ببندند و برگ نیب
و اکاس بیل و برگ ستبهالو در آب جوشانیده بخار آن بدو رسانند و ثفل آنرا سائیده ضماد نمایند و بعد چند روز که نرم شود برگ بیل و برگ کٹائی کوفته نیمگرم ببندند
که منفجر گردد و زائل شود و عقد را بمالند و چوب خشک بکوبند تا پهن و متفرق گردد و بعده صبر و حضض و اقاقیا و گلنار و روغن السکک ضماد کنند و بالایش قطعه
اسرب ثقیل نهاده محکم بربندند و بعد سه روز گشایند پس اگر عود کند تا پهن بیرون آرند و اگر بادی در و باشد باید که قیروطی بمالند پس بمطولات محلله مثل
طبیخ بابونه و اکلیل و شبت و مرزنجوش و خطمی و ذروهای خشک و بیخ سوسن و تخم کتان و قرطم نیکو فته نطول سازند و روغنهای محلله مثل روغن بابونه و شبت
و نرگس و نسرین بمالند و عقد لحمی را بروغنهای نیمگرم و شحوم و امخاخ بالش نمایند و ادمان حمام کنند و اگر فائده نشود شق کرده بیرون آرند و اگر شق ممکن نبود
مدام بدست بکوبند و لزوم بستن اسرب نمایند و بسیار باشد که سرطان گردد اگر علاج نکنند و در عقد ریحی ادویه محلله ضماد کنند و ادهان محلله بمالند و ادامت حمام نمایند
اقوال حکما **شیخ** میفرماید که علاج غدد از جنس علاج سلع ست و بسا ست که کفایت نماید اینکه بکوبند و بشکنند و بران اسرب ثقیل محکم بربندند پس آنرا
تحلیل کند و خصوصاً چون زیر اسرب طلای محلل مثل دیاخلیون و مانند آن از اضمده محلله طلا نمایند و ایضاً واجبست که بعد تحلیل او اسرب بندند که این سبب
منع معاودت اوست و علاج بثور غددیه شکستن اوست و افشردن چیزیکه اندران باشد و بستن اسرب بران و علاج فوجیلا علاج اورام غدد و اورام پس گوش
ست و دوای مخصوص او اینست که خاکستر خرمهره بشحم کهنه غیر نمکین سرشته ضماد کنند که این دوا نظیر خود ندارد و ایضاً خاکستر راسو بقیروطی روغن سوسن
کهنه مخلوط ساخته استعمال کنند که حنازیر را نیز نفع کند **صاحب کامل** گوید که علاج تعقد که در بدن حادث شود مرهم داخلیون ست و پرهیز از اغذیه
مولد بلغم و سودا و استفراغ بدن ازین دو خلط و اگر این فائده نکند با بهام بران غمز قوی نمایند و بشکنند بعد از آن قطعه اسرب یا دیگر چیزی صلب بران
محکم بندند که ازین تدبیر زائل شود و هم او گفته که عقد غددیه را نگاه کنند اگر شبیه بسلع باشد باید که علاج او بعلاج سلع نمایند و اگر از آن جنس نباشد و آن
تعقد صلب ست علاجش بادویه مثل داخلیون و غیر آن کنند پس اگر نفع نکند آنرا بچیزی سخت بزنند غیر متصل تا آنکه بشکند پس آن زائل گردد انشاء الله تعالی
ابو منصور گوید که عقد عارض بر قدم و دست کثیر الاستعمال که آن معروف بقردن ست علاجش آنست که اگر ممکن باشد قطعه از آن ببرند پس شرط زنند
و بران دوای حاد بپاشند یا عسل بلادر طلا کنند بعد از آن روغن گاو و نمک بران طلا سازند تا آثار او را اصلاح دهد **داود** گوید که علاج غدد و عقد
ربط اسرب و مالش بادهان حاره کنند و صبر و حضض و صمغ زیتون مجربست و کذا روغن آجر و طلای بارود و بورق و سندروس و در خواص ست که اگر بجیمر
صداة بگیرند و پخته تنها بخورند انواع آن ببرد و مجرب مراجرا این داده و خاکستر حلزون و کرم بشحم و زیت طلا کردن و کذا صبر نافع **طبری** گوید که اگر غدد زیاده نشود
علیحده از
و در موضعی نباشد که ایذا دهد و ضرر بحرکت کند برای اخراج او وجهی نیست و اگر زیاده شود و ایذا رساند اخراج آن نمایند مگر آنکه زیر استخوان یا زیر عصب باشد و اما
چون اراده تذویب او باشد از ضمادات و مراهم که در سلع ذکر کردیم بعمل آرند و اگر ظاهر بر جلد بود تذویب او آسان باشد بمرهم دیاخلیون مرکب یا غیر مرکب که در
سلع بیان نمودیم ضماد کنند و بالای مرهم پارچه اسرب بشکل غدد نهاده محکم بربندند و لزوم این نمایند پس اکثر تحلیل شود و زائل گردد و اگر تحلیل نشود و نرم و تنک شود

امیر بر ترش شد بر سلع بود با ضماد محلله و در قدر و نوعی ست که در دو کند سیما آنچه در پیشانی ظاهر شود و دران نوعی ست که آنرا در دنبا شد البته سیما آنچه بر سر پدید آید پس اگر طبیب اخراج او مناسب داند جلد او صلیبی بشگافد نه غیر آن و علاج او بمرهم کند و حفظ جلدش شده بنهجی نماید که پراگنده نشود و عقد لحمی اگر در گوشت باشد شگافته بیرون آرند که قطع لحم منعقد خارج شود و اگر در عصب باشد باخراج آن متعرض نشوند بلکه ضماد برای تلیین نمایند چه عقد بسرعت نرم شود و عقد ریحی که با درد باشد بر ابهم شحوم ضماد نمایند و انچه لغیر درد بود بران پارچهٔ اسرب محکم ببندند که آن بسرعت زائل شود و اگر بر کف و قریب ازان باشد بزور بمالند و بچیزی گران بکوبند که الم آرد پس در ساعت زائل شود و اگر بر مفصل باشد بشدت غمز کنند که آن در مفصل فرو رود و زائل گردد و اگر قریب مفصل باشد بسر انگشت دفع کنند تا آنکه قریب از مفصل گردد پس بران غمز کنند تا فرو رود و اگر با وی الم باشد بدوا و بالش متعرض آن نشوند و گاهی از تمریخ بلقیر و طلیات و استعمال نطول و آب گرم زائل شود و اما انچه در اعصاب از تعب منعقد گردد باید که چند روز روغن قیروطی بمالند بعده امر بدخول حمام و تمطی و تمدد اعضا دران کنند که آن بسهولت منحل گردد و گاهی در اعصاب چیزی معروف بتفریج از شل شی ثقیل حادث شود و او متمدد گردد حتی که در طول او قدری بیفزاید بسبب فرط تمدد پس الم شدید آرد و این محتاج باستفراغ بدن بفصد و دوا و بعده بتمریخ دوا اما انچه از شق عصب تعقد افتد آنرا علاجی نیست در بهر تخفیف تمریخ نمایند و اما انچه عقب تعب و اعیا و انچه از اورام صلبه و ورم اذنین و غدتین زیر حنک حادث شود این همه نزد ذکر انواع اورام صلبه در خوه ذکر خواهم کرد

خنازیر

ورم صلب شبیه بغدد ست که در لحوم رخو یعنی در گردن یا کنج ران یا زیر بغل حادث شود و اکثر این ورم در مقدم گردن یا جوانب او باشد و یک غده یا دو یا سه یا زیاده ازان بود و هر واحد ازان در غلاف خاص آن باشد چنانچه سلع و این ورم را خنازیر بهر آن نامند که اکثر در گردن خنازیر میباشد و بقول قومی بهر آنکه خنازیر کثیر الاولاد بود و این ورم کثیر العدد باشد بالجمله مادهٔ او بلغم غلیظ ست که از تخمها و سوء هضم و تخلیط غذا و قلت تنقیه در بدن جمع شود و باعضای نرم ریزد پس صلب گردد نزد بقای او دران لحم و حال او در اول امر قریب از حال فلغمونی بود و اگرچه مادهٔ او بلغمی بود لیکن خالی از سوداویت هم نباشد و شیخ میفرماید که خنازیر مشابه سلع بود در نتو و قبول غمز و فرق میان هر دو آنست که خنازیر از گوشت جدا نباشد مثل سلعه بلکه آن بگوشت چسپیده باشد و اکثر در لحم رخو عارض شود و خنزیر بسیار بزرگ کمتر بود و گاهی از یکی آن بسیار پیدا شود و درین مشابه ثالیل بود و گاهی منتظم العقد باشد و مثل حمائل گردد و گویا که مثل عنقود بود و بالجمله خنازیر غدد سقیروسی ست و بعضی خنازیر با درد بود و بعضی بی درد و این را علاج دشوار تر ست و گاهی در علاج او احتیاج بشگافتن و بوسیده کردن آید و مردم شدید الاستعداد بخنازیر در ناحیهٔ گردن و سر کسانی ست که گردن آنها کوتاه و امزجهٔ ایشان مرطوب باشد و اکثر مواضع تولد خنازیر گردن و بغل ست و وجه تسمیهٔ او بخنازیر بسبب کثرت عروض او بخنازیر باشد بنا بر حرص و کثرت تخمهای آنها و یا بسبب آنکه شکل گردن صاحب او در اکثر مشابه گردن خنازیر بود که بسوی راست و چپ میل نکند و اسلم خنازیر آنست که صبیان را عارض شود و دشوار تر او آنست که جوانان را عارض گردد و طبری مینویسد که خنازیر علتی ست که متولد شود از غلظ خون و فساد آن بنحیکه سوداوی الکیفیه و غلیظ گردد پس هرگاه کمیت او کثرت نماید از رگهای باریک بیرون آید و در عضو بایستد و بسبب برد و غلظ خود حرارت مغلیه را از عضو باطل کند و دائم غلیظ و سخت گردد حتی که ورم صلب سلعیه بهم رسد و حجم موضع بزرگ شود و عام او جنس واحد باشد و آن ورم صلب سوداوی متحجر ست و او بر سه نوع بود **یکی آنکه** مثل غدد بسیار بمکان عضو متحیز باشد و حرکت کند حتی که متخیل شود که آن میان جلد و لحم ست و این اسلم انواع اوست و فرق میان این نوع و سلعه آنست که سلعه رخو باشد و ملمس آن ملمس گوشت چرب بود و این صلب تر باشد ملمس او ملمس عظم و عصب بود و فرق دیگر آنکه در سطح خنازیر شبیه بعجز و عقد صلب ظاهر شود و سلع املس متساوی السطح مستدیر الشکل باشد **دوم آنکه** در شکل مثل نوع اول بود سوای آنکه متشبث بموضع بود چنانکه حرکت نکند مگر بدشواری و فرق درین نوع و در سرطان آنست که با وجود تشبث او بموضع بران عروق سبز در اطراف او شبیه بپای سرطان معوج ظاهر شود و بر خنازیر عروق پدید نیاید **سوم آنکه** منبسط بود در جلد بسیار ظاهر نگردد و متقرح شود پس صورت او مثل صورت انجیر خام باشد چون شق گردد و این بدترین انواع خنازیر ست **علاج** جهت نضج مواد مطبوخ اسطوخودوس بسفایج بادریان بادرنجبویه پوست بیخ بادیان

شاہترہ عنب الثعلب ہریک ہفت ماشہ انیسون سہ ماشہ انجیر زرد چہار عدد مویز منقی دو تولہ گاؤ قند عسلی چہار تولہ بنوشانند و غذا وقت نیمروز نخود آب مرغ
تنہا یا نان خشکار با شوربا و وقت شام شوربا و نان بعد ہفت ہشت روز جہت تنقیہ وقت شب حب واصلی و یا حب خیرزان خورانند و صبح در مطبوخ مذکور
برگ سنا مکی نیم تولہ تربد سفید ریوند خطائی ہریک پنج ماشہ زنجبیل دو ماشہ ہلیلہ سیاہ یکتولہ مغز خیارشنبر شش تولہ ترنجبین چہار تولہ شربت دینار شربت
اسطوخودوس مسہل علاؤ یخان ہریک دو تولہ روغن بادام پنج ماشہ اضافہ کردہ بنوشانند و بجای آب عرق بادرنجبویہ و شاہترہ دہند و غذا وقت دوپہر نخود آب
و وقت شام شلہ بچہ مرغ و یا نان ثرید در شوربای مرغ بدہند و صبح عود صلیب نر کیاشہ دانہ ہیل دو ماشہ سودہ در جوارش جالینوس ہفت ماشہ آمیختہ در
یکعدد پیچیدہ اول بخورانند بعدہ انیسون تخم کشوث ہریک سہ ماشہ بادرنجبویہ بادیان ہریک شش ماشہ گاؤزبان پنج ماشہ جوش دادہ صاف نمودہ شربت بزوری
حار سہ تولہ تخم کنوچہ و یا حرف پنج ماشہ کف زدہ بنوشند و ہمچنین چہار پنج و یا زیادہ مسہل دادہ بنا بر تعدیل مزاج اطریفل غددی دہند و بہتر آنست کہ قبل از نوشیدن
منضج سہ چہار روز بمقیئات بلغم قی متواتر کنند **بالجملہ** اول تنقیہ بدن از بلغم و سودا کنند بعد از ان بیخ سوسن ساییدہ در مرہم داخلیون آمیختہ ضماد سازند
و اگر تحلیل نشود آرد جو و ترمس با بول کودکان ضماد نمایند تا نضج یافتہ منفجر گردد پس مرہم زنگار نہند و اگر ازین تدبیر فائدہ نشود بشگافند و بیرون کنند بعد آن
ادویہ مدملہ بکار برند و آئین ضماد اگر در ابتدا بکار برند تحلیل کند و در انتہا متقرح ساختہ بہ سازد برگ حنای خشک موی میش سرخ سوختہ آہک آب نادیدہ ہریک سہ تولہ
نیلہ تو تھہ سوختہ یکتولہ در مسکہ میش سیاہ آمیختہ بعمل آرند **دیگر** کہ در دو ہفتہ متقرح ساختہ بہ بیساز د صابون آہک آب نادیدہ ہریک سہ تولہ قند سیاہ کہنہ
سہ سالہ شش تولہ در آب شور حل کردہ بکار برند و گاہی مصطگی و ریوند چینی و حلبہ ہریک نیم وزن ہر دو دوای مذکور افزودہ میشود و قوی تر میگردد و صاحب اکسیر
نوشتہ کہ ضماد بندق ہندی و ہمچنین تخم سرس در رفع خنازیر از مجربات ست و اگر تخم سرس با آب ساییدہ بقدر کنار دشتی حبہا ساختہ ہر روز یک حب ناشتا بخورند
نیز نافع بود **ذکر ادویہ نافع خنازیر** اطریفل غددی کہ درین باب مستعمل ست ہلیلہ سیاہ پانزدہ درم پوست بلیلہ آملہ تربد موصوف ہریک ہفت درم افتیمون
دہ درم بسفایج اسطوخودوس غدد گلوی گوسفند خشک کردہ ہریک پنج درم سنای مکی چہار درم غاریقون زرنباد شیطرج نوشادر ہریک سہ درم انیسون
سنبل الطیب قرنفل جوزبوا اخیربوا مصطگی ہریک دو درم کوفتہ بیختہ بعسل مصفی سہ چند بسرشند شربتی پنج درم و در نسخہ دیگر بلیلہ آملہ تربد ہریک پنج درم
بسفایج اسطوخودوس سنای مکی ہریک ہفت درم ست باقی بدستور **حب ہندی** کہ جہت خنازیر و سلعہ و غدد گلو مجرب حکیم شاہ محمد ست الاچی خرد پنج دانہ
سونٹھہ مرچ پیپل ہڑ بہیڑا آملہ ہریک پاؤ کم پنج ماشہ کوفتہ بیختہ نگاہدارند و ہلیلہ بلیلہ آملہ تربد سفید خراشیدہ مغز املتاس ہریک دوازدہ و نیم دام پختہ و کوفتہ
کردہ در پنج سیر آب شب تر کردہ صبح بجوشانند چون سوم حصہ بماند بدست مالیدہ آب غلیظ آن بگیرند و بست و پنج دام پختہ گوگل کوفتہ دران حل کردہ باز بر آتش نہادہ
و جوش دہند چون غلیظ مثل معجون شود ادویہ کہ اول کوفتہ بیختہ نگاہداشتہ اند داخل کردہ حبہا سازند و ہر روز نیم دام خام تا نیم دام پختہ بخورند **سفوف غددی**
نافع خنازیر غدد گردن گاؤمیش کہ بجانب زنخ میباشد بست عدد خشک کردہ قرنفل یکتولہ جوزبوا چہار عدد بسباسہ پنج ماشہ زنجبیل یک آثار کوفتہ بیختہ سفوف
سازند خوراک یکتولہ وقت صبح در سرما استعمال کنند و از شیرینی و بادی پرہیزند و اگر مزاج حار نباشد تا دو تولہ بخورند سہ روز خورند و سہ روز بگذارند ہمین طور تا چہل روز
بعمل آرند **ضماد مجرب** مخترع حکیم اکمل خان صبر مکی نانخواہ ایرسا تخم کتان ہریک دو ماشہ زراوند مدحرج فلفل سیاہ فلفلموئیہ چرایتہ اشق مقل راتینج
حلتیت قسط فرفیون قنہ ہر واحد یکماشہ حلبہ نیم ماشہ کوفتہ بیختہ در آب قرص سازند و وقت حاجت اندکی در آب حل کردہ ضماد نمایند و در خلاصہ مرقوم ست
کہ در ظرفی کہ از بیخ گز بسازند آب و طعام خوردن مفید بود و مرہم داخلیون و مرہم رسل خصوصا بر پوست تازہ خوک طلا کردہ استعمال کردن بغایت نافع ست
و قیروطیما اگر از پیہ خوک سازند بہتر باشد **دیگر** بقول خضر اگر مارخانہ را بسوزند و خاکستر او بزیت سودہ طلا کنند خنازیر را تحلیل کند و ببرد مجرب صحیح ست و چون از زرد
بانک نطرون سودہ طلا کنند اورام گلو و خنازیر را تحلیل کند **دیگر** برگ اراک یعنی پیلو در بول شتر ساییدہ بہ نہند و بالایش برگ پان بہ بندند کہ مفجر و محلل ست **دیگر**
منضج سرطان تازہ کوفتہ ضماد نمایند و صبح و شام تازہ کنند تا سہ روز بعدہ برگ تاتورہ سیاہ و نمک شور برابر کوفتہ صبح و شام تا سہ روز ضماد نمایند بعد نضج
با دویہ منفجر سازند **دیگر** سرگین گاؤ خشک بابونہ اشق خطمی باریک ساختہ بہم آمیختہ ضماد کنند **دیگر** تخم کتان تخم حلبہ تخم کرنب سودہ ضماد کنند **دیگر مجرب محلل**

زراوند گنندش هر کدام یکجزو اشق دو جزو با قدری عسل نرم گردانند و باقی ادویه کوفته بیخته بدان آمیزند و پیوسته ضماد نمایند **دیگر** مجرب ایرسا زراوند زفت هر یک جزوی در مرهم داخلیون مثل هر سه ممزوج کرده بر خنازیر گذارند و اگر سم اسپ سوخته داخل کنند اولی ترست **دیگر** مجرب اسحاق زفت بر آتش نرم بگدازند و بیخ کلم سوخته برابر آن بیامیزند و ضماد کنند **دیگر** منضج و مفجر تخم کتان تخم کنوچه بیخ سوسن کبود تخم حلبه در شراب پخته سرگین کبوتر قدری کوفته آمیخته طلا کنند

اقوال مهره شیخ الرئیس مینویسد که اصل معول علیه در علاج صاحبان خنازیر استفراغ و تلطیف تدبیرست و از استفراغ فاضل قی ست و از اسهال بلغم غلیظ و خصوصا بحب و اصلی چاره نیست و ایضا بگیرند از تربد و زنجبیل و شکر مساوی و تا دو درم بخورند که این با وجود اسهال بلغم غلیظ غیر مسخن ست و مسحج هم نیست و فصد نیز نافعست و لازم ست که لا محاله از قیفال باشد و اما تلطیف تدبیر چنان باید که اجتناب نمایند از اغذیهٔ غلیظ و شرب آب باران و تخمه و امتلاء و مهما امکن گرسنه مانند و هر انچه امتلای سر از ماده نماید ترک نمایند و واجبست که حفظ سر نمایند از انچه مواد را بسوی آن مائل گرداند از منتصبات مالیه مثل سجود و رکوع طویل و نشستن دو بست و از افعالیکه جذب مواد بسوی سر کند مثل کلام بسیار و آواز قوی و ضجرست و حجامت ارباب خنازیر را در اکثر امر موافق نیست و بسیار باشد که خنازیر یکه در زدوال و تحلل آغاز کند بسوی حال اول عود نماید و جمله تدبیر خنازیر مشاکل تدبیر سقیر وس از جهت نفس مرض بود و خنازیر چون بزرگ شود جراحان علاج او با هن و بدوای حاد میکنند و این مؤدی بتقرح و فساد او میگردد پس در امثال این لابدست از استفراغ و تنقیه و تلطیف تدبیر در غذا و استعمال ادویهٔ محلله بما امیتت و مرهم رسل منسوب بجوارین را در خنازیر یا دحاء اثر عظیم یافته ایم و لیکن برفق و مدارات و از مرهم نیک برای خنازیر مثل دیاخیلونست و گاهی با این مرهم ادویهٔ دیگر که آنرا قوی تر کند مخلوط میسازند مثل بیخ سوسن خاصهٔ بسبب خاصیتی که اندر انست و مثل پشک گوسفند و بز و مثل حرف و بیخ قثاء الحمار و مویز کوهی و انجیر که قبل از پختن بفقید و خشک شود یا آرد باقلا و بادام تلخ و مقل بدان آمیخته استعمال نمایند و از مراهم جیده اینست **صفت آن** بگیرند آرد جو و باقلا و بیه مرغابی یک یکجزو و بیخ حنظل شب یمانی بیخ سوسن زفت رطب هر واحد نیم جزو با زیت کهنه بعد گداختن بیه و زفت ادویهٔ سوده جمع کنند **مرهم جید** که صلب را در هفته و کم صلب را در سه روز تحلیل کند و جالینوس در قاطاجانس ذکر کرده بگیرند خردل و تخم انجره و کف دریا و زراوند و مقل و اشق و زیت کهنه و موم و از ادویه که بران نهند زفت ست آرد بدان سرشته یا با عنصل یا بیخ کرنب سوده بدان سرشته و بیخ کبر مع مقل و ترمس بسرکه و بعسل و یا بسکنجبین و یا بسرگین گاو مجموع یا مطبوخ بسرکه و این همه با بیه خوک یا بزیت جمع کنند **دوای جید** حلبه چهار جزو آهک و نطرون یک یکجزو و بعسل آمیزند **وایضا** بیخ قثاء الحمار و برگ غار سوده با علک البطم یا خاکستر آن هر دو بدان سرشته **وایضا** آرد کرسنه و پشک بز و گوسفند و خصوصا کوهی ببول کودک آمیخته لطوخ ساختن **وایضا** این دوا مرمکی ده جزو اشق هفت آرد بلوط پنج قنه که آن بارزد ست و چرک خانهٔ زنبور عسل یکیک همه را بسایند **وایضا** در هادون دبق ممضوغ در اتیانج هر واحد یک رطل قنه سه اوقیه جمع کنند و آن لطوخ جید ست و از ادویهٔ جیده موم صمغ صنوبر بیه خوک بی نمک فراسیون زنگار اجزا مساوی ست از ان لطوخ بسازند **وایضا** راتینج یکجزو قشور مس دو جزو شب یمانی زرنیخ هر واحد چهار جزو از ان لطوخ سازند و از ادویهٔ نیک دواء القطران و دوای قثاء الحمار و دوای الکندر و دوای مسمی اسند و سن و ادویه مرتب از حیاتست و دوای ساده از حیات اینست که بگیرند مار مرده و در دیگ مطین بگل حکمت و در تنور خاکستر کنند بعد بسرکه مخلوط بعسل بالمنا صفه بسرشند و از ادویهٔ جید دوا از قردمانا و حرف و سرگین کبوتر بزیت ست و همه مفردا نیز نافع ست و همچنین آرد کرسنه با آنها و تنها بسرکه و عسل یا بزفت و زفت و موم **وایضا** بگیرند مویزج کوهی و نطرون و راتیانج و آرد کرسنه و یا عسل و سرکه آمیزند و یا بگیرند بیخ سوسن و تخم کتان و در شراب جوش داده بعده سرگین کبوتر بقدر مناسب آمیخته مثل ضماد بسازند که آن عجیب ست و بول شتر اعرابی و منجمله از ان ضمادها و مرهمها و مخلوطها با ادویهٔ خنزیریه تجربه کرده شده و نافع یافته و سنعات از اضمدهٔ عجیب ست و بعضی از اطبا یعنی کندی زعم کرده که متاش شاخ بز چون بسوزند و تا یکهفته هر روز دو درم بخورند آنرا به سازد و باید که در هر ماه یکهفته بعمل آرند **و بدانکه نوعی از خنازیر** آنست که دران سرطانیتی باشد و در مثل آن واجب ست که ادویهٔ حارهٔ مذکوره را بروغن گل بسرشند و سه روز ترک نمایند پس استعمال کنند و خنازیر یکه مزاج آنها حارتر بود لازم نیست که بر آنها افراط ادویهٔ جاذبه کنند بلکه آنرا مثل سویق گندم با آب کشنیز کفایت باشد و قویتر از ان مربا و چند آن حضض مخلوط با آب کشنیز ست و تدبیر غالب داشتن آب کشنیز و تغلیب دوای دیگر بحسب مشاهده و موجب شدت

التهاب وقلت آن باشد واگر در علاج خنازیر حاجت باستعمال آهن باشد باید که استعمال او در خنازیر مجاور عروق کبیره وعروق شریفه
وعصب باحتیاط باشد زیرا که مردی در شگافتن بعض خنازیر خطا کرد و شعبهٔ عصب راجع را جراحت رسید و آواز باطل گردید وگاهی
عصب را زخم نرسد لیکن برهنه شود وبسبب برد کثیف گردد ومزاج او بد شود پس فعل او باطل گردد تا آنکه مزاج او بتسخین عود کند
وگاهی خطا کنند وجراحت بوداج رسد ودوا و داج درین آنست که غائر باشد فلهذا چون از جانب سلیم شگاف دهند واجب ست که
آنچه از خنزیر قریب او باشد بگیرند وباقی را بدوای حاد آنرا باطل کنند واز جانب آفت تعرض نمایند **مجوسی** گوید که علاج خنازیر بتنقیهٔ بدن از فضول بلغمی
بادویهٔ مسهل بلغم وسودا وبفصد وپرهیز از اغذیهٔ مولد این دو خلط مثل اغذیهٔ غلیظه چون لحوم بقر وبزرگ بز وهریسه وپنیر وبیضهٔ منعقد ومانند آنست
وتقلیل غذا وتلطیف او وریاضت قبل غذا واستحمام بآب شیرین واما ادویه باید که در اول حدوث او ادویهٔ مفتحه استعمال نمایند یا شگاف دهند وماده
که دران باشد بیرون آرند ودران هنگام چیزی که بخورد وبوسیده سازد علاج نمایند واما هرگاه بران زمانه دراز گردد باید که معالجه باشیای ملینهٔ محلله نمایند
مثل مرهم دیاخیلون چه آنرا درین مرض ودر سائر اورام صلبه فعل عجیب ست وباین ضماد تضمید سازند **صفت آن** بگیرند آرد باقلا وآرد جو هر واحد ده درم
بیخ سوسن آسمانجونی وبیخ خطمی وزفت رطب هر واحد پنج درم پیه مرغابی وموم سفید هر واحد ده درم ادویهٔ کوفتنی را باریک بکوبند وبه بول طفل غیر بالغ لت کنند
وگداختنی را گداخته بزیت انفاق کنند وادویه بدان سرشته بر خنازیر ضماد کنند ومرهم رسل ومرهم شنگرف آنرا نافع ست **صفت ضماد** منضج خنازیر آرد جو آرد
ترمس مساوی باریک کوفته بپخته ببول گاو وکرنب غیر محتلم وزفت رطب بسرشند که این تحلیل وتنضیج آن نماید وچون نضج یابد ونکشاید دوای حاد مثل فلدفیون بران استعمال
نمایند وبعد ازان روغن گاو وتا آنچه فلدفیون خورده باشد ساقط شود پس اگر چیزی ازان باقی ماند بران اعادهٔ فلدفیون یا دیگر بر دیگر نمایند پس روغن گاو
تا آنکه پاک گردد وچون پاک وصاف شود لذرو مرهم زنگار بران کنند تا آنکه مندمل گردد **طبری** گوید که علاج جمیع انواع خنازیر واحد ست وزیادتی وکمی بحسب برودات
نوع واقع شود پس نگاه کنند بقوت مریض وسن ومزاج او اگر ضعیف القوة حار مزاج باشد تعرض باستفراغ او نکنند مگر بسیار الفواکه واصلاح اغذیهٔ او نمایند وبر
جوزهٔ مرغ زیرباج وبریان زیادتی نکنند واز طعام شب قطعاً منع کنند وباندک شراب جید الجوهر اجازت دهند واگر قوت او اطاعت کند فصد باسلیق از جانبی
نمایند که دران خنازیر باشد پس اگر خنازیر در اعضای سفلی باشد فصد هر دو صافن یک دفعه یا دو دفعه حسب قوت کشایند واز آنچه بران ضماد کنند برای تلیین وتحلیل
آن ضمادات ست که بسوی عضو خون صحیح بیارد وتسخین موضع باعتدال نماید وتحلیل کند مثل ضماد معروف بضماد ابرش تا آنکه تلیین او نماید **صفت آن**
بگیرند زفت بست درم خاکستر چوب انگور پنج درم زوفای رطب ده درم سرگین گاو دراعی خشک کهنه ده درم تخم حلبه سه درم آرد ترمس تلخ پنج درم صدای حدید ده درم همه را کوفته بپخته بموم روغن زنجار
از پیه ماکیان یا بط واگر مزاج مریض متحمل باشد از چربی شیر وپیه پلنگ وپیه خرس ومانند آن با شحوم گرم بسازند بعده بایوم روغن او دویه سحق انداخته مخلوط نمایند وبدان ضماد کنند اگر میسر
باشد واین ضماد برای خنازیر وجمیع اورام صلبه در غایت حسن تاثیر ست وآنچه بدان خنازیر را ضماد نمایند مرهم داخلیون ومرهم معروف بحرانی ست اما داخلیون بالبابات ومرداسنگ وزیت
وگاهی دران تنج ومر می اقرایند واما مرهم حرانی زفت واسفیداج واقلیمیای فضه وکاغذ سوخته وموم وروغن ست وگاهی دران بعد مرتب کردن سقیه بآب کشنیز
کرده میشود واز ضمادات خنازیر اینست که بگیرند گندم بکجز وانجیر یکجز وهر دو را در بول شتر اعرابی بجوشانند وهنگام پختن بورهٔ ارمنی دران انداخته حل کنند تا مخلوط
شود بر خنازیر ضماد کنند واین ضماد گاهی منفجر میسازد اگر بر مقدار واجب زیاده کرده شود وگاهی آنرا تحلیل کند بتمامه **وایضاً** آنچه بدان ضماد کنند اینست
که بگیرند سنگ پشت وآنرا ذبح کنند پس خون وگوشت وپیه او گرفته باهم بکوبند بعده اندک شراب بران چکانیده ضماد نمایند واین ضماد خنازیر را منفجر نکند وبسا ست
که در اندک مدت آنرا تحلیل نماید **وایضاً** از اضمدهٔ خنازیر اینست که بگیرند سرگین فیل وپشک بز وسرگین نرگاو وبسوزند وبزیت وسرکه آمیخته طلا کنند که
انفجار وتحلیل او نماید وبعض متاخرین ذکر کرده اند که چون سنگ مقناطیس را بسرکه وآب سداب سوده طلا نمایند خنازیر را منفجر وتحلیل سازد **وایضاً** برای خنازیر
عظیم خاکستر کیل دارد با غلغل وآرد ترمس وخربق سیاه سوده طلا کنند پس تقرح آن وقلع آن نماید حتی که اثری ازان باقی نماند البته ودر خربق تنها این نفع نیست وگاهی معالجه
خنازیر باین طور میکنند که اسرب را با کشنیز محکوک ساخته بران طلا می نمایند واثر نیک مینماید پس اگر تحلیل او دشوار شود واذیت او زیاده گردد با آهن یا با دویهٔ حاده

مثل دیگ بر دیگ ببرند و بعد از ان بمرهم ضل علاج کنند مگر آنکه دران موضع خطر باشد مثل حلقوم و حنجره و مری و یا در بیخ گوش و اکثر خنازیر در گلو و بغل ظاهر میشود و ممکن است که در جمیع اعضای بدن پدید آید چنانچه غدد و سلع ظاهر شود و آما نوع منقرح را بهترین معالجه قلع او با آهن و استیصال او و داغ موضع ست تا شدید و تنگ از قبول فضول گردد و اما هرگاه زیر عظام باشد او گاهی استخوان را خراب کند و بشکند و گاهی صاحب او را هلاک کند و مختنق نماید و جالینوس ذکر کرده که خنازیر و سقیروس و داء الفیل از یک ماده اند خفیف تر و خشک تر آن ماده سقیروس ست پس ماده داء الفیل پس ماده خنازیر و طریقیکه در معالجه خنازیر ابو ماهر موسی بن سیار سلوک مینمود آن فصد باسلیق ابطی و استفراغ بمطبوخی ست که مذکور گردد بعده لزوم پرهیز و اقتصار بر مزوره زیرباجات و منع از امتلای طعام و خوردن فواکه و لزوم آن و ضماد خنازیر بداخلیون و مرهم حرانی پس باین تدبیر تحلیل و تذویب او میگردید **نسخه** مطبوخ مذکور هلیله سیاه و کابلی و زرد تخم دور کرده هر واحد هفت درم آمله بلیله سنا اسطوخودوس غافث قنطوریون افسنتین رومی جعده شکاعی هر واحد سه درم افتیمون پنج درم باریون چینی دو درم در پارچه صره بسته در حالت طبخ انداخته مویز منقی پانزده درم همه را در پنج رطل آب بپزند تا بیک رطل آید افشرده صاف کنند و قبل دو ساعت از نوشیدن او این حب بخورند **نسخه** آن خربق سیاه در شیر تازه جوش داده خشک کرده نیم درم شحم حنظل یک نیم دانگ حب الغار دو دانگ نمک نفطی یک دانگ سقمونیا مشوی سطوخوس همه را سوده بعسل سرشته حب کوچک بین ساخته بخورند و بعد دو ساعت مطبوخ مذکور بنوشند اگر مزاج متحمل باشد و قوت مساعدت کند سه شربت ازین در مدت بست و یک روز بخورند و میان هر شربت فاصله هفت روز دهند و گاهی در معالجه سلع و خنازیر و غدد اگر در مواضع صعب باشند و قطع آنها با آهن ممکن نبود و نه وضع دوای حاد یا داغ بارد میکنند و آن اینست که بگیرند انبوبه آهن و بعد نهادن بر سلعه یا خنازیر مص قوی دو یا سه روز متواتر کنند حتی که مص خرق آن نماید پس فتیله پنبه کنند دران نهند و هر قدر که آنرا بخورد فتیله پنبه زیاده نمایند تا آنکه از جرم او چیزی باقی نماند پس علاج بمرهم کنند و این طریق در علاج آن محمود ست جز آنکه ایام او طول میکند **جرجانی** و ایلاقی مینویسند که از ترشیها پرهیز کنند و اسهال بحب واصلی و حب خیرزان نافع بود و حبهای دیگر مخرج بلغم غلیظ و سودا چون حب افتیمون و مانند آن نافع و بالیلج دارند **صفت** حب واصلی سنبل الطیب و سلیخه و حب بلسان و عود بلسان و اسارون و دارچینی و مصطکی و زعفران هر واحد یکدرم صبر شانزده درم اسطوخودوس شحم حنظل هر یک پنج درم تربد هفت درم سقمونیا چهار درم نمک هندی دو درم حسب دستور حب سازند شربتی دو نیم درم تا سه درم **صفت** حب خیرزان ایارج فیقرا سه درم غاریقون دو نیم درم شحم حنظل یک نیم درم انزروت چهار درم تربد هفت درم جاوشیر چهار دانگ نوشادر دو درم سقمونیا یکمثقال با آب گندنا حب کنند شربتی یکدرم و اول چیزهای نرم کننده طلا کردن سودمند بود چون پیه مرغ خانگی و پیه بط و مانند آن پس ادویه تحلیل کننده بکار برند چون مرهم داخلیون و مرهم رسل بهر آنکه این مرهمها حرارت غریزی را بدان موضع آرند و تحلیل بدین حرارت شود و در نسخه مرهم داخلیون درینجا اسپغول داخل نیست باقی اجزا بدستور **صفت** مرهم رسل بگیرند مقل و کندر هر یک سه جزو اشق پنج جزو جاوشیر و مر و بارزد و زنگار و زراوند هر یک دو جزو مرداسنگ چهار جزو راتینج چهارده جزو موم بست و چهار جزو روغن زیت صد و بست جزو ادویه خشک را بکوبند و صمغها بسرکه حل کنند و بارزد و موم و روغن بگدازند و همه با هم آمیخته بکار برند و اگر خواهند که مرهم داخلیون را قوت زیاده دهند زفت و زراوند مدحرج هر یک سه جزو بادی بیامیزند و هرگاه که خنازیر نرم شود آنرا بشگافند و بمرهم زنگار علاج کنند **صفت** مرهم زنگار بگیرند زنگار دو درم علک الانباط و موم هر یک پنج درم روغن زیت سه استار چنانچه رسم ست مرهم سازند و بعضی اطبا درین پنج درم راتینج زیاده کنند و هرگاه که ماده مرض بریده شود و گوشت بوسیده پاک گردد ادویه رویاننده گوشت بکار برند و روغن مغز تخم شفتالو بریان کرده در بینی چکانیدن سودمند بود **ابن الیاس** گوید که هر صبح جلاب از بادیان و بادرنجبویه هر واحد سه درم و گلقند عسلی ده درم بنوشانند و غذا نخوداب بمغز حب قرطم و برین مداومت نمایند تا آنکه نضج در قاروره پدید آید بعد از ان تنقیه بدن از فضول بلغمی بقی کنند باین طور که تخم شبت و تخم ترب و برگ آن و بیخ آن و بادیان و اصل السوس در آب جوشانیده صاف کرده نمک و عسل بران انداخته بنوشند و با پر مرغ بروغن کنجد آلوده قی آرند و بعد قی ده درم گلقند عسلی خائیده فرو برند و غذا نخوداب با مغز قرطم سازند و تلیین طبع بحب ایارج یا بحب قوقایا یا بمطبوخی که دران تربد و اسطوخودوس و غاریقون باشد و یا استفراغ بدن بحب صبر مذکور در باب فالج نمایند و از قدید و غیره اغذیه مولد بلغم و سودا پرهیز کنند و بگیرند اشق هفت درم آرد کرسنه هفت درم قثاء الحمار برگ غار هر واحد سه درم علک البطم

چهار درم بارزد چرک خانهٔ زنبور عسل هر واحد سه درم همه را باریک ساییده با بول طفل نابالغ سرشته بر خنازیر ضماد کنند و آزادویهٔ جیده برای این مرض
پیه خوک و صمغ شجر صنوبر مساوی حل کرده ست تا آنکه یکذات شود بدان ضماد نمایند و یا بگیرند پیه خوک و آرد کرسنه مساوی و در هاون با بول شتر اعرابی
حل کرده ضماد سازند **خجندی** گوید که اصل السوس در جلاب که در قول سابق گذشت افزایند و غذا حمصیه بلحوم طیور فاضلیا خرفان دهند
و در دوای مقی بیخ خربزه عوض بادیانست و لبنیات و لحوم صید ترک نمایند و اسهال با ایارج لوغاذیا کنند و تدبیر عمده در علاج این مرض استفراغ
در هر وقت ست و ضماد صبر محلول در شراب کنند و کذا آرد باقلا و بادام تلخ بلعاب حلبه و اندک سرکه آمیخته و اطریفل غددی این مرض را نافع ست

نسخهٔ اطریفل غددی

نسخه آن پوست هلیلهٔ کابلی تربد سفید غدد گردن میش در سایه خشک کرده هر یک ده درم پوست بلیله آمله افتیمون هر یک هفت درم بسفایج
اسطوخودوس نوشادر هر یک پنج درم غاریقون خیربوا قرفه سنبل الطیب قرنفل جوزبوا زرنباد هر یک سه درم انیسون مصطکی دارچینی هر یک دو درم
ادویه کوفته بیخته بعسل سه چند ادویه بسرشند شربتی ازان سه درم **طلای نافع** پشک بز مرکی اریسا زفت آرد باقلا قنه مساوی زفت و قنه را گداخته ادویه
بدان بسرشند و طلا نمایند و تمریخ موضع با مخاخ و شحوم نافع ست و شخصی را دیدم که خنازیر او قطع کردند دو دست و پاهای او بعد قطع مسترخی گردید و بالجمله
علاج بادویهٔ مفجره اولی از آهن ست و ثابت گفته که چون فتیله را ببول شتر اعرابی طلا کرده بعد تفجر خنازیر در ان داخل کنند نفع عجیب بخشد و علی ابن زین
گوید که مشاش شاخ گوزن سوخته هر روز دو درم تا یکماه متواتر خوردن خنازیر را ببرد **ابن نوح** گوید که این دوا بسیار قوی التحلیل ست مرداسنگ را بسرکه
بسایند و در همچندان زیت بپزند تا آنکه غلیظ گردد بعده همچند زیت کف خردل اندازند و حرکت دهند تا غلیظ شود پس استعمال نمایند دیگر اشق بسرکه
تند حل کنند و بعسل بسرشند و یا دبق مقشر را بمضغ نرم کنند و باراتینج آمیخته بر پارچه طلا نمایند و لزوم بر موضع کنند و یا بگیرند برگ دفلی و بپزند تا مهرا شود
بعده ساییده ضماد کنند و یا بگیرند پشکل بز کهنه و بسرکه و عسل بسایند تا ممزوج گردد ضماد نمایند که این بلیغ النفع ست و یا بگیرند تخم ترب و مغز بادام تلخ
بکوبند و بدان ضماد کنند و یا بگیرند حلبه و تخم کرفس و تخم کتان و بعد سحق بخطمی آمیزند و لزوم او نمایند و یا بگیرند سرگین گاو خشک و بخطمی آمیخته لزوم کنند و یا
بگیرند بیخ کبر و کوفته بیخته بشیر دختران بر خنازیر طلا کنند و بالای آن برگ چقندر نهند صبح و شام این عمل نمایند و چون بینند که در اکل او شروع کرد آنرا ازان
بردارند و از پشم سیاه در سرکه و نمک آلوده مسح کنند و یا آرد ترمس بسکنجبین سرشته ضماد نمایند **انطاکی** گوید که علاجش تلطیف غذا حتی الامکان و ریاضت
بر گرسنگی و تنقیهٔ اخلاط بقی و اسهال ست بعد ازان ضمده که در علاج سلعه گذشت مثل داخلیون با خاکستر اریسا و چون انجیر را بپزند تا آنکه مهرا گردد و با دوای
خاکستر پشک بز بیامیزند و ضماد نمایند خنازیر را تحلیل کند و کذا زفت و خولان و سفیداب و گاهی قطع میکنند و پاک مینمایند و بر محل او داغ میدهند
و درین خوف نیست مگر آنکه بشریان رسد **میر عوض** مینویسد که اولا نضج ماده وقتی نمایند بدستوریکه در قول ابن الیاس گذشت و بعد دو سه روز
از قی بحب واصلی تنقیه فرمایند و در هر چند روز اسهال آورده باشند و سم گورخر سوخته خاکستر آنرا با روغن سرشته طلا کردن مادهٔ خنازیر را تحلیل کند و پشک بز
سوخته با سرکه و شهد سرشته ضماد نمودن فعلی عجیب میکند و ریتهٔ هندی با سرکه ساییده مالیدن ازین قبیل ست و پیوسته این تدابیر بکار برند اگر تحلیل
یافت فبها و الا پخته گردانیده بشگافند و بادویهٔ حاده تمام گوشت فاسد بربایند بعد ازان بمراهم مدمله علاج کنند **گیلانی** گوید که مرهم جید که در صندل
در هفته تحلیل کند و آن در قول شیخ گذشت در تحلیل اورام صلبه و غددیه و سرطانیه عظیم النفع ست و در استعمال من بسیار آمده و ایضاً این دوا خنازیر را
نفع کند آهک بعسل یا بچرک حمام یا بزیت و یا بشحم خنزیر و یا بگیرند آهک یکجزو و حلبه چهار جزو و بعسل آمیخته بران گذارند که این دوا غلیظ را تحلیل کند
و آنچه لایق نضج باشد آنرا نضج دهد دیگر برای خنازیر بگیرند زیت کهنه دو رطل موم یک رطل قلفونیا چهار اوقیه نطرون چهار اوقیه سیر دوازده راس اول سیر را
مقشر کرده چند روز در زیت تر کنند بعده بجوشانند تا سیر مهرا گردد پس دور کرده ادویهٔ گداختنی در زیت بگدازند و از آتش فرود آورده نطرون سوده
بران اندازند و این دوا مفجر خراجات عظیمه ست **ایضاً** خاکستر چوب انجیر دو اوقیه شب یمانی یک اوقیه بورق یک اوقیه زفت رطب یک اوقیه **صفت**
دوای محلل خنازیر بگیرند شب یمانی و زرنیخ سرخ هر واحد چهار درم قشور نحاس دو درم زرنیخ زرد یکدرم موم بقدر کفایت این ادویه را بروغن گل سرشته چند روز بگذارند بعد ازان استعمال کنند

ورم صلب

آماس سخت بغیر درد ست که در عضوی پدید آید و آنرا در یونانی سقیروس نامند و آن دو نوع ست یکی سقیروس خالص و او آنست که با وی حس و الم نباشد و آن لاعلاج ست دوم سقیروس غیر خالص و او آنست که با وی قدری حس باقی باشد و بغیر درد بود و علاج این دشوار ست پس سقیروس یا از سودای غلیظ صرف اصلی حادث شود و رنگ او اسربی بود و یا از سودای مخلوط ببلغم و رنگ آن مائل تر برنگ بدن باشد و یا از بلغم تنها لغت که صلب شده باشد و رنگ او رصاصی بود بارد الملمس و در صلابت از سوداوی کم باشد و خالص در اکثر امر برنگ اسرب باشد و صلابت شدید بود و گاهی بالای او موی باریک که بعربی زغب گویند پیدا شود و گاهی باز ان آن باشد که رنگ او همچون رنگ بدن بود و از عضوی بعضو دیگر منتقل گردد و آنرا قونوس گویند و گاهی برنگ بدن صلب عظیم باشد که به نشود و نه انتقال نماید البته و هر سقیروس یا مبتدی بود یعنی از ابتدا عارض شود و او آنست که اندک اندک ظاهر شود و زیاده گردد و یا مستحیل از ورم دیگر باشد مثل فلغمونی یا حمره یا خراج در موضع خالی و اکثر صلابت احشا بعد از ورم حار عارض شود چون مبردات لزجه از اغذیه و ادویه علاج کرده شود و گاهی سقیروس سرطان گردد و فرق و بعد آن از سرطان بحسب کثرت التهاب دران و قلت آن و ظهور ضربان اندران و خفای آن و ظهور عروق حوالی آن و غیر ظهور او باشد بالجمله ورم صلب اکثر بعد ورم حار حادث شود **علاج** در سوداوی بعد نضج از مسهل سودا و در بلغمی از مسهل بلغم و در مرکب از سودا و بلغم بمسهل مرکب هر دو خلط تنقیه کنند و محللات ملینه مانند مرهم داخلیون استعمال نمایند و پیه بط و پیه خروس و پیه روباه و مغز ساق گاو و اشق و مقل و لعاب اسپغول و روغن بابونه بمالند و لعاب حلبه و لعاب بزرکتان و بیخ خطمی با پیه بط جمع کرده بر ورم ضماد کردن بلیغ صلابت ست و یا اولا بخیار شنبر و روغن بادام شیرین و موم لطوخ سازند و اگر تحلیل نشود مثل خطمی و بعده بابونه و اکلیل الملک و حلبه افزایند و روغن سوسن و روغن بابونه بگیرند و بمطبوخ خطمی و بابونه و اکلیل الملک و سبوس گندم نطول سازند و اگر تحلیل نشود و ریم کند علاج خراج نمایند **ذکر ادویه مفرده** نافع اورام صلبه ضماد بخور مریم و کذا غالیه مجرب سوید یست **و ضماد** جوز السرو کوفته بشیر تازه آمیخته و کذا ترمس تلخ بسرکه و عسل و یا تنها مدقوق و مطبوخ و کذا برگ کبر یا پوست بیخ آن بسرکه و یا ثمر آن و کذا اصابون و کذا شیح ارمنی و کذا بشنگ و کذا اشونیز بسرکه و کذا برگ نسرین یا گل آن بسرکه پخته و کذا تخم فنجنکشت و کذا سرگین کبوتر با آرد جو و کبریت و آب و یا بسرکه و کذا سرطان نهری زنده کوفته و کذا زوفای خشک بشراب کهنه و کذا پیاز نرگس بریان کوفته بروغن خیری آمیخته و کذا عدس مقشر بسرکه پخته و کذا مر و انجیر و جوز السرو و برگ او بطلا آمیخته و کذا نطرون و انجیر و تخم کتان کوفته بنیک پخته و کذا راتینج و آرد جو و انجیر و زفت پخته و کذا ایرسا بالعسل آمیخته و یا بشراب پخته و کذا بزرکتان بآب سوده و یا بعسل آمیخته و یا بعنصل بریان و زیت آمیخته و کذا شراب کهنه و موم زرد و مقل با زرق آمیخته و کذا شراب کهنه بلیجز و سرگین کبوتر و شلیم نیم جند و کذا پیه بز باده و خاکستر چوب انگور و کذا سنگ مرمر سوده براتینج و زفت آمیخته و کذا اطرون بتمامه کوفته و کذا آرد جو و سرگین کبوتر و عسل بآب پخته و یا زفت عوض عسل داخل کرده و کذا اصل السوس مقشر باریک سوده بآب پخته و کذا افراسیون و پیه گرده بز و کذا آرد باقلا و آرد حلبه بالعسل و کذا انجیر خام کوفته بنیک پخته و کذا زیت کهنه و سرگین کبوتر و آرد جو و کذا کندر و کذا انزروت و نطرون مساوی آمیخته و کذا روغن آجر با اشق محلول آمیخته **و شرب و ضماد** مغاث و کذا میعه سائله و کذا مغز حب المحلب و کذا اشق و کذا پوست بیخ کبر و کذا پرسیاوشان و کذا پیه مرغابی و کذا جاوشیر و کذا سورنجان و کذا مصطکی و کذا جوز بوا و کذا قنطوریون **و شرب** حرشف مطبوخ و آب تازه آن و کذا کرم هر واحد ملین صلابت ست **ذکر ادویه مرکبه** دوائیکه در تلیین اورام صلبه نافع ست پیه بط پیه ماکیان مغز ساق گاو و موم زرد همه را بروغن بگدازند و بر عضو نهند یک شبانه روز و قبل از وضع دوا بر عضو تنطیل کنند بطبیخ خطمی یا بآب صرف نیمگرم و تقمید مکرر نمایند و هر بار نخست تنطیل لازم دانند و چون نرمی در ورم پدید آید محللات بکار برند **ضماد** که بورم صلب مجرب ست سبوس گندم خوب بکوبند تا باریک شود از پارچه گذرانیده با اشق و سکنجبین عسلی سرشته بر موضع ورم بندند **دیگر** خاکستر خرما و جزو خطمی بلیجز و کوفته بپخته بشهد و یا سکنجبین آمیخته ضماد نمایند و آب نیمگرم ریختن بسیار نافع ست **دیگر** بجهت اورام صلبه بسیار نافع ست زوفای خشک عنب الثعلب تخم مرو کتیرا انزروت حلبه بزرکتان کوفته بپخته بشیر تازه پخته زرده تخم مرغ و روغن گل داخل کرده در هاون بدسته بمالند تا همچون مرهم شود نیمگرم ضماد کنند و گاهی نان خشک و برگ چقندر نیز داخل کرده میشود

دیگر که اورام صلبه را نرم کند کنجد شاهدانه گل سرخ بزر کتان حلبه بابونه اکلیل الملک تخم شبت مساوی کوفته بگلاب سرشته ضماد نمایند **دیگر** پشک گوسفند زنبق مقل و اظلیون زراوند مدحرج مساوی بشیرهٔ انجیر خام سرشته بر پارچه کشیده ضماد نمایند **دیگر** منضج ورم صلب **مغز** توتیای سبز سهاگه بریان هیچی هلدی هر واحد یکدرم میدهٔ گندم تخم حلبه هر یک دو درم چهال پیپل ریوند چینی هر یک شش درم همه را کوفته بیخته در آبیکه برگ سنبهالو و برگ نیب جوش داده باشند آمیخته ضماد نمایند

مرهم اشق که در تحلیل صلابات و خنازیر و سلعه از مجربات حکیم علی ست خردل کف دریا زراوند طویل تخم انجره کبریت زرد مقل اشق هر یک دو جزو زیت کهنه دوازده جزو ادویه را بغایت نازک بسایند که مثل غبار گردد و مقل و اشق را در زیت حل کنند و ده جزو موم زرد گداخته اضافه کنند و ادویه را بران ریزند و بمالند تا مرهم شود و چون خواهند که استعمال کنند یکجزو ازین مرهم و یکجزو روغن گل و یکجزو روغن زیت باهم مخلوط کرده ضماد کنند و اجتناب از مبردات و مرطبات و التزام گرسنگی و تشنگی بیمار را لازم ست و این مرهم عظیم المنفعت ست در تحلیل اورام صلبه و غددیه و سرطانیه و شخصی شصت ساله را بر معدهٔ او غدهٔ سقیروسی بشکل گره قریب بنصف قطعهٔ آن بود و قطر قاعدهٔ او دراز تر از یک شبر بود و این مرض زیاده از سی سال داشت پس علاج او بدین مرهم نمودیم و در مدت چهار ماه صحت یافت و این مرهم نزد ما کثیر الاستعمال ست و بطرق مختلفه استعمال آن مینمائیم گاهی بطریق مرهم و گاهی بطور ضماد بطبخ وغیره چنانچه ادویهٔ او مثل غبار سائیده و زیت و موم را حذف کرده و مقل و اشق را بسرکه تند حل کرده ادویهٔ مسحوقه بدان آمیخته ضماد کرده میشود و غائص تر و سریعتر بدفع میگردد و فائدهٔ عظیم ترمی نماید لیکن گاهی جراحت قلیلی میکند و اگر برگ خطمی سفید کوفته بگلاب تر کنند تا مثل خمیر گردد بعده بمرهم مذکور و مرهم داخلیون مساوی سرشته بر ورم گذارند در انضاج دمامیل و تحلیل اورام صلبه حتی که مادهٔ خنازیر افعال عجیبه و آثار غریبه از ان بظهور میرسد

اقوال اکابر ابو سهل گوید سقیروس که از بلغم غلیظ حادث شود علاجش باشیای ملین نمایند و اشیائیکه نرم کنند باید که مزاج آنها از حرارت در درجهٔ دوم یا سوم باشد و باید که از یبوست در درجهٔ اول باشد و مع ذلک واجبست که مسدد مغری باشد بمقداریکه اندک ورم را تحلیل بسیار نکند و تجفیف و تصلیب او ننماید و باید که یکبار تلیین او و بار دیگر تحلیل او نمایند اما تلیین بنا بر آنست که بدان خلط غلیظ مستعد برای تحلیل گردد و تلیین باشیای قلیل الاسخان و التجفیف حاصل شود و اما تحلیل بنا بر آنست که بدان چیزیکه تلیین آنرا مهیا ساخته فانی گردد و تحلیل باشیائی حاصل گردد که تسخین و تجفیف نماید **شیخ** مینویسد که ازین اورام انچه حس داشته باشد علاج او واجب بود و اعتماد بعد تنقیهٔ بدان بدوای مخرج خلط فاعل مرض که گاهی آن تنقیه بفصد بود اگر خون بسیار سیاه باشد بر دوائی باید که تحلیل و تلیین هر دو نماید و بدوائیکه محلل و مجفف بود علاج این نکنند که او مؤدی بشدت تحجر خواهد شد بسبب تجفف غلیظ و تحلل لطیف و واجبست که برای علاج آن دو دوره مقرر سازند یکی دور تحلیل بمدرات که دران تجفیف بسیار نباشد و دور دیگر برای تلیین و این هر دو دوره متعاقب متعاون باشند و لازم ست که العضو را در دورهٔ تحلیل گرسنه نمایند و جذب غذا بسوی عضو مقابل او بتحریک آن مقابل و ریاضت آن و ایجاع آن کنند و در دورهٔ تلیین آنرا شکم سیر نمایند و جذب غذا بسوی آن کنند بمالش و مانند آن و بطلای زفت و حاجت بقوت ادویهٔ محلله و ملینه و ضعف آنها مختلف بود بحسب تخلخل عضو و تکاثف و شدت صلابت آن و ایضا ترکیب ادویه چنان باید که جامع هر دو قوت باشد و واجبست که کثرت حمام نکنند و ملینات که با آنها اندک تحلیل بود آن مثل شحوم ست چون پیه ماکیان و مرغابی و گوساله و گاو و گوزن خاصه و مخ آنها و پیه بز و پیه خر آنرا انیکرست و شحوم درندگان چون شیر و گرگ و پلنگ و خرس و مانند آن چون روباه و کفتار و شحوم جوارح طیور و لازم ست که بدان مثل اشق و مقل و قنه و مصطکی مخلوط سازند اگر تحلیل خواهند و مفرد استعمال کنند اگر تلیین منظور باشد و افضل شحوم مذکوره پیه شیر و خرس ست و در لعاب حلبه و کتان تحلیل و تلیین ست و باید که درین شحوم و امثال آن از ملینات تمسک البته نباشد بلکه واجبست که فعل او مثل فعل آفتاب در موم از روی تلیین و تنده باشد و بحدی نرسد که تجفیف نماید و از محللات که دران اندک تلیین باشد مقل صقلابی و زیت کهنه و روغن حنا و روغن سوسن و قنه و لادن و میعه ذرد و فای رطب ست و بهترین آنها آنست که در عفونت و جفاف کمتر باشد و در رطوبت شدید تر بود و مصطکی نیز قریب ادویهٔ مذکوره ست و در روغن حنا و روغن سوسن و انجیر پستی و پیه انجیر تحلیل و تلیین هر دو موافق کفایت ست و از ملینات اینست که بگیرند دردی روغن کتان و دردی روغن کنجد هر دو را بجوشانند و بعد از انکه نیک بجوشد چربی حلقی و تنه اندازند و استعمال کنند و کنادرهٔ جیده برای او اینست که بگیرند قثاء الحمار و بیخ خطمی و از ان هر دو لطوخ سازند و اگر با وی میعه آمیزند بهتر باشد و چون لینت در ورم ظاهر شود لازم ست که با اشق محلول در سرکه کهنه بسیار روز ها لطوخ سازند بعد از ان معاودت تلیین نمایند و با قنه و جاوشیر بکار برند

ویا بگیرند قنه واشق ومقل وهمه را بسایند وبروغن بان وروغن سوسن واندک لعاب حلبه وتخم کتان لت کنند ومثل مرهم بسازند وچرک حمام از ادویهٔ شدید النفع مثبت
چون در مراهم اورام صلبه افتد واگر چرک حمام یافته نشود بدل آن خطمی ونطرون استعمال کنند واز اضمدهٔ جیده وقت تحلیل ضماد ایست که در خنازیر ذکر کردیم وضماد
نابرلیس وقوما دن وچون ورم شدید الغلظ باشد از سرکه چاره نبود ولیکن واجبست که استعمال سرکه وادخال او در ادویه در اواخر باشد نه در اول آن وانگاه باید که مبالغه
در تلیین واقع شود ومع ادخال فترات تلیین با استعمال سرکه آهستگی وملایمت نمایند واگر باستعمال او ملایمت نکنند بعصب ضرر کند وتحجر نماید وطبیب استعمال سرکه
بیشتر در انجا نماید که ورم در عضو لحمی باشد مثل آنکه در طحال بود وگاهی طلای وضع بسرکه کنند وتبخیر بدان نمایند بعده طلا بمثل جاوشیر پس اشق وابتدا باندک رقیق
کنند بعد از ان در قوت زیاده نمایند بعده بتلیین تدریج کنند وواجبست که بر ورم روغن لین که در ان قبض نباشد استعمال نمایند وآن موافق تر از آب ست
وخصوصاً روغن شبت مرتب از شبت رطب وانچه از صلابات در اوتار وعصب باشد معالجه بمقطعات نمایند واز معالجات جیده بهر این تبخیر از سنگ گرم
خصوصاً سنگ آسیاست که بران سرکه ترش پاشیده باشند وبهتر چیزها که از ان تبخیر کنند مارقشیشا است ولازمست که مبالغه در تبخیر وتدخین نمایند تا آنکه عرق
ظاهر گردد وگاهی طلا بمارقشیشا بسرکه سوده میکنند ونفع میکند وواجبست که درینجا نیز در استعمال سرکه آهستگی نمایند تا تعریق لطیف وتصلیب کثیف نکند وقوت
عصب را بافراط فاسد ننماید وآن در ابتدا اردیست پس بهر استعمال او فترات نمایند ودر میان آن تلیین کنند وچون ابتدا نمایند تبخیر عضو کنند بدانچه ذکر کردیم
ودران هنگام طلا با دویه موافقه نمایند واین در عضو لحمی اسلم ست **مجوسی** گوید که اگر حدوث سقیروس از قبیل بقایای ورم حار از کثرت استعمال ادویهٔ مبردهٔ قابضه
بران وتجمد وتصلب ماده باشد پس علاج آن باشیای ملینهٔ مسخنه نمایند وآن اشیائیست که اسخان آنها در درجهٔ ثانی وثالث وتیبیس آنها در درجهٔ اولی باشد واز ادویهٔ
که چنین باشد مغز ساق گاو با موم وروغن بنفشه بهت وپیه گوزن ونرگاو وپیه خرس با مقل بگدازند واستعمال کنند ویا مرهم داخلیون استعمال نمایند ویا بگیرند مقل ازرق
واشق هر واحد پنج درم مرزنجوش تازه باریک سوده سه درم پیه قاز ده درم مقل واشق را با آب گرم حل کرده با دویه آمیزند تا مثل مرهم گردد وبر ورم صلب بدان ضماد
نمایند واما ورم صلب هرگاه از ماده سوداوی باشد که بسوی عضو بریزد ویا دران تولد کند پس علاجش بشرب ادویهٔ مسهله منقی سودا مثل مطبوخ افتیمون وشرب
ماء الجبن مرتب از پنیر مایه باین سفوف کنند **صفت آن** هلیلهٔ سیاه پوست هلیلهٔ کابلی هر واحد هفت درم افتیمون بسفایج هر واحد چهار درم نمک نفطی
یکنیم درم همه را باریک کوفته سه درم با ماء الجبن بمقدار حاجت بدهند وپرهیز مریض از اغذیهٔ غلیظهٔ مولد سودا مثل لحوم بقر وعدس وکرنب وتمکسود ولحم بز ونمانند
آن کنانند وبر موضع مرهم داخلیون ضماد کنند ویا باین ضماد **صفت آن** بگیرند اشق ومقل وبارزد مساوی ودر هاون باندک چربی ماکیان وبط وروغن بان
ویا روغن سوسن بسایند تا مثل مرهم گردد وبر پارچه طلا کرده بنهند ویا این ضماد بعمل آرند بگیرند انجیر سفید شیرین ودر آب خوب بجوشانند تا آنکه پخته شود پس بسان آرد حلبه
وبزر کتان وخطمی سفید مساوی بانداخته در هاون باندک روغن سوسن بسایند تا هموار گردد وبر ورم ضماد کنند که این در تحلیل وتلیین نافع ست **ضماد** محلل اورام
صلبه بگیرند پیه شیر وپیه خرس وپیه گوزن هر واحد پنج درم مقل واشق وجاوشیر هر واحد دو درم وشحوم را بروغن گل بگدازند وصموغ را بآب گرم بسایند وهمه را
آمیخته بر ورم بمالند وایضاً میعهٔ سائله بازیت کهنه گرفته بر ورم بمالند **طبری** گوید که در ابتدا فصد باسلیق از هر دو دست کنند ودر میان هر دو فصد فاصله
چند روز حسب اقتضای قوت مریض دهند بعد از ان اگر مانعی نباشد بحیلیکه در معالجهٔ سرطان مذکور شد استفراغ ماده نمایند وچند روز بگذارند پس مطبوخ افتیمون
که نسخهٔ او در علاج مالیخولیا مسطور شد تنقیه کنند واز اغذیه بقلیل تر از لطیف ترحتی الامکان اقتصار ورزند واز اغذیهٔ غلیظه بالکل منع نمایند تا خورش باشد
یا میوه وامر بنشستن در چشمهٔ نطرونی وکبریتی وشرب آبهای آنها کنند که این استیصال او کند وبرود معجونیکه برای ابتدای این ورم ابو ماهر موسی بن سیار
ترکیب داده اینست **نسخهٔ آن** عصارهٔ غافث خالص افتیمون هلیلهٔ سیاه وکابلی ایارج فیقرا هر یک ده درم اسقولوقندریون وآمله هر واحد پانزده درم
افسنتین رومی اصفر طری وگاوزبان هر یک پنج درم ساذج هندی وبوزیدان وتودری وشیطرج ومصطکی هر یک سه درم همه را باریک سائیده بمویز منقی سرشته
در پنج روز دو مثقال از ان استعمال کنند پس اگر حاجت طبیعت نماید از ین بی شک صحت یابد واگر حل نکند باندک سقمونیای مشوی در سیب بقدری تیمار آن قوی سازند
واین معجون تنها با پرهیز از استحکام این ورم هنگام ابتدای آن منع کند وآنرا ببرد پس اگر ابتدای این ورم در بلبی باشد که بهواهی او معین مرض بود بطریق ...

یا تولید سودا مریض پیدا دیگر که هوای او معین طبیعت بر مقابله مرض باشد نقل کنند پس هرگاه این مرض زیادتی کند و هنوز حس عضو زائل نشود بدوای
مذکور علاج کنند و در معالجهٔ او اینقدر زیاده نمایند که دائم این ضماد استعمال کنند بگیرند مرهم داخلیون و مرهم اسربج که هر دو در معالجهٔ سلعه مذکور شده هر واحد
پنج درم آرد ترمس ده درم جوز الخشب که آن عود زنجی ست و خاک زفت و یا زفت که دران بو نباشد یا هر دو هفت درم همه را در آب کشنیز سبز حل کنند و این تنها
برای تحلیل این ورم نافع ست و بقراط ذکر کرده که کشنیز حار یابس ست و بران استدلال نموده که آن تحلیل خنازیر و اورام صلبه میکند و جالینوس ازان در ادویهٔ
مفرده بیان نموده و اگر این قول او صحیح نبودی جالینوس این ضماد را باین آب ذکر نکردی و این ضماد مع لزوم پرهیز و تلطیف غذا این ورم را البته می برد
و ایضاً این ورم را باین قیروطی ضماد میکنند بگیرند اسرب محکوک پنج درم مرداسنگ سه درم موم مصفی ده درم و این را بزیت بجوشانند و بلعاب حلبه و تخم کتان
تسقیه نمایند بعده از آتش فرود آرند و حل کنند تا آنکه مخلوط گردد این ضماد را احرانیان اسقیا نامند و آن مجرب ست و ملاک امر در معالجهٔ این ورم کثرت استفراغ
باشیای موافقه و پرهیز مریض ست و اما چون مستحکم شود و حس عضو برود پس آنچه دران حاصل شود البته مستحیل و متغیر نگردد و هرگاه مستحیل نشود از حال او متغیر
نشوند و آنرا علاج نبود ابن الیاس گوید که تنقیهٔ بدن از خلط غالب بران نمایند باین طور که هر صبح جلاب از اصل السوس و بادرنجبویه هر واحد سه درم در گلقند
ده درم بنوشانند و غذا عزورهٔ نخود و مغز قرطم دهند و چون نضج در قاروره ظاهر شود استفراغ بدان مطبوخ افتیمون یا حب آن کنند و یا بگیرند سنای مکی هفت درم
بادرنجبویه اصل السوس هر واحد سه درم بادیان دو درم و با شکر سفید پانزده درم جوشانیده صاف نموده با معجون نجاح هفت مثقال سحرگاه بنوشند و بگیرند پیه شیر
و خرس و روباه و پلنگ و شحوم جوارح طیور و همه را بگدازند و بادی هیعه و مقل و مصطکی مخلوط کرده بدان طلا کنند صفت ضماد دیگر محلل اورام صلبه بزرکتان تخم
کنوچه تخم خطمی هر واحد ده درم حلبه پنج درم انجیر سفید بست درم همه را با انجیر در ماء ان بکوبند تا هموار گردد بر ورم طلا نمایند خجندی وغیره مینویسند که هر صباح
مطبوخ بادرنجبویه و گاوزبان و اصل السوس و بادیان با گلقند بدهند و غذا حمصیه بلحوم فاخته لطیفه سازند و اجتناب از اطعمهٔ مولد سودا مثل عدس
و برنج و مانند آن کنند و استحمام خفیف استعمال کنند و در حمام مکث ننماید کرد و تنقیه بمطبوخات نمایند که دران سنا و بسفایج و غاریقون و بلیلهٔ سیاه و کابلی
باشد و اگر عضو ضعیف الحس گردد عسر البرء باشد بر مقدار حس او و دران هنگام باید که مدام ازان امالهٔ ماده بفصد و اسهال بمخرجات سودا کنند تا ضرر او عظیم نگردد
و اغذیهٔ محموده مثل چوزهٔ مرغ و دراج و مزورات خورانند تا ورم زیاده نشود و علاج اورام صلب و علاج نقرس بارد با هم نزدیک ست آنرا مطالعه باید کرد صفت
دوای نرم کننده خاکستر برگ کرنب و راتیانج و اشق و مقل همه بسرکه حل کرده بر بندند و پیه بط با خطمی نرم کننده است گیلانی گوید که در علاج این مبادرت بتنقیهٔ
بدن از خلط فاعل کنند و اگر علامت خون ظاهر باشد تنقیه بفصد نمایند بعد ازان با دویهٔ مسهلهٔ مخصوصهٔ ماده بعد نضج آن و اگر علامت خون ظاهر نباشد
اولاً نضج ماده نمایند پس مسهل استعمال کنند غیر آنکه درین صورت تنقیه یک دفعه ننماید کرد بلکه بدفعات نمایند نضج دهند پس استفراغ نمایند و همچنین تا هنگامیکه
نقای تام حاصل گردد بعد ازان اصلاح غذا کنند تا خلط نیک عوض مادهٔ متحلل تولد کند و در بعض اوقات مفرحات مقوی قلب دهند چه ماده سوداویست
بعد آن تدبیر قطع مادهٔ منصب بعضو بمالش عضو مقابل او یا بطلای زفت بر عضو مقابل کنند و تدبیر تحلیل مادهٔ باقی نمایند باینطور که بر عضو ملینات ضماد
مثل شحوم نهند و بعد لینت ماده دوای محلل که تحلیل او قوی نباشد بران گذارند پس اگر چیزی از ماده باقی ماند بتکرار تحلیل آن نمایند تا آنکه ماده بتمامه فانی گردد
لیکن محلل عضو متخلخل باید که ضعیف‌تر از محلل عضو متکاثف باشد و همچنین محلل عضو لین بنسبت محلل عضو صلب و درین باب تعاهد حمام کنند مگر استکثار آن
ننمایند بلکه استعمال او در اوقات متباعده باشد و رطب بود و دران آبزن استعمال کنند و دران حشایش مرخیه مثل تخم خطمی و خبازی و روغن بنفشه و جز آن زیاده
نمایند و همواره ازین تیز پرهیز نمایند تا آنکه بالکلیه زائل گردد انطاکی گوید که صلابات گاهی از ورم رخو بعینه عارض شود و چون علاج آن بد گردد چنانچه سرد شود یا خشک گردد
بغیر تحلیل و در علاج این قسم گاهی جهلا ابتدا بتنقیهٔ خلط سوداوی میکنند بجهت علم ایشان که صلابات نشود مگر از سودا و حال آنکه علاج این در بادی الرای تسخین
عضو بود بدانچه در ورم رخو گذشت و ترطیب او بادهان حاره چون روغن پسته و بادام مثل یاسمین یا زنبق و بضمادات مانند بزر و خطمی و آنچه در سرطان بیاید
روغن کنجد و روغن گاو و مسکه را درین فصل نیک ست و اما آنچه از ورم صلب اصالةً باشد علاجش تنقیهٔ خلط ست و فصد گاهی بسبب افراط خلط در کمیت بود و گاهی

بسبب حرارت در کیفیت خاصه و لهذا گاهی فصد در سوداوی کرده میشود و درینجا چیزی از مطبوخ افتیمون و شربت فواکه شیرین کرده نافعتر نیست و گاهی حاجت مسهل لاجورد هم گردد پس هرگاه بقای ماده بیقین شود علاج بوضعیات مذکوره نمایند و دیگر در غدد با کیان بعضیه آن و مثل آن ادام در مواد اقتصار و رزنداولی باشد در بهشت گفته که علاج این ورم بعلاج سلع نمایند انتهی

مسامیر

وآن جمع مسمار است و مسمار عقده مستدیر سفید مثل سر مسمار بود و مسامیر از بهر آن گویند که در پوست جای کرده و در گوشت نشسته باشد و شکل او مستدیر هیچو سر میخ بود و رنگ آن سفید از بهر آن باشد که ماده آن رطوبتی بود افسرده و بسیار باشد که از خراش جلد و بعد خراجات و عقب علاج آن عارض شود بعده در جسم کثرت نماید و اکثر آن در پای و انگشتان پای و در اسافل بدن حادث شود و از راه رفتن باز دارد و مسامیر نزد بعضی از اقسام ثالیل است و بعضی دیگر از انواع غدد شمرده اند چنانچه جرجانی و ایلاقی مینویسند که نوع دیگر است از غدد که آنرا مسامیر گویند و آن چیزی باشد هیچو ثولول نگونسار یعنی چنانکه ثولول بیرون پوست باشد این اندرون باشد در گوشت نشسته **علاج** باید که آنرا شق کرده مثل سلعه بیرون آرند و اگر اخراج آن ممکن نباشد مدام بدست بکوبند و بمالند و لزوم بستن اسرب بران کنند و انزروت و نوشادر و زنگار به آب صابون سرشته طلا کردن از علاج خاص او نوشته اند باقی علاجش از بحث غدد و ثالیل اخذ کنند و بسا است که اگر علاج این نکنند سرطان گردد کذا قال الشیخ

سرطان

عبارتست از ورم سوداوی صلب تیره رنگ موذی مولم که تولد او اکثر از سودای احتراقی محترق از ماده صفراوی صرف و یا محترق از ماده بلغمی مخالط صفرا بود و گاهی از سودا محترق از سودا باشد و از سودای صرف دردی خون حادث نشود پس اگر ماده او سودای صفراوی بود البته متقرح گردد و این بدست و آنچه از احتراق بلغم و قدری صفرا افتد اکثر آنست که متقرح نگردد و این عسر العلاج است و گاهی متقرح شود و اگر ماده از سودای محترق باشد درد و سوزش او صعب بود و ریش نگردد **و فرق** درین ورم و سقیروس آنست که سرطان با درد شدید و سوزش و ضربان و سرعت ازدیاد و انتفاخ بود و در حوالی این رگها ظاهر گردند و سرخ نباشند چنانچه در فلغمونی بلکه مائل بسیاهی و تیرگی و سبزی و ایضاً غالباً حدوث این ابتداً باشد و غالباً حدوث ورم صلب انتقالی از ورم حار بود و ایضاً سرطان گاهی متقرح گردد و ایضاً فرق با سقیروس حقیقی آنست که سرطان را حس در موضع متورم بود و آنرا البته حس نباشد و اکثر این در اعضای متخلخل عارض شود و لهذا در زنان اکثر افتد و ایضاً در اعضای عصبیه و رطبه مثل پستان و رحم در زنان و مردان را بیشتر در حوالی حلق و حنجره و در خصیه و قضیب و در امعا و معده و ایضاً در روی و سایر مواضع رطبه افتد و هرگاه بر پشت عارض شود در اکثر قاتل بود و در ابتدای عروض خفی الحال باشد و چون سرطان ظاهر شود امر معرفت او مشکل تر بود در اول ظهور او در اکثر امر اجده علامات او پدید آید و در ابتدا بقدر بادام یا باقلای کوچک بسیار سخت گرد شکل تیره رنگ باشد و در موضع آن اندک حرارت بود بعد ازان زیاده شود تا آنکه مثل خربزه گردد و هر چند که زیاده گردد رگهای تیره و سبز شبیه بپای خرچنگ پدید آید و بشعله آتش ماند که پیوسته ملتهب باشد و درد و سوزش و التهاب و ضربان بمقدار کم و بیشی آمیختن صفرای سوخته با سودا بود و چون سرطان متقرح شود قرحه سیاه هولناک ظاهر گردد و لب او غلیظ سرخ یا سبز منقلب بخارج باشد و در ان شبیه بشحم بود و ازان زرداب بدبو سیلان کند و با درد و سوزش خفقانیت و غشی شود **بالجمله** از سرطان بعضی شدید الوجع و بعضی قلیل الوجع و ساکن بود و بعضی متمادی بتقرح گردد و بعضی غیر متقرح باشد و گاهی متقرح بغیر متقرح منتقل شود و گاهی علاج او باهن بسوی تقرح بگرداند و لبهای او را غلیظتر و صلبتر کند و این ورم مسمی بسرطان بسبب یکی از دو امر باشد یعنی یا بسبب تشبث او بعضو مثل تشبث سرطان بصید کننده او و یا بسبب صورت او و استدارت آن در اکثر مع رنگ او و حدوث عروق او مثل پایهای آن گردد **و بدانند** که ماده این مرض مفسد حاد غائص است چون مستحکم گردد به نشود بخلاف ماده صلابت و ایضاً بخلاف ماده جذام که ماده او اگرچه حاد مفسد است لیکن باین مرتبه نیست و نه غائص است بلکه منتشر در ظاهر بدن بود و لهذا جذام طول کند و ایضاً به شود مثبت سرطان المتاصل مرضی است بغایت صعب خطرناک که طمع در اصلاح آن نباید داشت و اگر در آغاز برسند و تدابیر صائبه بکار برند میشاید که توقف کند و از زیادتی باز ماند **علاج** فصد کنند و زلو بچسپانند و بعد نضج از منضج سودا و مسهل سودا و ماء الجبن تنقیه نمایند و بتسکین حرارت جگر کوشند و چیزهائیکه در ان حدت بود استعمال نکنند و خوردن اطریفل غددی مجربست و سنگ آسیا و سنگ آهن تیز کرده و اسرب با آب عنب الثعلب سبز و آب کشنیز سبز باهم بسایند پس همه آمیخته روغن گل افزوده طلا کنند تا ورم را از زیاده شدن بند بعد ازان

سفیدهٔ ارزیز گل ارمنی آب کاهو بروغن زیت آمیخته طلا نمایند تا محافظت از تقرح نماید واگر متقرح گردد سفیدهٔ ارزیز توتیای مغسول بروغن گل طلا سازند تا اندمال یابد وگویند که اگر سنگ پشت مجموع سوخته بروغن گاو طلا نمایند سرطان متقرح را مجرب و بیعدیل ست و در بیاض استادی مرحومی مسطورست که روغن سیاه را خوب جوش داده سرد کرده استخوان پشت سنگ پشت تازه باشد یا خشک کوفته در روغن انداخته حل سازند چون غلیظ شود طلا نمایند که سرطان وجمیع قروح را نافع ست واسرب سوخته نیز مجرب نوشته اند وبعضی اطبای هند مینویسند که برای سرطان که از اڈ هیٹ گویند آمله منقی شب در بول مادهٔ گاو نازاییده ترکنند وصبح ساییده طلا نمایند وبالایش برگ نیم نیمگرم کرده بربندند وگویند گیاه کندره پونجی که بطرف میوات میباشد اگر آنرا در بول گاو نازاییده بسایند وبرسرطان طلا کنند آنرا زائل میکند واگر برنج سرخ مقدار چهار درم در دوغ گاو خوب بپزند تا مثل مرهم گردد و بر موضع سرطان بنهند پس منع کند آنرا از زیادتی در ابتدا و از تقرح بعد از آن وتنقیه واندمال متقرح نماید وبهترین ادویه استخوان گربه ست که بآب هلیله وبلیله وآمله سوده طلا نمایند **ضماد** حکیم علوی خان که در ازالهٔ سرطان متقرح از مجربات است پوست انار عدس مقشر گل مغره هر واحد یکتوله کوفته بیخته در خشش توله قند سیاه کهنه سه ساله واگر زیاده از سه سال باشد بهتر بود با هم آمیخته بکار برند واز خواص این دوا آنست تا که در قرحه فسادی وآفتی باشد تمام دوا بر قرحه میماند وچون دوا بقدر یکحبه نیز آنجا نماند پس بدانند که قرحه بصحت انجامید داء الاکلة وقروح خبیثه را هم نافع ست و در بیاض حکیم اجمل خان مسطورست که ادویه رابع قند مساوی گرفته بآب سحق کرده استعمال نمایند لیکن باید که گرد سرطان مثل حلقه ضماد نمایند وبالای سرطان از دوا هیچ نباید نهاد که بی این نفع نمی بخشد **مرهم سرطان** معمول ومجرب حکیم بقا خان شنگرف فلفل سیاه کات سفید زردچوب هر یک یکدرم ترپهله سه درم برگ بهی که خشک شده افتاده باشد یکدرم جدا جدا کوفته بیخته سیماب موم سفید هر یک یکدرم روغن گاو بقدر حاجت موم بروغن گداخته جمله را یکجا حل کرده مرهم سازند وبر سرطان و دمل بر پارچه طلا کرده بچسپانند وگرد اگرد سرطان دو قطعهٔ اسرب را بآب کشنیز سبز وسرکه باهم ساییده طلا نمایند **ایضاً** که درد بنشاند وجراحت را باصلاح آرد صندل سفید یکدرم بوش دربندی اقاقیا هر یک دو درم شیاف مامیثا موم سفید هر یک چهار درم سرطان سوخته یکعدد روغن گل قدر حاجت بدستور مقرر مرهم سازند وبعمل آرند **ایضاً** برای سرطان وقروح پستان از بیاض مجربی منقول زبان هنگ سوخته یکعدد درسکپور سنگ جراحت تنزوی خطائی دانهٔ هیل انزروت هر یک دو ماشه کافور بهیم سینی شنگرف رومی صندل هر یک سه ماشه فلفل گرد بست و یکعدد روغن گاو دو دام **اقوال حذاق** شیخ میفرماید آنچه توقع در علاج او باید داشت آنست که چون ابتدا کند پس گاهی ممکن بود که منع کنند حتی که بر حال خود باقی ماند تا زیاده نشود ویا حفاظت نمایند تا متقرح نگردد وگاهی در بعض احیان اتفاق افتد که سرطان مبتدی به شود واما مستحکم به نشود وبسیار باشد که در باطن سرطان خفی عارض شود و در ان صلاح مثل آن باشد که بقراط گفته که حرکت ندهند پس اگر حرکت دهند بسا است که مؤدی بهلاکت گردد واگر ترک نمایند ومعالجه نکنند پس گاهی مدت طول کند مع سلامت وخصوصاً چون اصلاح اغذیه کنند وغذائیکه تبرید وترطیب نماید ومادهٔ ساکن سالم پیدا کند مثل ماء الشعیر وماهی رضراضی وزردهٔ بیضهٔ نیمبرشت ومانند آن اختیار نمایند واگر در انجا حرارت باشد دوغ گاو تازهٔ مسکه صاف کرده بدهند وبقول رطبه حتی که کدو بخورانند وگاهی سرطان کوچک مستحمل قطع باشد واگر ممکن بود که بچیزی باطل گردد پس امکان است که باطل شود بقطع شدید الاستیصال متعدی بطائفهٔ که قطع او از منشیف ورم سیال بجمیع عروق ساقی آن بود حتی که از ان چیزی باقی نماند وبعد از ان خون بسیار از ان سائل گردد وتقدم تنقیهٔ بدن از مادهٔ ردیه باسهال وفصد کنند بعده حفظ او بر بقای او باغذیهٔ جیده در کمیت وکیفیت وتقویت عضو بر دفع نمایند باوجود آنکه قطع او در اکثر اوقات شر او افزاید وگاهی بعد قطع بداغ حاجت افتد وگاهی در داغ خطر عظیم بود چون سرطان قریب اعضای رئیسه ونفیسه باشد وبعضی قدما حکایت کرده اند که طبیبی قطع پستان مسرطن از بیخ او نمود پس در پستان دیگر سرطان پیدا شد گویم که ممکن ست که پستان ثانی در طریق سرطان کردن باشد در این حالت را موافق افتاده باشد وممکن ست که بسبیل انتقال ماده باشد واین ظاهر ترست **ذکر ادویهٔ موضعیه** برای سرطان که بدان ارادهٔ چهار غرض کرده میشود یعنی ابطال سرطان اصلا واین دشوارست ومنع از زیادتی ومنع از تقرح وعلاج متقرح پس آنکه بدان ارادهٔ ابطال سرطان کرده شود دران مثل دوائی اختیار کرده شود که در وی تحلیل باشد برای آنکه از مادهٔ ردی حاصل شده ودفع باشد برای آنکه مستعد برای حصول بود در عضو از ان وشدید القوة والتحریک نباشد

ولهذا واجبست که دران از ادویهٔ لذاعه اجتناب ورزند و ازین جهت انچه ادویهٔ جیده دران از معدنیات باشد مغسول بود مثل توتیای مغسول وگاهی بدان اندر روغنها مثل روغن گل و موم و روغن خیری مخلوط کرده میشود و اما منع زیادتی پس توصل کرده شود بدان بتجسیم ماده و اصلاح غذا و تقویت عضو بادویهٔ رادعهٔ معروفه و استعمال لطوخات معدنیه مثل حکاکهٔ سنگ آسیا و سنگ مسن و مثل لطوخ مرتب از حکاکهٔ محکوک از صلایهٔ و دستهٔ اسرب برطوبت مصبوب بر صلایه مثل روغن گل و مثل آب کشنیز و آیضا تضمید بآب غورهٔ کوفته جید نافع ست و آنکه بدان اراده بمنع تقرح کرده شود پس لطوخات مذکوره برای منع زیادتی ست اگر دران سوزش نباشد پس آن همه نافع ست خصوصًا چون بحکاکهٔ مذکور از دسته و صلایهٔ اسرب آمیخته شود و هرگاه فی الجمله گل مختوم یا گل ارمنی یا زیت انفاق یا آب حی العالم با سفیداب اسرب باشد که این ترکیب نیکوست و انچه بلیغ النفع ست تضمید بسرطان بنیری تازه ست و خصوصًا با قلیمیا و اما علاج متقرح پس انچه برای آن جید ست اینست که پارچهٔ کتان در آب عنب الثعلب تر کرده مدام بران دارند و هرگاه قریب خشک شدن رسد بران آب او چکانند و یا بگیرند مغز گندم و کندر و سفیدهٔ ارزیز هر واحد یکدرم گل ارمنی و گل مختوم و صبر مغسول هر واحد دو درم همه را سائیده بر سرطان رطب بطریق ذرور و بر یابس بطریق مرهم مرتب بروغن گل استعمال کنند و نفع میکند آنرا دواء التوتیا یا توتیای مغسول بآب خرفه یا لعاب اسبغول **صاحب کامل** گوید که سرطان چون مستحکم و بزرگ گردد ممکن نیست که آن علاج قبول کند و بعید ست که به شود و قومی قطع او بآهن میکنند چون در عضوی استیصال و قطع او ممکن بود حتی که از بیخ او چیزی باقی نماند اما هرگاه دران این ممکن نباشد پس مخاطرهٔ او از چند وجوه باشد یکی آنکه گاهی در عضو شرائین و عروق بزرگ بود و از ان خروج خون چندان عارض شود که بر مریض خوف باشد و اگر عروق و شرائین ببندند آفت باعضای رئیسه رسد که از ان این عروق و شرائین منشو کرده باشد و ایضًا ممکن نیست که اصل آن عضو باشد و اما هرگاه این ورم را در ابتدای او دریابند باید که اولًا فصد از عروق موافق عضویکه دران ورم باشد از جانب علیل گیرند چون قوت و سن و مزاج و فصل و مانند آن مساعدت کند و اگر مرض بزن باشد می باید که اعتنا بادرار حیض نمایند و تنقیهٔ بدن با دویهٔ مخرج مرهٔ سوداء کنند مثل طبیخ افیتمون و غاریقون و غیره از ادویه که استفراغ خلط سوداوی نماید و باید که بر استعمال آن یکدو دفعه اقتصار نکنند بلکه بیشتر تا آنکه بدن از ان خلط پاک گردد و این حب موافق ست برای استفراغ خلط سوداوی و مرهٔ سوداء بگیرند هلیلهٔ سیاه یکدرم افیتمون یکدرم اسطوخودوس بسفایج هر واحد یکنیم درم نمک نفطی دو دانگ خربق سیاه نیم درم غاریقون یکدرم همه را با یک سائیده بآب سرشته حبها سازند شربتی از سه تا چهار درم و چون استفراغ بدن از ان خلط نمودند می باید که تدبیر به ماء الجبن و تدبیر معتدل مائل برطوبت مسکن حدت سوداء نمایند تا انچه در بدن پیدا شود خون نیک باشد و مسکن مریض در جای معتدل الهوا مقرر کنند و با غذیهٔ محمود الکیموس غذا سازند مثل لحوم بچهٔ بز و جوجهٔ مرغ و بچهٔ میش و ماهی رضراضی مرتب بطبیخ نیک با بقلهٔ یمانی و کدو و تطفیه دایضًا ماء الشعیر و ماء الجبن و سفوف مسهل سوداء خورانند و اما انچه بر عضو علیل گذارند باید که در اوائل امر قبل استفراغ ادویه که منع و دفع ماده باعتدال نماید چون آب عنب الثعلب و آب کاسنی و کاکنج و کشنیز و مانند آن باشد و چون استفراغ بدن و تنقیهٔ او از خلط سوداوی کردند ادویهٔ محلله باعتدال استعمال باید کرد مثل دواء مرتب بتوتیا **صفت آن** توتیای کرمانی سوده مغسول و مرداسنگ و سفیداب ارزیز هر واحد یکجزو موم ربع جزو اول کوفته بیخته موم را در روغن گل گداخته ادویه آمیخته مرهم سازند و دوای مرتب بقلقطار منسوب بجالینوس استعمال کنند و مرهم زنجفر و مرهم رسل این را و سائر اورام صلبه را نافع ست و چون سرطان متقرح گردد معالجه باین مرهم باید کرد **صفت آن** بگیرند سفیدهٔ ارزیز و توتیای مغسول مساوی در روغن گل و آب عنب الثعلب یا آب خرفهٔ سبز یا آب کشنیز تر یا لعاب اسبغول یا آب کدو یا آب خیار هر چه از ینها حاضر باشد سائیده بر متقرح نهند و گاهی این دوا را قبل از تقرح می نهند زیرا که از تقرح او منع میکند و این دوا آنرا نافع ست **صفت آن** بگیرند هاون اسرب یا ارزیز و دستهٔ اسرب و دران گل ارمنی یا گل مختوم انداخته با سرکهٔ ممزوج بآب و یا با شیر شتر خوب بسایند تا آنکه سیاه گردد و بر سرطان متقرح طلا نمایند و اگر با وی حی العالم در روغن گل بسایند نافع باشد باذن الله تعالی **ابن الیاس** گوید که در ابتدا فصد کنند و هر صبح جلاب از تخم کاسنی و اصل السوس هر واحد سه درم با شکر سفید ده درم بنوشانند و غذا مزورهٔ نخود و ماش بمغز بادام و بعد ظهور اثر نضج در قاروره تنقیهٔ سوداء بطبیخ افیتمون و غاریقون نمایند و مبالغه در تنقیهٔ بدن از ان خلط کنند و یا این حب بخورانند و نسخهٔ این حب

که در قول صاحب کامل گذشت لیکن در اینجا وزن سماق یکدانگ و غاریقون نیم درم و هلیلهٔ کابلی یکدرم عوض خربق سست و آب کرفس جهارسازند و این کنشربت
و یا ماء الجبن با افتیمون بدهند و بعد تنقیه هر صبح سکنجبین بزوری ده درم در آب گرم حل کرده بنوشانند و غذا زیرباج لحوم تیهو و ماکیان وغیره که مذکور شد و اگر با حرارت مزاج
باشد غذا ماء الشعیر با بچهٔ مرغ سازند و ایضاً بعد تنقیه ادویهٔ محلله مثل توتیای مغسول بروغن گل و روغن خیری بر ورم نهند و از نهادن ادویهٔ مفتحه التحلیل و قوی التحلیل
بر عضو متورم حذر کنند و چون سرطان متقرح گردد و از آن زرداب سیلان نماید استعمال این مرهم اوراانفع بود توتیای مغسول و گل مختوم و گل سرخ و گل ارمنی مساوی
در هاون رصاص بدستهٔ آن با روغن گل سحق بلیغ نمایند و طلا کنند و این دوا نیز نفع بلیغ نماید بگیرند سرطان نهری تازه و سحق کرده بران نهند هر روز یکمرتبه یا دو مرتبه
و یا بگیرند خاکستر سرطان با قیروطی روغن گل و بدستور مرهم استعمال نمایند **خجندی** و ابو منصور گویند که در اوائل فصد الکحل و رگهای مناسب موضع او کنند و خون
بقدر احتیاج بیرون آرند و از اغذیهٔ مولد سودا و صفرا مثل عدس و قنبیط و بادنجان و لحم وحشی و البقر و شراب سیاه غلیظ و مانند آن که خون غلیظ پیدا کند و از جملهٔ اغذیه
و ادویهٔ حاره که خون را سیاه کنند اجتناب نمایند و هر صباح شربت ازگاوزبان و تخم کاسنی و بادرنجبویه و اصل السوس با شکر بنوشند و غذا آش یا ماء الشعیر
بمغز بادام یا بچهٔ مرغ و لحم خرفان و بعد ظهور آثار نضج در اول تنقیهٔ متواتر با دویهٔ مطبوخهٔ مسهل سودا مثل سنا و بسفایج و افتیمون و اسطوخودوس و هلیلهٔ سیاه
و کابلی و مانند آن کنند و ماء الجبن بترنجبین و افتیمون آنرا انفع کند و باید که در نضج و تنقیهٔ مادهٔ این مرض مبالغه نمایند زیرا که چون عظیم و تمام شود علاج او به ملایمت
نمایند تا متقرح نگردد و این چنان باشد که از تسخین فی الحال از ادویه و اغذیه وغیره حذر کنند و ببقول بارده تبرید آن نمایند و اگر متقرح گردد این ضماد بود که
بکار برند نشاسته و سفیداب و کندر و صبر و گل ارمنی بروغن گل مرهم سازند و بهند پس اگر شدید الرطوبت باشد بران خشک بپاشند و نیز از آنکه گفته‌اند سرطان را
مرات بسیار از سودا اسهال نمایند بعد از آن اگر متقرح باشد زنگار یا دوای حاد بران نهند و انکشش با رچه آب سرد تر کرده نهند و عضو را بربندند بنوعی که بسوی آن
سیلان کند پس این ممکن است که اصول او متآکل گردد و ماده بسوی آن سائل نشود و بالینوس نوشته که امید این دارم از قول بقراط و محمد بن زکریا گوید که من هم
که این در ملاحظهٔ او بیفزاید و ایضاً گوید که من بسرطان که در پیچ گوش مردی بود بعد از انکه متقرح شده بود زنگار پاشیدم و آنرا اندک اندک میخورد و بسیار سود را نکرد
و امید صحت او بدان کردم و گفته که خوردن لحوم افاعی مطبوخ با آب و نمک و شبت و شراب ریحانی تنقیهٔ بدن و نشفه مادهٔ سرطان از آن میکنند و ملح افاعی همچنین
فعل کند و ایضاً قویتر از انست **ابن هبة الله** گوید که چون طبیب این مرض را در ابتدای او دریابد فصد باسلیق نماید و استفراغ بدن بمطبوخ افتیمون
مکرر کند تا آنکه بدن پاک گردد و مریض را دوائی بنوشانند که تسکین حدت نماید مثل ماء الشعیر و شیرهٔ تخم خرفه و تخم خیارین و از اغذیهٔ مولد سودا حذر کند و اگر
قوت ضعیف گردد باید که لحم ماکیان و بچهٔ آن و بچهٔ بز بخوراند و معالجهٔ ورم در ابتدا بانچه مانع و رادع باشد باید کرد و ادویه که در ان حدت باشد البته استعمال نکنند
و در آخر ادویهٔ محلله باعتدال مثل موم و روغن و صبر استعمال نماید پس اگر ورم ریش گردد این مرهم مرکب علاج نماید **صفت آن** سفیدهٔ ارزیز و توتیای مغسول
و مرداسنگ و گل ارمنی مغسول و عصارهٔ بارتنگ هر واحد دو جزو نشاسته و صمغ عربی هر واحد سه جزو ادویه را کوفته بیخته بران موم و روغن گل اندازند
و حوالی ورم را بگل ارمنی مسحوق در هاون رصاص بآب عنب الثعلب یا آب کشنیز طلا کنند پس اگر طبیب بعلاج او بآهن اقدام نماید و قریب او شریان
بزرگ و عصب کلان نباشد باید که آنرا از بیخ برکنند تا از آن چیزی باقی نماند و خون را بزودی بند نسازند بلکه رگهای گرداگرد او را بیفشارد تا خون غلیظ از آن
برآید بعد از آن بعلاج سائر جراحات با دویهٔ منقیه پس با دویهٔ ملحمه معالجهٔ او کنند و بقراط گوید که علاج سرطان بآهن هیجان مرض نماید و سبب هلاکت عاجل گردد
و چون با دویه تدبیر او نمایند زمانی طویل باقی ماند **جرجانی** و ایلاقی مینویسند که تدبیر صواب در علاج این مرض آنست که حفظ او نمایند تا بر مقدار خود بماند
و زیاده نشود و ریش نگردد و غذای سرد و تر بکار برند چون اسفاناخ و کدو و روغن بادام و هر وقت که آغاز علاج کنند اول بدن را از مادهٔ سودا پاک باید
و استفراغ درین علت بماء الجبن صواب تر بود و در هر چند روز چهار درم افتیمون در ماء الجبن باید داد یا در ماء العسل و اگر عوض ماء العسل افتیمون در هر چند روز
مطبوخ افتیمون با سکنجبین آمیخته دهند صواب باشد و هر چه در علاج مالیخولیا مذکور شد و هر چه در علاج جذام خواهد آمد علاج این مرض است و حرارت جگر با غذیه
موافق و اشربه و اضمده ساکن باید کرد و باعتدال باز آرند تا سوخته شدن خون باز دارد و ادویهٔ محلل قوی را درین علت مضرت زیاده از منفعت بود

وادویهٔ معدنیهٔ مغسول که تحلیل آن باعتدال باشد و سوزنده نبود سود دارد و توتیای مغسول که با روغن گل طلا کنند ممکن بود که مادهٔ غلیظ سرطان را بتمامه تحلیل کند
بآهستگی خاصته که زود دریابند و علاج ازین نوع کنند و کمتر ازین آن که بران حال بماند و زیاده نشود و من حکاکهٔ سرب را که بآب کاسنی یا کشنیز یا کاهو بسایند و توتیا
و سفیداب و صبر هر یک اندکی در دسته و صلایهٔ سرب سوده در ابتدای ظهور سرطان آزموده‌ام آنرا زائل میکند و گل مختوم و غیره که در قول شیخ گذشت بآب کاهو یا لعاب اسپغول
در دسته و صلایهٔ سرب سوده طلا کردن بغایت سودمندست و دیگر مردم که ریش گردد غوره کوفته ضماد کردن و سرطان متقرح تازه کوفته با قلیمیا ضماد کردن سود دارد خاصته اگر حرارت و سوزش و ضربان
باشد و گل ارمنی بسرکه حل کرده طلا کردن نافع و هرگاه ریش گردد خاکستر سرطان نهری و اقلیمیا هر یک برابر در قیروطی روغن گل و حکاکهٔ سرب بآب برگ خرفه و آب برگ کاهو
سوده بالعاب اسپغول طلا کردن سود دارد **طبری** گوید که بسوی مریض نظر کنند اگر آنرا قوت صالح باشد تنقیه بفصد کنند حتی که قریب غشی گردد و بر اغذیهٔ مولد
خون نیک مثل زیرباجات بلحوم جدی یا حملان صغار و بچهٔ مرغ و زردهٔ بیضهٔ نیمبرشت و نبیذ خوص و مانند آن اقتصار نمایند و حفظ قوت او فرمایند بعد ازان
استفراغ باین حب کنند **نسخهٔ آن** بگیرند خربق سیاه در شیر بز سه روز ترکرده خشک نموده ماهیزهرج حب الغار هر واحد سه طسوج حب النیل نیم دانگ شحم حنظل
یک نیم دانگ افسنتین رومی غاریقون هر واحد دو دانگ ایارج فیقرا نیم درم نمک نفطی سقمونیا هر واحد یک دانگ و دو شعیره کوفته بیخته بآب کرنب نبطی سرشته حبها
مثل فلفل سازند شربتی سه درم و ثلث بشوربای اسفیدباج هفت روز پرهیز دارند بعده این حب بخورند و بعد آن ده روز صبر کنند پس ازان یکشربت مطبوخ افتیمون
بنوشند بعده از شرب دوا باز مانند و بدن را راحت دهند و در ایام راحت اطریفل کبیر استعمال نمایند اگر مزاج او متحمل آن باشد استعمال او در هر سه روز بوزن یکنیم درم
کنند و غذا خفیف ترانچه بران قدرت باشد و صالح تر و کمتر در کمیت باشد و قریب چیزی از فواکه نگردند این استفراغ دائم استعمال نمایند مگر آنکه مانعی ازان باشد
پس اگر بینند که این معالجه دران اثر میکند و از حجم و صلابت او کم شود بران دوام نمایند و اگر این معالجه اثر نکند پس مس او با آهن دران خطرست و بعض اطبا ذکر کرده اند
که عروق او بدماغ اتصال دارد پس اگر بدین اراده آن کرده اند که فضول تجاوز میکند بسوی او از دماغ از عروق دقاق و از سائر اعضا درست ست و اگر اراده عروق
متشبثه او کرده که متصل بدماغ اند غلطی کرده پس اگر انسانی بر قطع او اقدام نماید و بران جسارت کند آنرا قطع کند بطوریکه شرح آن میکنم یعنی آنرا و حوالی او را ضماد کنند
بموم روغن که تسقیهٔ آن با سرب محکوک و لعاب اسپغول و لعاب بهدانه کرده باشند و آنرا شسته خوب حل کنند تا مخلوط گردد و ضماد این چند روز متواتر کنند تا آنکه نرم
کند بعد ازان بپارچهٔ درشت بمالند حتی که عروق حوالی او ظاهر گردد و غلیظ شود بعده ابتدا کنند در قطع عروق حوالی او و دراغ طرفی که ازان آغاز کرده بعد ازان آنرا
بصنارهٔ بگیرند و در قلع او استقصا نمایند حتی که استیصال آن گردد بعده موضع را بصوف که با موم هم آلوده باشند پر کنند بگیرند زوفای رطب و لعاب بهدانه و بموم روغن
معمول بروغن بنفشه یا میزد در هاون کرده آب عنب الثعلب بران انداخته حل کنند تا آنکه خوب ازان جذب کند و قوت آن اخذ کند پس بدان صوف آلوده
موضع سرطان را بدان صوف پر کنند و اسفنج تازه در آب عنب الثعلب تر کرده بالای صوف نهند تا از خشک شدن منع نماید و آنچه دران من تجربه کرده‌ام بهتر
آنست که بعد قطع هر روز شیر دختر از پستان بدوشند بعده آن مرهم نهند و بالایش آن اسفنج تا آنکه موضع ریم کند و تحلل ابتدا نماید و بریم در شیح بقایای او بگدازد و ازان پاک شود و موضع خشک
گردد و ضماد کنند ازانکه او را مس نمایند با دویهٔ حاده پس هرگاه مده کرد و موضع نرم شد صحت یابد الا آنکه زمانهٔ صحت او بعید گردد تا آنکه آنچه در عروق متصل آن باشد فانی شود و خون صاف گردد
و بهتر چیز برای طبیب درین مرض عمل نماید احتراز و ترک اقدام بران با آهن ست مگر بهنگام ضرورت و اما چون سرطان مستحکم شود و در اعصاب متشبث گردد و حس موضع
باطل کند بسبب فرط صلابت و منع روح از سلوک درین بقعه علاج آن نیست و امید صحت او نباید داشت و هر مرض چنان نیست که علاج نزد انتهای آن کرده شود و نه هر آنکه
نزد ابتدای او معالجه نمایند بلکه بعضی مرض چنان باشد که در ابتدای او و قبل ازانکه مستحکم گردد علاج او کنند مثل امراض سوداویه و بعضی آنست که نزد استحکام او
علاج کنند مثل نزول الماء در چشم و امثال این بسیارست پس این علت را چون در ابتدای او علاج کرده شود زیاده نشود و بزرگ نگردد و اشتداد ننماید و علاج
این مرض در ابتدای او استفراغ بدن دائم ست و اقتصار بر اغذیهٔ محموده و اکثر اطبا درین مرض غلطی میکنند زیرا که در حدوث این و حدوث سلعه یکسانست
و تساهل از معالجهٔ این میکنند تا آنکه مستحکم میگردد پس واجب ست که طبیب هشیار باشد نزد جمیع زوائدیکه در بدن ظاهر شود بخوف آنکه سرطان یا داء الفیل
باشد و گاهی سرطان در بعض اوقات صلب شود حتی که عروق او کشیده گردد و چندان الم آرد که مریض را بیقرار گرداند و درین صورت سرطان را بهم معروف مسرطان

ضماد کنند **نسخهٔ آن** موم روغن بروغن بنفشه و پیه بط سازند و بران اندک سفیداب و اندک آرد ترمس پاشیده برهم زنند تا مختلط گردد و این مرهم معروف بقیروطی سرطان است آنرا نافع موم زرد بروغن بنفشه ساخته از آتش فرود آورده لعاب بهدانهٔ شیرین و اندک پیه گردهٔ بز بی نمک و قدری زوفای رطب و اندکی صبر سقوطری بران اندازند بعد ازان تسقیه باب جرادهٔ کدو یا آب برگ خلاف یا آب برگ خبازی دهند و مخلوط سازند و خوب حل کنند بعده بر سرطان بمالند هرگاه صاحب او را استفراغ و فصد کرده باشند تا موضع مسترخی نگردد و جذب ماده نکنند و این وقت سرطان را نرم کند و از تمدد منع نماید و چون نرم گردد الم زائل شود و صاحبش اذیت نیابد

اورام ریحی و نفاخات عضلات

بدانکه ورم ریحی دو نوع است یکی آنکه ریح مخالط و مداخل جوهر عضو بود و ملایم باشد و آنرا تهبج گویند دوم آنکه ریح مجتمع در موضع واحد در جوف عضو یا میان فضای دو عضو بود و صلب باشد و آنرا نفخه نامند و بقول شیخ از اورام ریحی آنچه از بخار لطیف غیر متبلد بود مشابه تهبج و مانند آن باشد و آنچه از بخار ریحی غلیظ بود نفخه گویند و آنرا مدافعت بود و مثل زق منفوخ باشد و گاهی بضرب دست آواز کند و خصوصاً چون در فضائی باشد که دران جمع گردد مثل معده و امعاء و میان اغشیهٔ مجلل عظام و میان استخوانها و اغشیهٔ محیط بعضلات و میان عضلها و همچنین آنچه محیط باوتار باشد و گاهی در افضیه متحلل نشود بلکه اعضای متصله را تمزیق نماید و دران داخل شود یا اندران متولد گردد پس محوج بتمزیق آن شود و ریح باقی میماند و محتبس میشود بسبب کثافت و غلظ خود و بسبب کثافت عضو یکه محیط آن باشد و ضیق مسام او و گاهی انسان بر عضوی مثل زانو توهم ورمی محتاج بشگاف کند پس آنرا بشگافند ریح صرف ازان برآید و از عجائب مشاهدات راقم اینست که حافظ فضل کریم را ورم زانو عارض شد و هر بار که ورم را بجنبش میکردند آروغ با آواز بلند می آمد بعد چندی باستعمال محللات آن ورم زائل شد و آروغ نیز موقوف گشت و بولس گوید که گاه ریاح منفخه زیر جلد تولد می یابد و گاهی زیر صفاقات که بالای استخوانها است و آنکه محیط بعضلات ست میباشد و گاهی این ریح در شکم میان البطن و صفاق جمع میشود و آنرا استسقای طبلی نامند و فرق میان این ورم و میان ورم رخو مسمی باوذیما آنست که با وجودیکه درین انگشت فرو رود اثر غمز او باقی نماند و ازان آواز مثل آواز طبل آید بالجمله علامت نفخه سبکی ورم و عدم گرانی ست و آنکه مانند مشک پرباد باشد و از انگشت فرو رود و زود بحال خود باز آید و اثر او نماند **علاج** بعد از نضج بمنضج بلغم از مسهل بلغم تنقیه نمایند و استعمال گلقند و گلاب و عرق بادیان و شربت بزوری حار نفع دارد و مجربهٔ بی شرط بر موضع ورم نهند و روغن بابونه و نرگس و هفت برگ بمالند و جاورس وارزن را گرم کرده بدان تکمید کنند و سورنجان تلخ زنجبیل بابونه نمک طعام هر یک شش ماشه سوده در روغن بابونه و روغن نرگس هر یک دو توله آمیخته نیم گرم بمالند و ایضاً سنبل الطیب و بزر البنج هر یک نه ماشه ساییده در روغن گل سه توله آمیخته و ضماد زعفران سه ماشه در سفیدی بیضهٔ مرغ حل کرده و یا صبر یک توله مغز خیارشنبر دو توله در آب عنب الثعلب سبز ضماد کنند و بالایش برگ بید انجیر سرخ بروغن گل و یا بابونه چرب نموده بربندند و هرچه در علاج ورم رخو برای تهبج مسطور شد بکار برند **شیخ الرئیس** مینویسد که آنچه مشابه تهبج باشد علاجش از جنس علاج او بود و اما در علاج نفخه احتیاج بچیزی افتد که جلد را متخلخل گرداند و آنچه اندران باشد آنرا تحلیل نماید و آنرا بر موضع تا مدت طویل مکث ممکن بود و آن مثل مراهم و ادهان و مانند آنهاست و کمتر ازان ضماد سائله و امثال آنست و لابد که در غایت لطافت باشد تا بسبب لطافت اجزای او بر غوص مفرط متمکن بود و گاهی احتیاج بوضع محاجم بغیر شرط آید تا نفخه را تحلیل کند و از ادویهٔ موضعیهٔ آن روغنهای گرم لطیف الاجزاست مثل زیت که دران چون سداب و زیره و بزور ملطفه مثل تخم کرفس و انیسون و نانخواه و شبت و مانند آن پخته باشند و از مراهم محلله و مخصوصه برای نفخه که در اعضای وتریه و عضلیه افتد اینست که بگیرند چرک دیوار حمام و بآب حل کرده در پاتیله انداخته بران آهک آب نادیده اندازند بقدریکه دران احتمال قوام مثل قوام گل باشد و جوش داده بدان لطوخ سازند و گاهی از شراب و آهک جوشانیده مرهم میسازند مرهم جید معتدل بگیرند زوفای خشک و بسایند و بر قیروطی مرتب از موم زرد و روغن شبت بپاشند و ازان مرهم لطوخ بسازند و نفخه که در عضلات بسبب کوفته شدن آن عارض شود واجبست که از ادویهٔ حاره مفرط و حریفه اجتناب نمایند تا عضو ازان متوحش نشود و نفرت نکند بلکه چون بمحللات معالجه کنند چیزی از مسکنات وجع بدان مخلوط سازند و مثل این علاجات بمثل میفختج ست که در زیت حل کرده صوف زوفا دران تر کرده باشند و اگر با حرارتی باشد بروغن گل صوف زوفا تر نمایند و اگر زوفای رطب در روغن گل حل کنند بهتر باشد و اینهمه نیم گرم مائل بحرارت استعمال کنند و نگذارند که سرد گردد زیرا که سردی بمثل این مضر ست و اگر در انجا از ابتدا درد باشد پس بران روغنهائیکه دران تسکین درد باشد مع منع ماده

که در ابتدا با بدایا استعمال کنند چون روغن بنفشه و روغن گل بابونگی روغن شبت پس هرگاه اندک خفت یابند در ادویه آنچه دران قوت تحلیل زیاده باشد آمیزند مثل نطرون و سرکه پس مثل خاکستر پس مراهم محلله مثل مراهم مذکوره **ابن الیاس** گوید که هر صباح جلاب از تخم کاسنی و بادیان هر واحد سه درم و ان شکر سفید ده درم بنوشند و غذا مزورهٔ نخود و ماش بمغز بادام و یا هر صبح سکنجبین بزوری ده درم در آب گرم حل کرده بیاشامند و غذا مزورهٔ زیرباج بلحوم ماکیان و تیهو و از منفخات حذر کنند و تلطیف تدبیر نمایند و در نفخه در جلاب مذکور تخم سداب سه درم داخل کنند و غذا نخوداب و مغز قرطم و عضو معلول را بروغن بابونه و سداب بمالند و یا بگیرند تخم کرفس و انیسون و نانخواه هر واحد ده درم و در یکمن آب بجوشانند تا بنصف رطل آید صاف کرده روغن زیت نیم رطل بران ریخته بملایمت بجوشانند تا آب فانی شود و روغن بماند و بر عضو بمالند **خجندی** گوید که هر بامداد شربت از تخم سداب و بادیان و نانخواه و تخم فنجنکشت هر واحد یکدرم با ده درم گلقند بنوشند و غذا حمصیه بلحوم فاضله و بر تناول معاجین محلل ریاح مثل فلافلی و تریاق اربعه و دحمرثا هر کدام که حاضر باشد یکمثقال مداومت نمایند و روغن جندبیدستر و مانند آن بمالند و تکمید با آرد جو و جاورس یا سبوس گندم و نمک کنند و خاکستر چوب انگور را با آب برگ سرو و طرفا و ابهل سرشته ضماد نمایند و یا آب رماد بشویند یا اسفنج بدان تر کرده تکمید کنند و طریق آن در علاج ورم رخو در قول جرجانی گذشت **خضر** گوید که نطول آبیکه دران سبوس گندم یا بابونه و اکلیل الملک و حلبه جوشانیده باشند بر عضو نمایند و در تهبج لطوخ بخولان در آب عنب الثعلب یا آب کشنیز کنند و اگر از ضعف جگر باشد علاجش در امراض جگر مذکور شد و عمده درین همه اصلاح غذا و تلطیف آن و حذر و احتیاط از ادرارت بضوم ست **بعضی** متاخرین مینویسند که اگر تهبج در آخر تپهای بلغمی افتد و بر رو و پشت چشم و پا پدید آید ماء الاصول پوست بیخ بادیان پوست بیخ کاسنی اذخر هر یک هفت ماشه بیخ کرفس اصل السوس مقشر هر یک پنج ماشه عنب الثعلب بادرنجبویه هر یک هفت ماشه مویز منقی دو توله مصطگی چهار ماشه گلقند عسلی چهار توله چهار پنج روز داده تنقیهٔ بدن نمایند و بعد از تنقیه شربت بزوری حار چهار توله در عرق اذخر نه توله دهند تا یکهفته و غذای شوربای مرغ یا نان خشکار و ضماد جدوار یا زرنباد در آب عنب الثعلب سازند و اگر سببش سوء مزاج جگر باشد علاج سوء القنیه نمایند و اگر از بخار تو اسیر باشد بنهجی که در سوء القنیه مسطور شده علاج او نمایند و اگر اسباب مذکوره نباشد و تهبج تمام بدن را شامل بود و فرق درین تهبج و استسقا آنست که درینجا تشنگی اصلا نمیباشد بخلاف استسقا که تشنگی در هر سه نوع آن لازم ست اول تنقیهٔ بلغم نمایند بعده علاج خفیف استسقای لحمی بکار برند و شستن بمطبوخ اشترخار و کذا با آب خاکستر چوب انگور به تیزاب فاروقی و ایضا طلای تخم مورد در سرکه و گلاب و روغن گل نافعست و بدانند که این مرض از خلل جگر کمتر افتد و اگر با تهبج اندکی صلابت فم معده و قبض شکم و غلبهٔ خفقان و سوء تنفس باشد فصد باسلیق کنند و روز دوم مغز خیارشنبر و گلقند و گلاب و عرق گاوزبان و روغن بادام دهند و بعد ازان اگر خشکی دماغ و بیخوابی باشد روغن بادام و خشخاش برابر بر تارک سر بمالند و اندکی در بینی و گوش چکانند و خمیرهٔ گاوزبان با عرق بید مشک و کیوړه دهند و بخوردن حریره امر کنند

دبیله

عبارتست از ورم بزرگ حجم و رنگ آن مانند رنگ جلد بود و با آن درد نباشد مگر بسبب عروض عفونت در ماده یا باستعمال ادویهٔ ذی حدت و نزد ریم گردیدن درد و خلل او جائی باشد که دران مواد خبیثه جمع شود و **طبری** گوید که دبیله مثل دمل بزرگست مستدیر و مستطیل و گاهی منبسط بود و گاهی رنگ آن همرنگ دمل باشد لیکن در اکثر مخالف از دمل بود و برنگ جلد باشد پس اگر با ماده حاصله دران حدت بود با ظهور ادالم بود و اگر ماده بارد غلیظ باشد الم کمتر بود و سبب دبیله مادهٔ عفنهٔ غلیظهٔ غیر نضیجه قلیل الحدت منسه ست متولد از فساد غذا بسبب سوء هضم و تخمه یا اغذیهٔ غلیظه که بهضم نشود بجهت قلت حرارت و کثرت کمیت غذا و رداءت کیفیت آن پس متعفن و فاسد گردد و چون ماده حار نبود و بلید باشد پس آنچه ازان پیدا شود یا چیزی مثل روغن بود و بنابر لین که دران باشد و یا مثل عسل بود بنابر غلظ که اندران باشد و یا مثل پیه گداخته که جمود او محکم نشده باشد زیراکه قدرت آن ندارد که نضج یابد و ریم سفید رقیق بهم رسد و بهمین جهت آنچه در دبیلات پیدا شود اجسام مختلفه بود مثل زگال و صوف و سنگریزه و ناخن و اشیای سیاه و نیلگون و آسمانی و آسیا شبیه بخزف و گل سیاه بد بو و مانند آن و ابو ماهر ازین ذکر کرده که در بیمارستان دبیله را شگافتند و ازان قطع مشابه زرنیخ زرد برآمد و ازان قطعه گرفته بر آتش نهادند و قطعهٔ زرنیخ نیز بر آتش گذاشتند و بوی هر دو یکسان

بود و سببش آن بود که ماده کیفیت زرنیخی در طبع او پیدا شده و حرارت ضعیفه دران اثر کرده پس زرنیخ دران پیدا شد چنانچه در معدن متولد میگردد و هرچه در دبیله
از انواع اجسام پیدا شود برین قیاس باید کرد اما تغیر هضم و سوء هضم و تخمه از اسباب بسیار بود و بعض آن مخصوص بجوهر و بعض آن مخصوص بکیفیت و بعض
آن مخصوص بکمیت باشد پس آنچه مخصوص بجوهر بود آنست که معده و آلات هضم ضعیف گردد و آنچه مخصوص بکیفیت بود آنست که کیفیت کیموس
متغیر شود و آنچه مخصوص بکمیت ست آنست که مقدار کیموس بیفزاید یا کم گردد و بدین معانی هضم فاسد شود و آنچه مذکور شد حادث گردد
و این نوع گوید که دبیله یا ورم بود یا ورم نبود و سببش ضعف هضم و سوء هضم ست یا بسبب کثرت اکل یا تناول اغذیه غلیظه یا ضعف معده و جگر یا هم یا فکر طویل
که در مزاج قلب برودت پیدا کند و بدان سبب فم معده سرد شود و پس هضم ضعیف گردد و از تخمه رطوبات غلیظه لزجه در عضوی پیدا شود و این رطوبات گرداگرد آنرا از
اجسام فاسد کنند و برای نفس خود موضع بسبب طول مکث او دران بهم رساند بعده رنگ این رطوبات متغیر گردد یا بسوی سفیدی و آنرا شحمیه نامند و یا بسوی زردی
و آنرا عسلیه گویند و یا بسوی سیاهی و آنرا عقیدیه خوانند بعد ازان درین رطوبت اجسام صلب مختلف که از جنس رطوبت باشد متولد گردد بلکه از جنس
اصناف اجسام صلبه باشد مثل ریزه موی و پاره استخوان و قطع خرقها و ریگ و گچ و چوب وغیر آن که در قول طبری مسطور شد چون بشگافند در آن این اشیا
یافته شود و بعض آن بسیار بدبو و بعضی بی بو باشد و خجندی گوید که ماده محدث ورم یا مجتمع در فضای مخصوص باشد و آن دبیله ست یا چنین نباشد و آنرا
اسمای دیگرست و ماده دبیله گاهی حار بود و آنرا خراج نامند و گاهی چنین نباشد پس باسم دبیله مختص گردد و گویند که از خواص دبیله ست که با آن درد البته نباشد
و بر اجسام غریبه محتوی بود مثل دردی زیت و گل وغیر آن که مذکور شد و این اجسام از حرارت غریبی در فضول مختلفه متولد شوند که بعض آن از احتراق صفرا و بعض
آن از انعقاد او و بعض آن از انعقاد بلغم و از احتراق او و بعض آن از احتراق خون و بعض آن از احتراق سودا و انعقاد و غلظ او پیدا شود و علامت دبیله آنست
که جای غمز او کمتر فرو رود و از جای غمز ریم و خون و مائل بصلابت باشد و انطاکی گوید که دبیله عبارت از اجتماع اغذیه زیاده از حاجت ست میان صفاقات
و تجاویف و این مجتمع را بسبب حامی او و میل او از مسالک طبیعی فاعل آن از حرارت ضعیفه منقسم گرداند بچیزی که مشابه گچ باشد اگر اصل او بلغم بود و خاکستر
اگر سودا باشد و خشت سوده اگر خون سوخته بود و زنگار اگر صفرا باشد و ریم اگر قریب از طبیعی بود و گاهی مشابه مو و رشته و غیر آن باشد و سبب همه اختلاط اغذیه
و تناول اشیای خام و شرب بالای اکل قبل از هضم و قلت ریاضت و لزوم دعت ست و علامتش ظهور نتو ست زیر جلد مع سلامت جلد و استدارت شکل
غالبا و نرمی او و قلت درد مگر آنکه بر ماده لذاعه حاده محتوی باشد **علاج** اول تنقیه بلغم کنند بعد ازان ادویه ملینه محلله مانند مرهم داخلیون استعمال کنند و از
لعاب خطمی و تخم کتان و حلبه و پیه گوزن و پیه بزغاله و روغن گل مرهم ساخته ضماد نمایند تا نضج یابد پس بشگافند و مواد ردی را بیرون آرند بعده ادویه مدمله را
بکار برند و علاج این قریب از علاج خراج ست سوای آنکه اخراج چیزیکه در دبیله باشد در یکدفع نشاید بسبب کثرت آن و مخالطت روح بدان تا غشی نیفتد
بلکه استخراج ماده بدفعات کنند و ضماد نعنع بستانی با آرد جو پخته و کذا سرگین کبوتر بسرکه و عسل و کذا حرف و کذا حلبه و کذا عرق کشتی گیران بغبار آسیا سرشته
دبیله را بشگافد و ضماد خطمی بسرکه یا بشراب پخته و کذا پیاز نرگس و کذا پرسیاوشان و کذا آرد جو با آب پودینه و عسل و کذا سیر سوخته نضج دبیله کند و طلای
فتنه بعسل و کذا اشنه بز در شراب آمیخته تحلیل دبیله نماید و خوردن لبلاب پخته بروغن بادام یا روغن کنجد تازه و کذا ضماد برگ و خیوط آن کوفته نیز نافع
دبیله ست **ابن الیاس** می نویسد که هر صبح جلاب از تخم کاسنی و اصل السوس و گاوزبان هر واحد دو درم و از شکر سفید ده درم بنوشند غذا مزوره
ماش و نخود با مغز بادام خورند و تنقیه بدن بمطبوخ فواکه نمایند که دران تربد و هلیله زرد و خیار شنبر و گلقند باشد و بهر تلیین طبیعت سنای مکی هفت درم بنفشه
خشک و اصل السوس و پرسیاوشان هر واحد سه درم تربد خراشیده کوفته دو درم هلیله زرد هفت درم جوشانیده صاف نموده بنوشند بعد ازان بتلطیف
تدبیر نمایند و اگر با ضعف قوت باشد جوجه مرغ در مزوره داخل کنند و دبیله را با دهان و شحوم و العبه ملینه منضجه و بمرهم داخلیون ضماد نمایند و چون نرم گردد باهستگی
بشگافند و آنچه اندران باشد بدفعات پاک کنند و بعده از پنبه کهنه پر کنند تا تنقیه آن بتمامه کنند بعد ازان الحام او بمراهم نمایند که برای ادمال قروح نافع گردد
و نوعی از دبیله ست معروف بدبیله منکوسه و او آنست که از زیر جلد بعید باشد و غائر عمیق بود و آنچه دران جمع شود در عمق جمع گردد و با آن درد و لذع باشد

و علاجش علاج دبیله است مع احتیاط و حذر از مسهلات قویه و استقصاء در معالجه و اسهال چندانکه استفراغ بتدریج اندک نماید **انطاکی** در نزهت
مینویسد که علاجش مبالغه در تنقیه است بعده تلیین و انضاج او پس شق و استخراج ماده و اگرچه بدفعات باشد بحسب قوت پس منقیات از مراهم پس مدملات
و از الطف چیزیکه بدان پاک کنند صابون و بزر قطونا و گندم خاییده و انجیر و قرطم ست و قسمی ازان دبیله منکوسه است که بحس ظاهر نشود و کمتر
آنست که مریض ازان سالم ماند و چون بشگافند موادیکه دران باشد ظاهر نگردد تا شگاف باستخوان نرسد و در تذکره گوید که استفراغ خلطی نمایند که غلبه او معلوم
شود و تحقیق گردد تولد ماده ازان بمناسب او و مرکب بحسب او و چون بتنقیه یقین گردد نضج ماده او لا انطول مثل طبیخ بابونه و حلبه و اکلیل الملک و خطمی کنند
و عقب آن ادهان مرخیه مثل مسکه و روغن بنفشه و موم استعمال کنند بعده هر تخم ذی لعاب چون اسپغول و بزرکتان بزیت برنهند پس اگر منفجر نشود پیه کرگس
بروغن گاو یا روغن سوسن و خردل بکار برند و اگر نشگافد بآهن بشگافند و مبادرت باین نباید کرد بعده پاک کنند اگر قوت را امکان آن باشد در یکدفع و الا
بدفعات متعدده زیراکه ماده خارج نمیشود مگر باقدری از ارواح و چون پاک کردند بماء العسل بشویند و بمرهم جاذب و پنبه کهنه پر کنند و مرهم داخلیون را در تنقیه
شان عظیم ست و معظم فائده نهادن او قبل از شگافتن بود و قسمی از دبیله آنست که آنرا منکوسه نامند و او آنست که بسوی باطن قریب تر باشد و این چون بسوی
باطن بشگافد هلاک کند و گاهی با دویه مذکوره علاج کرده شود و بکشاید و ایضاً مآل او بموت باشد آنچه در عضو غیر مجوف بود بسبب غلبه سلامتی در ضرورت و از مجربات
حشو او بصبر و مرداسنگ و روغن گاو ست و با وجود این مبالغه در پرهیز از زفر و هر چیز بد مثل خربزه و بعد کشادن او از شوربا خصوصاً چرب بسبب تولید او
ماده را واجب ست بعده اگر ماده دلالت بر وجود بلغم کند مثل خروج او سفید مائل بغلظ و شفافیت تعاهد استعمال غاریقون و شحم حنظل و روغن بادام و عسل کنند و یا
بر سودا مثل تیرگی و غلظ او و غرابت اجسام خارجه لزوم حجر ارمنی و معجون اسطوخودوس نمایند که این راسر غریب ست و یا بر صفرا مثل زردی او و رقیق حاد صبر و هلیله
بآب بنفشه یا گلاب حب بسته بدهند و یا خون باشد فصد جانب محاذی کنند نه مقابل بازروی خلاف و امین آن بخوف انجذاب ماده سمی بسوی بدن و از
چیزیکه دبیلات را بشگافد اینست که رتیلات را آرد جو بپزند تا مهرا گردد و بران نهند و کذا سرگین کبوتر و پشک بز بعسل و در خواص ست که چون سنگی را بر هوا افگنند
و پیش از آنکه بر زمین رسد بگیرند و در گردن صاحب دبیله بیاویزند فائده تمام دهد **طبری** گوید که بسوی آن نظر کنند اگر صلب باشد فصد مریض کنند اگر ازان مانعی نباشد
و استفراغ بدن او نمایند اگر قوت اطاعت او کند پس مطبوخ افتیمون یکدفعه یا دو دفعه بحسب حاجت و مقدار قوت و اقتصار بر اغذیه محموده کنند مثل تیهو و چوزه مرغ
و دراج و اگر مدت نگذشته باشد مزورات معمول بسرکه و شکر سفید و مانند آن دهند بعده نظر کنند بموضعی که دران دبیله است پس اگر تضمید او جائز بود چیزیکه آنرا نرم کند
مثل پیه بط و پیه مرغابی و ثرب بز و پیه خرس اگر یافته شود ضماد نمایند و واجب نیست که شحوم در نهایت حدت باشند مثل پیه شیر و پیه نسر و پیه عناق الارض
چه گویند که این حادترین شحوم ست پس شحوم مذکوره سابق جمع کرده ازان موم روغن سازند بعده بر آتش آنرا تسقیه دهند بلعاب اسپغول و لعاب حلبه و بهم زنند
تا مختلط گردد پس بر دبیله ضماد کنند تا نرم گردد و اگر باین دوا نرم نشود بمرهم داخلیون که دران مرداسنگ و اسرب محکوک بآب شبت داخل کرده باشند ضماد
نمایند و اگر این مرهم آنرا نرم نکند باین دوا ضماد سازند بگیرند گندم مطبوخ بلعاب اسپغول و لعاب حلبه و لعاب تخم کتان و مع اشق بکوبند تا مثل مرهم گردد بدان
ضماد کنند که این خراجات صلبه را نرم کند و اگر بدین نشود بگیرند اشق و زفت و علک الانباط و همه را بآتش در شراب بگدازند بعده بر پارچه طلا کرده بچسپانند تا این
نرم کند و هر چه دران باشد بپزد و از آنچه دبیله را ضماد کنند برای نرمی شیرزق فارسی مطبوخ بگندم و جاورس مقشر ست و بعد از طبخ در هاون بکوبند تا مثل موم
گردد بعده موم روغن ببعض شحوم مذکوره سازند و بر آتش تسقیه آن بلعاب حلبه و لعاب بزرکتان نمایند بعده از آتش فرود آورده اندک مرداسنگ بران اندازند
پس با گندم مطبوخ مع شیرزق جمع کرده باریک و نرم بسازند بعد ازان بر دبیله صلبه ضماد کنند اگر سرما باشد گرم کرده و اگر گرما باشد همچنان و تضمید او چنان باید
که یکروز ضماد نمایند و یکروز ترک کنند و اگر باین دبیله نرم نشود متعرض شگاف نشوند و نقل مریض ازان بلد و هوا بمضاد آن از بلد و هوا کنند و یا ترک معالجه
نمایند تا آنکه فصل مقابل آن فصل آید و بالجمله دبیله را بآهن مس نکنند تا وقتیکه نرم شود و ریم بسطح جلد بیرون آید حتی که حاس بدان احساس نماید پس هرگاه اراده
شگاف او نمایند بسوی موضع او نظر کنند اگر قریب قلب یا جگر یا خصیتین یا طحال یا معده باشد شگاف او بطول دهند از بعید ترین مواضع از عضو شریف

وانچه دران باشد یکدفعه خارج نکنند بلکه در چند روز و بدفعات بیرون آرند پس اگر آنچه ازان خارج شود شحمی باشد آنرا با پنبهٔ کهنه تنها پر کنند و اگر عسلی باشد با پنبه و سرکه پر سازند و اگر نفطی یا صدیدی سیاه باشد با پنبه و سرکه و نمک پر کنند و همواره آنرا پر نمایند تا آنکه آنرا پاک کند و بمقدار غور او نظر کنند و دریافت نمایند که آیا او بحجاب رسیده هست یا نه پس اگر رسیده باشد احتراز نمایند و جهد کنند در نهادن رفادها و بستن بر اشکالی که ریم بسوی خارج بیرون آید و بهیچ شکلی نخواهند که ریم ازان سیلان کند و بند نشود و مراهم مناسب هر یک استعمال نمایند و اگر بحجاب نرسیده باشد امیدوارتر و سالمتر باشد و علاجش بمرهم منبت لحم و جالی کنند و موضع بط را نگذارند که تر بماند یا چرک کند پس اگر چرک نماید بشراب کهنه بشویند و اگر تر بماند بمرهمی که دران قلقطار افتد علاج کنند و چون ابتدای تحم کند مرهمیکه دران کندر و راتینج و گلنار افتد استعمال نمایند و چون هر دو لب او قریب شوند و از لحم ممتلی گردد ذرور خشک که معروف بسفوف قولونست و آن گلنار و گل سرخ و دقاق کندر و مر باشد استعمال کنند که این غشا را صلب کند و از انتقاض منع نماید و زیادتی و کمی در علاج بحسب رای طبیب ست و این علاج بر جنس دبیله هست و از دبیلات نوعی ست معروف بدبیلهٔ منکوسه و آن در اکثر احوال قاتل بود و البته نضج نکند و اگر بشگافند سوای خون ازان بیرون نیاید و چون شگاف تا باستخوان رسد آنجا ریم برنگی که مذکور شد ظاهر شود چه غائر بود و گاهی غشای موضوع بر عظم را پوسیده کند و بغشای مستبطن اضلاع برسد و منکوسه بهر آن نامند که ریم آن زیر آن میرسد و بسوی خارج او بیرون نیاید که بگشاید و علاجش همان علاج ست که مذکور شد سوای آنکه واجبست که عنایت بمعالجهٔ او بیشتر از اول بود و اگر دبیلهٔ رخو باشد و دائم آنچه حوالی اوست آنرا متعفن سازد مضر نیست که حوالی دبیله را داغ متصل بلیغ دهند تا موضع سخت گردد و متعفن نشود و فرق میان دبیله و میان دمامیل و خراجات بسیار ست بعضی از آنست که مذکور شد و بعضی آنکه خراج و دمل را چون بشگافند دران کیسه نیابند و در دبیله وعا و کیسه یافته شود و لهذا آنرا دبیله نامند و معنی او آنست که آنرا دو کیسه هست زیرا که بیله بمعنی کیسه است پس در یکی از دو کیسهٔ آن ذرور آب فاسد متعفن بود و در کیسهٔ دیگر اشیای غریب باشد که مذکور شد مثل چوب و نزکال و ریزهٔ ناخن و پشم و موی و مانند آن و واجب نیست که طبیب جسارت کند بر دبیلات نه بر علاج آن مگر آنکه چون صاحب او را جودت قوت و صحت بنیه و حسن قبول برای معالجه دریابند و در مقالهٔ بعض بصریین خواندم که واجب ست که محجمهٔ بی شرط یا کند شوصه بر دبیله نهند پس اگر بر مریض ازان غشی نشود امید صحت او باید داشت زیرا که وضع محاجم ماده را بسوی خارج بیرون آرد پس شگاف سهل بود و گمان من آنست که امر بوضع محاجم وقتی کرده اند که چون دبیله بر مواضع سلیمه از بدن باشد و ابو ماهر معالجهٔ دبیلات بتلیین و تحلیل می نمودند و ندیدم که او اشاره بشگاف البته کرده باشد

خراج

عبارت ست از ورم حار کبیر الحجم با الم و ضربان که در آخر پخته شود و ریم کند و بقول بعضی فرق میان خراج و دبیله آنست که در خراج ماده اندک بود و در دبیله ماده بسیار باشد و شیخ الرئیس و غیره مینویسند که خراج از جملهٔ دبیلاتست آنچه از اورام حار ریم کند و اسم دبیله واقع میشود بر هر ورم که در باطن او موضعی فارغ باشد که بسوی آن ماده بریزد پس هر ماده که باشد دران بماند و خراج آنست که از جملهٔ این حار باشد پس ریم جمع شود و گاهی ورم حار ابتدا کند بجمع ریم و تفرق اتصال باطن و گاهی چنان ابتدا نکند بلکه ابتدا کند با بتدای اورام حارهٔ صحیحه که اوقات اربعهٔ او دران متمیز بود چون فلغمونی بعده امر او نزد منتهی متحول گردد بریم یا بسوی اخلاط مخاطیه و جصیه و رملیه و شعریه و غیر آنها و با وجود این بعضی اطبا ورمی را که دران اخلاط ازین جنس باشد باسم دبیلات مخصوص کرده اند و حدوث این خراج از ماده غلیظ بود که طبیعت آنرا بسوی عضوی دفع کند پس ممکن نیست که در جلد نافذ شود و بطریق بخار یا عرق ازان تحلیل گردد و نه ایضاً آنرا التیام تشرب کند که تحلل پذیرد چنانچه در استسقا بلکه اتصال عضو متفرق گرداند بسبب غلظ خود بتفریق ظاهر رود و در خلل آن متفرق ساکن گردد و در اکثر او را سر تیز ظاهر شود و خصوصاً اگر ماده حاد باشد پس آن خراج آغاز بتعفن کند و لحم حوالی خود را بسبب حدت و عفونت خود پوسیده سازد حتی که ریم جمع شود پس آن ریم نضج یابد پس منفجر گردد یا بافساد جلدی که بر آنست و تا کل آن و گاهی احتیاج شود بتقویت در انضاج و انفجار بمنضجی و مفجری و گاهی حاجت آن نیفتد و هر قدر که خراج را ارتفاع شدید تر و سر او تیز تر و سرخی و گرمی سخت تر بود خلط محدث او در حرارت شدید تر و آن در نضج و تحلیل و انفجار سریعتر باشد و خصوصاً بلند با صنوبری شکل مثل دمل بزرگ و آنچه خلاف این یعنی پهن و فرو رفته کم سرخ بود آن غلیظ الماده ردی مائل بسوی باطن قلیل الوجع ثقیل الحرکت باشد

ودیر تر پخته شود و چون سر کند زخم آن گشاده بود و اکثر آن باشد که چند جای سر کند و بآخر یکی شود و ردی تر ازین آنست که انفجار او بسوی باطن شود پس اگر عضوی که
بگذرد آنرا فاسد کند و ازین قبیل ست که بسوی جانبین منفتح شود و هر عضو قابل آن نیست که دران خراج حادث شود چنانچه در مفاصل خروج خراج نادر باشد
پس اگر دران‌جا خراج بر آید امر عظیم باشد و ماده سخت مفرط بود و بدترین و خبیث ترین خراجات آنست که بر اطراف عضله کثیر العصب قوی الحس بر آید که الم و آفت او
بیشتر باشد و خراجات مختلف باشند در مدت نضج ریم آنها بحسب خلط در لطافت و غلظ او و مزاج در حرارت و برودت و اعتدال او و بحسب فصل و سن و جوهر عضو
و خراج نضج نیابد و ماده که اندر انست مستحیل بریم نگردد بسبب قلت حرارت غریزی در عضو و بسبب غلظ جوهر ماده و گاهی در باطن بکشاید بحس ظاهر نشود
بسبب غائر بودن ریم در گوشت و یا غلظ جلدیکه بر آنست و گاهی بر نضج ریم واقف شوند بسرعت و گاهی واقف نگردند بحسب جوهر او در غلظ پس بسرعت نرم
نشود و اگرچه نضج یابد و در رقت پس بسرعت نرم گردد و بحسب لحم که بسیار یا اندک بران باشد **اسباب خراج** و وقوع بسوی ریم امتلا و کثرت ماده و فساد آنست
و اسباب این اسباب او تخمه و ریاضات ردیه ست و امراضیکه باستفراغ ظاهر بحران کنند و آفات نفسانی از غموم و هموم مفسد خون و نوعی از خراجاتست که آنرا
طرمیسوس نامند و آن خراجیست که منفجر شود و زرداب شبیه بلحم جید بیرون آید بعده ازان ریم بار دیگر ظاهر گردد و قسمی از خراجاتست که آنرا تین گویند و آن خراج قرحی ست
مستدیر سرخ که صاحب او از تپ خالی نباشد در اکثر امر و حدوث او در اکثر امر در سر بود و گاهی در غیر آن حادث شود و سببش خون سوداوی کثیر المقدار است که رطوبات
بلغمی بدان آمیخته باشد پس قوام ماده و رنگ آن و نضج آن مختلف بود **دلائل** خراج بودن ورم و جمع ریم زیادتی گرمی موضع ورم و سختی آن و ضربان و اشتداد وجع و احساس
تمدد مفرط ست **دلائل** نضج کامل ماده خراج و پختن ریم علامت نرمی ورم و فرو رفتن او زیر انگشت وقت لمس و سکون شدت درد و ضربان و ظهور اندک خارش درانشست

احکام ریم

بدانکه ریم جید آنست که سفید و هموار بود و آنرا بوی بد بسیار نباشد زیرا که سفیدی ریم دلیل قوت طبیعت ست و همواری قوام دلالت کند برانکه طبیعت در ریم فعل
مستوی و تصرف تمام کرده و آنرا نیک پخته و ریم متفق الانفعال از قوت هاضمه ست و فعل او در عاصی و مطیع مختلف نیست و عدم شدت بوی بد دلیل بعید تر بودن
او از عفونت قویست و ریم ردی آنست که بدبو باشد دال بر عفونت که آن ضد نضج ست و دلالت بر اشتداد حرارت غریبی و عصیان ماده از قبول نضج متساوی
کند و چون ریم متفاوت الاجزا در الوان و قوام بود و آن نیز از جنس ردی مخالف جید باشد و اگرچه در رداءت مثل ریم بدبو دال بر عفونت نیست و هر ریم که در بدن حاصل
شود آنرا لابدست از عفونت بسبب فعل حرارت غریبی و یا نضج یعنی طبخ ماده ورم و یا تبرد بسبب ضعف حرارت غریزی و عدم حدوث حرارت غریبی دران و درین هنگام
مستحیل بکیفیت ردی گردد و یا استحاله بنوع دیگر یابد مسیحی گوید خراجی که جمع شود دران مباین گردد اجزای عضو که باهم متصل بود حتی که فیما بین آنها فضائی بهم رسد
و این یا عقب مرض دیگر باشد و یا بغیر تقدم مرض دیگر بود پس اگر عقب مرض متقدم باشد آن مرض یا فلغمونی مفرد و یا فلغمونی مرکب با حمره بود و اگر بغیر تقدم
مرض دیگر باشد این نزد تولد ماده در بعض اعضا یا انصباب او از عضوی دیگر بسوی آن بود پس تفرق میان اجزای آن کند حتی که دران فضا پیدا شود و دران
آن ماده جمع گردد و آن ماده اگر رطوبت باشد چون مدت بدان طول کشد بانواع مختلفه متغیر گردد و دران اجسام شبیه بسنگ و دردی زیت و دردی شراب وغیره که در
دبیلا مسطور شده متولد شود و خراج که جمع گردد اگر در باطن بدن باشد ولاسیما در عضوی از احشا معرفت او دشوار ست و اگر در ظاهر بدن باشد معرفت او سهل بود بدانچه لمس
ادراک او نماید از خاص بلمس او و چون بران غمز کنند و گاهی جای غمز خراجاتی که جمع گردد مختلف بود بحسب نوع رطوبتی که دران مجتمع شود مثل رطوبت رقیق در ریم و غلیظ
لزج مخاطی و غلیظ دم و علقه و هر واحد ازین بلمس غمز مدرک گردد مؤلف خلاصة التجارب مینویسد که هر خراجیکه پدید آید و باز گردد نیکو نباشد و هر خراج که بر محلها
گوشت دار افتد بهتر باشد جهت سرعت قبول نضج و اندمال و هر خراج بحرانی که محل آن گشاده تر شود اولی بود جهت تمام آمدن ماده مرض متقدم و هر خراجیکه ...
بود بهتر باشد و زود تر پخته شود **علاج** در اول امر فصد کنند و مسهل بارد دهند و اگر خراج در اطراف بود و مانعی از قی نباشد قی بهتر از مسهل نوشته اند و از
ناگوارات ... پرهیز کنند و بتقویت قوت پردازند و نزد جمع شدن ریم تضمید بمنضجات خفیفه که دران باوجود حرارت تغریه نیز باشد مثل خطمی و برگ کتان و خمیر
و انجیر خشک و موم و زیت و کندر و زعفران نمایند و نطول آب گرم سازند و نزد ظهور علامات نضج و نرمی ورم اگر از خود نشگافد انفجار او بادویه مفجره اولی ست

والا شگاف دهند و آنچه دران باشد بدفعات بیرون آرند اگر ماده بسیار باشد بعده از پنبه کهنه پاک کنند و بمراهم مدمله مرتبه مثل سفیداب و توتیای کرمانی و گلنار و مازو و دم الاخوین و انزروت مندمل سازند **اقوال حکما** ابوسهل گوید که چون خراج بجمع ریم ابتدا کند باید که نظر کنند پس اگر امید تحلیل ماده و قدرت بران و طمع در منع او از بودن ریم باشد استعمال اشیای محلله کنند و اگر طمع در تحلیل ماده نباشد اشیای مقیحه استعمال نمایند و چیزها یکه در تحلیل او و منع او از ریم استعمال کرده میشود آن ضماد معمول از نان گندم ست چون طبیخ او بکثرت نمایند و ضماد مرتب از آرد جو مطبوخ بطبیخ انجیر خشک پس اگر با وجود استعمال این اشیا حالت آن موضع متمدد شدید باشد بران شرط غیر عمیق زنند بعده بران ضماد یکه دران آرد جو مطبوخ افتد بنهند و اگر ببینند که ورم کمتر از آنچه باید تحلیل میشود و بدانند که آن محتاج بتحلیل بیشتر ازین مقدار ست پس بانجیر ادویه که تحلیل آنها بیشتر باشد مثل زوفای یابس و پودینه کوهی و نمک بیفزایند و اگر ببینند که ورم میل بصلابت کرده باضماد بیخ قثاء الحمار و بیخ لبلاب و ماکیان و بیخ خطمی آمیزند و اگر در تحلیل او طمع نباشد ادویه اشیای مسکن وجع مثل قیروطی معمول بعقید انگور استعمال کنند بعد از ان اشیای مقیحه مانند نطول آب نیمگرم و زیت نیمگرم و ضماد مرتب از آرد گندم و آب و زیت با حنظل پخته استعمال نمایند و چون ریم کامل گردد خراج را بشگافند پس اولاً باشیایکه تنقیه و غسل نمایند مثل ماء العسل علاج کنند بعد از ان بحسب ملاحظه حال زخم معالجه فرمایند و این چنان باشد که اگر زخم سلیم از ورم حار باشد باید که در علاج جراحت مرهمی که تجفیف نماید بغیر سوزش و بدون قبض شدید مثل مرهم مرتب از شب و استخوان سوخته و قلقطار استعمال نمایند بوعلی مینویسد که اما استفراغ آنچه بدان علاج اورام در اوائل آن نمیکنند مگر آنکه خوف رجوع ماده بعضو شریف باشد چنانچه بیان کردیم و چنانچه جهال زمان غلطی میکنند پس امر نیست که دران خراج حار و اورام حاره غیر خراجیه مشترکست و از تدبیر یکه بدان مخصوص ست آن تحلیل ماده ایست که دران جمع شود و این بر دو وجه ست یکی ازان تدبیر جاری بر صواب ست چون مرض بسیار خارج از معتاد نباشد و آن ست که حیله در انضاج ماده ریم و در کشادن و بعد ازان باید کرد و آنکه رعایت قوت و حفظ او نمایند تا وجع و انفجار دفعة آنرا ساقط نکند بلکه واجبست که رعایت کند طبیب صاحب او را که چگونه تقویت قوت و حفظ آن نماید بدانچه معلوم ست و باید که صاحب علیله را باغذیه جیده غذا سازند مگر آنکه خراج در احشا باشد پس بعض ورم حاجت بتلطیف غذا آید دوم تدبیر خارج از صواب بسبب ضرورت حال و او آن ست که چون مرض عظیم باشد و خراج در عظم خود متجاوز از معتاد و خوف استعجال امر در انتظار نضج اندران باشد و یا دانند که قوت بانضاج جمله آن وفا نکند و اگر تدبیر انضاج کنند آن مؤدی بتاثیر غیر انضاج خواهد شد پس از شگاف چاره نباشد مع احتیاط رسیدن آهن باعضای کریمه قریب خراج که در مس حدید بدان خطرست و همچنین هرگاه معلوم کنند که ماده چنان غلیظ ست که نضج نخواهد یافت و یا خوف کنند که حرارت غریزی در عضو چندان قلیل ست که نضج نخواهد کرد و یا خوف نمایند که آن بسبب قلت خود احاله ماده بغیر انضاج حقیقی خواهد کرد و یا خراج قریب مفاصل و اعضای رئیسه باشد پس خوف فاسد کردن او اعضای متصله آنرا باشد و اگر تدبیر انضاج بادویه مغریه یا منضجه کنند بعید نبود که مغریه نفوذ نسیم را در منافذ منع کند و منضجه حرارت ضعیف را حرکت دهد و این همه بر تعفین عضو اعانت نمایند پس در امثال این امور لابدست از شرط غائر و شگاف عمیق بعده عقب آن ادویه که در غایت تحلیل و تجفیف باشند بکار برند و واجبست که شگاف و شرط در طول لیف عصب عضو بود مگر آنکه اراده بطلان فعل آن عضو از خوف وقوع تشنج باشد پس لیف را در عرض قطع کنند و سالم مانند از آنچه خوف بود و اکثر طول لیف یا طول بدن بود مگر در اعضای مخصوصه مثل الیاف زیر بغل و کنج ران که بعرض واقع ست و همچنین اکثر طول لیف با چینها و شکنها یافته میشود مگر در اعضای مخصوصه مثل پیشانی و بعد از ریک عضو شگافته داده و شرط زده آب و روغن و چیزیکه دران شحم باشد نباید کرد و اگر چاره نباشد از شستن آن باب و عسل یا آب و شراب یا لبیکه ممزوج بشوینه پس اگر ورم و التهاب بعد شگاف اشتداد نماید بعد ازین مقشر ضماد کنند و اگر این حاجت نباشد ملحمات و مراهم استعمال نمایند و بدانند که اکثر شگاف مؤلد زرداب و چرک و ناصور ست و لیکن چون ابدان مستکاری نباشد چاره نیست و اولی آن ست که بران صبر کنند تا آنکه موضع لحمی قلیل العصب و عروق نضج یابد و باید دانست که خراج صنوبری مرتفع تیز سر کمتر محتاج بشگاف قبل نضج و بعد آن کی بود

تدبیر انضاج خراجات ظاهری

واجبست که حرارت ادویه منضجه او قریب از حرارت بدن باشد و آنرا اندک تغریه بود و ازین در اول درجات نطول آب نیمگرم ست و تضمید بآرد گندم یا جو و گندم خاییده و درین بهترست و نان با آب و زیت یا موم و زعفران و دقاق کندر و زفت بروغن گل یا پیه خنزیر و یا ضماد خطمی و بزرکتان و ایضاً ضماد از انجیر خشک شیرین فربه تنها یا بآرد جو و خصوصاً چون دران زوفای یابس و صعتری داخل کنند یا آبیکه دران این هر دو با اندک نمک پخته باشند بیامیزند و گاهی دران پیه یا روغن زیاده کرده میشود و قوت آن در حرارت باعلک البطم ست و ادویه مرکبه از مویز و میعه و قنه و مر و لادن و راتیانج و صمغ و مصطکی و زوفای رطب و بیخ قثاء الحمار و بیخ دم الاخوین و مرهم جالینوس

بروغن بید انجیر یا موم و خصوصاً چون آنرا مرهم با دزیت بگدازند و همچنین دیوفوس مرهم باسلیقون و از بهتر ادویه درین باب دوای سنگ مارقشیشا باشد و شست که بران نهند تا آنکه از خود مفید

تدبیر خراجات ظاهری بعد نضج

چون خراج غلیظ الجلد بود و با وجود نضج امید انفجار او نباشد و نزدیک آن عروق دقاق و اوتار و عصب باشد پس واجبست که شگاف دهند و شدیدترین آن است که قریب مفاصل باشد و برای شگاف موضع ریم را بجویند و جهد کنند که شگاف باسفل واقع شود مگر آنکه ممکن نبود و اگر خراج سمین باشد بقدریکه ریم ازان برآید بشگافند تا سمین بما سوای خود ملتزق نگردد و اگر موضع خراج نحیف باشد جمله آنرا در طول بشگافند و بدانند جائیکه دران ریم باشد بمس ظاهر شود و خصوصاً چون بانگشت بجنبش نمایند و ملاحظه بانگشت دست دیگر کنند که آیا چیزی از جنبش مندفع میشود و موضع ریم ظاهر گردد از میل رنگ او بسفیدی و تا که نضج نیابد مائل بسرخی باشد و گاهی جای ریم مائل بزردی و سبزی بود و اگر ریم جید نباشد و معتمد لمس است نه بصر لیکن بصر معین او بود و واجبست که در شق خطوط طبیعی را از چینها لزوم نمایند مگر نزد ضرورت در اعضائیکه وضع لیف آنها در طول مخالف وضع شکنها باشد پس اگر اتباع شکنها در شگافتن خراج پیشانی نمایند جلد پیشانی برروافتد بلکه این محتاج آنست که مخالفت چینها نمایند واما در مثل بن ران واجبست که شگاف همراه شکنها در عرض جلد دهند و چون خراج را شگافند و اخراج نمودند چیزی را که اندران است باید که مبادرت بالصاق جلد باللحم کنند تا خشک مثل خزف و صلب نگردد و چنان شود که ملتصق نگردد و دران جای خفا حادث شود که آن همواره ممتلی گردد و مثل خراج اول عود کند و هر قدر که پاک کنند باز ممتلی گردد و در حقیقت از جنس ناصور شود و قبل از آنکه الزاق او نمایند فی الحال باید که آنرا پاک کنند و اگر حاجت آید که بر سر میل خرقه درشت پیچیده دران داخل کنند و بدان پاک نمایند و بعد از آن الزاق او نمایند و بعصابه بر بندند بنحویکه در رباط کهوف و قروح غائره مذکور گردد و صواب جید باشد و واجبست که در شگافتن رعایت شرائطی که ذکر کردیم مرعی دارند بعده شگاف از نضیج تر موضع و لحیم تر و بعید تر از عروق و شرائین و اوتار نمایند و بدانند که شگاف مختلف بود بحسب مواضع چنانچه انطلیس گفته که خراج اگر در سر باشد بشق مستوی شگاف نمایند بار استی بیخ نبات شعر و اگر در موضع چشم باشد مورب مشابه وضع چشم و اگر در بینی عارض شود مستوی بقدر طول بینی و اگر نزدیک چشم باشد هلالی شبیه بسر هلال و کجی او بسوی اسفل بود و اگر در فکین و پس گوش باشد مستوی بالطول و اگر در ساعد و مرفق و بازو و ران و ساق باشد همه در طول و همچنین در عضل شکم و پشت و در کنج ران و بغل شگاف کنند که از عرض نیز اخذ کنند تا ناصور نگردد و اگر قریب ران یعنی در سرین باشد مستدیر مورب و همچنین آنچه قریب مقعد باشد و در پهلو و اضلاع مورب و اضلاع هلالی شکل مقرنه و اما در خصیه و قضیب مستوی در طول بشگافند و مدام حریص باشند بانکه شگاف متابع شکل کیانی باشد آنچه قدرت بران باشد و حفظ از رسیدن او بعصب کنند و ایضاً واجبست که مدام تفقد وضع لحم موضع و لیف عضله نمایند زیرا که مدام حریص مستقیم بر آنکه شگاف باتساع موضع اندک باشد تا قطع حادث نشود و لیکن موضع التحام حسن و غیر وحشی باشد لیکن در هر حال اهتمام نمایند که شریان یا رگ بزرگ یا عصبه یا لیف عضله قطع نشود

شگاف بحسب خراج

اگر کوچک باشد چیزیکه دران بود از موضع سیلان کند پس شگاف در آن موضع نمایند و اگر بزرگ باشد شگاف بین بین دهند بعده انگشت سبابه چپ را داخل کنند و آنرا بشگافند بنوعیکه تا سر او منتهی گردد بعده ما یضاد شگاف ثانی داخل نمایند و علی هذا حتی که بران آید و اگر خراج را موضع مستقل باشد و ممکن بود اخراج چیزیکه دران باشد شگاف دران موضع دهند و اگر مستدیر باشد و اما در اشکلی بود که آنچه دران باشد از یک شگاف خارج نشود شگاف در اسفل او و در دو یا سه موضع نمایند بقدریکه بدانند که هرچه دران مجتمع گردد فی الحال سیلان کند بعضی گفته اند که چون خراج در مفصل یا عضو شریف یا موضع او قریب باستخوان یا غشا باشد در شگاف قبل از استحکام نضج او سرعت کنیم تا که ریم چیزیرا از این اعضا فاسد نکند گوئیم که این تدبیر وقتیست که جاذب شگاف نباشد پس اگر امید باشد که آن خراج بخود بشگافد شگاف نه دهند و همچنین اگر امید باشد که آن با دویه منفجره بکشاید و مناسب است که اطلا ادویه منفجره دوائی یافته شود که قائم مقام شگاف باشد و بسیار باشد که جلد را بشگافند و یا اندک ازان ببرند پس بران مفجر نهند تا که خالص تر باشد و اما خراجات سلیمه که دران بسیار حرارت نباشد مثل آنرا آب گرم نضج و انفجار نمایند و اما خراجات معفنه ازان ضرر شدید یابد بسبب آنکه آب گرم بسوی آن جلب ماده نماید و چون بینند که خراج را آب گرم اصلاح داده پس وقت بوقت بجودت او کنند

مفجرات ظاهری

بدانکه تضمید بیخ نرگس سرد و در مرهم صعب را میشگافد خصوصاً با آب و عسل و روغن سوسن جوش داده یا بیخ قصب تازه بعسل سرشته و یا زفت خشک بکرگ مانند زنبور عسل یا با مرهم اد ولیوس

ویا بگیرند موم و راتیانج و روغن گاو هر واحد یک رطل و زفت خشک و عسل هر واحد نیم رطل زنگار سه اوقیه زیت بقدر کفایت و دواء الثوم نیز بسیار نیکوست ویا بگیرند اشق یا شش درم و چهار علک البطم
چهار کبریت زرد سه نطرون سه جزو از آن مرهم سازند و آنچه تجربه کرده ایم اینست که بگیرند مغز پنبه دانه و جوز بید و خمیر و کرنب پخته و پیاز پخته و خردل و سرگین کبوتر و از آن ضماد سازند پس
بسرعت بشگافد و ایضاً داخلیون در لعاب خردل گداخته و صابون با نخیر سرشته و از ادویه مفجره قائم مقام شگاف اینست که مرهم مرتب از عسل بلادر و زفت رطب مساوی
بر آتش جمع کرده بر خراج تا نیم روز بدارند پس آنرا بشگافد و ایضاً آنچه قویست بگیرند اشخار و آهک آب نارسیده پس در آب چندانکه آب بر سر او ایستد تر کنند و جوش داده
صاف نمایند و درین آب سه بار تکرار اشخار و آهک نمایند پس بگیرند و در ظرف مس کرده بر آتش نهند تا نمک منعقد گردد و بگیرند ازین نمک اندکی و چهارم حصه او نوشادر و در لعاب خردل و شیره
عسل بلادر آمیخته استعمال کنند و یا بگیرند زرانیج و سلابیده بازیت کهنه آمیخته بر آتش ملایم زکال نهند تا همه منحل گردد پس مثل مرهم سایده ضماد نمایند خصوصاً چون در آن پیخال یا سرگین
کنجشک یا سرگین بط داخل کنند و بعضی اطبا کیکنج ذکر کرده اند **و از ادویه محلله** سیر دوای حار محلل را بر عضو در یکروز دو مرتبه تکرار نمایند مع تسخیف عضو و تحلیل او
بکمادات فاعل آن از آنچه در آن رطوبت حار باشد و هر قدر که تحلیل شود تکرار وضع دوا و تکمید کم کنند و واجبست که تدبیر از ادویه ملینه خالی نگذارند حتی که سختی او
نرم شود اگر سید اگردد و ریم منجمد نگردد پس اگر ریم زایل و تحلیل شود و صلابت بماند استعمال ادویه ملینه تنها واجبست و ادویه ملینه ریم ادویه محلله آنست
مثل بوره و خردل و سرگین طیور و زرنیخ و آهک و قردمانا و مثل کندر و علک البطم و مصطکی و دبق آمیزند با سرکه و زیت کهنه جمع کنند و دوا مرتب بثوم و دوا مرتب
با قحوان و دوا مرتب از عاقرقرحا و مویزج و بورق و عسل و قبل هر واحد ازین موضع را بآب گرم صاف کنند و دوای مارقشیشا و نسخه آن اینست بگیرند مارقشیشا
دوازده درم اشق مثل او آرد باقلا شش درم و راتیانج رطب آمیخته بر جلد طلوخ سازند و بر ریم نهند و بگذارند تا آنکه از خود بیفتد و باید که فی الفور استعمال کنند که آن بسرعت
خشک گردد و این دوای مرتب از نوشادر بگیرند نوشادر یکجزو و بارزد ربع جزو مرداسنگ یکجزو و ثلث جزو و زیت کهنه یکجزو و دو ثلث جزو از آن طلوخ سازند چون او را نفع دهد و نفع
نکند احتیاج بشگاف یا داغ افتد چنانچه سابق ذکر کردیم **جرجانی** گوید که اول استفراغ باید کرد و ماده را بجانب مخالف جذب نماید چنانچه در علاج اورام حار معلوم شد لیکن احتیاط
باید کرد تا بسبب استفراغ و جذب ماده بعضوی شریف باز نگردد و بعد از آن تدبیر رسانیدن ماده باید کرد و حفظ قوت با غذیه ستوده کنند و دوای مرتب از عاقرقرحا و غیره
و کذا دوا مرتب از نوشادر باقی ریم را تحلیل کند و جراحت را پاک نماید از بیرون طلا کنند هر دو در قول بوعلی گذشت و کذا دیگر تدابیر **ابن الیاس** گوید که در اول
امر فصد و اخراج خون بقدر قوت و حسب واجب کنند بعد از آن تنقیه بدن و استفراغ ماده محدثه آن و هر صبح جلاب از عناب ده عدد و تخم کاسنی سه درم و شکر سفید
و ترنجبین هر واحد ده درم بنوشانند و غذا مزوره ماش بمغز بادام و چون اثر نضج در قاروره ظاهر شود پس استفراغ بدن از خلط موجب او نمایند و نزد جمع ریم تضمید
بمنضجات کنند پس بشگافند **مجوسی** گوید هر که تضمید خراج بخرمای مطبوخ با روغن گاو کند نضج نیک نماید و ایضاً انجیر بروغن گاو پخته ضماد کنند و یا تخم بید انجیر
و کنجد باریک سوده با آب سرشته بر خراج چسپانند پس اگر ورم عسر النضج معلوم شود چغندر مطبوخ بروغن کنجد گرم ضماد کنند و هرگاه سرد شود تبدیل آن نمایند که این نضج
دمامیل و خراجات کند و ایضاً چون پیاز با آب پخته باریک سوده بروغن زیتون بجوشانند و گرم بر ورم بندند نضج ماده و جمع ریم کند و چون بعد نضج نکشاید بشگاف
دهند و بر همین مثال تدبیر سایر اورام که محتوی بر مواد باشند و آنرا البطا مانند جاری میشود **خضر** گوید که سرگین گاو را چون با سرکه آمیخته بر خراجات حاره نهند تسکین
آن نماید و استاد من گفته که چون صاحبان اورام را ببینند که اورام ایشان ریم میکند پس بگذارند تا هرچه خواهند بخورند و بنوشند و پرهیز بسیار نکنند تا ماده زیاده
شود و ریم جمع گردد و چون ببینند که ریم نمیکند بلکه تحلیل شدنی ست پس پرهیز کنند و بدپرهیزی نکنند تا ماده زیاده نشود و تحلیل ضعیف نگردد و ایضاً گفته که کثرت
شوربا ها و میوه های تر در قروح نکنند تا ریم زیاده نگردد و نه تکثیر غذا کنند یکبار بلکه امر متوسط باشد و ایضاً گوید که استعمال مسهل بعد انفجار ورم یا ارادهٔ انفجار جائز نیست
پس اگر طبیعت ایشان قبض باشد بحقنهٔ لین تلیین نمایند نه با دویه مسهله **بهاء الدین** مینویسد که بعد تنقیه بپزانیدن ماده مشغول شوند و چنان عمل
کنند که عرض دوای ضماد منضج کمتر از عرض خراج بود تا خراج پهن نشود و جای بسیار را پخته خراب نکند و میانگاه و محل برآمدهٔ خراج راسعی باید کرد تا زود تر پخته شود
و در ابتدا رادع با منضج ضم کرده استعمال کنند تا جذب و میل مواد و خام ماندن و دیر پخته شدن حاصل نشود و بعد از آن منضج بغیر رادع بکار برند و اگر مریض بعد
تنقیه مداومت حب الشفا یا حافظ الصحه نماید تا ریختن خلط بمحل مرض و تعفن آنرا منع کند و قوت را نگاه دارد و الم را کم سازد و صاحب آنرا از آن آگاهی نباشد بهبود

نسخه دوای مارقشیشا

زیرا که ماده در این هنگام مستعد تحلیل است و مسهل جذب مواد بسوی داخل کند و تعارض واقع شود میان فعل طبیعت و فعل مسهل

بلکه واجب باشد و گاه باشد که مادهٔ غالب پخته باشد در محل علت و جای آن و صلاح پزانیدن آنجمله نباشد اگر لختی بسر پاکی آنرا شرط زنند چنانچه در حجامت میکنند تا اندک مادهٔ آن بی جذب دفع گردد آنگاه مراهم محلله نهند مناسب بود و زلوچسپانیدن بر حوالی مرض عظیم نافع آید و آنجا که محل علت از رنگ مقرر نگردد جز زلو انداختن و دستکاری چاره نباشد و مخفی نماند که خراج بحقیقت از اصناف فلغمونیست و مراعاتیکه در تدابیر آنجا بحسب اختلاف و اسباب سابقه و بادیه وغیره مذکور شد جمله را با دستورهای اینجا نیز مرعی باید داشت و اینجا اهتمام در پزانیدن بیشتر باید کرد و آنجا اهتمام در تحلیل و غلامی را تپ گرفت حضرت استاد او را بر ناشتا حب الشفا در آب معصور انار دادند و نیم شب عرق آمد و خراج بر ساق او ظاهر شد وقت عصر حضرت تیزاب گرم کرده بسر چوب بر میانگاه آن خراج قطره قطره نهادند و آن بر لحظه بزرگتر میشد چنانچه در ساعت نجومی مقدار نیم آثار مخروطی بر آمد و تکرار تیزاب بدستور میکردند در ساعتی دیگر بشگافت و خون و چرک بیرون آمد و همه عوارض زائل شد و آن جراحت را بمرهم اصلاح فرمودند

دمل

و آن بثرهٔ بزرگ صنوبری شکل در اکثر و مولم در ابتدا بود و این نیز از جنس خراجات ست و ابتدای خراج بود و مادهٔ آن خون حاد ست که بآن رطوبت غلیظ فاسد آمیزد و تولد او از رداءت هضم و از حرکات و ریاضات و جماع و سواری و کثرت حمام بر امتلا و خصوص مردم فربه را و اکثار اغذیهٔ مولد خون مثل گوشت و شیرینی و ایضاً عدم جماع بسبب توفر ماده باشد و بسیار بر امردان دملها مثل خراج بود و بدترین دمل آنست که غائر تر باشد و بقول طبری علت او یا از کیفیت باشد یا از کمیت پس آنچه از کیفیت باشد آنست که با خون رطوبت غلیظ فاسد آمیزد و خون را فاسد کند و از فساد آن کیفیت حاده پیدا شود و رگ متحمل آن نگردد و میان جلد و لحم افگند و دمل حادث گردد و گاهی عمیق شود و آنچه از کمیت باشد آنست که خون کثرت پذیرد و از مقدار غذا بیفزاید و عروق ممتلی گردد و احتمال او نکند و بسوی عضو افگند و این نوع عمیق کم شود و سلیم ست و بقول خجندی دمل که در عانه افتد منذر بصحت باشد و بقراط گفته که چون صاحب دمل در روز چهارم یا هفتم یا یازدهم تپ کند آن به باشد **علاج** مانند فلغمونی علاج آن نمایند و مبردات خصوصاً میخوش و مصفیات خون بنوشند و تقلیل غذا و ترک لحوم و حلویات و شراب کنند و ایضاً از روز اول تا سه روز رادعات مثل صندل و فوفل و اسبغول بگلاب برهم زده و مانند آن ضماد کنند و برگ نیم در آب پخته بران بستن برای تحلیل و انضاج ماده نافع بود و بخور برگ نیم یا برگ سنبهالو نیز محلل اورام ست و همچنین برگ پیوتن و برگ عباسی نیمگرم کرده بستن مفید ست و چون آرد جو را در عصارات بپزند و اندکی ریوند چینی سوده آمیزند و طلا نمایند در پختن اورام نهایت سودمند و معمول ست و تخم کنوچه و تخم ریحان و کذا انجیر زرد در شیر و عسل پخته ضماد کردن نیز ماده را می پزاند و همچنین ضماد آرد گندم با اندک بورق و روغن بزرکتان و اگر بعد پختن باز خود منفجر نشود برگ نیم و نمک هر دو را سائیده بران نهند و خمیر ترش و سرگین کبوتر و تخم کنوچه و آهک آب نارسیده در زردی بیضه و عسل حل کرده ضماد کردن نیز مفجر قوی ست و یا آهن بشگافند و بعد بر آمدن ریم بمراهم منبت لحم مرهم از گلنار و دم الاخوین و مازو و اقلیمیای فضه بموم و روغن علاج نمایند و اگر قرحهٔ رطب پر چرک و یا سیلان زرداب باشد ذرورات مثل ذرور معمول از گلنار و مر و صبر و زرد چوب سوخته و اسرنج و فوفل سوخته و کات سفید بکار برند و کسی را که هر سال دمل بر آید تنقیهٔ بدن او هر سال لازم شناسند تا از سرطان و اکله و جز آن ایمن ماند **ذکر ادویهٔ یونانیه نافع دمامیل** اگر مازوی سبز هفت عدد در نکه صاحب دمامیل ببندند صحت یابد و از مجربات مکرره سودیست و ضماد زعفران و مشل با موم زرد برای نضج دمل نیز مجرب اوست و کذا خمیر آرد گندم و کذا اشجرهٔ ابی مالک و کذا گندم خاییدهٔ روزه دار و کذا کنجد بریان که تا بیب مسوخش رسد با برگ چقندر و کذا موم و روغن سوسن زرد و کذا حلبتی دنبه کوفته برای صلب هر واحد بهر نضج آن مجرب اوست و بستن برگ حی العالم کبیر در ابتدای دمل در تحلیل و تسکین الم آن نیز مجرب خود نوشته **و ضماد** علک البطم بسرکه سوده یا بموم زرد آمیخته و کذا تخم خطمی و برگ و بیخ آن تنها یا با شراب پخته و کذا زیت و نمک با عسل و یا بموم منقی و کذا تخم انجره کوفته بآب دهن روزه دار سرشته و کذا اقرد یانا و سرکه و کذا اصل السوس کوفته پخته و کذا رب السوس و کذا بیاض تنها یا بریان کرده سوده روغن خیری آمیخته و یا با عسل و کرسنه و کذا چرک چراغدان و کذا بیخ قثاء الحمار و مثل او صمغ البطم و یا بیه و کذا عصارهٔ قثاء الحمار و صمغ عربی و کذا انجیر در شراب پخته و یا مطبوخ با برسیاوشان و کذا مقل و زعفران و کذا بورق و علک البطم و کذا امیعه یابسه مخلوط با دویهٔ دمامیل یا میعهٔ سائله و کذا ثوم با آب و شیر بالمناصفه پخته سوده و کذا موز و انجیر مساوی و کذا آرد باقلا و آرد حلبه بموزن و کذا خردل کوفته بشراب کهنه سرشته و کذا زرنیخ سرخ و بیه بز و کذا آرد جو و حرف

وسرکه وکذا آرد جو و پوست بیخ کبر وکذا انجیر خام و نطرون وکذا کبریت و عسل و پیاز نرگس و کذا عصارهٔ گندنا با نمک و کذا بزرکتان و شیلم و سرگین کبوتر وکذا اغری السمک بسرکه و عسل گداخته وکذا زوفای رطب وکذا اکل زوفرا کرآن حراست وکذا موم زرد و روغن کنجد و آب چقندر وکذا اسقمونیا بعسل و زیت وکذا برنج سوده پخته وکذا اسپیه بقر با نمک آمیخته وکذا ازباد هر واحد منضج و مفجر دمامیل و خراجاتست **وشرب** شقایق النعمان منع خروج دمامیل کثیر و تعدیل مزاج و استفراغ مادهٔ آنها کند وکذا اهلیلهٔ زرد استفراغ مادهٔ دمامیل نماید وکذا انزروت که منضج ست و ضماد آن نیز وکذا ارخام هر روز یکمثقال العسل برناشتا سه روز متواتر مزیل دمامیل صعب ست **واکل** ریباس بکثرت نافع حدوث دمامیل ست وکذا شخصیکه بران دمل کثرت نماید و کلیهٔ حمل بخورد و پس حلف کند که بعد ازین کلیه دیگر نخواهم خورد جمله دمامیل ازان دور شود **وضماد** کندش و آرد جو و شراب کهنه در ابتدا تحلیل دمل کند وکذا پوست بیخ کبر محلل اورام خبیثه است وکذا آب گشنیز سبز و آرد باقلا در ابتدا تحلیل دمامیل و خراجات کند وکذا بیخ درخت گل سرخ **دوا** روزیکه دمل ظاهر شود آب بروغن کنجد یا بسفیدهٔ تخم مرغ سرشته ضماد کنند که زیادتی نمیکند و حجم نمی پذیرد **ایضاً** که در تنضیج و تفجر دمامیل مجرب و عجیب ست تخم کتان حلبه مساوی کوفته در آب بپزند و قدری قند حل کرده فرود آرند و ضماد کنند **ایضاً** که دمل و سائر اورام را نضج دهد حلبه تخم کتان خستهٔ تمر هندی سرگین کبوتر آرد گندم برابر کوفته بآب و شیر بپزند و گرم ضماد نمایند **ضماد منضج** که در دمامیل و اورام صلبه و خراجات از مجربات والد حکیم علوی خان ست انزروت تخم مرو کتیرا خستهٔ تمر هندی مغز تخم بید انجیر تخم کتان هر یک یکجزو خمیر نان دو جزو همه را در شیر مادهٔ گاو بپزند تا مهرا شود پس زردهٔ تخم مرغ یکعدد زهرهٔ گاو یکتوله صابون عراقی یکتوله داخل کرده مثل مرهم ساخته ضماد نمایند و در نسخهٔ دیگر تخم ریحان بجای تخم کتان و روغن گل و روغن بابونه عوض زهرهٔ گاو و صابون ست و نوشته که اگر صلابت دمل زیاده باشد بزرکتان آرد حلبه بابونه اکلیل الملک زوفای خشک برگ چقندر گل خطمی مقل از هر یک یکجزو داخل کنند و بجای روغن گل روغن بید انجیر نمایند و اگر بسیار سخت باشد مغز حب السلاطین ربع جزو داخل کنند و چون نضج یافته باشد و بسبب سختی جلد منفجر نشود صابون عراقی و سرگین کبوتر و سرگین بز از هر یک جزوی آب زهرهٔ گاو ربع جزو داخل کرده ضماد نمایند و اگر ازین هم منفجر نشود یک قیراط سم الفار آمیزند که در دو سه روز نهایت تا پنج روز مادهٔ صلبه می برآرد **ضماد مفجر** که ورم دمامیل بکشاید خمیر نان سه جزو بورهٔ ارمنی نمک سانبهر سرگین کبوتر سرگین خروس هر یک یکجزو باهم سرشته ضماد کنند **طلا** مفجر دمامیل و مجرب بعدیل و سریع الاثر ست و کار نشتر مینماید آنکه آب مادیده پوست درخت ذات الذنب که بهندی بڑه گویند سوخته خاکستر کرده هر دو مساوی بآب ساییده بر دمل بموضعیکه وا نمودن خواهند بگذارند **مرهم شمانیه** که جهت منضج دمامیل و خراجات از مجربات ست کتیرا تخم کتان تخم کنوچه سریش هوجوه گل بابونه گل خطمی انزروت مساوی کوفته بیخته با شراب سرشته نیمگرم استعمال نمایند مرهم جهت پر کردن زخم دمل وغیره معمول روغن کنجد چهار دام داغ کرده سپند در یکدانگ انداخته بسوزانند تا که سیاه شود پس موم سفید دو درم اندازند بعده سنگ بصری مرداسنگ هر یک دو دانگ سوده انداخته فرود آرند و در نسخهٔ دیگر نیله تهوتهه یکماشه عوض سنگ بصری ست **ذکر ادویهٔ هندیه مفید دمل** گوند ببول در آب حل کرده بر آتش بپزند و بر پارچه طلا کرده بر دمل بچسپانند نوبت استعمال بسه مرتبه نرسد که دمل و خیارک دفع گردد و بهترین ادویه است **دیگر** محلل ورم و مسکن درد ست اجواین باریک ساییده در آب لیمو و اگر نباشد در سرکه بپزند نیمگرم بر ورم گذارند **دیگر** اسگند ناگوری در آب ساییده هر روز دو بار طلا کنند **دیگر** از بیاض استادی مرحوم پوست اریٹه تخم دور کرده باریک بسایند و پارچه بیز نموده بر دمل چسپانند و ضماد اکاس بیل گوار خام ساییده نیز برای دمل و دیگر اورام نافع نوشته **دیگر** مغز خستهٔ انبه بآب ساییده نیمگرم طلا کنند که در تحلیل اورام کار جدوار میکند **دیگر** که ورم را تحلیل کند پوست بیخ ارنڈ و بیخ بسکهپره و سونٹھ ساییده نیمگرم طلا سازند و بستن برگ دهتورهٔ سیاه نیمگرم وکذا برگ سرس وکذا برگ بڑ بروغن زرد چرب کرده نیمگرم بر ورم نیز محلل ست **دیگر** بسکهپره کچله کالی زیری مرچ برگ نیم زنبی برابر آب ساییده طلا نمایند **دیگر** که ورم را در ابتدا فرو نشاند و بعد از ان نضج دهد و بکشاید و کشاده را از ریم و چرک پاک کند و خشک گرداند بالجمله رادع و منضج و مفجر دمل ست و بعینه گوگل مین بیل هر دو باریک ساییده بر پارچه نهاده بچسپانند و ضماد بیخ بسکهپره بآب ساییده نیمگرم همین عمل دارد و عجیب النفع ست **دیگر** که تحلیل کند گوگل بهینسیه و ایلوه و انبه هلدی هر سه را باریک ساییده در آب لیمو با آتش نرم بپزند و بچوبی بگردانند تا مانند سریش شود فرود آورده بدارند و طلا می نموده باشند **دیگر** برگ گولر با آرد جو ضماد کردن محلل ست وکذا اکاس بیل یکجزو زنجبیل کنگهی هر یک دو جزو بسر

سائیده گرم کرده دیگر که ورم را بپزاند پوست پیپل سائیده ضماد نمایند و یا تخم سواسن سائیده نیم گرم طلا سازند و یا تخم تمر هندی کوفته در آب چیکار بر نگه معمول ست
دیگر برگ گنگهی برگ تمر هندی بیخ جوش داده سائیده بالای ورم بندند دیگر روز ریخته کنند دیگر برگ سداگلاب برگ نیم برگ انار برگ سنبهالو در آب نشسته در پارچه
پیچیده و از گل آلوده در خاکستر گرم دفن نمایند بعده برآورده نیم گرم بر دمل بندند و برای سرعت تفتیح پیاز نیز داخل نمایند دیگر برگ سرو دال مونگ پیچال کبوتر هر سه
سائیده نیم گرم بندند که منفجر گرداند و تنباکوی خوردنی قدری در آب پخته ضماد کردن همین عمل دارد دیگر گویند سهجنه و زر سیاه کهنه پیچال کبوتر هر سه را در پان
بکوبند که مثل معجون شود قرص کرده بر دمل گذاشته برگ بالا یا سیدا انجیر یا برگ پیپل گرم کرده بر بندند که برای گشادن دمل و تحلیل صلابت آن مفید تمام ست دیگر برگ
قرطم و رنگ زیبی نیز ضماد این کثیر النفع ست دیگر برای دفع دمل و خیارک سبوس گندم سبوس جو اجواین هر واحد یکدام آهن کهنه دو ماشه نمک شش ماشه همه را
در بول پخته نیم گرم ضماد نمایند دیگر سیده لکڑی گوگل سهاگه در آب سائیده بر پارچه طلا کرده بر ورم چسپانند ضماد که در انفجار دمل قویترست تخم سرس مین پهل
زنگار هر واحد نه ماشه ریوند چینی پیاز برگ نیم هر یک یکتوله ایلوه تخم حلبه هر یک شش ماشه اکلیل الملک گوگل السی هر واحد هفت ماشه کوفته بیخته بشراب تند
آمیخته نیم گرم ضماد نمایند **ایضاً** صابون ریوند چینی مقل مین پهل سائیده بر پارچه طلا کرده نیم گرم بچسپانند **ایضاً** برای کشادن دمل چونه آب نادیده در
صابون آمیخته دریکروز سه چهار بار طلا نمایند و ببندند **ایضاً** جمال گوته مغز نارجیل باریک سائیده بر دمل گذارند زود بکشاید **ایضاً** مفجر تخم تمر هندی
پنج مثقال بکوبند و چرک چراغ نیم مثقال در آب گرم بگدازند و باهم آمیخته نیم گرم ببندند **ایضاً** منضج و محلل اورام جدوار زنجبیل پوست کالیسر فلفل سیاه
کالی زیری مساوی کوفته بیخته در آب گرم آمیخته بهم زنند و بر آتش پخته ضماد کنند **ایضاً** منضج و مفجر تال مکهانه با برهنگ هر دو برابر کوفته بیخته در شراب انگوری
کهنه بپزند و بر پارچه مالیده بچسپانند و صبح و شام تبدیل کنند نهایت تا سه روز **ایضاً** آرد مونگ آرد جو آرد لوبیا آرد عدس گیرو همه برابر بسرکه و آب پخته بر ورم
دمل ضماد کنند که مجربست و مسکن درد **ایضاً** که منفجر اورام و دمامیل ست گل معصفر پوست جوز القی مقل مساوی کوفته بیخته در آب برگ لیمو اربپزند تا بقوام آید
بر برگ سیدا انجیر پهن کرده ببندند و ببندند و بعد یکشبانه روز تبدیل نمایند **دوای مفجر** چونه گلی آب نارسیده یک بهلولی سجی نیم بهلولی خاکستر پوست درخت
پیپل نیم سیر شاهی با آب خمیر نموده استعمال نمایند باین طور که اگر دمل یا ورمی دیگر پخته شود و جای نشتر زدن نباشد اندکی ازین دوا بر سر آن گذارند تا خشک
شود بعده بپارچه درشت مالیده بران عصابه بر بندند که در یکپاس بشگافد و اگر بر بواسیر که از مقعد بر آمده باشد از پارچه درشت اندک خاریده بمالند و چون
خشک شود بردارند و در یکروزی سه چهار مرتبه بگذارند و دور بردارند و با بر ثولول دیگر همین طور بمالند بر طرف شود و اگر بر داغ برص که برابر روپیه باشد کرخراشیده
طلا نمایند آتش جاری ساخته بطرف نماید **مهیری** معمول اطبای هند که در پختن اورام اثر تمام دارد آرد برنج یا آرد جوار چهار دام در یک آثار جزات یا دوغ
بطور فرنی بپزند تا غلیظ گردد بر بندند و اگر قویتر خواهند آرد حلبه و تخم سن سوده هر یک یکدام ایلوه سوده نیم دام اضافه نموده بدستور بپزند و بعمل آرند و گاهی اشک
گوسفند سوده درین پخته بعمل آورده و سریع الاثر یافتم و داخل نمودن دیگر ادویه منحصر برای طبیب ست **مرهم مجرب** برای پزانیدن و کشادن دمل زفت رومی
زنگار اجواین بزرکتان حلبه راتینج بهروزه جوز القی مقل مرمکی توتیای هندی زنجبیل ریوند چینی شیر بڑ شیر انجیر شیر آکهه ادویه را کوفته بیخته در شیرها سائیده موم
و روغن را گداخته مرهم سازند **مرهم رال** که برای زخم دمامیل مجرب رال بست و پنج مثقال شنگرف زرنیخ هر یک نیم درم نیله تهوتهه یکدرم سپیده و رچهار درم
مرداسنگ هشت درم سائیده موم پنجاه مثقال بروغن کنجد هفتاد مثقال گداخته بدستور مرهم سازند **اقوال اکابر** شیخ الرئیس میفرماید که چون دمل ظاهر شود
علاجش تا قریب سه روز علاج اورام حاره باشد بعد ازان بتحلیل و انضاج مشغول باید شد که گاهی تحلیل شود و این کمتر بود و گاهی نضج یابد و واجب نیست
که از علاج دمل غافل شوند زیرا که بسیار باشد که بخراج عظیم انجامد و ازین استفراغ بقدر واجب از فصد یا اسهال ایمن گرداند و چون با دمل ضربان و قاعده اصل
باشد از تضیج چاره نبود پس اعانت بران باستعمال منضجات کنند و مبتلا بکثرت خروج دمامیل را اسهال و ملایم کردن جلد بحمام مستعمل علی الدوام در یافت
ازان خلاص نماید و از منضجات او تخم کنوچه کوفته بشیر پخته هست و انجیر و خردل و عسل یا انجیر تنها بالعسل و گندم خائیده برای انضاج او نیکوست و همچنین
مویز بیورق سرشته و یا انجیر بخردل مخلوط بروغن سوسن و دوای دمل معروف بدوا الخمیر و دوا این صفت انضاج بر فق کند روغن گاو و کمی اوقیه خمیر ترش ده اوقیه

جراحات کنند طبری گوید که علاجش فصد مریض ست و استفراغ خون اندک و اخراج صفرا با دویه که مخرج صفرا الی صرف باشند مثل سقمونیا و افسنتین و شربت ورد و مکرر بعده لزوم مریض بماء الشعیر و حریره حب از نشاسته و شیر نرم و اگر فصل ربیع باشد ماء الجبن بروغن بادام نوشند و غذا از بچه ماکیان رطب و پاچه بره سازند و در جمیع تدبیر او سلوک ترطیب و تعدیل حرارت سلوک نمایند و دائم بر عضو موم روغن که از روغن بنفشه ساخته و بران اندک زوفای رطب انداخته باشند بمالند و اگر در شهری باشند که هوای او گرم و خشک بود بسوی بلدیکه هوای او بارد و رطب کثیر الرطوبت باشد نقل کنند و اگر فصل گرما بود مسکن او بپاشیدن آب و بادکش و فرش برگ بید خوش سازند و دام شمیدن بنفشه و نیلوفر نمایند و هرگاه مریض اراده پیچیدن رشته بیرون آمده نماید بر موضع روغن بمالد پس بآهستگی آنرا به پیچد و علامت خروج و انقضای او ظهور خارش در موضع ست و علامت ابتدای خروج او نیز خارش موضعست و فرق میان اول و دیگر آنست که خارش اول با الم بود و خارش دیگر بالذت باشد پس هرگاه رشته بگسلد پیچیده با بحال طبیعی موضع آن دهن کشاده ماند از اسفل صلب و مترشح بریم متصل گویا کاو سرگین کنجشک ست پس اگر رشته در عضوی دیگر ظهور نماید این موضع به گردد و اگر منقضی گردد ایضاً بعد زمانی به شود و ملتحم گردد و مادامیکه دهن کشاده باشد و ریم که مذکور شد ترشح کند و رشته در عضو دیگر ظاهر نشود یقین کنند که در ینجا بقیه آنست و جراحت ملتحم نشود تا آنکه طبیعت آن فضله را تحلیل نکند و یا رشته از موضع دیگر بیرون نیاید و اما چون منقضی گردد و موضع او بوضع باقی ماند علاجش آنست که ثراله یا برف آنرا انجار رند تا منبسط گردد و از ان خون بر آید پس ترک نمایند که آن خشکریشه کند و به شود و همچنین آنچه در ملک جرجان ظاهر میشود علاجش بعینه همین علاج ست و بهترین اشیا در معالجه نوشیدن ماء الجبن و ترطیب بدن با غذیه است پس اگر در بدن امتلا ظاهر شود استفراغ او باشربه خفیفه کنند و اولی آنست که از حقنه لینه بروغن بسیار باشد مجوسی گوید که هرگاه علامات این مرض ظاهر شود و جائی از عضو آبله کند واجب ست که ابتدا ابتدبیر ترطیب بدن کنند باغذیه محموده و خوردن لحوم معتدل المزاج و دخول حمام و نطول آب گرم برجای مرض و از خوردن بقول حریفه مثل پیاز و سیر و خردل و ترب و از تناول اغذیه غلیظه و حریفه مثل کوامیخ و ماهی شور و لحم نمک سود و خرما و مانند آن پرهیز نمایند و صاحب صبر سقوطری هر روز یکدرم بخورد و بر موضع بصبر طلا نماید که این از حدوث او منع کند و اما چون ظاهر شود باید که لحاظ کنند اگر صاحب والتهاب و تپ یابد و طبیعت معتدل باشد ابتدا بفصد باسلیق از دست مقابل موضع مرض کنند و اگر طبیعت محتبس و تپ باشد اسهال بماء الفواکه نمایند و بادی اشیای سرد و مرطبه مانند ماء الشعیر و غیره استعمال کنند و اگر در بدن تپ نباشد و حرارت در جای خروج رشته بود باید که صاحب و در انقوع صبر بآب کاسنی بدهند و چون خوب ظاهر گردد آنچه از ان ظاهر شود آنرا بر قطع اسرب بربندند و بران به پیچند و هر قدر که از ان بیرون آید بران پیچند و اندک اندک بآهستگی بکشند تا منقطع نشود و همه بر آید و در بدن چیزی از ان باقی نماند و این ضماد کنند موم ربع رطل روغن کنجد یک رطل مرداسنگ خاکستری هر واحد سه درم بوره یکدرم موم را در روغن گداخته ادویه بران انداخته مرهم سازند و بر موضع طلا کنند و ایضاً با سپغول و روغن بنفشه ضماد کنند و اگر رشته بگسلد موضع را در طول بسوی ناحیه که از ان رشته آمده باشد بشگافند تا از همه ماده او که در انجا باشد خالی گردد و در ان روغن زرد و پنبه کهنه نهند تا ما بقی آنرا بخورد و بعده بادویه منبت لحم علاج کنند خجندی گوید که بعد فصد بر صبح منضجات فضول غلیظه بنوشانند تا آنکه آثار نضج در قاروره ظاهر شود بعده تنقیه بمطبوخ افتیمون و حبوب و مطبوخات مخرج سودا کنند و اطریفل صغیر مخلوط بسنا و شاهتره آنرا نافعست و هرگاه حادث شود و طبع قبض باشد بحقنه لینه یا بمطبوخ فواکه و هلیلجات تلیین نمایند و غذا ماء الشعیر و ماش بمغز بادام دهند اگر با آن تپ باشد و الا گوشت طیور فاضل و حلوان خورانند و از گسستن رشته احتیاط نمایند و غلامی را دیدم که از انقطاع رشته بعد چهار پنج روز بمرد و ضماد خاکستری و غیره که آن در ذیل علاج گذشت اعانت بر خروج رشته می نماید باقی همانست که در اقوال سابق مسطور شد ابن نوح گوید که آنچه منع حدوث او کند انیست که حب اصطمخیقون یا قوقایا یا این معجون بخورند بگیرند هلیله و بلیله و آمله و زنجبیل و ترید و قنبیل هر واحد یکجز و کوفته بیخته با مثل آن فانید سرشته ده درم از ان بخورند و این معجون اغاصیتی ست در منع این مرض و ترک لحم و شراب البته کنند و از خوردن بقول و فواکه در بلاد یکه عادت تولد این مرض دران باشد پرهیز باید کرد و چون التهاب و آبله ابتدا کند صبر تا سه روز بخورانند و طلا کنند و چون رشته بر آید بر قطعه اسرب یکدرم به پیچند بعده ضماد آرد گندم و زردی بیضه و روغن گل بر موضع نمایند گیلانی گوید که ردع و منع رشته از خروج بعد تکون ماده بوجهی از وجوه جائز نیست و اصل در ان رعایت دوام ست یکی تنقیه بدن از مواد ردیه که از ان این مرض پیدا میشود دوم تحصیل حسن نیک طبیب مزاج بهاء اخلاط رطبه و رطوبات عذبه که دران حدت و لذع و حرافت و مانند آن نباشد و ماء الشعیر بعناب و آلو بخارا استعمال کنند اگر در طبیعت قبض باشد و الا ماء الشعیر ساده با تخم خرفه یا مثل آن دهند و بالش عضو بروغنهای مرطب کنند و استحمام بآب و طلای عضو باطلیه مرطبه و ریختن نطولات مرطبه و خشائش مرطبه مزیل حدت اخلاط معذب آن

نمایند و معجون قنبیل و اطریفل آن خاصیتی ست که ماده آنرا در مدت ده روز مستاصل گرداند و نسخه آن در قول ابن نوح گذشت و ضماد مجرب اینست که در سر که تخم کوچه
بیز نمایند و موضع را بروغن گل مسح کرده بران نهند و چون برگ صبر را بکارد تراشیده بر موضع به بندند در هر وقت که اشد از اجود معالجات این مرض علاج مجربست گویا که میان این تخم
و صبر مدافعت و مقابله بحسب خاصیت ست و چون رشته بگسلد از ان اوجاع شدیده و احوال هالکه از ان بر مریض خوف باشد حادث شود لهذا اشارت کرده اند که عضو را
که دران رشته بر آید در آب گرم غرق کنند تا بحرارت آب بیرون آید بعده با انگشت اندک اندک دفع کنند و در طبیعت زفت جذب ست بهر وجه که خواهند استعمال کنند و مرهم
که از جلب الخفاش ریسانند و آنکه از سنبل مرتب کنند و دهن کنجد نیکوست و ایضا بگیرند اشق و بیاز نرگس و بیخ نی و ساییده بعسل سرشته بران موضع ضماد کنند و این ادویه اگر مفرد بعسل نهند
نیز نفع بخشند و بعد شگافت او المرهم رسل و مرهم جدوار تالیف من استعمال کنند **خضر** گوید که استفراغ ماده نمایند اگر سوداوی باشد بمثل شربت شاهتره مع بار یوند و هلیله سیاه
و حجر ارمنی و اگر از بلغم فسوده بود با غاریقون و هلیله کابلی آمیزند و اغذیه مرطبه مثل ماکیان فربه و شوربا های چرب و حریره جو و تخم خیار و مغز تخم کدو دهند **میر عوض** میگوید
که درین زمان بطور اطبای هند چنان رواج یافته که اول روغن زرد بر تمام ورم رشته می مالند بعد ازان برگ عشر بستانند و روغن بران مالیده گرم نمایند و بر تمام ورم
تکمید کنند بعده شهد بیخ که دوای هندی ست معروف بار یک سوده با بول آدمی سرشته قرص سازند و بر سوراخ نهاده بر بندند از بیخ بیرون می آورد و اگر عوض دوای مذکور
آرد ماش هندی یا موتهه چهار دام انگزه یک دانک در اندک آب سرشته قرص ساخته بر بندند بعد مالش روغن و تکمید بدستور هم نافع بود **مصنف اقتباس** گوید که از
فصد صافن دیا باسلیق از جانب دیگر کنند و تنقیه بمسهلات بلغم و سودا بکرات و مرات فرمایند و حمام معتدل متواتر استعمال نمایند و نقوع صبر بآب کاسنی سبز سه روز
و یا هفت روز بدهند که قلع این علت میکند و وزن صبر روز اول نیم درم در روز دوم یکدرم در روز سوم یکنیم درم و روز چهارم دو درم باید و اندوز پنجم نیم درم هر روز بکار برند
و همچنین تا هفت روز دهند و شب خیسانیده صبح باشکر بدهند و هرگاه رشته گسسته شود و عضو ورم کند آنعضو را در آب شور و یا در آبکه شب یمانی و نمک طعام و تنکار
دران جوشانیده باشند بدارند و با ضمده و اطلیه الکده و نطولات جاذبه نضجه مدد نمایند تا بازبزودی پدید آید و انجا را بنشتر شکافته تمامه بر آرند و مرهم اعجاز و غیره
مندمل سازند و خوردن اطریفل قنبیل علویخان که قاتل دیدان است و اطریفل هامان منع از حدوث آن میکند و در دفع این مرض عظیم الاثر ست **صفت**
اطریفل هامان بگیرند پوست هلیله کابلی بست درم پوست بلیله آمله افتیمون هر یک ده درم زنجبیل پانزده درم برنگ کابلی شیطرج هندی سعد کوفی زرنباد قسط تلخ
هر یک سه درم سانج هندی دو درم بسفایج اسطوخودوس هر یک هفت درم غاریقون پنج درم مصطکی انیسون قرنفل خیر بوا کند جوزبوا هر یک دو درم فلفل دار فلفل
نارمشک حاشا هر یک چهار درم عسل سه چهار وزن ادویه شربتی از سه تا چهار درم **مؤلف جوامع** گوید که علاج آن بطریق عموم آنست که اهل و سکنه بلدیکه دران
این مرض عام باشد و خصوص معتادین بدین مرض در فصل بهار البته تنقیه بدن نمایند از فصد و مسهلات صفرا و بلغم مانند حبوب سقمونیا و صبر و قوقایا و نقوع صبر یا مطبوخ
افتیمون و یا هلیلجات و سنا با مغز فلوس خیار شنبر و شیرخشت و یا شربت ورد مکرر و یا ترنجبین مع روغن بادام و ذوا هالتریدو حب عصاره ریوند و مانند امثال اینها
بعد از منضجات و بعد از تنقیه استعمال کنند اطریفلات چند روز مانند اطریفل سنائی و افتیمونی قنبیلی و معجون قنبیل که قامع ماده آنست و کثرت استحمام نمایند و دوی
مزاج را بتصفیه خون و فصد و حجامت و اخراج خون بقدر ضرورت و قوت و بعد از ان اشیای معدله مزاج خون از اشربه و ادویه مناسبه بیاشامند و اغذیه لطیفه مولد
خون صاف لطیف خورند و اجتناب از اغذیه و اشیای مولد آن مثل پنیر خشک شور و گندنا و تره تیزک و گوشت گاو و مرغ و پیر و بز پیر و پرخوری و تخمه و آشامیدن آبهای
غلیظ راکد نمایند و بعد از ظهور رشته قدری پیاز کوبیده آب آنرا بران بفشارند و آهسته آهسته آنرا بکشند تا بر آید و نگسلد و آب پیاز بران بیفشرده باشند اگر تمام
آن بیکدفعه بر آید بهتر بزودی دهن آن زخم را بند نمایند که هوا یا آب داخل آن نگردد و اگر قدری بر آید و باقی بآسانی بر نیاید آنرا بحال خود بگذارند و بران آب پیاز بفشارند
و قطعه پیاز را بران گذاشته آنچه بر آمده آنرا بچوب یا میل سرب پیچیده بعصابه بر بندند و بعد از زمانی گشاده بران آب پیاز بفشارند و بملایمت آنرا بکشند تا بر آید و اگر باز تمام
بآسانی بر نیاید بدستور بران آب پیاز افشرده و قطعه پیاز گذاشته به بندند و بعد ثانی بدستور بکشند و همچنین بعمل آرند تا تمام آن بر آید و اگر رشته بگسلد و ورم کند و درد
شدت نماید و از ان تپ بهم رسد و مریض بی قرار باشد این ضماد کنند نسخه آن همانست که در ان روغن چراغ یعنی روغن بزرکتان و شیشه و غیره ست و در ذیل
علاج مسطور شد بر پارچه مالیده بر ورم گذارند و هر روز تبدیل نمایند سه چهار روز پخته گردد پس اگر خود بخود منفجر نگردد نشتر زنند و بملایمت بفشارند که چرک آن

برايد پس فتيله بصابون آلوده ديا برگ نيم سوده بروغن آن گذارند تا بند نگردد وبران آن ضماد را گذارند تا باقی نيز پخته شود وهمه چرک آن برآيد بعده آنرا بمرهم مناسب ملتيم سازند **طريق استعمال منضجات ومسهلات** درين مرض اگر ماده صفراوی باشد گاوزبان شاهتره بسفايج اسطوخودوس بادرنجبويه گل بنفشه گل نيلوفر افتيمون در صره بسته هر يک دو مثقال آلو بخارا آلو سياه انجير زرد مشمش اصفهانی سپستان هر يک ده دانه مويز منقی بست دانه تمر هندی زرشک هر واحد دو مثقال ادويه را سوای افتيمون شب در آب دو رطل خيسانيده صبح بجوشانند تا آنکه سوم حصه آب بماند پس صره افتيمون را انداخته يک دو جوش ديگر داده فرود آرند و افتيمون را بمالند و افشرده دور کنند پس صاف نموده سکنجبين افتيمونی پانزده مثقال در آن حل کرده بياشامند و در روز دوم تخم خربزه تخم خيارين هر سه نيم کوفته هر يک دو مثقال در طبيخ و ترنجبين ده مثقال بعد طبخ اضافه کنند و در روز سوم بيخ کاسنی بيخ باديان اصل السوس عنب الثعلب پرسياوشان هر يک دو مثقال و فلوس خيارشنبر پانزده مثقال روغن بادام يک مثقال در آن حل کرده بياشامند و شب حب سقمونيا يا صبر يا قوقايا و يا حب عصاره ريوند هر کدام که مناسب دانند بخورانند صبح روز چهارم اين مسهل کامل جامع بدهند قنطوريون دقيق تخم کاسنی گل سرخ هر يک دو مثقال سنای مکی چهار مثقال عود صليب دو درم عناب ده دانه پوست هليله کابلی هليله سياه هر يک دو مثقال مع ادويه منضج روز اول سوای آلو و انجير و مويز و مشمش اصفهانی و تمر هندی و زرشک و مع ادويه روز دوم و سوم ليکن وزن افتيمون چهار مثقال و سپستان بست دانه کنند و در سه رطل آب شب تر کرده صبح بدستور بجوشانند و صاف کرده شيرخشت گلقند هر يک ده مثقال بر اجزای مسهل سابق افزوده و سکنجبين دو بر کرده ريوند چينی يکدرم سوده بران پاشيده نيمگرم بنوشند و در روز پنجم يک عدد هليله مربی بگلاب شسته با يکدانگ حجر ارمنی مغسول آميخته بخورند و بالايش شربت گاوزبان ده مثقال در عرق بيدمشک و گلاب هر يک ده مثقال حل کرده بياشامند و در روز ششم منضج روز اول و در روز هفتم نسخه روز دوم و در روز هشتم منضج روز سوم و شب نهم حبوب مذکوره و صبح آن مسهل روز چهارم بياشامند و در امزجه حاره اسطوخودوس و قنطوريون و بادرنجبويه داخل نکنند و در کاهيدن و افزودن اوزان ادويه منضج و مسهل بحسب مزاج و سن مريض موقوف برای طبيب است **و اگر** ماده بلغميت داشته باشد روز اول منضج از گاوزبان بادرنجبويه بسفايج قنطوريون دقيق زوفای خشک عنب الثعلب پرسياوشان اسطوخودوس افسنتين هر يک دو مثقال انجير زرد هفت دانه مويز منقی بست عدد جوشانيده صاف کرده ترنجبين سکنجبين گلقند هر يک پانزده مثقال حل کرده صاف نموده بنوشند روز دوم پوست بيخ کاسنی بيخ باديان ايرسا بيخ کبر اصل السوس هر يک دو مثقال بيفزايند روز سوم فلوس خيارشنبر پانزده مثقال روغن بادام يک مثقال زياده کنند شب چهارم ايارج فيقرا يکدرم پوست هليله کابلی تربد سفيد هر يک دو دانگ تخم حنظل مقل ازرق کتيرا هر يک يکدانگ سوده بروغن بادام چرب کرده حب ساخته بورق طلا سه عدد پيچيده وقت خواب فرو برند و عقب آن آب نيمگرم بنوشند و يا ايارج فيقرا اغاريقون نرم سفيد ريوند چينی تربد سفيد هر يک نيم درم شحم حنظل نيم دانگ سقمونيای مشوی يک نيم دانگ حجر ارمنی مغسول و يا حجر لاجورد نيم درم مصطکی مقل ازرق کتيرا انمک هندی هر يک دو نخود با ده مثقال شربت بنفشه سرشته بخورند و بالايش و صبح ادويه روز اول و دوم و سوم سوای زوفا و عنب الثعلب و پرسياوشان و اسطوخودوس و افسنتين و انجير و بيخ کاسنی و ايرسا گرفته پوست هليله کابلی پوست بيخ کرفس گل سرخ هر يک دو مثقال سنای مکی چهار مثقال شيرخشت پانزده مثقال در آن حل کرده تربد سفيد موصوف دو مثقال بران پاشيده بنوشند و در روز پنجم هليله مربی يک عدد شسته مصطکی سوده نيم مثقال آميخته بخورند بعد آن نبات سفيد پنج مثقال گلاب عرق بادرنجبويه هر يک ده مثقال شربت نموده بنوشند و در روز ششم نسخه روز اول و در روز هفتم نسخه روز سوم و شب هشتم ايارج لوغاذيا چهار مثقال حب ساخته فرو برند و بالايش آب نيمگرم بنوشند و در روز هشتم نسخه روز چهارم بنوشند و غذا درين ايام ميان روز نخود آب گوشت مرغ جوان يا دراج يا کبک و شب پلاو از يکی ازين گوشتها و در روز نهم نسخه روز پنجم بنوشند بعده پنج شش روز ديگر هليله مربی و مصطکی با شربت اسطوخودوس پنج مثقال و عرقيات مذکوره و تخم فرنجمشک يک مثقال بخورند **و اگر** ماده سوداويت داشته باشد روز اول گاوزبان شاهتره بسفايج بادرنجبويه عنب الثعلب پرسياوشان اصل السوس مقشر گل بنفشه گل نيلوفر هر يک دو مثقال عناب انجير زرد هر يک ده دانه جوشانيده صاف نموده ترنجبين سکنجبين افتيمونی هر يک پانزده مثقال حل کرده باز صاف کرده نيمگرم بنوشند و در روز دوم و سوم تخم خيارين تخم خربزه پوست بيخ کاسنی پوست بيخ باديان بيخ کشوث افتيمون در صره بسته هر يک دو مثقال اضافه نمايند و شب چهارم حب لاجورد يک مثقال سوده بروغن بادام چرب نموده و معجون نجاح دو مثقال سرشته حب ساخته بورق نقره پيچيده وقت خواب فرو برند و عقب آن آب نيمگرم بنوشند و صبح پوست هليله زرد پوست هليله کابلی هليله سياه گل سرخ هر يک دو مثقال سنای مکی چهار مثقال مشمش اصفهانی دوازده دانه مويز منقی بست عدد و فلوس خيارشنبر پانزده مثقال شيرخشت ده مثقال روغن بادام دو مثقال عوض پرسياوشان بيخ کشوث در نسخه روز اول و دوم و سوم افزوده مسهل دهند و در روز پنجم هليله مربی يکعدد بگلاب شسته لاجورد مغسول يکدانگ آميخته در ورق طلا

و دو عدد بران پیچیده بخورند و بعد آن تخم بالنگو یک مثقال شربت گاوزبان پنج مثقال گلاب ده مثقال بنوشند و روز ششم دوای روز اول دهند و هفتم نسخهٔ روز دوم عمل آرند و شب هشتم دوای شب چهارم و روز هشتم دوای روز چهارم بنوشند و درین ایام وقت ظهر شوربای قیمه یا نخوداب گوشت مرغ جوان بخورند و شب پلاو و قلیه چلاو و بعد این چهار روز مداومت بخوردن هلیله مربی بگلاب شسته و شربت از نبات و گلاب و عرق گاوزبان و عرق بید مشک هر یک پنج مثقال تخم شربتی یک مثقال پاشیده باید کرد و اگر صاحب این مرض را اوجاع مفاصل باشد در منضجات و مسهلات آن سورنجان داخل نمایند و اگر زن بود و ادرار طمث منظور باشد در سوداوی تخم کشوث و حسک و انیسون و شکاعی و در بلغمی حلبه و حسک و انیسون و شکاعی و اسطوخودوس و کمافیطوس و کمادریوس و اگر صفراوی باشد تخم خیارین تخم خربزه تخم کاسنی تخم کشوث و مانند اینها در منضجات و مسهلات آن اضافه کنند و اگر اندک ماده باقی مانده باشد چند روز بعد فراغ از مسهل مداومت باطریفلات مذکوره و معجون قنبیل نمایند

سعفه

و آن بقول شیخ از جملهٔ بثور قرحیه است که اول به بثور مستحکه خفیفه متفرقه در چند مواضع آغاز کند و بعد آن بقروحی که بران خشکریشه بود متقرح و ریش گردد و مائل به سرخی باشد و بر سر کودکان بسیار حادث شود و آنرا بهندی گنج نامند و صاحب ذخیره و نفیسی گوید بلوغ زائل گردد و گاهی بر روی و گاهی در سائر بدن افتد و آن دو نوع ست یکی رطب که ازان زرد آب سیلان کند و آنرا شیرینجه و سعفهٔ رطبه نامند و دوم یابس و این نوع بغایت خشک باشد و پوستهای تنک سفید ازان جدا شود و بقوبائیت یابسه اشتباه کند و بسیار باشد که در سر ماثوران کند بسرعت و در گرما زائل شود و سبب سعفه رطوبت ردیهٔ حادهٔ اکاله است که با خون آمیزد و ایضاً اخلاط غلیظه ردیه پس غلیظ ازان زیر جلد محتبس شود و ورم و بثور پیدا کند و رقیق ازان منتشر گردد و سعیت و تاکل خویش جلد را ریش و فاسد کند و ازان زرداب لذاع سیلان نماید و سبب نوع یابس آن خلط سوداوی ست بسیار که رطوبت حریفه بادی آمیزد پس بسوی جلد مندفع گردد و آنرا فاسد کند و بخورد و قشور ازان جدا گردد و صاحب کامل گوید که سعفه قروحی ست که در سر حادث شود و آنرا خشکریشه بود و آن انواع ست نوعی را ازان شهدی گویند و حدوث او از بلغم شور بود و علامتش آنست که او قروح بود و باوی در جلد سر سوراخهای باریک شود و در سوراخهای او رطوبت شبیه بشهد بود و نوع دیگر آنست که آنرا تینی نامند و آن قروح مستدیر صلب ست که بالای آن سرخی باشد و در جوف او چیزی مانند تخم انجیر بود و نوعی است که آنرا جوذی خوانند و آن نیز قروح مستدیر صلب بود و با وی در سر سوراخهای باریک بود الا سوراخهای این کمتر از سوراخهای سعفهٔ شهدیه باشد و ازان رطوبت مانند آب گوشت بیرون آید و نوعی دیگر ازان بثور کوچک سرخ ست که در شکل بسر پستان مشابه باشد و ازان رطوبت شبیه بمائیت خون بر آید و نوعی ازان یابس سفید رنگ شبیه بشوره ست که ازان پوستهای سفید جدا شود و ابن الیاس گوید که حدوث سعفه شیرینجی از فضلات عفنه و رطوبات فاسده بود و این اکثر بصبیان حادث شود خصوصاً صبیان فربه را بسبب کثرت رطوبت ابدان و کثرت صعود بخارات و ضعف اعضای ایشان و نوع سعفهٔ شهدی منبت اشعار را فاسد کند و نوعی دیگر از سعفه ست که برؤوس الابر معروف ست و در مسام و در بیخ موها حادث شود و ازان رطوبت مانند آب گوشت سائل گردد و بقول طبری مادهٔ مولد این فضول غلیظ مع کیفیت حارهٔ حریفه بود و نوعی دیگر که آنرا سعفهٔ حمرا نامند و در جلد سر حادث شود خاصةً و هر گاه موی سر تراشند جلد سر سرخ خالص الحمرة ظاهر شود و باشد که رنگ او بسیاهی مائل بود و صاحب دارس دست وجع دریابد و جالینوس ذکر کرده که اگر این قرحه کند صاحب او ازان شفا نیابد و اگر متقرح نگردد و بعلاج موافق معالجه نمایند صحت یابد و گاهی با آن خارش و الم بود و گاهی ازان پوست باریک جدا شود و خجندی گوید که علتهٔ سعفه معروف برؤوس بر صفراوی حاد بود و صنفی دیگر از سعفه ست که آنرا سعفهٔ سودا گویند و آن مائل بسیاهی باشد و جرجانی و ایلاقی مینویسند که سعفه و شیرینیه یعنی شیرینجی بثرها بود که بر سطح بدن بر آید و در گوشت غائر نباشد لیکن بعضی فراخ شود و درد و خارش و سوزش کمتر بود و سعفه بیشتر بر جلد سر بر آید و شیرینیه بر سر و روی و دیگر اعضا بر آید و سوزش شیرینیه زیاده از سوزش سعفه و سائل تر از سعفه بود و آنچه از سعفه بر آید ریمی بود غلیظ و لزج که قوام او همچون قوام انگبین بود و باشد که رقیق تر بود و باشد که خشک بود و هیچ ازوی سیلان نکند و باشد که شوره بر آید همچون نمک و آنچه از شیرینیه سائل گردد رقیق بود و انطاکی گوید که سعفه قروحی ست در اعضای راس و از فساد خلط پیدا شود و با وی وضع فاسد گردد و گاهی با وی ورم باشد و علامات او آنست که اگر بسبب یکی از دو خلط رطب یعنی خون یا بلغم باشد سعفه رطب باشد پس اگر از بلغم بود و مواد او بسفیدی مائل باشد و الا اگر از خون بود بسرخی زند و آنچه بسبب یکی از دو خلط یابس یعنی صفرا یا سودا باشد علامتش تقشف و یبس و تیرگی سوداوی ست و زردی صفراوی و خروج پوست مثل سبوس از سر و درد و گاهی با صفراوی رطوبت مراری بود و در حال صغر سن بسبب رطوبت بسیار فتد

سه رؤوس الابر یعنی سرهای سوزن چون درین نوع لازم ست که مسام آنکس که در و بیخهای آن موضع ایستاده شوند و عفونت کنند گویا سوزن ست اندازه و مسام بن اسم شده (منه رضا الطبا)

وابن مرض راسخ و قراع نامند و بصحت هنگام بلوغ مفارقت کند و گاهی بمنابت موی دائم فاسد شود پس بگردد و موی نروید و بعضی ازان شهدیه باشد و در جلد سر سوراخ مثل سوراخهای
قرص شهد گردد و بعضی ازان مشابه انجیر در تشقیق و تبثر بر آن بود و بعضی ازان آنست که بامی جلد بسیار سرخ گردد و خون سیلان کند نزد ازاله موی و بحسب زمان و بلدان
و فصول بسیار مختلف بود و آنچه گفتیم بدان عود میکند و میر بهار الدین مینویسد که قرع آنرا کبلی و کلی گویند نوعی از سعفه بود و بسیار باشد که پوست را بخورد و مسام را به بندد
و هیچ محل داغ نماید چنانچه بعضی کلان را واقع میشود و قسم دیگر سعفه متقرح بود و آنرا شهدیه گویند و این بر روی و دیگر اندامها بیشتر ازان افتد که بر سر و باشد که پوست را
بخورد و مادهٔ این خلطی حاد بود مخلوط از صفرا و بلغم شور و طبری گوید که فرق میان شهدیه و سعفهٔ رطبه آنست که بالای سعفهٔ رطبه پوست باریک رطب نماید و زیر او ریم بود و آن
قطعهٔ متصل باشد حتی که گاهی در رقعهٔ سر بمقدار چهار انگشت یکقطعه بود و در شهدیه مکشوف باشد و در سوراخهای او صدید واقف نماید مثل وقوف عسل در شهده و غیر ملتزق
بالزاق قطعهٔ واحد بود و سوراخها کشاده باشد بخلاف سعفه و این مرض نوعیست معروف بعجر و آن شبیه بدامیل و خراجات است که در جلد سر ظاهر شود و سخت باشد
و ریم نکند و مثل غدد باقی ماند بعده منحل و متلاشی گردد و از مواضع دیگر ظاهر شود و جالینوس گفته که اکثر دیده ام که این علت با ولاد صیادان ماهی حادث میشود و باین قول
ایما کرده بسوی آنکه این علت از بخارات غلیظهٔ لزجه تخمیه میباشد **علاج** اگر طفل شیرخواره باشد تنقیهٔ مرضعه کنند بفصد سر رو و اسهال و از طفل نیز خون بگیرند بحجامت
و چسپانیدن زلو و در مریض جوان تنقیهٔ او بفصد و مسهل حسب غلبهٔ خلط نمایند و بر اغذیهٔ تفهه مثل قلیه کدو و اسفاناخ و زردهٔ تخم مرغ اقتصار ورزند و بعد تنقیه و اصلاح خون
باطلیهٔ سعفه طلا نمایند مثلا زرچوب مغز بادام تلخ گلنار راتینج کاغذ سوخته مازو برگ مورد بیخ سوسن اقاقیا قنبیل جمله یا هرچه ازینها بهم رسد باریک ساخته بسرکه و روغن گل
آمیخته طلا کنند و در سعفهٔ یابسه تنقیهٔ خلط سوداوی نمایند و ترطیب مزاج باغذیهٔ مرطبه و حمام و غیر آن از تدابیر مرطبه که در امراض سوداوی مسطور است بعد ازان آب گرم
و لعابات مثل لعاب تخم خطمی و بنفشه و تخم کنوچه و تخم کتان بر سعفه ریزند و قیروطی و شحوم و روغنهای بارد بمالند و همان روغنها در بینی چکانند و اگر سعفه غلیظ صلب باشد آهن
بخراشند تا خون آلوده گردد پس سرکه و نمک و آب صابون بمالند و یا بر آن زلو چسپانند بعده بدوای سعفه که قوی التجفیف باشد مثل مرهم احمر طلا کنند **بیان ادویهٔ**
مفردهٔ نافع سعفه اگر مریض در حمام غسل دهند و مکان سعفه را بمنشافه موی سر و سدر بشویند تا آنکه پاک گردد و خشک شده جدا شود و سر را بمنشفهٔ خوب نشف کرده بروغن
گل چرب نمایند و برگ سوسن کوفته بیخته بران پاشیده بچسپانند و لباس پوشانیده از حمام بیرون آرند و همچنین سه یا چهار مرتبه عمل آرند مریض صحت یابد و مجرب سویدی است
و اگر خاکستر بردی سوخته نزد خروج از حمام و بعد چرب کردن بروغن گل بر سعفه کبوس نمایند نیز مجرب است و اگر در جائیکه سعفه باشد رگی بزرگ تفحص نمایند و فصد او کرده
خونی که ازان خارج شود بر سعفه طلا نمایند بالخاصیت مجرب نوشته و کذا ریوند مثل غبار سوده بسرکه طلا کردن مجرب است و سکه خوردن و طلا کردن سعفه یابس مجرب
ممدوح الیه است و ضماد حنای قریش بر سعفه مجرب نوشته و کذا ضماد ایرسا و اگر کاکنار بروغن کنجد در شیشه انداخته تا چهل روز در آفتاب بیاویزند و مثل روغن گل بسازند
و سعفه را اکثر بدان چرب نمایند بالخاصیت مجرب است و طلای روغن گل شفتالو و موم زرد و کذا طلای خرزهٔ بقر با آب و کذا استخوان فیل سوخته و کذا آب ترشی ترنج مع عسل
آمیخته تنکار نیز از مجربات اوست و ضماد بول انسان بزیت یا بخاکستر چوب انگور و کذا سرگین کبوتر با آرد جو و کذا قسط هندی سوده با آب یا بعسل و کذا غرای السمک بسرکه
حل کرده و کذا اکرو یا و یا قردمانا سوده بسرکه سرشته و کذا دهنج بسرکه سوده و کذا مغز تخم بید انجیر و حب بلسان و بیخ زرد جدا جدا سوده مساوی بعسل سرشته و کذا حلبه کوفته
بعسل پخته و کذا آرد حلبه بورق و آب چقندر و کذا ترمس تلخ بسرکه و عسل و کذا اسفیداب بروغن گل و کذا خزف تنور بسرکه و کذا سکبینج بسرکه و کذا افیون و نمک بزاق
سرشته ضماد کردن و بعد سه چهار ساعت با آب سرد شستن و کذا تخم شفتالو سوده و کذا خون روباه و نمک و خرزهٔ بقر و کذا آب کرفس و آب بادیان و بیخ زرد و کذا سرطان سوخته بسرکه
هر واحد نافع سعفه است و اگر مریض در حمام غسل کند و خشک شده از سعفه نشوید و هنگام بیرون آمدن از حمام سعفه را بروغن گل چرب کرده بران قنبیل طائفی خشک بچسپاند
و پارچه پوشیده از حمام برآید سه مرتبه این فعل کند سودمند بود و همچنین کبوس کاغذ سوخته بزیت و یا سرگین فیل سوخته و کذا دهن بروغن زنبق و کبوس بسیم بز سوخته و عسل
سعفه بطبیخ کبیکج بمرات و کذا با آب کبریتی و اکل و ضماد حب الصنوبر کبار و طلا دسومات و ققد و رعنائی که تمام شب بدان خضاب کرده خشک نموده ساییده باشند و شرب و طلای
و درس و کذا اسکنجبین با آب تمام و تعلیق علق بر صاحب سعفه و اختلاط زمرد مثل غبار سوده با دویهٔ سعفه نیز مفید است و بقول اطبای هند گل تنباکو سوده و یا پوست ته کفش
کهنه سوخته بروغن سرشف آمیخته و یا برگ ارند نرم کوفته بقدری نمک ساییده و یا گوکه چیزی سرخ است ساییده با جغرات آمیخته و یا خردل نصف بریان و نصف خام ساییده

بروغن سرشف آمیخته و یا سم اسپ سوخته بروغن کنجد آمیخته و یا تر بکاین همچنین سوده در روغن سرشف سوخته و یا برگ فراش ساییده قرص بسته در روغن تلخ سوخته صاف کرده

و یا کلونجی بسرکه و یا برگ چقندر خام سوده و یا سرگین بز سوخته بر سعفه طلا کردن هر واحد نافع ست

ذکر بعض ادویهٔ مرکبهٔ معمول در اقسام سعفه

و دوائیکه جهت سعفهٔ اطفال مجربست نیلاتهوتها سوخته کاشه دو دو ماشه که نخود بریان میکنند دو دام در روغن سرسون بریان نمایند پس بچمچهٔ آهنی خوب بسایند و بر سر طلا نمایند اول اندکی سوزش میکند بعد ساعتی ساکن شود و اگر آمله سوخته نیم پاؤ کوکنار سوخته ربع پاو حنا کمیله هر واحد دو دام سهاگه بریان خاکستر گلمن هر واحد نیم دام زیلچه کنند و زن توتیا دو دام هر یک نیم دام کنند و در روغن مذکور حل کرده بکار برند مفید تر باشد

روغن اوراق که نافع سعفه است و مجرب برگ یاسمین برگ نیب برگ فراش برگ بکهپو برگ بیدانجیر برگ بکاین هر واحد پنج دام ساییده قرص نموده در پاو آثار روغن کنجد بسوزند که سیاه شود و صاف کرده کمیله مرداسنگ برگ حنا سهاگه بریان زردچوب سوخته کات سفید بابچی سوخته آمله سوخته فلفل گرد سوخته هر واحد دو درم نیلاتهوتها نیم درم ساییده در روغن انداخته بچوب نیب حل نمایند و بعد تراشیدن موی سر بمالند

ضماد مفید سعفه و مجرب خصوصاً خشک کمیله چونه بری هر یک یکدام نیلاتهوتها نیم دام کته شش دام کوفته بیخته بروغن سرشف آمیخته بمالند و ساعتی در آفتاب بنشینند و اگر آرد گندم نیم مشت واندکی نیلاتهوتها سوخته باریک ساخته در جغرات ترش آمیخته کف مال کنند تا مانند خمیر شود پس موی سر تراشیده بمالند و بعد یکپاس بشویند نیز نافع ست

ایضاً هلدی سوخته آمله سوخته برگ حنا هر یک دو توله سهاگه بریان کمیله مرداسنگ فلفل سوخته هر واحد یکتوله نیلاتهوتها یکنیم ماشه کوفته بیخته بروغن تلخ آمیخته بعد حلق سر مالیده باشند مجربست

ایضاً که در سعفهٔ رطب و یابس و جرب مجرب گوگرد و سیماب توتیای سبز هر یک سه ماشه گل سوخته تهوتها یکنیم توله کهرل کنند که سیاه شود و در روغن تلخ آمیخته بمالند و بعد یکساعت سرگین گاومیش بمالند و بعد خشک شدن مالیده دور کنند و آب سر بشویند سه بار کافی ست

ایضاً برگ حنا چهار توله بابچی مرداسنگ کمیله کته سهاگه هر یک دو توله نیلاتهوتها سه ماشه کوفته بیخته با روغن تلخ آمیخته بکار برند

ضماد که سعفهٔ یابس قوبا را مجربست مغز تخم کرده ده جزو توتیای مغسول دو جزو شنگرف هفت جزو بشیر تازه ضماد کنند که در سه بار زائل کند تضمید زمین با سرکه بدیل ست

طلای سعفه که همواره معمول ست آمله سوخته نیلاتهوتها سوخته مرچ سیاه سوخته پوست خشخاش سوخته مرداسنگ بریان همه را باریک ساییده در روغن زرد که یکصد و یکمرتبه از آب شسته باشند آمیخته طلا کنند

طلای هندی که جهت هر قسم سعفه و شوره سر اطفال مجربست کمیله گیرو کات توتیای سبز شورهٔ قلمی هر یک یکجزو مرداسنگ فلفل گرد هر یک دو جزو برگ حنا چهار جزو ساییده بروغن تلخ داغ کرده آمیخته بعد حلق سر بمالند

ایضاً که برای سعفهٔ رطبهٔ شدید العفونت کثیر الصدید بی نظیر ست نیلاتهوتها برشته فلفل سیاه سوخته هر یک نیم توله عدس ندست سوخته آمله پوست انار کوکنار کمیله سوخته هر یک یکتوله ساییده در روغن سرشف آمیخته طلا نمایند

ایضاً قنبیل تنکار زردچوب بابچی در روغن تلخ دو پاس کهرل کرده بکار برند

مرهم سعفه که قروح سر را از مجربات ست کمیله خام مرداسنگ مازو سبز پوست انار زردچوب جماله برابر باریک ساخته موم را در روغن گل گداخته بسرشند و سرکهٔ انگوری قدری اضافه کرده بر هم زنند و موی سر تراشیده بمالند و اگر روغن گل نباشد روغن کنجد و گلاب داخل کنند

نوع دیگر که در جمیع انواع سعفه مجربست کافور ریاحی شش سرخ زردچوب گل سرخ اقاقیای مغسول هر یک یکدرم گلنار کاغذ سوخته هر یک دو درم سفیداب سه درم موم زرد هفت درم روغن گل بیست درم بدستور مرهم سازند

اقوال اکابر ابو سهل گوید که سعفهٔ سر اگر در بدنی باشد که خون بران غالب بود باید که معالجه بفصد قیفال کنند بعده حجامت بر یکی از دو صدغ نمایند اگر فصد کفایت نکند و فصد رگ پیشانی کشایند و اگر در بدن غلبهٔ یکی از اخلاط دیگر باشد تنقیهٔ بدن بدوای مسهل آن خلط نمایند و اگر در بدن امتلا نباشد و مرض ضعیف بود در آن از تنقیهٔ بدن استغنا باشد و باطلیه از ادویهٔ مقلع و ملطف و محلل و معذالک بالالذع کفایت باشد و این غرض حاصل شود هرگاه ادویهٔ محلله ملطفه را بروغن و سرکه مخلوط سازند

صفت دواء القرطاس نافع سعفه و ثوبال مس سر سوخته مغسول انزروت کاغذ سوخته هر واحد دو جزو گوگرد غیر سوخته یکجزو بسرکه ساییده طلا کنند

دیگر گوگرد خاکستر کدو شحم حنظل بسرکه تند ساییده طلا نمایند

دیگر صمغ صنوبر گلنار مساوی بسرکه و روغن گل سرشته طلا کنند

دیگر خاکستر چوب انگور زراوند مدحرج گلنار ماز و را تینج در سرکه و روغن سوده بسایند و طلا نمایند

دیگر مرداسنگ زردچوب مساوی بسرکه و روغن گل بسرشند

دیگر کشنیز خشک سوخته نوره تنور حنا بسرکه و روغن گل طلا کنند

دیگر برای صبیان ماز و خام در دیت بسوزند و ساییده بادی نمک آمیزند و استعمال کنند

دیگر برای ایشان مرداسنگ بادام تلخ سوخته ماز و زردچوب مساوی بسرکه و روغن گل طلا کنند

دیگر برای سعفهٔ رطبه طبیخ خربزه و بشویند پس این طلا کنند توبال نحاس قنبیل هر واحد دو جزو خاک کنند شب یمانی هر واحد چهار جزو زراوند قلقطار خاکستر چوب انگور بسرکه

بکوبد بسرکه و روغن گل طلا سازند شیخ میفرماید که علاجش قریب بعلاج قوباست و عنقریب ذکر کنیم لیکن الآن میگوئیم که سعفهٔ یابس را نفع میکند استفراغ خلط صفراوی و سوداوی و بلغم شور مثل طبیخ هلیله با افتیمون که دران صبر و سقمونیا داخل کرده باشند و بعد آن استعمال کنند چیزیکه تنقیهٔ باقی با ترطیب کند مثل ماء الجبن بشاهترهٔ رطب بگیرند از جمله یکرطل و هلیلهٔ سیاه و زند هر واحد سه درم افتیمون ده درم نمک نفطی ده دانگ با آن هر دو آمیزند و بعد ازان بر ماء الجبن افتیمون اقتصار نمایند اگر طبیعت متحمل باشد و افراط نکنند و یا بر چیزیکه احتمال آن کند و از هر چیزیکه دران شیرینی مفرط باشد خصوصاً خرما و یا تلخی یا تیزی یا شوریت بود اجتناب نمایند و بر اشیای تغذیه مولد اخلاط سالم که دران لذع نباشد اقتصار ورزند و ترطیب بدن برطوبت معتدله از حمام و غیره کنند و فصد از عروق دستها گیرند اگر حاجت بدان ماس بود و یا از رگی که آنعضو را غذا میرساند مثل رگ پیشانی در سعفه حادث بر سر و رگی که در جلد سر باشد و رگ پس گوش و آن در اکثر امر بر سر میباشد و ایضاً حجامت هرگاه در سر باشد و اگر در اعضای سافله بود فصد صافن کشایند و چون این فعل کنند سعفه را خوب بخارند تا آنکه خون آلوده گردد و جهد دران نمایند که خون بسیار ازان سیلان کند بعد آن علاج بادویهٔ موضعیه نمایند و خصوصاً چون بعد سائل شدن خون نمک و سرکه بمالند و سعفهٔ یابس را حمام متواتر بغیر اطالت جلوس دران و نهادن عضو بر بخار آب گرم و نیمگرم در روزی چند بار و ادمان تنعیم قند بیرم طب بغذا و تدهین و سعوطات نفع کند و در استفراغ آن احتیاج بود بادویه که جذب سودا بقوت نماید و اسهال آن کند و بعد آن ماء الجبن بدستوریکه مذکور شد استعمال کنند و چسپانیدن زلو قریب سعفه باک نیست بعده از خاریدن و خون آلوده کردن چاره نیست بعد آن ادویهٔ موضعیه استعمال نمایند و قومی زعم کرده که خون فصد اندک قریب سعفه مثل رگ پس گوش برای سعفهٔ سر علاج اوست باید که آنرا طلا نمایند بعده بآب چقندر و زراج بشویند **و اما ادویهٔ موضعیه** برای سعفهٔ رطب پس برای مبتدی و آنکه بر بدن رطب و ابدان اطفال باشد مثل حنا و مثل وسمه با مازو سوخته بروغن چلتی دنبه است که این بغایت مجرب است و مثل ادویهٔ مرطب از قوابض مجففه چون پوست انار بسرکه و روغن گل و گاهی دران مرداسنگ داخل کرده میشود و گاهی احتیاج باستعمال دوائی افتد که دران جلا نیز باشد مثل زراوند [illegible] باشد که سعفهٔ متوسطه را مالش بسرکه و نمک و اشنان سبز صحت بخشد و خشک شده خشک بیشه آن ساقط گردد و از ادویه درین مرتبه توتیا و اقلیمیا و کاغذ سوخته بسرکه آ و یا بگیرند مرداسنگ و چرک نقره و بادام تلخ سوخته و زردچوب هر واحد یکدرم بسرکه و روغن گل و همچنین بیخ سوسن آسمانجونی و عود بلسان و کور و سلیخه و حلوان و حب البان سوده و ایضاً عدس و مغز و بسرکه و ایضاً بادام تلخ و مازو سبز هر دو سائیده ازان طلا بسرکه سازند بعد قوام کردن بآفتاب و ایضاً گویند که بگیرند سرطان زنده و با مرزنجوش کوفته بیفشرند و بدان سعوط کنند و برطوبت سرطان تنها و اما سعفهٔ مزمن پس آنکه در ابدان صلبه باشد در آن احتیاج بود بمثل قلقطار و قلقند و سوری و زراج و بحر و نمک و کبریت و خاک سیماب و زرد چوبه و دواء القراطیس و توبال نحاس و دخان تنور و نمک اند قوابض محلله است و ایضاً مثل مرداسنگ و سفیداب و اما خزف خشک از مجففات قویه است و سرگین کبوتر از محللات شدید الجلا و تجفیف است و همچنین سرگین سوسمار و سرگین زرزور و خصوصاً خورندهٔ برنج و مرهم زردچوب جمیع سعفه را نفع کند و مرهم سرخ مرتب از زردچوب و حنا و زراوند و پوست انار و مرداسنگ و دوائیکه در سعفهٔ یابسه ذکر کنیم و این دواء جید است قیمولیا و کوگرد سبز و خاکستر کرده و شحم حنظل مساوی بسرکه یا دوای کشنیز سوخته و غیره یا دوای خاکستر چوب انگور و غیره و یا طبیخ خرزهره و غیره که همه در قول ابوسهل گذشت **ادویهٔ موضعیهٔ** سعفهٔ یابس پس مزمن قوی ازان محتاج بطلا حاد بود که آنرا بخورد تا آنکه بگوشت صحیح برسد بعد ازان معالجه بمرهم قروح مثل مرهم زردچوب با مرداسنگ و سرکه و زیت کنند و سعفهٔ یابس که کمتر ازان باشد معالجه آن بچیزیکه بدان علاج سعفهٔ مزمن اول مذکور میکنند باید کرد و ترطیب بدن با غذیه و نشوقات و حقنها و غیر آن نمایند **دوائی جید** برای سعفهٔ رطب یا یابس روغن بادام تلخ و روغن خردل هر واحد نیم سکرجه سرکه یک اسکرجه شیاف مامیثا و مازو هر واحد سه مثقال فلفل هر یک مثقال زردچوب و بورق هر واحد نیم مثقال ادویه را سائیده بهر دو روغن و سرکه بجوشانند حل کنند پس بر هر سعفه و جرب و قمل و قوبا و تمرط شعر و داء الثعلب بخار استعمال کنند **صاحب کامل** گوید صاحب سعفه را می باید که بر نقره حجامت کند و اگر ایکسانی باشد که در ایشان فصد ممکن بود خون بمقدار معتدل از رگ قیفال بیرون آرند و همچنین اگر آنرا شربتی از اسهل ممکن باشد مطبوخ شاهتره و هلیله کابلی و سیاه بنوشانند و از گوشت و شیرینی پرهیز کنانند و باشیای ملطفه تدبیر نمایند و غذا بعد از گوشت طائری که خفیف و لطیف باشد و بماهی رضراضی سازند و بعد ازان بقرص سعفه طلا کنند **صفت** قرص سعفه زردچوب مغز بادام تلخ هر واحد یکجزو باریک سائیده مقل دو جزو در سرکه یکشبانه روز تر کرده در هاون سوده باهم بسرشند و اقراص ساخته در سایه خشک سازند و وقت حاجت باریک ساخته بآب کاسنی و سرکه و روغن گل سرشته استعمال کنند و ایضاً این طلا بکار برند **صفت آن** بنداوند طویل و راتینج و اقاقیا و گلنار مساوی کوفته بیخته باندک

روغن گل و سرکه حل کرده استعمال کنند دیگر بروغن کنجد بر سر مالند و بران برگ سوسن باریک سوده و یا بیخ سوسن آسمانجونی سوده بپاشند دیگر مازو سبز و مورد خشک مساوی
کوفته بحریر بیخته د موم دو نیم درم در سرکه دو درم و گراوده درم روغن کنجد گداخته ادویه بران اندازند مرهم سازند این دوا مجرب صالح برای ابدان نرم ست و اما هر گاه بدن
سخت و درشت باشد این دوا استعمال کنند صفت آن بگیرند مرداسنگ مازو و اقاقیا و گلنار و برگ سوسن و برگ خرزهره و برگ حنا و پوست انار ترش و پوست بیخ کبر
و زرد چوب و اقلیمیای فضه و چرک آن همه مساوی باریک ساییده بحریر بیخته و در هاون بسرکه و زیت حل کرده وقت حاجت استعمال کنند دیگر نمک و زاج هر دو سوخته و زرد چوب و چرک نقره و مرداسنگ و خاکستر سیماب و زراوند طویل مساوی باریک ساییده بروغن گل و سرکه در هاون حل کنند و بر سعفه کثیر الرطوبت که در ابدان صلبه باشد
طلا کنند دیگر خزف تنور و سرگین کبوتر و نمک مساوی باریک ساییده بزیت سرشته بر موضع طلا کنند دیگر خزف سراج اخضر که زمانی طویل استعمال کرده باشند باریک ساییده
و دخان تنور ببول طفل نابالغ بسرشند در طشت برنجی طلا کنند و یک شبانه روز بگذارند پس ازان خراشیده بروغن گل سرشته بر موضع طلا کنند نفع بخشد پس اگر این با دوا
فائده کند بهتر والا فصد و رگ پس گوش نمایند و بخونی که ازان برآید بر سر طلا کنند و آنچه در سعفه نفع کند اینست که بگیرند خاک سیاه کان نقره و باریک ساییده بروغن گل خوب بسرشند
و به سر طلا کنند بعد حلق بنوره دیگر از جالینوس بگیرند کاغذ سوخته و اسرب محرق مغسول و عنزروت هر واحد یک اوقیه گوگرد چار درم باریک ساییده بسرکه سرشته استعمال نمایند
و یا بگیرند قرطاس سوخته و بسرکه سرشته بر سعفه طلا کنند که آنرا به سازد و هر گاه سعفه یابس سفید باشد که ازان پوست سفید جدا شود باید که تدبیر صاحبش باغذیه مرطبه کنند و بروغن بادام
شیرین و روغن تخم کدو یا روغن خشخاش سعوط کنند و این روغنها بر سر نیز بمالند و اگر سعفه صلب باشد لازم ست که آنرا باآهن بخارند تا آنکه خون برآید بعده بفلدفیون با سرکه طلا کنند
و بعد ازان بمرهم احمر طلا سازند و آب سرطان کوفته مع روغن نیلوفر سعوط کنند و چون سعفه در روی عارض شود باید که بگیرند صبر سقوطری یکجزو و مرداسنگ نیم جزو و در هاون در روغن گل و اندک
سرکه بسایند و طلا کنند و اگر سعفه در روی یابس باشد بگل ارمنی و کافور و زعفران بسرکه و گلاب حل کرده طلا کنند که این نافع ست طبری گوید که از علاجات سعفه رطب استفراغ ست اگر ممکن باشد
بدوائیکه منقی دماغ و معده بود و بعده استعمال طلا دران جالینوس ذکر کرده که آن از معالجات بالغه اوست و گفته که گاهی معالجه سعفه صبیان بقرطاس مصری سوخته مع زیت کردم و در قطع آن خاص طلائی برای این
مرض ذکر کرده و گفته که این بالغ النفع و کافی ست و آن اینست بگیرند کاغذ سوخته دو درم و سنج یک نیم درم اقلیمیای فضی و ذهبی هر واحد دو درم زرد چوب سه درم نسنتین
دو درم شوک قتاد سوخته سه درم عنزروت دو درم کوفته بیخته بسرکه بسرشند و اقراص ساخته خشک نمایند و هر گاه اراده استعمال او کنند بسرکه حل کرده طلا کنند جالینوس
گفته که این طلا بالغ کافی ست و اما در قرابادین شاپور بن سهل قرصی باین نسخه ذکر کرده و شاپور گفته که اهل مارستان برین اتفاق دارند زرد چوب
دو درم و سنج یک درم زرنیخ زرد و سرخ هر یک نیم درم اقاقیا یک درم آهک آب نادیده یک درم پوست انار سه درم کوفته بیخته با آب بیخ حماض سرشته قرص سازند بزیت و سرکه
بقدر امکان استعمال کنند که این خطا نمیکند البته و اگر صاحب این مرض طفل باشد فصد شعب عروق راس کنند و بر گوش او شرط زنند و حجامت بر نقره نمایند و لازم ست
که دران کدامی از طلا استعمال نکنند مگر بعد خاریدن آن و اگر بعد این طلا ورم در حدقه و بیخ گوش حادث شود طلا را ازان دور کنند و با آب چقندر بشویند بعده مرهم مرداسنگ و سرکه بکار برند و ترکیب او اینست که بگیرند پنج درم مرداسنگ خالص و باریک ساییده بحریر بیخته در هاون کنند و بران اندک زیت و سرکه تند کهنه قدری قدری
انداخته حل کنند تا نرم گردد پس ظرف او در آب سرد نهند تا بالفعل سرد گردد بعده بر سر طلا کنند حبیش گفته که من علاج سعفه رطبه باین مرهم کردم و صحت یافت و زائل
شد و بعد آن بر خلقی تجربه کردم و بدان انتفاع یافتند و ابن ماسیه گفته قومی را در حران دیدم که علاج سعفه رطب بپوست انار سوخته در سرکه گداخته میکردند
و دران اثر میکرد غیر آنکه موضع سعفه را میسوزد و در مارستان بصره دیدم که برگ سلق مطبوخ با چقندر موضع طلا استعمال می نمودند و قشور جلد جدا میشد تا آنکه
مثل آتش سوخته میگردید بعده علاج بمرهمی که مذکور شد میکردند و صحت تام می یافتند و در اهواز مردی را از حذاق اطبا دیدم که سعفه را از سر طفلی باآهن خراشید بعده
بقرص معروف بشاپوری طلا کرد و ورم سر پیدا شد و انجام دهی هلاک آن طفل گردید و این بهر آن ذکر کردم که در خراشیدن مبالغه نکنند خصوصا در سر اطفال
که اکثر مؤدی بهلاک میگردد و اگر از خراشیدن اذیت رسد طلا نکنند مگر بمرهم سفیداب فقط و از مس کردن آن آب حذر کنند و سعفه شهدیه در معالجه قریب اینست
الا آنکه علاج شهدیه صعب تر ست بسبب کثرت زرداب رطوبت او و احتمال علاج بالاستقصا مثل سعفه نمیکند و محتاج بعلاج زیاده تر بود و آنچه واجب ست
زیادتی در معالجه شهدیه آنست که اسکندر در کناش خود معروف براحت الطبیب گفته که سوراخهای شهدیه بزنگار داغ کنند و داغ او اینست که نشعن زند و ابیانه

سوراخهای او کنند پس زنگار بر نمایند جالینوس در قاطاجانس گفته که بهترین زنگار درین باب آنست که از مس گیرند و این نوع سعفه را باین قول مخصوص کرده و گفته که بعد
زوال این مرض در روئیدن موی طمع نباید داشت بهر آنکه جلد فاسد میکند بعده حکایت کرده که او صاحب سعفهٔ شهدیه را در حمام دید و از حال او سوال کرد او گفت که این از پیش سالها ست
که گاه مرتفع میشود و در سر او رجوع میکند پس جالینوس معلوم کرد که آن محتاج بنشف ست و آن مرد را از حمام بجدا بر داده آنرا امر باقتصار بر اغذیهٔ ناشفه کرد و فصد
و تنقیهٔ سر او نمود و در زمانی قلیل از آن صحت یافت و علاج سعفه معروف بموسل الماء استفراغ بحسب امکان ست نزد استعمال قوانین آن بعده موی را بموچینه بکنند تا همه اصول
آنها ظاهر شود بعد از آن محاجم بغیر شرط در مواضع متفرقه بنهند تا از آن زرداب شبیه بروغن بر آید و هر گاه از زرداب هیچ نماند بار دیگر محاجم بسر که نهند تا هیچ مو با سفید
گردد و گاهی برای آن این دوا میسازند و لا روغن حل باین طریق سازند که بگیرند سرکه یک رطل و در دیگ سنگین انداخته بست درم روغن گل بران ریزند و جوش دهند
تا آنکه سرکه فانی شود و روغن بماند پس بگیرند از این روغن بست درم و فرفیون یکدانگ نفط و شیطرج هندی و کهربا که آن صمغ جوز هندی ست و راتینج که آن صمغ
صنوبر ست هر واحد یکدانگ کاغذ مصری سوخته و مداد چینی و خستهٔ هلیله سوخته و ریوند [illegible] هر واحد نیم درم تخم ترنج سوخته یکدرم و [illegible] معروف بدوای [illegible] ست
و حنین ابن اسحاق گوید که درین دوا سوخته و زرنیخ افزایند و ابن سیار گوید که دران زرنیخ را تجربه کردم و نفع یافتم این همه را بسایند و دران روغن حل کنند و بر سر و موضعی
که مجرد از آن جدا کنند طلا نمایند که یکمرتبه کفایت کند و من دیدم در اهواز علاج این مرض بعلاجات بسیار غیر از کندیدن موی نمودند و دران علاج سود نکرد و هر گاه علیل کندن موی را
کندید و علاج کردم او از آن صحت یافت غیر آنکه بعد از آن دیدم که موی او بسیار ضعیف شده و علاج سعفه معروف بمجر گرسنه داشتن صاحب او ست و اصلاح غذای او و بر سر او
آب مطبوخ حشائش محلله بریزند و حجامت بر ساقین کنند چه از تقلیل غذا و جذب ماده باسفل بدن این زائل میشود و در اهواز جاریه را دیدم که این مرض عارض شد پس اصلاح غذای
او کردم و آن باندک سعی زائل شد و این علت بمردم کبار و کسی که حرارت او قوی باشد کم حادث میشود و بصبیان اکثر می افتد و گمان میکنم که شرط اذنین دران مفید باشد
لیکن در کتابی ندیده ام و حنین ابن اسحاق این مرض را در کتاب حشائش ذکر کرده و گفته که حشیشه معروف ببقیل گوش چون بپزند و آب او بیفشارند و بر سر صاحب مجر بریزند آنرا
تحلیل کند و علاج عام سعفهٔ حمرا بعد استعمال قوانین فصد و اسهال و قطع چهار رگ و فصد پیشانی و طلا باین طلاست بگیرند آب کدو و آب برگ بید و آب برگ خبازی و برگ
خطمی و همه را جمع کنند بعده موم و روغن بروغن بنفشه ساخته باین هوا اندک اندک تسقیه دهند تا آنکه از ان بسیار تشرب کند بعده در هاون انداخته بران قدری زبد البحر و سپیداب
اندک و دوا سوخته اندازند و بسفیدهٔ بیضه حل کنند تا مختلط گردد پس بر مواضع حمرا طلای ثخین بمان نمایند و سه روز بدارند بعده بآب گرم و سرکه بشویند تا پاک گردد
بعد از آن استراحت داده بهمان طریق بدفعات اعاده بدان نمایند پس اگر فائده شود بهتر و الا بگیرند برادهٔ مس و بران آب پاشیده در موضعی که آنرا باد نرسد بگذارند تا زنگار کند بعده بگیرند
زنگار آن و در سرکه حل کرده اندک روغن گل یا روغن بنفشه بران چکانیده بر موضع طلا کنند و از قرحه کردن حذر نمایند و هر گاه که جلد او متغیر گردد و از گوشت منتو کند معالجه
ترک نمایند تا متقرح نگردد و بعد آن اعادهٔ آن کنند و هر وقت که امتلا شود تنقیه نمایند و جماعتی را دیدم که برای این مرض فصد رگ منخرین و ماقین کردند و از این مرض
صحت یافتند ابن الیاس مینویسد که علاج سعفهٔ شیرینج انیست که اگر با حرارت مزاج باشد هر صبح جلاب از عناب ده عدد و شکر سفید ده درم بدهند و غذا مزورهٔ ماش
بمغز بادام و اسفاناخ سازند بعد از آن تنقیهٔ بدن بمطبوخ هلیله یا بمطبوخ شاهتره و هلیلهٔ سیاه و کابلی کنند و از عدسیه با گوشت بچه مرغ غذا دهند و بعد تنقیه بقرص سعفه
طلا نمایند و ترکیب او در قول صاحب کامل گذشت لیکن [illegible] زرد چوب [illegible] هر یک بست درم و مقل پنج درم ست و یا طلای زراوند طویل و غیره که در
همان قول مذکور شد بکار برند و صاحب سعفه را می باید که حجامت بر نقره کند و اگر آثار خون غالب باشد و فصد ممکن بود فصد سر رگ گیرند و در سعفهٔ مبتدی و خصوصاً در صبیان
زرد چوب و پوست انار و مرداسنگ و حنا بروغن گل و سرکه نفع کند و علاج سعفهٔ یابس آنست که شیر زنان و روغنهای سرد در بینی چکانند و هر صبح شربت بنفشه و ترنجبین
هر واحد ده درم بنوشانند و غذا مزورهٔ مذکور دهند و آب گرم و لعابات بارده مثل لعاب اسپغول و لعاب بهدانه بران ریزند و اگر سعفه صلب غلیظ باشد با آهن بخارند چندانکه خون
بر آید و بران زرلو اندازند و صبر سقطری و مرداسنگ هر یک پنج درم بروغن گل و اندکی سرکه حل کرده طلا نمایند و علاج سعفهٔ شهدی انیست که تنقیهٔ بدن از اخلاط فاسده
بمطبوخ افتیمون یا بمطبوخ هلیله یا بحب ایارج یا بحب الصبر اصطمیخیقون کنند و موضع او را بزنگار ریش کنند بعده هر آنچه دران باشد نشف نمایند و علاج سعفه معروف بکل الابر
آنست که هر صبح جلاب از اصل السوس سه درم و شکر سفید ده درم دهند و غذا نخوداب بمغز بادام سازند و بعد از نضج تنقیهٔ بدن از صفرای محترقهٔ ردیه بمطبوخ هلیله

[illegible]

یا حب افتیمون کنند و بران محجمه گذارند و انچه دران باشد استصاص نمایند تا آنکه ازان رطوبت ماند روغن باید بعد ازان گل ارمنی و مرداسنگ در سرکه و روغن گل
طلا کنند و علاج سعفه بحر فصد قیفال و اخراج خون بقدر قوت و حاجت ست و تنقیه بدن بمطبوخ افتیمون یا هلیله و این طلا کنند کاغذ سوخته اسرب سوخته از زرنیخ
هر واحد ده درم کبریت سه درم بسرکه سرشته استعمال نمایند و با طلای خزف تنور و غیره که در قول صاحب کامل گذشت بسرکه استعمال کنند و یا بقیروطی معمول از موم
و روغن بنفشه که دران اندک کف دریا و خرمهره و صدف سوخته داخل کرده بسفیدی بیضه سرشته باشند طلا نمایند ابن نوح گوید که چون سعفه غلب باشد نگاه کنند
اگر مریض قوی و بدن ممتلی بود ابتدا الفصد سر و نمایند بعده فصد رگ پس گوش کشایند بعد ازان فصد بعض عروق سر انچه ظاهر تر باشد بگیرند و حجامت بر نقره
کنند بعده دوای مسهل حسب وجوب صورت بنوشانند و از اغذیه مثل لحوم بقر و خرد و ترشکار و قدید و مالح و تمر و اغذیه بمخوه مرتب از جوز و پیاز و گندنا پرهیز کنند
و لحوم طیور و زرده بیضه و ماهی کوچک غذا سازند بعد ازان بعلاج سر قصد نمایند و سر را بروغن کنجد چرب کرده بران عود بلسان سوده پاشند و یا مقل بسرکه
حل کرده و یا حب البان بسرکه سوده طلا کنند و آب سبوس گندم بقدر ثلث آن سرکه انداخته گرم کنند و بدان سر را بشویند و بعده آب چقندر بشویند و اگر سعفه
مزمن شود و دوام کند این طلا بکار برند نمک و زاج هر یک سوخته و گوگرد و دیگر ادویه طلائی که دران نمک و زاج ست و در قول صاحب کامل گذشت آمیخته بسرکه
و روغن گل طلا نمایند و در سعفه یابس سرطان زنده بر سر بجوش بکوبند و افشرده در بینی چکانند و اگر سعفه با طفال باشد بر گوش آنها شرط زنند و خون آن بر سر شان
طلا نمایند و هر صبح سفوف هلیله و انیسون و شکر بخورانند و اگر بدن او ممتلی و قوی باشد فصد کنند و حب اصطمیقون و حب ایارج بدهند و امر بپرهیز و ترک
جماع و استعمال ریاضت کنند و این طلا سعفه صبیان را نافع ست زردچوب و حنا و زراوند و مرداسنگ پوست انار بسایند و بسرکه و روغن گل آمیخته طلا کنند و اگر
سعفه بر روی باشد و حمرا و نفع میکند و آنرا دمان حمام و آبکاب بر آب نیمگرم هر روز و فصد پیشانی بعده چسپانیدن زلو بران و یا خوب بخارند تا خون ازان سائل شود
پس نمک و سرکه بمالند و بران مرهم احمر موصوف طلا کنند و نفع میکند آنرا طلای صابون و نهادن آن تا آنرا امص کند پس باب گرم شستن و مرات اعاده این کردن
و یا بطلای عصاره خرفه مداومت کنند و آنچه از ادویه مفرده سعفه را نفع کند چون بران مفرد یا مجموع طلا کنند شیاف مامیثا و مازو و حضض و زردچوب و بورق و روغن
بادام تلخ و سرکه و مر و گوگرد و صمغ و مرداسنگ و موم سفید و زرده بیضه و بول گاو و زرنیخ و زرنباد و نوشادر و شحم حنظل و جو سوخته و بیخ کبر و برگ انجیر خشک
و بیخ نی خشک و شب یمانی و صبر و لبان و برگ زیتون و قطران ست و گویند که سعفه رطبه را به کند چون کاغذ سوخته بسرکه سوده بران طلا کنند محمد بن زکریا گفته
که این طلا برای سعفه رطب ست و بهتر ازین دوائی نیست بگیرند خزف تنور کهنه دو جزو نمک یک جزو با یکدیگر بسایند و بسرکه طلا کنند و گفته که در علاج سعفه و قروح
رطبه و در حصف و جرب که آن تخلف نمیکند اعتماد بر سرکه و نمک کنند که چیزی بهتر ازین در تجفیف ماده نیست مع امن از ورم ابن هبة الله گوید که علاج سعفه
رطبه که ازان زرداب سائل شود فصد قیفال ست اگر مریض قوی باشد و یا حجامت اگر مریض ضعیف بود و رگ سر مثل رگ پس هر دو گوش یا رگ پیشانی بکشایند
و بعد فصد اگر یکی از اخلاط بدن ردی باشد و قوت متحمل تنقیه بود استفراغ بدن کنند اگر غالب صفرا باشد بمطبوخ هلیله یا قرص بنفشه و اگر غالب بلغم باشد بحب صبر
و مریض را از اغذیه غلیظه مولد آن مثل ماهی و لحم بقر و شیرینی چون حلوا پرهیز کنانند و تقلیل غذا کنند و سهل الهضم مثل بچه مرغ دهند و قصد راس بروغن آس
و روغن گل با برگ علیق و برگ حنا و پوست صنوبر و عدس کنند و چون انصباب فضول بایست در علاج این مرض از ادویه طلا بغیر آنکه هیجان حرارت کند موافق
باشد صفت طلا برای سعفه رطب حادث با بدان صبیان زردچوب دو درم حنا و نخام و کشنیز سوخته هر واحد سه درم مرداسنگ یک مثقال
پوست انار پنج درم مازو و سفیداب هر واحد چهار درم بادام سوخته شش درم اقلیمیای نقره و قند و گلنار و دم الاخوین و رصاص محرق هر واحد
دو درم ادویه کوفته بیخته بروغن گل و سرکه بپرورده بر سر مکرر طلا نمایند که بتخفیف و دفع آن کند و علاج سعفه یابس ترطیب بدن از اغذیه مرطبه مثل ماهی صغیری
و ماکیان و زرده بیضه کنند و موم و روغن و پیه ماکیان بر سر طلا نمایند و مریض را هر روز چند نوبت در حمام داخل کنند و بر سرش آب نیمگرم ریزند و اگر مریض
جوان باشد از جماع آنرا منع کنند و اگر این مرض با طفال باشد رگ پس گوش بکشایند و خون آن بر سر طلا کنند و بعد ازان بر مرهم احمر طلا سازند و سر را باب
چقندر و سبوس و مطبوخ آب و سرکه بشویند جرجانی و ایلاقی مینویسند که سعفه بیشتر از خون مخلوط بصفرا یا بلغم شور ردی تولد کند اما انچه از خون صفراوی تولد

شود ریم او رقیق و سوزان بود و آنچه از بلغم شور تولد کند ریم او غلیظ باشد پس استفراغ صفرا بمطبوخ هلیله و افسنتین و سقمونیا باید کرد و تنقیه بلغم بحب صبر و ترو قایا کنند پس موی طلا کرده
و این طلا کوهکان را سود دارد دانه خام بی سوراخ بر روغن گل بریان کرده بسایند و بسرکه طلا کنند هر روز یکبار تا سه روز از این روغن در بینی کودکان چکانند و بعضی اطبا موی خشک
و بعضی آنکه باین ملایمی نیز تند سعفه که بر روی مانند بثرهای سرخ بود علاج آن حمام است و روی بر بخار آب گرم داشتن و رگ پیشانی زدن و در دیده انداختن گل ارمنی و کافور
با سرکه و گلاب طلا کردن و باقی در اقوال سابق مسطور شد **نجندی** گوید که علاج سعفه که از آن زرداب سیلان کند و آنرا شیرنج گویند اگر با حرارت بود حجامت است و شرب
شربت عناب و سکنجبین بعد غذا مزوره ماش یا جو مغز بادام و اسفاناخ و کدو و ماهی رضراضی و تنقیه بدن بمطبوخ شاهتره و هلیلجات و بعد تنقیه طلا بقرص سعفه و علاج سعفه یابس است
که هر صبح شربت نیلوفر یا بنفشه یا ترنجبین بجار الجبن بنوشند و استفراغ خلط موجب کنند و ترطیب مزاج باغذیه رطبه مثل مرطوبه و اسفاناخیه و قرعیه و علاج سعفه اسود فصد
قیفال است و اخراج خون بقدر قوت و حاجت و فصول استفراغ بمطبوخ افتیمون و مطبوخ هلیله بعد از نضج و طلای دواء القرطاس آنرا نافع بود و کذا قیروطی که در قول ابن الیاس
در علاج سعفه حمره گذشت **انطاکی** گوید که بعد تنقیه حجامت سر کنند در سعفه رطب ترطیب و در سعفه یابس مثل العبه و شحوم و از مجربات برای سعفه رطب اینست که مرو
سقل و صبر و حب البان و زرد چوب ابهل که ببول انسان سرشته بمرات طلا کنند و بعد آن بطبیخ ترمس بشویند و برای سعفه یابس آرد جو سوخته و سرکه موم طلا کنند و کافور و حنا
بعد یک روز دوست طلا یا پیه بز سرخ زرد و بعد آن بروغن بطم چرب کنند **گیلانی** مینویسد که چون این مرض از مواد مختلفه میباشد لا بد است در علاج او از
اخراج آن مواد و آن مثل طبیخ افتیمون وغیره و آنچه مخرج صفرا و سودا و بلغم شور هر سه مواد معاً باشد یعنی از شان آن در دافع این هر سه خلط بود مثلاً پوست هلیله زرد ده مثقال
تا ده مثقال با افتیمون سه درم شب در آب تر کنند و صبح جوشی ضعیف داده خوب مالیده صاف کنند پس صبر و سقمونیا بقدر حاجت سائیده با آب آن مطبوخ حب بسته
بخورند بعده طبیخ بنوشند بعده تنقیه باقی مع ترطیب مثل ماء الجبن مع شاهتره ترچنانچه در قول شیخ گذشت باید کرد بعد از آن ببار الجبن سی درم و افتیمون یکنیم درم اقتصار
ورزند و گاهی فصد رگ منخرین و ماقین برای سعفه که در روی باشد میکشایند لیکن سعفه که بروافتد کم صحت یابد و برانند که دو دیه موضعیه مستعمل در سعفه و جرب از هر قسم که باشند
باید که از چیزی گوگرد و از تدری هیچ سائل خالی نباشند که این سری از اسرار اطباست لیکن می باید که استعمال آنها در هوائی بود که بارد نباشد و باید که استعمال ادویه
موضعیه مطلقاً بعد تنقیه و استفراغات باشد و از علاجات سعفه یابس استفراغ ماده فاعله اوست بمطبوخ مرکب از افتیمون و هلیلجین و تخم کاسنی و شاهتره
و گل سرخ و تمر هندی و ترنجبین و ترطیب مزاج باشربه مرطبه وغیر آن که در اقوال سابق گذشت **مصنف** خلاصة التجارب گوید آنجا که قرحه وسیع نبود و درد کند و ریم
رقیق و سوزان تر آید اول تنقیه صفرا کنند آنگاه قوابض در سرکه و روغن گل حل کرده طلا کنند و اگر خون غالب باشد اول تختی خون کم کنند بقصد قیفال یا بشرط
گوش و رگ پس گوش و رگ پوست سر و رگ پیشانی اگر علت بر سر و روی و حوالی آن باشد و اگر بر اعضای پائین باشد فصد صافن یا باسلیق انسب بود آنگاه مسهل
در هند و حجامت حوالی مرض هم نیکو بود و بعد بر مرض چسپانیدن تدبیری است بعد فصد و مسهل و تنقیه اگر ریش فراخ شود و رطوبت غلیظ لزج از آن ظاهر گردد اول استفراغ بلغم
باید کرد آنگاه طلاهای مناسب و حق آنست که کسی را که برداشت سوزش سرکه و نمک باشد از تیزاب فاروقی بمالد و بعد آن مرغی مالد چند آنکه یکبار چرک آن کشیده شود
پس چند روز برآساید و باز دیگر مداومت تیزاب و روغن با مهلت نماید تا آنکه ریش بصلاح آید بهترین علاج برای طلق سعفه بود و این بس عجیب است و مداومت
طلای موم روغن نفط و بصابون و آب گرم شستن کسی را که طاقت تیزاب نباشد علاج بی بدل است و سعفه اطفال را زود باصلاح آورد و کف گوشت جوشیده درین مرض
مکرر مالیدن بس مجرب است و آنجا که ریش خبیث تر باشد تیزاب بکار برد و موم روغن نفط هر روز باید و نسیار آزموده است و آنجا که خشکی سعفه غالب بود بحمام و بخار آب گرم آن
محل سازند باید داشت و تراشیدن آن محل و خون آن بیرون کردن بعده مرهمی که از مرداسنگ و زرد چوبه در روغن زیتون و سرکه سازند طلا کردن هم مناسب است
و همچنین مغز شفتالو تلخ سوخته سائیده مالیدن و مغز بادام تلخ و مشمش همین حکم دارد لیکن اگر مرداسنگ و توبال مس سوخته و حنا و اندکی سرکه ضم کنند بهتر بود و آنجا که ریش سخت
گرم و عفن باشد گل ارمنی و کافور در سرکه و گلاب حل کرده طلا کردن و غذای مصلح خلط بکار داشتن نافع بود و مرداسنگ و پوست انار در زرده و روغن طویل دانند و چوبه برای
بادو چند آن حنا کوفته بیخته در سرکه و روغن گل حل کرده طلا کردن سعفه اطفال را نافع بود و سام ابرص را خشک کرده سحق نموده با روغن زیت طلا کردن مفید
بود و سحق آنرا آنکه در روغن بریان کرده طلا کنند بهتر بود و سرگین فیل را سوخته با روغن گل طلا کردن مفید بود و همچنین زهره خوک را با عسل طلا کردن و سعفه موی تنی علاج

له بورک جلد اول سعفه سیاه احوال اودوبه علاوه کر استعمال آن طلاء بر مستعمل شد علاج از کرم هوای بعلاج مخصوص بریں موافق طلاء بادی امراض نیز ۱۲ منه و طلاء

روغن آس

و اصلاح تام نپذیرد و معذلک تیزاب کاری را اندران اثری نیک بود مؤلف اقتباس نوشته که سعفهٔ یابس اکثر در سر افتد و باشد که تا ابرو و سینه و پستان رسد پس اول رگ سر و زنند و بفاصله سه چهار روز رگ پیشانی زنند و باز بفاصله سه چهار روز رگ پس گوش کشایند و تنقیهٔ بدن بجای جبن و سفوف ملا جو و حب آن و شربت آلو علوسخان فرمایند و بعد از تنقیه تنبیل برگ حنا و مورد زرد سوخته بورق بریان هر یک نیم توله در روغن سرشف سرشته طلا کردن نفعیست و همچنین روغن یاسمین و کذا مسکه گاو که در وی شمه اذ تخم سداب ساده روغن سیاه و در یک هفته به بسیار زود سعفهٔ رطب که آنرا شهدیه گویند اکثر بزنان بسبب احتباس حیض افتد و با سیلان ریم از بن موی و سوزش و شدت درد باشد دران فصد قیفال گیرند و بفاصله سه روز رگ هر دو صافن زنند و بعد چهار روز تنقیهٔ نفس عضو نمایند بگذاشتن زلو و تنقیهٔ بدن و دماغ بمطبوخ افتیمون و طبوخ دی علوسخان کنند و جهت تسکین درد این بخور بکار برند برگ عنب سبز و برگ گلاب و برگ انار و برگ نیب و پوست درخت انبه کهنه هر یک سه توله عنب الثعلب نیم توله هر روز صبح و شام بآبی بشویند که دران برگ نیب برگ بهت و برگ انار سبز جوشانیده باشند و بعد این مرهم مندمل سازند مرداسنگ مغسول زردچوب تجبال مس سوخته برگ حنا خشک تنبیل هر یک سه ماشه موم سه توله در روغن گل گداخته مرهم سازند سر هندی گوید که نوعی از بثور سرست که بثور کوچک سفید بعد تراشیدن موی سر پدید آید و بعد چند روز بشود و آن عسر العلاج ست و بمرات دیدم که باین تدبیر منقلع میشود یعنی حلق راس کنند و تمریخ دلک نیمو قطع کرده متصل بحلق سر نمایند که این منع حدوث آن مطلقا می کند

قوبا

عبارت ست از خشونتی که در ظاهر جلد حادث شود با خارشی و در رنگ او گاهی مثل بسیاهی گاهی مائل بسرخی بود و کنارهای او در اکثر سطبر و سرخ باشد و آنرا بفارسی کری و به هندی داد گویند و اکثر حدوث آن از خون حاد لطیف بود که آنرا مرهٔ سودا غلیظ مختلط گردد و گاهی از مخالطت رطوبت رقیق و بلغم بورقی حادث شود و این قوبا مزمن بود که ازان پوستها همچون فلوس ماهی جدا شود و این مشابه ترین قوبا بسعفهٔ یابس ست و از قوبا نوعی ست خبیث مؤدی بجذام و آن قوبا ساعی بود و شیخ الرئیس میفرماید که قوبا از سعفهٔ یابس اخبث و ارداء و اکال و بسیار غائر بعید نیست و سبب قوبا قریبا از سبب سعفه است و سر تغیر قوبا از روی صحت آنست که مادهٔ رقیق او غائب باشد و بعضی از قوبا رطب موی ست که هنگام خارش تری ظاهر شود و این سیال تر ست و بعضی ازان یابس و اکثر آن از بلغم شور بود که باحتراق تحلیل بسودا گردد و بعضی از قوبا متقشر بود بسبب شدت خشکی و کثرت غور و آن مثل برص اسود و مثل خشکریشه باشد و بعضی ازان غیر متقشر بود و از قوبا بعضی ساعی خبیث بود و او آنست که مادهٔ حادهٔ رقیقه دران غالب تر باشد و بعضی واقف بود و او آنست که اجزای غلیظ ارضی بران غالب تر باشد و بعضی از قوبا نو بود و بعضی ازان مزمن دی و قوبا مرض حریفی ست و طبری گوید که قوبا شبیه به بثور منبسط متقشر بود که در سطح جسم حادث شود و در اکثر مستدیر الشکل باشد و گاهی بر استدارت منبسط شود حتی که مسافت بسیار از جلد در گیرد و گاهی بندرت مستطیل الشکل باشد و قوبا سه جنس ست و انواع آن بسیار بود و جنس اول دموی ست و او آنست که از فساد خون و مخالطت رطوبت فاسد بود و جنس دوم رطوبی ست و آن از فساد رطوبت و سخونت و عفونت او بود و جنس سوم سوداوی ست و آن از خلط سوداوی هنگام احتراق اخلاط و استحالهٔ آنها بسودا افتد و رنگ دموی سرخ بود و رنگ رطوبی سفید مخالط بسرخی یا زردی و رنگ سوداوی مائل بغبرت تیره باشد و گاهی با قوبا درد شدید بود و هنگام اختلاط صفرا با خلط موجب او بود و دران حدت حادث شود و گاهی با آن خارش لذت دهنده بود و این دلیل بر مخالطت خلط حریف یا سبب فاعل او باشد و اگر خارش مستلذ نباشد بلکه مولم بود دلالت کند بر آنکه آنچه بدان مخلوط شده خلط لذاع حاد ست و آیلاقی گوید که سبب این مرض دو چیز ست یکی خلط ردی در بدن دوم قوت طبیعت که آن خلط را بنابر اشفاق بر اعضای رئیسه بسوی ظاهر بدن دفع کند و خلط ردی دو گونه باشد یا حاد رقیق و علامتش خلش و دغدغه و سوزش و سیلان ست و یا غلیظ سوداوی خلط با خون و علامتش خشکی قوبا و عدم خلش ست و اگر مرکب بود علامات مرکب باشد و انطاکی می نویسد که قوبا حرارت ست و بعضی اطبا تخصیص جزاز بدانچه در سر باشد کرده اند و قوبا بغیر آن در هر جا که باشد قوبا خشونتی ست و چون خبیث گردد آنرا حکه لازم شود و سعی کند و در اغلب از مقدمات جذام بود و سبب آن فساد ماده و مداومت اغذیه و ادمان اشیای مغلظه مثل لحم بقر و بادنجان ست و علامت آن بود نفس تنگ خلط ست و خروج رطوبت از رطب آن و خشکی او از یابس آن علاج در ابتدا اگر کم باشد مالیدن روغنهای چون روغن گندم و نخود و پوست ناجیل و چوب شیشم یا چکشتی و روغن گل و بادام تلخ مفید ست ایضا مالیدن صموغ مانند صمغ بادام تلخ و آشق و صمغ بطم و مقل ماننده چربی بط و بکیلان نافع بود و یا سرکه آلیمو تنها یا سنگ آهره خشخاش تخم پنبه و بیخ پالک بری و بیخ کسوندی و تخم تمر هندی هر واحد جدا با آب لیمو سوده یا صابون در سوت و بلیله و مرکی و گل ما زراقی هر واحد

ورسرکہ سائیدہ و یا روناس با عسل وکذا آب مقطر لوبان دست آن و یا آب برگ سیم و یا برگ بارسنگار و یا آب برگ کاہ بند ریا کہ در موسم برشکال می روید تنہا و یا با سہاگہ یکساں ہی
و یا بورق در آب برگ املتاس بمالند و اگر کہنہ و یا زیادہ بود علاجش مثل علاج جرب کنند و بعد فصد ہفت اندام و یا باسلیق ہر چہ مناسب باشد تنقیہ بمطبوخ افتیمون و یا شاہترہ
کنند و ماء الجبن بہند و تدبیر خفیف جذام بکار بندد و مروق شاہترہ وکذا النقوع برادۂ شیشم با شربت عناب تا چہل روز نوشیدن از مجربات ست و اطلیۂ قویہ چون طلای سعہ طلا
نمایند و باید کہ پیش از طلاء لو بچسپانند و یا از چیزی بخارند کہ خون فاسد از ان برآید و اگر قند سیاہ کہنہ قدری گرفتہ بدست نرم کردہ بر موضع داغ بچسپانند و بردارند تا
یکپاس ہمچنین کنند ہمہ ریشۂ او برآید بعدہ اگر خواہند شیر انجیر طلا کنند کہ در رفع آن از مجربات استاد مرحوم ست و گیاہ لٹو پری کہ بغایت تیز ست جہت قوبا
و برص سیاہ مالیدن نافع و بعد زوال قوبا ادویۂ رادعہ چند روز طلا کنند تا عود نکند و آنرا کہ بدوا بہ نشود دشق نمایند اگر ممکن بود پیسہ ہای حاد نہند تا گوشت فاسد زائل گردد
بعدہ مرہم سفیداب و مانند آن جراحت را مندمل سازند و در قوبای متقشر اول فصد اکحل یا باسلیق کنند و اگر زن باشد ہر دو صافن کشایند و بمنضج سودا یا مطبوخ
افتیمون نضج دادہ تنقیہ بمسہل سودا و حب لاجورد و مطبوخ افتیمون غاریقونی علو بخان کنند پس ماء الجبن یا چوب چینی خورانند و خوردن اطریفل افتیمون علو بخان
با این عرق نیز مفید ست شاہترہ نیم آثار سرہو کہ برگ گزر و گل نیب و گل بکاین و تخم کاسنی و گل کاسنی و مکوہ و افتیمون ہر یک بست تولہ برادۂ شیشم و آبنوس ہر یک
سیزدہ تولہ منڈی با بیخ و برگ و گل یک آثار عناب کلان یکنیم پاو بسفایج ہفت تولہ در بیخ عاقرقرحا چہار تولہ گل گاؤزبان نہ تولہ گل نیلوفر پاو آثار شب خیسانیدہ صبح
عرق کشند شربتی از نہ تولہ تا بست تولہ با شربت عناب سہ چہار تولہ و غذا گوشت بزغالۂ شیر خوارہ و جوزۂ مرغ بنان گندم و بجای آب عرق کاسنی و گلاب برابر و میان طعام
آب دریا بہند **ذکر ادویۂ مفردۂ نافع قوبا** ضماد پانزوز رآوند و خربق سیاہ و بادام تلخ کہ مجرب ست و حلتیت و زیرہ و سرشیں و کرودہانج کہ مجرب ست و دودع
و بیخ قثاء الحمار و قرفۃ الدار چینی و سرگین خرگوش و خربق سفید ہر واحد بسرکہ سودہ وکذا انمک بسرکہ و زیت یا بسرکہ و روغن گل وکذا احماض خام یا بشراب پختہ بعد غسل موضع
بسرکہ و نطرون وکذا بیخ آن بسرکہ پختہ وکذا کندر مخلوط بزفت و سرکہ وکذا سرگین کبوتر با آرد جو وکذا کبریت بزیت و یا بروغن بادام وکذا حرف بعسل تنہا یا بسرکہ نیز وکذا خرمہرہ
سوختہ وکذا کف دریا تنہا یا بشراب کہنہ وکذا عصارۂ قثاء الحمار یا برگ آن وکذا مغز تخم بید انجیر و زرنیخ زرد و بلسان سودہ بعسل آمیختہ وکذا شیلم و کبریت و سرکہ آمیختہ وکذا شیلم
و پوست ترب و نمک وکذا شیر انجیر و آرد جو و سرکہ وکذا تخم ترنج در قوبای وجہ وکذا اقشار کندر و بیہ بط وکذا اکل شقائق النعمان وکذا آب شبت تازہ بعسل جوشانیدہ تا قوام آن
غلیظ گردد وکذا شبت و سلب و عسل وکذا دار چینی بسرکہ و عسل وکذا سرگین ناختہ با آب ترب وکذا تخم شہدانج بگوگرد آمیختہ وکذا کندش و تخم ترب وکذا حلزون بتمامہ
کوفتہ وکذا حلبہ و انجیر بسرکہ سودہ وکذا آب برگ انجیر و نطرون وکذا شب یمانی بعسل وکذا برگ حمیز وکذا روغن گاو و سداب و عسل وکذا مغز تخم بید انجیر و شاخ گوزن سوختہ
و تخم گندنا وکذا خانۂ زنبور عسل و چرک بدن کشتی گیر کہ مجرب ست **و اکل و ضماد** خربق سیاہ وکذا جوز جندم وکذا شحم حنظل وکذا مسکہ تازہ وکذا ترشی ترنج در قوبای صفراوی
وکذا دار چینی وکذا نسرین وکذا اسم سوختہ وکذا سرکۂ عنصل وکذا امغاث وکذا گاؤزبان مسلوق بروغن بادام تا چہل روز و ابن سرابیون گوید کہ علاجی نافعتر در قوبا
از مداومت استعمال آب گرم نیست **ذکر ادویۂ مرکبہ کہ در قوبا مستعمل** **حب طلا** کہ برای قوبا معمول مؤلف و عجیب الاثر ست مرداسنگ گوگرد آملہ سار نوشادر سہاگہ
بریان فلفل گرد مازو کات سفید صمغ عربی تخم ترب برابر نیلہ تھوتھہ نصف کل جزو کوفتہ بیختہ بآب لیمون حبہا سازند وقت حاجت قوبا را خاریدہ بآب لیمو یا آب سادہ سائیدہ
طلا نمایند و اگر بجای تخم ترب افیون داخل کنند بہتر ست **ایضاً** مجرب گوگرد کتہ پاپڑ یا نیلہ تھوتھہ سندور مرچ سیاہ سہاگہ تیلیہ مرداسنگ ہر واحد یکدرم سیماب دو درم
اول گوگرد و سیماب را یکجا کھرل نمایند کہ ہر دو سیاہ شود پس ادویۂ دیگر کوفتہ آمیختہ خوب بسایند و بآب حبہا ساختہ وقت حاجت بسرکہ سائیدہ بمالند **ایضاً** کہ اکثر برای
قوبا بتیار ہی ماند و مجرب ست باچی گھونگچی سرسون ہر یک دو درم تخم پنوار چہار درم نیلہ تھوتھہ دہ ماشہ کوفتہ بآب لیمو سائیدہ بقدر کنار وشتی حبہا سازند وقت حاجت
یکحب بسرکہ یا با آب ترب سودہ ضماد کنند و در نسخۂ دیگر گوتھمہ عوض نیلہ تھوتھہ ست وزن ہمہ برابر و بدوغ ترش سرشتہ بکار برند کہ جہت گنج داد معمول و مجرب ست
حب قوبا کہ درین باب مجرب ست پلاس پاپڑہ گندھک سہاگہ بریان افیون برابر گرفتہ بآب لیمو کھرل کردہ حبہا سازند و قوبا را خاریدہ بآب لیمو حل کردہ طلا سازند
و در نسخۂ دیگر کہ آنہم معمول ست چنی گوند کات سفید ماند و عوض پلاس پاپڑہ ہست **ایضاً** مجرب سہاگہ نوشادر پھٹکری تخم پنوار افیون ہر یک دہ ماشہ چونہ یکماشہ در آب لیمو
چہار گھڑی کھرل کردہ حب بندند و قوبا را خاریدہ بآب لیمو و اگر نباشد بآب سادہ سائیدہ بمالند **ایضاً** مجرب سہاگہ خام رال گندھک باچی سیماب ہر یک چہار دہ ماشہ مانو چہار ماشہ

تا آب لیمو حب بسته بدستور طلا نمایند و در نسخه دیگر توتیای سبز صندل سفید عوض ال و بابچی ست و وزن همه برابر **ایضاً** برای داد مجرب حقیر العباد نوشادر گندهک آمله سار توله
هر یک نه ماشه مازو شش ماشه سفیده سهاگه هر یک پنج ماشه نیله تهوته از یک ماشه تا سه ماشه در آب لیمو سوده حل کرده حب بسته بدارند وقت حاجت در آب مذکور حل کرده قدری
داد را خاریده طلا نمایند **دوای قوبا** یعنی داد منقول از بیاض استاد علیه الاعتماد سندور پیه مرغ هر دو باد شده چوبینیم صلایه کرده بمالند یا صمغ عربی مازو سبز کوفته
در سرکه حل کرده طلا سازند یا شوره قلمی برگ گل بجگله برابر در آب لیمو سوده طلا نمایند یا زردچوب چنپان آب ساییده بمالند **ایضاً** که دراز القوبا مجرب برگ نورسته
خیار شنبر یکجزو ترشی انبه یکجزو شاخهای نرم زقوم دو جزو باریک ساییده موضع قوبا را خاریده ضماد نمایند در دو سه بار زائل شود **ایضاً** ترشی انبه دو توله توتیای شش ماشه
هر دو را باریک ساییده در یکنیم پاو آب آمیز نموده در شیشه کرده در آفتاب گذارند وقت حاجت قوبا را خراشیده با پر مرغ آلوده بمالند و این دوا در اصلاح قرحه و رنگ نیز مفیدست
ایضاً مفید قوبا لوبان کوڑیه شکر سفید آب لیمو ساییده طلا کرده باشند **ایضاً** مجرب تخم پنوار زردچوبه سهاگه کات سفید افیون برگ صد برگ در آب ساییده جهابسته
با آب لیمو یا آب شبینه ساییده ضماد نمایند **ایضاً** آمله صندل سرخ گوند چنیه رال سهاگه کات مساوی آب ساییده قوبا را خاریده بمالند و در نسخه دیگر گندهک آمله سار تخم پنوار
عوض صندل و گوند و رال است **روغن گندم** نافع قوبا و سعفه و محلل و ملین و مسکن سوزش و حرارت و مفید اورام صلبه گندم صاف شب در آب تر نموده صبح در شیشه کرده
بطریق دول جنتر روغن برآرند یا گندم را شسته شب در هوا دارند و صبح بر تخته سنگ یا صفحه آهن گرم نهند و از بالا قطعه آهن بغایت گرم گذاشته بخش کنند آنچه رطوبت سیاه
گرد آمده او برآید بستانند و همچنان گرم بمالند **روغن پوست نارجیل** از مجربات والد مرحوم پوست جوز هندی دو سیر بابچی یک سیر گوگرد شستری یا دو سیر اشنان چهار درم
نیم کوفته در شیشه پر نموده بطریق چوه بچکانند و موضع داد خاریده بمالند **نوع دیگر** از مجربات احقر پوست سخت نارجیل کرطل توتیای سبز نوشادر آهک آب نادیده منکار هر یک
دو نیم درم همه را نیم کوفته روغن کنجد بست درم ممزوج کرده در شیشه آتشی یا در ظرفی کنند بطریق تپال جنتر روغن کشند **روغن پاچاک دشتی** که خشونت جلد و قوبای مزمن را دفع کند
بگیرند پاچاک دشتی و در دیگ گلی پر سازند چندانکه چهار انگشت کناره دیگ خالی ماند و سبوچه پهول آب پر کرده بر سر آن دیگ گذارند بجای سرپوش و بر آتش پاچاک دشتی که بر زمین
روشن کرده باشند آن دیگ را گذارند و یا دیگ مذکور را بر دیگدان نهاده زیر آن آتش چوب کنند و ساعت بساعت سبوچه را که بالای دیگ است بردارند و آنچه عرق
مانند بر ته سبوچه جمع شده باشد بانگشت شلیده در ظرفی بگیرند و باز آن سبوچه را بر دیگ گذارند و همچنین کنند تا آنکه هیچ عرق برنیاید پس عرقی را که در ظرف گرفته باشند قدری
بر قوبا بمالند بعد خاریدن آن پاچاک دشتی **نوع دیگر** برای هر قسم داد و اکوته نافع است بیارند پاچاک دشتی یک آثار و هرتال پنج دام پخته و روغن کنجد یک آثار و هرتال را در
روغن حل کرده هر عدد پاچک را ازین روغن غلاف کنند و در ظرفی گلی ته بته نهاده و گل حکمت نموده بطریق تپال جنتر روغن بگیرند اغلب که از دو سه بار زیاده حاجت
استعمال نشود **روغنی** که برای قوبا و جرب بغایت سودمند است زرنیخ ده درم گوگرد پنجدرم سیماب پنج توله روغن زرد یک آثار شاهجهانی سیماب را با گوگرد بسایند تا سیاه شود
آنگاه زرنیخ را حل کرده نیم پاو آثار روغن بانگشت خوب لت کنند و بر پارچه آب نارسیده بمالند و بر سیخ آهنی پیچیده برشته محکم کرده بر طشتی پر از آب بیاویزند و آتش دهند
و روغن باقی را اندک اندک بر آن پارچه میریزند و روغنی که بچکد از روی آب جمع کرده وقت حاجت بر جرب و قوبا بمالند که فی الفور زائل میکند **ضماد** که برای داد و اکوته صا
ست سیماب دو توله گندهک آمله سار گندهک توتیه مرداسنگ هر واحد شش ماشه سوای سیماب هر سه دوا را باریک ساییده دو توله روغن زرد داغ نموده در تهالی کانسی اندوده
مع سیماب از کتوره کانسی خوب حل کنند تا که سیاه شود نگهدارند و قوبا را از پاچک دشتی بخارند که سرخ شود پس مدام بمالند تا یک گهری که عاجل الشفاست **ایضاً** که برای قوبا
و جرب و قروح خبیثه از مجربات حکیم ملوخان است بابچی کالی زیری تخم پنوار گندهک آمله سار مساوی کوفته شب آب خیسانند و صبح در کهرل بمالند تا نرم گردد و روغن
کنجد داخل کرده بر موضع قوبا و جرب و قروح بمالند و بعد از دو سه ساعت آب گرم و سرکه و سبوس گندم بشویند و اگر بمالیدن بر طرف نشود هر روز تا سه روز ناشتا یک پیاله
ماست خوری از آب آن بنوشند که انشاء الله تعالی هر قسم قوبا و جرب که باشد برطرف گردد **طلا** که برای داد معمول است تخم پنوار آمله لاکه برابر کوفته موضع او را کهنچه چوب
بمالند بعد از آن دوای مذکور را با آب طلا کنند و در نسخه دیگر کات عوض لاکه و در دیگری بابچی مرقوم است **ایضاً** معمول مازو سهاگه بریان گندهک چاچیه کته پاپڑیا
هر واحد یکتوله مرچ سیاه شش ماشه نیله تهوته بریان سه ماشه در عرق لیمو ساییده حب بندند و بوقت حاجت طلا کنند **ایضاً** مجرب سهاگه رتیلیه گندهک شکر سفید برابر
کوفته بیخته با آب طلا کنند **ایضاً** معمول مجرب گندهک آمله سار گندهک چاچیه کته سفید رال کوره بابچی هر یک یکتوله تخم پنوار شش توله کوفته بیخته با آب شبینه سرشته

بکار برند **ایضاً** که جهت قوبا مجرب و بی نظیر ست سهاگه بریان فلفل سیاه هلیله زنگی پوست بیخ پالک جوئی هر چهار برابر با آب لیمو سحق کرده بر موضع قوبا طلا نمایند دو سه روز مستاصل گردانند بنحویکه مجال عود نماند و در نسخه دیگر سندور عوض فلفل ست و درخت پالک جوئی را گل بنگله نیز گویند **ایضاً** از بیاض استاد مرحوم تخم پنواڑ آنند بیج پهیل ببول سرخ برگ سنا هر واحد یک توله کوفته بیخته نگاه دارند وقت حاجت بقدر کفایت در جزات آمیخته طلا نمایند و اگر قوبا تر باشد یکتوله مصطکی نیز افزایند و در نسخه دیگر سعد و برگ آگ زیاده است و نوشته که مجموع را سائیده در دوغ ترش آمیخته یکروز در آفتاب داشته بر موضع داد طلا کرده بگذارند تا خشک شود و طلا بر طلا کنند تا سه بار پس بشویند **مرهم** برای داد و بیوست مجرب حکیم علی مالک البطم اشق مقل زرلوند مرچ هر یک سه ماشه روغن گل چربی بز موم هر یک یک توله بدستور مرهم سازند **اقوال عمره** مسیحی گوید که اگر قوابی از اخلاط حاده لذاعه باشد باید که معالجه باشیای مسکنه ملطفه کنند و اگر از اخلاط غلیظه بود با دویه قوی التلطیف و تحلیل نمایند و اولا استفراغ ماده باسهال کنند و تدبیر را بچیزیکه مضاد علت باشد مائل گردانند و مداومت استعمال آب شیرین گرم کنند[ع] و بعد استحمام اطلیه موافقت استعمال کنند پس اگر قوبا کثیر الرطوبة باشد طلای مجفف استعمال نمایند و اگر غیر رطب باشد بچیزیکه جلا بغیر تجفیف کثیر نماید و در قوبای هائج آنچه جلا بغیر تلذیع نماید مثل آرد جو و با قلا و آب چقندر مطبوخ و سبوس میده و تخم خربزه مقشر استعمال کنند و اگر هائج نباشد آرد ترمس و نخود و تخم ترب نشاسته بسرکه استعمال نمایند و برای قوبا منفعت قوی عظیم نماید اگر روغن گندم برب ترشی ترنج طلا کنند و اما قوبای صبیان و ابدان نرم رطب را مسح آب دهن قبل از خوردن چیزی و آب شقائق النعمان و آب حماض و ایضاً مازو و هلیله سیاه اگر هر دو بسرکه بپزند کفایت باشد و اما قوبای کثیر الرطوبت محتاج با دویه قویه باشد همچو خربق سفید و سیاه و کبر و برگ فنجنکشت و تخم آن چون بعضی از نها یا همه با موم و راتینج آمیخته طلا نمایند و اما قوبائیکه از اشیای حاره هیجان کند باید که دران اشیای قوی بلا لذع استعمال کنند مانند مامیثا بکنند و یا کف دریا و کتیرا و یا گوگرد و قفر الیهود و یا توبال مس بصمغ پس اگر قوبا مزمن و متمکن گردد احتیاج با دویه قویه مرکبه افتد مثل این دوا خربق سفید چهار مثقال آرد ترمس صدف سوخته نطرون هر واحد سه مثقال سائیده طلا نمایند **دیگر** اشق آرد ترمس هر واحد یک مثقال بوره سرخ دو مثقال بسرکه تند حل کرده طلا کنند و بعد اندک زمان به آب گرم بشویند و سه روز این عمل کنند و اما قوبائی که دران جلد متقشر گردد و با خارش باشد و آن برصل سود دست می باید که دران اخراج خون کنند اگر همه بدن ممتلی و متحمل بفصد باشد بعده ادویه مسهل خلط سوداوی بنوشانند و چون تنقیه بدن کردند طلا از خربق سفید و سیاه با آهک مغسول و یا از بیخ کبر و صبر بسرکه شقائق النعمان و بیخ کرم ابیض بسرکه نمایند و اگر دران جا خارش باشد بگیرند برگ خرزهره سبز و در روغن شیرین بپزند تا مهر اگردد و در سرکه سائیده بران روغن کنجد و موم سرخ گداخته اندازند و حل کنند بعده بران گوگرد غیر سوخته پاشیده برهم زنند تا هموار گردد و در آفتاب و یا در حمام طلا کنند **بو علی سینا** مینویسد که قوبا در اصل علاج محتاج با دویه جامع تحلیل و تقطیع و اذابت و تلطیف مع تسکین و ترطیب باشد و اول زین هر دو بحسب ماده غلیظ بود و ثانی بحسب ماده حار رقیق و بحسب غلبه یکی از دوام محتاج تغلیب یکی از دو تدبیر باشد و چسپانیدن زلو بهترین علاج ست و احتیاج بود در امر تنقیه و اتباع آن بمار الجبن بطریقیکه مشاهده واجب کند و تغذیه و ترطیب و تدابیر بچیزیکه سعفه بدان محتاج بود و همچنین حمام از بزرگترین معالجات اوست و گاهی احتیاج بمفارقت هوای خشک افتد و قومی گفته که آنچه منع حدوث قوابی کند و حادث آنرا صحت بخشد آنیست که آهک مغسول که غسل او بصبر باشد یکدرم باسه اوقیه مطبوخ ریحانی خورند و چون قوبا منتشر گردد و کثرت پذیرد علاجش علاج جذام است

معالجات توضیحیه

اما برای قوبای نو و متوسط از ادویه مفرده ترشی ترنج ست و برای قوی تیز و صمغ عربی بسرکه و صمغ بادام و صمغ آلو بسرکه و میعه سائله بسرکه و خردل بسرکه بغایت مفید و آب کبریتی و آب شور و زبد و کف دریا و سرشیر خرم و آب دهن انسان بروزه دار و چرک دندان او و تخم خربزه و بیخ خنثی و آن اسراش ست و روغن بادام تلخ نیکوست و سنگ سبوبه و برگ کبر بسرکه و سنگ سبوبه هر قوبا را بخاصیت نفع میکند و اقاقیا و مغاث در روغن گندم قوبای عارض هر بدن ضعیف و قوی را اصلاح نماید و زرد چوب و برای قوبای مبتدی مداومت ریختن آب گرم بران بعده مالش بروغن بنفشه کنند و این فعل علی الدوام نمایند و گاهی طلای ماء الشعیر آنرا ببرد خصوصاً با کزمازج و سعفه رطبه را نیز مفید بود و لعاب اسپغول و آب برگ سبز آن و آب خرفه و صمغ آلو نافع برای قوبای صبیان ست بگیرند صمغ بادام و سرشیر چرم و میعه سائله و بسرکه آمیخته طلا کنند و یا بگیرند سرشیر نجاران و کندر و گوگرد بسرکه سحق کرده استعمال نمایند و اما قوبای مزمن ردی محتاج با دویه قوی تر بود مثل عصاره ترشی ترنج

مقوم بطیخ و مثل روغن نخود و روغن برنج و روغن گندم خاصةً و صمغ بادام تلخ و گوگرد و پشک بز سوخته و کف دریا و قطران و زفت هر دو مجربست و همچنین او امت طلا
بنفط سفید و سرگین حیوانات مذکوره در باب سعفه و فنجنکشت و کبر اشق و خربق و حب البان و ثافسیا خاصةً لاسیما چون از ان قیر و طلی بروغن خردل بسازند و سنگ سبوی
و اشق بسرکه در قوبا نافع و کندش و خاکستر کبوتر و زرد چوب و خردل و حرف و تخم جرجیر و عسل بلادر بغایت مفید و از مرکبات آنیست که پستانه قردمانا و بسایند و با روغن گندم
بیامیزند خاکستر سیر و عسل آنرا گوگرد بصمغ بطم و شحم حب البان بسرکه بسیار قوی ست و برای قوبای منتشر نیز و باید که بگیرند زاج و کبریت و صبر هر واحد یکدرم صمغ دو درم و بسرکه
طلا کنند و یا بگیرند بوره ارمنی نیم مثقال روغن گندم سه درم ترشی ترنج قفر الیهود هر یک دو درم تخم جرجیر شونیز خربق سیاه زاج سوخته هر واحد یک نیم درم و از ان طلا سازند
و یا سنگ سبوبه بکوبند و بسرکه طلا کنند و یا بگیرند زاج و مر و کندر و شب و کبریت و صبر و بطلا سرشته طلا نمایند **دوای جید** حب البان ده جزو گوگرد زرد چهار جزو سنگ سبو
یکجزو باریک ساییده بسرکه و روغن طلا کنند و یا بگیرند کبریت و دقاق کندر و اشق و در سرکه گداخته بکار برند و یا بگیرند سرگین سنگ و اشنان گازران و کبریت ابیض
و سداب و دخان تنور و پوست انار و خاکستر حمام و زرنیخ زرد و سرخ و کبریت اصفر مساوی و در سرکه و زیت حل کرده طلا نمایند **مجوسی** و صاحب جامع گویند که حدوث
قوبا از مره سودا میشود چون کثرت اغذیه مولد آن کنند و از انچه در ان انتفاع یابند فصد و شرب دوای منقی سودا و پرهیز از اغذیه مولد آنست و اما انچه بدان تطلیه
موضع نمایند سنگ سبو بسرکه است و هلیله زرد را باریک ساییده بصمغ آلو سرشته بسرکه حل کرده بر موضع طلا نمایند و یا علک البطم با اندک موم و زیت گداخته و بر آن
گوگرد باریک سوده و سرکه آمیخته لزوم موضع کنند و یا بگیرند سرگین زرزور و سرگین سوسمار و باریک ساییده بسرکه سرشته بکار برند و اگر قوبا بر چهره باشد بگیرند گندم
و بر قطعه آهن یا سندان خوب گرم نهاده بمطرقه بر ان بخش نمایند و رطوبتی که از ان سیلان کند بگیرند و بر قوبا طلا کنند و یا بگیرند تخم فنجنکشت و باریک ساخته بسرکه طلا
نمایند و یا بگیرند سریش چرم پنج درم و کندر دو درم سوده بسریش در آب گداخته بسرشند و بر قوبا طلا سازند و اوفق علاج در قوبا که بارها آزموده ایم استعمال ایارجین
بحب افتیمون ست **طبری** در علاج قوبای سر گوید که علاج عام قوبا استفراغ بدن ست بحسب خلطی که فاسد شده و بدترین انواع او سیاه سوداوی ست و اکثر انچه
در استفراغ بدن هنگام حدوث آن استعمال کرده میشود مطبوخ افتیمون و مطبوخ افسنتین ست و این نسخه اوست بگیرند هلیله سیاه و کابلی و زرد هر واحد ده درم بعد
دور کردن خسته آنها افسنتین رومی ده درم شاهتره خشک مویز منقی هر یک پانزده درم سنای مکی بیخ سوسن آسمانجونی مامیران چینی هر واحد پنج درم افتیمون هفت درم
همه را بطریق مطبوخ بپخته یکشربت ازان مقدار یکصد و بست درم گرفته سه طسوج سقمونیا و یکدرم غاریقون دران حل کرده نیمگرم بنوشند اگر یکشربت کفایت نکند معاودت
آن نمایند و بر خلقی تجربه این کردم و ازان مع لزوم پرهیز صحت یافتند و قومی را از اهل عباده دیدم که در اکثر ابدان ایشان قوبای سیاه بود و معالجه آن بشرب نقوع صبر
نمودند و برای علاج او ببصره رفتند و چند روز قیام نموده این نقوع نوشیدند و ازان صحت یافته بوطن خود ها بازگشتند حتی که در بصره مکانی که در ان مقام میکنند بصحت معروف
و برای ایشان در انجا مکانات مرتب شده اند بگیرند صبر سقوطری خالص پنجاه درم و زرد چوب ده درم و مامیران چینی پنج درم و آنرا با مویز مع تخم در آب کاسنی تر کنند و در
آفتاب سه روز بدارند بعده هر روز ازان یک قدح مقدار چهل درم با سه درم روغن بادام بنوشند و کسی را که از ایشان بواسیر باشد درین اجزا مقل زیاده کنند و بروغن خسته
مشمش بنوشند و غذای او شوربای گوشت فربه باشد و برین ده روز تا بست روز قائم مانند و در هر دو روز یکبار در حمام داخل شوند پس بغیر طلا ازین صحت یافتند
و بازگشتند و اکثری را از ایشان سبب کثرت تولد آن در بلد آنها سوال کردم و بیان نمودند کسی که در بلد ما قیام کند و بنوعی از ماهی شور تعرض نماید آنرا این حادث میشود
و هر که آن ماهی را تا پنج مرتبه بخورد آنرا این مرض پیدا گردد و از انچه انواع قوبا را در ابتدا بدان طلا نمایند و جالینوس آنرا ذکر کرده چرک دندان اطفال ست چون بر ناشتا
باشند و روغن گندم و در آخر آن چون طول کشد حرمل کوفته باز بد در سرکه حل کرده است و اهل اهواز این حرمل را سوخته و عجین سوخته بسرکه استعمال میکنند و آنرا دواء النفس
نامند و این دوا در ان حسن التاثیر ست و آنرا بسرعت قلع میکند و اما اهل عراق آنرا بصمغ آلو محلول بسرکه طلا می نمایند و آنرا قلع و زائل میکنند لیکن الم شدید می آرد و ابن مسار
را دیدم که چون قوبا با طفال حادث میشد خرما میگرفت و آنرا مثل معجون ساخته مدام بر قوبا بغمز بدان میکرد و قوبا بسرعت از سطح جلد منقلع میشد و در ان سوراخها
مثل فرو بردن سوزن ظاهر میگردید و ازان آب زرد ترشح میکرد و مدام آن آب را نشف میساخت تا آنکه پاک میشد و سوراخ قلیل ظاهر باقی می ماند بعده بروغن گندم
و یا نخود یکبار طلا می نمود و قوبا خشک میشد و از جلد جدا میگردید و من این را در مردم کلان استعمال کردم و تاثیر نیک نمود و آن طلیه قوبا آنست که زیت چراغ روشن کرده

دهان ملوگبیز نمد شیر انجیر بدان آمیخته بر قوبا بمالند تا ورم کند و نضج یابد بعد آن بس ادمال آن نمایند و اگر از استعمال این خارش بسیار پیدا شود موضع را بسرکه بشویند و بروغن گل چرب کنند که این خارش ساکن شود و چند پیرزال را دیدم که معالجه قوبا بادویه پوشیده میکردند و از ایشان در یافتم که صدای حدید فرنگ را آن بسرکه گداخته است و ده استعمال کردم و بدان نفع یافتند و قوبا قریب العهد اصلاح می یابد و بعید العهد گاهی متعسر میگردد و بعد فصد و استفراغ بر آن زرد چوبه چسبانیدن بدنیست تا خلطی را که خارج از عروق بدان وقت ست متصاص نمایند و رنگ آن قوبا مریض بود و کثیر المده باشد و از آن صفائح مثل قشور جدا شود و گاهی از آن خون سائل گردد و این بسیار دشوار است و جماعتی را دیدم که این نوع ایشان را حادث شده بر جمیع ابدان آنها عام گردید و بجذام مودی شد و این از بعض علامات جذام است پس واجب ست که علاجش علاج ابتدای جذام باشد و ذکر این نزد ذکر جذام بهتر ست و نوعی از قوبا صغار الشکل عظیم الحکه است و این دلالت میکند بر آنکه خلطش سوداء او حریف لذاع ست و این نوع بقوبای جربی معروف ست و این اکثر در خصیتین و در کمر حادث میشود و انسان بخارش آن ایذا می یابد و آنرا بخواب میگرداند و علاج علاج جرب کثیر الحکه است و سوای این در بیمارستان دیدم که برای این نوع وصف طلا بقطران میکردند و آن اثر نیک می نماید و حکه را فی الحال زائل میکند و ایضاً دیدم که دران ماش با آب انار غیر پخته فی الفور اثر میکند و عقب آن روغن گل بمالند و نوعی از آن صغیر شبیه به بثور ست و آن بقوبای منتشر معروف ست و این بعد استفراغ و پرهیز شستن بسبوس گندم و تخم خربزه و آبهای گرم و مالش بروغن گل زائل میکند و آنچه از خادم سقلابی در علاج قوبا استفاده آن کردم و در کدامی از کتب ندیدم آن ست که صبر را گرم حل کرده بر قوبای خشک طلا کنند که این در یکدو دفعه آنرا زائل میکند و اهل مصر مداد چینی بسرکه حل کرده بر قوبا میگذارند و بر حالتی می ماند زیاده و فراخ نمیشود ایضاً او گوید که علت معروف بحکاک جبهه مرضی ست که در جلد پیشانی شبیه بقوبا ظاهر شود غیر آنکه رقیق بود و از ان پوست باریک جدا گردد و با آن اندک خارش بود و صورت او صورت حزازه یا آرد هاله است که آنرا بر چیزی طلا کنند پس خشک گردد و سفید رنگ شفاف رقیق نماید و شخصی را دیدم که بر جمیع بدن او این مرض عام شده بود و سبب فاعل او رطوبت رقیقه فاسده متغیر الکیفیت ست که در حوالی دماغ مجتمع شود و این اکثر در مقدم سر بود پس طبیعت بنابر تنقیه دماغ از اقرب موضع مقدم دماغ که آن جبهه است دفع کند بعده بران منجمد و خشک شود و بر شکل مذکور گردد و با آن خارش همراه آن باشد که دران خلط فاسد اندک حدت بود پس از نزع مسام کند و این علت عسر ست علیل از ان صحت نمی یابد مگر به پرهیز تام و امثال مرضی که در سر حادث شود چون فاعل آن خلطی باشد که از دماغ مترشح شود عسر البرء بود و علاج این استفراغ بدن بحسب امکان ست و فصد و اولی استفراغ سر ست بچیزیکه مشاکل سن مریض و مزاج او باشد و چون از ان فارغ شوند مداومت شستن پیشانی بآب گرم نمایند و عقب آن بموم و روغن ضماد کنند و اگر این کفایت نکند آرد عدس و گل سرخ در سرکه بجوشانند تا آنکه مثل حریره غلیظ گردد و بر پیشانی بدفعات متواتر طلا نمایند و هر گاه دو روز بدین طلا کنند روز سوم بآب گرم بشویند و اگر آرد باقلا یا آرد کرسنه و آرد جو با آب مطبوخ زوفای سعتری پخته ضماد کنند آنرا زائل کند سعید گوید که علاج قوبا اولا بفصد بعده باسهال مره سودا و ادخال مریض بحمام و تعدیل خلط موذی بشرب آب انار و آب آلو بجلاب کنند و غذا امزوره زیرباج یا بچه مرغ مرتب بآب غوره دهند و بعد تنقیه و حمام تعدیل فضول اگر قوبا متمکن لازم در لحم بود عسر الزوال باشد و بخارش شدید و سقوط قشور غلیظ و شدت خشونت بران استیلا کنند و این را باطلیه جرب طلا نمایند صفت طلائیکه این نوع قوبا را نفع کند شیاف مامیثا و مر و زعفران و آرد ترمس و کندش و کف دریا و بورق کوفته بسرکه خمیر کرده بر موضع طلا کنند و ایضاً از انچه بدان انتفاع یابند آنست که ترشی ترنج و یا ترب و سرکه بمالند و آب چقندر یا آرد جو و نخود و تخم خربزه و سبوس بآب گرم بشویند و اگر قوبا غیر متمکن باشد ملینات مثل موم و روغن و کتیرا استعمال کنند و پیه بط و مرغ یا مسکه بمالند و بآب نیمگرم بشویند و اگر حادث در ابدان صبیان باشد بآب دهن روزه دار و یا بصمغ آلو و سرکه طلا نمایند ایلاقی و جرجانی مینویسند که نظر کنند که کدام خلط مفرد یا مرکب ست اگر اخلاط مرکب بود استفراغ اخلاط یکسان باید کرد و اگر یکی از اخلاط غالب بود تدبیر استفراغ آن خلط نمایند و از خلطهای دیگر غافل نباید بود اما اگر خلط تیز و رقیق بود استفراغ بادویه باید کرد که در علاج جرب مذکور شده و استفراغ خلط غلیظ بداروها باید کرد که در علاج امراض سوداوی چون مالیخولیا و غیر آن مسطور شده و مدام در حمام رفتن و بآب گرم شیرین شستن بهترین علاج آنست و بعد حمام اطلیه استعمال نمایند اما اگر قوبا تر بود بادویه مجففه باید و اگر تری اندک بود بادویه جالیه باید و اگر مزمن بود ادویه قویه محلله مقطعه باید پس اگر قوبا قلیل الرطوبه بود و در گوشت فرو رفته نباشد کشکاب غلیظ مالیدن سود دارد خاصه اگر آرد جو و آرد باقلا بدان بسرشند و چقندر و سبوس گندم و تخم خربزه کوفته در آب خوب پخته طلا کنند و تخم ترب با نشاسته

حکاک جبهه

بیان [illegible] تنقیه مسام و تحلیل [illegible] طلا [illegible] غلیظ [illegible] آن ۱۲ منه

در سرکه تر کرده طلا نمایند و روغن گندم با ترشی ترنج آمیخته طلا کردن سود دارد و هلیله زرد به سرکه سوده نافع بود و کودکان را طلای چرک دندان برنا غشتا سود دارد و صمغ و ... آلو و کتیرا به سرکه یا ترشی ترنج حل کرده دوای مجرب است قوبای غیر کهنه را زائل کند و مازو به سرکه سوده و بالنگ به سرکه حل کرده و مانند آن و اگر از قوبا رطوبت بیشتر آید عفص و مازو و صمغ و کتیرا و شیاف مامیثا و مقل و قوبا را مس و سنگ سبوبه با سرکه طلا کنند و آنچه بدین ادویه زائل نشود اول زلو چسپانند تا خون ردی را جذب کند بعده بران محجمه نهند تا خون که از زلو باقی مانده باشد خارج نماید پس موم روغن که از روغن گل ساخته باشند طلا کنند و یک شب رها کنند و روز دیگر آرد جو و آرد نخود و تخم خربزه و سبوس گندم و گشنیز در آب پخته طلا نمایند و شب رها کرده دیگر روز بطبیخ بابونه و بیخ خطمی در حمام بشویند و اگر چیزی باقی مانده دیگر بار بدو چه بران اندازند و همین علاج را دیگر بار اعاده نمایند و اشق به سرکه حل کرده قوبای کهنه را سود دارد و یا کندش و زرد چوب نیز افزایند صاحب تحفه ... دوای قوی ترگیرند زرانیخ و بار و روغن گاو سوده سه روز بگذارند پس روغن از آن صاف کرده آن روغن طلا کنند تا قوبا دور کند و گوشت پدید آید پس مرهم علاج کنند و دیگر مازو خام بی سوراخ پنج درم در بول گاو و یک سکوره و سرکه یک سکوره بپزند تا نرم شود و سائیده طلا نمایند دیگر سریشم ماهی چهار درم کنند ده درم به سرکه حل کرده طلا کنند دیگر ... کتیرا و خبث ابر به سرکه حل کرده طلا کنند دیگر برای قوبائیکه خصیه باشد سفیداب هشت درم گوگرد ده درم مویزج یکدرم به سرکه طلا کنند و هرگاه قوبا از علاج پاک گردد بران ادویه رادعه که آن موضع را قوت دهند طلا باید کرد تا معاودت نکند **ابن الیاس** گوید که در ابتدا فصد نمایند و بعد نضج ماده تنقیه بدن از خلط محدث آن بمطبوخ افتیمون یا بمطبوخ هلیله مقوی تمام کنند و بعد تنقیه تامه هلیله زرد و صمغ آلو و صبر مساوی سائیده به سرکه کهنه و روغن گل آمیخته طلا نمایند و اگر قوبا رقیق مبتدی باشد مور دو مغاث مساوی سائیده به سرکه تر سرشته طلا کنند و اما هرگاه مزمن شود و جلد با آن متقشر گردد این طلا بکار برند قردمانا مویزج هر واحد ده درم بیخ سوسن آسمانجونی گوگرد زرد هر واحد پنجدرم نخود پشک بز هر واحد شش درم همه را باریک سائیده به سرکه کهنه سرشته طلا کنند **انطاکی** گوید که تنقیه بفصد و اسهال کنند بعده اطلیه مناسب مثل شیرانجیر و بطارون و پوست و شب و دیوند و عصفر و نمک و شونیز و شحم حنظل به سرکه برای حار و عسل برای بارد بکار برند و از مجربات من برای جمیع انواع او این دوا است مرکی شکر کف دریا گوگرد شب یمانی مساوی بقطران سرشته بعد خاریدن طلا نمایند و ملازمت حمام کنند **گیلانی** مینویسد که بیشتر در علاج قوبای قوی بفصد و اسهال اخلاط دافع سودا و اخلاط سوداویه احتیاج می افتد و مطبوخ افتیمون را مدخل تام است در نفع قوبای رطوبی و سوداوی و قوبائیکه ماده او دموی باشد فصد دفع آن بجهت ... و علاج موضعیه مستعمل در قوبا مختلف بود بحسب اختلافات مرض از جهت ماده و جنس او و کیفیت او بحسب حرارت و قرب بصلاح و از جهت مرور زمانه بران و از جهت موضع مرض و غیر اینها بحسب این امور ادویه موضعیه باید و علاج قوبای مزمن علاج قوبای سوداوی ماده است و اگرچه ماده او در اصل دموی باشد مثلا و از ادویه کثیر المنفعت در قوبائیکه قوی الماده نباشد روغن پوست نارجیل است و طریق ساختن آن انیست که پوست سخت نارجیل را صاف کرده خرد خرد بشکنند و در آب تر کنند تا نرم شود و آب بسیار نباشد بلکه چندان تر کنند که نم بدارد و بپارچه صاف کرده در شیشه مطین اندازند و در دهن او سیخهای کاه یا نی نهند و در وسط طبق سوراخ کرده بر دیگدان نهند و سر شیشه از آن سوراخ واژگون بیرون کنند و زیر او مقابله آن در دیگدان قدح نهند و بر طبق آتش ملایم روشن کنند پس روغن سیاه حاد که از آن بچکد نگاهدارند و بطریق طلا بعد طلا استعمال نمایند و بشویند و باز طلا کنند و همچنین مرات عمل نمایند که بعون الله تعالی نفع تام نماید و کذلک طلای لبان مصعد آنرا انفع بخشد باین طریق که لبان را بکوبند و در ته دیگ فرش کرده در وسط آن قدح نهند و بر سر دیگ ظرفی وصل کنند و آن ظرف را از آب پر نمایند و زیر دیگ آتش نرم کنند پس اندکی آب در قدح و زیر سرپوش چیزی سفید مثل آرد بند بوجمع شود و آن هر دو را نگاهدارند و نزد حاجت چنین استعمال کنند که بگیرند اندکی از جوهر مصعد کور و در آب سطور آمیخته چند بار بران طلا نمایند که نفع تام نماید و از عادت ماست که امر میکنیم اولا بشرب روغن زرد یا مسکه در آب گداخته بطریقیکه ظرف آنرا در آب گرم نهند تا بگداز و صاف کرده بنوشند و یا روغن بادام بیاشامند و این اولی است هر روز مقدار سه درم و در ابتدا بنوشند و بعد از آن تا ده درم یا زیاده از آن بیفزایند و بران تا شش ماه مداومت نمایند بعده اگر احتیاج تنقیه شود مسهل سودا استعمال کنند بعده روغن پوست نارجیل یا لبان مصعد باب معطرا و استعمال کنند که از ین هر دو تدبیر قوبا باقی نمی ماند خصوصا اگر رعایت تدابیر درین مدت و بعد این کنند و میل آن تر طیب گردانند **بولس** گفته که معالجه قوبا بادویه قوی التجفیف نمایند و استفراغ بدن باسهال کنند و بران ادویه منقیه بطلا استعمال نمایند مثل نخود و هر ... خربق و حراره که بر صخور باشد چون نرفت یا موم

نسخه روغن پوست نارجیل

نسخه لبان مصعد

یا راتینج آمیخته مرهم زبل عظایه و زبل زنبور که آنرا ابرنج تنها خورانیده باشند و اکثر قوبائی که در ریش و در جای دیگر باشد باین علاج تنها و بروغن گندم صحت یابد و اگر قوبا مزمن
باشد برگ فنجنکشت بسرکه ساییده ضماد کنند و یا برگ کبر بسرکه سوده ضماد نمایند واما ادویه مرکبه اینست که بگیرند سرریش حجاران نیم اوقیه کندر یکنیم درم سرکه نیم قوطولی
ادویه را در سرکه گداخته بر قوبا طلا کنند و ایضاً بگیرند قلقطار یک اوقیه صمغ یک اوقیه گوگرد زرد نیم اوقیه بورق نیم اوقیه قاقله شصت عدد ساییده بسرکه سرشته طلا کنند و بر جای
صحیح آنرا نرسانند و چون خشک شود بآب سرد بشویند و ایضاً بگیرند قلقدیس و کبریت زرد و نطرون و کندر مساوی و برای قوبا در سرکه و برای حکه در شراب سرشته
بکار برند و از علاجات قوبای مزمن ردی بعد تنقیه بدن و اصلاح غذا آنست که بران دوای حاد بپاشند تا بخورد و گوشت ظاهر گردد و بعده بمرهم علاج کنند تا آنکه
صحت یابد و این طلا قوبای ردی مزمن را نافع ست رامک کثیرا تخم خربزه مساوی بسرکه سرشته طلا کنند **ابوالحسن** گوید که قوبای دموی زائل میشود بفصد و استفراغ
و طلا باشیای غسالة که جلا کنند مثل مغز خربزه و تخم آن و اشنان و آرد باقلا و آرد نخود و چون بانبساط حمام بدفعات بشویند پس این طلا بران نهند بگیرند صمغ عربی و صمغ فارسی
و کثیرا مساوی و اشق نصف یکجزو و در سرکه تر کنند تا همه یکدار و بعده بدفعات بران مالند که آنرا زائل کند و در ابتدای او روغن گندم نفع کند و اگر بران [illegible] بکشند
از سرکه که در آن مازو تر کرده باشند قوبا منتشر و فراخ نشود و اگر بعد فصد و استفراغ طلا متعسر گردد بران زلو چسپانند که استیصال او نماید **و اما** طولی را نوشیدن مطبوخ
افتیمون و استعمال ایارج فیقرا و غرغره بمویزج و عاقرقرحا بماء العسل حل کرده زائل کند و اگر مریض حار مزاج باشد بفصد او باک نیست و باودیه ناشفه و اشیای قابضه طلا کنند
مثل اقلیمیای فضی و زنجار و گلنار و گل سرخ سوده همه بحسب حاجت بسرکه حل کرده و ایضاً آب دهن صائم قبل افطار در آخر روز بران انداختن نافع بود و چرک دندان
او بران بمالند و از آنچه بدان طلا کنند حرمل و کندش و سکه سوده بسرکه حل کرده ست و ایضاً آنرا تشریط بسوزن و کشادن عیون آن بسوزن و مالش بسرکه و بیخ انجدان
نفع بخشد **و اما** سوداوی بطئ الزوال عسر البرء بود و علاجش فصد باسلیق و شرب مطبوخ افتیمون و لوفاذیا یا آب هلیله سیاه و مویز ست و طلا بشحوم بط و مرغابی
و چیزی موم و روغن دائم نمایند و جمیع انواع قوبا را شرب آب چشمه کبریتی و جلوس دران و آبهای گرم و غسل بدان بسیار نافع ست و در همه لزوم اصلاح اغذیه و تعاهد بمواد
محموده نمایند و هر نوع آن که متعسر گردد و در گوشت عمیق شود و قیح کند یا سفید گردد دوای حاد بران نهند تا آنرا استیصال گرداند و بخورد و بعد از آن علاج او بمرهم کنند
و مالش جمیع انواع او بحسک جبلی که معروف بحسک قنفذی ست و او آنست که چون حیوان دران سیر کند بدان متعلق گردد خاصة بصوف اغنام و از ناب الخیل کلان که آن مخروطی
شکل ست و بران خار کوچک بود و از آن آب بسیار بر آید چون بیفشارند پس بآب او یا بآب برگ او قوبا را بمالند در یک روز آنرا به کند و ایضاً این ثولول را نفع کند اگر بدان بمالند
و اما انواع قوبا بسیار ست بحسب ترکب و امتزاج آن و بحسب ابدان و امزجه آنها و نوع سوداوی از آن چون در جلد عمیق گردد و زمانه او طول کشد و پرهیز نکنند مودی بجذام گردد و اعضا
را بریزاند پس هرگاه اتفاق این حال شود باید که معالجه او معالجه اوائل جذام کنند و رامک در سرکه حل کرده بر قوبا طلا کردن تاثیر عجیب دارد و در کدامی از کتب آنرا نیافتم الا آنرا
تجربه کرده ام و سریع التاثیر یافتم حتی که آن گاهی بازالة او در یک طلا میکند **محمد حسین** مینویسد که پوست بیخ پالک جوهی و هلیله سیاه هر یک دوازده مثقال نمک سوخته
چهار و نیم مثقال مازو و سبز کات هندی هر یک سه مثقال کوفته هشت پاس بآب لیموی کاغذی بسایند پس اقراص ساخته در آفتاب خشک نمایند و نزد حاجت
بآب ساییده طلا نمایند بعد از آنکه موضع قوبا را بخرقه درشت و یا کیسه حمام مالیده باشند پس بگذارند تا خشک شود و خشک ریشه آن خود بخود جدا گردد و اگر احتیاج باقی بماند
باز بدستور طلا نمایند و اگر این قرص را بآب برگ پالک جوهی تازه بسایند و بمالند بهتر و قوی تر گردد و چند دفعه بعون الله تعالی زائل میگردد و نیز مالیدن صابون سوده با اندک تنکار
محرق مفید ست و اگر بدین تدابیر اصلاح نیابد و محتاج بجراحت نمودن و اخراج مواد باشد بران سیر سوده گذارند تا آبله کند و مجروح شود پس بر ان مرهم سفیداب یا غیر آن گذارند

ثآلیل و مسماریه و عقعف قرنیه و امثال آن

بدانکه ثآلیل جمع ثولول ست که بفارسی زخ و بهندی مسه نامند و آن بثور صلب مستدیر ست که در بدن روید و شش نوع بود یکی منکوس و او آنست که غیر منبسط بود
بلکه الشیء شبیه ببثره صلب باشد غیر آنکه مستدیر بود و در گوشت فرو رفته باشد گویا که در لحم مرکوز ست و گویند او آنست که بیخ او ذو شظایا باشد دوم تینی متشقق بزرگ
مستدیر ذی شظایا یا غدد مستعلی سوم متعلق چهارم مسماری که سر او چون سر میخ بزرگ پهن بود و بیخ او باریک و اندرون بدن فرو رفته همچو مسمار یعنی میخ و بسفیدی مائل
باشد پنجم قرنی و آن و مراد از عقعف یعنی سختی کج بجانبی بود ششم طرسوس که زیر او ده باشد از ان جهت که [illegible] پالاید و سبب تولد ثولول خلط غلیظ خشک بلغمی ست که زرد

احتباس او در مسام گاهی کوچک خشک گردد یا خلط سوداوی یا مرکب از سودا و بلغم که طبیعت بظاهر بشره دفع ساخته باشد و بقول شیخ سبب فاعل این همه دفع طبیعت
و سبب مادی خلط غلیظ سوداوی که گاهی سودا از بلغم یابس بسیار که در خون کثرت پذیرد و تحجیل گردد و گاهی نفس خون را بسبب احتقان و کثرت او و عدم اسباب
تعفن استحاله بسوی خشکی و سردی عارض شود خصوصا در عروق صغار که در امثال آن خون متعفن نمیشود بسبب قلت او و قرب وی از اسباب خارجی که آنها در تجفیف و تبرید
از تعفین میباشند لاسیما چون خون در جوهر خود هم بسیار نباشد و گاه باشد که ثولول بسیار در اندک وقتی در عضوی پدید آید و گاهی از آن یکمرتبه بزرگ به عید و سبب آنچه
شود و هر گاه آن ثولول بزرگ اشعث یا باطل کنند بهتر تدبیر که باشد دیگران ساقط شوند و باشد که ثآلیل متفرق برآیند و ابو منصور گوید که ثآلیل دو نوع ست یکی از آن
رطب لین و دیگر صلب چاسی و آنرا مسامیر گویند و سبب رطب بلغم مشتبه بسودا است و سبب یابس سودا بود و انطاکی گوید که ثآلیل اکثر منخطنا میشود آن رطوبتی ست که از
سودا منتج شود غالبا مختلف ذی طول و قصر و فروع و شقوق که بیخ آن باریک باقی غلیظ بود و پدید و گاهی بسبب خبث ماده درد کند **علاج** شونیز با سرکه و نمک
با سرکه هر روز مکرر بمالند و پوست مالیدن روغن گل و چربی بط و مرغ مفید بود و بعد از نضج تنقیه بلغم و سودا بمسهل کنند بعد آن حب افتیمون خورند و اگر ازین چیزها فائده
نشود با آهن قطع کنند یا دوای تیز مانند فلدفیون بمالند و هر گاه گوشت زیاده خورده سوزش کند مرهم سفیداب را استعمال کنند و نوشادر را نیز در وقت وزن که با آب یا بول
سرشته طلا کردن نیز ثآلیل را ساقط کند و همچنین سبار اشکنه انگریزی که کاشتک گویند در آب سائیده طلای برقیق ساختن بعد اسقاط آن مجرب ست و اگر ثولول
را بناخنگیر خراشیده سقمونیا در شیر درخت انجیر سوده ضماد کنند در یکروز نفع میدهد یا زردچوب سائیده در کاغذ پیچیده بطور فتیله ساخته سر آنرا سوزانیده ثولول را
بآن داغ کنند و از دست برکنند و گویند که کشنیز خشک در آب سائیده ضماد کردن مجرب ست در دو سه نوبت خشک شده می افتد و سرگین جاوس بسرکه طلا کردن
و یا صدف سوخته بسرکه ضماد نمودن و کذا برگ و شاخ خرفه بران مالیدن مفید بود و اگر ثولول را از پاچک دشتی خاریده چونه و بجی در آب حل کرده بمالند در دو سه روز
بیفتد و اگر از پاره شب یمانی مکرر بمالند که خون آلوده شود و یا پشک بز بسرکه سائیده طلا کنند و یا سهاگه تکلیه نصف بریان و نصف خام با آب لیموی کاغذی
سرشته بمالند و یا بجی بسرکه سائیده بربدن بمالند و یا چوکه در آب لیمو سائیده طلا نمایند نیز مفید بود و صاحب تحفه نوشته که اگر نخود خشک را در اول هلال بعدد
ثآلیل گرفته هر یک آنرا یک عدد نخود مالیده مجموع را در لته بسته از میان هر دو پای از بالای شانه آن لته را بجانب عقب بیندازند در آخر آن ماه جمیع ثآلیل برطرف
میشود و بعضی گویند که این عمل بتجربه در آمده و اگر برگ پان کنگیری بگیرند و بران چونه بمالند و فتیله آن ساخته در زیر انگشت وسبابه گرفته بر سه بمالند چنانچه از ناخن نیز
خراشیده شود در اندک مدت همگی منقلع گردد و اگر سه کلان باشد در سه روز همچنا کنند تا تمامه منقلع شود درین باب مجرب ست **ذکر ادویه نافع ثآلیل** طلای
روغن گندم و کذا حلتیت و مغز انجیر خشک و کذا آب چقندر مرغ و کذا کندر بسرکه و زیت هر واحد در قلع ثآلیل مجرب سویدی ست **و ضماد** بیخ درخت خلاف سوخته
و کذا برگ آن بسرکه و کذا مرو سلیخه و عسل و کذا سرگین کبوتر با آب دهن و کذا حلتیت بشیر انجیر یا بعسل و کذا تخم بید انجیر بعسل و کذا آب برگ انجیر و کذا انجیر خام بنطرون و آرد
گندم پخته و یا تنها پخته بموم زرد آمیخته و کذا اشق بسرکه و کذا فرفیون بزیت و کذا سام ابرص کوفته و کذا خاکستر او و بزر کتان و بورق و کذا پیاز عنصل بریان و کذا
خاکستر شاخ انگور بسرکه و کذا ودع سوخته و کذا اکل مرغ پخته یا خام سوده و کذا سرگین گاو بسرکه و کذا اسداب بنطرون و کذا سرگین گنجشک با آب دهن روزه دار
و کذا اضداء صدف بشراب و کذا مرقشیشا و راتینج و کذا خون سنگ پشت و کذا پشک موش و کذا خاکستر بادنجان بسرکه سرشته و کذا هم سوخته بسرکه و کذا اترج کوفته
بسرکه آمیخته و کذا سرطان نهری سوخته و کذا خون بز و کذا خون خرپشته نیز آمیخته **و دلک** بلاجورد و شرب آن و کذا بچوب شامی تازه **و داغ** بشاخ آس بمرات و کذا
بفتیله پنبه کهنه سه چهار مرتبه هر واحد دافع ثآلیل ست **اقوال حکما** ابو سهل گوید که ثآلیل را باین طور قلع نمایند که بگیرند از رزه شب یمانی و چربی بط و سرشته طلا کنند
و یا تخم جرجیر بسرکه و زهره گاو بسایند تا مثل مرهم گردد و هر روز بمرات کثیر طلا نمایند و یا برگ مورد و برگ کبر و یا بسرکه و نمک و کذا مرو بسرکه سوده و خرنوب نبطی مسحوق
بسرکه بمالند و بهر روز ازین دو روزی چند بار بمالند و اگر آنرا اصول باشد آنرا و حوالی آنرا شرط زنند و بران شیر انجیر بچکانند یا دوای حاد اکال مثل دیک بر دیگ و غیره
بران نهند پس هر گاه سیاه شود و متاکل گردد بران اندک روغن زرد نهند حتی که آنچه متاکل شده باشد منقلع گردد و اعاده این تدبیر بمرات کنند تا آنکه بتمامه زائل شود
و اگر در بدن کثرت آن باشد تنقیه بدن بادویه مخرج سودا نمایند و تدبیر اینچنین که ترطیب و تلیین نماید مائل گردانند شیخ میفرماید که لا بد است تقلیل خون از فصد

ف بهر آنکه از غذا اینکه بعضو مجاور پیوسته حقیقی را از آن غذا ماده او مستحیل سازد دیس آن خشک و سرد گشته بعد و بتدریج ثآلیل کثرت نماید ۱۲ منه

و باستفراغ سودا امری ست که ازان چاره نیست اگر مرض کثرت پذیرد و از افتصاد و اعتدال تجاوز کند و همچنین تدبیر مولد خلط نیک و غیر آن از آنچه ذکر او مرات گذشت
و اما علاج موضعی با دویه باید که دران تجفیف و تقبیض بود و بیخ خفیف ازان برای ثولول خفیف استعمال باید کرد مثل مالیدن روغن پسته دائم و بطبیخ گندم مصفی بترک
بعد سه روز و آب گنند نا بسماق و روغن بان و ایضا برگ کبر و جوز السرو و روغن زیتون خام و گزمازج نیز خوب ست و برگ مورد تر برای خفیف و قوی و پوست جوز تر و تازه
خشک و غیره خوب با وجود قلت اذیت او و برای ثولول عظیم قوی نیکوست و پوست بیخ غرب و خاکستر او بسرکه و آنچه جید و بانفع النفع ست آنست که بگیرند حرمل
و حنا کوفته بیخته با آب سرد طلا کنند و اما قوی ازان برای ثولول قوی بکار برند مثل طلای مرتب از نوره و زرنیخ و اشخار و خصوصا با سیماب کشته لا سیما با خاکستر بلوط
و زیت و نمک با آب پیاز و بلبوس و پشک بز و ایضا ذراریح بزرنیخ و ایضا عسل بلادر در اسقاط او قوی ست و غیر آن چون تکرار بران بمالند ساقط کند
و دمعه کرم حلزون نیز در سقط عظیم او ست و شونیز بسول چون ضماد نمایند عجیب ست و زهره بز نیز ایضا و حلتیت و مرهم جاذ مجرب بیلات که آن مرهم بلادر ست
ترکیب حنظل پوست جوز رطب و زجاج و آهک زنده هر واحد یکجزو کوفته بیخته بران نهند و یا بگیرند زنگار و کاغذ سوخته هر واحد پنج درم شحم حنظل شش درم بورق
شش درم نوشادر چهار درم اشخار و زرنیخ زرد هر واحد هشت درم زهره گاو شش درم اشنان فارسی هفت درم کوفته بیخته با آب صابون طلا نمایند و از معالجات ثآلیل
قلع او ست و این گاهی با نبوبه پر طیور بزرگ و یا نقره و یا آهن بود که تجویف او بمقداری باشد که دران ثولول باندک دشواری در آید و جرم او حاد قطاع باشد پس آن
ثولول باندک زور در آرند و بران بپیچید نزدیک بیخ آن اندک بفشارند که آنرا استاصل کند یا بصناره ثولول را بکشند تا آنکه بیخ او کشیده گردد بعده با آله تیز که تا بیخ او
رسد قطع کنند و بعد قلع آن روغن زرد بران نهند و ایضا هرگاه دوای حاد بران گذارند و قلق آرد دوای حاد بردارند و بران روغن زرد نهند و چندی ترک کرده باز اعاده
او کنند تا آنکه سقوط آن تمام شود و گاهی قلع آن باین طور میکنند که از آنچه متصل او ست با آهن لطیف مقور جدا میسازند بعده بران دوای حاد میگذارند و تجربه کرده ام
قطع آن با استره عمیق تر حتی الامکان مع مراعات سطح جلد بعده مالش موضع بصابون و سعد و گل سرخ تا خونیکه ازان سیلان کند سائل گردد و محتبس شود و بعد آن
باقی ساقط گردد و طبری گوید که علاج ثولول حادث در پیشانی و روی بهمه آنچه در علاج عدسیه و حنطیه بیاید باید کرد و گاهی امر بقلع او میکنند که این اسهل انقلاع ست
باعروق او برایند و آنچه بدان طلا کنند و دیگر وزیا بعده روز آنرا زائل کند برگ حسک جبلی رطب ست این را بران بمالند که آنرا خشک کند و بیفگند و ایضا بصمغ
در سرکه حل کرده طلا کردن آنرا زائل کند و من درین این دوا استعمال میکنیم بگیرند بورق یکدرم برگ مورد تر سه درم نمک طبرزد یکدانگ و بسایند و بدان یکی را بعد دیگری
بمالند تا آنکه خون برآید بعده ترک آن کنند و ایضا بعده دو روز بمالند پس هفتیده زائل شود و این را در همه یکدفعه استعمال نکنند و هرگاه بزرگ و سخت و صلب گردد روغن نوره قلی
ساعتی بران بمالند تا آنکه دران خون ظاهر شود بعده بشویند و بر روغن چرب کنند که خشک کند و بیفگند غیر آنکه واجب ست که بعد استعمال روغن از آب سرد و هوای سرد محفوظ
دارند و آب گرم بشویند و اگر موضع متقرح و گرم شود مرهم کافور دران استعمال نمایند و نوع ثولول تینی را که بدترین انواع ست نیز بعلاج مذکور معالجه نمایند پس اگر این علاج دران
فائده نکند اولی آنست که دوای حاد و روغن نوره بران نهند تا آنرا استاصل گرداند و دیدم که حب او بروغن نوره منقلع شد و بیخ او مثل درهم مدور ظاهر شد و بران هم دوای حاد
ضماد شد حتی که منقلع گردید پس بران مرهم منبت لحم گذاشتم تا آنکه اصلاح یافت و از بانفع ترین چیزی که بدان ثآلیل استعمال کنند نیست که بگیرند چوب آس رطب و یکطرف او
در آتش نهند تا گرم شود و بطرف دیگر نشیش و تری بدر ظاهر گردد و بگیرند ازین آب و بر ثولول بمالند و این در روز بعمل آرند و در شب بهر روغنی که خواهند و بهتر آن روغن گل ست
چرب سازند که آن بغیر درد بیفتد و باز عود نکند و ایضا او گفته که علاج ثولول متشقق ذات شظایا که سبب فاعل او خلط یابس ارضی سوداوی بود نوشیدن ماء الاصول
بروغن بادام تلخ ست بعده شرب طبیخ افتیمون و دلک آن با آب برگ حسک جبلی و آب بورق و برگ مورد کوفته ببورق و اگر متعفن و صلب گردد بران روغن نوره
چکانند چنانچه سابق مذکور شد و آنچه بدان علاج ثولول کنند بعد تنقیه و اصلاح غذا اما الشرا و بر روغن گل و موم و شحم ست و اگر تا چهل روز هر روز روغن و بهتر آن روغن گل ست
بمالند ساقط گردد و بعض اوائل ذکر کرده اند که طلای او با آب ظهر یکدفعه یا دو دفعه خشک کند و بیفگند و این دوا که تجربه آن کرده ام استعمال کنند بگیرند آب آهنگران که در آن
آهن گرم سرد میکنند و دران بورق و صبر و مر حل کنند و بمالند و اما علاج نوع منکوس آنست که متقرح گردانند بعد فصد و استفراغ بعده از روغن نوره بران آبله افگنند
تا دران خون ظاهر شود و بعد ازان بسرکه بشویند و بر روغن گل چرب سازند که آن زائل شود و هرگاه متقرح گردد مرهم کبیر علاج کنند و درین نوع چون دانه او بزرگ شود و بر عضو منتشر

اندیدن یا قریب از عضوی شریف بود پس واجب ست که بران مرهم داخلیون چند روز نهند که یا آنرا تحلیل کنند و یا ترقیق کنند و فضلات او را مائی گرداند پس بسر نشتر
بگشایند تا آنچه اندران باشد سائل شود و خشک گردد و از بهترین چیزها که برای قلع ثآلیل متعلقه و مسامیر منشقه منکوسه استعمال نمایند این دواست و این مخصوص ترکیب
ابن سیار ست بگیرند گوگرد زرد زرنیخ زرد قنه و نیز خاکستر غرب مساوی پس بعضی او بسرکه و بعضی او بزفت سرشته بر ثولول طلا نمایند هر ثولول و هر مسامیر که باشد ازین کم
شود و زائل گردد و درین تقدیر مستزاد نیست چه مجرب ست و بعضی مردم برای این عسل بلادر بیان کرده اند و این خطای بزرگ ست لاسیما در بلاد گرم که مورث سامیه
میگردد و گاهی بجمیع بدن متعدی میشود و گاهی ازان مریض صحت می یابد و باز بعد یکسال عود میکند و شخصی را دیدم که قروح متولد از عسل بلادر آنرا لازم نمود حتی که آن را
بطریق اسقاط قوت و ایراث حمیات مطبقه هلاک گردانید پس واجب ست که انسان از استعمال عسل بلادر حذر نماید و اما متوعات مثل شیر انجیر و شیر مازریون و شیر بیخ
توت و در استعمال آنها نیز خطر ست و سالمترین چیزیکه استعمال نمایند همان ست که ذکر کردیم و اگر انسان اراده تعدیه بغیر آن کنند پس بهترین چیزها روغن نوره است
که مذکور شد مجوسی گوید که حدوث ثآلیل و مسامیر از خلطین غلیظین بلغمی و سوداوی میباشد و صواب در علاج آن استفراغ بدن بمطبوخ افتیمون و غاریقون یا حب اصطمخیقون معمول
با فتیمون ست و پرهیز از مولد این هر دو خلط و آنچه از ضمده قلع آن کند شیلم بزر باریک سوده بسرکه سرشته بر ثولول نهادن ست و مالش موضع در روزی مرات با سرکه
خمر و نمک قلع آن نماید و یا بگیرند قشور سس و باریک سائیده بسرکه بسرشند و لزوم موضع کنند و یا بگیرند قنطاریون و باریک سوده بثلث سرشته بر ثولول نهند و اگر این
ادویه فائده نکند دوای حاد مثل فلدفیون و دیگ بر دیگ نهند که این او را بخورد و بسوزد بعده بر بیخ او روغن زرد گذارند حتی که خشکریشه را قلع کند بعده اعاده دوای حاد
کنند بعد آن روغن زرد تا آنکه جمله مستاصل گردد و بعد ازان معالجه او بدوای منبت لحم نمایند و گاهی نفع میکند اینکه سنگ فلفل و اشخار و اشنان فارسی و بورق مساوی
باریک سوده بآب قنابری یا آب صابون بسرشند و ثولول را بموی ببندند و بران این دوا پاشند که در روز سوم آنرا ساقط کند صفت ضمادیکه ثآلیل را قلع کند
بقوت زنگار سس سوخته شحم حنظل بورق نوشادر اشخار زرنیخ زرد زهره گاو اشنان فارسی هر واحد یکجزو آهک آب نادیده نیم جزو باریک سوده بآب صابون یا بآب اشق
سرشته بر ثولول لزوم نمایند بعد از آنکه بیخ او بموی بسته باشند دیگر آهک آب نارسیده در دردی شراب باریک ساخته بآب دهن سرشته بر ثولول ضماد کرده باشند که این خشک
نماید و بسوزد و اگر این ادویه نفع نکند باستره قطع کنند بعده بدوای حاد و مرهم زنگار و بعسل بلادر داغ دهند تا آنرا مستاصل گرداند و بسوزد و باید که آنرا بآهن قطع نکنند
مگر بعد استفراغ بدن از خلط غلیظ ابن نوح گوید که نگاه کنند اگر ماده او هنوز منقطع نشده باشد و در طریق خروج بود باید که تنقیه بدن کنند اما در رطب لین از بلغم و اما
در صلب حاسی از سودا بعد ازان علاج رطب نمایند باین طور که بکبر رطب و بخوب بقلی که این قوی ست بمالند و میل باغذیه لطیف مولد خلط محمود مثل اسفیدباجات
و لحوم طیور و حملان کنند و استکثار دخول حمام نمایند و شراب رقیق ممزوج بآب بسیار بنوشند و اما در صلب زرنیخ زرد بمویز کوفته طلا کنند و سه روز بران بگذارند پس بگشایند
و بیخ بر آرد و اگر چیزی باقی ماند اعاده او نمایند و یا بپوست صفصاف بسرکه سرشته طلا کنند و یا عسل بلادر بران نهند که آن قلع او نماید و یا قلع او کنند و حوالی او
شرط زنند و بران دوای حاد پاشند و هر گاه سیاه شود روغن زرد بران نهند تا آنکه ساقط گردد و از جمیع مولدات سودا پرهیز کنند و علی بن عیسی گفته که اهل بعضی
کرم سرگین را بآب بسایند و بر ثولول طلا کنند که این در ساعت استیصال او کند و قوبا را نیز زائل کند و همچنین خون سگ و بول آن جرجانی و ایلاقی مینویسند
که اول استفراغ سودا باید کرد و تدبیرهای تری بافراط کنند و استفراغ بماء الجبن کردن صواب تر باشد و از چیزهائیکه درین باب بکار آید اینست که مازو و شب یمانی با شحم
حنظل ضماد کنند و برگ کرنب تر مالیدن نافع بود و گوگرد و مازو بکوبند و بسرکه سرشته ضماد سازند و زرنیخ بر آرد و بآب صابون و اشنان و آب اشخار آنرا بشویند و اگر مازو
سوده بسرکه سرشته ضماد کنند نفع بخشد و کف بول که از زمین برخیزد و دو منی طلا کردن مجرب ست ابن الیاس گوید که هر صبح جلاب از تخم کاسنی و بادیان هر واحد
سه درم و شکر سفید ده درم بنوشند و غذا فرموده نخود و مغز بادام سازند و بر تناول این جلاب و غذا تا پنج روز مداومت نمایند و هر گاه نضج در قاروره ظاهر شود استفراغ
بدن بمطبوخ و حبوب مذکوره در قول مجوسی نمایند و بعد تنقیه بچیزیکه قلع او نماید ضماد کنند و شیر انجیر خام یا شیر ثافسیا بران چکانند و یا بگیرند قنطافیلون و باریک سائیده
بسرکه سرشته طلا کنند و یا بمرهم زنگار طلا نمایند و یا بگیرند این دوا که از همه قوی تر در قطع او ست اشنان سبز خار سی زهره گاو زنگار سس شحم حنظل نوشادر آهک آب نادیده
مساوی همه را باریک سائیده بآب اشنان بسرشند و بر ثولول طلا کنند و باید که بآهن قطع نکنند خجندی گوید که علاج او فصد ست اگر احتیاج آن باشد و هر صبح

شربت از بادیان و اصل السوس و گاوزبان بشکر بنوشند و غذا حمصیه خورند و تنقیه بدن بعد نضج بمطبوخ افتیمون و مطبوخات که دران غاریقون باشد باید کرد و بعد تنقیه تام اضمده و اطلیه استعمال نمایند و حق آنست که بران ادویه حاده کاله نهند تا آنرا سیاه کند پس آن روغن بند و نهند انطاکی گوید که ابتدا بتنظیف بدن کنند و اگر چه فصد باشد بعد ازان قطع نمایند و بچوب انجیر ذکر و بیخ باقلا داغ دهند که این مجرب ست و همچنین پیاز بنمک و سرکه و سرگین کبوتر و گنجشک بود بر قی و آب دهن روزه دار و خاکستر کرم و صعفصاف و پشک گوسفند و شتر و همه انچه مذکور باشد گو رشد گیلانی مینویسد که از غرائب چیزیکه دیده ام اینست که یکی را از صبیان که سن او قریب بست سال بود ثآلیل بسیار در جمیع بدن او عارض شده مردی بادی طلاقی شد و او را امر کرد که کف کبیر از مویز باد و درم تربد فالق سفید بعد آب خیسانیده صاف کرده سحرگاه بنوشید و او حسب گفته آن شخص عمل کرد و ده مجلس او را اجابت شد و در شب دوم ازان مرض تمامه زائل شد و این از عجائبات ست و گاهی از ثآلیل نوعی باشد که بذاته ساقط شود و اگر بیخ ثآلیل باریک تر باشد بقطع او بپردازند و اگر بیخ آن بزرگ بود حوالی آن شرط زنند و برانی ای حاد بپاشند و اگر بعد قطع بعد ادویه حاده داغ استعمال کنند اولی بود و اگر آله داغ از طلا باشد بهتر ست و اگر چه این امر منافی مراعات سطح جلد ست و بعضی از استعمال عسل بلادر منع کلی نموده اند و این حق نیست زیراکه بعض مردم از خوردن عسل بلادر و لبس او نیز ضرر نمی یابند و لیکن چون آنرا بمغز جوز یا روغن آن مخلوط کنند اصلاح او تمامه نماید و گاهی بحرم فقط قطع میکنند باین طریق که بگیرند موی قوی یا رشته ابریشم خوب بافته و بدان بیخ ثآلیل محکم به بندند که آن ساقط کند لیکن قطع آن باهن بسرعت سبز دو از فصد اولی ست گردانند باوجودیکه آن خطرناک بسیارست اگر در وقت خود واقع نشود اعنی هرگاه بدن ممتلی باشد و دوای مجرب بگیرند قدر ربع و تلقدیس چند بید ستر مساوی ی علک البطم مخلوط سازند تا مثل مرهم گردد و بر مسامیر نهند بعد از آنکه تنقیه او کنند دیگر بگیرند اشخار و آهک و زنگار هر واحد یکجزو و بآب رماد یا ببول طفل نابالغ سرشته بدان علاج کنند که آن نافعست مرهم که قطع ثآلیل و مسامیر کند زنگار و کاغذ سوخته هر واحد یکدرم آب عروس و آب صابون اول هفتده درم عسل هشت درم فرفیون شش درم بپزند تا مرهم شود و بمالند بهاء الدین گوید که تخم حنظل با شب یمانی طلا کردن مفید بود و طلا کردن منی آدمی بعد از آنکه ثولول را بخوبی خراشیده باشند و صلابت آنرا اندکی دور کرده نافع بود و طلای نوره معمول چند ساعت هم نافع آید و قدر ربع با مویز کوفته طلا کردن قوی بود و ثولول را در اوائل باهن تابیده داغ کردن عظیم مفید آید و مداومت سرمه س نافع و مجرب ست و مسمار یه را اگر توانند بدستکاری بیرون آورند و الا آنرا بخراشند و صمغه کوچک از سرخالص بران بسته دارند تا بالکل آنرا تحلیل کند و اگر نوشادر و انزروت و غیره که در ذیل علاج مسطور شد بران بندند عظیم نافع آید و تیزاب فاروقی نهادن بسیار مفید بود و عسل بلادر هم قوی بود و ذراریح همچنین سیماب کشته و خاکستر بلوط و نمک قلیات را بآب پیاز سرشته طلا کردن یک شبانه روز بران گذاشتن نافع بود و مخفی نماند که هر دوای تیز و قوی که بر بثرات نهند باید که احتیاط کنند که از عرض بثر زیاده نشود تا عضو صحیح را نسوزاند و ریش نکند

عدسیه و حنطیه

و آن بثوری ست که اکثر بر پیشانی و روی حادث گردد و شبیه ثآلیل بود غیر آنکه املس و چسپیده بود و شکل اول بشکل عدس و شکل ثانی بشکل گندم در مقدار طول هر دانه از آنها باشد و عدسیه زرد رنگ چسپیده بهن بود و حنطیه بشکل گندم دراز مائل بسرخی باشد و بعضی گویند که رنگ عدسیه سرخ و حنطیه زرد بود و سبب اول رطوبتی ست که باخلاط صفراوی فاسد شود و غلیظ گردد و سبب ثانی رطوبتی که بخون فاسد شود و غلیظ گردد و بعضی بعکس این گفته اند و آن اقرب بصواب ست علاج تنقیه بدن بادویه منقی رطوبت و اخلاط غلیظ فاسد کنند تا آنکه معلوم شود که بدن پاک شد و لزوم پرهیز از اطعمه غلیظه نمایند بعده تطلیه او باین طلا کنند بگیرند صمغ بطم و با موم و روغن بگدازند و در هاون انداخته بران اندک صمغ آلو و مویز و شیطرج هندی کوفته اندازند و حل کرده بر موضع طلا نمایند تا آنکه خشک شود بعده مدام تجدید بران کنند تا آنکه بریزد و خشک گردد و بعض اطبا رفت ضمع را بر خرقه مالیده بران می نهند و آنرا ده روز گذاشته جدا میکنند پس گاهی در یکدفعه خارج می نماید همه را انچه بر چهره از ان باشد و انچه آنرا ببرد اینست که خاکستر فی شیطرج سوخته باندک سرشیر گداخته بران چسپانند تا خشک شود پس بسختی جدا سازند و مکرر متواتر بعمل آرند تا آنهمه منقلع گردد و از لطیف ادویه که دران استعمال کنند اینست که از روغن حب الغار و موم و سپیده بطه و سپیده مرغابی و سپیدا کیان قیروطی ساخته هر روز یکبار و در شب یک بار بر موضع لزوم نمایند که این آنرا ساقط کند و سبو شخصی را این علت باکثر مواضع از بدن او بود و او این دوا را تا چهل روز استعمال کرد پس آنهمه بغیر دوا استفراغ

زائل و ساقط شد و طلا به کندش گو گرده بورق بسرکه نیز نافعست و اگر زرنیخ باریک سوده بسرکه سر شتر بران نهند و چند نوبت آن تیغ بر کنند شود ابن الیاس گوید که علاج حدسیه فصد ست اگر خون غالب باشد بعده تنقیه بدن بمطبوخ هلیله و آنرا ببرگ کبر و خرنوب و مورد و آب شونیز طلا کنند و یا صمغ بطم و صمغ آلو و کندش و کبریت و بورق بسرکه نافع است

توثه

بثره ایست متقرحه مستعر منتشر نحو ماست انکه تا لاکه بر اکثر اطراف مثل رخسار ما اخذ کنند و گاهی در مقعد و فرج پیدا شود و سبب حدوث او خلط غلیظ بود که دران حدتی باشد یعنی خون فاسد مخلوط بصفرای محترقه فاسده و یا بلغم غلیظ محترق مع صفرای محیه باشد و گاه سلیم بود و گاهی خبیث و مولم باشد علاج در ابتدا فصد بسر رود اخراج خون بحسب قوت و سن فصل کنند بعده تنقیه بدن بمطبوخ هلیله یا بمطبوخ فواکه مع تربد و شاهتره و هلیله نمایند و بعد تنقیه تام مرهم زنگار و دیگر ادویه حاده که در ثالیل گذشت بران نهند تا آنکه فانی گردد و لحم صحیح ظاهر شود و یا استیصال آن بخراشیدن از آهن یا نبات کنند تا آنکه خون و زرداب ازان سائل شود بعده علاج بمرهم احمر و اسود منبت لحم نمایند و صاحب و از تناول گوشت و شیرینی بالکلیه و از اغذیه حریفه و بقول که دران حرافت باشد مثل سیر و پیاز و ترب و خردل و مانند آن حذر کنند و بقول مجفیری شرب اشربه ملطفه سکنجبین و تلیین طبیعت بمطبوخ هلیله مقوی بعر بد و نقوع فواکه و آب شاهتره و مروق نافع بود و سویدی گوید که ضماد پشک گوسفند بسرکه و یا عسل بلاده یا شیر انجیر یا شیر یتوع دیگر یا ثمر خام جمیز سوده یا زهره بز نر یا برگ سلق مسلوق یا خاکستر گوشت گوسفند سوخته یا حاشا نافع توثه است

نفاطات و نفاخات

بدانکه نفاطات آبلها باشند که اندرون آن خون یا آب تنک باشد و مشابه آبله سوخته آتش بود و سبب آن رقت و غلیان خون ست بحرارت ناریه حتی که ازان مائیت جدا شود و در اطراف عروق زیر جلد مندفع و در انجا محتبس گردد و نفاخات آنست که دران بجز ریح هیچ نباشد و ماده آن ریح بود در جلد محتبس گشته و شراح قانون مینویسند که گاهی این هر دو لفظ را بیک معنی اطلاق میکنند و گاهی میان هر دو فرق می نمایند و این بهترست پس نفاخات را آبلهای هوائی و نفاطات را مائی مخصوص گردانند و لا بد مائیت در قوام غلیظ تر از هوائیت باشد و این دو نوع بود یکی مائی که بسبب مائیت مندفع از غلیان اخلاط باشد که ازان ماده یکبارگی زیر جلد تصاعد کنند و بسبب فرط کثافت جلد از نسبت ما تحت او دران نافذ نشود بلکه نفاخه مائیه باقی ماند دوم دموی یعنی آنکه بدل مائیت خون باشد و ازانچه اول حادث شده عارض شود لیکن ماده این غلیظ تر از اول بود و درین خون بیشتر از مائیت باشد و از تحت جلد منفتح شود علاج فصد کنند و لعاب بهدانه و شیره عناب و عرق شاهتره و عرق عنب الثعلب برآورده شربت نیلوفر داخل کرده بنوشند و بعد از نضج تنقیه بمسهل پاره کنند و خوردن انار و کذا عدس مقشر با سرکه و عناب پخته مفید بود و هرچه مسکن حدت خون و مغلظ آن باشد از اشربه و اغذیه بخورند و در اول ظهور عدس مقشر بسرکه سوده و یا پوست انار در سرکه آغشته طلا کردن و حنا بستن نافع و اگر بزرگ شود آبلها را بسوزن بشگافند و بیفشارند بعد ازان مرهم سفیداب نهند و یا بسفیداب ارزیز و یا مرداسنگ مدبر بگلاب و آب مورد طلا کنند و یا بعد شگافتن نفاطات و اخراج زرداب مرداسنگ مع گل سرخ خام و اقلیمیای نقره بروغن گل بر موضع نهند تا صلب گردد و اطلیه که در نار فارسی گذشت نیز نافع بود و علاج نفاخات از مرهم داخلیون و مانند آن کنند و تکمید از سبوس گندم و نمک نیز نافع بود و چیزهای محلل ریح باید خورد و تفتیح مسام کنند و از مولدات ریاح حذر نمایند و آنجا که خلطی باشد و زیاده شود تنقیه باید کرد و اقوال اطبا شیخ و گیلانی مینویسند که تنقیه بدن و فصد و مانند آن و استعمال تدبیر و غذا بطریقیکه در سابق مذکور شده باید کرد و در ابتدا که قریب ظهور باشد مثل عدس مطبوخ و آب و مثل پوست انار یا پوست شاخ آن مطبوخ بآب که نرم شود نیم گرم بر موضع آن نهند و این بعد حصول علم بآنکه خروج او مضرتر از بازگشتن ماده او بسوی باطن ست بعمل آرند و الا دران هنگام اولی آنست که اعانت بر ابراز او کنند و آب نیم گرم بر جلد بریزند تا بسهولت برآید پس اگر نفاطات برآید اراده علاج نفس او کنند و غلیظ الجلد سد کنند باید که از سوزن بشگافند و آنچه اندران باشد سائل گردانند و رقیق الجلد گاهی بنفسه بشگافد و نفاخه که مهلت دهند بلکه آنرا نیز بشگافند و چیزیکه اندرون آن باشد بآهستگی اندک اندک بیفشارند و اگر سوراخ بند شود و نفاخه پر شود باید که مرتبه دوم و سوم سوراخ کنند و جلد را منضم شدن ندهند تا آنکه جراحت زیاده بدل گردد بعده از دو حال خالی نبود که یا صحت یابد و یا قرحه شود پس اگر قرحه کند علاج بمراهم اسفیداجیه و مرتکیه و مانند آن نمایند خصوصاً چون اندران مثل ابرسا داخل باشد و مراهم حمره و نمله چون سامی بود تا آنکه گرده و سائر آنچه دران جا مذکور شد بکار برند ابن الیاس گوید که علاج این هر دو تنقیه بدن از اخلاط موجبه آنهاست و فصد

و اخراج خون بقدر قوت و سن و باید که هر صبح جلاب از عناب و صد دو شکر سفید ده درم بنوشند و غذا مدبیه دهند و هر چه مغلظ خون باشد مثل شربت کدو که آن کافی ست و شربت عناب و شربت نیلوفر و رب سیب و رب بهی هر کدام که باشد ده درم بگلاب ده درم بدهند و آب انار نیز نفع کند و طفشیل غذا سازند و اگر متقرح شود و در اعضائی باشد که در معالجه او تجفیف بیشتر حاجت بود مرهم قلقطار و قلقدیس معالجه فرمایند خجندی گوید که فصد از رگ مناسب عضو و اخراج خون بقدر قوت و حاجت کنند و اشربهٔ قابضه مغلظه مثل شربت انار و شربت حماض و رب ریباس بنوشانند و مزورات ترش مثل سماقیه و زرشکیه و حصرمیه بعد بیرون دهند و بعد شگافتن چون محتاج تجفیف زیاده باشد سفیداب و مرداسنگ و گل مختوم خشک سوده بران پاشند حکیم علی مینویسد که این دوا نافع ست پیه بط بگدازند و با آن مرداسنگ سوده آمیزند و بر پارچه مالیده بر جراحت نهند و یا اصل السوس با آب سوده با روغن زرد حل کرده بر آن نهند دیگر مرداسنگ و گوگرد زرد مساوی بسرکه و روغن مورد طلا کنند تا غلیظ گردد و با زیت مطبوخ آن نمایند و ایضا این دوا برای آنکه بیندازد اکیر در لب و مانند آن افتد و بالجمله بر اعضائیکه دران حاجت تجفیف شدیدتر بود نافع ست بگیرند قلقطار و قلقدیس هر واحد هشت جزو بورق ده جزو و آب با بیده استعمال نمایند و همچنین پشک بز بعسل دوای جید مجرب قدما که بعض متاخرین نسبت آن بخود کرده اند بگیرند انزروت و صبر و کندر و زنگار و سفیداب مساوی و همچنین همه گل ارمنی و از ان بنادق سازند و در سرکه و آب حل کرده بر موضع طلا با لاهی طلا میکرده باشند حتی که دران تقبض شدید حادث شود و خشک پشته گردد پس آن یا خود بخود ساقط شود و یا زیرا آن رطوبت باشد و احتیاج بگردانیدن خشک پشته و سقاط آن افتد و همواره همچنین بعمل آرند حتی که جمله ساقط گردد مجوسی گوید که علاج تنفط آنست که در نفاطه سوراخ کنند و زرداب که اندران باشد بیرون آرند و بعد پس مطبوخ ضماد کنند و شاخ انار را در آتش مشتعل گردانند و بدان داغ دهند و هرگاه منفجر شود مرداسنگ با پیه خنزیر سوده بران نهند.

بثور صغار

جالینوس گفته که گاهی بثرهای کوچک از رطوبات ردیه مندفع بسوی ظاهر جلد محتقن میان گوشت و پوست پیدا شود خصوصا در ابدان صلبهٔ کثیف الجلد پس اگر رطوبات حار لطیف باشد بثور از بدن بلند و سر آن باریک و تیز بود و اگر بارد یا غلیظ باشد پهن و منبسط بود علاج اگر مادهٔ حار باشد تنقیهٔ بدن بفصد کحل و حجامت و اسهال مطبوخ یا نقوع فواکه مقوی بهلیله زرد و کابلی و سیاه و تربد کوفته نمایند و اگر غلیظ باشد مطبوخ مقوی بتربد و یا حب ایارج کنند و از اغذیهٔ مولد اخلاط غلیظ اجتناب نمایند و بعد تنقیه پارچه را با آب گرم تر کرده ساعت بساعت بدان تکمید کنند و یا در حمام داخل نمایند تا مواد محتبسه را از لحم بسوی ظاهر جلد خارج کند پس خون زهره و سداب و مر هر واحد نخود و باریک سائیده بسرکه تر کرده طلا کنند و بعد دو ساعت با آب گرم غسل نمایند و یا بگیرند کندر باریک ساخته بزیت سرشته طلا سازند و آنرا که ماده گرم بود با آب کشنیز تر و سرکه و روغن گل طلا نمایند و از اغذیهٔ گرم پرهیز کنند و زیرباج و بچهٔ مرغ غذا سازند و باید که از تکمید و طلا قبل تنقیهٔ بدن حذر کنند تا ماده بسوی ظاهر بدن منجذب نگردد و بثور بکثرت نماید اقوال اکابر ابن الیاس گوید که هر صبح جلاب اصل السوس ده درم و گلقند شکری ده درم بنوشند و غذا مزورهٔ نخود با مغز بادام خورند و تنقیهٔ بدن بحب ایارج یا مطبوخ مقوی با مرهم بیج و تربد کنند و یا هر صبح سکنجبین عسلی ده درم بنوشند و تنقیهٔ بدن باین مطبوخ کنند سنای مکی هلیله سیاه و کابلی هر واحد هفت درم تخم کاسنی بادیان اصل السوس مقشر هر واحد سه درم تربد مقشر کوفته دو درم همه را در سه رطل آب بجوشانند تا بیک رطل آید دران فلوس خیارشنبر ده درم ترنجبین ده درم مالیده صاف کرده سحرگاه بنوشند و از اغذیهٔ غلیظه و تناول فواکه رطبه حذر کنند خجندی گوید که در حار اگر علامات خون ظاهر باشد فصد کنند و اخراج خون بقدر احتیاج نمایند بعده تنقیهٔ بدن بدانچه مقتضی خلط غالب باشد بعد نضج کنند اما در بارد هر صبح مطبوخ اصل السوس گاوزبان با گلقند شکری یا عسلی بنوشند و غذا حمصیه خورند و بعد ظهور نضج در قارورة تنقیهٔ بدن بمطبوخی که دران سنا و هلیلهٔ کابلی و تربد و خیارشنبر و ترنجبین و گلقند و غیره باشد باید کرد و اگر خواهند با ایارج یا بنقیع افتیمون مقوی سازند گیلانی مینویسد که گاهی بثور از تصاعد کیموسات غلیظه در جلد افتد و این اکثر در اعلای جلد بود و بسبب تکاثف آن پس کسانی را که این از کثرت کیموس در عمق جلد حادث شود باید که اولا باسهال تقدیم نمایند و اگر در عمق کیموس نباشد باید که استفراغ از نفس جلد کنند تا باسهال دقی بسوی عمق منجذب نگردد و تنقیه اوا از جلد بکمادات و اشیای تسخین کننده باید سیما اگر بثور مریض باشد که آن از کیموس بسیار بارد یا غلیظ بود و پس درین صورت برگ غار تر و سداب و ونمام کنند مساوی بگیرند و با زیت سائیده مطبوخ نمایند و یا شو... ابکند مع زیت مطبوخ کنند و برگ چقندر تر گرفته سوده ضماد نمایند و یا بگیرند موم هشت درم کبریت

مثل او نمک یکدرم و ادویهٔ خشک را ساییده بر جبهه زیت نیم قوطوی باندا ختہ بیزند هرگاه مثل مرهم گردد استعمال کنند

بثور لبنیه

اکثر در سن شباب بر رخسار و بینی بثور سفید مثل نقطهٔ شیر عارض شود و چون آنرا بیفشرند چیزی مثل روغن زرد منجمد بر آید و آنرا در فارسی رو خاره و بهندی مهاسه گویند وسبب او مادهٔ صدیدی ست که بسوی سطح جلد بطریق بخارات بدن مندفع گردد و در مسام حاصل شود و بسبب غلظ خود تحلیل نشود و گیلانی از طبری نقل کرده که این مرض معروف بزیروان ست و وجه تسمیهٔ او بدان بهر مشابهت او بدانهای بلون ست که آن زیره باشد **علاج** تنقیهٔ بدن و دماغ بفصد سر رود و مسهل مجوع مناسبه کنند و بعد تنقیه مطفیات خون استعمال نمایند و بر روی ربجالیات مثل آرد کرسنه و پوست بیضهٔ مرغ و استخوان سوخته و قیمولیا و آرد باقلا بشویند و اگر کفایت نکند چیزی که دران تجفیف و تحلیل باشد مثل خربق سفید و نصف آن ایرسا بسرکه سرشته ضماد سازند و یا بزرکتان مع بورق و انجیر و شونیز مع سرکه طلا نمایند **ذکر ادویهٔ یونانیه مفید بثور لبنیه** ضماد برگ سوس مطبوخ مجرب سویدی ست و ضماد سلیخه مخلوط بعسل و کذا موی انسان سوخته بسرکه سرشته و کذا عصفر وسرکه و کذا اپشک گوسفند و کذا آب برگ خزهره و کذا جلد مهره سوخته بآب سرشته و کذا حنا و کذا خبث الحدید بسرکه حل کرده و کذا اسفیداب بروغن گل و کذا اسیر سوخته و کذا اسیر خام بسرکه و عسل آمیخته و کذا زیره بسرکه و کذا کرسنه بعسل و کذا اقاقیا و کذا کف دریا و کذا خزف تنور بسرکه و کذا مرداسنگ بسرکه و کذا زاج بشراب کهنه و کذا خون خرگوش گرما گرم و کذا بزرکتان و مر و نطرون همه سوده و کذا ابوتش و ربندی و کذا مر و سداب و برگ فلی مساوی و کذا پیه باکیان مسلی و پیاز کوفته و عسل و ذرو سلیخه و کذا سم خر وحشی سوخته بعد چرب کردن بثور بروغن گاو و کذا دم الاخوین و شرب و ضماد هلیلهٔ زرد و کذا دارچینی هر واحد نافع بثور لبنیه است این طلا جهت بثور روی مجرب ست کافور زعفران هر یک نیم دانگ گل ارمنی گل مختوم هر یک یکدرم کوفته بیخته بگلاب و سرکهٔ انگوری سرشته طلا سازند و اگر بثور رطب باشد مرداسنگ یکدرم صبر سقوطری پنج درم کوفته بیخته بروغن گل و سرکه طلا نمایند **ایضاً** تخم ترب تخم خربزه هر یک یکتوله آرد باقلا ده توله در سرکه تر کرده خشک نموده مغز بادام قسط شیرین اکلیل الملک کتیرا هر یک ششماشه کوفته بیخته نگاه دارند و همراه شیر میش بمالند نسخه مطلب ست **ایضاً** کف دریا زرا وند مدحرج تخم ترب هر یک سه توله ابهل بکنیم توله افسنتین نیم توله بیخ سوسن آسمانجونی نیم توله کوفته بیخته بآب قرص سازند وقت حاجت بآب ساییده بر رو بمالند مجرب ست **ایضاً مجرب** کف دریا مغز بادام تلخ مقشر برابر نرم ساییده شب بر رو بمالند و صبح بآب گرم بشویند **ایضاً** از علوی خان برای رفع مهاسه و صفائی رنگ تخم ترب بیخ نی گل بنفشه عنب الثعلب کتیرا هر یک ششماشه کوفته بیخته بآب کیله و آب برگ حنا و سرکه سرشته شب بر رو مالند و صبح بآب گرم بشویند و اگر از آرد نخود و آب آمله بشویند بهتر باشد **ایضاً** از روت روی آب لیمو ساییده شب طلا نمایند و صبح بآب بشویند و یک هفته اثر از مهاسه نماند **ذکر ادویهٔ هندیه نافع مهاسه** مغز گهونگچی سفید بروغن کنجد سرشته اتبنه سازند و شب بر روی بمالند و صباح بشویند و بچند روز مهاسه و کلف را دور کند و در نسخهٔ دیگر نمک سنگ عوض روغن ست **دیگر** جوانسه در آب جوش داده از ان رو بشویند و یا تخم خرپا ساییده بشیر گاو اتبنه سازند و یا زرنباد کف دریا با آب ساییده اتبنه نمایند و یا خرمهرهٔ زرد کوفته بعرق لیمو در پیاله چند بار تر کرده و خشک نموده ساییده صبح و شام مالند چهره را بهم صاف کند **دیگر** کلونجی بسرکه ساییده شب ضماد نمایند و صبح بشویند و کذا انخواه و یا کنار دشتی سوخته خاکستر آن بآب طلا سازند و یا ثمر بکاین خشک کرده بسایند و بآب دوغ آمیخته بر رو ضماد نمایند **دیگر** نرکچور یا آنبه هلدی یا نمک سنگ در آب ساییده طلا نمایند که برای مهاسه مفید بود **دیگر** دافع مهاسه مغز تخم ریٹهه کوفته بیخته بشیر ماده گاو سرشته مالیده باشند **دیگر** پوست درخت سرس کنجد سیاه مساوی بسرکه آمیخته طلا سازند **دیگر** مجیٹه صندل سرخ عدس لوده کونپل بٹر کوفته بیخته شب بر مهاسه طلا نمایند و صبح بشویند **دیگر** مغز تخم کنار اصل السوس قسط تلخ مساوی بآب سوده بر رو طلا کرده باشند و در نسخهٔ دیگر قند سیاه نیز داخل ست و جهت زود بر آوردن کیل مهاسه قرنفل بآب سوده طلا کردن نافعست **دیگر** از ریاض الادویهٔ مرحوم برگ نیم بیخ سوسن پوست سرس با هم ساییده طلا نمایند **دیگر** پوست درخت سرس پوست درخت خیارشنبر پوست درخت انار دار هلد لوده ناگرموتهه برگ نیب قسط تلخ باریک سوده طلا کنند چون خشک شود بآب گرم بشویند **دیگر** که برای مهاسه و صفائی چهره مجرب ست آرد نخود بریان مقشر ششماشه مرداسنگ سه ماشه سفیدهٔ کاشغری چار ماشه آب تازه بر رو مالند و بعد خشک شدن بآب برگ نیب بشویند **دیگر** بهر صفائی چهره بروغن پلسیمن آمیخته بکار برند **دیگر** خولنجان صندل سرخ صندل سفید بگلاب

سائیده بر رو طلا نمایند دیگر زرد چوب بقدر سه چهار ماشه در قلم ساق گاو نهاده بخمیر گرفته در خاکستر گرم تنور گذارند تا خوب پخته شود برآورده در آب سرد سوده ضماد نمایند وبعد دو سه گهری بسبوس نخود بشویند **اقوال حکما** طبری گوید که اولا استفراغ بدن بمطبوخ افتیمون نمایند بعده تنقیه سر باستعمال ازین حبوب یعنی حب قوقایا یا حب ایارج یا حب صبر و طبیب عالم ازین حبوب جهی ترکیب دهد و بحسب مزاج مریض زیاده وکم نماید و در تنقیه این شرائط و قوانین استفراغ استعمال کند بعد ازان لزوم شستن رو باب گرم مع اشنان و شکر و تخم خربزه و سبوس کنند پس اگر بثور زائل شود و ورم و تصلب زوال نپذیرد لزوم این ضماد نمایند خباثی سوخته ده درم بر علک الانباط بعد حل کردن آن بسرکه انداخته بسرشند و اندک زیت بران ریخته بر رو ضماد کنند و اگر ازین زائل نشود بگیرند خاکستر چوب انگور و در سرکه حل کرده رفاده بدان لت ساخته بر رو نهاده ٭ تر و خواب بربندند و صبح بگشایند و در حمام داخل نمایند و بریختن آب گرم بسیار امر کنند بعده از هوا محفوظ دارند تا آنکه عرق و تری بدن خشک گردد و زنان پیر را در بصره دیدم که درین مرض روغن خلوق و دلک براحت استعمال میکردند و این را اثر میکرد بلکه آنرا زائل می نمود **گیلانی** از بوس نقل کرده که چون بثور در چهره ظاهر شوند سکنجبین آنرا لطوخ نمایند و باهستگی آنرا بمالند و مطبوخ آن بتنسب یمانی مع علک البطم و بادام تلخ بسرکه سائیده باید کرد و اگر بثور غلیظ گردد بگیرند صابون که آنرا غلیغون نامند بقدر چهار درم و کندر یکدرم و اشق یکدرم و باب سوده بثرها را بدان لطوخ سازند و بعد ساعتی بشویند **غمره** برای بثور عارض در چهره بگیرند بوره ارمنی دو درم گل مختوم یکدرم کافور نیم دانگ زعفران نیم درم و باریک ساخته بگلاب و سرکه سرشته طلا کنند و اگر بثور رطب باشد بگیرند آرد ترمس و آرد باقلا هر واحد یکجزو آرد عدس نیم جزو و در شب بر رو طلا کنند و صبح بشویند سه روز یا پنج روز این عمل آرند **غمره** دیگر مجرب بگیرند جو مقشر کوفته و در پاتیله انداخته شیر تازه دو رطل بران ریخته بجوشانند تا شیر فانی شود بعده برآورده خشک کنند و بگیرند زرد چوب و کتیرا هر واحد سه درم و همه را کوفته بیخته بسفیده بیضه سرشته بر رو طلا نمایند و باب سبوس بشویند **ایضا** اگر بثور با خشونت بود نفع کند بگیرند موم و علک البطم هر یک ده درم زنگار دو درم و در زیت گداخته بر رو طلا کنند و ساعتی بگذارند و مسح کنند که این قلع آن کند و نیز بگیرند حشیش افیون یعنی خشخاش رطب مع برگ و شاخ او و با نمک و سرکه بسایند **ایضا** بگیرند زعفران و محلب و فوه و کندر و موم مساوی و با پیه گوساله در روغن مصطکی بپالایند و بدان لطوخ سازند و یکساعت ترک کرده با سفنج نشف نمایند و این دوا برای رو و سائر بدن اصلاح نماید و رنگ بشره خصوصا رنگ چهره را سرخ کند **ابن الیاس** گوید که تنقیه بدن بمطبوخ افتیمون یا حب آن کنند و تنقیه دماغ بحب ایارج نمایند بعده بآبیکه دران بابونه و بنفشه و اکلیل و شبت جوشانیده باشند رو بشویند و اگر این علاج کفایت نکند خاکستر چوب انگور و خاکستر خرمهره هر واحد سه درم شونیز یکدرم ایرسا هفت درم بزر کتان گلنار هر واحد دو درم همه را کوفته بیخته بسرکه کهنه سرشته طلا نمایند **خضر** گوید که بعد تنقیه بدن تعدیه بمقفات و تناول تریاق کنند و آنچه درین تجربه کرده شده شونیز و بورق بسرکه سرشته است و ضماد نوشادر سوده و حریر کردن عضو بعد آن بروغن گل و روغن حنا و جماعتی باین تدبیر صحت یافته و تخم کتان با گل سرخ آنرا نافع است **انطاکی** گوید که سبب بثور لبنیه در اغلب ماده غلیظه بلغمیه است و علاجش اولا فصد رگ بینی است بعده استعمال چیزیکه در بثور بلغمیه گذشت و از مجربات در مطلق بثور خصوصا در لبنیه شونیز و بورق و نوشادر بسرکه ست و کذلک ضماد عدس اثر این عمل

شیلم

و آن بثور بشکل شیلم است که در رخسار یا در همه روی ظاهر شود و از خبث ماده و حرارت خالی نبود و از جمله علامات اوست که چون لمس کنند صلب باشد و حوالی او بمقدار درهم سرخ شود و اولی آنست که علاج او بسرعت نمایند چه اگر بگذارند و مریض تساهل نماید عمیق شود و جمله روی را در گیرد و گاهی جلد رو ساقط شود و دران هلاکت عليل باشد و سبب آن خون حاد حریف فاسد الکیفیت اکال است که از عروق باریک خارج شود و برین موضع بریزد و ممتنع نیست که این مرض در جمیع بدن حادث شود غیر آنکه اکثر این در رو پیدا شود و ابن الیاس این را از جمله بثور غریبه شمرده و گفته که آن بثور صغار صلب است که گاهی متقرح شود و گاهی بلا آن حکه و الم باشد و انطاکی گوید که بثور شیلم کوچک مستطیل سیاه بصورت شیلم بود اولا مخصوص برخساره باشد پس اگر ترک نمایند در همه چهره منبسط گردد و در اعماق داخل شود و ازین جهت در علاج او وجوب کرده اند که شق نمایند و از ان خون منعقد خبیث الرائحه اخراج کنند خصوصا اگر گرد و اگر دران سرخ گردد مثل درهم مستدیر شود و نوعی ازین در لب دیدم و آن شق گردید و از ان خون غلیظ سیاه ظاهر شد پس آنرا اشق کردم و در اصل آن مثل دانه خشخاش دیدم و هنگام رفع او التیام یافت و سبب او خون سوداوی است که حرارت غریبی آنرا منعقد ساخته علاج فصد سر رو کنند و استفراغ بدن بمطبوخ افتیمون نمایند و آن موضع را شق کنند که گاهی آنجا خون منعقد شبیه بعدسه یافته شده و آنرا بیرون آرند

و بچیزی علاج کنند که سیاه نشود و داو فوق چیزیکه بدان معالجه نمایند مرهم سفیداب و مرهم رصاص محرق ست و اگر این کفایت نکند آن موضع را بداغ بلیغ دهند و بمرهم خل علاج کنند تا اثری که باقی ماند سرخ بود چه اگر بعد داغ بمرهم سفیداب علاج کنند اثر او سفید شود و این مرض بیشتر در بلاد بصره حادث شود بسبب خوردن خرما و ماهی شور و اهل او داغ را قبل استفراغ و شگافتن موضع استعمال میکنند ابن الیاس گوید که در اول امر فصد قیفال و اخراج خون بحسب قوت و ضرورت کنند و استفراغ بدن بمطبوخ فواکه یا بمطبوخ هلیله نمایند و هر صبح جلاب از آب انارین مشمش آن افشرده با شکر و ترنجبین هر کدام ده درم و یا آب هندوانه بقدر سه اوقیه با شکر ده درم بنوشند و غذا امزوره تمر هندی و مغز بادام و اسفاناخ بخورند و گاهی بدین معالجه تحلیل نشود و بشق و اخراج ماده محتاج گردد بعد ازان بمراهم مدمله علاج کنند نجیب سمرقندی گوید که علاجش فصد ست و ترک اطعمه حریفه و لحوم شدید الحرارة و حلاوی کثیره و باید که این بثرات را بشگافند بعده معالجه بمراهم کنند گیلانی مینویسد احتراقات که در ز[illegible] عارض شود علاجش اولا بفصد قیفال و تنقیه بدن بمطبوخ افتیمون و غاریقون و شرب سناء هلیله کابلی و مویز منقی و شرب ماء الجبن با سفوف منقی سودا باشد و این سفوف درین باب نیکوست بگیرند هلیله کابلی و زرد و سیاه هر واحد ده درم بسفایج کوفته افتیمون هر واحد پنج درم اسطوخودوس چهار درم غاریقون سه درم نمک هندی دو درم همه را باریک کوفته سه درم ازان با نیم رطل ماء الجبن و ده درم شکر طبرزد بخورند که این تنقیه بدن از سودا کند و هرگاه بدن پاک گردد بر موضع لوبیا [illegible] که آن [illegible] از موضع امتصاص نماید پس اگر موضع را نوبت حجامت [illegible] تا پاک شود بعده بران مرهم احمر معمول از مرداسنگ و زرد چوب و سرکه و زیت طلا نمایند و معالجه بعلاج قروح کنند که منفعت بیشتر نماید

بلخیه

بثور مع قروح و خشکریشها و سیلان زرداب ست و آن از جنس سعفه ردیه رطبه خبیثه ساعیه بود و ابتدا احوالی خود را بسبب فساد بخور دود و اکثر با آن خفقان و غشی بود و گاهی بسبب گزیدن جانوری مثل پشه خبیث در تیلا عارض شود و بسبب کثرت حدوث آن در بلده بلخ مسمی ببلخیه شده و ابو منصور گوید که بلخیه قرحه منبسط ردیه [illegible] و آنرا عمق بسیار نباشد و شر این رتهمد و ساده و با آن تپ بود و چون نضج یابد بسوراخها و سرها بسیار مدرک گردد و سبب او خون حاد فاسد بود و ابن الیاس گوید که بلخیه از بثور ردیه خبیثه ساعیه است و حدوث او از اخلاط محترقه فاسده از صفرا و بلغم یا سوداء محترق بود و انطاکی گوید که بلخیه بثوریست که اولا به بلخ یافته شده بعده مثل آبله [illegible] منتقل ببلاد دیگر گشته پس بدان موسوم ساختند و سبب آن حرارت غریبی ست که غریزی آنرا از قلب دفع کرده پس انچه حوالی او از غشاء اضلاع و صدر ست قرحه کند و ازین جهت غشی و خفقان بادی بود و گاهی ازان حجاب صدر متاکل شود و قتل کند پس هرگاه خارج سیاه یا سرخ گردد علاج نپذیرد علاج بقول شیخ علاجش مثل علاج سعفه ردی نمایند و انچه خاص باین نفع کند طلا گل ارمنی و سرکه است بدوام حتی که آنرا خشک کند و ازان قشر باز افتد و گوشت صحیح برسد و ازان عفونت و فساد زائل کند و یا این دوا که قوی و مجرب شیخ ست بکار برند زراوند مدحرج و زنگار و اشق و مقل و خردل و زاج مساوی بروغن گندم و سرکه و اندک عسل مرهم ساخته طلا کنند و یا بجراشند تا گوشت فاسد بر دارد و چون گوشت صحیح پدید آید مرهمی که از دم الاخوین و مرداسنگ و کندر و سفیده ساخته باشند جراحت را مندمل سازند ابو منصور گوید که اولا فصد کنند و مسهل صفرا دهند و لزوم ماء الشعیر و اغذیه بارده نمایند و معالجه قرحه با مرهمهای بارده مثل مرهم سفیداب و مانند آن کنند و اگر امر دشوار باشد آبهای فواکه ترش مقوی قلب مثل آب انار ترش و آب سیب و ریباس بشکر یا شربت صندل نوشانند و بر قلب ضماد گل سرخ و صندل و خرفهای سبز ده نهند و قرص کافور با آب سرد و گلاب دهند و مقام او در موضع سرد و هوای بارد سازند ابن الیاس گوید که تنقیه بدن از اخلاط غلیظه فاسده بمطبوخ افتیمون یا بحب آن یا مطبوخ هلیله مقوی بغاریقون کنند و نوشیدن ماء الاصول و بزور ایشان را نفع کند و از تناول گوشتها و شیرینیها و اغذیه حریفه حذر کنند و مرهم معمول از مقل و زراوند مدحرج و زاج و زنگار و خربق و مویزج و راتیانج مساوی کوفته بخته بسرکه کهنه و اندک روغن زیت و عسل سرشته طلا نمایند انطاکی گوید که علاج بلخیه طبیخ افتیمون بسکنجبین و نقوع صبر [illegible]

بطم

بثره سیاه بزرگ بقدر حب البطم و نخود و پسته است که در ساق عارض شود و متقرح گردد و ازان زرداب سیاه سیلان کند و سبب حدوث او خون فاسد محترق سوداوی ست و شیخ در مقامی نوشته که بطم بثور سوداوی ست که در ساق مثل ثمر طرفا یا حبة الخضراء کبیر ظاهر شود و جای دیگر گفته که آن قروح سوداوی ست و ماده او بعینه ماده داء الفیل و علاجش از جهت تنقیه علاج داء الفیل ست و قروح سوداوی که قانون علاج آنها مذکور گردد طبری گوید که بثور ساق بثور اسود کبار ست و آن عسر البرء ست و ازان سیلان

کمتر صحت یابد و انطاکی گوید که بطم شبیه بعلم باشد در لون و استدارت و سبب آن فساد هر دو خلط بارد معاً مع غلبهٔ سودا بود و مختص بساقین باشد و خروج آن در تپ دق
روز چهارم هلاک کند و در ذی مادهٔ سائله ازان مایوس البرء ست علاج فصد باسلیق کنند و بعد ازان بمرات قی نمایند و هر صبح شربت عناب یا نیلوفر یا دینار یا جلاب بعرق مکو نوشند بعده
زلو بر ساقین چسپانند و حجامت باشرط کنند و بعلاج سائر قروح خبیثه معالجه فرمایند طبری گوید که علاج این فصد باسلیق و ابطین و جبهه است مع استعمال قوانین فصد و مسهلات
قوت بعد آن تنقیهٔ معده بقی باحتراز و احتیاط از افساد چشم با فم معده پس هرگاه معده پاک گردد و از کثرت اخراج خون ضعیف شود بران زلو اندازند دو سه دفعه و ایضاً
دران شرط و مص بشاخ حجامت استعمال نمایند و ازانچه معالجه بدان کنند روغن نوره است که ازان بر هر بثره ازین بثور نقطه دهند بران بحفظ صبر کنند بعده بسرکه
بشویند و بروغن گل تغریق آن نمایند و از آب احتیاط کنند که آن خشک گردد و این از بالغ ترین چیزی ست که بدان معالجه این بثور نمایند و آنچه این بثور را بدان
طلا نمایند اینست خاکستر قیصوم و خاکستر چوب غار و ماميران چینی و زراوند طویل و پوست بیخ کبر و حنای سوخته مساوی همه را باریک سوده بسرکه و اندک زیت حل کنند
و ایضاً صدف سوخته و مر و صبر مساوی ساییده بسرکه حل کرده طلا نمایند و ایضاً بگیرند بیخ بردی رطب و کوفته آب آن بفشرند و جوش دهند تا غلیظ گردد بعده برین
قرحه طلا کنند و یاسقوریدیس ذکر کرده که این هر بثره عفن را زائل کند و بعضی متاخرین از اهل علاج ذکر کرده اند که شستن این بثور بآب حماض تجربه کرده ایم که ازان
مریض انتفاع یافت و اکثر بثور در اندک زمانه زائل شد و ایضاً از اطلیهٔ این بثور اینست که صمغ فارسی و عربی در سرکه تر کنند تا آنکه بگدازند بعده بدان طلا نمایند و بعضی
از اطبای ناقص شربتی که دران شحم حنظل بود بشخصی دادند و ساقین او ورم کرد و بران امر عظیم وارد شد و ازان هلاک گردید پس طبیب را جائز نیست از استفراغ در بثور
ساق و روفس ذکر کرده کسی که مسهل در بربا سموس و بثور ساقین استعمال کرد جنایتی مؤدی بهلاکت نمود و چون این بثور منفجر گردد در شیح و زردآب و کثرت نماید باین
مرهم طلا کنند بگیرند زنگار مسحوق بسرکه و قلقطار و خاکستر اشنان هر واحد یکجزو و بیست جزو موم روغن بسازند و بران این انداخته حل کنند و بدان طلا نمایند تا آنکه زردآب
او زائل شود و موضع گرم گردد و گوشت صحیح پدید آید بعده دو روز سکنجبین که دران اندک زردهٔ بیضه داخل کرده باشند ضماد کنند بعد ازان بمرهم مصلح قروح عفنه علاج کنند
و چون ابتدا باندمال کند بمرهم وسخ معالجه فرمایند ابن الیاس گوید که علاجش فصد باسلیق ست و اخراج خون بقدر قوت و واجب تعاهد قی بسکنجبین و آب گرم
و هر صبح جلاب از عناب ده عدد تخم کاسنی سه درم و شکر سفید و ترنجبین هر واحد ده درم بنوشند و غذا مزورهٔ ماش و نخود و مغز بادام خورند و استفراغ بدن بطبیخ هلیله
یا بمطبوخ فواکه که دران تربد و شاهتره اندازند باید کرد و یا تلیین طبع باین مطبوخ کنند سنای مکی هلیلهٔ زرد هر واحد هفت درم آلو سیاه بست عدد تخم شاهتره گل سرخ
هر واحد سه درم بنفشه نیلوفر هر واحد پنج درم تربد ده درم مویز طائفی ده درم همه را در سه رطل آب بجوشانند تا بیک رطل آید دران خیار شنبر و ترنجبین هر واحد ده درم
مالیده صاف کرده بران سقمونیای مشوی نیم دانگ انداخته سحرگاه بنوشند و بعد تنقیهٔ تام بران زلو چسپانند و یا شرط زنند و بمحاجم امتصاص نمایند و در امر او
اهمال نکنند که گاهی بقروح دیگر خبیثه انجامد و بران مرهم خاکستر قیصوم وغیره که در قول طبری گذشت طلا نمایند

بثور اصداغ

بثرهائیست که بر بنا گوش ظاهر شود و بزرگ شبیه بر ماسیل کوچک بود و ریم نکند و سرخ شود و در رنگ و براق و سرخی گردد و چون طبیب جس او نماید گمان کند
که مملو بریم ست و اگر بشگافتن او اقدام نماید سوای خون بسیط چیزی ازان بر نیاید و مآل کار احوال ناصور گردد و التیام نیابد و خام یا غدد و در سر او ریم سفید
ظاهر شود و بیخ او غلیظ بود و بقول انطاکی مفرج ازان مایوس از صحت ست و خروج آن در دق در روز سوم مهلک بود و برای نفسا در روز هفتم اگر تصرف
در بحران کند و هرگاه در ایام افراد و امراض حاده بروز نماید دلالت بر سلامت کند و گاهی از صدغ مرتفع شود و باتفاق نضج یابد و بناصور و غرب ملحق
گردد و صحت نیابد و هر قدر که شدت نماید صداع حادث کند و بصر را تاریک گرداند بالجمله سبب آن مادهٔ غلیظ ست که از سر نازل شود مع رطوبتی
که خون فاسد بدان مخلوط باشد و خالی از حرارت و خام بماند علاج فصد سر و تنقیهٔ بدن و سر کنند بعد ملازمت اضمدهٔ مفتحه نمایند مثل آرد جو و خطمی و آرد
باقلا و زرسوق کرسنه بآب بادیان و سرکهٔ کهنه آمیخته و ایضاً بموم و روغن محلل ضماد کنند و اگر تحلیل نشود به شگافتن او متعرض نگردند و اگر طبیب جاهل
بشگافتن او اقدام نماید مرهم نرم کنند قبل ازانکه ناصور گردد و این بثور معروف ست اکثر در بلاد شام تا مدت وصل متولد میشود و بعد استفراغ بستر

از ترک او و اصلاح غذای مریض علاج او نیست و حمات کبریتی برای او شدید الموافقت ست چنانچه اهل موصل گویند که آن تحلیل نمیشود مگر درین حمات و اقدمین قبله و مفسد خون ترک نمایند و انطاکی گوید که قانون در علاج او ازاله موی ست هر قدر که طول کند و تعمیق او و شق و پر کردن او کرسی قرابطی

بثور قفا

و این شبیه به بثور الصداع در پس سر و گردن عارض شود و گاهی با آن تپ و لهیب و سوزش باشد و بقرب نخاع عظیم گردد و در خطر اعظم و قاتل بود و کسی که او را این بثور بر آید کم خلاص یابد و آن شبیه به دمل بزرگ باشد و سبب او فضول موی حاد ست که از دماغ در مجاری نخاع نازل شود و بسبب قرب او از دماغ و از عزره معروف بود تدرکه بران سر موضوع ست قتل کند و آن درد شدید کند چنانچه گاهی دماغ ازان ورم کند و مؤدی بهلاکت گردد **علاج** فصد کنند و مسهل دهند و اصلاح غذای مریض نمایند و بهر تبرید و ترطیب دماغ روغن بنفشه و شیر زنان در بینی چکانند و بر سر مالند و بهر تبرید بر موضع برگ اسپغول و برگ بارتنگ هر دو کوفته بلعاب اسپغول سرشته ضماد نمایند پس اگر صلب باقی ماند ترک کنند و آهن مس نکنند که دران خطر ست و طبری گوید دیدم کسی را که این بثور بر آمد قبل از نضج هلاک شد و اگر این و بثور صدفین را در علامات موت سریع داخل کنند چنانچه بقراط در سائر علامات دیگر نموده جائز ست و ابن الیاس گوید که هنگام ظهور او فصد سر رو کنند و اخراج خون بقدر قوت واجب نمایند و هر صبح سکنجبین ساده و گلاب هر واحد ده درم بنوشند و غذا از زرد ماش مغز بادام و اسفاناخ خورند و از لحوم و حلاوی حذر کنند و استفراغ بدن بمطبوخ هلیله و مطبوخ فواکه نمایند و تضمید موضع ببرگ اسپغول و برگ بارتنگ و برگ خلاف و کاهو یا آب حی العالم و عصی الراعی سازند و خجندی گوید که علاجش ترک اغذیه ردیه و اطعمه حاده است و فصد باسلیق و ترک لحوم در اوائل و تلیین طبیعت بمطبوخات اهلیلج و تضمید ببرگ کاسنی و مانند آن که سابق مذکور شد

بثور افروخورون

و آن بثور در جلد مشابه ثآلیل مستدیر ست و بیخ او ضیق بود حتی که گمان شود که آن چیزی متعلق یا مشابه طرف و تر باشد و لهذا قسمی از ثآلیل مسامیر نامند **علاج** انچه دربن نفع کند انفست که عصاره قثاء الحمار و نمک بران نهند و یا دقاق کندر بسرکه و آرد و نطرون و یا شیر انجیر بران لطوخ کنند و یا شیر حلتیت و یا سر ماهی شور که صحناء گویند سوخته و زنگار بگوگرد زرد سوخته و یا برگ بادروج بقلقدیس و یا آب سائل از چوب انگور تر که نزد سوختن او بر آید و یا پشک گوسفند بسرکه و یا لطوخ زهره بز نر و یا ضماد بشراب و نطرون کنند و یا اندک نطرون ببول طفل نابالغ و یا بسرگین گاو مع سرکه

بثور بادنجانی و نیلنجی و اسود

طبری گفته که جالینوس این را از انواع جمره و نار فارسی ذکر کرده و گویم که ظهور بثور و انواع و الوان آنها بحسب جوهر ماده بود پس اگر ماده شدید الفساد حاد حریف رقیق باشد رنگ او سیاه یا بادنجانی یا نیلنجی بود و شدیدترین آن سیاه ست پس نیلنجی پس بادنجانی و در اول ظهور این بثور سرخ بود و هرگاه بثور زائل شود و اصول آنها سیاه یا نیلنجی یا بادنجانی باقی ماند و الم آن شدید یا قلق باشد و این دلالت میکند بر بقای ماده در عضو **علاج** واجبست که معالجه بفصد و اسهال و لزوم پرهیز نمایند و بر موضع شیاف ماميثا و آب عنب الثعلب طلا کنند و تبرید او چند روز نمایند بعده آب نیمگرم بران ریزند و اعاده به تبرید کنند تا آنکه سیاهی و بادنجانیت و نیلنجیت زائل شود پس هرگاه رقت جلد محسوس شود و ماده و اشراف آن ظاهر گردد استعمال شرط خفیف بر بقعه باک ندارد تا باقی ماده ازانجا خارج گردد و اگر ماده بعید باشد بر موضع این ضماد بکار برند بگیرند آرد جو و آرد باقلا و در سرکه و آب عنب الثعلب سرشته بر موضع طلا کنند و لزوم بقعه بخرقه مبلول دران باید کرد تا آنکه تحلیل گردد و درد زائل شود

بثور غریب

یعنی نادر الوقوع بدانکه طبری آنرا هفت نوع بیان نموده چهار ازان جدری و حصبه و نمله و جمره که عوام آنرا نار فارسی گویند و گفته که علامت و علاج و سبب فاعل این همه ذکر کردیم و هر نوع ازین انواع اربعه باقسام بسیار مختلف بحسب اختلاف مواد و امزجه بدن منقسم میشود و آن سه نوع باقی کار آنها بر اطبا مشتبه میگردد **اول** ثؤلول و آن بثور صغار سفید مترفعه قلیل الالم باشد بعده اصول او صلب گردد حتی که صلابت در اصول او شبیه میخ محسوس شود و این بدترین انواع بثور ست و منقسم به دو قسم می شود یکی ازان منقلب میگردد و مثل دمل عظیم می شود و این سهل ست و قسم دوم بر صلابت خود باقی میماند و تهدید او اندک بود و این صلابت بهبوت

نضج نمی یابد بلکه بتدریج مترشح میشود بعده بقیهٔ آن صلب منعقد باقی می ماند و بزمانه دراز تحلیل می یابد و سبب فاعل آن خلط غلیظ سوداوی ارضی ست که از اختلاط رطوبت متولد شود پیشیمهای مابین جلد و لحم آنرا بیفگند **دوم** ازین انواع غریبه نفاخات ست که در اعضای لحمیه اولا کوچک ظاهر شود بعده فراخ گردد پس رقیق شود و سبب فاعل این طوبتی ست که از ضعف جگر پیدا شود و بحرارت حدت یابد و اگر بسیار باشد استسقای لحمی پیدا کند و اگر اندک بود و کیفیت او حاد باشد ازان نفاخات بهم رسد **سوم** از انواع مذکوره بثور سرخ صلب کوچک ست که بغیر الم در موضعی ظاهر شود بعده مخفی گردد بعد ازان در جای دیگر ظاهر شود در زمانی طویل باقی ماند و سبب فاعل این بخارات دموی غلیظ ست پس اگر بسیار باشد ازان شرای دموی حادث گردد و اگر قلیل بود ازان این بثور بهم رسد **ششم** قدری دیگر هم انواع بثور غریبه را پنج نوع گفته اند یعنی ذات الاصل و بثور سرخ صلب که ذکر بعده قول طبری گذشت و نملیه و بثور لصداع و بثور قفا که سابق مسطور شد و انطاکی گوید که بثور غریبا یعنی قلیل الوجود که معروف بذات الاصل ست سببش فساد سوداست اگر مائل بیاض باشد و فساد خون اگر مائل بحمرت بود و هر دو نوع متعفن و تیز سر باشد غیر آنکه سرخ گاهی مخفی شود و گاهی ظاهر گردد و منتقل شود و حکم او حکم شری است و اما سفید گاهی ترشح کند با وجود صلابت بیخ او و این شر الانواع ست و گاهی نضج دشوار گردد بسبب احتراق **علاج** بدانکه معالجه این جمله اقسام تنقیه است بفصد و مسهل حسب اخلاط و اطلیه و اضمده حسب هر واحد ازان چنانچه در اقوال اطبا مسطور گردیده و لکن بعض ادویه مخصوصه بثوریکه در موسم گرما و برشکال آنچه از بالیدن عنکبوت و غیر آن باشد مسطور میشود پس اگر در فصل صیف بثورات کوچک غلیانی سوداوی ظاهر آید بهم رسد اول فصد کنند و شیرهٔ عناب شیرهٔ کشنیز خشک عرق عنب الثعلب عرق شاهتره و شربت نیلوفر خاکشی دهند بعده منضج از عناب و کاسنی و آلو بخارا و شاهتره و گل نیلوفر و سپستان و خطمی و خبازی و غیره داده فلوس خیار شنبر و سنای مکی و غیره افزوده مسهل دهند و اگر خواهند برای اخراج سوداو بلغم از پوست هلیله زرد هلیله سیاه بسفایج هر یک چهار ماشه غاریقون سه ماشه تربد موصوف هفت ماشه شحم حنظل دو ماشه مقل کتیرا هر یک نیم ماشه کوفته بیخته بآب حب ساخته آخر شب همراه عرق عنب الثعلب نیم گرم نوشانند و صبح بدرقه مسهل بدهند و بعد فراغ از مسهلها از گل منڈی شاهتره هر یک پاو آثار صندل سرخ چرایته پوست هلیله کابلی هر یک نیم پاو نیمکوفته در دوازده آثار آب عرق هفت آثار کشیده نیم پاو ازان با شربت عناب بنوشانند **ایضاً** برای بثور سرخ اطراف و چٹهای سرخ بعد فصد و تنقیه معجون معصفر همراه این عرق منڈی بدهند منڈی یک آثار پوست نیم چرایته هر یک نیم آثار سرپهوکه پوست هلیله زرد هر یک پاو آثار صندل سرخ عنب الثعلب بسفایج هر یک نیم پاو عناب پنجاه دانه ادویه کوفتنی را کوفته همه را در دوازده آثار آب تر کرده صبح عرق کشند و نیم پاو با شربت بنفشه سه توله بنوشند **ایضاً** اگر بثور سرخ وسیم ریزه بدن شود و درد گردد بسبب غلیان خون بعد فصد عناب شاهتره چرایته پوست هلیله زرد خیسانیده با شهد دهند بعده منضج از گل بنفشه شاهتره و خیارین کوفته هر یک پنج ماشه بیخ کاسنی گاوزبان هر یک شش ماشه عنب الثعلب چهار ماشه مویز منقی ده دانه سپستان بست دانه آلو بخارا هفت دانه جوش داده گلقند داخل کرده دهند پس مسهل معمول آرند **ایضاً** بعد تنقیه شاهتره هلیله زرد ریسیاوشان هر یک شش ماشه اصل السوس چهار ماشه جوشانیده شهد داخل کرده دهند و بر بثور چدوار زنجبیل گیرو رسوت مساوی بآب عنب الثعلب تازه سوده ضماد کنند **ایضاً** برای بثورات از فساد خون عناب پنجدانه شاهتره شش ماشه سرپهوکه هفت ماشه منڈی شش ماشه شب در آب گرم تر کرده صبح صاف نموده نبات دو توله داخل کرده بنوشند

حب نافع بثور و خشش که بر بدن شود گیرو رسوت هلیله زنگی مرداسنگ کات صندل سرخ مساوی کوفته بیخته حب سازند و بآب برگ عنب الثعلب ضماد نمایند

حب کرامات که برای جمیع انواع بثور خصوص سوداوی معمول مرداسنگ پوست هلیله زرد قنبیل آهک آب نادیده کات سفید هر واحد یکجزو نیله تهوتهه نیم جزو بآب حب سازند و وقت حاجت بروغن زرد سوده طلا نمایند **حب نافع** بثور کات مرداسنگ نیله تهوتهه بریان بیل گری مساوی سائیده حب بندند وقت حاجت بآب سائیده طلا سازند و نیز این حب نافع ست برای قروح که دران سوراخ مثل غربال پیدا شده مشهور بسرقرحه او رنگ زیبی ست **ایضاً** نافع بثور کات سفید نیله تهوتهه بریان سپاری سوخته مرداسنگ پوست هلیله زرد ریوند خطائی مساوی بآب حب سازند و وقت حاجت طلا نمایند **دوائیکه** جهت بثور که بر بینی و سر در موسم برشکال بهم رسد مفید ست خته ابنه کته سفید صندل سفید بآب سائیده طلا کنند **دیگر** اورام و بثورها که در ایام برسات بسبب رطوبت ظاهر شوند نفع دهد زرد چوب سوخته و چونه گلی هر دو برابر باریک ساخته بروغن گاو حل نمایند و بر پارچه نهاده استعمال سازند **دیگر** قشور دال عدس سوخته آمله سوخته برابر حنا کمیله قدری و اندکی نیله تهوتهه بریان با روغن سائیده بر دانها بمالند **ایضاً** برای دفع ورم و بثور و سوزش آن خصوص بثره که بر بینی

پدید می آید ورم و درد و حرقت از حد می خزاید نهایت مفید و مجرب ست پکهان بید را در آب گلو سبز سائیده ضماد نمایند و آنجا که شدت درد و ضربان زائد از حد باشد
زود فصد سر رگ گیرند و قدری مرداسنگ با پکهان بید افزوده بگلاب سائیده بکار برند ضماد که بثور متقرح را نفع بخشد روغن گل سه توله در سرکه انگوری پنج توله باتش
ملایم بجوشانند تا سرکه بر رود و روغن بماند پس مرداسنگ دو ماشه برگ حنای خشک قنبیل شاهتره هر یک سه ماشه کوفته بیخته بآن خوب حل کرده ضماد نمایند ضماد معمول اطبای
هند برای بثور که زیر گردن و بر سینه میشوند و آنرا کنثهه مالا گویند تخم سن تخم ترب تخم سهجنه جو سرشف السی برابر کوفته بیخته بروغن گاو سائیده ضماد میکرده باشند ایضاً که
درین باب آزموده است آنبه هلدی سه و نیم ماشه هالون نیله تهوتهه هر یک دو نیم ماشه ادرک سائیده در روغن سرشف بقدر شش توله آمیخته طلا کنند ایضاً برای مرض مذکور
سپاری چهالیه بادام مع پوست هر واحد پانزده عدد هر دو را در پارچه بسته بالای آن گل طلا کرده در آتش تا چک شعی بسوزند بعده برآورده در روغن السی حل کرده دارند
و بر بثور مالیده باشند ضماد برای بثور که زیر بغل میشود صندل سرخ و سفید و بیخ آگ زردچوب سائیده ضماد کنند ضماد نافع بثور که با سوزش باشد گیرو مازو کات سفید
بسرکه ضماد نمایند ضماد نافع بثور که از مالیدن عنکبوت بر بدن میشود منشوده که غله مشهور ست بآب سائیده طلا میکرده باشند دیگر برگ انار ترش برگ تمر هندی بلدب
کیله سائیده ضماد نمایند دیگر امچور سائیده طلا کنند و بعضی قدری نمک شور نیز می آمیزند دیگر کنجد در شیر تر سائیده طلا کنند یا آنبه هلدی بآب سائیده و یا چرونجی سائیده
بمالند و یا جونه بآب لیمو یا بروغن سرشف یا بروغن کنجد سائیده طلا نمایند دیگر کیل و زردچوب بآب سائیده یا صندلین و مرداسنگ بسرکه سائیده یا زیره سفید زنجبیل بآب
سائیده یا جو اگر گیر در آب مکوه طلا کنند دیگر پتنگ نیم پلو اصل السوس ناگکیسر هر یک نیم درم سائیده هر دو وقت ضماد کنند در سه روز صحت میشود دیگر خراطین سوده با گل
پس انگنده آن ضماد نمایند مرهم نافع برای بثور یکه رطوبت آن هر جا که برسد بثور دیگر پیدا شود و مکرر بعمل آمده روغن تلخ ششدام کمیله بابچی سوخته هر واحد یکدام حنا نیم دام
فلفل گرد سه و نیم ماشه مرهم سازند اقوال اطبا طبری گوید که در بثور ذات الاصل تنقیه بمطبوخ افتیمون کنند و فصد باسلیق نمایند بعده تعدیل طعام کنند و لزوم شوربای
زیرباجی یا اسفیدباجی ماکیان نمایند بعده تضمید آن صلابت در ابتدای ظهور مدام باسپغول بغیر روغن کنند تا آنکه ورم کند پس هرگاه درد کم شود و ریم جمع گردد این ضماد بکار برند
بگیرند تخم کنوچه و اسپغول هر واحد یکجزو بعده برگ چقندر و برگ کاسنی کوفته در روغن کنجد بجوشانند تا نرم مثل مرهم گردد بعد ازان از آتش فرود آورده بران کنوچه و اسپغول
ناکوفته و اندک زردهٔ بیضه انداخته ضماد کنند تا آنکه نرم شود و درین براقیت ریم ظاهر گردد بعده بشگافند و ریم بیرون آرند و اگر مریض از آهن بترسد بگیرند اشق و در زردهٔ
بیضه آمیخته بر سر بثره گذارند که این باعتدال بشگافد و هرگاه ریم خارج گردد از پنبهٔ کهنه آنرا پر سازند تا زخم صاف گردد بعده علاج آن کنند و از آب حفظ آن نمایند تا آنکه
خشک گردد و علاج نفاخات بسوراخ کردن از سر سوزن نمایند و زرداب ازان خارج کنند و بدخول حمام و عرق آوردن امر نمایند بعده تقویت جگر باین ضماد کنند.
بگیرند مصطکی و دنارمشک و قرنفل و مرو سنبل الطیب مساوی بعده موم روغن از روغن ناردین یا روغن قسط یا روغن بلسان ساخته از آتش فرود آورده ادویهٔ مذکوره
کوفته بیخته آمیزند و هنگام خلو معده از طعام بر فم معده و جگر ضماد کنند تا سه روز و یا یکشبانه روز این ضماد بعمل آید بگیرند گل سرخ و قصب الذریره هر واحد یکجزو و پوست
بیرون پسته و عسالیج کرم و گل حنا اگر میسر آید و الا حنای سوخته همه مساوی و بآب مورد رطب و آب سیب بجوش آمیخته بر جگر و فم معده ضماد کنند تا جوهر کبد منحل نگردد
زیرا که انحلال جوهر او مؤدی بهلاکت میگردد چنانچه فاضل جالینوس ذکر کرده که مردی از ارباب ماسلس تعریق کبد متورم بروغن کرده با شیای مرخیه بران ضماد نمود پس
مریض را عرق لزج آمد و هلاک شد و علاج نوع سوم بثور غریبه فصد صافن ست و بعد فصد استفراغ بمطبوخ افتیمون و اقتصار بر اغذیهٔ محمودهٔ مولد خون رقیق بارد مثل
لحم جدی و بچه مرغ رطب و مزورهٔ کاهو پخته و مانند آن و این طلا بعمل آرند بگیرند برگ اسپغول و برگ بارتنگ و جراده کدو و همه را باریک سائیده اندک آرد جو بران اندازند
و با هم آمیخته بر بثور ضماد کنند که آن ظاهر نشود و موضعی که بران ضماد کنند قوی گردد ابن الیاس گوید که علاج نوع سوم بثور غریبه فصد و اخراج خون بقدر قوت است
و هر صبح سکنجبین ساده و گلاب هر واحد ده درم یا آب تمر هندی و شکر سفید ده درم یا آب انار بن شیرین آلو هر واحد سی درم شکر سفید و ترنجبین هر واحد ده درم بدهند
و غذا لعوق تمر هندی یا انار دانه مغز بادام و اسفاناخ و یا جلاب از عناب و آلو سیاه هر واحد ده عدد و شکر و ترنجبین هر واحد ده درم بجوشانند و تلیین طبع بماء الفواکه
یا آب فواکه مشمش کنند انطاکی گوید که در اقسام بثور ابتدا بفصد کنند نزد ظهور علامت خون پس ادویه مسهله پس ادویه منضجه از ضمادات پس محلل بکار برند هرگاه
منفجر گردد و بعلاج قروح معالجه نمایند این همه مع تلطیف غذا و لبس مناسب فوز در بثور سوداوی ابن منضج استعمال کنند صنعت آن مویز بیخته و عناب پستان

یا خرفه یا هندوانه یا تخم کدو و یا لعاب اسبغول و خاکشی سنگ شو باندک قند یا شربت کدر یا عناب و اگر لینت باشد یا شربت صندل یا سیب یا
دوغ گاو که مسکه گرفته باشند و بسیار ترش نباشد یا آب هندوانهٔ رسیدهٔ شیرین و امثال اینها و اگر بسبب بوازدگی باشد تدبیر آن نمایند دستور
اهل بنگاله در باب خشک کردن آبله آنست که از روز یازدهم و دوازدهم یا زیاده که دانها رو بخشکی آورند زرد چوب تازه یکوزن علف سبز یعنی دوب و برگ نیم
تازه هر یک عشر وزن برنج سفید سدس وزن همه را با آب باریک ساییده و قدری آب دیگر داخل کرده مثل دوغ غلیظ نموده بر تمام بدن با آهستگی
با پر مرغ بمالند که معین بر خشکی و ریختن خشکریشه هست بزودی و این در صورتیست که اندک نمی بر دانها باقی باشد و اگر خشک باشند مقدار ربع
یا خمس هر چهار جزو روغن کنجد نیز داخل کرده بدستور چهار روز یکمرتبه بمالند تا پوست دانها ریخته شود و درین ایام تبرید باید داد از شیرجات وغیره که سابق مسطور شد
و از ادویه و اغذیهٔ حاره اجتناب فرمایند و اگر در موضعی زخم گردد پارچه بروغن گل تر کرده بران موضع اندازند یا پیراهن بروغن گل تر کرده بپوشانند و دائم آنرا بروغن
تر دارند تا التیام یابد و یا مسکهٔ گاو تازه بیکصد و یک آب شسته مکرر بمالند و اگر ازین التیام نیابد براهم معالجه نمایند و اگر در جراحت کرم افتد آب برگ شفتالو و صبر بران ریزند و پس بمرهم علاج کنند

تدبیر ازالهٔ خشکریشه

بقول جرجانی خشکریشه آن پوست را گویند که بر روی ریشها پدید آید هرگاه آبله خشک شود و خشکریشه بماند بنگرند اگر خشکریشه خشک و باریک باشد
و زیر او هیچ تری نباشد روغن نیمگرم بمالند یا بران چکانند تا زود بیفتد و بهترین روغن ازبراین کار روغن کنجد تازه هست اما آنچه برروی باشد روغن پسته
بمالند و روغن کنجد از آن دور دارند و اگر خشکریشه سطبر باشد یا زیر پوست او رطوبتی باشد آنرا با آهستگی بی روغن بردارند در رطوبت از وی بچینند پس
بنگرند اگر عمق دارد یعنی پوست فرو رفته باشد ذرور از صبر و مر و زرد چوب و مرداسنگ و اقلیمیای نقره و سفیدهٔ ارزیز و اسرنج بران پاشند و اگر عمق ندارد
و با پوست برابر بود شب یمانی و نمک سوده بپاشند و بگذارند تا بار دیگر خشکریشه آرد و دیگر بار آهستگی بردارند و بنگرند اگر در زیر خشکریشه همچنان رطوبت
باشد همچنین علاج کنند و اگر رطوبت نبود بعلاج حاجت نباشد و اگر دیگر بار خشکریشه برآرد بروغن چرب کنند تا بیفتد **مجوسی** گوید که چون جدری در
جفاف افتد کنند تلطیخ بنمک سوده بروغن کنجد استعمال کنند و آنرا بر بدن در آفتاب طلا نمایند اگر فصل سرما یا ربیع یا خریف باشد در مکانیکه آنرا سردی
نرسد و آبیکه دران مورد جوشانیده باشند غسل کنند پس اگر متقشر نگردد بار دیگر اعادهٔ تلطیخ بعد سه روز نمایند **انطاکی** گوید که اگر صحیح بودن صحت
و وثوق بسلامت باشد نمک در روغن حل کنند و آنرا بپر مرغ طلا نمایند و یا جامه بروغن تر کرده بپوشانند و الا حذر از آن کنند **بعضی** گویند که در اواخر
که خشکریشه تمام ریخته یا بعضی مانده اگر غده عارض گردد خذف پارها که در چاه یا نهر یا حوض یا تالاب میباشد برادره ساییده بمالند و ضماد سبوس جو
با آب برگ کاسنی بسیار مفید و مجربست و سبوس جو و تخم خبازی و تخم خطمی کوفته با شیر پخته مثل مرهم نهادن نیز آزموده است و اگر شیر بدست نیاید
با آب برگ کاسنی یا برگ عنب الثعلب یا آب خالص نیز مفیدست و ایضاً ضماد آرد جو بالنصف وزن آن ریوند چینی نافع و مجربست ازینها تحلیل یابد یا منفجر گردد

تدبیر حفظ اعضا از آفت جدری

اعضائیکه از آفت آبله نگاه باید داشت آن چشم ست و گوش و منفذ بینی و حلق و ریه و قلب و امعاء و مفاصل از بهر آنکه مضرت این اندامها عظیم
باشد و متقرح شوند اما چشم را بیم آن باشد که تباه شود و یا بران بیاض عارض شود و اما گوش را خوف کری باشد و اما منفذ بینی پس گاهی
دران قروح عارض شود و مجرای هوا بند گردد و گاهی قوت شامه زائل شود و اما حلق گاهی دران خناق عارض شود و گاهی از قروح آن منع فرو بردن طعام
و شراب گردد و گاهی بالکلیه قتال آنجا مؤدی شود و اما ریه گاهی از بثور جدری و حصبه دران ضیق النفس شدیده عارض شود و گاهی در سل انداز و چون قرحه
کنند و اما قلب گاهی محترق شود از شدت گرمی و اما امعا گاهی دران سحج و قروح عارض گردد که تلافی او دشوار باشد و اما مفاصل بسیاست که بسبب
بزرگی دانها و خباثت ماده حرکت آن دشوار گردد یا باطل شود

حفظ چشم

بقول شیخ بهتر آنست که مری جو و آب کشنیز در چشم کشند و گاهی بدان سماق و کافور داخل میکنند و خصوصًا در اول روزها قطوری تنها نیز نافع و همچنین سرمه با آب کشنیز و با آب سماق پرورده دران کافور داخل کرده در چشم کشیدن و ایضًا آب شحم انار نیکوست و خصوصًا در ابتدا و اما چون جدری ظاهر شود سرمه بگلاب و کافور موافق تر باشد و ایضًا گویند که اکتحال نفط سفید بسیار خوبست و زمان دربلاد ما بعد جدری و حدوث آفت در چشم روغن پسته استعمال میکنند اگر غمامه باشد آنرا قلع کنند و اصلاح چشم نماید و هنگام ظهور بثره شیاف ابیض نیکوست و صاحب کامل گوید که عنایت بامر چشم از ابتدا باید کرد تا دران بثره ظاهر نشود و پس آب کشنیز تر و آب انار چاشنی دار اندر چشم بچکانند و هرگاه دران بثره ظاهر گردد کحل اصفهانی عربی با آب کشنیز تر در چشم کشند و یا گلاب که دران سماق تر کرده باشند در چشم بچکانند قبل ازانکه بثره دران ظاهر شود و طبری گوید که برای حفظ عین سرمه بکشند و این قطور بچکانند بگیرند آب کشنیز تر و آب عصی الراعی و هر دو بجوشانند پس صاف کرده کحل شلوذی باین آب خوب حل کنند و دران اندک کافور ریاحی داخل نمایند بعده مدام در چشم او این آب بچکانند تا حفظ مزاج چشم کند و از خروج بثره منع نماید و من این کحل را ترکیب دادم و تجربه کردم و ندیدم که هر که بدان در وقت جدری اکتحال نمود در چشم او بثره برآمده باشد ملح چینی یکدرم کحل اصفهانی سه درم نشاسته دو ثلث درم کافور یکدانگ باریک ساییده با آب عنب الثعلب و آب عصی الراعی و آب کشنیز تر بدفعات تسقیه دهند و خشک کرده بسایند تا مثل غبار گردد بعده در چشم کشند یا بپاشند و یا بگیرند قطعهٔ اسرب صاف نرم و بر دست بمالند تا آنکه دست سیاه شود و چرک آن جمع گردد پس آن چرک را از کارد بردارند بعد ازانکه کارد یا دست را بگلاب تر کرده باشند و چون آن چرک جمع شود اندک کافور بدان آمیخته در چشم کشند و جرجانی گوید که چون نشان آبله بر بدن پدید آید سماق را در گلاب تر کرده صاف نمایند و اندکی کافور دران حل کرده شبانه روز چند نوبت در چشم بچکانند و آب کشنیز تر و آب انار ترش در چشم چکانیدن چشم را از آبله نگاه دارد و اگر مازو بگلاب بسایند و بچکانند سخت قوی باشد صفت شیافیکه از بیرون چشم طلا کنند حضض و صبر و شیاف مامیثا و اقاقیا هر یک یکدرم زعفران نیم دانگ همه را نرم سوده شیاف سازند و با آب کشنیز تر ساییده طلا کنند آبله را از چشم باز دارد و هرگاه که آبله در چشم پدید آمده باشد کافور اندر گلاب حل کرده بچشم بچکانند و هرگاه اندر سیاهی چشم آبلهٔ بزرگ برآمده باشد سرمهٔ اصفهانی و کافور با آب کشنیز حل کنند و هر ساعت در چشم بچکانند و اگر سرمه بگلاب حل کرده بچکانند نیز سود دارد پس رفاده بر پشت چشم و تختهٔ اسرب باندازهٔ چشم بالای رفاده نهاده بسته دارند تا چشم را فرو نشانده دارد و گاه گاه بگشایند و باز بربندند و هرگاه بینند که این تدبیر سود ندارد و چشم سرخ باشد آبکامهٔ نبطی که ترش نباشد بچکانند و انطاکی گوید که خضاب کف پا در ابتدای ظهور جدری بحنا و زعفران و معصفر و سرکه تا روز انقطاع آن واجب بود و کذا اکتحال سرمه و خاکستر برگ زیتون بگلاب و گویند که تعلیق عین هرهٔ معدنی معروف آبله را از چشم منع کند و اکتحال بخار برگ بهی و زیتون نیز مجربست و تسویدی نوشته که خضاب اسفل قدم بحنا و داشتن آن تمام شب در سالم ماندن چشم از آفت جدری عجیب مجرب من است و چون سرمه را بسایند و با آب ترشی ترنج مصفی هفت روز در آفتاب پرورده نمایند و بعد ازان در چشم کشند نظر را که از جدری و حصبه ضعیف شده باشد قوی گرداند و حکیم شریف خان مینویسند که والد ماجد سرمه با آب خالص سوده در اول ظهور حمای جدری استعمال میفرمودند و گیلانی گفته که آنچه تجربه کردم و نافع یافتم بلکه هر کسی که قبل ظهور جدری و حصبه استعمال کرد چشم آن از وی سالم ماند اینست که بگیرند آب کشنیز تر و آب پیاز خشک و باهم آمیخته سماق و اندکی کافور ساییده در چشم بچکانند و اکتحال نفط سفید حکیم عابد سرهندی در تجربه صحیح یافته و کشیدن زرد چوبه در آب لیمو ساییده و مداومت بران مع لزوم پرهیز دافع بیاض و راجع بصر است و مامیران عوض زرد چوبه همین حکم دارد کذا قال ابن بیطار و انطاکی گوید که پوست آبله سوده اکتحال نمودن رفع بیاض عین حادث از جدری نماید و گویند که قطور آب نقوع هلیله و آمله نافع است و هرگاه آبله در چشم پدید آید باید که خشک ریشهٔ جدری با آب حلزون که بهندی گهونگا نامند ساییده مکرر در چشم بچکانند و آب حلزون تازه تنها نیز مفید است و اگر برگ کشنیز حاضر نباشد کشنیز خشک را جوکوب نموده در آب تر کرده آب صاف آنرا بدل آب برگ آن داخل کنند

حفظ گوش

نجندی گوید که در گوش او شیاف مامیثا بسر که و آب سوده و یا آب بادیان تر باندک نبات و قدری زعفران بچکانند و بعضی گویند که صندل و شیاف مامیثا و آب غوره ساییده چند قطره در گوش بچکانند و فتیله نیز بدان آلوده در گوش بگذارند و چکانیدن روغن گل یا روغن مورد باندکی کافور و گذاشتن فتیله آلوده

با آن نیز مفیدست و همچنین بچکانیدن آب مطبوخ پوست مغیلان و مازو و پوست انار مفرد و مرکب و اگر بثره اندرون گوش برآید شیر دختر بچکانند و اگر فائده نشود روغن گل آمیخته بچکانند

حفظ منفذ بینی

بقول شیخ اطلیه از مامیثا و صندل و رب غوره و سرکه بکار برند و استنشاق سرکه تنها شدید المنفعت ست و جرجانی گوید که هر ساعت سرکه بگلاب در بینی برکشند و یا از مامیثا و غیره که مذکور شد شیاف ساخته بگلاب سوده قطرهٔ از آن بچکانند و روغن گل یا روغن مورد و اندکی کافور چکانیدن و اندرون بینی طلا کردن سود مند باشد و گویند که صندلین با آب گشنیز تازه یا آب نقوع گشنیز خشک یا آب انار با شحم آن افشرده بسایند و اندرون بینی بمالند و اگر بثره در بینی برآید شیر دختر تنها و یا بروغن گل بچکانند و یا مغز تخم کدو و خیارین و هندوانه سوده با شیر دختران یا بزیا آب خالص مفرد و مرکب با اندکی دم الاخوین و کذا مرهم مرداسنگ بمالند و اگر رعاف عارض گردد و از افراط او ضعف رو نماید ادویهٔ حابسهٔ آن که در علاج رعاف مفصل مسطور شده بکار برند

حفظ فم و حلق

شیخ میفرماید که حفظ آن بمثل مکیدن انار و خاییدن تخم آن در ابتدا کنند و مکیدن توت سیاه و غرغره برب آن و خصوصاً هنگام آغاز شکایت درد حلق نافع و ایضاً دران هنگام واجب ست که رب آن اندک اندک بلیسند و بقول جرجانی اگر سماق و گل سرخ و عدس مقشر در گلاب جوشانیده با آب آن غرغره کنند سخت سودمند باشد و غرغره با آب سخت سرد هم مفید بود و گویند که غرغره با آب اشیای بارده قابضه مانند انار خام و یا گلنار و یا مازوی سبز و یا پوست درخت مغیلان و ثمر آن خیسانیده یا جوشانیده نافع ست اگر سرفه نباشد و بشیر گاو یا بز که دران مغز خیارشنبر حل کرده باشند مفید و حکیم شریف خان مینویسند که بهتر نزد من آنست که عناب یکی بعد دیگری در دهن دارند زیرا که با وجود نفع او برای جدری جهت اوجاع آن کثیر المنفعت ست و در بیاض والد مرحوم مرقومست که پوست درخت گونده و نیم و برگ تنبول و بقدر دو چهار برنج سهاگه بریان کوفته در پارچه صره بسته در آب تر کنند و بر لب و دهن بگردانند و در حلق بچکانند

حفظ ریه

بقول شیخ برای حفظ شش چیزی مثل لعوق از عدس با تخم خشخاش نیست و جرجانی گوید که هرگاه آبله بیرون آید اگر در سینه و آواز درشتی باشد و حرارت سخت قوی نباشد و طبع نرم نبود اندک اندک مسکه و شکر بلیسانند و اگر حرارت قوی باشد لعاب اسبغول و بهدانه در روغن بادام و نبات سفید بدهند و این لعوق درین باب نیکو باشد مغز تخم کدوی شیرین دو جزو مغز بادام مقشر و کتیرا هر واحد یکجزو و قند سه جزو کوفته بیخته بلعاب بهدانه یا اسبغول بسرشند و اگر طبع نرم باشد لعوق از صمغ عربی و مغز بادام بریان و یا لعوق مرتب از مغز خیارین بریان و نشاستهٔ بریان بلعاب اسبغول بریان بسازند و گویند که مغز بادام کوفته و یا گزنگبین و یا بهدانه در دهن نگاهدارند و اگر سرفه عارض گردد بلعوقات و حبوب مناسبهٔ غیر آن علاج کنند و اگر خون برآید زود متوجه حبس آن گردند بدانچه در علاج نفث الدم مذکور شد

حفظ قلب

شیخ میفرماید که برای حفظ آن مطبوخ انجیر و عدس که سابق مذکور شد بنوشانند تا حرارت را از نواحی قلب منع کند و طبری گوید که خرقهٔ مبلول بگلاب سرد بر سینه گذارند و گویند که این انگاه بعمل آرند که در قلب اضطرابی دریابند و چون خرقه خشک شود باز تر نمایند و اگر ازین تسکین نیابد صندل سائیده اضافه کنند و لخلخه ببویانند و مروارید ناسفته سوده یکماشه فادزهر معدنی سوده چهار سرخ با عرق نیلوفر یا عرق صندل یا عرق بهار بید بخورانند و اگر قدری گلاب و عرق گاوزبان اضافه نمایند خوبست و اگر عرق صندل و گاوزبان نباشد صندل سفید براده کرده و برگ گاوزبان هر یک دو دانگ در عرقیکه حاضر باشد خیسانیده مالیده صاف کرده با مروارید و فادزهر سائیده بخورانند و اگر خوش آید عرق کادی نیز قدری داخل نمایند

حفظ امعا

بقول شیخ اکثر حفظ آن بعد ابتدا واجبست و آن بقوابض مغریه بود مثل صمغ و گل ارمنی و اسبغول و چون اسهال در آخر مرض ابتدا کند معالجه باقراص طباشیر قابض بربیرباریس و قرص تخم حماض نمایند و جرجانی گوید که تدبیر نگاهداشتن روده آنست که چون جدری اندر انحطاط افتد شربت الآس

و قرص طباشیر و رب بهی و مانند آن دهند و گویند که اگر اسهال شود و از آن خفت و راحت حاصل شود زود متوجه حبس آن نشوند و الا با غذیه و ادویه که سابق مسطور شد حبس نمایند و اگر بیل گری با نبات از سه ماشه تا یکتوله بخورانند نافع بود و کذا گل فوفل یعنی موچرس از نیم درم تا یکدرم نرم کوفته با ماست چکیده آمیخته مفید و دیگر سفوفات مناسبه با شیرهٔ بهدانه بریان و خشخاش و جو مقشر و صمغ عربی اگر سرفه نیز باشد بدهند و اگر پیچش عارض گردد سفوف الطین با لعاب بهدانه و اسپغول و دیگر شیرهٔ خطمی و شیرهٔ تخم خرفه و خشخاش و بارتنگ و پوست بیخ انجبار اگر خون آید و ایضاً کهربا و دم الاخوین و گل ارمنی و زهر مهرهٔ خطائی با لعابات و شیرجات مناسبه باید داد

حفظ مفاصل

بقول جرجانی صندل و شیاف مامیثا و گل ارمنی و گل سرخ و اندکی کافور بگلاب ساییده و قدری سرکه بر وی چکانیده بر مفاصل طلا کنند و اگر بر مفصلی خراج بزرگ بر آید زود بشگافند تا مادهٔ مجتمعه در آن خارج گردد پس تدبیر درست کردن جراحت کنند و مراهم که سابق مسطور شد بکار برند تعلیم اکثر کسانیکه درین مرض هلاک میشوند بعد از پخته شدن علت خناق و سرفهٔ شدید و ذات الریه و ذات الجنب و سوء تنفس و سحج و اسهال دموی و معوی و زحیر و سقوط اشتها عارض میشود و بسا است که با آخر فلغمونی و یا دبیله تولد کند و بهلاکت انجامد و گاهی همان بثره قرحهٔ خبیثه پیدا کند و منجر بناصور گردد پس هر مرض که در آن یا بعد زوال آن عارض گردد تدارک آن نمایند بتدابیریکه در باب هر یک مسطور است لیکن چون بعد رفع جدری و حصبه حرارت آن تا چند روز در بدن میماند باید که دوای بسیار گرم استعمال ننمایند و از تناول اغذیهٔ گرم نیز باز دارند و انجا که بعد زوال جدری و حصبه تپ و سرفه باقی ماند باید که جهت رفع آن شربت نیلوفر دو توله در عرق مکوه و شاهتره هر یک شش توله خاکشی پنج ماشه دهند و اگر حرارت زیاده بود قرص طباشیر ملین چار ماشه در شربت نیلوفر یکتوله آمیخته ملیسانند و شربت صندل ساده و نیلوفر هر یک دو توله در عرق نیلوفر و گاوزبان هر یک شش توله خاکشی پنج ماشه بدهند و اگر طبع نرم بود قرص طباشیر قابض با شربت خشخاش دهند و یا شربت حب الآس و تخم شربتی پنج ماشه

تدبیر قلع آثار جدری

بدانکه بقول گیلانی تا وقتیکه بر نشان آبله یکسال نگذشته باشد در آن علاج اثر میکند و بعد آن علاجش عبث است و گفته که درین باب از مجربات من این عمره الیست که آثار را قلع میکند و میان زنان مشهور شده و آن اینست که بگیرند بیخ نی فارسی ده درم مغز بادام تلخ برنج سفید هر یک هشت درم آرد نخود مغز پنبه دانه تخم خربزه هر یک هفت درم کرسنه سرگین کبوتر هر یک پنج درم مقل و مرداسنگ هر یک چهار درم ایرسا و قسط و شاخ گوزن هر یک سه درم پوست بیضه و نطرون و زراوند طویل و برادهٔ عاج هر یک دو درم کوفته بیخته بار دیگر باریک بسایند بعده روی بآب گرم بشویند و دو یا سه درم ازین دوا گرفته بآب آمیخته بر روی طلا کنند یا بمالند و بگذارند همچنین هر شب بعمل آرند و صبح بشویند و برین مداومت کنند و اگر هر صباح و شام تجدید آن نمایند اولی بود و کذلک در هر عضو که ارادهٔ ازالهٔ آثار جدری و غیره از آن و یا تحسین لون آن باشد استعمال کنند شیخ میفرماید که انچه آثار جدری قلع کند بیخ نی خشک کرده است و آرد باقلا و حکاکهٔ چوب بید و حکاکهٔ بیخ عنزروت و تخم خربزه و پوست خشک آن و برنج شسته و دار الشعیر و سفیدهٔ بیضه و طین متخلخل و مرداسنگ و نبات سفید و نشاسته و بادام شیرین و بادام تلخ و آرد و عنهار و روغن سوسن است و روغن پسته و پیه خر و روغن گل و مانند آن و آبی که از سم شتر وقت بریان کردن آن بر آید بغایت نافع و از ادویهٔ قویه کف دریا حجر فلفل قسط اشق کندر صابون بورق استخوان سوخته استخوان بوسیده تخم ترب آرد ترب خشک کرده زراوند ترمس است و از مطعومات جید محسن لون انار شیرین ترش و شراب خوشبو و زردهٔ بیضهٔ نیمبرشت و شوربای ماکیان و کبک و دراج و تدرج فربه است و لازم است که صاحب او مداومت حمام نماید و از مرکبات اینست بگیرند استخوان سوخته و پشک گوسفند کهنه و خزف نو و نشاسته و تخم خربزه و برنج مغسول و نخود هر واحد ده جزو حب البان و ترمس و قسط و زراوند طویل هر واحد پنج جزو بیخ نی خشک بست جزو و ازین طلا بآب خربزه یا بآب خیار دشتی و دار الشعیر یا آب باقلا مرتب ساخته شب بر عضو گذارند و صبح بآب مطبوخ بنفشه بشویند دیگر تالیف حکیم قریطن خزف جدید استخوان کهنه بیخ نی فارسی نشاسته ترمس تخم خربزه برنج شسته حب البان قسط مساوی گرفته از آن غمره سازند و ایضاً ترمس نخود سیاه جرجانی و ایلاقی مینویسند دوائیکه در طلا کردن بکار آید و نشان آبله ببرد اینست مرداسنگ سفید کرده و بیخ نی خشک و استخوان بوسیده و کف دریا و قسط و انزروت و مغز بادام تلخ و زراوند طویل

وتخم ترب وتخم خربزه وتخم کنکره سلقه وآرد باقلا وبرنج وترمس وسفال نو ونشاسته ونخود ولوبیا وپشک گوسفند کهنه وحب البان در آب معصفر طلا کنند صفت طلای دیگر آرد باقلا آرد نخود هر یک سه درم تخم خربزه پنج درم مرداسنگ سفید کرده دو درم بیخ نی خشک سه درم همه را کوبند وبگشکاب سرشته طلا کنند پس از آنکه از حمام بیرون آیند بعده پوست خربزه وبنفشه وسبوس ونخود همه کوفته در آب بجوشانند وروی بدان آب بشویند ودیگر بار تازه طلا کنند صفت طلای دیگر آرد باقلا پنج درم تخم کنکره دو درم ونیم قسط شیرین دو درم مرداسنگ سفید کرده دو نیم درم بدستور سابق بکار برند صفت طلای دیگر قوی‌تر سفیداب مرداسنگ سفسول ترمس برادۂ عاج هر یک سه درم بیخ نی خشک آرد نخود استخوان بوسیده آرد برنج مغز تخم خربزه حب البان مقشر قسط هر یک چهار درم همه را کوبند وبلعاب تخم کتان سرشته شب طلا کنند وبامداد بنفشه وبابونه در آب بجوشانند وروی بدان آب بشویند مجوسی گوید که چون آبله متقشر گردد طلا بگل کرسب سفید باندکی نمک نمایند وتا پنج ساعت بگذارند پس بآبیکه دران بورد وانجیر جوشانیده باشند بشویند بعده دو یا سه روز ترک نمایند بعد ازان بآرد برنج سفید وجاورس واندکی زعفران طلا کنند ویکشبانه روز بران بدارند وصبح بآبیکه دران سبوس وانجیر جوشانیده باشند بشویند جرجشی وغیره مینویسند که آرد ترمس مغز بادام تلخ قسط شیرین تخم ترب تخم جرجیر همه واحد یکجز وساییده طلا سازند وبا بیخ نی خشک وآرد باقلا ومغز تخم خربزه وبرنج ونبات ومغز بادام وآرد جو از هر یک مقداری نرم سوده بسفیدۂ تخم مرغ طلا سازند واگر آثار آبله شبیه بکشند باشد پیه بط ومرهم داخلیون ضماد کنند ویا مرداسنگ سفید آرد نخود بیخ نی خشک استخوان کهنه قسط حب البان آرد برنج تخم خربزه کوفته بیخته بآب خربزه یا لعاب حلبه وتخم کتان سرشته طلا نمایند ویا مرداسنگ را سفید سازند وبروغن گل آمیخته طلا نمایند وبدانند که مرداسنگ را سفید کرده بهر آن درین ادویه داخل میکنند که جلد را جلا میدهد وسفید ناکرده سیاهی می آرد وطریق سفید کردنش آنست که مرداسنگ ونمک مساوی سوده در ظرفی گذارند وبر سر او آب بخته در آفتاب نهند چون آب گرم شود آنرا بریزند ودیگر آب بران اندازند وهمچنان تجدید آب میکرده باشند تا آنکه سفید گردد انطاکی گوید که آنچه آثار جدری را زائل کند طلای صدای حدید بسرکه است وهمچنین ودع سطفے در آب لیمو وکذا ورق بآب باقلا اطبای هند مینویسند که برای ازالۂ نشان چیچک آنبه هلدی بیخ سرکنڈه خرمهرۂ سوخته مساوی کوفته بیخته بشیر میش آمیخته شب برروطلا سازند وصبح بنقوع سبوس بشویند ویا استخوان آدمی یا آهو بآب شبینه سوده طلا کرده باشند ویا خوبکلان در شیر گوسفند سوده مالیده باشند

حمیقا

بفارسی خارک وبادآبله وکور آبله وآبلۂ پوچ وآبلۂ لوک ولوکک گویند وبهندی بینسا ها ودر افغانی لاکرطاکا کرطا ودر ملک مالوه کنکر بهیر نامند وآن نوعی از جدری سلیم تر است که دانهای او بزرگ سفید متفرق بود وزیاده از صد دانه نمیباشد واز قلت عدد او شمار میتوان کرد واز خواص اوست که بی تپ بود وجمیع حواس وعقل ونفس مریض برقرار ماند وشیخ فرموده که حمیقا چیز نیست میان جدری وحصبه واز هر دو سالم‌تر است یعنی مادۂ او را کثرت مثل کثرت مادۂ جدری نیست ونه دران حدت وفساد است مثل حدت مادۂ حصبه وگویند که در ابتدای ظهور که هنوز کوچک بود دانها آبدار میباشند وبتدریج تا سه روز تمام پر آب میشوند وبکمال میرسند وبعد ازان رو بانحطاط وپژمردگی می آورند وتا سه چهار روز دیگر تمام خشک میشوند واین را نیز از جملۂ امراض وبائیه وافده شمرده اند وهر شخصی را در مدت العمر یکمرتبه برمی آید وتا سه مرتبه نیز گفته اند وصاحب خلاصة التجارب تا هفت مرتبه نقل کرده بیشتر حدوث آن بعد جدری است وکمتر آنست که اول حمیقا برآید بعد ازان جدری واعراض وعلامات آن قریب باعراض وعلامات جدری وحصبه است لیکن در جمیع وجوه اسلم از انهاست ومدت مکث این کمتر واندر هوای خشک مولد حصبه اطفال مرطوب وکسانی را که تدابیر رطوبت افزا از خوردن میوها وغذاهای تر دارند دانند هوای مولد آبلۂ اطفال صفراوی وآنها را که تدابیر خشکی فزا دارند پدید آید وگویند که انواع کلی آن دو نوع بمشاهده در آمده یکی آنکه دانهای آن بتدریج ظهور میکند لیکن جهان قسم ابتدا آبدار وبا آن تپ خفیف وخارش بدن وبیخوابی تا دو سه روز وبعد ازان رو بتخفیف می آورد وتمام دانهای آن آب برنمیدارد بلکه بعضی دانها سرخ با خارش برمی آید وباز فرو می نشیند وزائل میگردد ودوم آنکه دفعةً همان قسم آبدار برمی آید وزود بلند پرآب مے شود

هویا آن تپ و خارش کم بسیار و بعد دی خشک میگردد علاج این نوع محتاج بعلاج نیست از خود زائل شود و اگر حاجت افتد سبکتر از علاج جدری کنند و گویند که علاج جوش
از ابتدا خورانیدن مبرد الست و از روز سوم یا چهارم غسل نمودن بآب سرد هر روز یا یکروز در میان و غذا مزورات بارده مانند دوغ با چلاو عدس مقشر و ماش مقشر پخته
با چلاو و دیا کدو و یا بلول یا اسفاناخ پخته با روغن بادام و یا مسکه بسیار کم و اگر بی روغن باشد بهتر یا ماء الشعیر با اندکی نبات یا با یکی از اشربهٔ مناسبه مثل شربت کادی یا جلاب
یا نیلوفر یا عناب و امثال اینها و در اواخر تبرید فرمودن بمزورات مذکوره در جدری و آنچه در حصبه بیاید و احیانا اگر محتاج باعانت شود بتدابیر خفیفهٔ جدری باعانت نمایند
مثل خورانیدن مطبوخ انجیر زرد یکعدد و زردک سه عدد و نخود با پوست یکتوله لک خام سه ماشه جوشانیده صاف نموده با شیرهٔ تخم هندوانه و یا شیرهٔ تخم کدو و یا شیرهٔ تخم خیارین
و یا شیرهٔ تخم خرفهٔ مقشر هر کدام که باشد یکتوله خاکشی سنگ سونه ماشه یا مطبوخ خفیف دیگر دو سه روز دهند و از برای رفع خارش صندل سرخ سائیده بر بدن بمالند
و بگذارند تا خشک شود پس بآب غسل نمایند و هر عارضه که رو دهد بتدابیر که در جدری ذکر یافت معالجه نمایند

حصبه

بثور است سرخ رنگ متفرق بقدر دانهٔ جاورس و چون شروع کند اول ورم گیرد و خطوط مستدیر سرخ رنگ با پوست ملتصق شبیه بنشانهای گزیدن کیک پدید آید
و بعد از آن در همان موضع دانها ظهور نماید و پخته نشود و ریم نکند بلکه خشک شده باریک گردد و پوست او مانند سبوس جدا شود و مادهٔ او خون ردی صفراوی و اندک ست
و میل بخشکی دارد و بدین سبب بثور او کوچک تر باشد لیکن حصبه کشنده تر است و این هم از جملهٔ امراض وبائی ست و هر که مستعد حصبه باشد خشک و لاغر و صفراوی باشد
خصوص که تدبیر صفرا افزا از ادویه و اغذیه و فواکه حاره مثل خرما و عسل و حلویات از قبل نموده باشد و هرگاه که زمستان خشک گذرد و سرما بر عادت آن ولایت نباشد و تابستان
گرم و خشک باشد اندر آخر خریف حصبه بسیار افتد و علامت خاصهٔ حصبه آنست که تپ او گرمتر و تابیده تر از تپ جدری باشد و غثیان و قلق بیحد بود و در بیشتر حالها یکبارگی
بیرون آید و جدری در یک هفته و زود تر اندر سه روز بیرون آید و بثرهای حصبه بزرگ نباشد و از پوست برداشته نشود و شیخ میفرماید که حصبه گویا که جدری صفراوی ست
و میان هر دو در اکثر احوال فرق نیست بجز اینکه حصبه صفراوی ست و در حجم کوچک تر و گویا که از جلد تجاوز نمیکند و بادی بلندی معتد به نمیباشد خصوصا در اوائل امر مدتی
در اول ظهور او نتو و بلندی نمیباشد و از جدری کمتر بود و چشم را تعرض از جدری کم کند و علامات ظهور این قریب از علامات ظهور جدری است لیکن تهوع درین اکثر و کرب
و اشتعال اشد و درد پشت کمتر بود و علامات سلامت این علامت سلامت جدری است پس حصبه سریع الظهور و نضج سلیم ست و صلب و اخضر و بنفسجی ردی ست و آنچه
بطی النضج متواتر الغشی و کرب باشد آن قاتل بود و ایضا آنچه یکبارگی غائب شود ردی مغشی ست و محمود گوید که حصبه در چشم و حلق کمتر حادث شود و حدوث
آن از خون رقیق بسیار تیز میباشد حتی که مرهٔ صفرا میگردد و علامت حصبه تپ محرقه و کرب و سوزش و خوف و قلق و اضطراب و بیخوابی و تشنگی شدید و خبث
نفس و خارش بینی ست و اسلم آن سریع الخروج سرخ رنگ غیر شدید الحمرة ست و خجندی گوید که حصبهٔ سلیم آنست که تا روز چهارم و قریب آن برآید و از ابن زکریا نقل
کرده که چون جدری و حصبه را بینند که خروج او دشوار گردد و تپ و کرب ساکن نشود و تخفیف نیابد و بادی غشی و خفقان هیجان نماید مریض هلاک شود و ایضا
مراعات چشم و باقی اعضا از آن واجب ست زیرا که من اکثر اطفال را دیدم که یک چشم ایشان درین مرض زائل شد و نیز بهاء الدین مینویسد که سبب این مرض
دفع طبیعت بود مر خون صفراوی حاد را که غلیان عفونی یافته باشد و از جملهٔ امراض وافده و وارده است یعنی چون در جائی پدید آید خلق بسیار بدان گرفتار شوند بجهت
مصاحبت و مقارنت و ملاقات یکدیگر و چون این مرض بیشتر اندر خریف و بهار و در بدی هوا افتد مردمی را که صفراوی باشند در تن ایشان بسیار پدید می آید
و بیشتر افتد و این مرض در مدت عمر هر کسی را یک نوبت البته پدید می آید و دو نوبت هم دیده ایم و زیاده ازین نادر بود و آنجا که طبیعت قوی بود اندر سه روز از تپ
بروز کند و الا در هفته بر آید و آنچه از هفته درگذرد و هنوز هیچ بروز نکرده باشد اکثر با خطر بود و دیدیم شخصی قوی مزاج را که دو روز اندک تملی بود و در روز سوم از سر تا پا
حصبهٔ سرخ بیرون کرد و بخیر گذشت و پرهیزی نداشت و دیدیم چند کس را که اندر تپ گاهی فراشا میکردند و سخت سرفه داشتند بعد یک هفته حصبهٔ سرخ بروز کرد و بدستور
و سلامت یافتند و هیچ محصوب از درد پشت و پایها خالی نباشد و در بلدهٔ ری از جهت مناسبت هوا و تدابیر مثل کثرت تناول انگور شیرین و دوشاب خرما و کرمها
و شیرینیهای دیگر و بد بوی در گرمی روز این مرض بسیار افتد و بتجربه چنان یافتم که بول محصوب اکثر سرخ و غلیظ باشد چون لحظه بنهند ته نشین دیده شود همچون بول اخرا

وسلامتی نفس و آواز و قبض شکم اندرین مرض نشان خیر بود جهت دلالت بر سلامتی آلات تنفس و کمال قوت و میل ماده بخارج و اختلاف ظهور و خفای آن
نیک نباشد جهت دلالت بر عجز طبیعت و میل ماده باندرون و این در اکثر احوال منذر بوقوع اسهال باشد یا بغشی خصوصاً که رنگ آن بنفش بود و هرگاه
تشنگی و کرب عظیم شود و ظاهر تن سرد گردد و رنگ حصبه بسیاهی یا بسبزی گراید هلاکت نزدیک بود و بیهوشی آنرا که فصد نکرده اند درین مرض سخت بد باشد و سرسام
مهلک زود منتقل شود و اسهال قبل از بروز و بعد از بروز ناقص هم نیک نباشد اما بعد از بروز تمام در وفور قوت و بعد یازدهم اکثر آن بود که بحران شافی باشد مجرب
و رعاف بحرانی درین مرض نیکو و اکثر با سلامت باشد و هرگاه مصحوب را اسهال خون افتد حال بد باشد بتخصیص در اواخر لیکن ممکن بود اگر قوت بجای باشد
و اعراض بد دیگر نباشد و امتلای دموی بوده باشد بخیر خلاص یابد خصوصاً در اوائل و در انجا که خون ناب آید زود هلاک گردد و اگر آنرا بچیزهای قابض علاج کنند
در احشا ورم تولد کند و بلاک گرداند و آنرا که اسهال خونی نباشد امید وارتر باشد اگرچه از خطر خالی نباشد و بعضی گویند که انواع ردی حصبه را از جمله طواعین شمرده اند
و در حیث قی اکثر گرانی و زنگاری و طعم دهن تلخ و چشمها زرد و نبض سریع و بول ناری میباشد و بهترین انواع این نیز آنست که با او نبض و نفس و شعور و میل بر غذا
و آب برقرار باشد و بزودی و آسانی سرخ بیکدفعه بروز کند در روز سوم از ظهور علامات و بعد از بروز تپ و سائر اعراض کم گردد و زود خشک شده آرد و تا هفتم و نهم
صحت یابد و خلاف اینها همه بد و با خطر باشد و انچه روز ششم و هفتم بروز کند و سرخ رنگ باشد و بعد بروز اعراض زائل گردد متوسط بود و انچه هفت روز گذشته
و هنوز در انتهای آن بروز نکرده باشد و اعراض آن بسیار شد بد بود و اکثر آنست که با خطر باشد خصوص آنکه سیاه و یا کبود و یا سبز و یا صلب و یا عطش بسیار و یا تن
ملتهب و ظاهر بدن سرد بود و نفس و حواس برقرار نباشد و انچه از چهارده روز تجاوز کند ممکن البرء است **علاج** انچه در علاج جدری مسطور شد حسب حاجت
بعمل آرند چه علاج این قریب بعلاج آنست بهر آنکه حصبه مثل جدری صفراوی بود و بعضی اطبا بالفصد و اسهال در ابتدای این مرض امر کرده اند و اسهال بعد روز ششم
از مرض جائز داشته اند و بقول ابن الیاس و خجندی حق آنست که این هر دو غیر جائز است بهر آنکه مادهٔ این مرض صفراوی در غایت رداءت و فساد و بعید از نضاج
و صلاح است بلکه تدبیر صواب درین آنست که تسکین اخلاط و تغلیظ آنها و منع آنها از حرکت نمایند بشرب شربت عناب و یا عناب در آب صاف جوش کرده بغیر شکر
و بران اندک خاکشی پاشیده بنوشند و یا شربت امرود و سیب یا شربت انار و صندل و حماض بهر تقویت قلب بنوشند و غذا ماء الشعیر با عدس باشد و حق آنست
که این مرض حذاق و نطاسی را در معالجه خود متحیر می سازد زیرا که اگر بالکل طبیعت بگذارند و استفراغ و تلیین طبیعت نکنند خوف ارتقای بعض مواد بسوی دماغ و حدوث
سرسام بود و اگر معالجه بتحریک و استفراغ کرده شود بهلاکت انجامد بسببی که مذکور شد بالجمله ماده او را اصلاً حرکت ندهند و از لینت طبیعت حذر کنند خصوصاً بعد از هفتم در
چه اسهال دران خطرناک است و هر صبح شربت عناب و یا شربت خشخاش بنوشانند اگر با آن سرفه و الم در حلق و سینه باشد و انار شیرین بمکند و غذا بدستور سابق بود
و ازین معالجه تجاوز نکنند تا آنکه تپ ساکن شود و تیزی ماده شکسته گردد و درین مرض از نوشانیدن ترنجبین و شیرخشت حذر کنند مگر آنکه طبیعت بسیار قبض شود
که دران هنگام در ماء الشعیر بنفشه و نیلوفر و عناب و سپستان داخل نمایند و با مداد شربت بنفشه بست درم در آب گرم بنوشانند و اگر طبیعت نرم باشد ماء الشعیر که دران
حب الآس پخته باشند باندکی صمغ عربی و گل ارمنی بنوشانند و یا مثقالی از قرص طباشیر قابض با ده درم رب حب الآس بدهند و بهی و امرود بمکند **صفت**
قرص مذکور تخم حماض چهار درم گل سرخ هفت درم صمغ عربی طباشیر هر واحد سه درم نشاستهٔ بریان دو درم همه را باریک سائیده بلعاب اسبغول سرشته اقراص سازند
و با رب بهی یا رب آس هر کدام که حاضر باشد مقدار ده درم بخورند و غذا چاورس بریان با مغز بادام و جو و خشخاش بریان و باید که خاکشی مقدار یک کف در
فرش صاحب حصبه و چیزی بر بدن او بپاشند و مریض از تناول جوزهٔ مرغ و مانند آن حذر کنند تا آنکه تپ او بتمامه منقضی گردد و تا روز چهاردهم در دو بروی مریض
اگر تابستان باشد صندل و مورد بسوزند و اگر فصل زمستان باشد طرفا و شاخ انگور و انار و انجیر و ازین معالجه تا انقضای تمام مرض تجاوز نکنند ایلاقی
و جرجانی مینویسند که چون مادهٔ حصبه کمتر و تباه تر میباشد و سبب او غلبهٔ صفرای سوخته و افساد او خون را بود لا جرم شربتهای خداوند حصبه سرد تر باید تا با خشکی و تیزی
صفرای سوخته برابری کند و اصلاح خون نماید چون کشکاب و لعاب اسبغول و مانند آن و کشکاب و لعاب را با آب غوره یا آب انار ترش و مانند آن با آمیخت و باید دانست
که مثال مادهٔ حصبه همچو آب ایستاده است که مدتی دراز اندر آبدان ایستاده باشد و عفن شده و حرارت آفتاب آنرا سوخته باشد و لطافت از وی برده باشد پس هرگاه

آب پالیزه و بسیار بدان آمیزد فساد او کمتر شود همچنین هرگاه که شربتهای سرد و تر خداوند حصبه بنوشد واندر معده و جگر او در و د برگها بگذرد و با خون بیامیزد خون او بصلاح آید با آنکه کشکاب خداوند آبله را و سینه و حلق را نیز سخت موافق نباشد لیکن خداوند حصبه را موافق تر باشد از خداوند آبله و پست آب با آب سرد و آب غوره و آب ریباس و آب زرشک نیز خداوند حصبه را موافق تر باشد و ماء القرع و آب هندوانه و آب خیار ترش نیز صاحب حصبه را موافق تر از خداوند آبله باشد و اگر با بیرون آمدن آبله تپ سخت گرم باشد بدین شربتها حاجت آید و بدانند که طبع خداوند آبله و حصبه نگاه باید داشت تا اسهال نیفتد که اندران خطر باشد خاصّةً اندر آخر حصبه سخت بد باشد لیکن گاهی اندر ابتدای آن حاجت بتلیین طبع افتد از برای دو معنی یکی آنکه صداع و حرارتیکه باشد بدان زائل شود دوم آنکه ماده لختی کمتر شود و علامت حاجتمندی بتلیین طبع و تقلیل ماده آنست که گرما ممتلی باشد و رنگ روی سرخ نباشد و نبض موجی بود و تپ گران باشد و سخت فروزان نباشد و اینچنین تپهار ابتدای بلیده گویند و هرگاه که احوال این باشد بفصد حاجت نبود لیکن باسهال حاجت باشد پس هلیلۀ زرد مقشر را در آب بجوشانند و صاف کرده نبات سفید داخل نموده بنوشند و اگر آب انارین با تخم کوفته نبات دران داخل کرده بدهند صفرا و رطوبت را کمتر کند و هیچ گرمی نکند و خداوند حصبه را اگر آلوی سیاه بکار د بزنند و در جلاب تر کنند و آن جلاب بنوشانند و آلو تر کرده چند دانه بخورانند وقت حاجت کم کردن مادهٔ آن انسب بود و باید دانست که در حصبه ترنجبین نشاید داد زیرا که مضرت آن خداوند حصبه را همچون مضرت عسل باشد بر مردم محرور و بیقراری و غثیان زیاده شود و بنفشه و آب لبلاب همچنین منش گشتن و تاسه زیاده کند و همچنانکه اندر آبله اولی تر آنست که اگر علامات غلبۀ خون ظاهر گردد نخست لختی خون کمتر کنند همچنین در حصبه اولی تر آنکه نخست لختی از صفرا کمتر کنند پس بتسکین مشغول شوند خاصّةً اگر تپ سخت گرم و دهان تلخ و چشم زرد و بول ناری باشد و آنرا که طبع نرم باشد هیچ وجه تدبیر اسهال آوردن نباید کرد و همیشه اندر آبله و حصبه احتیاط باید کرد تا بعد از پنج روز طبع نرم نشود خاصّةً اندر حصبه و هرگاه که از نرم شدن طبع احتیاط کنند کشکاب از پست جو سازند یا از کشک جو بریان کرده تا طبع نرم نشود و اگر زیادت ازین حاجت آید پست انار دانه و کشک جو بریان کرده نیم نیم یکجا بپزند چنانکه رسم ست و اگر طبع سخت نرم باشد صمغ عربی و طباشیر بران کشکاب افگنند و اگر بدین کار بر نیاید پیش از کشکاب مذکور بقدر سه درم سفوف الطین با رب بهی ترش ده درم بخورند پس کشکاب بنوشند **صفت سفوف الطین** گل سرخ طباشیر تخم حماض سماق زرشک گل مختوم هر یک یکجزو پوست خشخاش صمغ عربی گلنار هر یک نیم جزو و اگر کار دراز گردد دوغ ترش پالوده و مسکه را ازان جدا کرده با کعک و صمغ عربی بدهند و رعایت کردن در حصبه آنست که در اول اندکی اسهال آرند و در آخر حصبه رها کنند که اسهال نشود **ابن نوح** گوید که اهرن گفته که علاج جدری و حصبه مثل علاج حمیات ست هرگاه با اسهال باشد و محمد بن زکریا نوشته که حصبه خبیث تر از جدر پست و میباید که در حصبه اخراج صفرا برفق بغیر اسخان کنند مثل آب آلو و انار ترش بشحم کوفته با شکر و ماء الشعیر و آب هندوانه و ماء الخیار و ماء القرع و لعاب بزرقطونا و مانند آن و اگر عقب شرب اینها غم و کرب بهم رسد و بیم بیهوشی و غشی باشد آب گرم جرعه جرعه بدهند و ساعتی دران بنشانند و مالش بدن او کنند و بجامه بپوشند تا بدان تسکین یابد **مصنف** خلاصة التجارب گوید که جوانی کشمیری را در ری حصبۀ سیاه پیدا شد و نزدیک بهلاکت رسید حضرت استادی او را سه عدد انجیر خشک با مغز جوز دادند بخورد و صحت یافت و طریق علاجیکه بر محصوبان تجربه کرده ایم و بی خطر بوده آنست که در اوائل فصد و یا تقلیل دم فرموده ایم و بعد ازان جهت تسکین و تقویت کشکاب ساده سرد کرده و آش جو که اندران عناب و اندکی کشنیز سبز جوشیده باشد داده ایم و آنرا که ازین غذا نفرت شده برنج اندر آب مطبوخ جو پخته داده ایم و با آب سرد و آب عناب جوشیده و اندکی یخ و شفتالو تسکین حرارت کرده و گاهی آب آلو جهت تسکین صفرا با آب عناب خلط کرده ایم و گاهی که دهن سخت خشکی کرده هندوانهٔ شیرین سرد کرده داده ایم و اگر شکم نرم بوده منع عمل نموده ایم و آلو و هندوانه نداده ایم آن هنگام غذا ماش برنج اندو آب جو پخته فرموده ایم خصوصًا بعد بروز حصبه و بدین ترتیب و تدبیر هیچ محصوبی را خطائی نرسیده و بسیار از حصبهای بد باین تدبیر صحت یافته اند و آنجا که بروز دیر میشود و ناقص یا متراجع ست و طبیعت را یاری دادن احتیاج است باید که تن او را بجامه پوشیده دارند و جرعه جرعه آب سرد بدهند و اگر قوت داشته باشد که قدری آب گرم ساعتی در نشیب جامهٔ او دارند تا بخار آن تن او را نرم و مسام او را گشاده سازد صواب بود و انجیر چند عدد در آب عناب جوشانیده آب او دادن هم ممد بروز بود و اگر قبل از بروز طبع نرم باشد و منع بروز کند

و یا بیم حدوث اسهال باشد مزیدن بهی ترش و رب آن و مزیدن انار دانه و زرشک موافق بود قبل از غذا و بسیار دیدم که در برنج و ترشی مبالغه کردند و حصبه
بیجگر دهست اما گرانی در زبان و یا در گوش پیدا کردند و بدان مانند و انجا که گرانی سر و صداع و یا بیهوشی و غفلت بسیار شود و امتلای خون باشد و فصد
نشده و حصبه نیز هنوز بروز نکرده اگر ممکن بود تقلیل دم غیر از آن هیچ تدبیری مفید نیاید و اگر امتلای دم نباشد و یا فصد در اوائل شده باشد ماده را
از دماغ باز باید داشت بحقنه و شیاف و بپاشویه و بویانیدن کافور و لخلخهٔ بارد و مالیدن تیزاب بر کفهای دست او و بعد بروز آنرا که ضعفی باشد و غذای
قوی تر خواهد جوجهٔ مرغ باید داد پخته یا کباب کرده و بتاریخی اندر ری هوای مولد حصبه شد در اطفال و کودکان و چنان بود که سرفهٔ سخت و تملی پیدا کردند
و بعد یکروز تپ مطبقهٔ قوی پدید می آمد و بوقت شب هنگام سرفه تپ بیشتر میشد و اکثر را آواز گرفته بود و در روز پنجم حصبهٔ سرخ بر تمام بدن ظاهر میشد
و چنان تجربه شد که انجیر جهت سرفه میدادند نافع بود و بروز حصبه را نیز مدد میکرد و ترشیها مضر بود هم سرفه را و هم تپ را و غذای نافع بعضی را شوربا
برنج بود و گوشت گوسفند اندران جوشیده و حلیم گندم گوشت اندران جوشیده و بعضی را آش جو ساده و بعضی را فوغان برنج و بعضی را ماش برنج
و دیگر چیزها و ترشیها و سردیها و شیرینیها هیچ نمیدادند و بعضی کودکان معتاد میوه را انار املسی اندکی میدادند و بدین نوع تدبیر جمله صحت یافتند اکثر در
هفت روز و در یازدهم بحران تام بعرق بود و چون مرض هوائی و ضعیف بود حاجت به تنقیه نمیشد و بیشتر احتیاج بتنقیهٔ کودکان سخت مرطوب
و مردم رسیده را باشد جهت قوت سبب تخصیص که تدابیر اکل و شرب ایشان بد بوده باشد و حضرت استادی هیچ محصوب را نمیگذاشتند که
جامهٔ پاک بپوشد جهت آنکه گزیدن شپش برای بروز حصبه نیکو باشد بعضی متاخرین مینویسند که اگر صفرا در کمال غلبه و زیادتی و در طبیعت نیز قبض باشد
بزودی طبیع را نرم نمایند بملینات مناسبه دافع صفرا مثل ماء الشعیر یا شربت آلو یا تمر هندی یا آب انار معصور با شحم و شیر خشت یا باین نقوع فواکه بعض

نسخهٔ نقوع فواکه بعض

تمر هندی پنج توله آلوی بخارا و زرد آلوی ترش هر یک پانزده دانه سپستان عناب هر یک سی دانه در عرق کاسنی یا آب مروق آن بقدر پاو سیر تر کرده
مالیده و دو توله تا چهار توله شیر خشت حل کرده بنوشند یا مغز خیار شنبر و تمر هندی در آب کاسنی مروق یا عرق آن حل کرده صاف نموده با شیر خشت
و روغن بادام بخورند اگر سرفه نباشد و الا این نقوع حلو بدهند عناب سپستان هر یک بیست دانه خوبانی مویز منقی هر یک پانزده دانه در عرق نیلوفر

نسخهٔ نقوع دیگر

یا کوه تر کرده با چهار توله شیر خشت بخورند یا مغز فلوس و سپستان را در آب هندوانه خیسانیده صاف کرده با شیر خشت و روغن بادام و یا مغز فلوس
در لعاب بهدانه و اسپغول و ریشهٔ خطمی مالیده با شیر خشت و روغن بادام دهند پس بنگرند اگر خون نیز کمال غلبه داشته باشد جوان محرور المزاج را فصد
اکحل یا باسلیق وغیره نمایند بعد از ان مطفیات و مسکنات صفرا و خون بدهند مثل اشربه که سابق مذکور شد و شربت نارنج و ترنج و لیمو و ریباس
و غوره و توت و آلو و زرشک و سکنجبین هر کدام که مناسب باشد با عرق کاسنی یا آب برگ کاسنی و خاکشی سنگ شو و یا اسپغول پاشیده
پس اگر غلیان و حدت ماده قوی و رقیق باشد متوجه بتغلیظ آن شوند بمبردات مغلظه بمقداریکه غلیان و حدت آن کم گردد نه بسیار از حد مانند شیرهٔ
تخم خیارین یا مغز تخم کدو یا مغز تخم هندوانه بشربت عناب یا نیلوفر یا کادی یا جمار نخل و ازین همه بهتر قرص کافور است با آب انار ترش یا عصیر
آن یا شربت بهی ترش و سماق و مانند آن اگر سرفه نباشد و اما اگر غلیان و حدت چندان نداشته باشد احتیاج بتغلیظ نیست که آن بسیار
ضرر دارد بلکه اگر ماده غلظتی داشته باشد ترقیق آن نمایند و اعانت طبیعت بر بروز نمایند مثل آب برگ بادیان و برگ کاسنی و برگ عنب الثعلب با
خاکشی سنگ شو و عرق کادی یا جمار نخل و شربت آن کنند و اگر برگهای مذکوره نباشد شیرهٔ تخم آنها با خاکشی و شربت کادی و عرق گل و بیخ آن
بدهند و محافظت بعض اعضای شریفه بتدابیریکه در جدری گذشت باید کرد و از مالیدن روغن بر بدن اجتناب نمایند این همه تدابیر قبل
از بروز حصبه است اما بعد بروز مغلظات و مبردات البته نباید داد و ملاحظهٔ غلبهٔ صفرا و حدوث ثوران آنرا نیز از دست ندهند و معینات بروز
می باید خورانید مثل آب بادیان وغیره مسطوره یا نقوع یا مطبوخ تخم آنها باضافهٔ بیخ کاسنی و بیخ بادیان و گل نیلوفر هر یک یکدرم تا یک مثقال
با یکی از شربتهای مناسبه و سه درم خاکشی سنگ شو و اگر حصبه در بروز دیری کند سه عدد انجیر و سی عدد سپستان و ده دانه آلوی بخارا دران

مطبوخ اضافه نمایند تا آنگاه که دانها تمام بر دن کنند و اگر این کفایت نکند یکی از مطبوخات مذکوره در جدری که مناسب دانند بدهند و بدن را گرم دارند و اندک اندک آب گرم بخورانند تا فی الجمله عرق آید لیکن باشرائط مسطوره در جدری باز بجال بودن نفس و حواس وغیره و اگر خشکی دماغ یا بیخوابی عارض گردد شیر دختر در بینی چکانند و پارچه بدان تر کرده بر تارک سر او بگذارند اگر ازین تخفیف حاصل نشود در گوش نیز بچکانند و بر کف دست و پا بجاهای دیگر چند قطرهٔ آب در روغن یاسمین بمالند تا سفید گردد تدهین نمایند و غذا مزورات بی گوشت و روغن مثل آش جو با اندکی نبات یا شربتی ترش مناسب یا با شیر بینی و شربت و یا ماش مقشر و کدو و اسفاناخ و خرفه و یا ملول بعدس مقشر یا ماش مقشر و توری با اندک نمک و روغن بادام پخته همه چاشنی دار بآب انار و سیب ترش و زرشک و آلو اگر سرفه نباشد و الا بی چاشنی با جلاو دنان در جمیع اوقات موافق و مناسب ست و هرگاه تشنه شود آب سرد که بهوا سرد شده باشد نه ببرف و شوره بدهند و اسبغول بران بپاشند و اگر سرفه نباشد سکنجبین ساده با عرق کاسنی یا بید ساده یا نیلوفر نیکو مسکن عطش ست و اگر تشنگی بسیار غلبه کند و بهیچ نوع تسکین نیابد آب سرد مقداری کثیر بخورانند وقتی فرمایند که بسیار معین بر تسکین تشنگی ست و در مکان معتدل الهوا در ابتدا بنشانند و در اواخر بعد ریختن خشکریشه اندر مکان سرد هوا دار نشانند و مبردات مثل شیرهٔ تخم خرفه و مغز تخم هندوانه و مغز تخم کدو و امثال آن و یا ماء الشعیر با یکی از شربتهای مناسبه و یا اسبغول با عرقی و شربتی مناسب و سکنجبین و یا آب هندوانه رسیده و مغز تخم خیارین و کسیرو و یا دوغ گاو مسکه گرفته که بسیار ترش نباشد و یا میوهای بارد ترش و چاشنی دار مثل انار و توت و آلو و ریباس اگر سرفه نباشد و الا سرد شیرین مثل شفتالو و انار شیرین و سپستان تازه و مانند اینها مناسب ست و بآب سرد اکثر غسل کرده باشند یکروز زیاد و روز در میان **و بدانند** که اگر اسهال در اواخر این مرض عارض گردد زود متوجه حبس آن گردند بتدابیر یکه در جدری ذکر یافت و محافظت قلب و دماغ و جگر و اعضای تنفس درین مرض بسیار لازم شمرند بخوشبوهای سرد مثل صندل بگلاب سوده و بید مشک و کافور و نیلوفر و مانند اینها و خورانیدن مروارید سوده و فادزهر معدنی با عرقیات مناسبه مثل عرق بید مشک و بهار بید و نیلوفر و گلاب و اشربهٔ مناسبه مثل شربت صندل ترش و سیب ترش و ریباس و انارین و نهادن پارچهٔ ترکرده بر سینه و جگر و تارک سر بسیار مفید ست و اگر در ابتدا اتفاق تلیین و اخراج خون نشده باشد بعد بروز متعرض آن نشوند مگر بضرورت بسیار قوی اما مسهلات قویه را حذاق اطبا در هیچ حال اندرین امراض تجویز نکرده اند زیرا که در ان خطر از ملینات زیاده ست و از خوردن گوشت و روغن و چیزهای گرم و چرب و خوشبوهای تند و بدبو متعفن و از مکان گرم متعفن و از کثرت تناول غذا و سوء هضم و از خلو معده و از شرب آب ثقیل متعفن اجتناب باید کرد و در وقتی از اوقات که قبض بسیار عارض گردد و بسبب صعود ابخره و مواد بدماغ خوف حدوث سرسام یا اختلال حواس و یا رسیدن بخار آن بقلب و حدوث غشی باشد ناچار تلیین شکم بملینات مذکوره و یا بحقنهٔ لینهٔ بارده کنند **بالجمله** بعد از ظهور حصبه از مبردات و ملینات احتراز واجب ست اگر در اواخر طبع نرم شود بشربت حب الآس و طباشیر و صمغ عربی و گل ارمنی و زهر مهرهٔ خطائی و قرص طباشیر قابض و رب بهی و مانند آن باز دارند و اگر اسهال دموی بود بشربت انجبار و مثل آن معالجه نمایند و اگر رعاف افتد و خوف ضعف و سقوط قوت بود فی الفور بحبس او کوشند که افراط آن خطر دارد و دوادویهٔ حابس آن در علاج رعاف بتفصیل گفته شد و آنرا که خواب نیاید در آخر مرض شربت خشخاش توان داد و سرفهٔ شدید را بلعوقات معتدله دفع باید کرد و همچنین هر عرض را با دویهٔ مناسب آن تدارک نمایند والله تعالی هو الشافی و فی الصعاب هو الکافی

شرا

بثور پهن مائل بسرخی بود و با خارش و کرب باشد و دفعةً حادث شود پس اگر دموی باشد سرخ تر و گرم تر بود و بسرعت ظاهر شود و در روز شدت کند و اگر بلغمی باشد سفید بود و در شب شدت کند و شیخ گفته که گاهی رطوبت از ان سیلان کند و در اکثر ام کرب او و حکه در شب

شرا بفارسی ... و بلغت ... و بهندی ...

اشتداد نماید وسببش بخارات حارست که یکبارگی در بدن ثوران کند وآن یا از خون صفراوی پیدا شود ویا از بلغم شور وچون شرا
موضع فراخ درگیرد اگر فصد نکنند خوف حدوث تپ غب باشد وطبری نوشته که شری مرضیست که جهال اطبا دران تهاون میکنند
چنانکه در صداع خبطه تهاون نمایند واز تهاون در خبطه زکام پیدا میشود واز تهاون در زکام نزله تولد میکند واز تهاون در نزله
ذات الریه وذات الجنب وشوصه حادث میگردد همچنین از تهاون در شری فساد مسام وجلد میشود واز فساد او ضعف اعضا واز
ضعف آن انصباب مواد بسوی آن واز انصباب مواد جرب ودمامیل ودبیلات وبثور ردیه وفساد لحم میگردد وگاهی بسقوط اعضا
می انجامد وشری یا از خون گرم حاد بود که دران حرافت باشد وچیزی از رطوبت فاسده غلیظه با وی آمیزد ویا از رطوبت رقیق فاسد
باشد که بشوریت حدت یابد وانچه از رطوبات مالحه با وی آمیزد از سر نزول نماید وگاهی با رطوبت چیزی از اخلاط سوداوی فاسد الکیفیه
آمیزد وبحسب سبب موجب رنگ شری وصورت او باشد پس انچه از خون سخین باشد که در حدت کمتر از خونی بود که در حمره ونمله میباشد
صورت شری بثور صغار سرخ رنگ بود وبا وی کرب وقلق وحالت شبیه بحمی باشد وانچه از رطوبت فاسد باشد صورت او بثور کبار سفید رنگ
بود وبا آن غثیان وتهیج باشد وگاهی با وی قذف رطوبت بود وگاهی با نوع اول قذف صفرا باشد وظهور او نزد اندفاع خلط بسوی
سطح بدن وتنگی مسام وضعف از اخراج آن بسبب کثرت او یا غلظ او یا هردو باشد پس مسام متورم شود وجلد متقشر گردد وانچه ظاهر شود
مثل بثور پهن گردد وبا آن حکه بود بسبب حرافت وملوحت که در خلط است ونجندی گوید حق آنست که هردو نوع شری در شب کثرت نمایند
وخارش آرند لیکن در بلغمی بیشتر بود واین مرض از صفرا وسودا کمتر افتد بسبب قلت تبخر بنا بر یبوست آنها

علاج شرای دموی

فصد هفت اندام کنند ولعاب بهدانه شیره عناب شیره صندل در عرقیات بارد برآورده شربت نیلوفر داخل کرده بنوشند وگیرد هٹکاری
هردو سائیده بر بدن بمالند ویا سبوس گندم وتخم خربزه سائیده بمالند وروغن گل وسرکه وگلاب مالیدن خیلی مفیدست وآب نیمگرم بر
بدن ریختن نافع وعدس مقشر با سرکه خوردن مفید ویا بعد فصد عناب پنج دانه شاهتره شش ماشه در عرق شاهتره ده توله جوشانیده
شیره تخم کاسنی شش ماشه سکنجبین دو توله داخل کرده بنوشند وگیرو ونمک سانبهر وسبوس نانخواه هریک دو ماشه بر جلد بمالند تا
تفتیح مسام وتحلیل بخارات کند وطین مغره با سکنجبین ساده خوردن وبرگ بانس بآب جوشانیده غسل کردن وسبوس گندم
وکشنیز خشک بر آتش انداخته دود آن بر تمام بدن رسانیدن از مجربات والد مرحوم ست وآب کاسنی مروق با سکنجبین وخاکشی نوشیدن
وخاکشی واسپغول هریک دو درم با جلاب خوردن وجمیع که در علاج ماشرا گذشت استعمال کردن نیز نافع بود واگر فائده نشود نضج ماده از
منضج بارد نموده تنقیه صفرا بمسهل بارد که دران هلیلجات نیز داخل کنند باید کرد واستعمال قرص کافور با تبرید مذکور نیز فائده میکند
ذکر ادویه نافع این نوع شرا شرب وضماد عصاره بارتنگ وکذا عصاره کشنیز سبز بعسل واگر مویز منقی ویا زیت خوشبو داخل کرده
ضماد نمایند نافعتر باشد وکذا افسنتین وکذا تخم کاهو وکذا جمار نخل نافع وشرب عرق بید ساده سی درم بشکر وبردن مریض در حمام
وطلای بدن او بآب بید در حمام وکذا شرب کشنیز خشک وشکر هریک دو درم هر روز وکذا برادهٔ آبنوس مثل غبار سوده که مسکن غلیان
خونست وکذا نقوع تمر هندی وکذا آب لیمو وکذا نیل هندی نیم درم که مسکن جوش خونست وکذا اطرخون اندک خوردن وضماد پشکل
گوسفند یا بز مثل غبار سوده بسرکه آمیخته وکذا نان گندم بآب کشنیز وکذا برگ خیار بعسل آمیخته وکذا عصاره برگ آس یا حب او تنها
یا بشراب وروغن گل پخته وکذا سماق بآب گندنا سرشته یا تخم گندنا مساوی او آمیخته وکذا آرد جو وتخم گندنا مساوی وکذا مغره بسرکه
یا بآب حل کرده وکذا آب کاسنی وروغن گل وکذا برگ توت باریک سوده در حمام وکذا صبر بسرکه وغبار آسیا بسرکه وعسل وکذا بقم وکذا اخلان

بآب حل کرده هر واحد نافع ست و اگر دوغ گاو بنوشند و هم طلا نمایند نافع بود و اگر برگ کنجد جوشانیده غسل نمایند برای باشرا هم مفید ست
ضماد شرای حار از بیاض استاد مغفور عنب الثعلب کشنیز کاکنج قدری آرد جو باهم آمیخته طلا نمایند و لباس سرخ قطعاً نپوشند
طلا حضض مازوی سبز صندل سفید زرد چوبه برابر کوفته بیخته بسرکه و گلاب طلا نمایند **عرق صد برگ** برای شرا که با حرارت
و سوزش باشد بسیار مفید ست گل صد برگ زرد پاو آثار در آب بیخ کیله دو آثار شب تر کرده صبح عرق کشند و دو توله صبح و شام بنوشند
و اگر با قرص کافور دهند بهتر ست **اقوال حکما** ابوسهل گوید که شری اگر از خون باشد که حدت و سخونت پذیرد باید که فصد کنند بعد آن مطبوخ
تمر هندی و آلوی بخارا و هلیله زرد و بنفشه بنوشند و یا آب انارین با تمر هندی بیاشامند و یا بگیرند هلیله زرد دو درم ایارج فیقرا یکدرم
و بسکنجبین سرشته بخورند **شیخ** میفرماید که اگر خون غالب باشد مبادرت بفصد واجب ست بعده اسهال صفرا نمایند اگر قوت
متحمل باشد بمثل هلیله دو جزو و ایارج یکجزو شربتی سه درم در سکنجبین و لتسکین او بمثل تمر هندی و آب انارین و آب انار میخوش و نقوع خوبانی
و ماء الرائب و قرص طباشیر کافوری بآب انار کنند و نوشیدن آب گرم در روزی چند بار آنرا نفع بخشد و تلیین طبیعت صاحب او کنند و نقوع
سماق صاف کرده سه اوقیه نوشیدن تسکین تمام نماید و از اغذیه طفشیل و سرکه زیت بروغن بادام و سرکه زیت بآب غوره و دوغ باشد
جرجانی و ایلاقی مینویسند آنرا که علامات خونی ظاهر بود در حالیکه بدید آید آب غوره طلا کنند و شربت غوره و آب غوره بآب سرد دهند
تا ساکن شود و هر گاه که تسکین شد فی الفور رگ زنند و حجامت کنند و اگر آب غوره حاضر نباشد سرکه و گلاب و آب کرفس و روغن گل طلا باید کرد
و بنقوع تمر هندی و دوغ ترش تسکین دهند و اگر بعد از فصد نیز معاودت کند و قوت قوی باشد بگیرند هلیله زرد دو درم ایارج فیقرا یکدرم
کتیرا یکدانگ و بآب کرفس حبها ساخته بدهند و اگر حرارت عظیم باشد آب انار و دوغ و غیر آن با قرص کافوریا قرص طباشیر باید داد و اگر مدت
دراز گردد نقوع صبر بآب کاسنی یا آب عنب الثعلب بدهند و اگر اثر غثیان بود در قی یاری دهند تا بخوبی قی آید **ابن هبة الله** گوید
که اگر شری حادث از خون صفراوی باشد فصد باسلیق کنند و آب آلو و آب انار و آب تمر هندی بسکنجبین بنوشانند و اگر طبیعت نرم باشد
رب بهی یا آب بهی یا شربت سیب بدهند پس اگر علامات صفرا ظاهر باشد بآب انارین بشکر اسهال آورند و اگر کرب آنرا لاحق شود شیره تخم خرفه
بسکنجبین یا اسبغول بجلاب بنوشانند و اگر ساکن نشود قرص کافور دهند و غذا بسماقیه و حصرمیه سازند و بدن را بآب عنب الثعلب
و آب کشنیز و کاکنج و قدری آرد جو و سرکه طلا کنند و در آبیکه بنفشه و نیلوفر در آن جوشانیده باشند بنشانند **ابن الیاس** گوید که اگر مبادرت
بفصد نکنند خوف غب بر آن باشد و بقدر قوت و فصل و هوا خون بر آرند بعده تنقیه بدن از صفرا بمطبوخ فواکه مقوی بسقمونیا و یا
بمطبوخ هلیله زرد بفلوس خیارشنبر و یا شیرخشت و ترنجبین هر واحد ده درم نمایند و هر صبح آب انارین بشحم آنها افشرده هر واحد
بست درم با ترنجبین یا شیرخشت ده درم بنوشانند و یا هر بامداد آب هندوانه یا ماء الخیار یا سکنجبین ساده یا ماء الرائب هر کدام که باشد
ده درم بشکر سفید ده درم بدهند و غذا مزوره آب انار ترش یا آب غوره بمغز بادام و اسفاناخ و کدو سازند و قرص کافور یک مثقال بماء الرائب
بست مثقال ایشان را نافع بود **طبری** گوید که علاج نوع دموی بفصد و اخراج خون بحسب قوت کنند و ماء الشعیر و سکنجبین ساده
بنوشند و اقتصار بر مزورات معمول بآب غوره و آب سیب ترش و سرکه و کاهو و کاسنی و اسفاناخ و مانند آن نمایند و اگر زوال او
دشوار گردد و قوت اطاعت کند حل طبیعت باین مطبوخ کنند بگیرند هلیله زرد منقی بست درم آلو سی عدد عناب پنجاه عدد تمر هندی
منقی از لیف و حب سی درم ترنجبین مثل او تخم کشوث تخم کاسنی برگ عنب الثعلب کشنیز خشک توت سیاه خشک کرده هر واحد
پنج درم همه را جوشانیده صاف نموده یکصد درم گرفته هفت درم فلوس خیارشنبر مالیده باز دیگر صاف کرده نیم دانگ انطاکی مشوی
انداخته نیمگرم بنوشند و اگر از این تدبیر زائل نشود و قاروره حاد باشد سفوف کافور بخورانند نسخه آن بگیرند تخم کاسنی تخم کشوث

تخم خرفه هر واحد سه درم مغز تخم خیار مغز تخم بادرنگ هر واحد پنج درم نشاسته کتیرا صمغ عربی هر واحد یکدرم پنج گانه آن جشیشهٔ سفید رنگ ست
سه درم مازوی سبز یکدرم کافور سه طسوج کوفته بیخته سفوف سازند واگر قرص بندند بهتر بود و هر روز سه درم با دو او قیه سکنجبین ساده
بخورند و غذا که مذکور شد تناول نمایند پس هرگاه قاروره او بحالت طبیعی عود کند و شری زائل نشود آب کاسنی و آب عنب الثعلب
و آب کشنیز سبز و آب انار میخوش گرفته پست جو یا آرد آن یک شبانه روز دران ترکرده بر هم زنند تا لزوجت دران پیدا شود بر همه
بدن ضماد نمایند و هرگاه که خشک شود اعادهٔ او کنند و یک شبانه روز این عمل کنند بعد ازان در حمام داخل شوند و اگر باین تدبیر زائل نگردد
سرکه بگلاب و روغن گل در حمام بمالند که ازین ضرور زائل شود و از طلای عجیب این نوع که بعد تنقیه بعمل آرند اینست که در آب برگ بید
و آب برگ بنفشه قدری صندل و بوشش حل کرده بکار برند این فی الفور یا در یکروز ازالهٔ آن نماید و گاهی درین نوع نقوع مذکور در علاج
صداع حار نوشانیده میشود **خضر** مینویسید که علاجش فصد و اسهال صفرا برفق بمثل نقوع مسهل یا آب انارین بهلیله سهت و استعمال
نقوع حلو و حامض و تغذیه بمزورهٔ انار دانه و سماق و ملوخیه و خرفه فرمایند و در طعام و نقوعات کشنیز خشک زیاده کنند و استاد من امر
میکرد بنوشیدن شیرهٔ تخم خرفه و تخم خیار هر واحد سه درم شمار یکدرم در آب بر آورده شیرین کرده **گیلانی** گوید که عنب الثعلب تنها
یا با کشنیز تر بران نهند و یا مویز با تخم بکوبند و بر خرقه مالیده بران نهند و باید که از اخذ اشیای حریفه و حامضه و مالحه و از حمامات و آفتاب
و گرمی آتش پرهیز کنند و بر بدن او نشاستهٔ عصفری طلا نمایند و برگ زیتون با آب خوب بجوشانند و سرد کرده بر بدن نطول سازند
و اگر مریض را این دوا بخورانند نفع دهد بگیرند پودینهٔ نهری و حمیز هر واحد دو درم طباشیر گل سرخ هر واحد نیم درم کافور یک قیراط کوفته
باب انار ترش یا باب خیار بدهند و گلاب و روغن گل بعصارهٔ کرفس و کشنیز تر بمالند و تسکین لهیب بنقوع سماق یا تمر هندی یا شربت
حصرم یا آب انار ترش یا دوغ ترش نموده فصد کنند و خون بمقدار معتدل بر آرند و اگر مع ذلک مرض در تزید باشد و قوت قوی بود
فصد از دست دیگر بگیرند و خون مقدار کثیر بر آرند اگر قوت مساعدت کند و ماء الشعیر باب انار چاشنی دار بدهند و غذای مناسب
وقت شام دهند و بگلاب سرد کرده و صندلین و آب کاسنی و کشنیز و آب خرفه و آب حی العالم و آب کاهو و آب عنب الثعلب و کاکنج
همه یا هر چه ازینها حاضر باشد طلا کنند و تدبیر مبرد و مرطب لازم گیرند مثل ماء الشعیر و غیره و حریرهٔ معمول از آب سبوس گندم و شکر و روغن
بادام و مانند آن دهند و تلیین طبیعت بماء الفواکه و ترنجبین بماء الشعیر کنند و اگر بعد از فصد عود کند حب صبر بخورانند و مداومت بر ماء الشعیر
مرکب با آلو یا شربت بنفشه یا ماء الفواکه بترنجبین نمایند اگر طبیعت قبض باشد و غذا مزورهٔ معمول از تمر هندی یا آلو یا زرد آلو و سماق و غوره
سازند **انطاکی** گوید که علاج دموی بعد فصد شرب ماء الشعیر و تمر هندی بشربت انار و شربت ورد و شربت بنفشه سهت و طلا باطیان
و آنچه در علاج نار فارسی بیاید و در خواص آمده که صاحب شرا چون جوخ احمر بر بدن خود بپوشد صحت یابد و کذا الباس حایض و کسیکه
غسل کند بآبیکه آفتاب او را ندیده باشد از شرا شفا یابد و چون سماق بجوشانند و بعسل آمیخته بر شرا طلا کنند آنرا ابرد **مؤلف** اقتباس مینموید
که در شرا که از انجذاب خلط حاد خونی یا صفراوی باشد اول فصد سبقت اقدام کنند و مطفیات خون و مسهلات صفرا بکار برند بعده این عرق
مصفی خون دهند برگ شاهتره نیم آثار عنب الثعلب برادهٔ شیشم گل سرخ برادهٔ آبنوس گل نیلوفر هر یک پاو آثار صندل سفید تخم کاسنی
عناب کلان افتیمون تخم بادرنجبویه هر یک نیم پاو شب در آب تر نموده صبح پنج شیشه عرق کشند شربتی از نه توله تا بست و پنج توله
و بدانند که در مرض تفتیح مسام و عرق آوردن بحمام بسیار مفید ست و این چنان بود که از برگ شاهتره و برگ گز بر اخگر انداخته بخور گیرند
و از چادر بدن را بپوشند سوای رو و همچنین بخور خاکشی و کذا بخور چوب گلاب و همچنین غسل کردن بآبیکه دران نانخواه و برگ شاهتره و گل
کنار و سبوس گندم و نمک طعام هر یک یکمشت جوشانیده باشند و مالیدن خاکشی سوده در روغن گل عظیم الاثر و مجرب ست و همچنین

غسل آب بیکه دران سبوس گندم دو قبضه و خاکشی یک قبضه و نمک طعام نیم قبضه پخته باشند و ماء الجبن نفع کثیر دارد

علاج شری بلغمی

گلقند و سکنجبین هر دو ممزوج نموده همراه گلاب و عرق عنب الثعلب خورند و در حمام روند و آرد جو و تخم کرفس و سرکه بمالند و یا نمک و میده بر بدن بمالند و از شکر و اجواین تبخیر کنند و تنقیهٔ بلغم نمایند و یا سکنجبین ساده دو توله بعرق شاهتره و عرق عنب الثعلب و عرق بادیان هر یک پنج توله حل کرده خاکشی شش ماشه پاشیده بنوشند و عود و عنب الثعلب هر یک دو ماشه کشنیز خشک سه ماشه بر اخگر گذاشته دود آن بر بدن گیرند و نانخواه دگیر و در سرکه سوده مالیدن نافع بود و گویند که ضماد بادام تلخ سوده در شراب کهنه آمیخته و کذا قنبیل و کذا ابهل و کذا انجیر خام سوده بنمک و سرکه آمیخته و کذا آب برگ انجیر و کذا آب گندنا و ششم حصهٔ آن نمک و کذا اقاقیا و عصفر و میعهٔ سائله مساوی باب بادیان سرشته و کذا برگ سعد تازه و کذا مرداسنگ یکجزو گوگرد نصف جزو بسرکه و روغن گل سوده و کذا سیر و نمک و کذا فلفل و نمک باب کرنب سرشته و کذا زرنیخ سرخ بروغن گل مخلوط کرده و کذا کندر ساییده بزیت آمیخته و شرب کبابهٔ چینی یکدرم سوده باسه درم شکر و شرب و ضماد اشق باب حل کرده و کذا مرزنجوش پنج درم و کذا کرنب و کذا اتودری هر واحد نافع ست و در بیاض استاد مرحوم مرقوم ست که پهٹکری در آب ساییده گرم کرده بر بدن مالند و شکر در آب جوش خفیف داده خاکشی پاشیده بنوشند و آبهل هفت عدد باب نیمگرم خوردن مجربست و تخم شبت قریب آنست و حلتیت عجیب ست و زیرهٔ سیاه سالم و کذا فلفل کوفته باب سفید و بخور زردچوب نیز نافع و کذا آشیزه تخم قرطم دو توله باب ساییده خوردن و بعده باب گرم غسل کردن فوراً زائل میکند و مجربست لیکن عند امتلا تنقیه ضرور و سبوس اجواین بسرکه ساییده و کذا حب السمنه دگیر و مالیدن نافع و مالش عاقرقرحا سوده بروغن کنجد آمیخته مجرب و این حب از بیاض والد ماجد منقول و مفید و معمول گیرو سوزینقی زنجبیل نمک سیاه هر یک هفت ماشه بقدر کنار صحرائی حب بندند هشت عدد و یکی بیندازند و از هفت حب باقی هر روز نهار یکحب باب فرو برند و این ضماد نافع ست مغز بادام تلخ بورهٔ ارمنی تخم ترب ساییده بلعاب حلبه آمیخته بعد از تکمید باب گرم یا بعد خروج از حمام طلا نمایند **اقوال اکابر** مسیحی گوید که اگر از بلغم شور باشد آب جوز السرو رطب بمقدار یکه در قول شیخ بیاید با صبر بخورند و یا تخم فنجنکشت سه درم بلبن حامض خورند و یا بگیرند پودینه دو درم طباشیر گل سرخ هر واحد نیم درم و باب انار ترش بدهند و یا سماق را در آب ترکنند و از نقوع او سه اوقیه گرفته دران یکدرم ابهل سوده آمیخته بنوشند و یا خشت نو در آب ترکنند و آب او صاف کرده مقدار چهار اوقیه از ان با یکدرم کبابه سوده بنوشند **شیخ الرئیس** مینویسد که اگر خلط بورقی باشد تنقیهٔ بدن کنند بهلیله که نصف وزن او تربد باشد شربتی سه درم و آب جوز السرو تر یک اوقیه با یکدرم صبر بدهند و عصفر ساییده بسرکهٔ ترش بزنند و سه درم بدهند و آب مغره و یا خشت نو در آب ترکرده بنوشانند **ایلاقی** و جرجانی گویند آنرا که علامتهای بلغمی ظاهر بود دهم اولاً اندک خون کم کنند بعده تنقیهٔ بلغم باین دوا نمایند پوست هلیلهٔ زرد دو درم تربد سفید یک مثقال زنجبیل دو دانگ سقمونیا انیسون کتیرا هر واحد یکدانگ باب کرفس حبها سازند این یک شربت بود و هر صبح ده درم گلقند عسلی یا ده درم سکنجبین ساده سرشته بدهند و اگر گلشکر با نیم درم انیسون دهند روا بود و حمام و عرق آوردن و مسام کشادن هر دو نوع را سود دارد و سه درم تخم فنجنکشت کوفته بیخته با سه اوقیه شیر تازه بدهند **سعید** گوید که اگر شری سفید باشد جلنجبین و سکنجبین عسلی بخورند و اسهال با ایارج آورند و باید که کبابه نیم مثقال و دو اوقیه سکنجبین خورند و غذا مسخن بدن مثل قلایا و مطنجنات سازند و بر نهار در حمام بنشینند **ابن الیاس** گوید که اگر حدوث شری از بلغم بورقی باشد هر صبح سکنجبین عسلی ده درم بدهند و یا بگیرند بادیان و اصل السوس هر واحد سه درم و با شکر سفید ده درم جوش داده بنوشند و تنقیهٔ بدن بمطبوخ هلیلهٔ مقوی تبرید کنند و مالش بدن باسپغول و آب کرفس نمایند **طبری** گوید که علاج نوع رطوبی از شری حل طبیعت مریض ست باین حب اگر قارورهٔ او سفید باشد بگیرند مصطکی یکدرم سنبل الطیب

غاریقون تربد گل سرخ رب السوس هر یک دو دانگ شحم حنظل سه درم افسنتین دو ثلث درم افتیمون نیم درم همه را با یک ساییده در سکنجبین سرشته
حب سازند شربتی ازان سه درم و ثلث و دو شربت ازان بخورند و بشرب سکنجبین بزوری امر کنند اگر بلد و فصل مانع ازان نباشد و امر بدخول حمام
در هر روز دو مرتبه و بخاییدن مصطکی و انداختن آب دهن نمایند و از اغذیه بر مزورات معمول بسرکه و شکر اقتصار ورزند و اگر باین طریق زائل نشود
و بقاروره سفید و قوت قوی باشد مطبوخ افتیمون بنوشانند و هر شب وقت خواب دو دانگ فصه ایارج فیقرا بخورانند و اگر باین دوا نیز زائل نگردد
این نقوع صبر بیاشامند بگیرند صبر سقوطری سی درم گل سرخ ده درم مصطکی پنج درم مامیران چینی سه درم همه را در ظرف چینی کرده بران آب کاسنی
مروق بمقداری که آنرا بپوشاند انداخته دو روز در آفتاب بدارند پس هر روز صد درم ازان با سه درم روغن بادام تلخ بنوشند و اگر مریض را بواسیر باشد
درین نقوع قدری مقل داخل کنند و تکمید مقعد او بروغن گل نیمگرم کنند و این بهفت روز بنوشند و غذا دران ایام مزورات شیرین با روغن بادام
مفرط باشد و اگر باین تدبیر زائل نشود این سفوف کیابه دهند **نسخه آن** بگیرند کبابه سه درم مازو سبز دو درم و بیخ مذکور در نوع اول چهار درم
تخم انجره پنج درم گل سرخ سه درم همه را ساییده سه درم بر نهار بخورند و بالایش بست درم سکنجبین بزوری بنوشند و استعمال هلیله مربی درین علت
نافعست پس اگر چیزی ازان ماند در حمات کبریتی بنشانند و آب آن بنوشانند و آب ریحان که دران بادام تلخ و آرد ترمس شامی و برگ آزاد درخت
پخته باشند تا آنکه غلیظ گردد بر مواضعیکه باقی مانده باشد طلا نمایند بعد ازان امر بدخول حمام و دلک بسبوس گندم و تخم خربزه کوفته و مغز او اگر
فصل او باشد باید کرد و از عجائب تجربه درین نوع که در یکروز زائل میکند تخم آزاد درخت سوده طلا کردنست و این مجربست دران شائبه کذب
نیست و دیدم اطبای شام را که همه باین دوا درین نوع امر میکردند و تجربه آن کردم و نیک یافتم و هر گاه ازین هر دو نوع شری نوعی ثالث مرکب گردد از
رنگ و صورت او ظاهر شود ازین هر دو علاج برای او علاج ترکیب دهند و دران تلطف نمایند و دیدم شخصی را که شرای دموی عارض شده و چیزی
شبیه بعرق بد بو ازان ترشح میکرد و دانستم که این از بقیه خلط محدث مرض ست که اندک اندک منحل میشود پس تلطیف تدبیر او کردم و لزوم
حمام نمودم و ازان پاک شد و دیدم که امر شری بجرب سودی گردید و مکث او طول کرد و بغسل کردن در چشمه کبریتی زائل شد **گیلانی**
و مجوسی مینویسند که سکنجبین عسلی دو اوقیه با آمله نیم مثقال تا یکدرم و یا با کبابه نیم مثقال تا یکدرم سوده و یا با یکمثقال پودینه نهری
سوده بدهند و بآب کرفس و سویق شعیر بر بدن طلا کنند و آنچه تجربه کرده شد و در هر نوع موافق آمد اینست پودینه دو درم طباشیر
دو درم گل سرخ نیم درم کافور یک قیراط در آب انار ترش بخورانند و یا ابهل بر نهار بدهند و اگر زائل نشود مطبوخ هلیله و بفواکه بنوشانند و تبرید
و ایارج قوت دهند و اگر نفع نکند ماء الجبن باین سفوف نوشانند **صفت آن** هلیله کابلی هلیله سیاه هر واحد پنج درم تربد سه درم
بادیان و غاریقون هر واحد دو درم همه را ساییده سه درم با نیم رطل ماء الجبن و ده درم شکر سفید بدهند سه روز تا پنج روز و هر روز ماء الجبن
اندک اندک بیفزایند تا بیک رطل رسد **انطاکی** گوید که علاجش بگلقند عسلی و سکنجبین عسلی و تربد و غاریقونست و طلا با آب کرفس و بورق
و کتیرا و طبیخ سبوس و بابونه و کاه گندم و کشنیز و کرنب اکلا و طلاء مجربست و در بلغمی بزیت و عسل و کذا گندنا و حی العالم و آب قصب
طلا کنند **مصنف خلاصه** و غیره مینویسند که سکنجبین عنصلی بنوشند و غذا بغیر فتق دهند و اندکی گرسنگی کشیدن مناسب بود و حب الشفا
بالای طعام بسیار نافع آید و اگر با شرا غثیان بود بآب گرم و غیره مدد کنند تا قی تمام کرده شود و بعده طبع را نرم باید داشت و در جمله احوال نرم داشتن
طبع اولی بود و عورتی باستعمال اضمده قابضه بر کمرگاه بقایای حیض را پیش از پاک شدن منع کرد و روزه گرفت بعد یکروز این مرض پیدا شد
اول رواوع از خارج بدن بکار برد پس مسهل صفرا و بلغم خورد اندک نفع کرد لیکن مرض باقی بود هر گاه سردی و ترشی خوردی زیاده تر شدی و ماست
سخت مضرت کردی و هر گاه طبع نرم گردیدی بهتر شدی ناگاه پیش از عادت باز حیض او گشود و بآن صحت یافت و طوائفی نیز بهچنین کرده ماء الجبن
هم سود مند نشده و تا یکسال العقباس حیض و شری میداشت و در هر روز و شب هفت هشت نوبت شرا پیدا آمدی حکیم بایزید مرحوم اول فصد صافن

کردند و چندان خون گرفتند که بغشی انجامید بعده مطبوخ پوست خیارشنبر که در علاج احتباس طمث گذشت نوشانیدند و بخور از برگ گز و گل فنجنکشت و برگ داودی داشته و خاکستر هر واحد یکمشت در ظرفی گلی جوش کرده هر روز و شب هفت هشت نوبت دادند و غذا شوربای لوبیا و ابو فضل بنان روغن مقرر نمودند و غسل بمطبوخ برگ فنجنکشت و خرزهره و گز و سنبل الطیب هر یک دو قبضه و حمول از حب توتیای حلوینجان کردند روز دوازدهم حیض گشود و خون بسیار آمد و غشی افتاد بعد بستن اطراف و پستان خون موقوف شد و بهوش آمد و صحت یافت و ایضاً نوشته اند که غسل کردن بآبیکه دران برگ فنجنکشت و بزر البنج و برگ گز هر واحد یک قبضه یا افسنتین و افتیمون هندی و سداب یک سیر ده جوشانیده باشند و کذا بیخ سرکنده و کذا برگ نیم هرگز در بلغمی و سوداوی مجرب است

علاج شرای سوداوی

اگر مانعی نباشد فصد کنند و بعد نضج از منضج سودا بمسهل سودا یا بمطبوخ افتیمون یا شاهتره اهلیلجی علوینجان و حب افتیمون تنقیه کنند و ماء الجبن نوشانند و اطریفل شاهتره و افتیمون علوینجانی با عرق چوب چینی دهند و اگر ازین تدبیر رفع نگردد چوب چینی خورانند و مرد آتشکی را این نوع شرا عارض شد و مقدور ماء الجبن نداشت بمداومت سفوف مبارک مخرج سودا امر کردم و از ان نجات یافت و عرق گل نیب مرکب نیز درین باب مجرب است و در بیاض استادم مرحوم نوشته که در شرای یابس هر روز دو سه مرتبه در آب گرم یا طبیخ ادویه مناسبه نیمگرم بنشانند و نقوع عناب و آلو و کشنیز و شاهتره با سکنجبین اثر تمام دارد اگر علی الدوام بنوشند و هر گرا اکثر اتفاق این مرض افتد فصد و اسهال مکرر باید کرد و از محرکات ماده اجتناب لازم دارند و حکیم شریف خان مینویسند که گاهی شرا در غایت ندرت از سودا حادث شود و چون بگیرند تخم مرو نکیدرم تا یکمثقال در باریک سائیده بران اندک اندک آب بریزند و لعاب او برارند و بران اندک روغن یاسمین چکانیده بنوشانند سه روز فرو برند شرای سوداوی را زائل کند و گویند که مجرب است و از ادویه لائقه درین مرض ماء الجبن با ادویه مناسبه است و آب شاهتره مروق و آب کاسنی مروق با تراکیب مناسبه و آب برگ نیب و باوسات چوب چینی و تراکیب اینها

نمله

بقول شیخ یک بثره یا بثور صفراویست که حوالی خود اندک ورم پیدا کند و ساعی و متجاوز از مکان خود باشد و گاهی قرحه گردد و پوست را اندکی بخورد جهت تیزی و سوختگی مادهٔ صفراوی آن و گاهی تحلیل شود بی آنکه ریش گردد از جهت قلت رداءت و رقت ماده و قوت طبیعت و رنگ نمله مائل بزردی بود و با حدت و التهاب باشد مع قوام تولولی مستدیر و بیخ آن در اکثر عریض باشد مگر قسمی باز ان که فرو خوردن مانند بیخ او باریک تر از سر او بود گویا که معلق ست و در هر نمله مثل گزیدن مورچه محسوس میگردد و بالجمله ورم جلدی ساعی که غائر نباشد آن نمله بود لیکن بعضی از ان جا و رسی ست و بعضی اکاله و چون قرحه گردد متعفن شود و باسم تعفن مخصوص گردد و ایضاً بقول شیخ بثور صفراوی اگر از صفرا بسیار لطیف حاد حریف در داخل جلد محتبس نشود حادث گردد از ان نمله تولد کند پس اگر لطیف تر و رقیق تر و حاد تر باشد از ان نمله ساعیه حادث شود و این زیر جلد بود و اگر ماده ردی تر و غلیظ تر باشد چنانکه دم حاد محترق یا صفرای سوخته آمیز نملهٔ اکاله حادث گردد و این جلد را بخورد و در لحم غائر شود و قرحه اندازد و جرجانی گوید که نمله بثور خرد بود و بتدریج بیکدیگر نزدیک و با هم پیوسته گردد و جای بسیار از حوالی خویش فرا گیرد و با سوزش و خارش باشد و ملمس گرم بود و سوزش او مثل سوزش گزیدن مورچه بود و لهذا مسمی بنمله شده و بعضی گفته اند که نمله روان و ساعی باز مکانی بمکان دیگر میباشد همچون روانی مورچه و از ینجاست که او را نمله گویند و گاهی عقب او تپ و تشنگی شدید پدید آید و اکثر بثراتی که بر جلد پدید آید دهن باز شود و متقرح گردد و غائر زیاده نباشد و از خارش و سوزش خالی نبود و آنرا از نمله شمرده اند و ساعیه نیز گویند و نمله دو گونه است یکی آنکه مادهٔ او صفرای خالص بود و آنرا نملهٔ ساذج گویند و این در ظاهر جلد ساعی میباشد فقط دوم آنکه مادهٔ او صفرای محترق حاد مختلط با ذکر خون حاد محترق باشد و آنرا نملهٔ متاکله خوانند پس سوزش جلد و زردی رنگ آن علامت نملهٔ ساذج است و سرخی رنگ و خارش و سرعت تقرح و آنکه در ظاهر و باطن جلد ساعی باشد نشان نملهٔ متاکله بود و انطاکی گوید که نمله بثور ست و ظاهر آنست که از لطیف صفرای حاد افتد که حرارت آنرا دفع کند پس گاهی کثرت پذیرد و بحسب ماده و گاهی تجاوز کند و منتقل گردد و آنرا ساعیه نامند و لابد ست که متقرح شود و گاهی مستدیر شود و آنرا جاورسیه گویند و گاهی پخته شود چنانکه آب زرد آید و آنرا مطلبه خوانند و عوام السنه گریه چند سند مثل شود و آنکه از ان دیگر قرح کند آنرا عیون متعدد باشد و ایل زرد و آنرا خلیه نامند بجهت مشابهت بمحل آن حیوان زمین علاج در نملهٔ ساذج تنقیه صفرا کنند بعده اطلیه

مبردهٔ مجففه مثل ماميثا و صندل و اقاقیا و سوت در آب کاسنی سبز و آب عنب الثعلب ضماد کنند و اگر ماده شدید الحدت تا آکل باشد بعد تنقیه بمطبوخ هلیله و تمر هندی حتی الی آن بطلای وطلای خاتم
وطلا کردن گل ارمنی و سوت و کافور و سفیدهٔ تخم مرغ مفید بود و بعد از مسهل اگر حاجت باشد فصد کنند و درینجا ادویهٔ قوی التجفیف استعمال باید کرد و تدارک جراحت بمرهم سفیداب فرنجی
ذکر بعض ادویهٔ نافع نمله گویند که ضماد جوز السرو یا برگ او با آرد جو و کذا نمک طعام و بندقهای خشک با سرکه و کذا آب کشنیز سبز تنها و با نان گندم و یا آرد جو و کذا حضض بگلاب
و کذا آب عنب الثعلب بسفیداب و روغن گل و یا با پست جو و کذا وسمه و کذا آب برگ مورد بروغن گل و شراب و کذا مورد خشک سوده با آب و زیت انفاق و روغن گل آمیخته
و کذا خاکستر بید بسرکه و کذا برگ خلاف و کذا اقاقیا و قطار با آب کشنیز سبز و کذا روغن گندم و کذا مازو بسرکه سوده و کذا انجیر بسرکه و نمک و کذا اسپغول بسرکه و روغن گل و کذا
بستان افروز بسرکه و کذا حجر البقر با آب کاسنی و کذا پشک بز سوخته بسرکه سرشته و کذا آب سداب و سفیداب و سرکه و روغن گل و کذا زعفران و پوست درخت توت و کذا عدس
مقشر با کلیل الملک و عسل و پوست انار با آب پخته و کذا موم زرد و روغن گل و شراب و ضماد حی العالم صغیر و کذا خولان و کذا آب عصی الراعی و اکل و ضماد خبازی و غسل نمله
بنمک و سرکه بمرات هر واحد نمله را سود مند ست و ضماد کما فیطوس بعسل و کذا آب کرنب و زیتون بری و کذا پوست درخت توت و زفت رطب و کذا سبوس گندم با یک
سوده و زفت رطب و کذا پوست درخت صنوبر کبار با قلقند سوده و کذا موی انسان سوخته بسرکه و کذا ضماد و اکل سرکه هر واحد نمله را از سعی باز میدارد **اقوال حکما**
مسیحی گوید در نمله سعی میکند و آن نمله است محتاج بود از جهت حدوث او از سبب حار اعنی مرهٔ صفرا بسوی اشیای مبرده و محتاج نبود بسوی اشیای مرطب اگرچه مادهٔ
او یابس ست و ما چون معالجهٔ این مرض مکرر باشیای مبرد و مرطب کردیم فائده نکرد بسبب صعوبت علت بران قهر مرض سبب بجهت شدت و قوت او حتی که بر تحقیق
او قادر نشد آنرا ترک نمودیم و در علاج او اشیای مسخن و مجفف استعمال کردیم چنانچه مقتضی بحسب سبب ست ترک نمودیم اصلا پس اگر این نیز نجات نبخشید و مرض آنرا مقهور
گردانید باستعمال اشیائی که در غایت تسخین و تجفیف ست مثل زرنیخ و قلقطار مائل شدیم و اگر ازین هم فلاح حاصل نشد و مرض آنرا مقهور ساخت مبادرت بعلاج چیزیکه در غایت
حرارت و یبوست بالفعل بود و آن آتش ست مرکردیم و آن موضع را بدان داغ نمودیم و نمله سه قسم ست دو نوع ازان در ظاهر جلد حادث شوند و آن نمله بسیطه و نمله جاورسیه
و سوم نمله متاکله ست و آن آنست که در جلد غائر شود و گوشت را بخورد و باید که معالجهٔ هر دو قسم اول با دویهٔ قلیل التجفیف کنند و علاج قسم آکال مختلف بود بحسب کمیت ابتدای او ام
که در ابتدا ست باید که موضع او بطلای مبرده مجفف طلا کنند لیکن لازم نیست که در تجفیف و تبرید قوی باشد و طلا بعقید انگور یا بشراب مائی که دران اندک قبض باشد حل کنند
وضماد از چوب انگور و علیق و بارتنگ باشد و بعد ازان باشیائیکه در تجفیف شدید باشند ضماد کنند مثل ضمادیکه دران با وجود ادویهٔ مذکوره عسل یا عدس یا پست جو داخل بود
و یا ضماد مرکب از پوست انار و سماق و شراب و پست جو پس اگر مکث نمله طول کشد اشیائیکه در تجفیف شدید تر باشند استعمال نمایند و در سرکه که تیزی او اندک تا شکسته باشد
یا بشراب قابض حل کنند و آن نمله که در ظاهر جلد باشد علاج او در ابتدای او باشیای معتدل التجفیف مثل ماميثا با آب که انخته باید کرد و اگر فائده نکند باید که آنرا در سرکه یا با آب
عنب الثعلب یا با آب بارتنگ حل کنند شیخ میفرماید که در علاج نمله اگر استفراغ خلط بحسب واجب نکنند بلکه علاج قروح نمایند بحیثیکه آنرا به کند از موضع دیگر قریب و یا از نفس
آن موضع عود نماید و همواره جلد را تبدیح بخورد و ما را ایجنین بسقمونیا و استفراغ مادهٔ نمله نافع ست اما طریقیکه بدان معالجهٔ نمله کنند آنست که در نملهٔ آکال از مرطباتی که در حمره استعمال
میکنند اجتناب نمایند و در ابتدای او مثل کاهو و حی العالم و نیلوفر و طحلب و خرفه استعمال نکنند بلکه اگر ضرورت بود مثل عنب الثعلب خصوصا خشک سوده بکار برند زیرا که
دران تجفیف ست و مثل بارتنگ و علیق و عدس بعد ازان و پست جو و پوست انار و شاخ انگور پس اگر بران خوف تاکل و تقرح باشد یا این مبردات چیزی از عسل و یا
آن یا دقاق کندر بسرکه استعمال کنند و آبیکه از چوب انگور رطب بخ دسوختن آن سیلان کند نیکو ست و پشک بز بعسل و یا سرگین گاو بسرکه و چون تاکل و تقرح ظاهر شود اقراص
اندرون بشراب قابض یا سرکهٔ ممزوج با آب یا عصارهٔ قثاء الحمار و نمک و زهرهٔ بز نر و سداب و نطرون یا فلفل یا نطرون ببول طفل استعمال نمایند **صاحب کامل**
گوید که چون حدوث نمله از مرهٔ صفرا میباشد لهذا در علاج او احتیاج بشرب دوای مسهل صفرا مثل طبیخ فواکه مقوی بسقمونیا و یا آب لبلاب بفلوس خیارشنبر یا آب هلیله
و تمر هندی میشود و بعده بران اشیای مبردهٔ مجففه طلا کنند و بحسب سبب محدث این مرض که آن مرهٔ صفرا است واجب آنست که علاج باشیای بارد رطب باشد
لیکن چون نمله قرحه ست و قرحه محتاج بدوای مجفف او بود بسبب رطوبتی که دران میباشد لهذا مقاومت سبب محدث مرض ترک کرده شد و بسوی مرض قصد
کرده شد و ازین جهت واجب بود که طلا با دویهٔ مجففه استعمال کرده شود الا آنکه ادویهٔ که در نمله حادث در ظاهر جلد استعمال کنند در تجفیف کمتر بغیر لذع باشند

مثل شیاف مامیثا و اقاقیا و حضض با آب کاسنی و آب عصی الراعی آمیخته و عدس مطبوخ مسحوق بگلاب یا بگیرند گل قبرسی و ارمنی و قیمولیا هر واحد یک جزو اقاقیا نیم جزو و همه را
در آب شاخ خرفه یا آب عنب الثعلب یا با آب بارتنگ آمیزند و اما نوع دوم نمله که آن نمله متاکله است باید که در آن ادویه در تجفیف قوی تر باشند مثل قیمولیا بسرکه و گلاب
استعمال کنند و یا موی سوخته طلا نمایند پس اگر این ادویه بحاجت کفایت نکند و مکث او طول کشد باید که بقرص معروف باندرون طلا کنند و نسخه آن در علاج جدری در قول
ممدوح الیه مسطور شد باید که آنرا خشک کرده وقت حاجت باریک سوده بجزء پخته بگلاب آمیزند حتی که مثل چرک حمام گردد بر موضع طلا نمایند **صفت مرهم** نافع نمله متاکله و سائر قروح متآکله
بتجفیف بگیرند مازوی خام یک جزو مورد خشک یک جزو باریک سائیده در روغن گل که در آن موم مقدار ثلث او گداخته باشند بیامیزند تا مرهم گردد بر موضع طلا نمایند و اگر در آن برگ آس
یک جزو افزایند بهتر باشد **نوع دیگر** بگیرند مرداسنگ و زردچوبه هر واحد یک جزو مازو نیم جزو گلنار زراوند قنبیل هر واحد یک جزو همه را باریک سائیده موم در روغن گل گداخته آمیزند تا مرهم
شود و بر نمله طلا کنند **ابن الیاس** گوید که هر صبح جلاب از تمر هندی و شکر سفید و ترنجبین هر واحد ده درم بنوشند و یا بگیرند عناب آلو سیاه هر واحد بیست عدد و شکر و ترنجبین هر واحد
ده درم و یا بگیرند تخم کاسنی و نیلوفر هر واحد سه درم با شکر سفید ده درم و غذا ماء الشعیر سازند بعد از آن تلیین طبیعت بمطبوخ فواکه با شیرخشت و ترنجبین یا با فلوس خیارشنبر
کنند و یا بگیرند هلیله زرد و تمر هندی و آلو بخارا و شیرخشت و ترنجبین مقوی بسقمونیا و بنوشند بعد از آن اطلیه مبرده مجففه استعمال کنند و در اطلیه او از مبردات اجتناب نمایند
زیرا که قروح است بارتنگ و علیق و عدس و اقاقیا و صندل و حضض با آب کاسنی یا با آب عصی الراعی طلا کنند و یا بگیرند گل ارمنی و گل قیمولیا هر واحد سه درم اقاقیا و صندلین هر واحد
یک نیم درم و همه را باریک سائیده با آب بارتنگ و آب خرفه بسرشند و علاج نوع متاکل آن بمجففات قوی التجفیف نمایند مثل قیمولیا و گل سرخ هر واحد سه درم
کوفته بیخته با آب عصی الراعی یا گلاب سرشته طلا کنند و اگر متمادی و مزمن گردد و این دوا نفع نکند بقرص اندروخون و طلای سرد طلا نمایند **طبری** گوید که علاج نمله و جاورسی
واحد است غیر آنکه عنایت بنمله اوجب است که مؤکدتر باشد و عمده در علاج فصد است و استفراغ باین مطبوخ اگر قوت اطاعت کند و قوانین اطلاق آن نماید پوست
هلیله زرد بیست درم تمر هندی از لیف و تخم او پاک کرده بیست درم آلو سیاه سی عدد کشنیز خشک [illegible] عنب الثعلب یک قبضه کبیر عناب سی عدد توت سیاه خشک کف
ترنجبین از خار پاک کرده پانزده درم تخم کاسنی و کشوث هر واحد پنج درم همه را حسب الواجب بپزند و صاف کرده وزن سه طسوج سقمونیای مشوی در آن حل کنند
و من سقمونیا را در آن داخل نمیکنم و از این شربت یاد و بنوشند و لزوم شرب ماء الشعیر سکنجبین ساده کنند اگر معده او متحمل شرب آن باشد و الا سکنجبین با آب کاسنی و آب عنب الثعلب
دهند و اگر معده او متحمل این هم نباشد آب عنب الثعلب بشربت سیب و گلاب بدهند و در معالجه او طریق تطفیه حتی الامکان بغیر آنکه معده او ضعیف گردد سلوک نمایند و برای
این شربتی است که اهل حران آنرا ترکیب داده و استعمال نموده اند و آن تاثیر نیک دارد بگیرند آب ریباس و آب غوره و آب توت سیاه و سرکه کهنه هر واحد صد درم و در آن پوست
بیخ کاسنی و بیخ عنب الثعلب و کشوث هر واحد پنج درم بجوشانند تا مهرا گردد و از ثفل صاف کرده شکر طبرزد یک نیم چند آن آب اندازند و بقوام شربت آرند و جای
تطفیه در این اندک کافور افزوده و چیزیکه درین مرض بدان طلا نمایند اینست که بگیرند گل ارمنی و صندل سفید و گل سرخ و جلنار و با آب عنب الثعلب حل کرده طلا کنند
و گاهی با آب عنب الثعلب تنها طلا کرده میشود و حنین ابن اسحق طلائی برای حمره و نمله تالیف نموده و مسیحی بتر و ساخته و تجربه کرده شد و نیک یافتم گل ارمنی و صندلین و بوشن و شیاف
مامیثا و تخم کاسنی و در آن طباشیر و کافور و حضض افزوده و متاخرین در آن اندکی افیون زیاده کرده اند و من افیون را در آن داخل نمیکنم این همه را بسایند و در آب عنب الثعلب
سرشته بنادق دراز مثل نرد باریک سر و از اسفل پهن سازند و باین شکل هر آن میسازند که در سائیدن آسان باشد با آب عنب الثعلب و گلاب بسیار اندک سرکه غیر کهنه بسایند
و بر نمله و حمره طلا کنند و نگذارند که خشک شود و چیزیکه اطبای بصره نمله و حمره را طلا میکنند اینست که برگ عصی الراعی و حی العالم و برگ اسپغول و برگ بارتنگ و برگ بید
میگیرند و باریک سائیده بر آن اندک آرد جو انداخته مخلوط میسازند و بر موضع حمره و نمله طلا میکنند و در یکروز صحت می یابد و تحلیل میشود و بعضی اطبا در معالجه این
مرض بغلطی روغن استعمال میکنند و در صحت او تاخیر میشود و در مدت دراز به میگردد و حمره و نمله را چون التیام میشود اثر آن باقی نمی ماند و اگر بماند در اندک مدت زائل
میگردد و **ایضا** در مقام دیگر نوشته که گاهی حل طبیعت صاحب نمله با آب لبلاب مقوی بسقمونیا کرده میشود و بعده بر موضع آن لزوم این طلا نمایند گل سرخ گلنار گل ارمنی
باندکی سرکه و آب عنب الثعلب حل کرده بکار برند و البته روغن بدان مس ننمایند و شربتی که سابق مذکور شد دائم صاحب حمره و نمله استعمال کند و بعد استفراغ فصد
کنند و فرق در معالجه حمره و نمله اگر قوی باشند همین است که در معالجه حمره ابتدا بفصد کنند پس اسهال آورند و در نمله باسهال ابتدا کنند بعده فصد نمایند **ابن هبة الله** میگوید

که علاج این باستفراغ بدن بود و اگر نمله ساذج باشد بچیزی که اخراج مره صفرا باسهال کند مثل آب تمر هندی و فلوس خیار شنبر و یار الفوا که تنقیه نمایند و بعد اسهال بر عضو ادویه سرد مجففه مثل شیاف مامیثا و اقاقیا و گل ارمنی و طین خام و حضض و آب کاسنی و آب حی العالم و عصی الراعی و گلاب طلا کنند و غذا مزوره آب غوره یا عدس مقشر مطبوخ بسرکه یا کچه مرغ معمول بسرکه سازند و اگر نمله مشوب بخون رقیق باشد علاجش اولا بفصد کنند بعد از آن اسهال از چیزی که اخراج صفرا کند و شرب مبردات و طلا از ادویه مبرده قابضه که مذکور شد در ابتدا نمایند و در آخر ادویه محلله و همچنین علاج معالجه ما شرا نمایند زیرا که از خون حاد صفراوی حادث میشود و اگر نمله متاکله باشد علاجش با دویه که در تجفیف قوتی باشد باید کرد صفت مرهم که نمله متاکله را نفع میکند مازو سبز و مرداسنگ و زرد چوب هر واحد یکجزو گلنار و مورد و عصاره باذرنگ هر واحد دو جزو هیله دو بیرا جمع نموده بموم و روغن آن مرهم سازند جرجانی و ابن نوح و ایلاقی مینویسند که اول تسکین حرارت باید کرد و بمطبوخ هلیله استفراغ صفرا کنند و اگر خون سخت غالب بود و از سرخی و عظم مفرط دریافت گردد اول رگ زنند پس باسهال مشغول شوند و گرد اگرد آن موضع صندل سرخ و فوفل و شیاف مامیثا و سفیداب زیره گل ارمنی هر واحد یکجزو پوست بیخ مرو افیون هر یک نیم جزو همه را باهیده بگلاب سرشته قرص سازند و بوقت حاجت بگلاب سوده طلا کنند و اگر اندکی سرکه آمیزند صواب باشد و بران موضع که ریش گشته باشد مرهم سفیداب طلا کنند و اگر هنوز خارش و سوزش بود و ریش نشده باشد طلای مذکور بر جمیع اعضا طلا کنند هم بر موضع خارش و هم بر گرداگرد آن و هر وقت که بشویند برگ بید در آب جوشانیده بدان آب بشویند و طعام عدس با آب غوره و امثال آن دهند و ترک حرص و اصرار بر سودا باشد انطاکی گوید که علاج نمله فصد و تنقیه و ترک هر چیز شور و شیرین و تیز و ریاضت و اکثار از شرب ماء الشعیر مطبوخ بهلیله زرد و فواکه و تریاق و صبر و مرکباتی که از آن ترکیب یافته باشد و اولا باطیان و کشنیز و ادهان مرخیه طلا کنند تا آنکه التهاب تسکین یابد بعد از آن بمثل خولان و مامیثا و اقاقیا و آنچه در اورام حاره مذکور شده و خاکستر شعر و کرم و برگ قصب سبز و آس و سفیداب و سرکه و در این مزید اختصاص جهت منع سعی و غیره و است و کذا کرنب اکلا و طلاء

جاورسیه

بثور خورد و مستدیر شبیه بابله کوچک کاورس ست که سر او سفید و بیخ او سرخ بود و گاه باشد که با آن ورم و سوزش شدید و سیلان زرداب یا ریو و نجار شود ابتدا کند مثل حب و سبب او صفرا غلیظ تر از ماده نمله ست و کمتر در حرافت و حدت مخلوط با قدری بلغم مائی که در داخل جلد محتبس شود و لین سالی و مشاکل نگردد بخلاف نمله که آن ساعی باشد شیخ و طبری و غیر آنها جاورسیه را از اقسام نمله شمرده اند و جرجانی و ایلاقی گویند که جاورسیه بثوری بود و بسیاری و اندکی و سختی و نرمی آن باندازه ماده بود و بالجمله میل بصلابت دارد و صاحب خلاصة التجارب مینویسد که این موسوم بجاورسیه بجهت مشابهت آن در خوردی و گردی بدانه جاورس شده و رنگ آن از زردی بسیاهی گراید و قوام آن بصلابت مائل بود نسبت بنمله جهت اختلاط ماده صفرا این با بلغم و سودا و هم بدین سبب گرمی ملمس و سوزش و خارش این کمتر بود و تحلیل او دشوار تر از نمله بود علاج فصد کنند و جهت تنقیه صفرا و بلغم مطبوخ هلیله با تربد یا کرده بدهند و پوست انار و گل ارمنی بسرکه و گلاب طلا نمایند و اگر رطوبت بلغمی افزون تر بود و آن از قلت سوزش توان دانست باید که بمجففات قویه طلا فرمایند و این مطبوخ صفرا و رطوبت بلغمی بیرون آرد پوست هلیله زرد و تمر هندی عنب الثعلب تخم کشوث تخم کاسنی از هر یک بقدر حاجت گرفته بجوشانند و صاف کرده بحسب سبب ترنجبین و سقمونیا و تربد یار کرده بدهند و چون علاج آن بعلاج نمله نزدیک ست حسب حاجت از انجا بر گیرند اقوال کامل شیخ میفرماید که جاورسیه مشابه نمله است در علاج لیکن اولی در اسهال این آنست که در مسهل مثل تربد باشد با وجود آنکه اسهال صفرا کند و اگر در آن قوت از افتیمون بود بهتر باشد بعد از آن بگیرند مازو و کزمازج و صندل و پوست انار و گل ارمنی و همه را بسرکه و گلاب بمقدار یکه سوزش بیارد آمیخته بپر مرغ بران لطوخ سازند و شیر تازه در علاج این مرض موافق تر ست و چون از ابتدا تجاوز کند معالجه بمثل سر ماهی شور سوخته بشراب عفص نمایند و قوی تر از این هر گاه احتیاج بتجفیف بلیغ افتد اینست که بگیرند برگ بادروج و بکوبند و در آن قلقدیس داخل کرده استعمال کنند و قوی تر از این زنگار و گوگرد زرد سوخته است از آن لطوخ بشراب یا با آب چوب انگور که وقت سعی خشک برآید باید کرد محمود گوید که علاجش فصد ست و اسهال بچیزی که اخراج صفرا و رطوبات کند و هر صبح جلاب با تخم کاسنی و نیلوفر هر واحد سه درم و آلو سیاه ده عدد و شکر سفید ده درم بنوشند و غذا ماء الشعیر اگر تپ حرارت قوی باشد و اگر ضعیف بود مزوره از آلو کوهی و تمر هندی یا ماش مغز بادام و اسفاناخ و کدو تر بدهند و باقی علاج او مثل علاج نمله است خضر گوید که علاج این فصد و تنقیه بدن بمسهلی که در آن مثل غاریقون و هلیله کابلی و شاهتره سبز و شربت شاهتره سبز و شربت شاهتره مرکب افتد و بعد تنقیه بدن آبیکه در آن مویز و بابونه و بورق جوشانیده باشند بشویند و بعد از سرکه سرشته و آب کاسنی بعد غسل آب کبریتی لطوخ سازند و بگوگرد و کندش و بورق و نمک

طلا نمایند و تلطیف غذا بسیار نکنند بلکه غذا از لحوم لطیفه سازند و همه آنچه در آکله بباید بکار برند و ملازمت حمام نمایند که از انفع اشیا بی برای این مرض ست شریف خان مینویسند که از مجربات والد من سفوف چوب گزست برای اخراج مواد فاسده و محرقه از مثل این امراض که گاهی بعد منضجات مسهلات وگاهی همراه ما الجبن استعمال کرده میشود و معجون عشبه از اخترا من نافع جمیع علل مذکوره است مؤلف اقتباس خلاصه میگوید که تنقیه بمطبوخ افتیمون تن بدین نافع و اگر در ابتدای ظهور بثور نمله یا جاورسیه بر سر هر دانه مقدار عرض آن تیزاب فارو قی نهند و چون خشک شود دیگر نهند و چنان رعایت کنند که تیزاب از غیر سر دانه باطراف آن تجاوز نکند نفع عظیم بخشد تحلیل و منع نیکو کند و غذا در جاورسیه تریاقی چاشنی دار یا ساده باشد

جمره

دانهائیست که بر بدن ظاهر شود متفرق یا مجتمع بهین بسیار سرخ و هر دانه او قطع بزرگ از مکان در گیرد و در گوشت غایص گردد و درد او مثل درد و سوزش نهادن اخگر بر عضو بود و از ان مریض را قلق و بیخوابی شود و گویند که بجهت همین درد و سوزش او مسمی بجمره شده و ماده او ریم نمیگردد بلکه خشک ریشه گشته پوست از ان فرو می آید و سببش صفرای غلیظ شدید الحدة و ردات ست که در ان خون حاد بیامیزد و بقول جرجانی و ایلاقی و بهاء الدین جمره بثور سخت گرم و سوزان با خارش صعب و خورنده بود و هر جا که پدید آید پوست را بسوزاند و بخورد و اندکی بگوشت فرو رود و خشکریشه سیاه بر آرد همچون خشکریشه جاییکه داغ کرده باشند و بدین مناسبت آنرا جمره یعنی آتش پاره نام نهاده اند و رطوبت کمتر دارد و ماده او بسودا مائل بود و گاهی از یک بثره بیش پدید نیاید و گاهی بثور متعدد و متفرق بر آید و ابتدای آن با خارش سخت باشد اندران محل و بزرگی مسطح ظاهر آن اولا مقدار نیم نخود بود یا اندکی بزرگتر و بزرگ آن اقدر نخود بود یا بزرگتر از ان لیکن حوالی آن ورم کند و محل آن چون خورده شود بزرگتر نماید و گاه باشد که هیچ بثره اولا پدید نیاید لیکن آن محل نخست بخارد و بسوزد و سخت سرخ شود و پس از ان برنگ رصاصی یا خاکستری گردد و گاه باشد که از سوزش و عفونت و سمیت ماده درد در حوالی آن بهاء کی صعب گیرد و باشد که هلاک کند و در سالهای وبا و قرب آن این مرض بسیار افتد و ماده این بثره صفرا و سودای احتراقی عفن باشد و شیخ میفرماید که اسم جمره و نار فارسی گاهی اطلاق کرده میشود بر هر بثره اکال آبله آور سوزان محدث خشکریشه مثل عضو سوخته آتش و یا داغ و گاهی اسم جمره اطلاق میکنند بر بثوریکه مکان را سیاه کند و عضو را مثل انگشت گرداند بغیر رطوبت و کثیر السوداویت غایص و بثور او قلیل العدد و کبیر الحجم ترمسی باشد و گاهی در انجا بثور نبود البته بلکه در اول بسرخی و بحکه مثل جرب ابتدا کند و گاهی آبله کند و از ان چیزی که از جای سوخته داغ سیلان کند بچکد و موضع رمادی اللون یا اسود بود و گاهی رصاصی باشد و سوزش شدید دائم با آن بود بغیر حمرت صادق بلکه مائل بسیاهی یا سیاه بود و جمره بطی تر در ظهور و غائر تر از نار فارسی بلکه شیخ ماده او ماده بثر اقوی باشد و از صفرا محترق مخالط بسودا باشد و لهذا از ان خشکریشه سیاه پیدا شود و جمره بسوداویت شدید تر از نار فارسی باشد و در هر دو فرق زیاده نیست و گاهی با وبا و با اصناف نمله و جاورسیه ردی حمیات رویه قتاله بود و این بسبب وبا باشد و بسا است که مشابه فلغمونی گردد و مائل بسوداویت بود در ابتدای امر خصوصا در سال وبا و ابن الیاس گوید که جمره حبات بهین شدید الحمرة مثل جمر بود و گاهی با وی تپ شدید و التهاب و خشکی آب دهن و تشنگی سخت بود و اگر بسیار زائل باشد با آن غشی عارض گردد و انطاکی در تذکره مینویسد که جمره مسمی بجمره از جهت تشبیه او بسوزش و ایلام آن در عضو بجمره آتش شده و آن فی الحقیقت صورت نوعیه ماده میولانی او صالح برای بثور و نمله و نار فارسی و حب افرنجی معروف در مصر بمبارک باعتباراتی ست که هر واحد از ان در محل خود مذکور گردد پس آن بثره وار بود یا اکثر فاعل او حرارت معفنه است و ماده او آنچه احتراق یابد یا غلیظ گردد خصوصا از خلط بارد یابس و صورت او خشکریشه غائر سبسوط بود که با احتراق سوزش آرد و بخورد و غایت او تسوید جلد و تفتیح آن و نخر عظام و صعود ابخره بخارات ست که قریب از آکله بود و از ان زرداب سائل شود و اکثر از خون سوداوی بود و اسباب و غالبا ادمان مثل لحم البقر و بادنجان و سیر ست مع قلت ریاضت و کثرت غم و عدم تنقیه بدن و گاهی از دوای سمی مثل زرنیخ و زیبق و از عدوه خصوصا از قبل جماع و خوردن چیزیکه نفوذ نماید بالای فاسد الکیموس مثل شراب لحم البقر و علامت سابق او حرارت بدن بلا عطش و تغیر نفس بلا اذیت در مجاری و ظهور کلف سیاه در بول و بدبوی براز زیاده از عادت ست پس گاه ماده بسوی موضع خروج متوجه گردد و در ان هنگام علامات او حرقت عضو ست و حرارت آن و نقل حس آن و سیاه شدن جلد آن و ظهور دوائر مخالف رنگ طبیعی مصحوب بعلاماتی که مذکور شد و گویند که هر گاه خروج او در محلی باشد که صاحب او را نظر نیاید مثل بیخ گردن دلالت بر موت کند و صحیح آنست که چون احتراق اثر کند و آنچه بر ان نهند و غور او زیاده گردد جای طمع در صحت او نباشد و ایضا در نزهه می گوید که جمره ورم شدید الحرارة فاسد المادة است که الم او مشابه حرق نار بود و مستدیر گردد و ملتهب باشد و بگشاید بخشکریشه و غالبا قتل کند چون بغائر شود و یا مخاذی قلب باشد و یا سیاه گردد و صاحب اقتباس نوشته که علامت

حمره ظهور بثرات متعدده متفرقه در همه بدن و یا بر یک عضو خاص بود چنانچه دست و پا و چهره باعراضیکه سابق مذکور شده و بیشتر تبخالهای پر آب باشند و چون آب آنها بر هر جا که برسد بر انجا بثره و یا تبخاله با سوزش پدید آید مع اختلاف رنگ چنانچه اول بسرخی شدید بود و در تزاید مائل برصاصیت و رمادیت باشد و در آخر سیاهی پیدا کند و خشکریشه سیاه بر آید علاج اول تنقیه بفصد هفت اندام نمایند و اگر مانعی بود حجامت باشرط بر ساقین کنند و خون در هر دو بسیار گیرند و ماء الجبن نوشانند و الا مطبوخ شاهتره و افتیمون و فواکهی علوبخان دهند بعده نوشیدن نقوع حضض و طلا کردن آن خیلی مفید ست و باقی علاجش بعلاج نمله نمایند الا آنکه درینجا گاهی بشرط عمیق بر موضع حمره حاجت افتد و در اطلیه نمله کافور افزوده درینجا بکار برند و از ادویه خاص که بدان معالجه حمره نمایند انیست که مدی سرکه بر گل خالص بریزند تا بجوش آید پس کافور سوده بدان گل خوب مخلوط کرده طلا سازند و اگر گل ارمنی یا گل ملتانی فزایند بهتر باشد و اولی آنست که بعد فصد پوست آنرا بقدر مش تراشیده آن موضع را شرط زنند و بالایش زلو گذارند و ضماد از گل ارمنی و سرکه سازند و یا مرداسنگ بگلاب سوده یکتوله گل ارمنی دو توله کافور سه ماشه در مسکه گاوی که بیست و یکمرتبه در آب شیرین شسته باشند آمیخته بکار برند و اگر حمره در پای و ساق افتد و از دوبید و ماء الجبن فائده نشود فصد هر دو صافن کنند و خون چندان بگیرند که نوبت بغشی رسد پس قشره انناس نیم پاو عرق کیوره سه توله شربت یاقوت علوبخان سه توله تخم ترنجمشک هفت ماشه پاشیده بنوشند تا سه روز متواتر و غذا دال مونگ مقشر و خشکه و نان سمید و قورمه حلوان مقرر سازند و حب تیاری علوبخانی که در آبله فرنگ بیاید سوده در روغن گاو بیست و یکمرتبه شسته آمیخته بران طلا نمایند و روز چهارم وقت صبح حب مذکور یکعدد بالائی جزات سه توله آمیخته دهند و بالایش نان سمید بوزن سه توله و همین قدر روغن و قند سفید بهم مالیده خورانند تا یکهفته و غذا و طلا بدستور و وقت شام دوای قشره مذکور دهند که در دو هفته صحت میشود

اقوال حذاق

شیخ میفرماید که در علاج حمره و نار فارسی لابد از فصد ست تا خون صفراوی خارج شود و اگر مرض هائل باشد چندان خون بر آرند که قریب بغشی شود و گاهی در حمره حاجت بشرط عمیق افتد تا خون ردی محتقن که آن در طبیعت سم ست خارج گردد و این وقتی بعمل آرند که ماده مائل بصفراویت باشد و علاج بوضع ادویه مثل علاج حمره ضرورست لیکن واجب نیست که ضماد شدید التبرید باشد چنانکه در حمره بود و ایضاً تحمل امتداد اندک ماده این بسوی باطن نشود و همچنین جائز نیست که ضماد شدید القبض استعمال نمایند و جائز نیست استعمال محللات نه در اول ظهور او و نه نزد اول سکون التهاب بلکه واجب ست که ادویه مجففه که دران اندک تبرید و تحلیل مع دفع باشد استعمال نمایند مثل ضماد معمول از برگ بارتنگ و عدس مقشر و نان بسیار سبوس و آرد و ایضاً مازو بسرکه خمر و شب بسرکه خمر و آزاد و ادویه جیده در وقت ابتدا و بعد آن انیست که بگیرند انار ترش و شق کنند و در سرکه بجوشانند تا آنکه نرم گردد پس بسایند و بر خرقه نهاده بران محل بگذارند که این در هر وقت نیکوست و این مرض را قلع نماید در ابتدا و انتها و گاهی در ادویه این وقت و بعد آن این افتد که بگیرند جوز تازه و یا پست بسایند و مویز و انجیر بشراب و روغن خشخاش سیاه و بهتر آنست که از ین همه ضماد بسازند و از ادویه نیکو در اکثر اوقات انیست افیون و اقاقیا و زاج سوری و قشور پوست انار از هر واحد دو درم زهره نحاس یکدرم بزر البنج یکدرم و امثال این ادویه بران نهند که متقرح نشده باشد و اما در متقرح لابد ست از مجفف قوی مثل دوای اندرون و افراسیون و اقراص اندروس و دواء القیشور بشراب حلو یا عفص و سائر آنچه در علاج حمره متقرحه و نمله و جاورسیه مذکور شد و واجب ست که بران اضمده در روزی دو بار و در شب یکبار یا دو بار ضماد نمایند و حتی المقدور معفنات استعمال نکنند و لازم ست که آنچه محیط موضع بود و موضع احتراق را بگل ارمنی مع سرکه و آب و سائر آنچه سرد و رادع باشد تعهد نمایند و آنچه قریب انیست صوف زوفا در شراب تر کرده است پس هرگاه التهاب ساکن شود و قروح باقی ماند علاج بمثل مراهم راسیه و مرهم دیابوطابون و سائر ادویه قروح متاکله باید کرد و ایضاً این دوای مرکب مرداسنگ یک رطل زیت کهنه یک نیم رطل زرنیخ یک رطل مرداسنگ را در زیت بپزند تا بپزد بعده بران زرنیخ بریزند و ایضاً این دوا برای حمره که بر مذاکیر و لب و مانند آن افتد و بالجمله بر اعضائیکه در تجفیف آن حاجت شدیدتر باشد نافع بگیرند قلقطار و قلقدیس هر واحد هشت درم بوره ارمنی دو درم و بآب سائیده استعمال نمایند و همچنین زرنیخ بعسل ست پس هرگاه خشکریشه و لحم فاسد ساقط گردد و لحم صحیح ظاهر گردد معالجه بعلاج جراحات بسیطه نمایند و گاهی خشکریشیات و لحم ردی را ادویه معروفه ساقط کنند و روغن اقحوان برای اسقاط او نیکوست و بالجمله اشتغال باسقاط خشکریشه و علاج باقی بعلاج جراحات صحیحه بسیار صواب ست دوای جید مجرب برای تعدیه که بعض متاخرین نسبت آن بخود کرده بگیرند عنزروت و صبر و کندر و زنگار و سفیداب مساوی و همچند همه گل ارمنی و از ان بنادق سازند و در سرکه و آب حل کرده بران موضع طلا بعد طلا نمایند تا آنکه دران تقبض شدید پیدا شود و خشکریشه گردد پس بنفسه ساقط شود و اگر زیر او رطوبت باشد و یا محتاج گردد بآنکه خلع او کنند و ساقط نمایند و همواره همچنین بعمل آرند تا همه ساقط گردد حمره جانی و ایلاقی مینویسند که اگر قوت قوی باشد مسهل ملائم نموده

اول رگ زنند و خون بسیار بیرون کنند چندانکه نزدیک غشی رسد و گاهی بر جایگاه مرض شرط باید زد و خون ردی بیرون کردن و ضمادها چنان باید که دران با قوت بردت قوت تحلیل و تخفیف باشد چون ضماد برگ بارتنگ و غیره که در قول شیخ گذشت همه اینها بزنند و ضماد کنند و طعام چیزی باید که بسردی و ترشی میل دارد سعید گوید که اگر خون غالب باشد فصد مریض کنند و اصلاح مزاج بشرب ماء الشعیر و سکنجبین نمایند و شیره تخم خرفه و جلاب بدهند و عضو را بآب حی العالم و آب عنب الثعلب و شیاف مامیثا طلا کنند و اگر صفرا غالب باشد تنقیه بدن بمطبوخ فواکه نمایند و ماء الشعیر نوشانند و بعد دو ساعت سکنجبین سادی دهند و تعدیل طبع نمایند اگر قبض گردد بآب تمر هندی و شکر و عضو را بگل ارمنی و آب بارتنگ و گلاب و آب کشنیز طلا سازند ابن الیاس گوید که هر صبح جلاب از نیلوفر و تخم کاسنی هر واحد سه درم و شکر سفید و ترنجبین هر واحد ده درم و یا آب انار ترش مقشر آنها افشرده هر واحد بست درم بشکر و ترنجبین بمقدار سابق بنوشانند و غذا ماء الشعیر دهند و تلیین طبیعت بمطبوخ فواکه یا بنقوع مشمش یا بمطبوخ هلیله مقوی بسقمونیا کنند و باقی علاج او بعلاج نمله و حمره نمایند لیکن در اطلیه این نوع ای شدید الردع و التبرید نشاید و از خاص ادویه که بدان معالجه این نمایند اینست که در دهی سرکه برگ گل بر بنهند تا بجوشد و بران اقاقیا یا شیره طلا کنند خضر گوید که فصد و استفراغ صفرا کنند و مراعات سودا نمایند و باید که بعد تنقیه بر چیزی که ترقیق خون و ترطیب آن نماید و در رطوبت آن افزاید مثل حسای شعیر مبرد و بعناب و تخم خیارین بشربت نیلوفر مشغول شوند و از اغذیه بر فرورات مثل اجاصیه و قراصیه و ملوخیا اقتصار نمایند و چون تشنه شوند آب آلو و آب خیار و آب هندوانه و لعاب اسبغول بنوشند و شربت آلو شیره تخم خیار دهند و چون مرض با نحطاط آید جوزه مرغ بچه مقشر و لحم بچه بز بدهند و ازادویه موضعیه بر مسکه و آب کشنیز اقتصار ورزند و بر موضع جمع ریم نهند تا بگشاید پس دهن قرحه اندک مسکه بروغن گاو بنهند و حوالی آن خرقه مبلول بگلاب و آب کشنیز سبز گذارند و چون پاک شود بمراهم مثل مرهم سفیداب یا مرهم نوره علاج کنند تا مندمل گردد و نگذارند که ماده البته جمع شود و اگر ریم باقی باشد و حرارت معاودت کند بران پارچه مبلول بگلاب و گل ارمنی نهند و حضض و کافور و لعاب اسبغول طلا سازند انطاکی در تذکره مینویسد که اولا ابتدا بشرط واجب بود و عمیق زنند براهی خروج ماده بنوعی که مستاصل گردد بعد ازان انچه ارخاء و ترطیب و جذب نماید چون حرام مغز و پیه و بچه مرغ بر آن نهند پس گاه ماده زیاده گردد فصد کنند و الا شرب ماء الشعیر بشربت ورد و سکنجبین سه روز کفایت باشد و از تبرید با طلیه قبل تنقیه حذر کنند تا ماده بسوی باطن منعکس نگردد و اگر ماده نزد شرط بر جلد صحیح سیلان کند بران ثور پیدا کنند و اگر قبل شرط فصد کنند جذب ماده بسوی داخل نماید بعد ازان این حب هر روز دو مثقال بدهند که آن سریع العمل حسن الفعل مشتمل بر صحت انتراکیب مجرب من است صنعت آن صبر یک اوقیه بسفایج نیم اوقیه سقمونیا پوست هلیله مصطکی هر واحد سه مثقال حجر ارمنی یک مثقال بآب کاسنی حب سازند و چون تنقیه ظاهر گردد و ضعیات نهند و بهترین آنها دردی سرکه است بگل خالص و سفیداب سرشته بعد ازان انار ترش و مازو هر دو بسرکه پخته و همچنین عدس مقشر پس اگر سوزش و گرمی اشتداد نماید و از انعکاس ماده امن گردد موبذج و کافور باثیل سوده بر نهند و اگر در انجا دور کردن لحم فاسد واجب گردد شک تنها نهند اگر لحم فاسد بسیار نباشد و الا باندکی زنگار نهند بعده صبر و مرداسنگ بروغن گاو و این همه مع اصلاح اغذیه حتی الامکان می باید و همه انچه در آکله و در نمله مذکور ست دینجا معمل بود و معا از ادویه ناجحه در علاج این قبل از شگافتن اکثار وضع مسکه است و همچنین بعد آن برای تطفیه بآب کشنیز نزد قوت لهیب و شرب آب سیب بعنبر و آلو شیره تخم خیار و مرداریو محلول شربا و طلاء آنرا بسرعت صحت بخشد و در نزهه گوید که خون خروس و برگ بید انجیر و پوست انار و اجزای سرو را بجمره اختصاص عظیم ست بهاء الدین گوید که اگرچه غلبه خون نباشد فی الجمله خون کم کنند بفصد یا حجامت خصوص بر حوالی جمره اگر مانعی نباشد و بعد ازان تنقیه صفرا و سودای احتراقی کنند بمسهلی که دران تریاقیتی نیکو بود و چون تقلیل خون را مانعی باشد بر مسهل اقتصار لازم بود و گاهی احتیاج افتد بآنکه محل مرض را شرط زنند و نافع بود و زلو چسپانیدن بسی مفید آید و اگر کسی طاقت سوزش داغ با آهن نباشد اولی آنست که از تیزاب فاروقی آن را داغ کنند و چندان تیزاب بگرم کرده بران نهند که دران محل سوراخ شود و بحرکت آید و آنجا که این مرض از بحران انتقالی افتد این عمل واجب بود و مرهم کوزه فقاع طلا کردن عظیم مفید آید بر محل ورم حوالی مرض گل ارمنی در سرکه حل کرده طلا کردن سخت مفید باشد و پوست تازه خرگوش همواره بر محل مرض بستن عظیم نافع بود و فلانی را بر زنخ جمره پیدا شد و تمام زنخ و حلق او ورم کرد و با درد و سوزش عظیم و تپ که حضرت استادی او را از چربی و گوشت پرهیز فرمودند و غذاهای ترش دادند و بوقت خواب معصور انار ترش شیرین تام و بالای آن حب الشفای بزرگ میدادند و جدوار بآب بارتنگ سوده در شبانه روزی چندین نوبت بر محل مرض و حوالی آن طلا فرمودند بهمین علاج اعراض آن در سه روز برطرف شد بعده بمرهم سفیداب جراحت آنرا باصلاح آوردند و این علاج بسیار تجربه پیوست و انفع از نفع

زیراکه ده قاعده این [illegible] ست [illegible]

نار فارسی

بثره محو باشد پرآب رقیق با سوزش شدید و خارش بسیار و درد و ورم حوالی و چون برآید بندی خشکریشه گردد و قبل از ظهور بثره در بدن خطوط سرخ و طاوسی پدید آید مثل زبانهٔ آتش و لهذا بنار فارسی مسمی شده و گویند که چون درین سوزش و آبله ظاهر میشود همچنانکه از سوختن آتش پدید می آید بدین مناسبت آنرا نار گویند و تخصیص بفارسی غالبا بجهت آن کرده باشند که اولا این مرض اندر فارس پدید آمده باشد و اهل فرس از جهت سوزش آن آنرا آتشک گفته باشند و اندر حوالی این بثره بثرهای خرد از جنس او و از غیر جنس او بسیار پدید آید خصوصا رطوبت و عفونت آن بهر جاییکه رسد و خشکریشه سیاه کند و حوالی پوست را لختی بخورد و بسوزد و اندک بهین شود و این بثره نیز در سالهای وبا و قرب آن بسیار افتد و براثر این نیز تبهای گرم مهلک پدید آید لیکن مادهٔ این بدون گرمی و سوداویت و عفونت نباشد که اندر حمره و بعضی این را حمره گویند و بعضی حمرهٔ بلا نار فارسی و آتشک گویند و هر دو را مترادف دانند و ابن ابی صادق گفته که این مرض یا بسبب حدوث او ببلاد فارس بسیار و یا بسبب آنکه هر کاو را علاج او اخذ کرده از فارس بوده مسمی بنار فارسی شده و قرشی نوشته که موصوف بفارسی بهر آن شده که اهل فارس در زمانهٔ قدیم عبادت آتش میکردند و دائم آتش آنها مشتعل می ماند و آن لامحاله قوی باشد بسبب دوام اشتعال و التهاب پس این مرض ابدان بقوت آن تشبیه دادند و بآن مسمی ساختند و شیخ الرئیس میفرماید که گاهی هم نار فارسی اطلاق کرده شود برآنکه بثره از جنس نملهٔ اکال محرق محدث آبله بود و دران سعی و رطوبت باشد و مادهٔ او صفراوی باندک سودا بود و غور او کم باشد و شور بسیار و کوچک بود گویا که دران جا خلط حار کثیر الغلیان و شر باشد و نار فارسی از حمره در ظهور و حرکت سریع تر میباشد و مادهٔ او حاد بود و آنچه در لحم از ان عارض شود در تحلل سریع تر باشد و آنچه بعصب عارض گردد ثابت تر و بطی تر در تحلل باشد و آن قریب از حمره است الا آنکه مادهٔ این صفراویت شدید تر و مادهٔ حمره در سوداویت شدید تر است و گیلانی از طبری نقل کرده که نزد اکثر اطبا حمره و نار فارسی در صورت یکی است و نزدیک بعض آن نار فارسی و حمره و نمله در صورت واحد است و امر چنین نیست زیرا که نار فارسی دانهای بزرگ باشد و الم او شدید تر و در لحم غائر گردد و نمله چنین نیست و اما حمره محتاج بشرط شود و آنرا بعد زوال اثر باقی ماند و نار فارسی چنین نیست ۱۲ و بعد زوال او را اثر بادنجانی و نیلجی و سیاه باقی نماند و الم او تا بقای اثر بماند و این فرق ظاهر است و اگر چه این همه جنس واحد اند و اما صورت نار فارسی آنست که سرخی شدید مع غلظ در جلد بود و نزد ظهور او در بدن شواظ مثل زبان آتش باشد چون بلند شود و زیر جلد منبسط نگردد و الم او شدید بود و از خاص اعراض او نیست که آن در جائی که ظاهر شود متمیز گردد و نیز بقای آثر آن بعد زوال آن و انطاکی گوید که این مسمی بنار فارسی شده بسبب کثرت او در فرس و بسبب آنکه آثار و شور حادث دران مشابه بسوختگی آتش و در حرقت و تلهب میباشد و گاهی خطوط دراز شود و گاهی مستدیر گردد و تاکل نماید و بسرعت ظاهر شود و مادهٔ او خلط صفراوی مع اندک خون رقیق باشد و اسباب او ادمان اکل اشیای حار لطیف مذموم مثل ثوم و خردل است و سیر آفتاب و قلت استفراغ **علاج** هر چه در علاج حمره گذشت بعمل آرند و باید که درینجا بعد فصد و اسهال اشیائی که خون را رقیق و مرطب گردانند و در رائیت او افزایند تا حرارت محرقه از ان زائل گردد متوجه شوند مثل آب شاهترهٔ تازه مروق و آب کاسنی سبز مروق با ادویهٔ مناسبه استعمال نمایند و ایضا جهت تسکین و تلیین شربت عناب و شربت کدو و آب تمر هندی و آب نارنج هندی مانند و در سرکه سوده طلا کنند تا متسع نگردد و مغز تخم شفتالو سوخته و سفال آبخینه سوده طلا کردن هم مفید بود و بقول شیخ طلای جوز کهنه مجرب برای نار فارسی بعد سکون التهاب باقی ماندن قرحه نیکوست و بقول ابن بطلان و انطاکی و غیره ضماد آب کرنب و سبست مجرب و نمک و کذا تخم کرنب و نمک کذا بارتنگ و کذا کشنیز سبز بموزیه منقی و کذا کرسنه بعسل و کذا آب برگ زیتون بری و کذا آب بابونه هر واحد نافع نار فارسی است **اقوال اطبا** طبری گوید که علاج این و علاج حمره واحد است از طلای او بعد فصد و استفراغ و التزام مریض ماء الشعیر و شربت مذکور در نمله اینست که بگیرند حضض یکجزو و کافور یکجزو و در لعاب اسپغول و لعاب تخم بارتنگ بیامیزند و دران خرقه تر کرده بران موضع تا زمانی بدارند که مریض را خوش آید و حرقت زائل کند و هر گاه درد آن بسردی این کم شود طلای آن بکار برند **مجوسی** گوید که نار فارسی گاه مفرد پدید آید گاهی در بعض اوقات با جدری ظاهر شود و علاج هر دو واحد است الا آنکه می باید که مواضع آبله ها را ثقبه کنند و بر آن سفیداب و مرداسنگ و صندل سفید و کافور بگلاب سوده و دران پنبه تر کرده بنهند و موضع را هر وقت بدان تر دارند و اما چون نار فارسی مفرد باشد باید که صاحب او را بفصد نماید و خون بمقدار حاجت حسب احتمال قوت و غیر آن برآرد بعده از ان آبلها را بسوزن سوراخ کنند تا زرداب و سیلان کند بعده بر هم سفیداب که دران اندک کافور باشد ضماد نمایند و هر وقت که دران چیزی از آب جمع شود سوراخ کرده بهمان مرهم طلا نمایند و بعد از ان گل ارمنی با آب و سرکه طلا کنند **ایلاقی** و جرجانی مینویسند

که اول فصد کنند و مطبوخ هلیله و تمر هندی تنقیه نمایند و هر بامداد گشکاب و ماء القرع و ماء الخیار و آب هندوانه و لعاب اسپغول و شکر و مانند آن بنوشند و بثره را بشگافند
و آب آن بچینند و اگر سختی از پوست آن بمقراض ببرند تا آب ان مجتمع نگردد و آنچه از ان تراوش کند بر چینند صواب باشد و حوالی او را بگل ارمنی در سرکه حل کرده طلا کنند
و بشوکران و مرهم سفیداب طلا سازند **ابن هبة الله** گوید که علاج نار فارسی بفصد بود و اگر ممکن نباشد حجامت نمایند و باصلاح اغذیه پردازند و بعد آن آبله ها را بسفیداب
و غیره که در قول مجوسی گذشت بروغن بادام طلا کنند پس اگر رطوبت مترشح بسیار باشد بحضض و صندل و چوب و کافور در آب کاسنی یا آب حی العالم طلا نمایند و غذا بچه مرغ
با آب غوره دهند **ابن الیاس** گوید که هر صباح جلاب از آب انار بی شحم آنها افشرده سه اوقیه و از تمر هندی ده درم و از عناب و آلو هر واحد ده عدد بشکر و ترنجبین هر واحد ده درم
بنوشند و غذا ماء الشعیر اگر تب ظاهر باشد و الا مزوره بنوماش با سفاناخ و کدو یا مزورهٔ زرشک و مغز بادام و اسفاناخ سازند و تلیین طبیعت بماء الفواکه یا مطبوخ هلیله کنند و یا
بامداد آب هندوانه سه اوقیه بشکر سفید و ترنجبین هر واحد ده درم بدهند یا هر صبح آلو سیاه و آلو کوهی و عناب هر واحد بست عدد و تمر هندی ده درم بگیرند و با شکر سفید
ده درم بجوشانند و در ان شیرخشت ده درم و ترنجبین بست درم آمیخته سحرگاه بنوشند و بعد تنقیه بصندلین و فوفل و شیاف مامیثا و سفیداب ارزیز و گل ارمنی هر قدر
درم کوفته بیخته بآب کاسنی یا بآب حی العالم یا بآب عصی الراعی یا بآب کشنیز تر یا آب عنب الثعلب سرشته طلا کنند و چیزیکه آنرا انفع عاجل بخشد اینست که حضض و غیره
که در قول طبری گذشت طلا نمایند و یا بگیرند ماز و سبز خام و فوفل مساوی و کوفته بیخته بسرکه کهنه و گلاب سرشته طلا کنند و از تناول حلویات و لحوم و شراب بالکل حذر نمایند
انطاکی گوید که اولا فصد واجب بود و تنقیه صفرا و اکثار ماء الشعیر و بنفشه و شربت آن و شربت ورد و طلای محل بآب خرفه و برگ مورد و زعفران و سفیداب
و کذا آس بسرکه و عسل پخته و آهک را هفت مرتبه در آب شسته بروغن گل آمیخته و کشنیز سبز بعسل و ایضا سرگین کبوتر بعسل مع بزر کتان

آبلهٔ فرنگ

گویند که این مرض در سن نه صد و چهار در جزائر فرنگ ظاهر شده و لهذا متقدمین اطبای یونان ذکر آن نپرداخته اند و الحال در جمیع بلاد شایع گردیده و بآتشک شهرت یافته
و بعضی گویند که این مرض قدیم است از عهد سکندر و مراد از شوری غریبه همین است و بعضی این را مرض طائر گویند بنا بر آنکه میگویند که در عهد کیان جانوری پرید بر شخصی نجاست
کرد و همان وقت اثر آن در مواد رسیده فاسد گردید و مرض مذکور پدید آمد و از ان شخص بدیگران رسید **بالجمله** مرض مذکور چون حادث شود در ابتدا بثور بر قضیب و حوالی
آن در مردان و اندر فرج زنان بر آید و بزودی قرحه گردد و بزرگترین اسباب حدوث او جماع است خاصةً با زنی که اثری ازین مرض دران بوده باشد و مزاج او حار و اخلاط
او کثیر الفساد بود خصوصاً آنکه با وی بسیار مردان جماع کنند پس موضع مخصوص او بسبب کثرت وقوع منی ها متعفن گردد و مرد مبتلا بدین مرض چون با زن مجامعت
کند آن زن باین مرض بیمار شود و گاهی این مرض از باهم خوردن طعام و باهم نشستن بصاحب آن حتی که از بول و براز کردن در یکجا متعدی گردد و سبب بادی او اخلاط
محترقه است که رنگ و مزاج را فاسد کند و این علت بسیار ردی و فاسد است اکثر بتمامه زائل نشود مگر در ندرت و نزد ظهور او در اکثر ورم در کنج ران عارض شود و آن بدبال
اگر پخته شود و بشگافد بسیار تکلیف دهد و گاهی متعفن شود و هلاک کند و بعضی را بعد حدوث این مرض اوجاع مفاصل و غیر آن از امراض ردیه پیدا شود و گاهی حشفه و بعض
اجزای قضیب ساقط گردد و گاهی قرحه بینی عارض شود و استخوان اندرون آن بوسیده شده بینی فرو نشیند و گاهی قرحه در حلق پیدا شود و سوراخ در کام گردد و گاهی بجذام
انجامد **انطاکی** گوید که حب افرنجی در مصر معروف بمرض مبارک است بنا بر تفاول و نزد بعضی عرب حجاز بشجر و آن مرضی است که اولا اهل فرنگ را بهم رسیده و منتقل شده
بجزیرهٔ عرب در سن هشت صد و هفت پدید آمده و متزائد شده تا آنکه کثرت نموده و اطبا ذکر آن نکرده اند و متاخرین آنرا بنا بر فارسی ملحق ساخته اند و این جهل است
و در ان بسط کلام بنا بر عموم بلوای آن میکنیم و میگوییم که آن مرضی است که بمجرد معاشرت متعدی شود و این فعل بجماع سریعتر گردد و ماده او از کل اخلاط بود پس
آنچه از خون باشد علامتش آنست که آبله بزرگ و سیاه و سرخی او بسیار شدید و نزف خون و رطوبات مع التهاب و خارش بود و آنچه از صفرا باشد علامتش با علامات
مذکوره قلت رطوبت و زیادتی حدت و زردی رنگ است و در مصر صنان نامند و آنچه از بلغم بود علامتش انبساط و انهاء و عدم خارش و کثرت رطوبت و سفیدی
آنست و آنچه از سودا باشد علامتش خشکی و صلابت و تیرگی جوشش و درد بندها است و گاهی با بیشتر از یک ماده مرکب شود و علامتش اجتماع علامات مذکوره است
و اما اخلطی که بدان بدن فاسد گردد در عروق داخل شود پس کسل و ثقل و تپ حادث گردد و از خلط حار ضربان در مفاصل پیدا شود بعده از محل واحد تنفیذ نماید خبیث در تن

اوآنست که ابتدا از مذاکیر ومغابن کند وجماعۀ اطبا ابتدای آن بمراهم مدمله نمایند پس مستحکم گردد وبدن بهیر دوازان حذر باید کرد عماد الدین محمود شیرازی مینویسد
که مرض معروف بآتشک در قدیم الایام نبوده واز امراض جدیده است ولهذا در کتب قدما ذکر آن نیست وگویند که ابتدای ظهور آن در ملک فرنگ بوده وازینجهت
آنرا آبلهٔ فرنگ گویند وازجهت آنکه مانند آتش سوزنده است آنرا آتشک نامند واز برای آنکه اولا در بلاد ارمن بهم رسیده واز انجا ببلاد دیگر انتقال یافته ارمنی دانه
خوانند واطبای متاخرین در تطبیق آن بامراضی که در کتب قدما مذکور است اختلاف نموده اند بعضی از اقسام نار فارسی دانسته بجهت مشابهت این
بدان وبعضی از جملهٔ لفاطات شمرده وبعضی از اقسام جرب تصور نموده بلکه گفته اند جرب جداامی است لیکن باستقرا آنچه یافته اند از اقسام جرب نیست وسبب
ومادهٔ فاعل آن سودای محترق ویا متعفن است که در ان غلیان وثوران بهم رسانده بسبب استعداد میل بظاهر جلد بدن ویا بباطن آن نماید وازان ورم وآبله
بهم رسد ویا نه زیرا که غلیان موجب انفصال اجزای غلیظهٔ سوداویه از لطیفه ورقیقهٔ دمویه است خواه آن ورم متقرح گردد ویا نه وبدین تقریر با هیچیک از امراض
سوداویه منطبق نمیگردد زیرا که هیچیک آنها بطریق اندفاع سودای مذکور بواسطهٔ غلیان بنحو مذکور نیست وباجدری نیز زیرا که در جدری غلیان است وبواسطهٔ
آن انفصال می یابد اجزای دمویهٔ فاسده از اجزای صحیحه ودرین علت انفصال اجزای سوداویه از دمویه است پس رسید که این مرض غیر امراض مذکوره است
وعلامت آن مطلقا ضعف تمام بدن وضعف اعصاب وعضلات ومفاصل است بنوعی که از برداشتن اندک چیزی عاجز شود وتب که باعث آن
باشد ودر بروز دانها احساس سوزشی نمایند که گویا آن موضع را بآتش داغ میکنند ورنگ آن موضع در اکثر احوال مائل بکمودت میباشد ودر دانهائی که بر آیند نیز حدت
وسوزش باشد ورنگ آنها تیره بود وشب از وجع مفاصل بیخواب وبیقرار وآرام باشد واگر سبب آن مادهٔ ریاحیه باشد که باد فرنگ نامند درد اندر مواضع
مختلفه باشد وبسرعت از جائی بجائی نقل نماید نه گاهی از سرعت حرکت وانتقال بحدی رسد که باندک زمانی از دست بپا واز پا بدست واز دست راست بدست
چپ واز پای راست بپای چپ وبالعکس وهمچنین بهر جا انتقال نماید ودر ایام اول بدن بر آمده باشد تا هنگامی که دانها بروز تمام یابند وبعد از بروز دیر باصلاح آیند
واز خصائص این مرض است که اوجاع آن باطلا وضماد واستفراغات تسکین چندان نمی یابند بلکه در اغلب اوقات اشتداد عظیم می نمایند ومحرمان این مرض هر مرضی
که بمعالجات مقرره در کتب باصلاح نیاید مانند صداع ودرد ودرد گوش ودندان وامثال اینها که باسهال وغیر آن زائل نگردد معالجهٔ آن بادویهٔ مقررهٔ مخصوصهٔ این مرض
نمایند جهت آنکه امثال این احوال اکثر بواسطهٔ مادهٔ سوداویهٔ عسر الانقلاع میباشد ومعالجات مخصوصهٔ این مرض استیصال آن عمده اند ونفع کلی می نمایند ولهذا
جزم میکنند که این امراض البته از اقسام ویا از توابع آن اند که چون آن مرض زائل گشت امراض که تابع آن نیز زائل میگردند ونیز از خصائص بعض این مرض است
که گاهی دانهای کوچک صلب بر سطح بدن بی درد وحرقت بر می آیند وچند گاهی مانده پس ناپدید میگردند **وعلامت** دموی آن یعنی حادث از خون حاد محترق
آنست که روی آن مائل بسرخی وعروق ظاهر بر آمده وبشره منتفخ باشد وغیر آن که در قول انطاکی گذشت وتدبیر سابق ومزاج وسن وسحنه وفصل وبلد وغیره دلیل آنست
وعلامت صفراوی آن که حادث از صفرای حاد محترق باشد ظهور دانهای خرد سر تیز وبر آب وعدم حمرت قوی وهمواری حوالی دانها وسوزش آنها وسرعت تقرح
وخروج زرداب رقیق از آنها با حدت وحرارت بهر جا که برسد متقرح سازد ودانهای این شبیه بجمره ونمله وسائر بثور صفراویه باشد باندک سیاهی وتیرگی وتدبیر مقدم ومزاج
وغیره امور مذکوره شاهد آنست **وعلامت** بلغمی آن یعنی حادث از بلغم محترق قلت عدد بثور وبزرگی وپهنائی آنها وانتفاخ پشت چشم وثقل تمام بدن وکثرت لعاب
ومائل بسفیدی بودن بثور باشد وتقدم تدابیر وغیره امور مذکوره گواه آنست **وعلامت** سوداوی آن یعنی حادث از احتراق سودا قلت عدد وصغر دانها
وتفرطح وسواد وکمودت آنها وحوالی آنها ورنگ سیم آنها وکمی حدت وسوزش وغلظ قوام مده ودیر باصلاح آمدن آنها بود وسائر امور مذکوره از تدبیر متقدم وغیره
دلیل وگواه آنست و بدانکه اسباب این مرض چنانچه ذکر یافت بالذات سوداییست که احتراق یا تعفن ویا حدت یافته باشد چه هیچیک از انواع این علت خالی
ازین نیست لیکن گاه مادهٔ آن سودا تنها میباشد یعنی سودای محترق از سودا وگاه سودای محترق از اخلاط دیگر پس انها چهار قسم شدند وگاه مادهٔ ممتزج از انها
میباشد بحدی که باهم اتحاد یافته باشد وگاه باهم امتزاج واتحاد تمام نیافته وگاه ریاح میباشد خواه آن ریاح متولد از سودا باشد ویا از اخلاط دیگر وسطوبت وگاه بانها
میباشد ولهذا اقسام این مرض مانند جنون بسیار است وبدانکه این مرض از امراض مسریه است یعنی سرایت از شخصی بشخصی می نماید وقوی تر انواع

سرایت آنست که از مباشرت با زنان و یا مردان صاحبان این علت واقع شود و بعد ازان آنچه در حمام واقع شود که نزدیک شخصی نشیند که او مبتلای این مرض باشد و یا در موضعی
که صاحب این مرض نشسته باشد نشینند و گاه از مواکله و ملابسه و مجانسه نیز واقع میشود مثلا در یکظرف و یک کوزه باهم طعام و آب بخورند و یا لباس یکدیگر را بپوشند و یا بر یک
فرش باهم نشینند و هر چند گفته اند که این مرض از جمله امراض متوارثه نیست که از والدین باولاد سرایت نماید بطریق ارث لیکن در بعض اطفال صاحبان این مرض دیده شده
که سرایت نموده **بهاء الدین** گوید که ارمنی داند که اندر خراسان بآبله فرنگ مشهور است بجهت کثرت مشابهت اکثر آن بجدری بود در هیئت نه در جمیع اعراض و انواع
پدید آید بعضی را آبله های بزرگ و غالب بهم پیوسته بیکبار پدید آید و آب گیرد و سخت بزرگ شود و سوزش بکند و بخار و درد کند و بعضی را درد و دانها کمتر باشد و بعضی را
در اول حال شبیه نمله ظاهر شود و هیچ آب نگیرد و همچنین خشکریشه پیدا کند و بزرگ شود و پوست را لختی بخورد و بعضی را اندک آب گیرد و زود ریش گردد و محل آن سوزش و درد
و حرارت عظیم کند همچو جمره و گاهی بسعفه خشک اکال بازگردد و گاهی نمله سعفه بیشتر ظهور آن اولا بر پوست سر بود یا بر ذکر و گاه باشد که بر اکثر اعضا بر آید بتدریج و آنچه اول
بر آمده باشد هنوز باقی بود و بعضی را نه بلکه بیک نوبت بر آید و گاه باشد که بر بعضی اعضا غلبه کند خصوص بر سر و بر بعضی نباشد و یا کمتر بود بتخصیص بر پایها و گاه باشد که بثرات
اندک و متفرق بود **و اعراض آن** غلبه حرارت مزاج است و ماندگی و خاریدن بدن و درد مفاصل بمرتبه که حرکت بمشکل تواند کرد و در شبها درد مفاصل بیشتر شدت کند و آنرا
که دانه کمتر بر آید وجع مفاصل بیشتر بود و گاه باشد که وجع ثاقب بود چنانکه بیمار خواهد که خود را هلاک کند و گاه باشد که زمن سازد و یا پایها بیکار شود همچو مفلوج و گاه باشد که با وجود درد مفاصل
پایها ورم کند و تهیج در پشت چشم و روی پدید آید و اشتهای طعام کم شود و هضم ضعیف گردد و گاه باشد که از اول دانها غالب آید و تا آخر وجع نباشد و بحران تام آن چنانچه بعضی
دریافته اند چون تخلیطی نشود در هفتده ماه بود در قبل ازان چون علاج نیکو کنند تخفیفی نیکو یابد و بعد چند روز باز دیگر دانه و یا درد و ورم عود کند و بعضی را که مزاج قوی بود و اخلاط
بد در تن او کمتر باشد دانه کمتر پدید آید و اعراض آن کمتر تکلیف دهد و بسیار باشد که قبل از ظهور بثره حرارتی و تب و سستی در بدن پدید آید و بعلاج و استفراغات گاهی کمتر شود و یا
غلبه کند پس ناگاه بثره ظاهر شود و یا خود حرارتی و اعیائی و درد مفاصلی پیدا شود و بعد مدتی از ایام بثره ظاهر شود و دیدم زنی را که مدتی گلوی او درد میکرد ناگاه آبله فرنگ بر آورد
و بسیار باشد که اول بثره ظاهر شود و آنگاه ازین اعراض بعضی یا همه پدید آید **و بدانند** که این مرض از جمله امراض مسری بود لیکن بسیار سریع السرایت نباشد و از مجامعت
با آتشک دار زودتر از مصاحبت پدید آید و از رسیدن بخار تن او به تن دیگر در حمام و یا رسیدن عرق و آلایش فوطه و لباس او زودتر از ملاقات و ادراک نفس او پدید آید و ماده
این مرض خلطی بود عفن مرکب از اخلاط فاسده و لیکن بلغمیت و سوداویت احتراقی بر آن غالب بود و این خلط عفن هر خلطی را که در بدن بیشتر و غالب تر یابد آنرا عفن سازد
و بجنس خود مستحیل گرداند و گاهی فساد ماده بحدی رسد که ریش او العضو را بخورد و تباه کند و بسیار باشد که بثرات آن با اعراض پدید آید و بثرات بر طرف شود و درد و ورم و بدی
هضم باقی باشد تا مدت بحران تام و با آن حرارت نیز گاهی ظاهر شود و کسی که اندرین مرض تخلیطات کند و در علاج تقصیری نماید تا دو سه چهار سال و بیشتر اندرین مرض بماند
و لیکن بی دانه و یا کم دانه چنین بود و اما بسیار دانه از مدت بحران تام مذکور در نگذرد و بعلاج صحت یابد و بعضی را که اخلاط بد بسیار در بدن باشد و بثره بسیار پیدا کند
و علاج نیک نیابد زود هلاک گردد **علاج** چون ماده این مرض خبیث متعلق باعماق بدن است لهذا معالجه آن با دویه سمیه نفاذه کرده میشود با آنکه دران خطر است
بسبب احداث آنها ضرر بان مفاصل و فساد بدن و ترک آنها اولی است مگر بسبب اضطرار بحالت قوت مریض و بعد تنقیه و تقویت اعضای رئیسه که دران هنگام آنها اکثر
ادویه هندیه ساده بشرط توافق مزاج بسرعت نفع می بخشد و بعض تراکیب ادویه هندیه مثل سکپور و غیر آنرا خصوصیت عجیب باین مرض است و اگرچه در ظاهر غیر موافق
بود لیکن مجربین آنرا استعمال میکنند و ادویه یونانیه بدیر نفع میکند لیکن آن سالم از ضرر است اما کثرت تبرید درین مرض نقصان کلی دارد که درد مفاصل می آرد **و بالجمله**
اگر مریض محرور المزاج و یا نازک طبع و ضعیف باشد علاج با دویه یونانی کنند مثلا عناب شاهتره سرپهوکه چرائته هلیله سیاه نیمکوفته صندل سرخ برگ حنای خشک و مانند آن
شب در آب گرم تر نمایند و صبح آنرا مالیده زلال آن گرفته شهد سفید داخل کرده بنوشند و بعد از چند روز فصد هفت اندام یا باسلیق کنند و در صورت حدت ماده بعد از نضج
تنقیه صفرائی سوداوی مانند مالیخولیای صفراوی نمایند و ماء الجبن و شیر بز بکار برند و آب شاهتره سبز مروق دادن نیز بسیار فایده میکند و استعمال عرق گل نیلوفر و شربت
بادرنجبویه و ساوت و عشبه و معاجین مناسبه نیز معمول است و در حالت عدم حدت ماده بعد نضج تنقیه آن بدستور مالیخولیای بلغمی و سوداوی کنند و بعد ازان عرقیات مصفی خون
و معاجین عشبه و چوب چینی استعمال نمایند **و اگر مریض غیر محرور المزاج** و قوی باشد اگر غلبه خون بینند اولا فصد کنند و الا بمسهلات هندی مثل حب حب السلاطین

وغیره و سفوف حب النیل و سفوف مسهل سیاه وغیر آن تنقیه نمایند و بعد ازان حب توتیا یا مرداسنگ و یا رسکپور و یا ملاور و غیر آن حسب ضرورت بکار برند و بدانند که چوب چینی و عشبه درین مرض فائده بلیغ می نماید خصوص بعد تنقیه و طریق استعمال چوب چینی زیر بحث جذام مسطور گردید و طریق خوردن عشبه زینجا مرقوم میشود

طریق خوردن عشبه بدانکه عشبه بیخ یاسمین صحرائیست و چون از طرف مغرب می آرند یا آنکه اول اهل مغرب را اطلاع بر منافع آن حاصل شده بعد ازان در سائر بلاد اشتهار یافته عشبه مغربی نامند و مزاج آن گرم در اوسط درجه دوم و در آخر آن یابس ست و بعضی گرم و خشک در سوم نوشته اند و بهترین آنست که باریک و سرخ رنگ باشد و چون بشکنند ازان غبار ظاهر گردد و مغز او سفید بود و منفعت آن در اکثر امراض مثل چوب چینی ست مگر در امراض و امزجه حارهٔ سوداویه که چوب چینی مفید و این مضر ست و در بعضی امزجه و امراض بارد بلغمی و سوداوی فعل این زیاده از چوب چینی ست مثل اوجاع مفاصل و نقرس و درد اعضا و ضعف معده و نوشته اند که برای بواسیر بغایت مفید ست و در فالج و استرخا و لقوه و رعشه که چوب چینی مضر ست این بسیار فائده میکند و در اثنای زخم آتشک توان داد و دستور فصد و تنقیه قبل از استعمال آن و طریق طبخ و شرب و اختیار اغذیه و اشربه دران و احتیاط از اعراض نفسانی و حرکات متعبه و حمام و غیر آن بدستور چوب چینی بود و حاصل آنکه در عشبه همه چیز واجب و غیر واجب مثل چوب چینی ست مگر در عشبه خوردن نمک جائز داشته اند و در مرض مزمن بخار از و رنگ آن گرفتن تمام بدن یا بعضو موئف بدستور نافع دانند و بعد از فراغ تا چهل روز پرهیز بدستور واجب ست و مدت دادن این دوا شانزده روز یا پانزده یا بست یا چهل سوند مفوض برای طبیب ست و هرگاه آب عشبه از برای شرب و فاکند عشبه قلیل باشد ثفل آنرا جوشانیده بکار برند و در شرب آن نیز شرط ست که سرد ننوشند و اگر در گلاب ممزوج کرده بنوشند نیز روا است و هرگاه این دوا بطریق سفوف و معجون استعمال نمایند باید که در سفوفات و معاجین چوب چینی عوض چوب چینی بوزن آن عشبه گرفته با همان ادویه ترکیب نمایند و بدان نهج میل فرمایند و حکیم ارزانی مرحوم نوشته که بعضی اوقات هر روز یک نیم مثقال عشبه کوفته بیخته با همچند آن نبات سوده تا بست روز یا بیشتر یا کمتر بحسب حاجت و ضرورت با گلاب داده شد و از ترشیها و لبنیات و فواکه تر و آب سرد در اثنای خوردن و بعد فراغ تا دوازده روز پرهیز نموده اثر تمام بخشیده و گاهی عشبه را بالمناصفه و نبات کوفته بیخته در سه روز اول هر روز یک نیم مثقال و در امزجه ضعیفه دو مثقال در متوسطه و دو نیم مثقال در قویه و سه روز دیگر دو نیم مثقال تا سه مثقال یا سه نیم مثقال و سه روز دیگر سه مثقال تا سه نیم مثقال تا چهار مثقال با گلاب تا نه روز داده آمد با پرهیز در نفع تمام نموده

ذکر بعض تراکیب از مطب ساتذه برای آتشک با تپ و غیره عوارض اگر با تپ باشد شاهتره چرایته هر یک شش ماشه اصل السوس چهار ماشه جوشانیده شهد یک نیم توله داخل کرده دهند و گاهی عناب و همایه و صندل سرخ تخم کاسنی نبات عوض اصل السوس و شهد کرده میشود و گاهی درین آلو بخارا نیز افزوده میشود و گاهی شاهتره و همایه صندل سرخ هر یک شش ماشه جوشانیده شیرهٔ خیارین هفت ماشه شربت نیلوفر دو توله خاکشی بیجا شده و گاهی عناب گل بنفشه گل سرخ عرق شاهتره بجای صندل در جوشانده و شیرهٔ مغز تخم کدو و شربت بنفشه بجای خیارین و شربت نیلوفر کرده میشود و گاهی کاسنی کوفته افزوده میشود و هرگاه اخراج مواد نیز منظور باشد چرایته شاهتره صندل سرخ گل نیلوفر کاسنی کوفته هر یک شش ماشه بیخ اذخر این نه ماشه جوشانیده شهد دو توله داخل کرده دهند **ایضاً** اگر از مادهٔ آتشک در ایام سبع گرانی گوش و طنین و عسر حرکت و درشتی و تنفس عارض شود شاهتره پوست هلیلهٔ زرد هر یک شش ماشه اسطوخودوس چرایته هر یک چهار ماشه جوشانیده شربت بزوری دو توله حل کرده دهند بعد تعدیل و نضج ماده این مسهل دهند شاهتره گل سرخ عنب الثعلب پوست هلیلهٔ زرد و هلیلهٔ سیاه گل خطمی گل نیلوفر گاوزبان اسطوخودوس هر یک شش ماشه بیخ حنظل سنای مکی هر یک نه ماشه جوشانیده گلقند سه توله ترنجبین چهار توله فلوس خیارشنبر شش توله روغن بادام شش ماشه و دو پهر خواب و شب شله ملائم و بجای آب عرق شاهتره دهند روز دوم اطریفل کشنیزی یکتوله عرق شاهتره و غیره پاو سیر شیرهٔ تخم کاسنی شش ماشه نبات دو توله بعد تنقیه معجون عشبه همراه عرق شاهتره دهند غذا پلاو و قلیه و از لبنیات و حموضات و بقولات اجتناب نمایند و در اثنای استعمال معجون عشبه گاهی مویز منقی ده دانه گاوزبان شش ماشه جوشانیده شربت بنفشه دو توله شیرهٔ خیارین شش ماشه داخل کرده تودری سفید شش ماشه پاشیده و گاهی هلیلهٔ مربی یکعدد خورده بالایش گل سرخ شش ماشه کشنیز خشک چهار ماشه بعرق شاهتره جوشانیده تخم شربتی نبات گاهی اسطوخودوس گاوزبان گل سرخ کاسنی کوفته جوشانیده گلقند هر روز که انحراف طبیعت شود تعدیل آن نمایند **ایضاً** اگر بعد مسهلات بثورات زرد در نصل بر باشد پوست هلیلهٔ زرد شاهتره قصب الذریره تخم کاسنی کوفته عنب الثعلب سیاوشان هر یک شش ماشه هلیلهٔ سیاه بیخ حنظل هر یک چهار ماشه جوشانیده گلقند داخل کرده دهند **ایضاً** برای بثورات در عضو مخصوص شاهتره چرایته پوست هلیلهٔ زرد صندل سرخ هر یک شش ماشه جوشانیده شهد دو توله داخل کرده دهند صندل سفید برگ حنا

مرداسنگ هریک یکماشه بروغن حنا ضماد فرمایند **ایضاً** اگر دهن آمده باشد و درد اعضا بود هلیلهٔ سیاه چهار ماشه دهمایه شاهتره چرائته تخم کاسنی صندل سرخ هریک شش ماشه جوشانیده شهد خالص دو توله دهند و کمیله برگ حنا هریک چهار ماشه نیله تهوتهه سوخته یکماشه سفیدهٔ کاشغری مرداسنگ هریک دو ماشه بروغن گل ضماد کنند **ایضاً** اگر بثورات بقدر عدس تمام بدن در فصل گرما باشد عناب پنج دانه شاهتره دهمایه کشنیز خشک هریک شش ماشه جوشانیده گلقند دو توله مالیده دهند روز دوم صندل سرخ تخم کاسنی کوفته هریک چهار ماشه روز سوم هلیلهٔ سیاه افتیمون هریک شش ماشه افزایند بعد ده یازده روز برای تنقیه بیخ حنظل نه ماشه داخل کنند **ایضاً** شاهتره دهمایه صندل سرخ هلیلهٔ سیاه هریک شش ماشه عناب پنج عدد جوشانیده شهد داخل کرده روز دوم چرائته شش ماشه روز سوم گل سرخ گلو هریک شش ماشه افزایند بعد ده روز بیخ حنظل نه ماشه اضافه کنند **ایضاً** عناب پنجدانه شاهتره دهمایه چرائته هلیلهٔ سیاه کشنیز خشک جوانسه هریک شش ماشه جوشانیده شهد دو توله داخل کرده روز دوم گل نیلوفر تخم کاسنی گل خطمی هریک شش ماشه افزایند بعد هشت روز بیخ حنظل شش ماشه برای تنقیه داخل کنند **ایضاً** اگر از رسکپور وغیره دهن آمده باشد پوست بیخ جهربیری چهال کچنال پوست کوکنار چهال سرس جوشانیده صاف نموده مضمضه نمایند و شیرهٔ عناب پنجدانه شیرهٔ تخم خرفه شش ماشه عرق شاهتره عرق مکوه عرق کاسنی ده توله شربت بزوری دو توله بنوشند **ایضاً** برگ چنبیلی کوکنار مازو سبز هریک چهار ماشه جوشانیده مضمضه نمایند و چون لعاب دهن موقوف شود شاهتره چرائته هریک شش ماشه صندل سرخ پوست هلیلهٔ زرد هریک چهار ماشه جوشانیده شهد داخل کرده دهند **ایضاً** اگر با تبخالهٔ دهن و درد گلو و سرفه از نوازل باشد اصل السوس عناب گل نیلوفر بهدانه اسطوخودوس کشنیز خشک جوشانیده شربت بنفشه خاکشی داخل کرده بنوشند روز دوم شیرهٔ کاهو افزایند چون سماجت حرارت داشته باشد لعاب بهدانه شیرهٔ کاهو شربت نیلوفر عرق شاهتره خاکشی برای تسکین دهند

ذکر بعض ادویهٔ مرکبهٔ یونانیه که در مرض آتشک معمول است **دوائیکه** جهت آتشک مجرب و مکرر بعمل آمده بادیان دو درم شاهتره سه درم تخم کاسنی سه درم گلقند دو توله سه روز این منضج بنوشند بعده بگیرند حب النیل بقدر نه ماشه تا یکتوله کوفته بیخته شکر تری همچند آن آمیخته بقدر شش ماشه با گلاب نیمگرم یا آب گرم بخورند بعد اسهال غذا کهچری ملایم بخورانند روز دیگر تبرید از اسپغول و شربت دهند و یک روز در میان بدستور مسهل بدهند و اگر قوت ضعیف باشد دو مسهل دهند و اگر خواهند عوض این مسهل سفوف حب النیل بخورانند و بعد انقضای سه روز از مسهل بگیرند افیون یکدام شنگرف نیم دام هر دو را بآب سائیده ده قرص سازند و یکی را دو دم نموده نه قرص که باقی ماند یک قرص صبح در قلیان گلی که دران آب هم باشد باتش چوب کنار بطور تنباکو بکشند و یک قرص بدستور وقت دوپهر بکشند و یک قرص شام همچنان سه روز بعمل آرند غذا نخود بریان یا نان نخود بی نمک و بی روغن تا سه روز پس روز چهارم کهچری ملایم دهند اگر دهن جوش کند از چهال کچنال مضمضه کنند **سفوف حب النیل** که بعد نضج تنقیه میدهند حب النیل هشتاد دانه با روغن بادام چرب نمایند و با یکدانگ زنجبیل و دو دانگ ریوند چینی و نیم درم گل سرخ کوفته بیخته با آب نیمگرم یا گلاب گرم بدهند **سفوف عشبه** که برای آتشک و جمیع قروح خبیثه موثر ست عشبهٔ مغربی چهار توله پوست هلیلهٔ زرد صندل سرخ سنای مکی هر واحد یکتوله کوفته بیخته سفوف سازند و از هفت ماشه تا نه ماشه با آب نیمگرم یا عرقهای مناسب بعمل آرند و بعضی درین سفوف تخم گل عباسی و سرپهوکه و بابچی و گل سرخ هریک نیم توله نیز می افزایند معمول حکیم ارشد اینست که عشبه دو جزو سنای مکی یکجزو شکر برابر سفوف کرده یکتوله با آب نیمگرم بخورند غذا دو پیازه کم نمک خورند و سفوف چوب گز که در بحث جرب بیاید نیز بتدریج تنقیهٔ مواد این مرض میکند و همواره معمول ست **نوع دیگر** که با آتشک و دیگر امراض سوداویهٔ جلدیه بعد تنقیه برای استیصال مادهٔ فاسده معمول ست عشبهٔ مغربی ده مثقال ریوند خطائی دو نیم مثقال هلیلهٔ انگریزی یک مثقال بادبالا برگ سنا پنج مثقال پوست هلیلهٔ زرد پوست هلیلهٔ کابلی هلیلهٔ سیاه پوست بلیله گل سرخ هریک یک مثقال بادبالا برگ شاهتره یکمثقال کوفته بیخته نبات سفید نصف وزن ادویه آمیخته سفوف سازند و هر روز بقدر یکتوله همراه عرق شاهتره خورده باشند و اگر شکایت درد مفاصل هم باشد سورنجان شیرین بوزیدان بقدر دو مثقال افزایند و اگر در مزاج مریض رطوبت غالب باشد اسطوخودوس دو مثقال هم اضافه نمایند **شربت عشبه** که قالع مواد سوداوی و نافع آتشک ست عشبهٔ مغربی سه توله چوب چینی سه درم عناب پانزده دانه برادهٔ صندل سفید و صندل سرخ جوانسه چرائته هریک دو درم برادهٔ چوب آبنوس برادهٔ چوب بکبیسار هریک دو نیم درم شب در آب تر کرده صبح جوش داده صاف کرده نبات یکرطل و ربع داخل کرده بقوام شربت آرند **نوع دیگر** که برای تصفیهٔ خون و دفع مواد آتشک معمول و دیگر اقسام شوره و قروح و آکلهٔ حلق را بسیار مفید عشبهٔ مغربی هشت درم آلو بخارا عناب هر واحد دوازده دانه شاهتره بنفشه جو مقشر هریک دوازده درم برادهٔ چوب شیشم چهار درم همه را در دو رطل آب بجوشانند هرگاه نصف بماند صاف نموده با یکرطل شربت بنفشه و یا قند سفید بقوام آرند و دوازده درم صبح و همین قدر شام

با عرق شاهتره و بید مشک و گلاب نیم گرم تا بست روز بخورانند و غذا آش جو و بجای آب عرق چوب گذ باید یا دیگر عرق مناسب بدهند و اگر قوی تر خواهند وزن عشبه
بست درم نمایند و در نسخهٔ ذکاء الله خان بوزن عشبه چهار درم و چوب چینی بست درم و شاهتره و بنفشه هر یک ده درم ست و چوب چینی چهار درم مغز تخم کدو مغز تخم خربزه
هر یک ده درم عوض چوب شیشم داخل **شربت پاوسات** که بزبان اهل فرنگ شیشم را گویند جهت اصلاح قروح خبیثه و آتشک و جرب و قوبا و غیره امراض سوداوی
مجرب ست و این نسخه قوی تر و انفع از نسخهٔ متعارف آنست برادهٔ چوب شیشم یا و سیر برادهٔ چوب چینی نیم پاو در آب گرم سه آثار یکشب و روز تر دارند بعده جوش داده مالیده
صاف نموده عناب بست و پنج عدد صندل سرخ صندل سفید هر یک سه توله شاهتره پوست هلیله زرد افتیمون بسفایج گل نیلوفر هر یک دو توله گل سرخ گل بنفشه
هر یک سه توله در آب مذکور یکشبانه روز تر داشته بعده جوشانیده صاف کرده نبات سفید یکنیم آثار داخل کرده بقوام شربت آرند پس نصف آن جدا کرده دارند و در نصف
باقی سنای مکی ده توله سورنجان شیرین دو نیم توله باریک سوده آمیخته نگاهدارند و طریق نوشیدن این هر دو قسم شربت آنست که برادهٔ شیشم بقدر نیم دام یا یک توله
در یکنیم پاو آب بجوشانند تا نصف بماند صاف نموده شربت غیر مسهل آن بقدر شش توله داخل کرده بخورانند وقت صبح و همین طور وقت شام و بعد پنج شش روز
شربت مسهل آن بقدر ده توله همراه جوشاندهٔ مذکور وقت صبح میداده باشند استعمال آن تا دو هفته یا بست و یکروز و یا چهل روز مفوض برای طبیب ست غذا در
حین استعمال این قلیه و نان و پلاو دهند و از حموضات و بقولات و لبنیات پرهیز نمایند و روز استعمال شربت مسهل از نان هم اجتناب اولی ست **شربت چوب چینی**
مسهل مواد آتشک چوب چینی گل سرخ بسفایج سنای مکی صندل سرخ صندل سفید بادیان هر یک چهار درم نبات یا و آثار بدستور مقرر شربت مرتب سازند و هر روز
دو توله بخورند غذا دال خشکه و کهچری **نوع دیگر** قامع مواد سوداوی و قامع مادهٔ محترقه و نافع آتشک چوب چینی دو توله عشبه مغربی سه توله برگ شاهتره بادرنجبویه
برادهٔ چوب شیشم گل منڈی برگ گاوزبان تخم شاهتره و افتیمون در پارچه بسته تخم کاسنی برادهٔ صندل سرخ هر واحد نه ماشه شب در آب چهار رطل بخیسانند و صبح بجوشانند
که یکنیم رطل باقی ماند صاف نموده بقند سفید یکنیم رطل بقوام شربت آرند شربتی سه توله **عرق گل نیب** که دافع فساد خون و نافع بثور سوداوی و آتشک و شری
و جذام مجرب ست برادهٔ صندلین عنب الثعلب نیلوفر گل خیرو هر یک پاو آثار گل سرخ بنفشه گاوزبان هلیله سیاه نیمکوفته هر یک نیم پاو خس هندی نیم پاو و چهار دام
تخم کاسنی یکنیم پاو اسطوخودوس گل گاوزبان گل معصفر هر یک چهار دام الایچی خرد نیمکوفته دو دام شاهتره سرپهوکه هر یک نیم آثار گل کیوڑه از دو تا چهار عدد عناب
سپستان هر یک پنجاه دانه مویز منقی دو صد عدد کشمش سبز سه صد عدد گل نیب از یک آثار تا دو آثار نبات پنج آثار همه را در آب هشت پاس تر کنند و هفت آثار عرق کشند
خوراک روز اول چهار توله تا سه روز بعده پنج توله تا سه روز بعده هشت توله تا هفت روز بعده نیم پاو مدام بخورند و اگر خواهند درین عرق چای خطائی جوش داده بطریق
قهوه خورند **عرق شاهترهٔ مرکب** دافع آتشک و اوجاع مفاصل و ریح و درد تمام بدن و رافع مواد امراض سوداوی مثل آتشک و خارش و قوبا و کلف و چهائین
و استعمال این بعد تنقیه در امراض مذکوره همراه معجون عشبه یا چوب چینی یا اطریفل شاهتره معمول ست شاهتره پوست هلیله زرد پوست بیخ نیم که زیر گل باشد اکثر مل
دست ملوه سرپهوکه هر واحد یک آثار چرائته نیم آثار بیخ یاسمین گاوزبان گل سرخ صندل سفید و سرخ هر واحد پاو آثار بدستور معروف عرق کشند و شش توله با شهد دو توله
بخورند سرناشتا تا یک چله **عرق چوب چینی** نافع شخصی که عادی شراب بود و آتشک برآورده باشد و مفرح و مسکر ست برادهٔ چوب چینی گل سرخ برادهٔ چوب شیشم
سرپهوکه شاهتره هر یک نیم رطل خار خسک یک رطل پوست هلیله کابلی گل منڈی هر یک یک نیم رطل پوست مغیلان شش رطل قند سیاه بست آثار عناب صد عدد همه را در
خم اندازند و قتیکه لاهن تیار شود عرق سبک کشند و وقت دو آتشه کردن گل سرخ نیم من برادهٔ صندل سفید و سرخ هر واحد شش توله خس هندی ده توله عرق نیلوفر عرق
گاوزبان عرق کیوڑه هر واحد یک مینا آمیخته عرق کشند **منضج و مسهل** که در مرض آتشک معمول ست بعد فصد باسلیق یا هفت اندام و اخراج خون وافر بحسب طاقت
عناب آلو بخارا هر واحد پنج دانه سپستان یازده دانه تخم کاسنی تخم خیارین گل بنفشه گل نیلوفر تخم خطمی برگ بادرنجبویه منڈی برم ڈنڈی برگ شاهتره چرائته سرپهوکه بیخ کاسنی
بیخ بادیان تخم خربزه بسفایج افتیمون در پارچه بسته هر یک شش ماشه گل گاوزبان برگ گاوزبان هر یک چهار ماشه مویز منقی یک توله شب در عرق کاسنی عرق شاهتره
عرق منڈی هر یک هفت توله تر و اغنه صباح مالیده صاف کرده گلقند دو توله داخل کرده بنوشند تا پانزده روز اما اگر حرارت مفرط نباشد آلو بخارا گل نیلوفر تخم کاسنی
خیارین حذف کنند و سپستان افزودن بعطرات دو نه بحسب مزاج مریض محول بر فکر معالج ست بعد ازان تمر هندی پنج توله گل سرخ مغز تخم کدو سه دانه حب النیل ریشه خطمی

بیخ حنظل هر یک شش ماشه سنای مکی نه ماشه مغز فلوس شش توله ترنجبین چهار توله شیرخشت دو توله در منضج افزوده آلو بخارا هفت عدد و مویز منقی دو توله و عرق مکوه
عرق کاسنی عرق گاوزبان بموده و وزن عرقیات هر یک سی توله گرفته بدستور شب تر داشته صباح مالیده صاف ساخته شیرهٔ مغز بادام شیرین هفت عدد بالا انداخته
بنوشند و اگر معده عاصی باشد و باین مسهل اجابت بخوبی نشود و اخراج مواد نگردد دیوست هلیلهٔ زرد پوست هلیلهٔ کابلی هلیلهٔ سیاه افسنتین رومی اضافه کنند و اگر اسهال
زیاده شود بعض ادویهٔ مسهله کم نمایند بعده روز دیگر این تبرید دهند هلیله مربی یک عدد شسته خسته دور کرده بورق نقره یکعدد گرفته اول بخورند بالائش شیرهٔ عناب
چهار دانه شیرهٔ تخم کاسنی پنجماشه در عرق مندی عرق شاهتره هر واحد ده توله برآورده شربت نیلوفر داخل کرده تخم ریحان پنجماشه یا اسپغول مسلم ششماشه پاشیده بنوشند
و اگر هنگام اجابت پیچ و درد شده باشد لعاب بیشه خطمی پنجماشه باید افزود و بعد انفراغ از دو مسهل باز در منضج بدستور سابق نوشیده دو مسهل حب لاجورد باید داد باین طریق
که حب لاجورد یکتوله همراه عرق مندی عرق شاهتره نیم نیم پاو ترنجبین دو توله پاسی از شب مانده بخورند و بخوابند و صبحدم برخاسته مسهل از عناب شاهتره مندی تخم کاسنی
چرائته گل سرخ بیخ کاسنی مویز منقی بسفایج افتیمون سنای مکی مغز خسکدانه حب النیل هلیلهٔ زرد هلیلهٔ سیاه پوست هلیلهٔ زرد خیارشنبر ترنجبین شیرخشت گلقند عرق مندی عرق
شاهتره شیرهٔ مغز بادام بدستور معمول مسهل بنوشند این طریق بعض متاخرین ست و متقدمین در بدرقهٔ صبح با حبوب خیارشنبر شامل نمیکنند این امر برای طبیب ست
روز دیگر تبرید بدستور داده فردای آن مسهل حبوب بدستور دهند و بعد از چهار مسهل یعنی دو از خیارشنبر و دو از حب لاجورد تا هفت روز مثل تبرید سابقه تبرید نوشانند
و بعد پانزده روز مطبوخ که دران پوست بیخ نیب ست و در ادویهٔ هندیه مذکور گردد تا هفت روز بنوشانند و اگر مرض زائل نشود یک هفته مهلت داده حب بلادر هفت یا
نهایت چهارده روز بخورانند و اگر از حب مذکور دهن بجوش حب را ترک نموده دلیهٔ گندم همراه حبزات خورانیده شود و غرغره که دران معمول ست بعمل آرند و اگر ورم
زیاده شود و شکل خناق پیدا گردد در رگ قیفال زنند و دیوجیسپانند و تدبیری حسب قوانین طبی باید کرد و هر گاه ازین نجات یابد و اثری از قلاع و ورم لثه و وجع دندان
و جریان رطوبت باقی ماند آنگاه ذرورات و سنونات و مضمضها بکار برند و سوای آن هر علتی که از اکل ادویهٔ آتشک مانند تپ و زحیر و سحج وغیره حادث شود بعلاج جنس پردازند
صفت حب لاجورد که بعد تنقیه درین مرض معمول ست ایارج فیقرا ریوند غاریقون جلاپا انگریزی شحم حنظل هر یک یک مثقال تربد موصوف دو درم پوست هلیلهٔ کابلی
یکدرم حجر لاجورد حجر ارمنی هر یک نیم مثقال زنجبیل نمک لاهوری ربالسوس هر واحد یکماشه کوفته بیخته کتیرا مقل ازرق یک یکماشه در عرق بادیان حل کرده دران حب بقدر
مونگ بندند قدر شربت یکتوله همراه مسهل مذکور **مطبوخ** که برای رفع آتشک مجرب نوشته بیخ حنظل دو توله سنای مکی شاهتره هر واحد یکتوله گل سرخ نیم توله همه در یک نیم
آب بجوشانند هر گاه نصف بماند صاف کرده بنوشند همین قسم تا سه روز و اگر در سه روز تفاوت نشود سه روز دیگر بخورند غذا دو پهر آب مونگ شام دال خشکه و در نسخهٔ
دیگر پوست هلیلهٔ زرد بلیله هلیلهٔ سیاه آمله صندل سرخ خارشتر عوض شاهتره و سنا و گل سرخ ست وزن هر یک یکتوله **معجون عشبه** تالیف حکیم شریف خان
بجهت آتشک و اخراج مواد سوداوی و بلغمی و وجع مفاصل معمول ست پوست هلیلهٔ زرد چهار درم پوست هلیلهٔ کابلی هلیلهٔ سیاه پوست هلیله شاهتره بسفایج فستقی تربد سفید
مجوف خراشیده افتیمون از هر واحد پنجدرم آمله سه درم برگ سنای مکی ده درم عشبهٔ مغربی پنج توله با شهد سفید سه وزن ادویه بدستور معجون سازند خوراک از هفت ماشه تا یکتوله
و گاهی عوض عشبه چوب چینی پاو آثار درین ترکیب نموده شد و برای مواد سوداوی بسیار نافع آمد **نوع دیگر** نافع بقروح خبیثهٔ آتشک و ناصور و اکله و خارش
و دافع اوجاع مفاصل و مقوی اعضای تناسل و مجرب ست بادیان صندل سفید هر یک دو دام بسفایج فستقی سنای مکی هر یک شش دام عشبهٔ مغربی دوازده دام
شهد خالص بیست و چهار دام قند سفید یک آثار ادویه را بعد کوفتن بیخته وزن کرده بگیرند و معجون سازند قدر خوراک یکدام صبح و یکدام شام با آب مطبوخ عشبه که یکدام
عشبه را با هفت آثار آب خالص جوش دهند هر گاه ثلث بماند صاف نموده قدری از ان بشهد خورند و باقی بجای آب خوردن این آب استعمال سازند و آب دیگر
نخورند و اگر با عشبه یکدام چوب گز جوش دهند بهتر و قوی تر بود و در نسخهٔ دیگر وزن عشبه و سنا هر یک هفت دام و بسفایج چهار دام و عسل و قند سفید سه چند ادویه ست
و قید استعمال آن آب عشبه نیست غذا گوشت بز یا دراج یا مرغ با نان خمیر **نوع دیگر** که برای آتشک و مواد سوخته و استسقا و قبض و نفخ و تصفیهٔ خون و رنگت بشره
مجرب عشبهٔ مغربی ربع رطل برگ سنای مکی بادیان هر یک دوازده درم بسفایج فستقی شانزده درم صندل سرخ چهار درم قند سفید ربع رطل عسل نیم رطل بقوام آرند
و در بیاضی وزن بادیان و صندل سرخ هر یک شش درم و بسفایج دوازده درم و قند و عسل هر یک نیم پاو ست و تربد سفید شش درم زیاده کرده خوراک یکتوله

تا یکنیم توله دنوشته که این معجون تنقیه مواد آتشک از بدن بالکل نماید و نطفه متوالد و تناسل را صاف کند و خارش و جراحت و کلفت را دور رساند و درد مفاصل و خشکی دماغ و جمیع امراض سوداوی را نافع **نوع دیگر** مخترع حکیم ببر علیخان برای استیصال مادۀ آتشک و قروح خبیثه و بثور سوداوی و بواسیر و تصفیه خون معمول است عشبه مغربی هفت و نیم توله چوب چینی شش توله بسفایج برگ سنای مکی هر یک سه توله بادیان برادۀ چوب شیشم برادۀ آبنوس چرائته هلیله سیاه هر یک یکنیم توله گل سرخ برگ شاهتره برگ حسکه برگ حنا عنب الثعلب یک یک توله گلو انیسون گل بابونه گاوزبان گل گاوزبان هر یک نه ماشه خوبانی دوازده عدد شهد خالص دو نیم وزن همه ادویه بدستور معجون ساخته چهل روز در غلهٔ جو بدارند بعده از یکتوله تا دو نیم توله بخورند غذا قورمه و نان روغنی نمک یا کم نمک **نوع دیگر** معمول حکیم ذکاء الله خان نافع آتشک مقوی قلب مفید علل اعضای تناسل و اوجاع مفاصل که بسبب آتشک باشند مشک خالص ورق طلا هر یک نیم درم ورق نقره زعفران هر یک یکدرم سورنجان بوزیدان هر یک یکنیم مثقال عنبر اشهب دو درم کهربای شمعی ابریشم مقرض گل سرخ تخم خشخاش بسفایج مروارید ناسفته بادرنجبویه هر یک یک مثقال مغز تخم خربزه ثعلب مصری هر واحد دو مثقال پوست هلیله کابلی کشنیز مقشر مغز تخم کدو شیرین مغز تخم تربوز هر واحد سه مثقال عشبه مغربی بست توله اول عشبه را ریزه ریزه کرده شب در عرق گاوزبان و عرق شاهتره و عرق عنب الثعلب هر واحد یک آثار و گلاب نیم آثار تر کرده بجوشانند تا نصف بماند مالیده صاف کرده قند سفید نیم آثار عسل نیم پاو داخل کرده بقوام آرند و ادویه سوده آمیخته معجون سازند و دو مثقال تا دو نیم مثقال بخورند و گاهی کافور یکنیم مثقال درین نسخه افزوده می شود بعد دفع مرض آتشک که گرمی و نقاهت باقی باشد فائدهٔ عجیب دارد **معجون چوب چینی** که مسهل اخلاط محترقه و مصلح خون فاسد و مجرب است بادیان یکدرم صندل سفید گلو تازه افتیمون هر واحد یکدرم پوست هلیله زرد هلیله سیاه پوست هلیله کابلی شاهتره پوست بلیله چرائته تربد سفید هر یک دو درم سنای مکی چهار درم عشبه مغربی دوازده درم چوب چینی نیم پاو قند سفید یک سیر عسل یک پاو سیر بدستور مقرر معجون سازند **نوع دیگر** بجهت باد فرنگ و تقویت باه مستعمل حکیم بقا خان چوب چینی بهمه صفت موصوف نیم پاو سنای مکی هفت توله بسفایج فستقی صندل سفید و سرخ هر یک سه توله بادیان دو توله شهد خالص نبات سفید گلاب هر یک نیم آثار اول همه ادویه جدا جدا کوفته بیخته نگاهدارند و نبات و عسل را بقوام آورده ادویه اندک اندک دران انداخته حل کنند و در ظرف چینی بدارند صبح چهار توله وقت شام دو توله بخورند و در نسخهٔ دیگر وزن بسفایج چهار توله و عسل سی توله آمده غذا زیر بریانی و پلاو مرغ و گوشت حلوان **نوع دیگر** دافع مواد آتشک و فساد خون چوب چینی چهل مثقال مغز تخم کدو شیرین تخم خشخاش سفید هر یک چهار درم گل سرخ هلیله سیاه آمله پوست بلیله شاهتره صندل سفید کاکنج مغز تخم خیارین کشنیز خشک تخم کاهو هر یک سه درم طباشیر چوب گز هر یک دو درم ریوند خطائی یکدرم عسل سه چند ادویه شربت حسب حال **نوع دیگر** دافع مواد آتشک و مستعمل بعد تنقیه پوست هلیله زرد پوست هلیله کابلی هلیله سیاه پوست هلیله آمله گل معصفر صندل سرخ تخم کاهو چرائته بسفایج گل سرخ تخم کاسنی گل گاوزبان شاهتره مغز تخم کدو شیرین مغز بادام کشنیز مقشر هر یک چهار درم تخم خشخاش سه درم گاوزبان دو درم چوب چینی نیم پاو قند سه چند **مرهم سفیده** جهت آتشک و سوزش آن و دیگر جراحات و تسکین درد و اندمال عجیب الاثر است سفیدهٔ کاشغری شسته مرداسنگ هر یک پنج درم کتیرا سه ماشه افیون یکماشه رسوت یکدرم کافور دو ماشه موم سفید پنج درم روغن گل بست درم لعاب بهدانه دو ماشه سفیدی تخم مرغ یکعدد اول روغن و موم را گداخته فرود آورده ادویه سوده آمیزند پس لعاب بهدانه و سفیدهٔ تخم مرغ داخل کرده بکار برند **مرهم فرنگ** برای جراحت آبلهٔ فرنگ و هر زخم تیر و تفنگ و غیره قروح منقول از بیاض استادی مرحوم کافور سنگ جراحت هر یک دو ماشه مرداسنگ یکماشه توتیای کرمانی یکتوله کته سفید چهار ده ماشه رال یکتوله موم سفید یکدرم روغن گاو پانزده درم ادویه سائیده از پارچه گذرانیده روغن و موم گداخته ادویه دران حل کرده از هفت آب بشویند و در ظرف چینی نگاهدارند و بر لته کهنه گذاشته بر زخم نهند **مرهم رال** تالیف والد حکیم علویخان که بجهت قرحهٔ قضیب بی نظیر و مجرب است رال سفید اسفیداب قلعی دم الاخوین مرداسنگ توتیای کرمانی اسرنج توتیای هندی گلنار فارسی نوفل سوخته هر یک یک جزو موم دو جزو روغن گاو پانزده جزو نخست موم اول توتیای هندی را در ظرف سفال آب ندیده بریان کنند و باقی ادویه را کوفته بیخته موم و روغن گداخته سائر ادویه را مخلوط سازند و بر پارچهٔ کتان مالیده بر زخم گذارند و هر روز یکمرتبه زخم را با آب گرم حنا یا آب چوب چینی بشویند **مرهم چوب چینی** که جهت جراحت آتشک نافعتر از دیگر نسخهاست مرداسنگ شنگرف هر یک دو مثقال کات هندی چوب چینی هر یک چهار مثقال موم سفید پنج مثقال مسکهٔ گاو بست مثقال بدستور معمول مرهم سازند و اگر نصف کات را سوخته داخل سازند بهتر خواهد بود

ذکر بعض ادویهٔ هندیه که در مرض آتشک مجرب و معمول است **بخور** که جهت زخم آتشک و نواصیر و بواسیر بغایت نافع و بعید است اسپند دو ماشه اجوائن خراسانی

ناخواه هر یک یک ماشه شنگرف زغال هر یک نیم ماشه همه را کوفته بیخته سفوف سازند و از مجموع چهار ده پڑی بندند جهت زخم بر کرسی نشسته و خود را بچادری پوشیده یک پڑی ازین سفوف بر آتش اخگر نهاده دود آن بر زخم رسانند و اگر بواسیر و نواصیر باشد باید که چبری خرد بکنند و دران اخگر پر کرده و ازین سفوف بالای اخگر اندازند و مقعد بران چبری نهاده دود بستانند و اگر بسبب بیماری آتشک در کام سوراخ شده باشد باید که دود این سفوف بطریق تنباکو بکشند و بقول بعضی مجربین همچنین کشیدن دود برگ خشک گشته درخت انبه زود ازاله سوراخ کام می نماید **ایضاً** برای آتشک مجرب النفع رسکپور شنگرف هر واحد شش ماشه توتیای سبز سه ماشه موم سفید دو دام روغن گاو چهار دام پارچه بافته ربع درع تکیه برگ نیم و در روغن مذکور سوخته دور نمایند وصاف کرده موم اندازند هرگاه گداخته شود کزغان فرود آورده رسکپور انداخته حل کنند بعده شنگرف سوده اندازند پس نیله تهوتهه بعد ازان ازان پارچه موم جامه کرده شش فتیله نموده از یک فتیله بانگشت چوب کنار بخور گیرند خود را از چادر پوشیده تا سه روز غذا برنج و شیر

حبوب حب السلاطین مخفی نماند که درین مرض اسهال این حبوب انفع تر از مسهلات دیگر است اگر مریض ضعیف نباشد یا مزاج او بسیار حار نبود در استیصال ماده این علت بهتر ازین مسهلی نیست و ترکیب آن بسیار است اما درینجا آنچه معمول و بی غائله است حواله قلم میشود **حبی** که برای تنقیه درین مرض مجرب است **فلفل** سیاه مغز کرنجوه مغز جمال گوته مدبر زنجبیل هر واحد پنجماشه بقدر نخود حب بندند و پنج شش حب همراه آب گرم فرو برند غذا وقت سه پهر کهچڑی با روغن بسیار خورند همچنین سه روز بفاصله یکروز یا بلا فاصله استعمال کنند و در بیاض استاد مرحوم در مجربات مرقوم است که اگر یکحب صبح و یکی شام تا سه هفته بخورند هر روز یکان دست می آرد و برای قروح و نواصیر نافع بود **ایضاً** معمول شنگرف مدبر که آنرا در آب لیمو و شیر گاو یکروز بسایند و خشک سازند سهاگه زنجبیل دار فلفل هر یک نیم دام چوب چوک جمال گوته مدبر در سرگین هر یکی دام همه را بشیر گاو بسایند و بقدر نخود حب ساخته سه چهار عدد یا زیاده بدهند غذا خجزات و برنج خورانند **ایضاً** زنجبیل فلفل گرهیاب مدبر که در پارچه بیفشرند تا آنکه سیاهی او دور شود و یا منبر گیلوا کهرل کنند گوگرد مدبر که آنرا سوده در کفچه آهنی نهاده قدری روغن زرد انداخته بر آتش گذارند چون گداخته شود در شیر گاو اندازند سهاگه هر پنج دوا برابر مغز جمال گوته مدبر برابر همه بشیر گاو سائیده مقدار دو حبه حب بندند خوراک دو سه حب با آب گرم غذا شیر و برنج یا خجزات برنج **ایضاً** از بیاض والد مرحوم شنگرف یکدام مغز حب السلاطین مدبر چهار دام در آب لیمو چهل و دو پاس کهرل کرده حبها سازند و بقدر چهار رتی در قند سیاه پیچیده بخورند و بفاصله سه روز این مسهل داده بعده حب توتیا بخورانند **ایضاً** شنگرف مغز جمال گوته هر واحد سه ماشه مغز نارجیل کهنه یکتوله خرما یکعدد مغز بادام چهار عدد برگ تنبول هفت عدد خوب باریک سائیده حب بقدر کنار دشتی سازند خوراک یکحب غذا کهچڑی مرغن بخورند **ایضاً** از حکیم محمد جعفر مغز حب السلاطین مدبر موصوف شنگرف مساوی سائیده در شیره برگ پان مقدار نخود حب بسته در سایه خشک کنند و بکار برند **ایضاً** خرمای خسته دور کرده دو عدد مغز نارجیل تازه دو توله حب السلاطین مدبر مصفی پنجعدد همه را یکجا کرده خوب بکوبند و هفت حب بندند یکی ازان پس سر اندازند و شب غذا کهچڑی خورد صبح یکحب ازان با عرق بادیان یا آب بخورند غذا خشکه و شکر و روغن زرد آمیخته آخر روز و اگر حرارت محسوس شود و اسهال مفرط آید خجزات خورند و با غذا هم آمیزند و روز دیگر تبرید لعاب بهدانه سه ماشه لعاب بیشه خطمی پنج ماشه نبات سفید دو توله اسپغول مسلم شش ماشه پاشیده بنوشند و آخر روز غذا کهچڑی مونگ و روغن زرد خجزات باشد همچنان هر شش حب بفاصله یکروز باید خورد **ایضاً** مغز جمال گوته نیله تهوتهه کتهی هر واحد یکماشه سائیده سه حب سازند و هر روز یکحب در پوست انبه اچار پیچیده بخورانند سه چهار دست و یکدو بار قی خواهد شد و در سه روز استیصال مادهٔ مرض شده احتیاج دوای دیگر نخواهد بود مجرب بلا تخلف است لیکن شرط آنست که دو فلوس برای خریدن ادویه بگیرند هر قدر که از خریدن آن باقی ماند بتاشه آن خریده بران فاتحه جناب سرور کائنات داده با طفال تقسیم نماید **حبوب توتیا** و مرداسنگ و زنگار بدانکه حبوب این چنینها در اکثر بعد تنقیه مفید می افتند و جائیکه ماده قلیل باشد قبل از تنقیه نیز نفع بخشد و ازین حبوب نه اسهال میشود و نه دهن جوش میکند لیکن بعضی را افتیان میشود پس بعد خوردن حب دو سه لقمهٔ نان بروغن مالیده خورند یا قدری بالائی شیر بالایش بخورند و این حب توتیا همواره معمول است هلیله زنگی یکتوله طباشیر شش ماشه نیله تهوتهه سه ماشه در آب لیموی کاغذی یا و آنتار کهرل کنند هرگاه آب خشک شود مقدار کنار دشتی حب سازند و یک صبح و یکی شام بخورند و از شیرینی پرهیز نمایند **نوع دیگر** پوست هلیله زرد آمله کات سفید توتیای سبز هر واحد دو دام در آب لیموی کاغذی دوازده عدد سائیده بدستور حب ساخته بخورند و از ترشی و بادی نیز پرهیز کنند **نوع دیگر** که قرحهٔ حلق و بینی را نیز نافع هلیله سیاه پنجدام نیله تهوتهه فلفل سیاه هر یک دو نیم دام کوفته با آب لیموی کاغذی یکصد و یکعدد کهرل نموده بدستور حبها ساخته بخورند و نسخهٔ دیگر وزن هلیله چهار دام و فلفل یکدام و توتیای سبز ربع دام است غذا دال مونگ **حب مرداسنگ** که در ازاله این مرض بی نظیر است مرداسنگ

کافور هر واحد دو مثقال قرنفل یکمثقال در آب برگ تنبول که با مصالح بود بقدر نیم پاو باشد چهار پاس کهرل کرده شهرده حب بندند یک صبح و یکشام خورند و غذا شیر برنج یا دال مونگ با نان و روغن زرد هر قدر که خواهند خورند و بعد نه روز که آتشک رفع میشود اگر گرمی معلوم شود کاسهٔ دوغ گاو که دران زیرهٔ سفید بقدر دو سه ماشه سائیده آمیزند و سه روز خورانند **نوع دیگر** معمول جناب والد ماجد غفر الله له که درین باب بیعدیل ست اجواین خراسانی اجواین دیسی اجمود جوانی هر یک یکتوله مرداسنگ سه ماشه قند سیاه کهنه سه توله در آب درخت بسکهپره که شاخ او سرخ باشد هشت حب بندند یکی بمیدا زند و از هفت حب یکی صبح با آب برنج پخته بی نمک بخورند و روزانه خفتن ندهند غذا برنج بی نمک و یا نان گندم بی نمک و یا با روغن بسیار بخورند دیگر از همه اشیا پرهیز ندهند خوبی این حب آنست که از دهن آب بسیار بدون جوشش تا دهن خارج شود و مادهٔ مرض بالکل دفع گردد و سوراخ کام نیز مندمل شود و اکسیر الاثر ست **نوع دیگر** مجرب از بیاض حضرت استادی رحمه الله تعالی هلیلهٔ زنگی سهاگه کشته پاپڑیا هر واحد یکتوله مرداسنگ ششماشه نیله تهوتهه سه نیم ماشه همه را در آب لیموی کاغذی تا سه روز کهرل نمایند بعده حبوب بقدر کنار دشتی بسته یک حب صبح خورده باشند و یکی بعد ظهر غذا برنج با جغرات بی نمک و تا هفت روز بخورند بعد ازان تا سه روز دیگر این غذا بخورند و اگر مزاج قوی باشد وزن مرداسنگ نیز یکتوله کنند **حب زنگار** که برای آتشک نافعست کته سفید دو توله زنگار جوترهی هر یک سه ماشه افیون سپیاری کهنه هر یک دو ماشه کونپل مید انجیر جوگیا دو توله ملائی شیر یا در آثار همه را سائیده مع ملائی در ظرف پهول از دستهٔ پهول سه روز سحق کرده حب سازند اگر زخم یا داغ سیاه مثل داد باشد بران طلا سازند و یک حب بخورند **حبوب سم الفار** این حبوب نیز مثل حبوب سابق عمل میکنند و درد مفاصل را هم دفع می نماید لیکن در استعمال این شرط ست که از ترشی خصوصاً از دال مونگ بسیار پرهیز نمایند والا ضرر وجع مفاصل بشدت پیدا شود و بهترین نسخ آن اینست سم الفار پنج ماشه نیله تهوتهه ده ماشه کته سفید بست ماشه مغز تخم نیب چهل ماشه سر مهوکه هشتاد ماشه در آب کتائی خرد کهرل کرده بقدر نخود حب بندند صبح یک حب در ملائی شیر یا در کوه پیچیده بخورند و از ترشی و بادی نیز پرهیز کنند **ایضاً** برای زخم آتشک و اوجاع مفاصل سم الفار یکتوله کته سفید چار توله در آب لیموی کاغذی و آب کتائی خرد و آب کتائی بزرگ که آنرا ستیاناسی گویند هر یک سه پاو کهرل نمایند و بقدر مونگ حب بندند و یک حب صبح و یکشام در اچار انبه یا بالائی جغرات گاو یا فقط بلع نمایند پرهیز از شیر و دال مونگ ضرورست دیگر هر چه خواهد بخورد **ایضاً** مجرب برای آتشک مغز بهمندر بهل سم الفار کته پپریه سهاگه هر چهار برابر کوفته بیخته با آب لیمو کهرل کرده حب بسته بقدر دانه مونگ و روز اول یکحب صبح و دو حب آخر روز تا هفت روز بخورند و بعد ازان یک حب اضافه نمایند و دو حب صبح هم بخورند آخر روز برای دفع گرمی خشکه با ماست بخورند **ایضاً** که نجارش نیز نافع سم الفار یکماشه کته سفید کافور چینیه دانهٔ الایچی سفید هر یک سه ماشه ادویه را در شیرهٔ برگ تنبول یکصد عدد حل کرده بقدر مونگ موتهه حب بسته یکحب صبح و یکشام خورده بالائش بیرهٔ پان بخورند تا چهارده روز یا بست و یکروز خورند غذا نان نخود بی نمک و یا نان گندم با روغن گاو بخورند **ایضاً** مجرب ست سیماب مصطکی عاقرقرحا هر یک بست ماشه سم الفار یکماشه لیموی کاغذی دو عدد اول سیماب و سم الفار در اندکی آب لیمو کهرل کنند تا سیماب کشته شود بعده ادویهٔ دیگر کوفته بیخته با آن ضم نمایند و در آب لیمو باقی صلایه کرده بقدر مونگ حبوب سازند دو حب صبح با شوربای چرب گوشت بز و یک حب شام همراه شوربا بخورند تا سه روز یا زیاده غذا گوشت بز و نان و گویند که اگر کسی را از شدت این مرض موی ریختن گیرد و دست و پا و کمر بیکار گردد و یا در کام و قضیب سوراخ شود و این حب بخورد و از ترشی پرهیز دارد سر نو جوان گردد و دردها بالکل برطرف شود **ایضاً** که در افنای مادهٔ این مرض خیلی مفید سم الفار گل قیمولیا یعنی کهریا متی دانهٔ هیل کات هندی کافور قیصوری هر واحد یکتوله گلاب خالص نیم آثار اول ادویه را جدا جدا صلایه کرده مخلوط سازند و قدری قدری گلاب انداخته کهرل نمایند تا همه گلاب جذب شود حبها برابر مونگ بسته خشک نمایند هر روز یکحب با سه چار توله گلاب تنها یا شهد خالص یکتوله آمیخته نیمگرم کرده بنوشند تا بست و یکروز استعمال نمایند و اگر یک چله بخورند دیگر فوائد مثل تقویت باه و زیادت اشتها و سرخی رنگ و دفع فتق آبی و ورم خصیه حاصل شود در غذا دال تور و گوشت بز مدهن با نان گندم هر دو وقت خورند و اگر استعمال این حبوب بضرورت قوی در مزاج حار کنند برای تبرید شیرهٔ تخم خرفه و کاسنی و غیره و عرق کیوره و شربت انار و عرق شاهتره دهند **حبوب رسکپور** سیماب بلادر بدانکه حبوب این اشیا جوشش دهن در اکثر پیدا میکنند و مادهٔ علت را بطریق آب دهن بر می آرد لیکن متحمل تکلیف آن جز مزاج قوی نباشد در ضعفا استعمال نباید کرد و این حب رسکپور برای آتشک انفع و مجرب ست رسکپور دانهٔ الایچی سفید قرنفل عاقرقرحا هر یک ششماشه کوفته بیخته با آب سرشته حبها مقدار دانهٔ فلفل گرد بندند و یکحب در ملائی شیر پیچیده هر صبح بخورند **نوع دیگر** رسکپور مرچ سیاه هر یک سه نیم ماشه بیخ اندراین هفت ماشه قرنفل بست و یکعدد در آب برگ پان حب بقدر نخود بسته یکی صبح و یکشام

خورده باشند غذا نان بی نمک با روغن بسیار **نوع دیگر** برای باد فرنگ از بیاض استاد مرحوم رسکپور نیم دام قرنفل شانزده عدد فلفل گرد بست و یکعدد اول رسکپور را
در روغن گاو بریان نموده فلفل و قرنفل را علیحده سوده با آن آمیخته در بست برگ تنبول بترتیب سحق نموده مقدار کنار دشتی حب بسته یکحب هر صبح بخورند غذا شیر و برنج
اگر دهن بجوشد پوست کچنال پنج دام پوست هلیلهٔ زرد نیم دام در چهل دام آب بجوشانند تا ده دام بماند مضمضه نمایند تا سه روز متواتر صبح و شام و در نسخهٔ حکیم الممالک
که برای آتشک و سائر قروح خبیثه مجرب و بی مثل ست وزن رسکپور یک مثقال و ربع و قرنفل بست و یکعدد و فلفل سیاه نیم مثقال برای مرض متوسط در شدت سکت
و نوشته که در مرض خفیف ربع مثقال از رسکپور و بهمان نسبت یعنی خمس از قرنفل و فلفل کم نمایند و نرم سوده باب خالص یا آب برگ تنبول هفت عدد حبوب سازند
روز اول یکعدد صبح و یکعدد عصر فرو برند و در باقی روزها صبح یکعدد فرو بردن کافی ست و اگر مرض کامن مزمن مستحکم شده باشد حب مذکور را باب عشبهٔ مغربی بدهند
و اگر مرض احداث زخم و حرقت در مثانه و مجاری بول و قضیب نموده باشد باب ریوند چینی بدهند باین طور که ده درم ریوند چینی را در نیم من تبریزی آب صاف آنمقدار
بجوشانند که ربع بماند صاف نموده نصف آن صبح و عقب حب و نصف شام بیاشامند و اگر در سر و حوالی آن جوششها بسیار و چرک از آن جاری باشد نیز باب مذکور
بدهند و در جذام شدید و قروح خبیثه و جرب طب یابس نیز باب عشبه بدهند و باید که در ایام شرب دوا و چند روز بعد آن از نمک و ترشی و ماست و بقول و امثال آنها اجتناب
نمایند و بغیر از نان گندم و روغن گاو و گوشت بره تناول نمایند و اگر بسبب جوشش دهن از خوردن نان عاجز باشند از آرد گندم و بچهٔ مرغ و روغن گاو حریره پخته میل نمایند
و مصالح گرم داخل توان کرد اما پیاز و سیر و بقولات داخل نباید نمود و از نمها اجتناب اولی ست و اگر جوشش دهن زیاده باشد باشیر برو پوست مغیلان و کات هندی مضمضه
نمایند و دهن و ابدان بشویند و اگر جوشش دهن بسیار زیاده باشد مرغ را کشته آلات اندرون آنرا برآورده با پر و بال در دیگ کرده باب بجوشانند تا پخته شود آب آنرا صاف کرده
بآن مضمضه نمایند و بعد از فراغ از خوردن دوا و چاق شدن زخمها و جوشش ها باید که این مسهل دهند تا اثر نکایت سیماب از بدن خوب دور شود سنای مکی هلیلهٔ سیاه
گل سرخ مساوی نرم سوده صبح مقدار دو نیم مثقال آنرا با عسل سرشته بخورانند و غذا شوربای قیمه و تا چهل روز پرهیز نمایند خصوص از جماع **حب سیماب** که بصحت
باد فرنگ مجرب است سیماب سه ماشه نانخواه هشت ماشه قند سیاه بیست ماشه اول نانخواه را با قند بسایند که خوب نرم شود بعد از آن سیماب انداخته بسایند تا حل شود و اندک
آرد گندم انداخته هفتده حب سازند و یک حب باب سرد بخورند غذا کهچری و نان بی نمک و روغن بر بدن هرگز نمالند که بسیار مضرت دارد و اگر دهن جوشش نماید شوربای
گوشت نمک دار بدهند و چهال کچنال و بیخ جهربیری جوشانیده از آن مضمضه سازند و اگر بسیار شدت کند فصد چهار بند کنند و بر زخمها مرهم سیماب استعمال سازند و دیگر
نسخ او در اقوال مسطور گردد **حب بلادر** که بعد تنقیه استیصال مرض آتشک نماید بلادر کلاه دور کرده هشت عدد بزر البنج سفید نانخواه کنجد سیاه هر یک هفت ماشه
مغز نارجیل تازه یکتوله سیماب چهارده ماشه طباشیر سفید شش ماشه قند سیاه کهنه چهار توله ادویه باریک سائیده پس بلادر بعده سیماب آمیخته بسایند و قند سیاه مخلوط کرده
چندان بکوبند که یکذات گردد پس بست و هشت حب سازند و یک صبح و یک شام در حلوا یا بالائی نهاده بلع نمایند و احتیاط دارند که جرم حب بکام و دهان و لهات
نرسد غذا شیر و برنج یا شیر برنج بی شیرینی و اگر سیر نشوند گوشت بز بی مرچ و یا پلاو بخورند اگر تا چهارده روز بخورند بسیار مناسب است و انسب آنکه یکوقت صبح خورده باشند
چه هر کس که دو وقت میخورد بلاشک دهن میجوشد و بسیار میجوشد که کار مشکل می شود و این امر در استعمال هر حب بلادری یاد دارند **ایضاً** از بیاض استاد مغفور اجواین
خراسانی اجواین هندی کنجد سیاه عاقرقرحا سیماب بهلانوه کلاه دور کرده هر یک هفت ماشه قند سیاه کهنه بقدر دو فلوس همه ادویه کوفته بعده سیماب و قند سیاه
داخل کرده تا دوازده پاس در هاون دسته خوب بکوبند چون مانند موم گردد و در رنگ کرنجوه پیدا کند بقدر کنار دشتی حب بندند یکحب ثابت یا پاره پاره نموده همراه
جغرات بالائی دور کرده زیر و بالا جغرات نموده معلق در حلق فرو برند و بالای آن نیم پاو جغرات بخورند وقت صبح نهار و شام و بعد از یکپاس غذا بخورند و از دال مونگ
و روغن زرد و شیر و قند سیاه و گوشت بز و شیرینی و بالائی پرهیز نمایند و دال ماش همراه نان گندم یا کهچری ماش یا بره ماش یا کچوری ماش که در روغن کنجد ترتیب داده باشند
و اچار انبه و روغن دار و ماهی و گوشت گاو بخورند و اگر مرض بشدت باشد اول مسهل دهند باین طور چهال گوته مقشر نموده در روغن زرد تر کرده چهار رتی کتیرا ده ماشه
مغز نارجیل یک فلوس همه کوفته سه پڑی تیار سازند و یکی صبح بخورند بعد از فراغ اسهال برنج با جغرات بی نمک و شیرینی بخورند بعد از سه مسهل حب مذکور استعمال نمایند
و در نسخهٔ حکیم عزیز الله خان اجمود عوض اجواین هندی و عاقرقرحا مسطور بوده و از قند سیاه سه دام باقی بدستور **ایضاً** بنسخهٔ نواب کریم الله خان عاقرقرحا بهلانوه

نسخهٔ مضمضه

نسخهٔ مسهل

اجواین خراسانی اجواین دیسی مازو سبز اجمود سیماب کتھہ سیاه هر یک نه ماشه قند سیاه کهنه نه فلوس بدستور سابق کوفته حب بقدر رتیه ساخته با جغرات بخورانند وقتیکه
دهن آید از پوست گوندی و پوست کچنال و برگ چنبیلی و پوست ببول جوشانیده غرغره کنند و در نسخهٔ دیگر مغز نارجیل یک فلوس عوض مازو ست و وزن کتھہ سیاه و قند سیاه
هر یک بقدر یک فلوس **ایضاً** از حکیم صادق علیخان اجواین خراسانی اجمود اجواین ساده کچلا بهلانوه هر یک چهار ماشه سیماب سه ماشه در کھرل انداخته دو پهر کھرل
کنند بعد ازان کچلا را کوفته داخل نموده چهار گھڑی بلو بند بعد ازان بهلانوه را کلاه دور کرده چهار گھڑی دیگر کھرل نمایند و با وزن ادویه قند سیاه کهنه بیامیزند و شانزده
حب بسته یک صبح همراه جغرات که بقدر پاو آثار باشد و یک حب شام همراه دوغ پاو آثار تا هشت روز بخورند و پرهیز از دال مونگ و ترب و شیر و شیرینی نمایند و اگر از خوردن
این حب جوشش دهن شود از پوست کچنال و پوست کنار دشتی و یا بلیله بلیله آمله در آب جوش داده مضمضه کنند **دوائیکه** بجهت خشک کردن زخم آتشک مجرب است
شنگرف بریان کرده زنگار مرداسنگ بریان کرده نیله تهوتهه بریان کرده رال هر یک دو ماشه خرمهره زرد سوخته چهار عدد سپیاری چهالیه سوخته یکعدد اول شنگرف
و مرداسنگ و نیله تهوتهه هر سه را بسایند بعده خرمهره و سپیاری بسایند بعده زنگار و رال را باهم آمیزند خوراک از یکنیم سرخ تا دو نیم سرخ باین طور که اول نان گندم بوزن
چهار دام بروغن زرد خوب مالیده اندکی ازان گرفته دوا دران انداخته غلوله بسته بخورند بعد ازان باقی نان را بخورند **دوای مسهل** که خیلے سود مند است سناء کهوره
چهاره فلفل سیاه هر یک هفت و نیم ماشه مغز جمال گوٹه یکنیم عدد کوفته بیخته سه پڑی بندند و نیم مغز جمال گوٹه سوده در هر پڑی انداخته بوزن ده ده ماشه پڑی بندند
و سه روز بخورند بعده حب بلادر خورند تا پنج شش روز وقتیکه دهن آید دو سه روز آب دهن برفتن دهند بعده الایچی گل سرخ سنبل الطیب تواکھیر بنسلوچن سوده در دهن
بپاشند و چهال ببول و جهر بیری و کچنال برگ پیابانسه برگ چنبیلی سپیاری جوش داده مضمضه کنند **نوع دیگر** که برای آتشک و اقسام بثور و جرب مجرب است تخم حنظل
فلفل سیاه هر یک چهار درم جدا جدا ساییده باز باهم بسایند و سه حصه نموده هر حصه بفاصلهٔ یکدو روز بخورند گاهی دو حصه کفایت می کند غذا شوربای کلانبر کنند
دوای حقنه که آتشک و نوازل متقرحه یعنی پینس و قرحهٔ حلق و خنازیر را از اسرار مجربه نوشته پوست بیخ آک سی و پنج درم دارچینی مرداسنگ هر واحد یکدرم شنگرف دو درم
باریک ساییده چهارده قرص سازند و دخان یک قرص در قلیان خالی از آب تحت عصر بکشند بطوریکه هوا نرسد پس غرغره بروغن زرد کنند و غذا بنان سمع بربع رطل روغن زرد
نمایند فاحفظه واجعله ذخیرة فهو من الاسرار المکتومة **ایضاً** دافع آتشک شنگرف توتیای سبز هر یک دو نیم دام بای برنگ پنجماشه پوست بیخ آک ده ماشه و اگر مزاج
قوی باشد بست ماشه از جمله شش قرص ساخته در حقهٔ بی آب از آتش کنار مثل تنباکو کشند و دود بر زخم دهند و گل او که مثل خاکستر شود بلعاب دهن بر زخم نهند این عمل
سه روز نمایند یک صبح یکی شام غذا مرغن باشد اول مسهل بگیرند بعد ازان این عمل نمایند **ایضاً** شنگرف عاقر قرحا مجیٹه سهاگه اجواین نیله تهوتهه همه جوکوب
نموده چهارده پڑی ساخته قرص بسته یک صبح و یکی شام در چلم حقه گلی نهاده از آتش چوب کنار مثل تنباکو کشند چون از یکطرف سوخته شود منقلب نموده کشند
و اگر درین ضمن قی شود مضایقه ندارد غذا حلوا یا چورمه شکرتری خورند و خاکستر گل سوخته بر زخم پاشند این سه روز نهایت هفت روز کافی ست
و اگر دهن جوش کند برگ یاسمین در آب جوش داده مضمضه نمایند و اگر بر عضو ورم بود امر بیل جوش داده بخور کنند **ذرور** مخترع و مجرب احقر برای خشک کردن زخم آتشک
کته سفید سپیاری سوخته سنگ جراحت هلدی سوخته سیندور رسم الاخوین اصل السوس مقشر برابر باریک ساییده بعد استعمال مرهم رسکپور سه چهار روز روانداما زخم
قدری ازین ذرور چسپانیده بربندند و هر قدر که دوا بچسپید دور نسازند و از جائیکه جدا شود دیگر ازین ذرور هر روز بچسپانند تا آنکه زخم خشک شود **دیگر** بود دار سوخته شش ماشه
خرمهرهٔ زرد سوخته پنج عدد فوفل سوخته یکعدد نیله تهوتهه بریان یکماشه مرداسنگ کته سفید سنگ جراحت از هر یک دو ماشه کوفته بیخته ذرور سازند **دیگر** نافع قرحهٔ قضیب
کیمخت چرم بود از کاغذ خرمهرهٔ زرد سپیاری چهالیه موی سر آدمی شاخ گوزن پهٹکری هر واحد سوخته کات مرداسنگ کندر هلیله زنگی سفید کشته سیندور رال مازو
گل ارمنی صبر گلنار انزروت مرمکی ازین ادویه هر چه مناسب دانند یا مجموع کوفته بیخته بعد چرب نمودن زخم بروغن گل بپاشند **دیگر مجرب** چرم کفش کهنه مدس نخود هر
سوخته ساییده بپاشند و بدانند که ادویهٔ ذرور هر قدر که باریک بسایند در اثر قوی تر میشود **دیگر** که جراحت قضیب و جذام و بواسیر و هر جراحت را خشک کند
آمله سوخته لوده پٹهانی پهٹکری سوخته و اندکی نیله تهوتهه در روغن بریان کرده جمله را باریک ساییده اول بر جراحت اندک روغن گاو مالیده بالائش این دوا بپاشند
دیگر صاحب تکملهٔ هندی نوشته که استخوان کاسهٔ سر آدمی سوخته زبان سگ سوخته کته سفید سرمه ساکرده بر زخم پاشیدن برای التحام زخم و تسکین درد آب حیات ست

روغن برای سوراخ کام که از آتشک شده باشد مجرب نوشته‌اند که دوای معروف ست هفت دانه اریته پاؤ سیر کهنه را جوکوب سازند و با اریته ثابت آمیخته هر دو را در اندکی آب شب تر نمایند تا نرم شود و صباح در شیشهٔ گل حکمت کرده اندازند چنانچه دو حصه شیشه خالی باشد و بطریق پتال جنتر بچکانند و قدری بر سوراخ کام هر روز دو بار از دست بمالند تا بکیفیت

سفوف مسهل سیاه که بکالا جلاب معروف ست و در اخراج سودا و بلغم و استیصال مادهٔ آتشک بی نظیر و مجرب بمرات کثیره ست بگیرند سیماب و گندهک برابر و هر دو را یکدو روز کهرل کنند و هر چند زیاده بسایند بهتر باشد و تا که کمتر خواهد آورد و بعده برابر هر دو جزو حب السلاطین فرو ده هر سه را خوب بسایند بعد ازان سنگ بصری مساوی هر واحد از سیماب و گندهک آمیخته باز سحق نمایند تا آنکه سنگ بصری باریک گردد پس همه را برداشته در ظرف گلی لیپ نمایند و کهرل را شسته آب آن در ظرف مذکور اندازند چندانکه به مقدار دو انگشت آید و بالای آتش نهند تا آنکه آب خشک شود و هنوز قدری تری باقی ماند که از آتش فرود آرند و در سایه ته و بالا کرده نگاهدارند که خشک شود پس در ظرف شیشه یا چینی بردارند و از دو چهار سرخ نهایت تا یکماشه در دهن انداخته همراه شیر نیمگرم از یکپاؤ تا نیم سیر فرو برند غذا روز اول سوای شیر و برنج دیگر نخورند و در مفتاح المجربات وزن سیماب و گندهک آمله سار هر واحد یکجزو و مغز حب السلاطین سه جزو و عوض سنگ بصری گیرو نیم جزو مرقوم ست **نوع دیگر** که مواد را بخوبی برآرد سیماب گوگرد آمله سار هر واحد یکدرم سهاگه شیطرج مرچ سیاه زنجبیل هر واحد سه درم مغز حب السلاطین سبزی دور کرده یازده درم در آب بامی یکپاس کهرل نمایند و نگهدارند خوراک تا دو سرخ همراه شربت نبات **ضماد** بجهت شور آتشک از رطب آمله نیله تهوتهه سوخته بلیله سیاه کته سفید کمیله برگ حنا مرداسنگ مساوی سوده ضماد نمایند **دیگر** کمیله مرداسنگ حضض مکی رسوت گیرو هر واحد یکماشه بروغن گل ضماد نمایند **فتیله** که برای آتشک مجرب شنگرف زنگار هر یک هفت ماشه موم بست و یکماشه هر دو را اجزا سوده در موم گداخته خوب حل کنند پس بر پارچهٔ باریک طلا کرده هفت حصه آن پارچه نموده هفت فتیله سازند و هر شب یک فتیله در چراغ روغن گاو در روبروی بیمار بتفاوت یکدرعه بسوزند تا هفت شب و اگر دهن بیمار جوش کند برگ چنبیلی جوشانیده مضمضه نمایند و غذا شیر مادهٔ گاو با خشکه و پرهیز از شیرینی نمایند **مضمضه** نافع جوش دهن که از خوردن سیماب و رسکپور وغیره بهم رسد پوست بلیله زرد پوست بلیله آمله موچرس گوکنار تنتریک شاهتره مساوی در آب جوشانیده صاف کرده با قدری روغن بید انجیر و شیر گاو مخلوط کرده مضمضه کنند و در مفتاح گوکنار و تنتریک مطرح ست و مضمضه از پوست غیلان و پوست جهربیری و پوست درخت تمرهندی و پوست درخت کچنال جوشانیده نیز مفید ست **مرهم رسکپور** که جهت اندمال زخم آتشک و قروح خبیثه و تسکین درد معمول ست دم الاخوین سه ماشه رسکپور شش ماشه باهم ساییده در روغن زرد که یکصد و یکبار آب شسته باشند ممزوج نموده بکار برند و آنچه بایست از دواجدا شود دور کرده باشند و بعد روییدن گوشت صالح ازین مرهم زرد مناسب بعمل آرند **مرهم شنگرف** که جراحت را زود باصلاح آرد و مجرب ست شنگرف نیم دام رال یکدام نیله تهوتهه از دو تا چهار سرخ بریان کرده روغن کنجد یکدام ادویه باریک ساییده بروغن آمیخته ده بار آب بشویند و بکار برند **مرهم سنگ پلیه** که در اندمال قروح آتشک و غیر آن بعدیل ست سنگ جراحت یکمان بید سنگ پلیه هر یک شش ماشه مرده سنگ یکنیم ماشه رسکپور دو توله همه را باریک ساییده در روغن گاو سه توله که آب شسته باشند آمیخته باستعمال آرند **مرهم سیاه** که برای آتشک معمول ست روغن زرد هفت توله نیم موم سفید سه و نیم توله رال هفت توله نیله تهوتهه ده ماشه و نیم شاخ بز سوخته چرم کهنه سوخته سیماب برگ نیب هر یک یکتوله و نه ماشه اول برگ نیب را با سیماب بسایند تا آنکه برگ مذکور سیاه گردد پس روغن زرد و موم گداخته از پارچه صاف کرده اول برگ نیب انداخته خوب بسایند بعد ازان ادویه انداخته حل کنند و هر قدر که حل شود خوب مشیوه من بعد سه بار آب شیرین شسته نگاهدارند **مرهم چوب چینی** که برای آتشک بی نظیر ست چوب چینی یک توله شنگرف سیندور سفیدهٔ کاشغری شسته مرداسنگ سنگ بصری چندرس سیماب هر یک سه ماشه کات سفید نه ماشه سیماب را با ادویه ساییده برگ شیشم یا و آتار سوده آب آن برآرند و صاف کرده با روغن گل نیم پاؤ و موم سفید چهار دام بپزند و هر گاه آب شیشم جذب شود ادویه آمیخته مرهم سازند **مطبوخ هندی** که جوشش آتشک زائل گرداند و فساد خون را باصلاح آرد خصوص هرگاه بعد از تنقیه استعمال کرده شود و در اثنای نوشیدن آن احتیاج بپرهیز نیست و اگر خواهند قلیه و خشکه بخورند و گویند که برای این مرض بهتر ازین دوا کم دیده شده و بارها بتجربه در آمده پوست درخت نیم پوست درخت کچنال بیخ اندراین بهیلی ببول کتائی خرد با برگ و بیخ و پوست قند سیاه کهنه هر یک نیم پاؤ در سه آثار آب بجوشانند هرگاه چهارم حصه بماند صاف نموده در شیشه نگاهدارند و همه هفت خوراک ست بخوراک هر روز بخورند اگر باز حاجت باقی ماند مرتبه دوم مرتب کنند و بعضی شربت پادسات مسهل نه توله باین همه کرده مینوشانند و انفع میشود **اقوال متاخرین** انطاکی گوید که برای قسم حار دانهٔ فرنگ چیزی واجب تر اولا از فصد باسلیق نیست بعد ازان تنقیهٔ خلط

غالب پس فصد هفت اندام پس باقی علاج و بهترین ادویه موی آنست که این مطبوخ سه مرتبه متواتر بنوشند صفت آن سنا فوه غاسول هر واحد
پانزده درم بیخ نی فارسی عناب هر واحد ده عدد ده درم گل سرخ هفت درم جند بیدستر پنج درم کوفته در شش چند آن آب بجوشانند تا سوم حصه بماند صاف کرده بر رب خرنوب بنوشند
و در صفراوی گل بنفشه بیست درم بیخ خطمی پانزده درم زیاده کنند بعد از آن سکنجبین و شربت ورد بجای انجبین تا هفته بنوشند بعده خیارشنبر تا سی درم بدان نیز آمیزند
پس معجون لغذی یا آنچه از سقمونیا و مروارید مرکب باشد بدهند اگر بر آن قادر باشند والا تکرار مطبوخ مذکور کنند پس هرگاه خشک شود بسرکه و صابون بشویند و بخاکستر بندند
و سفیداب و صبر و آب لیمو که دران قدری زنگار حل کرده باشند طلا نمایند و در قسم بارد آن ابتدا بقی از طبیخ شبت و ترب و بورق کنند و در سوداوی شیر و بورق و روغن گاو
و سکنجبین نمایند بعده اسهال بلغم بتربد و شحم حنظل و غاریقون و اسهال سودا بلاجورد و افتیمون کنند و مروارید هرچند که استعمال کنند ازان خلاص نماید مطلقا بعده تدبیر کنند
چنانچه در قسم حار گذشت و آنچه درین علت نفع عظیم نماید چوب چینی ست لیکن بعد تدبیریکه مذکور شد استعمال نمایند و اصل استعمال او که فائده بسیار دارد اینست که
ده درم ازان بکوبند و در شش صد درم آب بجوشانند تا سوم حصه بماند صاف نموده در طعام و شراب استعمال کنند و بخار او بگیرند و همچنین تکرار نمایند تا آنکه صحت تام حاصل شود
و اهل مصر آنرا در عسل و خل کرده استعمال می نمایند و آن نیکو نیست و آنچه آنرا انفع کند طبیخ عذبه بسناست و اما در استعمال زهر ذو خطر ست و همچنین خوردن سیماب
معمول بآرد گندم و کرکم و کبریت و لبان و فرفیون و سلیمانی بطور حب مثل نخود و کذا تدهین اطراف ایشان باین نیز لکن این همه بسیار خطرناک ست و گاهی نجات
بخشد و فائده دهد اگر با قوت مزاج ملاقی گردد و بسا ست که عقب او تنافیس اطراف و ضربان مفاصل شود **بهاء الدین** گوید که نخست تنقیه باید کرد و غذاهای
ترياقی بکم ترشی بکار برند و تسکین حرارت بکافوریات و غیره نمایند و هرگاه که ترشی و سردی خوردن درد و اعراض دیگر را افزاید باید دانست که خلط بلغم عفن بورقی و اشباه
آنست و از سردی و ترشی حذر کنند و اگر بخلاف این بود باید دانست که خلط صفرای محترقه است و ترشیهای ترياقی بکار برند و آنجا که بثرات یکیک پدید آید
بتیزاب مدبر برفع هر یک نمودن عظیم نافع آید و مداومت خوردن و بوییدن ترياقات بعد تنقیه مناسب هر خلطی واجب بود و حذر از شیرینیها و گرمیها که خلط را
تیز کنند و بجوش آرند لازم بود و همچنین از هرچه باد انگیز بود و شراب درین مرض مضر عظیم بود و در هر ماه چند نوبت ملینات قوی مثل فلوس خیارشنبر در مغلی مناسب یا شیرخشت
اندر معصور انار و نقوع سنا حل کرده باید داد و بلیلجات نیز مناسب بود و هر سه ماه حجامت بر ساقین عظیم نافع بود و تیزاب مدبر نرم بر محل و بر درد مفاصل مالیدن مفید بود و بعد
تیزاب روغن مورد که مرتکی اندران حل کرده باشند مالیدن نفع تمام بخشد و در دردها روغن مغز تخم تلخ شفتالو و زردآلو مالیدن بسی نافع آید و بخور برگ مورد و گز و صندل
و انگزد در هر هفته چند نوبت زیر دامان مریض که بسیار دانه بود کردن بسی مفید آید و محل مرض را بطبیخ اشترخار و گل سرخ و مورد و گز که اندک سرکه اندران باشد بشستن
خصوص در گرما مفید بود و جدوار بگلاب سابیده بر محل زخمها و درد طلا کردن نافع بود و چون از مباشرت عارض شده باشد هر شب جدوار سابیده با آب در احلیل
باید چکانید و با پر مرغ اندر فرستادن و بر خصیها مالیدن و مرده سنگ مانده و آرد باب سابیده بمالند بر دانها و در هفته یکنوبت یک مثقال تا دو مثقال بعسل سرشته
بخورانند قی و اسهال چند واقع میشود و عظیم مفید می آید و اکثر را بدین نوع علاج کنند و مداومت خوردن جدوار هر صباح در گلاب سابیده و همچنین فادزهر حیوانی
و گل مختوم و گل ارمنی در شربت بهی و یا در لعابی مناسب و حب الشفا در معصور انار حل کرده و حافظ الصحت و ترياق کامل و اشباه اینها بیخ این علت را بر کنند
و اکثر آن بود که پیش از هفده ماه اصلاح نیکو کنند و لبنیات اکثر آبله داران را مضر بود الا دوغ آب گاوی تازه در گرما بعضی گرم مزاجان را و سیر و گندنا و پیاز اندر طعام
بسی نافع آید جمله را و اکثر آنچه در بهدری نافع بود اینجا نیز نافع آید چه بیماری گوشت نازک اینجا بسیار مضرت نکند و گوشت کبوتر بچه و امثال آن بسی مفید آید و گوشت خارپشت
و اسودوای این مرض بود و **بالجمله** بدین تدابیر تعدیل و مراعات مزاج کنند تا وقت بحران تا من بعض مردم بلغمی مزاج را در هر ماه دو سه نوبت مسهل حبیال
وادم و بسی نافع شد و بعضی را بعد مسهل مداومت معجون سیماب فرمودم صحت یافتند مدت این مرض چون دراز ست برفق و مدارا تنقیه بدفعات و پرهیز با مراعات
قوت واجب بود والسلام **مصنف اقتباس** نوشته که اول تنقیه بدن بفصد اکحل و باسلیق حسب حال بیمار کنند و بفاصله یکهفته بمسهلات مناسبه مثل مطبوخ
شاهتره و یا آلو و یا افتیمون نواکهی علویخان و یا افتیمون تریدی والد ایشان نمایند و این معالجه بنا بر نواب نظام علیخان تالیف نموده شد بسیار رفیه افتاد چنانچه بدون
تنقیه در سه روز همه دانها خشک شده صحت یافتند سهاگه شنگرف هر دو برابر در موم زرد اقراص ساخته و یا در پارچه بافته فتیله ساخته دود آن بگیرند و حب جیپال و تنقیه

نسخهٔ حب توتیا

آتشک اثری عظیم دارد بعده این حب توتیای نواب علوی‌خان خورانند که از آن جوشش دهن هم نشود و مکرر بتجربه درآمده و گاهی تخلف نکرده توتیای سبز بریان یکتوله بلیله سیاه
سه توله کوفته و در ظرف آهنی بدستهٔ چوب نیب که بر سر آن فلوس نصب باشد در آب لیموی کاغذی تا دوازده پاس سایند و بقدر نخود حبها ساخته وقت صبح یک عدد در بلائی
جغرات گاوی نهاده بلع نمایند و بالای آن نان میده بوزن سه توله بهمین قدر روغن گاو دهند و تا یکهفته برابر خورانند و بعد آن چهار روز فاصله داده اگر زخمی و یا دانه باقی بود
باید که باز تا یکهفته بدستور بدهند و از دال نخود ماش و گوشت بز پرهیز نمایند و دیگر همه چیزهای ناخوردنی بخورند و اگر تدابیر مذکوره به نشود اگر مناسب حال بیمار بود ماء الجبن با چوب چینی
بنوشانند و بعد تنقیه بحب جیپال مداومت بمعجون سیماب و سفوف زنجفر که در قرابادین کبیر مرقوم است بکار بردن عظیم الاثر است و همچنین حب سیماب و بلادر و رسکپور وغیره
که از آن دهن بجوش می آید نافع آید هرگاه دهن از خوردن حبوب مذکوره آمده باشد و ورم دهن و درد بحدی بود که تا مدت فند یا زیاده هیچ قسمی از آب و طعام در دهن گرفته باشد
پس باید که فصد سر رو کنند و خون واگیرند و غرغره بطبیخ کله پاچه نر کنند بکرات و مرات که اثری عظیم دارد و همچنین از برگ و گل سپایانه محمد اکبر مینویسد که اگر از خون متحرق
باشد فصد کنند و بدفعات در اخراج خون مبالغه نمایند و بعد فصد هفت اندام یا باسلیق فصد رگ سر و یا صافن نفع تمام دارد و آنرا که جوشش در سر و روی بود فصد رگ
پیشانی سودمند است و طفل و حامله را بجای فصد حجامت فرمایند میان هر دو شانه یا بر هر دو ساق و بعد فصد چند روز آسایش دهند و آب انارین و آب تمر هندی و شربت

نسخهٔ مطبوخ سنا

لیمو و رب ریباس و شربت زرشک بحسب تقاضای حال بدهند و تا ممکن بود به تنقیه بدن کوشند و ادویه بر آبله نهند و این مطبوخ سنا فائدهٔ کلی دارد سنای مکی چهار درم شاهتره
سه درم تمر هندی بیست درم پوست هلیله سه درم پوست بیخ کبر یکدرم عناب سپستان هر یک پانزده دانه عنب الثعلب تخم کاسنی نیمکوفته گل سرخ تخم خطمی هر یک یکنیم درم
جمله را بجوشانند و شیرخشت بقدر حاجت داخل کرده نیمگرم بنوشند و کمی و زیادتی وزن ادویه موقوف برای طبیب است و معجون شاهتره سه مثقال بطبیخ عناب هر صباح

نسخهٔ مرهم شادنج

خورانیدن در بست روز مادهٔ او را خشک میسازد و هرگاه جراحت در ذکر شود و بخصیه سرایت کند این مرهم شادنج بکار برند شادنهٔ مغسول کندر و انزروت هر یک یک مثقال
روغن گل دوازده درم موم سفید یکنیم درم و این ذرور انزروت بعمل آرند انزروت شادنه اقاقیا گلنار دم الاخوین زراوند جمله برابر باریک ساخته بر جراحت پاشند و اگر زخم هم و ندور کرد آبله

نسخهٔ ذرور انزروت

نکرده این طلا استعمال نمایند زراوند طویل دو درم کندش یکدرم مغز زرد آلوی تلخ ده درم سیماب کشته دو درم همه را ساییده بسرکه تر نمایند و بروغن گل حل کرده در حمام بمالند
و اگر از صفرای سوخته باشد جهت تعدیل مزاج صفرا شربت نارنج و لیمو و آب انارین و تمر هندی و سکنجبین دهند و بعده اگر مانعی نبود فصد نمایند و الا حجامت فرمایند و این
مسهل درینجا نفع دارد پوست هلیله زرد سنای مکی شاهتره هر یک پنج درم تمر هندی آلو بخارا هر یک پانزده درم تخم کاسنی نیمکوفته تخم خطمی عنب الثعلب اذخر نیمکوفته گل سرخ
هر یک یکدرم عناب سپستان هر یک بست دانه شیرخشت یا ترنجبین بیست درم جمله را مطبوخ ساخته شیرگرم بنوشانند و آب تمر هندی شکر ساخته باید که سقمونیا صفرا
سوخته می برآرد و نقوع صبر که در علاج جرب ذکر یافت اینجا نیز جلیل الاثر است و حب شاهتره مفید است و اگر جوشش در روی و سر پدید آید گل ارمنی دو درم گل مختوم یکدرم
کافور نیم دانگ زعفران نیم درم مرداسنگ دو مثقال همه را باریک سوده بگلاب و سرکه طلا نمایند و آنچه جراحت را زود خشک سازد و گوشت در حال بر رویاند ذرور کندر و مر
و انزروت و دم الاخوین ست و طریق استعمال او آنست که اول مریض را بحمام برند و جراحتها را نیک بشویند و بعده ذرور مذکور بر آن افشانند و اگر از بلغم عفن عارض شود
تنقیهٔ بلغم بحب اصطمخیقون و حب ایارج و حب قوقایا و مانند آن نمایند و در هر هفته یکبار قی فرمایند و غرغره بسکنجبین و آبکامه که در آن عاقرقرحا سوده آمیخته باشد نفع دارد و عدس
گل سرخ حلبه تخم حنظل در آب بجوشانند و آب کرفس آمیخته در حمام بمالند و از روغن گل بابونه و مغز ساق گاو و پیه بط و موم قیروطی سازند و عاقرقرحا و قسط باریک ساخته در آن آمیزند
و بر مفاصل بمالند و اگر جراحت شده باشد کندر و مر و انزروت و مرداسنگ دم الاخوین و صبر هر یک برابر باریک سوده بر آن پاشند و هر چه بلغم افزاید خاصه گوشت گاو
منع نمایند و این طلا نفع دارد کندش دو درم زراوند مدحرج دو مثقال زردچوب سه مثقال سیماب کشته دو درم مویزج یک مثقال همه را بسایند و بسرکه و روغن کدو در حمام
بمالند و اگر از سودا پدید آید اسهال سودا بمطبوخ افتیمون و حبوب مسهلهٔ سودا نمایند و مطبوخ و معجون شاهتره و هلیلهٔ مربی و آملهٔ مربی نفع دارد و غرغره بسکنجبین عسلی که در آن
پوست بیخ کبر باشد یا ایارج فیقرا که بعسل حل کرده باشند بآب گرم سودمند است و این طلا فائده دارد کندش اقلیمیای نقره مرداسنگ هر یک دو مثقال صندل سفید گوگرد کهنه
سه مثقال گوگرد یکدرم زردچوب یکدرم زراوند دو مثقال سیماب کشته دو درم نرم سوده بسرکه در روغن گل در حمام بمالند و اگر جراحت باشد مرداسنگ کندر و گل سرشو و گل سرخ و انزروت
باریک ساخته بر جراحت بپاشند تنقیه تا امکان بود دارد و قوی نمایند و در تنقیه بدن کوشند و اگر طفل بود یا حامله بود و دوا نتواند خورد بدین معجون مداومت فرمایند که در دست مجرب

ماده را ساکن کند و بتجربه پیوسته پوست هلیله زرد پوست بلیله کابلی پوست بلیله آمله تربد زنجبیل شاهتره هر یک پنج مثقال قنبیل چهار مثقال افتیمون سه مثقال کوفته بیخته بعد
و بیست مثقال فانید و یا کشمش که دوچند ادویه بود ولبسرشته سازند و درهم تا دو مثقال بخورانند **فائده** آنجا که آبلهٔ فرنگ از اخلاط مرکب باشد بحسب اولی در تنقیه واشربه ولافذیه
تصرف باید کرد و تدبیر انند که فصد در همه انواع نفع دارد اگر مانعی نبود میر **عوض** گوید که در نوع حار نخستین فصد باسلیق کنند و این منضج دهند عناب شاهتره آلو بخارا گل بنفشه
و نیلوفر و مویز منقی سپستان پرسیاوشان تخم کاسنی تخم خربزه چند خشک خوبانی زرشک در عرق شاهتره و عرق نیلوفر و عرق بید ساده جوشانیده صاف نموده شربت عناب
شربت دینار خمیرهٔ بنفشه حل کرده بنوشند و بعد از ظهور نضج که جمیع انواع مسهل باین نوع دهند غاریقون از غربال مویینه گذرانیده یک مثقال ایارج فیقرا دو درم
با شربت بنفشه سرشته حبها ساخته با آب گرم فرو برند و چون دو سه نوبت شکم براند سنای مکی پنج مثقال بسفایج نیمکوفته عنب الثعلب هر کدام سه مثقال گل سرخ پرسیاوشان
شاهتره هر کدام دو مثقال نیلوفر یک مثقال عناب سی دانه همه را در یک کاسه آب بجوشانند چون از نیمه کمتر ماند صاف نموده شیرخشت پانزده مثقال حل کرده بنوشند چون
عمل دوا قطع شود شربت قند و گلاب و تخم ریحان میل فرمایند غذا نخود آب **صفت** حبی که درین کار مجرب و معمول ست و جمیع قروح خبیثهٔ مزمنه را سود مند ست سیماب
سه درم مقل کتیرا صمغ عربی انزروت ریوند چینی تربد سفید هر کدام پنج درم غاریقون نشاسته زعفران مصطکی هر کدام دو درم برگ حنا مغز پسته مغز بادام هر یک
سه درم کافور سقمونیای شوهی چدوار هر کدام یک درم سیماب را با آب لیمو و حنا بکشند و اجزای دیگر کوفته بیخته با آب لیمو سرشته حبها بقدر نخود سازند و یکدانگ با آب گرم
بدهند بعد از تنقیهٔ کامل و اگر حاجت افتد رگ هفت اندام زنند و بر حب سیماب مداومت نمایند باین نوع فلفل سیاه چهار مثقال هلیلهٔ زنگی سه مثقال کوفته بیخته
سیماب هفت مثقال قند سیاه پانزده مثقال آرد میده و روغن گاو هر یک شش مثقال همه را باهم آمیزند و کف مال کنند تا سیماب کشته شود آنگاه مجموع را چهارده بخش
سازند هر روز دو بخش گرفته از آن دو حب ساخته یک صبح و یکی را آخر روز فرو برند و خود را باعتدال بپوشند غذا شیر و برنج بی نمک بقند سفید سوده و نان خمیری بی نمک
و یا بچهٔ بز و بزغاله بی نمک **صفت** سفوف سیماب که همین حکم دارد هلیلهٔ زرد فلفل سیاه هر یک دو مثقال کوفته بیخته سیماب هفت مثقال شکر
شانزده مثقال همه را باهم آمیخته کف مال کنند تا سیماب کشته شود پس چهارده حصه سازند و هر روز یکی صبح و یکی شام کف زنند و قدری گلاب بعد آن بنوشند و بدن را
باعتدال پوشیده دارند و بعد از استعمال این دوا اگر جوشش رسید بخنگی آید بسرکه و صابون بشویند و بخاکستر فندق وغیره که در قول انطاکی گذشت طلا کنند و اگر باصره
بسبب سیماب ضعیف شده باشد اقلیمیای زر کوفته بیخته در سنگ سماق صلایه نموده هر صباح میل زر در چشم کشند تا بخار سیماب را بخود جذب کند و قوت باصره را
بحال آرد و مالیدن این قیروطی سیماب برای بقیهٔ این مرض سخت سود مند ست موم نیم مثقال و سه مثقال روغن ماده گاو و سه مثقال روغن بیضه مرغ ده زرده
آب نشسته باشند حل کرده شش مثقال سیماب و چهار مثقال برگ حنا سوده اضافه نموده کف مال کنند تا سیماب کشته شود آنگاه سه بخش کنند و هر روز یک بخش بمالند
و به پس گوش و زیر بغل و کنج ران نرسانند و خود را باعتدال بپوشند و اگر جوشش در دهان تشویش دهد نخستین چند روز بجهت تسکین درد آبیکه خبازی یا بنفشه در آن جوشانیده باشند
صاف کرده زمان زمان در دهان گیرند و در آخر که لعاب فتن کمتر شود بجهت دفع جوشش ظرفه و طباشیر و سماق مساوی کوفته بیخته بر جایگاه جوشش پاشند و اگر جراحت
آبله مزمن شده باشد این مرهم نوره صبح و شام بران گذارند موم سفید سه مثقال در روغن کنجد یا روغن گل ده مثقال حل کرده آهک بسه آب شسته در سایه خشک کرده
و بیخته صلایه نموده دوازده مثقال کتیرا اسفیداج سوده یک مثقال اضافه کرده صلایه کنند تا مرهم شود استعمال نمایند و اگر خشکیهای سفید رنگ بشکل قوبا بر دست و پا و عضوی
دیگر حادث شود فلفل سیاه در آب جوشانیده عضو موف را ببخار آن بدارند یا آب نرا بلته کهنه طلا کنند و باشد که بعد ازین علت اندر دست و پا شقاق فاحش هم پدید آید
بدستور یکه در علاج شقاق بیاید بعمل آرند **صفت** دوائیکه آبلهٔ فرنگ را سودمند ست توتیای سبز پپیل سکپو قرنفل فلفل سیاه آمله مقشر سپیاری دکهنی الایچی خرد ست گوگرد
آمله سار هر کدام یکدرم سیماب یکماشه کوفته بیخته با آب لیموی کاغذی حل کنند تا سیاه شود آنگاه بقدر نخود بزرگ حبها ساخته دو حب با آب لیمو وقت صبح و دو حب وقت شام بخورند
و یک حب با آب لیمو سائیده بر زخمها طلا کنند تا چهارده روز و از هیچ چیز پرهیز نمایند اگر دهان آید برگ چنبیلی جوشانیده مضمضه نمایند و این مرهم بجهت زخمهای آتشک مجرب ست
کات سفید و فوفل کهنه هر کدام چهار درم رال پنج درم موم سفید شش درم توتیای سبز بقدر نخودی و سنکیا شه روغن ماده گاو هر کدام همه را بطریق مرهم ساخته بلته کهنه مالیده بر زخمها
گذارند تا هفت روز **صفت** تدبیر آبلهٔ آتشک را سودمند ست شنگرف یکدرم پخته پوست بیخ آک خشک کرده دو انگشت چوب کناره هر کدام دو درم پخته همه را چهارده حصه ساخته

یک صبح و یکی شام کماکان بالا کشیده شل تنباکو در حقه بکشند غذا شیر برنج بی نمک در یکهفته شفا یابد عبد العزیز گوید که محافظت دندان نزد شرب سمیات و حفظ بینی و چشم
هنگام بخور آنها واجب است و مبالغه در سائیدن مشروبات سمیه و جوشش دهن کمتر آرد و مضمضه بروغن گرم و یا بطبیخ پوست کناسیا بآب یاسمین آنرا دفع کند و همچنین زرور زرد آلو
و برگ مورد و کندر و سعد و اصل السوس و دم الاخوین و مازو مساوی و گاهی محتبس میشود سیماب در بدن و درد و مع اختلاج می آرد و از مجربات برای اخراج آن اینست که سنا
تربد تربیله گوگرد آمله سار چیا کمار ریوند خطائی مساوی بسایند خوراک شش درم تا چهل روز شب برنج بخورند و در روز شوربا بنوشند بعضی مینویسند که در ابتدا بهترین تدابیر
اصلاح غذا و تولید خلط صالح است و هرگاه مادهٔ آن دموی باشد بفصد احتیاج تمام شود و اگر بعد از فصد زیادتی در خلطی یابند منضجات مناسبه آن خلط نضج دهند و بعد از آن مستفرغات
لائقه آن خلط استفراغ نمایند و اگر سودای صفراوی باشد نضج آن بمنضجات آن کنند مانند مطبوخ نیلوفر و اصل السوس مقشر و بنفشه و بیخ کاسنی و خبازی هر یک سه درم آلو سیاه
ده دانه با ترنجبین ده درم مقاسه روز بنوشند و بعد از آن تنقیه بمسهل مطبوخ هلیله زرد شاهتره افتیمون در صره بسته بسفایج فستقی تربد سفید محکوک گل سرخ هر یک سه درم
سنای مکی پنج درم جوشانیده مالیده صاف نموده در آن مغز فلوس خیار شنبر و شیرخشت هر یک ده درم حل کرده باز صاف نموده روغن بادام بر آن چکانیده نیمگرم نموده
بنوشند و تربد کوفته مطبوخ مسهل صفرا است و اگر بعد مسهل بار دیگر همان منضج را بیاشامند پس آن مسهل سازد و بعد از استراحت در روز آخر حب از ایارج فیقرا و غاریقون و تربد
و ریوند چینی و شحم حنظل و مقل و کتیرا و محموده از هر یک دو دانگ کوفته بیخته بآب سرشته حبوب سازند و فرو برند و هرگاه عمل کنند سنای مکی تربد موصوف کوفته افتیمون گل بنفشه
بادیان هر یک سه درم جوشانیده مالیده صاف کرده مغز خیار شنبر ترنجبین هر یک ده مثقال در آن حل کرده باز صاف نموده روغن بادام دو درم بر آن چکانیده بنوشند و غذا
درین ایام نخوداب گوشت حلوان و مرغ فربه با زیره و دارچینی و آخر روز شربت نبات با گلاب و عرق گاوزبان و تخم ریحان بنوشند و اگر مادهٔ آن سودا متولد از سودا باشد
منضجات آن قریب بمنضجات سودای بلغمیه و مسهلات آن نیز نزدیک بمسهلات آن باشد ولیکن درینجا باید که افتیمون و بسفایج و هلیله سیاه که عمده اند در اسهال سودا بیشتر
باشد و حجر ارمنی و لاجورد در حبوب داخل نمایند از هر یک دانگی تا نیم درم و غذا و شربت آخر روز درین بدستور مذکور و از اشربه موافقه اکثر انواع را شربت گاوزبان بنفشه و اسطوخودوس
و گاه سکنجبین افتیمونی است اگر در مادهٔ آن سودای بلغمی باشد و اگر سودای دموی باشد شربت عناب یا شربت بنفشه و یا گاوزبان و عرق شاهتره و گلاب و بیدمشک در اوقات
طغیان علت غذا ماش مقشر و برنج و شیرهٔ بادام و اسفاناخ بهتر است و اگر بچه مرغ و گوشت گوسفند داخل کنند هنگامیکه دغدغهٔ ازمان مرض و ضعف قوت باشد بد نیست
و حمام گاه گاهی مجوز است لیکن بسیار گرم نباشد و در آن توقف بسیار ننمایند و از ترشیها البته احتراز کنند تا باعث وجع مفاصل و اوجاع عظیمه نگردد و کسی طاقت سازد اما
علاج باد آتشک آنست که چون مادهٔ باد آن خلط سوداوی است علاج اصلی آن دفع مادهٔ آنست باستعمال منضجات و مسهلات مخصوصهٔ آن که ذکر یافت و بعد از آن
تناول مانند جدوار بگلاب سوده بقدر دو دانگ و نبات و عرق بادیان و گلاب و تخم بادرنجبویه عقب آن بیاشامند و آشامیدن زرنباد و انیسون هر یک نیم درم با نبات
سه درم سفوف ساخته خالی از منفعتی نیست و دواء المسک و مخلص اکبر و تریاق اربعه و از همه بهتر تریاق فاروق و مثرودیطوس است از هر کدام که باشد یک مثقال آنرا
سه حصه نموده روزی یک حصه را فرو برند و عقب آن سنبل الطیب و زرنباد و مصطکی بگلاب جوش داده با نبات سفید بنوشند و مالیدن موم روغن جدواری تالیف حکیم
عماد الدین محمود شیرازی بسیار نافع است این را خصوصاً بعد از تنقیهٔ ماده صنعت آن جدوار خطائی دو مثقال کندر مصطکی هر یک دو مثقال صابون سقی نیم قالب
برگ حنا سه مثقال آب لیمو بقدر حاجت سورنجان قسط مغاث زراوند طویل حب الغار مرصافی مقل سکبینج جاوشیر زرنباد هر یک دو مثقال سیماب چهار مثقال روغن بابونه
روغن سوسن روغن زیت کهنه روغن گل هر یک پانزده مثقال موم زرد صاف ده مثقال پیه گردهٔ بز بیست مثقال موم را با روغنها بگدازند و بیخها را با گلاب بسایند
و صمغها را با سرکه حل کنند و همه را با هم ممزوج نمایند و سیماب را با پیه خوب بمالند تا کشته گردد و معلق اثری از آن نماند داخل ادویه نمایند پس خوب صلایه نمایند که یکسان
مانند مرهم شود و چند روز بگذارند که خوب مزاج گیرد و بعد از آن سه حصه نموده هر حصه بمالند و ابتدا از میان دو ابرو کنند تا پس گوش و گردن و مقدار چهار انگشت پهنا
بمالند و بر تمام مهره های پشت و سر و گوش و مرفق و رسغ و بندهای انگشت و رگ زانو و مفصلهای قدم بمالند و از چنبر گردن و استخوانهای سینه تا معده و میان
ناف تا سر معده بمالند و برمقابل دل و جگر و زیر بغل نمالند که بد است و بعد از آن رختهای گرم بپوشند و از هوای سرد و اطعمهٔ حامضه اجتناب نمایند و غذا
شوربای بچه مرغ و ماش مقشر و برنج و اسفاناخ با دارچینی بخورند و آب نیمگرم بنوشند و جلاب قند و یا نبات و گلاب و عرق گاوزبان و بیدمشک و تخم شربتی

ط
بر سوداوی بودن ... ضرر ... انزعاج ...

و ترنجبین بنوشند و جهت رفع مضرت سیماب از دندانها دندان پاره نقره نگاه دارند و با سرکه و گلاب و آب برگ کشنیز تازه مضمضه کنند و از مضمضات لبنیات بقول اشالی اینها اجتناب نمایند و تا سه روز صبر نمایند اگر درین اثنا عرق بسیار آید و دندانها تمام ریخته شوند و اوجاع بالکل زائل گردد سه روز دیگر توقف نموده پس بحمام روند و غسل کنند والا حصهٔ دوم را نیز بنحو مذکور بمالند و پرهیز را بدستور مرعی دارند و بعد سه روز از مالیدن اگر اثری از آثار مرض نماند بحمام روند و بدن را بصابون بشویند اولاً و بعد ازان باب سبوس گندم و گل خطمی و بنفشه در آب جوش داده و اگر مرض بسیار قوی و کهنه باشد و بمالیدن دو دفعه زائل نگردد حصهٔ سوم را نیز بدان بدستور بمالند و اگر بسیار قوی باشد و بعضی از آنها باقی باشد بران ازالان موم روغن بمالند تا اصلاح یابد و در امراض بسیار قویه شدیده مقدار سیماب را میتوان افزود و بشش مثقال رسانند و در وزن سیماب زیاده ازین و مالیدن آن بلا ترتیب مذکوره مهلک بود و این موم روغن باین ترتیب بهترین ترکیب بیقیه است و من آنرا تجربه نموده ام و بغایت نافع یافته ام و از مجربات من ست و خوردن ترکیب زیبق خصوص با لیمانی در کمال مضرت ست و اگر با ادویه مسهله استعمال نمایند چندان خطری ندارد جهت آنکه ادویه مسهله بزودی زیبق را اخراج می نماید اگر وزن زیبق و مقدار شربت آن نیز کم باشد و بعد از زیبق در تاثیر درین مرض چوب چینی ست بطریق مخصوص آن

جرب

که بفارسی گر و بهندی کهجلی و کهاج نامند بثور کوچک ست که با سرخی ابتدا کند و با آن خارش شدید و سوزش بود و گاه ریم کند و گاهی نه و اکثر در دستها و پایها و میان انگشتان و شکم و پشت و خصیه و کنج ران ظاهر شود و گاهی در سائر جسم عارض گردد اگر ماده بسیار بود و در علاج اهمال نمایند در شب خصوصاً وقت خواب شدت نماید و او از امراض متعدیه است که از یکی بدیگر انتقال کند و در فصلی بلدی که اندر هوا عفونتی بهم رسد دران بلد بسیار افتد بالجمله سبب حدوث جرب یا فساد خون بود بذاته و یا بسبب مخالطت صفرا قریب باستحاله بسودا یا سودای محترقه و یا بلغم شور که با خون آمیزد و بحسب اختلاط این اخلاط با خون و کیفیت احوال آن در حدت و سکون و غلظ و رقت و کثرت و قلت انواع جرب و اختلاف اعراض او از درد و خارش و غیره باشد چنانچه مذکور گردد و سبب فساد خون و احتراق اخلاط کثرت تناول اغذیه حریفه و غلیظه مملحه مثل ماهی شور و گوشت خشک کرده و کثرت استعمال ادویه گرم مثل فلفل و زنجبیل و خردل و چیزهای شور و شیرین و شراب غیر آنست که خون را فاسد کند و دران این اخلاط غیر طبیعی متولد گردد و قوت دافعه آن را بعرق و باریک دفع کند و جلد بسبب ضعف خود آنرا قبول کند و دران محتبس شود و جرب حادث گردد و بقول جرجانی جرب از خون غلیظ و عفن تولد کند که بر کهاد رآمده باشد و طبیعت آنرا بظاهر تن دفع کند و بقول خجندی ممکن نیست که جرب از سودای صرف خالص افتد و گویند که جرب دو نوع ست یکی خشک که ریم نکند و ازان وقت خاریدن رطوبت سائل نشود مگر اندک تری ظاهر شود و بثور آن خشکریشه گردد و این دلالت بر غلظ ماده و یبوست او کند و صحت او بدیر باشد دوم تر که ازان ریم و زرداب سیلان کند و گاهی ازان خون سیاه سائل شود و گاه باشد که دران حیوان مشابه ببیضه شپش متولد گردد و این دلالت بر رقت ماده و رطوبت او کند و آنچه از بدن مکان واسع اخذ کند آن نیز از جمله جرب رطب باشد الحاصل جرب بحسب اختلاف مواد و استعداد آن در کثرت و قلت و حدت و برودت و بساطت و ترکیب مختلف الصور و الاعراض میباشد مثلاً آنچه بران صفرای حاد غالب بود سر بثور تیز و سرخ رنگ و با درد و خارش شدید باشد و گاهی از شدت اعراض تپ عارض گردد و ازان زرداب جلد برآید و آنچه بران خون غالب بود رنگ آن سرخ و در سائر اعراض قریب بصفراوی باشد و احیاناً ازان خون برآید پس اگر با سوداویت بود خون سیاه رنگ تیره باشد و آنچه بران سودا غالب باشد بیخ آن سیاه و کم درد و حکه بود و زمانی دراز بماند و بدیر صحت یابد و آنچه بلغمی باشد بثور سفید رنگ و منبسط بر جلد و آبناک بود و خون رقیق مائی برآید و ایضاً شیخ میفرماید که آنچه از شد و اخص و تیز سر از جمیع بثور بود و خلط آن حادتر و سوزش آن بیشتر و حدت آن شدیدتر باشد و آنچه عریض تر و در اطمینان شدیدتر بود خلط آن در حدت کمتر باشد و اسباب تولد ماده جرب قریب باسباب تولد قمل و سعفه و خراز و قوبا بود و قریب آنهاست در علاج و جرب متقشر خشک قوبا و خریف کثرت پذیرد و جرب عظیم فاحش جراحت بدآرد و بقوبا و قشعف منتقل گردد و انطاکی گوید که جرب از امراض عامه ظاهر در سطح جلد ست مادهٔ آن جمله حریف و مالح ست با دمان مثل سیر و نمکسود و آنچه خون را غلیظ کند و اگرچه حار باشد مثل بادنجان و خرما و از اعظم اشیا که آنرا پیدا کند لحم بقر ست و فاعل آن حرارت ضعیفه است و صورت آن بثور مختلف در کیفیت ست مصحوب بخارش مطلقاً و تقرح غالباً و غایت آن فساد جلد و انواع آن مثل اخلاط بافراد و ترکیب ست و ممکن بود تحقیق اصل او کسی را که اندکی وقوف بر صناعت باشد زیرا که الوان او تابع اصول ماده او بود و آنچه ازان از صفرا باشد با وجع و زردی رنگ تیزی سرها و تلهب زیاده باشد پس اگر با زرداب بسیار و مواد سائله بود جرب رطب باشد از خون اگر سرخ بود و التهاب کند والا از بلغم باشد و الا بالعکس

و به جانبین و برای هر مرکب حکم آنست که غالب در رنگ ماده بود مع عدم تساوی و برای معتدل حکم اوست و جرب در بلاد رطب حار مثل مصر از اخلاط گرم و در غیر آنها از بلغم و سودا
بسیار افتد و ایضا کسی که از بلد حار یابس مثل حجاز بسوی رطب مثل مصر و بردم انتقال نماید بسبب استحصاف ماده اولا و لین مسام ثانیا و در زنگ و حبش یافته نشود بسبب تحلیل
کردن حرارت او چیزیرا که در سطح جلد باشد و نه در صقلاب و چین بسبب تکاثف ظاهر بسبب سردی و قوت حرارت غریزی بر حل مواد پس اگر ساکنان آنها بسوی اقلیم سوم و چهارم
نقل کنند جرب بایشان مبادرت کند و مثل بصره و اهواز هند کثرت نماید خصوصا چون هوا خراب گردد و اکثر آنچه جرب را واجب کند قلت ریاضت ست مع تناول
اشیای ردی الکیفیت و قلت حمام و پوشیدن پارچهای چرک آلوده و ملازمت غبار و دخان و فرق میان جرب و حکه آنست جرب ست و تولد کرم در ان و کثرت ریم و تقرح
بخلاف حکه و وجود جرب میان اصابع و پوست شکم و شکنهای آن غلبه کند بسبب رقت آن و انصباب مواد بسوی آن و ایضا در نزهت مینویسد که حکه و جرب و بثور و قروح
مخصوص بمفاصل و مغابن و پوست شکم ست غالبا و گاهی عام گردد بحسب ماده و آنچه عظیم القدر مشتمل بر مثل زرداب باشد جرب ست و آنچه از جلد ظاهر نشود و بخاریدن
او لذت یابد حکه ست و گویند که رقیق الکیفیة حاد قلیل الکمیة حکه ست و ضد آن جرب و یا متقاوم جرب و حادث حکه و هر چونکه باشد بماده و علاج هر دو واحد ست و همچنین
اسباب و آن ادمان حریف و مالح و قدید و حلاوات مع شراب ست پس خون فاسد شود و جوش زند و بسوی جلد مندفع گردد پس محرور الراس حار قوی الحمرت باشد و منعظر
بارد و نزاف رطب و بالعکس و بها الدین گوید که ماده جرب تر بلغم شور رطوبت که با خون آمیز روان در جلد محتبس گردد و ازین جهت متقرح بود و ماده جرب خشک صفراست بغایت
محترق که مخالط خون شده و بر پوست ریخته و ازین جهت تری و قرحه نکند و چون حدت در هر دو ماده واقع ست بدان جهت خاریدن و این مرض عظیم باشد و اندر هوای عفن
و نمناک و کنار دریا این مرض بسیار افتد و همچنین از بسیار خوردن چیزهای شور و تیز و شیرین عفص چون دوشاب انگور و خرما و اشباه آن و از خوردن مغز جوز تنها و با دوشاب جرب
و جوششهای بد بسیار پدید آید **علاج** ادویه مصفی خون بنوشانند و تنقیه بفصد و مسهل سودا و ما الجبن کنند چنانچه در علاج آبله فرنگ مسطور شده و رعایت خلط غالب نمایند
و همگی توجه بتصفیه خون و تطفیه آن مصروف دارند مثلا عناب پنج دانه شاهتره شش ماشه بعرق شاهتره ده توله جوشانیده صاف نموده شیره مغز تخم کدو یا تخم خیارین یا کاسنی
شش ماشه شربت بنفشه یا شربت نیلوفر یا نبات دو توله داخل کرده بدهند و اگر حرارت در مزاج زیاده باشد صندل سه ماشه در جوشانده افزایند یا خیسانیده بدهند و اگر تپ
باشد خاکشی پنج ماشه پاشیده دهند و یا شاهتره نه ماشه صندل سرخ کوفته سه ماشه هلیله سیاه کوفته هفت ماشه شب در آب تر کرده شربت عناب داخل کرده بنوشند و روغن گل
و سرکه و گلاب هر یک یک توله باهم آمیخته دو گهری بدان بعده بر بدن بمالند و بعد دو سه گهری آب غسل کنند و یا شاهتره چرائته کشنیز خشک هر یک شش ماشه پوست هلیله زرد
یک توله جوشانیده صاف نموده شهد خالص یکنیم توله داخل کرده بنوشند و اگر خارش با ضعف قلب باشد شیره عناب پنج دانه شیره صندل سرخ سه ماشه در عرق شاهتره برآورده
شربت نیلوفر دو توله داخل کرده بنوشند و اگر با تهیج چهره و دست و پا از نزله باشد شاهتره و بیخ کاسنی تخم کاسنی بعرق شاهتره جوشانیده شربت عناب داخل کرده بدهند و اگر با
سرخی چهره باشد بعد فصد باسلیق عناب شاهتره بعرق شاهتره مالیده آب تمر هندی و شهد داخل کرده بنوشند و یا عناب پنج دانه شاهتره کاسنی کوفته گل نیلوفر هر یک شش ماشه
کشنیز خشک مدبر سلمه هر یک چهار ماشه جوشانیده نبات دو توله دهند و یا زهلیله سیاه چرائته کشنیز خشک پوست هلیله زرد جوشانیده شهد داخل کرده دهند و اگر با انتفاخ بدن
از خارش باشد عناب شاهتره چرائته همایه تخم کاسنی کوفته هلیله سیاه کوفته جوشانیده سکنجبین حل کرده بنوشند با ریر سیاوشان گاوزبان بادیان بیخ بادیان شهد خالص عوض همایه هلیله
و سکنجبین کنند و اگر وانها بر تمام بدن با خارش و سوزش باشد بعد فصد باسلیق عناب بعرق شاهتره مالیده صاف نموده شیره کاهو و نبات داخل کرده دهند و صندل بسوت
آمده جو باب کشنیز تازه و روغن گل بمالند و یا اطریفل کشنیزی یکتوله بخورند بالایش شاهتره گل نیلوفر خیارین کوفته هر یک شش ماشه بعرق شاهتره یا آب تازه جوشانیده نبات دو توله
داخل کرده بنوشند و اگر با تپ باشد شیره همایه چهار ماشه شیره خیارین شیره شاهتره هر یک شش ماشه شیره عناب پنج دانه سکنجبین ساده سه توله دهند بعده آب کاسنی مروق
شش توله شیره خیارین شیره تخم شاهتره هر یک شش ماشه سکنجبین ورسی دو توله داخل کرده خاکشی شش ماشه پاشیده دهند و اگر با سرفه باشد عناب پنج دانه شاهتره شش ماشه
کشنیز خشک چهار ماشه عدس مقشر شش ماشه بعرق شاهتره ده توله جوشانیده شربت عناب دو توله داخل کرده دهند و بدانند که صاحب جرب را شیر جات مطلق خوردن و آب
کاسنی تازه و آب شاهتره سبز دادن معمول ست و اگر با وجود مداومت بظاهر جلد آمده جوشش و حکاک بهم رساند عناب شاهتره بعرق شاهتره و عرق عنب الثعلب جوشانیده
شیره مغز تخم هندوانه شربت بنفشه داخل کرده خاکشی پاشیده بنوشند روز دوم خیارین افزایند باز عناب شاهتره کشنیز خشک بعرق شاهتره جوشانیده و شیره تخم خرفه

شیرهٔ کاسنی شربت نیلوفر خاکشی دهند و مرهم سفیداب کافوری از سوم و روغن گل و سفیداب کاشغری و مرداسنگ و رکات سفید ساخته ضماد نمایند و اگر خارش بسیار شدت کند و ان خارش جرب پاشد آنرا خشک
باشد بعد فصد تجویز مسهل کنند عناب پنج عدد شاهتره تخم کاسنی کوفته گل سرخ هر یک شش ماشه گاوزبان افتیمون افسنتین نیلوفر هر یک چهار ماشه شب در آب گرم خیسانند صبح
جوشانیده صاف نموده گلقند دو توله داخل کرده بنوشند بعد دو سه روز وزن افتیمون بصره بسته شش ماشه کنند و چرایته و مهایه بادیان کشنیز خشک اسطوخودوس هر یک شش ماشه
آلو بخارا هفت دانه عوض گاوزبان و افسنتین داخل کرده بدهند و دو سه روز دیگر منضج داده سنای مکی نه ماشه پوست هلیله زرد شش ماشه داخل کرده فلوس خیارشنبر پنج توله ترنجبین
چهار توله روغن بادام پنجماشه افزوده مسهل دهند و بعد مسهل اطریفل صغیر یکتوله خورده شیرهٔ عناب پنجدانه شیرهٔ مهایه شیرهٔ کاسنی هر یک شش ماشه سکنجبین افتیمونی دو توله داخل کرده
بنوشند و دوامی بالش خارش بکار برند باز شاهتره چرایته صندل سرخ پوست هلیله زرد هر یک شش ماشه خارخسک چهار ماشه در آب گرم خیسانیده صبح صاف کرده شهد دو توله داخل نموده
بنوشند باز شیرهٔ خیارین شیرهٔ تخم شاهتره هر یک شش ماشه عرق شاهتره ده توله سکنجبین لیموئی دو توله داخل کرده بنوشند بعده مارایجن تجویز نمایند و اطریفل شاهتره تیار سازند **ذکر ادویه
مفرده** نافع جرب و حکه سویدی گوید که آرد عدس تلخ و سعد باریک سوده بسرکه سرشته طلا کردن مجرب من است و کذا سبوس گندم بسرکه پخته و کذا روغن شیطرج بلبن حامض گویند
که ضماد شب یمانی باسرکه و عسل و یا بابرگ کرم و عسل پخته و یا با عصارهٔ برگ کرم در حمام و کذا اشنان بر سوخته بسرکه سرشته در حمام و کذا پنیر کهنه و سعد و سرکه در حمام و کذا روغن
گندم و کذا میویزج بزر بنج سرخ و زیت و یا بسرکه و کذا مامیران و کذا شیطرج بسرکه و کذا لعبکج بسرکه و یا بروغن گل و کذا کبریت بعلک البطم و سرکه و یا بنطرون مساوی و سرکه
و کذا کندش بزیت و یا بسویق و سرکه و کذا شونیز بسرکه و روغن گل و کذا زاج سوخته بزردهٔ بیضه مشوی در روغن گل و یا بسرکه و آب کشنیز و کذا شیر انجیر بسویق سرشته و کذا برگ خرزهره
بزیت و مرداسنگ و کذا قشیشا بسرکه و کذا سیماب و کبریت و نمک و یا مرداسنگ و کندش و روغن کنجد و کذا کف دریا بسرکه یا بشراب و کذا زنگار و صمغ بطم و عدس سوخته و نطرون و کذا
خربق سفید بشیره و کذا روغن شیطرج چون شیطرج را در شیر تازه بپزند تا مهرا شود و صاف کرده بوزن او زیت انفاق آمیخته باز بجوشانند تا شیر فانی گردد و زیت بماند و کذا مرداسنگ و سیماب
مقتول و میعه سائله و برگ فلی با آب سوده و کذا نطرون و قلقند و زنگار بسرکه و کذا عفص بسرکه و زیت آمیخته و کذا بیخ بزر بنج زرد و زیت و کذا بروغن تر و حنا سرشته و کذا نانخواه بسرکه
پخته و کذا تخم شلجم بسرکه و کذا ابقم سوده بسرکه و یا آب بادیان سبز آمیخته و کذا آب تب... و کذا سرکه و عسل و سیر سائیده و شرب تخم شاهتره و کذا افتیمون و کذا تخم بادرنجبویه کوفته و کذا بقلة
آن و کذا اسنای مکی و کذا درونج و کذا خطمی و کذا آب خارخسک و کذا گاوزبان مسلوق بروغن بادام و کذا تخم مرو و کذا انزروت سه روز متواتر هر روز یکدرم هر واحد نافع جرب است
و بقول حکمای هند چون یک دام تخم پنوار را کوفته در نیم رطل حرارت حل نموده در ظرف گلی آب نارسیده دو سه روز بگذارند که متعفن گردد بعد از آن بر بدن بمالند از برای جرب مفید بود و اگر
قدری نیله تهوتهه نیز اندازند بسیار نافع بود و اگر تخم پنوار از یکمثقال تا سه درم هر صباح همراه آب سرد بخورند در ازاله حکه و جرب و قوبا و درختن و رفع هر فساد که در اخلاط پیدا شود نافع است
و از مجربات حکیم علی و اگر شنگرف شش ماشه جو کوب نموده آتش در ظرفی گرفته جائیکه آبله بود مقابل آن بسوزند و چادر بر سر گرفته دود آن بموضع آبله رسانند و سه چهار روز متصل بکنند مجرب حکیم علوی خان است
ذکر ادویهٔ مرکبه که در جرب معمول راقم است **اطریفل شاهتره** موافق نسخهٔ معمولی که مداومت آن رافع جرب است پوست هلیلهٔ زرد پوست هلیلهٔ کابلی هلیلهٔ زنگی
پوست بلیله آمله گل سرخ افتیمون صندل سفید بگلاب سوده سرپهوکه کشنیز مقشر قصب الذریره هر یک دو درم مغز تخم کدو شیرین چهار درم برگ شاهتره ده درم کوفته بیخته بروغن گاو
چرب کرده بسه وزن شکر سفید بقوام بسرشند خوراک تا دو توله و نسخهٔ متعارف آن در قرابادین مسطور است **حب کبریت** که جرب و قوبا را نافع بود و اصلاح خون نماید و مکرر
بعمل آمده گوگرد آمله سار مغسول بشیر سبزه پوست هلیله زرد دو جزو پوست بلیله آمله هلیله زنگی سرپهوکه اصل السوس صندل سرخ شاهتره هر واحد یکنیم جزو گیرو گل سرخ گل نیلوفر
هر واحد یکجزو کوفته بیخته بقدر نخود حبها سازند شربت یک مثقال بعرق شاهتره اقل یک هفته و اکثر تا پانزده روز خورند **دوائیکه** بجهت خارش مجرب می آید عناب شاهتره گاوزبان
گل منڈی بر نهندی صندلین سرپهوکه چرایته برگ حنا پوست هلیله زرد برادهٔ ابریشم برادهٔ چوب آبنوس برادهٔ چوب بجیسار هرن کهری نگند بابری وقت شام در آب گرم تر نمایند
صبح صاف کرده شهد یا شربت نیلوفر موافق مزاج داخل کرده بنوشند و مالش مجرب از سیماب شش ماشه گلاب چهار توله آب لیموی کاغذی یکتوله آب کشنیز تازه آب شاهتره
تازه آب سرپهوکه سبز روغن گل هر یک دو توله سهاگه بریان دو ماشه پهٹکری بریان نه ماشه درکهرل سحق نموده بر بدن بمالند **ایضاً** که مجرب است حنا کمیله کتهه پاپڑه مرداسنگ
هر یک چهار ماشه سیماب سه ماشه نیله تهوتهه بریان دو ماشه دانهٔ الایچی سفید یکماشه اولاً هر سه دوئیه اول را با سیماب بسایند پس دیگر اجزا داخل کرده خوب سائیده در روغن زرد که صد
و یکبار شسته باشند آمیخته بمالند تا سه روز **ایضاً** که در جرب یابس و رطب همواره معمول است کافور گوگرد آمله سار هر یک سه ماشه نیله تهوتهه یکماشه باریک سوده در روغن گاو

سه توله بست و یکبار شسته حل کرده بر بدن بمالند و چهار گهری در آفتاب نشینند بعده آرد نخود دهنا مالیده غسل کنند و سه روز متواتر بعمل آرند گاهی وزن نیله تهوتهه هم سه ماشه
کرده میشود **ایضاً** از مجربات حکیم علی کبریت زرد صاف ده درم باریک بسایند و با صد درم پیه گوسفند مخلوط کنند و دو درم میه سائله اضافه کرده بر بدن بمالند که جرب
متقیح را هیچ چیز مثل این نیست و جرب کهنه در یکهفته زائل میشود و اگر زرنیخ در روغن کنجد بپزند و آن روغن بمالند نیز این عمل کند و در جرب خشک نیز نافع بود و میه
سائله برای دفع بوی کبریت ست **ایضاً** معمول حکیم علویخان برای جرب و قوبا توتیای کرمانی تخم پنوار هر یک یکتوله مغز تخم خربزه مغز تخم خیارین کالی زیری هر یک دو توله
در ... روغن گل هر یک چهار دام کهرل سازند تا مثل مرهم شود پس بمالند و غسل فرمایند **دوائی** که در جرب طب و یابس عجیب التاثیر و مغنی از سائر تدابیر ست گندک
چوک مردا سنک سهاگه کمیله کته سفید پهتکری منسل هر واحد شش ماشه نیله تهوتهه سه ماشه همه را باریک سائیده در روغن سرسون حل کنند و بمالند و بعد دو سه گهری از آب
سرد غسل نمایند **ایضاً** نافع برای خارش بدن و خصیه و قضیب انار ترش یک عدد در سرکه انگوری بظرف مسی یا قلعی بپزند تا مهرا شود پس در کهرل انداخته گوگرد زرد پوست هلیله
توتیای کرمانی مغز تخم خربزه بریان مغز تخم خیارین مغز تخم کدو بریان تخم پنوار پوست کدو سوخته حضض مکی هر واحد یک مثقال کوفته بیخته داخل کرده خوب حل کنند پس روغن گل بقدر
حاجت انداخته در هم سازند تا مانند مرهم شود بر بدن بمالند **ایضاً** سفیده کاشغری ششماشه شاهتره هفت ماشه مرداسنگ هلیله زنگی هر یک چار ماشه چوک دو ماشه کافور یکماشه
همه ادویه باریک سائیده در روغن چنبیلی حل کرده مالش نمایند و معجون شاهتره با عرق شاهتره میخورده باشند غذا کم نمک **ایضاً** گوگرد دو درم توتیای سبز بریان سیماب سهاگه
هر یک نیم درم در روغن گاو که بست و یکبار شسته باشند آمیخته بر بدن بمالند و بعد دو گهری غسل کنند و بدانند که اگر برگ نیم نیم آثار در پنج آثار آب بجوشانند چون چهارم بماند
صاف کرده از ان آب روغن که در ادویه خارش می آید نیز ناشوئید بعده با ادویه آمیخته بکار برند بسیار مفید گردد **ایضاً** که دیگر وزد دفع میکند سم الفار سه نیم ماشه کبریت
توتیای هندی هر یک هفت ماشه سائیده با روغن گاو پنج شش توله در ظرف آهنی با دسته چوب نیم تا چهار گهری بسایند بعده سوای سر و گردن و بغل و کنج ران بر همه
بدن مالیده در آفتاب نشینند بنحویکه سر تا گردن در سایه باشد و بعد یکپاس گل زرد و کنجاره روغن بر بدن خوب مالیده غسل نمایند و بعضی اوقات تنها سم الفار بقدر یکدو ماشه
سوده در روغن زرد سرسون آمیخته بمالش آن صاحبان جرب کهنه را ایما نمودم و در عمل یکدو بار صحت کلی حاصل شده **روغن** که برای خارش بعدیل ست بابچی یکتوله هرتال زرد
ششماشه سنکهیه چهار ماشه جدا جدا سائیده آمیزند پس روغن سرسون پاو آثار در کوزه گلی که زیر او گل چسپانیده و گلوی او در چوب دوشاخی بسته باشند انداخته بر آتش گذارند
چون روغن خوب گرم شود ادویه مسحوقه اندازند و فتیکه خوب سوخته شوند آن روغن را در طشت پر آب ریزند و از بالای آب روغن بدست بردارند بطوریکه مسکه از دوغ
بر می آرند و وقت صبح بر بدن بمالند و بعد چند ساعت آرد نخود مالیده غسل نمایند و اگر سیر مقشر هشت نه حبه و برگ کنیر سی و یک عدد عوض بابچی و سنکهیه در روغن مذکور
سوخته و از آتش فرود آورده حل کرده بکار برند جرب و سعفه و قوبا و سائر بثور که آب از ان جاری باشد مجرب و بغایه است **نوع دیگر** برای جرب طب و آبله که بسبب فساد
خون با خارش شدید باشد و از کثرت خارش و طول مدت جلد سیاه و سطبر مثل جلد فیل شده باشد از مجربات والد مرحوم ست برگ کنیر سفید سه آثار خرد خرد کرده در آب
یک سبوی کلان تا سه پاس بپزند بعده روغن کنجد پاو آثار در ان انداخته سه چهار جوش داده فرود آرند و در ظرفی پر از آب سرد آن آب و برگ در روغن بریزند چون روغن
بالای آب آید آنرا از دست بر کناره جام جمع کنند بدستوریکه روغن از ماست میگیرند و در ان روغن توتیای سبز یکدرم سفیده قلعی دو درم شب یمانی یکدرم مرداسنگ یکمثقال
سیکاپور دو مثقال باریک سائیده مخلوط کرده مالش نمایند و اگر از ان آب و برگ بدن را بشویند نیز فائده بخشد **سفوف** گنز که برای جرب و سعفه و سوزاک و آتشک
و هر قسم آبله که باشد بسیار مفید ست دفعه، وصاً بعد از تنقیه و با ... بتجربه رسیده پوست هلیله زرد چهار ماشه پوست هلیله کابلی سی ماشه پوست بلیله چوب گز هر یک یازده ماشه
آمله هلیله سیاه هر یک ده ماشه شاهتره سه ماشه گل سرخ ششماشه ریوند چینی پنجماشه برگ سنای مکی بست ماشه کوفته بیخته هموزن ادویه شکر سفید آمیخته سفوف سازند
خوراک یکتوله یا نه ماشه صبح با آب نیمگرم اگر مزاج مساعدت نماید علی التواتر بخورند و الا دو سه روز خورند و موقوف نمایند و باز شروع کنند و صغیر السن ضعیف المزاج را کمتر از ین قدر
باید داد **شربت شاهتره** مدبر طبع را نرم کند و اخلاط بلغمی و سوداوی محترقه بر آرد و جرب و حکه و جذام را نافع و تسکین اخلاط صفراویه کند تخم کشوث سه درم گل سرخ
زرشک بیدانه هر یک پنج درم گل بنفشه هفت درم پرسیاوشان اصل السوس بسفایج سبز سنای مکی گل گاوزبان هلیله سیاه پوست هلیله کابلی هر یک بست درم پوست
هلیله زرد تمر هندی هر یک سی درم آلو بخارا گل نیلوفر تازه هر یک سی عدد عناب سپستان هر یک پنجاه عدد انجیر کوفتنی ست نیمکوفته در ده آثار آب شاهتره یکشبانه روز

تر دارند پس بجوشانند تا آنکه سوم حصه برود صاف کرده نگهدارند شربتی از نیم هفت درم تا بیست درم با ماء الجبن و گاهی مغز خیار چنبر و سقمونیا اضافه می سازند و در نسخه دیگر
افسنتین می نویسند مرهم طلسمت شربت [illegible] نیز برای خارش نافع ضماد گوگرد که جهت جرب بارها آزموده است گندهک آمله سار نیله تهوتهه کمیله مرداسنگ از هر واحد یکتوله
همه را باریک ساییده و سه حصه نمایند و یک حصه در روغن زرد که سه چهار توله باشد آمیخته بر بدن بمالند و سه چهار گهری در آفتاب نشینند بعد ازان حنا و آرد نخود در آب آمیخته
بر بدن مالیده غسل نمایند و سه روز همچنین کنند و گاهی برای تقلیل حدت دوا و دفع بو می کنند گندهک کافور یکدو ماشه و میعه سائله سه ماشه افزوده میشود ایضا بنسخه معمول آب هلدی
گندهک آمله سار کمیله باچی سیماب فلفل گرد هر یک نیم توله توتیای سبز سه ماشه ادویه کوفته بیخته با سیماب کهرل نمایند تا رنگ دوا آسمانی گون شود بعد ازان در روغن چنبیلی
نیم پاو انداخته سحق بلیغ نموده بکار برند ایضا معمولی برای خارش کبریت سیماب بزرالبنج شنگرف هر واحد چهار ماشه ساییده سه حصه کنند و هر روز یکحصه در روغن گاو که یکصد
و یکبار شسته باشند آمیخته بمالند ایضا که مکرر بعمل آمده گندهک آمله سار نیله تهوتهه سوخته سیماب پهتکری بریان فلسل هر یک شش ماشه سوده در روغن زرد که یکصد و یکبار شسته باشند
شش توله آمیخته طلا نمایند و بعد دو گهری باب نیمگرم غسل کنند بعد ازان آرد نخود بشویند در سه روز خارش دفع می گردد ایضا که برای جرب بهتر ازین نسخه نیست تخم پنوار باچی تخم ترب
گوگرد هر واحد یک مثقال توتیای سبز نیم مثقال فلفل سوخته برگ حنا هر یک [illegible] ماشه مرداسنگ کمیله آمله سوخته نوشادر هر واحد یکدرم سیماب سه ماشه مغز تخم نیب ده درم [illegible] کافور
سهاگه بریان هر واحد یکدرم روغن گاو ده درم همه را در ظرف کانسی [illegible] کرده طلا سازند و بمالند و بعد سه گهری باب نیمگرم غسل کنند ضماد شنگرف که برای جرب [illegible]
شنگرف هشت ماشه نیله تهوتهه مرداسنگ کمیله هر واحد شش ماشه سندور [illegible] ماشه سیماب سه ماشه حنا دو دام روغن زرد نیم پاو اول سیماب و تهوتهه و مرداسنگ ساییده ادویه
آمیخته کهرل کرده نگهدارند و طلا کرده بر بدن مالش کنند و بعد دو گهری غسل نمایند ضماد نافع جرب و معمول مجرب مرداسنگ سفیده کاشغری کته سفید حنای خشک هر یک
شش ماشه توتیای سبز کافور [illegible] هر واحد سه ماشه کمیله نه ماشه سنگ جراحت چهار ماشه همه را باریک ساییده در روغن زرد که بیست و یکبار باب شبینه شسته باشند بیامیزند
و طلا کرده باشند ایضا که بجهت جرب و آبله مستعمل مرداسنگ حنا کمیله [illegible] خشک هر واحد [illegible] نیله تهوتهه نیم جز کته ششم جز کوفته بیخته در روغن تلخ یا شیر آک آمیخته بمالند ساعتی
در آفتاب نشینند طلا مجرب جهت جرب و حکه و کوفته کیلا مرداسنگ هر یک چهار دام نیله تهوتهه [illegible] یکدام کوفته بیخته باب برگ تنبول کهرل کنند تا چون مرهم شود بمالند و گاهی
برگ حنا و کته و خصوصا روغن حنا افزوده و بسیار مفید یافته نوع دیگر که جرب مطلق را مجرب ست و حکیم [illegible] گفته که تجربه کردم و بی نظیر یافتم بگیرند کبریت و حنا هر واحد یک مثقال
پوست هلیله زرد و سیماب مقتول شیطرج هر یک نیم مثقال فلفل [illegible] روغن [illegible] بیست مثقال بدستور معمول مرتب ساخته شب طلا نمایند و صبح در حمام باب سوس
و سرکه بشویند عماد الدین محمود طلای اشنان مخلوط بسرکه آنچه تجربه کرده [illegible] برای هر دو نوع جرب تر و خشک مجرب حکیم ممدوح اگر [illegible] بدان لطوخ کنند جرب را از جمیع
بدن بر طرف نماید نفط سفید زرنیخ زرد هر واحد یکدرم نوشادر نیم درم نمک هندی یا اندرانی سه ربع درم بکار برند نوع دیگر از مجربات حکیم علی زنگار یکدرم حنا
دو وقیه هر دو را ساییده بروغن تخم کتان خمیر کرده بر هر دو دست و پای خضاب کرده بخوابند و صبح بشویند مرهم نسخه حکیم علوی خان سیماب دو توله نیله تهوتهه شش ماشه حنای خشک
نیم پاو روغن ماده گاو یک پاو آثار همه را در ظرف آهنی بادسته آهنی تا چهار پاس حل کنند بعده در آفتاب نشسته بر بدن خوب بمالند بعد چهار گهری آرد نخود باب آمیخته بر بدن مالیده
از آب سرد غسل نمایند همچنین سه روز استعمال کنند مرهم که جهت آبله خارش و آتشک فائده دارد کته سرخ کته سفید صندل سرخ صندل سفید مرداسنگ هر یک
دو توله کافور چینی سه توله ساییده روغن گاو نیم پاو یکصد و یکمرتبه باب شسته آمیخته حل نمایند و حسب حاجت هر روز مالیده باشند تا یکهفته معجون شاهتره دافع فساد
خون و گرمی مزاج و مفید جرب و حکه پوست هلیله زرد و کابلی پوست بلیله آمله برگ سنا [illegible] هلیله زنگی هر واحد یکتوله شاهتره دو توله چرایته اصل السوس هر یک دو درم
تخم خشخاش دو مثقال کوفته بیخته بروغن گاو چرب کرده بسه چندان قند بقوام آورده آمیزند معجون که برای جرب بدین مجرب نوشته ترید سفید چهار ده درم مغز چلغوزه
ده درم و نیم مغز بادام مقشر بادیان هر یک هفت درم اصل السوس سه نیم درم [illegible] یک نیم درم مصطکی دو مثقال زرد چوب ده درم [illegible] کوفته بیخته باشند [illegible] بیامیزند خوراک
یک توله وقت شب و حنا هشت مثقال گوند سبحنه یک مثقال در آب پخته نیم گرم نهار کنند تا یک هفته اقوال مجربین مسیحی گوید که در جرب حاد که از فضول
خون غلیظ حادث میشود باید که ابتدا بفصد کنند پس اسهال بهلیله و شاهتره بمرات نمایند و بعد تنقیه طلا استعمال سازند و معالجه جرب رطب بادویه بسیار خشک کنند
مثل این طلا [illegible] ده درم زراوند طویل چهار درم عروق الصباغین سه درم خاک سیماب ده درم ساییده بسرکه و روغن گل سرشته در آفتاب یا در حمام

طلا کنند دیگر کندش مغره سوده ساییده بسرکه سرشته طلا نمایند دیگر زرنیخ سرخ وزرد مرداسنگ سیماب کشته عروق الصباغین کندش اشق مغز بادام تلخ برگ [illegible]
زراوند ساییده بسرکه وزیت سرشته استعمال کنند دیگر زراوند طویل مغاث کندش اشق بادام تلخ عروق الصباغین عدس مقشر مرداسنگ چرک نقره بسرکه وزیت آمیخته
بکار برند دیگر برای قوبا وسعفه وجرب شحم حنظل کندش کبریت زاج هر واحد سه درم مرداسنگ مامیثا هر واحد هشت درم تخم حرمل بریان روغن زیت هر واحد دوازده درم سیماب
کشته ده درم ساییده بزیت آمیخته استعمال نمایند دیگر برای جرب رطب کبریت ابیض غیر محرق کندش نمک طعام خاکستر بلوط عاقرقرحا قنبیل بسرکه وروغن گل سرشته بعمل آرند
دیگر کندش بورق خشک نمک زراوند طویل اشخار سوخته زیبق مقتول اشنان مرداسنگ گوگرد غیر سوخته زرنیخ مازو زنگار سفیداب حب بلسان ساییده بزیت وروغن گل
وروغن غار آمیخته استعمال کنند واین در قلع ثالیل وآثار سیاه وجرب وسعفه نافعست شیخ میفرماید که روغنها بصاحبان جرب ضرر کنند وسکنجبین ایشان را انفع دواها اگر خوف
سحج نباشد واول وافضل علاج جرب وآنچه بیشتر بدان اکتفا کرده شود آن استفراغ است بچیزیکه اخراج اخلاط حاد محترق وبلغم شور نماید بعده اصلاح غذا وتدبیر مرطب چنانچه در
اقوات این باب دانسته اند واستعمال اشیای مایه تنقیه که من از سرعت تعفن او باشد مثل هندوانه وکاسنی وکاهو ومانند آن وایضاً از خارج وجماع[1] اصلا ترک نمایند واز
مستفرغات جیده برای اقسام مواد جرب طبیخ افتیمون هلیله زرد وشاهتره وسنا وبسفایج وفستقین است وگاهی بدان گل سرخ وکاسنی ومانند آن داخل کرده میشود وگاهی
دران مامیران بخاصیتی که اندرانست وگاهی سقمونیا شامل می نمایند وایضاً مغز چلغوزه وسقمونیا نیکو وبالغ النفع است طبیخ جید بگیرند هلیله زرد ومویز هر واحد بیست درم
ودر سه رطل آب بجوشانند تا سوم حصه بماند وصاف کرده از جمله آب دو ثلث رطل بستانند وخیارشنبر ده درم دران مالیده باز صاف کرده غاریقون یکدرم داخل کرده
بنوشند حب جید که آن حب شاهتره است بگیرند هلیله زرد وکابلی وسیاه هر واحد پنج درم صبر سقوطری هفت درم سقمونیا سه درم مدام بآب شاهتره بسرشند وبگذارند
تا خشک شود وچند بار تسقیه دهند وبگذارند تا خشک گردد واین عمل سه چهار مرتبه نمایند پس حبوب سازند دوای قوی جید برای جرب مزمن بگیرند هلیله زرد وبلیله
وآمله وبرنگ کابلی مقشر هر واحد یکدرم تربد دو درم [illegible] سرشته قرص سازند شربتی برای اسهال تام از ده تا پانزده تا بیست درم بآب گرم وگاهی درین سقمونیا داخل
میکنند نزد شرب وگاهی از جرب ردی مزمن خلاص میگردانند دوام شرب صبر لیکن متواتر سه روز هر روز مثقالی بعده یکروز درمیان تا سه روز ویا سه روز ترک نمایند
ومعاودت بتواتر کنند ویا درمیان توقفه بحسب مشاهده وجب نمایند ومعالجه سحج بحقنه کنند اگر عارض شود واین نافع مستاصل جرب است وبهتر آنست که آنرا در آب کاسنی تر کرده
بنوشند وبا آن اندک آب بادیان کنند اگر از آب بادیان مانعی نباشد مثل حرارت مزاج ومقداریکه دران صبر باشد از یکدرم تا یک مثقال بود وچون متحمل مداومت آن نباشند
ترک نمایند وایضاً نقوعات اجاصیه نافعست ویا بگیرند رب هلیله زرد متخذ از خشک کردن آب مطبوخ او در آفتاب وازان برای جرب رطب از پنج درم تا ده درم بشکر بخورند
واین برای جرب صفراوی وبرای جرب رطب است وممکن است که مثل این از جمیع مسهلات گرفته شود وبعض آن ببعضی مخلوط سازند وگاهی بایکدیگر آمیخته ازان رب
وحبوب ساخته شود وتمار الجبن بافتیمون نیکوست چون هر روز بدستوریکه در غیر این باب مذکور شد استعمال نمایند وبا هلیله وآب فشرده شاهتره چند روز متواتر بغایت
نافعست وآنچه قائم مقام منقیات برفق ستانیست که حب صبر بسقمونیا وزعفران مرتب سازند وازان هر شربت پنج حمصه بگیرند وآن نسخه هلیله زرد صبر سقوطری
کثیرا گل سرخ هر واحد یکدرم زعفران ثلث درم وایضاً بگیرند از ده دانگیکه دران برنگ می افتد ومذکور شد هر روز یا دو روز از دو درم تا سه درم وقومی گفته که چون استفراغات
بکثرت نمایند وازان فائده یافته نشود پس اولی آنست که تخفیف نمایند وبر آشامیدن صاحب [illegible] هر روز صبح وشام بر بیست گندم بشکر وآب بسیار اقتصار
ورزند وگفته اند که آنچه صاحب جرب یابس وحکه قشفیه را نافع بود اینست که تا سه روز هر روز از روغن کنجد یکصد وسی درم با نصف آن سکنجبین بنوشند وبعضی مردم
آب عناب بدان مخلوط کرده اند واین را تجربه کردیم علاج بالغ النفع است الا آنکه مضعف معده است وآن مرکبات مناسبه برای این ادویه چرک نقره ومرداسنگ
وقنبیل وعروق[2] است بسرکه وروغن گل بسرشند وجرب قوی را نیز بدان طلا نمایند وخفیف‌تر ازین گل ارمنی وکافور وزعفران هر واحد نیم درم بسرکه وآب عنصل وروغن گل
عام برای خفیف است وبرای آنکه اندک قوی‌تر باشد بزر البنج است بسرکه وروغن گل ساییده در حمام استعمال نمایند وایضاً آب انار ترش وروغن گل وبورق
وبهتر آب انار آنست که دران قوت شحم او نیز باشد وهمچنین آرد عدس ومغره وسرکه آمیخته در آفتاب بنهند تا گرم شود پس طلا نمایند واما معاجین که احتیاج استعمال آنها افتد
مثل معاجینی است که حاجت خوردن آنها بصاحبان قوبا وسعفه وبهق میشود اعنی آنچه نرم از آنها باشد مثل اطریفل صغیر ونقشمش وایضاً مثل این معجون بگیرند سنا وشاهتره

[1] زیرا که جماع تحریک مواد بسوی خارج میکند وثوران بخار حار عفن که بنا میدید بسوی جلد می‌آید مینماید وبدی تعفن میگردد ولهذا بوی بدن تیز بدبوی می‌شود وازینجاست که اکثر مجامعان بدن در غسل جنابت کرده اند ۱۲ منه مدظله

نسخه حب شاهتره

نسخه دوای قوی جید

نسخه حب صبر

[2] عروق نقدی است نسدر ... ۱۲ منه مدظله

هر واحد دو درم هلیله زرد چهار درم و قشمش معسل در چند همه را آماده ادویه موضعیه برای جرب همه آنست که دران جلا باشد و گاهی کفایت کند انچه دران جلای او با تقویت جلد
واصلاح مزاج آن باشد مثل آب ملوکیه و حماض و چقندر و انار و مثل سبوس سپیده و آرد عدس و قشر وایضاً اقاقیا بسرکه و تخم و جوف خربزه و نشاسته و عصفر و آب کرفس و طبیخ هلیله و آب بوست
غرب و گاهی احتیاج افتد بچیزیکه دران تحلیل قوی باشد مثل شحم حنظل و علک الانباط با آب نعناع و راتیانج بسرکه و زراج بریان و خصوصاً زرد بسرکه و روغن گل و همچنین
قلقند و اخوات آن و خرزهره بسیار قوی ست و گاهی کفایت کند سرکه که دران برگ او را تر کنند پس با روغن کنجد بیزند و گاهی باد ویه حاده مثل روغن گل مخلوط میسازند
تا منع افراط حدت کند و مثل پوست انار برای مثل آن یعنی برای قبض و تکثیف تا جلد قوی گردد و تاثیر ادویه حاده قبول نکند و از انچه تجربه کرده شده تخم حرجیرست که روغن
آن بگیرند و جرب را خاریده در آفتاب گرم بدان مالش نمایند و یا قریب کانون نشینند و تکرار این کنند که بغایت نیکوست دوای جید یگیرند مرداسنگ زراوند مساوی
و با سرکه خمر بسایند و در کوزه گلی کرده در جای نمناک تا یکماه دفن کنند و بعد ازان بطریق طلا استعمال کنند که این بالغ النفع ست با وجود قلت لذع و کندش زیبق
مقتول و چرک نقره و زراوند و کبریت و قنبیل و اشخار و مس سوخته و مغاث و نوشادر و عدس تلخ و تخم حرمل و اشق و زنگار و اشنان قصارین و سرگین بهاکه و سرگینهای مذکوره
در باب دیگر و قثاء الحمار و ایضاً پوست چوب انگور سوخته بر موضع جرب بپاشند بعد چرب کردن بمسکه و پس ازان بر بندند و تجدید آن نمایند تا آنکه زائل شود و گاهی
قردمانا بسرکه و علک الانباط بسرکه نفع بخشد و اما از ادویه مرکبه جیده اینست که بگیرند سیماب کشته و برگ خرزهره و اقلیمیا و مرداسنگ و بسرکه و روغن گل طلا نمایند و شب
و بران خواب کنند و صبح در حمام بدن را او لا بسرکه و اشنان سبز با آب گرم بشویند بعده با آب سرد بعد ازان بروغن مالش نمایند دوای سهل مرداسنگ زرد
مساوی بسرکه یکهفته در آفتاب بسایند و نزد حاجت بدان طلا کنند و ایضاً زیبق مقتول و میعه سائله در روغن گل آمیخته استعمال کنند و ایضاً سیماب کشته و میعه سائله
و بزر البنج و قسط اجزا مساوی و ایضاً کندش یکجزو مغره سه جزو بسرکه طلا کنند و چون ادویه قویه مجففه محلله و یا بسه مقشفه استعمال کنند عقب آن روغنهای معروفه مثل
روغن سعد و بید و نیلوفر و بنفشه و مانند آن بمالند و خصوصاً در جرب یابس و قلیل الرطوبت و در جرب رطب چیزیکه در تجفیف شدید تر باشد استعمال کنند و در جرب
یابس چیزیکه در تجفیف کمتر بود بعمل آرند و انچه اندران زیبق مقتول افتد آنرا حتی المقدور از نواحی معده و اعضای کریمه دور دارند و علاج جرب یابس و حکه قریب
یکدیگرست و تدبیرات و حجامات جرب و اغذیه صاحبان جرب در علاج حکه مذکور گردد و بدانند که حجامت ساقین در جرب فاحش نفع میکند صاحب کامل گوید که هرگاه
جرب پیدا شود باید که مبادرت بفصد هفت اندام و شرب مطبوخ مقوی بصبر و تربد کنند و طبیخ هلیله و سنا و مویز بنوشند و صفت آن اینست پوست هلیله زرد
کوفته پنج درم مویز منقی سی درم سنای مکی هفت درم شاهتره ده درم تمر هندی از تخم و لیف پاک کرده پانزده درم در سه رطل آب بجوشانند بآتش معتدل تا آنکه بیک رطل
آید صاف کرده نیمگرم بنوشند و یا بگیرند آب شاهتره افشرده و از سه روز تا پنج روز در هر روز نیم رطل با شکر ده درم بنوشند بعد ازانکه قبل او صبر سقوطری باریک ساخته
یک مثقال با آب بادیان سرشته حب بسته در سایه خشک کرده خورده باشند و چون آنرا با این حب بدهند منفعت بین نماید حب برای جرب و نسخه این حب آنست که در آن
کتیرا و غیره یکدرم ست و در قول شیخ گذشت در آب کاسنی مثل نخود حب ساخته بر ناشتا از مثقالی تا دو درم بخورند و بعد آن آب افشرده شاهتره صاف کرده نیم رطل
بنوشند و حب شاهتره که نافع جرب ست اجزای آن نیز در قول شیخ مذکور شد مثل نخود حب ساخته خشک کنند و از یکدرم تا یک مثقال یکروز در میان بخورند پس هرگاه
بدن از خلط ردی پاک شد باید که اطلیه مجففه استعمال کنند و از انجمله این طلاست مویزج قردمانا هر واحد ده درم کبریت اصفر پنجدرم همه را باریک سابیده بسرکه و روغن گل
سرشته در حمام بدان طلا نمایند دیگر زیبق مقتول ودفلی و اقلیمیای فضه و مرداسنگ کندش و اشخار مساوی باریک ساخته بسرکه و روغن گل سرشته در حمام طلا کنند دیگر بورق
و نمک و قسط و کندش هر واحد دو درم میعه سائله ده درم سوده بروغن گل آمیخته شب طلا کرده بران خواب کنند و صبح در حمام باشنان فارسی بشویند دیگر آهک مغسول
بسرکه سابیده در حمام طلا کنند دیگر برگ خرزهره و حنای مکی هر واحد ده درم زراوند طویل یا مدحرج و گوگرد زرد هر واحد چهار درم همه را باریک سابیده و بروغن گل و سرکه
سرشته در حمام یا در آفتاب طلا کنند بعده آب که دران مورد و برگ سوسن جوشانیده باشند و بعد آن بگل سرخ و صندل غسل کنند دیگر کندش و کبریت ابیض و زرنیخ سرخ
مساوی خاکستر چوب انگور هموزن همه باریک سابیده بروغن گل حل کرده در آفتاب یا در حمام بدان طلا کنند و بآب مطبوخ مورد و گل سرخ غسل نمایند دیگر عروق پنج درم
زراوند طویل و مدحرج هر واحد ده درم برگ خرزهره و برگ سوسن و حنا هر واحد سه درم همه را باریک کرده بروغن گل سرشته در حمام استعمال کنند پس اگر بایراد دویه صلاح یابد بهتر

و الا ماء الجبن هر روز از نیم رطل تا یک رطل با دو اوقیه آب شاهتره تر و یک مثقال صبر حب ساخته قبل از خورده بنوشند و گاهی از جرب و حکه مودی بحدوث احتراقات و قروح عسر البرء
در بدن میگردد و درین هنگام تناول مطبوخ افتیمون و غاریقون و بعد آن ماء الجبن واجب ست و بچیزی از اقراص سعفه و بادویه که در باب سعفه مذکور گردد طلا کنند و اگر جرب
خشک باشد صحت او دشوار بود پس این طلا بکار برند صفت آن زاج و مرداسنگ سنای مکی و حنا هر واحد ده درم کنجد و بادام تلخ هر واحد سه درم عروق چهار درم همه را
باریک سائیده بسرکه و روغن گل سرشته بعد تنقیه بدن بدان طلا کنند ابن الیاس گوید که در ابتدا فصد اکحل نمایند و هر صبح جلاب از عناب و سپستان هر واحد ده عدد
بنفشه خشک تخم کاسنی هر یک سه درم با شکر سفید و ترنجبین هر واحد ده درم بنوشند و غذا مزوره ماش و نخود با شیره بادام و این جلاب تا هفت روز بنوشند پس بقاروره
نظر کنند اگر دران نضج پدید آید تنقیه بدن بمطبوخ هلیله مقوی بصبر و تربد نمایند و یا این مطبوخ سنای مکی هفت درم پوست هلیله زرد پنج درم مویز طایفی ده درم شاهتره
اگر تر باشد یکدسته و اگر خشک باشد پنج درم از تخم آن تمر هندی بست درم بنفشه و نیلوفر هر واحد سه درم افسنتین رومی یکدرم آلو سیاه و آلو کوهی و عناب و سپستان هر واحد
بست عدد همه را بآتش معتدل در سه رطل آب بپزند تا بیک رطل آید در آخر جوش افتیمون هفت درم در صره بسته دران اندازند بعده از آتش فرود آورده صاف کرده
دران فلوس خیارشنبر و ترنجبین هر واحد بست درم مالیده سحرگاه بنوشند و بران صبر کنند تا بدن از اخلاط فاسده تنقیه یابد و در آخر روز مزوره ماش و نخود و مغز بادام غذا
سازند و یکروز راحت دهند بعد ازان بگیرند آب شاهتره افشرده سه اوقیه و دران شکر ده درم حل کرده بنوشند تا هفت روز متواتر و یا حب شاهتره بخورند که آن نفع
بلیغ می نماید صفت آن بگیرند هلیله زرد و سیاه و کابلی صبر سقوطری هر واحد یکدرم سقمونیای مشوی در جوف سفرجل نیم دانگ تخم شاهتره یکدرم مقل یکدانگ
همه را باریک سائیده بآب شاهتره سرشته حبها سازند و این یک شربت ست و هر گاه بدن از اخلاط فاسده پاک گردد ادویه نافعه جرب استعمال نمایند و آن
در قول صاحب کامل مذکور شد و این طلا از همه قوی تر ست بگیرند بورق و فسول و کبریت زرد و کندش و قسط و برگ خرزهره عدد و زراوند طویل و میعه سائله همه را
سائیده بسرکه کهنه و رائب در روغن گل آمیخته در حمام بدان طلا سازند و یکساعت بران صبر کرده بدن را بآب مطبوخ آس و برگ سوسن بعد آن بآب گل سرخ و صندل
بشویند و یا بگیرند خاکستر چوب انگور بست درم گوگرد زرد پنج درم باریک سائیده بسرکه و روغن گل آمیخته در آفتاب طلا کنند و مداومت حمام نمایند و اگر جرب یابس
باشد برء او عسر بود پس باید که بر بدن روغن بنفشه و روغن کدو و روغن بادام شیرین طلا کنند و هر روز در حمام در آب شوند و بعد خروج از حمام روغنهای مذکوره
بر بدن طلا نمایند و خوردن ماء الجبن با افتیمون ایشان را نافع بود و بر بدن این طلا کنند مغز بادام تلخ سنای مکی مرداسنگ هر یک سه درم کندر پنج درم همه را باریک
ساخته بسرکه کهنه و روغن گل سرشته طلا سازند و هر صبح عناب ده عدد در آب خوب جوش داده صاف کرده سکنجبین ساده ده درم حل کرده بنوشند و غذا مزوره ماش با اسفاناخ
و کدو ترخورند و از اغذیه غلیظه حذر کنند و فواکه میخوش مثل انار و سیب ترش بهی و هندوانه و خیار و بادرنگ و مانند آن تناول کنند جرجانی گوید که نوعی از جرب
خشک ست و آن اگر اندک خفیف باشد و مزاج با آن متغیر نشود و قاروره رنگین نگردد و نبض تغیر نبود و بسا است که دران کفایت کند بمالش بروغنهای مرطبه مثل روغن
بنفشه و کدو و بادام و مسکه تازه و استحمامات خفیفه بآب شیرین و دلک بآرد نخود و سبوس گندم و بورق و غسل بآبهای گرم و اقتصار بر اغذیه مرطبه مثل ماء الشعیر و شیره بادام
و از اشیای مالحه مثل ماهی شوره گوشت خشک کرده و شراب صرف و استعمال اغذیه حریفه و حلویات اجتناب نمایند و آب کاسنی باندک آب بادیان بنوشند و ماء الجبن با سکنجبین
یا با شربه مرطبه مثل شربت نیلوفر و بنفشه بیاشامند پس اگر بسیار قوی باشد و دران این تدابیر اثر نکند و آثار غلبه صفرا ظاهر گردد و اگر احتیاج بفصد بود فصد هر دو اسلیم کنند و هر صبح
شربتی از شربت دیناری یا شربت نیلوفر یا شربت بنفشه یا ترنجبین بماء الجبن بنوشند و تلیین طبیعت بمطبوخی که دران هلیله و سنا و شاهتره و کاسنی و افتیمون باشد باید کرد
صفت مطبوخ مسهل که برای این نوع نیکوست پوست هلیله زرد و هلیله کابلی و سنای مکی و تخم کاسنی و بنفشه و نیلوفر هر یک سه درم افتیمون گاوزبان بسفایج اسطوخودوس
هر یک دو درم شاهتره پنج درم تمر هندی پانزده درم مویز منقی ده درم ترنجبین بست درم فلوس خیارشنبر ده درم عناب ده عدد سقمونیا نیم دانگ غاریقون دو دانگ
حجر ارمنی یکدانگ مامیران یکدرم روغن بادام دو درم حسب رسم مرتب ساخته سحرگاه بنوشند و طلا مرتب از روغن گل و گلاب و آب کرفس و سرکه و خشخاش سوده بسرکه و قیروطی
معمول از روغن بنفشه و موم که دران اندک کافور باشد نافع ایشان ست و تسکین حکه نماید طلا نافع این نوع عروق و بورق و قسط و قیر و کندش هر واحد یکدرم میعه سائله
شش درم بسرکه و روغن گل در حمام طلا کنند و سه ساعت بران صبر کرده بشویند بعد بدن را بروغن گل بمالند دیگر که انواع جرب را نافع ست ... و برگ خرزهره و حنا باقی

در قول صاحب کامل گذشت و نوع دیگر از جرب تر است پس می باید که فصد کنند و استفراغ بطبیخ افتیمون با یک مثقال ایارج نمایند صفت مطبوخ نافع این نوع پوست
هلیله زرد هفت درم سنای مکی پنج درم افسنتین دو درم شاهتره و یکقبضه افتیمون دو درم تمر هندی پانزده درم گلقند بغدادی پانزده درم تربد یکدرم حجر الاجود یکدانگ
محموده نیم دانگ فلوس خیارشنبر ده درم عناب ده عدد روغن بادام یک مثقال حب نافع جرب هلیله زرد یکدرم سقمونیا ربع درم گل سرخ ربع درم و این یک شربت ست
و آنچه آنرا انفع کند طلا بزرنیخ سرکی مسمی بسم الفار یعنی تراب الهالک بروغن گل ست و سه و زیدان طلا کنند و نوع دیگر از جرب ست که در انجیوان شل بچه قمل متولد شود و آن مختلف الصور
بود و من آنرا مشاهده کرده ام علاجش تنقیه بدن از اخلاط فاسده متعفنه است و تفتیح مسام و استعمال اطلیه که در علاج قمل و صیبان ذکر خواهم کرد محمد زکریا گفته که چون جرب برای
ناتهین عارض شود لزوم حمام غیر حار کنند و از اطلیه حاده حذر نمایند که خلق کثیر ورم کرده و هلاک شده و گفته که آنچه جرب را انفع بخشد آنست که بزر شاهتره بخورانند پس شیر آن بنوشند
ابو منصور گوید که در علاج جرب یابس کفایت میکند حمام دائم و دلک بدن بغیر آنکه عرق آید پس اگر امر دشوار تر باشد اخراج خون بفصد حسب قوت جرب کنند و در هر ماه چهار تن
طبیخ هلیله بنوشند و لزوم ماء الجبن نمایند و با طلیه مرتب از میعه و کندش و سیماب کشته و روغن گل طلا کنند و در اغذیه میل باشیای چرب نمایند و شراب با آب بسیار ممزوج کرده
بنوشند و آماده جرب رطب نیز فصد و مطبوخ استعمال نمایند و با طلیه مرتب از خربق و کندش و بورق صناعی و مرداسنگ و قسط و چرک نقره طلا کنند و در اغذیه بترشیها میل سازند
صفت مطبوخ هلیله بگیرند هلیله زرد پانزده درم سنا و شاهتره هر یک پنج درم مامیران چینی دو درم افتیمون چهار درم افسنتین سه درم گل سرخ دو درم تخم کاسنی سه درم
همه را سوای افتیمون در سه رطل آب بجوشانند تا در ثلث رطل بماند بران افتیمون انداخته از آتش فرود آرند و مالیده صاف کرده ده درم ترنجبین داخل کرده بخورند و ازین شربت
متوالی بنوشند و یا آب افشرده شاهتره تنها با شکر چند روز بیاشامند و حب نافع جرب در قول خجندی گذشت و حب شاهتره در قول شیخ شربت آن از یک مثقال
تا دو درم **سفوف** نافع برای جرب پوست هلیله زرد را جوکوب کنند و در یک نیم عمره آب در ظرف آبگینه زیر آفتاب وقت گرمی نهند تا آنکه قوت او در آب آید پس صاف کرده
ثفل او دور نموده آن آب را در آفتاب گذارند تا خشک گردد و از آن پنج درم تا ده درم بشکر مثل او بخورند و گاهی مثل این از هلیله و افتیمون و اسطوخودوس و بسفایج می سازند
و برای جرب و جمیع امراض سوداوی نفع میکند و ایضاً گاهی از هلیله کابلی و تربد و افتیمون همچنین مرتب میکنند پس آب را صاف کرده صبر و غاریقون دران داخل می نمایند
و هرگاه قریب بخشک شدن رسد از آن اقراص و حبوب می سازند و تنها و با مطبوخ و با ماء الجبن برای جرب کهنه میخورانند **صفت** نقوع نافع جرب چون مزمن شود
بعد فصد و اسهال بگیرند پانزده عدد آلو بخارا و ده درم نبات سفید و دو و ثلث رطل آب گرم بران انداخته تر کنند پس مالیده صاف کرده بنوشند و اگر جوش دهند بهتر باشد
و گاهی دران سنا و شاهتره می افزایند و از آن هر روز چهار اوقیه می نوشند **صفت** معجون برای این هلیله زرد یکجزو شاهتره و سنا هر یک نیم جزو مشمش بمقداری که دران ادویه
سرشته شود و هر روز بقدر بیضه بخورند و لزوم ماء الجبن بهلیله و شکر آنرا نافع بود و قرص برنگی نافع جرب در قول شیخ گذشت و آنچه جرب کهنه را مستاصل گرداند صبر در آب کاسنی
تر کرده است سه روز بخورند و سه روز ترک نمایند پس اعاده کنند و همچنین تا آنکه ده مثقال خورده شود و در یک شربت صبر از یکدرم تا یک مثقال باشد و اگر ممکن بود و دران اندکی
بادیان اندازند بهتر باشد و اگر عقب و سیج افتد در غذا دهنیت زیاده کنند و روغن بادام یا کنجد یا زیت تازه مغسول بنوشند و چون اسهال کثرت نماید و بنشود هر روز لزوم
تمر سبد پست گندم و شکر با آب بسیار و دوغ ترش کنند و غذا بارد و لحوم چرب سهل الانهضام سازند و شراب با آب بسیار ممزوج گردانند و از اغذیه مالحه و حریفه و توابل و میوه و کرنب
و بادنجان و قدید و لحم شکار حذر کنند **طلا** برای جرب رطب ابن سرابیون ذکر کرده که این نظیر ندارد حتی که ثالیل را قلع نماید خبث الحدید و کندش و مورد خشک و زراوند طویل
و اشخار و مس سوخته و سیماب کشته و اشنان و سرگین کلب که سفید بود و مرداسنگ و دخان و کبریت سبز و زرنیخ زرد و سرخ و بازوزنگار و سفیداب و حب البان بمساوی
سوده بروغن گل و زیت و روغن غار سرشته استعمال کنند و اگر قرحه شود حب الآس و پوست انار و قلقند بسرکه و روغن گل سرشته طلا کنند و یا برگ مورد و شونیز و زیبق مقتول بسرکه
و روغن گل طلا نمایند و یا برگ دفلی در سرکه یکشبانه روز تر کنند پس با آب بجوشانند تا آنکه سرکه قوت او بگیرد و صاف کرده با مثل او روغن کنجد بپزند تا سرکه فانی شود و روغن بماند صاف نموده
بدان مالش نمایند و یا بگیرند مامیران و چرک نقره و قنبیل و مرداسنگ و عروق و کندش هر واحد یکجزو مغز سه جزو بسرکه سرشته طلا کنند ثابت گوید شخصی را دیدم که جرب داشت و روغن کنجد
بسکنجبین ربع رطل تا سه روز نوشید صحت یافت و ابن زکریا گفته که بعد طول تجربه صحیح یافته شد که جرب بسعفه محتاج بشیرین کردن خون اند و این باغذیه لطیفه میشود
جرجانی و ایلاقی می نویسند که اول فصد باید کرد پس مطبوخ هلیله بنوشند و هلیله کابلی و شاهتره و تمر هندی استفراغ کردن و برای استفراغ قرص بنفشه مسهل موافق ست و بعد

استفراغ آب شاهتره بنوشند یا هلیله هندی با شکر سفوف ساخته یا اطریفل شاهتره بخورند و نقوع صبر که از یک درم تا یک مثقال در آب کاسنی یکشبانه روز تر کرده صبح بنوشند تا ده یا
وسه روز ترک کرده باز سه روز بنوشند همچنین تا آنکه نه درم یا نه مثقال خورده شود و باقی خون را صاف کند و جرب کهنه را نیست گرداند **صفت طبیخ شاهتره** نسخه این
همان طبوخ هلیله است که در قول ابو منصور مذکور شد لیکن درینجا وزن شاهتره هفت درم ست و مغز خیار شنبر پانزده درم و شیر خشت سی درم عوض ترنجبین سبت حسب
جرب که با سودا را رد در نسخه شاهتره و در قول شیخ گذشت شربتی از آن نه درم تا دو مثقال **معجون شاهتره** هلیله زرد ده درم سنای مکی شاهتره هر یک پنج درم ریوند چینی یک درم
چوب کد دو درم بکوبند و بشهد سرشند شربت سه درم تا چهار درم با آب فواکه و قرص برنگی صاحب کر ترا سودا دارد نسخه آن نیز در قول شیخ مسطور شد و بعد این تدبیر با ادویه طلا
کردن استعمال نمایند بگیرند ماميران و چرک نقره و تنبیل و مرداسنگ و زرد چوبه برابر بسرکه و روغن گل طلا کنند دیگر اقلیمیای نقره مرداسنگ زرد چوب خاکستر بلوط کندش سفال
تنور کهنه گوگرد برابر بروغن زیت طلا کنند دیگر که جرب تر و خشک را سودا را دیگر بگیرند کندش ده درم زراوند چهار درم خبث الفضه شاب زده درم زرد چوبه سه درم سیماب کشته سه درم
بسرکه و روغن گل طلا کنند دیگر تخم ریواج بست درم مغز تخم زرد آلو بیست درم سیماب کشته ده درم نمک طعام دو درم همه را کوفته بسرکه تر کنند و با جزات طلا نمایند در حمام و اگر
بار ده کنجد طلا کنند روا باشد دیگر که خشک را سودا دارد قسط شیرین کندش هر واحد یک درم میعه سائله روغن گل هر یک پنج درم درگر با به طلا کنند دیگر که خشک را سیماب کشته میعه تر
روغن گل در هاون بمالند تا چون مرهم شود در گرما به طلا کنند دیگر خبث الفضه مرداسنگ کشنیز سوخته گلنار تنبیل هر یک پنج درم کندش سه درم بروغن گل طلا کنند دیگر شب
و بابن هبته الله گوید که علاج جرب رطب و یابس بفصد باسلیق و ترطیب مزاج و تسکین احتراق خون بشرب مبردات و اصلاح غذا نمایند و بعد چند روز اسهال بمطبوخ فواکه
و شرب آب شاهتره تر هلیله و شکر و در آخر بماء الجبن کنند و بعد از آن اطلیه استعمال نمایند **صفت طلا** برای جرب یابس زرد چوب بورق نمک زاج قسط کندش هر واحد
یک درم میعه سائله همچنین همه ساییده بروغن گل آمیخته بر بدن طلا کنند و بآب گرم غسل نمایند بعد از آن مالش بدن بروغن کافور کنند **صفت طلا** برای جرب رطب برگ
خرزهره کندش سیماب کشته و اشخار و مرداسنگ و چرک نقره و نمک طعام و عفص تنور و مساوی ساییده بسرکه و روغن گل سرشته بر بدن طلا کنند و باشنان سبز غسل نمایند
و بر بدن آب بسیار بریزند و بروغن گل و گلاب مالش کنند خضر و قرشی مینویسند که ابتدا الفصد کنند و استفراغ ماده بطبیخ فواکه یا طبیخ افتیمون یا سفوف سودا بماء الجبن
یا شیر با فتیمون و شکر یا آب شاهتره که در آن هلیله زرد و سیاه و کابلی هر واحد چهار درم تر کرده باشند و شربت شاهتره مدبر بریوند و حجر ارمنی و استعمال صبر و پوست هلیله زرد هر واحد
یک مثقال با آب کاسنی در علاج آن بغایت نافع ست و در سهر روز ماء الشعیر با شکر یا آب شاهتره سکنجبین یا بشربت لیمو و شربت شاهتره یا نقوع حلو و حامض بشکر استعمال کنند
و شربت سکنجبین عنصلی برای بلغمی نیکوست و این سفوف مبدل مزاج بماء الجبن جید ست بگیرند طباشیر و زرشک و گل سرخ و بزر قطونا و مغز تخم بادرنگ و خیار و کدو شیرین
و تخم خرفه و خشخاش سفید و صندل سفید و شکر و باید که تعدیل مزاج جگر حار باستعمال نقوع زرشک آلو بخارا گل سرخ تازه و نیلوفر کنند و گاهی در آن شیره تخم خرفه و شکر
می افزایند و استعمال میکنند و اگر آب شاهتره تر و آب کاسنی بشکر بنوشند آنرا نفع بخشد و گاهی در آن مثل هلیله سیاه و گاوزبان تر میکنند و از اغذیه هر چیز تعفن پذیر
مثل بقول بارد رطب چون کاسنی و بقله یمانی و خرفه و اسفاناخ و مثل کشک جو و قرعیه و رمانیه و حصرمیه و اجاصیه و عنابیه و لحم بره یا نار ترش و لحم بچه مرغ تا ممکن
بود تقلیل عموم کنند و تکثیر خوردن کاهو و کاسنی بسرکه و شکر نمایند و حریره های جرب و سفید باجات ساذجه و اطعمه حامضه و اکثار از دسم و لاسیما روغن کنجد و بادام
و روغن گاو و مانند آن از آنچه در آن کیفیت حاده نباشد و کثرت شرب آب سرد و شیر سن ارباب جرب را نافع ست و از مجربات انیست که آرد نان ایشان بعرق شاهتره
سرشته بپزند و بروغن بادام و مغز فندق بخورند و برای ایشان علاجی نافعتر از حمام و پاک کردن بدن و دوام شستن با آرد ترمس و نمک و لیمو و عقب و تدهین بروغن
بنفشه و روغن حنا و مالش در آن بروغن گل و سرکه باندک آب کرفس و قلیلی از بورق نیست و بعد خروج از حمام با پارچهای نرم از کتان نظاف بپوشند و بعد استفراغ بالغ
و نقای تام از مواد محترقه بکبریت و زریق مقتول و کندش و اشق و زنگار و نوشادر که بالنصف آنها مرداسنگ و سفیداب و مثل آنها نمک اندرانی و مثل همه اناردانه بریان
باشد و روغن گل و روغن بنفشه و گلاب و آب کشنیز سبز و سرکه افزوده طلا نمایند و گاهی احتیاج بکافور افتد و از ادویه نافعه زرنیخ و برگ خرزهره سوده و میعه سائله و سرکه و مغز و تخم
بروغن کنجد سرشته ست و لطوخ قطران نافع بود و غسل آب بحر یا ای شور یا آب حمامات نافع ست و آرد ترمس و آرد باقلا و مغز تخم خربزه هر یک ساییده بگلاب و سرکه آمیخته بر
بدن طلا نمایند و بلحم خربزه مالش کنند و آب نیمگرم که در آن پوست درخت انگور و آس و حلبه و سبوس تخم خبازی جوشانیده باشند نطول کنند و ضماد سبوس گندم با سرکه

نافع جرب ست انطاکی در تذکره گوید که اولا اکتفا بشرب ماء الشعیر و آب شاهتره و سکنجبین در جرب دموی و صفراوی کنند بعده فصد باسلیق در دموی پس شرب مطبوخ فواکه نمایند
واگر متمادی گردد فصد اسیلم گیرند و گاهی حاجت بفصد در صفراوی بسبب حرارت کیفیت داعی گردد چنانچه در جذام و آنچه از صفرا باشد مختص بمطبوخ هلیله و نقوع صبر باشد و علاج
جرب که از بلغم بود مطبوخ افسنتین ست و خوردن ایارج که بدو مثل آن از صبر و غاریقون گردانند و علاج جرب که از سودا باشد شرب سفوف سودا و ماء الجبن و طبیخ
افتیمون است و این قول صحیح است نه آنکه اطبا اجمال او درینجا کرده اند و آنچه مرکب باشد باصول او در باید کرد و در همه از چیزیکه شیرین و نمکین و ترش و تیز از اغذیه باشد اجتناب نمایند
مطلقا و اگرچه واجب زیادتی مبالغه در دموی ترک شیرین ست و در صفراوی نمکین و در سوداوی ترش و تیز و بهترین اغذیه اینجا آنست که تفه باشد مثل کدو و هندوانه
و اسفاناخ و قطف و کاسنی و کاهو و در مجربات صحیحه کندی ست که اگر یک مثقال از سرگین سفید کلب با ربع مثقال کبریت بروغن کنجد سرشته بخورد جرب و حکه عاصی را
قلع کند و اگرچه کهنه باشد و احتیاج بتکرار این نشود و قریب باینست شرب یک مثقال از صبر بانصف آن از مصطکی و اکثر تکرار این تا هفت بار بود و هرگاه نقا ظاهر شود و بدن
پاک گردد ادویه وضعیه استعمال کنند بهر آنکه قبل آن جائز نیست و افضل آنها سیماب کشته بکبریت و نمک سوخته و زنگار و مرداسنگ و سرکه و قطران و صمغ صنوبر و خاکستر
سعف نخل و اشق و برگ زیتون و آب او و گلاب و آب کشنیز و کرفس ست مجموع یا مفرد و مالش بار و مغز خربزه و برگ مورد در حمام و طول مقام در آب گرم و روغن بنفشه و از آنچه
بدن را بسیار پاک کند اینست که برگ غوزهره را بپزند تا احمر گردد بعد از آن آب او بزیت و سعه بپزند که این روغن عجیب ست و همچنین شب یمانی و نطرون و خاکستر اشنه
ایضا در نزهت مینویسد که علاج جرب و حکه فصد ست مطلقا پس تبرید در حمام باب طین و شعیر و عناب و تمر هندی بعده حبوب صبر و طبیخ افتیمون در یابس و هلیله و حمام و شربت
اصول در باره بایارج و اصلاح اغذیه و ترک جماع و هر چه خلط غالب را پیدا کند و مالش و تنظیف بدن بعد از آن طلا برای حار بآب کشنیز و حی العالم و عنب الثعلب و صبر و خولان و طین
و سفیداب و سرکه و روغن بادام و آب لیمو مجموع یا مفرد و برای بارد بآب کرفس و انزروت و حضض و صبر ایضا و زیت و زرنیخ و کبریت بتکرار بعد غسل و آن بالطبیخ ترمس و بورق و مغز
خربزه بشویند و از مجربات سرگین کلب سفید شیر بار دهناست و این دوا از خواص مکتومه است گوگرد و مازو و پوست انار مساوی انزروت نیم جزء و صمغ صنوبر ربع جزء و سفیداب و مرداسنگ
هر واحد ثمن جزء بسایند و از آن هر مرتبه دو درم بخورند و بحسب قوت خلط با یکدرم صبر باشد و یکبار اندازان یکجزو و از نمک سوخته و سعف و ظلفت بز هر واحد نیم جزء همه او در زیت بسایند
و بدان طلا کنند و صبح بشویند و اعاده نمایند که این مجرب ست **گیلانی** گوید که چون این مرض از امراض مادیه ست در علاج او از استفراغ ماده و ازاله چیزیکه از آن حادث شده و آن
بثور و قروح ست چاره نیست ولیکن این مردم را اکثر در علاجش استفراغ ماده کفایت کرده و فصد استعمال نمایند هرگاه در خون کثرت بسیار باشد و خاصته در جرب
یابس و ایضا حاجت درین مرض بترطیب کاسر حدت ماده شدید بود و لهذا بسیار باشد که فصد سبب حدوث جرب گردد بلکه بیشتر عقب فصد یکبارگی حادث شود و حجامت علیه
اولی از فصد ست چون حاجت باخراج خون باشد و بسا است که در جرب و خاصته رطب آن کرم کوچک سفید سیاه سر پیدا میشود و در حکه کثرت می نماید و در علاج او احتیاج
بچیزی مخرج آن کرم می افتد مثل تبخیر از بزر البنج و از غرائب مشاهده درین باب آنست که ورم ازین قبیل را شگافتند و آن مملو از کرم کوچک بصفت مذکور بود و عدد آنها
بسیار بود بنحویکه ذکر او ناخوش ست و آن ورم را غور در لحم بود و کرم در غایت صغر بودند و بهترین چیزیکه از مسهلات در علاج این مرض استعمال کنند آن حب صبر ست و این
بخاصیتی که اندر آنست نفع میکند و نسخهای او بسیار ست و بهترین آنها اینست که مینویسیم و در غایت جودت و نفع ظاهر شده بنوعی که مثل او در نه تقریبا و ظفر یافتیم
و نسخه او اینست که بگیرند صبر فائق مغسول و حجر ارمنی مغسول هر واحد چهار مثقال غاریقون و شحم حنظل و سقمونیای مشوی هر واحد دو مثقال بادیان نیم مثقال مصطکی
یک مثقال روغن بادام شیرین بقدریکه حجر ارمنی و حنظل و سقمونیا اندکی چرب گردد و بعسل خام ممزوج بگلاب بسرشند و وزن عسل چهار مثقال و وزن گلاب سه مثقال
باشد و شربت تام دو مثقال ست بران زیاده نکنند و در اکثر اوقات یک مثقال یا یکنیم مثقال کفایت میکند بعد انضاج استعمال کنند و بعد اسهال پرهیز از امور ردی الغذا
بغایت نمایند و اگر بعد یکهفته از اخذ این مسهل مالش بدن باین روغن جرب استعمال کنند نافع تام بود و بعد از ان بعلاج دیگر احتیاج نگردد صفت روغن مذکور بگیرند گوگرد
زرد فائق و باریک بسایند و بروغن چکتی و نمک گداخته یا بروغن بادام یا بروغن گاو خوب لت کنند و باید که گوگرد یکجزو و روغن ده جزو باشد و بر آتش ملایم در غایت نخت بنهند
و انگشت نزنند تا گمان شود که گوگرد سوخته گداخته شده و فائده مالیدن بانگشت آنست که گرمی آتش بسیار نباشد که گوگرد سوخته شود یا منجمد گردد و بعد از آن میعه سائله
بقدر خمس حصه گوگرد بران بافزایند پس مالش بدن بدان نمایند و از سردی هوا اجتناب ورزند و تا سه روز صبر کنند و هر روز تجدید مالش بدان نمایند لیکن تجدید قمیص که روز اول

پوشیده باشند نباید کرد و باید که این دوا بر سر و مقابل دل از سینه و پشت و بر فم معده نهند بعده در حمام غسل کنند و در اغلب اوقات که از حمام برآیند از جرب صحت یابند خصوصا
از جرب رطب سیما اگر بران یکهفته صبر نمایند لیکن مالش بدان سه مرتبه فقط در سه روز اول باشد و اگر در ان هفته سه مرتبه یا زیاده از مفرحات یا تقویه بچیزی از اشربه مقوی قلب
مثل شربت گاوزبان و شربت سیب بدهند و یکبار یا دو بار اندکی از تریاق فاروق دهند حتی که اعضای کریمه از ریه و غیره قوت یابند و مواد را از قرب خود بالظاهر دفع کنند
اولی و اتم باشد و اگر این سفوف بدهند جایز ست نسخه آن بگیرند گوگرد خام ده درم مامیران پنجدرم شکر سفید پنجاه درم کنجد مقشر کوفته پنجاه درم باهم آمیخته هر روز پنجدرم
بخورند و این وقتی دهند که اگر بسوی اندرون حاجت افتد بود و عمر بن ادریس شیخ ذکر کرد که حاجت نیفتاد و این دوا مر جرب را نافع ست بگیرند بیضه مرغ ده عدد و در سرکه بسیار ترش
بخیسانند تا آنکه پوست آنها نرم شود پس همان سرکه بجوشانند در زرده او و در روغن گل و سرکه که باقی ماند مع مرداسنگ بسایند تا او را قوام درست شود بمالند و ایضا مرداسنگ
بسرکه و روغن گل بسایند تا مثل مرهم گردد و جرب شدید الحدة را بدان طلا کنند و گویند که علاج جرب رطب اولا فصد و اخراج خون ست پس اسهال بحسب خلط غالب
و اگر غالب صفرا باشد اسهال بادویه مسهل صفرا مثل مطبوخ هلیله زرد و شاهتره و مطبوخ خیارشنبر کنند و اگر کفایت نکند اسهال صفرا نمایند و تلیین طبیعت باین نقوع کنند
آلو بخارا و تمرهندی هر واحد ده درم در سه رطل آب بجوشانند و در شب بگذارند پس مالیده صاف کرده ده درم نبات سفید انداخته بنوشند و اگر در طبخ این سنا و شاهتره
افزوده هر روز چهار اوقیه بنوشند بهتر باشد و سفوف رب هلیله آنرا بسیار نافع بود و آن در قول ابو منصور مذکور شد و غذای ایشان از بقول بارده رطب چون اسفاناخ و خرفه و ماش و شوربای کم نمک
و سویق و کشک جو سازند و بعد تنقیه اطلیه لینه که در ان جلا باشد مثل آب بالو خیار و آب حماض و غیره که در قول شیخ گذشت در حمام بمالند و اگر حاجت بقوی تر از ان افتد آب
کرفس سرکه و روغن استعمال کنند و اگر غالب سودا باشد ایضا فصد کنند و ترطیب مزاج نمایند و یکهفته راحت داده استفراغ بمطبوخ افتیمون یا بمطبوخ هلیله و سنا و شاهتره
و مامیران و هستنین کنند و یا بحب مرتب از صبر و افتیمون و هلیله و بسفایج و اسطوخودوس و تربد که در ان صبر و غاریقون داخل کنند و بگذارند تا آنکه قریب بخشک شدن رسد
پس از ان حبوب سازند که جامع النفع گردد و آنرا تنها یا بمطبوخ و ماء الجبن در جرب کهنه استعمال کنند و خوردن صبر جرب کهنه را قلع نماید چنانچه در اقوال سابق مسطور شد
و اما اطلیه باید که قوی تر باشند از انچه مذکور شد و طلا که در ان کندش دو درم ست و در قول جرجانی گذشت نافع بود و روغن خربزه که در قول ابو منصور مسطور شد قوی
و بالغ النفع ست و ایضا مالش بادهان معدنیه مثل روغن نوره و روغن زرنیخ و روغن کبریت و روغن کندش که کنند و طلا بعلک الانباط محلول بآب نعنع و سرکه جرب کهنه را نافع بود
و اگر غالب بلغم باشد باید که ادویه مسهله از جنس آنکه اسهال بلغم نماید مثل تربد و شحم حنظل و غاریقون و مانند آن بسازند و همچنین اطلیه که در ان ادویه محلله بلغم و مجففه غالب بود و اما
جرب یابس که علاج آن مشکل تر ست معالجه آن اولا باغذیه و اشربه رطبه و استحمام بآب شیرین و زیادتی در غذای چرب مثل شوربائی که در ان روغن کنجد و روغن بادام و مسکه تازه
مثل ... و مانند آن بود و از انچه در ان کیفیت عاده نباشد باید کرد و هرگاه جرب رطب گردد تنقیه بفصد و اسهال بطریقی نمایند که مسطور شد بهاء الدین مینویسد که نخست
اسهال صفرای محترقه و یا بلغم شور باید کرد و مسهلاتی که در ان صبر باشد باید داد و مسهل سفوف حب النیل بکثرت دادن هم سخت نافع بود و مجرب ست و نسخه آن در علاج آتشک
مسطور شد و بعد تنقیه اصلاح مزاج برفق و تدریج کنند بطریق آن نقل هوا ست و اصلاح هوای مسکن بضد طبع ماده و ترک جماع و چیزهائیکه ممد ماده باشند و استعمال غذاهای شیرین
ضد خلط و طعامهای کم نمک چرب بگوشت مرغ و گاهی با نار دانه مناسب بود و گوشت بزغاله نیز مناسب باشد و ملازمت حمام سبک نافع عظیم آید و مداومت حب الشفا
نافع بود و ملازمت ماء الجبن و معجون زیبق عظیم نافع بود و گویند که نقوع صبر در آب کاسنی و آن در قول جرجانی گذشت خیلی سودمند باشد و جرب کهنه را انفع آید و اگر از رگی که میان
دو انگشت و انگشت شهادت ست از هر دو دست یکبار فصد کنند عظیم نافع بود و بسیار کس بهمین صحت یافتند و دیدم که برگ شلغم را کوفته دو سه روز گذاشتند و بعد از ان
در حمام بر خود مالیدند هر جائیکه گر بود و مدتی باین طور ساختند و بعد از ان بآب گرم شستند صحت یافتند و بعضی مکرر کردند و تمام بصلاح آمدند و اگر بدین تدبیر زایل نشود و بعید
از انکه کهنه شده باشد بالیمان داروهای قوی علاج باید کرد چه بسیار بود که زود ادویه بران نمالند و بخارات آن بجگر باز رسد و سوء القنیه و ورم پدید آید و این تجربه کرده شد
و این حال دلالت کند بر آنکه این ماده گرم فضله ایست که از جگر دفع میشود و بنابر مناسبت تام میان جگر و دست بیشتر بر دست و میان انگشتان او لا ظاهر شود و اگر جگر گرم
و سیماب کشته و زراوند طویل برابر کوفته بیخته در ریاست گاوی سرشته طلا کنند دیگر زرنیخ زرد و زراوند و مرداسنج و عدس مرداسنگ و کندش و بادام تلخ مساوی کوفته
بیخته با روغن زیت یا کنجد بجوش مرهم سازند و طلا کنند میر عوض گوید که اگر مانعی نبود فصد کنند پس از ان بر طبق غلبه هر خلط ادویه مناسب آن بدهند و بدن را پاک

سازند و شاهتره و سنای مکی و خیارشنبر را در همه انواع لازم دارند و صبر سقوطری را در ازاله جرب صعب و مزمن اثری تمام ست و طریق استعمال آن چنین ست که تا سه روز
متواتر هر روز یک مثقال باید داد و بعد از آن یکروز بدهند و یکروز موقوف دارند تا مجموع نه مثقال خورده شود و بعد از تنقیه و تعدیل اطلیه مناسبه بکار برند **صفت**
طلائیکه جمیع انواع جرب و حکه را سودمند ست مرداسنگ سیماب سرب هر کدام دو مثقال سرب را بگدازند و فرود آورده سیماب را در آن انداخته حرکت دهند تا منعقد شود
پس با مرداسنگ در هاون باریک بسایند و با دو استار سرکه و دو استار روغن گل سرشته طلا کنند دیگر توتیای سبز نیم دام کبریت آمله سار یکدام کافور چینی دو درم کوفته بیخته
سه حصه نموده یکی از آن در یکدام روغن بادیه گاو آمیخته بر بدن مالیده دو ساعت در آفتاب بنشینند بعد از آن گل یا آرد نخود با آب سرشته بر بدن مالیده با آب سرد غسل نمایند و یکروز
درمیان توقف نموده آن دو حصه دیگر را نیز اگر حاجت افتد استعمال کنند **مولف** اقتباس گوید که اول رگ هفت اندام زنند و تنقیه بدن بمطبوخ شاهتره و یا افسنتین
و یا مامیران نواب علویخان نمایند و غذا کم نمک تفه دهند و ترک لحوم کنند و اگر بدین تدبیر زائل شد فبها والا ماء الجبن و یا آب شاهتره و یا چوب چینی حسب الحال بعمل آرند و طلای
حب توتیای علویخان که در آتشک گذشت در روغن گاو بست و یکمرتبه در آب شسته حکه و جرب کهنه را نافعست و مکرر بتجربه راقم در آمده **ضماد** که بعد از تنقیه بدن
هر دو گونه جرب را نافع ست آب برگ مکوه مع تخم و آب حنا و انار ترش خام مع تخم و شحم و سرکه هر یک پنج توله روغن گل چهار توله در ظرف آهنی انداخته بجوشانند تا سرکه و آب
بسوزد و مالیده صاف نموده مغز تخم کدو شیرین و تربز هر واحد یکدرم تخم بنوار نیم ماشه انداخته بچوب نیم خوب بسایند تا دو پهر بعده مرداسنگ یکدرم توتیای سبز مغسول یکمثقال
سفیده کاشغری یکتوله آمیخته بکار برند دیگر که جرب کهنه را در سه روز بمیساند آنبه هلدی توتیای سبز کبریت زرد هر یک دو مثقال سیماب یکتوله رائی مکره دو نیم توله حرمل
دو توله کوفته بیخته با توتیا و غیره سوده در بیضه مرغ سه چهار عدد مع سفیدی و زردی پر کرده بخمیر آرد گندم بپیچیده در تنور نهند تا خوب پخته گردد بر آورده اندکی در مسکه گاوی
که بست و یکبار بالکه جهیل دیگر مرتبه در آب شیرین شسته آمیخته بکار برند **مرزا علی شریف** در معمولات خود مینویسد که در جرب و حکه عناب شاهتره گاوزبان گل بنفشه گل نیلوفر
گل سرخ خطمی خبازی چرائته کاسنی بیخ کاسنی تخم خربزه آلوبخارا زرشک هلیله سیاه گلقند باضافه آب انارین پنج پنج توله بدهند بروز سوم بسفایج و برادهٔ چوب آبنوس و مسهل
سنا و هلیلجات غاریقون برنگ کابلی تربد زنجبیل خیارشنبر روغن بادام بیفزایند و گویند که تربد اگر در مطبوخ داخل شود مسهل اخلاط محترقه است و اگر سر دارو مع زنجبیل نموده شود
مخرج بلغم ست و درین مسهل آمله نیز داخل کرده میشود و بعد تنقیه برگ حنای تازه برگ پان بنگله هر یک دو جزو سیماب یکجزو باهم صلایه کرده توتیای سبز مرداسنگ فلفل سیاه
تخم بنوار باکچی سندور کمیله چوک هر یک نیم جزو آمیخته کهرل کنند و روغن گاو یکصد و یکبار شسته هفت جزو روغن کنجد سفیده ده جزو آمیخته بمالند و این طلای جرب نیز
نافع بود مرداسنگ برگ حنا شحم حنظل اقلیمیای نقره آرد عدس مقشر سیماب باید که اول سیماب را با سرکه قتل کنند و ادویه را با روغن گل آمیخته ضماد کنند و این طلا نیز برای جرب
و آبله ها مجرب ست مرداسنگ برگ حنا قنبیل نوره هر واحد یک مثقال توتیای سبز نیم مثقال کات یکدانگ باریک ساییده در روغن گل آمیخته بر بدن طلا کنند
و ساعتی در آفتاب نشینند **طبری** گوید که انواع جرب بسیارست و کثرت انواع او بحسب اختلاف اخلاط موجبه او و بحسب ترکیب بعض با بعض بود و من آنجمله یاد در یک باب ذکر
میکنم و اگرچه طول شود و فرق میان انواع او و علاج هر نوع از آن مشروحاً بیان مینمایم **نوع اول** آن دانه کوچک خشک ست که ریم نکند و آذا بریق و امتلا ظاهر
نشود و از آن جلد منقشف گردد و با آن خارش لذیذ بود غیر آنکه عقب او وجع و حرقت باشد و سبب موجب او خلط حریف لذاع ست که آنرا چیزی از احتراق خون
مختلط شود و آن غیر متحرک بود و معنی این آنست که جالینوس ذکر کرده که خلط چون لذاع بخاری باشد و اندک و متحرک بود حکه پیدا کند و اگر خلط باین صورت باشد و بسیار بود
حرکت اقشعراری احداث نماید پس اگر زیاده شود تپ پیدا کند و اگر خلط باین صورت باشد و غیر متحرک و اندک بود حکهٔ لذیذ و بثور کوچک احداث نماید و اگر متحرک باشد
و غلظ او زیاده شود جرب یابس مختلط بحکه مع لذع پیدا شود و این خلط بوصفی که مذکور شد بهم میرسد از افراط کردن انسان در خوردن سیر و پیاز و نمکسود و ماهی شور
و بقول حریفه و کل الطعوم حاره یابسه و مورث جرب گردد هر نوع که باشد علاج این آنست که استفراغ مریض در اول ظهور این نوع از جرب بنا باید کرد بلکه اصلاح اغذیه نمایند
و اقتصار کنند بر اسفیدباجات معمول از گردن بره و بچهٔ مرغ و حملان و اگر مریض بدان ضرر یابد مزورات معمول بماش و اسفاناخ و کدو و خرفه و بقلهٔ یمانی یا حریره معرب
از نشاسته و در ان عوض روغن کنجد مقشر بریان سوده داخل کرده باشند بدهند تا آنکه بدن او تری یابد و دائم بآب زن و دخول حمام کنند بعده فصد نمایند اگر ممکن بود
از اکحل اخراج خون بحسب قوت او کنند و بعد فصد چند روز بر آن صبر نمایند و بمزاج او نظر کنند پس اگر متغیر نشود استفراغ باین مطبوخ کنند بگیرند هلیله زرد منقی بیست درم

و هلیلهٔ سیاه و کابلی گل سرخ بنفشه افتیمون شاهترهٔ خشک هر یک پنج درم افسنتین رومی پانزده درم افتیمون رابع سه درم مامیران چینی و یکدرم ریوند چینی هر دو کوفته در پارچه صرّه بسته وقت طبخ در ادویه اندازند برگ عنب الثعلب خشک بست درم و اگر تر باشد باد آورد کبیره تر هندی از لیف پاک کرده بست درم عناب سپستان هر یک سی عدد آلو بخارا بست عدد مویز منقی پانزده درم کشنیز خشک کف کبیر همه را بدستور مطبوخ بجوشانند و ازان یک شربت بحسب قوت مریض و احتمال او صاف کنند و بر آن پانزده درم شکر سوده انداخته نیم گرم بنوشند و ازین مطبوخ در مدت پانزده روز سه شربت یا دو بحسب قوت او بنوشانند و اگر متحمل نباشد بر یک شربت اقتصار کنند و بعد این تدبیر بدخول حمام امر کنند هر روز یکدفعه صباح بر ناشتا داخل شوند و عرق خفیف آرند که از بدن او سیلان نکند و بدن او تر گردد و عرق بمسام متعلق شود پس بپارچه پاک کنند و مالش بدن او بروغن گل خالص خوب کنند و ساعتی بعد مالش در خانهٔ اوسط بنشینند بعده بر بدن آب گرم بریزند و باشنان سبز شدید الملوحت مالش نمایند و چون از غسل فارغ شوند بگیرند روغن گل اندک و گلاب بمقدار صالح و ممزوج نموده بمالند و بسوی خانهٔ سر بیرون آیند و ساعتی توقف نمایند پس بدن پاک کرده لباس بپوشند پس هرگاه لزوم این تدبیر نمودند بصورت جرب در نقصان و زیادت او و مزاج آن نظر کنند اگر مزاج بسوی حرارت متغیر شده باشد لزوم شرب ماء الشعیر و سکنجبین معمول باصول کاسنی و بادیان صرف بغیر آنکه دران تخم یا بیخ کرفس باشد باید کرد تا آنکه مزاج او باعتدال آید و بحالت طبیعی عود کند و اگر مزاج او متغیر نشود و جرب بر حال خویش باقی ماند یا زیاده گردد اعاده باستفراغ بار دوم و سوم کنند و امر بلزوم حمام و پرهیز بنوعی که مذکور شد باید کرد تا آنکه نقصان در جرب آغاز کند پس هرگاه کم شود علاجش بدو طریق بود یا صبر بران مع این تدبیر تا آنکه کم گردد و زائل شود یا تطلیهٔ او باین طلا نمایند تا بسرعت کم شود طریق اول نزد من بهتر ست **صفت طلا** بگیرند خاک سیماب یکجزو اقاقیا مامیثا فضی مثل او نوشادر ربع جزو کندش نیم جزو برگ خرزهره نیم جزو همه را باریک بسایند بعده میعه سائله یکجزو و روغن گل ده جزو گرفته باهم آمیزند و اگر حاجت ترطیب او بیشتر باشد روغن زیاده کنند بعده بران اندک سرکهٔ کهنه بریزند و اگر خواهند دوا را دو حصه کنند و در یکحصه سرکه آمیزند و حصهٔ دیگر بغیر سرکه بگذارند بعده چهار روز متواتر بر بدن مریض طلا نمایند یکروز بحصه که دران سرکه باشد و روز دوم بحصهٔ بغیر سرکه و در روز پنجم در حمام داخل کنند و بسبوس و اشنان بدن او را خوب بمالند قبل از انکه عرق کند بعد از ان عرق آورند و بران آب گرم بسیار بریزند و بعد آن باشنان و تخم خربزهٔ کوفته مالش نمایند پس هرگاه از حمام خارج شوند آنچه بر جلد باشد زائل شود و حکه ساکن گردد و بر جلد پرهیز قائم مانند و در غذا از سرکه و روغن بادام تجاوز نکنند و آبو ماهر موسی بن سیار صاحب این نوع جرب را در اول امر اوامر باقتصار بر سرکه و روغن بست روز و شرب سکنجبین میکرد بعده امر بقعود در آب چشمهٔ کبریتی و استعمال حمام و بعد آن روغن گل مینمود و برین زیاده نمیکرد پس هرگاه از انچه ذکر کردیم فارغ شوند و جرب زائل شود نظر کنند بحال مریض و انچه معالجه دران اثر کرده باشد پس اگر حال بدن و سحنهٔ او بدگر گردد لاغری و خشکی پدید آید ماء الجبن و روغن بادام و سکنجبین بسیار روزها بنوشانند که بدان دوام یعنی ترطیب بدن او و تغیر خلط موجب این نوع جرب بسوی رطوبت مندیه جمع کرده باشند و بعضی اطبا صاحب این نوع جرب را امر بپرهیز تام میکنند چنانچه ذکر کردیم بعده مشی هر روز بمقداریکه بدن او گرم و تر گردد و بعد از ان جلوس در آب سرد و تسکین حدت آن خلط و حرارت خارج از اعتدال موجب فساد آن خلط میشود و این نیز طریق محمود ست غیر آنکه آنچه وصف آن کردیم احمد و اسلم ست و در ذکر طلا های این نوع جرب استقصا نمی کنیم بهر آنکه در مقداریکه ذکر کردیم کفایت ست **انتهی** **گیلانی** مینویسد باید دانست که اینها امور خطیر و علاجات بعید از صواب اند و اولی در علاج این قسم جرب آنست که مریض را مدتی مدید روغن گاو در آب گرم جوشنده گداخته یا مسکهٔ بهمین طور گداخته هر روز یک اوقیه بنوشانند و اندک اندک زیاده کنند تا آنکه بده یا سه اوقیه برسد پس بدن مریض و مزاج او بدین ترطیب یابد بعده اگر خواهند مسهلات بنوشانند و بهترین آنها حب صبر مذکور ست و یا مرهم جرب یعنی کبریت در روغن و نبه گداخته باندک میعه که مذکور شد بمالند و یا امر بجلوس در آب چشمهٔ گوگرد نمایند و اگر میان این تدابیر بر ترتیب مذکور جمع کنند امید ست که از ان اثری از ین نوع جرب باقی نماند **نوع دوم** جرب معروف بجرب دودی ست و این در دانها بیشتر از نوع اول ست و خارش این لذیذ و عقب او الم شدید باشد چنانکه قریب بود که مریض گریه کند و صورت او اینست که دانهٔ آن در جائی از جلد ابتدا کند بعده آنچه دران باشد بسیلان آغاز نماید تا آنکه اخذ کند از جلد مسافت بقدریکه در انجا دانهٔ دیگر بزرگتر از دانهٔ اول پدید آید و سیلان هر دو خلطی و اصل شود که از دانهٔ اول سیلان کند پس خارش لذیذ در دانهٔ اول و الم در دانهٔ دوم بود و همه بدن باین صورت باشد و چون دانهٔ چند بریکی از خطوط کف دست واقع شود آنچه از ان سیلان کند مسافتی از جلد بعید تر اخذ نماید و همچنین

بر مفاصل واقع شود آنچه سیلان کند از دانهٔ اول تا دانهٔ دوم ازان حیوان نافذ در مسام تولد کند حیوان شبیه بچهٔ سپش پیدا شود که از دانهٔ اول رفتار کند تا آنکه بدانهٔ دوم
برود در [illegible] بایستد و گاهی این حیوان بسر سوزن بر آید و چون بر ناخن نهند پیش روشنی آفتاب یا گرمی آتش کنند بر ناخن حرکت نماید و هرگاه در میان دو ناخن قرع کنند
ازان آوازی مثل آواز بچهٔ سپش شنیده شود و این نوع جرب در معالجه سهل ترین انواع ست بهر آنکه چون استفراغ بدن بچیزی کنند که اخراج خلط موجب او نماید و بچیزی که
قتل این حیوان کند طلا نمایند زائل شود و هر که غلطی در معالجهٔ این نوع جرب کند استعمال حمام و روغن گل نماید و این نوع را طریق آن گرداند که بدن متخلخل گردد و خلط موجب
این نوع جرب خلط مرکب ست که ملان سوزش و تیزی بود و دران رطوبت نمسه دسمه باشد و آن رطوبتی ست که چون در امعا بود ازان دیدان و حب القرع تولد کند و هرگاه
بادی خلط دیگر مرکب شود مثل بخاریت غلیظ گردد و بمسام در زیر جلد در آید و این نوع جرب پیدا شود و علاج این نوع جرب آنست که تنقیهٔ بدن و تنقیهٔ بحسب امکان نمایند اعنی
بحسب اطلاق قوانین با این حقنه خار خسک بابونه اکلیل الملک حلبه هر واحد یک کف شحم حنظل کوفته سه درم برگ شبت برگ سداب هر واحد کف کبیر ماميران چینی
سه درم خربزهٔ خشک که از خراسان می آورند سی درم خطمی سبز و سبوس گندم هر دو در صره بسته هر واحد کف کبیر همه را بپزند تا مهرا شود و مثل حریره گردد پس صد درم ازان صاف کرده
یک درم بورق و نیم درم نمک کوفته بیخته و سی درم روغن کنجد و هفت درم شکر حل کرده نیم گرم حقنه کنند و این حقنه پنج مرتبه یا چهار دفعه در مدت یک هفته بعمل آرند اگر قوت او تحمل
آن باشد بعده تا یک هفته ترک نمایند و از اغذیهٔ غلیظه پرهیز کنند و بر زیر باجات اقتصار نمایند و از کثرت دخول حمام منع کنند و اگر احتیاج بدخول حمام افتد جلوس او دران طول ندهند
بعد ازان این مطبوخ نوشانند بگیرند هلیله سیاه و پوست هلیله کابلی هر واحد ده درم پوست بلیله زرد پوست بلیله ریوند کوفته شاهتره هر یک پنج درم حشیش غافث و قنطوریون
و اسطوخودوس غاریقون سفید و تربد سفید خراشیده هر واحد سه درم افسنتین رومی افتیمون هر واحد هفت درم ماميران چینی کوفته یک نیم درم مویز منقی بست درم همه را بست و
مطبوخ بپزند و یکصد درم ازان صاف کرده پنج درم شکر سوده دران آمیزند پس عسل خیارشنبر علیحده بر آورده پانزده درم دران مالیده نیم گرم بنوشند و ازین مطبوخ سه شربت
بنوشند اگر قوت متحمل آن باشد و زیاده شربت و اگر قوت او احتمال این نکند الا یک شربت بران اقتصار نمایند و لزوم پرهیز نمایند و امر بخوردن جلنجبین در سه روز کنند و اگر در مزاج او
حدت شود تسکین او بسکنجبین که در نوع اول مذکور شد باید کرد و بعد تسکین مزاج او بصورت جرب از زیادتی و نقصان او نگاه کنند پس اگر زیاده شود یا بر حالت واحد بایستد
اعادهٔ استفراغ نمایند و اگر قوت او متحمل آن نباشد در لطافت پرهیز زیادتی کنند تا آنکه استفراغ ممکن گردد پس استفراغ بار دوم و سوم نمایند تا آنکه جرب کم دیده شود و بعده این طلا
کنند بگیرند سیماب و جراج که استعمال نمیکنند و بنجاکستر درخت انگور و روغن گل قتل کنند پس بگیرند کندش و برگ خرزهره و ماميران چینی و اقلیمیای فضه و توبال نحاس
هر واحد یک درم و همه را باریک سائیده با سیماب مقتول آمیخته بر بدن طلا کنند سه مرتبه یا شش روز در هر روز یکبار وقت شب و صبح در حمام داخل شوند و باشنان داندکی سرکه
مالش نموده بدن را ببرگ کنار یا خطمی یا بهر دو بشویند و بدن را بکدام روغن مس نکنند و طلا را ترک ننمایند تا آنکه همهٔ جلد فرو ریزد و صاف گردد و در جمیع این ایام پرهیز از
که بهترین اشیا بجمیع انواع جرب پرهیز صادق ست **نوع سوم** جرب معروف بجرب ناری ست و صورت این جرب بصورت نمله باشد و فرق میان هر دو آنست که این
بخار دو نمله الم آرد و خارش نماید و رنگ نمله اکثر مائل بزردی و سفیدی و یا بسرخی بود و رنگ این نوع جرب شدید الحمرة باشد و خارش او لذیذ بی الم بود و هنگام نهادن دست
بران بخارات حاره برخیزد و سبب آنکه دران جمع شود حاد رقیق باشد و این نوع جرب اکثر در تلک حجاز و کما حادث شود و سبب موجب او خلط ردی حاد حریف ست که از فضلات
رطوبت فاسده غلیظ گردد و علاجش فصد مریض از هر دو دست و هر دو صافن او ست اگر قوت را امکان این باشد و ماء الشعیر بنوشانند و استفراغ او بمطبوخ هلیله زرد و تمر هندی
و آلو که ذکر او در مواضع کثیر نموده شد بدفعات متوالی نمایند بعد ازان بصورت جرب و مقدار اعراض او نظر کنند اگر ساکن و کم نگردد این نقوع بنوشانند تمر هندی از لیف و تخم او
پاک کرده پنجاه درم آلو بخارا عناب هر یک پنجاه عدد گل سرخ کشنیز خشک کشوث بغدادی هر یک کف کبیر برگ عنب الثعلب یک کف تخم کاسنی تخم کاهو هر واحد کف متوسط
ترنجبین بست درم همه را در ظرف آبگینه یا چینی سبز کرده بران آب بقدر واجب اندازند و دو روز در آفتاب بدارند بعد ازان هر روز یک قدح ازین آب با پانزده درم سکنجبین ساده
بنوشند و هرگاه جرب بنقصان آغاز کند این طلا بکار برند بگیرند موم روغن گل بران اندک ماميران چینی و قدری کافور و قلیلی سرکه غیر کهنه انداخته یکجا حل کنند و شب طلا نموده
صبح در حمام داخل شوند و بدن را بغیر دلک بآب عدس یا آب جو و سبوس گندم مقبل از عرق کردن بشویند بعده بر روغن بدن را بمالند و عرق خفیف آورند و غسل کرده بیرون آیند
و دخول حمام یکبار بر ناشتا و بار دیگر بعد غذا باشد و استعمال روغن گل [illegible] طلا برای این نوع نیکو ست **نوع چهارم** جرب معروف بجرب طب ست و صورت او شست

صبر دو درم سقمونیا یک دانگ فزایند و این دو شربت سازند و هر شربت را پنج بندقه ساخته بشاگرداخته بجیب به صبح بر نهار فرو برند و بالای آن ماء الجبن صاف کرده سکنجبین یک
ارز غنی با دام شیرین داخل کرده بنوشند و این را تا هفت روز بنوشند مگر آنکه اسهال افراط نماید که دران حالت چهار روز یا سه روز بحسب رای طبیب اقتصار نمایند که آن
در حقیقت این نوع جرب را زائل کند چون مدتی او استعمال کنند **نوع ششم** جرب معروف بجرب جذامی ست و گاهی جرب سوداوی نامند و صورت او آنست که دانه
بزرگ متفرق در بدن بود چون بگشایند ازان خون سیاه یا ریم زردابی سیلان کند و او خارش نماید مرکب باد رود و سبب فاعل او خلط سوداوی ست که خون فاسد غلیظ
باو آمیزد و این خلطی ست که چون در بدن بکثرت نماید جذام پیدا کند و این چون زائل شود آثار او سیاه باقی ماند گویا که جلد محترق شده و گاهی انسان باین جرب هلاک گردد
و این نوع جرب با اهل بصره بسیار افتد بسبب خوردن گوشت خشک و بر طعام غلیظ شور مثل کوامیخ حریفه و علاجش بحسب موضع بدن مختلف بود اما چون در ساقین
باشد و صحت او بسرعت حاصل نبود و چون تمام اعضای بدن باشد شفای او مشکل تر بود پس علاج عام او آنست که نظر بمزاج مریض و فصل سال کنند اگر فصل سرما باشد البته معالجه
او نکنند و اگر در وقت گرمای شدید باشد ایضاً معالجه او نباید کرد و هرگاه وقت ممکن باشد نظر بقوت مریض کنند اگر قوی باشد فصد باسلیق و فصد اسیلم هر دو صافن
کشایند و میان هر فصد فاصله ایام چندان باید که امن از سقوط قوت بود و تغذیه بغذای قوی تر کنند که جوهر آن مولد خون محمود باشد مثل لحوم بره و بچه مرغ و از
بقول کاهو و کاسنی و از شراب ابیض جید الجوهر ممزوج بنوشند بعد ازان این مطبوخ بنوشند بگیرند برگ عنب الثعلب و کاسنی هر واحد یک دسته و ازان آب چندان برآرند
که این اجزا دران آب جوش کرده شود افسنتین رومی خالص سه و پانزده درم شاهتره بیست درم حشیش غافث و قنطوریون هر واحد یک درم اسطوخودوس و سنای مکی هر واحد
سه درم اسقولوفندریون ده درم کمافیطوس کماذریوس هر واحد پنج درم افتیمون شش درم درصه و بسته باسه درم مامیران و دو درم ریوند هر دو کوفته و بعد جمیع اجزا در یک
سی عدد عناب و سی دانه آلو بخارا و بنفشه پنج درم و تمر هندی بیست درم هلیله سیاه و کابلی هر واحد ده درم اندازند در پنج رطل صغیر آب بجوشانند تا بیک رطل آید صاف کرده یکدرم
غاریقون و دو ثلث درم تربد و نیم درم لاجورد مغسول و یک دانگ سقمونیای مشوی و دو دانگ ایارج فیقرا و یک سوده بعسل خمیر کنند لیکن میان این تخمیر و وقت شرب مطبوخ فاصله
دوازده ساعت باشد بعده ایارج دران بمالند و بران عدد نیم دانگ نمک نفطی سوده و هفت درم شکر سفید اندازند و بنوشند و ازین شربت سه شربات در مدت بست روز
بیاشامند مگر آنکه ازین مانعی از ضعف قوت باشد یا صداع یا تپ عارض شود و بدانکه علاج بصورت جرب در زیادت و نقصان او نگاه کنند اگر مرض کم گردد دوا ... ابتدا کنند
از غذاهای او کم کنند و ... داد بچوزه مرغ و تیهو نمایند و آنچه درین جرب بدان طلا کنند این طلاست بگیرند ... مامیران چینی و بورق ارمنی مساوی و همه را در سرکه
بجوشانند تا مهرا گردد بعده بگیرند خاکستر افتیمون و خاکستر قیصوم و نمک بجاج که آنرا زبد القواریر گویند و خاک سیماب مساوی بقدری که مناسب اجزای مطبوخه باشد بعده
این همه را بسایند و بر آبیکه جوشانیده اند اندازند بعده روغن گل یا هر روغنی که خواهند بگیرند و در دیگ مضاعف بپزند مع اندک کبریت و قدری نوشادر تا آنکه روغن قوام او
اخذ کند و کبریت بگدازد و سوخته نگردد و بعده این روغن بران ادویه ریزند و باید که مقدار روغن وافر بود و همه را حل کنند تا مختلط گردد و بیشتر دانکه این جرب جدا جدا اطلا
کنند و از طبیعت این جرب نیست که منبسط شود و یکی با دیگری متصل گردد بلکه هر دانه در جای خود متمیز شود و طلا در شب کنند و صبح در حمام داخل شوند تا آنکه منکشف گردد
و بریزد و هر دانه ازان که متعسر شود و منکشف نگردد بران زلو چسپانند بعد تقدم این همه تدابیر و لازم ست که در ابتدای مرض قبل استفراغ بدوا از چسپانیدن زلو حذر کنند
و از آنچه معالجه این نوع جرب بدان می کنند شرب آب چشمه کبریتی ست و نشستن دران و چیزی قریب بدین تاثیر از آب و جلوس دران ندیدم و گاهی این جرب را
بعد فصد و استفراغ بدوا این معجون زائل می کند بگیرند هلیله سیاه سی درم افتیمون ده درم مامیران چینی ده درم باریک ساییده بقشمش یا مویز منقی سرشته
هر روز یکدرم بخورند و یا یکروز در میان پس در هر سه روز سه درم کنند و چیزی که بدان تمام میشود علاج این نوع جرب شرب ماء الجبن بروغن بادام و سکنجبین شیر خشت
اگر فصل ربیع باشد پس اگر تعفین ازین جرب باستخوان رسد علاجش علاج ناصور باشد از نهادن دوای حاد و بعد ازان علاج بمرهم **نوع هفتم** از جرب معروف
بتمع ست و این دانها ... بزرگ متفرق بود که اصول او صلب چندان بلند از جلد باشد که بحس ظاهر شود و ریم در سرهای دانها بود و چون انسان بدانه ازان
نظر کند چنان ظاهر شود که گویا بدو نصف منقسم ست نصف علای او پر از ریم بود و نصف اسفل صلب سرخ رنگ و چون ریم بر آرند نصف ثانی بر جلد مثل ثؤلول صلب
که ازان آثار بجلد باقی ماند و این نوع خارش کم دارد و سبب فاعل او خلط غلیظ سوداوی ست که از فساد جلد ... آن پیدا شود و سوداوی گردد علاجش نوشیدن مطبوخ افتیمون ست

صبر دو درم سقمونیا یکدانگ افزایند و این دوا شربت سازند و هر شربت را پنج بندقه ساخته بشاگرد دهند هر صبح بر نهار فرو برند و بالای آن ماء الجبن صاف کرده سکنجبین اندک

و روغن بادام شیرین داخل کرده بنوشند و این را تا هفت روز بنوشند مگر آنکه اسهال افراط نماید که در آن حالت چهار روز یا سه روز بحسب رای طبیب اقتصار نمایند که آن

در حقیقت این نوع جرب را زائل کند چون مدتی آن را استعمال کنند **نوع ششم** جرب معروف بجرب جذامی ست و گاهی جرب سوداوی نامند و صورت او آنست که دانه

بزرگ متفرق در بدن بود چون بگشایند از آن خون سیاه یا دم زردابی سیلان کند و او خارش نماید مرکب باشد و سبب فاعل او خلط سوداوی ست که خون فاسد غلیظ

باو آمیزد و این خلطی ست که چون در بدن کثرت نماید جذام پیدا کند و این چون زائل شود آثار او سیاه باقی ماند گویا که جلد محترق شده و گاهی انسان باین جرب هلاک گردد

و این نوع جرب بابل بصره بسیار افتد بسبب خوردن گوشت خشک و هر طعام غلیظ شود مثل کوامیخ حریفه و علاجش بحسب موضع بدن مختلف بود اما چون در ساقین

باشد در صحت او بسرعت طمع نبود و چون تمام اعلای بدن باشد شفای او سهل تر بود پس علاج عام او نیست که نظر بمزاج مریض و فصل سال کنند اگر فصل سرما باشد البته معالجه

او نکنند و اگر وقت گرمای شدید باشد ایضاً معالجه او نباید کرد بلکه هرگاه وقت ممکن باشد نظر بقوت مریض کنند اگر قوی باشد فصد باسلیق و فصد اسیلم هر دو صافن

کشایند و میان هر فصد فاصله ایام چندان باید که امن از سقوط قوت بود و تغذیه بغذای قوی تر کنند که جوهر آن مولد خون محمود باشد مثل لحوم بره و بچه مرغ و از

بقول کاهو و کاسنی و از شراب بیض جید الجوهر مزوج بنوشند بعد از آن این مطبوخ بنوشند بگیرند برگ عنب الثعلب و کاسنی هر واحد یکدسته از آن آب چندان برآرند

که این اجزا در آن آب جوش کرده شود افسنتین رومی خالص سرد پانزده درم شاهتره بست درم حشیش غافث و قنطوریون هر واحد یکدرم اسطوخودوس سنای مکی هر واحد

سه درم اسقولوقندریون ده درم کمافیطوس کمادریوس هر واحد پنج درم افتیمون شش درم در صره بسته باسه درم مامیران و دو درم ریوند هر دو کوفته و بعد جمیع اجزا در یک

سی عدد و عناب دهی دانه آلو بخارا و بنفشه پنج درم و تمر هندی بست درم هلیله سیاه و کابلی هر واحد ده درم اندازند و در پنج رطل صغیر آب بجوشانند تا بیک رطل آید صاف کرده یکدرم

غاریقون و دو ثلث درم تربد و نیم درم حجر الاجور مغسول و یکدانگ سقمونیای مشوی باید دو دانگ ایارج فیقرا یکسوده بسرشته کنند لیکن میان این تخمیر وقت شرب مطبوخ تا

دوازده ساعت باشد بعده این دوا را بمالند و بدان بدن دنیم دانگ نمک نفطی سوده و هفت درم شکر سفید انداز در بنوشند و از این شربت سه شربات در مدت شش روز

بیاشامند مگر آنکه این مانعی از ضعف قوت باشد یا بعد این ایارج فیقرا بطبیعت جرب در زیادت و نقصان او نگاه کنند اگر مرض کم گردد در دوا او تجشم ابتدا آنکه

از غذای او کم کنند و دواء بچوزه مرغ و تیهو نمایند و آنچه درین جرب بدان طلا کنند این طلاست بگیرند برگ کنار و کندر و مامیران چینی و بورق ارمنی مساوی و همه را در سرکه

بجوشانند تا مهرا گردد بعده بگیرند خاکستر افتیمون و خاکستر قیصوم و نمک جاج که انزروت القوا یرکوبیه و خاک سیماب مساوی بقدر یکه مناسب اجزای مطبوخه باشد بعده

این همه را بسایند و در آبیکه جوشانیده اند اندازند بعده روغن گل و روغنی که خواهند بگیرند و در دیگ مضاعف بپزند مع اندک کبریت و قدری نوشادر تا آنکه روغن قوام

اخذ کند و کبریت بگدازد و سوخته نگردد و بعده این روغن بدان ادویه ریزند و باید که مقدار روغن وافر بود و همه حل کنند تا مختلط گردد و بعضی اطبا این جرب جدا جدا طلا

کنند و از طبیعت این جرب نیست که منبسط شود و یکی با دیگری متصل گردد بلکه هر دانه در جای خود منبسط شود و طلا در شب کنند و صبح در حمام داخل شوند تا آنکه منکشف گردد

و بریزد و هر دانه از آن که منتشر شود و منکشف نگردد بر آن زلو چسپانند بعد تقدیم این همه تدابیر و لازم ست که در ابتدای مرض قبل استفراغ دوا از چسپانیدن زلو حذر کنند

و از آنچه معالجه این نوع جرب بدان می کنند شرب آب چشمه کبریتی ست و نشستن در آن و چیزی قریب بدین تاثیر از این آب و جلوس در آن ندیدم و گاهی این جرب را

بعد فصد و استفراغ بدوا این معجون زائل می کند بگیرند هلیله سیاه نه درم افتیمون ده درم مامیران چینی ده درم باریک سائیده بقند شش مثل مویز منقی سرشته

هر روز یکدرم بخورند و یا یکمرز ذرد ریان پس در هر سه روز سه درم کنند و چیزیکه بدان تمام میشود علاج این نوع جرب شرب ماء الجبن بروغن بادام و سکنجبین و شیر شتر است

اگر فصل ربیع باشد پس اگر تعفین این جرب باستخوان رسد علاجش علاج ناصور باشد از نهادن دوای حاد و بعد از آن علاج بمرهم **نوع هفتم** از جرب معروف

بمقمع ست و این دانها بزرگ متفرق بود که اصول او صلب چندان بلند از جلد باشد که بچشم ظاهر شود و در یم در سرهای دانها بود و چون انسان بدانه از آن

نظر کند چنان ظاهر شود که گویا بدو نصف مقسوم ست نصف علای و یرانه ریم بود و نصف اسفل صلب سرخ رنگ چون ریم برآرند نصف ثانی بر جلد مثل ثولول اصلب

که از آن آثار بجلد باقی ماند و این نوع خارش کم دارد و سبب فاعل او خلط غلیظ سوداوی ست که از فساد طبع بخون و غلبه آن پیدا شود و سوداوی گردد و علاجش نوشیدن مطبوخ افتیمون است

اگر قوت متحمل باشد بعده فصد باسلیق و پرهیز از اغذیهٔ غلیظه و اقتصار بر مزورات تا آنکه در وانهای او تحشف ظاهر شود بعد ازان این سفوف هر روز دهند برگ فیلگوش خشک
هلیله سیاه و کابلی تودری هر یک پنج درم ماميران چینی سه درم شاهتره ده درم شکر سفید مثل همه پس همچنید همه کنجد بریان جمله را باریک سائیده باهم آمیخته صبح بر نهار سه درم بخورند
و غذا سرکه و روغن کنجد و شکر یکجا کرده بدهند و هرگاه دانها تحشف گردد و اصول آنها صلب باقی ماند بدوام انجاد یا با لم و خلش در بیخ دانها و این دلالت میکند بر آنکه خلط
ازان زائل شده و انتفاخات که از رطوبت بود تحلیل شده باقی اثران حدت و رقت یافت پس علاج بچسپانیدن زلو یا شرط بهر دانه کنند و واجب نیست که البته طلا کنند چون
دران درد حادث گردد بلکه مالش روغن و دخول حمام استعمال کنند یا تنوری بجدوث حکه مستلذه بغیر الم دران گردد و این دلالت کند بر آنکه باقی ازان خلط حریف لذاع ست و علاج
او درین هنگام آنست که این طلا بکار برند کندش نیم درم برگ دفلی خستهٔ هلیله سوخته هر یک سه درم سیماب مقتول بخاکستر و روغن ده درم میعهٔ سائله پنج درم سائیده باهم آمیخته
بسرکه و زیت مخلوط سازند و ازان سه روز طلا نمایند بعده در حمام داخل شوند و اگر ازین خارش زائل نگردد دیگر بگیرند سیماب مقتول یکجزو و نوشادر ده جزو و قیروطی بروغن گل ساخته
سه دکرده دران حل کنند بعد ازان بر دانها بتدریج طلا کنند و بر بدن او بیکدفعه یا دو دفعه طلا نمایند پس اگر باین زائل نشود و متعسر گردد نشستن در چشمهٔ کبریتی و نوشیدن آب آن
بی شک ازالهٔ او نماید **نوع هشتم** جرب معروف بتدقق ست و آن آنست که انسان بدن خود را بخارد پس زیر جای خاریدن قشف منفط ظاهر گردد و هر جا یکه از بدن متعفن شود
و یا دران سوزن بخلانند ازان خون بسیار سیاه غلیظ القوام بر آید و جمیع موها که بر بدن او باشد غلیظ و خشن و سفید گردد و خارش او با لم اندک باشد و سبب فاعل آن خون سیاه
محترق حریف الکیفیه لذاع عفن بد بو بود و علاج آن اگر قوت مساعدت کند فصد باسلیق نمایند و ترک تنقیهٔ او بدوا و ابتدای مرض کنند و لزوم پرهیز سازند تا که ظهور دانها
در جلد ابتدا نماید و خارش کم گردد بعده اعادهٔ تنقیه بفصد باسلیق کنند و لزوم تناول اطریفل باین نسخه نمایند هلیلجات ثلاثه هر واحد ده درم بعد دور کردن خستهٔ آنها هلیلهٔ آمله
منقی افسنتین رومی هر واحد پنج درم افتیمون ده درم همه را سائیده بمویز منقی بسرشند و هر روز دو درم ازان تناول نمایند پس اگر طبیعت او ازین منحل گردد و سبب صحت
یابد و اگر منحل نشود در زمانهٔ دراز به شود و این معجون را در آخر مرض دهند و امر بدخول حمام نکنند مگر بعد استعمال این معجون بعده امر باستعمال روغن گل و دخول حمام کنند
تا آنکه خارش زائل شود و قشف و آثار باقی ماند دران هنگام ماء الجبن و روغن بادام تلخ و شیرین و سکنجبین ایام متوالی بنوشند که قشف زائل و نرم گردد و بشرب آن و درین وقت
اگر اراده نوشیدن دوا برای استیصال قشف نمایند مطبوخ افتیمون بنوشند بعده لزوم اغذیهٔ مصلح خون مثل بچهٔ ماکیان و یا بچهٔ بره کنند و نبید سفید ممزوج بنوشند تا آنکه جلد
او صاف شود و قشف بالکل زائل گردد **نوع نهم** جرب معروف ببثوث ست و صورتش اینست که دانها متفرق بهن با جلد بود و با آن خارش غیر لذیذ باشد و چون آن را غمز نمایند
ریم بر آید گویا که از عمق بدن بر می آید و دانهای او باستدارت فراخ شود و در گوشت عمیق گردد و سبب فاعل این نوع رطوبت عفن ست که آن را اندکی از صفرا مخلوط گردد و بدان
تیز و عفن گردد و علاجش این سفوف ست بگیرند صبر سقوطری پنجاه درم خبث الحدید مدبر بسرکه بریان بروغن بادام دو درم گل سرخ پنج درم زرد چوب سه درم ماميران دو درم
هلیلهٔ سیاه سه درم همه را سائیده صبح بر نهار سه درم ازان بخورند و غذا شوربای لحم بزغاله یا بره شیرخواره و برین مداومت نمایند تا آنکه ریم او کم گردد بعده تنقیه بفصد و مطبوخ افتیمون
کنند و فاصله میان فصد و شرب دوا ده روز کنند و اگر قوت ضعیف باشد پانزده یا بست روز نمایند و چون فصد درین وقت نمایند ابتدا بتقشر و تنشف رطوبت او کنند پس از طلا استعمال
نمایند برگ خرزهره بسرکه بپزند تا مهرا شود و بعده این سرکه بگیرند و بروغن گل خوب برهم زنند و در هر پنجم روز یکمرتبه بمالش این نمایند که این نوع جرب را خاصة زائل کند و از بهترین
اشیا برای این نوع و برای جمیع انواع جرب شرب صبر ست مگر آنکه در آنجا سببی مانع از شرب او باشد مثل بواسیر پس مزاج پس کسی که حال او چنین باشد بدل المقوع صبر ماء الجبن کنند و سقمونیا و یا افسنتین
و یا هر دو بران اضافه نمایند و هر نوع از انواع جرب که بادی قحل و یبس باشد و استفراغ صاحب او بچیزی که واجب بود کرده شد آن را ماء الجبن صالح تر بود بعد ازانکه از ادویه که مقابله او کنند بدان مضاف سازند

خاتمهٔ باب

در غرائب انچه از جرب حادث شود و غرائب معالجات ماخوذ از تجارب و از عجائب انچه مشاهده او بصحت قیاس و عقل کرده شد و انچه سبب نفع او مخفی باشد و این ادویه را که اراده
ذکر او در غرائب انواع جرب میکنم در ابواب سابق داخل ننموده ام بلکه برای آنها این باب جدا ساختم و آن را نوادر معالجات و غرائب جرب موسوم کردم بهر آنکه دران طبیب را هرگاه کند اختیار
چیزی نماید که بیرد آن بسوی قیاس او و راه ممکن باشد مع آنکه ذکر او را تجربه کنم و طبیب ناقص حذر کند از آنکه چیزی ازان استعمال نماید بهر آنکه او را در انچه سابق گذشت فسحت و غنا
ازین باب ست گویم که قومی را در بصره دیدم که جلود ایشان متقشر و خشن شده بود و حتی که مثل جلد جاموش گردیده و بشره سرخ شده و اکثر موهای ابدان ایشان افتاده بود و خارش

عجیب بایشان حادث شد که آن هنگام سردی هوا در صبح اندک ساکن میشد و وقت نیمروز خارش هیجان می نمود و جلد منتفخ میشد تا آنکه در چشم ایشان تهیج ظاهر میشد
و ذکر میکردند که اجواف آنها خارش می نماید و این نوع جرب در کدامی از بلاد ندیدیم و از حذاق اطبا درین سوال کردم و گفتند که سبب و رطوبت غلیظ ست که چیزی از صفرا
با وی آمیخته و ازان بخار غلیظ که دران حدتی ست پیدا شده و آن رطوبت بسوی جمیع اعضا سیلان میکند و تهیج حادث میگردد بطوریکه آن رطوبت مع بخار غلیظ انفا
ست و خارش می آرد از جهتی که انچه با وی آمیخته دران حدت و حرافت ست و دیدم که ایشان معالجهٔ این نوع بقی کنانیدن دائم و مالیدن جمیع بدن بخاکستر چوب انگور مخلوط
بروغن گل معمول نزیت انفاق و سرکه میکردند تا آنکه شروع بتحلل تهیج او میکرد بعده بصورت مابقی از جرب نگاه می نمودند پس اگر رشح نمیکرد درین معالجه که آن قی و طلای مذکور
ست ادامت میکردند و اگر ترشح میکرد استفراغ او بمرور ایام باین نقوع می نمودند افسنتین سی درمی پانزده درم سنای مکی بست درم ترنجبین سی درم فلوس خیارشنبر سی درم
افتیمون ده درم ماميران چینی سه درم صبر سقوطری بست درم مویز منقی سی درم همه را در ظرف چینی باده چند آن آب نخیسانند و یکروز در افتاب دارند و هر روز شصت درم
ازان با پنج درم روغن بادام شیرین بنوشند تا هر روز یک یا دو مجلس اجابت نماید و غذا شوربای زیرباج شیرین معمول با طراف یا بچهٔ مرغ باشد پس اگر اسهال زیاده گردد
مدتی آنرا ترک نمایند بعده معاودت بنوشیدن او کنند و این نقوع را در هر پنج روز تازه گردانند که آن قوی گردد و چون زیاده تر ازین گذارند ضعیف شود و هنگام شرب این
مطبوخ بر طبیب واجب ست که از مراعات مزاج مریض غافل نماند پس اگر مزاج او حدت پذیرد بسوی طریق تسکین مزاج و تعدیل او عود کنند و این نوع جرب را کم دیدم که بعد تنقیه
این نقوع باقی ماند و هرگاه استفراغ مریض آن یکبارگی کنند جلد لاغر گردد و خشکی شدید پیدا شود و هر جای بدن را که بخار در رشح نماید و چون استفراغ باین نقوع بتدریج نمایند تقشف
حادث نشود و بخوبی زائل شود و پس هرگاه خارش زائل شود و جلد منبسط گردد لعل باستعمال موم روغن و دخول حمام کنند که موی ریخته بروید و این از غرائب نوادر ست **وایضا**
جربی را دیدم که در اهواز حادث میشود و آثار او آنست که صفائح سیاه در بعض بقاع بدن میباشد و صورت بقعه مثل سوختهٔ آتش بود پس رنگ او سیاه گردد و الم شدید آرد
و اطبای حذاق میدانند که این از خلط سوداوی لذاع حاد محترق ست و اخلاط او از سوء تدبیر و خوردن مالح و صحناه و نان برنج و بقول حریفه محترق میگردد و نوعی از سودای محرقه
حاده یا یابسه بهم میرسد پس هرگاه بسوی جلد میریزد انچه مذکور شد پیدا میگردد و دیدم که علاج این نوع باین دوا میکردند و آن غریب ست تصحیح بعض او بطریق قیاس ممکن
ست و بعض او از حد قیاس خارج بود سوای آن تجربه او کردم بعد از انکه ایشان را دیدم که بران جسارت می نمایند پس آنرا احسن التاثیر قریب النجح یافتم و آن این نوع جرب را
در سه چهار روز زائل میکند و کم دیدم از ایشان که هفت روز خوردند و زائل نشد میگیرند مرداسنگ خام دو درم کبریت آب نارسیده ده درم ماميران چینی دو درم شکر سفید
پنجاه درم و هر روز بر ناشتا یکنیم درم میخورند و بران لبن تازه می نوشند و خلط سیاه مثل قیر قی میکنند و ماهی بریان ضلع صحیح روغن بادام بریان کرده غذا میسازند و دوام بشرب آب برف
و قرص برف میکنند پس این هیئا این نوع جرب را در چهار روز زائل میکنند و این نیز از غریب انواع جرب و غریب معالجات اوست **وایضا** اهل شام را بر وجهی دیدم که هر که اجرا
هر نوع که میشود خیر که آن سفوف شاهتره نامیده اند بعد استفراغ و فصد و اصلاح غذا امید هست نسخهٔ سفوف مذکور میگیرند برگ شاهترهٔ خشک ده درم قنبیل سه درم و ثلث کشنیز
خشک بست درم ماميران چینی پنج درم همه را اساییده سه چند آن شکر سفید بران می اندازند پس حریره از نشاسته ساخته بران این سفوف سه درم و تا چهار و تا پنج درم
بقدر قوت مریض انداخته میدهند و این در جرب اثر محمود میکند و طلای ایشان برای جمیع انواع جرب این طلاست میگیرند نوشادر دو درم کندر سوخته دو درم صمغ عربی
پنج درم سیماب مقتول پانزده درم و این همه را در سرکه آمیخته بدان طلا میکنند پس اثری عجیب می نماید و آنرا تاثیر و نفع ظاهر هست و چون برایشان صعب میگردد بقایای
جرب باقی میماند مریض را بروغن کنجد چند روز متواتر می نوشانند بعده رایب تازه ایام متوالی و از انچه استعمال او میکنند چسپانیدن زلو بسیار بر بقایای جرب ست
و بدان انتفاع می یابند چون این بعد تنقیه بمطبوخ و فصد باشد و این غریب از معالجات ست **وایضا** اهل طبرستان در جمیع انواع جرب یابس بعد استفراغ بمطبوخ
کنجد بریان کوفته بشکر استعمال میکنند و بدان انتفاع بین می یابند و در جمیع انواع جرب رطب استعمال می نمایند جلوس در چشمهٔ کبریتی که اندک نطرون آن آمیخته باشد
و جلوس را دران طول میدهند و آب آن می نوشند و از ابدان ایشان جرب بیکبارگی میریزد و این آبهای کبریتیه جمیع انواع جرب را نافع بود **وایضا** از غرائب دوائی که من
استعمال آن میکنم و از اوائل آنرا اخذ کرده ام و آن در جمیع انواع جرب رطب و یابس حسن النفع سریع التاثیر ست و بحسب مزاج انسان ترکیب داده میشود و آن
مریض را بعد استفراغ و فصد و اصلاح غذا خورانیده میشود نسخهٔ آن اینست بگیرند کبریت آتش نادیده ده درم ماميران سه درم کنجد بریان کوفته پنجاه درم شکر سفید

پنجاه درم این همه بوزن یکصد و سیزده درم شهد هر روز از آن پنجدرم بدهند و تناول جمله این تمام نمیشود که جرب البته زائل میگردد و هر نوع که باشد و در ایام تناول این ام سکنجم
بدخول حمام و مالش بروغن گل و آنکه اقتصار نمایند بر خوردن مزورات و گاهی اضافه میکنیم بر اجزای مذکوره چون مزاج مریض حار باشد طباشیر و تخم خرفه و تخم کاسنی و تخم کشوث
و تخم کاهو و ریوند و عصاره زرشک و مانند آن برای حفظ اعضای شریفه پس تاثیر او محمود می یابیم و واجب نیست که طبیب در استعمال دوای مذکور فکر کند چه من آنرا ذکر کردم
الا بعد تجربه در جمیع امزجه و جمیع بلدان و جمیع اوقات سال و باید که امتناع از استعمال او در ایامی باشد که در ان شرب دوا منع میکنند مثل وقتی که در ان آفتاب نزد منقلب
باشد قبل آن پنج روز و بعد آن ده روز بعده از استعمال او امتناع نیست از غرایب ادویه که استعمال آن بطریق طلا می کنم نسخه آن اینست که بگیرند آمله درست و بلیله زرد
درست هر واحد بست درم نوشادر زیبق مقتول هر واحد سه درم و این همه را در زیت و روغن کنجد بجوشانند و از بخاریکه از ان برآید خود را نگاهدارند پس آن روغن را مع ثفل
گرفته بدان مواضع جرب را مالش نمایند و پیش آتش نشینند اما میکه خوش آید و هرگاه از گرمی آتش الم احساس نمایند ترک آن کنند و همچنین در جمیع اعضا تا همه بدن شامل گردد اگر
بر عمل این در یک شب قادر نباشند در دو شب زائل شود و همچنان در سه شب بعده در حمام داخل شوند و بروغن گل مالش نمایند و چون این همه ذکر کردم پس طلای کلی جامع
بالغ در فعل نهایت در نوع او بیان می نمایم بعد فصد و استفراغ و اصلاح غذا در آخر جرب نه در اول آن استعمال کنند این نسخه اوست کندش دو درم بیخ حلفا سه درم بیخ درخت
انار دو درم بیخ عنب الثعلب پنج درم بیخ حماض دشتی سه درم هلیله سوخته پنج درم تخم ریباس سه درم برگ خزهره سی درم سیماب کشته بخاکستر انگور یا خاکستر چوب سه درم روغن شیرج
اقلیمیای نقره ده درم میعه یابس و سعتر هر واحد ده درم جوز سوخته نیم درم سخنج توبال حدید هر یک ده درم نوشادر سه درم عاقرقرحا بیخ انجدان هر دو سوخته هر واحد سه درم
همه را ساییده با زیبق مقتول بیامیزند بعد از ان بقطران لت کرده در دیگ سنگین مستطیل الجوانب همه را بنهند بعده بران طبق سفالین محکم کرده در تنور گرم یکشب گذارند
و صبح از تنور برآرند و بگذارند تا آنکه سرد گردد بعد از ان همه دوا را برآرند اگر مثل حمیه گردد بهتر والا در تنور باز نهند بعده ساییده بقدر چهارم حصه آن نمک آمیزند و همه را در روغن گل
و سرکه حل کنند چندانکه قیص مانند بعد از ان یک یک عضو را طلا کنند و بر جای دیگر طلا نکنند تا آنکه جای اول به نشود و پاک نگردد و کسی که بسوزش او صبر کند طلای او یکبارگی
مضایقه ندارد و این طلا معروف بسیاری ست بهر آنکه اول کسی که آنرا جمع کرده سیار بن موسی حرانی بوده و آن نادر طلاهاست و تجربه و استعمال آن کردم و از استعمال او نفع بزرگ دیدم

حکه

یعنی خارش و این مانند جرب بود لیکن در ین بثور نمیباشد و سبب حکه بخارات حریفه حاده لذاعه ساکن زیر جلد است و اخلاط حاده مثل خون رقیق حاد مخالط خلط صفراوی لذاع
و این اخلاط و بخارات یا رقیق لطیف قلیل المقدار باشد و از ان حکه سریع البرء حادث شود بنابر سرعت تحلل آن و یا غلیظ کثیر المقدار بود و از ان حکه متطاول البطی البرء
حادث گردد بسبب بطوء تحلل و اندفاع آن و این اکثر عارض شود از کثرت تناول نمکسود و ماهی گنده شور و پنیر کهنه و سیر و پیاز و جوز و الباذنجان و کوامیخ و مانند آن هر چه خلط
ردی پیدا کند و از قلت استحمام و کثرت چرک بر بدن و کسانی که بعد از جماع آب گرم غسل نکنند و مالش بدن ننمایند بیشتر درین مرض افتند و این دلیل قوی است بر وجوب
غسل بعد جماع در شرع شریف و گاهی حکه پیران را حادث شود بسبب ضعف جلد ایشان و کثرت تولد بلغم شور در بدان ایشان بنابر سوء هضم و ضعف حرارت غریزی
و ضعف قوتها از تحلیل بخارات محتقنه زیر جلد خصوصا اگر از اغذیه مولد خلط ردی مالح چیزی که مذکور شد کثرت نمایند و صحت از ان در ایشان دشوار است و هرگاه
ماده حکه بغلظت مائل بود با سبوسه میباشد و شیخ میفرماید که اسباب تولد ماده جرب بعینه اسباب تولد ماده حکه است لیکن آن قوی با فضه فرق در جرب و حکه آنست
که با حکه در اکثر بثور نبود چنانکه در جرب میباشد و صیبا و زیر جلد بعد دفع طبیعت در ینجا یا بسبب انسداد مسام و کم پاک داشتن بدن است و یا بسبب ضعف دافعه
چنانکه پیران و بعضی بیماران را در آخر امراض و در نقاهت عارض میشود خصوصا چون ماده بسیار یا غلیظ باشد و یا بسبب اغذیه ردیه که از ان خلط ردی حریف
پیدا شود مثل غذای نمکین و تیز و مانند آن و یا بسبب سوء هضم که بدان غذا عفن گردد و حکه گاهی خالی از قشور نخالی بود که از عمق چیزی اخذ نکنند و حکه سن پیری کمتر
علاج پذیرد و تدبیر و مداواهی آن کرده شود و با جمله ماده حکه میان جلد جمع میشود و اگر از ان چیزی در بدن شدن آن جرب یابس بود و شیخ نیز مولدات حکه و شوراند
و انطاکی گوید که حکه تغیر سطح جلد در لمس است مع لذع مستلذ چون بخارند و بسیار مردم میان و جرب فرق نمیکنند و فرق میان هر دو از دو وجه بود اول آنکه حکه از سطح جلد
تجاوز نمیکند بخلاف جرب دوم آنکه ماده آن در کیفیت ردی تر و در کمیت کمتر میباشد تسیح وجه سوم ذکر کرده و او آنست که حکه قرحه نمیکند و جرب عبارت از کهنه شدن حکه است

وایضاً بعضی حکه بمثل مالش و استحمام منحل گردد مانند آنکه از سردی عارض شود و از اسباب حکه بعد عهد از استحمام و پوشیدن جامهٔ درشت حابس و کثیف ست و اکثار اشیای حریف
و مالح و تقدید و ممارست غبار و دخان و جماع بعد تناول مثل گندنا و خردل و ماده آن اخلاط رقیقه است و صورت آن بثور خفیف الادراک غالباً و خشونت اکاله و فاعل
آن حرارت ضعیفه یا غریبه است و غایت آن انتشار بثور و فرط تقرح و علامتش ترشح رطوبات و لین ملمس ست در دموی و بلغمی و بالعکس اگر از صفرا و سودا باشد و ابن هبة الله گوید
که قول در حکه یا از خلط بلغمی غلیظ چسپنده زیر جلد ست که بسبب طول لبث خود متعفن شود و قوت از دفع او عاجز گردد و یا بسبب خلط لذاع محتشر زیر جلد یا مخالط خون محتبس
در عروق و استدلال بر خلط غلیظ ببرودت مزاج و تدبیر مبرد کنند و بر خلط حار به تدبیر مسخن و مزاج جلد و شدت سوزش نمایند علاج بدستور جرب علاج کنند و نسخه اخراج مواد محترقه
نماید مثل مطبوخ افتیمون و مانند آن بدهند بعد ترطیب خلط و تعدیل قوام او و مهیا ساختن او برای استفراغ بنوشانیدن ماء الشعیر و ماء الجبن و بعد از آن اصلاح غذا و اماله
آن نمایند بسوی چیزی که از آن رطوبت شیرین متولد گردد و استعمال حمام و مالش اندران لازم گیرند و از جماع بالکل منع کنند و تدبیر حکه پیران اصلاح غذا و مداومت حمام
و شستن بدن بطبیخ ریحان و مورد و گوشت خربزه است و اگر حکه از مزاج سوداوی باشد شاهتره و چرائته و هلیله زرد هر یک ششماشه بعرق شاهتره یا دو آثار خیسانیده صاف کرده
شهد یکتوله داخل کرده دهند و مرداسنگ سفیداب کافور هر یک پنج ماشه بسرکه سوده و روغن گل آمیخته ضماد سازند یا بجای در حکه اگر غلبه خون بینید اول فصد کنند مناسب حال
و ماء الجبن و سفوف لاجورد و حب آن دهند و روغن یاسمین سه توله آب لیمون کاغذی یکنیم توله سهاگه یک توله مرداسنگ نه ماشه بمالند و بعضی گلاب و قدری کافور عوض
مرداسنگ میکنند و در شیر میش یک آثار گوگرد یکنیم توله سوده آمیخته ضماد داده جغرات بندند و مسکه آن گرفته بمالند که در سه روز حکه را دور میکند و اگر در بالائی شیر ماده گاو نبات
دو توله و قدری گلاب قسم اول مخلوط کرده هر روز تا یکهفته بخورند مفید ست و کذا در بالائی و گلاب قدری رسکپور اضافه کرده بر بدن مالیدن سود مند و در بیاض والد مرحوم مرقوم ست
که اگر در مسکه میش نیم پاو که با آب یکصد بار شسته باشند سیماب شش ماشه کمیله دو توله حل کرده مالش نمایند خارش دفع کند و مالش تخم خشخاش با آب لیمون سائیده و کذا چونه
یا شوره قلمی در روغن تلخ آمیخته و کذا صابون بآب سوده و یا افیون در روغن کنجد سوخته و یا حنا بروغن گاو سرکه سرشته و یا تخم پالک و تخم خشخاش مساوی بآب سائیده و بعد از آن
با آب گرم غسل کردن نافع ست و یا سیماب را با برگ حنا یا آب برگ پان یا آب لیمو بسایند تا چون خاکستر شود پس در روغن گل آمیخته بمالند و بعضی گلاب و روغن یاسمین
عوض روغن گل نوشته اند و این حب نیز جهت خارش نافع ست افیون یکدام سهاگه دو دام نصف سهاگه بریان کنند و نصف خام دارند پس با هم خوب حل کرده مثل کنار (?) حبها
حبها بندند و عند الحاجت حب را در آب حل کرده بر موضع خارش خوب بمالند در دو سه روز فائده میکند و این دوا برای حکه که از هوای بارد و آب سرد پدید آید نافع بود و اسگند
شش درم زنجبیل سه درم فلفل موی یکدرم شکر چهار درم هر چهار خوراک سازند و این ضماد برای خارش خشک بی بثور مفید ست تخم خشخاش کنجد مقشر برگ حنا سهاگه مرداسنگ
هر یک ششماشه بروغن یاسمین یا روغن گل یا آب لیمو سائیده قدری کافور آمیخته بمالند و بعد دو گهری غسل کنند ایضاً مرداسنگ یکتوله سیماب چهار ماشه آب ریحان روغن
ماده گاو و گلاب هر یک چهار توله روغن را با آب شیرین بست و چهار بار شسته آمیخته مثل مرهم ساخته وقت حاجت بمالند ایضاً که برای خارش خشک مجرب ست هر گاه که
بمالند گل ارمنی یکدام کافور زعفران هر یک دو ماشه روغن بادام دو توله بسرکه و آب گل کافیشه دو توله سائیده بمالند فائده در بیاض والد مغفور بخط ایشان مسطور ست
که گاهی خارش شدید از نیسیدن کنبله بر بدن پیدا میشود و کنبله کرمی ست مشهور پس گهر جنتیت در آب سائیده بران موضع خوب بمالند و بشویند و یا چونه بآب سائیده
مالش نمایند و از پارچه گلیم بشدت بمالند و یا قند سیاه کهنه و یا برگ کنبهه تازه بمالند فقط **اقوال حکما** ابو سهل گوید که حکه اگر از خلط حاد ردی محتبس در عروق باشد علاج
باخراج خون نمایند اگر بدن متحمل باشد بعده استفراغ بادویه موافقه مثل هلیله و شاهتره و افتیمون و خربق سیاه و شحم حنظل کنند و بعد تنقیه بدن ادویه جالیه از خارج در حمام استعمال
نمایند و اگر ماده در عروق نباشد بلکه زیر جلد باشد فقط فصد استعمال نکنند لیکن اکتفا باسهال کنند و صرف عنایت فرمایند باستعمال ادویه که جلا و تنقیه از خارج نماید
پس ابتدا کنند بغسل از آب گرم بعده بآب چقندر و آب حماض و سبوس میده بسرکه سرشته و آرد باقلا و پوست خربزه و آب کرفس و بورق و آب طبیخ باقلا مالش نمایند و اگر تولد
حکه از خلط شور باشد باید که مالش بدن بآرد حلبه و عسل و عصاره قثاء الحمار و آب کبر و آب حماض و مطبوخ حنظل کنند و ایرسا و آخر انفع کند بگیرند گل سرخ و یا سرکه تند بعده
تا آنکه قوام بهم رسد بعده نصف وزن گل سرخ کبریت سوده مخلوط سازند و در حمام بر بدن بمالند و اگر اراده کنند که قوی تر گردد کبریت مساوی گل سرخ گردانند و بغایت نفع
کند و اگر بگیرند آب کرفس تازه و در ان اندک سرکه آمیخته بر بدن در حمام بمالند و اگر حکه بسبب صعوبت بلغم باید که در حمام استحمام نمایند بآب شیرین گرم که در ان مورد و شاهتره

وجوف خربزه نخته باشد بوعلی سینا مینویسد که علاج حکه یابسه بعد استفراغ اگر احتیاج بدان افتد بادویه که در علاج جرب معلوم شده مثل نوشیدن دوغ گاو ترش ست
ومثل استحمام بآب نیمگرم و استعمال مالش از روغنهای بارد خصوصاً چون دران آب کرفس داخل کنند و علاج جرب یابس و حکه یابس قریب یکدیگر ست و از ادویه لینه
دران خشخاش بسرکه سوده ست و ایضاً برگ سوسن و ایضاً صبر بآب کاسنی و ایضاً نشاسته و ادویه داخل کرده میشود و آب کرفس بسرکه و گلاب نیکوست و از ادویه قویه
قیروطی ست که دران افیون باشد مالش بدان بدان حکه را ساکن کنند و ادویه قویه آنست که از ادویه اولی ترکیب دهند و دران نوشادر داخل کرده بسرکه طلا نمایند خصوصاً
بخصیه و ایضاً شب بریان و قطران و این حکه باطن بر و فرج را نیز نفع کند بخرقه حمول سازند و دیگران در علاج حکه که ایشان را عارض شود و بطلای دردی شراب اندک شبت
و طلب انتفاع یابند و اما تحملات برای حکه بجرب مثل آب دریای شور گرم کرده یا آب سبوس یا طبیخ قثاء الحمار ست و اما غذا برای صاحبان جرب و حکه آنچه ترطیب نماید
و خون نیک پیدا کند و از اغذیه یا اس ببرودت و رطوبت و لحوم معتدل اصحاب حکه بتنقیه الابدست از استعمال روغنهای نرم و ر متناولات مثل روغن بادام و کنجد و مانند آن
مجوسی گوید که حکه عارض میشود از خلط شور که آنرا خون رقیق آمیز دارد از خلط صفراوی لذاع چون گاه عارض شود باید که استعمال فصد و شرب ماء الفواکه مقوی تبرید نمایند و از البان
و کوامیخ و ماهی شور و اشیای مالحه و حریفه پرهیز کنند و بر بدن آب سبوس گندم و آبیکه دران پوست و زعت انگور پخته باشند بریزند و افراط استحمام آب شور نمایند و در حمام آب مطبوخ
پوست گرم و چقندر بر دو کوفته و حلبه و سبوس بر بدن نطول کنند و چون سرکه گرم کرده بروغن گل بر بدن طلا نمایند و همچنین آب مطبوخ قثاء الحمار و بالنسبه بدن باندک آرد ماش
و باقلا و مغز تخم خربزه یا ریگ سوده بروغن گل نافع باشد و اگر حکه از خلط غلیظ بود و مدت او دراز گردد در حمام آب کرفس و سرکه و روغن گل و اندک بورق مالش بدن نمایند که
تسکین آن کنند و یا بگیرند بورق و افیون و باریک سابیده بروغن گل و موم گداخته آمیخته در شب بر بدن بمالند و صبح در حمام داخل کنند که تسکین آن و لطفیه حرارت آن کند
و مبیه سائله و روغن گل چون در حمام طلا نمایند نفع بخشد و اگر بول طفل نابالغ بر بدن طلا کنند بدان انتفاع یابند و استحمام آب بحر نافع حکه ست و این دوا نافع حکه بود و شیاف
مامیثا یکجزو بورق نیم جزو قسط تلخ سدس جزو همه را باریک سابیده بسرکه ممزوج آب بسرشند و در حمام بدان طلا نمایند و اگر از خلط رقیق باشد بگلاب و سرکه و خا بسرکه شتر
و لحم خربزه بروغن گل و آب چقندر طلا کنند و صاحب حکه را باید که بر خاریدن ادمان نکند و بران صبر نماید و باید که اداست پاک کهن بدن از چرک داعتنا بتنظیف آن
نماید و پارچهای کتان پاک بپوشد و بلزوم تدبیر مذکور کند که حکه زائل گردد باذن الله تعالی ابن الیاس گوید که علاج حکه فصد و استفراغ بدن بمطبوخ فواکه یا مطبوخ هلیله ست
و هر صبح شربت بنفشه و ترنجبین هر واحد ده درم در آب گرم حل کرده بنوشند اگر با آن سرفه باشد و غذا مزوره ماش بمغز بادام و اسفاناخ و کدو تر خورند و یا تمر هندی و شکر سفید هر واحد
ده درم و یا سکنجبین ساده بگلاب هر یک ده درم بنوشند و یا هر صبح نقوع شمش سه اوقیه گرفته سقمونیا نیم دانگ دران حل کرده بیاشامند و غذا مزوره تمر هندی یا زرشک یا آلوی کوهی
با مغز بادام و اسفاناخ و کدو بخورند و دائم استحمام نمایند و دران بروغن بنفشه و روغن کدو و روغن گل مالش کنند یا تخم خربزه بمالند یا بگیرند آب چقندر و آب خبازی و بر بدن نطول کنند
و اگر سبب حدوث حکه بلغم بورقی غلیظ باشد نقوع صبر و یا مطبوخ هلیله مقوی بجرید و صبر بنوشند و در حمام مالش بدن بآب کرفس و روغن گل و روغن بنفشه و سرکه باندکی بورق
کنند و گاهی سبب آن بخارات لطیف بود که بسوی جلد آید و آنجا متعفن شود و بوی بدن بدبو گردد و علاجش مالش بدن بآب گرم و روغن بنفشه ست و صاحب حکه لباس
نرم پاک مثل توزی و کتان بپوشد و بگیرند مغز بادام مقشر و خشخاش مساوی و بسرکه سابیده در حمام بر بدن طلا کنند طبری گوید که آنچه بمشایخ عارض شود لا علاج ست سوای
آنکه طریق در معالجه ایشان اصلاح اغذیه و شرب نبیذ متوسط مقوی و لزوم دخول حمام و مالش بروغن گل و سرکه ست و اما در کهول علاج ایشان فصد و استفراغ بمطبوخ
افتیمون و لزوم اغذیه رطبه و نوشیدن ماء الشعیر و اصلاح اغذیه حتی الامکان ست پس اگر زائل نشود معاودت باستفراغ و فصد و نوشیدن ماء الجبن و شیر خر نمایند و لهم
بمالش در حمام بآب بیخ کرفس و سرکه و روغن گل و بورق و مانند آن کنند بعده در حمام داخل شوند و عرق آوند و نشف عرق بپارچه نمایند پس مالش بدوای مذکور کنند و در خانه حمام
تا ساعت زمانی بنشینند پس اگر عرق مرتبه دوم آید و دیگر بار بشوند و اگر عرق نکند بر بدن اشنان انداخته بمالند بعده سبوس سپید و آرد باقلا بمالند و در شب اندک روغن
گل بر بدن مالند و آما در جوانان و صبیان فصد کنند کسی را که از ایشان ممکن باشد و استفراغ بابن مطبوخ بگیرند آب شاهتره مروق یک رطل و بران سه درم صبر سقوطری
و ده درم امیران و پنج درم هلیله زرد و سه طسوج سقمونیای مشوی کوفته بیخته انداخته بنوشند و ازین سه شربت بنوشند بعده بدانچه مذکور شد از آب کرفس و غیره در روز
و بروغن گل در شب مالش نمایند و لزوم پرهیز و اصلاح غذا کنند و کسی که مزاج او حدت باشد ماء الشعیر و ملو الجبن یا شیر خر بنوشانند و در صبیان شرط از بین و وضع محاجم

میان کتغین و پرهیز از اغذیه ردیه و مالش بچیزی که مذکور شد کفایت کند و گاهی بروغن گل و دخول حمام ایشان را کفایت باشد و چون این معالجات خاصه ذکر کردیم پس
علاج کلی برای حکه بیان میکنیم که هرگاه در حکه جرب و بثور نباشد فصد صاحبان حکه و استفراغ ابدان ایشان باد و یه که مخرج احتراقات بود باید کرد و این که ذکر میکنیم نافع اصحاب حکه
است بگیرند آب کاسنی مروق و دران فلوس خیارشنبر و اندک غاریقون منخول بجلاب سرشته بمالند و از ان شربات متوالیه بنوشند و چیزی از ادویه اجود و انفع و افضل و احسن
از در استفراغ اخلاط محترقه از خیارشنبر نیست و انچه بر بدن ایشان طلا نمایند و خطا نکند و در یکروز فایده کند اینست که بگیرند برگ خربزه و دو سرکه بجوشانند پس سرکه صاف کرده
اندک خاک سیماب و قدری روغن گل بران انداخته بر بدن مالش نمایند که این تاثیر نیک دارد و بگیرند برگ سبز که هنوز خشک نشده باشد و آب او برانند و خسته هلیله
سوخته دران آب حل کنند پس بران اندک سرکه و روغن گل و قدری کندش انداخته بآتش ملایم بجوشانند و بگذارند تا سرد شود بعده در حمام داخل شوند و بیرون آمده
بدان مالش کنند و این ابلغ النفع ست و اصحاب حکه را امر کنند بدخول حمام و صبر در مغاک گرم تا آنکه بدن او گرم شود پس بیرون آمده آب سرد مضمضه نمایند و استنشاق بدان
کنند بعده در آب نیمگرم بنشینند و بر خود از ان آب بسیار بریزند و این در یکدفعه بخارات محتقنه بیرون آرد و بعضی مردم را چون حکه بغیر جرب پیدا میشود که بعد استعمال
می نمایند تا آنکه عرق آید بعده در حمام داخل میشوند و بر خویشتن آب نیمگرم بسیار میریزند و خوراک خود سرکه و شکر و روغن بادام میسازند و ازین تدبیر حکه زایل میگردد **ابن هبة الله**
گوید که علاج حکه تابع خلط بلغمی غلیظ باستفراغ بدن از حب صبر ست و آب کرفس وغیره که سابق مذکور شد و در حمام طلا کنند جسم را با آب بحر یا آب حمات باشد پس اگر زمانش
طول کشد شیاف مامیثا وغیره که در قول مجوسی گذشت بر بدن طلا نمایند و علاج حکه حادث از خلط حاد بفصد اکحل و اسهال بمطبوخ فاکهه و مواصلت حمام باید کرد و بدن را یک
دارند و از اغذیه مفسد اخلاط اجتناب کنند و اگر بقیه آن در جسم باقی ماند بآرد ترمس و باقلا و مغز تخم خربزه بار یک سوده بگلاب و سرکه آمیخته طلا سازند و آب نیمگرم که دران
پوست بیخ کرنب و چقندر و حلبه و سبوس و تخم خبازی جوشانیده باشند بر بدن نطول نمایند و اگر خلط شدید الحدة باشد اندک افیون در موم و روغن گل گداخته بشب
طلا کنند و صبح در حمام غسل نمایند و باید که صاحب حکه را از استعمال اغذیه مالحه و حریفه منع کنند و بر بقول بارده مثل کاهو و کاسنی و بوارد ترش و لحوم خفیفه اقتصار ورزند و اندک
شراب ممزوج بنوشند و در حمام موم و روغن طلا کنند **ابن نوح** گوید که برای حکه بگیرند گل ارمنی یا مختوم سه درم کافور زعفران هر یک نیم درم و بسرکه و آب عصفر مطبوخ بسرشته
در روغن بادام افزوده چند مرتبه طلا سازند و یا بگیرند آب انار ترش و بابورق و روغن گل آمیخته بپزند تا اندک غلیظ گردد و در حمام طلا کنند و بورق را بعد طبخ دران انداز ند و یا
بسرکه ممزوج بآب سوده بدان طلا نمایند و یا بگیرند آرد عدس مقشر و در سرکه و روغن گل حل کرده طلا کنند و دوای قوی در تسکین حکاک آب پوست جوز رطب ست یا آبیکه دران
حلبه یا شحم حنظل جوشانیده باشند و یا بگیرند مغز بادام تلخ و مازو و سبو و بکسر سائیده در آفتاب بنهند تا گرم شود و طلا سازند و یا بروغن کنجد چرب کنند و بران برگ سوسن بپاشند
و یا بگیرند مازو پنج درم و درسه اوقیه روغن انداخته بدارند تا منتفع نگردد بعده سائیده طلا کنند و گاه باشد که خارش سخت در ذقن عارض شود چنانکه صاحب آن بکند بدان
ریش دست کشاید و این بنوبت هیجان کند پس باید که وقت نوبت هیجان حکه بحمام داخل شوند و ذقن را باین ادویه طلا نمایند بورهٔ ارمنی یکدرم شحم حنظل نیم درم صندل
سرخ دو درم نشاسته پنج درم کوفته بیخته با سرکه کهنه و روغن گل سرشته استعمال کنند بعده در سائر ایام تدابیر اصحاب مالیخولیا پرداز ند و تر طیب بدن آن نمایند و اگر
حکه یا شری باطفال باشد حجامت یا ارسال علق نمایند اگر طفل از شش ماه گذشته باشد بعده آبیکه دران نیلوفر و گل سرخ و بنفشه و جو مقشر جوشانیده باشند غسل کنانند
و مرضعه را طبیخ هلیله و شاهتره و اندک بادیان بنوشانند و مداومت سکنجبین فرمایند و از گد و جماع منع نمایند و اگر طفل ده ساله باشد حجامت کنند و آب هلیله و آب انار
میخوش و خیار و شیره خرفه بنوشانند و از حریف و مالح منع کنند **خجندی** گوید که علاج حکه فصد هفت اندام یا حجامت ست و هر صبح شربت بنفشه و نیلوفر یا سکنجبین
بماء الجبن و مغز تخم خیارین یا تخم خرفه بنوشند و اغذیه مبرده مرطبه مثل اسفاناخیه و ملوخیه و قرعیه بروغنهای بارد رطب یا معتدل در حرارت بخورند و انچه اصحاب این مرض
را انفع و بهتر نقوعات و مشمشیه و شربت سکنجبین ست و اد امت استحمام بآب شیرین و مالش بروغن گل و بنفشه و کدو **انطاکی** گوید که فصد باسلیق و دهان نمایند و طلقا و غیر آن اگر ماده
متحقق گردد بعد از ان تنقیه خلط غالب کنند و همه انچه در جرب گفته شد در نیجا بعمل آرند و از مجربات در دموی شربت بنفشه بماء الشعیر و آلو بخارا و عناب ست و در بلغمی
لزوم غاریقون و صبر و مصطگی و در صفراوی صبر و هلیله کابلی و زرد و سقمونیا مسلوی یک مثقال از ان با آب تمرهندی بخورند و در سوداوی همین ادویه با اضافه لاجورد
یا حجر ارمنی بعد از ان طلای مذکور سابق و کثرت استحمام و مالش بآب نوشادر و آب لیمو و مغز خربزه و طبق و سرگین کبوتر و ضمادی از مجربات مکتومه سرگین سفید سگ با فصعت

آن کبریت در بیع آن مصطکی و ثمن آن صمغ و عشر آن صبر ست جمع سازند و تا ده مثقال بخورند گیلانی از بولس نقل کرده که حکه بعارض مشایخ از کبر سن تمامه به نیفعو د لیکن تخفیف می یابد اما حکه که در غیر مشایخ از حرارت خلط بود باید که معالجه با ستفراغ آن خلط کنند اگر صفرا یا بلغم فاسد یا عفن شده باشد و یا از بلغم شور بود و این از سن و مرض و مزاج او و تدبیر او و ما و فصل و بلاد و امثال آن شناخته میشود و پس اگر ظاهر شود که خلط در عروق با خون ست ابتدا بفصد عروق باید کرد و اگر غلط بکیفیت تنها ایذا دهد باید که استفراغ آن بکنند و ادویه مصلح آن دهند بعده بعلاج خارجی مصروف شوند و استحمامات بر نهار و بعد تناول غذا استعمال کنند و در اوقات هر روز دو مرتبه در حمام داخل شوند و باید که با آبیکه دران چقندر یا حلبه یا سبوس یا خبازی بری و بستانی یا جو مقشر پخته باشند غسل نمایند و معهذا آرد باقلا یا آرد ترمس یا بدو ائی که از خربزه سازند مالش کنند و اگر مرض طول کشد امعان در دخول حمام نمایند و با آبیکه دران پودینه جبلی و برگ غار و بیخ قثاء الحمار و کبر و آب خاکستر یا سرکه و نمک تکمید کنند بعده بران نطرون خشک مع دردی شراب بپاشند و ده اکلا از زیبق یک رطل و کندر یک رطل و کبریت زرد یک رطل و گل قیمولیا نیم رطل مرکب سازند و اگر خواهند که عرق خشک نمک بران پاشند نیز جائز بود و باید که بطوخ بسرکه و زیت یا موز جبلی یا با کبریت مزند و یا بانزنج سرخ یا با رنیمه کنند و یا بخردل مع اندک جوز الطیب و سکه و زریت یا بحلزون سوخته سوده بعسل و بابیخ حماض یا با شیاف نقیه بطوخ سازند و اگر در مواضع قرحه شود مرهم رطب که با سفیداب سازند استعمال باید کرد و یا موم بقدر راوقیه به روغن حنا یکنیم اوقیه گداخته گوگرد زرد یک اوقیه آمیخته بعمل آرند دیگر بگیرند خل جوز یکبار یک اوقیه و آب کرفس یا بیده در حمام استعمال کنند و کرفس تنها اگر بکوبند و بدان در حمام اغتسال نمایند منفعت عظیم نماید بهاء الدین گوید که اگرچه حکه از قسم بثرات نیست اما چون میان جرب و حکه مناسبت بسیار ست تدابیر آنرا با تدابیر جرب ذکر میکنند و تدبیر هر دو در تنقیه و تغذیه بیکدیگر نزدیک باشد و اما در استعمال ادویه از خارج در حکه آنقدر مبالغه نشاید کرد که اندر جرب و بدوا ای حاد احتیاج نیفتد و آب انار ترش بروغن بروغن گل طلا کردن و آرد باقلا و تخم خربزه کوفته با آب کرفس و بوره طلا کردن و بعد بستن موم روغن گل چرب داشتن کافی بود و تیزاب فاروقی را زرم ساخته بدان شستن و بعده بروغن گل چرب کردن انفع علاجها بود و جرب و حکه را او آنجاکه ضعف هضم و ضعف قوتها سبب باشد علاج ضعفها باید کرد و آنجاکه سبب چرک و کثافت جلد بود بغسل و مالش و غن صلاح باید و بدانکه جرب و حکه بحرانی را زود علاج نباید کرد که اندران خطر عود مرض و انتقال بمرض دیگر باشد و هر گاه مزاج بقوت آید جرب و حکه بعد به بهتر شدن نیارد علاج به تیزاب اولی بود و حکه ما در زاد و حکه پیران را علاج و اصلاح تمام کم میسر گردد و آنچه بسی مجرب ست در علاج مطلق جرب و حکه کهنه غسل ست با آب معدن گوگرد و ازک آب پای شود

حصف که آنرا بهندی انهوری نامند

بثور کوچک مثل گاورس ست که بر ظاهر جلد منفرد و متفرق بود و با خارش باشد و چون خلش و مثل خلیدن سر خار بود و لهذا این بثور شوکی نیز گویند و این در بلاد گرم و شدت گرما و برابدان عضائی که عرق بسیار کنند و کمتر بشویند و چرک آنرا خوب دور نکنند اکثر عارض شود خصوصا چون هوای سرد و آب سرد بدان رسد از ان جلد کثیف و مسام بند شود و بسبب او رطوبات رقیق حاد صفراوی ست که با خون آمیزد و بقول شیخ موادی ست که کسل کند یعنی تخلف از حرکت سریع نماید بسبب ثقل خود از لحوق عرق سریع الخروج بسبب تحت ماده پس در سطح جلد محتبس شود گویا که او ثفل عرق ست که لطیف آن ترشح کند و آن ثفل از ترشح عصیان نماید و در جلد محتبس ماند و یا بخارات گرم غلیظ ست چون محتقن شود و از خروج باز ماند هنگام انسداد مسام بسردی و در سطح جلد محتبس شود و در انجا رطوبات رقیق گردد و بثور شود و گاهی هیچ بثور ظاهر نبود بلکه خشونتی مثل خشکریشه بخارش و سوزش اندک در جلد پدید آید چون ماده در غایت غلظ بود و عرق آمده باشد و انطاکی گوید که حصف رطوبت حاره ست که باقی ماند بعد ترشح عرق در بلاد حار نزد سردی هوا و پس بدین سبب کثیف گردد و مثل ذره و کوچک از ان برآید با اندک خارش و درد و در مصر حمو النیل نامند بسبب حدوث او نزد زیادتی آب نیل و غالب سبب او قلت تنقیه و کثرت آب سرد ست و طبری گوید که حصف چیزی ست شبیه بدانهای کوچک مثل ذره بزرگ و مثل دانه جاورس که در بدن مردم اندر تابستان ظاهر شود چون عرق بسیار کنند و در آب سرد در آیند و بهوای بارد نشینند و سبب موجب آن دو سبب ست یکی هوای حار جنوبی بعدم بخارات بسیار که از اخلاط منحل گردد پس ما دامیکه انسان تعرض بهوای سرد نکند و با آب سرد غسل نماید و آنچه عرق آید بقمیص یا مندیل خود خشک کند آن از حصف سالم ماند و اگر با آب سرد غسل کند و مسام تنگ گردد و آن بخارات حاره متوسط در غلظ از خروج باز ماند بثور کوچک بحسب تنگی مسام و صغر او پدید آید و تاثیر آن بحسب خلط غالب در بدن بود و پس اگر غالب بران صفرا باشد سوزش و مختلط بخارش بود و اگر غالب خون باشد حصف با خارش بسیار نباشد و رنگ و مائل بسرخی بود و اگر غالب بر بدن او بلغم باشد رنگ و مائل بسفیدی بود و کم درد و با خارش ضعیف بلغد و با سوزش و حدت نباشد و اگر خلط غالب

وبجال مجرب و دو کرت نبیند ... زیر کی ماده را ... بار رفع میکند ... مشهور غلط

سودا باشد حکه و سوزش و رنگ غیر سپید از مجرای اعتدال و متوسط بود **علاج** آب سرد غسل کنند و صندل سفید بگلاب سوده و یا گل سرشو بلعاب تخم خطمی آمیخته و یا گل سفید که بهندی پنڈول نامند و یا حنا در آب کاسنی سرشته بر بدن ضماد کنند و بهر رفع حرکت تفتیح مسام بآب گرم که دران سبوس گندم و بابونه و اکلیل جوشانیده باشند غسل کنند و بعد ازان سرکه و گلاب بمالند و اگر زائل نشود تنقیه بفصد و مسهل بار کنند و مطفیات خون دهند و بعد تقلیل اخلاط حاده اطلیه و اغتسال بعمل آرند و در مسکن های سرد استراحت نمایند و بدن را خنک دارند و منع عرق کنند باستعمال ادویه و غیره و طلا کردن روغن گل با مورد و یا مسکه تازه با کتیرا آمیخته سخت نافع آید و گاه باشد که مرض قوی تر افتد پس در طلاها سرکه و روغن در خل باید ساخت **اقوال اکابر** شیخ الرئیس میفرماید که قطع مادهٔ او کنند بفصد و اسهال اگر در بدن زیاده باشد و همچنین واجب ست که معتاد آن هر وقت استظهار باستفراغ اخلاط حاده نماید و آنچه آنرا باز دارد و ازالهٔ آن کند استحمام و پاک کردن بدن از چرک ست بعده اغتسال بآب سرد و مالش در حمام بگوشت خربزه مع آرد عدس بعد عرق آمدن ایشان را نیکو ست بعد آن بشاهسفرم بعده ایضاً تخم خربزه بعدس و آرد باقلا و اما صندل او را منع کند با وجودیکه او خارش پیدا می نماید پس اگر با کافور باشد این فعل نکند و ایضاً حنا اگر رنگ او را مکروه ندارد و ازان انتفاع یابد و آنچه مشابه آب انار و حماض و عدس و آلو بخارا و تمر هندی باشد تناول کنند و استعمال هر چیزیکه عرق را منع کند مثل طبیخ مورد و گل سرخ و آب کشنیز و گویند که آب در آفتاب گرم کرده آنرا نفع کند و همه آبها که دران قیصوم و بابونج جوشانیده باشند و ترک حرکت و اجتناب از مواضع گرم عرق آور و طلب مکانهائیکه دران باد بسیار آید و ترویح بباد کش بسیار و اغتسال بآب سرد آنرا منع کند و ایضاً ممسوحات مثل روغن مورد و روغن گل و درین مسکه را خاصیت عظیم ست خصوصاً با کتیرا و صمغ و ایضاً ممسوحاتیکه دران قوت مرداسنگ و خبث و توتیا باشد خاصةً و خاکستر برگ مورد و زریره برگ آس و برگ غار تازه و سداب و دقاق کندر و گاهی حصف را طلای غری السمک در آب گداخته نفع کند و گاهی در مرض قوی احتیاج بمیویزج و کندر و کبریت افتد و اما آنچه ازان قرحه کند معالجهٔ آن بمثل زردچوب و مازو و گل ارمنی و سفیداب بسرکه نمایند و مرهم سفیداب آنرا نیکو ست و گاهی آن قروح بفساد عظیم برسد و علاجش علاج حرق نار باشد و اگر آن مستحکم گردد علاج سعفه نمایند **طبری** گوید که علاجش فصد ست اگر ممکن باشد و نوشیدن ماء الشعیر و اقتصار بر مزورات حصرمیه و زیرباجیه و مالش بدن در حمام باین دوا بگیرند آرد جو بجریه پخته و آرد باقلا بعده برگ شفتالو تر یک کف کبیر گرفته باریک ساییده آمیزند و بلعاب اسپغول برهم زده در حمام بعد عرق بر بدن طلا کنند و زمانه صالح دران نشینند بعد ازان بدن را بسبوس سپیده بمالند که این نشف حصف و تخفیف او نماید و آنرا از جلد بریزاند و آنچه برای حصف بر بدن طلا کنند مغز خربزه بآب ادست و ایضاً تخم آن کوفته بر بدن طلا نمایند و گاهی از برگ شفتالو تنها طلا می نمایند و کسیکه بر سوزش و الحکة صبر کند پس بهترین اشیا برای حصف آنست که بگیرند سرکه و گلاب و اندک کافور و در شیشه بجنبانند بعده در حمام رفته عرق آورند و آنرا از پارچه نشف کرده بدوای مذکور مالش نمایند که دو ساعتی احراق مسام نماید و دران غوص کند و قطع بخارات و ازالهٔ حصف همان روز نماید و بعضی از ایام که را حصف بهم رسید و بر بدن روغن مالیدند و حصف باهم چسپید و مثل قوبا گردید پس بهتر معالجهٔ او آنست که بروغن مس نکنند البته و لابد ست از استفراغ بدن بحسب امکان و مردی از اطبای اهواز میگفت که اگر حصف را بمغز ترنج مخلوط بمغز خربزه تر بمالند در یکروز آنرا زائل کند و بالجمله بعد استفراغ و اقلال از طعام محمود انسان را از حصف ایمن گرداند و چون اشتداد نماید صحت او دشوار گردد و دو شبینه بجرب شود پس بهترین اشیا آنرا آب چشمه کبریتی ست **صاحب کامل** گوید که بگیرند مغز خربزه و با اندک شونیز سرشته در حمام بعد عرق طلا نمایند و کثرت استحمام بآب گرم مطبوخ اکلیل الملک سبوس کنند و از ریختن آب سرد بر بدن منع نمایند و ایضاً مغز خربزه با آرد جو و روغن گل سرشته طلا کنند و یا بگیرند سرکه و سنای مکی و نمک جریش و در حمام بدان مالش نمایند که نافع بود و یا بگیرند مازو و زردچوب مساوی باریک سوده و در سرکه و روغن گل سرشته در حمام بعد عرق طلا کنند و ساعتی بران صبر کرده بسبوس و آب سرد بشویند و آرد باقلا و ترمس و آرد جو اگر بسرکه سرشته در حمام طلا نمایند حصف را نفع دهد **ایلاقی** و جرجانی مینویسند که ابتدا بفصد کنند پس استفراغ بمطبوخ هلیله و شاهتره نمایند و در حمام بآب کشنیز و سرکه و گلاب طلا کنند و طلای حنا و سرکه در حمام نافع ست و اگر مورد را بیزند و آن آب بسرکه و گلاب طلا کنند سود دارد و در آب سرد نشستن و سرکه و گلاب مالیدن فائده کند و غذا چیزهای سرد و تر باید داد **ابن الیاس** گوید که هر صبح جلاب از تخم کاسنی و اصل السوس هر واحد سه درم و شکر سفید ده درم بنوشند و غذا امروده نخود و ماش مغز بادام خورند و اگر آثار خون غالب باشد فصد نمایند و اخراج خون بحسب قوت و واجب کنند بعد آن مالش بدن بمغز خربزه یا تخم آن کوفته در حمام و یا بگیرند اندک سبوس [illegible] بدان مالش بدن نمایند و تکثیر استحمام کنند بآب گرم که دران تخم خربزه و سبوس و اکلیل و شبت جوشانیده باشند و یا بگیرند سرکه خمر و حنا و نمک جریش و در حمام بدان مالش فرمایند و یا در حمام نشینند حتی که عرق آید و بعد عرق مالش بدن بمغز خربزه یا تخم او مع ورس نمایند

و یا طلای بدن بآرد جو و آرد باقلا بسرکه در حمام کنند خجندی گوید که این دلوک آنرا نافعست جاورس سبوس گندم تخم خربزه اکلیل الملک مساوی سائیده در حمام بمالند بعده غسل کنند و مالش بنمک و بآرد عدس و اشنان و سبوس در حمام آنرا نافعست و بگذارند تا عرق آید و اگر حدوث او بسبب رسیدن سردی ببدن و بند شدن مسام باشد هر صبح حمام کند در قول ابن الیاس گذشت با اضافه آنکه [illegible] ابومنصور گوید که سبب شوری عرق است مع قلت اغتسال و علاجش اسهال صفراست و مغز خربزه را طلا کردن بالخاصیت درین نافع و اگر وقت او عبا شد مغز تخم آلو بادام که بسرکه طلا نمایند و موضع را بسرکه بشویند و نوشیدن آب [illegible] آنرا نافعست و آب طبوخ برگ آس بدان بشویند و یا بآرد عدس و اندکی کافور بآب کشنیز تر سرشته طلا کنند مسیحی گوید که طلا الصندلین مازو و زردچوب بسرکه و گلاب کنند و یا کتیرا را در آب تر کرده بروغن گل طلا نمایند و یا بآبیکه دران برگ مورد و گل سرخ جوشانیده باشند جسم را بشویند انطاکی گوید که حقیقت تا وقتیکه عظیم نگردد طلا بآرد جو و سفیداب آب لیمو و سرکه و گل ارمنی و روغن گل نمایند و حمام کنند پس اگر عظیم گردد فصد و اسهال با وجود تدبیر مذکور نیز بعمل آرند و کلام درین مثل حکه است بغیر فرق

بنات اللیل

بثرهای کوچک همرنگ بدن باشد که با خارش و درشتی جلد و کرب شدید در سر او وقت شب پدید آید و خاصه این مرضست که خارش درین اشتداد نماید و در ابتدا از خاریدن لذت یابند لیکن بعد خاریدن درد شدید و سوزش در جای خارش بهم رسد و سبب آن احتباس فضول و ابخره واجب التحلیل زیر جلدست بسبب کثافت جلد و تنگی مسام هر گاه نزد جودت هضم در شب بسبب اجتماع حرارت در باطن بخارات کثرت نماید بنا بر سردی هوا و غور حرارت مسام زیاده تنگ شود و جلد بسیار کثیف گردد این مرض حادث شود و چون اکثر عروض آن در شب می باشد لهذا بنات اللیل نامیده اند و بعضی متقدمین اطلاق بنات اللیل بر شری کنند زیرا که او نیز اکثر در شب هیجان میکند و بقول گیلانی اسباب حدوث این مرض بدو امر تمام می شود یکی آنکه جهت بدن مثل ضیق مسام در خلقت یا بعارض پس هر گاه هضم جید باشد و سائر امور بمجرای طبیعی جاری بود لا محاله از بدن رطوبتها و ابخره واجب الانفکاک بعرق و غیره جدا گردد و چون انها بجهت تنگی مسام منع کند آن ابخره محتبس شود و در جرم درانجا متعفن گردد و باعث این مرض شود دوم از جهت امور خارجی مثل سردی هوا و ریاح بارد و امثال آن و بیرون از ایشان شب آنست که هوای او سرد میگردد و لیکن ظهور این بثور اگرچه در ابتدای سه روز باشد الا آنکه [illegible] اول بروز آن در شب بود و لهذا مسمی به بنات اللیل شده و گاهی این مرض در روز نیز عارض میشود در این نزد استعمال آب سرد و یا ریاح بارده عارض گردد چنانچه هنگام غسل بآب سرد و یا مسافران را وقت وزیدن باد سردی افتد علاج تنقیه بدن از مواد که آن ماده بخارات باشد بفصد و مسهل نمایند اگر حاجت آن بود و بعد از آن تدبیر تفتیح مسام بحمام و مرخیات و دلوکات که در علاج حکه و شری و غیر آن مسطور شد باید کرد و مالش بآب کرفس و دردی سرکه نافعست چنانچه شیخ الرئیس گفته آب کرفس از سیالات مناسبه اینست و از ادویه نافعه این دردی سرکه است تنها و بورق و حنا و زعفران و ایضا صبر و مر از بهترین ادویه اینست و خصوصا بعسل سرشته و همچنین جمیع بآرد عدس و اندک سرکه و عسل [illegible] جانی و ایلاقی مینویسد که اول فصد و تنقیه بمطبوخ هلیله و نقوع صبر در آب انار و مانند آن کنند و در حمام حنا و آب کرفس طلا کردن و کذا سبوس گندم بسرکه و کذا آب چقندر و کذا آرد باقلا بسرکه طلا نمودن سود دارد و اگر این خارش طول کشد و ماده آن خلط بورقی باشد آرد حلبه بعسل آمیخته در حمام طلا کنند و بطبیخ قثاء الحمار یا بطبیخ تخم حنظل بشویند و آب کرفس و سرکه و روغن گل و یا آبیکه خربزه دران جوشانیده باشند نافعست و آب انار با تخم حنظل طلا کردن سود دارد و اگر برنج سفید دو اوقیه کوفته بسرکه بپزند تا چون مرهم شود و یک اوقیه گوگرد سوده آمیزند و در حمام طلا کنند نافع بود و کسی را که قی کردن آسان باشد سود دارد صفت دوای سودمند تخم کرفس بادیان انیسون هر یک یک مثقال ریوند چینی گل سرخ هر یک دو مثقال سکنجبین برابر همه شربت چهار درم در آب سیسنبر سه روز متواتر بدهند و ابن الیاس گوید که تنقیه بدن از بخارات بفصد باسلیق یا هفت اندام و اسهال بحب الفواکه یا مطبوخ آن کنند و غذا مزوره ماش و مغز بادام و اسفاناخ دهند و توسیع مسام بدخول حمام و مالش بآب سبوس و تخم خربزه نمایند انطاکی گوید که معالجه بنات اللیل بچیزی نمایند که در شری صفراوی و حکه مذکور شد و آنچه آنرا مخصوص است این معجون است صنعت آن کشنیز خشک تخم کاسنی تخم خرفه مساوی کبابه چینی نصف یکجزو شربت پنج درم با آب بقله و شکر و میر بهاء الدین نوشته که اگر خلط فضلی بسیار در بدن نباشد مسام را کشاده سازند بحمام و تمریخات و شستن تن بآرد باقلا و طبیخ چقندر و بدن را از سردی محفوظ دارند و غذا در روز نخورند و شب هیچ نخورند و بالای طعام حب الشفا یا حافظ الصحة بکار برند و از شربت و میوه و غذای خشک مسدد حذر کنند و اگر خلط بسیار بود اول تنقیه کنند آنگاه مسام جلد را بکشایند بدستور و آنجا که ماده آن خلط بورقی بود و مفارقت آن بآن ادویه نیک نشود بعد از تنقیه بلغم بقی و اسهال بن [illegible] بطبیخ تخم حنظل و اندک آرد حلبه

[illegible] بنات اللیل [illegible] بر شری [illegible] بالعلم [illegible] چنانچه [illegible]

در حمام بشویند هر روز بعد از آن آب کرفس و سرکه و روغن گل طلا کنند و غذاهای مفتح و جالی دهند و خفیف از علاج جرب و حکه بکار برند مصنف اقتباساً گفته که جهت تفتیح مسام در حمام دهند و دهنها
تا در نشینند و ضماد از آرد باقلا و صبر و مرزنگوش و حنا برابر با آب برگ ریحان سازند و سداب و اشترخار و مکوه هر یک قبضه اکلیل الملک نیم قبضه چقندر با برگ یک آثار با آب پخته بدین آب بشویند بعده روغن بید بمالند

عرق مدنی

بفارسی رشته و در هندی نارو گویند و او هست که اولا بر عضوی خارش و سوزش شدید پیدا شود بعده نجابشره بر سطح جلد ظاهر شود پس انتفاخ یابد و آبله گردد بعده سوراخ شود و از آن چیزی بشکل رگ باریک سرخ رنگ مائل بسیاهی مثل کرم اندک اندک بیرون آید و پیوسته دراز گردد و مقدار درازی او بحسب مقدار فضول منعقده رگ باشد پس اگر فضول بسیار بود طول کند تا دو دست بر آید و اگر اندک باشد کوتاه بود و تا یک وجب بیرون آید و گاهی قبل از ظهور این مرض شرا بر بدن پدید آید پس آبله آن ظاهر شود و اکثر در پاها و ریناف و گاهی در دستها و پهلو عارض شود و دیدیم که شخصی را بر پشت و دیگری را بر عضو تناسل بر آمده بود و چون آنرا بکشند بگسلد و از آن ورم و درد عظیم عارض گردد بلکه مدتی دراز کند و اگر منقطع نشود بالجمله سبب آن بقول شیخ و سمرقندی و ابن الیاس و غیرهم فضول ردی ست که در عروق حاصل شود و این فضول یا خون گرم ردی سوداوی باشد یا بلغم محترقه که آنها را حرارت مفرط و خشکی مزاج خشک بریان و منعقد بساخته و بشکل رگ گردانیده باشد بسبب حصول او در جوف رگها پس طبیعت آنرا بسبیل دفع فضول بسوی بعض شعبهای عروق باریک دفع کند و جلد منتفخ مشود و سوراخ گردد بسبب شدت اندفاع آن شیخ میفرماید که چون اکثر زیر جلد مثل کرم حرکت میکند لهذا بعضی گمان میکنند که آن حیوان ست که در بدن پیدا شود از اخلاط فاسد متعفن در عروق بتکیف بکیفیتی که از آن دیدان متولد میگردد و قرشی گفته که این حق ست چه بعد خروج حرکت او را مشاهده کرده ام و خجندی گوید که این در حقیقت عرق نیست و آن حیوان ست که در بدن پیدا شود چنانچه باقی اقسام کرم متولد میشود و تولد او از ماده مائی شدید العفونت و فساد بود و از اسباب او شرب آبهای عفن ست و نیک نزاهوال بحسب مزاج او آنست که از آن این حیوان پیدا گردد و در این حکمت و منفعت عظیم ست و ایضاً ابو منصور گوید که سبب این مرض فساد اخلاط و تعفن او ست و انتقال او بکیفیتی که از آن پیش پیدا شود چون در ظاهر بدن باشد و کرم چون در باطن بود و چون در عروق که داخل لحم ست مرتبک گردد و از آن این مرض پیدا شود و بعضی گمان میکنند که آن شعبه از لیف عصب ست که فاسد و غلیظ گردد و طبیعت آن را بسوی خارج دفع کند و جالینوس گوید که از امر او چیزی واضح تر و معتمد حاصل نشده و گویند که بعض آبهای غلیظ کدر و بعض بقول که آنرا در احداث این مرض خاصیتی باشد مثل ترب آنرا پیدا کنند و عروض او در بلاد یکه آبهای آنها ردی و راکد شد بسیار بود و لهذا این بکثرت افتد و در قریات شام که مردم آنها آب باران مجتمع در حوضهای مکشوفه مینوشند بسیار میشود و ایضاً در بلاد خوزستان و غیر آن مثل جرجان و نواحی آن بسبب خوردن پیاز و سیر متولد میشود لیکن در آنجا منبسط و فراخ میگردد و مثل قرحه بزرگ میشود و اکثر تولد او از اغذیه خشک غلیظ مولد سودا بود و کذا شیرینی بسیار خوردن و غذا نیک هضم نشدن و کثرت تعب خصوصا کسی را که معتاد او نبود و تحدث این مرض ست و هر قدر که ماده مولد آن در بدن تیز تر باشد درد شدید تر بود و حرکت او بیشتر باشد حتی که در اندک مدت بیرون آید و گاهی در یک بدن در چهل یا پنجاه موضع پیدا شود و با وجود این انسان بعلاج خلاص یابد و در ابدان رطب متخلخل استعمال کننده حمامات و اغذیه رطب و شراب کم افتد و چون صورت این رشته مثل رگ بود و اکثر در مدینه منوره متولد شود لهذا بعرق مدنی مسمی شده و ایضا در بلاد گرم و خشک مثل مصر و حبش و هند اکثر حادث شود و طبری گوید که عرق مدنی از آن می نامند که در بلده موصوفه هنگام بسیار خوردن مردم کراث نبطی را اکثر پیدا می گردد و لهذا اطبای آن بلاد باین اسم نامیده اند و اما در یونانی آنرا عرق حبلی گویند بسبب درازی او مثل حبل و چون اطبا دیدند که این عرق در مدینه اکثر متولد میشود اسم یونانی را گذاشته بعرق مدنی موسوم ساختند و گیلانی گوید بعید نیست که مراد از مدینه مدینه دیگر از شهرها باشد مثل مدینه معروف بمدینة الحکما از یرا که این مرض درین مدینه بسیار عارض میشود بخلاف مدینه منوره علاج فصد باسلیق و صافن از جانب مخالف کنند و بعد از نضج تنقیه سوداء مسهل آن نمایند و ماء الجبن دهند و در اول ظهور آبله صبر نیم درم بخورانند و روز دوم یکدرم و روز سوم یک نیم درم بدهند و آبله را نیز بصبر طلا سازند و هر گاه رشته ظهور نماید بر پاره اسرب که بوزن یکدرم باشد آنرا به پیچند و از گسستن رشته پرهیز نمایند و آب گرم بر آن ریزند و روغن نرگس و بنفشه بمالند و خاکستر نی سه درم مرداسنگ پنجدرم با موم و روغن آمیخته بمالند و اگر صابون قبرسی در روغن کنجد گداخته مثل مرهم ساخته ضماد کنند بغایت نافع ست و پوست انداخته مار در قند سیاه حب بسته خوردن مفید بود و اگر نقش پر طاوس در قلیان بکشند و یا در قند سیاه آمیخته بخورند ازاله رشته کند و اگر پر اسپ بقدر نخود در قند سیاه حب ساخته بخورند نیز سود دارد و اگر اندکی مغز جمال گوته با آب سائیده بر محل رشته نهند اگرچه سوزش بسیار آرد لیکن در یکبار دفع کند و هر گاه بگسلد باید که آن موضع را در طول بشگافند و بقیه را باشد

بیرون آیند و بعد از آن پنبهٔ کهنه در روغن زرد تر نموده دران موضع نهند تا بقیه آنرا بخورد و بعد از آن مرهم مدمل بکار برند و اگر خفیته سوده آرد ماش زردچوب سوده سرگین مرغ پیاز پخته مغز بادنجان پخته روغن چراغ همه را با هم نموده در ظرفی پخته نیمگرم بندند برای درمیکه بعد از گسیختن رشته حادث شود مجرب ست **ذکر بعض ادویه نافع عرق مدنی** **حب** که رشته را بغیر کلفت برمی آرد انگزد یکسیر شاهی قند سیاه کهنه چهار سیر شاهی از همه هفت حب بندند و هر روز یکی با سه توله روغن گاو بخورند **ایضاً** سهاگه بریان یکجزو قند سیاه شش جزو پخته هر روز بقدر نه ماشه بخورند **دوای مجرب بعض اطبا** مرداسنگ یکماشه سوده در چهار پنج توله روغن زرد آمیخته همراه کهچڑی بخورند در ابتدای مرض که نشر او آبله ظهور کند بدهند که همان روز زائل شود **دیگر** سهاگه نیم درم در روغن زرد حل کرده هر روز تا سه روز بخورند و غذا چرب باید خورد و گویند که هرگاه علامت خروج رشته معلوم شود کافور مرچ سیاه طلا کنند که بر نیاید و مادهٔ او تحلیل گردد **دیگر** حنا پاو سوده در روغن گاو آمیخته طلا کنند که همه یکبار برآمده زائل گردد و یا سرگین کبوتر و قند سیاه طلا کنند و یا از بیخ سعد و یا مقل و اشخار طلا نمایند **دیگر** برای دفع رشته صابون بلادر هر یک چهار دام روغن گاو نیم پاو اول بلادر را در روغن سوخته دور کنند پس صابون انداخته بپزند و حل کرده بدارند و بر پارچه مالیده بچسپانند و از آب محفوظ دارند و این دوا در ابتدای ظهور آبله نیز مفید و راقم پیاز را بریده عوض بلادر در روغن سوخته بدستور ساخته اکثر بعمل آورده خیلی مفید یافته **دیگر** افیون پیاز صابون روغن کنجد اول صابون و پیاز را ریزه ریزه کرده در روغن جوش دهند پس افیون حل کنند که مثل مرهم شود و بر دهن نارو و حوالی آن ضماد کنند و هنگام تیاری دوا بخار آن بموضع رشته بدهند پس ضماد کنند و بعضی صابون دو ٹانک و آب پیاز و روغن کنجد هر واحد یکتانک گرفته هر سه را در ظرف آهنی می پزند تا سخت شود پهن کرده همه بر نارو می بندند در چند روز دفع میکند **دیگر** ابرک سیاه یکتوله باریک کوفته در شیر آک یکتوله قرص بسته زخم را بشراب شسته بر بندند و بالایش برگ تنبول نهند و از صبح تا شام بسته دارند در چند بار تمام بیرون آید و اگر هرتال را در شیر برگ آک سائیده قرص ساخته بر موضع آبله بندند و بالایش برگ پان و یا برگ آک نهند نیز نافع بود **ضماد** نافع عرق مدنی رال یکدام صابون دو دام افیون ده ماشه باریک سائیده در روغن کنجد هشت دام پخته مخلوط سازند که مثل مرهم شود و بر برگ تنبول مالیده صبح و شام بندند **ایضاً** مجرب اسپغول تخم کنوچه مرداسنگ سوده در سرکه جوشانیده موضع را بروغن گل چرب کرده بر آن بندند **ایضاً** اسپغول تخم ریحان در آب لیمو سائیده ضماد کنند و در هر پاس تجدید آن نمایند و ضماد برگ ریحان نیز نافعست **ایضاً** که بغایت مفید و مجرب ست پنچال کمو بر صحرائی هشت جزو تنکار یکجزو هر دو را سائیده در بول آدمی پخته ضماد نمایند و سه روز بسته دارند بعده دوا را جدا کرده سر رشته با آهستگی بیرون کشند و باز ضماد نمایند اگر تمام برنیاید **طلا** برای رشته پیه بز یکنیم توله سیر یا خشک سه پوتهی باهم سائیده بر موضع جراحت صبح و شام نهند تا جراحت را زیاده واکرده تمام رشته را برآرد **اقوال حذاق** شیخ الرئیس میفرماید که محافظت از عرق مدنی در بلادیکه پیدا می شود از اغذیه که متولد میگردد به بضادت سبب دنمایند و آن باستفراغ خون ردی از فصد باسلیق یا صافن بحسب موضع و تنقیهٔ خون مثل شربت هر دو اهلیله و طبیخ افتیمون و شرب حب قوقایا خاصة و استعمال اطریفل مرتب از سنا و شاهتره و ترطیب بدن باغذیه مرطبه و استحمام و سائر تدبیر مرطب معلوم باشد و هرگاه اثر او ظاهر شود صواب آنست که تبرید عضو با ضمادهٔ مبردهٔ مرطبه مثل عصارات بارده معروفه بصندلین و کافور بعد تنقیهٔ بدن استعمال نمایند و ایضاً استظهار بچسپانیدن زلو بر موضع آن کنند و از اطلیه جیده طلا از صبر و صندل و کافور ست و یا مرو و نیز قطونا و شیر تازه آنپس اگر فائده نشود و آبله کردن آغاز نماید سیاست که آنرا منع کند و بگذارد و تخفیف الم دران کند اینکه صاحب او سه روز متصل هر روز یکدرم و نیم صبر بخورد و بران صبر طلا کند و یا بر دهن او رطوبت لزج صبر تر طلا نماید و همچنین در ابتدای آن که بخارج گردد و اگر ازین علاج متاثر نشود و بیرون آید صواب آنست که برای او چیزیکه بدان بر بندند بران با آهستگی اندک اندک پیچیده مهیا سازند تا بالکل خارج شود و بغیر انقطاع و بهتر آنها پارهٔ اسرب ست که بران بپیچند و بر ثقل او در جذب رشته اقتصار نمایند که با آهستگی منجذب شود و منقطع نگردد و در تسهیل خروج آن جهد کنند باین طور که در تسخیف و تخلخل عضو بنطول از آب گرم و لعابات مبرده و ادهان لینهٔ بارده و لطیف الحرارة و مانند آن مداومت نمایند تا خروج او سهل گردد و گاهی بدین آسان نگردد بلکه احتیاج بمثل تلطیخ بروغن نیمری بل زنبق بل بان افتد بران مرهم زفت استعمال کنند و اگر حدس واجب گردد که آنرا بشگافند و بالکل بیرون آرند و مانعی نباشد بشگافند و اخراج نمایند و از استعمال ادویهٔ حاده حذر کنند که آن گاهی بالکلیه مؤدی گردد و هرگاه براو اخراج او دمان و لاک بنمک اندک اندک کنند و از خلف با آهستگی بمالند و از مخرج او بلطف بکشند بالکل خارج شود و خصوصاً چون بعیتر از خلف او بشگافند و در آنجا زیرا و میل داخل نمایند و دفع کنند و او امت مسح کنند و آن بملح اندک اندک و با آهستگی بیرون آید و هرگاه این عمل بدان کنند بالکل خارج گردد پس اگر منقطع شود و پوشیده گردد و از قرحه فتق او چاره نباشد تا آنکه بار دیگر گرفته شود بعده با آهستگی بیرون آرند و معالجه موضع بعلاج

جراحات کنند **طبری** گوید که علاجش فصد مریض ست و استفراغ خون اندک و اخراج صفرا با دویه که مخرج صفرای صرف باشند مثل سقمونیا و افسنتین و شربت ورد و مکرر بعده لزوم مریض بماء الشعیر و حریره مرتب از نشاسته و شیر بز و اگر فصل ربیع باشد ماء الجبن بروغن بادام نوشند و غذا از بچهٔ ماکیان رطب و پاچهٔ بره سازند و بعد جمیع تدبیر او مسلک ترطیب و تعدیل حرارت سلوک نمایند و دائم بر عضو موم روغن که از روغن بنفشه ساخته و بران اندک زوفای رطب انداخته باشند بمالند و اگر در شهری باشند که هوای او گرم و خشک بود بسوی جایی که هوای او بارد رطب کثیر الرطوبت باشد نقل کنند و اگر فصل گرما بود مسکن او بپاشیدن آب و بادکش و فرش برگ بید خوش سازند و دام بشمیدن بنفشه نیلوفر نمایند و هرگاه مریض اراده پیچیدن رشته بیرون آمده نماید بر موضع روغن بمالد پس بآهستگی آنرا به پیچد و علامت خروج و انقضای او ظهور خارش در موضع ست و علامت ابتدای خروج او نیز خارش موضعست و فرق میان اول و دیگر آنست که خارش اول با الم بود و خارش دیگر باللذت باشد پس هرگاه رشته بگسلد بحیله با بحال طبیعی موضع آن دهن کشاده ماند لهذا اسفل صلب و بترشح ریم متصل که یا کاه او سرگین گنجشک ست پس اگر رشته در عضوی دیگر ظهور نماید این موضع به گردد و اگر منقضی گردد ایضاً بعد زمانی به شود و ملتحم گردد و مادامیکه دهن کشاده باشد و ریم که مذکور شد ترشح کند و رشته در عضو دیگر ظاهر نشود یقین کنند که درینجا بقیه آنست و جراحت ملتحم نشود تا آنکه طبیعت آن فضله را تحلیل نکند و یا رشته از موضع دیگر بیرون نیاید و اما چون منقضی گردد و موضع او بوضع (?) باقی ماند علاجش آنست که تراله یا برف آنرا انجا رند تا منبسط گردد و ازان خون بر آید پس ترک نمایند که آن خشک ریشه کند و به شود و همچنین انچه در ملک جرجان ظاهر میشود علاجش بعینه همین علاج ست و بهترین اشیا در معالجه نوشیدن ماء الجبن و ترطیب بدن با غذیه ست پس اگر در بدن امتلا ظاهر شود استفراغ او با شربه ضعیفه کنند و اولی آنست که از حقنهٔ لینه بروغن بسیار باشد **مجوسی** گوید که هرگاه علامات این مرض ظاهر شود و جائی از عضو آبله کند واجب ست که ابتدا به ترطیب بدن کنند با غذیه محموده و خوردن لحوم معتدل المزاج و دخول حمام و نطول آب گرم بر جای مرض و از خوردن بقول حریفه مثل پیاز و سیر و خردل و ترب و از تناول اغذیه غلیظه و حریفه مثل کوامیخ و ماهی شور و لحم نمک سود و خرما و مانند آن پرهیز نمایند و صاحب او صبر سقوطری هر روز یکدرم بخورد و بر موضع بصبر طلا نماید که این از حدوث او منع کند و اما چون ظاهر شود باید که نظر کنند اگر صاحب او التهاب و تپ یابد و طبیعت معتدل باشد ابتدا بفصد باسلیق از دست مقابل موضع مرض کنند و اگر طبیعت محتبس و تپ باشد اسهال بماء الفواکه نمایند و باوی اشیای سبر ده مرطبه مانند ماء الشعیر و غیره استعمال کنند و اگر در بدن تپ نباشد و حرارت در جای خروج رشته بود باید که صاحب او در انقوع صبر بآب کاسنی بدهند و چون خوب ظاهر گردد انچه ازان ظاهر شود آنرا بر قطعه سرب بر بندند و بران به پیچند و هر قدر که ازان بیرون آید بران بپیچند و اندک اندک بآهستگی بکشند تا منقطع نشود و همه بر آید و در بدن چیزی ازان باقی نماند و این ضماد کنند موم ربع رطل روغن کنجد یکرطل مرداسنگ خاکستر نی هر واحد سه درم بوره یکدرم موم را در روغن گداخته ادویه بران انداخته مرهم سازند و بر موضع طلا کنند و ایضاً باسیغول و روغن بنفشه ضماد کنند و اگر رشته بگسلد موضع را در طول بسوی ناحیه که ازان رشته آمده باشد بشگافند تا از همه ماده او که درانجا باشد خالی گردد و دران روغن زرد و پنبه کهنه نهند تا ما بقی آنرا بخورد و بعده با دویه منبت لحم علاج کنند **خجندی** گوید که بعد فصد هر صبح منضجات فضول غلیظه بنوشانند تا آنکه آثار نضج در قاروره ظاهر شود بعده تنقیه بمطبوخ افتیمون و حبوب و مطبوخات مخرج سودا کنند و اطریفل صغیر مخلوط ببسفایج (?) و شاهتره آنرا نافعست و هرگاه حادث شود در طبع قبض باشد بحقنهٔ لینه یا بمطبوخ فواکه و هلیلجات تلیین نمایند و غذا ماء الشعیر و ماش بمغز بادام دهند اگر با آن تپ باشد و الا گوشت طیور فاقد (?) و حلوا ان خورانند و از گسستن رشته احتیاط نمایند و غلامی را دیدم که از انقطاع رشته بعد چهار پنج سعوطی (?) بمرد و ضماد خاکستر نی و غیره که آن در ذیل علاج گذشت اعانت بر خروج رشته می نماید باقی همانست که در اقوال سابق مسطور شد **ابن نوح** گوید که انچه منع حدوث او کند انیست که حب اصطمخیقون یا قوقایا یا این معجون بخورند بگیرند هلیله و بلیله و آمله و زنجبیل و تربد و قنبیل هر واحد یکجزو کوفته بیخته با مثل آن فانید سرشته ده درم ازان بخورند و این معجون از خاصیتی ست در منع این مرض و ترک لحم و شراب البته کنند و از خوردن بقول و فواکه در بلادیکه عادت تولد این مرض دران باشد پرهیز باید کرد و چون التهاب آبله ابتدا کند صبر تا سه روز بخورانند و طلا کنند و چون رشته بر آید بر قطعه سرب یکدرم به پیچند بعده ضماد آرد گندم و زردی بیضه و روغن گل بر موضع نمایند **گیلانی** گوید که ردع و منع رشته از خروج بعد تکون ماده بوجهی از وجوه جائز نیست و اصل دران رعایت دو امر ست یکی تنقیه بدن از مواد ردیه که ازان این مرض پیدا میشود دوم تحصیل خون نیک طیب مزاج و اخلاط رطبه و رطوبات عذبه که دران حدت و لذع و حرافت و مانند آن نباشد و ماء الشعیر بعناب و آلو بخارا استعمال کنند اگر در طبیعت قبض باشد و الا ماء الشعیر ساده بادام و امثال آن بدهند و النش (?) عضو بروغنهای مرطب کنند و اهتمام به ترطیب طلای عضو با طلیه مرطبه و ریختن نطولات مرطب از حشائش مرطبه مزیل حدت اخلاط معذب آن

نمایند و معجون قنبیل در ابطال آن خاصیتی ست و مادهٔ آنرا در مدت ده روز مستاصل گرداند و نسخهٔ آن در قول ابن نوح گذشت و ضماد مجرب اینست که در سر کرتهم کوبیده
بپزند و موضع را بروغن گل مسح کرده بران نهند و چون برگ صبر را بکارد تراشیده بر موضع به بندند در هر وقت که باشد از اجود معالجات این مرض و علاج مجربست گویا که میان این مرض
و صبر منافعت و مقابله بحسب خاصیت ست و چون رشته بگسلد از ان اوجاع شدید و احوال هائله از ان بمریض خوف باشد حادث شود لهذا اشارت کرده اند که عضو را
که دران رشته برآید در آب گرم غرق کنند تا بحرارت آب بیرون آید بعده بانگشت اندک اندک دفع کنند و در طبیعت رقت جذب ست بهر وجه که خواهند استعمال کنند و مرهمی
که از حلتیت الفار بسازند و آنکه از سنبل مرتب کنند درین مرض نیکوست و ایضاً بگیرند اشق و پیاز نرگس و بیخ نی و سایید بعسل سرشته بران موضع ضماد کنند و این ادویه اگر مفرد بعسل نهند
نیز نفع بخشد و بعد شگافت والمرهم رسل بعده مرهم جدوار تالیف مع استعمال کنند خضر گوید که استفراغ ماده نمایند اگر سوداوی باشد بمثل شربت شاهتره مدبر بایوند و هلیلهٔ سیاه
و حجر ارمنی و اگر از بلغم شود بود باغاریقون و هلیلهٔ کابلی آمیزند و اغذیهٔ مرطبه مثل ماکیان فربه و شوربا های چرب و حریره جو تخم خیار و مغز تخم کدو دهند میر عوض میگوید
که درین زمان بطور اطبای هند چنان رواج یافته که اول روغن زرد بر تمام ورم رشته همی مالند بعد از ان برگ عشر ببستانند و روغن بران مالیده گرم نمایند و بر تمام ورم
تکمید کنند بعده شهدینی که دوای هندی ست معروف باریک سوده با بول آدمی سرشته قرص سازند و بر سوراخ نهاده بر بندند از بیخ بیرون می آورد و اگر عوض دوای مذکور
آرد ماش هندی یا موتهه چهار دام انگز دیکنا نک دراند کی آب سرشته قرص ساخته به بندند بعد مالش روغن و تکمید بدستور هم نافع بود **مصنف اقتباس** گوید که او
فصد صافن و یا باسلیق از جانب دیگر کنند و تنقیه بمسهلات بلغم و سودا بکرات و مرات فرمایند حمام معتدل متواتر استعمال نمایند و نقوع صبر بآب کاسنی سبز سه روز
و یا هفت روز بدهند که قلع این علت میکند و وزن صبر روز اول نیم درم و روز دوم یکدرم و روز سوم یکنیم درم و روز چهارم دو درم باید و اسود پنجم نیم درم هر روز بکار هند
و همچنین تا هفت روز دهند و شب خیسانیده صبح باشکر بدهند و هرگاه رشته گسسته شود و عضو ورم کند آنعضو را در آب شور یا در آبیکه شب یمانی و نمک طعام و تنکار
دران جوشانیده باشند بدارند و باضمده و اطلیه الکده و نطولات جاذبه منضجه مدد نمایند تا باز بزودی پدید آید و انجا را بنشتر شکافته تمامه بر آرند و بر هم الحاز و غیره
مندمل سازند و خوردن اطریفل قنبیل علونیخان که قاتل دیدان است و این اطریفل هامان منع از حدوث آن میکند و در دفع این مرض عظیم الاثر ست **صفت**
اطریفل هامان بگیرند پوست هلیلهٔ کابلی بست درم پوست بلیله آمله افتیمون هر یک ده درم برنگ کابلی پانزده درم زنجبیل شیطرج هندی سعد کوفی زوفا قسط تلخ
هر یک سه درم سانج هندی دو درم بسفایج اسطوخودوس هر یک هفت درم غاریقون پنج درم مصطگی انیسون قرنفل خیربوا کندر جوزبوا هر یک دو درم فلفل دار فلفل
نارمشک حاشا هر یک چهار درم عسل سه یا چهار وزن ادویه شربتی از سه تا چهار درم **مولف جوامع** گوید که علاج آن بطریق عموم آنست که اهل و سکنه بلدیکه دران
این مرض عام باشد و خصوص معتادین بدین مرض در فصل بهار البته تنقیه بدن نمایند از فصد و مسهلات صفرا و بلغم مانند حبوب سقمونیا و صبر و قوقایا و نقوع صبر و مطبوخ
افتیمون و یا بلیلجات و سنا با مغز فلوس خیارشنبر و شیرخشت و یا شربت ورد مکرر و یا ترنجبین و روغن بادام و دوا السترید و حب عصارهٔ ریوند و مانند آن امثال اینها
بعد از منضجات و بعد از تنقیه استعمال کنند اطریفلات چند روز مانند اطریفل سنائی و افتیمونی قنبیلی و معجون قنبیل که قامع مادهٔ آنست و کثرت استحمام نمایند و دوی
مزاج را تصفیهٔ خون و فصد و حجامت و اخراج خون بقدر ضرورت و قوت و بعد از ان اشیای معدله مزاج خون از اشربه و ادویهٔ مناسبه بیاشامند و اغذیهٔ لطیفه مولد
خون صاف لطیف خورند و اجتناب از اغذیه و اشیای مولد آن مثل پنیر خشک شور و گندنا و تره تیزک و گوشت گاو و مرغ پیر و نر پیر و پرخوری بتخمه و آشامیدن آبهای
غلیظ راکد نمایند و بعد از ظهور رشته قدری پیاز را کوبیده آب آنرا بران بفشارند و آهسته آهسته آنرا بکشند تا برآید و نگسلد و آب پیاز بران میفشرده باشند اگر تمام
آن بیکدفعه برآید بهتر بزودی دهن آن زخم را بند نمایند که هوا یا آب داخل آن نگردد و اگر قدری برآید و باقی بآسانی بر نیاید آنرا بحال خود بگذارند و بران آب پیاز بفشارند
و قطعهٔ پیاز را بران گذاشته انچه برآمده آنرا بچوب یا میل سرب پیچیده بعصابه بر بندند و بعد از زمانی گشاده بران آب پیاز بفشارند و بملایمت آنرا بکشند تا برآید و اگر باز تمام
بآسانی بر نیاید بدستور بران آب پیاز افشرده و قطعهٔ پیاز گذاشته به بندند و بعد زمانی بدستور بکشند و همچنین بعمل آرند تا تمام آن برآید و اگر رشته بگسلد و ورم کند و درد
شدت نماید و از ان تپ بهم رسد و مریض بی قرار باشد این ضماد کنند نسخهٔ آن همانست که دران روغن چراغ یعنی روغن بزرکتان و شیشه و غیره است و در ذیل
علاج مسطور شد بر پارچه مالیده بر ورم گذارند و هر روز تبدیل نمایند سه چهار روز پخته گردد پس اگر خود بخود منفجر نگردد نشتر زنند و بملایمت بفشارند که چرک آن

برآید پس فتیله بصابون آلوده ویا برگ نیم سوده بر دهن آن گذارند تا بند نگردد و بران آن ضماد را گذارند تا باقی نیز پخته شود و همه چرک آن برآید بعده آنرا بمرهم مناسب ملتیم سازند **طریق استعمال منضجات و مسهلات** درین مرض اگر ماده صفراوی باشد گاوزبان شاهتره بسفایج اسطوخودوس بادرنجبویه گل بنفشه گل نیلوفر افتیمون صره بسته هر یک دو مثقال آلو بخارا آلو سیاه انجیر زرد مشمش اصفهانی سپستان هر یک ده دانه مویز منقی بست دانه تمر هندی زرشک هر واحد دو مثقال ادویه را سوای افتیمون شب در آب دو رطل خیسانیده صبح بجوشانند تا آنکه سوم حصه آب بماند پس صرهٔ افتیمون را انداخته یکدو جوش دیگر داده فرود آرند و افتیمون را بمالند و افشره دور کنند پس صاف نموده سکنجبین افتیمونی پانزده مثقال داخل کرده بیاشامند و در روز دوم تخم خربزه تخم خیارین هر سه نیمکوفته هر یک دو مثقال در طبیخ و ترنجبین ده مثقال بعد طبیخ اضافه کنند و در روز سوم بیخ کاسنی بیخ بادیان اصل السوس عنب الثعلب پرسیاوشان هر یک دو مثقال و فلوس خیارشنبر پانزده مثقال روغن بادام یک مثقال داخل کرده بیاشامند و شب حب سقمونیا یا صبر یا قوقایا و یا حب عصاره ریوند هر کدام که مناسب دانند بخورانند صبح روز چهارم این مسهل کامل جامع بدهند قنطوریون دقیق تخم کاسنی گل سرخ هر یک دو مثقال سنای مکی چهار مثقال عود صلیب دو درم عناب ده دانه پوست هلیله کابلی هلیله سیاه هر یک دو مثقال مع ادویه منضج روز اول سوای آلو و انجیر و مویز و مشمش اصفهانی و تمر هندی و زرشک و مع ادویه روز دوم و سوم لیکن وزن افتیمون چهار مثقال و سپستان بست دانه کنند و در سه رطل آب شب ترکرده صبح بدستور بجوشانند و صاف کرده شیرخشت گلقند هر یک ده مثقال بر اجزای مسهل سابق افزوده و سکنجبین دور کرده ریوند چینی یکدرم سوده بران پاشیده نیمگرم بنوشند و در روز پنجم یک عدد هلیله مربی بگلاب شسته یکدانگ حجر ارمنی مغسول آمیخته بخورند و بالایش شربت گاوزبان ده مثقال در عرق بیدمشک و گلاب هر یک ده مثقال حل کرده بیاشامند و در روز ششم منضج روز اول و در روز هفتم نسخهٔ روز دوم و در روز هشتم منضج روز سوم و شب نهم حبوب مذکوره و صبح آن مسهل روز چهارم بیاشامند و در امزجه حاره اسطوخودوس و قنطوریون و بادرنجبویه داخل نکنند و در کاهیدن و افزودن اوزان ادویه منضج و مسهل بحسب مزاج و سن مریض موقوف برای طبیب است **و اگر** ماده بلغمیت داشته باشد روز اول منضج از گاوزبان و بادرنجبویه بسفایج قنطوریون دقیق زوفای خشک عنب الثعلب پرسیاوشان ا... وس افسنتین هر یک دو مثقال انجیر زرد هفت دانه مویز منقی بست عدد جوشانیده صاف کرده ترنجبین گلقند هر یک پانزده مثقال حل کرده صاف نموده بنوشند و روز دوم پوست بیخ کاسنی و بیخ بادیان ... بیخ کبر اصل السوس هر یک دو مثقال بیفزایند روز سوم فلوس خیارشنبر پانزده مثقال روغن بادام یک مثقال زیاده کنند شب چهارم ایارج فیقرا یکدرم پوست هلیله کابلی تربد سفید هر یک دو دانگ ... شحم حنظل مقل ازرق کتیرا هر یک یکدانگ سوده بروغن بادام چرب کرده حب ساخته بورق طلا سه عدد پیچیده وقت خواب فرو برند و عقب آن آب نیمگرم بنوشند و یا ایارج فیقرا غاریقون ... ریوند چینی تربد سفید هر یک نیم درم شحم حنظل نیم دانگ سقمونیای مشوی یک نیم دانگ حجر ارمنی مغسول و یا حجر لاجورد نیم درم مصطکی مقل ازرق کتیرا املاح هندی هر یک دو نخود بادو مثقال ... بنفشه سرشته سحر بخورند و بالایش و صبح ادویه روز اول و دوم و سوم سوای زوفا و عنب الثعلب و پرسیاوشان و اسطوخودوس و افسنتین و انجیر و بیخ کاسنی و ایرسا گرفته پوست هلیله کابلی ... کرفس گل سرخ هر یک دو مثقال سنای مکی چهار مثقال شیرخشت پانزده مثقال داخل کرده تربد سفید موصوف دو مثقال بران پاشیده بنوشند و در روز پنجم هلیله مربی یک عدد مصطکی سوده نیم مثقال آمیخته بخورند بعد آن نبات سفید پنج مثقال گلاب عرق بادرنجبویه هر یک ده مثقال شربت نموده بنوشند و در روز ششم نسخهٔ روز اول و در روز هفتم نسخهٔ روز سوم و شب هشتم ایارج لوغاذیا چهار مثقال حب ساخته فرو برند و بالایش آب نیمگرم بنوشند و در روز هشتم نسخهٔ روز چهارم بنوشند و غذا درین ایام میان روز نخوداب گوشت مرغ جوان یا دراج یا کبک و شب پلاو از یکی ازین گوشتها و در روز نهم نسخهٔ روز پنجم بنوشند بعده پنج شش روز دیگر هلیله مربی و مصطکی با شربت اسطوخودوس پنج مثقال و عرقیات مذکوره و تخم فرنجمشک یک مثقال بخورند **و اگر** ماده سوداویت داشته باشد روز اول گاوزبان شاهتره بسفایج بادرنجبویه عنب الثعلب پرسیاوشان اصل السوس مشمش گل بنفشه گل نیلوفر هر یک دو مثقال عناب انجیر زرد هر یک ده دانه جوشانیده صاف نموده ترنجبین سکنجبین افتیمونی هر یک پانزده مثقال حل کرده باز صاف کرده نیمگرم بنوشند و در روز دوم و سوم تخم خیارین تخم خربزه پوست بیخ کاسنی پوست بیخ بادیان بیخ کشوث افتیمون در صره بسته هر یک دو مثقال اضافه نمایند و شب چهارم حب لاجورد یک مثقال سوده بروغن بادام چرب نموده و معجون نجاح دو مثقال سرشته حب ساخته بورق نقره پیچیده وقت خواب فرو برند و عقب آن آب نیمگرم بنوشند و صبح پوست هلیله زرد پوست هلیله کابلی هلیله سیاه گل سرخ هر یک دو مثقال سنای مکی چهار مثقال مشمش اصفهانی دوازده دانه مویز منقی بست عدد فلوس خیارشنبر پانزده مثقال شیرخشت دو مثقال روغن بادام دو مثقال عوض پرسیاوشان و بیخ کشوث در نسخهٔ روز اول و دوم و سوم افزوده مسهل دهند و روز پنجم هلیله مربی یکعدد بگلاب شسته لاجورد مغسول یکدانگ آمیخته و رق طلا

دو عدد بران بپیده بخورند بعد آن تخم بالنگو یک مثقال شربت گاوزبان پنج مثقال گلاب ده مثقال بنوشند و روز ششم دوای روز اول و روز هفتم نسخه روز دوم بعمل آرند و شب
هشتم دوای شب چهارم و روز هشتم دوای روز چهارم بنوشند و درین ایام وقت ظهر شوربای قیمه یا نخوداب گوشت مرغ جوان بخورند و شب پلاو و قلیه چلاو و بعد این چهار روز
مداومت بخوردن هلیله مربی بگلاب شسته و شربت از نبات و گلاب و عرق گاوزبان و عرق بیدمشک هر یک پنج مثقال تخم شربتی یک مثقال پاشیده باید کرد و اگر صاحب
این مرض را اوجاع مفاصل باشد در منضجات و مسهلات آن سورنجان داخل نمایند و اگر زن بود و ادرار طمث منظور باشد در سوداوی تخم کشوث و سکدانه و مشکطرامشیع
و در بلغمی حلبه و خسک دانه و مشکطرامشیع و کمافیطوس و کمازریوس و اگر صفراوی باشد تخم خیارین تخم خربزه تخم کاسنی تخم کشوث و مانند اینها در منضجات و مسهلات آن
اضافه کنند و اگر اندک ماده باقی مانده باشد چند روز بعد فراغ از مسهل مداومت باطریفلات مذکوره و معجون قلنبیل نمایند

سعفه

و آن بقول شیخ از جمله بثور قرحیه است که اول به بثور ستحکه خفیه متفرقه در چند مواضع آغاز کند و بعد آن بقروحی که بران خشکریشه بود متقرح و ریش گردد و مائل بسرخی باشد
و بر سر کودکان بسیار حادث شود و آنرا بهندی گنج نامند و صاحب اوراگنجه و بعد بلوغ زائل گردد و گاهی بر رو و گاهی در سائر بدن افتد و آن دو نوع ست یکی رطب که از ان زرد آب
سیلان کند و آنرا شیرنجیه و سعفه رطبه نامند و دوم یابس و این نوع بغایت خشک باشد و پوستهای تنک سفید از ان جدا شود و بقوبا نیست یا به ابتدا کند و بسیار باشد
که در سر با ثور ان کند بسرعت و در دیگر باز زائل شود و سبب سعفه رطوبت ردیه حاده اکاله است که با خون آمیزد و ایضا اخلاط غلیظه ردیه پس فضلهٔ آن زیر جلد محتبس شود
و ورم و بثور پیدا کند و رقیق از ان منتشر گردد و سبب حدت و تاکل خویش جلد را ریش و فاسد کند و از ان زرد اب لذاع سیلان نماید و سبب نوع یابس آن خلط سوداوی ست
بسیار که رطوبت حریفه بادی آمیزد پس بسوی جلد مندفع گردد و آنرا فاسد کند و بخورد و قشور از ان جدا گردد صاحب کامل گوید که سعفه قروحی ست که در سر حادث شود
و آنرا خشکریشه بود و آن انواع ست نوعی را از ان شهدی گویند و حدوث او از بلغم شوره ... منش آنست که او قروح بود بادی در جلد سر سوراخهای باریک شود
و در سوراخهای او رطوبت شبیه بشهد بود و نوعی از آنست که آنرا تینی نامند ... قروح مستدیره صلب ست که بالای آن سرخی باشد و در جوف او چیزی مانند تخم انجیر بود و نوعی
است که آنرا اجو خوانند و آن نیز قروح مستدیره صلب بود ... سوراخهای باریک بود الا سوراخهای این کمتر از سوراخهای سعفه شهدیه باشد و از ان رطوبت مانند آب
گوشت بیرون آید و نوعی دیگر از ان بثور ... قروح ست که در شکل بسر پستان مشابه باشد و از ان رطوبت شبیه بمائیت خون بر آید و نوعی از ان یابس سفید رنگ شبیه
بشوره است که از ان پوست ... جدا شود و ابن الیاس گوید که حدوث سعفه شیرنجی از فضلات عفنه و رطوبات فاسده بود و این اکثر بصبیان حادث شود خصوصا
صبیان ... جهت کثرت رطوبت ابدان و کثرت صعود بخارات و ضعف اعضای ایشان و نوع سعفه شهدی نسبت اشعار را فاسد کند و نوعی دیگر از سعفه ست که بقروس الابر
معروف ست و در مسام و در بیخ موها حادث شود و از ان رطوبت مانند آب گوشت سائل گردد و بقول طبری ماده مولد این فضول غلیظ مع کیفیت حاره حریفه بود و نوعی
دیگر که آنرا سعفه حمرا نامند و در جلد سر حادث شود خاصةً و هرگاه موی سر تر اشند جلد سر سرخ خالص الحمرة ظاهر شود و باشد که رنگ او بسیاهی مائل بود و صاحب او را حس
دست و وجع در یابد و جالینوس ذکر کرده که اگر این قرحه کند صاحب او از ان شفا نیابد و اگر متقرح نگردد و بعلاج موافق معالجه نماید صحت یابد و گاهی با آن خارش هم بود
و گاهی از ان پوست باریک جدا شود و خجندی گوید که ملوهٔ سعفه معروف بروس بر صفراوی حاد بود و صنفی دیگر از سعفه ست که آنرا سعفه سودا گویند و آن مائل بسیاهی
باشد و جرجانی و ایلاقی مینویسند که سعفه و شیرینیه یعنی شیرنجی بثرها بود که بر سطح بدن بر آید و در گوشت غائر نباشد لیکن بعضی فراخ شود و درد و خارش و سوزش کمتر بود
و سعفه بیشتر بر جلد سر بر آید و شیرینیه بر سر و روی و دیگر اعضا بر آید و سوزش شیرینیه زیاده از سوزش سعفه و سائل تر از سعفه بود و آنچه از سعفه بر آید ریمی بود غلیظ و لزج که قوام
او چون قوام انگبین بود و باشد که رقیق تر بود و باشد که خشک بود و هیچ از وی سیلان نکند و باشد که شوره بر آید همچون نمک و آنچه از شیرینیه سائل گردد رقیق بود و انطاکی گوید
که سعفه قروحی ست در اعضای راس و از فساد خلط پیدا شود و بادی بوضع فاسد گردد و گاهی بادی ورم باشد و علامات او آنست که اگر بسبب یکی از دو خلط رطب یعنی خون
یا بلغم باشد سعفه رطب باشد پس اگر از بلغم بود مواد او بسفیدی مائل باشد و الا اگر از خون بود بسرخی زند و آنچه بسبب یکی از دو خلط یابس یعنی صفرا یا سودا باشد علامتش
تقشف و یبس و تیرگی سوداوی ست و زردی صفراوی و خروج پوست مثل سبوس از سر و گاهی با صفراوی رطوبت مراری بود و در حال صغر سن بسبب رطوبت بسیار اقتضا

ـــــــ
حاشیه: له روس الابر یعنی سرهای سوزن چون درین نوع سوراخهای آن موضع بسیار است که مسام آن زیر موها ایستاده شوند و در جهت گردند گویا سوزن ست از آن لهذا سعفه این اسم شد ... منه غفرله

واین مرض راسخ وقراح نامند وبصحت هنگام بلوغ مفارقت کند وگاهی بمنابت مو دائم فاسد شود پس بگرد وه مو نروید وبعضی ازان شهدیه باشد و در جلد سر سوراخ مثل سوراخهای
قرص شهد گردد وبعضی ازان مشابه انجیر در تشقیق وتبثر آن بود وبعضی ازان آنست که بادی جلد بسیار سرخ گردد و خون سیلان کند بزوال او موی بسبب سنان وبلدان
وفصول بسیار مختلف بود و آنچه گفتیم بدان عود میکند و میر بهاء الدین مینویسد که قرع که آنرا کچلی و کلی گویند نوعی از سعفه بود و بسیار باشد که پوست را بخورد و مسام را بر بندد
و هیچو محل داغ نماید چنانچه بعضی کلان را واقع میشود و قسم دیگر سعفه متقرح بود و آنرا شهدیه گویند و این بر روی و دیگر اندامها بیشتر ازان افتد که بر سر و باشد که پوست را
بخورد و مادهٔ این علت دم خلط مخلوط از صفرا و بلغم شور و طبری گوید که فرق میان شهدیه و سعفهٔ رطبه آنست که بالای سعفهٔ رطبه پوست باریک رطب نماید و زیر او ریم بود و آن
قطعهٔ متصل باشد حتی که گاهی در رقعهٔ سر بمقدار چهار انگشت یکقطعه بود و شهدیه مکشوف باشد و در سوراخهای او صدید واقف نماید مثل وقوف عسل در شهده و غیر ملتزق
بالزاق قطعهٔ واحد بود و سوراخها کشاده باشد بخلاف سعفه و از این مرض نوعیست معروف بعجر و آن شبیه بدمامیل و خراجات ست که در جلد سر ظاهر شود و سخت باشد
و ریم نکند و مثل غدد باقی ماند بعده منحل و متلاشی گردد و از مواضع دیگر ظاهر شود و جالینوس گفته که اکثر دیده ام که این علت باولاد صیادان ماهی حادث میشود و باین قول
ایما کرده بسوی آنکه این علت از بخارات غلیظهٔ لزجهٔ تخمیه میباشد **علاج** اگر طفل شیرخواره باشد تنقیهٔ مرضعه کنند بفصد سر رو و اسهال و از طفل نیز خون بگیرند بحجامت
و چسپانیدن زلو و در مریض جوان تنقیهٔ او بفصد و مسهل حسب غلبهٔ خلط نمایند و بر اغذیهٔ تفهه مثل قلیه کدو و اسفاناخ و زردهٔ تخم مرغ اقتصار ورزند و بعد تنقیه و اصلاح خون
باطلیه سعفه طلا نمایند مثلا زرد چوب مغز بادام تلخ گلنار راتنج کاغذ سوخته مازو برگ مورد بیخ سوسن اقاقیا قنبیل جمله یا هر چه ازینها بهم رسد باریک ساخته بسرکه و روغن گل
آمیخته طلا کنند و در سعفهٔ یابسه تنقیهٔ خلط سوداوی نمایند و ترطیب مزاج باغذیهٔ مرطبه و حمام و غیر آن از تدابیر مرطبه که در امراض سوداوی مسطور ست بعد ازان آب گرم
و لعابات مثل لعاب تخم خطمی و بنفشه و تخم کنوچه و تخم کتان بر سعفه ریزند و قیروطی و شحوم و روغنهای بارد بمالند و همان روغنها در بینی چکانند و اگر سعفه غلیظ صلب باشد با آهن
بخراشند تا خون آلوده گردد پس سرکه و نمک و آب صابون بمالند و یا بر آن زلو چسپانند بعده بدوای سعفه که قوی التخفیف باشد مثل مرهم احمر طلا کنند **بیان ادویهٔ
مفردهٔ نافع سعفه** اگر مریض در حمام غسل دهند و مکان سعفه را بمنشفهٔ موی سر و سر بشویند تا آنکه پاک گردد و خشکریشه جدا شود و سر را بمنشفه خوب خشک کرده بروغن
گل چرب نمایند و برگ سوسن کوفته بیخته بران پاشیده بچسپانند و لباس پوشانیده از حمام بیرون آرند و همچنین سه یا چهار مرتبه بعمل آرند مریض صحت یابد و مجرب سویدی ست
و اگر خاکستر بردی سوخته نزد خروج از حمام و بعد چرب کردن بروغن گل بر سعفه کبوس نمایند نیز مجرب ست و اگر در جائیکه سعفه باشد رگی بزرگ تفحص نمایند و فصد او کرده
خونی که ازان خارج شود بر سعفه طلا نمایند بالخاصیت مجرب نوشته و کذا ریوند مثل غبار سوده بسرکه طلا کردن مجرب ست و سکه خوردن و طلا کردن سعفهٔ یابس را مجرب
ممدوح الیه ست و ضماد حنای قریش بر سعفه مجرب نوشته و کذا ضماد ایرسا و اگر کلنار بروغن کنجد در شیشه انداخته تا چهل روز در آفتاب بیاویزند و مثل روغن گل بسازند و
سعفه را اکثر بدان چرب نمایند بالخاصیت مجرب ست و طلای روغن گل شفتالو و موم زرد و کذا طلای خرزهٔ بقر با آب و کذا استخوان فیل سوخته و کذا آب ترشی ترنج بعسل
آمیخته تکرار نیز از مجربات اوست و ضماد بول انسان بزیت یا بخاکستر چوب انگور و کذا سرگین کبوتر با آردجو و کذا قسط هندی سوده با آب یا بعسل و کذا غری السمک بسرکه
حل کرده و کذا اکرد یاو یا قرنا ناسوده بسرکه سرشته و کذا دهنج بسرکه سوده و کذا مغز تخم بید انجیر و حب بلسان و زرنیخ زرد جدا جدا سوده مساوی بعسل سرشته و کذا حلبه کوفته
بعسل پخته و کذا آرد حلبه و بورق و آب چقندر و کذا ترمس تلخ بسرکه و عسل و کذا سفیداب بروغن گل و کذا خزف تنور بسرکه و کذا سکبینج بسرکه و کذا افیون و نمک بزاق
سرشته ضماد کردن و بعد سه چهار ساعت با آب سرد شستن و کذا تخم شفتالو سوده و کذا خون روباه و نمک و خرزهٔ بقر و کذا آب کرفس و آب بادیان و زرنیخ زرد و کذا سرگین سوخته بسرکه
هر واحد نافع سعفه است و اگر مریض در حمام غسل کند و خشکریشه از سعفه بشوید و هنگام بیرون آمدن از حمام سعفه را بروغن گل چرب کرده بران قنبیل طائفی خشک بچسپانند
و پارچه پوشیده از حمام برآید و سه مرتبه این فعل کند سودمند بود و همچنین کبوس کاغذ سوخته بزیت و یا بسرگین فیل سوخته و کذا دهن بروغن زنبق و کبوس سم خر سوخته و عسل
سعفه بطبیخ کبیکج بمرات و کذا با آب کبرتی و اکل و ضماد حب الصنوبر کبار و طلاء سعوطرته و فندورحنائی که تمام شب بدان خضاب کرده خشک نموده ساییده باشند و شرب و طلای
ورس و کذا سکنجبین با آب تمام و تعلیق علق بر صاحب سعفه و اختلاط زمرد مثل غبار سوده با دویهٔ سعفه نیز مفید ست و بقول اطبای هند گل تنباکو سوده و یا پوست ته کفش
کهنه سوخته بروغن سرشف آمیخته و یا برگ ارند نرم کوفته بقدری نمک ساییده و یا گوکر چیزی سرخ ست ساییده با بسنوا آمیخته و یا خردل نصف بریان و نصف خام ساییده

بروغن سرشف آمیخته و یا سم اسپ سوخته بروغن کنجد آمیخته و یا تر بکاین همگونه در روغن سرشف سوخته و یا برگ فراش سائیده قرص بسته در روغن تلخ سوخته صاف کرده
و یا کلونجی بسرکه و یا بیخ چقندر خام سوده و یا سرگین بز سوخته بر سعفه طلا کردن هر واحد نافع ست **ذکر بعض ادویه مرکبه معمول در اقسام سعفه**
و دوا انگیکه جهت سعفه اطفال مجرب ست نیله تهوتها یکماشه دوده خانه کسی که نخود بریان میکند دو دام در روغن سرسون بریان نمایند پس بچمچه آهنی خوب بسایند و بر سر طلا نمایند اولا
اندکی سوزش میکند بعد ساعتی ساکن شود و اگر آمله سوخته نیم پاؤ کوکنار سوخته ربع پاؤ حنا کمیله هر واحد دو دام سهاگه بریان خاکستر گلمن هر واحد نیم دام زیاده کنند و وزن توتیا دوده
هر یک نیم دام کنند و در روغن مذکور حل کرده بکار برند مفیدتر باشد **روغن اوراق** که نافع سعفه ست و مجرب برگ یاسمین برگ نیب برگ فراش برگ بسکهپره برگ بیدانجیر
برگ بکاین هر واحد دو دام سائیده قرص نموده در پاؤ آثار روغن کنجد بسوزند که سیاه شود صاف کرده کمیله مرداسنگ برگ حنا سهاگه بریان زردچوب سوخته کات سفید بابچی
سوخته آمله سوخته **فلفل گرد** سوخته هر واحد دو درم نیله تهوتها نیم درم سائیده در روغن انداخته بچوب نیب حل نمایند و بعد تراشیدن موی سر بمالند **ضماد**
مفید سعفه و مجرب **ضمادی خشک** کمیله چونه بری هر یک یکدام نیله تهوتها نیم دام کته ششدام کوفته بیخته بروغن سرشف آمیخته بمالند و ساعتی در آفتاب نشینند و اگر آرد نخود دشتی
و اندکی نیله تهوتها سوخته باریک ساخته در جغرات ترش آمیخته کف مال کنند تا مانند خمیر شود پس موی سر تراشیده بمالند و بعد یکپاس بشویند نیز نافع ست **ایضا** هلدی
سوخته آمله سوخته برگ حنا هر یک دو توله سهاگه بریان کمیله مرداسنگ فلفل سوخته هر واحد یکتوله نیله تهوتها یکنیم ماشه کوفته بیخته بروغن تلخ آمیخته بعد حلق سر مالیده باشند
مجرب ست **ایضا** که در سعفه رطب و یابس و جرب مجرب گوگرد سیماب توتیای سبز هر یک سه ماشه گل سوخته تهوتها یکنیم توله کهرل کنند که سیاه شود در روغن تلخ آمیخته
بمالند بعد یکساعت سرگین گاومیش مالند و بعد خشک شدن مالیده دور کنند و آب سر بشویند سه بار کافی ست **ایضا** برگ حنا چهار توله بابچی مرداسنگ کمیله کته
سهاگه هر یک دو توله نیله تهوتها سه ماشه کوفته بیخته با روغن تلخ آمیخته بکار برند **ضماد** که سعفه یابس قوبا را مجرب ست مغز تخم کدو ده جزو توتیای مغسول دو جزو مشک
هفت جزو بشیر تازه ضماد کنند که ورم را زائل کند تضمید با سرکه بهی دیل ست **طلای سعفه** که همواره معمول ست آمله سوخته نیله تهوتها سوخته مرچ سیاه سوخته
پوست بیخ خاش سوخته مرداسنگ بریان همه را باریک سائیده در روغن زرد که لیصد و یکمرتبه از آب شسته باشند آمیخته طلا کنند **طلای هندی** که جهت هر قسم سعفه
و شوره سر اطفال مجرب ست کمیله گیرو کات توتیای سبز شوره قلمی هر یک یکجزو مرداسنگ فلفل گرد هر یک سه جزو برگ حنا چهار جزو سائیده بروغن تلخ داغ کرده آمیخته بعد حلق
سر بمالند **ایضا** که برای سعفه رطبه شدید العفونت کثیر الصدید بی نظیر ست نیله تهوتها برشته فلفل سیاه سوخته هر یک نیم توله عدس بدست سوخته آمله پوست انار
کوکنار کمیله سوخته هر یک یکتوله سائیده در روغن سرشف آمیخته طلا نمایند **ایضا** تنبیل تنکار زردچوب بابچی در روغن تلخ دو پاس کهرل کرده بکار برند **مرهم سعفه**
که قروح سر را از مجربات ست کمیله حنا مرداسنگ زرد سبز پوست انار زردچوب جمله برابر باریک ساخته موم را در روغن گل گداخته بسرشند و سرکه انگوری قدری اضافه کرده
بر هم زنند و موی سر تراشیده بمالند و اگر روغن گل نباشد روغن کنجد و گلاب داخل کنند **نوع دیگر** که در جمیع انواع سعفه مجرب ست کافور ریاحی شش سرخ زردچوبه
گل سرخ اقاقیای مغسول هر یک یکدرم گلنار کاغذ سوخته هر یک دو درم سفیداب سه درم موم زرد هفت درم روغن گل بیست درم بدستور مرهم سازند **اقوال اکابر**
ابو سهل گوید که سعفه سر اگر در بدنی باشد که خون بران غالب بود باید که معالجه بفصد قیفال کنند بعده حجامت بر یکی از دو صدغ نمایند اگر فصد کفایت نکند فصد رگ پیشانی
کشایند و اگر در بدن غلبه یکی از اخلاط دیگر باشد تنقیه بدن بدوائی که مسهل آن خلط نمایند و اگر در بدن امتلا نباشد و مرض ضعیف بود ورای از تنقیه بدن استغنا باشد با طلیه
از ادویه مقطع و ملطف و محلل و معذلک بلا لذع کفایت باشد و این غرض حاصل شود هرگاه ادویه محلله ملطفه را بروغن و سرکه مخلوط سازند **صدقت** دوا را القرطاس نافع
سعفه قوبا سرامرجب سوخته مغسول انزروت کاغذ سوخته هر واحد ده جزو گوگرد غیر سوخته یکجزو بسرکه سائیده طلا کنند **دیگر** گوگرد خاکستر کرده شحم حنظل بسرکه تند سائیده
طلا نمایند **دیگر** صمغ صنوبر گلنار مساوی بسرکه و روغن گل سرشته طلا کنند **دیگر** خاکستر چوب انگور زراوند مدحرج گلنار مازو را تنیخ در سرکه و روغن مورد بسایند و طلا نمایند
دیگر مرداسنگ زردچوب مساوی بسرکه و روغن گل بسرشند **دیگر** کشنیز خشک سوخته خزف تنور حنا بسرکه و روغن گل طلا کنند **دیگر** برای صبیان مازو خام در زیت
بسوزند و سائیده با وی نمک آمیزند و استعمال کنند **دیگر** برای ایشان مرداسنگ بادام تلخ سوخته مازو زردچوب مساوی بسرکه و روغن گل طلا کنند **دیگر** برای
سعفه رطبه طبیخ خرزهره بشویند پس این طلا کنند توبال نحاس مرقشیثا هر واحد دو جزو خاک کنند شب یمانی هر واحد چهار جزو زراوند قلقطار خاکستر چوب انگور سه جزو

اقوال اکابر

بگیرند وبسرکه وروغن گل طلا سازند شیخ میفرماید که علاجش قریب از علاج قوبا است وعنقریب ذکر کنیم لیکن الآن میگوئیم که سعفهٔ یابس را نفع میکند استفراغ خلط صفراوی وسوداوی وبلغم شور مثل طبیخ هلیله با فتیمون که دران صبر وسقمونیا داخل کرده باشند وبعد آن استعمال کنند چیزیکه تنقیهٔ باقی با ترطیب کند مثل ماء الجبن بشاهتره رطب بگیرند از جمله یکرطل وهلیلهٔ سیاه ده زنند هر واحد سه درهم افتیمون دو درهم نمک نفطی دو دانگ بآن هر دو آمیزند وبعد از ان بر ماء الجبن افتیمون اقتصار نمایند اگر طبیعت متحمل باشد وافراط نکنند ویا بر چیزیکه احتمال آن کند واز هر چیزیکه دران شیرینی مفرط باشد خصوصاً خرما دیا تلخی یا تیزی یا شوریت بود اجتناب نمایند وبر اشیای تفهه مولد خلط سالم که دران لذع نباشد اقتصار ورزند وترطیب بدن برطوبت معتدله از حمام وغیره کنند وفصد از عروق دستها گیرند اگر حاجت بدان ماس بود ویا از رگی که آن عضو را غذا میرساند مثل رگ پیشانی در سعفهٔ حادث بر سر ورگی که در جلد سر باشد ورگ پس گوش وآن در اکثر امر بر سر میباشد وایضاً حجامت هرگاه در سر باشد واگر در اعضای سافله بود فصد صافن کشایند وچون این فعل کنند سعفه را خوب بخارند تا آنکه خون آلوده گردد وجهد دران نمایند که خون بسیار از ان سیلان کند بعد آن علاج بادویهٔ موضعیه نمایند وخصوصاً چون بعد سائل شدن خون نمک وسرکه بمالند وسعفهٔ یابس را حمام متواتر بغیر اطالت جلوس دران ونهادن عضو بر بخار آب گرم ونیمگرم در روزی چند بار واداران تشحیم وتدبیر مرطب بغذا وتدهین وسعوطات نفع کند ودر استفراغ آن احتیاج بود بادویه که جذب سودا بقوت نماید واسهال آن کند وبعد آن ماء الجبن بدستوریکه مذکور شد استعمال کنند وچسپانیدن زلو قریب سعفه باک نیست بعده از خاریدن وخون آلوده کردن چاره نیست بعد آن ادویهٔ موضعیه استعمال نمایند وقومی زعم کرده که خون فصد از رگ قریب سعفه مثل رگ پس گوش برای سعفهٔ سر علاج اوست باید که آنرا طلا نمایند بعده بآب چقندر وزاج بشویند **واما ادویهٔ موضعیه** برای سعفهٔ رطب پس برای مبتدی وآنکه بر بدن رطب وابدان اطفال باشد مثل حنا وشاه وسمه با مازو سوخته بروغن چلتی دنبه است که این بغایت مجرب است ومثل ادویهٔ مرطب از قوابض مجففه چون پوست انار بسرکه وروغن گل وگاهی دران مرداسنگ داخل کرده میشود وگاهی احتیاج باستعمال دوائی افتد که دران جلا نیز باشد مثل زراوند وتسیا باشد که سعفهٔ متوسطه را مالش بسرکه ونمک واشنان سبز صحت بخشد وخشک شده خشکریشهٔ آن ساقط گردد واز ادویه درین مرتبه توتیا واقلیمیا وکاغذ سوخته بسرکه است ویا بگیرند مرداسنگ وچرک نقره وبادام تلخ سوخته وزردچوب هر واحد یکدرم بسرکه وروغن گل وهمچنین بیخ سوسن آسمانجونی وعود بلسان وکوکب لحلوا وحب البان سوده وایضاً عدس ومغز بسرکه وایضاً بادام تلخ ومازو سبز هر دو سائیده از ان طلا بسرکه سازند بعد قوام کردن بآفتاب وایضاً گویند که بگیرند سرطان زنده وبا مرزنجوش کوفته بیفشرند وبدان سعوط کنند وبرطوبت سرطان تنها وآما سعفهٔ مزمن پس آنکه در ابدان صلبه باشد دران احتیاج بود مثل قلقطار وقلقند وسوری وزاج بحری ونمک وکبریت وخاک سیماب وزردچوبه ودواء القراطیس وتوبال نحاس ودخان تنور ونمک از قوابض محلله است وایضاً مثل مرداسنگ وسفیداب واما خزف خشک از مجففات قویه است وسرگین کبوتر از محللات شدید الجلا وتجفیف است وهمچنین سرگین سوسمار وسرگین زرزور وخصوصاً خورندهٔ برنج ومرهم زردچوب جمیع سعفه را نفع کند ومرهم سرخ مرتب از زردچوب وحنا وزراوند وپوست انار ومرداسنگ ودوائیکه در سعفهٔ یابسه ذکر کنیم واین دوا جید است وقیمولیا وگوگرد سبز وخاکستر کدو وشحم حنظل مساوی بسرکه یا دوای کشنیز سوخته وغیره یا دوای خاکستر چوب انگور وغیره ویا طبیخ خرزهره وغیره که همه در قول ابوسهل گذشت **ادویهٔ موضعیه** برای سعفهٔ یابس پس مزمن قوی از ان محتاج بدوا حاد بود که آنرا بخورد تا آنکه گوشت صحیح برسد بعد از ان معالجه بمرهم قروح مثل مرهم زردچوب مرداسنگ وسرکه وزیت کنند وسعفهٔ یابس که کمتر از ان باشد معالجهٔ آن بچیزیکه بدان علاج سعفهٔ مزمن اول مذکور میکنند باید کرد وترطیب بدن باغذیه ونشوقات وحقنها وغیر آن نمایند **دوائی جید** برای سعفهٔ رطب ویابس روغن بادام تلخ وروغن خردل هر واحد نیم سکرجه سرکه یک اسکرجه شیاف مامیثا ومازو هر واحد سه مثقال فیلزهرج یک مثقال زردچوب وبورق هر واحد نیم مثقال ادویه را سائیده بهر دو روغن وسرکه حل کنند پس بر هر سعفه وجرب وقمل وقوباء مرطب شعر وداء الثعلب خراز استعمال کنند **صاحب کامل** گوید صاحب سعفه را می باید که بر نقره حجامت کند واگر از کسانی باشد که در ایشان فصد ممکن بود خون بمقدار معتدل از رگ قیفال بیرون آرند وهمچنین اگر آنرا شربت ای سهل ممکن باشد مطبوخ شاهتره وهلیله کابلی وسیاه بنوشانند واز گوشت وشیرینی پرهیز کنانند وباشیای مطفیه تدبیر نمایند وغذا عدس وگوشت طائری که خفیف ولطیف باشد وماهی رضراضی سازند وبعد از ان بدین سعفه طلا کنند **صفت قرص سعفه** زردچوب مغز بادام تلخ هر واحد یکجزو باریک سائیده مقل دو جزو در سرکه یکشبانه روز تر کرده در هاون سوده باهم بسرشند واقراص ساخته در سایه خشک سازند ووقت حاجت باریک ساخته بآب کاسنی وسرکه وروغن گل سرشته استعمال کنند وایضاً این طلا ایکار یزید **صفت آن** ساذج هندی وطوبال راسنج واقاقیا وگلنار مساوی کوفته بیخته باید که

روغن گل و سرکه حل کرده استعمال کنند دیگر روغن کنجد بر سر مالند و بران برگ سوسن باریک سوده و یا بیخ سوسن آسمانجونی سوده بپاشند دیگر مازو سبز و مورد خشک مساوی کوفته بحریره بیخته و موم دو نیم درم و سر ملو دو درم در گریا و ده درم روغن کنجد گداخته ادویه بران انداخته مرهم سازند و این دوا مجرب صالح برای ابدان نرم ست و اما هر گاه بدن سخت و درشت باشد این دوا استعمال کنند صفت آن بگیرند مرداسنگ مازو و اقاقیا و گلنار و برگ سوسن و برگ خرزهره و برگ حنا و پوست انار ترش و بیخ سوسن و زرد چوب و اقلیمیای فضه و چرک آن همه مساوی باریک سائیده بحریره بیخته و در هاون بسرکه و زیت حل کرده وقت حاجت استعمال کنند دیگر نمک و زاج هر دو سوخته مازو و زرد چوب و چرک نقره و مرداسنگ و خاکستر سیماب و زراوند طویل مساوی باریک سائیده بروغن گل و سرکه در هاون حل کنند و بر سعفه کثیر الرطوبت که در ابدان صلبه باشد طلا کنند دیگر خزف تنور و سرگین کبوتر و نمک مساوی باریک سائیده بزیت سرشته بر موضع طلا کنند دیگر خزف سراج اخضر که زمانی طویل استعمال کرده باشند باریک سائیده و دخان تنور ببول طفل نابالغ بسرشند و در طشت برنجی طلا کنند و یکشبانه روز بگذارند پس از ان خراشیده بروغن گل سرشته بر موضع طلا کنند نفع بخشد پس اگر این ادویه فائده کند بهتر و الا فصد سر و رگ پس گوش نمایند و بخونی که ازان برآید بر سر طلا کنند و آنچه در سعفه نفع کند اینست که بگیرند خاک سباکان نقره و باریک سائیده بروغن گل خوب بسرشند و بر سر طلا کنند بعد حلق نوره دیگر از جالینوس بگیرند کاغذ سوخته و اسرب محرق مغسول و عنزروت هر واحد یک اوقیه گوگرد چهار درم باریک سائیده بسرکه سرشته استعمال نمایند و یا بگیرند قرطاس سوخته و بسرکه سرشته بر سعفه طلا کنند که اثر آن به سازد و هر گاه سعفه یابس سفید باشد که ازان پوست سفید جدا شود باید که تدبیر صاحبش باغذیه مرطبه کنند و بروغن بادام شیرین و روغن تخم کدو یار و غن بنفشه سعوط کنند و این روغنها بر سر نیز بمالند و اگر سعفه صلب باشد لازم ست که آنرا باهن بخارند تا آنکه خون برآید بعده بفلد فیون با سرکه طلا کنند و بعد ازان بمرهم احمر طلا سازند و آب سرطان کوفته مع روغن نیلوفر سعوط کنند و چون سعفه در روی عارض شود باید که بگیرند صبر سقوطری یکجزو و مرداسنگ نیم جزو در هاون بروغن گل و اندک سرکه بسایند و طلا کنند و اگر سعفه در وجه یابس باشد بگل ارمنی و کافور و زعفران بسرکه و گلاب حل کرده طلا کنند که این نافع ست طبری گوید که از علاجات سعفه رطب استفراغ ست اگر ممکن باشد بدوائیکه منقی دماغ و معده بود و بعده استعمال طلا ازان جالینوس ذکر کرده که آن از معالجات بالغه اوست و گفته که گاهی معالجه سعفه صبیان بقرطاس مصری سوخته مع زیت کردم و در قاطاجانس طلائی برای این مرض ذکر کرده و گفته که این بالغ النفع و کافی ست و آن اینست بگیرند کاغذ سوخته دو درم روسختج یکنیم درم اقلیمیای فضی و ذهبی هر واحد دو درم زرد چوب سه درم اینمن دو درم شوک قتاد سوخته سه درم عنزروت دو درم کوفته بیخته بسرکه بسرشند و اقراص ساخته خشک نمایند و هر گاه اراده استعمال او کنند بسرکه حل کرده طلا کنند جالینوس گفته که این طلا بالغ کافی ست و اما در قرابادین شاپور بن سهل قرصی باین نسخه ذکر کرده و شاپور گفته که اهل مارستان برین اتفاق دارند زرد چوب دو درم روسختج یکدرم زرنیخ زرد و سرخ هر یک نیم درم اقاقیا یکدرم آهک آب نادیده یکدرم پوست انار سه درم کوفته بیخته بآب بیخ حماض سرشته قرص سازند و بزیت و سرکه بقدر امکان استعمال کنند که این خطا نمیکند البته و اگر صاحب این مرض طفل باشد فصد شعب عروق راس کنند و بر گوش او شرط زنند و حجامت بر نقره نمایند و لازم ست که دران کدامی از طلا استعمال نکنند مگر بعد خاریدن آن و اگر بعد این طلا ورم در حدقه و بیخ گوش حادث شود طلا را ازان دور کنند و بآب چقندر بشویند بعد مرهم مرداسنگ و سرکه بکار برند و ترکیب او اینست که بگیرند پنج درم مرداسنگ خالص و باریک سائیده بحریره بیخته در هاون کنند و بران اندک زیت و سرکه تند کهنه قدری قدری انداخته حل کنند تا نرم گردد پس ظرف او در آب سرد نهند تا بالفعل سرد گردد بعده بر سر طلا کنند حبیش گفته که من علاج سعفه رطبه باین مرهم کردم و صحت یافت و زائل شد و بعد آن بر خلق تجربه کردم و بدان انتفاع یافتند و ابن ماسیه گفته قومی را در حران دیدم که علاج سعفه رطب بپوست انار سوخته در سرکه گداخته میکردند و دران اثر میکرد غیر آنکه موضع سعفه را میسوزد و در مارستان بصره دیدم که برگ سلق مطبوخ با چقندر موضع طلا استعمال می نمودند و قشور جلد جدا میشد تا آنکه مثل آتش سوخته میگردید بعده علاج مرهمی که مذکور شد میکردند و صحت تام می یافتند و در اهواز مردی را از حذاق اطبا دیدم که سعفه را از سر طفلی باهن خراشید بعده بقرص معروف بشاپوری طلا کرد و ورم در سر پیدا شد و این مؤدی بهلاک آن طفل گردید و این بهر آن ذکر کردم که در خراشیدن مبالغه نکنند و خصوصا در سر و در اطفال که اکثر مؤدی بهلاک میگردد و اگر از خراشیدن اذیت رسد طلا نکنند مگر بمرهم سفیداب فقط و از مس کردن آن بآب حذر کنند و سعفه شهدیه در معالجه قریب اینست الا آنکه علاج شهدیه صعب ترست بسبب کثرت زرداب و رطوبت او و احتمال علاج بالاستقصا مثل سعفه نمیکند و محتاج بعلاج زیاده تر بود و آنچه واجب ست زیادتی در معالجه شهدیه آنست که اسکندر در کناش خود معروف براحت الطبیب گفته که سوراخهای شهدیه بزنگار را داغ کنند و داغ او اینست که نشف زرداب انه

فائده طلای جالینوس

فائده طلای شاپور

فائده علاج حبیش

سو زانخهای او کنند پس بزنگار پر نمایند جالینوس در قاطاجانس گفته که بهترین زنگار درین باب آنست که از مس گیرند و این نوع سعفه را باین قول مخصوص کرده و گفته که بعد
زوال این مرض در روئیدن مو طمع نباید داشت بهر آنکه جلد را فاسد میکند بعده حکایت کرده که او صاحب سعفهٔ شهدیه را در حمام دید و از حال او سوال کرد او گفت که این مرض سالهاست
که گاهی رفع میشود و در سر او رجوع میکند پس جالینوس معلوم کرد که آن محتاج بنشف ست و آن مرد را از حمام بیرون برده و آنرا امر باقتصار بر اغذیهٔ ناشفه کرد و فصد
و تنقیهٔ سر او نمود و در زمانی قلیل از آن صحت یافت و علاج سعفهٔ معروف برؤس الابر استفراغ بحسب امکان ست نزد استعمال قوانین آن بعده موی را بموچینه بکنند تا بیخ اصول
آنها ظاهر شود و بعد آن محاجم بغیر شرط در مواضع متفرقه بنهند تا از آن زرداب شبیه بروغن بر آید و هرگاه زرداب هیچ نماند بار دیگر محاجم بسر که بنهند تا بیخ موها سفید
گردد و گاهی برای آن این دوا میسازند و آن روغن حل باین طریق سازند که بگیرند سرکه یک رطل و در دیگ سنگین انداخته بست درم روغن گل بران ریزند و جوش دهند
تا آنکه سرکه فانی شود و روغن بماند پس بگیرند از این روغن بست درم و فرفیون یکدانگ نفط و شیطرج هندی و کهربا که آن صمغ جوز هندی ست و راتینج که آن صمغ
صنوبر ست هر واحد یکدانگ کاغذ مصری سوخته و مداد چینی و خستهٔ هلیله سوخته و درد سنجح هر واحد نیم درم تخم ترنج سوخته یکدرم و ایفیغا معروف بدوای ونس ست
و حنین ابن اسحاق گوید که درین دوا سوخته و زرنیخ افزایند و ابن سیار گوید که دران زرنیخ را تجربه کردم و مفید یافتم این همه را بسایند و دران روغن حل کنند و بر سر وقتی
که محجم از آن جدا کنند طلا نمایند که دو یک مرتبه کفایت کند و مرد را در اهواز علاج این مرض بعلاجات بسیار غیر از کندیدن مو نمودند و دران علاج سود نکرد و هرگاه طول کشید موی او
کندیده علاج کردم و از آن صحت یافت غیر آنکه بعد از آن دیدم که موی او بسیار ضعیف شده و علاج سعفهٔ معروف بمجر گرسنه داشتن صاحب است و اصلاح غذای او و بر او
آب مطبوخ حشائش محلله بریزند و حجامت بر ساقین کنند چه از تقلیل غذا و جذب ماده باسفل بدن این زائل میشود و در اهواز جاریه را دیدم که این مرض عارض شده پس اصلاح غذای
او کردم و آن باندک سعی زائل شد و این علت مردم کبار و کسی که حرارت او قوی باشد کم حادث میشود و بصبیان اکثر می افتد و گمان میکنم که شرط از بین دران مفید باشد
لیکن در کتابی ندیده ام و حنین ابن اسحاق این مرض را در کتاب حشائش ذکر کرده و گفته که حشیشه معروف بفیل گوش چون بپزند و آب او بیفشارند و بر سر صاحب مجر بریزند آنرا
تحلیل کند و علاج عام سعفهٔ حمرا بعد استعمال قوانین فصد و اسهال و قطع چهار رگ و فصد پیشانی و طلا باین طلاست بگیرند آب کدو و آب برگ بید و آب برگ خبازی و برگ
خطمی و همه را جمع کنند بعده موم و روغن بروغن بنفشه ساخته باین آبها اندک اندک تسقیه دهند تا آنکه از آن بسیار تشرب کند بعده در هاون انداخته بران قدری زبد البحر و سیاه
اندک و ودع سوخته اندازند و بسفیدهٔ بیضه حل کنند تا مختلط گردد و پس بر مواضع حمر اطلای ثخین بدان نمایند و سه روز بدارند بعده بآب گرم و سرکه بشویند تا پاک گردد
بعد از آن راحت داده بهمین طریق بدفعات اعاده بدان نمایند پس اگر فائده شود بهتر و الا بگیرند برادهٔ مس و بران آب پاشیده در موضعی که آنرا باد نرسد بگذارند تا زنگار کند بعده بگیرند
زنگار آن و در سرکه حل کرده اندک روغن گل یا روغن بنفشه بران چکانیده بر موضع طلا کنند و از قرحه کردن حذر نمایند و هرگاه که جلد او متغیر گردد و از گوشت نتو کند معالجه
ترک نمایند تا متقرح نگردد و بعد آن اعادهٔ آن کنند و هر وقت که امتلا شود تنقیه نمایند و جماعتی را دیدم که برای این مرض فصد رگ منخرین و ماقین کردند و از این مرض
صحت یافتند ابن الیاس مینویسد که علاج سعفهٔ شیرنج اینست که اگر با حرارت مزاج باشد هر صبح جلاب از عناب ده عدد و شکر سفید ده درم بدهند و غذا مزورهٔ ماش
بمغز بادام و اسفاناخ سازند بعد از آن تنقیهٔ بدن بمطبوخ هلیله یا بمطبوخ شاهتره و هلیله سیاه و کابلی کنند و از مدسیه با گوشت بچهٔ مرغ غذا دهند و بعد تنقیه بقرص سعفه
طلا نمایند و ترکیب او در قول صاحب کامل گذشت لیکن بدل ... زرد چوب و بادام تلخ هر یک بست درم و مقل پنج درم ست و یا طلای زراوند طویل و غیره که در
همان قول مذکور شد بکار برند و صاحب سعفه را می باید که حجامت بر نقره کند و اگر آثار خون غالب باشد و فصد ممکن بود فصد سر رگ گیرند و در سعفهٔ مبتدی در ضمادها
زرد چوب و پوست انار و مرداسنگ و حنا بروغن گل و سرکه نفع کند و علاج سعفهٔ یابس آنست که شیر زنان و روغنهای سرد در بینی چکانند و هر صبح شربت بنفشه و ترنجبین
هر واحد ده درم بنوشانند و غذا مزورهٔ مذکور دهند و آب گرم و لعابات بر سر مثل لعاب اسپغول و لعاب بهدانه بران ریزند و اگر سعفه صلب غلیظ باشد با آهن بخارند چندانکه خون
بر آید و بران زراوند و صبر سقوطری و مرداسنگ هر یک پنج درم بروغن گل و اندکی سرکه حل کرده طلا نمایند و علاج سعفهٔ شهدی اینست که تنقیهٔ بدن از اخلاط فاسده
سوداویه بمطبوخ افتیمون یا بمطبوخ هلیله یا حب ایارج یا حب اصطمخیقون کنند و موضع او را بزنگار پر کنند بعده هر آنچه دران باشد نشف نمایند و علاج سعفهٔ معروف برؤس الابر
آنست که هر صبح جلاب از اصل السوس سه درم و شکر سفید ده درم دهند و غذا نخود آب مغز بادام سازند و بعد از نضج تنقیهٔ بدن از صفرای محترقه و ردیه بمطبوخ هلیله

[illegible]

یا حب افتیمون کنند و بران مجمره گذارند و آنچه دران باشد استقصاص نمایند تا آنکه ازان رطوبت مانند روغن براید بعد ازان گل ارمنی و مرداسنگ در سرکه در روغن گل
طلا کنند و علاج سعفه حمرا فصد قیفال و اخراج خون بقدر قوت و حاجت ست و تنقیهٔ بدن بمطبوخ افتیمون یا هلیله و این طلا کنند کاغذ سوخته اسرب سوخته از هر یک
هر واحد دو درم کبریت سه درم بسرکه سرشته استعمال نمایند و یا طلای خزف تنور و غیره که در قول صاحب کامل گذشت بسرکه استعمال کنند و یا بقیر و طلی بمحلول از موم
و روغن بنفشه که دران اندک کف دریا و خرچره و صدف سوخته داخل کرده باسفیدی بیضه سرشته باشند طلا نمایند ابن نوح گوید که چون سعفه غالب باشد نگاه کنند
اگر مریض قوی و بدن ممتلی بود ابتدا بالفصد سر نمایند بعده فصد رگ پس گوش کشایند بعد ازان فصد بعض عروق سر آنچه ظاهرتر باشد بگیرند و حجامت نقره
کنند بعده دوای مسهل حسب وجوب صورت بنوشانند و از اغذیهٔ مثل لحوم بقر و جزور و شکار و قدید و مالح و تمر و اغذیهٔ سوداویه مرتب از جوز و پیاز و گندنا پرهیز کنند
و لحوم طیور و زردهٔ بیضه و ماهی کوچک غذا سازند بعد ازان بعلاج سر قصد نمایند و سر را بروغن کنجد چرب کرده بران عود بلسان سوده بپاشند و یا مقل بسرکه
حل کرده و یا حب البان بسرکه سوده طلا کنند و آب سبوس گندم بقدر ثلث آن سرکه انداخته گرم کنند و بدان سر را بشویند و بعده آب چقندر بشویند و اگر سعفه
مزمن شود و دوام کند این طلا بکار برند نمک و زاج هر دو سوخته و گوگرد بعده دیگر ادویهٔ طلائی که دران نمک و زاج ست و در قول صاحب کامل گذشت آمیخته بسرکه
و روغن گل طلا نمایند و در سعفه یابس سرطان زنده یا مرزنجوش بکوبند و افشرده در بینی چکانند و اگر سعفه باطفال باشد بر گوش آنها شرط زنند و خون آن بر بشرهٔ ایشان
طلا نمایند و مرضعه را سفوف هلیله و انیسون و شکر بخورانند و اگر بدن او ممتلی و قوی باشد فصد کنند و حب اصطمخیقون و حب ایارج بدهند و امر بپرهیز و ترک
جماع و استعمال ریاضت کنند و این طلا سعفهٔ صبیان را نافع زرد چوب و حنا ونزد او ندو مرداسنگ پوست انار بسایند و بسرکه و روغن گل آمیخته طلا کنند و اگر
سعفه بردی باشد و حمرا بود نفع میکند و آنرا در حمام و آنگاه برآب نیمگرم هر روز و قصه بپیشانی بعده چسپانیدن زالو بران و یا خوب بخارند تا خون ازان سائل شود
پس بنمک و سرکه بمالند و بران مرهم احمر موصوف طلا کنند و نفع میکند آنرا طلای صابون و نهادن آن تا آنرا مص کند پس بآب گرم شستن و بمرات اعادهٔ این کردن
و یا بطلای عصارهٔ خرفه مداومت کنند و آنچه از ادویهٔ مفرده سعفه را نفع کند چون بران مفرد یا مجموع طلا کنند شیاف مامیثا و مازو و حضض و زرد چوب و بورق و عفص
بادام تلخ و سرکه و مر و گوگرد و صمغ و مرداسنگ و موم سفید و زردهٔ بیضه و بول گاو و حرمل و زرنیخ و زرنباد و نوشادر و شحم حنظل و جو سوخته و بیخ کبر و برگ انجیر خشک
و بیخ نی خشک و شب یمانی و صبر و لبان و برگ زیتون و قطران ست و گویند که سعفهٔ رطبه را به کند چون کاغذ سوخته بسرکه سوده بران طلا کنند محمد بن زکریا گفته
که این طلا برای سعفهٔ رطب ست و بهتر ازین دوائی نیست بگیرند خزف تنور کهنه دو جزو نمک یک جزو با یک سا بیده بسرکه طلا کنند و گفته که در علاج سعفه و قروح
ردیه و در حصف و جرب که آن تخلف نمیکند اعتماد بر سرکه و نمک کنند که چیزی بهتر ازین در تخفیف ماده نیست مع امن از ورم ابن هبة الله گوید که علاج سعفهٔ
رطب که ازان زرداب سائل شود فصد قیفال ست اگر مریض قوی باشد و یا حجامت اگر مریض ضعیف بود و رگ سر مثل رگ پس هر دو گوش یا رگ پیشانی بکشایند
و بعد فصد اگر یکی از اخلاط بدن ردی باشد و قوت متحمل تنقیه بود استفراغ بدن کنند اگر غالب صفرا باشد بمطبوخ هلیله یا قرص بنفشه و اگر غالب بلغم باشد بحب صبر
و مریض را از اغذیهٔ غلیظه مولد آن مثل ماهی و لحم بقر و شیرینی چون حلوا پرهیز کنانند و تقلیل غذا کنند و سهل الهضم مثل بچهٔ مرغ دهند و قصد راس بروغن آس
و روغن گل با برگ علیق و برگ حنا و پوست صنوبر و عدس کنند و چون انصباب فضول بایستد در علاج این مرض ادویهٔ محلله بغیر آنکه هیجان حرارت کند موافق
باشد صفت طلا برای سعفهٔ رطب حادث با بدان صبیان زرد چوب دو درم حنا و رخام و کشنیز سوخته هر واحد سه درم مرداسنگ یک مثقال
ریوند یک درم پوست انار پنج درم مازو و سفیداب هر واحد چهار درم بادام سوخته شش درم اقلیمیای نقره و زنگار دو درم الاخوین و رصاص محرق هر واحد
دو درم ادویه کوفته بیخته بروغن گل و سرکه پرورده بر سر مکرر طلا نمایند که تخفیف و دفع آن کند و علاج سعفهٔ یابس ترطیب بدن از اغذیهٔ مرطبه مثل ماهی صغیر و
ماکیان و زردهٔ بیضه کنند و موم و روغن پیه ماکیان بر سر طلا نمایند و مریض را هر روز چند نوبت در حمام داخل کنند و بر سرش آب نیمگرم بریزند و اگر مریض
جوان باشد از جماع آنرا منع کنند و اگر این مرض باطفال باشد رگ پس گوش بکشایند و بخون آن بر سر طلا کنند و بعد ازان بمرهم احمر طلا سازند و سر را بآب
چقندر و سبوس مطبوخ بآب و سرکه بشویند جرجانی و ایلاقی مینویسند که سعفه بیشتر از خون مخلوط بصفرا یا بلغم شور ردی تولد کند اما آنچه از خون صفراوی تولد

شود و ریم او رقیق و سوزان بود و آنچه از بلغم شور تولد کند ریم او غلیظ باشد پس استفراغ صفرا بمطبوخ هلیله و سنتین و سقمونیا باید کرد و تنقیه بلغم بحب صبر و ترد قایا کنند پس اسود طلا کردن
و آن طلا کودکان را سود دارد و مانند خام پی سوراخ بر دو من گل بیان کرده بسایند و بسرکه طلا کنند و در هر ماه سه روز از آن روغن در بینی کودکان چکانند و بعضی اطبا امور در خشک
و بعضی آنرا که امی میزند سعفه که بر روی افتد بثرهای سرخ بود و علاج آن حجامت و روی بر بخار آب گرم داشتن و رگ پیشانی زدن و دیوچه انداختن و گل ارمنی و کافور
با سرکه و گلاب طلا کردن و باقی در اقوال سابق مسطور شد **خجندی** گوید که علاج سعفه که از آن زرد آب سیلان کند و آنرا شهر ریخ گویند اگر با حرارت بود حجامت است و شرب
شربت عناب و سکنجبین و قند العروقه ماش یا جو مغز بادام و اسفاناخ و کدو و ماهی بعضی و تنقیه بدن بمطبوخ شاهتره و هلیلجات و بعد تنقیه طلا بقرص سعفه و علاج سعفه یابس آنست
که هر صبح شربت نیلوفر یا بنفشه یا ترنجبین بماء الجبن بنوشند و استفراغ اخلاط موجب کنند و ترطیب مزاج با غذیه رطبه مثل ملوخیه و اسفاناخیه و قرعیه و علاج سعفه اسود فصد
قیفال و اخراج خون بقدر قوت و حاجت و فصل و استفراغ بمطبوخ افتیمون و مطبوخ هلیله بعد از نضج و طلای مداد القرطاس آنرا نافع بود و کذا تیر وطی که در قول ابن الیاس
و در علاج سعفه حمر گذشت **انطاکی** گوید که بعد تنقیه حجامت سر کنند و در سعفه رطب ترطیب و در سعفه یابس مثل الابه و شحوم و از مجربات برای سعفه رطب اینست که مر و
مقل و صبر و حب البان و زرد چوبه که به بول انسان سرشته برات طلا کنند و بعد آن بطبیخ ترمس بشویند و برای سعفه یابس آرد جو سوخته و سرکه و موم طلا و کافور و حنا
بعد کردن او از دست طلا یا پیه نیم زرد و بعد آن بروغن بطم چرب کنند **گیلانی** مینویسد که چون این مرض از مواد مختلفه میباشد لابد است در علاج او از
اخراج آن مواد و آن مثل طبیخ افتیمون و غیره آنچه مخرج صفرا و سودا و بلغم شور هر سه مواد معا باشد یعنی از شان آن دوا دفع این هر سه خلط بود مثلا پوست هلیله زرد هفت
تا ده مثقال با افتیمون سه درم شب در آب تر کنند و صبح جوشی خفیف داده خوب مالیده صاف کنند پس صبر و سقمونیا بقدر حاجت سائیده با آب آن مطبوخ حب بسته
بخورند بعده طبیخ بنوشند بعده تنقیه باقی مع ترطیب مثل ماء الجبن و شاهتره کاتر چنانچه در قول شیخ گذشت باید کرد و بعد از آن بر ماء الجبن سی درم و افتیمون یکنیم درم اقتصار
ورزند و گاهی فصد رگ نخرین و ماقین برای سعفه که در روی باشد میکشایند لیکن سعفه که بهره افتد کم صحت یابد و بدانند که ادویه موضعیه مستعمل در سعفه و جرب از هر قسم که باشند
باید که از چیزی گوگرد و زاج و مرداسنگ و ... ساذج خالی نباشند که این سری از اسرار اطباست لیکن می باید که استعمال آنها در هوائی بود که بارد نباشد و باید که استعمال ادویه
موضعیه مطلقا بعد تنقیه و استفراغات باشد و آنرا علاجات سعفه یابس استفراغ ماده فاعله او ست بمطبوخ مرکب از افتیمون و هلیلجین و تخم کاسنی و شاهتره
و گل سرخ و تمر هندی و ترنجبین و ترطیب مزاج با شربه مرطبه و غیر آن که در اقوال سابق گذشت **مصنف** خلاصة التجارب گوید آنجا که قرحه وسیع بود و درد کند و ریم
رقیق و سوزان تر آید اول تنقیه صفرا کنند آنگاه قوابض در سرکه و روغن گل حل کرده طلا کنند و اگر خون غالب باشد اول تختی خون کم کنند بفصد قیفال یا بشرط
گوش و رگ پس گوش و رگ پوست سر و رگ پیشانی اگر علت بر سر و روی و حوالی آن باشد و اگر بر اعضای پائین باشد فصد صافن یا باسلیق انسب بود آنگاه مسهل
دهند و حجامت حوالی مرض هم نیکو بود و زلو بر مرض چسپانیدن تدبیری لیس مع بعد فصد و بعد تنقیه اگر ریش فراخ شود و رطوبت غلیظ لزج از آن ظاهر گردد اول استفراغ بلغم
باید کرد آنگاه طلاهای مناسب و حق آنست کسی را که برداشت سوزش سرکه و نمک باشد از تیزاب فاروقی بمالد و بعد آن مرهم روغن مالد چند آنکه یکبار چرک آن کشیده شود
پس چند روز بر آسایند و بار دیگر مداومت تیزاب و روغن با مهلت نماید تا آنکه ریش بصلاح آید بهترین علاج برای مطلق سعفه بود و این بس عجیب است و مداومت
طلای موم روغن نفط و بصابون و آب گرم شستن کسی را که طاقت تیزاب نباشد علاج بی بدل است و سعفه اطفال را زود باصلاح آورد و کف گوشت جوشیده و دین مرض
مکرر مالیدن بس مجرب است و آنجا که ریش خبیث تر باشد تیزاب بکار برد موم روغن نفط هر دو باید بسیار آزموده است و آنجا که خشکی سعفه غالب بود بحمام و بخار آب گرم آن
محل را نرم باید داشت و خراشیدن آن محل و خون آن بیرون کردن بعده مرهمی که از مرداسنگ و زرد چوبه و روغن زیتون و سرکه سازند طلا کردن هم مناسب باشد
و همچنین بعفر شفتالو تلخ سوخته سائیده مالیدن و مغز بادام تلخ و شمش همین حکم دارد ولیکن اگر مرداسنگ توبال مس سوخته و حنا و اندک سرکه ضم کنند بهتر بود و آنجا که ریش بحفت
گرم و عفن باشد گل ارمنی و کافور در سرکه و گلاب حل کرده طلا کردن و غذای مصلح خلط بکار داشتن نافع بود و مرداسنگ و پوست انار در روز را و ناطویل و زرد چوبه برابر
باد چندان حنا کوفته بیخته در سرکه و روغن گل حل کرده طلا کردن سعفه اطفال را نافع بود و سام ابرص لخشک کرده سحق نموده با روغن زیت طلا کردن مفید
بود و سحوق آنرا اگر در روغن بریان کرده طلا کنند بهتر بود و سرگین فیل را سوخته با روغن گل طلا کردن مفید بود و همچنین بهوه خوک را با عسل طلا کردن و سعفه موروثی علاج

ف بزرگ که علاج آید کیفیت سعفه احتمال ادویه ملوده کر استعمال آنها لابد سعفه تیفیه علاج بزرگ که هوای علاج فصد ببیکی ... علاج ... ۱۲ منه عفی عنه

روغن نفس

واصلاح تام نپذیرد و معذلک تیزاب کاری را اندران اثری نیک بود مؤلف اقتباس نوشته که سعفهٔ یابس اکثر در سر افتد و باشد که تا بروی و سینه و دستها برسد پس اول رگ سر و زنند بفاصلهٔ سه چهار روز رگ پیشانی زنند و باز بفاصلهٔ سه چهار روز رگ پس گوش کشایند و تنقیهٔ بدن بمار الجبن و سفوف لاجورد و حب آن و شربت الهی علوبخان فرمایند و بعد از تنقیه قنبیل برگ حنا خرمهره زرد سوخته بورق بریان هر یک ۱ توله در روغن سرشف سرشته طلا کردن نفعست و همچنین روغن یاسمین و کذا مسکه گاوی و حنا و از تخم سداب با روغن سیاه در یکهفته به پیسا زده سعفهٔ رطب که آنرا شهدیه گویند اکثر بزنان بسبب احتباس حیض افتد و با سیلان ریم از بن مو و سوزش و شدت درد باشد دران فصد قیفال گیرند و بفاصلهٔ سه روز رگ سر دو صافن زنند و بعد چهار روز تنقیهٔ نفس عضو نمایند بگذاشتن زلو و تنقیهٔ بدن و دماغ بمطبوخ افتیمون و اسطوخودوس علوبخان کنند و جهت تسکین درد این بخور بکار برند برگ قنب سبز و برگ گلاب و برگ انار و برگ نیب و پوست درخت انبه کهنه هر یک سه توله عنب الثعلب نیم توله هر روز صبح و شام بآبی بشویند که دران برگ نیب برگ بهٹ و برگ انار سبز جوشانیده باشند بعده باین مرهم مندمل سازند مرداسنگ مغسول زرد چوب تهبال مس سوخته برگ حنای خشک قنبیل هر یک سه ماشه موم سه توله در روغن گل گداخته مرهم سازند مسر هندی گوید که نوعی از شبور سرست که شبور کوچک سفید بعد تراشیدن موی سر پیدا آید و بعد چند روز به شود و آن عسر العلاج ست و مرات دیدم که باین تدبیر منقلع میشود یعنی حلق راس کنند و تمریخ دلالت لیمو قطع کرده متصل بحلق سر نمایند که این منع حدوث آن مطلقا می کند

قوبا

عبارت ست از خشونتی که در ظاهر جلد حادث شود با خارشی و رنگ او گاهی مائل بسیاهی گاهی مائل بسرخی بود و کنارهای او در اکثر سطبر و مشرخ باشد و آنرا بفارسی کرپون و بهندی داد گویند و اکثر حدوث آن از خون حاد لطیف بود که آنرا مرهٔ سودا غلیظ مختلط گردد و گاهی از مخالطت رطوبت رقیق و بلغم بورقی حادث شود و این قوبا مزمن بود که ازان پوستها همچون فلوس ماهی جدا شود و این مشابه ترین قوبا بسعفهٔ یابس ست و از قوبا نوعی ست خبیث مؤدی بجذام و آن قوبا ساعی بود و شیخ الرئیس میفرماید که قوبا از سعفهٔ یابس انبث و اردا و اکال و بسیار غائر بعید نیست و سبقه با قوبا از سبب سعفه اشبت و سر تغیر قوبا از روی صحت آنست که مادهٔ رقیق او غائر باشد و بعضی از قوبا رطب سوی ست که هنگام خارش تری ظاهر شود و این بالمترست و بعضی ازان یابس و اکثر آن از بلغم شور بود که باحتراق مستحیل بسودا گردد و بعضی از قوبا متقشر بود بسبب شدت خشکی و کثرت غور و آن مثل برص اسود و مثل خشکریشه باشد و بعضی ازان غیر متقشر بود و از قوبا بعضی ساعی خبیث بود و او آنست که مادهٔ حادهٔ رقیقه دران غالب تر باشد و بعضی واقف بود و او آنست که اجزای غلیظ ارضی بران غالب تر باشد و بعضی از قوبا نو بود و بعضی ازان مزمن و قوبا مرض حریفی ست و طبری گوید که قوبا شبیه به بثور منبسط متقشر بود که در سطح جسم حادث شود و در اکثر مستدیر الشکل باشد و گاهی بر استدارت منبسط شود حتی که مسافت بسیار از جلد در گیرد و گاهی بندرت مستطیل الشکل باشد و قوبا سه جنس ست و انواع آن بسیار بود پس جنس اول موی ست و او آنست که از فساد خون و مخالطت رطوبت فاسد بود و جنس دوم رطوبی ست و آن از فساد رطوبت و سخونت و عفونت او بود و جنس سوم سوداوی ست و آن از خلط سوداوی هنگام احتراق اخلاط و استحالهٔ آنها بسودا افتد و رنگ دموی سرخ بود و رنگ رطوبی سفید مخالط بسرخی یا زردی و رنگ سوداوی اغبر تیره باشد و گاهی با قوبا درد شدید بود و آن هنگام اختلاط صفرا با خلط موجب او بود و دران حدت حادث شود و گاهی با آن خارش لذت دهنده بود و این بنابر مخالطت خلط حریف یا سبب فاعل او باشد و اگر خارش مستلذ نباشد بلکه مولم بود دلالت کند بر آنکه آنچه بدان مخلوط شده خلط لذاع حاد ست و ایلاقی گوید که سبب این مرض دو چیز ست یکی خلط ردی در بدن دوم قوت طبیعت که آن خلط را بنابر اشفاق بر اعضای رئیسه بسوی ظاهر بدن دفع کند و خلط ردی دو گونه باشد یا حاد رقیق و علامتش خلش و دغدغه و سوزش و سیلان ست و یا غلیظ سوداوی مخلوط با خون و علامتش خشکی قوبا و عدم خلش ست و اگر مرکب بود علامات مرکب باشد و انطاکی می نویسد که قوبا حار ست و بعضی اطبا تخصیص حرارت بدانچه در سر باشد کرده اند و قوبا بغیر آن و هر چه که باشد قوبا خشونتی ست و چون خبیث گردد آنرا حکه لازم شود و سعی کند و در اغلب از مقدمات جذام بود و سبب آن فساد ماده و حرافت اغذیه و ادمان اشیای مغلظه مثل لحم بقر و بادنجان ست و علامت آن بود نشر بر تنگ خلط ست و خروج رطوبت از رطب آن و خشکی او از یابس آن علاج در ابتدا اگر کم باشد بمالیدن ادویهٔ خفیف چون روغن گندم و نخود و پوست ناجیل و چوب شیشم و پاچک دشتی و روغن گل و بادام تلخ و سفیدهٔ بیضا مالیدن صموغ مانند صمغ بادام تلخ و اشق و صمغ بطم و شحوم مانند چربی بط و مکیان نافع بود و یا سرکه و آب لیمو تنها و یا سنگ پارهٔ خشک و تخم پنبه و بیخ پالک بوری و بیخ کسوندی و تخم تمر هندی هر واحد در آب لیمو سوده و یا صابون در سوت و بلیله و مرکی مقل مازو اقاقیا هر واحد

در سرکه سائیده و یا روناس با عسل و کذا آب مقطر لوبان و ست آن و یا آب برگ سیم و یا برگ هارسنگار و یا آب برگ کاهندریا که در موسم برشکال می روید تنها و یا سهاگه مساوی
و یا بورق در آب برگ املتاس بمالند و اگر کهنه و یا زیاده بود علاجش مثل علاج جرب کنند و بعد فصد هفت اندام و یا باسلیق هرچه مناسب باشد تنقیه بمطبوخ افتیمون و یا شاهتره
کنند و ماء الجبن مع هلیله و تربد و تدبیر خفیف جذام بکار برند و مروق شاهتره و کذا نقوع برادهٔ شیشم با شربت عناب تا چهل روز نوشیدن از مجربات ست و اطلیهٔ قویه چون طلای سعفه طلا
نمایند و باید که پیش از طلا زلو بچسپانند و یا از چیزی بخارند که خون فاسد از آن برآید و اگر قند سیاه که مثل قدری گرفته بدست نرم کرده بر موضع داغ بچسپانند و بردارند و نا
یکپاس همچنین کنند همه ریشهٔ او برآید مجرب ست و اگر خواهند شیر انجیر طلا کنند که در دفع آن از مجربات استاد مرحوم ست و گیاه لتوپری که بغایت تیز ست جهت قوبا
و برص سیاه مالیدن نافع و بعد زوال قوبا ادویهٔ رادعه چند روز طلا کنند تا عود نکند و آنرا که بدوا به نشود دشق نمایند اگر ممکن بود بدین دوای حاد نهند تا گوشت فاسد زائل گردد
بعده بمرهم سفیداب و مانند آن جراحت را مندمل سازند و در قوبای متقشر نیز اول فصد اکحل یا باسلیق کنند و اگر زن باشد هر دو صافن کشایند و منضج سودا یا مطبوخ
افتیمون نضج داده تنقیه بمسهل سودا و حب لاجورد و مطبوخ افتیمون غاریقونی علونجان کنند پس ماء الجبن یا چوب چینی خورانند و خوردن اطریفل افتیمون علونجان
با این عرق نیز مفید ست شاهتره نیم آثار سرپهوکه برگ گز و گل سیب و گل بکاین و تخم کاسنی و گل کاسنی و مکوه و افتیمون هر یک بست توله برادهٔ شیشم و آبنوس هر یک
سیزده توله منڈی با بیخ و برگ و گل یک آثار عناب کلان کنیم یاد سفایج هفت توله درونج عقربی چهار توله گل گاوزبان نه توله گل نیلوفر پاو آثار شب خیسانیده صبح دو شیشه
عرق کشند شربتی از نه توله تا بست توله با شربت عناب سه چهار توله و غذا گوشت بزغالهٔ شیر خواره و جوزهٔ مرغ بنان گندم و بجای آب عرق کاسنی و گلاب برابر و میان طعام
آب دیا دهند **ذکر ادویهٔ مفرده که نافع قوبا** ضماد پیاز دراوند و خربق سیاه و بادام تلخ که مجرب ست و حلتیت و زیره و سرپیش و کرودهنج که مجرب ست و دوع
بیخ قثاء الحمار و قرفه الدارچینی و سرگین خرگوش و خربق سفید هر واحد بسرکه سوده و کذا نمک بسرکه و زیت یا بسرکه و روغن گل و کذا احماض خام یا بشراب پخته بعد غسل موضع
بسرکه و نطرون و کذا بیخ آن بسرکه پخته و کذا کندر مخلوط بزفت و سرکه و کذا سرگین کبوتر با آرد جو و کذا کبریت بزیت و یا بروغن بادام و کذا حرف بعسل تنها یا بسرکه نیز و کذا خرمهرهٔ
سوخته و کذا کف دریا تنها یا بشراب کهنه و کذا عصارهٔ قثاء الحمار یا برگ آن و کذا مغز تخم بید انجیر و زرنیخ زرد و بلسان سوده بعسل آمیخته و کذا اشیلم و کبریت و سرکه آمیخته و کذا اشیلم
و پوست ترب و نمک و کذا شیر انجیر و آرد جو و سرکه و کذا تخم ترنج در قوبای وجه و کذا افشار کندر و پیه بط و کذا گل شقائق النعمان و کذا آب شبت تازه بعسل جوشانیده تا قوام آن
غلیظ گردد و کذا شبت و سلب بعسل و کذا دارچینی بسرکه و عسل و کذا سرگین فاخته با آب ترب و کذا تخم شهدانج بگوگرد آمیخته و کذا کندش و تخم ترب و کذا حلزون تمامه
کوفته و کذا حلبه و انجیر بسرکه سوده و کذا آب برگ انجیر و نطرون و کذا شب یمانی بعسل و کذا برگ جمیز و کذا روغن گاو و سداب و عسل و کذا مغز تخم بید انجیر و شاخ گوزن سوخته
و تخم گندنا و کذا خانهٔ زنبور عسل و چرک بدن کشتی گیر که مجرب ست و اکل و ضماد خربق سیاه و کذا جوز جندم و کذا شحم حنظل و کذا اسکه تازه و کذا ترشی ترنج در قوبای صفراوی
و کذا دارچینی و کذا انسرمن و کذا اسم نر سوخته و کذا سرکه عنصل و کذا امغاث و کذا گاوزبان مسلوق بروغن بادام تا چهل روز و ابن سرابیون گوید که علاجی نافع تر در قوبا
از مداومت استعمال آب گرم نیست **ذکر ادویهٔ مرکبه که در قوبا مستعمل** **حب طلا** که برای قوبا معمول مؤلف و عجیب الاثر ست مرداسنگ گوگرد آمله سار نوشادر سهاگه
بریان فلفل گرد مازو کات سفید صمغ عربی تخم ترب برابر نیله تهوتهه نصف بکجا کوفته بیخته آب لیمون حبها سازند وقت حاجت قوبا را خاریده با آب لیمو یا آب ساده سائیده
طلا نمایند و اگر بجای تخم ترب افیون داخل کنند بهتر ست **ایضاً** مجرب گوگرد گنده با پڑیا نیله تهوتهه سندور مرچ سیاه سهاگه تیلیه مرداسنگ هر واحد یکدرم سیماب دو درم
اول گوگرد و سیماب با لیجا کهرل نمایند که هر دو سیاه شود پس ادویهٔ دیگر کوفته آمیخته خوب بسایند و با آب حبها ساخته وقت حاجت بسرکه سائیده بمالند **ایضاً** که اکثر برای
غربا تیار می ماند و مجرب ست باکچی گهونگچی سرسون هر یک دو درم تخم پنوار چهار درم نیله تهوتهه دو ماشه کوفته با آب لیمو سائیده بقدر کنار دشتی حبها سازند وقت حاجت
یکعب بسرکه یا آب ترب سوده ضماد کنند و در نسخهٔ دیگر گوڑتهه عوض نیله تهوتهه است و وزن همه برابر و بروغن ترش سرشته بکار برند که جهت گج داد معمول و مجرب ست
حب قوبا که درین باب مجرب ست پلاس پاپڑه گندهک سهاگه دهبربان افیون برابر گرفته با آب لیمو کهرل کرده حبها سازند و قوبا را خاریده با آب لیمو حل کرده طلا سازند
و در نسخهٔ دیگر که آنهم معمول ست چینی گوند کات سفید مانده عوض پلاس پاپڑه است **ایضاً** مجرب سهاگه نوشادر پهٹکری تخم پنوار افیون هر یک دو ماشه چونه یکماشه در آب لیمو
چهار گهڑی حل کرده حب بندند و قوبا را خاریده با آب لیمو و اگر نباشد با آب ساده سائیده بمالند **ایضاً** مجرب سهاگه خام رال گندهک باکچی سیماب هر یک چهار ده ماشه مازو چهار ماشه

ف نسخهٔ عربی بعضی بدون

با آب لیمو حب بسته بدستور طلا نمایند و در نسخهٔ دیگر توتیای سبز صندل سفید عوض رال و بابچی ست و وزن همه برابر ایضاً برای داد مجرب احقر العباد نوشادر گندهک آمله سار توله
هر یک نه ماشه مازو شش ماشه سفیده سهاگه هر یک پنج ماشه نیله تهوتهه از یکماشه تا سه ماشه در آب لیمو سوده حل کرده حب بسته بدارند وقت حاجت در آب مذکور حل کرده قدری
داد را خاریده طلا نمایند دوای قوبا یعنی داد منقول از بیاض استاد علیه الاعتماد سند و رسپه مرغ هر دو بادشه چوب نیم صلایه کرده بمالند و یا صمغ عربی مازو سبز کوفته
در سرکه حل کرده طلا سازند و یا شوره قلمی برگ گل بگله برابر در آب لیمو سوده طلا نمایند و یا زرد چوب چهندیان آب سائیده بمالند ایضاً که در ازالهٔ قوبا مجرب برگ نورستهٔ
خیار شنبر یکجزو ترشی انبه یکجزو شاخهای نرم زقوم دو جزو باریک سائیده موضع قوبا را خاریده ضماد نمایند در دو سه بار زائل شود ایضاً ترشی انبه دو توله توتیای سبز شش ماشه
هر دو را باریک سائیده در یک نیم پاو آب آمیز نموده در شیشه کرده در آفتاب گذارند وقت حاجت قوبا را خراشیده با پر مرغ آلوده بمالند و این نسخه در اصلاح قرحه اورنگ زیبی نیز مفیدست
ایضاً مفید قوبا الوبان کوڑیه شکر سفید آب لیمو سائیده طلا کرده باشند ایضاً مجرب تخم پنوار زرد چوبه سهاگه کات سفید افیون برگ صد برگ در آب سائیده جهاں بسته
با آب لیمو یا آب شبینه سائیده ضماد نمایند ایضاً آنکه صندل سرخ گوند چنبیه رال سهاگه کات مساوی با آب سائیده قوبا را خاریده بمالند و در نسخهٔ دیگر گندهک آمله سار تخم پنوار
عوض صندل و گوند و رال ست روغن گندم نافع قوبا و سعفه و محلل و ملین و مسکن سوزش و حرارت و مفید اورام صلبه گندم صاف شب در آب تر نموده صبح در شیشه کرده
بطریق ڈول جنتر روغن بر آرند و یا گندم را شسته شب در هوا دارند و صبح بر تختهٔ سنگی یا صفحهٔ آهن گرم نهند و از بالا قطعهٔ آهن بغایت گرم گذاشته بخشش کنند آنچه رطوبت سیاه
گرد آگرد او بر آید بستانند و همچنان گرم بمالند روغن پوست نارجیل از مجربات والد مرحوم پوست جوز هندی دو سیر بابچی یک سیر گوگرد شتری پاو سیر اشنه پنجدرم
نیمکوفته در شیشه پر نموده بطریق چوه بچکانند و موضع داد خاریده بمالند نوع دیگر از مجربات احقر پوست سخت نارجیل یک رطل توتیای سبز نوشادر آهک آب نادیده تنکار هر یک
ده و نیم درم همه را نیمکوفته روغن کنجد بست درم ممزوج کرده در شیشهٔ آتشی یا در ظرفی کنه بطریق تپال جنتر روغن کشند روغن پاچک دشتی که خشونت جلد و قوبای مزمن را دفع کند
بگیرند پاچک دشتی در دیگ گلی پر سازند چندانکه چهار انگشت کنارهٔ دیگ خالی ماند و سبوچه بسبوك آب پر کرده بر سر آن دیگ گذارند بجای سر پوش بر آتش پاچک دشتی که بر زمین
روشن کرده باشند آن دیگ را گذارند و یا دیگ مذکور را بر دیگدان نهاده زیر او آتش چوب کنند و ساعت بساعت سبوچه را که بالای دیگ ست بردارند و آنچه عرق
مانند برتهٔ سبوچه جمع شده باشد بانگشت شلیده در ظرفی بگیرند و باز آن سبوچه را بر دیگ گذارند و همچنین کنند تا آنکه هیچ عرق بر نیاید پس عرقی را که در ظرف گرفته باشند قدری
بر قوبا بمالند بعد خاریدن آن پاچک دشتی نوع دیگر برای هر قسم داد و اکوتنا نافع ست بیارند پاچک دشتی یک آثار و هرتال پنج دام پخته و روغن کنجد یک آثار و هرتال را در
روغن حل کرده هر عدد پاچک را ازین روغن غلاف کنند و در ظرفی گلی ته بته نهاده و گل حکمت نموده بطریق تپال جنتر روغن بگیرند اغلب که از دو سه بار زیاده حاجت
استعمال نشود روغنی که برای قوبا و جرب سخت سودمند ست زنجبیل ده درم گوگرد پنج درم سیماب پنج توله روغن زرد یک آثار شاهجهانی سیماب را با گوگرد بسایند تا سیاه شود
آنگاه زنجبیل را حل کرده در پاو آثار روغن بانگشت خوب لت کنند و بر پارچهٔ آب نارسیده بمالند و بر سیخ آهنی پیچیده برشته محکم کرده بر طشتی پر از آب بیاویزند و آتش دهند
و روغن باقی را اندک اندک بر آن پارچه همی ریزند و روغنی که یکجا از روی آب جمع کرده وقت حاجت بر جرب و قوبا بمالند که فی الفور زائل میکند ضماد که برای داد لاثوصانی
ست سیماب دو توله گندهک آمله سار گندک لوٹیه مرداسنگ هر واحد شش ماشه سوای سیماب هر سه دوا باریک سائیده دو توله روغن زرد داغ نموده در تهالی کانسی ادویه
مع سیماب از کٹوره کانسی خوب حل کنند تا که سیاه شود نگهدارند و قوبا را از پاچک دشتی بخارند که سرخ شود پس مدام بمالند تا یک گهڑی که عاجل الشفاست ایضاً که برای قوبا
و جرب و قروح خبیثه از مجربات حکیم علویخان ست بابچی کالی زیری تخم پنوار گندهک آمله سار مساوی کوفته شب با آب خیسانند و صبح در کهرل بمالند تا نرم گردد و در روغن
کنجد مخلوط کرده بر موضع قوبا و جرب و قروح بمالند و بعد از دو سه ساعت با آب گرم و سرکه و سبوس گندم بشویند و اگر بمالیدن بر طرف نشود هر روز تا سه روز ناشتای یک پیاله
ماست خورده از آب آن بنوشند که انشاء الله تعالی هر قسم قوبا و جرب که باشد بر طرف گردد طلا که برای داد معمول ست تخم پنوار آمله لاکه برابر کوفته موضع داد را که بچوب
بمالند بعد از ان دوای مذکور را با آب طلا کنند و در نسخهٔ دیگر کات عوض لاکه و در دیگری بابچی مرقوم ست ایضاً معمول مازو سهاگه بریان گندهک چاچیه کتهه پاپڑیا
هر واحد یکتوله مرچ سیاه شش ماشه نیله تهوتهه بریان سه ماشه در عرق لیمو سائیده حب بندند وقت حاجت طلا کنند ایضاً مجرب سهاگه بتلیه گندهک شکر سفید برابر
کوفته بیخته با آب طلا کنند ایضاً معمول و مجرب گندهک آمله سار گندهک چاچیه کتهه سفید رال کوٹه بابچی هر یک یکتوله تخم پنوار شش توله کوفته بیخته با آب شبینه سرشته

بکار برند **ایضاً** که جهت قوبا مجرب و بی نظیر ست سهاگه بریان فلفل سیاه هلیله زنگی پوست بیخ پالک جوئی هر چهار برابر در آب لیمو سحق کرده بر موضع قوبا طلا نمایند
دو سه روز مستاصل گردانند بنحویکه مجال عود نماند و در نسخهٔ دیگر سندور عوض فلفل ست و درخت پالک جوئی را گل بکاهنه نیز گویند **ایضاً** از بیاض استاد مرحوم تخم پنواڑ
آمله بیج املی ببول سرخ برگ سنا هر واحد یک توله کوفته بیخته نگاهدارند وقت حاجت بقدر کفایت در عرق آمیخته طلا نمایند و اگر قوبا تر باشد یک توله مصطگی نیز
افزایند و در نسخهٔ دیگر سه عدد برگ آک زیاده است و نوشته که مجموع را سائیده در دوغ ترش آمیخته یکروز در آفتاب داشته بر موضع داد طلا کرده بگذارند تا خشک شود
و طلا بر طلا کنند تا سه بار پس بشویند مرهم برای داد و بیوست مجرب حکیم علی ملک ابطم اشق مقل زراوند مدحرج هر یک سه ماشه روغن گل چربی بز موم هر یک یک توله
بدستور مرهم سازند **اقوال** مهره مسیحی گوید که اگر قوبا از اخلاط حاده لذاعه باشد باید که معالجه باشیای مسکنه ملطفه کنند و اگر از اخلاط غلیظه بود با دویهٔ قوی التلطیف
و تحلیل نمایند و اولاً استفراغ ماده باسهال کنند و تدبیر بچیزیکه مضاد علت باشد مائل گردانند و مداومت استعمال آب شیرین گرم کنند و بعد استحمام اطلیهٔ موافقه
استعمال کنند پس اگر قوبا کثیر الرطوبة باشد طلای مجفف استعمال نمایند و اگر غیر رطب باشد بچیزیکه جلا بغیر تجفیف کثیر نماید و در قوبای هائج آنچه جلا بغیر تلذیع نماید مثل آرد جو
و باقلا و آب چقندر مطبوخ و سبوس میده و تخم خربزهٔ مقشر استعمال کنند و اگر هائج نباشد آرد ترمس و نخود و تخم ترب نشاسته بسرکه استعمال نمایند و برای قوبا منفعت قوی
عظیم نماید اگر روغن گندم بسبب ترشی ترنج طلا کنند و اما قوبای صبیان و ابدان نرم رطب را مسح آب دهن قبل از خوردن چیزی و آب شقائق النعمان و آب حماض
و ایضاً مازو و هلیله سیاه اگر هر دو بسرکه بسزند کفایت باشد و اما قوبای کثیر الرطوبت محتاج بادویهٔ قویه باشد همچو خربق سفید و سیاه و کبر و برگ فنجنکشت و تخم آن و چون
بعضی از انها یا همه با موم و راتینج آمیخته طلا نمایند و اما قوبائیکه از اشیای حاره هیجان کند باید که دران اشیای قوی بلا لذع استعمال کنند مانند ماميثا بکندر و یا کف دریا
و کتیرا و یا گوگرد و قفر الیهود و یا توبال مس بصمغ پس اگر قوبا مزمن و متمکن گردد احتیاج بادویهٔ قویهٔ مرکبه افتد مثل این دوا خربق سفید چهار مثقال آرد ترمس صمغ سوخته
نطرون هر واحد سه مثقال سائیده طلا نمایند **دیگر** اشق آرد ترمس هر واحد یک مثقال بورهٔ سرخ دو مثقال بسرکهٔ تند حل کرده طلا کنند و بعد اندک زمان با آب
گرم بشویند و سه روز این عمل کنند و اما قوبائی که دران جلد متقشر گردد و با خارش باشد و آن برص اسود ست می باید که دران اخراج خون کنند اگر همه بدن ممتلی و متحمل
بفصد باشد بعده ادویهٔ مسهل خلط سوداوی بنوشانند و چون تنقیهٔ بدن کردند طلا بخربق سفید و سیاه با آهک مغسول و یا انجیر کبر و صبر بسرکه شقائق النعمان و بیخ کرم
ابیض بسرکه نمایند و اگر درانجا خارش باشد بگیرند برگ خرزهرهٔ سبز و در روغن شیرین بسزند تا هموار گردد و در سرکه سائیده بران روغن کنجد و موم سرخ گداخته اندازند
و حل کنند بعده بران گوگرد غیر سوخته پاشیده برهم زنند تا هموار گردد و در آفتاب و یا در حمام طلا کنند **بوعلی سینا** می نویسد که قوبا در اصل علاج محتاج بادویهٔ جامع
تحلیل و تقطیع و اذابت و تلطیف مع تسکین و ترطیب باشد و اول ازین هر دو بحسب ماده غلیظ بود و ثانی بحسب ماده حار رقیق و بحسب غلبهٔ یکی از دو امر محتاج تطلیب
یکی از دو تدبیر باشد و چسپانیدن زلو بهترین علاج ست و احتیاج بود در امر تنقیه و اتباع آن بخار الحمام بطریقیکه مشاهده واجب کند و تغذیه و ترطیب و تدابیر
بچیزیکه سعفه بدان محتاج بود و همچنین حمام از بزرگترین معالجات اوست و گاهی احتیاج بمفارقت هوای خشک افتد و قومی گفته که آنچه منع حدوث قوبا کند
و حادث آنرا صحت بخشد اینست که نمک مغسول که غسل او بعصیر باشد بگیرند و هم باسه اوقیه مطبوخ ریحانی خورند و چون قوبا منتشر گردد و کثرت پذیرد علاجش علاج جذام ست

معالجات موضعیه

اما برای قوبای نو و متوسط از ادویهٔ مفرده ترشی ترنج ست و برای قوی نیز و صمغ عربی بسرکه و صمغ بادام و صمغ آلو بسرکه و میعهٔ سائله بسرکه و خردل بسرکه بغایت مفید
و آب کبریتی و آب شور و زر بید و کف دریا و سریشم چرم و آب دهن انسان روزه دار و چرک دندان و تخم خربزه و بیخ خنثی و آن اسراش ست و روغن بادام تلخ
و نیلوفر و سنگ سبوبه و برگ کبر بسرکه و سنگ سبوبه هر قوبا را بخاصیت نفع میکند و اقاقیا و مغاث و روغن گندم قوبای عارض هر بدن ضعیف و قوی را اصلاح بخشد
و زرد چوب در آغاز قوبای مبتدی مداومت ریختن آب گرم بران بعده مالش بروغن بنفشه کنند و این فعل علی الدوام نمایند و گاهی طلای ماء الشعیر آنرا ابرا دهد خصوصاً
با کزمازج و سعفهٔ رطبه را نیز مفید بود و لعاب اسپغول و آب برگ سبز آن و آب خرفه و صمغ آلو نافع برای قوبای صبیان ست بگیرند صمغ بادام و سریشم چرم و میعه مساوی
در سرکه آمیخته طلا کنند و یا بگیرند سریشم نجاران و کندر و گوگرد و سرکه سحق کرده استعمال نمایند و اما قوبای مزمن ندی محتاج بادویهٔ قوی تر بود مثل عصارهٔ ترشی ترنج

سله زیرا که آن بجهت شود تنقیح مسهل و تلطیف ماده نماید و ادویهٔ مسهل التحلیل سازد و ترطیب و تسکین تعدیل حرارت کند ۱۲ منه

مقوم بطلنیم و مثل روغن نخود و روغن برنج و روغن گندم خاصةً و صمغ بادام تلخ و گوگرد و پشک بز سوخته و کف دریا و قطران و زفت هر دو عجیبست و همچنین اد امت طلا
بنفط سفید و سرگین حیوانات مذکوره در باب سعفه و فنجنکشت و کبر و اشق و خربق و حب البان و ثافسیا خاصةً لاسیما چون از ان قیروطی بروغن خردل سازند و سنگ سبوه
و اشق بسرکه و قوماناو کندش و خاکستر کبوتر و زرد چوب و خردل و حرف و تخم جرجیر و عسل بلادر بغایت مفید و از مرکبات انیست که بستانند قوماناو بسایند و بروغن گندم
بیامیزند و خاکستر سیر و عسل و گوگرد بصمغ بطم و شجیر حب البان بسرکه بسیار قوی ست و برای قوبای متقشر بزو یا بگیرند کندر و زاج و کبریت و صبر هر واحد یکدرم صمغ دو درم و بسرکه
طلا کنند و یا بگیرند بورهٔ ارمنی نیم مثقال روغن گندم سه درم ترشی ترنج قشر الیمو هر یک دو درم تخم جرجیر شونیز خربق سیاه زاج سوخته هر واحد بلنیم درم و ازان طلا سازند
و یا سنگ سبوه بکوبند و بسرکه طلا کنند و یا بگیرند زاج و مر و کندر و شب و کبریت و صبر و بطلا سرشته طلا نمایند دوای جید حب البان ده جزو گوگرد زرد چهار جزو سنگ سبوه
یکجزو باریک ساییده بسرکه و روغن طلا کنند و یا بگیرند کبریت و دقاق کندر و اشق و در سرکه گداخته بکار برند و یا بگیرند سرگین سگ و اشنان گازران و کبریت ابیض
و سداب و دخان تنور و پوست انار و خاکستر حمام و زرنیخ زرد و سرخ و کبریت اصفر مساوی و در سرکه و زیت حل کرده طلا نمایند **مجوسی** و صاحب جامع گویند که حدوث
قوبا از مرهٔ سودا میشود چون کثرت اغذیهٔ مولدهٔ آن کنند و از انچه دران انتفاع یابند فصد و شرب دوای منقی سودا و پرهیز از اغذیهٔ مولدهٔ آنست و اما انچه بدان تطلیهٔ
موضع نمایند سنگ سبوه بسرکه ست و هلیلهٔ زرد را باریک ساییده بصمغ آلو سرشته بسرکه حل کرده بر موضع طلا نمایند و یا علک البطم باندک موم و زیت گداخته و بران
گوگرد باریک سوده و سرکه آمیخته لزوم موضع کنند و یا بگیرند سرگین زنبور و سرگین سوسمار و باریک ساییده بسرکه سرشته بکار برند و اگر قوبا بر چهره باشد بگیرند گندم
و بر قطعهٔ آهن یا سندان خوب گرم نهاده بمطرقه بران بخشش نمایند و رطوبتی که ازان سیلان کند بگیرند و بر قوبا طلا کنند و یا بگیرند تخم فنجنکشت و باریک ساخته بسرکه طلا
نمایند و یا بگیرند سریش چرم پنجدرم و کندر دو درم سوده بسریش در آب گداخته بسرشند و بر قوبا طلا سازند و اوفق علاج در قوبا که بارها آزموده ایم استعمال حب
حب افتیمون ست **طبری** در علاج قوبای سر گوید که علاج عام قوبا استفراغ بدن ست بحسب خلطی که فاسد شده و بدترین انواع او سیاه سوداوی ست و اکثر انچه
در استفراغ بدن هنگام حدوث آن استعمال کرده میشود مطبوخ افتیمون و طبیخ افسنتین ست و این نسخهٔ اوست بگیرند هلیلهٔ سیاه و کابلی و زرد هر واحد ده درم بعد
دور کردن خستهٔ آنها افسنتین رومی ده درم شاهترهٔ خشک مویز منقی هر یک پانزده درم سنای مکی بیخ سوسن آسمانجونی ماميران چینی هر واحد پنج درم افتیمون هفت درم
همه را بطریق مطبوخ پخته یکشربت ازان مقدار یکصد و بست درم گرفته سقمونیا و یکدرم غاریقون دران حل کرده نیمگرم بنوشند اگر یکشربت کفایت نکند معاودت
آن نمایند و بر خلقی تجربهٔ این کردم و ازان مع لزوم پرهیز صحت یافتند و قومی را از اهل عباد دیدم که در اکثر ابدان ایشان قوبای سیاه بود و معالجهٔ آن بشرب نقوع صبر
نمودند و برای علاج او ببصره رفتند و چند روز قیام نموده این نقوع نوشیدند و ازان صحت یافته بوطن خود باز گشتند حتی که در بصره مکانی که دران مقام میکنند معروفست
و برای ایشان دران امکانات مرتب شده اند بگیرند صبر سقوطری خالص پنجاه درم و زردچوب ده درم و ماميران چینی پنجدرم و آنرا با مویز مع تخم در آب کاسنی تر کنند و در
آفتاب سه روز بدارند بعده هر روز ازان یک قدح مقدار چهل درم با سه درم روغن بادام بنوشند و کسی را که از ایشان بواسیر باشد درین اجزا مقل زیاده کنند و بروغن خستهٔ
مشمش بنوشند و غذای او شوربای گوشت فربه باشد و برین ده روز تا بست روز قائم مانند و در هر دو روز یکبار در حمام داخل شوند پس بغیر طلا ازین صحت یافتند
و باز گشتند و اکثری را از ایشان سبب کثرت تولد آن در بلد آنها سوال کردم و بیان نمودند کسی که در بلد ما قیام کند و بنوعی از ماهی شور تعرض نماید آنرا این حادث میشود
و هر که آن ماهی را تا پنج مرتبه بخورد آنرا این مرض پیدا گردد و از انچه انواع قوبا را در ابتدا بدان طلا نمایند و جالینوس آنرا ذکر کرده چرک دندان اطفال ست چون بر ناشتا
باشند و روغن گندم و در آخر آن چون طول کند حرمل کوفته باز بد در سرکه حل کرده ست و اهل هوازاین حرمل را سوخته و عمیر سوخته بسرکه استعمال میکنند و آنرا دوار الخنفس
نامند و این دوا حسن التاثیر ست و آنرا بسرعت قلع میکند و اما اهل عراق آنرا بصمغ آلو محلول بسرکه طلا می نمایند و آنرا قلع و زائل میکند لیکن الم شدید می آرد و ابن سینا
را دیدم که چون قوبا باطفال حادث میشد خرما میگرفت و آنرا مثل معجون ساخته مدام بر قوبا بغمز بدان میکرد و قوبا بسرعت از سطح جلد منقلع میشد و دران سوراخها
مثل فرو بردن سوزن ظاهر میگردید و ازان آب زرد ترشح میکرد و مدام آن آب را نقشف میساخت تا آنکه پاک میشد و سوراخ فارغ ظاهر باقی می ماند بعده بروغن گندم
و یا نخود یکبار طلا می نمود و قوبا خشک میشد و از جلد جدا میگردید و من این را در مردم کلان استعمال کردم و تاثیر نیک نمود و از طلیهٔ قوبا انیست که زیت چراغ روشن کرده

طریق ساختن روغن گندم
نسخهٔ مطبوخ افتیمون
نسخهٔ نقوع صبر

دغان او بگیرند و شیر انجیر بدان آمیخته بر قوبا بمالند تا ورم کند و تقیح یابد پس اندمال آن نمایند و اگر از استعمال این خارش بسیار پیدا شود موضع را بسرکه بشویند و بروغن گل
چرب کنند که از این خارش ساکن شود و چند پیرزال را دیدم که معالجه قوبا بادویه پوشیده میکردند و از ایشان دریافتم که صدای حدید و زنگار آن بسرکه گداخته است و در
استعمال کردم و بدان نفع یافتند و قوبا قریب العهد اصلاح می یابد و بعید العهد گاهی متعسر میگردد و بعد فصد و استفراغ بران زلو چسپانیدن بد نیست تا خلطی
را که خارج از عروق در ان جا قبض ست امتصاص نمایند و رنگ آن قوبا عریض بود و کثیر المده باشد و از ان صفائح مثل قشور جدا شود و گاهی از ان خون سائل
گردد و این بسیار دشوار ست و جماعتی را دیدم که این نوع ایشان را حادث شده بر جمیع ابدان آنها عام گردید و بجذام مودی شد و این از بعض علامات جذام ست
پس واجب ست که علاجش علاج ابتدای جذام باشد و ذکر این نزد ذکر جذام بهتر ست و نوعی از قوبا صغار الشکل عظیم الحکه ست و این دلالت میکند بر آنکه خلط موجب
او حریف لذاع ست و این نوع بقوبای جربی معروف ست و این اکثر در خصیتین و در کمره حادث میشود و انسان بخارش آن ایذا می یابد و آنرا بیخواب میگرداند و علا[ج]
علاج جرب کثیر الحکه است و سوای این در بیمارستان دیدم که برای این نوع وصف طلا بقطران میکردند و آن اثر نیک می نماید و حکه را فی الحال زائل میکند و ایضاً دیدم
که دران بالشت آب انار غیر پخته فی الفور اثر میکند و عقب او روغن گل بمالند و نوعی از ان صغیر شبیه به بثور ست و آن بقوبای متناثر معروف ست و این بعد استفراغ
و پرهیز شستن بسبوس گندم و تخم خربزه و آبهای گرم و مالش بروغن گل زائل میکند و آنچه از خادم سقلابی در علاج قوبا استفاده آن کردم و در کدامی از کتب ندیدم
ست که بسرکه گرم حل کرده بر قوبای خشک طلا کنند که این در یک دو دفعه آنرا زائل میکند و اهل موصل مداد چینی بسرکه حل کرده بر قوبا میگذارند و بر حالتی می ماند
و زیاده و فراخ نمیشود و ایضاً او گوید که علت معروف بحکاک جبهه مرضی ست که در جلد پیشانی شبیه بقوبا ظاهر شود غیر آنکه رقیق بود و از ان پوست باریک جدا گردد
و با آن اندک خارش بود و صورت او صورت حریره یا آرد باله ست که آنرا بر چیزی طلا کنند پس خشک گردد و سفید رنگ شفاف رقیق نماید و شخصی را دیدم که بر جبهه بدن
او این مرض عام شده بود و سبب فاعل او رطوبت رقیقه فاسده متغیر الکیفیت ست که در حوالی دماغ مجتمع شود و این اکثر در مقدم سر بود پس طبیعت بنا بر تنقیه دماغ از
اقرب موضع مقدم دماغ که آن جبهه است دفع کند بعده بران منجمد و خشک شود و بشکل مذکور گردد و با آن خارش هم آن باشد که دران خلط فاسد اندک حدت بود پس لذع
مسام کند و این علت عسر ست علیل از ان صحت نمی یابد مگر به پرهیز تام و لهذا هر مرضی که در سر حادث شود چون فاعل آن خلطی باشد که از دماغ مترشح شود عسر البرء
بود و علاج این استفراغ بدن بحسب امکان ست و افضل و اولی استفراغ سر ست بحیثیتکه مشاکل سن مریض و مزاج او باشد و چون از ان فارغ شوند مداومت شستن
پیشانی بآب گرم نمایند و عقب آن بموم و روغن ضماد کنند و اگر این کفایت نکند آرد عدس و گل سرخ در سرکه بجوشانند تا آنکه مثل حریره غلیظ گردد و بر پیشانی بدفعات
متواتر طلا نمایند و هرگاه دو روز بدین طلا کنند روز سوم بآب گرم بشویند و اگر آرد باقلا یا آرد کرسنه و آرد جو بآب مطبوخ زوفای سعتری پخته ضماد کنند آنرا زائل کند سعید
گوید که علاج قوبا اولاً بفصد بعده باسهال مره سودا و ادخال مریض بحمام و تعدیل خلط مودی بشرب آب انار و آب آلو بجلاب کنند و غذا مزوره زیرباج یا بچه مرغ مرتب
بآب غوره دهند و بعد تنقیه و استحمام و تعدیل فضول اگر قوبا متمکن لاجع در لحم بود و عسر الزوال باشد و بخارش شدید و سقوط قشور غلیظ و شدت خشونت بران استعمال
کنند و این را باطلیه جرب طلا نمایند صفت طلائیکه این نوع قوبا را نفع کند شیاف مامیثا و مرو زعفران و آرد ترمس و کندش و کف دریا و بورق کوفته بسرکه تر کرده بر
موضع طلا کنند و ایضاً از انچه بدان انتفاع یابند انیست که ترشی ترنج و یا ترب و سرکه بمالند و آب چقندر یا آرد جو و نخود و تخم خربزه و سبوس بآب گرم بشویند و اگر قوبا غیر متمکن باشد
ملینات مثل موم و روغن و کتیرا استعمال کنند و پیه بط و مرغ یا سکه بمالند و بآب نیمگرم بشویند و اگر حادث در ابدان صبیان باشد بآب دهن روزه دار و یا بصمغ آلو
و سرکه طلا نمایند ایلاقی و جرجانی مینویسند که نظر کنند که کدام خلط مفرد یا مرکب ست اگر اخلاط مرکب بود استفراغ اخلاط یکسان باید کرد و اگر یکی از اخلاط غالب بود
تدبیر استفراغ آن خلط نمایند و از خلطهای دیگر غافل نباید بود اما اگر خلط تیز و رقیق بود استفراغ بادویه باید کرد که در علاج جرب مذکور شد و استفراغ خلط غلیظ بداروها باید کرد
که در علاج امراض سوداوی چون مالیخولیا و غیر آن مسطور شده و مدام در حمام رفتن و بآب گرم شیرین شستن بهترین علاج آنست و بعد حمام اطلیه استعمال نمایند
اما اگر قوبا تر بود بادویه مجففه باید و اگر تیزی اندک بود بادویه جالیه باید و اگر مزمن بود ادویه قویه محلله مقطعه باید پس اگر قوبا قلیل الرطوبه بود و در گوشت فرو رفته نباشد
کشکاب غلیظ مالیدن سود دارد خاصه اگر آرد جو و آرد باقلا بدان بسرشند و چقندر و سبوس گندم و تخم خربزه کوفته در آب خوب پخته طلا کنند و تخم ترب با نشاسته

ف حکاک جبهه

بیانیه تفتیح مسام و تحلیل اخلاط غلیظ و کسر حدت خلط رقیق و تعدیل مزاج آن کنند ۱۲ منه مد ظله

در سرکه تر کرده طلا نمایند و روغن گندم با ترشی ترنج آمیخته طلا کردن سود دارد و هلیله زرد بسرکه سوده نافع بود و کودکان را طلای چرک دندان برنا نشتا سود دارد
و صمغ زرد آلو و کتیرا بسرکه یا ترشی ترنج حل کرده و دوائی مجرب است قوبای غیر کهنه را زایل کند و مازو بسرکه سوده و زاک بسرکه حل کرده و مانند آن و اگر از قوبا رطوبت بیشتر آید عفص
و مازو و صمغ و کتیرا و شیاف مامیثا و قلقطار و تو بال مس و سنگ سبویه با سرکه طلا کنند و آنچه بدین ادویه زایل نشود اول زلو بچسپانند تا خون ردی را جذب کنند بعده بران
محجمه نهند تا خونی که از زلو باقی مانده باشد خارج نماید پس موم روغن که از روغن گل ساخته باشند طلا کنند و یک شب رها کنند و روز دیگر آرد جو و آرد نخود و تخم خربزه و سبوس
گندم و کشنیز در آب پخته طلا نمایند و شب رها کرده دیگر روز بطبیخ بابونه و بیخ خطمی در حمام بشویند و اگر چیزی باقی ماند دیگر بار بدو چه بران اندازند و همین علاج را دیگر بار
اعاده نمایند و اشق بسرکه حل کرده قوبای کهنه را سود دارد و دیا کندش و زرد چوب نیز افزایند صفت دوای قوی تر بگیرند زاریج و بار روغن گاو سوده سه روز بگذارند
پس روغن ازان صاف کرده آن روغن طلا کنند تا قوبا را دور کند و گوشت پدید آید پس مرهم علاج کنند دیگر مازو خام بی سوراخ پنج درم در بول گاو یک سکوره و سرکه
یک سکوره بپزند تا نرم شود و ساییده طلا نمایند دیگر سرشیم ماهی چهار درم کنند و در سرکه حل کرده طلا کنند دیگر مازو و کتیرا و زعفران برابر بسرکه حل کرده طلا کنند دیگر
برای قوبائیکه حصیه باشد سفیداب هشت درم گوگرد دو درم مویزج یک درم بسرکه طلا کنند و هرگاه قوبا از علاج پاک گردد بران ادویه رادعه که آن موضع را قوت دهند
طلا باید کرد تا معاودت نکند ابن الیاس گوید که در ابتدا فصد نمایند و بعد نضج ماده تنقیه بدن از خلط محدث آن بمطبوخ افتیمون یا بمطبوخ هلیله مقوی بتر کنند
و بعد تنقیه تامه هلیله زرد و صمغ آلو و صبر مساوی ساییده بسرکه کهنه و روغن گل آمیخته طلا نمایند و اگر قوبا رقیق مبتدی باشد مورد و معات مساوی ساییده بسرکه
تند سرشته طلا کنند و اما هرگاه مزمن شود و جلد با آن متقشر گردد این طلا بکار برند قردمانا مویزج هر واحد ده درم بیخ سوسن آسمانجونی گوگرد زرد هر واحد پنج درم نخود
پشک زهر واحد شش درم همه را باریک ساییده بسرکه کهنه سرشته طلا کنند انطاکی گوید که تنقیه بفصد و اسهال کنند بعده اطلیه مناسب مثل شیرانجیر و نطرون
و پیست و شب و ریوند و عصفر و نمک و شونیز و شحم حنظل بسرکه برای حار و بعسل برای بارد بکار برند و آزموده است من برای جمیع انواع او این دوا است مرکب از شکر
کف دریا و گوگرد و شب یمانی مساوی بقطران سرشته بعد خاریدن طلا نمایند و ملازمت حمام کنند گیلانی مینویسد که بیشتر در علاج قوبای قوی بفصد و اسهال به ادویه
دافع سودا و اخلاط سوداویه احتیاج می افتد و مطبوخ افتیمون را مدخل تام است در نفع قوبای رطوبی و سوداوی و قوبائیکه ماده او دموی باشد و فصد معین و اجب است
و علاج موضعیه مستعمل در قوبا مختلف بود بحسب اختلافات مرض از جهت ماده و جنس او و کیفیت او بحسب حرارت و قرب بصلاح و از جهت مرور زمانه بران و از
جهت موضع مرض و غیر اینها بحسب این امور ادویه موضعیه باید و علاج قوبای مزمن علاج قوبای سوداوی ماده است و اگرچه ماده او در اصل دموی باشد مثلا و از ادویه
کثیر المنفعت در قوبائیکه قوی الماده نباشد روغن پوست نارجیل است و طریق ساختن آن اینست که پوست سخت نارجیل را صاف کرده خرد خرد بشکنند
و در آب تر کنند تا نرم شود و آب بسیار نباشد بلکه چندان تر کنند که نم بردارد و بپارچه صاف کرده در شیشه مطین اندازند و در دهن او سیخهای کاه یا نی نهند و در وسط
طبق سوراخ کرده بر دیگدان نهند و سر شیشه ازان سوراخ واژگون بیرون کنند و زیر او مقابله آن در دیگدان قدح نهند و بر طبق آتش ملایم روشن کنند پس
روغن سیاه حاد که ازان بچکد نگاه دارند و بطریق طلا بعد طلا استعمال نمایند و بشویند و باز طلا کنند و همچنین مرات عمل نمایند که بعون الله تعالی نفع تام نماید
و کذلک طلای لبان مصعد آنرا نفع بخشد باین طریق که لبان را بکوبند و در ته دیگ فرش کرده در وسط آن قدح نهند و بر سر دیگ ظرفی وصل کنند و آن ظرف
را باب پر نمایند و زیر دیگ آتش نرم کنند پس اندکی آب در قدح و زیر سرپوش چیزی سفید مثل آرد تند بو جمع شود و آن هر دو را نگاه دارند و نزد حاجت چنین استعمال
کنند که بگیرند اندکی از جوهر مصعد ندکور و در آب مسطور آمیخته چند بار بران طلا نمایند که نفع تام نماید و از عادت است که ام سیکنیم اولا بشرب روغن زرد یا مسکه در آب
گداخته بطریقیکه ظرف آن در آب گرم نهند تا بگدازد و صاف کرده بنوشند و یا روغن بادام بیاشامند و این اولی است هر روز مقدار سه درم در ابتدا بنوشند و بعد ازان
تا ده درم یا زیاده ازان بیفزایند و بران تا شش ماه مداومت نمایند بعده اگر احتیاج تنقیه شود مسهل سودا استعمال کنند بعده روغن پوست نارجیل یا لبان مصعد
با آب مقطر او استعمال کنند که ازین هر دو تدبیر قوبا باقی نمی ماند خصوصاً اگر رعایت تدابیر درین مدت و بعد این کنند و سبیل آن ترطیب گردانند بولس گفته که معالجه
قوبا بادویه قوی التجفیف نمایند و استفراغ بدن باسهال کنند و بران ادویه منقیه بطلا استعمال نمایند مثل نخود و هر دو خربق و حراز که بر صخور باشد چون زرفت یا موم

یا زرنیخ آمیزند و زبل عظایه و زبل زرزور که آنرا بر نیج تنها خورانیده باشند و اکثر قوبائی که در ریش و در جای دیگر باشد باین علاج تنها و بروغن گندم صحت یابد و اگر قوبا مزمن باشد برگ فنجنکشت بسرکه سائیده ضماد کنند و یا برگ کبر بسرکه سوده ضماد نمایند و اما ادویه مرکبه اینست که بگیرند سریش نجاران نیم اوقیه کندر یک نیم درم سرکه نیم قوطولی ادویه را در سرکه گداخته بر قوبا طلا کنند و ایضاً بگیرند قلقطار یک اوقیه صمغ یک اوقیه گوگرد زرد نیم اوقیه بورق نیم اوقیه قاقله شصت عدد سائیده بسرکه سرشته طلا کنند و بر جای صحیح آنرا نرسانند و چون خشک شود باب سرد بشویند و ایضاً بگیرند قلقدیس و کبریت زرد و نطرون و کندر مساوی و برای قوبا در سرکه و برای حکه در شراب سرشته بکار برند و از علاجات قوبای مزمن ردی بعد تنقیه بدن و اصلاح حال آنست که بران دوای حاد بپاشند تا بخورد و گوشت ظاهر گردد و بعده بمرهم علاج کنند تا آنکه صحت یابد و این طلا قوبای ردی مزمن را نافع ست ربالک کتیرا تخم خربزه مساوی بسرکه سرشته طلا کنند **ابوالحسن** گوید که قوبای دموی زائل میشود بفصد و استفراغ و طلا باشیای غساله که جلا کنند مثل مغز خربزه و تخم آن و اشنان و آرد باقلا و آرد نخود و چون باینها در حمام بدفعات بشویند پس این طلا بران نهند بگیرند صمغ عربی و صمغ فارسی و کتیرا مساوی و اشق نصف یکجزو در سرکه تر کنند تا همه بگدازد و بعده بدفعات بران مالند که آنرا زائل کند و در ابتدای او روغن گندم نفع کند و اگر بران دارو بگشند از سرکه که دران مازو تر کرده باشند قوبا منتشر و فراخ نشود و اگر بعد فصد و استفراغ طلا متعسر گردد بران زاج بپاشند که استیصال او نماید **و اما** طولی را نوشیدن مطبوخ افتیمون و استعمال ایارج فیقرا و غرغره بمویزج و عاقرقرحا بماء العسل حل کرده زائل کند و اگر مریض حار مزاج باشد بفصد او باک نیست و باوجود این نا شفه و اشیای قابضه طلا کنند مثل اقلیمیای فضی و زرنیخ بگلنار و گل سرخ سوده همه بحسب حاجت بسرکه حل کرده و ایضاً آب دهن صائم قبل افطار در آخر روز بران انداختن نافع بود و چرک و ندان او بران بمالند و از انچه بدان طلا کنند جرمل و کندش بسکه سوده بسرکه حل کرده ست و ایضاً آنرا تنزیع بسوزن و کشادن عیون آن بسوزن و مالش بسرکه و بیخ انجدان نفع بخشد **و اما** سوداوی بطی الزوال عسر البرء بود و علاجش فصد باسلیق و شرب مطبوخ افتیمون و لوغاذیا یا آب هلیله سیاه و مویز ست و طلا بشحوم بط و مرغابی و چیز موم و روغن دائم نمایند و جمیع انواع قوبا را شرب آب چشمه کبریتی و جلوس دران و آبهای گرم و غسل بدان بسیار نافع ست و در همه لزوم اصلاح اغذیه و تعالج در وقتها ممنوده نمایند و هر نوع آن که متعسر گردد و در گوشت عمیق شود و تیج کند یا سفید گردد دوای حاد بران نهند تا آنرا استاصل گرداند و بخورد و بعد ازان علاج او بمرهم کنند و مالش جمیع انواع او بحسک جبلی که معروف بحسک قنفذی ست داو آنست که چون حیوان دران سیر کند بدان متعلق گردد خاصته بصوف اغنام و اذناب الخیل و آن مثلثی شکل ست و بران خار کوچک بود و ازان آب بسیار بر آید چون بیفشانند پس باب آن و یا آب برگ او قوبا را بمالند دیگر و زآنرا به کند و ایضاً این ثولول را نفع کند اگر بدان بمالند و اما انواع قوبا بسیارست بحسب ترکب و امتزاج آن و بحسب بدان و امزجه آنها و نوع سوداوی ازان چون در جلد عمیق گردد و زمانه او طول کند و پرهیز نکنند موذی بجذام گردد و اعضا را برېزاند پس هرگاه اتفاق این حال شود باید که معالجه او بمعالجه اوائل جذام کنند و زاک در سرکه حل کرده بر قوبا طلا کردن تاثیر عجیب دارد و در کدامی از کتب آنرا نیافتم الا آنرا تجربه کرده‌ام و سریع التاثیر یافتم حتی که آن گاهی بازاله او در یک طلا میکند **محمد حسین** مینویسد که پوست بیخ پالک جوهی و هلیله سیاه هر یک دوازده مثقال تنکار سوخته چهار و نیم مثقال مازو سبز کات هندی هر یک سه مثقال کوفته هشت پاس باب لیموی کاغذی بسایند پس اقراص ساخته در آفتاب خشک نمایند و نزد حاجت باب سائیده طلا نمایند بعد ازانکه موضع قوبا را بخرقه درشت و یا کیسه حمام مالیده باشند پس بگذارند تا خشک شود و خشکریشه آن خود بخود جدا گردد و اگر احتیاج باقی باشد باز بدستور طلا نمایند و اگر این قرص را باب برگ پالک جوهی تازه بسایند و بمالند بهتر و قوی تر گردد در چند دفعه بعون الله تعالی زائل میگردد و نیز مالیدن صابون سوده بانه تنکار محرق مفیدست و اگر بدین تدابیر اصلاح نیابد و محتاج بجراحت نمودن و اخراج مواد باشد بران سیر سوده گذارند تا آبله کند و مجروح شود پس بیم ان مرهم سفیداب یا غیر آن گذارند

ثآلیل و مسماریه و عقعف قرنیه و امثال آن

بدانکه ثآلیل جمع ثولول ست که بفارسی زخ و بهندی مسه نامند و آن بثور صلب مستدیرست که در بدن روید و شش نوع بود یکی منکوس و او آنست که غیر منبسط بود بلکه املس شبیه به بثره صلب باشد غیر آنکه مستدیر بود و در گوشت فرو رفته باشد گویا که در لحم مرکوزست و گویند او آنست که بیخ او ذو شظایا باشد دوم متینی متشقق بزرگ مستدیر ذی شظایا شدید الیبس سوم متعلق چهارم مسماری که سراو چون سر میخ بزرگ پهن بود و بیخ او باریک و اندرون بدن فرو رفته بهچو مسمار یعنی میخ و بسفیدی مائل باشد پنجم قرنی و آن را عقعف یعنی سختی کج بجانبی بود ششم طرسوس که بزرگ بود در میم بالاید و سبب تولد ثولول خلط غلیظ خشک بلغمی ست که نزد

احتباس او در رگهای کوچک خشک گردد یا خلط سوداوی یا مرکب از سودا و بلغم که طبیعت بظاهر بشره دفع ساخته باشد و بقول شیخ سبب فاعل این همه دفع طبیعت
و سبب مادی خلط غلیظ سوداوی که گاهی سودا از بلغم یابس بسیار که در خون کثرت پذیرد مستحیل گردد و گاهی نفس خون را بسبب احتقان و کثرت او و عدم اسباب
تعفن استحاله بسوی خشکی و سردی عارض شود خصوصا در عروق صغار که در امثال آن خون متعفن نمیشود بسبب قلت او و قرب او از اسباب خارجی که آنها در تخفیف بیشتر
از تعفین میباشند لاسیما چون خون در جوهر خود هار بسیار نباشد و گاه باشد که ثولول بسیار در اندک وقتی در عضوی پدید آید و گاهی از ان یکمرتبه بزرگ بدید و سبب آن جمله
شود و هرگاه آن ثولول بزرگ اشتف یا باطل کنند بهتر تدبیر که باشد دیگران ساقط شوند و باشد که ثآلیل متفرق بر آیند و ابو منصور گوید که ثآلیل دو نوع ست یکی از ان
رطب لین و دیگر صلب جاسی و آنرا مسامیر گویند و سبب رطب بلغم مشتبه بسودا است و سبب یابس سودا بود و آنطاکی گوید که ثآلیل ابیض ضخط نامند و آن طوبتی ست که از
سودا منتج شود و غالبا مختلف ذی طول و قصر و فروع و شقوق که بیخ آن باریک باقی غلیظ بود بر وید و گاهی بسبب خبث ماده درد کند **علاج** شونیز با سرکه و نمک
با سرکه هر روز مکرر بمالند و پیوسته مالیدن روغن گل و چربی بط و مرغ مفید بود و بعد از نضج تنقیه بلغم و سودا بمسهل کنند بعد آن حب افتیمون خورند و اگر ازین چیزها فائده
نشود با آهن قطع کنند یا دوای تیز مانند فلدفیون بمالند و هرگاه گوشت زیاده خورده سوزش کند مرهم سفیداب را استعمال کنند و نوشادر و انزروت و زنگار با آب صابون
سرشته طلا کردن نیز ثآلیل را ساقط کند و همچنین دارا شکنه انگریزی که کاشتک گویند در آب ساییده طلای بر تبق ساختن در اسقاط آن مجرب ست و اگر ثولول
را بناخنگیر خراشیده سقمونیا و شیر درخت انجیر سوده ضماد کنند در یکروز نفع میدهد و یا از زرد چوب ساییده در کاغذ پیچیده بطور فتیله ساخته سر آنرا سوزانیده ثولول را
بآن داغ کنند و از دست بر کنند و گویند که کشنیز خشک در آب ساییده ضماد کردن مجرب ست در دو سه نوبت خشک شده می افتد و سرگین طاوس بسرکه طلا کردن
و یا صدف سوخته بسرکه ضماد نمودن و کذا برگ و شاخ خرفه بران مالیدن مفید بود و اگر ثولول را از بیخ پاچک دشتی خاییده چونه و هیچی در آب حل کرده بمالند در دو سه روز
بیفتد و اگر از پاره شب یمانی مکرر بمالند که خون آلوده شود و یا پشک بز بسرکه ساییده طلا کنند و یا سهاگه تیلیه نصف بریان و نصف خام با آب لیموی کاغذی
سرشته بمالند و یا ایچی بسرکه ساییده بر بدن بمالند و یا چونه در آب لیمو ساییده طلا نمایند نیز مفید بود و صاحب تحفه نوشته که اگر نخود خشک را در اول هلال بعدد
ثآلیل گرفته هر یک آنرا یک عدد نخود مالیده مجموع را در لته بسته از میان هر دو پای از بالای شانه آن لته را بجانب عقب بیندازند در آخر آن ماه جمیع ثآلیل برطرف
میشود و بعضی گویند که این عمل بتجربه در آمده و اگر برگ پان کنگیری بگیرند و بران چونه بمالند و فتیله آن ساخته در زیر انگشت و سبابه گرفته بر سر بمالند چنانچه از ناخن نیز
خراشیده شود در اندک مدت همگی منقلع گردد و اگر سه کلان باشد دو سه روز همچنان کنند تا بتمامه منقلع شود در ین باب مجرب ست **ذکر ادویه نافع ثآلیل** طلای
روغن گندم و کذا حلتیت و مغز انجیر خشک و کذا آب چقندر سرخ و کذا کندر بسرکه و زیت هر واحد در قلع ثآلیل مجرب سویدی ست **و ضماد** بیخ درخت خلاف سوخته
و کذا برگ آن بسرکه و کذا مرو سلیخه و عسل و کذا سرگین کبوتر با آب دهن و کذا حلتیت بشیر انجیر یا بعسل و کذا تخم بید انجیر بعسل و کذا آب برگ انجیر و کذا انجیر خام بنطرون و آرد
گندم پخته و یا تنها پخته بموم زرد آمیخته و کذا اشق بسرکه و کذا فرفیون بزیت و کذا سام ابرص کوفته و کذا خاکستر او و برز کتان و بورق و کذا پیاز عنصل بریان و کذا
خاکستر شاخ انگور بسرکه و کذا ودع سوخته و کذا گل سرخ پخته یا خام سوده و کذا سرگین گاو بسرکه و کذا سداب و نطرون و کذا سرگین گنجشک با آب دهن روزه دار
و کذا صدا حدید بشراب و کذا مرقشیشا در اتنبج و کذا خون سنگ پشت و کذا پشک موش و کذا خاکستر بادنجان بسرکه سرشته و کذا تخم نمه سوخته بسرکه و کذا اتریج کوفته
بسرکه آمیخته و کذا سرطان سوخته و کذا خون بز و کذا خون خرگوش نیز آمیخته **و دلک** بلاجورد و شرب آن و کذا بجزموب شامی تازه **و داغ** بشاخ آس مرات و کذا
بفتیله پنبه کهنه سه چهار مرتبه هر واحد دافع ثآلیل ست **اقوال حکما** ابوسهل گوید که ثآلیل را ابن طو قلع نمایند که بگیرند زوشب یمانی و پیه چربی بط سرشته طلا کنند
و یا تخم جرجیر بسرکه و زهره گاو بسایند تا مثل مرهم گردد هر روز مرات کثیر طلا نمایند و یا برگ مورد و برگ کبر و یا بسرکه و نمک و کذا زاج بسرکه سوده و خرنوب نبطی مسحوق
بسرکه بمالند و بهر دو از ین در روزی چند بار بمالند و اگر آنرا اصول باشد آنرا و حوالی آنرا بشرط زنند و بر آن شیر انجیر چکانند یا دوای حاد اکال مثل دیگ بر بیک و غیره
بران نهند پس هرگاه سیاه شود و متاکل گردد بران اندک روغن زرد نهند حتی که آنچه متاکل شده باشد منقلع گردد و اعاده این تدبیر مرات کنند تا آنکه بتمامه زائل شود
و اگر در بدن کثرت آن باشد تنقیه بدن با دویه مخرج سودا نمایند و تدبیر را بچیزی که ترطیب و تلیین نماید مائل گردانند شیخ میفرماید که اما مبادرت بتقلیل خون از فصد

مجاور بر سر نحفی را از ان مزاج ماده و موجود بکار سازد پس آن خشک و سرد گردد و بسبب ثآلیل کثرت نماید ۱۲ منه

وباستفراغ سودا امری ست که ازان چاره نیست اگر مرض کثرت پذیرد و از اقتصاد و اعتدال تجاوز کند و همچنین تدبیر مولد خلط نیک و غیر آن از آنچه ذکر او مرات گذشته
و اما علاج موضعی با دویه باید که دران تلخی و قبض بود و مثل خفیف ازان برای ثولول خفیف استعمال باید کرد مثل مالیدن روغن پسته دائم و بطبیخ گندم صعتر و برگ
بعده سه روز و آب کنند تا بسماق و روغن بان و ایضاً برگ کبر و جوز السرو و زیتون خام و کزمازج نیز خوب ست و برگ مورد تر برای خفیف و قوی و پوست جوز تر
خشک و خرنوب با وجود قلت اذیت او و برای ثولول عظیم قوی نیکوست و پوست بیخ غرب و خاکستر او بسرکه و آنچه جید و بالغ النفع ست انیست که بگیرند حرمل
و حنا و کوفته بیخته بآب سیر طلا کنند و اما قوی ازان برای ثولول قوی بکار برند مثل طلای مرتب از نوره و زرنیخ و اشخار و خصوصاً با سیماب کشته لاسیما بخاکستر بلوط
و زیت و نمک بآب پیاز و بلبوس و پشک بز و ایضاً ذراریح بزرنیخ و ایضاً عسل بلادر در اسقاط او قوی ست و شیر تیوع چون بتکرار بران مالند ساقط کند
و دو سه کرم و کمبیکج نیز از مسقط عظیم او ست و شونیز بخل چون ضماد نمایند عجیب ست و زهره بز نیز ایضاً و حلتیت و مرهم حاد منفجر دبیلات که آن مرهم بلادر ست
ترکیب معتدل پوست جوز رطب و زجاج و آهک نا زده هر واحد مثجز و کوفته بیخته بران نهند و یا بگیرند زنگار و کاغذ سوخته هر واحد پنج درم شحم حنظل شش درم بورق
شش درم نوشادر چهار درم اشخار و زرنیخ زرد هر واحد هشت درم زهره گاو شش درم اشنان فارسی هفت درم کوفته بیخته بآب صابون طلا نمایند و از معالجات ثآلیل
قلع او ست و این گاهی با انبوبه پر طیور بزرگ و یا نقره و یا آهن بود که تجویف او بمقداری باشد که دران ثولول باندک دشواری در آید و جرم او حاد قطاع باشد پس بران
ثولول باندک زور در آرند و بران بپیچند نزدیک بیخ آن اندک بفشارند که آنرا استاصل کند و یا بصناره ثولول را بکشند تا آنکه بیخ او کشیده گردد بعده بآلة تیز که تا بیخ او
رسد قطع کنند و بعد قلع آن روغن زرد بران نهند و ایضاً هر گاه دوای حاد بران گذارند و قلق آرد دوای حاد بردارند و بران روغن زرد نهند و چندی ترک کرده باز اعاده
او کنند تا آنکه سقوط آن تمام شود و گاهی قلع آن باین طور میکنند که از آنچه متصل او ست بآهن لطیف مقور جدا میسازند بعده بران دوای حاد میگذارند و تجربه کرده ام
قطع آن باستره عمیق تر حتی الامکان مع مراعات سطح جلد بعده مالش موضع بصابون و بعده گل سرخ تا خونیکه ازان سیلان کند سائل گردد و محتبس شود و بعد آن
ما بقی ساقط گردد طبری گوید که علاج ثولول حادث در پیشانی و روی بهمه آنچه در علاج عدسیه و حنطیه بیاید باید کرد و گاهی امر بقلع او میکنند که این اسهل انقلاع ست
با عروق او بر آید و آنچه بدان طلا کنند و دیگر روز یا بعد دو روز آنرا زائل کنند برگ حسک جبلی رطب ست این بران بمالند که آنرا خشک کند و بیفگند و ایضاً بصمغ
در سرکه حل کرده طلا کردن آنرا زائل کند و من درین این دوا استعمال میکنیم بگیرند بورق یکدرم برگ مورد تر سه درم نمک طبرزد یکدانگ و بسایند و بدان یکی را بعد دیگری
بمالند تا آنکه خون بر آید بعده ترک آن کنند و ایضاً بعد دو روز بمالند پس بیفتد و زائل شود و این را در همه یکدفعه استعمال نکنند و هر گاه بزرگ و سخت و صلب گردد روغن نوره و قلی
ساعتی بران بمالند تا آنکه دران خون ظاهر شود بعده بشویند و بروغن چرب کنند که خشک کند و بیفگند غیر آنکه واجب ست که بعد استعمال روغن از آب سرد و هوای سرد محفوظ
دارند و بآب گرم بشویند و اگر موضع متقرح و گرم شود مرهم کافور دران استعمال نمایند و نوع ثولول تینی را که بدترین انواع ست نیز بعلاج مذکور معالجه نمایند پس اگر این علاج دران
فائده نکند اولی آنست که دوای حاد و روغن نوره بران نهند تا آنرا استاصل گرداند و دیدم که حب او بروغن نوره منقلع شد بیخ او مثل درهم مدور ظاهر شد و بران هم دوای حاد
نهاده شد حتی که منقلع گردید پس بران مرهم منبت لحم گذاشتم تا آنکه اصلاح یافت و از نافع ترین چیزیکه در ثآلیل استعمال کنند نیست که بگیرند چوب آس رطب و یکطرف او
در آتش نهند تا گرم شود و از طرف دیگر نشیش و تری ظاهر گردد و بگیرند ازین آب و بر ثولول بمالند و این در روز بعمل آرند و در شب بهر روغنی که خواهند و بهتر آن روغن گل ست
چرب سازند که آن بغیر جده بیفتد و باز عود نکند ایضاً او گفته که علاج ثولول متشقق ذات شظایا که سبب فاعل او خلط یابس ارضی سوداوی بود نوشیدن ماء الاصول
بروغن بادام تلخ ست بعده شرب طبیخ افتیمون و دلک آن بآب برگ حسک جبلی و آب بورق و برگ مورد کوفته بیورق و اگر متصعب و صلب گردد بران روغن نوره
چکانند چنانچه سابق مذکور شد و آنچه بدان علاج ثولول کنند بعد تنقیه و اصلاح غذا مالش او بروغن گل و موم و شحم مرغ ست و اگر تا چهل روز هر روز دهن و بهتر آن روغن گل ست
بمالند ساقط گردد و بعض اوائل ذکر کرده اند که طلای او بآب نطرون یکدفعه یا دو دفعه خشک کند و بیفگند و این دوا که تجربه آن کرده ام استعمال کنند بگیرند آب آهنگران که درستان
آهن گرم سرد میکنند و دران بورق و صبر و مر حل کنند و بمالند و اما علاج نوع منکوس آنست که متقرح گردانند بعد فصد و استفراغ بعده از روغن نوره بران آبله افگنند
تا دران خون ظاهر شود و بعد ازان بسرکه بشویند و بروغن گل چرب سازند که آن زائل شود و هر گاه متقرح گردد مرهم کبیر علاج کنند و درین نوع چون دانه او بزرگ شود و بر موضعی انتشار

از بدن یا قریب از عضوی شریف بود پس واجب ست که بران مرهم داخلیون چند روز نهند که یا آنرا تحلیل کند و یا رقیق کند و فضلات او را مائی گرداند پس بسر نشتر
بکشایند تا آنچه اندران باشد سائل شود و خشک گردد و از بهترین چیزها که برای قلع ثآلیل متعلقه و مسامیر منشبثه منکوسه استعمال نمایند این دوا است و این مشهور و مجرب
بس بسیار ست بگیرند گوگرد و زرد زرنیخ زرد غونیز خاکستر غرب مساوی پس بعض او بسرکه و بعض او بزفت سرشته بر ثولول طلا نمایند هر ثولول و هر مسامیر که باشد ازین کم
شود و زائل گردد و بهمین تقدیر مستراد نیست چه مجرب ست و بعضی مردم برای این عسل بلادر بیان کرده اند و این خطای بزرگ ست لاسیما در بلاد گرم که مورث ساعیه
میگردد و گاهی بجمیع بدن متعدی میشود و گاهی بازان مریض صحت می یابد و باز بعد یکسال عود میکند و شخصی را دیدم که قروح متولد از عسل بلادر آنرا لازم نمود حتی که آن را
بطریق اسقاط قوت و ایراث حمیات مطبقه هلاک گردانید پس واجب ست که انسان از استعمال عسل بلادر حذر نماید و اما یتوعات مثل شیر انجیر و شیر مازریون و شیر
توت در استعمال آنها نیز خطر ست و سالم ترین چیزیکه استعمال نمایند همان ست که ذکر کردیم و اگر انسان اراده تعدیه بغیر آن کند پس بهترین چیزها روغن نوره است
که مذکور شد مجوسی گوید که حدوث ثآلیل و مسامیر از خلطین غلیظین بلغمی و سوداوی میباشد و صواب علاج آن استفراغ بدن بمطبوخ افتیمون و غاریقون یا حب اصطمخیقون معمول
با افتیمون ست و پرهیز از مولد این هر دو خلط و آنچه از اضعده قلع آن کند پشک بز باریک سوده بسرکه سرشته بر ثولول نهادن ست و مالش موضع در روز چند مرات با سرکه
خمر و نمک قلع آن نماید و یا بگیرند قشور رس و باریک سابیده بسرکه بسرشند و لزوم موضع کنند و یا بگیرند قنطاریون و باریک سوده بثلث سرشته بر ثولول نهند و اگر این
ادویه فائده نکند دوای حاد مثل غلدفیون و دیگ بر دیگ نهند که این او را بخور رد و بسوزد بعده بر بیخ او روغن زرد گذارند حتی که خشکریشه را قلع کند بعده اعادهٔ دوای حاد
کنند بعد آن روغن زرد تا آنکه جمله مستاصل گردد بعد ازان معالجهٔ او بدوای منبت لحم نمایند و گاهی نفع میکند اینکه سنگ فلفل و اشخار و اشنان فارسی و بورق مساوی
باریک سوده آب قنابری یا آب صابون بسرشند و ثولول را بموی بربندند و بران این دوا پاشند که در روز سوم آنرا ساقط کند صفت ضمادیکه ثآلیل را قلع کند
بقوت زنگار مس سوخته شحم حنظل بورق نوشادر اشخار زرنیخ زرد زهرهٔ گاو اشنان فارسی هر واحد یکجزو آهک آب نادیده نیم جزو باریک سوده بآب صابون یا بآب اشق
سرشته بر ثولول لزوم نماید بعد از انکه بیخ او موبسته باشند دیگر آهک آب نارسیده دردی شراب باریک ساخته بآب دهن سرشته بر ثولول ضماد کرده باشند که این خشک
نماید و بسوزد و اگر این ادویه نفع نکند باستره قطع کنند بعده بدوای حاد و مرهم زنگار و بعسل بلادر داغ دهند تا آنرا استاصل گرداند و بسوزد و باید که آنرا باآهن قطع نکنند
مگر بعد استفراغ بدن از خلط غلیظ ابن نوح گوید که نگاه کنند اگر مادهٔ او هنوز منقطع نشده باشد و در طریق خروج بود باید که تنقیهٔ بدن کنند اما در رطب لین از بلغم ز اما
در صلب جاسی از سودا بعد ازان علاج رطب نمایند باین طور که بکبر رطب بخور نوسنبلی که این قوی ست بمالند و میل باغذیهٔ لطیف مولد خلط محمود مثل اسفیدباجات
او بهوم مطبوره و حملان کنند و استکثار دخول حمام نمایند و شراب رقیق ممزوج بآب بسیار بنوشند و اما بر صلب زرنیخ زرد بموبیز کوفته طلا کنند و سدر و زبران بگذارند پس بکشایند
و نیخ برآرد و اگر چیزی باقی ماند اعادهٔ او نمایند و یا بپوست صفصاف بسرکه سرشته طلا کنند و یا عسل بلادر بران نهند که آن قلع او نماید و یا قلع او کنند و حوالی او
شرط زنند و بران دوای حاد پاشند و هرگاه سیاه شود روغن زرد بران نهند تا آنکه ساقط گردد و از جمیع مولدات سودا پرهیز کنند و علی بن رین گفته که حمل یعنی
کرم سرگین را بآب بسایند و بر ثولول طلا کنند که این در ساعت استیصال او کند و قوبا را نیز زائل کند و همچنین خون سگ و بول آن جرجانی و ایلاقی مینویسند
که اول استفراغ سودا باید کرد و تدبیرهای تری افزا کنند و استفراغ بمارالجبن کردن صواب تر باشد و از چیزهائیکه درین باب بکار آید اینست که مازو و شب یمانی با شحم
حنظل ضماد کنند و برگ کرنب ترمالیدن نافع بود و کز مازو بکوبند و بسرکه سرشته ضماد سازند از بیخ برآرد و بآب صابون و اشنان و آب اشخار آنرا بشویند و اگر مازو
سوده بسرکه سرشته ضماد کنند نفع بخشد و کف بول که از زمین برخیزد و منی طلا کردن مجرب ست ابن الیاس گوید که هر صبح جلاب از تخم کاسنی و بادیان هر واحد
سه درم و شکر سفید ده درم بنوشند و غذا مزورهٔ نخود و مغز بادام سازند و بر تناول این جلاب و غذا تا پنج روز مداومت نمایند و هرگاه نضج در قاروره ظاهر شود استفراغ
بدن بمطبوخ و حبوب مذکوره در قول مجوسی نمایند و بعد تنقیه بچیزیکه قلع او نماید ضماد کنند و شیر انجیر خام یا شیر تافسیا بران چکانند و یا بگیرند قنطافیلون و باریک سابیده
بسرکه سرشته طلا کنند و یا مرهم زنگار طلا نمایند و یا بگیرند این دوا که از همه قوی تر در قلع او ست اشنان سبز فارسی زهرهٔ گاو زنگار مس شحم حنظل نوشادر آهک آب نارسیده
مساوی همه را باریک سابیده آب اشنان بسرشند و بر ثولول طلا کنند و باید که باآهن قطع نکنند خجندی گوید که علاج او فصد ست اگر احتیاج آن باشد و هر صبح

شربت از بادیان و اصل السوس و گاوزبان بشکر بنوشند و غذا حمصیه خورند و تنقیهٔ بدن بعد نضج بمطبوخ افتیمون و مطبوخات که دران غاریقون باشد بکنند و بعد تنقیهٔ تام اضمده و اطلیه استعمال نمایند و حق آنست که بران ادویهٔ حاده مثل کاله نهند تا آنرا سیاه کند پس آن روغن زرد نهند انطاکی گوید که ابتدا بتنظیف بدن کنند و اگر چه فصد باشد بعد ازان قطع نمایند بچوب انجیر و کرویج با قلا داغ دهند که این مجرب است و همچنین پیاز بنمک و سرکه و سرگین کبوتر و کنجشک بورق و کبریت و آهن ریزه و داروی خاکستر کرم و صفصاف و پشک گوسفند و شتر و همه آنچه در قوبا مذکور شد گیلانی مینویسد که از غرائب چیزیکه دیده ایم اینست که یکی را از صبیان که سن او قریب بست سال بود ثآلیل بسیار در جمیع بدن او عارض شد و مردی بادی طاقی شد و او را امر کرد که کف کبیر از مویز باده و سه درم تربد فائق سفید در آب خیسانیده صاف کرده سحرگاه بنوشید و او حسب گفته آن شخص عمل کرد و ده مجلس او را اجابت شد و در شب دوم ازان مرض تمامه زائل شد و این از عجائبات است و گاهی از ثآلیل نوعی باشد که بذاته ساقط شود و اگر بیخ ثآلیل باریک تر باشد بقطع او بپردازند و اگر بیخ آن بزرگ بود حوالی آن شرط نزنند و بدوای حاد بپاشند و اگر بعد قطع بعد ادویهٔ حاده داغ استعمال کنند اولی بود و اگر آلهٔ داغ از طلا باشد بهتر است و اگر چه این امر منافی مراعات سطح جلد است و بعضی از استعمال عسل بلادر منع کلی نموده اند و این حق نیست زیرا که بعض مردم از خوردن عسل بلادر و لبس او نیز ضرر نمی یابند و لیکن چون آنرا بمغز جوز یا روغن آن مخلوط کنند اصلاح او تمامه نماید و گاهی بخرم فقط قطع میکنند باین طریق که بگیرند موی قوی یا رشتهٔ ابریشم خوب بافته و بدان بیخ ثآلیل محکم به بندند که آن ساقط کند لیکن قطع آن باهن بسرعت ببرد از جسد او ایمن گرداند با وجودیکه آن خطرناک بسیار است اگر در وقت خود واقع نشود اعنی هرگاه بدن ممتلی باشد و دوای مجرب بگیرند ذراریح و قلقدیس چند بید ستر مساوی و بعلک البطم مخلوط سازند تا مثل مرهم گردد و بر مسامیر نهند بعد از آنکه تنقیهٔ او کنند و دیگر بگیرند اشخار و آهک و زنگار هر واحد یکجزو و بآب رماد یا ببول طفل نابالغ سرشته بدان علاج کنند که آن نافعست مرهمی که قطع ثآلیل و مسامیر کند زنگار و کاغذ سوخته هر واحد یکدرم آب عروس و آب صابون اول هفتده درم عسل هشت درم فرفیون نیم درم بپزند تا مرهم شود و بکار برند بهاء الدین گوید که تخم حنظل با شب یمانی طلا کردن مفید بود و طلا کردن منی آدمی بعد از آنکه ثولول را بسختی خراشیده باشند و صلابت آنرا اندکی دور کرده نافع بود و طلای نوره معمول چند ساعت هم نافع آید و ذراریح با مویز کوفته طلا کردن قوی بود و ثولول را در اوائل باهن تابیده داغ کردن عظیم مفید آید و مداومت سر در س نافع و مجرب است و مسماریه را اگر توانند بدستکاری بیرون آورند و الا آنرا بخراشند و صفحهٔ کوچک از سرب خالص بران بسته دارند تا آنرا تحلیل کند و اگر نوشادر و انزروت و غیره که در ذیل علاج مسطور شد بران بندند عظیم نافع آید و تیزاب فاروقی نهادن بسیار مفید بود و عسل بلادر هم قوی بود و ذراریح و همچنین سیماب کشته و خاکستر بلوط و نمک خطمیات را بآب پیاز سرشته طلا کردن و یک شبانه روز بران گذاشتن نافع بود و مخفی نماند که هر دوای تیز و قوی که بر بثرات نهند باید که احتیاط کنند که از عرض بثره زیاده نشود تا عضو صحیح را نسوزاند و ریش نکند

عدسیه و حنطیه

و آن بثوری است که اکثر بر پیشانی و روی حادث گردد و شبیه بثآلیل بود غیر آنکه املس چسپیده بود و شکل اول بشکل عدس و شکل ثانی بشکل گندم در مقدار طول هر دانه از انها باشد و عدسیه زرد رنگ چسپیده بهم بود و حنطیه بشکل گندم دراز مائل بسرخی باشد و بعضی گویند که رنگ عدسیه سرخ و حنطیه زرد بود و سبب اول رطوبتی است که باختلاط صفرا فاسد شود و غلیظ گردد و سبب ثانی رطوبتی که بخون فاسد شود و غلیظ گردد و بعضی بعکس این گفته اند و آن اقرب بصواب است علاج تنقیهٔ بدن بادویهٔ منقی رطوبت و اخلاط غلیظه فاسده کنند تا آنکه معلوم شود که بدن پاک شد و لزوم پرهیز از اطعمهٔ غلیظه نمایند بعده تطلیهٔ او باین طلا کنند بگیرند صمغ بطم با موم و روغن بگدازند و در هاون انداخته بران اندک صمغ آلو و مویز و شیطرج هندی کوفته اندازند و حل کرده بر موضع طلا نمایند تا آنکه خشک شود بعد مدام تجدید بران کنند تا آنکه بریزد و خشک گردد و بعض اطبا زفت و صمغ را بر خرقه مالیده بران می نهند و آنرا ده روز گذاشته جدا میکنند پس گاهی در یکدفعه خارج می نماید همه را آنچه بر چهره ازان باشد و مانچه آنرا ببرد اینست که خاکستر نی و شیطرج سوخته باندک سریش گداخته بران چسپانند تا خشک شود پس بسختی جدا سازند و مکرر متواتر بعمل آرند که آنهمه منقلع گردد و از لطیف ادویه که بدان استعمال کنند اینست که از روغن حب الغار و موم و پیه بط و پیه مرغابی و پیه ماکیان قیروطی ساخته هر روز یکبار و در شب یک بار بر موضع لزوم نمایند که این آنرا ساقط کند و سبب شخصی را این علت با کثر مواضع از بدن او بود و او این دوا را تا چهل روز استعمال کرد پس آنهمه بغیر دوا و استفراغ

زائل و ساقط شد و طلا به کندش گوگرد و بورق بسرکه نیز نافع ست و اگر گزمازج باریک سوده بسرکه سرشته بران نهند و چند نوبت آن هیچ برکنده شود ابن الیاس
گوید که علاج عدسیه فصد ست اگر خون غالب باشد بعده تنقیه بدن بمطبوخ هلیله و آنرا برگ کبر و خرنوب و مورد و آب شونیز بمالند و یا صمغ بطم و صمغ آلو و کندش و کبریت و بورق بسرکه مالند

توثه

بثره متقرحه مستعرضه نحو ست از لحم زائد که در اکثر اندر عمق رخساره اخذ کند و گاهی در مقعد و فرج پیدا شود و سبب حدوث او خلط غلیظ بود که دران حدتی باشد
یعنی خون فاسد مخلوط بصفرای محترقه فاسده و یا بلغم غلیظ محترق مع صفرای محیه باشد و گاه سلیم بود و گاهی خبیث و مولم باشد علاج در ابتدا فصد سر رود و اخراج
خون بحسب قوت و سن فصل کنند بعده تنقیه بدن بمطبوخ هلیله یا بمطبوخ فواکه مع تربد و شاهتره و هلیله نمایند و بعد تنقیه تام مرهم زنگار و دیگر ادویه حاده که در تاکیل گذشت
بران نهند تا آنکه فانی گردد و لحم صحیح ظاهر شود و یا استیصال آن بخراشیدن از آهن یا نبات کنند تا آنکه خون و زرداب ازان سائل شود و بعده علاج بمرهم احمر و اسود
منبت لحم نمایند و صاحب او از تناول گوشت و شیرینی بالکلیه و از اغذیه حریفه و بقول که دران حرافت باشد مثل سیر و پیاز و ترب و خردل و مانند آن حذر کنند و بقول
مجفدی شرب اشربه مطفیه و سکنجبین و تلیین طبیعت بمطبوخ هلیله که مقوی بعر بد و نقوع فواکه و آب شاهتره مروق نافع بود و سویدی گوید که ضماد پشک گوسفند بسرکه
و یا عسل بلادر یا شیر انجیر یا شیر یتوع دیگر یا ثمر خام جمیز سوده یا زهره بزبر یا برگ سلق مسلوق یا خاکستر گوشت گوسفند سوخته یا حاشا نافع توثه است

نفاطات و نفاخات

بدانکه نفاطات آبلها باشد که اندرون آن خون یا آب تنک باشد و مشابه آبله سوخته به آتش بود و سبب آن رقت و غلیان خون ست بحرارت ناریه حتی که ازان مائیت
جدا شود و در اطراف عروق زیر جلد مندفع و در انجا محتبس گردد و نفاخات آنست که دران بجز ریح هیچ نباشد و ماده آن ریح بود در جلد محتبس گشته و شراح قانون مینویسند
که گاهی این هر دو لفظ را بیک معنی اطلاق میکنند و گاهی میان هر دو فرق می نمایند و این بهتر ست پس نفاخات را آبلهای هوائی و نفاطات را مائی مخصوص
گردانند و لابد مائیت در قوام غلیظ تر از هوائیت باشد و این دو نوع بود یکی آنکه بسبب مائیت مندفع از غلیان اخلاط باشد که ازان ماده یکبارگی زیر جلد تصاعد کند
و بسبب فرط کثافت جلد از نسبت ماتحت او دران نافذ نشود بلکه نفاخه مائیه باقی ماند دوم دموی یعنی آنکه بدل مائیت خون باشد و از انچه اول حادث شده عارض شود
لیکن ماده این غلیظ تر از اول بود و درین خون بیشتر از مائیت باشد و از تحت جلد منفتح شود علاج فصد کنند و لعاب بهدانه شیره عناب عرق شاهتره و عرق عنب الثعلب
برآورده شربت نیلوفر داخل کرده بنوشند و بعد از نضج تنقیه با سهل بار و کنند و خوردن انار و کذا عدس مقشر با سرکه و عناب پخته مفید بود و هر چه مسکن حدت خون و مغلظ
آن باشد از اشربه و اغذیه بخورند و در اول ظهور عدس مقشر بسرکه سوده و یا پوست انار در سرکه آغشته طلا کردن و خوابستن نافع و اگر بزرگ شود آبلها را بسوزن بشگافند
و بیفشارند بعد ازان مرهم سفیداب نهند و یا بسفیداب ارزیز و یا مرداسنگ مدبر بگلاب و آب مورد طلا کنند و یا بعد شگافتن نفاطات و اخراج زرداب مرداسنگ
مع گل سرخام و اقلیمیای فضه بروغن گل بر موضع نهند تا صلب گردد و اطلیه که در نار فارسی گذشت نیز نافع بود و علاج نفاخات از مرهم داخلیون و مانند آن کنند و تکمید
از سبوس گندم و نمک نیز نافع بود و چیزهای محلل ریح باید خورد و تفتیح مسام کنند و از مولدات ریاح حذر نمایند و آنجا که غلطی باشد و زیاده شود تنقیه باید کرد اقوال اطبا
شیخ و گیلانی مینویسند که تنقیه بدن و فصد و مانند آن و استعمال تدبیر و غذا بطریقیکه در سابق مذکور شده باید کرد و در ابتدا که قریب ظهور باشد مثل عدس مطبوخ با آب
و مثل پوست انار یا پوست شاخ آن مطبوخ با آب که نرم شود نیمگرم بر موضع آن نهند و این بعد حصول علم با آنکه خروج او مضر تر از بازگشتن ماده او بسوی باطن ست
بعمل آرند و الا دران هنگام اولی آنست که اعانت بر ابراز او کنند و آب نیمگرم بر جلد ریزند تا بسهولت برآید پس اگر نفاطات برآید و اراده علاج نفس او کنند و غلیظ الجلد
ورد کنند باید که از سوزن بشگافند و انچه اندران باشد سائل گردانند و رقیق الجلد گاهی بنفسه بشگافد و نشاید که مهلت دهند بلکه آنرا نیز بشگافند و چیزیکه اندرون
آن باشد بآهستگی اندک اندک بیفشارند و اگر سوراخ بند شود و نفاخه پر شود باید که مرتبه دوم و سوم سوراخ کنند و جلد منضم شدن ندهند تا آنکه جراحت زیر او مندمل
گردد بعده از دو حال خالی نبود که یا صحت یابد و یا قرحه شود پس اگر قرحه کند علاج بمراهم اسفیداجیه و مرداسنجیه و مانند آن نمایند خصوصا چون اندران مثل ایرسا
داخل باشد و مراهم حمر و خلا چون ساهی بود متاکل کرده و سائر انچه در انجا مذکور شد بکار برند ابن الیاس گوید که علاج این هر دو تنقیه بدن از اخلاط موجبه آنهاست و فصد

و اخراج خون بقدر قوت و سن و باید که هر صبح جلاب از عناب ده عدد و شکر سفید ده درم بنوشند و غذا اوریسه دهند و هرچه مغلظ خون باشد مثل شربت بکدر که آن کاری ست و شربت عناب و شربت آلو و رب سیب و رب بهی هر کدام که باشد ده درم بدهند و آب انار نیز نفع کند و بطفشیل غذا سازند و اگر متقرح شود در اعضائی باشد که در معالجه او تجفیف بیشتر حاجت بود مرهم قلقطار و قلقدیس صالح فرمایند خجندی گوید که فصد از رگ مناسب عضو و اخراج خون بقدر قوت نموده کنند و اشربه قابضه مغلظه مثل شربت انار و شربت حماض و رب ریباس بنوشانند و مزورات ترش مثل سماقیه و زرشکیه و حصرمیه بعد از آن دهند و بعد شگافتن چون احتیاج تجفیف زیاده باشد سفیداب و مرداسنگ و گل سرخ خشک سوده بران پاشند حکیم علی مینویسد که این دوا نافع است پنبه را بگدازند و با آن مرداسنگ سوده آمیزند و بر پارچه مالیده بر جراحت نهند و یا اصل السوس با سوده با روغن زرد حل کرده بر آن نهند و دیگر مرداسنگ و گوگرد زرد مساوی بسرکه و روغن مورد طلا کنند تا غلیظ گردد و با زیت لطوخ آن نمایند و ایضاً این دوا برای آنکه بر فذاکیر و لب و مانند آن افتد و بالجمله بر اعضائیکه دران حاجت تجفیف شدید تر بود نافع است قلقطار و قلقدیس هر واحد هشت جزو بورق ده جزو و با آب بابونه ساییده استعمال نمایند و همچنین پشک بز بعسل دوای جید مجرب قد بالکه بعض متاخرین نسبت آن نحو ذکر کرده اند بگیرند انزروت و صبر و کندر و زنگار و سفیداب مساوی و همچنین گل ارمنی و از آن بنادق سازند و در سرکه و آب حل کرده بر موضع طلا باید علا میکرده باشند حتی که دران تقبض شده حادث شود و خشکریشه گردد پس آن یا خود بخود ساقط شود و یا زیر آن رطوبت باشد و احتیاج بگردانیدن خشکریشه و اسقاط آن افتد و همواره همچنین بعمل آرند حتی که جمله ساقط گردد مسیحی گوید که علاج نفاطات آنیست که در نفاطه سوراخ کنند و زرداب که اندران باشد بیرون آرند و بعد مطبوخ ضماد کنند و شاخ انار را در آتش مشتعل گردانند و بدان داغ دهند و هرگاه منفجر شود مرداسنگ با پنبه خشک سوده بران نهند۔

بثور صغار

جالینوس گفته که گاهی بثرهای کوچک از رطوبات ردیه مندفع بسوی ظاهر جلد محتقن میان گوشت و پوست پیدا شود خصوصاً در ابدان جمله کثیف الجلد پس اگر رطوبات حار لطیف باشد بثور از بدن بلند و سر آن باریک و تیز بود و اگر بارد یا غلیظ باشد پهن و منبسط بود و علاج اگر ماده حار باشد تنقیه بدن بفصد اکحل و حجامت و اسهال بمطبوخ یا نقوع فواکه مقوی بهلیله زرد و کابلی و سیاه و تربد کوفته نمایند و اگر غلیظ باشد بمطبوخ مقوی بتربد و یا حب ایارج کنند و از اغذیه مولد اخلاط غلیظ اجتناب نمایند و بعد تنقیه پارچه را با آب گرم تر کرده ساعت بساعت بدان تکمید کنند و یا در حمام داخل نمایند تا مواد محتبسه را از لحم بسوی ظاهر جلد خارج کنند پس خرزهره و سداب و مرهر واحد بجزو باریک ساییده بسرکه تر کرده طلا کنند و بعد دو ساعت به آب گرم غسل نمایند و یا بگیرند کندر باریک ساخته بزیت سرشته طلا سازند و آنکه ماده گرم بود آب کشنیز تر و سرکه و روغن گل طلا نمایند و از اغذیه گرم پرهیز کنند و زیرباج بچه مرغ غذا سازند و باید که از تکمید و طلا قبل تنقیه بدن حذر کنند تا ماده بسوی ظاهر بدن منجذب نگردد و بثور کثرت نماید اقوال اکابر ابن الیاس گوید که هر صبح جلاب اصل السوس سه درم و گلقند شکری ده درم بنوشند و غذا مزوره نخود با مغز بادام خورند و تنقیه بدن بحب ایارج یا مطبوخ مقوی با ایارج و تربد کنند و یا هر صبح سکنجبین عسلی ده درم بنوشند و تنقیه بدن باین مطبوخ کنند سنای مکی هلیله سیاه و کابلی هر واحد هفت درم تخم کاسنی بادیان اصل السوس مقشر هر واحد سه درم تربد مقشر کوفته دو درم همه را در سه رطل آب بجوشانند تا بیک رطل آید و دران فلوس خیارشنبر ده درم ترنجبین ده درم مالیده صاف کرده سحرگاه بنوشند و از اغذیه غلیظه و تناول فواکه رطبه حذر کنند خجندی گوید که در حار اگر علامات خون ظاهر باشد فصد کنند و اخراج خون بقدر احتیاج نمایند بعده تنقیه بدن بدانچه مقتضی خلط غالب باشد بعد نضج کنند اما در بارد هر صبح مطبوخ اصل السوس گاوزبان با گلقند شکری یا عسلی بنوشند و غذا اسفیده خورند و بعد ظهور نضج در بارد و تنقیه بدن بمطبوخی که دران سنا و هلیله کابلی و تربد و خیارشنبر و ترنجبین و گلقند وغیره باشد باید کرد و اگر خواهند با ایارج یا بنقوع افیون مقوی سازند گیلانی مینویسد که گاهی بثور از تصاعد کیموسات غلیظه در جلد افتد و این اکثر در اعلای جلد بود و بسبب تکاثف آن پس کسانی را که این از کثرت کیموس در عمق جلد حادث شود باید که اولا باسهال تقدیم نمایند و اگر در عمق کیموس نباشد باید که استفراغ از نفس جلد کنند تا باسهال و قی بسوی عمق منجذب نگردد و تنقیه او از جلد بضمادات و اشیای تسخین کننده باید سیما اگر بثور عریض باشد که آن از کیموس بسیار بارد یا غلیظ بود پس درین صورت برگ غار تر و سداب خود تازه کنند مساوی بگیرند و با زیت ساییده لطوخ نمایند و یا بثور را بکندر مع زیت لطوخ کنند و برگ چغندر تر گرفته سوده ضماد نمایند و یا بگیرند موم هشت درم کبریت

مثل او نمک یکدرم داود نیخشک را سائیده بر جبه زیت نیم قوطوی انداخته بپزند هرگاه مثل مرهم گردد استعمال کنند

بثور لبنیه

اکثر در سن شباب بر رخسار و بینی بثور سفید مثل نقطهٔ شیر عارض شود و چون آنرا بیفشرند چیزی مثل روغن زرد منجمد بر آید و آنرا در فارسی روفاره و بهندی مهاسه گویند و سبب او مادهٔ صدیدی ست که بسوی سطح جلد بطریق بخارات بدن مندفع گردد و در مسام حاصل شود و بسبب غلظ خود تحلیل نشود و گیلانی از طبری نقل کرده که این مرض معروف بزیروان ست و وجه تسمیهٔ او بدان بهر مشابهت او بدانهای کمون ست که آن زیره باشد **علاج** تنقیهٔ بدن و دماغ بفصد سر رو و مسهل و حبوب مناسبه کنند و بعد تنقیه مطفیات خون استعمال نمایند و بر روی ربجالیات مثل آرد کرسنه و پوست بیضهٔ مرغ و استخوان سوخته و قیمولیا و آرد باقلا بشویند و اگر کفایت نکند چیزی که در ان تخفیف و تحلیل باشد مثل خربق سفید و نصف آن ایرسا بسرکه سرشته ضماد سازند و یا بزرکتان مع بورق و انجیر و شونیز مع سرکه طلا نمایند **ذکر ادویهٔ یونانیه مفید بثور لبنیه** ضماد برگ سوس مطبوخ مجرب سویدی ست و ضماد سلیخهٔ مخلوط بعسل و کذا موی انسان سوخته بسرکه سرشته و کذا عصفر و سرکه و کذا پشک گوسفند و کذا آب برگ خرزهره و کذا جلد مار سوخته با آب سرشته و کذا حنا و کذا خبث الحدید بسرکه حل کرده و کذا اسفیداب بروغن گل و کذا سیر سوخته و کذا سیر خام بسرکه و عسل آمیخته و کذا زیره بسرکه و کذا کرسنه بعسل و کذا اقاقیا و کذا کف دریا و کذا خزف تنور بسرکه و کذا مرداسنگ بسرکه و کذا زاج بشراب کهنه و کذا خون خرگوش گرما گرم و کذا بزرکتان و مرو نطرون همه سوده و کذا ابوش در بندی و کذا مر و سداب و برگ فلی مساوی و کذا پیه ماکیان مسلی و پیاز کوفته و عسل و ذرور سلیخه و کذا سم خر وحشی سوخته بعد چرب کردن بثور بروغن گل و کذا دم الاخوین **و شرب** و ضماد هلیلهٔ زرد و کذا دارچینی هر واحد نافع بثور لبنیه ست و این طلا جهت بثور روی مجرب ست کافور زعفران هر یک نیم دانگ گل ارمنی گل مختوم هر یک یکدرم کوفته بیخته بگلاب و سرکهٔ انگوری سرشته طلا سازند و اگر بثور رطب باشد مرداسنگ یکدرم صبر سقوطری پنج درم کوفته بیخته بروغن گل و سرکه طلا نمایند **ایضاً** تخم ترب تخم خربزه هر یک یکتوله آرد باقلا دو توله در سرکه تر کرده خشک نموده مغز بادام قسط شیرین اکلیل الملک کتیرا هر یک ششماشه کوفته بیخته نگاه دارند و همراه شیر میش بمالند نسخهٔ مطب ست **ایضاً** کف دریا زراوند مدحرج تخم ترب هر یک سه توله ابهل یکنیم توله افسنتین نیم توله بیخ سوسن آسمانجونی نیم توله کوفته بیخته با آب قرص سازند وقت حاجت با آب سائیده بر رو بمالند مجرب ست **ایضاً مجرب** کف دریا مغز بادام تلخ مقشر برابر نرم سائیده شب بر رو بمالند و صبح با آب گرم بشویند **ایضاً** از علویخان برای رفع مهاسه و صفائی رنگ تخم ترب بیخ نی گل بنفشه عنب الثعلب کتیرا هر یک ششماشه کوفته بیخته با آب کیله و آب برگ حنا و سرکه سرشته شب بر رو بمالند و صبح با آب گرم بشویند و اگر از آرد نخود و آب آمله بشویند بهتر باشد **ایضاً** انزروت رومی با آب لیمو سائیده شب طلا نمایند و صبح با آب بشویند در یک هفته اثر از مهاسه نماند **ذکر ادویهٔ هندیه نافع مهاسه** مغز کهونگچی سفید بروغن کنجد سرشته ابتنه سازند و شب بر روی بمالند و صباح بشویند در چند روز مهاسه و کلف را دور کند و در نسخهٔ دیگر نمک سنگ عوض روغن ست **دیگر** جوانسه در آب جوش داده از ان رو بشویند و یا تخم خرما سائیده بشیر گاو ابتنه سازند و یا زرنباد کف دریا با آب سائیده ابتنه نمایند و یا خرمهرهٔ زرد کوفته بعرق لیمو در پیاله چند بار تر کرده و خشک نموده سائیده صبح و شام مالند چهره را هم صاف کند **دیگر** کلونجی بسرکه سائیده شب ضماد نمایند و صبح بشویند و کذا نانخواه و یا کنار دشتی سوخته خاکستر آن با آب طلا سازند و یا ثمر بکاین خشک کرده بسایند و با آب دوغ آمیخته بر رو ضماد نمایند **دیگر** زرکچور یا آنبه هلدی یا نمک سنگ در آب سائیده طلا نمایند که برای مهاسه مفید بود **دیگر** دافع مهاسه مغز تخم ریٹه کوفته بیخته بشیر مادهٔ گاو سرشته مالیده باشند **دیگر** پوست درخت سرس کنجد سیاه مساوی بسرکه آمیخته طلا سازند **دیگر** مجیٹه صندل سرخ عدس سوده کونپل بڑ کوفته بیخته شب بر مهاسه طلا نمایند و صبح بشویند **دیگر** مغز تخم کنار اصل السوس قسط تلخ مساوی با آب سوده بر رو طلا کرده باشند و در نسخهٔ دیگر قند سیاه نیز داخل ست و جهت زود بر آوردن کیل مهاسه قرنفل با آب سوده طلا کردن نافعست **دیگر** از بیاض والد مرحوم برگ نیم بیخ سوسن پوست سرس باهم سائیده طلا نمایند **دیگر** پوست درخت سرس پوست درخت خیارشنبر پوست درخت انار دار هلد لودہ ناگرموتهه برگ نیب قسط تلخ باریک سوده طلا کنند چون خشک شود با آب گرم بشویند **دیگر** که برای مهاسه و صفائی چهره مجرب ست آرد نخود بریان ششماشه مرداسنگ سه ماشه سفیدهٔ کاشغری چار ماشه آب یا شیر تازه بر رو بمالند و بعد خشک شدن با آب برگ نیب بشویند و بهر صفائی چهره بروغن یاسمین آمیخته بکار برند **دیگر** خو بکلان صندل سرخ صندل سفید بگلاب

سایده بر رو طلا نمایند و دیگر زرد چوب بقدر سه حبا باشد در قلم ساق گاو نهاده بخمیر گرفته در خاکستر گرم تنور گذارند تا خوب پخته شود بر آورده در آب هر دو سوده ضماد نمایند و بعد دو سه گهری بسبوس نخود بشویند **اقوال حکما** طبری گوید که اولا استفراغ بدن بمطبوخ افتیمون نمایند بعده تنقیه سر باستعمال این حبوب یعنی حب قوقایا یا حب ایارج یا حب صبر و طبیب عالم از ین حبوب جهی ترکیب و بدو بحسب مزاج مریض زیاده و کم نماید و در تنقیه این شرائط و قوانین استفراغ استعمال کند بعد ازان لزدم شستن با آب گرم مع اشنان و شکر و تخم خربزه و سبوس کنند پس اگر بثور زائل شود و ورم و تصلب زوال نپذیرد لزوم این ضماد نمایند خطمی سوخته ده درم بر علک الانباط بعد حل کردن آن بسرکه اندکی بسرشند و اندک زیت بران ریخته بر رو ضماد کنند و اگر ازین زائل نشود بگیرند خاکستر چوب انگور و در سرکه حل کرده رفاده بدان لت ساخته بر رو نهاده تر در خواب بربندند و صبح بگشایند و در حمام داخل نمایند و بر ریختن آب گرم بسیار امر کنند بعده از هوا محفوظ دارند تا آنکه عرق و تری بدن خشک گردد و زنان پیر را در مصر دیدم که درین مرض روغن خلوق و دلک براحت استعمال میکردند و این مرا اثر میکرد بلکه آنرا زائل می نمود **گیلانی** از بوس نقل کرده که چون بثور در چهره ظاهر شود سکنجبین آنرا بطوخ نمایند و بآهستگی آنرا بمالند و بطوخ آن بشب یمانی مع علک البطم و بادام تلخ بسرکه سایده باید کرد و اگر بثور غلیظ گردد بگیرند صابون که آنرا غلیفون نامند بقدر چهار درم و کندر یکدرم و اشق یکدرم و با آب سوده بثرها را بدان لطوخ سازند و بعد ساعتی بشویند **غمره** برای بثور عارض در چهره بگیرند بوره ارمنی دو درم گل مختوم یکدرم کافور نیم دانگ زعفران نیم درم زباریک ساخته بگلاب و سرکه سرشته طلا کنند و اگر بثور رطب باشد بگیرند آرد ترمس و آرد باقلا هر واحد یکجزو آرد عدس نیم جزو و در شب بر رو طلا کنند و صبح بشویند سه روز یا پنج روز این عمل آرند **غمره دیگر مجرب** بگیرند جو مقشر کوفته و در پاتیله انداخته شیر تازه دو رطل بران ریخته بجوشانند تا شیر فانی شود بعده برآورده خشک کنند دیگر بگیرند زرد چوب و کتیرا هر واحد سه درم و همه را کوفته بیخته بسفیده بیضه سرشته بر رو طلا نمایند و بآب سبوس بشویند **ایضا** اگر بثور با خشونت بود و نفع کند بگیرند موم و علک البطم هر یک ده درم زنگار دو درم و زیت گداخته بر رو طلا کنند و ساعتی بگذارند و مسح کنند که این قلع آن کند **دیگر** بگیرند حشیش افیون یعنی خشخاش رطب مع برگ و شاخ او و بانمک و سرکه بسایند **ایضا** بگیرند زعفران و محلب و فوه و کندر و موم مساوی و با پیه گوساله در روغن مصطکی بیامیزند و بدان لطوخ سازند و یکساعت ترک کرده با سفنج نشف نمایند و این دوا برای رو و سائر بدن اصلاح نماید و رنگ بشره و خصوصاً رنگ چهره را سرخ کند.

ابن الیاس گوید که تنقیه بدن بمطبوخ افتیمون یا حب آن کنند و تنقیه دماغ بحب ایارج نمایند بعده بآبیکه دران بابونه و بنفشه و اکلیل و شبت جوشانیده باشند رو شسته شود و اگر این علاج کفایت نکند خاکستر چوب انگور و خاکستر خرمهره هر واحد سه درم شونیز یکدرم ایرسا هفت درم تخم کتان گلنار هر واحد دو درم همه را کوفته بیخته بسرکه کهنه سرشته طلا نمایند **خضر** گوید که بعد تنقیه بدن تضمید بمجففات و مداومت تریاق کنند و آنچه درین تجربه کرده شده شونیز و بورق بسرکه سرشته است و ضماد نوشادر سوده و چرب کردن عضو بعد آن بروغن گل و روغن حنا و جماعتی باین تدبیر صحت یافته و تخم کتان باگل سرخ آنرا نافع ست **انطاکی** گوید که سبب بثور لبنیه در اغلب ماده غلیظه بلغمیه است و علاجش اولا فصد رگ بینی ست بعده استعمال چیزیکه در بثور بلعمیه گذشت و از مجربات در مطلق بثور خصوصاً در لبنیه شونیز و بورق و نوشادر بسرکه ست و کذا مسح آن بعسل

شیلم

و آن بثور بشکل شیلم ست که در رخسار یا در همه روی ظاهر شود و از خبث ماده و حرارت خالی نبود و از جمله علامات اوست که چون لمس کنند صلب باشد و حوالی او بمقدار درم سرخ شود و اولی آنست که علاج او بسرعت نمایند چه اگر بگذارند و مریض تساهل نماید عمیق شود و جمله روی را در گیرد و گاهی جلد رو ساقط شود و دران هلاکت مریض باشد و سبب آن خون حاد حریف فاسد الکیفیت اکال ست که از عروق باریک خارج شود و برین موضع بریزد و ممتنع نیست که این مرض در جمیع بدن حادث شود غیر آنکه اکثر این در رو پیدا شود و ابن الیاس این را از جمله بثور غریبه شمرده و گفته که آن بثور صغار صلب ست که گاهی متقرح شود و گاهی بلا آن حکه و الم باشد و انطاکی گوید که بثور شیلم کوچک مستطیل سیاه بصورت شیلم بود اولا مخصوص برخساره باشد پس اگر ترک نمایند در همه چهره منبسط گردد و در اعماق داخل شود و ازین جهت در علاج او واجب کرده اند که شق نمایند و ازان خون منعقد خبیث الرائحه اخراج کنند خصوصاً اگر کرد اگرد آن سرخ گردد مثل درم مستدیر شود و نوعی ازین در لب دیدم و آن شق گردید و ازان خون غبیط سیاه ظاهر شد پس آنرا شق کردم و در اصل آن مثل دانه خشخاش دیدم و هنگام رفع او التیام یافت و سبب او خون سوداوی ست که حرارت غریبی آنرا منعقد ساخته **علاج** فصد سر رگ کنند و استفراغ بدن بمطبوخ افتیمون نمایند و آن موضع را شق کنند که گاهی آنجا خون منعقد شبیه بعدسه یافته شده و آنرا بیرون آرند

و بجیزی علاج کنند که سیاه نشود و او فق چیزیکه بدان معالجه نمایند مرهم سفیداب و مرهم رصاص محرق است و اگر این کفایت نکند آن موضع را داغ بلیغ دهند
و بمرهم خل علاج کنند تا اثری که باقی ماند سرخ بود چه اگر بعد داغ بمرهم سفیداب علاج کنند اثر او سفید شود و این مرض بیشتر در بلده بصره حادث شود و بسبب خوردن خرما
واهی شود و اهل او داغ را قبل استفراغ و شگافتن موضع استعمال میکنند ابن الیاس گوید که در اول امر فصد قیفال و اخراج خون بحسب قوت و ضرورت کنند
و استفراغ بدن بمطبوخ فواکه یا بمطبوخ هلیله نمایند و هر صبح جلاب از آب انارین مشیمه آن افشرده باشکر و ترنجبین هر کدام ده درم و یا آب هندوانه بقدر سه اوقیه با شکر
ده درم بنوشند و غذا مزوره تمر هندی و مغز بادام و اسفاناخ بخورند و گاهی بدین معالجه تحلیل نشود و بشق و اخراج ماده محتاج گردد بعد از ان بمراهم مدمله علاج کنند خجندی
گوید که علاجش فصد است و ترک اطعمه حریفه و لحوم شدید الحرارة و حلاوی کثیر و باید که این بثرات را نشگافند بعده معالجه بمراهم کنند گیلانی مینویسد احتراقات که در رو
عارض شود علاجش اولا بفصد قیفال و تنقیه بدن بمطبوخ افتیمون و غاریقون و شرب سنا و هلیله کابلی و مویز منقی و شرب ماء الجبن یا سفوف منقی سودا باشد
و این سفوف درین باب نیکوست بگیرند هلیله کابلی و زرد و سیاه هر واحد ده درم بسفایج کوفته افتیمون هر واحد پنج درم اسطوخودوس چهار درم غاریقون سه درم نمک هندی
دو درم همه را باریک کوفته سه درم ازان با نیم رطل ماء الجبن با ده درم شکر طبرزد بخورند که این تنقیه بدن از سودا کند و هرگاه بدن پاک گردد بر موضع لوبیا بندند که آن خون محترق را از
موضع امتصاص نماید پس اگر موضع را خون بگیرد بخراشند تا پاک شود بعده بران مرهم احمر معمول از مرداسنگ زرد چوب و سرکه و زیت طلا نمایند و معالجه بعلاج قروح کنند که منفعت بخشد و نیز بعید

بلخیه

بثور مع قروح و خشکریشه ها و سیلان صدید ازو است و آن از جنس سعفه ردیه رطبه خبیثه ساعیه بود و لهذا حوالی خود را بسبب فساد بخورد و در اکثر با آن خفقان و غشی بود
و گاهی بسبب گزیدن جانوری مثل پشه خبیثه در تیلا عارض شود و بسبب کثرت حدوث آن در بلده بلخ مسمی به بلخیه شده ابو منصور گوید که بلخیه قرحه منبسط در لحم بود
و آنرا عمق بسیار نباشد و شرابین را متمدد سازد و با آن تپ بود و چون نضج یابد سوراخها و سرها بسیار مدرک گردد و سبب او خون حاد فاسد بود و ابن الیاس گوید که بلخیه از بثور
ردیه خبیثه ساعیه است و حدوث او از اخلاط محترقه فاسده از صفرا و بلغم یا سودای محترق بود و انطاکی گوید که بلخیه بثوریست که اولا ببلخ یافته شده بعده مثل آبله و تنگ
منتقل ببلاد دیگر گشته پس بدان موسوم ساختند و سبب آن حرارت غریبی ست که غریزی آنرا از قلب دفع کرده پس انچه حوالی او از غشای ضلاع و صدر است قرحه
کند و ازین جهت غشی و خفقان بادی بود و گاهی از ان حجاب صدر متاکل شود و قتل کند پس هرگاه خارج سیاه یا سرخ گردد علاج نپذیرد علاج بقول شیخ علاجش
مثل علاج سعفه ردی نمایند و انچه خاص باین نفع کند طلا بگل ارمنی و سرکه است بدوام حتی که آنرا خشک کند و ازان قشرها فرو افتد و بگوشت صحیح برسد و ازان عفونت
و فساد زائل کند و یا این دوا که قوی و مجرب شیخ ست بکار برند زراوند مدحرج و زنگار و داشق و مقل و خردل و زاج مساوی بروغن گندم و سرکه و اندک عسل مرهم ساخته طلا
کنند و یا بخراشند تا گوشت فاسد بر داید و چون گوشت صحیح پدید آید مرهمی که از دم الاخوین و مرداسنگ و کندر و سفیده ساخته باشند جراحت را مندمل سازند ابو منصور
گوید که اولا فصد کنند و مسهل صفرا دهند و لزوم ماء الشعیر و اغذیه بارده نمایند و معالجه قرحه با ضمده بارده مثل مرهم سفیداب و مانند آن کنند و اگر امر دشوار باشد آبهای فواکه
ترش مقوی قلب مثل آب انار ترش و آب سیب و ریباس و شکر یا شربت صندل نوشانند و بر قلب و ضماد گل سرخ و صندل و خرقهای سرد نهند و قرص کافور با آب
سرد و گلاب دهند و مقام او در موضع سرد و هوای بارد سازند ابن الیاس گوید که تنقیه بدن از اخلاط غلیظه فاسده بمطبوخ افتیمون یا حب آن یا بمطبوخ هلیله مقوی
بغاریقون کنند و نوشیدن ماء الاصول و بزور امثال آن را نفع کند و از تناول گوشتها و شیرها و اغذیه حریفه حذر کنند و مرهم معمول از مقل و زراوند مدحرج و زاج و زنگار و خرق
و مویز و رتیانج مساوی کوفته بخته بسرکه کهنه و اندک روغن زیت و عسل سرشته طلا نمایند انطاکی گوید که علاج بلخیه طبیخ افتیمون بسکنجبین و نقوع صبر و ماء الجبن است و همچنین حب ایارج بالند

بطم

بثره سیاه بزرگ بقدر حب البطم و نحو و بیضه است که در ساق عارض شود و متقرح گردد و از ان زرداب سیاه سیلان کند و سبب حدوث او خون فاسد محترق سوداوی ست
و شیخ در مقامی نوشته که بطم بثور سوداوی ست که در ساق مثل شطرقا یا حبه الخضرای کبیر ظاهر شود در جای دیگر گفته که آن قروح سوداوی ست و ماده او بعینه ماده دوالی
بود علاجش از جهت تنقیه علاج دوالی ست و قروح سوداوی که قانون علاج آنها مذکور گردد و جلبری گوید که بثور ساق بثور اسود کبار است و آن عسر البرء است و از ان نسیان

کمتر صحت یابد و انطاکی گوید که بطم شبیه ببطم باشد در لون و استدارت و سبب آن فساد هر دو خلط بارد مع غلبه سودا بود و مختص بساقین باشد و خروج آن در تب ربع تا
روز چهارم هلاک کنند و ذی مادهٔ سائله از آن مایوس البرء ست علاج فصد باسلیق کنند بعد از آن بمرات قی نمایند و هر صبح شربت عناب یا نیلوفر یا دینار یا ماء الجبن بنوشند بعده
زلو بر ساقین چسپانند و حجامت باشرط کنند و بعلاج سائر قروح خبیثه معالجه فرمایند طبری گوید که علاج این فصد باسلیق و باطین و جبهه ست مع استعمال قوانین فصد و سلب
قوت بعد آن تنقیه معده بقی با احتراز و احتیاط از افساد چشم یا فم معده پس هرگاه معده پاک گردد و از کثرت اخراج خون ضعیف نشود بران زلو اندازند دو سه دفعه و ایضاً
دران شرط و مص بشاخ حجامت استعمال نمایند و از آنچه معالجه بدان کنند روغن نوره ست که از آن بر هر بثره ازین بثور نقطه دهند و بران تا نیم ساعت صبر کنند بعده بسرکه
بشویند و بروغن گل تغریق آن نمایند و از آب احتیاط کنند که آن خشک گردد و این از نافع ترین چیزی ست که بدان معالجه این بثور نمایند و از آنهم این بثور را بدان
طلا نمایند اینست خاکستر قیسوم و خاکستر چوب فاو ما میران چینی و زراوند طویل و پوست بیخ کبر و حنای سوخته مساوی همه را باریک سوده بسرکه و اندک زیت حل کنند
و ایضاً صدف سوخته و مر و صبر مساوی سائیده بسرکه حل کرده طلا نمایند و ایضاً برگ بیخ بردی رطب کوفته آب آن بفشرند و بجوشانند تا غلیظ گردد و بعد بر این
قرحه طلا کنند و یا سقولوقندریون ذکر کرده که این هر بثره عفن به ازائل کند و بعضی متاخرین از اهل حران ذکر کرده اند که شستن این بثور به آب سماق تجربه کرده ایم که از آن
مریض انتفاع یافت و اکثر بثور در اندک زمانه زائل شده و ایضاً از اطلیه این بثور اینست که صمغ فارسی و عربی در سرکه تر کنند تا آنکه بگدازد بعده بدان طلا نمایند و بعضی
از اطبای ناقص شربتی که دران شحم حنظل بود بشخصی دادند و ساقین او ورم کرد و بران اهل عظیم وارد شد و از آن هلاک گردید پس طبیب را جائز نیست از استفراغ در بثور
ساق و روفس ذکر کرده کسی که مسهل در بریاسموس و بثور ساقین استعمال کرد جنایتی مؤدی بهلاکت نمود و چون این بثور متقرح گردد و در شحم و رز دراسا و کثرت نماید با این
مرهم طلا کنند بگیرند زنگار مستخرج بسرکه و قلقطار و خاکستر اشنان هر واحد یکجزو و بیست موم و روغن بسازند و بران این انداخته حل کنند و بدان طلا نمایند تا آنکه زرداب
او زائل شود و موضع نرم گردد و گوشت صحیح پدید آید بعده دو روغن سکنجبین که دران اندک زردهٔ بیضه داخل کرده باشند ضماد کنند بعد از آن بمرهم مصلح قروح عفنه علاج کنند
و چون ابتدا باندمال کند بمرهم و سیخ معالجه فرمایند ابن الیاس گوید که علاجش فصد باسلیق ست و اخراج خون بقدر قوت دو واجب تعاهدتی با سکنجبین و آب گرم
و هر صبح جلاب از عناب ده عدد تخم کاسنی سه درم و شکر سفید و ترنجبین هر واحد ده درم بنوشند و غذا مزورهٔ ماش و نخود و مغز بادام خورند و استفراغ بدن بمطبوخ هلیله
یا بمطبوخ فواکه که دران تربد و شاهتره انداخته باید کرد و یا تلیین طبع باین مطبوخ کنند سنای مکی هلیله زرد هر واحد هفت درم آلو سیاه بیست عدد تخم شاهتره گل سرخ
هر واحد سه درم بنفشه نیلوفر هر واحد چهار درم تربد دو درم مویز طائفی ده درم همه را در سه رطل آب بجوشانند تا بیک رطل آید دران خیارشنبر و ترنجبین هر واحد ده درم
مالیده صاف کرده بران سقمونیای مشوی نیم دانگ انداخته سحرگاه بنوشند و بعد تنقیه تام بران زلو چسپانند و یا شرط زنند و بحجامت امتصاص نمایند و در امراد
اهمال نکنند که گاهی بقروح دیگر خبیثه انجامد و بران مرهم خاکستر قیسوم وغیره که در قول طبری گذشت طلا نمایند

بثور اصداغ

بثر هائیست که بر بناگوش ظاهر شود و بزرگ شبیه به بامیل کوچک بود و ریم نکند و سرخ شود و رنگ و براق و مسترخی گردد و چون طبیب حس او نماید گمان کند
که مملو بریم ست و اگر بشگافتن او اقدام نماید سوای خون بسیط چیزی از آن بر نیاید و در اکثر احوال ناصور گردد و التحام نیابد و خام باشد و در سر او ریم سفید
ظاهر شود و ریم او غلیظ بود و بقول انطاکی مقرح از آن مایوس از صحت ست و طریح آن در دق در روز سوم مهلک بود و برای نفسا در روز هفتم اگر تصرف
در بحران کند و هرگاه در ایام افراد و امراض حاده بروز نماید دلالت بر سلامت کند و گاهی از صدغ مرتفع شود و تا عاق نضج یابد و بناصور و عرس ملحق
گردد و صحت نیابد و هر قدر که شدت نماید صداع حادث کند و بصر را تاریک گرداند بالجمله سبب آن مادهٔ غلیظ ست که از سر نازل شود مع رطوبتی
که خون فاسد بدان مخلوط باشد و خالی از حرارت و خام بماند علاج فصد سر و تنقیه بدن و سر کنند بعده لزوم اضمدهٔ مفتحه نمایند مثل آرد جو و خطمی و آرد
باقلا و ترمس و کرسنه بآب بادیان و سرکهٔ کهنه آمیخته و ایضاً بموم و روغن محلل ضماد کنند و اگر تحلیل نشود بشگافتن او متعرض نگردند و اگر طبیب جاهل
بر شگافتن او اقدام نماید امر بداغ کنند قبل از آنکه ناصور گردد و این بثور معروف ست اکثر در بلاد شام تا حد روم حاصل متولد میشود و بعد استفراغ بهتر

از ترک او و اصلاح غذای مریض علاج او نیست و حمامات کبریتی برای او شدید الموافقت است چنانچه اهل موصل گویند که آن تحلیل نمیشود مگر درین حمامات و اغذیهٔ غلیظه و مفسد خون ترک نمایند و انطاکی گوید که قانون در علاج او ازالهٔ موی ست هر قدر که طول کند و تعمیق او و شق و پر کردن شکر پس قوابع

بثور قفا

و این شبیه به بثور الصداغ در پس سر و گردن عارض شود و گاهی با آن تپ و لهیب و سوزش باشد و بقرب نخاع عظیم گردد و در خطر اعظم و قاتل بود و کسی که او را این بثور برآید کم خلاص یابد و آن شبیه بدمل بزرگ باشد و سبب او فضول موی حادست که از دماغ در مجاری نخاع نازل شود و بسبب قرب او از دماغ و از خرزهٔ معروف بوتد که بران سر موضوع ست قتل کند و آن درد شدید کند چنانچه گاهی دماغ ازان ورم کند و مودی بهلاکت گردد علاج فصد کنند و مسهل دهند و اصلاح غذای مریض نمایند و بهر تبرید و ترطیب دماغ روغن بنفشه و شیر زنان در بینی چکانند و بر سر مالند و بهر تبرید بر موضع برگ اسپغول و برگ بارتنگ هر دو کوفته بلعاب اسپغول سرشته ضماد نمایند پس اگر صلب باقی ماند ترک کنند و بآهن مس نکنند که دران خطرست و طبری گوید دیدم کسی را که این بثور برآمد قبل از نضج هلاک شد و اگر این و بثور صدغین را در علامات موت سریع داخل کنند چنانچه بقراط در سائر علامات دیگر نموده جائزست و ابن الیاس گوید که هنگام ظهور او فصد سر رو کنند و اخراج خون بقدر قوت و واجب نمایند و هر صبح سکنجبین ساده و گلاب هر واحده درم بنوشند و غذا از مزورهٔ ماش بمغز بادام و اسفاناخ خورند و از لحوم و حلاوی حذر کنند و استفراغ بدن بمطبوخ اهلیله و مطبوخ فواکه نمایند و تضمید موضع ببرگ اسپغول و برگ بارتنگ و برگ خلاف و کاهو یا آب حی العالم و عصی الراعی سازند و خجندی گوید که علاجش ترک اغذیهٔ ردیه و اطعمهٔ حاده است و فصد باسلیق و ترک لحوم در اوائل و تلیین طبیعت بطبوخات اهلیلج و تضمید ببرگ کاسنی و مانند آن که سابق مذکور شد

بثور افروخوردن

و آن بثور چند مشابه ثآلیل مستدیر ست و بیخ او ضیق بود حتی که گمان شود که آن چیزی متعلق یا مشابه طرف و تر باشد و لهذا قسمی را ازان مسامیر نامند علاج آنچه درین نفع کند اینست که عصارهٔ قثاء الحمار و نمک بران نهند و یا دقاق کندر بسرکه و آرد و نطرون و یا شیر انجیر بران لطوخ کنند و یا شیر حلتیت و یا سر ماهی شور که سماریس گویند سوخته و زنگار و گوگرد زرد سوخته و یا برگ بادروج بقلقدیس و یا آب سائل از چوب انگور تر که نزد سوختن او برآید و یا پشک گوسفند بسرکه و یا لطوخ زهرهٔ بز نر و یا ضماد بشراب و نطرون کنند و یا اندک نطرون ببول طفل نابالغ و یا بسرگین گاو مع سرکه

بثور باذنجانی و نیلنجی و اسود

طبری گفته که جالینوس این را از انواع جمره و نار فارسی ذکر کرده و گوییم که ظهور بثور و انواع و الوان آنها بحسب جوهر ماده بود پس اگر ماده شدید الفساد حاد حریف رقیق باشد رنگ او سیاه یا باذنجانی یا نیلنجی بود و شدیدترین آن سیاه ست پس نیلنجی پس باذنجانی و در اول ظهور این بثور سرخ بود و هرگاه بثور زائل شود اصول آنها سیاه یا نیلنجی یا باذنجانی باقی ماند و الم آن شدید با قلق باشد و این دلالت میکند بر بقای ماده در عضو علاج واجبست که معالجه بفصد و اسهال و لزوم پرهیز نمایند و بر موضع شیاف ماميثا و آب عنب الثعلب طلا کنند و تبرید او چند روز نمایند بعده آب نیمگرم بران ریزند و اعاده به تبرید کنند تا آنکه سیاهی و باذنجانیت و نیلنجیت زائل شود پس هرگاه رقت جلد بقعه محسوس شود و ماده و اشراف آن ظاهر گردد استعمال شرط خفیف بر بقعه باک ندارد تا باقی ماده ازانجا خارج گردد و اگر ماده بعید باشد بر موضع این ضماد بکار برند بگیرند آرد جو و آرد باقلا و در سرکه و آب عنب الثعلب سرشته بر موضع طلا کنند و لزوم بقعه بخرقهٔ مبلول دران باید کرد تا آنکه تحلیل گردد و درد زائل شود

بثور غریب

یعنی نادر الوقوع بدانکه طبری آنرا هفت نوع بیان نموده چهار ازان جدری و حصبه و نمله و جمره که عوام آنرا نار فارسی گویند و گفته که علامت و علاج و سبب فاعل این همه ذکر کردیم و هر نوع ازین انواع اربعه باقسام بسیار مختلف بحسب اختلاف مواد و امزجهٔ بدن منقسم میشود و آن سه نوع باقی که امر آنها بر اطبا مشتبه میگردد اول معروف بذات الاصول ست و آن بثور صغار سفید مترفعه قلیل الالم باشد بعده اصول او صلب گردد حتی که صلابت حد اصول او شبیه بغدد محسوس شود و این بدترین انواع بثورست و منقسم به دو قسم می شود یکی ازان منقلب میگردد و مثل دمل عظیم می شود و این سهل ست و قسم دوم به صلابت خود باقی میماند و تمدید او اندک بود و این صلابت بهوت

نضج نمی یابد بلکه بتدریج مترشح میشود و بعده بقیهٔ آن صلب منعقد باقی می ماند و بزمانهٔ دراز تحلیل می یابد و سبب فاعل آن خلط غلیظ سوداوی ارضی ست که تا اخراج رطوبت متولد شود و پشیمهای مابین جلد و لحم آنرا بیفگند **دوم** ازین انواع غریبه نفاخات ست که در اعضای لحمیه اولا کوچک ظاهر شود بعده فراخ گردد پس رقیق شود و سبب فاعل این رطوبتی ست که از برودت جگر پیدا شود و بحرارت حدت یابد و اگر بسیار باشد استسقای لحمی پیدا کند و اگر اندک بود و کیفیت او حار باشد ازان نفاخات بهم رسد **سوم** از انواع مذکوره بثور سرخ صلب کوچک ست که بغیر الم در موضعی ظاهر شود بعده مخفی گردد بعد ازان در جای دیگر ظاهر شود و زمانی طویل باقی ماند و سبب فاعل این بخارات دموی غلیظ ست پس اگر بسیار باشد ازان شری دموی حادث گردد و اگر قلیل بود ازان این بثور بهم رسد و سمرقندی و خجندی انواع بثور غریبه را پنج نوع گفته اند یعنی ذات الاصل و بثور سرخ صلب که ذکرش در قول طبری گذشت و شیلم و بثور اصداغ و بثور قفا که سابق مسطور شد و انطاکی گوید که بثور غریبه اعنی قلیل الوجود که معروف بذات الاصل ست سببش فساد سوداست اگر مائل بسیاهی باشد و فساد خون اگر مائل بحمرت بود و هر دو نوع سخت و تیز سر باشد غیر آنکه سرخ گاهی مخفی شود و گاهی ظاهر گردد و منتقل شود و حکم او حکم شری ست و اما سفید گاهی ترشح کند با وجود صلابت بیخ او و این شر الانواع ست و گاهی نضج دشوار گردد بسبب احتراق **علاج** بدانکه معالجه این جمله اقسام تنقیه ست بفصد و مسهل حسب اخلاط و اطلیه و اضمده حسب هر واحد ازان چنانچه در اقوال اطبا مسطور گردد و اکنون بعض ادویه مخصوصه بثوری که در موسم گرما و برشکال آنچه از مالیدن عنکبوت و غیر آن باشد مسطور میشود پس اگر در فصل صیف بثورات کوچک غلیانی سوداوی در اطراف بهم رسد اول فصد کنند و شیرهٔ عناب شیرهٔ کشنیز خشک عرق عنب الثعلب عرق شاهتره شربت نیلوفر خاکشی دهند بعده منضج از عناب و کاسنی و آلو بخارا و شاهتره و گل نیلوفر و سپستان و خطمی و خبازی و غیره داده فلوس خیار شنبر و سنای مکی و غیره افزوده مسهل دهند و اگر خواهند برای اخراج سودا و بلغم از پوست هلیلهٔ زرد و هلیلهٔ سیاه بسفایج هر یک چهار ماشه غاریقون سه ماشه تربد موصوف هفت ماشه شحم حنظل دو ماشه مقل کتیرا هر یک نیم ماشه کوفته بیخته بآب حب ساخته آخر شب همراه عرق عنب الثعلب نیم گرم بخورند و صبح بدرقهٔ مسهل بدهند و بعد فراغ از مسهلها از گل منڈی شاهتره هر یک پاو آثار صندل سرخ چرایته پوست هلیلهٔ کابلی هر یک نیم پاو نیمکوفته در دوازده آثار آب عرق هفت آثار کشیده نیم پاو ازان با شربت عناب بنوشانند **ایضاً** برای بثور سرخ اطراف و چٹهای سرخ بعد فصد و تنقیه معجون مصفی همراه این عرق منڈی بدهند منڈی یک آثار پوست نیم چرایته هر یک نیم آثار سرپھوکه پوست هلیلهٔ زرد هر یک پاو آثار صندل سرخ عنب الثعلب بسفایج هر یک نیم پاو عناب پنجاه دانه ادویه کوفتنی کوفته همه را در دوازده آثار آب تر کرده صبح عرق کشند و نیم پاو با شربت بنفشه سه تولہ بنوشند **ایضاً** اگر بثور سرخ در بدن شود و دور گردد بسبب غلیان خون بعد فصد عناب شاهتره چرایته پوست هلیلهٔ زرد خیسانیده با شهد دهند بعده منضج از گل بنفشه شاهتره خیارین کوفته هر یک پنج ماشه بیخ کاسنی گاوزبان هر یک شش ماشه عنب الثعلب چهار ماشه مویز منقی ده دانه سپستان بست دانه آلو بخارا هفت دانه جوشانیده گلقند داخل کرده دهند پس مسهل بعمل آرند **ایضاً** بعد تنقیه شاهتره هلیلهٔ زرد ریسیاوشان هر یک شش ماشه اصل السوس چهار ماشه جوشانیده شهد داخل کرده دهند و بر بثور حب دار زنجبیل گیرو رسوت مساوی بآب عنب الثعلب تازه سوده ضماد کنند **ایضاً** برای بثورات از فساد خون عناب پنجدانه شاهتره شش ماشه سرپھوکه هفت ماشه منڈی شش ماشه شب در آب گرم تر کرده صبح صاف نموده نبات دو تولہ داخل کرده بنوشند **حب نافع** بثور و موتش که بر بدن شود گیرو رسوت هلیلهٔ زنگی مرداسنگ کات صندل سرخ مساوی کوفته بیخته حب سازند و بآب برگ عنب الثعلب ضماد نمایند **حب کرامات** که برای جمیع انواع بثور و خصوص سوداوی معمول مرداسنگ پوست هلیلهٔ زرد تنبیل آهک آب نادیده کات سفید هر واحد یک جزو نیله تھوتھه نیم جزو بآب حب سازند و وقت حاجت بروغن زرد سوده طلا نمایند **حب** نافع بثور کات مرداسنگ نیله تھوتھه بریان بیل گری مساوی سائیده حب بندند وقت حاجت بآب سائیده طلا سازند و نیز این حب نافع ست برای قروح که دران سوراخ مثل غربال پیدا شود مشهور به قرحهٔ لورنگ زیبی ست **ایضاً** نافع بثور کات سفید نیله تھوتھه بریان سپاری سوخته مرداسنگ پوست هلیلهٔ زرد ریوند خطائی مساوی بآب حب سازند و وقت حاجت طلا نمایند **دوائیکه** جهت بثور که بهم بینی و سر در موسم برشکال بهم رسد مفید ست خشته انکشته سفید آب سائیده طلا کنند **دیگر** اورام و بثوری که در ایام برسات بسبب رطوبت ظاهر شوند نفع دارد زرد چوب سوخته و چونه گلی هر دو برابر باریک ساخته بروغن نیمگرم حل نمایند و بر پارچه نهاده استعمال سازند **دیگر** قشور دال عدس سوخته آمله سوخته برابر حنا کمیله قدری و اندکی نیله تھوتھه بریان بروغن سائیده بر دانها بمالند **ایضاً** برای دفع ورم و بثور و سوزش آن خصوص بثره که بر بینی

پدید می آید و ورم و درد و حرقت از حد می فزاید نهایت مفید و مجرب ست پکهان بید را در آب گلو سبز ساییده ضماد نمایند و آنجا که شدت درد و ضربان زاید از حد باشد زود فصد سرو گیرند و قدری مرداسنگ با پکهان بید افزوده بگلاب ساییده بکار برند **ضماد** که بثور متقرح را نفع بخشد روغن گل سه توله در سرکه انگوری پنج توله بآتش ملایم بجوشانند تا سرکه بر رود و در روغن بماند مرده سنگ دو ماشه برگ حنای خشک قنبیل شاهتره هر یک سه ماشه کوفته بیخته بآن خوب حل کرده ضماد نمایند **ضماد** معمول اطبای هند برای بثور که زیر گردن بر سینه میشوند و آنرا کنتهمالا گویند تخم سن تخم ترب تخم سهجنه جو سرشف السی برابر کوفته بیخته بروغن گاو ساییده ضماد میکرده باشند **ایضا** که درین باب آزموده است آنبه هلدی سه و نیم ماشه بالون نیله تهوتهه هر یک دو نیم ماشه اول دو را ساییده در روغن سرشف بقدر شش توله آمیخته طلا کنند **ایضا** برای مرض مذکور سپیاری چهالیه بادام مع پوست هر واحد پانزده عدد هر دو را در پارچه بسته بالای آن گل طلا کرده در آتش پاچک دشتی بسوزند بعده برآورده در روغن السی حل کرده دارند و بر بثور مالیده باشند **ضماد** برای بثور که زیر بغل میشود صندل سرخ و سفید و بیخ آگ زرد چوب ساییده ضماد کنند **ضماد** نافع بثور که با سوزش باشد گیرو مازو کات سفید بسرکه ضماد نمایند **ضماد** نافع بثور که از مالیدن عنکبوت بر بدن میشود و منده که فله مشهور ست آب ساییده طلا میکرده باشند **دیگر** برگ انار ترش برگ تمرهندی در آب کیله ساییده ضماد نمایند **دیگر** امچور ساییده طلا کنند و بعضی قدری نمک شور نیز می آمیزند **دیگر** کنجد در شیر تر ساییده طلا کنند دیا آنبه هلدی بآب ساییده و یا چرونجی ساییده بمالند و یا چونه بآب لیمو یا بروغن سرشف یا بروغن کنجد ساییده طلا نمایند **دیگر** کیل و زرد چوب بآب ساییده یا صندلین و مرداسنگ بسرکه ساییده یا زیره سفید زنجبیل بآب ساییده یا جوار گیرو بآب مکوه طلا کنند **دیگر** پتنگ نیم پاو اصل السوس نا گکیسر هر یک نیم دام ساییده هر دو وقت ضماد کنند در سه روز صحت میشود **دیگر** خراطین سوخته یا گل پس انگنده آن ضماد نمایند **مرهم** نافع برای بثور که رطوبت آن هر جا که برسد بثور دیگر پیدا شود و مکرر بعمل آمده روغن تلخ شش دام کمیله بابچی سوخته هر واحد یکدام حنا نیم دام فلفل گرد سه و نیم ماشه مرهم سازند **اقوال اطبا** طبری گوید که در بثور ذات الاصل تنقیه بمطبوخ افتیمون کنند و فصد باسلیق نمایند بعده تعدیل طعام کنند و لزوم شوربای زیرباجی یا اسفیدباجی ماکیان نمایند بعده تضمید آن صلابت در ابتدای ظهور مدام باسپغول بغیر روغن کنند تا آنکه ریم کند پس هرگاه در دکم شود و ریم جمع گردد این ضماد بکار برند بگیرند تخم کنوچه و اسپغول هر واحد یکجزو بعده برگ چقندر و برگ کاسنی کوفته در روغن کنجد بجوشانند تا نرم مثل مرهم گردد بعد از ان از آتش فرود آورده بران کنوچه و اسپغول ناکوفته و اندک زرده بیضه انداخته ضماد کنند تا آنکه نرم شود و دران برا قیت ریم ظاهر گردد بعده بشگافند و ریم بیرون آرند و اگر مریض از آهن بترسد بگیرند اشق و در زرده بیضه آمیخته بر سر بثره گذارند که این باعتدال بشگافد و هرگاه ریم خارج گردد از پنبه کهنه آنرا پر سازند تا زخم صاف گردد بعده علاج آن کنند و از آب حفظ آن نمایند تا آنکه خشک گردد و علاج نفاخات بسوراخ کردن از سر سوزن نمایند و زرداب از ان خارج کنند و بدخول حمام و عرق آوردن ام نمایند بعده تقویت جگر باین ضماد کنند بگیرند مصطکی دنار مشک و فوفل و مرو سنبل الطیب مساوی بعده موم روغن از روغن ناردین یا روغن قسط یا روغن بلسان ساخته از آتش فرود آورده ادویه مذکوره کوفته بیخته آمیزند و هنگام خلو معده از طعام بر فم معده و جگر ضماد کنند تا سه روز و یا یکشبانه روز این ضماد بعمل آرند بگیرند گل سرخ و قصب الزریره هر واحد یکجزو و پوست بیرون پسته و عساليج کرم و گل حنا اگر میسر آید والا حنای سوخته همه مساوی و بآب مورد رطب و آب سیب میخوش آمیخته بر جگر و فم معده ضماد کنند تا جوهر کبد منحل نگردد زیرا که انحلال جوهر او مؤدی بهلاکت میگردد چنانچه فاضل جالینوس ذکر کرده که مردی از ارباب ماسلس تغریق کبد متورم بروغن کرده باشیای مرخیه بران ضماد نموده پس مریض را عرق لزج آمد و هلاک شد و علاج نوع سوم بثور غریبه فصد صافن ست و بعد فصد استفراغ بمطبوخ افتیمون و اقتصار بر اغذیه محموده مولد خون رقیق بار دمثل لحم جوجی و بچه مرغ رطب و سرمق و کاهو پخته و مانند آن و این طلا بعمل آرند بگیرند برگ اسپغول و برگ بارتنگ و جرادة کدو و همه را باریک ساییده اندک آرد جو بران بیندازند و باهم آمیخته بر بثور ضماد کنند که آن ظاهر نشود و موضعی که بران ضماد کنند قوی گردد **ابن الیاس** گوید که علاج نوع سوم بثور غریبه فصد و اخراج خون بقدر قوت ست و هر صبح سکنجبین ساده و گلاب هر واحد ده درم یا آب تمرهندی و شکر سفید ده درم یا آب انار بشحم آنها فشرده هر واحد سی درم شکر سفید و ترنجبین هر واحد ده درم بدهند و غذا مزوره تمرهندی یا انار دانه بمغز بادام و اسفاناخ و یا جلاب از عناب و آلو سیاه هر واحد ده عدد و شکر و ترنجبین هر واحد ده درم بنوشانند و تلیین طبع بماء الفواکه یا آب نقوع مشمش کنند **انطاکی** گوید که در اقسام بثور ابتدا بفصد کنند نزد ظهور علامت خون پس ادویه مسهله پس رادع منضج از وضعیات پس محلل بکار برند و هرگاه منفجر گردد بعلاج قروح معالجه نمایند این همه مع تلطیف غذا و لبس مناسب و در بثور سوداوی این منضج استعمال کنند صنعت آن مویز یکجزو عناب سپستان

بسفایج هر واحد نیم جزو بنفشه تخم کاسنی تخم شاهتره هر واحد ربع جزو کوفته در ده چند آن آب بجوشانند تا ربع باقی ماند صاف کرده بشکر تا کیفته نیم گرم استعمال نمایند
بعده اسود سلیم تا دو مثقال استعمال کنند بعد از آن شب و روز بمسکه و پیه ماکیان چرب دارند و هرگاه نرم شود بجلبه آرد باقلا و اشق و زرده بیضه منفرسا زنند
بعده پاک کرده مندمل نمایند و معالجه شور صفراوی بشرب این دوا کنند **صنعت آن** گل بنفشه تنطوریون عناب هر واحد یکجزو تمر هندی نیم جزو گل سرخ
تخم خرفه هر واحد ربع جزو و اگر در انجا تپ باشد جو مثل همه افزایند و بطریق اول بجوشانند و استعمال کنند تا آنکه تحلیل ظاهر گردد پس این حب استعمال کنند در هر سه
روز دو مثقال **صنعت آن** صبر هلیله سقمونیا هر واحد یکجزو مصطکی نیم جزو بآب کاسنی حبها سازند و بسکنجبین استعمال کنند مفرد اگر ماده و رطوبات بسیار باشد
والا ماء الجبن و اگر خطر عظیم گردد لزوم طبیخ برگ عناب کنند بعده بآبیکه در ان صبر و مازو و مورد و مغز خربزه جوشانیده باشند بشویند و بران سندروس تنها بپاشند
اگر در ان گوشت زائد نباشد و الا باشکه بعده بمرهم ابیض مندمل سازند و علاج شوریکه از بلغم باشد قی کردن ست تا آنکه نقا ظاهر گردد بعده استعمال معجون نجاح و تریاق
عنبره و فائق کنند و این حب مجربست **صنعت آن** شحم حنظل و مغز آن غاریقون انزروت هر واحد یکجزو تربد صبر حب بلسان نمک هندی هر واحد نیم جزو سقمونیا ربع
جزو بآب بادیان حبها سازند شربتی یکنیم مثقال در هر چهار روز و اگر در انجا حرارت نباشد تعاهد نوشیدن ماء العسل کنند و الا شیر گاو بقر طم بعده تحلیل آن بروغن بابونه و بادام
تلخ و قسط و غالیه کنند و چون ماده خارج شود التحام او بصبر و مرداسنگ و روغن زرد کنند و مطبوخات مذکوره و حبوب نیز از مجربات ماست **صفت طلا** که سائر انواع شور را
نافع ست گل خرزهره افسنتین صابون اشق بزیت و پیه ماکیان بپزند تا یکذات شود و استعمال کنند **صفت ضماد منضج** که انواع شور و سرطانات را منحل گرداند چقندر عنب الثعلب
کشنیز سبز برسیاوشان خطمی هر واحد یکجزو آرد باقلا آرد جو صابون بزرکتان خمیر آرد هر واحد نیم جزو همه را در روغن زرد و زرده بیضه بپزند بعد از آنکه باندک زعفران و مویز و سرکه
برهم زنند تا اجزا باهم بیامیزد بر پارچه پشمی در بلغمی و بر پنبه در سوداوی و بزرکتان در باقی استعمال کنند و اما مفردات مجربه برای شور پس افضل آنها حنا و مورد و نطرون و تخم
و بزرکتان و سیر بعسل ست ضماد او هلیله مطلقا و اما در ضماد قصب الزریره حدیث صحیح ست و کذا در حنا لیکن حدیث قصب الزریره صحیح تر ست

امراض جلد

جذام و این مشتق از جذم ست و آن در لغت بمعنی قطع ست و مناسبت آنکه این مرض قطع اعضا یا نسل یا عمر کند بدین نام مسمی ساختند و این مرض را داء السبع و داء الاسد
نیز نامند و در وجه تسمیه آن گویند که آن اکثر بشیر عارض میشود و گویند که چهره صاحب آن مثل چهره شیر گردد و بهمین سبب آنرا مشابه بسحنه شیر میگردانند و گویند کسی که این
مرض در گیرد شکار میکند او را مثل شکار کردن شیر یعنی در آخر آنرا هلاک می نماید و ایضا این مرض را سرطان عام گویند که در تمام بدن حادث شود پس گاه قرحه کند
و گاهی آن و صاحب آن زمانی دراز باقی ماند و اهل اندلس این مرض را مرض کبری نامند و در اصطلاح بقول شیخ مرضی ست ردی که از انتشار سودای غیر طبیعی در تمام
بدن حادث شود و مزاج او شکل اعضا را فاسد کند و بسا ست که در آخر اتصال آنها فاسد نماید حتی که اعضا متآکل شود و از تقرح ساقط گردد و بقول صاحب کامل
جذام علتی ست که سائر اعضا را خشک کند و فاسد گرداند بسبب یبوست و آن بمنزله سرطان حادث در جمیع بدن ست و انطاکی گوید که جذام عبارتست از فساد اعضا
غذا نبود چیکه هیچ چیز را الغیر از سودا بخلط دیگر مستحیل نتواند ساخت اگرچه شوربای بچه مرغ و انگور باشد و از نیجا ست که بعد از استحکام علاج نپذیرد بسبب اختقار او بکثرت ادویه و عجز طبیعت از آن

اسباب جذام

بقول صاحب کامل حدوث او از ضعف قوت مغیره بود که در لحم ست هرگاه این از برودت و یبوست و از غلبه خلط سوداوی بر خون و افساد او باشد پس آن
خون برای تغذیه سائر اعضا رسد و از یبوست تجفیف و افساد آنها نماید و معذلک اخلاط بدن دیگر را فاسد کند حتی که این مرض بنسل متعدی گردد و از آبا باولاد
حادث شود و ابو منصور گوید که سبب جذام فساد خون و غلظ و جمود او در عروق و نتن او ست حتی که صالح برای غذای اعضا نبود و آن فساد از اغذیه غلیظه مولد
سودا باشد پس طبیعت را دفع او بسوی اعضای ضعیفه بسبب حرارت و خبث او در بدن ممکن نبود و شیخ الرئیس و قرشی مینویسند که سبب فاعلی اقدم جذام
یا شدت حرارت و یبوست در جگر یا در همه بدن ست که خون را بسوزد و سودای احتراقی گرداند و یا کثرت برودت مزاج جگر یا بدن که خون را کثیف و سرد و منجمد
سازد و سودای جمودی گرداند و بسبب مادی او اغذیه مولد سودا ست و ایضا اغذیه مولد بلغم چون در ان تخمها استوار افتد و اندران حرارت عمل کند و اجزای لطیف

آنرا تحلیل نماید و باقی کثیف را سودا گرداند و امتلاآت و تناولات بر شکم سیری بعینه اسباب حدوث این مرض بجهت مذکور میگردد و اسباب معینه او کثافت جلد و انسداد مسام ست پس حرارت غریزی مختنق و ضعیف شود و خون سرد و غلیظ گردد خصوصاً چون طحال ضعیف از جذب سودا و عاجز از تنقیه خون ازان باشد و یا قوت دافعه احشا از دفع آن در عروق مقعد یا رحم ضعیف بود و مسام منسد باشد و گاهی اعانت او فساد مزاج هوا کند خواه فی نفسه عفن چنانچه بشدت حرارت خود خون را بسوزاند یا به برودت خویش انجماد خون نماید و یا بعفونت خود اجزای لطیف خون را متبخر سازد و رمادیت او باقی ماند و خواه بسبب مجاورت و مجالست مجذوم زیرا که این مرض معدی ست بسبب آنکه بخار ردی از بدن آن منحل گردد و کسی که قریب آن باشد استنشاق او نماید و گاهی جذام بارث واقع شود و بسبب فساد مزاج نطفه که ازان پیدا شود و یا بسبب مزاج مستفاد در رحم بحالی که اندران باشد مثل آنکه اتفاق بود علوق در حالت حیض شود و هرگاه حرارت شدید هوا مع رداوت غذای غلیظ مولد سودا از جنس ماهی و قدید و نمکسود و لحوم غلیظ مانند نرگاو و نر بز و لحوم خر وحشی و عدس و کرنب و باقلا مجتمع شود ضرر و جذام افتد چنانچه در اسکندریه بسیار بود و سودا چون بخون آمیزد قلیل او بر تولید کثیر او اعانت کند زیرا که لامحاله خون را غلیظ کند بدو وجه یکی بجوهر غلیظ خود دوم به برودت مجمد خویش پس احاله او بطبیعت خود چون غلیظ گردد رطوبت او نقصان یابد و تجفیف او بحرارت بدن سهل تر باشد و هرگاه خون که در بدن ست سوداوی گردد مزاج بدن نیز سوداوی شود پس مزاج جگر هم مائل بسوداویت گردد و گاهی غلظ خون در مجذومین بدان حد رسد که در فصد ایشان چیزی مثل ریگ با خون آمیخته بر آید و سودا گاهی منتشر شود و بسوی یک عضو پس صلابت یا سقیروس یا سرطان حسب احوال خود حادث کند و اگر رقیق غالی باشد اکله پیدا کند و اگر بسوی سطح جلد مندفع شود برش و نمش و بهق سیاه و کلف و ثوالیل مانند آن احداث نماید و گاهی در همه بدن منتشر شود پس اگر عفن گردد تب سوداوی پیدا کند و اگر محترق شود و متعفن نگردد تولید جذام نماید و انطاکی گوید که سبب مادی جذام کل غذای یابس ست بارد باشد مثل لحم بقر و بز نر و عدس و یا حار لیکن غلیظ که دران هضوم عمل نکنند الا با غذ در احتراق مثل بادنجان و خرما و ازینجهت واجب ست مبادرت بشرب آب عقب خوردن چیزی یابس الفعل و اگرچه زمانه بمقدار هضم نگذشته باشد تا محترق نگردد یا محرق بحرافت خود مثل ثوم و خردل و سبب فاعلی او افراط میل از حرارت یا برودت ست و کذا از سائر بدن خصوصاً از جگر چه آن بالذات مهیی غذا ست و سبب صوری او قلب بدن از شکل طبیعی ست و سبب غائی او فساد او ست و تعبادی او تولد سودا ست پس اگر رقیق باشد و در ظاهر بدن منتشر گردد یرقان سیاه پیدا شود و یا در باطن انتشار یابد پس ربع حادث گردد و یا غلیظ باشد و مخصوص بعضوی بود درین صورت سرطان پدید آید و یا عام بود پس جذام افتد و ازینجهت قدما این را سرطان عام نامیده اند در حال رقت او اگر مخصوص بظاهر اعضا بود و ازان قوبا تولد کند و ازینجاست که گفته اند کثرت قوبا مقدمه جذام ست و اگر مخصوص بباطن بود قروح قصبه حادث شود و هرواحد در موضع خود مذکور ست و جذام از سودای اصلی افتد و آن در علاج سهل تر ست خصوصاً در ابتدا و از استحاله صفرا بسوی سودا افتد و آن در خطر و نکایت شدید تر ست و از اسباب و فساد هوا ست بشل مردار و مقتولان و عفونات و قرب مجذومان و گاهی ماده او جبلی بود مثل شخصی که در حالت حیض با زن مجامعت کند پس با نطفه بقیه خون حیض که در رحم باشد با هم آمیزد و بچه فاسد پیدا گردد و از اسباب جبلیه او جماع بعد خوردن چیزی حریف و مالح مثل خردل و موبیج و کواخ و لحم خشک کرده است چنانچه استرخای عصب و ضعف اعضا و دشواری حرکت و عجلت پیری کسی را بود که انعقاد او از نطفه باشد که از اشیای مفرط الرطوبه مع برودت مثل شیر و خربزه و کدو پیدا شود و بعضی متاخرین مینویسند که سبب جذام سودای محترقه بود و از هر خلطی که باشد در همه بدن و اکثر بمشاهده در آمده که از اسباب شتی می افتد اول آنکه بمصاحبت مجذومان که بخارات فاسده تن ایشان چون بوسیله هوا بریح واخلاط رسد خلطها را مستحیل بجوهر اخلاط فاسده خود گرداند دوم آنکه میل ضعیف که تباهی مزاج نطفه مجذوم مقتضی آنست سوم آنکه فساد هوا یعنی تعفن آن بزرگترین اسباب این مرض ست چهارم آنکه کسی که علوق او در حالت حیض اتفاق افتاده باشد پنجم آنکه در حالت نفاس باشد ششم آنکه بسیار خوردن غذاهای فاسد و مولد سودا مانند گوشت گاو و میش و بادنجان و گوشت آهو و قدید او وقف سیاه دسر که و امثال اینها بود هفتم بسیار خوردن لوبیا و عدس باقلا و فول و نخود همه خصوصاً و تنها که در گوشت گاو و میش افتاده باشد هر اعتراف تمام نمایند

انواع جذام و علامات آنها

بدانکه بقول طبری و مجوسی و سمرقندی جذام دو نوع ست یکی آنکه حدوث او از کثرت سودای اصلی بود که آن دردی خون و ثفل او باشد و ازین نوع اعضا فرو ریزد و آخر بلکه حس آنها باطل گردد و موی بریزد و این نوع معروف بداء الاسد است و گاهی درین علاج سود دهد و صاحب او ازان شفای تام یابد چون در اوائل حدوث

او ملحق گردد و دوم آنکه صدور فساد از مرّه سودا حادث از احتراق صفرا باشد و باین نوع تا کل اعضاء و تساقط آن بود و قریب نیست که صاحب او صحت یابد انتهی کلام شیخ
مستفاد میشود که آن سه نوع ست چنانچه میگوید که جذام کائن از سودای صفراوی بانچه تر و در اذیت بیشتر و در اعراض صعب تر و در سوزش و تقریح شدید تر بود ولیکن
قابل تر برای علاج ست و کائن از ثفل و دردی خون یعنی سودای طبیعی سالم تر و ساکن تر بود و تقریح نکند و کائن از سودای محترقه فی نفسه و در اعراض خود مشابه سودای صفراوی
بود ولیکن در قبول علاج بطی تر باشد و انطاکی گوید که جذام از غلیان خون بود و علامتش انتفاخ چهره و شدت سرخی و فرو ریختن موی بسبب کثرت رطوبت ست و آنکه
احتراق صفرا بود و علامتش سرعت انتشار و قلت سرخی و هزال ست و آنکه سودای محترقه اصالتاً و علامتش یبس مفرط و تمرط شعر و غلظ اطراف و کج شدن انگشتان
و تکمیج ناخنها ست و علامت این سه نوع تقدم قوبا و سرخی با تیرگی و کدورت سفیدی چشم و استدارت حدقه و گرفتگی آواز ست و سهل ترین انواع نوع اول ست و بعید
ترین آنها از صحت نوع ثالث ست و جمله قابل علاج اند تا وقتیکه اطراف از هم فرو نریزد و خجندی گوید که نوعی از آن از سودای صفراوی بود و نوع دیگر آن از سودای بلغمی
یا از سودائی که آن دردی خون و ثفل او ست راقم گوید که از اقوال مسطوره مفهوم میشود که انواع جذام از روی ماده شش نوع باشد چهار از احتراق اخلاط اربعه و پنجم از کثرت
سودای طبیعی که آن دردی خون ست و ششم از سودای جمودی هذا ما یخطر بالبال و ربی اعلم بحقیقة الحال

علامات جذام مطلقا

شیخ میفرماید که هرگاه جذام ابتدا نماید رنگ بدن سرخ مائل بسیاهی گردد و در چشم تیرگی مائل بسرخی ظاهر شود و در نفس تنگی و در آواز گرفتگی بسبب اذیت ریه و قصبه آن
پدید آید و عطاس کثرت نماید و در بینی غنه ظاهر گردد و گاهی سده در چشم بهم رسد و خیالشیم خشک گردد و موی در رقت و قلت آغاز کند و عرق در سینه و ناحیه چهره ظاهر شود
و عروق زبان غلیظ گردد و بوی بدن خصوصاً عرق و بوی نفس بدبو گردد و اخلاق سوداوی از عجب و حسد پدید آید و خوابهای هولناک بسیار مشاهده شود و در
خواب چنان محسوس گردد که گویا بر بدن او بار گران نهاده بعد از آن ریختن موی و تمرط در آن ظاهر شود خصوصاً در موی چهره و ابرو و گاهی پوست جای مو متقلع شود
و ناخنها شق گردد و چهره زشت و منتفخ شود و رنگ سیاه گردد و خون در مفاصل جمود و عفونت آغاز کند و تنگی نفس از دیاد نماید حتی که با عسر شدید و خرخر عظیم گردد و آواز
در غایت گرفتگی شود و انبساط گردد و رنگ کدر و سیاه شود و بر بدن زوائد غددی شبیه بحیوانی که در یونانی ساطوس گویند ظاهر گردد بعد از آن بدن در تقرح افتد کنند هرگاه جذام
غیر ساکن باشد و غضروف بینی متآکل شود و بعده بینی و دست و پا از هم فرو ریزد و از آن زرداب بدبو سیلان کند و آواز با خفا عود کند و موی باقی نماند و رنگ بسیار سیاه شود
و علاج پذیر نبود و نبض مجذوم ضعیف بود بسبب ضعف قوت و قلت حاجت بهر آنکه مرض بارد ست و بطی غیر سریع باشد بسبب ضعف و برودت و از تواتر لابد باشد زیرا که
نه سرعت ست در آن و نه عظم و انطاکی گوید که علامت او بر اثت سفیدی چشم مائل بسرخی ست و این اول علامتی ست که ابتدا نماید حتی که گویند این علامت پیش از نصف سال
بر آن تقدم نماید و استدارت چشمها و سرخی بدن و بول بعده سیاهی آن هر دو بعده عرق کثیر رنگین بیپ بوی پس تغیر آواز بخشونت پس گرفتگی آن پس بوی نفس پس کشیدن بینی
و استدارت چهره پس بهم کردن بدن اگر جذام مقرح باشد و کجی دست و پا پس سقوط آنها و در این وقت استحکام او گردد و از صحت او یاس بود و نبض در ابتدائی سریع متواتر
و صلب باشد و گاهی بطی گردد اگر سودا اصلی بود پس هرگاه مرض توسط نماید تواتر بسرعت کند پس نملی پس ملتوی و متشنج گردد و اما غنه و سده و غلظ لب گاه بادی ابتدا کند
و گاهی در آخر حادث شود پس اعتماد بدلیل تنها او نبود بلکه عمده در آن تفرق اتصال و فحش تغیر هیئت و شکل ست و بالجمله این مرض خطرناک سعد الامور رقی نشدی و خبیث
او در لطف سرایت نکردی و معدی نبودی و تعدیه او از حدیث صحیح ثابت شده و مولف اقتباس گوید که چون آثار این مرض تمامه نیک ظاهر شوند پس بیمار را از میان مردم
بیرون کنند چنانچه مبروص را بسبب سرعت سرایت آن علامتش آنست که اول رنگ روی و چشم و همه تن سرخ شود و بسیاهی گراید و گوشها خصوصاً نرمه گوش و ابروها
و بینی ورم خفیف سرخ رنگ مائل بسیاهی پیدا کند و آواز منسطر گردد و منفذ بینی کوفته شود و بوی گنده از بینی و تمام بدن بر آید و پاشنهای پا بترقند و همچنین ناخنهای دست و پا
بلکه کوژ و بد هیئت شوند و چهره او مهیب نماید مانند چهره شیر و نبض مجذوم در همه اوقات ضعیف و بطی باشد و گاهی متواتر مائل گردد و بول بلغمی و فستقی بود و اشتباه بدانکه
اطبا اتفاق نموده اند بر آنکه جذام از جمله امراض معدیه مسریه و موروثه است و بقول شیخ ضعیف از این مرض عسر العلاج ست و قوی مایوس از علاج و مبتدی قلیل تر
از روی خلل ست و راسخ و مزمن عاصی تر و این مرض علام مزاج اعضا را فاسد کند بسبب مضادت کیفیت او بکیفیت موافق حیات یعنی حرارت و رطوبت حتی که

با عضای رئیسه رسد و دران هنگام قتل کند و اول افساد اعضا از اطراف و اعضای نرم ابتدا کند و دران وقت موی بریزد و رنگ آن متغیر گردد و گاهی بتقرح مودی شود
بعده اندک اندک در همه بدن ساری گردد و اگرچه اول تولد او در احشا بود لیکن اول تاثیر او در اطراف باشد زیرا که ضعیف تراند با وجود آنکه گاهی صاحب او قبل انعکاس فساد
ظاهر بر احشا و اعضای رئیسه هلاک شود و موت آن بجذام و یا بسبب سوء مزاج او باشد و جرجانی از شیخ نقل کرده همچنانکه سرطان جذام یک عضو ست جذام سرطان
همه تن ست بدین سبب همچنانکه علاج سرطان دشوار ست علاج جذام دشوارتر باشد لیکن از بهر آنکه جذام در همه تن بود و مزاج همه بدن دران یکسان گشته ست علاج آن
یک نوع باشد و یکبارگی بعلاج آن مشغول توان بود از ین رو طریق علاج آن یکسان بود و سهل تر باشد و سرطان در یک عضو بود و مزاج آن عضو مخالف مزاج دیگر اعضا
بود و با علاج از مراعات احشا و دیگر اعضا غافل نشاید بود و طریق علاج آن ازین رو عسرتر بود و صاحب کامل گوید که جذام از امراض عسر البرء ست و چون این مرض مستحکم
شود صحت او ممکن نیست و علاج او دران هنگام بوقوف او بر حال خود و منع از تزید او باشد و همچنین از امراض قوی مثل استسقا و برص و مانند آن بسیار اند که طبیعت را
مقاومت بآنها ممکن نبود و اما چون در اوائل باشند پس گاهی صحت یابند مگر این هم بدیر و دشواری نزد ادمان بعلاج و پرهیز باشد و ابن نوح گوید که شریرترین جذام آنست
که از احتراق صفرا باشد و چون در ابتدای او لاحق شود ممکن ست که به شود و از تزید باز ایستد و هرگاه نوبت بتقرح اعضا رسد و شکل او فاسد گردد بعید ست که صحت یابد
و خجندی گوید حق آنست که علاج این مرض صعب ست و مبتدی دران بسیار عسر البرء ست و قوی متمکن از ان البته امید صحت او نیست و غرض در معالجه این مرض
دو امر ست یکی آنکه بر حالتی که او باشد از ان زیاده نشود و دوم آنکه اعضا بسرعت متقرح نشوند و انطاکی گوید که این مرض در بلاد بارده بکثرت بود چون کثیر الوخم باشد مثل
شام و در بلاد رطبه بقلت بود مگر آنکه از ان هوا بد باشد مثل مصر و وقوع او در روم نادر بود بسبب غلبه سردی و تری و در حبش و زنج یافته نشود بسبب فرط حرارت
محلل اخلاط کثیفه و لا دهند اگر تقلیل تخلیط اهل آن در اکل نبودی البته در ایشان بسیار بودی و سزاوار ست کسی را که احساس بورم طحال خود نماید مبادرت بعلاج
آن کند و الا در جذام افتد بسبب وفور سودا در خون نزد ضعف طحال از جذب او و کذا ضعف هر قوت ممیزه و بعضی گویند که این مرض بسیار مفسد روح ست
بلکه مفسد اعضا و محدث تشنج و تعقد و انچه موروثی بود و خلقی و یا بحرانی اصلاح علاج نمی پذیرد و انچه هنوز کهنه نشده و ماده آن سخت گشته و غلبه نیافته
ممکن العلاج بود علاج فصد باسلیق و صافن و اسیلم کنند و خون وافر گیرند و شاهتره چرائته سرپوکه هلیله سیاه و مانند آن ادویه مصفی خون چند روز بدهند بعد از ان
نضج ماده حسب انواع سودا نموده از مسهل سودا و ماء الجبن تنقیه کنند بعده حسب ماده ادویه مخصوصه آن بکار برند مثلا در سودای احتراقی معاجین و عرقیات و غیره ادویه
مطفی و مصفی خون بعمل آرند و در سودای جمودی ادویه مرقق خون و تراکیب هندیه استعمال نمایند و برای ترطیب استعمال ماء الجبن ساده نافع ترین اشیا ست و خوردن
شیر بز جوان سرخ رنگ نیز نافع بود و در هر ماه تلیین طبیعت و اخراج مواد بمسهل معتدل کرده باشند و در خریف و ربیع مسهل قوی دهند و از جمیع محللات حرارت
غریزی محترز باشند و روغن کدو و شیر دختر در بینی چکانند و حمام کردن بعد از تنقیه و مالیدن روغن بنفشه یا روغن بادام یا روغن کدو بعد از حمام مفید بود و روغن زرد
را گرم کنند و دران بنشینند و در هفته یکبار تبه قی کنند و چون سبوس از بدن مجذوم جدا شود علامت صحت ست و اگر قوت قوی باشد دادن شوربای افعی و گوشت
آن بسیار مفید بود و خوردن مار سیاه غیر افعی نیز فائده میکند و حب سم الفار و معجون اسقیل از مجربات ست و خوردن چوب چینی نیز فائده بسیار میکند و گویند که بسیار
خوردن سعد و کذا کندر در جذام می اندازد و ذکر ادویه مفرده و مرکبه یونانیه نافع جذام نوشیدن ماء الجبن بشکر یا شربت حماض شیرین کرده برای جذام حادث
از صفرای محترقه مجرب سویدی ست و کذا خوردن ورق طلا ربع مثقال بعسل یا جلاب آمیخته تا سی روز متصل مجرب او ست و هم او گوید که اگر شیرهٔ ابی کک
هر روز بجوشانند و بروغن کنجد تازه آنرا مطیب سازند و شوربای او بنوشند و جرم او گاه بروغن کنجد تازه و گاهی بروغن بادام بخورند تا سی روز متصل صحت تام یابد
و مجرب صحیح من ست و دیگر سعوط زهرهٔ روباه و آش و آب کرفس در هر ده روز یکبار نافع ست و مداومت شرب کادی هر روز دو درم استیصال جذام کند
و خوردن تخم قنفذ خشک کرده و شرب زهرهٔ او نیز نافع و ادمان اکل خردل و خلط او با ادویه نیز سودمند بود و دیگر پودینه نهری سوده بشراب سرشته بر بدن بمالند
که نفع ادویه مجذوم ست و کذا حقنه بعصارهٔ او تا بست مرتبه نافع بود و دیگر ادامت تناول فرنجمشک خام و پخته تا پنجاه روز جذام مزمن را متوقف سازد و غیر مستحکم
را زائل گرداند و دیگر تخم حنظل که بهیند نامند بر کف پای مجذوم در حمام مالیدن نفع عظیم دارد و گویند که از مالش این قی بسیار می آید و نفع می کند و بعضی روغن تخم

حنظل مالیدن بالخاصیت مجرب نوشته اند دیگر هلیله سیاه پنج درم در هفته یکمرتبه تا چهل بار خوردن جذام را در ابتدا واقف کند و گاهی صحت بخشد دیگر غوک نهری بپزند تا آنکه مهرا گردد و شوربای او بنوشند که فادزهر جذام ست و چون بزیت و نمک پخته بخورند نیز برای جذام تریاق نوشته اند دیگر برادهٔ عاج یکدرم با آب پودینهٔ نهری ده درم تا یکماه کامل خوردن جذام را زائل کند دیگر مغز تخم قرطم و تخم افتیمون هر واحد پنج درم ماء الجبن هفتاد درم با یکنیم اوقیه شکر سفید شیرین کرده خوردن در ابتدای جذام نفع عظیم بخشد و بعضی عسل خیارشنبر ده درم درین ترکیب افزوده و وزن مغز قرطم بست درم و ماء الجبن یکرطل نوشته اند دیگر طبیخ رازی سی درم تا سی روز متواتر نوشیدن برای قلع و استیصال جذام کند دیگر بعد تنقیهٔ بدن بادویهٔ مسهله هر روز بست درم آب پودینهٔ نهری مروق و یکنیم مثقال تریاق فاروق بدهند تا ده روز بعد از آن تریاق مذکور در آب پودینهٔ نهری حل کرده بر بدن لطوخ سازند و سه ساعت در آفتاب بنشانند تا خوب عرق آید پس پارچه بپوشانند دیگر بگیرند تخم افتیمون کوفته در پارچه باریک صره بسته در دو ثلث رطل شراب کهنه شیرین شب بخیسانند و صبح گرم کرده صره را بمالند و با یک اوقیه جلاب شیرین کرده بر ناشتا بنوشند و همچنین هفت روز متواتر استعمال کنند که مجذوم را نفع عظیم دهد از تجارب ابن جزار ست دیگر ثوم بری یا بستانی تا چهار مثقال با عسل لعق گرفته تا مدت پنج روز متواتر هر روز یکبار خوردن نفع عجیب نماید و دیگر شرب و طلای خولان و کذا حضض مکی و کذا عصارهٔ فراسیون تا پنجاه روز متواتر و کذا حاشا بعسل و کذا جند بیدستر و تطلیهٔ آن بر دهن کنجد و کذا نخود سیاه و کذا خطمی و کذا پودینهٔ نهری مطبوخ بشراب و شرب گل یا تخم فرنجمشک و کذا شحم حنظل و کذا هلیله کابلی بدوام و کذا روغن بید انجیر هر روز سه درم تا چهل روز و کذا طبیخ شاهسفرم و کذا اثمر عذبه و برگ او در سرکه پخته و کذا پوست بیخ زیتون هر روز یک مثقال بجلاب تا یکماه کامل متصل و کذا پودینهٔ نهری و کذا کثیرا هر روز دو درم بشیر بز تا یکصد روز متواتر و کذا برگ و بیخ قثاء الحمار کوفته جوشانیده و کذا تخم بادروج و کذا شیر خنزیر و کذا خاکستر سنگ اشپشت سلم اندک بشراب کهنه حل کرده و اکل کنجد مقشر بشکر مدام و کذا طاؤس بطریق اسفیدباج پخته و کذا شاهسفرم و کذا تخم آن در هر ماه یکمرتبه که آمن از حدوث او تمام عمر ست و کذا لحم ماکیانی که پانزده روز مغز تخم قرطم خورانیده فربه کرده باشند و از چربی آن اطراف را چرب کردن و کذا تخم بید انجیر یک عدد یا دو درم تا چهل روز متواتر و کذا اسطوخودوس تازه غیر خشک هر واحد مفید جذام ست و گویند که طلای عاقر قرحا و پوست بیخ کبر و عسل و سرکه نافع قروح جذام ست و کذا زرد شیطرج و کذا پودینهٔ بری و کذا یاقوت و سنباذج هر دو باریک سوده بر بدن قروح آنرا خشک کند و کذا طلق محلول **اطریفل شاهتره** که خارش و سعفه را سود دهد در جذام و غدد معمول پوست هلیله زرد چهل درم پوست هلیله کابلی سی درم پوست بلیله آمله منقی هر واحد بست درم شاهتره سی درم ریوند چینی ده درم و گاهی بنابر غرض اسهال ریوند چینی چهار درم کرده میشود همه را کوفته بیخته بروغن بادام چرب کرده با کشمش بسرشند شربتی چهار درم تا پنج درم **حب سم الفار** که در جذام حمودی مجرب و معمول ست سیماب یکدرم سم الفار یکدرم کندر شش درم ریوند چینی سه درم صمغ عربی دو درم سیماب را در آب لیمو قتل کنند و باقی ادویه کوفته بیخته آمیزند و بزهرهٔ گوسفند یکدرم حب مقدار مونگ بندند و بحب صباح و یکشام بخورند پرهیز از ترشی ضرور ست **نوع دیگر** از مجربات بعضی اجبا در وقتیکه ناخن و اصابع دست و پا ساقط شوند و سیاه گشته سر آن ورم نموده گوشت آنرا از استخوان جدا کنند و سه ماشه سم الفار با گوشت مذکور کهرل نمایند تا آنکه سیاه شود پس حبها بقدر فلفل سیاه بندند و هر روز یک حب در مسکه گاو آمیخته دهند تا سه روز متواتر غذا جو دهند و دیگر هیچ غذا نباید داد **دوائیکه** در وقت استحکام جذام بکار آید هلیله سیاه پوست هلیله زرد افتیمون هر یک پنج جزو با مویز منقی پانزده جزو سوده آمیخته هر روز یکتوله بخورند و این قرصها طلا کنند شیطرج هندی زاج سرخ هر یک یکنیم درم سرمه مازوی سبز رسوناس خربق سیاه استخوان ماهی شبوط اطریلال هر یک دو درم عنصل سه درم کوفته بیخته بسرکه انگوری قرصها سازند و هر روز بسرکه سائیده طلا کنند **عرق** تالیف حکیم علوی خان که در جذام بعد تنقیه معمول ست و از بیاض استاد مرحوم منقول برگ شاهتره نیم آثار سرپوکه چراتیه چوب بجیسا گل منڈی تخم نیم تخم بکاین پوست هلیله زرد هلیله کابلی هلیله سیاه پوست بلیله آمله دمایه زرد چوب هر یک نیم پاو تخم کاسنی بیخ کاسنی پوست درخت نیم پوست بکاین نیل کنٹھی تخم پنوار کشنیز خشک گل نیلوفر گل نیم گل بکاین گل سرخ هر یک پاو آثار گلو سبز سه پاو شیطرج هندی گل بنفشه برگ گاوزبان هر یک ده دام ناچی سه دام برگ حنا پوست کچنال هر یک چهار دام نیمکوفته در بست آثار آب دو شبانه روز تر نموده عرق کشند و هر روز نیم پاو همراه این معجون بخورند گل سرخ گل بنفشه گل نیلوفر گل گاوزبان بادرنجبویه تخم بادرنجبویه تخم شاهتره برگ گاوزبان هر یک یک توله بسفایج فستقی افتیمون تخم کاسنی مویز منقی هر یک دو توله عناب ولایتی بادیان خطائی چای خطائی جدوار خطائی سنبل الطیب عود غرقی هر یک سه ماشه در نسخهٔ دیگر هر واحد یکتوله است کوفته بیخته با اطلیه